

ČESKOSLOVENSKÉ

DĚJINY

NAPSAL BLAŽEJ RÁČEK

LADISLAV KUNCÍŘ V PRAZE

1948

BOJOVÉ (400-50 př. Kr.)

Nejstarší obyvatelé země české byli Bojové, na Slovensku sídlili jim příbuzní *Kotínové*. Oba tyto národové byli původu keltského (galského). Pravlast Keltů je jižní Německo, odkudž v posledních stoletích př. Kr. zaplavovali jmenovitě západní a jižní Evropu. Roku 387 spálili Řím, r. 276 přešli přes mořské úžiny i do Malé Asie, kdež byli dlouho metlou svých sousedů; jim psal sv. Pavel epištolu ke Galatům. Kol r. 400 pronikli hustými pralesy i do Čech, kdež se udrželi ne cele do doby Kristovy. Jejich nejslavnější čin v naší zemi je, že r. 115 př. Kr. odrazili od českých hranic germánský kmen Cimbrů, postupující od mlhavého severu k slunné Itálii. Cimbrové českou zem obešli, spojili se s keltskými Teutony a zničili Římanům šest konsulárských vojsk, až je Marius r. 101 v kruté bitvě u Verzell nadobro potřel.

Bojové byli vysokých postav, dlouhých vlasů a vousů, bojovali pěšky, koňmo i na vozech, měli zálibu v drahocenné zbroji; i v bitvách stkvěly se na nich zlaté řetězy, kruhy a jiné ozdoby. Jejich hroby, jež se u nás porůznu vyskytují a jež jsou jakoby archivy pravěkých dob, kdy lidé ještě neuměli číst a psát, chovají mimo kostru dlouhý meč s kovovou pochvou, hroty oštěpů, kovovou puklici, zbylou z dřevěného štítu, kterým byl bojovník v hrobě přikryt, konečně sponu, jež spínala plášť. V ženských hrobech bývá ozdob více; několik spon, jež spínaly řásné roucho, kruh nákrční, náramky, pak kruhy, jež byly nošeny na nohou nad kotníky a skládaly se ze šesti až osmi bronzových dutých polokoulí, navzájem spojených.

Galové otráslí všemi státy kolkolem, ale sami státu natrvalo nezaložili, a setrvávajíce tak v nevázanosti a nekázni, podlehlí konečně římským a germánským mečům. Tak pozbyli nejen své samostatnosti, ale i řeči, která se nyní ozývá jen v odlehlých zákoutích západní Francie, Britanie a Irska. Tísňeny jsouce se severu od Germánů, s východu od Dáků, opustily trosky Bojů v době Caesarově naše kraje a uchýlily se ke svým krajanům za řeku Rýn.

Po odchodu Bojů stávají se naše země na dlouho rejdištěm kmenů germánských. Jejich pravlast se klade do jižní Skandinávie a do krajin při dolní Veseře a Odře. Markomani přišli do Čech r. 9 nebo 8 př. Kr. Na Slovensku se usadili Quadové. Nejvíce proslul markomanský kníže *Marobud*, jenž učinil Čechy střediskem velké říše, sahající od Labe k Dunaji a Visle. R. 1877 bylo objeveno u Stradonic na Rakovnicku prastaré hradiště s četnými mincemi, zbraněmi a ozdobnými předměty typu galského, a někteří archeologové prohlašují toto místo za Marobudův vojenský tábor.¹⁾

Marobud.

Armin. V západní Germánii byl tehdy nejslavnějším knížetem *Armin*, vítěz nad Římany v lese Teutoburském (r. 9 po Kr.). Tiberius tyto dva německé krále, římskému císařství nebezpečné, vzájemně proti sobě poštvál. R. 17 po Kr. došlo mezi nimi v dnešním Sasku ke kruté, ač nerozhodné bitvě, po níž však Marobud, od svých opuštěn, hledal pohostinství na římské půdě. Žil v Raveně až do r. 36 po Kr., zastíniv dlouhým životem svou slávu. Ale též Armin byl pro úsilí o zavedení tuhé vlády od příbuzných již r. 19 zavražděn. Naposled slyšíme o Markomanech r. 451, kdy byli nuceni účastnit se velké výpravy s Atilou do Galie. Na polích katalonských byli však Hunové a jejich spojenci poraženi a zbytky Markomanů byly asi r. 488 z Čech vypuzeny do Bavor od Slovanů, kteří v druhé polovici 5. století naše země zaplavili, s nimi srostli a tak je trvale opanovali.

Stopy v názvošloví.

Nejstarší zeměpisné názvy jsou jména velkých řek. Podél jejich toku postupovali lovci, kmene bojovné i pokojní osadníci. Na jejich březích se setkávali se zbytky starších obyvatel a od nich přijali jméno řeky.

Za nejstarší se pokládá název řeky Metuje a Úpy. Vykládají se z illyrštiny. Kmeny této čeledi žily v Čechách kol 1500 př. Kr. Úpa značí prostě vodu.

Keltského původu je název země Bohemia, t. j. země Bojů, dále Jizera (Isar v Bavorsku, Iser v Belgii, Isère přítok Rhony), též Ohře (Agaris) a Mže (Maasa). Sázava je řeka, jež usazuje mnoho nánosů.

Po kmenech germánských zůstalo především jméno Vltavy = Wild-ache = dravá, prudká řeka. Tento výklad podal již Dobrovský. Dále jméno Krkonoš podle kmene Korkontů, pojmenování Slezska podle Silingů, Rakous podle Rakatů. Jméno Dunaje přijali Germáni od Keltů, Slované od Germánů, též název Odry se pokládá za přijatý od Germánů, jméno Visly se vykládá za slovanské. Tato jména značí v jádru prostě vodu nebo řeku. Řeka Morava naše i srbská slula za pradávna Margus, z čehož vzniklo německé March. Slovanské jméno Morava je však původu domácího; ve slovenštině značí „zelená morava“ travnaté, vlhké místo; morava značí vodu rozlévající se po bačinách a zelených lukách.²⁾ Slované nahradili cizí jméno Margus-March svou Moravou. Pro Labe, hlavní řeku Čech, měli Keltové i Germáni asi též název Albis; přítok Seiny ve Francii dosud sluje Aube. Nejasného původu je název Karpat, ač je Šafařík vykládá jako „hřbety“; nejasné je též jméno Sudet, dále Tatry, Fatra a j.

Jména větších řek na Slovensku jsou rovněž jednak původu předslovanského, výklad některých je sporný. Jméno Váh se celkem souhlasně odvozuje od německého be-wegen, Woge; značí tedy pohnutou, tekoucí vodu. Jméno Turiec bylo dáno řece od pastýřů domácího tura. Laborec se odvozuje od osobního bulharsko-tureckého jména Alp-Bars, t. j. Hrdinný Pardál.³⁾

Netřeba se pozastavovat nad tím, že názvosloví naší vlasti je poněkud smíšené; stěhování národů byl boj o lepší sídla, a v nomenklatuře (názvosloví) každého kraje zůstaly stopy po národě, který tam nějaký čas pobyl. Německo na východ od Labe se hemží jmény slovanskými a na jihozápadě keltskými. Ryzí neporušené názvosloví si uhájila nejspíš pravlast neboli kolébka jednotlivých národů.

SLOVANSKÝ PRAVĚK.

Podle nejběžnějšího výkladu odvozuje se jméno Slovan od slova, takže Slovan znamená člověka mluvícího srozumitelnou řečí na rozdíl od Němce, t. j. člověka němého, s nímž se nelze domluvit. Dobrovský a Šafařík dokazovali, že všichni Slované se zprvu vzájemně jmenovali Srby t. j. rodáky, pobratimy, leč jejich vývody se nyní neuznávají. Cizinci, nejdřív Keltové a po nich Germáni, nazývali Slovany Vinidy, Vendy. Lužičtí Srbové služí Němcům dosud „die Wenden“. Slovo to je asi původu keltského a v dějinách se s ním zhusta setkáváme. Veneti byli v západní Galii a území ono dosud sluje Vendée. Jiní Veneti sídlili při Adrii a jejich jméno dosud hlásá Venetia-Benátky, při horním Dunaji byla Vindelicia atd. Jméno.

Pravlast Slovanů, to jest nejstarší jejich historicky známá sídla, prostírala se mezi Vislou, Dněprem a Karpaty; ani na jihu ani na severu nesahala k moři. Výmluvně to hlásají řeky, jezera, vrchy, lesy i osady svým ryzím slovanským názvoslovím, jež se nikde tak neporušené nezachovalo jako tam. Naše vlast, jak jsme viděli, má názvosloví (nomenklaturu) poněkud smíšené. Totéž platí o vlasti Slovanů balkánských a Velkorusů; čistě slovanského názvosloví v Zakarpatí však neruší žádný cizí nelibozvuk. Dále to plyne ze zpráv starých spisovatelů, kteří kladou Vinidy vesměs do těchto končin východní Evropy. Konečně tomu nasvědčuje i *centrální poloha* tohoto území uprostřed slovanského světa, odkudž jako z plné nádrže se Slovanstvo rozlévalo na všechny strany, hledajíc nových sídel; nejpohodlnější cesta byla na východ. Širé kraje za Dněprem byly jen řídce osazeny kmeny finskými, nad Vislou sousedili Slované s Germány, na severu s Prusy, na jihu se proháněli kočovníci různého původu. Pravlast.

Tato slovanská pravlast byl kraj rovný, pokrytý hojnými lesy a vodami, takže v jihoevropském cestovateli budil dojem ponurý, neveselý; pro četné řeky, jezera a mračny byl a je dosud nejvlhčím územím slovanským. Nebylo to Řecko ani jižní Itálie, jejichž slunné nebe, lahodné moře a rozkošná příroda by obraznost mocně nabádaly k duševní činnosti; nebyly to skalnaté břehy Skandinávie, pudící germánské obyvatele k odvážným výpravám na suchu i na moři; nebyla to ani nedozírná step, vychovávající směle jezdce na rychlých koních. Byl to kraj, jenž umožňoval lov, chov stád i orbu; nelákal ani nevyháněl, namáhavou práci však s dostatek odměňoval. Její ráz.

Proti Jihoevropanům byli Slované postavy vysoké, pleti světlé, očí modrých, jakž vůbec severští národové jsou sluncem méně osmahlí než obyvatelé končin jižních. Mimo to byli dlouholebí, to jest hořejší lebeční kost měla podobu víc podélnou a ovál- Vzezření Slovanů.

nou než kruhovitou. Časem se jejich vzezření pozměnilo; nejsou snědí jako Románi, ale ani tak bílí a plaví jako Skandinavci, nýbrž jsou ponejvíce rumění, vlasů kaštanových, očí různě zbarvených. To platí jmenovitě o Čechoslovanech a Jihoslovanech, u nichž mino to převládla i středolebost. Tato proměna je snad následkem toho, že v nich utonuly některé kmeny mongolské.

*Jejich
výzbroj.*

Proti vetřelcům chápali se Slované zbraně a nezvané hosty vypuzovali ven. Bojovali pěšky a každý bojovník býval ozbrojen dvěma až třemi oštěpy, šípy napuštěnými jedem; tělo chránili štítem. V boji byli stateční a křepcí, snadno přeplavali řeky, znamenitou ochranou jim byl les. Přesto byzantské letopisy poznamenávají, že Slované neměli mečů, pancířů a přilb, to jest, že jejich výzbroj byla proti sousedům nedokonalá; tím se stávalo, že přes svou statečnost upadali občas v závislost nájezdníků, lépe vyzbrojených. Kovová zbraň, přijatá ze západu, zobecněla u nich v 9. století po Kr. Bylať kultura Slovanů v jejich pravlasti před stěhováním převahou kamenná. Představa, že staří Slované byli národ holubičí povahy, klidní oráči, mezi nimiž vládla rovnost a demokratické řády, vznikla v době romantismu, kdy byly hledány a upřiljšovány skutečné i domnělé znaky národního svérázu; nynější historie tento názor zamítla.

Pokrm.

Výživu jim skýtal vydatný rybolov v hojných vodách a lov zvěře lesní. Pochoutkou jim byl jmenovitě tetřev a z domácího ptactva husa. Z domácích zvířat byl chován především brav, t. j. ovce, kozy a vepři. Zemědělství bylo nedokonalé a vzdělané pole se po krátké době opouštělo; v pravlasti Slované se země ještě nesrostli. Po vymýcení lesa sloužil k zkyprění půdy v nejstarší době kyj nebo kůl, kterým se půda rozrýpala. Nejstarším rádlem (oradlem) byla silná větev nebo peň s krátkou odnoží nebo kořenem, mající podobu háku. Táhl ji lidé nebo soumar; to bylo orání „sochou“. Pluh, jenž země nejen rozhrnuje, ale i obrací, dostal se k nám z románského světa prostřednictvím německým a v Čechách zobecněl teprve za velké kolonisace v 13. stol. Část pozemku, zorávaná od jitra do večera, slula „jitrem“, „úhor“ (od hořeti) bylo pole, na kterém bylo spáleno vysoké strniště pro mrvení. Vedle obilnin pěstili především proso a kaše slazená medem lesních včel byla nejen hlavním pokrmem našich předků, ale vůbec středoevropského obyvatelstva. Obilné nekvašené těsto pekli na rozpálených kamenech nebo v popelu, maso na rožni. Jedli na zemi, sedíce na prostřených kožešinách kol mís, lžícemi dřevěnými nebo hliněnými. Kraj, v němž Slované bydleli, choval mnoho včel, takže medu zbývalo dosti i na prodej.

Nápoj.

Sami připravovali medovinu svařením medu s vodou, z čehož po čtrnáctidenním kvašení vznikl opojný nápoj, hořký jako pivo; mívali ji v zásobách ve velkých nádobách a sudech. Medovinu dosud pijí v Srbsku. Z ječmene a ovsa si připravovali pivo, asi bez chmele; jiný nakyslý nápoj slul kvas. Pro pěstění vína se slovanské země málo hodily, teprve po přijetí křesťanství se začala sázet réva v skrovné mířc. Slované pili hodně, zvláště při svatebních a pohřebních hodech z nádob hliněných i dřevěných, knížata z býčích rohů, stříbrem nebo zlatem vykládaných, někdy i z lebek zabítych

nepřítel. Když kolovaly číše, byly pronášeny přípitky bohům dobrým a zaklínání Černobohu. Sv. Václav před svou smrtí pozvedl pohár ku počtě sv. Michala.

Proti drsnému podnebí byli Slované nuceni své tělo chránit teplým oděvem. Především to byly kůže z domácích i divokých zvířat, z berana, medvěda, vlka, vydry, lišky, kuny a veverky; kožišinné podšívky a obruby jsou pro slovanský úbor typické. Záhy dovedli sami plésti oděvní látky z vláken lněných, konopných a vlněných. Hlavní součástky staroslovanského oděvu byly těsné nohavice neboli hace, jež netvořily vždy jednoho kusu oděvu; dále rubáš, jenž měl podobu svetru a splýval přes kolena, plášť, spjatý na pravém rameni sponou nebo knoflíkem. Hlavu chránila čepice kožená nebo kožešinou lemovaná. Klobouk, kabát, tunika, košile (casule), kaftan, župan, halena jsou původu římského a orientálního. V zimě obouvali krpce čili opánky (od opínati), jež se skládaly z koženého, nahoru ohrnutého podešvu, staženého motouzy, jak je to dosud zvykem v krajinách chudších. Lapy (od loupati) byly obuv lýčená; vysoké, kožené boty sluly škorně. Střevíce jsou pozdější a sahaly jen po kotníky. Oděv staroslovanský byl prostý, pracně zhotovený a sloužil jen potřebě, nikoliv nádheře. Též na šperky jsou slovanské hroby chudé; a ty jsou ještě původu cizího.

Oděv.

Bydlili v bídných chýších, nejraději na pokraji lesa a u vod. Nejstarším příbytkem byla do země vykopaná jáma, přikrytá střechem, jež byla spletená z větví a pokryta slámou a listím. Takováto přístřeší si zřizují za války v zákopech vojáci. Časem se obydlí vynořilo na povrch a k střeše přibýly stěny, splotené rovněž z větví nebo proutí a ohozené hlinou. Polokočovný národ mohl snadno takovéto příbytky opustit nebo je rozebrat a hlavní součásti přestěhovat. Teprve až dospěli k životu usedlému, začali si roubiti obydlí z kmenů jehličnatých stromů. Obydlí vzrostlo na několik místností, nad nimiž byly i stropy a do nichž vedla okna, zastřena zvířecími blanami. Tímto způsobem stavělo se všude v slovanských zemích až do 19. století. Též první sýpky na obilní zásoby měly podobu jam; jejich stěny byly ohněm vypáleny, aby v nich zrní nehnulo. Časem i sýpky vystoupily na povrch a byly zřizovány v podobě košů nebo srubů.

Příbytek.

Dobytek byl chován v ohradách a místo, kde vyšlapával obilí, slulo humno. Nejdůležitějším zařízením v domácnosti byl krb; byla to buď jamka anebo byl vyvýšený, vystavěný z kamene a hlíny a byl otevřený. Teprve pod vlivem římským začali si Slované stavěti krb uzavřený neboli pec, budující nad ohništěm klenbu v podobě jeskyňky, kužele nebo krychle; pec pojala více žáru a sloužila jmenovitě k pečení chleba. Od pradávna si zřizovali Slované u svých příbytků lázeňské budky zvané baně; toto slovo je téhož původu jako balneum a vana. V chýšce byl rozpálen krb a polit vodou; návštěvník zavřel za sebou dveře a větévkami hnal na sebe vystupující páry, takže se v krátku řinul pot z celého těla a po vyrážkách, jimiž ve vlhkém kraji trpěli, nezbylo stopy. Tento způsob parních lázní se na Rusi udržel dosud.

V příbytcích slovanských žila celá velkorodina neboli rod, t. j. rodina s rodinami svých synů pod starostou rodiny, jenž spravoval veškeré společné jmění. Nevěsty

Velkorodina.

otec synům kupoval a zchudl, měl-li synů mnoho; zbohatl však, měl-li více dcer, jež prodal za nevěsty. Někdy byly nevěsty unášeny, jak uvidíme u Břetislava. Místy se u nás dosud zatahují svatebčanům brány, a teprve když zaplatí, bývají pouštěny dále. Je to nejspíš přežitek starodávného zvyku, že ženich unášejíci nevěstu byl zadržen a nucen zaplatit věno.

Náboženství. Je zcela jisté, že staří Slované uznávali jediného nejvyššího Boha, jemuž v nebezpečných dobách slibovali a přinášeli v oběť brav i skot. O ostatních božských bytostech, jejichž kult arci daleko převládal, se domnívali, že pocházejí od nejvyššího Boha a že mu jsou podřízeny.⁴⁾ Tito podřízení bohové ovšem nejsou nic jiného než běsové čili démoni, ať už v nich Slované viděli zosobněné síly přírodní nebo duše předků.

Perun. Od velké části Slovanů, zvláště východních, byl ctěn *Perun*. Jeho jméno značí toho, kdo silně bije. Jako křikloun, běhoun, letoun značí toho, kdo silně křičí, běží, letí, tak kdo pere bleskem, je Perun. Na Slovensku se dosud říká: „Parom do téba!“ R. 980 postavil kníže Vladimír na Chlumu u Kijeva sochu Peruna s dřevěným tělem, stříbrnou hlavou a zlatými vousy; v ruce měl křesadlo v podobě blesku a pod ním hořel oheň. Vedle něho stál *Chrs*, *Dažbog*, *Stribog*, *Simigarla* a bohyně *Mokoša*. Byl to jakýsi pantheon východních Slovanů, tam přinášeli svým modlám za oběť zvířata i dítky.

Svantovít. S nejvyvinutějším náboženstvím setkáváme se u Slovanů polabských. Největší vážnosti požívala u nich čtyřhlavá modla Svantovita rujanského.

Jméno toto nesouvisí se sv. Vítem; je to jen náhodná shoda. Svantovít je složenina slova - vit podobně jako Ljudevit, Hostivit, Semovit... Na ostrově Rujaně v hradišti Arkoně byl dřevěný chrám s červeně natřenou střechou. Ohrada chrámu byla zdobena neumělými řezbami a malbami. Ve svatyni stála nadlidská dřevěná modla; měla dvojí prsa, zády k sobě obrácená, čtyři krky a čtyři obličejy, z nichž se dívaly dva dopředu, dva dozadu a jeden vždy upíral zraky napravo, druhý nalevo. V pravé ruce držela kovový roh, levou měla opřenu v bok. Svatyni ostříhal kněz, budící obdiv dlouhými vlasy a vousy. Poblíž sochy byl praporec válečný, velký meč a sedlo. Při svatyni byl chován bělouš, o němž se tvrdilo, že Svantovít v noci na něm jezdí a válčí proti odpůrcům své bohoslužby; ať byl totiž na noc zavírán v stáji, ráno býval zhusta vidán zpocen a potřísněn blátem.

Dožínky o Arkoně. Svantovít byl ctěn jako bůh úrody a války. Po žních se sjížděli ostrované k jeho svatyni na slavnost dožínek. Tehdy jim ze zbytku vína věstil kněz rok úrodný, vyschl-li roh, předpovídal jim rok suchý. Naplniv roh vylil jej bohu k nohám jako úlitbu, a naplniv jej znovu, vložil jej modle do ruky. Byl jí též obětován koláč s medem, téměř zvýši člověka. Kněz se postavil za něj a tázal se kolemstojících Rujanců, zdali jej vidí? Když odpověděli, že vidí, prosil boha o hojnější sklizeň, aby mu mohli upéci koláč ještě větší, za kterým by ho viděti nebylo. Povzbudiv přítomné k věrnosti bohu, sliboval jim jeho přízeň a propouštěl je po hojném hodování a pití domů. Při chrámu tom byly uloženy bohaté dary, Svantovítovi zdaleka přinášené. Požívalyť arkonské vöštby daleko široko velké vážnosti. Překročil-li jeho bělouš položená kopí pravou nohou, bylo to pokládáno za znamení příznivé; když je překročil nohou levou, bylo v tom spatřováno znamení zlověstné a od zamýšleného podniků se upouštělo.

Ve Štětíně byla ctěna modla trojhlavá, zvaná *Triglav*, a opodál ve Volíně měli Triglava zlatého, jenž arci nebyl příliš velký, takže jej jeho kněží r. 1124 po přijetí křesťanství mohli skrýti v dutině stromu, kam mu zbylí pohané dále přinášeli oběti. V Retře (na sever od Berlína) byla svatyně spočívající na zvířecích rozích; v ní stály četné modly v řadě vedle sebe, oděné v přilby a brnění a opatřené nápisy. Přední z nich byl *Radogost*.

Menších běstů ctili a vzývali Slované celou spoustu. Byli to dědci, jež si představovali *Běst.* v podobě hada, žijícího pod stolem; pak skřítky, šotky a hospodářčci, pečující o blaho domácnosti. Házeli jim drobty jídla a ukápli jim z číše, dříve než se sami napili; tento zvyk se místy dosud zachovává, ovšem bez vědomí, co znamená. Slovanské osady byly plny sošek a dřevorytin, představujících dědky. Svůdné bytosti byly víly, rusalky a lesní panny; hrůzu působili diví mužové, divé ženy, ježibaby, polednice, večernice, hejkali, plivníci, lítavci, rarášci, vodníci, zmetci. Vedle toho měli představy sudiček, upírů, můr, vlkodlaků atd.

Slované stavěli bohům dřevěné chrámy, jichž bývalo v městech i několik; ale ctili *Obět.* je i na výšinách a v hájích pod širým nebem. Obětovali jim plodiny i zvířata; kohouty házeli bohům do vody. Občas byli obětováni i lidé; jmenovitě Polabané přinášeli svým modlám v oběť zajaté křesťany, misionáře, misky plné křesťanské krve i hlavu ubitého biskupa.

Stav kněží či žreců, t. j. obětníků, vznikl jen u Polabanů a je původu pozdějšího; v pravlasti obstarávali bohoslužbu starostové rodů. Zato byli četní čarodějníci a kouzelníci, kteří čarami zažehnávali nemoci a přivolávali déšť. O bohoslužbě českých kmenů je málo zpráv; prameny jmenují jen Peruna a Volose, boha stád. Proti jiným národům evropským je naše náboženské bájesloví neboli mythologie poněkud chudší; kolik toho věděli o řeckých bozích Hesiodos a Homer! Zvláštností slovanských bohů je jejich mnohohlavost, jež snad příhodně znázorňuje jejich vyšší vědění, ale je zároveň důkazem, že smysl pro zákony krásna byl v řezbáři ještě hluboko zalehlý. Jaký rozdíl je mezi Svantovitem ružanským a sochou Diovou v Olympii!

Náboženskými svátky vedle uvedených obžinek byly zvláště oslavy slunovratu, jichž *Svatky.* některé přežitky se místy dosud udržely. O smrtné neděli dosud chodívají dívky se „smrtí“ po domech za zpěvu písní a „Mořena“ bývá za osadou od mládeže házena do vody. Obyčeje ty jsou prastaré a znázorňují zánik zimy a příchod jara. Hastrůš hozený do vody je znázorněním oběti, přinášené uvolněným vodám; měla tím být od osady odvrácena úmrtnost. Za letního slunovratu, v době to nejdelsších dnů a největšího žáru, bývaly páleny ohně, kol nichž mládež zpívala a tančila a do budoucnosti prorokovala. Dosud se pálí „svatojanské ohně“ v předvečer sv. Jana, jehož svátek podle církevního kalendáře připadá v tyto dny, dosud bujná chasa přeskakuje mlíře a z komínů vylétají na košťatech čarodějnice.

Své mrtvé Slované jednak spalovali, jednak pochovávali; podle toho rozlišujeme *Pohřeb.* hroby žárové, v nichž byl uložen popel a kosti ze spálené mrtvoly, a hroby kostrové,

v nichž bylo uloženo celé tělo. Po přijetí křesťanství spalování přestalo. Do hrobu byly dávány zesnulým milodary, zbraň, ozdoby, pokrmy, nápoje, s velmožem bývala pochována i žena, jež se uškrtila nebo byla uškrcena, též služebník nebo kůň. Nad hrobem byla nasypána homole (cumulus), z čehož přesmykem vzniklo slovo mohyla. Pohřební obřady končily tryznou a stravou. Tryzna byla válečná hra, zápas, třesk zbraní, křik a válečný zpěv bojovníků oděných v masky. Máváním zbraní ve vzduchu byli plašeni démoni, aby neškodili zemřelému ani pozůstalým. Strava, jež po tryzně následovala, byla pohřební hostina s hojným pitím a jídlem u samého hrobu a ku počtě zesnulého vylévány na mohylu číše medoviny a piva. Pohoštění pohřebních hostů se pokládá ve slovanských zemích za podstatnou součást pohřebních slavností a u národů pravoslavných, kde byla církev k pohanským zvykům shovívavější, slaví se hostina hned na hřbitově. Duše zemřelých odcházely do navi neboli ráje.

Hudba. Již v pravlasti se jevil u Slovanů velký sklon k radostnému, veselému pojmání života; je to záliba ve zpěvu, hudbě a tanci. Některé tance se nesrovnávaly s příkazy církevními a byly později od biskupů opětovně zakazovány. Nejstarší hudební nástroje byly zvířecí rohy, dle nich napodobené trouby, bubny, píšťaly a housle, na jejichž struny se však původně brnkalo prsty nebo paličkami.

Stěhování národů. Velké stěhování národů, tvořící rozhraní mezi starým a středním věkem, nastalo nárazem Hunů na Goty, sídlící nad dolním Dunajem při Černém moři (r. 375). Opevněný Rýn a Dunaj tvořily od dob Caesarových a Augustových pevnou hráz, jež chránila římský svět proti návalu barbarů. Prozřetelnost nedopustila povalení této hráze, dokud Řekové a Římané neschýlili hrdé šíje pode jho Kristova evangelia, dokud pronásledovaná církev nevystoupila vítězně z katakomb, jak její zakladatel z temnoty hrobu, dokud brutální síla římská a pýcha hellenského ducha se nesklonily před tajemstvím kříže, proti němuž vedly 300 let vyhlazující boj. Teprve když Kristus dobyl toho nejskvělejšího vítězství ze všech, kterých bylo na staroslavné půdě antického světa dobyt, když si podmanil mysli a srdce nejvzdělanějších národů a mladá církev vepsala proudy vlastní krve své občanské právo do římských zákonů, teprve tehdy povolily obranné hráže římského imperia a tisíc let trvající veleříše se zhroutila s velkým třeskem. Obrácení Řeků a Římanů je daleko významnější událostí než pokřtění nevzdělaných Germánů a Slovanů.

Stěhování Slovanů. Slované pronikali z těsné pravlasti již v době před Kristem; ale hromadné jejich stěhování nastává po r. 375, když Germáni opustili Podunají a nížinu mezi Vislou a Labem. Slované se hrnuli za nimi a zabrali po nich opuštěné země. Brzy po r. 451 přišli i do naší vlasti, z níž vytlačili zbytky Markomanů. Snad některé cizí rody mezi českými Slovany utonuly. Podle pověsti přišli k nám z Bílých Charvát, t. j. z Krakovska, přes tři řeky, Vislu, Odru a Labe. Na Slovensko pronikli průsmyky karpatskými. Stěhováním zabrali Slované necelou polovici Evropy, obsadili arci jen úrodnější pruhy; sídla byla řídká, močály a pralesy pokrývaly větší část zemí. Na západě pronikli až k řece Labi, Sále, Nábě v Bavorsku a k Enži v Alpách. Zdá se, že byli

ze své pravlasti tak daleko na jih a západ také strhováni od turkotatarských nájezdníků.⁵⁾

K životu úplně usedlému dospěli teprve v 6.-9. století. Tehdy si stavěli k své ochraně pevnosti, tak zvaná hradiště, jichž je roztroušeno po slovanském světě do tisíců. Jsou to opevnění podoby kruhové; skládají se z vnějšího příkopu a z náspu či valu, opatřeného palisádou, t. j. dřevěnou ohradou neboli dřevěným tyněním ze zaražených kolů. Val byl nasypán z hlíny vybrané z příkopu. Asi 40 valů v západních Čechách je narovnáno z kamení. Celkem jich bylo v Čechách zjištěno 463.⁶⁾ Důležitější hradiště mívala valy dvojnásobné a v dřevěné ohradě se místy zvedaly rovněž dřevěné věže. Nejraději je stavěli Slované na místech chráněných rokytím a močály, na ostrozích obtékaných vodou a v lesích. Na hoře Hostýně na Moravě je krásně zachovalý val dva km dlouhý. Každý kmen měl takových hradů několik a za vpádu nepřátel se do nich utíkal s veškerým svým jměním. Z přechetných hradišť v Čechách je největší u Česova na Jičínsku, u Staré Kouřimě, u Hryzel nedaleko Kolína a u Plzně. Toho druhu byly i hrady říše velkomoravské i hrady avarské, jimž Němci říkali hrinky. Na Moravě se jich našlo asi 80.⁷⁾ Na Slovensku bylo nejvíce hradišť zjištěno na Nitransku. Stavba hradišť byla jednou z obtížných zemských robot; nepřítel se vždy snažil spálit palisádu, pak bývala obrana hradu marná.

Hradiště.

Přivedli jsme naše předky ze zakarpatské kolébky do naší vlasti, kterou zaujali od Rudohoří až po Vihorlat, uvedli jsme je na historické naše jeviště, na němž žije náš národ půl druhého tisíciletí. Dříve než začnem dějiny našeho národa vypisovat, musíme si jasně uvědomit, které úkoly vlastně náš národ měl splnit, kterých úkolů dosaženi či zanedbání jest nám v pásmu dějin sledovat.

Všerodní úkoly.

První úkol národa jest politický; národ musí vytvořit právní společnost zvanou stát, jenž vojskem hájí bezpečnost proti nepříteli vnějšímu, pomocí soudců a jiných úřadů udržuje bezpečnost uvnitř stíháním vrahů, zrádců a loupežníků. Neskupí-li se národ ve velké státní těleso, pozbude svobody a upadne v služebnost cizích výbojců. V pravlasti Slované na stát ještě nedozráli; žili rozdrobeni na rody a kmeny, rozvětvené to velkorodiny pod rodovými starosty a vládkami. Maurikios píše, že mají mnoho králů, že jsou mezi sebou nesvorní a vlády nad sebou nestrpí. Máme-li na mysli tento sklon, pak nedostatek zeměpisné jednoty naší vlasti (neboť Slovenako je k Moravě obráceno jakoby zády a je dokořán otevřeno vpádům z jihovýchodu), uvážíme-li malost našeho národa, posléze množství a výbojnost našich sousedů, pak uznáme, že založení a udržení československý stát bylo od prvopočátku věcí velmi nesnadnou a průběh dějin nás o tom s dostatek přesvědčí.

Politický.

Druhý úkol je hospodářský; národ nechce jen udržovat holý život, nýbrž chce zbohatnout, chce mít co nejméně chudáků a co nejvíce lidí bohatých. Nemýlí tedy jen pralesy, neofe jen půdu, nýbrž kope rudy, zřizuje dvory a velkostatky, zakládá města a továrny, vysušuje močály, protkává vlast sítí dopravních linií, staví lázně. Hospodářské podmínky našich zemí jsou celkem dobré. Poloha v srdci Evropy je velkou nevýhodou. Třebas úplně nevěříme, že moře činí člověka člověkem, národ národem, stát státem, přece moře je živitelkou národů. Je cestou do světa a jeho věčné kouzlo nic nenahradí.

Hospodářský.

Třetí povinnost je osvětová; národ má vospěti duševně, má si založit bohatou literaturu, slohově i obsahově dokonalou, každý má umět číst a psát, aby mu duševní pokrm byl přístupný. .

Náboženský úkol žádá, aby národ upustil od modloslužby a ctění bžsů, aby žil zbožně a ctnostně, jak o tom Syn Boží lidstvo poučil, a jak obecná církev jím založená k tomu národy navádí. Posléze úkol umělecký či estetický záleží ve výzdobě vlasti krásnými domy, katedrálami, ohrámy, hrady, zámky, kláštery, pomníky, sochami, obrazy, alejemi, parky. Když národ tyto úkoly slušnou měrou splní, pak mluvíme o blahobytu té neb oné doby. Ráj ovšem na zemi založit nelze, ale skrovná míra radosti patří k životu a při průměrné plli a snaze je dosažitelna.

AVAŘI. SAMO. (624-658)

R. 568 opustili Longobardi Panonii (jihozápadní Uhry) a po nich se tam usadili Avari. Byli to jízdní kočovníci turkotatarského původu, suroví, násilní a velkých těl, jak nám to jméno „obr“ dosud připomíná. Pěšky bojující Slované proti nim neobstáli a tak upadli v jejich služebnost, z níž se sami nedovedli vyprostit. Nadvláda avarská byla zpupná a barbarská. Ve válce připadl Slovanům úkol beranů; bojovali za své pány, zatím co oni čekali v záloze na výsledek boje. Když Slované zvítězili, sebrali Avari kořist a lup, jež ukládali ve svých hrncích, jen když slovanští bojovníci podléhali, zasahovali do boje jako záloha. Polí nevzdělávali, Slované se musili s nimi dělit o výtěžek orby. Takový život na dlouho byl nesnesitelný. Mezitím dospívali i synové avarských otců a slovanských matek. Kol r. 620 se chopili Slované proti svým trýznitelům zbraně a tu za bojů přišel do slovanských zemí z nynější Francie franský kupec Samo, ovšem s průvodem, a Slovanům v boji vydatně pomáhal. Troupové se nedali snadno vyhoditi z úlu, v nichž z cizího potu nečinně tyli. Bylo svedeno mnoho krvavých bitev, jejichž výsledek bylo vyvrácení avarského panství ve východních Alpách, t. j. u Slovanů korutanských a u Slovanů českých. Samo byl pro velké své zásluhy uznán od kmenových vládků za vévodu - slova král ještě Slované neměli - a tak vznikla první slovanská velkoříše.

Zpupná
madvláda.

Slovanská
velkoříše.

V zápětí po vypuzení Avarů byl ohrožen slovanský stát od Samových krajanů ze západu. Franští kupci byli od Slovanů oloupeni a pobiti. Po marném jednání o náhradu vypravil se král Dagobert několikrát proti slovanské říši, ale r. 631 byl od Sama v třídní bitvě u Vogastisburku někde v Čechách poražen a bohaté jeho ležení vzato v plen. Tak se uhájil tento slovanský velkostát proti východu i západu. Jeho hranice nejsou přesně známy.

Teprve před krátkem byla nalezena kronika franského mnicha Fredegara, jenž drsnou a ohybnou latinou tyto události vylíčil. Je podivné, kterak jméno Samovo i jeho říše upadly v zapomenutí; nejstarší knížata českých pověstí jsou Krok a Libuřin choť Přemysl.

Samo byl ještě pohan. Jako vévoda měl 12 žen a zanechal 22 synů a 15 dcer. Žel, že říše svého zakladatele nepřežila. Samo zemřel r. 658 a s ním klesla i první slovanská říše v hrob. Byl to jistě muž znamenitý, neboť ani jeho synové ani kmenová knížata slovanská nedovedli jeho dílo udržeti, nechápajíce toho potřebu a důležitost.

1. Samo

2. Praotec Čech

Panství avarskému podléhaly kmeny, sídlící na Slovensku a na Moravě. Jak čeští tak dleem i korutanští Slované zůstali sice avarského jha prosti, ale vytrhše se z velkého státního celku, politicky živořili v třísti kmenových státečků. Na celých 150 let vysychají prameny o našich předcích, šest pokolení sešlo se světa bez stopy vyššího úsilí. Tolik je jisto, že porobou avarskou se pokrok Slovanstva velmi zdržel. Tuto zející prostorou vyplňují české národní pověsti, proti jiným na př. řeckým chudé, ale mnohé jistě upadly v zapomenutí; spisovalť je Kosmas teprve po roce 1120.

FRANKOVÉ. ŘÍŠE VELKOMORAVSKÁ. (830-906)

SV. CYRIL A METODĚJ.

Nejmocnějším panovníkem evropským byl v osmém století Karel Veliký (768-814), král franský, r. 800 od papeže Lva III. na císaře korunovaný, jenž obří paží vyvracel království a národy kolemkol podroboval svému žezlu. Nejhouževnatější odpor mu kladli Sasové, pak Avari v nížinách uherských, proti nimž vedl těžkou válku od r. 791 do 796. Avarské hrinky v Rakousích na řece Enži a v Uhrách byly od Franků za krutých bojů ztékány a byla v nich nalezena bohatá kořist, po staletí tam ukládaná. Moc Avarů, kteří svá doupata zuřivě hájili, byla navždy zlomena, prořidlý národ se podrobil vítězům a přijal křest; časem úplně zanikli. Dosud se udrželo ruské přísloví: „Vyhynuli jako obří; ni plemene ni dědice po nich nezbylo.“ Slované zemí podunajských, ovládaní dotud Avary, vyměnili své pány; r. 803 vzdávala v Řezně hold mocnému císaři moravská knížata spolu s avarskými náčelníky. Místo surových pohanských Asiatů poroučeli jim nyní germánští Frankové, kteří na půdě staré Galie přijali s křesťanstvím kusy římské vzdělanosti a davše se na výboje, podmanili si skoro všechny ostatní Germány a v poplatnost uvedli široký pás Slovanů od ústí Labe až k Adrii.

*Karel Vel.
vyvrátí Hř.
avarskou.*

Kmenové čeští se jim podrobili asi dobrovolně. Když byli neochotni k odvádění darů, vypravil proti nim Karel r. 805 tři vojska, jež se v Pooohří spojila a čtyřicet dní zemi plenila. Čechové vedli proti nim válku záškodnou chránění jsouce lesy, hrady a záseky; nejvíc se vyznamenal vůdce Bech. R. 806 přitáhli Frankové opět, a tu se uvolili vládkové českých kmenů odváděti poplatek. R. 822 Čechové, Moravané, Slované polabští i Avari předstoupili s dary ve Frankfurtě před Ludvíka Pobožného, nástupce Karlova.

*Výpravy
proti
Čechům.*

Na půdě slovanské však nebylo franských úředníků, hrabat a markrabat, ani franských posádek. Naše země nebyly do říše franské organicky včleněny, byly na ní jen zevně závislé, poplatné. Podle staré tradice záležel onen poplatek ve 120 volech a 500 hř. stříbra (hřivna= $\frac{1}{4}$ kg). Jméno Karlovo se vtisklo Slovanům hluboko v paměť, zobecnělo a značí korunovaného panovníka (Karel=král).

Tyto prudké nárazy silných států na rozdrobené kmeny slovanské zburcovaly v nich

vědomí o nezbytnosti podobného velkého státu, jenž by byl ohradou svobody, jmění i řeči, jinak že upadnou ve služebnost cizinců. Tento úkol byl nejdříve pochopen a proveden na Moravě, jež sahajíc k Dunaji, byla nejbližší střediskům tehdejší vzdělanosti.

*Ludvík
Němec
843.*

Když se r. 843 vnukové Karla Velikého rozdělili verdunskou smlouvou o jeho rozsáhlou říši, a Ludvík Němec (843-876), dědic východních území a tím i dědic franských nároků na slovanské země, zvolil za své sídlo Řezno, bylo tím posunuto středisko franských výbojů do bezprostřední blízkosti našich zemí, jež se octily jakoby na ráně.

Frankové šířili mezi západními Slovany zároveň se svým panstvím křesťanskou víru. Kolem r. 830 byl na nitranském hradě posvěcen kostelík ke cti sv. Jimrama (Eme-ráma). Je to nejstarší kostelík v naší vlasti, o němž nám dějiny zachovaly paměť. Zbudoval jej nitranský kníže Pribina, ještě katechumen, posvětil jej salcburský arcibiskup Adalram.

*Pribina
830.*

Pribina je jediný slovenský kníže, jež dějiny znají. S nitranského hradu ovládal asi největší část slovenské nížiny. Nevysoký vrch na úpatí Zuboru byl velmi příhodným střediskem západo-slovenských kmenů, sídlících nad dolním tokem Váhu, Nitry a Hronu. Horská část Slovenska byla jen řídko osídlena a také široký pás bažin podél Dunaje byl neosazen. Nitra se slibně vyvíjela v politický, náboženský a hospodářský střed západního Slovenska. Leč moravský kníže Mojmir brzy po r. 830 Pribinu z jeho knížetství vyhnal a tím asi dovršil sjednocení moravsko-slovenských kmenů, sídlících v úrodných nížinách poblíž Dunaje.

Má se však zato, že Pribinovou chotí byla Němka, příbuzná salcburského arcibiskupa. Kníže vystavěl kostelík na svém soukromém zboží pro ženu a její družinu. Mojmir asi pomocí Pribinova okolí Němce nenávidícího knížete (bez boje) vyhnal r. 833. Též jméno jeho syna Kocela (Chocil) není slovanské, nýbrž německé.⁹⁾

Vypuzený kníže se pokoušel pomocí Němců, Bulharů i Slovinců nabýti znovu svého území, ale marně. V Traismauer na statku salcburského arcibiskupa přijal křest a r. 847 mu dal král Ludvík jako svému vasalu kus Panonie u jezera Blatenského s obyvatelstvem převahou slovinským. Tam si zbudoval hrad Mozaburg - Blatno. Mezi novými poddanými horlivě šířil křesťanskou víru. O jeho zbožné mysli svědčí, že na svém hradě vystavěl tři kostelíky, po venkově na různých místech dvanáct. Ke křesťanství byl přiveden svou chotí podobně jako Měško Polský českou kněžnou Dobravou. Po jeho smrti tam vládl jeho syn Kocel (861-874), neméně horlivý v šíření nové víry. R. 865 se v jeho knížetství už tyčilo do výše 32 kostelů a dávalo kraji skoro křesťanský ráz.⁹⁾

*Křest
14 knížat
845.*

Druhým a ještě skvělejším dokladem ochoty, s jakou naši předkové přijímali křesťanskou víru, je křest čtrnácti českých vladyk v Řezně v oktávě zjevení Páně (13. ledna) r. 845. Byly vysloveny názory, že to byli náčelníci kmenů, sídlících v Pošumaví, hlavně na bavorské straně, ale je pravděpodobné, že to byla knížata zná-

mých nám českých kmenů, sídlících v Čechách. Za zimní nepohody, přes zasněženou Šumavu, za hranice do cizí země šli se svými družinami, vyžádat si poučení o křesťanském náboženství. Král Ludvík je dal pokřtít v Řezně při svém dvoře v oktávě svátku, jímž církev okázale oslavuje povolání pohanů ke Kristově víře. Tento jejich krok předpokládá delší činnost německých misionářů mezi českým obyvatelstvem? „Tedy bez boje, po dobrém, vlastní volbou a snad veškerá knížata zemí českých se rozhodla přijmouti víru křesťanskou - událost, jež nemá příkladu v soudobé kristianisaci národů pohanských.“¹⁰⁾

R. 846 se vypravil král Ludvík na Moravu a jako vrchní pán země tam dosadil místo Mojžíra za knížete jeho synovce Rostislava. Svatopluk, synovec Rostislavův, vládl jako údělný kníže na Slovensku a sídlil v Nitře. Z Moravy táhl král Ludvík do Čech. Ale čeští kmenové se chopili zbraně, královo vojsko rozptýlili a vrchní pán země stěžl ušel zajetí. Čtyřletá těžká válka skončila potupným vyhnáním Bavorů. S těmito boji českých kmenů proti Ludvíkovi souvisí asi reakce proti nové víře. Jak se přiházelo mnohdy jinde, vzepřela se asi většina i české země proti novému náboženství; kněží byli rozehnáni, kostelky zbořeny, staré povelané modly opět vztyčeny. Česká domácí tradice nic neví o pokřtění knížat v Řezně. Teprve křest Bořivojův na Velehradě na dvoře Svatoplukově vedl k trvalému pokřesťanění Čech (874).¹¹⁾

Též Rostislav, dosazený od německého krále, se snažil tíživou závislost na východofranské říši stříst neb alespoň zmírnit. Budoval silná opevnění v podobě kruhovitých hradišť neboli hrinků, v nichž by mohl čelit útokům nepřátel. R. 855 vpadl král Ludvík na Moravu, ale neodvážil se útoku na ona „neslýchaná dotud opevnění“, a stíhán jsa Moravany opustil zemi. R. 864 došlo znovu k boji; tentokráte byl Rostislav obklíčen přesilou na hradě „Dovině“ neznámé polohy, a donucen přísahat Ludvíkovi věrnost.

Všechna moravská knížata, Mojžírem počínaje, byla pokřtěna již před příchodem soluňských bratří. Do země přicházeli věrozvěstové z Němce, Itálie i Řecka; uměli však málo slovansky. Rostislav i Svatopluk správně chápali, v čem je dobro jejich poddaných, a ohlíželi se po misionářích, kteří by jim vyložili pravdy nové víry srozumitelnou řečí. Nejprve se obrátili do Říma k papeži Mikuláši I. Tam však nebylo kněží znalých slovanského jazyka. Požádali tedy o ně byzantského císaře Michala III. Ten jim poslal Konstantina a Metoděje, rodem Řeky ze Soluně, kde jejich otec Lev zastával vysoký úřad. Metoděj byl nejstarší, Konstantin nejmladší ze sedmi dětí. Konstantin byl žákem pověstného Fotia. Pro svou učenost se stal dvorským theologem a slul filosofem. Metoděj byl nejprve císařským správcem mezi Slovany, znechutil si však světské povolání a vstoupil do basiliánského kláštera na maloasijském břehu.

Konstantin, provázen svým bratrem, podnikl již jednu misijní cestu na Krym k Chararům a našel tam ostatky sv. Klimenta, papeže a mučedníka. Sv. Kliment byl žákem sv. apoštolů Petra a Pavla. Císař Trajan jej poslal z Říma do vyhnanství na

*Rostislav
846-870.*

*Konstantin
a Metoděj
863.*

*Ostatky sv.
Klimenta.*

Krym. Ale poněvadž i tam neúnavně hlásal Kristovu víru, byla mu na císařův rozkaz uvázána na krk kotva a uvržen do moře. Křesťané jeho tělo našli a s náležitou počtou pochovali. Jeho ostatky vzali slovanští věrozvěstové s sebou na dalekou misijní cestu k slovanským národům jako posvátné paladium a jako makavý důkaz, že jim přicházejí hlásat tu víru, nad kterou bdí římský papežové.

Slovanské písmo.

Svatí bratři pochopili úkol, jímž byli pověřeni, daleko hlouběji, než moravská knížata tušila. Konstantin upravil podle řecké kursivy pro slovanskou řeč písmo, t. zv. glagolici, a přeložil nejdůležitější bohoslužebné texty. To je první velký úspěch našich věrozvěstů; položili základ k slovanské literatuře a zajistili si nehynoucí památku u všech slovanských národů. Všechny slovanské literární historie začínají tímto jejich dílem.

Slovanské bohoslužby.

Na východě, kde byla řada starých kulturních národů, vzniklo i několik národních liturgií. Vedle Řeků tam sloužili též Armeni, Syrové, Koptové a Habešané mše v rodném jazyku. Zásluhou soluňských bratří se dostalo této výsady i kmenům slovanským, jež právě vstupovaly na historické jeviště. Když přišli Konstantin a Metoděj na Moravu, konali bohoslužby v jazyku, jemuž lid rozuměl a jím přibližně mluvil. Brzy vymohli této dalekosáhlé novotě v Římě schválení a jazyk slovanský tím byl povýšen na jazyk bohoslužebný. Tím byli podle tehdejšího názoru i Slované připočtení „k velkým národům, kteří chválí Boha ve svém jazyku“. Je to druhý velký úspěch sv. bratří. Nevzdělaný lid neměl zpěvníků ani modlitebních knížek, slovanskou mši však mohl s porozuměním sledovat a tak snadno přilnul k nové víře. Odvaha Konstantinova byla jistě neobyčejná. Pouhý kněz o své újmě, bez výslovného dovození církevní vrchnosti se odhodlal k tak velké věci. Veden byl především těmito praktickými zřeteli. Chtěl také usnadnit výchovu kněžského dorostu. Vyučování oizím bohoslužebnému jazyku vyžaduje mnoho námahy a času.

Pohanské modly.

Jinak se nám o působení sv. bratří nezachovalo podrobnějších zpráv. Předním úkolem bylo přesvědčit lid o nicotnosti a mdlobě starých pohanských božstev. Když kníže Vladimír zaváděl r. 989 křesťanství na Rusi, dal dřevěné modly vyvrátit, některé rozsekat, jiné na oheň uvrhnout. Peruna dal přivázat koni ke chvostu, vláčet a dvanáct mužů jej mrskalo pruty, ne jako by dřevo cítilo, ale na potupu běsu, který v té podobě oklamával lidi. Pak jej přivlekli k Dněpru a hodili do vody. Lidé stáli na břehu a plakali, neb ještě, jak praví kronikář Nestor, nepřijali sv. křtu, a volali: „Perune, pojď ven!“ Dněpr však jej odnesl daleko za prahy a tam jej vyvrhl na písčinu. Pak dal Vladimír tesati chrámy a stavěti na místech, kde stávaly modly. Podobný osud stihl Svantovita rujanského. Když dánský král Valdemar dobyl r. 1168 Arkony, dal čtyřhlavou modlu vláčet po zemi, pak rozštípat a spálit. Misionáři mezi pohanskými národy dosud takto nakládají s jejich starými bohy. Není pochyby, že u nás docházelo k podobným výjevům. Pověst vypravuje, že sv. Metoděj povalil modly na Hostýně a na Špilberku v Brně.

Opona pohanských přeludů padala a na duševním obzoru našich předků, kteří až do 9. století seděli v temnosti a stínu smrti, začala vystupovat vznešená tajemství

zjevené víry. Příšerné sochy, pitvorné dřevorytiny byly káceny a na jejich místě vztyčovány kříže; v životě národa začala největší proměna, již dějiny znají.

Tři a půl roku působili sv. bratři mezi moravským lidem a vychovali značný počet žáků. Zpráva o jejich činnosti pronikla až k papežskému dvoru. Mikuláš I. je vyzval, aby přišli do Říma složit počet ze své působnosti. Mezi Římem a Cařihradem, mezi církví latinskou a řeckou se právě tehdy objevila osudná trhlina, zaviněná Fotiem, a papež se chtěl přesvědčit, nestojí-li moravští věrozvěstové na jeho straně. Ti okamžitě poslechli hlasu Kristova náměstka a vydali se na cestu. V Panonii se stavili u knížete Kocela na jeho hradě Mozaburce, zdrželi se tam několik týdnů a vyučili 50 žáků i knížete samého slovanskému písmu. Rostislav i Kocel jim nabízeli vzácné dary, oni vše odmítli a vyžádali si 900 otroků, jimž darovali svobodu.¹²⁾

Když Hadrián II., nástupce Mikuláše I., uslyšel, že slovanští věrozvěstové přinášejí ostatky sv. Klimenta, vyšel jim vstříc s procesím. Konstantin v Římě onemocněl a tuše, že se blíží jeho konce, vstoupil do kláštera sv. Klimenta a přijal jméno Cyril. Krátce před smrtí pravil k svému bratru Metoději: „He, bratře, až posud jsme byli dva spřeženi, jednu brázdou táhnouce, a já nyní padám na líše, den svůj dokončiv. Ty však pro horu (klášter olympský) neopouštěj moravského lidu.“ I zemřel sv. Cyril předčasně vysílením, padesátého dne po svém příchodu do Říma, v 42. roce svého věku, 14. února r. 869.

Sv. Metoděj v Římě skvěle obhájl slovanské bohoslužby proti četným osočovatelům. Mimoto tam vyjednával jménem moravských knížat, zvláště horlivého Kocela, o zřízení samostatného panonského biskupství. Poměrně v krátké době dosáhl třetího velkého úspěchu. Papež Hadrián II. povýšil misijní území moravských a panonských Slovanů na samostatné arcibiskupství (metropoli) a jeho správou pověřil Metoděje. Zavedené slovanské bohoslužby potvrdil s výhradou, aby se epištola a evangelium četly nejdříve latinsky. Metoděj pak byl posvěcen na biskupa a poslán jako misijní arcibiskup, aby organizoval nové provincie, podobně jako byl vypraven sv. Bonifác před sto lety do Německa a ještě dříve sv. Augustin do Anglie.

Za jeho nepřítomnosti se opět rozpoutal boj mezi Franky a západními Slovy po celé délce hranic. Ludvíkovi synové Karloman a Karel vtrhli r. 869 na Moravu, pustošili ji ohněm a mečem, ale proti hradům nic nepořídili. Rostislav zůstal nepře-
možen. Ale následujícího roku (870) se proti němu vzbouřil nitranský kníže Svato-
pluk, lstí svého strýce zajal a vydal jeho nepřátelům. V Řezně byl postaven před
soud, jenž jej jako zrádce odsoudil na smrt. Král Ludvík jej dal oslepit a zavřít
v klášteře. Současně byl od bavorských biskupů někde v Panonii zajat i arcibiskup
Metoděj, odvezen do Němce a tam i vězněn. Tak byli Moravané neočekávaně zba-
veni obou hlav, světské i duchovní. Metoděj strádal v žaláři půl třetího roku. Rosti-
slav už z něho nevyšel. Tak žalostně skončil nejslechetnější z moravských knížat.
Svatopluk jej sice předstihl válečnými činy a rozšířením státu, ale pro osvětové dílo
Metodějovo neměl smyslu.

*Volání
do Říma.*

*Smrt sv.
Cyrila 869.*

*Sv. Metoděj
arcibisku-
pem 869.*

*Rostislav
i Metoděj
zajati 870.*

Za nastalého zmatku vtrhl Karloman na Moravu, vložil do různých míst posádky a ustanovil nad ní správce Viléma a Engelšalka, čímž Frankové dosáhli toho, oč už dlouho usilovali. Dosavad byla Morava na franské říši jen zevně závislá a jí poplatná, nyní byla úplně opanována a porobena. Ale též Svatoplukovi se Frankové špatně odvděčili za jeho služby. Čím Svatopluk byl zhřešil, tím byl i potrestán; též on byl zrádně od svých přátel jat a uvězněn v Řezně, kdež v temném žaláři měl dosti pokdy zamysliť se nad svým činem a jeho následky.

Zatím se Moravané chopili proti vetřelcům zbraně, a jsouce vedeni knězem Slavomírem, knížecího rodu, začali proti oizím posádkám vyhlazující boj. Tu se dal Svatopluk, planoucí pomstou, udobřit od Karlomana dary a byv postaven v čelo výpravy, vydal se na Moravu, aby ji upokojil. U Velehradu se však dorozuměl se svými krajaný a německému vojsku, jež přivedl, připravil velkou porážku. Hrabata Vilém a Engelšalk zahynuli v boji a jen malá část se zachránila (871). R. 873 vpadl Svatopluk i přes Dunaj na území Karlomanovo. Tu přichvátal sám král Ludvík a ujednal r. 874 mír ve Forchheimě v severním Bavorsku, v němž se Svatopluk zavázal k poplatku. Nový moravský kníže v krátké době povalený stát obnovil, upevnil a rozšířil; podrobil si kmeny české, kmeny polské nad horní Vislou a v kruté válce s Arnulfem, vévodou korutanským, vnukem krále Ludvíka, dobyl (883-4) i Panonie, již z milosti Ludvíkovy před tím drželi Pribina a Kocel.

*Rozsah
moci.*

Moravská církev však byla stále ještě osiřelá; její arcipastýř strádal daleko ve vězení. Bavorští biskupové hrozbami a násilím jej chtěli pohnouti k tomu, aby se své hodnosti zřekl a zmizel. Sv. Metoděj se hájil velmi rozhodně. Teprve r. 873 vyslal Jan VIII. apoštolského legáta Pavla, jenž svatého muže vysvobodil a přískrě biskupy potrestal suspensí; také dva a půl roku nesměli vykonávat funkci svého úřadu. Tři z nich v krátké době za sebou zemřeli. Zároveň však papež moravskému metropolitovi zakázal slovanské bohoslužby, aby bavorským hierarchům odňal záminku k neustálému sočení.

*Sv. Metoděj
osvobozen.*

*Křesť Bořivoje
a sv. Ludmily.*

V rozlehlé říši Svatoplukově se otevřelo jeho činnosti širé pole. V této době pokřtil na Velehradě Bořivoje, jeho choť Ludmilu a přední lechy českého kmene (874?). Je to největší misionářský úspěch moravského arcibiskupa, máme-li na mysli, že právě českému kmeni připadl velký dějinný úkol, sjednotit všechny kmeny, přebývající v české zemi. Křesť Bořivojův na Velehradě a pokřtění čtrnácti lechů v Řezně jsou dva mocné průlomy do tvrze českého pohanství; jsou to dvě slavné brány, kterými Kristova víra slavila do Čech vítězný vjezd, tam v rouše latinském, zde v slovanském, v jádře táž víra obecné církve. Kostelík sv. Klimenta na Levém Hradci je první prameny doložený kostelík na české půdě, obřadu patrně slovanského. Zdá se, že i jiné kostelíky sv. Klimenta pocházejí z prvních dob křesťanství, šířeného žáky sv. Metoděje.

Z podřízených biskupů uvádí se jen Viching v Nitře, ritu arcí latinského. Byl to Němec, jež Svatopluk i s jinými německými duchovními při svém dvoře držel, používaje asi jejich služeb při neustálém zasahování do pletek německé říše. Kníže si zamiloval víc bohoslužby latinské. Sv. Metoděj také přísně káral Svatoplukovu rozmařilost „stavě na pranýř duchamornou hořkost vší rozkoše“. Ve Vichingovi se však Svatopluk šeredně zklamal. Vichingovo úsilí směřovalo k uvedení Moravy jak pod politické, tak pod církevní panství bavorské; sám pak se kojil nadějí, že jako biskup pasovský bude rozsáhlé to území spravovat. Činiliť si nároky biskupové pasovští na Moravu pro pokřtění Mojžíra I., salcburští na Panonii pro pokřtění Pri-biny, řezenská na Čechy pro pokřtění čtrnácti lechů. Svému arcibiskupu působil neustálá protivenství, osočoval jej v Římě a žaloval naň, že přes jeho zákaz přece slouží slovansky mši dále.

R. 879 byl sv. Metoděj opět povolán do Říma, kde se však nejen znovu skvěle obhájl, ale i Jana VIII. znovu pohnul k opětovnému schválení slovanské liturgie. Dokončiv překlady sv. Písem a odchovav asi 200 kněží a jáhnů, z nichž Gorazda určil za svého nástupce, rozřehnal se první moravský velekněz s životem plným zásluh u Boha i u lidí 6. dubna 885. Pochován byl v chrámě Panny Marie na Velehradě.

Po jeho smrti pustil Svatopluk zvůli Vichingově uzdu a ten vojskem rozehnal Metodovy žáky. Uchýlili se do Bulharska a do Čech. V Římě si vymohl nitranský biskup na Štěpánu V. (885) správu celé metropole a nový zákaz slovanského obřadu.

R. 892 podstoupil Svatopluk poslední těžký boj s německým králem Arnulfem. Odolává statečně Němcům i divokým Maďarům, zemřel nejmocnější panovník velkomoravské říše r. 894. Ještě před jeho smrtí sběhl Viching k Arnulfovi, jenž jej učinil svým kancléřem a biskupem pasovským, ale již po roce byl od bavorských biskupů se stolce toho sesazen.

Na žádost Mojžíra II. poslal Jan IX. r. 899 arcibiskupa a dva biskupy, Jana, Benedikta a Daniele, kteří dosedli na osiřelé stolce Metodovy metropole. Biskupové tito jdouce Panonií viděli smutné následky posledních válek. Kraj, v němž obývali Slované, z části Němci, byl obrácen v hotovou poušť; jediného kostela nebylo vidět.

Poslání nových tří biskupů z Říma způsobilo nový výbuch žárlivosti u biskupů bavorských. R. 900 sepsali stížný list, v kterém líčili své zásluhy o pokřtění Moravy, jež proto přísluší pod jejich správu; nechť papež nedopouští, aby sílil úd horší (t. j. Slované), a slábl úd lepší (t. j. Němci); chtěj nechť musí pryč Moravané franskému panství se podrobit.

Na říši Svatoplukovu se stahoval mrak. Údělný kníže Svatopluk povstal, podporován jsa Němci, proti svému bratru Mojžíru II., ale r. 899 musil opustit i se svými spojenci zemi. Horší bylo, že se Svyatopluk a Vratislav s ostatními knížaty českých kmenů odtrhli od velkomoravské říše a roku 895 se dali v Řezně pod ochranu krále Arnulfa a „znovu uznali“ svrchovanost říše německé; tím vstoupili i v poslušnost řezenského biskupa. Po dvou letech znovu žádali Čechové v Řezně o pomoc proti Mora-

*Opět v Římě
879.*

*Mojžíra II.
894-906.*

*Vyvrcení
říše.*

vanům, od nichž prý byli často tvrdě utlačováni a r. 900 táhli společně s Němci na Moravu, aby tam povalili právě obsazené biskupské stolce. Brzy však (901) byl ujednan mír pro nebezpečí hrozící oběma stranám. Svatoplukovy pruty nezůstaly kovovou metlou na nepřátele Slovanstva. R. 906 je poslední zpráva o vypuzení Maďarů z Moravy, pak nastává hrobové ticho. Říše velkomoravská, omezená už jen na Moravu a Slovensko, byla vyvrácena od Maďarů. Staroslavny Velehrad a ostatní hrady lehly popelem, kníže, mnoho lidu, biskupové i kněží pobiti, otřesená budova státní i budova církevní byly do základů rozmetány, takže nezůstal kámen na kameni. A marně se tážeme kronik, kdy a jak se tyto hrůzy sběhly. Nenašelť se nikdo, kdo by byl smrtelný zápas velkomoravské říše vylíčil, kdo by jí byl zapěl pohřební píseň, zalkal nad jejími troskami.

Velikost pohromy. Tak zanikla slovanská říše v Podunají, do níž byly zasazeny plodné štěpy západní i východní vzdělanosti. Byl to slibný náběh k lepšímu životu našeho národa, leč surový soused a vlastní nevědomost a nesvornost učinily všemu konec. Zánik velkomoravské říše byla největší politická pohroma našeho národa, již nenapravilo celé tisíciletí. Ani Přemyslovci ze vzdálené Prahy, ani husité nedovedli trvale Slovenska opanovat. To od té doby ovládali maďarští magnáti skoro nepřetržitě až do převratu r. 1918. Později český stát sice vzrostl na velmoc, ale připojením oizorodých částí, Rakouska, Slezska, Braniborska, nikoliv Slovenska.

Velehrad. Staroslavny Velehrad stával nejspíše na ostrově, který tvořila řeka Morava až do konce 17. století, jemuž lid říkal „na Hradišti“ a na němž Přemysl Otakar II. založil Uherské Hradiště. Staré Město na pravém břehu slulo Velehradem až do r. 1300, pak utkvělo jméno to jen na klášteře založeném opodál od markr. Vladislava r. 1198. R. 1928 byl u Starého Města objeven pravěký val a vykopáno staroslovanské pohřebiště, jemuž se bohatstvím památek žádná jiná v Čechách a na Moravě nevyrovná. A také tak zvaný „králov stol“ opodál Velehradu je němý, ale výmluvný svědek, že tu nablízku sídlili mocní panovníci velkomoravské říše.¹³⁾ Jiné hrady velkomoravské říše byly Ostřihom a Vyšehrad nad Dunajem, Děvín, Trenčín, Nitra, Bělehrad poblíž jezera Blatenského. Hrad Bratislava střežil přechod do Panonie.

Abeceda upravená od Konstantina podle řecké kursivy sluje písmem hlaholským. Pro složitost a ncsnadnost byla brzy v Bulharsku nahrazena písmem cyrilským, upraveným podle řecké unciály. Svätí apoštolé mluvili a psali jazykem starobulharským, jímž se mluvilo v okolí Soluně.

Staroslovanská literatura. Staroslovanská literatura, k níž byl na Moravě položen základ překladem bohoslužebných knih a sepsáním legend, dospěla k největšímu rozkvětu v Bulharsku péčí slavného cara Symeona (893-927). Ten přikládá spisování slovanských knih větší důležitost než Svatopluk. Z Bulharska se tato literatura rozšířila po celém slovanském východě a přes sto milionů Slovanů dosud chválí svého Tvůrce týmiž slovy, kterými jej chválili jeho apoštolé. Sv. Cyril se podobá učeností a neúnavností sv. Pavlu, sv. Metoděj svou důstojností se stal následovníkem sv. Petra. Navždy zůstanou památné jejich čtyři velké úspěchy: založení slovanské literatury, povýšení slovanské řeči na jazyk bohoslužebný, zřízení velehradského arcibiskupství, pokřtění Bořivoje a Ludmily.

Pravověrnost sv. apoštolů. Jak už se u nás tvrdí věci nejnesmyslnější, tak se prohlašují i sv. apoštolé za straníky odstěpence Fotia, který r. 867 v směšné pyše prohlásil papeže římského za sesazena a vyřkl nad ním klatbu, tváře se sám jako nástupce sv. Petra, jelikož prý císař Konstantin přenesl papežskou důstojnost z Říma do Cařihradu. Fotios se stal patriarchou v Cařihradě již r. 857, všude dosazoval své straníky na biskupské stolce a nabízel biskupskou hodnost též sv. Metoději; ten ji však z rukou tohoto vetřelce nepřijal. A žádal-li o biskupské svěcení v Římě, od Fotia prokle-

tém, pak pokládal jistě sv. muž Řím a nikoliv Cařihrad za sídlo Kristova náměstka. Nosili s sebou ostatky sv. Klimenta a zakládali kaple k jeho cti a přinesli je do Říma jako makavý důkaz svého pravověří.

Sv. Metoděj nebo jeho žák přeložil sbírku zákonů zvanou Nomokanon a u jednoho kánonu, který se dotýkal důstojnosti papežovy, čteme tuto poznámku: „Není pravda, že sv. otcové přisoudili primát a důstojnost starému Římu, ježto byl hlavním městem říše. To je shůry, je to milost Boží, z níž má primát svůj počátek. Petr, první z apoštolů, uslyšel z úst samého Spasitele, Ježíše Krista, tato slova: Ty jsi Petr... (Mat. 16. 17). Proto má mezi církevními hodnostáři první místo a první stolec. Je známo, že ač císařové sídli v Miláně a v Raveně, a jejich paláce se tam dosud nalézají, přec tato města nepřijala primátu; neboť důstojnost a prvenství kněžské hierarchie nebyly zřízeny přízní moci světské, nýbrž volbou Boží a mocí apoštolskou.“¹⁴⁾

Slovanská liturgie splnila u nás svůj úkol. Byla pohodlným mostem, po němž národ v krátku přešel do obecné církve. Slavení výročí památky slovanských apoštolů předepsal Lev XIII. r. 1880 pro celou církev, na Moravě a od r. 1918 i na Slovensku se slaví jejich výročí jako zasvěcený zemský svátek. R. 1863 byl tento svátek z dobrých důvodů položen na 5. červenec. Od konce 19. století se na Velehradě pořádají unionistické sjezdy, jichž se zúčastňují vynikající mužové slovanských i neslovanských národů.

Sv. věrozvěsti Konstantin a Metoděj září jako jasné souhvězdí na slovanském nebi; svým čistým leskem budou vždy poutati pozornost i vděčnost slovanských národů. Skvělé ty dvě hvězdy vzešly z Říma východního, řeckého, osvěcovaly Slovanstvo, ale tíhly k Římu západnímu, latinskému.

Za jejich vedení učinily slovanské kmeny velepamátný krok z dějinného temna na půdu kulturních dějin, čeled' schopná nejen přijímat vymoženost ducha od pokročilejších sousedů, ale i sama schopná v značné míře kulturní tvorby.

Základem naší vzdělanosti učinili knihu knih - Písmo svaté. Věda čím dále tím více hodnotí jeho překlad a tím i zásluhy obou bratří o slovanskou písemnost. Tak v nejnovějším díle o našem „Spisovném jazyku“ čteme tuto chválu: „Staroslověnský jazyk byl přizpůsoben potřebám církve od mužů širokého rozhledu po vyspělé tehdejší kultuře byzantské, filologicky vzdělaných a nadaných, jazyk opravdu jim vyhovující. Stačí srovnati s biblickými překlady cyrilometodějskými kterýkoli počáteční překlad evangeliického textu staročeského, staropolského a j., v nichž se vždy zračí zápas o výraz, aby zřejmě vynikla vyspělost jazyka staroslověnského od samého začátku.“¹⁵⁾ Byla to řeč plná síly a ohebnosti, jimiž se vyznačuje mladý věk jazyka.

Podobně píše i jiný filolog, Miloš Weingart. Nazývá cyrilometodějský překlad Písma jak po stránce theologické tak i textově kritické, jazykové i stylistické dílem geniálním, jaké se v dějinách národů vyskytuje jen jednou za několik století. Z pozdějších slovanských biblických překladů se s ním může nejspíš srovnávat jen bible Kralická, ale nikoliv po stránce textově kritické, nýbrž v dokonalosti jazykové a umělecké.¹⁶⁾

V poslední době staví liberální theologie do popředí sympatické stránky na odpůrcích církve. V tomto světle byl líčen i původce východního rozkolu Fotios. Krásnou odezvou vzbudily tyto hlasy v učeném světě polském, byzantskému vlivu takto méně nakloněném. Alexander Brückner, Polák, profesor slavistiky na berlínské universitě, vzdal zaslouženou chválu jak dlu tak i osobní povaze soluňských bratří. Jejich překlad bohoslužebných knih prohlašuje za největší filologické dílo devátého věku a klade je nad vychvalovanou Bibliotheku Fotiovu (výtahy z řeckých klasiků), které je projevem jen velké pile; kdežto Konstantin měl téměř geniální smysl pro obor jazykový skoro po všech jeho stránkách, předstihl i Wulfilu, původce proslulého překladu Písma do gotštiny. Konstantin si osvojil jazyk každého národa, se kterým se setkal; uměl

Zásluhy slov. apoštolů.

Urudek filologa.

Polský hlas o apoštolích.

řecky, latinsky, slovansky, hebrejsky, snad i arabsky a gotsky, a ne jakkoli; jeho práce nevznikla naráz jak Athena, vyskočivší z čela Diova. Několik let studoval slovanský jazyk, jeho skladbu, hláskosloví, poklad slovní, a upravoval abecedu. Nestačilo pouhé převzetí řecké kursivy, poněvadž slovanská řeč měla mnohem více hlásek.

Týž autor neváhá tvrdit, že Fotios převyšoval svého žáka Konstantina jen důstojností jako patriarcha. Jinak uměl pouze řecky a latiníky pohrdal. Při tom byl dalek obětavosti a sebezapření, hledal jen sebe a vlastní slávu jako pravý Byzantinec. Soluňští bratři byli prosti vášní, pýchy, nešháněli se po statečích tohoto světa a po důstojnostech, hledali jen spásu svou a svých bližních.¹⁷⁾

*Rozšíření
slovanské
bohoslužby.*

Osvětové dílo soluňských bratří, pravé símě hořičičné, po jejich smrti úžasně zmohutnělo. Na Moravě slovanské písemnictví vyklíčilo, přízní bulharského dvora mu nastal zlatý věk, a byvši přeneseno na širokou Rus, rozrůstalo se vzrůstem ruského národa takřka do nedozírna.

*Spisovný ja-
zyk na Rusi
a u Jihoslo-
vanů.*

U nás se ze staroslověnské literatury zachovalo nemnoho; hlavně legenda o svatém Václavu, píseň Gospodi pomiluj ny a některé zlomky. Zato u Rusů se stal cyrilometodějský jazyk, jímž se mluvilo v okolí Soluně, nejen církevním, nýbrž i spisovným, a zůstal jím až do začátku 18. století, na Balkáně do 19. stol. Byl to vedle latiny a řečtiny nejrozšířenější spisovný jazyk v Evropě. Bohoslužebným jazykem je dosud jak u pravoslavných, tak u sjednocených (uniátů).

*Poměr
k Fotiovi.*

Co se týče osobního poměru obou bratří k Fotiovi, ten byl rád, že se jich zbavil. Na svízelné výpravě do polobarbarských zemí o život sice nepřišli, ale Konstantin si podryl zdraví.

*Význam
bohoslužebné
řeči.*

Fotios také nebyl příznivcem slovanské liturgie. U Bulharů, obrácených v téže době jako Moravané, byl zaveden bohoslužebný jazyk řecký. Byzantinci v něm viděli jedno z pout, udržujících obrácený národ v politické závislosti na sobě. Teprve Metodějovi odchovanci, vyhnaní z Moravy, tam zavedli bohoslužebný jazyk slovanský.

Cyril a Metoděj konali bohoslužby v jazyku národním z důvodů výchovných, aby pravdy evangelia snáze vnikly do srdce lidu. Řím všude zavádí a hájí jako bohoslužebný jazyk latinu, jako mocný prostředek k udržení církevní nutné jednoty. Národy s vlastní národní bohoslužbou upadají časem do rozkolu. Proto sektáři zavádějí všude národní řeč jako prostředek a nástroj k odtržení národa od Říma a nikoliv za účelem výchovným - k prohloubení náboženských pravd.

ČECHY KNÍŽECÍ

(900-1200)

Od r. 892 se staly jízdné hordy Maďarů metlou střední Evropy. R. 907 utrpěli od nich Bavoři velkou porážku u Bratislavy; zahynul tam květ bavorské šlechty a řeka Enže se stala opět jako kdysi za Avarů hranicí mezi vzdělanou Evropou a mongolskými nájezdníky. Zhoubné jejich vpády do Němce, na Rýn a do Itálie trvaly až do bitvy nad Lechem (r. 955). Čechy nezůstaly jejich nájezdů ušetřeny.

Nositeli života státního a kulturního vůbec se stávají od zániku říše Svatoplukovy kmeny sídlící v Čechách. Podmínky u nich k tomuto úkolu byly arci méně příznivé než u kmenů moravských. Česká země je posunuta příliš na západ v bezprostřední sousedství německé říše; byla ohrožována na východě, odtržena od Byzance, též od Itálie oddělena hradbou Alp, takže kmeny české byly nuceny hledati přátelské dohody se západními sousedy, jestliže se s nimi nechtěly pustit do zoufalého boje jako Polabané.

Nové středisko.

Asi ze čtrnácti českých kmenů, jejichž jména se dochovala, sídlil kmen vlastních Čechů při dolní Vltavě a byl polohou svého území, početností i bojovností přede všemi povolán k politickému sjednocení země. K těmž cíli šli i *Zličané*, jejich sousedé na východě, jimž vládli Slavníkovci s hradu Libice. Jako nejstarší vévodové čeští se uvádějí: *Přemysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Unislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít. Bořivoj*, současník Svatoplukův, došel zasloužené chvály, že schýlil na Velehradě svou šíji pod svatou rosou spasného křtu. Jeho ohotí byla Ludmila, dcera Slavibora Pšovského. Jeho hrad Pšov byl později přezván Mělníkem. Území Pšovanů připadlo po smrti Slaviborově Přemyslovcům a splynulo s územím kmene českého. Jiný doklad takovéhoho scelování české země cestou pokojnou, bez boje a krveprolití se snad nají v pověsti o sňatku Libušině s Přemyslem stadickým.

První česká knížata.

Syn Bořivojův *Spytihněv* (891-905) se odtrhl s ostatními knížaty českých kmenů od říše moravské a dal se v Řezně r. 895 pod ochranu říše německé. Na Budči vystavěl kostelík sv. Petra obřadu latinského; tam byla škola, první, o níž se v Čechách děje zmínka. Legenda o něm praví, že stavěl kostelky, volal k nim duchovní a byl dokonalejší ve víře Kristově. Jeho bratr *Vratislav* (905-916) vystavěl na pražském hradě kostelík sv. Jiří, kde se dosud ukazuje jeho hrob.

891-905.

905-916.

Jeho mládí. Vratislav měl sedm dětí, z nichž nejstarší byl Václav, narozený r. 904, mladší Boleslav; z dcer se jmenuje Přibislava. Jejich matka byla Drahomír z knížecího rodu Stodoranů (Luticů) v pozdějším Braniborsku, žena povahy násilné, křesťanka jen podle jména. O mládí a výchově svatého knížete se nám zachovaly v četných legendách některé zajímavosti. Starodávným zvykem slovanským byly postřižiny, jež záležely v tom, že otec nebo příbuzný ustříhl hochovi něco kadeří, jichž se ještě nůžky nedotekly. Postřižiny se uděly v třetím, pátém, někde až v sedmém roce. Měkká lebka dítěte potřebuje ochrany vlasů a proto matka je na stráži, aby se nikdo neblížil ostrým nástrojem hlavě dítěte. Obřad ten značil zároveň konec dětského a začátek chlapeckého věku. Církev přidala k zvyku modlitbu a slavnost končila hostinou. Při postřižinách Václavových byl přítomen misijní biskup z Řezna. Ten postavil malého prince po slavných bohoslužbách u Panny Marie na pražském hradě na stupně oltáře a požehnal mu slovy: „Pane Ježíši Kriste, požehnej pachole toto, jako jsi požehnal spravedlivé své.“ Jeden z pozvaných knížat ustříhl vlasů Václavových a pak se hodovalo.

Výchova. I byl mladý princ, jak dosvědčuje Kristián, probudilého ducha a bystrého vtipu. Babička Ludmila, jejíž péči byl svěřen, dala jej učiti knihám slovanským a naučil se vbrzce „všemu rozumu“. Pak jej dal otec Vratislav na Budeč a tam se počal učiti knihám latinským a naučil se jim dobře, takže rozuměl knihám latinským a slovanským jako biskup nebo duchovní a „pročítal je veskrz bez úhony“. A jako si hodní hoši hrávají stavěním oltáříčků, u nichž nápodobují kněžské úkony, tak i malému Václavu bylo nevinnou zábavou připravovati víno a hostie pro bohoslužby lisováním hroznů, mletím pšenice a pečením obětních chlebů.

Sv. Ludmila † 920. Při nastolení na kamenný stolec v nádvoří pražského hradu bylo Václavovi sotva třináct let. Než dospěl, vládla místo něho matka Drahomír. Veřejné poměry vnitřní i vnější byly v této době velmi neklidné; dosvědčují to vraždy spáchané v krátké době na jednotlivcích i celých rodech, dva vpády Arnulfa Bavorského do země, vtržení Jindřicha Ptáčníka, boje mezi jednotlivými kmeny, na povrchu dvojí liturgie a vespod ještě kvas pohanství. Zbožná babička Ludmila požívala velké důvěry svého vnuka a proto na ni snacha Drahomír nevražila; chtělať sama budoucího knížete ovládati, zatím místo něho a pak s ním panovati. I uchýlila se stará paní z Prahy v ústraní na svůj vdovský statek Tetín, aby tam v klidu mohla sloužiti Bohu modlitbami a dobrými skutky. Ale i tam ji pronásledovala zloba snachy. Její dvořané Tunna a Gomon vnikli 15. září 920 v sobotu večer do Ludmilina hradu a zardousili ctihodnou paní jejím vlastním závojem a služebnictvo rozehnali. Poněvadž se to stalo pozdě večer, uvádí se jako den její smrti i 16. září.

Její chvilka. Tak skončila svatá mučednice Ludmila, jež byla podle slov Kristiánových všelikých plodů dobrotivosti plna, v almužnách štedrá, v bdění neúnavná, v modlitbě nábožná,

v lásce dokonalá, v úslužnosti k sluhům Božím přehorlivá; byla matkou sirotek, vdov těšitelkou, vězňů neúnavnou navštěvovatelkou a ve všech dobrých skutečích dokonalá. Poněvadž Bůh oslavoval hrob světice na Tetíně zázračnými znameními, dala Drahomír vystavěti na tom místě kostelík ke cti sv. Michala, aby lid ona znamení připisoval sv. archandělu a ostatkům svatých. R. 925 dal sv. Václav tělo její převéztí na hrad pražský k sv. Jiří, kde dosud odpočívá. O její statky se rozdělila Drahomír s vrahy, kteří nabyli na čas velké moci; poněvadž si však vedli velmi zpupně, propukl proti nim obecný hněv. Tunna zavčas i s příbuzenstvem prchl za hranice, Gomon byl vyhlazen s celým svým rodem.

Národ sám prohlásil svatou kněžnu Ludmilu za mučednici Kristovu. Bylať utracena z týchž pohnutek jak později její vnuk, a církev prostě potvrdila poctu jí vzdávanou. Svatá mučednice Ludmila je první květ svatosti, jenž vzklíčil ze setby svatých apoštolů slovanských. Její největší chloubou je sv. Václav. V něm vychovala světice světce, mučednice mučedníka. České matky v ní mají zářný příklad, jak mají vychovávat dívky od Boha jim svěřené.

Samostatně začal mladý kníže vládnout nejspíš r. 922 ve věku asi 18 let. Drahomír a její přívrženci „synové sváru“ byli od dvora nebo i ze země vypuzeni a „zuřivé různice“ utišeny. Převrat se neobešel bez krveprolití; souvisí s ním asi vojenské vystoupení bavorského vévody Arnulfa v Čechách a krále Jindřicha, jež se souhlasně klade do toho roku.

Sv. Václav byl věrným manem německého krále Jindřicha Ptáčníka. Svědčí o tom i ta okolnost, že od něho obdržel část ostatků sv. Víta, jenž se tehdy v Sasku těšil velké úctě. Za sv. Václava se v právním poměru Čech k německé říši pranic nezměnilo; on šel cestou, kterou mu ukázali jeho předkové a které se drželi všichni jeho nástupcové. Hned po smrti Svatoplukově se vytrhly Čechy ze závislosti na říši velkomoravské, a r. 895 uznala v Řezně všechna knížata českých kmenů, se Svyatoplukem a Vratislavem v čele, svrchovanost německé říše a tehdejšího krále Arnulfa. Tuto podřízenost dávali najevo mimo jiné tóż odváděním nějakých platů a darů ke královskému dvoru. R. 919 přešla královská důstojnost v říši na vévody saské. Prvním králem z tohoto rodu byl Jindřich Ptáčník. Účelem jeho výpravy nebylo podrobit svobodnou zemi českou, nýbrž Čechy závislé na Bavorsku donutit k uznání svrchovanosti saské. Sv. Václav platil poplatek, jak jeho předchůdcové, mocného Svatopluka nevyjímaje, a jak jeho nástupcové. Kosmas píše, že 120 volů a 500 hřiven stříbra platili čeští kmenové Karlu Velikému; že se sv. Václav zavázal k poplatku tohoto druhu, je jen dohad Palackého.¹⁾

Sv. Václav byl knížetem kmene českého; mladšímu bratru Boleslavovi dal za úděl Pšovsko, nynější Mělnicko. V močálovité krajině, v sousedství Zličanů, chtěl si Boleslav postavit pevný hrad. Svolav starosty rodů, lze-li věřiti Kosmovi, oznámil jim své přání, aby mu vystavěli hrad dílem římským, t. j. obehnaný hradbou zděnou na maltu. Starostové mu odpověděli, že jejich otcové nikdy nic takového nedělali. Kníže

Její úcta.

*Panovník
sv. Václava
922-929.*

*Poměr
k říši.*

919-936.

Boleslav.

se rozpálil hněvem, uchopil předního z nich za vlasy a uťal mu hlavu. Ostatní přestrašení padli knížeti k nohám, prosíce za milost, ochotni zbudovati mu hrad podle přání.

*Povaha
sv. Václava.*

Jiné povahy byl sv. Václav. Bořil šibenice, mučidla i žaláře, vzdaloval se hrdelních soudů, jen důtkami mrskal tuláky, pijany a nepořádné lidi. Bořil pohanské chrámy, kde jaké ještě stály, a po všech hradech stavěl křesťanské kostelíky. Pověst o nábožné horlivosti českého knížete se záhy roznesla po okolních zemích. Z Bavor, Šváb, Sas i jiných zemí se hrnuli na pražský dvůr duchovní a klerici s knihami a ostatky, knížetem radostně přijímáni a štědře dařeni. I v Čechách se konaly bohoslužby po všechny dny, jak u velkých národů.

Jeho štědrosti přišel vhod poklad, nastřádáný jeho otcem Vratislavem. Plným rukama rozdával chudým, utiskovaným a vykupoval otroky, zvláště nekřtěné hochy. Podle slov Kristiánových byl sirotků, vdov, chudých, lkajících a raněných neúnavným těшитelem, hladové nasycoval, nahé odíval, nemocné navštěvoval, mrtvé pochovával, hosty a poutníky přijímal jako nejbližší příbuzné, kněze a mnichy ctil jako Pána, bloudícím otvíral cestu pravdy, zachovával pokoru, trpělivost, tichost, lásku, která všechno převyšuje, násilím a lstí nikomu nic neodnímal; u vzezření byl velebný, tělesně neposkvřený, takže si horoucně přál umřít jako panie a na uchování zaslíbené čistoty chodil v přeostře žíni, na ní však nosil vzácné roucho královské, stkvěje se tak před Bohem i před lidmi. Vojákům svým dával nejlepší zbraň i šat, vlídně s nimi mluvil, surové však a opilce dával přivázati k stoličce a mrskati.

*Knížní
vzdělání.*

Příznačné je u sv. Václava vedle hluboké zbožnosti a štědrosti též knížní vzdělání. Středověkému panovníku se ho dostávalo v případech výjimečných. Z českých knížat a králů až do 13. století uměl číst a psát málokdo.²⁾ V té době stál řecký východ kulturně mnohem výše než latinský západ a vlivem Byzance se začalo kulturně probouzet též Slovanstvo. Dvory slovanských panovníků, hlavně bulharský, se stávají štěpnicemi slovanského písemnictví. Žáci slovanských apoštolů vychovávají i prince české, syny Vratislavovy. Koncem 10. století pronikl s velkou silou kulturní vliv Byzance až na dvůr saský, když se řecká kněžna Theofano stala chotí Oty II. (973—983).

*Vévoda
zlický.*

Soused českého kmene na východě vévoda zlický Radslav chtěl rozšířit své panství na úkor rodu Přemyslova. Sv. Václav vytáhl proti němu do pole a v kraji kouřimském stanula vojska proti sobě. Tu se ukázala i zmužilost i otcovská láska českého knížete v nejkrásnějším světle. Zželelost se mu lidu, jenž měl v boji zahynout, a pamětliv příkazu evangelia neváhal vydat v šanc svůj vlastní život, aby ušetřil krve svých poddaných. Vyzval Radslava na souboj před tváří obojího vojska; kdo zvítězí, má panovat nad územím poraženého. I přijel Radslav ke knížeti českému, aby se s ním utkal v boji; vida však zářiti kříž na jeho čele a anděla po jeho boku, an hrozí mečem, padl knížeti k nohám, prose o milost. Legendárně zbarvená událost je jen důkazem, že země ještě neměla ústřední silné vlády a že kmeny mezi sebou vedly občas boje.

Ke cti sv. Víta postavil kostelík, již třetí na hradě pražském, zděný, okrouhlý, skvě-
jící se leskem kovů, o průměru 11 m; pojal asi 320 lidí. Byl ozdobnější a větší než
ostatní dosavadní kostelky, takže i v tehdejších skrovných rozměrech byl hlavou
všech kostelů českých a byl předurčen za první biskupskou katedrálu.

Sv. Vít.

V legendách čteme, že svatý kníže měl v úmyslu po posvěcení svatyně a po upokojení
země odevzdat stolec mladšímu bratru, jít do Říma a z rukou papežských tam při-
jmout řeholní roucho. Později četní princové a princezny panujícího rodu volili du-
chovní povolání. Leč sv. Václava čekala slavnější koruna v jeho vlasti. Velmožům,
byť křesťanům, se nelíbila vláda knížete podle jejich názoru příliš zbožného, jenž
mnoho obcoval s duchovními, čítal v knihách a modlil se v kostelích. Chtěli mít kní-
žete hrozného nepříteli, žijícího ve společnosti bujných dvořanů, jenž pořádá hlučné
hody a kvasy. I jali se tupit jeho vládu jako převrácenou a mnišskou a jsouce zvyklí
plodit v knížecím domě různice, ponukli Boleslava, aby se zmocnil vévodského stolce,
dřív než jeho bratr všechny poklady po otcí rozdá.

*Přelsty
nenávisli.*

Boleslav dopřál sluchu zlé radě; netroufaje si však dobýti pražského hradu útokem,
vylákal bratra podle jejich návodu k sobě do Staré Boleslavě. Pozval jej na posví-
cení, jež připadalo na den 27. září, na svátek sv. Kosmy a Damiána, jejichž cti byl
staroboleslavský kostelík zasvěcen. Sv. Václav pozvání přijal; bylot' jeho zvykem
o takových slavnostech kostelky navštěvovat. Po bohoslužbách vsedl na koně a
v hradním nádvoří se bavil hrou se svou vojenskou družinou. Pak byl se svými skvěle
pohoštěn a zůstal tam i přes noc. Druhého dne, v pondělí 28. září, záhy zrána šel
kníže na ranní služby Boží. Spiklenci znali zbožný obyčej Václavův a smluvili se, že
jej přepadnou a zabijí na cestě do chrámu. Kníže, spatřiv zbojníky: Boleslava, Hněv-
su, Tyru a Čestu, spěchal do chrámu; našel jej však zavřený. Boleslav rozkázal du-
chovnímu, aby zavřel dveře. Byl tedy dostižen u chrámových dveří a ubit mnohými
ranami. Vraždění se rozšířilo i na jeho stoupence v Boleslavi i v Praze a jejich dívky
byly utopeny ve Vltavě. Též jeho klerici byli oloupeni a rozplašeni. Drahomíř, jež
hořce plakala nad tělem svého syna, prechla před spiklenci do Charvát.

*Jeho smrt
28. září 929.*

Nevinně prolitá krev se podle legendy tři dni ukazovala na mučedništi i na hrobě a
dlouho byla marně smývána se stěny chrámu. Volala o pomstu jako krev Abelova,
anebo česká země se zdráhala vpítí krev svého nejšlechetnějšího syna? Tři roky od-
počívalo tělo světcovo v kostelíku staroboleslavském, pak jej dal kající bratr slavně
převézt na pražský hrad a uložit v kostele sv. Víta.

Sv. Václav je světcem velmi sympatickým, a to celému národu. Pocházel z knížecího rodu, stal
se ideálním obrazem křesťanského knížete, jenž neposkrvnil své ruce ani krví ani násilím a jeho
historie je naplněna pelem a půvabem mládí, v jehož květu pro Krista zahynul.³⁾ Pěkně o něm
praví Palacký, že samo jméno výtečného panovníka tohoto, jako před stoletími, ještě i nyní
v milionech srdcí českých cily a úmysly nábožné buditi nepřestává.

*Jeho svatost
a zásluhy.*

Sv. Václav vykonal mnoho pro slávu Kristova jména za svého života. „Věřil v Boha celým
srdcem“, dí legenda, „a vše dobré činil v životě svém.“ Daleko více však prospěla křesťanskému

náboženství jeho smrt. Úcta svatých měla ve středověku velkou důležitost. Čechové už se nemuseli dovolávat přímlyvy jen cizích svatých. Byliť přesvědčeni, že u trůnu Božího za ně prosí slavný Kristův mučedník, jenž je kost z jejich kosti a tělo z jejich těla, a viděli, že jejich svatý je ctěn i v ostatní církvi. Katedrála v Krakově je posvěcena na jméno sv. Václava a biskupské kostely v Němech si vyžadovaly částky z jeho těla. Čechové pak tím upřímněji přilnuli k nové víře. Když násilní Sasové šířili za vyhlašujících bojů své panství mezi polabskými Slovy, prohlašovali, že své sousedy obracejí na křesťanskou víru. Na hranicích české země se tento dravý příboj zastavil. Bylyť v Čechách především zásluhou sv. Václava modly povaleny a místo nich vztyčeny kříže. Byla to země skropená krví vlastního světce a mučedníka, jakým se Sasové pochlubit nemohli.

Jeho úcta. Sv. Václav byl hned po smrti od svého národa ctěn jako mučedník a dědic české země, t. j. jako její vlastník a pán; vládnoucí vévoda byl pokládán jen za jejího správce. Hlas o novém mučedníku pronikl i za hranice a v Němech i v Itálii byly o jeho životě a slavném skonu skládány legendy. Doma byla vedle latinských sepsána i legenda slovanská. Den jeho smrti byl záhy v Čechách a na Moravě svěcen jako svátek. V těchto dvou zemích bylo k jeho cti zbudováno 325 kostelů. Pražský arcibiskup Jan z Janštejna, papežský legát v diecési bamberské, řezenské a míšeňské, r. 1381 nařídil, aby v těchto diecésích svátek sv. Václava se svěřil jako svátek zasvěcený.⁴⁾ Papež Benedikt XIII. o něm r. 1729 zavedl kněžské hodinky a mši sv. v celé církvi. Jeho obrazem byly zdobeny válečné prapory, korouhve, mince, pečeti; vše, co bylo národu drahého, bylo nazýváno svatováclavským: koruna, země, víra, řeč, pražský hrad. Úcta sv. Václava je „posvěcený patriotismus“. Nejcenější kulturní statky spojoval s jeho jménem, pod jeho praporem hájil proti vetřelcům svou zem. Vedle katolíků svěřili jeho svátek jen kališníci. V jezuitských koležích býval oslavován divadelními hrami.

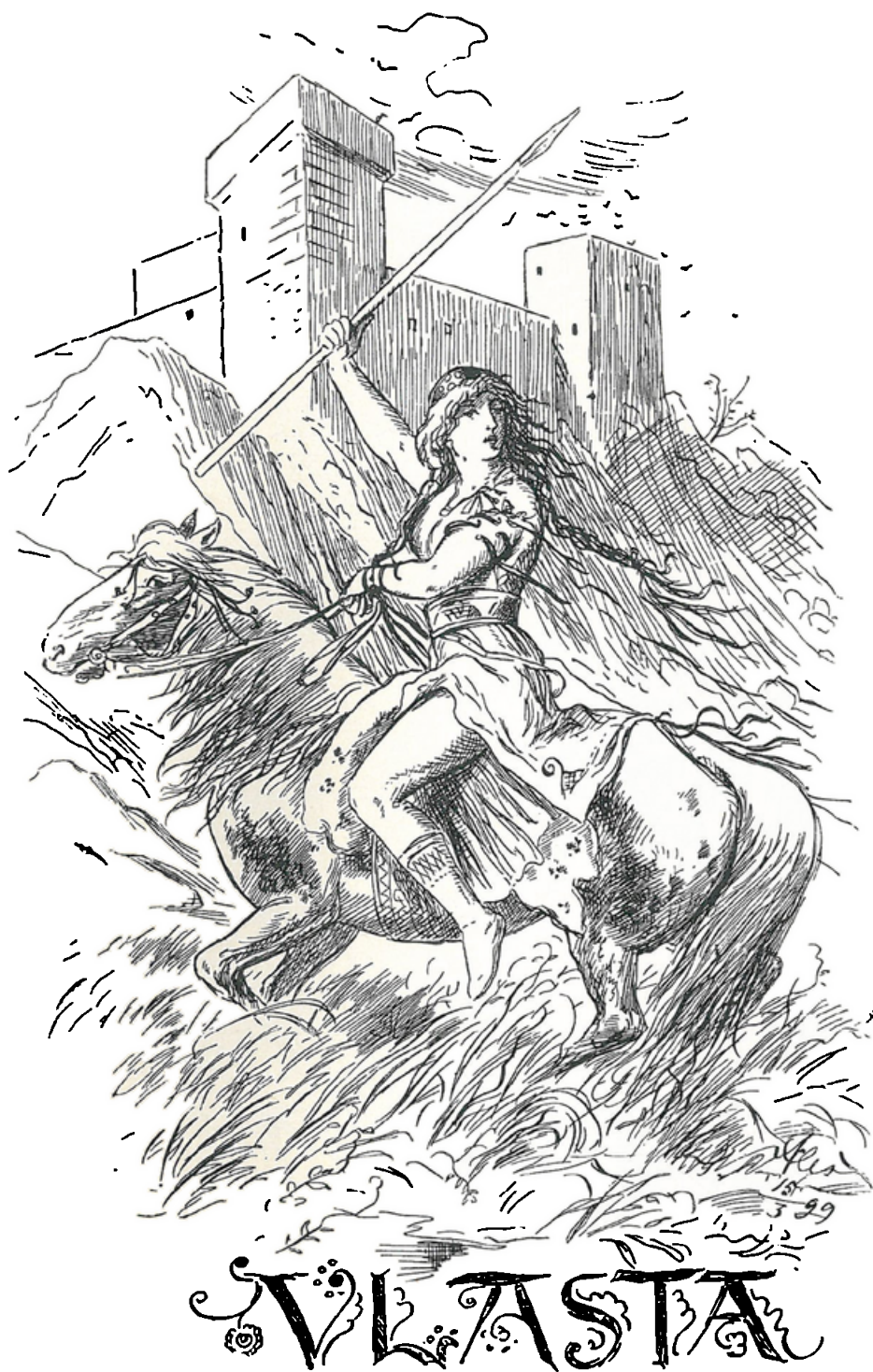
Svatováclavská hymna. Svatováclavská píseň je hymnus českého národa, jejíž zpívá v dobách pohnutých i pokojných. První tři sloky vznikly v 13. století v době braniborské. Tehdy k němu těžce zkoušené předkové volali: „Potěš smutné, zažeň vše zlé“. Ostatní sloky pocházejí ze století 15. Katoličtí Čechové se ho drží do dnešního dne a v jejich chrámech vždy na prvním místě zní posvátnými prostorami velebný chorál svatováclavský, posvěcený staletími.

Dne 28. září r. 1914 na svátek sv. Václava byl v Kijevě svěcen prapor pro „Českou družinu“, první to sbor českých dobrovolníků. Na praporu se skvěla koruna svatováclavská. A když družina vzrostla v pluk, byl nazván plukem sv. Václava. R. 1923 razila Československá republika prvních 300 zlatých dukátů s obrazem sv. Václava a s nápisem: Nedož zahynouti nám i budoucím. R. 1925 byl 28. září prohlášen za památný den.

R. 1929 slavil svobodný národ důstojným způsobem v dostavěném dómu na jeho hrobě tisícileté výročí jeho smrti. V sále Vladislavském, tehdy právě restaurovaném, byla uspořádána, hlavně prací biskupa Dr. Podlahy, výstava památek na sv. Václava, která výmluvně znázorňovala tisíc let úcty národa k svatému dědici. K slavnostem přijelo 1800 Čochů ze Severní Ameriky. Tamní paní a dívky uspořádaly mezi sebou sbírku skvostů a darů a poslaly je do Prahy, kde z nich byla ulita zlatá čelenka. Lebka světceova, ozdobená tímto knížecím diadémem, byla v slavnostních dnech uctěna od nesčetných poutníků. Američtí krajané dokázali, že ani daleký oceán neuhasí v srdcích upřímných Čechů piety a lásky, již chovají k národnímu světoi. Bylo to nejvýznačnější jubileum, slavené celým národem.

BOLESLAV I. (929-967)

Poměr k říši. Po boleslavském zločinu vtrhl Jindřich Ptáčník opět do Čech, pronikl ne bez boje k Praze a vynutil si hold nového vévody. Jindřichovi zachoval Boleslav věrnost až

3. Vlasta

4. Ctirad a Šárka

do jeho smrti (r. 936). Jeho synu a nástupci Otu I. však vzdoroval čtrnáct let a vedl s ním po celou tu dobu pohraniční záškolný boj. Teprve r. 950 se vypravil Ota, dotud jinde zaměstnaný, do Čech s větší mocí a donutil vzpurného vasala k poslušnosti. Tímto bojem se nemínil Boleslav vyprostit ze závislosti na německé říši; byl to odboj mocného vasala, jenž se mstil vrchnímu lennímu pánu za to, že se proti-právně ujímal knížete kteréhosi českého kmene.⁵⁾

R. 955 poslal Boleslav Otovi sbor bojovníků na pomoc proti Maďarům. Ti byli dotud postrachem okolních zemí. Rok co rok podnikali loupežné vpády do západních zemí, a jen spáleniště, ssutiny a mrtvoly znamenaly jejich cestu. V bitvě u Augšpurku (10. srpna) bylo od krále Oty veliké jejich vojsko zničeno a světoborná moc Maďarů zlomena. Jeden oddíl byl zahluzen od Boleslava v Čechách. Král Ota obnovil na území odňatém Maďarům Východní marku, kterou tam po prvé po přemožení Avarů založil Karel Veliký. Území to bylo r. 976 dáno Leopoldovi Babenberskému a časem vzrostlo na vévodství rakouské.

*Boje
s Maďary.*

Těž Boleslav rozšířil svou moc na úkor Maďarů o Moravu a Krakovsko. Boleslav se nám vůbec jeví jako mocný vládce rozlehlého českého státu. Knížata ostatních českých kmenů se mu po dobrém nebo po zlém podrobila a jeho rámě sahalo přes jejich hlavy až do krajů nad horní Vislou.

*Rozsah
moci.*

Dočítáme se o tom ve zprávách Ibrahima ibn Jakuba, španělského Žida, obchodníka s otroky, jenž v té době prošel střední Evropou a navštívil též Čechy.⁶⁾ Přišel přes Rudohoří lesem 40 mil dlouhým. Pak vedla cesta přes bažiny, dvě míle široké, pokryté hatěmi (u pozdějšího hradu a města Mostu). Píše, že Boleslav je králem Fragy, Bovini (Bohemie) a Krakova, což jest dálka tří neděl cesty. O Praze praví, že je to město zbudované z kamene a vápna a že je to největší tržiště v zemích slovanských. Scházejí se tam Slované, Normané, Moslemové, Židé i Turci (= Maďaři). Země česká prý je ze všech severních zemí nejlepší a životními potřebami nejbohatší. Za jeden peníz se v ní koupí tolik pšenice, kolik jí jeden člověk potřebuje na měsíc, anebo tolik ječmene, co vystačí koni na 40 dní; též za 10 slepic se platí po penízi. Jako drobné mince užívali šátečků, jichž měli plné skříně. Bylo lze za ně koupit pšenici, otroky, koně, zlato i stříbro. V Praze se zhotovovala sedla, uzdy a štíty.

*Ibrahímovy
zprávy.*

Nemalé radosti se Boleslav dočkal na svých dítkách. Dceru *Dobravu* provdal za Měška, knížete polského v Hnězdně, ještě pohana. Těž Měško se musil hájit proti Sasům, kteří svou zbraní namíchali tolik hořkosti do blahodárného evangelia Kristova; a proto ne od nich, ale od choti, přicházející z Čech, dal se pohnout k přijetí nové víry (966). Polané, následující příkladu svého knížete, přistupovali hromadně k pramenům křestných vod. Dcera bratrobijce tím otevřela polskému národu bránu do církve a stala se jeho duchovní matkou.

*Zdárná
dítky.*

Jednoho ze svých synů zasvětil službě Boží a dal jej do benediktinského kláštera v Řezně; v Čechách ještě žádného stánku pro sluhy Boží nebylo. Tam přijal jméno *Kristián* - Křišťan a na popud sv. Vojtěcha sepsal krásnou latinou „Život a umučení sv. Ludmily a sv. Václava“. Je to první literární dílo, jež vyšlo z české ruky; princ

v mnišském hábitě je prvním českým spisovatelem. Kosmas pro něj vymyslel jméno Strachkvas, poněvadž prý se narodil za onoho posvícení, potřísněného krví. Dceru *Mladu* poslal do Říma, kde rovněž vstoupila do kláštera mezi řeholní panny a jednala s papežem o zřízení biskupského stolce v Praze; jejího návratu se Boleslav nedočkal.

BOLESLAV II. (967-999)

*Pražské
biskupství
973.*

Vláda Boleslava II. je památná tím, že zřízením biskupství byl za ní položen základ k církevní české budově; moc knížete samého pak vzrostla vyvrácením panství slavnkovského. Jednání o zřízení biskupského stolce pražského se vleкло, poněvadž Boleslav I. žádal o biskupství s obřadem slovanským, což narazilo na rozhodný odpor císaře Oty a tím i papeže. Ota I. vymohl v Římě r. 962 při korunovaci svolení k založení arcibiskupství magdeburského a několika biskupství v území polabských Slovanů; tím měla být zasazena smrtelná rána jejich pohanským pověrám. Obě nejvyšší hlavy křesťanstva potvrdily r. 973 i povýšení českého území na diecési pražskou. Ta však byla odtržena od arcibiskupství salcburského, kam Čechy náležely jako misijní území řezenské, a byla připojena k metropoli mohučské, jako náhrada za odňaté jí kmeny polabské.

Investitura.

Biskupa pražského volil kníže se sněmem a císař volbu tuto potvrzoval udělením berly a prstenu, což slulo investiturou. V Němcích udílel císař tímto obřadem zvolenému biskupu statky, v Čechách však udílel biskupu statky kníže; teprve Přemysl Otakar I. si vymohl r. 1212 právo investovat své biskupy. Hranice pražského biskupství se kryly s hranicemi českého státu.

*První
biskup.*

Prvním biskupem pražským se stal Sas *Dětmar* (973-982), benediktin magdeburského kláštera, jenž ovládal jazyk slovanský. Při jeho nastolení zpíval klerus *Te Deum*, obecný lid *Krleš* (t. j. *Kyrie eleison*). Tím byl u nás položen základní kámen k církevní budově; její dokončení vyžadovalo zřízení arcibiskupství, tří neb čtyř stolců biskupských a přiměřeného počtu klášterů. Při sv. Vítě vznikla zároveň kapitula a škola pro výchovu kněžského dorostu, zvaného žákovstvem. Žáky učil kanovník, jenž slul scholastik; u něho měli žáci zaopatření i byt; za to zpívali v kůře. Vyučování se mohli s nimi zúčastňovat i synové velmožů. Takovéto školy pro vlastní dorost i pro hosty byly zřizovány u všech klášterů. Na účely církevní byl povolen desátek, jenž činil asi čtyřicátý díl roční úrody.

Dětmar byl muž mírný a k zbytkům slovanského kněžstva snášelivý. Světil kostelíky, žáky a omýval pohany vodou sv. křtu. Při smrti se lekal soudu Božského a hořce si naříkal, že mlčel k hříchům a ostřeji nepotíral pohanských obyčejů. Vskutku byl jeho postup správný; vždyť ani na západě neproniklo křesťanství celý národ naráz a shovívavost víc přispěla k zakořenění latinské církve než přílišná strohost.

Mlada, první poutnice římská z naší vlasti, vstoupila v Římě do kláštera, a když se přiučila řeholní kázni, posvětil ji Jan XIII. na abatyši, dal jí jméno Marie a schválil založení benediktinského kláštera u sv. Jiří. Tak vznikl u hrobu sv. Ludmily první klášter na české půdě, v němž četné princezny z rodu Přemyslova a mnohé dcery z předních rodů českých sloužily podle evangelických rad Bohu, a při tom se zabývaly pracemi, jejich urozenosti přiměřenými. Boleslav II. opatřil klášter časnými důchody a Mlada, štědrá příznivkyně chudých, spravovala jej až do r. 994. Hrob první ctihodné princezny-abatyše se dosud zachoval.

*Kláster
svatojitraký
973.*

Nejslavnějším biskupem pražským a vůbec nejslavnějším synem českého národa, jehož jméno již za živa proniklo daleko za hranice, byl tehdy Slavníkovec sv. Vojtěch, skvělící se vznešeností rodu, apoštolskou horlivostí a mučednickou palmou. Jeho otec *Slavník* vládl dvěma pětinaми Čech, ale podřizoval se nadvládě vévod českých. Vojtěchova matka slula *Střezislava*, jeho bratři, z nichž on nebyl nejstarší, byli *Soběbor*, *Spytimír*, *Pobraslav*, *Pořej*, *Čáslav*, *Radim*. Též na Libici byly dva kostelíky, jako původně na hradě pražském, sv. Jiří a Panny Marie; v něm jej zasvětila Střezislava Matce Boží, když jako dítě byl upadl do těžké nemoci. Prvního vychování se mu dostalo v otcovském domě od Radly, r. 972 byl poslán na slavné učení magdeburské. Tam mu arcibiskup sv. Adalbert dal při biřmování své jméno, jež biřmovanec proslavil v celé církvi. Již v Magdeburce jevil známky pozdější přísnosti. Po devíti letech vstoupil mezi pražské žákovstvo a Dětmara jej posvětil na podjáhna. Sklíčenost Dětmara při smrti dojala tak hluboce mladého klerika, že téže noci posypal hlavu popelem, oblékl se v žíní a obcházeje kostely modlil se k Hospodinu. Když pak Boleslav II. položil velmožům a duchovenstvu sněm na Levý Hradec, k nejstarší svatyni zemské, a přítomných se tázal, koho by poradili na osiřelý stolec biskupský, odpověděli všichni jednohlasně: „Koho jiného než rodáka našeho Vojtěcha? Ten bude moudrým vůdcem duší našich.“ I chopili jinocha velmi se bránícího, přivedli ho do shromáždění a řekli: „Chtěj nechtěj, biskupem naším budeš“, a celý národ dal radostný souhlas k volbě prvního syna k hodnosti velekněžské. Investován i vysvěcen byl ve Veroně v Itálii, kde právě dlel císař Ota II. i mohučský arcibiskup Villigis.

*Sv. Vojtěch.
982-997.*

Mladému, pětadvacetiletému biskupu, nadšenému asketickými ideály, k sobě přisnému a v šíření cti a slávy Boží přehorlivému, se otevřelo širé pole působnosti. Snažil se nejen v českém státě a národě vyhladit hluboce zakořeněné pohanské zlovyky, ale podstatně přispěl i k pokřtění národa maďarského. V té době pronikalo křesťanství k Maďarům z různých stran a též sv. Vojtěch tam posílal věrozvěsty a sám Uhry několikrát navštívil. R. 985 (?) pokřtil na Ostřihomě (nebo ve Stolním Bělehradě) jejich knížete Geyzu, několik členů knížecího rodu, též Geyzova syna a nástupce Štěpána. Legenda vypravuje, že sv. Vojtěch přišel k sídlu knížete celé krajiny. Tam byla modla nad jiné znamenitá, skrze kterou zlí duchové často věštivali. Proto zástupové lidu z okolních míst se tam v jistých dobách scházeli, aby se jí klaněli. Když tedy převelké množství lidu kolem modly stálo, svatý biskup, udaten věrou a hotov

*Apoštolem
v Uhrách.*

podstoupit pro Krista smrt, směle přistoupil přede všemi, pochodeň rozžehl - ani všichni silou Boží poděšení a udivení byli takou odvážlivostí a nikdo se neprotivil - a modlu onu před tváří kněží spálil.⁷⁾

*První
odchod
z vlasti 988.*

Náboženské poměry v Čechách však svatého biskupa nemálo kormoutily. Viděl ve svých krajanech lid tvrdé šije, jenž nesnadno přivyká příkazům evangelia. Nejvíce jej popuzovaly nekázeň kněžstva, mnohoženství velmožů a prodávání křesťanů Židům do otroctví. R. 988 opustil sv. muž svízelný úhor své vlasti a odebral se do Říma. Měl namířeno do Palestiny, posvěcené životem Vykupitelovým, ale zbožný opat Nil mu v jižní Itálii radil, že záslužnější než pout je život v přísném klášteře. I vstoupil se svým bratrem Radimem v Římě na Aventině do kláštera sv. Bonifácia a Alexia a prožil tam jako člen benediktinského řádu dva nejšťastnější roky svého života.

*Břevnov
993.*

Mezitím se zastesklo Čechům po jejich pastýři. Kristián s Radlou byli vysláni do Říma pohnout jej k návratu. Na rozkaz papežův opustil sv. Vojtěch klášterní zátíší a vraceje se na vykázané sobě pole, přibral si 12 benediktinů, kteří by mu pomohli trhat koukol a býlí pohanských zlořádů. R. 993 jim založil klášter v Břevnově a z tohoto svatého štěpu, zasazeného do středu Čech, vypučelo mnoho odnoží po Čechách, Moravě, Polsku i Uhrách, a mladá česká církev našla v benediktinských klášterech pevnou oporu.

*Po druhé
opouští
vlast 994.*

R. 994 došlo na pražském hradě k pohoršlivé výtržnosti. Manželka jednoho z Vršovců, viněna jsouč z nevěry, utekla se do chrámu sv. Jiří, kde jí církevní zákon zaručoval bezpečnost. Vršovci však, pohrdajíce výstrahami svého biskupa a pronásějíce výhrůžky proti jeho bratřím, odtrhli nešťastnou ženu od oltáře a na hradě ji sťali.⁸⁾ Sv. Vojtěch vyslovil klatbu nad Kochanem, starostou rodu, a opustil vlast po druhé; už jí nespátřil. V těsné cele na Aventině se mu dýchalo volněji než na prestolu nejrozlehlejší diecése.

Tehdy právě dlel v Římě Ota III., proniklý stejně jak sv. Vojtěch ascetickou náladou své doby. Císař si zvolil sv. biskupa za zpovědníka a s radostí naslouchal jeho zbožným výkladům. Sv. Vojtěch byl nadán neobyčejnými dary těla i ducha a jeho osobnost táhla srdce neodolatelným kouzlem.

Arcibiskup mohučský jej znovu poslal zpět do jeho diecése. Biskup poslechl, od papeže si však vyžádal dovolení, že může jít hlásat evangelium pohanům, nebudou-li ho Čechové poslouchat. S císařským dvorem se zatím odebral do Porýní a odtud navštěvoval nejproslulejší svatyně a kláštery ve Francii: St. Denis (u Paříže), sv. Martina v Tournu, ostatky sv. Benedikta ve Fleuru a j. Obdařen a propuštěn jsa od císaře blížil se hranicím své vlasti. Tam se zatím udály hrozné věci, zapsané krvavým písmem na hradě Libici.

Vršovci byli mocný vládycký rod na Litoměřicku a měli osobní zášť proti Slavníkovcům. Po odchodu Vojtěchově pustil Boleslav uzdu jejich zvěli a zvedl válku proti Slavníkovcům; hlavní účast v ní měli Vršovci. Hrady bratřů Vojtěchových byly zte-

čeny a Libice, jejich poslední útočiště, obležena. Marně žádali ve svátek sv. Václava o příměří. Přes statečnou obranu byl hrad vzat útokem, obhájci byli vylákáni z chrámu Panny Marie, kde hodlali zachrániti alespoň holé životy, a jakmile překročili práh, byli všichni nemilosrdně pozabíjeni: Spytimír, Pobraslav, Pořej a Čáslav se svými manželkami i dětmi 28. září 995. Tak tragicky skončil rod Slavníkovců. Boleslav II. vložil do jejich hradu své kastelány a posádky, část kořisti připadla Vršovcům. Ale neodvratná Nemesis číhala na ně pod hradbami libickými, a na témže místě na nich vzala po letech strašnou pomstu.

*Vršovci
Libice 996.*

Sv. Vojtěch, uslyšev děsnou novinu, šel přímo do Polska k Boleslavovi Chrabrému a odtud se vypravil k divokým Prusům, provázen jsa Radimem a Benediktem. Když však vstoupil v Sambii na pole Romové, Prusům posvátné, přihnal se zástup rozzuřených pohanů a ti misionáře sekýrami a oštěpy ukrutně zabili. Modle se za své vrahy podstoupil sv. biskup mučednickou smrt pro jméno Kristovo, po níž tak dlouho toužil, dne 23. dubna 997. Boleslav Chrabrý vykoupil zlatem jeho tělo a pochoval v Hnězdně. Sláva sv. Vojtěcha se rozlétla po celé Evropě. Ota III. putoval r. 1000 k hrobu světce a povýšil chrám, v němž odpočíval, na arcibiskupský. To byl dar v tehdejší době vskutku císařský; byl to největší úspěch, jehož pražský biskup svou mučednickou smrtí dosáhl. Prvním arcibiskupem se stal jeho nejmladší bratr Radim-Gaudencius, a jiný soudruh Vojtěchův Astrik se stal arcibiskupem v Ostřihomě, kde Štěpán Uherský dal na jméno našeho světce posvětit metropolitní chrám.

*Mučední-
kem 997.*

Sv. Vojtěch i sv. Václav jsou si duše velmi podobné. U sv. Vojtěcha je nápadný neklid a těkání po cizích zemích, jako by tušil svou sudbu, že nikoliv rodnou zemi, nýbrž cizinu skropí svou krví. - Jak vycházející slunce zlatí nejprve štíty horských vrcholů, tak křesťanství k nám pronikající bylo nejdřív pochopeno od členů nejvznešenějších rodů - Přemyslovců a Slavníkovců.

Sídla benediktinského řádu, který k nám sv. Vojtěch uvedl, byla v naší vlasti tato: Břevnov (993), Ostrov (999), Sázava (1032), Sv. Jan pod Skalou (1033), Rajhrad (1048), Opatovice (1085), Kladruby (1107), Třebíč (1101), Vilémov (1120), Postoloprty (1121), Podlažice na Chrudimsku (1159), Police (1213), Broumov (1322). Dva byly pro panny: u sv. Jiří (973) a v Teplicích (1156). Na malé výjimky to byla založení původu královského.

*Benediktin-
ské kláštery.*

Uherský kníže Geyza založil r. 996 na popud sv. Vojtěcha klášter na hoře sv. Martina v Panonii, nejslavnější a dosud zachovalé benediktinské opatství v Uhrách.

Z četných opatství a priorátů na Slovensku byl nejvýznačnější klášter sv. Hipolita na hoře Zuboru u Nitry, založený od sv. Štěpána a bohatě nadaný. Proslul dvěma světci, Svorádem (Ondřejem) a Benediktem, asi polského původu. Vedli poustevnický život, jednak na Zuboru, jednak na Skalce u Trenčína. Benedikt byl přepaden od lupičů, sťat a uvržen do Váhu (1012). Těla svatých poustevníků jsou uložena v chrámu nitranském. Na Slovensku se svěťí jejich památka 17. července. Zubor po turecké invazi zpustl a teprve na konci 17. století byl znovu osazen mnichy kongregace kamaldulské. Josef II. klášter zrušil a dnes z něho zbývají smutné rozvaliny.

*Na
Slovensku.*

Duševním střediskem nad horním Hronem byl klášter sv. Beňádika, založený r. 1075 od krále Geyzy; mimoto vznikly nad touže řekou sv. Kříž a Lekýr. Dále Kliž u Topolčan, Ludanice, Siplok nad Hernadem, Janošovice u Rim. Soboty, Modrá a j.

U Vesprimu založil sv. Štěpán klášter pro jeptišky slovanského obřadu. Ty mu darovaly měšec na almužny, který se zachoval. Je na něm vetkán nápis cyrilskými písmeny tohoto znění: „Budi (Gospodi) milost tvoja na nás nynja i v' viaky. Bože uštedri ny, i blagoslavi ny i prosviti liče na ny i pomiluj ny.“ (Ž. 66).

Benediktini si dobyli nehynoucích zásluh o církev a vzdělanost. V jejich klášterech mniši opisovali a tak nám zachovali poklady antioké literatury. Jejich klášterní školy byly vysokými učilišti středověku; až do 13. století oni byli jedinými nositeli vzdělanosti. Hlásání a utvrzení křesťanství v severských zemích, hlavně v Anglii, Německu a také u nás je jejich dílem. Hluboko do středověku byli jediným církevním řádem; všech jejich klášterů bylo 20-37 tisíc.

BOLESLAV III. (999-1002)

- Pohroma
čes. státu.* Budova českého státu, vybudovaná velikým úsilím od dvou Boleslavů ze skromných začátků, je vydána za Boleslava III. těžkým otřesům; rozpadává se a dynastie Přemyslovců div nevyhasne. Boleslav III., zvaný podle rusých vlasů také Ryšavý, byl kníže povahy zlé, ukrutný a zbabělý. Ovládan byl od Vršovců, z nichž jednomu dal svou dceru za choť, a Kochan, jejich starosta, byl muž schopný vši špatnosti. Boleslav zbavil své bratry úředů ve východních Čechách, Jaromíra dal zhanobiti na těle a Oldřichovi ukládal o život. Prošli tedy oba s matkou Emou do Bavor k vévodovi Jindřichovi, jenž po smrti Oty III. se stal králem a císařem jako Jindřich II., a jenž i s chotí svou Kunhutou je vřazen mezi svaté. Ale brzy byl i Boleslav sám svržen se stolce knížecího. Boleslav Chrabrý, syn Dobravčín, zmocnil se hned r. 999 Krakovska, pak Moravy a v Čechách vznikla proti Ryšavému vzpoura, v jejíž čelo se postavili Vršovci. Boleslav prohl ze země a Čechové povolali na osiřelé křeslo Piastovce *Vladivoje*, jenž byl možná bratrem Chrabrého. Vladivoj však přišel do Čech spíše umřít než vládnout; byl trápen neustálou žízňí a nemírným pitím přivodil si smrt hned začátkem roku 1003.
- Zpupnost
Vršovců.* V zemi vypukly zmatky a Přemyslovci se vraceli a domáhali se dědičného stolce. V této době se asi dopustili Vršovci vůči Jaromírovi, jenž jich několik vzal s sebou na lov do křivoklátských hvozdu, neslýchané zpupnosti. Při odpočinku na vrchu Velízi zmocnili se zlosynové slabého knížete, přivázali jej na zem k čtyřem kolům, pak kol něho křepčili a nahé tělo přeskakovali, až věrný Dovorá přichvátil s pomocí a násilníky rozplašil. Boleslav III., jenž se opět na krátko zmocnil trůnu, uspořádal masopustní hostinu a při ní několik Vršovců dal pobít; sám svému zeti rozpoltil mečem hlavu. Brzy jej však Chrabrý vlákal do Krakova, zajal jej tam, oslepil a uvěznil na neznámém hradě, odkud ho teprve r. 1037 vysvobodila smrt. Jediné dobré, co vykonal, bylo, že dokončil stavbu kláštera na ostrově u Davle, započatou jeho otcem.
- 1003-4.* *Boleslav Chrabrý* mezitím vyrval Maďarům Slovensko až po Dunaj, zmocnil se Prahy a celých Čech a tak založil velkou slovanskou říši vzdorující říši německé. Leš ani Přemyslovci ani kmenové polabští nechápali potřeby a výhod takové říše; naopak Čechové a Polabané se svými bůžky bojovali po boku císařově proti polskému králi.

Jaromír a Oldřich, jimž zůstala posádka na Vyšehradě věrna, vtrhli r. 1004 se svým předvojem přes Rudohoří do Čech, opodál za nimi táhl císař Jindřich. Král polský, jenž hlavní sílu soustředil v Lužici, byl útokem na Prahu překvapen; hlavně po Opyši opouštěli Poláci kvapně hrad a Slavnskovec Soběbor padl na můstku hradního příkopu, háje ústup polských přátel. V zápětí přitáhl i císař do Prahy a potvrdil Jaromíra za knížete nad samotnými Čechami, pouhým to jádrem, kdežto části dřív přivtělené zůstaly odtrženy. Císař si osoboval nad dosazenými knížaty tím více práv, čím více oni potřebovali jeho ochrany. Stát český byl jakoby rozdrčen dvěma žernovy; kus byl pohlcen Polskem, kus Německem.

Vypuzení
Poláků.

JAROMÍR. - OLDŘICH. (1004-1012) (1012-1034)

Historie o setkání Oldřichově s Boženou Křesinovou zdá se být výmyslem Kosmovým; bylo s velkou pravděpodobností dokázáno, že Kosmas do Čech přenesl a Oldřichovi připsal to, co v Belgii slyšel vypravovat o Robertovi, vévodovi normanském, otci Viléma Dobyvatele.⁹⁾

Marně se snažil Boleslav Chrabrý odtrhnout Přemyslovce, své příbuzné, od německého krále a převést je na svou stranu. Po osmi letech zbavil Oldřich slabého Jaromíra panování a uvěznil jej na hradě Lysé. Když pak císař Konrád rozkázal, aby se o vládu rozdělili, dal Oldřich bratra ve vězení oslepit. Oldřich byl kníže náruživý, úskočný a krutý. Bezohledně popravoval velmože, kteří se znovu pokoušeli nastolit Jaromíra. Jako zvláštnost se o něm připomíná, že uměl německy. On se první z českých knížat zúčastnil v Německu volby krále Konráda II. Jeho jinak neslavné vládě dodal lesku teprve Břetislav. V Polsku nastal po smrti Boleslava Chrabrého (1025) podobný rozvrat, jako r. 1000 u nás. Břetislav vpadl na Moravu, vypudil polské posádky ze všech hradů a zmocnil se celé země; otec mu ji ponechal ve správě jako úřed. Mnoho zajatců rozdělených na skupiny po stu prodal jmenovitě do Uher. Slovenska se zmocnil Štěpán Uherský. Břetislav sice vpadl r. 1030 s Konrádem II. přes Karpaty ke Komárnu, ale podnik ztroskotal.

1024.

Dobytí
Moravy
1029.

Chotí Břetislavovou byla Jitka, sestra Oty, markraběte franského, chválená jako nejkrásnější kněžna své doby. Byla vychovávána v klášteře svinobrodském. R. 1029 na cestě k císaři se tam staval Břetislav. Spatřiv ji v kostele vzplanul k ní velkou vášní a přísahal, že si jí musí dobýt, kdyby měl i zahynout. Znaje hrdost Otovu, nechtěl ho o její ruku žádat, ale umínil si, že ji na zpáteční cestě hrdinsky unese. Vloudil se s několika svými lidmi do klášterního dvoru a ve skrytu čekal na konec bohoslužeb. Když spatřil Jitku vycházet z kostelních dveří, uchopil ji a unášel ke klášterním vratům. Na pokřik jeptišek pospíšilo služebnictvo k bráně a přepjalo ji silným řetězem. Břetislav jej však pádnou ranou meče přefal, dorazil k přichystaným koním a již cválal k českým hranicím. Z jeho družiny si však ne jeden donesl domů těžké okrvavení. V Olomouci pak slavil svatbu.

Břetislav a
Jitka.

Tehdy proslul v Čechách poustovník Prokop z Chotouně u Kouřimě, původně kněz slovanského

Sv. Prokop.

obřadu u kostela vyšehradského. Zatouživ po dokonalém životě, uchýlil se do pustin sázavských a usadil se v chatě u jeskyně, v níž prý přebývalo tisíc bésů. Nedaleko je příkop „Čertova brázda“, již podle pověsti sv. Prokop vyoral zapřáhnuv do pluhu ďábla a poháněje jej křížem. Asi r. 1030 si vyjel do sázavských hvozdu kníže Oldřich na lov a setkal se tam se sv. poustovníkem. Brzy ho tam vyhledali mužové stejného smýšlení a kníže tam vystavěl r. 1032 klášter. K výživě jim daroval okolní lesy a louky. Mniši konali bohoslužby a pěli žalmy jazykem slovanským. Zanikající národní liturgie tam našla alespoň na krátkou dobu trpěné přístřeší. Vystředili se tam celkem čtyři opati: sv. Prokop († r. 1053), Vít, Jimram a Božetěch. Poslední z nich byl dovedným umělcem a povznesl klášter k velkému rozkvětu. Přestavěl jej, bohatě opatřil sochami, obrazy, slovanskými knihami, rouchy, zvony a kříži, a při tom měl vždy pro chudé měšec otevřený. Mezi bratřími však vypukly spory a kníže Břetislav II. jim r. 1097 správu kláštera vzal a uvedl tam latinské mnichy z Břevnova. Tak si sami naši předkové opětovně zkazili to, co jim svatí mužové vymohli.

První opat Prokop byl r. 1204 prohlášen za svatého a jeho tělo bylo r. 1588 slavně přeneseno na Hradčany do kostela Věch svatých. Sv. Prokop, jenž oře tvrdou půdu, poháněje křížem temného tahouna, znázorňuje neúpornou práci na svízelné půdě naší vlasti.

BŘETISLAV I. (1034-1055)

Nastolení. Smrtí Oldřichovou se otevřela brána vězni na Lysé. Jaromír přijel na voze do Prahy, dal se přivést k tělu svého tvrdého bratra u sv. Jiří a zkropil je tam hořkými slzami. Slepý kníže však již nedosedl na uprázdněný stolec, nýbrž vzdal se vlády ve prospěch svého statného synovce. Ujav jej za ruku uvedl jej na kamenný stolec na místě nynější svatovítské svatyně a zvolal k shromážděným zástupům: „He, kníže váš!“ Přítomní odpověděli trojnásobným „Krléš“. Mezitím byly házeny z oken hradu stříbrné mince, aby lid, zaujat jsa jejich sbíráním, netiskl se příliš na knížete. Pak volal Jaromír Munice, Těptice a náčelníky jiných rodů a doporučil je novému knížeti; z těch necht' si vybírá rádce, jim ať svěřuje hrady a úřady, ti budou pevnými oporami jeho vlády. Zato důrazně varoval knížete před přítomnými Vršovci; vypočetl zločiny, kterých se proti němu a proti Přemyslovcům vůbec dopustili a nazval se zlými nepřáteli knížecí rodiny. Necht' se má před nimi na pozoru, neboť záhuba od sv. Vojtěcha předpověděná prý je nemine. Zato Kochan, hlava rodu, vyslal biřice, který po roce Jaromíra úkladně zavraždil.

Dobytí Polska. 1038. Kosmas nazývá Břetislava Achilem, jenž svými činy zastínil slávu předků. Jak dobyl Moravy, tak se chtěl zmocnit i částí Polska, jež za Boleslavů patřila k Čechům, zvláště když rozvrácené poměry v Polsku silně lákaly k smělému podniku. I nařídil obecnou hotovost a k pobídnutí váhavců dal nositi po zemi lýkový provaz hroze jim smrti. Na podzim r. 1038 hnal se Břetislav do východních končin. Prvním náběhem bylo dobytí Krakova, Poznaně a Gdeči; hořící hrady a vesnice značily cestu Čechů. Nejvíce lákalo hlavní sídlo Hnězdno a jeho nejvážnější skvost, tělo sv. Vojtěcha, uložené v chrámě Panny Marie. Dříve než se svatých ostatků dotkli, nařídil biskup Šebřif třídní půst a modlitbu jako pokání za ony neřesti, proti kterým byl sv. biskup ve

vlasti marně bojoval a jichž se nyní u jeho hrobu slavně zříkali. Poté biskup ohlašoval církevní tresty, to jest klatby, kníže časné tresty, mrskání, pokuty i prodání do otroctví na uzavírání nepořádných sňatků, zřizování nových krčem, zdrojů to všech špatností, znesvěcování neděl a svátků trhem a všedními pracemi, na pochovávání těl na polích a v lesích mimo posvěcenou půdu. Pak odboural biskup oltář, za kterým tělo světcovo odpočívalo, a vyzvednuvše je i s těly arcibiskupa Radima a pěti bratří benediktinů, zabitých r. 1003 v klášteřku u Poznaně, dali se Čechové na zpáteční pochod. Dne 24. srpna 1039 byl uspořádán slavný vjezd do Prahy. Kníže a biskup nesli na ramenou tělo sv. Vojtěcha, opati ostatní svatá těla, 12 silných kněží neslo velký zlatý kříž, jež dal zhotoviti Boleslav Chrabrý z ryzího zlata, jímž sám sebe třikrát vyvážil, jiní nesli tři zlaté desky posázené drahokamy, na mnohých vozích byly vezeny jiné klenoty a zvony. Nakonec šli spoutaní urození Poláci, kteří pak nad Litávkou založili osady Zdice a Lochovice.

České poselstvo žádalo v Římě, aby i při novém pražském hrobě sv. Vojtěcha bylo zřízeno arcibiskupství, jak bylo před lety zřízeno u jeho hrobu hnězdenského. Ale u papežského dvoru žalovali už polští poslové na Čechy, že v Polsku zplenili kostely a bez dovolení odnesli ostatky. Benedikt IX. uložil knížeti za pokání vystavět kostel a usadit u něho duchovní osoby, jež by v něm Boha stále chválily; o arcibiskupství že však nemůže zatím býti řeči, dokud se neporovná s císařem.

V Němcích právě nastoupil vládu Jindřich III., zvaný „Černý“, nejmocnější z německých králů, jenž žárlivě sledoval výboje českého vasala. Císař se ujal vypuzeného Kazimíra Polského a rozkazoval Břetislavovi, ať se vzdá všech dobytých zemí. Poněvadž se Břetislav zdráhal, došlo k válce. Jedno vojsko vedl císař přes Šumavu, druhé markrabí Ekart přes Rudohoří. Též Břetislav rozdělil vojsko ve dvě a šumavské přechody zahradil silnými záseky. Když císařův předvoj na ně udělal útok, padl do zálohy a utrpěl velkou porážku; mnoho urozených zahynulo a ostatní se octli v zajetí. Kostelík sv. Václava u Brůdku dosud hlásá dobyté vítězství. Prkoš však, kastelán bilinský, vzav úplatek, vpustil severní vojsko u Chlumce do země, veda proti němu boj jen na oko. Po pohromě u Domažlic však též Ekart ustoupil zpět do Němec. Prkoš zle pykal za svou zradu. Byly mu uťaty ruce i nohy a pak byl hozen do Bělé, kde bídně zahynul.

Následujícího roku se blížilo nové, a to trojí vojsko k českým hvozdům. Na oko chystal císař útok na záseky, zatím však v jiných místech byl upravován přechod, jím část vojska vnikla do země a začala ji Břetislavovi za zády zle hubit. Tím byl kníže odvrácen od střežení zásek k hájení Prahy. Nepřítel stanul před ní 8. září. Nezbyvalo než podrobit se císaři, podrážděnému loňskou porážkou. Na podzim musil Břetislav zaplatit v Řezně obvyklý poplatek, vydat část kořisti a zřící se výbojů mimo horní Slezy s Vratislaví. Ale i ty postoupil r. 1054 Kazimíru Polskému za roční plat 30 hřiven zlata a 500 hřiven stříbra.

*Válka
s císařem.*

*22. srpna
1040.*

1041.

Vintíf. Palacký se dohadoval, že císaři tentokráte ukázal cestu poustevník Vintíf. Novotný však správně upozorňuje, že v pramenech není pro toto tvrzení žádného dokladu. Císař přešel přes hvozdy mnohem severněji, daleko od sídla poustevníka.¹⁰⁾ Vintíf pocházel z knížecího rodu durinského, byl dobrým přítelem knížete Břetislava a byl podle svého přání pochován v klášteře břevnovském, tedy v české zemi. To jistě nesvědčí o nepřiznivém smýšlení k českému národu.

1042. Břetislav ohtěl zvětšit český stát, ale v mezích svých vasalských povinností vůči císaři. Následujícího roku s ním vtrhl na Slovensko a zmocnil se na čas devíti nejmenovaných hradů.

Chrám ve Staré Boleslavi. Podle papežova rozkazu založil kapitulou ve Staré Boleslavi a nad kostelíkem sv. Kosmy a Damiana vystavěl chrám sv. Václava, jež Šebíř slavně posvětil. Chrám ten byl zrušen nejprve od husitů, pak od Švédů, v nynější podobě byl obnoven r. 1850. Založil též klášter v Rajhradě.

Obnovoval hrady, na Domažlicku zřídil zemskou stráž k hlídání hranic, tak zvané Chody, nebyli-li už dříve. Při opravě pražského hradu dal Spytihněv strhnout překážející pec svatojirského kláštera, a když viděl, jak se kutálela do potoka Brusnice, náramně se tomu smál a pravil: „Dnes nebude abatýše jísti teplých koláčů.“ Abatýše Adléta, příbuzná jeho matky Jitky, uslyševši to vyšla ven a volala uštěpačně: „Věru, velké hrdinství ukázal kníže Spytihněv! Myslí, že dobyl pevného města, a zatím přemohl pec; dejte mu zlatý věnec a vavřínové listí, že pobořil pec klášterním pannám!“ Kníže jejího posměchu arovi nezapomněl.

Úděl synů. Břetislav zanechal pět synů, Spytihněva, Vratislava, Konráda, Jaromíra a Otu. Třem rozdělil Moravu v úděl, Jaromíra určil za nástupce Šebířova v biskupství. Sídla údělných knížat bývala: Olomouc, Brno, Znojmo, Jemnice, v Čechách Plzeň, Žatec, Hradec nad Labem a jiné. Předvídaje nesvornost při osazování stolce, zavázal před smrtí velmože, aby při nastolování knížat šetřili zákona starešinského či seniorátního, dotud ne vždy dodržovaného. U nás se pevný nástupnický řád nevyvinul; rozhodoval nejen věk, ale i vůle předchůdce, potvrzování císařovo i volba velmožů. Z toho vznikaly často sváry a rozbroje, jimiž byla hubena země, až Přemysl Otakar I. prohlásil seniorátní zákon za neplatný. Břetislav zemřel r. 1055 v Chrudimi. Jeho tělo odpočívá u sv. Víta v náhrobku pořízeném od císaře Karla IV.

Slovensko. Slovenska se zmocnil po r. 1025 uherský král Štěpán. Od té doby žily slovenské kmeny 900 let pod cizím panstvím. Maďaři přijali od svých poddaných třetinu slov do svého slovního pokladu; jejich poslovanění uvízlo jakoby na poloviční cestě. Nebylo jich mnoho; dělili se na sedm kmenů. Jejich počet se po trvalém usazení v Uhrách (896) odhaduje na 200.000.¹¹⁾

Sv. Štěpán 995-1038. Král Štěpán nastoupiv na trůn rozkázal, aby se všichni pohané dali pokřtít, a všichni křesťanští otroci, kteří se ohtějí vykoupit, že mají být propuštěni. Pohanská strana se ohopila zbraně, král byl nucen ustoupit na levý břeh Dunaje, ale v kruté bitvě u Paloty (severně Blatenského jezera) r. 998 nebezpečnou vzpouru přemohl. Jednou ranou zlomil i moc pohanství i moc kmenových knížat. Rozdělil zemi na hrabství (komitáty) a diecése, a mohutným ramenem vnutil nevázaný lid lovců a kočovníků pod střechu státní a církevní budovy, zbudovaných podle západního vzoru. Volal ze sousedních zemí duchovní a ti pokřtili ve dvou letech většinu pohanského národa. Založil několik klášterů a bohatě nadal deset biskupství. Prvním arcibiskupem v Ostřihomě při chrámu sv. Vojtěcha byl Čech Astrik.

Hlavní královské hrady na Slovensku s úředníky a posádkami byly Nitra, Bratislava, Trenčín, Illohovec, Šintava, Beckov.

Církevní předpisy. Zařizování církevních předpisů bylo nařizováno sněmovními zákony. Kdo znesvěcoval neděli polní prací, měl býti trestán ztrátou náradí i soumarů. Mohl si však odňaté věci vykoupit. Kdo

nesvětil svátek, měl být potrestán osmidenním vězením a postem. Kdo zemřel vlastní vinou bez zpovědi, tomu měl být odepřen čestný pohřeb. Zatvrzení pohané měli být odevzdáni královskému soudu. Povinností vždy devíti osad bylo postavit kostel a duhovnímu správci dát k výživě pole a 29 kusů dobytka (koně, brav a skot). Velel, malí, muži i ženy musili na bohoslužby, doma směl zůstat jen jeden k udržování ohně na krbu.¹²⁾

Na Slovensku založil král jen kapitulou v Nitře a nad Nitrou na Zuboře klášter. Biskupství tam bylo obnoveno teprve po r. 1100. R. 1000 přijal Štěpán od papeže Silvestra II. královský titul. Jeho manželkou byla Gizela, sestra císaře Jindřicha II. Slovensko bývalo v XI. století občas údělem královských princů.

Podkarpatskou Rus spravoval králův jediný syn Emerich. Byl vychován úplně v duchu otcově. R. 1031 mu chtěl stárnoucí král postoupiti trůn, ale týden před korunovací byl princ na lovu těžce raněn divokým kancem. Svého synovce Vazula věznil král pro nepořádný život na nitranském hradě. Když pro něj poslal, aby jej učinil svým nástupcem, dala jej králova sestra Gizela oslepit a do uší mu nalít olova, aby mohla na trůn uvést svého vlastního syna Petra. Jiní spiklenci se pokusili i samého krále zabít. Byla to předzvěst sporů o trůn, do nichž pak zasáhl král německý a vévoda český. Král Štěpán a jeho syn Emerich byli prohlášeni za svaté. Pochováni byli ve Stolním Bělehradě, jenž byl po 500 let až do turecké invase místem korunovačním i královskou hrobkou. Obvyklým sídlem králů býval Ostřihom.

*Emerich
† 1031.*

SPYTIHNĚV II. (1056-1061)

Spytihněv, prvorozený Břetislavův, teprve 24letý, byl podobně jako otec mladík ušlechtilé postavy, dlouhých vousů, červených lící. První jeho čin po obvyklém nastolení byl, že dal uštěpačnou abatyši posaditi do vozu a vyvézti za hranice. Mezi bratřími hned propukly revnivost a kyselosti. Již r. 1056 sebral Spytihněv vojsko a vyhnal z Olomouce Vratislava, jenž se i s matkou Jitkou uchýlil do Uher, kde dva roky jedl tvrdý ohléd vyhnanství; matka jejich tam zemřela a Vratislav tam pojal za choť Adlétu, dceru krále Ondřeje. Též mniši sázavští s opatem Vítem, synovcem sv. Prokopa, byli tamtéž na čas vyhnáni, když kníže dopřál sluchu jejich osočovatelům. Konráda brněnského i Otu znojenského odvedl z jejich údělů k svému dvoru v Praze, učiniv onoho vrchním lovčím, tohoto správcem kuchyně. Vratislavovi vrátil úděl r. 1058.

*Zbaví
bratry
údelů.*

Chtěje se vyrovnati důstojností králi polskému a uherskému, žádal papeže o udělení titulu královského. Papež a císař byli jakoby slunce a měsíc na obloze středověku, z nich splýval veškeren lesk vyznamenání a hodností. Jindřich IV. byl však ještě nedospělý a Mikuláš II. si netroufal bez jeho vědomí jeho leníka povýšit na krále. Zhola odmítnout však jeho žádost také nechtěl, poslal mu tedy místo koruny královské biskupskou mitru a Spytihněv se zato uvolil platit kurii ročně 100 hřiven. Středověk i v takovém daru viděl poctu a vyznamenání; císařové odění v mešní roucha jáhenská zpívali na hod vánoční o jitřní evangelium: *Exiit edictum a caesare*, vyšel rozkaz od císaře, aby byl sepsán veškeren svět. A podle jednoho výkladu měli Kapetovci, vládoucí ve Francii, své jméno od kápě neboli opatské kapuce, již nosili jako světější opati, to jest jako držitelé klášterního zboží.

*Vyznamenán
mitrou
1059.*

Jeho
zbožnost.

Zbožnost Svytihněvova byla velká. V postní době se modlil žalmy s pražskými kanovníky nebo břevnovskými mnichy, oděn jsa v biskupský talár, podšitý kožišinou, zachovával mlčení a půst a štědře rozdával almužny. O svátcích pak býval přítomen bohoslužbám ozdoben jsa mitrou a oděn v biskupský plášť.

Basilika
sv. Víta
1060.

R. 1058 založil v Litoměřicích kapitolu. Kanovníci bydlívali tehdy pohromadě v jednom domě po způsobu klášterníků. Když pozoroval, že okrouhlý kostelík sv. Víta nestačí návalu poutníků na svátek sv. Václava, dal jej kníže, v činech svých ukvapený, strhnout a na jeho místě zbudoval trojlodní, asi 70 m dlouhou basiliku, jež stála až do času císaře Karla.

Zemřel již roku 1061 na začátku slibné vlády; jeho ostatky jsou uloženy v náhrobku u sv. Víta. Vratislav se nepěkně zachoval; vyhnal vdovu, Idu z Vitína, z rodu vládnoucího v Sasku, i jejího syna Svatobora. Vlídnejší příbuzenstvo matčino se ho ujalo a opatřilo mu církevní hodnost.

VRATISLAV II. (1061-1092)

Biskup
Jaromír.

Vratislav opět usadil Otu v Olomouci a Konráda v Brně. Jaromír, jenž se vrátil ze studií v cizině a též se hlásil o úděl, nedostal nic, nýbrž byl od Šebíře, ač nevalně ochoten, vysvěcen na jáhna a přísluhoval mu pak při bohoslužbách. Mladému princovi se však víc zamlouval lov a boj; brzy svlékl kněžské roucho a odebral se s několika druhy na polský dvůr. Vratislav mezitím zřídil *biskupství v Olomouci*. Prvním biskupem se tam stal Jan, benediktin břevnovský. Po smrti Šebířově (r. 1067) se nesla přání bratří přímo opačným směrem. Vratislav tušil nesnáze, jež mu bude působit Jaromír, a chtěl míti na jeho místě biskupem Lance, probošta litoměřického, původem Němce. Údělná knížata však přála biskupské hodnosti Jaromírovi, jenž byl z Polska rychle povolán a jenž ve stavu duchovním zatím našel zálibu.

Biskupství
v Olomouci
1062.

Vzpouza na
Doběnkě
1068.

Vratislav, maje spor s Polskem o hranice, svolal zemskou hotovost k Doběnkě nedaleko zemské brány náchodské a otevřev sněm ve vojenském ležení, představil Lance, který za věrnost a oddanost knížeti zasluhuje, aby byl povýšen na biskupa pražského kostela. Leč místo souhlasu a pochvaly zazněl z tábora repot, hluk a zjevný odpor proti odstrkování domácího prince a uvádění cizince na biskupský stolec. „Nemáš tolik stolců biskupských,“ pravili, „kolik je kněží domácích této cti hodných; my nechceme vůli Břetislavovu zrušiti a cizozemce neuznáme.“ Většina lidu se přidala k Jaromírovi a údělným knížatům; ti se zvedli a táborem se položili u Opočna, zatarasivše Vratislavovi cestu ku Praze. Ten však pospíšil ku Praze jinudy a bratřím napsal, že Jaromíra za biskupa uznává. Dva kasteláni, Kojata Všeborovic a Smil Božejovic, kteří v táboře nejostřeji mluvili, prchli před Vratislavovým hněvem do ciziny.

1068-1090.

Jaromír jako biskup byl ve službách Božích horlivý, k chudým štědrý a kázně v duchovenstvu dbalý, budoval a světil kostely. O jeho schopnostech svědčí, že u císaře

Jindřicha IV. zastával v tak pohnuté době několik let úřad nejvyššího říšského kanceláře. Přesto se často dával unášeti vrozenou prudkostí a svému bratru činil leccos na vzdory. Biskup se vyvyšoval nad knížete, kníže nad biskupa, a jeden druhému nechtěl ustoupit. Jaromír těžce nesl ztenčení diecése zřízením biskupství olomouckého a naléhal na bratra, aby je zrušil. Ten místo toho založil na *Vyšehradě kapitulu*, jež byla z moci biskupské vyňata a podřízena přímo papeži. Kníže sám položil na Vyšehradě základní kámen k chrámu sv. Petra a Pavla a přinesl na vlastních plecích několik košů hlíny k stavbě; zbudoval i dům pro probošta a dvanáct kanovníků a opatřil je potřebným zbožím.

Vyšehradská kapitula
1070.

S olomouckým biskupem Janem měl Jaromír spor o některé statky, zvláště o hrad Podivín. R. 1072 se jich pražský biskup násilím zmocnil a jeho čeleď olomouckého biskupa ztýrala. Vratislav se tím cítil velmi uražen a žaloval bratra svého přímo u papeže; ten poslal legáta vyšetřit pohoršlivý případ. Jaromír se však odvolával k arcibiskupu mohučskému, jako své nejbližší instanci. Legát přesto Jaromíra s biskupství sesadil; kněžstvo se však biskupa Přemyslovce drželo. Konečně povolal papež Řehoř VII. oba biskupy k porovnání do Říma. Jaromír si získal přímluvu Matildy, markraběnky toskánské, své vzdálené příbuzné, jež stála za velkého boje o investituru věrně při straně papežské a jejíž slovo mělo na dvoře římském velkou váhu, a tak bylo papežským rozsudkem pražské biskupství Jaromírovi vráceno a sporné statky mezi oba biskupy rozděleny. Vratislav spíše čekal, že jeho bratr bude biskupské hodnosti zbaven.

Spor biskupů.

1075.

Nejsa spokojen pouhou mitrou, usiloval Vratislav o dosažení koruny královské, a to horlivou pomocí Jindřichu IV. v jeho válce se Sasy a v dlouhém zápase s papežem, tak zvaném boji o investituru. V tomto boji šlo o velké věci, jichž dosah Vratislav sotva chápal. Ne papež, nýbrž císař a vůbec světské vrchnosti obsazovali církevní úřady osobami často méně hodnými, čehož smutným následkem byl pokles kázně, nezachovávaní celibátu, takže se z duchovenstva začala tvořit dědičná kasta. Král pak francouzský a kastilský se chystali odtrhnout své země od římské církve, jejíž papež byl občas dosazován a potvrzován německým králem. Šlo o to, zda králové a zeměpáni církev Kristovu znešvaří, v porobu uvedou a na kusy roztrhají, či zda v církvi jednotné, mravně povýšené a svobodné bude panovati náměstek Kristův a nástupce sv. Petra. Valná část kleru stála při císaři, poněvadž v něm viděla dárcce bohatých obročí. Spojencem papežovým byla hlavně skupina benediktinských klášterů s přísnou kázní, v jejíž čelo byl burgundský klášter v Cluny. Mužem prozřetelnosti, jenž tento padesátiletý boj o vyšší mravnost a neodvislost církve odvážně započal a v něm herojskou sílu rozvinul, byl *Řehoř VII.* Boj byl veden zbraněmi hmotnými i duchovními; nejúčinnější zbraní v ruce úporného starce bylo vyobcování z církve čili exkomunikace, jíž jako bleskem bil do nepřátel blízkých i dalekých.

Boj o investituru.

1076-1122.

1073-1085.

Jindřich IV. neskrblil vůči Vratislavovi sliby, jichž všech nemohl splniti; české krve však teklo mnoho, neboť pomocné voje české se stávaly pověstny stejně svou neohrožeností jako pustým řáděním. Podstatně přispěl Vratislav Jindřichovi k vítězství nad Sasy nad řekou Unstrutou v Durinsku. R. 1081 poslal s ním po prvé 300 jezdců přes Alpy do Italie pod Viprechtem Groičským a princem Bořivojem. Čechové byli mezi prvními, kteří slezli římské hradby. Vratislav mezitím způsobil nemalou porážku Leopoldovi Rakouskému, odpůrci Jindřicha IV., u Mailberka poblíž moravských hranic a zpusťošil mu zemi až po Dunaj. Jindřich IV. byl r. 1084 v Římě korunován

Císařův spojenec.

1075.

1082.

na císaře a tu konečně splnil vůči českému spojenci část daných slibů, uděliv mu královský titul.

*První
korunovace.*

Dne 15. června r. 1085 konala se v Praze u sv. Víta zrovna na svátek hlavního patrona zemské svatyně první slavná korunovace. Konala se za velkého sběhu lidstva, neboť to byla první slavnost tohoto druhu, jež svým leskem staroslovanské nastolování daleko zastiňovala. Dle starého obřadu býval nový kníže veden na hradní nádvoří před kamenný stolec v prostém oděvu, byla přinesena i lýčená obuv Přemyslova, již ještě Kosmas viděl v knížecí komoře, a pak byl posazen na kamenný onen útes trčící ze země. Korunovace se však dala v přední svatyni zemské a za slavných bohoslužeb. Král i jeho druhá choť Svatava Polská byli oděni v nádherná roucha. Nikoliv biskup pražský, nýbrž arcibiskup povoláný z Mohuče pomazal krále olejem a postavil mu za modliteb skvostnou korunu na hlavu a podobně i jeho choti.

*Opatovický
klášter.*

Tento složitý obřad je původu biblického; proroci a po nich velekněží lili olej na hlavu králů israelských a podávali jim věnec, jež časem dostal tvar nynější koruny. Obřad tento přijali nejprve křesťanští císařové římsí a po nich všichni křesťanští králové. - Vratislav přijal titul krále českého a polského, snad pro poplatek od Polska odváděný. Na paměť této významné události byl po zbožném způsobu středověkém založen klášter; břevnovští benediktini měli v Opatovicích poustevnu s několika mnichy, král Vratislav, právě korunovaný, povýšil ji na samostatný klášter a nadal potřebným zbožím. Účastnit se korunovační jízdy s 300 oděnou bylo nyní hlavní povinností českého panovníka k německému králi; poplatků jim už Čechy neplatily.

*Jaromír
† 1090.*

Též biskup Jaromír, skládaje úřad říšského kancléře, vyžádal si u císaře odměnu, jež byla vlasti spíše trestem. Trnem v oku mu byl biskupský stolec olomoucký. Jaromír chtěl mít zrovna tak rozlehlou diecézi, jak rozlehlým bylo bratrovo království. R. 1086 si dal od císaře vyhotovit listinu, již se moravské biskupství rušilo a jako východní hranice rozšířené pražské diecése se dokonce uváděly řeky Bug a Styr v Polsku. Vratislav však, dobře činně, po dvou letech olomoucké biskupství znovu obsadil. Popuzený Jaromír šel hledat zastání do Říma; cestou v Uhrách se však roznemohl a v Ostřihomě dokonil neklidný běh svého života; pochován je u sv. Víta.

*Horní
Lužice.*

Císař slíbil Vratislavovi i různé země, Míšeň, Lužici, Rakousy, král však z toho dobyl a trvale opanoval jen Budišínsko a Zhořelecko, t. j. Horní Lužici, v tom i výběžek rumburský a šluknovský, jež k Čechám dotud nenáležely. Toto území někdejších Milčanů postoupil král jako léno české koruny Viprechtu Groičskému, jež se s nepatrným zbytkem českých bojovníků vrátil z první římské jízdy, a zároveň mu dal za choť svou dceru Jitku.

*Nečasné
koupaní
1087.*

Král poslal nejstaršího syna Břetislava ztrestat osadu v Míšni, kde byli dva z jeho průvodců přepadeni a zabiti. Břetislav s dvěma jízdními houfy ves vydrancoval a srovnal se zemí a s kořistí se vracel domů. Byl parný červencový den a princ neodolal touze po osvěžující lázni, ač byl varován od zkušeného hraběte Alexia. Břetislav poslal většinu vojska s kořistí napřed, podržel menší část při sobě a již vesele ploval v tůni stříbropěnné bystřiny. Tu se přihnal zástup saských

jezdců, strhl se boj, nepřítel byl sice obrácen na útěk, ale několik šlechticů položilo život, aby neopatrný princ se neocítl v zajetí.

Opět vznikly různice mezi králem a údělnými knížaty na Moravě. Krále popichoval také jeho milec Zderad. Vratislav dobyl Olomouce a oblehl Konráda v Brně. Při určování stanovišť upozorňoval Zderad krále, aby Břetislavovi vykázal místo při řece Svitavě, aby se po libosti mohl vykoupat, narážaje posměšně na neblahou jeho příhodu v Míšni. Kněžic těžce nesl urážku otcem nepotrestanou; i poradil se večer se svými i s Konrádem skrze posla a ráno pozval Zderada do svého stanu. Když se blížil s průvodčím Držimírem, vyjel mu Břetislav vstříc a zahrnuv jej ostrými výčitkami vzmetl mu nakonec ve tvář rukavici. Na to znamenání pustili se Nožislav, Držkraj a Boreš koňmo za přehajícím Zderadem. Dostihše, zvedli ho ze sedla třemi kopími a jako snopem jím mrštili o zem, na zemi ležícího ubili a koňmi ušlapali. Jediný král prý želel jeho smrti, ostatní zlý čin potají schvalovali. Boží muka pozdějšího původu, tak zvaný „Zderadův sloup“, označuje místo, kde byl zavražděn. Jeho tělo prý bylo pochováno v Praze v kostele, zvaném odtud „na Zderaze“.

*Zderad
1091.*

Břetislav se se svým vojskem odtrhl a odtáhl na nedaleký vrch. K němu se přidala i většina králova vojska, jako kdysi u Dobenína. Král vytáhl utvrdit vrchní moc, octnův se však nenadále mezi nedobytným hradem a vzbouřeným synem, byl by jí málem pozbyl. Velmi vítán mu byl příchod Vilpurky, choti Konrádovy, jež se bez vědomí manžela vloudila do králova stanu, konejšíc jako anděl míru hněv rozezlených knížat. Na její přímluvu přijal král bratra i syna políbením míru; smíření se synem však, jež doháněla ke vzpouře i obava o trůn, nebylo upřímné. S 3000 bojovníků vytrhl z Hradecka k Praze, chtěje svrhnouti otce a zajistiti si panování. Tentokrát zabránil krveprolití Konrád. Břetislav však odešel do Uher a s ním 2000 šlechticů s otroky a stády. Tam jim král Ladislav, Břetislavův příbuzný, vykázal sídla v stolici trenčanské.

*Syn proti
otci.*

Téhož roku vsadil sázavský opat Božetěch Vratislavovi při slavných bohoslužbách královskou korunu na hlavu, což bylo výhradním právem biskupovým. Biskup Kosmas (jiný než kronikář kanovník Kosmas) chtěl opata pro tuto troufalost sesadit; z ohledu na krále, jehož přízně Božetěch požíval, mu trest zmírnil. Poněvadž byl opat dovedný sochař a řezbář, uložil mu, aby vyřezal kříž s podobou Ukřižovaného své vlastní velikosti a zanesl jej na vlastních ramenou do Říma do chrámu sv. Petra. Božetěch těžké pokání splnil a vykonal strastnou pout s křížem přes nebetyčné Alpy k hrobům sv. apoštolů. Nošení křížů bylo tehdy ovšem více obvyklé; mniši sázavští chodívali v postní době v procesí, nesouce na ramenou velké kříže za zpěvu žalmů, a dav lidu šel za nimi.

*Božetěch.
1091.*

Začátkem roku 1092 si vyjel Vratislav na lov, spadl však tak nešťastně s koně, že na místě zůstal ležeti mrtev; pochován byl na Vyšehradě jím zbudovaném. Vratislav byl nejznamenitější panovník český 11. století. Dovedl využívat pro sebe nesporné síly sousední říše, povzněl moc českého státu a první jej naplnil leskem královského majestátu. Z četných dítek dosedli po něm na dědičný stolec Břetislav, Bořivoj, Vladislav a Soběslav, avšak jako pouhá knížata - důstojnost královská byla povýšením toliko jeho osoby, nikoliv země a rodu.

Vlády se nejdřív ujal Konrád Brněnský, jediný ještě syn Břetislavův a nejstarší člen rodu; leč již po osmi měsících velela mu neúprosná smrt opustiti knížecí prestol. Tu Břetislav rozloučiv se s hostitelem svým Ladislavem Uherským, vrátil se do vlasti a v Praze byl slavně uvítán zástupy mládců a panen, zpěvem, trubením, bubnováním a hlaholem všech zvonů. Byl to princ asi pětatřicetiletý, statný, obcování příjemného a rozumem dospělý. Ke dni sv. Václava svolal valný sněm a vystrojiv sněmovníkům třídní hodování, radil se s nimi o mnohých věcech, týkajících se obecného dobrého. Nejdůležitější úchvaly sněmu mířily k vyhlazení pohanských přežitků. Vyhnal ze země všechny žrecc, věštec a hadače, kteří čarami a kouzly mámili a sváděli nevědomý lid, dal posekati posvátné háje, v nichž byla prokazována pocta modlám, učinil přítrž oslavám slunovratu, zakázal přinášeti zabitou drůbež k studánkám jako oběť vodním božstvům, zapověděl pohřbívati těla v lesích a na křivovatkách, kde lidé stavěli kobky, vzývali duchy, zpívali, v škraboškách tančili a divoce skákali. Tak vymýtil zemský sněm poslední zbytky starých pověr a modloslužeb.

*Zbytky
pohanství.*

R. 1093 náramně zplenil Slezsko až po řeku Odru a donutil Vladislava Polského k zaplacení povinného poplatku „do posledního penízku“.

*Křížáci
v Praze
1090.*

Evropský západ byl mezitím zachvácen novým mocným hnutím, jež znamená vrchol křesťanské zbožnosti a živoucí víry; byly to křížové výpravy, jejichž cílem bylo dobytí Božího hrobu z rukou nevěřících. Před spořádaným vojskem rytířským se však valily z Francie a Porýní k východu nezřízené zástupy proletářů, to jest poddaných, kteří přijetím kříže nabývali svobody. Jeden takový zástup asi o 12.000 hlavách zavádil r. 1096 o Prahu, a jak všude jinde, též zde křtili Židy a vzpouzející se porubali a synagogu proměnili v kapli pro nově obrácené. Kníže byl v poli a varující hlas biskupa Kosmy zanikal ve vřavě. Po odchodu křížáků se vraceli bezděčně pokřtění Židé zpět k zákonu Mojžíšovu, majíce křest onen za neplatný; kníže však jim bránil pokládaje je za platně pokřtěné křesťany. Židé tím popuzení začali odnášet z Prahy své poklady a stěhovati se do Polska a Uher. Kníže však nechtěl připustit, aby zisky v jeho zemi a z jeho milosti obchodem s křesťanskými otroky nabyté, byly odvezeny do ciziny. Poslal komorníka se zbrojným lidem a vzkazem: „S prázdnou jste přišli, s prázdnou odejděte!“ Jejich domy byly přepadeny, zlato a stříbro pobráno a odneseno do knížecí komory.

Sázava.

R. 1096 odňal Sázavu slovanským mnichům, z nichž někteří odešli do Uher, jiní zůstali do smrti na Sázavě. Když r. 1079 Vratislav žádal Řehoře VII. o povolení několika jiných slovanských klášterů, papež za nepříznivých oněch okolností arci odepřel; sami knížata pak zrušili i jediný sázavský, jenž jim byl trpěn.

R. 1099 se vypravil s četnými velmoži do Řezna a žádal císaře Jindřicha IV., aby za budoucího knížete Čechům potvrdil Bořivoje, ač nejstarším členem rodu byl Oldřich

Brněnský. Císař arci přijal i podávané dary i podávanou sobě větší moc, rozhodovati o tom, kdo má v Čechách vládnouti.

Před vánocemi r. 1100 si vyjel kníže na lov do zbečenských hvozdů s předtuchou blízké smrti. Když se 20. prosince vracel za soumraku do lovčího hrádku a čeleď mu šla s pohodněmi vstříc, vyskočil z houští jezdec jménem Lork a vši silou mu vrazil oštěp do těla. Jako zářící hvězda s nebe klesl kníže Břetislav na zem smrtelně jsa raněn. Vrah vsedl na koně a uháněl s místa, zřítíl se však do výmolu a při tom se mečem na smrt zranil; služebníci knížecí, dostihše jej, srazili mu ihned hlavu a tak navždy zavřeli ústa, jež mohla prozraditi strůjce zlého činu. Veřejné mínění ukazovalo na Vršovce, z nichž Mutina a Božej byli od knížete vyhnáni a statků zbaveni. Břetislav rozdál poklady knížecí komory na almužny a třetího dne po kuropění podlehl zranění. Jeho ostatky u sv. Víta chová náhrobek pořízený mu Otcem vlasti. Benodiktinům založil a bohatě nadal klášter v Litomyšli, ti však z něho r. 1141 ustoupili premonstrátům. Význačným rysem tohoto knížete je náboženská horlivost, jež snad částečně souvisí s jeho pobytem v Uhrách při dvoře svatého Ladislava, jenž byl i jeho příbuzným; Břetislavova matka Adléta byla uherská princezna.

Jeho smrt.

BOŘIVOJ II. (1100-1107)

Moc českých knížat v 12. století celkem klesá, hlavně nesvorností četných princů přemyslovských, kteří se takorůka předstihují v uplácení císaře, aby jim přiřkl právo na dědičný stolec. Nejhlouběji poklesla moc českého státu na sklonku tohoto století za mocných císařů z rodu štaufského. Vzdělanost v zemi mezitím rostla množním klášterů a kapitul, jež byly tehdy středisky hmotného i duševního pokroku.

Bořivoj II. se zúčastnil po boku Viprechta Groičského první římské jízdy, vrátil se však jen s devíti pozůstalými. Byl to kníže dobromyslný a prostý, ale lehkověrný. Přál duchovenstvu a r. 1117, když znovu nabyl na čas moci, založil v Sadské kapitulu s chrámem sv. Apolináře. Leč neštěstí jako temný stín se za ním plížilo celým životem. Nejprv se jej pokusil sehnat se stolce Oldřich Brněnský. Nebezpečnější sok však mu vyvstal ve Svatopluku Olomouckém, jenž si velkými dary zjednal stranu mezi dvorským úřednictvem a hradeckými kmety a r. 1105 se znenadání se šesti shluky vojska objevil na tržišti mezi Hradčany a Vyšehradem. Brány hradů však zůstaly zavřeny, posádky zůstaly Bořivojovi věrné. Svatopluk se sice vrátil na Moravu, ale zbavoval dále jeho vládu hlavních opor a podryval mu trůn, až se pod ním r. 1107 při novém vpádu Svatoplukově do Čech žalostně zhroutil. Ode všech jsa opuštěn přechal nešťastný kníže do Němec, z deště pod okap. Jindřich V. jej r. 1110 po opětovných pokusech o znovudobytí stolce zajal a věznil v Porýní na Hammersteině až do r. 1116.

Kapitula v Sadské.

SVATOPLUK. (1107-1109)

Svatopluk byl nejschopnější ze žijících Přemyslovců, Čechové si ho však musili draze vykoupit. Vydav se neopatrně k císařovu dvoru, byl pro vypuzení Bořivoje jat a pro-

Draze vykopen.

puštěn teprve, když slíbil 10.000 hřiven výkupného. Co se kde od zlata a stříbra třpytilo, bylo sebráno, a přece ještě 3000 hřiven chybělo; ty pak císař knížeti prominul učiniv z nich křestní dar jeho synu Václavovi.

Krátká vláda Svatoplukova byla vyplněna neustálými boji; bylť to kníže bojovný a přísný do krutosti. Ještě jako údělný kníže vedl na svůj vrub válku s Polskem. R. 1108 obléhal s Jindřichem V. Bratislavu. Poláci, spojenci uherského krále, vpadli najednou do Čech, porazili české vojsko, jemuž velel Vacek a Vršovec Mutina, a plenili zemi. Vacek svaloval vinu na Mutinu, že bojoval jen na oko, jsa v dorozumění s Vršovci, kteří byli na polské straně. Svatopluk obvinění tomu uvěřil a bez vyšetřování a soudu se rozhodl, že celý rod Vršovců vyhubí.

Záhada
Vršovců
1108.

K provedení děsného trestu si vyžádal svolení císařovo. Velmoži, mezi nimi i několik Vršovců, přišli knížeti vstříc na hrad Vratislav (u Vysokého Mýta). Dne 27. října r. 1108 vstoupil Svatopluk mezi shromážděné do hradní síně a srše hněvem jal se Vršovcům vyčítati všechny skutečné i domnělé zrady a zločiny, jichž se dotud dopustili. Nakonec vyřkl nad celým rodem soud smrti a katům přiřkl jejich statky. Někteří velmoži byli tou řečí jako omráčeni, jiní ji hlasitě schvalovali. Mutina a dva jeho příbuzní byli na místě ubiti. Několik bojovníků tryskem jelo k Libici, kde Božej se svými právě obědval. Když hlásný oznamoval, že se polem blíží zástup jízdných, pravil, to že jejich se vracejí z války, ať vejdou ve jménu Božím. Vpuštění jezdci však vrazili do hradu jako andělé smrti. U stolu sedící všechny pobili, nahé naházeli do jámy a celý hrad vyloupili. Několik týdnů zuřili pochopové po celé zemi proti rozvětvenému rodu Vršovců. Nešťastníci byli na trzích popravováni, na Petříně stínáni, jiní ubíjeni na střeších domů, v hradech, v poli od bířiců. Též dva syny Mutinovy, krásná pacholátka, jež nikomu neublížila, vzali pochopové matce jejich z rukou a na pražském tržišti plačícím a volajícím po matce neřetostně krky podřezali. Lidé se křížovali a s hrůzou utíkali od příšerného divadla. Zvěst o krutém činu pronikla až za pohraniční hvozdy. I cizí kronikáři poznamenali, že český kníže dal povraždit 3.000 poddaných. Tak pykal podle staroslovanského práva celý rod za viny jednotlivců. Jméno Vršovců zaniklo, jsouc obtíženo kletbou, ale jejich vyhlazení je skvrnou na rukou Svatoplukových a trest mu byl v patách.

Zabit
Hlohova.

Na dalších výpravách do Uher po boku císařově vypíchl si ještě téhož roku v hustém lese o větev oko. R. 1109 obléhal s císařem za války s Polskem ve Slezsku hrad Hlohov. Když se vracel pozdě večer ze stanu císařova do vlastního tábora, vmísil se neznámý jezdec mezi jeho průvodčí a najednou vrazil vši silou Svatoplukovi do těla oštěp, že spadnuv s koně ihned duši vypustil. Český tábor se té noci pro velké pobouření mysli neuklidnil, a to jak pro tragickou smrt knížete, tak i proto, že se nevědělo, kdo zlý čin spáchal, poněvadž vrah nebyl dopaden. Později však ukazováno na Jana Čestova, unklého Vršovce, jenž vraha najal a tak pomstil vyhlazení svého rodu.

Opět se strhly kruté boje o český Kapitól a země byla napojena krví vlastních synů. Císař sliboval všem a bral dary ode všech. I Poláci vpadli do Čech podporující Bořivoje a Soběslava. Tehdy se stal opravený hrad Křivoklát vězením pro urozené provinilce, bažící po knížecím žezlu. Konečně se upevnil ve vládě Vladislav I., jeden z nejlepších a nejslechetnějších Přemyslovců. Svědčí o tom i to, že r. 1117 dobrovolně postoupil trůn bratru Bořivojovi, propuštěnému z vězení, a sám se spokojil severním Zálabím. Leč po třech letech bratra panování zbavil. Nešťastný Bořivoj, třikrát byv zahrán s trůnu, zemřel r. 1124 ve vyhnanství v Uhrách při dvoře Štěpána II. Tak skončil kníže, ježž otec vypravil na první římskou jízdu, aby císaři pomáhal sehnat s papežského stolce Řehoře VII.

Bořivoj II.
† 1124.

Vladislav vykoupil mnoho otroků z rukou Židů a vydal zákaz, že Židé nesmějí míti křesťanských otroků. Větev Vladislavem založená přežila ostatní již odumřelé a zastkvěla se vzácnými květy nejslavnějších králů, kteří vyplnili celé 13. století. V říši německé zastával r. 1114 čestný úřad *arcičlášníka*. Bohatě nadal benediktinský klášter v *Kladrubech* u Stříbra, tehdy vznikla i kapitula na *Mělníce*. Obnovil též knížecí sídlo na Vyšehradě. Tam se na smrtelném loži smířil s bratrem Soběslavem, jenž se vrátil z Polska a hledal jeho milosti; došel jí prostřednictvím matky Svatavy a sv. Oty, biskupa bamberského, apoštola Pomořanů, jenž na Vyšehradě právě dlel návštěvou. I vyhlásil Vladislav bratra Soběslava za svého nástupce a krátce poté zemřel. Jeho tělo je uloženo v chrámě kladrubském, jednom z nejkrásnějších a největších, jimiž se honosí náš venkov.

Klášter
v Kladrubech
1115.

R. 1101 založili moravská knížata Oldřich a Lutold benediktinský klášter v Třebíči, v jehož stínu byli také pochováni.

Téhož roku, kdy vytrhla smrt z rukou šlechetného knížete žezlo, vytrhla i pero z ruky Kosmy, děkana svatovítské kapituly, již osmdesátiletého starce, prvního českého kronikáře a patriarchy českého dějepisce. Vyšší studie konal Kosmas v Lutychu v Belgii. Byl to muž na svůj věk velmi vzdělaný, národ a vlast upřímně milující. Jemu děkujeme za to, co víme o našich nejstarších dějinách. Svou kroniku spisoval ovšem latinsky v posledních pěti letech života.

Kosmas
† 1125.

SOBĚSLAV I. (1125-1140)

Soběslav nastoupil na vládu jako muž dospělý, prošlý tvrdou školou života. Medovina prý nesvlažila nikdy jeho rtů a též všem svodům rozmařilosti mužně odporoval. Národ jej s radostí přijal za knížete a se zbraní v ruce si ho uhájil. *Ota Černý* Olomoucký si činil lepší nároky na vrchní knížetství. I odešel s dary k Lotarovi Saskému, právě zvolenému německému králi, jenž uznal jeho spravedlivou žádost, a když se Soběslav zdráhal dostaviti k jeho soudu, obávaje se právem podle nedávných zkušeností o své

bezpečí, vypravil se Lotar záhy z jara r. 1126 do Čech. Ota sliboval, že výprava bude jen vojenskou vyjížděkou; velmožové prý mu přejí a po zbrojném vkročení jeho do země hned že Soběslava opustí. Soběslav mezitím zahrazoval zemské brány zásekami, chodil po zemi modle se veřejně v kostelích a povzbuzuje národ k statečnosti v hájení zemských práv. Z kostelíka ve Vrbčanech dal přinést prapor sv. Vojtěcha, ježž připevnil na kopí sv. Václava, a toto posvátné paladium bylo neseno uprostřed vojska. Tím dal kníže boji ráz národní, uhodiv na mocnou strunu dřímající v nitru mladého národa.

*Bitva
u Chlumce
1126.*

V únoru r. 1126 postupoval Lotar se statným vojskem přes Rudohoří k Chlumu, Ota táhl se svým lidem v čele, oboházeje záseky a prodíraje se svízelně závějemi a houštinami. Jakmile začaly oddíly nepřátel sestupovati do údolí, tu kaplan Vít, šlechtického rodu, oděný v krunýř a přilbu, obklopený stráží duchovních a šlechticů, zvedl do výše posvátné kopí a povzbuzoval vojsko k statečnosti, neboť sv. Václav na bílém koni prý se nad nimi vznáší a bojuje s nimi. S hlasným „Krléš“ padli Čechové na nepřítel; nejprve byl potřen oddíl Otův, jenž i sám padl. Týž osud stihl sbory nejbliž za ním táhnoucí. Lotar vida tuto pohromu, ustoupil se zbytkem na návrší, ale byl doštížen, cesty na všech stranách založeny, takže živá duše nemohla uniknouti.

Vida se zbavena vši naděje ve vítězství, podrobil se nezbytnosti a vyslal Jindřicha Groičského jednat o mír. Soběslav se dostavil ke králi a pravil, že jeho úmyslem není měniti něco ve starých závazcích k říši, toliko žádným novotám že se nemíní podrobit. I byl Soběslav potvrzen v držení českého knížetství. Jednal umírněně, nechtěje uvalit na sebe nepřátelství celé říše. Naloživ na vozy 400 nebo 500 padlých šlechticů a přijav propuštěné zajatce, mezi nimi dva biskupy, tři opaty a markraběte Albrohta Medvěda, vrátil se Lotar do Saska, nikoliv v triumfu, jak doufal. Na české straně padli tři urození, záškodná chasa se nepočítala. V saských rodinách vzplanula velká nenávisť k Čechům a dlouho jim nemohli té pohromy zapomenouti.

*Kaple
na Řípu.*

Tak vzpřímil a narovnal Soběslav mimo nadání nahnutou třtinu české neodvislosti. Na památku dal kníže dřevěnou kapli sv. Jiří na Řípu zbudovati z kamene a v říjnu téhož roku za velké účasti ji posvětil Jindřich Zdík; právě se vrátil z Vormsu, kde byl vysvěcen na biskupa moravské diecése.

Drobný boj byl v té době veden neustále. S Uhry žil v pokoji, maje Arpádovnu Adlétu za choť. Dvakrát se však utkal s Polskem. Často posílal pomocné sbory Lotarovi na bojiště německá a dvakrát po 300 těžkooděných na římskou jízdu. R. 1130 přísně potrestal spiknutí proti své osobě; dal vinníky i kolem lámat. Vladyčtivé choutky nepokojným Přemyslovcům vyháněl vězením a vypověděním z vlasti, až konečně nastal pokoj. Opravoval hrady a zvelebil i své sídlo Vyšehrad. V průčelí rozšířeného a krásně ozdobeného chrámu zavěsil zlatou královskou korunu, na paměť Vratislava krále, jehož byl nejmladším synem. Nedůvěřuje při bohatém rozvětvení vládnoucího rodu v trvání zákona stařešinského, dal si roku 1138 v Bamberce od Konráda Štaufského potvrdit za nástupce svého prvorozence Vladislava, a v Salské mu dal od vel-

možů holdovat. Učiniv zbožná nadání u všech pražských kostelů za pokoj své duše, zemřel na hradě Hostiném, podle jiných v Hradci nad Labem, kde dlel k vůli opevňování zemských hranic proti Polsku. Byl uložen vedle svého otce na Vyšehradě; krátce po něm zemřela žalem jeho choť Adléta.

VLADISLAV II. (1140-1173)

Soběslav ještě nezavřel očí a nejvyšší úředníci již hlučně rokovali o volbě jeho nástupce, rychle zapomněvše přísah a slibů věrnosti složených jeho prvorozenému synu Vladislavovi. Velmožové nemínili se vázati ani zákonem stařešinským ani zákonem prvorozenství, nýbrž svobodně chtěli voliti toho, o kom doufali, že se bude spravovat spíše jejich vůlí než oni jeho. Nejvíce jim zamlouval synovec Soběslavův Vladislav, syn Vladislava I., a to pro svůj veselý, dobrodružný život; čekalť od něho, že bude hvěti jejich z vůlí. Po volbě však byla bujná smla mladého knížete uvedena na lepší dráhu, lepší stránka povahy nabyla v něm převahy. Dosáhnuv potvrzení u Konráda III. a zasnoubiv se s jeho nevlastní sestrou Gertrudou Rakouskou, uchopil vládní otěže pevnou rukou a panoval přísně.

Velmožové vidouce, že se jejich naděje ukázala lichou, jali se brzy proti němu kouti pikle. Spojili se s údělnými knížaty moravskými a zvolili za vrchního knížete *Konráda Znojemského*. Marně se pokoušel biskup Zdik exkomunikací a interdiktem je odstranit od vzpoury; církevní zbraně selhaly a biskup musil prchnouti do Čech. Vzbouřenci vytrhli s vojskem z Moravy k Praze. Vladislav jim vytáhl vstříc a pod horou Vysokou u Malešova byla 25. dubna 1142 svedena bitva. Byl to „den smutku a bídy, den, ve který Vladislav přesil své věrné jako pšenici“. Zprvu vítězil; když však zrádcové v jeho řadách začali volati: „Spas se, kdo můžeš“ a dali se na útěk, nastal v jeho vojsku zmatek, a kníže musil za velkých ztrát s prořídłym houfcem věrných couvat k Praze. Svěřiv obranu hradu bratru Děpoltovi, pospíšil ke králi Konrádovi do Němec žádat o pomoc.

*Bitva
u Vysoké
1142.*

Vzbouřenci mezitím oblehli pražský hrad, rozestavili kolem něho praky a jiné bořící stroje a usilovně ho dobývali, ženouce naň občas útokem. Konečně zapálili ohnivým šípem kanovnický dům a plamen strávil největší část svatovítského chrámu s mnohými poklady, též chrám i klášter svatojirský. Zvěděvše, že se Vladislav blíží s velkou pomocí, strhli za nočního ticha ležení a kvapně se vrátili od poškozeného, ale nedobytého hradu tam, odkud přišli. Král Konrád, jenž sám pomoc přivedl, byl v Praze přivítán se vši poctou a přijav skvělé dary opět odešel, nespátřiv vůbec nepřítel. Vyhořelé budovy byly zase obnoveny a chrám svatojirský mimo pozdější přístavby má dodnes ten vzhled, jakého nabyl tehdejší opravou. Je to nejstarší svatyně pražská a návštěvník se v ní cítí vskutku unesen do nejhlubšího středověku. Následujícího roku vypravil se Vladislav na Moravu ztrestat pych tamních knížat. Jejich úděly náramně

*Kostel
sv. Jiří.*

zplnil; co nebylo odvezeno, dáno na pospas ohni; věrní byli štědře odměněni kořistí.

*Církevní
opravy.*

R. 1143 přišel do Čech legát kardinál Quido zjednat průchod církevními opravám Řehoře VII. Legát jmenovitě nařídil, aby byly řádně vymezeny hranice farních obvodů, aby žádný žák nebyl svěcen nemaje předem zajištěného místa neb obročí. Velký rozruch působilo rušení a přísné zakazování kněžských manželství. Tento zvyk trpěný v řecké církvi pronikl v značné míře i do západní církve latinské a držel se tam místy dost dlouho. Pro povznesení mravní úrovně kleru byl veden úporný, půl století trvající boj, t. zv. zápas o investituru. První lateránský koncil prohlásil kněžské manželství r. 1123 za neplatné. Legát svolával po krajích duchovní a dával jim na vybranou, buď zůstatí při rodinách a zřící se církevních úkonů a důchodů, nebo se zřící rodiny a podržeti církevní úrad. Eugen III. děkoval r. 1146 knížeti Vladislavovi, že se v celé zemi snaží vykořeniti kněžskou nezdrženlivost, jež je ohavností před Hospodinem.

*Premon-
stráti.*

Nositeli mravního úsilí a školou ctnosti byly tehdy dva nově založené řády, premonstráti a cisterciáci. Premonstráty založil r. 1120 sv. Norbert v Premontré u Laonu ve Francii. Byli to vlastně kanovníci, podrobení tuhé kázni řeholní; stkvělé bílé řízy jsou odznakem mravní neporušenosti, úcta oltářní Svátosti, Matky Boží a duchovní správa jim byla od zakladatele jmenovitě doporučena. Chloubou tohoto řádu a horlivým šířitelem jeho u nás byl *Jindřich Zdík*, biskup olomoucký, podle běžného výkladu syn kronikáře Kosmy, muž vzácných darů. Osvojil si vzdělání své doby a nadchl se jejími ideály, jež se nesly k mravnímu zdokonalení sebe sama, k dobytí Božího hrobu a obrácení pohanů. Byl dobře znám na papežském i císařském dvoře. Dvakrát navštívil Boží hrob, kde se oděl v běloskvoucí řízu premonstrátskou, a navrátil se do

1126-1150.

1141.

vlasti, pohnul knížete Vladislava k založení prvního kláštera tohoto řádu na *Strahově*. Vrch tento je jakoby stvořen pro monumentální stavbu, a poněvadž svou polohou k západu slunce se podobá svaté hoře Sionu v Jerusalemě, nazván byl první tento klášter bílých řeholníků horou Sionem. R. 1627 přenesl tam opat Kašpar Kvestenberk z Magdoburku tělo sv. Norberta, takže Strahov pro svou výstavnost, bohatství sbírek a hrob sv. zakladatele je nejtihodnějším klášterem premonstrátským v celé církvi. Jindřich Zdík založil v Olomouci kapitolu a hlavně svým nákladem dostavěl románský kostel sv. Václava a r. 1131 za velké účasti hostí posvětil. Kněžna Gertruda založila v Doksanech na březích tiché Ohře první premonstrátský klášter ženský. Několik Přemysloven a mnoho českých šlechtičen v něm zasvětilo život Bohu. Byla to stavba slavná, jak dosud ukazuje krypta pod kůrem jeptišek, z krypt v Čechách zachovalých největší (obr. 2.).

Premonstrátské kláštery u nás byly: Strahov (1141), Želiv (1130), Litomyšl (1141), Hradisko u Olomouce (1158), Milevsko (1184), Louka u Znojma (1190), Teplá (1193), Zábřdovice u Brna, Nová Říše (1211). Pro panny: Doksany (1142), Louňovice pod Blaníkem (1149), Chotěšov (1190), na Moravě Dolní Kounice (1181). Mateřským klášterem na Slovensku byl Jasov, jihozápadně

od Košic, dosud zachovalý. Jiné byly: Bzovik (1130), Zniev (1248), Leles nad Latoricí, Šahy, Hrabovo (sev. Lučence), Lendak, v Turé a Béni nad Hronem. V době největšího rozkvětu měl řád 1000 klášterů mužských, 500 ženských; z těch se zachovalo větších asi 30.

Řád cisterciáků byl založen ve Francii r. 1098. Byla to vlastně odnož benediktinů, bílé oděná, usilující o zachování původní přísné kázně. Nejslavnějším synem a šířitelem řádu toho byl sv. Bernard. Několika sídel nabyli u nás cisterciáci již za Vladislava, ostatních později. Byly to: Sedlec (1143), Plasy (severně Plzně 1145), Nepomuk (1144), Sv. Pole (výhodně Králové Hradce 1157), Mnichovo Hradiště (1143), Velehrad (1202), Osek (1206), Žďár (1252), Vyšší Brod (1256), Vizovice (1262), Zlatá Koruna (1263), Zbraslav (1291), Skalice u Kouřimě (1357). Ženské kláštery byly: Oslavany (1225), Tišnov (1233), Pohled (u Něm. Brodu 1265), Sezemice (1300), Staré Brno (1323). V českých zemích měl řád přes 20 sídel, vládl největšími statky a měl nejvíce členů. Nejbohatší byl klášter zbraslavský, chovající i královskou hrobku. Na Slovensku byla sídla cisterciáků: Mariatál, odkud r. 1377 ustoupili Paulánům, Štiávník a Panna Maria ve Spiši, Sv. Štěpán u Lučence, Lipovnik (Hárskut u Rožňavy), Bardiov. Za největšího rozmachu měl celý řád 2000 klášterů. Z těch se zachovalo přes 20 mužských, asi 100 ženských; ostatní podlehly zhoubě času. Tak valem přibývalo u nás za Vladislava posvátných domů, jež se zdají tělu vyhnanstvím, duši jsou však rájem.

Cisterciáci.

Když dobyli nevěřící r. 1144 Edessy, záštity Jerusalema, zdál se i sám Boží hrob ohrožen a v Evropě z toho povstalo velké znepokojení. Svatý Bernard, opat clairvauský, byl od papeže Eugena III. pověřen hlásáním nové křižácké výpravy. Sv. Bernard byl velký řečník a přední tlumočník citů a tužeb, jež hýbaly tehdejší Evropou. Francii i Německo uchvátil svou ohnivou výmluvností, a kam nedolehl jeho hlas, tam poslal listy, sálající svatou horoucností. Velebná hesla dolehla tenkrát i do našich zemí. Svatý opat vybízel Vladislava listem k účasti a Jindřich Zdík se vynasnažil co nejvíce, aby Čechové nezůstali za jinými národy. Rajmund de Puy, velmistr johanitů, slyše, že český kníže se chystá do Svaté země, poslal mu klíče jednoho ze svých hradů, nabízející mu jej za sídlo po dobu jeho pobytu v Palestině a v hradě čtu rytířů k jeho službám. Tři Přemyslovi přijali kříž, Vladislav, jeho bratr Jindřich a Spytihněv, syn Bořivoje II., a s valným zástupem českých křižáků připojili se u Dunaje k vojsku německému, jež vedl Konrád III. Leč v malé Asii stihla křižáky děsná pohroma; byli obklíčeni lehkou jízdou tureckou, mnozí byli pobiti, mnozí zajati, žízeň a hlad dokonaly dílo zkázy. Z 80.000 těžkooděných se zachránilo jen 7000. Tento zbytek svěřili Konrád a Vladislav králi Ludvíkovi, jenž brzy přitáhl s Francouzi, a Vladislav se vrátil do Cařihradu nespokojen Božím hrobem. Odtud se plavil na řecké lodi do Ruska a přes Kijev a Krakov se vrátil domů.

Křižácká výprava 1147.

Jindřich Zdík se vypravil téhož roku 1147 s knížaty moravskými proti Slovanům polabským; pomáhali násilným Sasům podmaňovat své soukmenovce, kteří vzdorovali křesťanství jen ze strachu o svou svobodu. Ale i tato výprava skončila nezdarem.

Za nepřítomnosti Vladislavovy se pokusil Soběslav II. dobýt knížecího stolce, byl však od Děpolda, jež Vladislav byl pověřil správou země, zajat a vězněn dva roky na Přimdě.

Vladislav, jsa pamětliv pozornosti, již mu projevil velmistr Rajmund, a služeb, jež

Maltézští
1158. jeho řád prokázal v Palestině českým poutníkům, vystavěl johanitům u mostu na Menším městě velký kostel Panny Marie, zvané „pod řetězem“, a klášter s hospitálem k ošetřování nemocných poutníků. R. 1243 daroval Bavor ze Strakonice johanitům, jinak Maltézským, hrad v Strakoniciích, jenž byl asi 500 let sídlem českého velkopřevora. Řády rytířské proti řádům jiným nedošly u nás velkého rozšíření; nebyloť zde nevěřících, proti nimž byly založeny.

*Výprava
proti
Milánu*
1158. Nejvíce se proslavil Vladislav výpravou do Itálie. Tam rozkvetla a velké moci nabyla lombardská města a vzepřela se proti císařskému panství. Před 200 lety se sice podrobila Otovi I., ale nyní byla ochotna uznati svrchovanost německých králů jen podle jména. Císař Bedřich I. chystal tedy proti nim velkou výpravu. Českému knížeti slíbil za mimořádnou pomoc titul královský a navrácení Horní Lužice, kterou mu před 1148-1167. tím odňal. Všecka jednání o této věci vedl pražský biskup *Daniel*, původem Čech a jeden z největších diplomatů, jež národ náš kdy měl. Když byl vlasti své vymohl, co se tehdy vymoci dalo, sloužil svou hřivnou ostatní čas až do smrti císaře jako přední jeho diplomat v záležitostech často obtížných a někdy i církevní samostatnosti se přičečích.

*Královská
hodnost*
1158. Na valném sněmu v Řezně v shromáždění knížat a biskupů byl Vladislav v lednu 1158 u přítomnosti dvou svých bratrů a českých velmožů prohlášen od císaře za krále, byl ozdoben korunou a privilegiem byla tato důstojnost potvrzena i jeho dědicům. Doma byl král slavně přivítán; někteří velmoži však proti výpravě reptali a sněm veřejně hotovosti do tak daleké země nepovolil. I prohlásil král, že potáhne jen s dobrovolníky; změkčilci necht' si hovět doma.

Na jeho vyzvání se shluklo asi 10.000 šlechtické a zemanské mládeže z Čech i Moravy pod válečný prapor. On sám se postavil v její čelo, provázen jsa bratrem Děpoltem a biskupem Danielem, jehož kaplan Vincenc výpravu popsal. Čechové táhli přes Řezno a Brenner jako předvoj opožděného vojska císařova a čekali na ně na rozkošných březích Gardského jezera. Rozbili si tam stany v olivových a jabloňových hájích, nemilosrdně sekali stromy na stelivo a palivo a bez překážky se rozjížděli v otevřeném kraji za kořistí a plenem. V červenci dorazili Němci i jejich spojenci Čechové a Maďaři k rozvodněné Addě, jež tvořila první obrannou linii Milána. Milánští strhli mosty a přivítali s protějšho břehu své nepřátele posměšným pokřikem a deštěm střel. Vojska se po namáhavém pochodu rozložila táborem a sílila jídlem, Čechové zvláště, asi míli od vojska císařova.

Někteří čeští bojovníci marně hledali brod v řece, jež bývá v létě nejvíc rozvodněna táním alpských ledovců a sněhů. Tu se pustili tři jezci přes řeku; jeden se sice vrátil, ale Odolen Střížovic a Bernard Soběslavic dostali se šťastně na druhý břeh. České vojsko, jež jich zápolení s vlnami napjatě sledovalo, vzdalo vítězům zaslouženou pochvalu jásavým pokřikem. Král stoloval ve stanu s bratrem Děpoltem a biskupem Danielem; uslyšev hluk, vstal tak prudce od stolu, že jej s pokrmy převrhl a poznav příčinu rozruchu, pravil: „Co ti učinili, slušno provést všem.“ I dal udeřiti

*Přechod
přes Addu.*

na bubny a s jízdnými se pustil do proudu a řeku přeplaval, ovšem ne bez ztrát. Milánští mezitím tábořili bezstarostně naproti císařským, jsouce na stráži, aby nepřítel neobnovil stržených mostů. Tu se na ně znenadání obořili Čechové a způsobili mezi nimi velký zmatek. Císař, jemuž tento rozruch v táboře Milánských neušel, myslil, že jim přišla nějaká znamenitá pomoc, až způsob českého bubnování jej poučil o pravém stavu věci. Čechové rozehnali Italy jako plaché stádce a též druhého dne jejich silný příval odrazili. Přes Addu byly mezitím rychle vystavěny mosty pro vojsko německé i české pěší. To se stalo 23. července.

Již 6. srpna přilnula veškerá branná moc císařova k hradbám města Milána a rozložila se v sedmi sborech kolkolem, každý sbor proti jedné ze sedmi bran; též Čechové střežili jednu bránu. Obležení činili občas výpady, snažíce se prolomit železný kruh obléhajících. Když jednou přepadli vévodu Ludvíka, císařova bratra, pospíšili mu Čechové na pomoc, strhl se lýtý boj, v němž Vladislav proklál Dacia, jednoho z vůdců. Milánští, obrácení na útěk, hledali rychle spásy v pevných hradbách a jen noc zabránila, že stíhající je Čechové nevskočili s nimi do města. Milánští pozbyli chuti od toho dne s Čechy se měřiti a zatarasili bránu, proti které oni leželi. Leč nedostatek a hlad zlomily vzdor hrdého měšťanstva, i žádali Vladislava, aby byl jejich prostředníkem u císaře. - Kaplan Vincenc sepsal podmínky, z nichž nejtěžší bylo odprošení císaře.

*Boj
o Milán.*

Na svátek dne 8. září vyšel z města dlouhý průvod k Bedřichovu stanu; duchovenstvo s arcibiskupem v ornátech a s kříži, opati a mniši, za nimi radní páni v nuzném oděvu s meči na obnažených šijích; padše před císařem na kolena, prosili o milost. Byla jim udělena odnětím mečů. Smíření skončilo slavným Te Deum, jež zpívalo kněžstvo stojící v kruhu a jeden duchovní, velký a šedivý, jenž zpěv řídil, nejen sem tam mával a hrozil dlouhým prutem, ale i napravo i nalevo všelijak se točil a různé poskoky činil, takže nejen rukama a nohama, ale celým tělem zpěvákům znamení dával. Krajané naši takovému divadlu nezvyklí, nevěděli, čemu se více diviti, zda velebnému zpěvu či posuňkům ředitele sboru. Pak sloužil arcibiskup pod stanem mši podle obřadu ambrosiánského, a když císař sedící s korunou na hlavě zpozoroval, že král český koruny nemá, posadil mu sám vzácnou korunu na hlavu, uznávaje tak jeho velké zásluhy o zdar výpravy.

*Smír města
s císařem.*

Skvěle jsa odměněn vrátil se král brzy pro churavost do vlasti, ale nové a nové pomocné sbory odcházely z Čech na italské bojiště. R. 1162 byli Čechové mezi prvními, kteří házeli smolné věnce na opuštěný Milán. Ten se znovu vzbouřil, ale tentokrát nedosáhnuv milosti byl srovnán se zemí. Čeští bojovníci odnesli si z trosek nešťastného města mimo jinou kořist i svícen vzácné práce, dosud chovaný u sv. Víta. R. 1167 zahynuli Děpolt i Daniel v Itálii morem, jenž v císařově vojsku strašně řádil a z největší části je zničil.

Mezitím se podařilo Soběslavovi přehnouti z Přimdy a r. 1161 se zmocnil Olomouce; král jej tam oblehl a slíbil mu úděl, jestliže se vzdá. Soběslav se vzdal, ale Vladislav, nešetře daného slova a přísahy, učinil jeho údělem opět temnotu žalářní na hradě Přimdě, kde nešťastný princ tentokráte strádal dvanáct dlouhých let.

Soběslav.

Naposled se vypravil král do pole r. 1163 opět s dobrovolníky, a to do Uher, kde se přeli o trůn Štěpán III. a Štěpán IV. Tohoto se ujal řecký císař Emanuel. Štěpána III.,

*Výprava
do Uher
1163.*

jehož dvě sestry byly manželkami Vladislavových synů, se ujal král Vladislav. Jako vichr stepí hnali se Čechové napříč uherským královstvím a Řeky zahnali až za Tisu do Banátu. Emanuel se pokoušel urovnati spor po dobrém, ale král český byl neústupný. Řekové ani tam nevyčkali útoku českého vojska, nýbrž uchýlili se kvapně za Dunaj, zanechavše v rukou českých bohatý tábor i s císařskou korouhví. Chráněnc Vladislavův se upevnil na trůně a Čechové si odnesli domů kořist a bohaté dary. Leč i mezi králem českým a císařem Emanuelelem, jeho hostitelem r. 1147, byly vyměněny čestné dary, a Helena, vnučka Vladislavova, byla dána na vychování k dvoru řeckému, kde se pak stala ohoť jednoho z císařských princů.

Juditin
most
1171.

Zatím co král šířil za hranicemi slávu českých zbraní, stavěla doma druhá jeho choť, Judita Durinská, kamenný most přes řeku Vltavu na místě dřevěného. Byl zbudován ve slohu románském, byl nižší než Karlův, bylo to však dílo hodné císaře.

Poslední dny.

Stárnoucí král chtěl zabezpečiti trůn svému prvorozenému *Bedřichovi*, narazil však na odpor jak doma, kde si velmožové hájili právo osazovati stolec volbou, tak venku u císaře, jenž se zapletl do dlouholeté války v Itálii a žádal po králi dalších velkých obětí, k nimž on nebyl ochoten. Proto nař císař zanevřel a stranil synům Soběslavovým, z nichž Oldřicha ohoval při svém dvoře. Králi, jenž byl předovším bojovník, ohyběl také obratný diplomat, jako byl zesnulý biskup Daniel. R. 1173 vzdal se Vladislav trůnu ve prospěch prvorozeného Bedřicha a uchýlil se na Strahov do klášterního zátiší. Tím začíná čtyřicetiletá doba zmatků, za nichž česká moc hluboko poklesá, za nichž mocný císař ruší královský titul českých vévod, pokouší se nepohodlný kvádr českého státu rozdrtit a osobuje si právo dosazovat a sesazovat v Čechách Přemyslovce podle své libosti. Byl v této krátké době český prestol obsazen celkem desetkrát.

Doba
zmatků
1173-1179.

Uslyšev tedy Barbarossa o odstoupení Vladislavově, rozkázal, aby byl Soběslav ze žaláře ihned propuštěn a aby se s Bedřichem dostavil před jeho soud. V Ermendorfu u Gery byly dány Čechy v léno Soběslavovi, a to jako pouhé vévodství. Vladislav této pohany dlouho nepřežil; uchýlil se před Soběslavem z Prahy do Durinska na statky své choti Judity, kde již po čtvrt léto v lednu 1174 zomřel. Tělo těžce zkoušeného krále bylo přeneseno do Čech a pochováno na Strahově vedle první jeho manželky Gertrudy a biskupa Zdíka.

Císař zrušil slovo dané králi, ale ani Vladislav nedostal slibu vůči Soběslavovi a věznil jej tvrdě v žaláři čtrnáct let, ať mu mohl snadno vykázati úděl. Přes své chyby je Vladislav nejslavnější panovník 12. století. Jeho zásluhy o rozšíření českého jména, o povznesení českého státu a zvelebení církevního života jsou velké.

† 1200.

Jeho syn *Vojtěch*, jenž byl vychován mezi premonstráty na Strahově, stal se arcibiskupem salcburským, a pro mírnost a zbožnost tam zůstalo jeho jméno v dobré paměti. Dcera *Anežka* byla abatyší v klášteře svatojirském († 1228), synové *Přemysl Otakar I.* a *Vladislav* zahájili slavnou dobu Přemyslovců v následujícím století.

SOBĚSLAV II. (1173-1179)

Soběslav II., jenž se trápil dlouhá léta na Přimdě jako Prometheus na skále, proslul přísnou spravedlností a hájením drobných svobodníků neboli zemanů. Vždy míval v boji kol sebe jejich pěší i jízdné oddíly a velmožové jej proto přezvali „selským knížetem“. Císaři musil postavit (1174) pomocný sbor do Itálie, sám pak doma stíhal

válkou rakouského vévodu Jindřicha Jasomirgotta, jenž byl odpůrcem císařovým a s nímž měl Soběslav spor o kus Vitorazska. Se 60.000 svého i spojeneckého vojska vpadl do Rakous a náramně zpustošil celou zemi až po Dunaj. Branný lid, jehož divokost kníže nedovedl udržet na uzdě, nešetřil ani kostelů a klášterů, a vévoda Jindřich se na útěku pádem s koně smrtelně zranil. Řádění, jinak obvyklé, převyšovalo přece slušnou míru a Alexander III. dal proto knížete Soběslava do klatby. Když naopak císař utrpěl téhož roku u Legnana zdrcující porážku a vzdal se výbojů v Itálii r. 1177 v Benátkách se s papežem smířil, bylo mezi podmínkami míru i dosazení Bedřicha, prvorozeného syna Vladislavova, na český stolec. Bedřich byl úmluvám v Benátkách přítomen.

Vpadl
do Rakous
1176.

Dvouletý boj mezi Bedřichem a Soběslavem se skončil bitvou v Praze na místě, jež dosud sluje „*Na bojišti*“. Tehdy tam stála ves, jež slula Rybník, a okrouhlý její kostelík stojí dosud vedle chrámu sv. Štěpána. Soběslav bojoval jako hodný syn slavného vítěze u Chlumce, ale byl napaden od Konráda Oty s boku, byl nucen po tuhém odporu ustoupit. Mnoho branného lidu padlo a ranění za třeskuté zimy mrzli; byloť to 27. ledna r. 1179. Již následujícího roku dokončil Soběslav strastiplný život v cizině a pochován byl vedle svého otce na Vyšehradě.

Boj s vév.
Bedřichem.

Vilém z Kounic, jenž na rakouské výpravě také pustil uzdu své loupeživosti, žádal v Římě papeže za odpuštění. Bylo mu za pokání uloženo postavit klášter. Vilém jej zbudoval v *Dolních Kounicích* na Moravě r. 1181 a uvedl do něho panny řádu premonstrátského. Klášter zašel r. 1526.

Vilém
z Kounic.

BEDŘICH. (1179-1189)

Vydíráním peněz slíbených císaři za vrácení trůnu a ponecháváním příliš velké účasti na vládě své choti Alžběte Uherské vznítily Bedřich proti sobě vzpouru velmožů. Byl vypuzen a za jeho nástupce byl zvolen Konrád Ota Znojemský. Bedřich se utekl k císaři a ten zasedl na soudnou stolicí nad rozvaděnými Přemyslovci a českými velmoži v Řezně. Podle zásady „*divide et impera*“ roztříštil (1180) Barbarossa v Němcích velké vévodství saské na drobná území; i použil podávané mu příležitosti i k rozbití velkého státu českého. Nesvorným Čechům brněly uši nad strašným rozsudkem. Knížetem českým byl jmenován opět Bedřich, Konrád Ota byl povýšen na samostatného *markrabě moravského*, závislého nikoliv na českém vévodství, nýbrž přímo na císaři. Páni se proti tomu vzpírali, ale byli zastrašeni sekýrami a katy.

Schůdn
s trůnu.

Když dlel císař opět v Itálii, vyslal Bedřich na Moravu Přemysla v čele vojska, a ten svedl s Konrádem Otou v listopadu 1185 u Loděnic nad dolní Jihlavou bitvu, snad nejkrutější v rozbrojích Přemyslovců; padlo v ní 4000 bojovníků. Válečný ryk a třesk zbraní doléhal až do kláštera v Dolních Kounicích, mšlí vzdáleného. Panny premonstrátky, plné úzkosti, vroucně se modlily za spásu svého zakladatele Viléma, jenž

Markrab-
ství morav-
ské 1182.

bojoval na straně Konrádově. Vilém šťastně z boje vyvázl, ale liščí kožich, jež měl oblečený přes brnění, byl na něm úplně rozsekán. Po této bitvě se Konrád Ota opět podrobil vévodovi českému jako svému bezprostřednímu pánu, ale titul markraběte podržel. Tak byly proudem vlastní krve opět roztržené země stmeleny.

Vynětí
pražského
biskupství
1187.

Brzy se však objevila trhlina druhá. Přemyslovec Břetislav Jindřich, v Paříži vzdělaný, nejprve probošt vyšehradský a od r. 1182 biskup pražský, octl se s vévodou, svým bratrancem, ve sporu pro násilí, jichž se vévodovi kasteláni dopouštěli na biskupových poddaných. Biskup stíhal kastelány církevními tresty a spor byl opět přednesen před Barbarossu na říšském sněmu v Řezně. Přítomní biskupové rychle prohlásili, že biskup pražský přijímá investituru od císaře, že je tedy jako ostatní říšští biskupové i se svými statky podroben přímo císaři, a nikoliv českému vévodovi. Rudovous toto vynětí pražského biskupa i jeho rozsáhlých statků z moci českého vévody ihned potvrdil listem. Tento pokus však, rozlomit český čtverhran, jež Boleslavové tvrdou pěstí skuli, neměl trvalých následků.

Mezitím byla západní Evropa i Čechy znovu zachváceny hnutím křižáckým. R. 1187 se zmocnil sultán Saladin Jerusalema a pád města, dobytého proudy křesťanské krve, mocně zaduněl celou Evropou. Urban III. horlivě nabádal k nové výpravě a v její čelo se postavil letitý již císař Barbarossa, hodlaje úspěchem na východě zakončit svou vládu. Listem hrozil Saladinovi, ať vrátí Jerusalem křesťanům, sice že naň přitáhne s velkým vojskem, že naň přivede mimo jiné i Čechy, národ nad jiné lýtý a zuřivý. Též náš vévoda Bedřich přijal kříž, ale uprostřed příprav zemřel, nešťastný kormidelník, za něhož se loď českého státu hnaná na úskalí rozpadala v trosky.

KONRÁD OTA. (1189-1191)

„Statuta“
1189.

Konrád Ota patří mezi nejnadanější Přemyslovce. V čelo českých křižáků postavil Děpolta mladšího. Výprava však ztroskotala; císař utonul v Salcfu v Malé Asii, Děpolt s největší částí svých bojovníků zahynul pod hradbami Akonu a jen hrstka se vrátila do rodné vlasti. Konrád vyhlásil na sněmu v Salské svá „statuta“, jež berou v ochranu poddané proti zvlí hradských úředníků a jsou prvním psaným zákonem v našich zemích.

R. 1191 se vydal Konrád s králem Jindřichem VI. v čele pomocného sboru do Itálie. První z knížat českých viděl v Římě císařskou korunovaci a pak pomáhal císaři dobývat Neapole. Čeští jezdcí prý tam hnali útokem do moře proti nepřátelským lodím. Zachvácen byv morem zemřel tam nadějný kníže předčasně a jeho tělo bylo přeneseno k sv. Vítu.

Louka 1190.

Kláster
na Zderaze.

Nedaleko Znojma založil premonstrátský klášter Louku. Za jeho vlády založili Kojata a Všebor Hrabíšovi na Zderaze u sv. Petra klášter strážcům Božího hrobu. Byly to původně kněžské sbory, jež se po ztrátě Jerusalema usazovaly v Evropě, a kam

přišly, zakládaly chrámy Božího hrobu. Řád se skládal z kněží a bratří, kteří ve špitálech ošetřovali nemocné a poutníky.

Opět se strhly ošklivé různice o uprázdněný stolec. Páni zvolili *Václava*, bratra *Soběslava II.* Císař, nejmocnější ze všech Štaufů, přirkl jej za 6000 hřiven *Přemyslovi* a Moravu jako nezávislé markrabství jeho bratru *Vladislavovi*. Poněvadž však *Přemysl* byl v placení liknavý a také z jiných důvodů jmenoval císař vévodou *Břetislava Jindřicha*, jenž spojil ve svých rukou všechna tři panství, vévodství, biskupství i markrabství; tak měly i naše země jako mnohé jiné ve středověku knížete, jenž měl knížecí korunu i biskupskou berlu. Velením nad vojskem pověřoval nový vévoda *Spytihněva Brněnského* a násilnosti, jichž se dopustili bojovníci jmenovitě na výpravě do *Míšně*, smířoval veřejným pokáním a hojnými almužnami. Zemřel v *Chebu* vyplniv patnáct let vlády duchovní a čtyři leta panování světského; pochován byl v *Doksanech*. Tam dokonaly téhož roku i dvě jeho sestry *Alžběta* a *Markéta* svůj řeholní život.

Velmoži nastolili po něm *Vladislava* z vazby propuštěného; jeho starší bratr *Přemysl* však rychle pospíšil z ciziny do vlasti, a oba bratří stanuli proti sobě u *Prahy* v čele vojsk. *Vladislavovi* se zželelo krve poddaných; poradiv se tedy s biskupem *Danielem*, svým bývalým kaplanem, a s velmoži, zavolal *Přemysla* k sobě a srovnal se s ním po dobrém. Uhnul staršímu bratru se stolce a spokojil se markrabstvím moravským. Jako nesvornost českých princů byla jednou z příčin, že samostatnost českého státu klesla na pouhý stín, tak jejich smířlivostí a vzájemnou ústupností začalo se období slavných dějin.

Tehdy žil v *Čechách* nábožný velmož *Hroznata*, jenž založil klášter *Teplou* a uvedl do něho sbor kanovníků ze *Strahova*. Pak *Chotěšov* na *Plzeňsku* pro panny téhož řádu; mezi nimi sloužily *Bohu* i jeho dvě sestry *Vojslava* a *Jitka*. *Hroznata* ovdověv slíbil *Bohu*, že se zúčastní výpravy křížácké; nemoha však slibu dosti učiniti, putoval do *Říma*, kde byl na své prosby od papeže závazku toho zproštěn. Zato však přijal z rukou *Inocence III.* řeholní roucho premonstrátské a žil pak v *Teplé*, maje péči o právní a hospodářské záležitosti kláštera. R. 1217 byl zabit od zhoubců klášterního zboží. Je pochován v chrámu tepelském, jež byl velkolepě vystavěl. R. 1897 byl prohlášen za blahoslaveného.

K *Čechám* v této době nepatřilo *Chebsko*, ale zato *Kladsko*, *Žitavsko*, *Vitorazsko* a k *Moravě* z části *Opavsko*. Český stát byl mocnou paží císařů vtlačen pod vysokou střechem říšskoněmecké svrchovanosti, ale čeští vévodové, z nichž dva došli královské hodnosti, byli v *Čechách* skutečnými zeměpány. Byli voleni od domácích velmožů a od krále nebo císaře jen potvrzováni; jejich moc tkvěla svými kořeny v národní samostatnosti a nebyli, jako na příklad rakouský markrabí, císařem dosazení úředníci. Proto se říká, že *Čechy* byly *privilegovaným lénem*. Vévodové měli k říši povinnosti, ale měli v ní také práva. *Oldřich* po prvé volil r. 1024 krále (*Konráda II.*) a kníže *Vladislav* zastával u dvora čestný úřad arcibiskupa. Vůbec tradičním příkazem přemyslovské politiky byla dobrá shoda s blízkou mocnou říší a snaha učiniti v ní skvělou kariéru, tím spíše, že český vévoda byl nejmocnějším ze světských knížat.

1191-2.

1192-3.

1193-7.

Smír
bratři.

Teplá 1193.

Chotěšov
1196.

Poměr
k říši.

- Dvůr a úředníci.** Pražský dvůr nabývá ve 12. stol. západního vzezření. Knížete obklopují dvorští hodnostáři: komorník, dvorský soudí, stolník, číšník, maršál, mečník, lovčí a kancléř, jímž býval vyšehradský probošt. Čechy byly rozděleny na 25 krajů, Morava asi na 7. Sídlem krajské správy byl hrad a proto se mluví o zřízení *krajském* nebo také *hradském*. Na hradě sídlil kmet, t. j. comes, jímak kastelán, purkrabí, pán neboli župan, jenž velel krajské hotovosti a s cúdařem předsedal krajskému soudu. Sídlil tam i komorník, správce knížecích důchodů, lovčí, t. j. správce lesů, a villicus, správce dvorů. V Uhrách sluly kraje komitáty, v jejich čele stáli župani. Slovensko bylo postupně rozděleno asi na 13 komitátů.
- Důchody.** Důchody knížecí plynuly ze statků, cel a soudních pokut; všeobecná daň slula „mír“. Důchody českých panovnicků na začátku 13. století se odhadují na 100.000 hřiven stříbra, vévody rakouského na 60.000, důchody krále uherského se rovnaly důchodům obou sousedů.
- Obyvatelstvo.** Počet obyvatelstva v Čechách se před r. 1200 odhaduje na půl milionu; na Moravě žilo tou dobou asi 200.000 obyvatel, na Slovensku také asi 200.000.¹³⁾
- Vyšší šlechta.** Svobodní majitelé půdy, t. zv. vládykové, byli jen menší částí národa. Vladykové, kteří se nad své vrstevníky povznali úřady nebo rozsahem majetku rodového nebo darovaného od knížat za sporů o trůn, stávají se vyšší šlechtou; slují velmoži nebo pány (barones, primates, proceres). Na Slovensku byla šlechta původu slovenského i maďarského.
- Velkostatky, nevolnictví.** Pokrok hospodářský záležel ve zřizování velkostatků, jež přetrvaly na půdě staré Galie i stěhování národů a podle tamního vzoru byly poněmáhlu zakládány v Němcích a ve 12. století též u nás. Zakládal je kníže, řády, hlavně oisterciáci, a velmoži. Obdělávány byly nevolníky neboli otroky, kteří vůbec tvořili většinu obyvatelstva. Opodál velkostatku zakládal pán na svém zboží též vsi a osazoval svými nevolníky. Tyto osady sluly *rustikálem* na rozdíl pánova velkostatku neboli *dominikálu*. Tyto nové vsi sluly namnoze „újezdy“, poněvadž jejich obvod býval zjištěn komisionální objížďkou. Nevolník, nadaný cizí půdou, byl povinen svému pánu dávkami a robotou, mohl od něho být kdykoliv s půdy mu propůjčené sehnán, ale jeho postavení se zlepšilo; stal se nesvobodným sedlákem. Přestává prodávání otroků za hranice (válečných zajatců nebo dlužníků a jiných provinilců, pozbyvších za trest svobodu) a jejich síly se zužitkují doma při zemědělské práci. Král Václav I. tento obchod vůbec zakázal.
- Újezdy.** Před rokem 1200 bylo v Čechách a na Moravě 10 kapitul a asi 30 klášterů. Dobře o nich praví Palacký, že ústavy k chování duchovenstva, kláštery a řehole v tomto věku byly přední buditele a opatrovatelé osvěty křesťansko-evropské.¹⁴⁾
- Církevní ústavy.** Přijetím křesťanství procítalo v našem národě i umělecké snažení a naše vlast nabývá poznamenání jiné tvářnosti. V pohanské době pokrývaly naši vlast jen shluky nuzných chyší a kruhovitě valy hradišť, jež činily dojem měsíční krajiny. Od konce 9. století se vypínají k nebi dřevěné, ale i zděné kostelíky, nejprve na hradech velmožů, brzy i v osadách. V Československu se zachovalo víc než sto románských kostelíků a chrámů, nejvíce v Čechách. Ponejvíce to jsou malé kostelíky s půdorysem kruhovitým (rotundy) nebo čtverhranným, větších chrámů zůstalo málo. Půdorysy rotund měří 4-9 m.
- Románské kostelíky v Čechách.** V 17. století byl přestavěn kostelík na Levém Hradci; byl to asi nejstarší český kostel, zbudovaný od Bořivoje ke cti sv. Klimenta. Zato se uchoval kostelík sv. Petra na Budči, v Praze kostelík sv. Kříže, sv. Martina na Vyšehradě a sv. Longina na Rybníčku. Značný počet románských kostelíků, a to různých tvarů, se uchoval poblíž Prahy: v Přední Kopanině, v Stodůlkách, Vrapici, Karlíku, Holubicích, Kostelci, Týnci nad Sázavou, Hradešíně, na Řípu, St. Boleslavi, Kejích a jinde. Všechny mají apsidu, v níž byl umístěn oltář, některé i věž. Nejednán byl proměněn v sakristii při prostornějším kostele, později zbudovaném: ve Vysoké (u Kutné Hory), Blatné, Kuněticích (u Hradce Králové), v Hosíně (u Č. Budějovic), Dobřichově (u Kolína), Střížově (na Jihlavsku), Křtěnicích (u Hoštěradic na Moravě). Právými skvosty románské architektury jsou kostelíky ve Vroutku a Podvorově (jižně od Žatce),

ve Vinci (u Ml. Boleslavi) a v Libčevsi (jižně Biliny); slušný kostelík je ve Sv. Jakubě u Kutné Hory.

Na Moravě přechálo včasy několik rotund na Znojemsku: sv. Kateřiny na znojenském hradě, pak v Plavči, Častohosticích, Štepkově a Přeskači. Podélné kostelíky jsou ve Stinavě (okres Plumlov), Střiteři (u Třebíče), na Veveří, v Jakubově u Mor. Budějovic, v Brníčku (u Zábřeha). Kostel v Řezovicích (u Mor. Krumlova) je pozoruhodný svou mohutnou osmihrannou věží.

Na Moravě.

Náboženské horlivosti a rostoucímu počtu věfících skrovné kostelíky už nevystačovaly. Jmenovitě v 12. století byly budovány trojlodní románské svatyně, tak zvané basiliky, především u klášterů a kapitul, menší i na venkově. V Čechách a na Moravě jich bylo postaveno celkem 44.¹⁵⁾ Nejvíce si na jejich výstavnosti dali záležet cisterciáci. Velehradská basilika byla delší než nynější tamní chrám; měřila přes 90 m. Zbylo po ní pět apsid, románský sokl s pilastry a v boční pravé lodi dvě kulatá okna. Byla to první stavba na Moravě z tenkých tak zv. románských oíhel. Obvykle bývaly zasvěceny Matce Boží. Některé z nich byly přestavěny v jiném slohu (sv. Vít; staroboleslavský chrám byl dvakrát po zpusťošení obnovován). Některé po bouřích husitských už nebyly obnoveny (v Opatovicích, Vilémově, Louňovicích, Postoloprtech a j.). Jen několik se jich zachovalo v původní podobě (sv. Jiří na Hradčanech, kostel sv. Václava v Proseku u Prahy a basilika Panny Marie v Tismicích u Č. Brodu). Jen zčásti změnily svou podobu basiliky v Milevsku, v Louce u Znojma. Někde se zachovaly jen části románských svatyní: portály v Zábři (u Týnce nad Labem), v Oseku, Hulíně, Měříně a v Třebíči. Třebíčský patří k nejkrásnějším v zaalpských zemích.

Basiliky.

Na Slovensku dosud stojí tři rotundy: v Skalici, Kremnici a Báňské Štávnici. Obdélný, pěkně zachovaný je kostel v Malé Bíni u Parkáně. Nitranský kostelík sv. Jimrama, jež někteří prohlašovali za kostelík zbudovaný roku 830 knížetem Pribinou, je podle jiných zbytkem katedrály z 12. století. Románské svatyně vzniklé v 13. století u klášterů, vesměs zašly. Základy basiliky byly zjištěny na př. ve Sv. Beňadiku nad Hronem. Rozsahem největší románské svatyně je zbytek staré basiliky, postavené po tatarském vpádu (1241) ve Spišské Kapitule; obě věže a oratoř jsou románské. Zajímavý je trojlodní kostelík benediktinského původu v Deákovcích u Šaly nad Váhem. Střední vysoká loď byla později rozdělena, takže vznikly kostely dva, horní a dolní.

Románské památky na Slovensku.

Hlavní památkou tehdejšího, ještě nedokonalého umění malířského jsou ilustrace evangelií, t. zv. kodexu vyšehradského. Byl psán za krále Vratislava k jeho korunovační slavnosti. Je to jedna z nejbohatěji vyzdobených knih té doby.

Kodex vyšehradský.

V Čechách a na Moravě dohasíná románský sloh začátkem 13. století. Roku 1230 ovládá uměleckou tvorbu gotika. Na Slovensku kvetl o něco déle. V románské době doháněla naše vlast západní Evropu. U nás neuzrála díla monumentální, jež by se rovnala na př. katedrálám v Pořní. Všechny památky pečlivě opatrujeme; jsou posvěceny skoro tisíciletím.

ČECHY KRÁLOVSKÉ

PŘEMYSL OTAKAR I. (1197-1230)

Mezi dvěma stranami.

R. 1197 zemřel Jindřich VI., nejmocnější císař z rodu štaufského, a německá říše byla stržena do víru rozbrojů a zmatků, jichž čeští panovníci právě tak obratně využívali k povznesení a utvrzení české moci, jako krátce předtím císařové využívali sporů mezi Přemyslovci k zveličení své moci nad našimi zeměmi. Přemysl slíbil nejprve svůj hlas a vojenskou pomoc Filipovi Švábskému a byl za to v září 1198 v *Mohuči* prohlášen za dědičného krále. Když však papež Inocenc III. se přiklonil k Otovi Brunšvickému, přešel na papežovo vyzvání i král český na jeho stranu a r. 1203 vpadl král v čele velkého českého vojska a uherských jízdních houfů do Durinska a sehnal Filipa s pole. Přitom jeho vojsko, jak bylo zvykem, zle řádilo, nešetřilo ani kostelů a klášterů a jezdci přikrývali své koně oltářními prostěradly. Poněvadž Ota předešlé korunovace neuznával, byl Přemysl znovu korunován na českého krále od papežského legáta Quidona v *Meziboru* 24. srpna 1203. Konečně i papež *Inocenc III.* potvrdil Přemyslovi dědičný titul královský a všechna práva a svobody, jichž české království v říši požívalo. Ale ještě téhož roku vpadl Filip do Čech a donutil Přemysla k návratu ke straně štaufské a spojenectví bylo utvrzeno zasnoubením Václava I. s Kunhutou, dcerou Filipovou, tehdy dítkem ještě v kolébce. Ale již r. 1208 byl Filip úkladně zavražděn a papež vypravil do Němec mladého *Bedřicha II.*, krále sicilského, jehož byl poručníkem.

1204.

1212-1250.

Sicilská bula 1212.

Mezi stoupenci, kteří budoucího císaře v Basileji na prahu říše vítali, byli i poslové čeští. Dne 26. září r. 1212 tam byla vydána Přemyslovi památná bula sicilská, kterou mu byl potvrzen dědičný titul královský, přičena mu moc investovati biskupa pražského a olomouckého. Z povinnosti poslati 300 jezdců na římskou jízdu mohl se vykoupiti 300 hřivnami; návštěva sněmu byla mu omezena jen na Bamberk, Norimberk a Mezibor, byl zproštěn všech jiných poplatků a obdržel darem některé císařovy hrady v Sasku. Od této doby měl český král v říši více práv než povinností.

Králov spor s biskupem.

Pak vedl král několik let tuhý zápas s biskupem Ondřejem (1215-1224), neohroženým hajitelem církevních práv a svobod. Sporné kusy byly: placení desátku, vykonávání soudní a trestní pravomoci nad kleriky, obsazování církevních úřadů, ukládání veřejných břemen duchovnímu stavu. Když se biskup nemohl s králem srovnat

o těch věcech po dobrém, odebral se r. 1217 do Říma a vydal na pražskou diecési interdikt, t. j. zastavil v celé zemi služby Boží. Král jej dal arcibiskupem mohučským zrušit, zkonfiskoval biskupské statky a páni odírali duchovní, kteří interdiktu šetřili. Spor se vlekl a přiosťřoval, takže král dal zničit i výsadní listiny předních kostelů. Spor byl urovnán schůzkou v červenci r. 1221 na hoře Schatzberku (Stožec, Šach) na Znojemsku poblíž moravsko-rakouských hranic. Jednání se účastnil král, vévoda rakouský Leopold VI., papežský legát a četní hodnostáři světští i duchovní.

Král svolil, že duchovní osoby podléhají budoucně ve všech soudních sporech jen duchovenským soudům, a to i tehdy, když do oněch sporů byly zapleteny osoby světské. Též poddaní na církevních statech byli vyňati z pravomoci kastelánů a jejich menší přestupky soudili preláti sami, těžší přčiny trestal král nebo jeho dvorský sudí. Zakladatelé a dobrodincové biskupství, kostelů a klášterů se pokládali podle lenních zásad za vrchní vlastníky ústavů a pozemků církevních, dosazovali biskupy, opaty, faráře, abatyše a brali z kostelů desátky jako z jiného soukromého jmění; podle církevního práva stávají se z těchto vlastníků jen patroni, vlastnictví přechází na samu církev. Biskupy a opaty volí kapituly a faráře jmenuje biskup, ač jistý vliv na volbu osob zůstává patronům vyhrazen. Šlechtici a královští úředníci nesměli už bez dovození obtěžovat klášterů hospicemi, t. j. používat jich jako hospod pro sebe a pro svou čeleď k přenocování. Církevní poddaní byli zproštěni zemských robot mimo ty, jež byly určeny k hájení země. Přesto nepřestali se králové pokládati za vrchní vlastníky církevního zboží a ukládali církevním ústavům daně řádné i mimořádné, takže církevní vrchnosti platily ve středověku králům větší daně než světské. Nicméně byla česká církev úsilím biskupa Ondřeje vymaněna z područí světského živlu.

Imunity.

Vynětí církevních poddaných z pravomoci kastelánů slulo imunitou; touto výsadou se stal velký průlom do zřízení krajského, tehdy již přežilého. Odírání obyvatelstva od krajských úředníků bylo zjevem obecným a na západě vládly již dávno řády patrimoniální neboli vrchnostenské. Nejen totiž církevní, ale i světští velmožové si vyžadovali od panovníků privilej, že práva krajských úředníků byla přenášena na samy majitele velkostatků, takže jejich poddaní nebyli již souzeni od kastelánů a jiných krajských úředníků, nýbrž od samého velkostatkáře, velkostatkář pak sám od zemského sněmu. Tak se pravomoc kastelánů či kmetů víc a víc omezovala jen na chudší vládky neboli zemany a zřízení krajské ustupovalo rodícímu se zřízení patrimoniálnímu. To záleželo v tom, že velkostatkáři, na něž byla přenesena pravomoc krajských úřadů, se stali svým poddaným jakoby okresními soudci, hejtmany a berními úřady. Velcí, tak zvaní korouhevní páni, byli i jejich vojenskými veliteli. Toto zřízení bylo tehdy velkým pokrokem, rozmohlo se během století 13. a trvalo u nás až do roku 1848.

Zřízení patrimoniální.

Již r. 1216 dal Přemysl Otakar zvoliti jedenáctiletého Václava za svého nástupce a vyzval přítomné sněmovníky z Čech a Moravy, aby budoucně nevolili nejstarší, nýbrž prvorozence. Děpoltici, kteří se novému řádu vzpírali, byli z údělů na Čáslavsku vypuzeni do Slezska a poslední z nich Boleslav padl v bitvě u Lehnice proti Tatarům r. 1241. Ještě v druhé polovici 12. věku je nesnadno zjistiti počet přemyslovských princů, ale v době poměrně krátké všechny tyto odnože odumírají. R. 1222 odešel i markrabí moravský Vladislav se světa bezdětek, takže knížecí kmen zůstává omezen na jedinou vládnoucí větev a prvorozený v panující rodině je zároveň nejstarším v rodě. Cítě tíhu vysokého věku dal král 23letého syna i jeho choť Kunhutu 6. února

Nový řád nástupnický.

1228 za velké účasti českého i moravského panstva u sv. Víta slavně korunovat. Po prvé úplně osiřel kamenný kvádr v hradním nádvoří, na nějž býval nový kníže uváděn. Tentokrát zůstal památný stolec nepovšimnut a také se nikdo neodvážil přinést novému králi před oči z knížecí komory Přemyslovi mošnu a lýčené střevíce. Lid cítil tuto zpanštelost a pohrdání prostými obyčejí domácími, což se jevílo i jinak. Místo toho pasoval Přemysl mladého králevice na rytíře a arcibiskup mohučský Sigfrid z Eppensteina Václava i Kunhutu pomazal olejem a ozdobil korunou. Václav je první král, uvedený na trůn po způsobu západním.

Dagmar. Král Přemysl byl dvakrát ženat; první jeho choť byla Adléta Míšeňská, k níž se král zachoval tvrdě. Vzav si za záminku čtvrtý stupeň přibuzenství, dal již r. 1199 církevním soudem v Praze prohlásiti toto manželství za neplatné a Adlétu se čtyřmi dítkami vypudil do Míšně, kde se jí ujal její bratr markrabí Děttich. Mezi rodem wettinským a Přemyslovi vznikla proto zlá nevole a nepřátelství. Odstrčená Adléta dočkala se však ve vyhnanství přece radosti. Až do Dánska zalétla zvěst o kráse a ctnosti její dcery Markéty a r. 1205 přišlo odtud slavné poselství žádat o její ruku pro krále Valdomara II. Markéta neboli Dagmar, jak jí Dánové říkali, získala si brzy přízeň a lásku všeho lidu. Byla štedrou dávkyní chudých, přimluvkyní utiskovaných, národ pohlížel k ní jako k světici a nalézal u ní vždy ochranu a útěchu. Je to jedna z nejkrásnějších ratolestí na kmeni Přemyslovců.

Bl. Anežka. Hned r. 1199 pojal za choť Konstancii Uherskou, sestru krále Ondřeje II., jež mu odchovala šest dítek; tři syny, mezi nimi prvorozeného Václava, a tři dcery, z nichž nejvíce proslula nejmladší Anežka. Byvši vychována u premonstrátek v Doksanech, byla zasnoubena Jindřichu VII., synu Bedřicha II., a tak předurčena za budoucí císařovnu. Nějaký čas dlela na dvoře rakouském, aby se naučila německým způsobům. Piklemi vévody Leopolda VI. však bylo její zasnoubení zrušeno; choť Jindřicha VII. se stala vévodova dcera Markéta a Anežka byla odeslána k svým rodičům do Prahy. Přemysl byl tímto jednáním velice uražen a začal proti vévodovi pohraniční válku. Jistě si vzpomněl, jak sám nelidsky naložil s Adléťou Míšeňskou na začátku své vlády, a uvědomil si staré přísloví, že kdo čím hřeší, tím bývá i trestán. Anežku vedl Bůh trpkou zkouškou na vrchol ctnosti. Ostatně neměla své šťastnější sokyni čeho závidět. Jindřich VII. se proti svému otci vzbouřil, byl od něho v jižní Itálii vězněn a v žaláři v zatvrzelosti zemřel. Osířelá Markéta, jež i dva své syny oplakala, uchýlila se ve Würzburgu do dominikánského kláštera. Leč i z toho klidného ústraní se dala r. 1252 od Přemysla Otakara II. vylákat stavši se jeho choť. Ten jí však po devíti letech zapudil a tak opuštěna zemřela na vdovském údělu v Rakousích.

Mnohem dokonaleji pojala a splnila životní úkol Anežka. Na Františku v Praze založila s pomocí svého bratra Václava I. klášter pro františkány, druhý pro klarisky (1234) a hospital pro ošetřování pražských chudých a nemocných s několika kostelíky. Bylo to dílo velkolepé a tato čtvrt náležela tehdy k nejkrásnějším v městě. Pak oblékla sama chudý šat sv. Kláry a Řehoř IX. ji jmenoval hned abatyší.

Křižovníci 1237. Bratrstvo sloužící nemocným, k němuž byla zásluhou Anežčinou přivtělena i jiná špitální bratrstva v zemi, povýšil též papež na samostatnou řeholi, spravující se předpisy sv. Augustina. Na popud Anežčin jim byl vystavěn hospital prostrannější u mostu s kostelem Sv. Ducha. Tento hospital se stal kolébkou proslulého řádu křižovníků s červenou hvězdou. Ta byla přijata do znaku asi na památku prvního velmistra Alberta ze Šternberka. Řád měl vedle ošetřujících bratří i dosti kněží a řídil špitály i fary v četných městech v Čechách, Slezsku, Polsku a Uhrách. Abatyše Anežka odešla do lepšího života r. 1282 v pověsti světice, ale usilí o její svatořečení

naráželo vždy na obtíže, poněvadž její hrob na Františku zmizel za bouří husitských pod troskami jejích staveb. R. 1874 prohlásil ji na žádost kardinála Schwarzenberka papež Pius IX. za blahoslavenou a její svátek se světí 2. března. Její zásluhou je uvedení řehole sv. Františka do Čech a založení řádu křižovníků. Tak chápal a svým způsobem plnil středověk sociální úkoly. Královská dcera založí a bohatě nadá hospital pro chudé a nemocné, sama však volí život v chudé řeholi, žijící z almužen dobrodinců.

Chudé řády sv. Františka a sv. Dominika, založené r. 1209 a 1216 usazovaly se v městech tehdy četně zakládaných, a vypomáhaly v duchovní správě. Oba řády vynikly v pěstování vědy a zvláště dominikáni prosluli jako učitelé na tehdejších universitách. Do Prahy byli uvedeni již r. 1224 a na místě nynějšího Klementina rozkvetl jejich slavný konvent. Celkem měli v předhusitské době v Čechách a na Moravě 22 klášterů mužských, šest ženských, františkáni 25 mužských. První konvent v Praze u kostela sv. Jakuba založil pro ně r. 1232 král Václav I. Prapor evangelické chudoby, vztyčený od sv. Františka, jevil neobyčejnou přitažlivost; neuplynulo ani padesát let, a již se shromáždila pod ním armáda 200.000 bratří. I naše vlast se plnila skromnými domky chudých řeholníků a mystické kouzlo je obklopující táhlo k nim mocně mysl věřících, kteří postupem času žádali i hlubšího pochopení i vroucnějšího proctění náboženských pravd. V Uhrách měli františkáni na konci středověku 120 klášterů s 2.650 členy.¹⁾

Král Přemysl I. dokončil svou slavnou vládu r. 1230 a byl uložen u sv. Víta. Jeho bratr markrabí Vladislav odpočívá na Velehradě, jež byl cisterciákům založil a bohatě nadal. Markrabí velmi přál Němcům a začal je usazovat v městech.

Konstancie, jeho druhá choť, jejímž vdovským údělem byla Břeclava, založila u *Tišnova* v ti-
chém údolí řeky Svratky ženský klášter cisterciácký; nádherný portál i kostel se dosud zachovaly. Zakladatelka († 1240) i její syn Přemysl byli v klášteře onom uloženi k poslednímu odpočinku. Ve *Zdátce* rovněž na Českomoravské vysočině založil Boček z Kunštátu, předek krále Jiřího, klášter cisterciákům r. 1252.

*Mendí-
kanti.*

*Vladislav.
† 1222.*

*Předklášteří
1323.]*

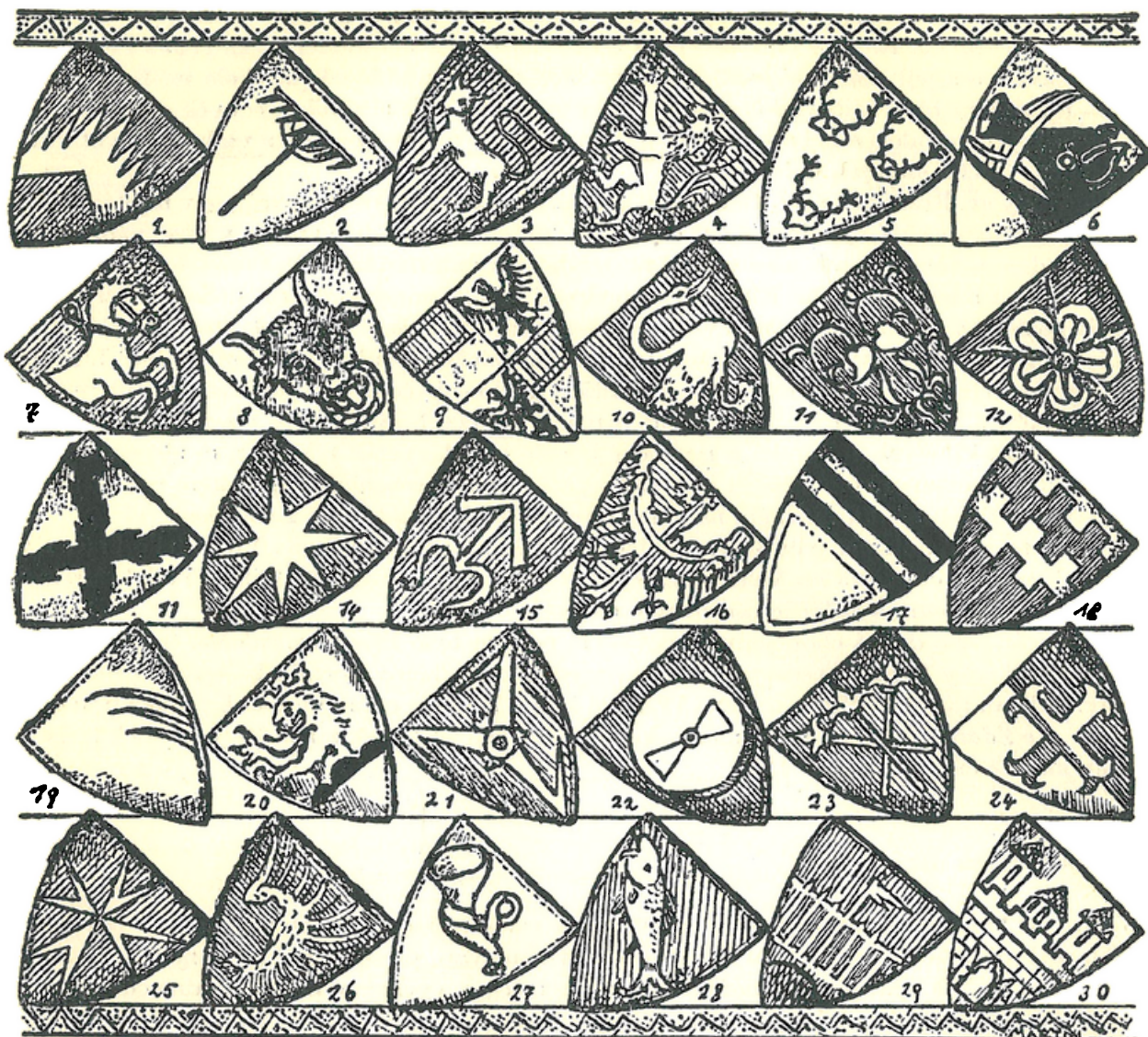
VÁCLAV I. (1230-1253)

Václavovi bylo 25 let, když nastoupil na vládu po svém otci, což se tentokráte obešlo bez obvyklých rozbrojů. Ač se nevyrovnal ani otci, ani svému synu, přece to byl král znamenitý, ducha bujarého, osobně udatný, v jednání rázný, žel německou výchovou národu hodně odcizený. Už před ním, ale hlavně za jeho panování valila se k nám plným proudem rytířská vzdělanost; její vlast byla jižní Francie, k nám však přicházela z Německa a v německém rouše. Statkář rozděloval své dvory nevolníkům, ukládaje jim různé dávky a platy, z nichž mohl bezstarostně žít, a věnoval se výlučně boji a zábavám, jak se to po rytíři žádalo. Provázen jsa veselou družinou, chodil na lov se sokoly a chrty, účastnil se turnajů a poslouchal verše potulných *mine-sengrů* a přebýval na tvrdém hradě opatřeném věží a cimbuřím. Tato strmá sídla, zbudovaná v gotickém slohu na temenech kopců a skalních útesech, nejlíp znázorňují povýšení majetného zemanstva nad nižší lid, s nímž dotud žilo v těsné blízkosti, a jenž i nadále přebýval v bídných dřevěných chatách. Nicméně táž vlna rytířské vzdělanosti, která vysoko povznesla svobodného statkáře, přinesla nemalé zlepšení i jeho nevolníkům; neboť smetla s jejich rukou otrocké okovy, udělala z nich polosvobodné podsedky, jimž pán přidělil kusy půdy s různými závazky.

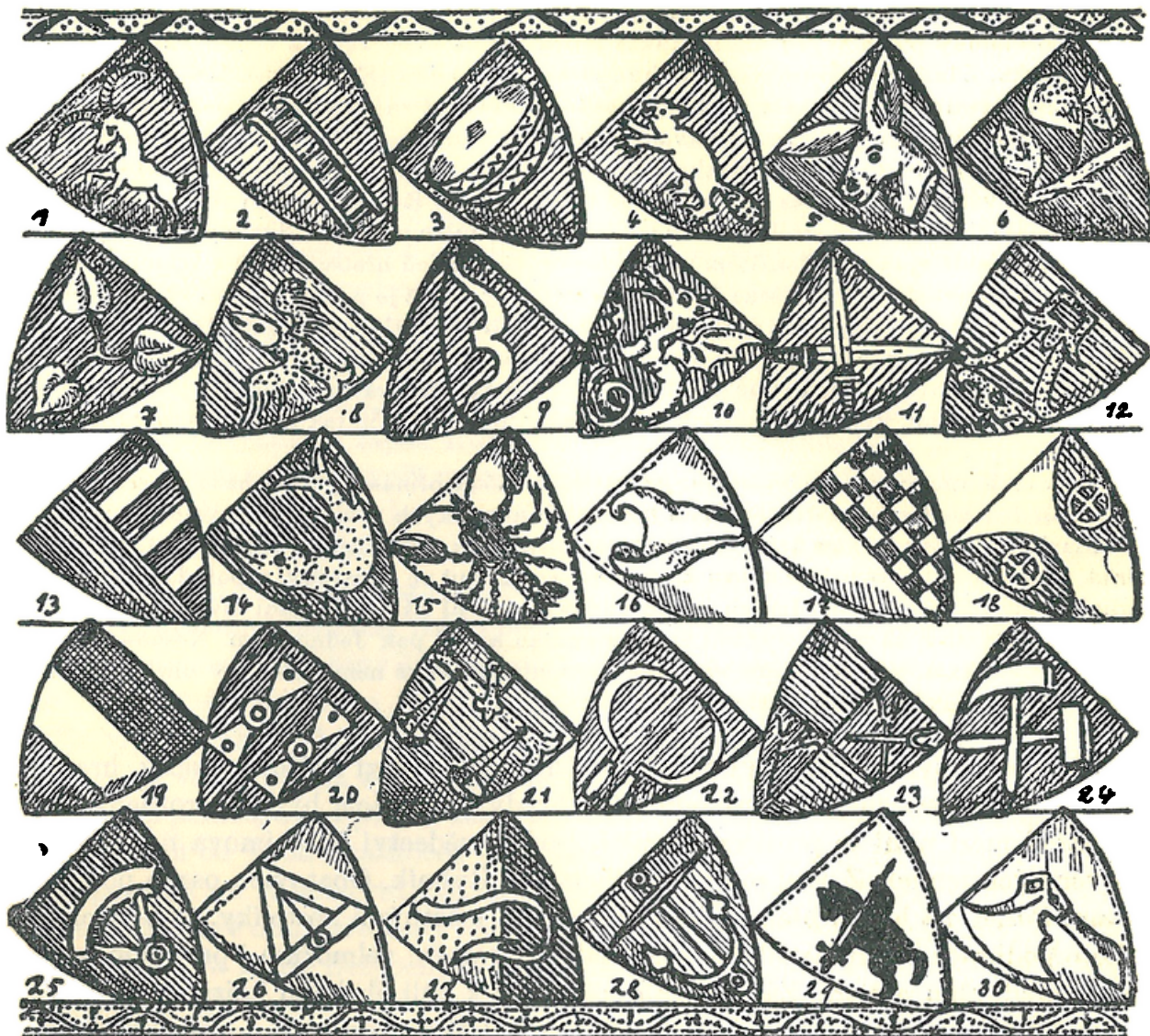
Rytířský stav vyžadoval dlouholeté přípravy. Proto se učil šlechtický paníc u sousedního rytíře nebo na královském dvoře jako páže a panoš povinností budoucího povolání: jezdil na koni, mával mečem, klál kopím, střílel z luku, skládal a odříkával verše. V 21. roce byl pasován na rytíře a sliboval, že bude chránit sirotky a vdovy a hájiti víru. Jeho stav mu ukládal mimoto sloužiti paním, dbáti cti a dvorských vybraných mravů.

*Rytířská
vzdělanost.*

Výchova.

Slechtické znaky I. 1. Hřeben (páni z Boskovic). - 2. Hrábě (Hrabišici z Ryzmburka). - 3. Ľvice (Vartemberci). - 4. Lev (Valdštejni). - 5. Parohy (Hroznatovci). - 6. Sviní hlava (Buzici). - 7. Půl koně (pp. z Malovic, z Pardubic). - 8. Zubří hlava (Pernštejni). - 9. Dělený štít s dvěma orlicemi (Lobkovici). - 10. Labuť (Švamberci). - 11. Lekna (Martínici, Kounici). - 12. Pětilistá růže (Rožmberci). - 13. Dvě ostrve (Ronovici). - 14. Hvězda (Šternberci). - 15. Zavinutá stěla (Benešovici). - 16. Orlice (pp. z Kolovrat). - 17. Štít s černými a dvěma stříbrnými pruhy nahore (pp. z Kunštátu). - 18. Cimbuří (pp. z Cimburka). - 19. Tři vlčí zuby (Kinští). - 20. Lev na pahorcích (Žerotíni). - 21. Trojhrolá udice (Kekulové ze Stradonic). - 22. Žernov (Krabíkové z Veitmile). - 23. Tři liliovitá žezla (Kropáč z Nevidomí). - 24. Kotvicový kříž (pp. z Náměšti). - 25. Maltánský kříž. - 26. Křídlo (Kaplíři ze Sulevic). - 27. Trubka (Fložkové ze Žampachu). - 28. Kapr (Tunklové z Brnička). - 29. Šraňk (Bohdanečtí z Hodkova). - 30. Zed' s věžemi a branou (obvyklý znak měst).

Šlechtické znaky II. 1. Kozoroh (pp. z Hradešína). - 2. Žebř (z Chrustníka). - 3. Buben (pp. z Bubna). - 4. Bobr (Roudnický z Mydlovar). - 5. Oslí hlava (z Kasejovic). - 6. Hruška (Hruškové z Března). - 7. Stříbrný trojlist (pp. z Řičan). - 8. Okřídlená ryba (pp. z Bergova). - 9. Luk (Labečtí). - 10. Drak (Dražický z Kunvaldu). - 11. Zkřížcné meče (Tluxové z Vrabí). - 12. Třemen (pp. ze Skalice). - 13. Svisle polobřevny rozdělený štít Černínů z Chudenic. - 14. Štika (Hecht z Rosic). - 15. Rak (Žižka z Trocnova). - 16. Špičatá čepice (pp. z Dobrohoště). - 17. Rozpůlený a šachovaný štít (pp. z Nechanic). 18. Štít uprostřed zúžený, kolečky ozdobný (pp. z Vendryně). - 19. Štít Trčky z Lípy. - 20. Mlýnská železa (vlád. ze Sutoměhic). - 21. Váhy (vládkové z Višetina). - 22. Dva srpy (vlád. z Křečova). - 23. Vidle (pp. z Leskovce). - 24. Hornická kladiva (Pavlát z Olšan a četná horní města). - 25. Loukoť (Lažanští z Bukové). - 26. Krokvice (Šárovi ze Šarova). - 27. Udice (Chyba z Kovačova). - 28. Kotev (Hubáč z Kotnova). - 29. Medvěd (Zykmund z Púchova). - 30. Bradatice - tesařská širočina (Vršovci a j.).

Přidomky a erby. Rytíři se nespokojovali s prosaickými jmény: Vacek, Zderad, Slávek, Česta, Beneda, nýbrž přibírali si přidomky podle svých hradů, takže jejich jména měla zvuk a břink. Psali se: Vok z Rožmberka, Zdeslav ze Šternberka, Bohuslav ze Švamberka (Krasíkova), Lev z Rožmitála, Hynek z Lichtemburka, Voksa z Valdštejna atd. Volili si též znaky či erby, podle nichž se při zápasech se spuštěným hledím rozeznávali. Jimi zdobili nejen své štíty, ale i korouhve a přikrovy koní, brány hradů i pečeti. Znakem Vítoviců byla pětistá růže, Hronoviců dvě ostrve, t. j. osekané větve křížem přes sebe položené (německy die Rone); znakem Buziců byla sviní hlava, Benešoviců zavínutá stěla (odřivous), pánů z Pardubic půl koně, Švamberků labuť, Vartemberků a Valdštejnů lev, Pernštejnů zubří hlava, Boskoviců hřeben, pánů z Lomnice křídlo atd. „Česká heraldika“ od Vojtěcha Krále z Dobré Vody, v níž je podán seznam všech šlechtických erbů, jež se za uplynulých století v našich zemích vyskytly, uvádí jich několik set, ne-li tisíce. Nejčastější znak je štít, čarami a barvou v různá pole rozdělený (páni z Kunštátu, Trčkové). Šlechta si libovala v nádherné zbroji, skvostných šatech, krásných koních, jež přikrývala vzácnými čabrakami, vybraných jídlech a konečně v německé řeči, jak tomu nasvědčují jména hradů.

Ve všech těch etnostech i necnostech, jež rytířská móda přinášela, předcházela panstvo král. Jeho dvůr byl hledaným dostaveníčkem potulných německých pěvců, oslavujících milostná a hrdinná dobrodružství; i sám král jednu takovou německou píseň složil. Jeho milec Ojíz z Friedberka, německý rytíř, byl stále kolem krále a byl neúnavný ve vymýšlení a pořádání slavností, turnajů a her. Zvláště v pozdějších letech oddával se král náruživě vášni lovecké, a když se jednou prudce hnul za zvěří, vypíchl si o větev oko a slul pak Jednookým. Nesnesl hlaholu zvonů a proto tam, kde právě přobýval, se nezvonovalo. Také nemohl spát v blízkosti zlata, jehož se začalo tehdy víc a více dobývat.

Pražské město 1240. Za Václava I. byl dovršen i vývoj Pražského města. Mezi knížecími sídly, hradem pražským a Vyšehradem, nejotihodnějšími hrady v Čechách, byly roztroušeny vsi a uprostřed mezi nimi se prostíralo tržiště, podle svědectví Ibrahima nejhlušnější v severských zemích. Z osad se uvádějí Podskalí, Rybník, Opatovice, osada pod Zderazem, Poříčí, na levém břehu Újezd, Nebovidy, s četnými kostelíky. Obyvatelstvo tohoto podhradí tvořili nevolníci, kteří náleželi knížeti, velmožům i prelátům a pracovali především pro trh. Záhy se tam usazovali k vůli obchodu i cizinci: Židé, Valoni a Němci, jejichž osada kolem sv. Petra na Poříčí se skládala z několika uliček; u kostela jejich měli komendu Němečtí rytíři. Některé svobody poskytl jejich osadě již král Václav I., jmenovitě tu, že se směli spravovat svým vlastním rychtářem. Soběslav II. jim za velký dar rozhojnil privileje a podřídil je svému podkomořímu. Václav I. založil město *Svatohavelské* s Ovočným a Uhelným trhem, kostelem sv. Havla a Rytířskou ulicí. Asi r. 1240 dal král půlkruhem od řeky k řece obehnat Pražské město příkopem a zdí. Dvnitř hradeb přestěhovala se též osada pořičská. Vedle obyvatelstva německého bylo pojato do Starého města i dosti obyvatelstva domácího; město se však spravovalo právem *norimberským*. Četné kostelíky, hlavně u nově založených klášterů tyčily se do výše. U sv. Anny neboli, jak se tehdy říkalo, u sv. Vavřince, zřídil král klášter pro Templáře. Na jižní Moravě měli komendu v Čejkovicích. Nad dolní Jihlavou lze dosud vidět zříceniny jejich hradu Templštejna.

Stará města. Mimoto byly za jeho vlády založeny nebo na město povýšeny Litoměřice, Kladsko,

Jihlava, Brno, Olomouc. Vznik městských obcí Hradec nad Labem a Znojma se připisuje jeho otci Přemyslu I.

Proud stříbra a zlata dobývaný z útrob země povznáší český trůn mezi přední v Evropě a zlatozář obklopující poslední Přemyslovce láká na jejich dvůr potulné pěvce, kteří opěvují ve svých verších jejich slávu a přijímají za to štědré odměny. Hrazení měst bylo urychleno strachem před Tatary, kteří r. 1241 strašně zplenili Moravu.

Začátkem 13. století sjednotil kočovné kmeny mongolských stepí Temudžin a založil za velkých ukrutností rozlehlou, mocnou říši, jakési barbarské císařství. Dobil severní Číny i Turkestanu, při čemž celé hekatomby lidí nemilosrdně ubíjel. Jeho syn Oktaj vedl jízdnu hordy na západ, nejprv proti rozdrobenému Rusku. R. 1223 porazil na hlavu jihoruská knížata a Polovce nad řekou Kalkou při Azovském moři. Šest knížat zahynulo a zajatí Rurikovci byli nelidsky umačkáni pod deskami, na nichž si Mongolové hověli při pustém hodování. Po mnohých bojích lehla popelem (r. 1238) Moskva, r. 1240 klesl v ssutiny staroslavský Kijev, o jehož jednotlivé ulice bylo krutě bojováno. Po sedmnáctiletém houževnatém odporu byla Rus povelena a úpěla v porobě těchto barbarů skoro do konce středověku (1480).

Tataři 1241.

Pováli Rusko.

Leč ani druhá slovanská říše, rozdrobené Polsko, nezarazila dravého přívalu asijských vetřelců. Vojenské zástupy jednotlivých Piastovců byly rozprášeny, Halič, Vladiměř, Sandoměř, Krakov a jiné hrady se staly kořistí plamenů. Jindřich Pobožný, kníže vratislavský, jehož chotí byla Anna, sestra českého krále, vydal se se svým rytířstvem vstříc svému svaku, jenž se 46.000 domácím i spojeneckým vojska mu spěchal na pomoc, a byl již jen den cesty od něho vzdálen; než se však mohli spojit, byl Jindřich od Tatarů zaskočen a na Dobrém poli (Wahlstat) u Lehnice 9. dubna 1241 poražen a s 10.000 rytířstva zabit. Mezi padlými byl i Děpoltic Boleslav. Práví se, že Mongolové děsili křesťany velikou korouhví, na níž byla strašlivá lebka, chrlící z úst plamen a kouř. Bezpochyby to byl hořící prach, jež v Číně poznali a jehož ještě neuměli jinak upotřebit. Zabitým rytířům uřezali barbaři uši, naplnili jimi devět žoků a poslali je jako vítěznou trofej velkému chánu do Asie.

Polsko.

Mezitím co Peta řádil v Polsku, zasadil Batu strašnou ránu království uherskému, jež se žalostně zhroutilo. Tataři prosekali průsmyk nad Mukačevem a jako dravé vlny zaplavili širé nížiny uherské. S 65.000 vojska postavil se proti nim Bela IV. na řece Slané. Tataři však jej za noci obklíčili a druhého dne, 11. dubna 1241, mu připravili děsnou porážku. Král se zachránil jen rychlostí koně do Rakous, kde vévoda Bedřich Svárlivý zneužil jeho tísně a vynutil na něm kus území. Z Rakous prochal Bela dále na dalmatské ostrovy, nechávaje zemi na pospas nepříteli, jenž ji zpola vylidnil. Těžce přístupné Slovensko projely jen některé tlupy. O Kremnici vypravuje pověst, že pávi, chovaní na tamním hradě, skřekem prozradili blízkého se nepříteli, probudili stráž a tak zachránili město, jak svého času husy štěbetáním slavný Kapitól.

Uhry.

Král Václav dlel ještě 7. května na severu Čech, očekávaje tam útok Mongolů; ti

Zpustošil Moravu.

však již dále na západ netáhli pro rostoucí odpor rytířských vojsk i vlastní značné ztráty. Do Čech se dobývali, ale přechody v pohraničních hvozdech byly zásekami silně zahrazeny; zato se Opavskem a „Moravskou branou“ u Hranic prodrali začátkem května na Moravu, již nastaly zlé dni. Na rychlých koních rozjízďeli se po celé její ději i šíři, otevřené osady dávali v požeh; obyvatelstvo, pokud se nezachránilo do hor a lesů, nelidsky zabíjeli. Dlouhým obléháním pevných míst se nezdržovali; čeho dobyli prvním náběhem, to propadlo zkáze. Král slyše o zkáze markrabství, spěchal ze severních Čech na pomoc, spatřil však jen mrtvoly a spáleniště. Divé hordy po dvoutýdenním vraždění a pálení vyhrnuly se Vlárským průsmykem do Uher, kde oba proudy splynuly. Král český i vévoda rakouský stáli s vojsky na stráži na hranicích uhersko-rakouských, nepřítel se však neodvážil útoku, a když ho došla zpráva o úmrtí Oktajově, opustil začátkem r. 1242 i Podunají nadobro.

Hostýn.

Poněvadž se nyní rukopis královédvorský pokládá za padělek, dlužno i rozhodující vítězství u Olomouce v něm opěvované pokládati za výmysl. Tamtéž je líčeno strádání křesťanů, kteří se utekli na horu Hostýn a trápení jsouce žízni, zevně tísněni od nepřátel, vzývali Matku, která divy tvoří. I přihnala se bouře, jež přinesla křesťanům osvěžení, nevěřícím se však od hromů a blesku vzňaly stany a tak byli Tataři bouří od Hostýna zaplašeni. Paměť o těchto událostech se nám nedochovala v písemných pramenech, nýbrž jen živým slovem čili tradicí, jež se v moravském lidu houževnatě drží, ač byla písmem zachycena teprve v 17. století. Toto ústní podání asi má pravdivé historické jádro. Vždyť lid sídlící v otevřeném kraji vždy se utíkal do hor a lesů, a k tomu účelu si stavěl i stará primitivní opevnění neboli hradiska. Hostýn, vybíhající z Karpat nejdále do Hané, samodělk se za útočiště nabízel svou výškou, hustým zalesněním a svým valom, jenž věnčil jeho téměř v délce skoro dvou km, kterýžto pravěký val tam byl právě k tomu účelu od okolního obyvatelstva pracně vybudován. Strádání žízni je rovněž zjev zcela samozřejmý; jeť na Hostýně nedostatek vody, za suchého léta vysychají tam studny, jichž tam ve 13. století stěží bylo víc než ve dvacátém, takže tam ještě do nedávna za valné pouti návštěvníci trpěli žízni. A poněvadž od nepaměti na Hostýně stávala kaplice mariánská a Matka Boží tam bývala zobrazována, kterak svým pláštěm chrání křesťany aneb kterak Ježíšek blesky metá do tatarských stanů, je těžko lidovému podání, vypravujícímu o podivném zachránění křesťanů na Hostýně, upírati víru.²⁾

Dědičství babenberské.

Časté boje měl král Václav s vévodou rakouským Bedřichem Svárlivým, posledním Babenberkem. Již r. 1237 zaslíbil vévoda svou neteř a dědičku Gertrudu Vladislavovi, markraběti moravskému, nejstaršímu synu krále Václava, ale slovo své opětovně zrušil. Když konečně vévoda zahynul ve vítězné bitvě nad Litavou proti Uhrům r. 1246, byl Vladislav s Gertrudou ještě téhož roku oddán a ujal se vlády v Rakousích a Štýrsku. Ale již v lednu r. 1247 zemřel, netěšiv se dlouho ze svého štěstí.

Vzpouza 1248.

Císař Bedřich II., jenž vedl již dlouhá léta záhubný boj s papežem o panství nad Itálií, nemínil Přemyslovcům dopřáti babenberského vévodství. Král Václav se proto přiklonil k straně papežské a r. 1248 svolal hotovost, aby vytáhl proti císařovým spojencům do říše. V Čechách však byla tehdy velká nespokojenost s králem, jenž se v posledních letech se svými milci oddával na loveckých hrádcích životu marno-

tratnému a rozmařilému. Mimo nejvyšší úředníky vzbouřila se proti němu skoro všechna šlechta, k níž se přidal i biskup Mikuláš. Za krále byl povolán markrabí moravský Přemysl Otakar a skoro celé Čechy se ocitly v jeho moci. Královna Kunhuta ze žalu nad tím zemřela. Leč papež Inocenc IV. začal přísně dotíratí církevními tresty na vzbouřence, takže jeden za druhým začali mladého krále opouštětí. Vzpoura byla úplně udušena r. 1249. Její přední podněcovatelé byli potrestáni na hrdle a též Přemysl byl několik týdnů vězněn na Přimdě; král hověl svým choutkám dále jako předtím. Dočkal se však ještě povýšení svého syna na vévodský stolec rakouský; ale v jeho těžké válce s Belou IV. pro nějakou nevoli se choval úplně netečně. Zemřel v Počáplích u Berouna r. 1253 teprve 48letý a byl pochován Na Františku u své sestry blahoslavené Anežky, již svým životem nemálo zarmucoval. Ona se však nepřestala zaň modliti a hlavně jejímu blahodárnému vlivu dlužno připisovati to dobré, co král pro nové řehole, zvláště pro mendikanty, byl vykonal.

PŘEMYSL OTAKAR II. (1253-1278)

Rostoucí příjmy ze stříbrných a zlatých dolů začaly raziti českým králům přístup na trůny sousedních zemí. Když v Rakousích zemřel r. 1250 i druhý manžel dědičky Gertrudy Herman Badenský a v zemi se začaly vzrůhat nevázanost a rozbroje, zvolili stavové rakouští, mezi nimiž jmenovitě Chuenringové byli horlivými straníky Přemyslovců, za vévodu markraběte moravského Přemysla Otakara. Nový vévoda vstoupil ještě téhož roku 1251 vojensky do země a ve Vídni se ujal vlády nad Rakousy, čině zároveň kroky k dosažení vlády nad Štýrskem. Leč Bela IV., král uherský, s nímž Přemyslovci dotud žili v dobré shodě, nepřál svému sousedu tak velikého přírůstku moci; dal si postoupiti od Gertrudy dědičná práva a zvedl nároky nejen na Štýrsko, ale i na celé dědictví babenberské; o ně pak bylo v následujících letech vedeno několik těžkých válek. Tu se cítil i Přemysl nucen podepřítí své právo k vévodství ještě jinými důvody a pojal za choť 23letý 46letou Markétu, sestru Bedřicha, posledního Babenberka a vdovu po králi Jindřichu VII., žijící v dominikánském klášteře ve Würzburku. Svatba byla slavena v Hainburku v únoru 1252 za skvělé účasti panstva ze zemí Přemyslových nevyjímaje ani Štýrska, a Markéta vložila do rukou svého chotě vzácné pergameny, jimiž císařové potvrzovali Babenberkům držení Rakous i Štýrska.

Leč již v květnu nenadále zaplavil Bela Otakarovy země lehkou jízdou po celé jejich šířce, že se zdálo, jako by se hrůzy tatarského vpádu opakovaly. Nepřipravený Přemysl stěží odháněl od hradů a měst loupeživé houfy. R. 1253 utvořil Bela proti Přemyslovi velkou koalici některých polských knížat, Daniele Haličského a Oty Bavorského, a jeho země byly napadeny z několika stran. Polská knížata oblehla Opavu, Bela sám Olomouc. Zle řádila jízda divokých Kumanů; leč hradby Opavy i Olo-

*Vévodou
rakouským
1251.*

*I. válka
s Belou IV.
1251-54.*

mouce odolaly. Přemysl sám hájil Rakous a Štýrsko. Tu se vložil Inocenc IV. s celou váhou své autority mezi válčící strany ve prospěch míru a hrozil Belovi těžkými tresty, nevrátí-li se v pokoji domů. Mír byl ujednáán v Budíně. Přemysl podržel Rakousy a severní kusy Štýrsko, jmenovitě Travencko, jež se stalo základem „Horních Rakous“. Ostatní Štýrsko připadlo Belovi a ten tam ustanovil za správce svého syna Štěpána.

*Výprava
proti
Prusům
1254.* V prosinci téhož roku 1254 pomáhal Přemysl jízdou do Prus Německému řádu obracet zatvrzelé pohany na křesťanskou víru, jiným arci způsobem než kdysi sv. Vojtěch. K Přemyslovi se přidali jeho svatové Jindřich Míšeňský a Ota Braniborský a jiná německá knížata, takže křížácké vojsko vzrostlo na 60.000 jízdných. Český král výpravu vedl jako nejmoonější kníže německý a hlava papežské strany. Tyto jízdby byly podnikány v době tuhé zimy, kdy četné močály a řeky se překlenujly ledovými mosty. Prusové byli poraženi, háj, v němž byl umučen sv. Vojtěch, posekán, dřevorytiny a modly pokáceny, četní Prusové zohváčeni strachem se dali pokřtít. Jako opora dalších výbojů byl vystavěn na řece Pregole hrad, jenž na počest českého krále byl nazván Královec - Königsberk. Druhá výprava, podniknutá od něho na Litvu r. 1267, potkala se pro mírnou zimu a rozmoklé cesty s nezdarem.

Boj o Štýrsko 1269. Koncem r. 1259 propukla ve Štýrsku dlouho tlumená nespokojenost s uherskou vládou. Štýrští stavové nabídli knížecí stolec Přemyslovi, v jedenácti dnech vypudili ze země uherské posádky a o vánocích mu složili ve Štýrském Hradci slib poslušnosti. Král jim zanechal jako hejtmana Voka z Rožmberka. Mezi Přemyslem a Belou IV. vzplanul znovu boj, do něhož byla stržena polovice Evropy a v němž byla postavena vojska nebývalé velikosti. Na straně uherského krále stáli opět Boleslav, kníže krakovský, Daniel Haličský, Srbové, Bulhaři, Valaši, i tatarský ohán Burundaj. Bela vedl do boje celkem 140.000 mužů. Otakar sebral hotovost zemí českých, rakouských, pomocné sbory knížat slezských, Jindřicha Míšeňského, Oty Braniborského, příbuzných vévod korutanských, celkem 100.000 bojovníků, mezi nimi 7000 jezdců českých, od hlavy k patě v železo oděných. Vojska ležela proti sobě rozdělena řekou Moravou a žádné si netroufalo u přítomnosti nepřítelů přejít na druhou stranu, boj se nehody. Když už dlouhé vyčkávání unavovalo, vyzval Přemysl Belu, ať buď sám přejde přes řeku, nebo ať jemu dovolí nerušeně se přepraviti, aby v rovině svedli poctivý boj po způsobu rytířském. Bylo tedy ujednáno příměří, Přemysl couvl k severu a uherské vojsko přešlo přes Moravu. Tu zpozoroval princ Štěpán, že se české oddíly při couvání příliš od sebe vzdálily a započal boj 12. července před vypršením příměří nenadálým útokem na střed českého vojska u Kressenbrunu, kde stál král se 7000 železných mužů.

*Bitva
u Kressenbrunu
12. července.* Nebe bylo toho dne z počátku zakalené; najednou vysvitlo z oblaků slunce a v jeho paprscích se zaskvěl pozlacený hrot svatováclavského kopí. Z tisícových hrdel zaznělo: „Hospodine, pomiluj ny!“ V boji se ukázala převaha těžkého rytířstva nad lehkou jízdou uherskou; její útok byl odražen a též plachý lid kumanský byl roze-

hnán. Červencový den se náramně rozehrál a husté mraky prachu zvířené nesčetným koňstvem zahalovaly bojiště. Když konečně dorazily na bojiště i ostatní sbory rychle svolávané, přešli Čechové od obrany k útoku. Polokruh uherský byl na několika místech prolomen a celé nepřátelské vojsko hnáno do řeky Moravy. Asi 14.000 jich utulo v jejích vlnách, takže se proudy vod zastavily pro množství lidských těl i mrtvol koní a Čechové přes ně přešli jako přes most na levý břeh, stíhající prohající nepřátele. Jeden z tatarských knížat nabízel tolik koní výkupného za svůj život, kolik měl vlasů ve kšticí; leč nikoho nebylo ušetřeno, kdo nestačil utíkat. Princ Štěpán byl raněn. Král Bela s hrůzou pohlížel s levého břehu na zkázu svého vojska. Zanechav tábor se všemi poklady na pospas nepříteli, dal se na kvapný útek a byl stihán až do Bratislavy. Nečítaje utonulých, krylo bojiště 18.000 nepřátel. Bela se zřekl Štyrského, umluvené sňatky měly utvrditi přátelství obou rodů. Dne 22. srpna vítala Praha slavně svého krále, jenž dobyl jednoho z největších vítězství v našich dějinách.

Jeho sláva se rozléla po celé Evropě. Tataři jej nazývali králem železným, majíce v dobré paměti jeho železné muže; na západě slul králem zlatým pro nádheru dvoru a velkou štědrost. Svatý Ludvík, král francouzský, mu poslal darem trn z koruny Kristovy. „Trnovou korunou“ nazval král cisterciácký klášter založený v jižních Čechách r. 1263, podle slibu učiněného za války. Lid však nazval pomník králova úspěchu „Zlatou korunou“ podle zlatého pouzdra, v něž byla ona vzácná relikvie uložena. Poblíž bojiště založil město Marcheg.

Přemysl, vida se zbavena naděje, že by mu stárnoucí Markéta odchovala dědice, vzal si za záminku její řeholní slib a dal svůj manželský svazek s ní biskupským soudem v Praze prohlásiti za neplatný. Myslil také, že už nepotřebuje jejích dědičských práv k alpským zemím, jež držel jako vítěznou cenu dvou těžkých válek se žárlivým sousedem. Hned nato slavil v Bratislavě sňatek s Kunhutou, vnučkou Belovou, dcerou Rostislava, knížete ruského, jenž prochl před Tatary a byl uherským místodržícím srbského kraje Maďovy. Po třech letech byly slaveny oddavky Kunhuty Braniborské, Přemyslovy neteře, s Belou, princem uherským, nedaleko bojiště kressenbrunského. Svatbu vystrojil český král, a to s takovým přepychem, leskem a hojností, za tak četné účasti ze všech okolních zemí, že se o ní až v dalekých zemích vypravovaly pravé divy.

R. 1265 jmenoval král Richard Cornvallský Přemysla svým náměstkem neboli vikářem v říši až po řeku Rýn a Přemysl obsadil téhož roku Chebsko jako věno své matky Kunhuty Štaufské. Po svém bratranci Oldřichu z rodu Sponheimů zdědil Korutany a Kraňsko. Rozhodující vliv vykonával v duchovních knížetstvích akvilejském a salcburském. V opětovných válkách s nástupci Bely IV. zmocnil se některých hradů na Slovensku, dočasně myslil i na výboje v daleké Litvě. Přemyslovi bylo usnadněno zbudování české velmoci mdlobou německé říše, v níž se stal daleko nejmocnějším knížetem. V Němcích od smrti Bedřicha II. (1250) a vůbec od zániku štaufského rodu nebylo vlastně krále a doba ta sluje interregnem neboli mezivládím. Vilém Ho-

Druhý sňatek 1261.

Nabytí Korutan 1269.

landský († 1256), Richard Cornvallský († 1272) i Alfons Kastilský († 1284) byli německými králi jen podle jména. R. 1262 bylo Otakarovi řádné držení Rakous i Štýrsko potvrzeno od krále Richarda.

Stěhování na východ. Král Přemysl své království nejen rozšířil, ale též hospodářsky povznesl zakládáním měst, městeček a vsí. Zaplavil Čechy i Moravu přívalem německého obyvatelstva, jež se tehdy vůbec dralo na východ, jak do krajin polabských, tak do podunajských, do Uher i na Balkán. Posouvání národů na východ je pro středověk zjevem zrovna tak příznačným, jako stěhování za moře do Ameriky po roce 1500. Ve středověku se dostavilo dosti záhy poměrné přelidnění, a tu se hrnuli Románi za křižáckých výprav do orientu, Slované postupovali od Dněpru k Uralu a Severnímu moři, celá masa evropského lidstva se sunula na východ, poněvadž mořské cesty na západ za oceán ještě zahaloval neproniknutelný závoj. Naše československá vlast byla cílem západních vystěhovalců jednak pro své rudné bohatství, jednak pro dostatek půdy ještě neobdělané, jmenovitě lesní půdy při pomezí a v horských krajích na Slovensku.

Města. Města rozkvetla ve středověku nejdříve ve Francii, pak процitla v Německu města v Porýní a Podunají, kde proudil městský život již v době římské, ale byl zasypán ssutí a rumem za stěhování národů. K nám byl přenesen tento pokročilý útvar společenského života německými kolonisty; ti u nás vyměřili náměstí, kolem něho si vystavěli měšťanské domky, to celé obehnali hradbami a příkopem, provozovali řemesla a obchod, podle předpisů cechovních aneb se ponořovali do útrob země, slídíce po drahých kovech. Města vznikala obyčejně pod hrady, kde předtím stávala podhradí, to jest osady s obyvatelstvem nevolným, pracujícím pro trhy, jež se v podhradích odbývaly. Když král zakládal r. 1257 Menší město pražské, praví kronikář, že vypudil Čechy a usadil tam cizince.

Význam měst. Města nebyla příliš velká; která měla 100-120 měšťanských domů, náležela již k větším. Ale velký byl jejich význam sociální, kulturní, hospodářský i vojenský. Měšťanstvem vzniká nová vrstva společenská, sice neurozená, ale svobodná, vyplňující velkou mezeru mezi šlechtici a nevolníky. Města jsou sídlem různých ústavů, klášterů, špitálů a škol, a měšťanstvo se stává nositelem pokroku. Jsou středisky řemesel, vymaněných z rukou nevolné čeledi, jež konala řemeslnou robotu v Kovářech, Štítarech, Kolodějích, Košířích, Mydlovarcech, Žernosekách atd. Hradby měst, hájené měšťanstvem, jsou silnou oporou králi proti vzdorné šlechtě a královský podkomoří, správce důchodů, plynoucích z měst do komory královny, stává se jakoby ministrem financí. Podkomoří dosazoval konšely a rychtáře, později si je měšťanstvo svobodně volovalo. Větší zločiny soudil dvorský sudí. Města se spravovala právem norimberským a magdeburským.

Zakládání vesnic. Za Přemysla II. vzniklo v naší vlasti i mnoho německých vesnic, a to nejen v pohraničním páse, urvaném širému dotud pomeznímu pralesu, ale i ve vnitrozemí. Tyto rolnické osady nebyly velké. Měly po 5-20 statcích; a poněvadž jim byly na několik let prominuty poplatky, t. j. dostaly lhůtu, bývaly často nazývány prostě Lhotami. V Čechách a na Moravě je různých Lhot a Lhotek do 400, na Slovensku Lehot a Lehotek 46. Cizím kolonistům byla propůjčována půda za příznivějších podmínek než domácímu obyvatelstvu. Domácí podsedky mohl pán s dílců jim odevzdaných

sehnati kdykoliv; cizím kolonistům však bývala půda dána v dědičný pacht či nájem (emfyteuse), a plnil-li nájemce své závazky, nemohl statek ani jemu ani jeho dědicům býti vzat. Statky těchto přistěhovalců byly větší než podsedků domácích, jak naznačuje slovo lán, t. j. Lehen; měly 50-150 korců, výměry. Tehdy u nás zobecnělo orání železným pluhem. Posléze byly tyto nové osady ustavovány jako nejnižší správní jednotky. Vůdce kolonistů se stával rychtářem, bydlel ve velké rychtě, jíž bývaly přiděleny dva lány, a rychtář rozhodoval a soudil menší sporné případy osadníků; o těžkých rozhodovala vrchnost.

Ponenáhlu byli i domácí poddaní převáděni na lepší právo „německé“ a jejich poměr k vrchnosti byl upraven podle zásad práva „zákupného“ či emfyteuse. Tak u nás vznikl stav selského poddaného lidu celkem ze trojího druhu sedláků. Předně to byli nevolníci půdou od pána nadaní, pak cizí přistěhovalci, konečně mnozí svobodníci či zemané, kteří se dali dobrovolně pod ochranu velmožů a stali se jejich vasaly neboli many, aby tak unikli závislosti na tvrdých kastelánech, kteří pak pozbyvali nad nimi pravomoci. Závazky zemanů, kteří se tak utekli pod ochranná křídla vrchnosti, byly velmi mírné, poněvadž seděli na zděděné půdě a proto sluli heredes - dědici. Ponenáhlu se však postavení těchto dědiců zhoršilo, postavení původních nevolníků zlepšilo; století vyrovnalo rozdíly různorodých poddaných a oni splynuli v jednotný, polosvobodný selský stav. Před husitskými válkami se jim vedlo dobře; platili pánům hlavně dávky peněžní, obilí mělo v četných městech dobrý odbyt, robot bylo málo, poněvadž bylo málo panských dvorců.

Selský stav.

Konečně rozdělil král Chebsko, Loketsko a Trutnovsko v manské statky svým leníkům, kteří si tam uvedli kolonisty. Chebsko, jež k Čechám ještě trvale nepatřilo, bylo proudem přistěhovalců poněmčeno již ve 12. století; z tohoto koutu pronikla německá národnost do Čech nejhluběji. Malí leníci byli usazováni i kolem větších hradů, na nichž konali vojenskou službu. Tak vznikla vedle pánů a rytířů šlechta lenní, podléhající zvláštnímu soudu na hradě pražském.

Leníci.

Ústava krajská neboli hradská se cele rozvrátila a práva kastelánů přešla na vrchnosti. Pod správní a soudní pravomoc krajských úřadů patřili před husitskými válkami asi jen svobodní drobní zemané. Jinak zbyl kastelánům po krajích policejní dozor a stíhání zemských škůdců. Páni vedli své pře před soudem zemským, jež Přemysl na začátku svého panování oddělil od zemského sněmu, osadil vyšší šlechtou a založil při něm zemské desky, do nichž byly zapisovány všechny soudní výroky. Na Moravě byly zemské desky v Brně i Olomouci, kde moravský zemský soud střídavě zasedal.

Zemský soud.

Přemysla následovali v tomto hospodářském podnikání velmoži světští i duchovní. Města založená od krále slula královská a byla poddána přímo jemu samému; města založená od velmožů slula poddanská, zůstalať v poddanství své vrchnosti. Bruno, biskup olomoucký, z rodu hrabat Schaumbursko-Holštýnských, přední důvěrník králův, kolonisoval Jeseník a zřídil si 60 leníků s povinností rytířské služby; přidělil jim kusy církevní půdy a v jejich čele se účastnil výprav po boku králově. V Kroměříži,

Biskup Bruno.

středisku své hospodářské správy, založil kapitolu a chrám sv. Mořice, v němž byl i pochován (1281). Založil města Brušperk, Místek, Příbor. - Rožmberská města byla Krumlov, Třeboň, Jindřichův Hradec. Benešovci kolonisovali Kravaňsko. Mnoho kolonistů povolali na své statky cisterciáci a premonstráti.

Královská města.

V Čechách bylo založeno před husitskými válkami celkem 39 královských měst: Staré, Menší a Nové Město pražské, Beroun, Mladá Boleslav, Něm. Brod, České Budějovice, Čáslav, Domažlice, Cheb, Chomutov, Kadaň, Klatovy, Nový Knín, Kolín, Kouřim, Kutná Hora, Litoměřice, Locket, Louny, Most, Nymburk, Písek, Plzeň, Rakovník, Stříbro, Sušice, Tachov, Ústí nad Labem, Žatec, Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Nový Bydžov, Dvůr Králové, Mělník, Polička, Trutnov, Vysoké Mýto. Duchody z posledních devíti měst, někdy ne všech, odkazovali králové ovdovělým královnám, a proto slula městy věnnými. V době pohusitské byl na královské město povýšen Tábor, Český Brod, Pelhřimov, v 16. století Jáchymov, Příbram a j. - Měst poddanských bylo v Čechách v předhusitské době jistě dvakrát tolik co královských. Na Moravě bylo královských jen sedm: Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uničov, Litovel a Uherské Hradiště; 63 měst moravských uznalo nad sebou v XIV. století vroční soud brněnský.³⁾

Z celého je zřejmo, že hospodářský rozmach v našich zemích byl v té době neobyčejně velký. Obyvatelstvo v Čechách se skoro zdvojnásobilo, a díky technickým vymoženostem, jež kolonisté přinášeli ze západu, klidila se z lánů bohatší úroda, z útrob země vyvěral neutuchající proud drahého kovu, blahobyt vzkvétal. Pohraniční hvězdy prosvítaly, kulturní kvas se přes ně valem přeléval do české kotliny. Měšťané závodili ve výstavnosti gotických chrámů, radnic, věží a bran. Praha, Roudnice a Písek patřily k 27 evropským městům, jež se honosila velkými kamennými mosty.⁴⁾ Hradby měst rostly do výše na všech stranách, chráníce nejen jmění měšťanstva, ale i jejich německý ráz; města byla silnými oštěpy, vraženými do těla české národnosti a bylo otázkou budoucnosti, zda národ města stráví, t. j. zda je počestí, či zda bude od nich udušen, jako polské obyvatelstvo v dnešním Pruském Slezsku. Král voláním cizích kolonistů urychlil z finančních důvodů hospodářský rozvoj země, ke kterému by byl národ po čase dospěl vlastními silami.

Kolonisace na Slovensku.

Ještě pronikavěji a nebezpečněji než Čechy a Morava bylo zasaženo kolonizační vlnou Slovensko.⁵⁾ Již v XI. století byly uváděny do západních i východních jeho krajů vojenské posádky mongolských Polovců, Pečeněhů a Maďarů k nově zřizovaným královským hradům. Tak vznikl na dolním Hnilci Abův Novohrad (Abaujvar), dále Šaryš (Sarošujvar), Spiš (Szepesujvar), Hrádok (Liptoujvar), Užhorod (Ungujvar), později Gemer, Zvolen, Orava atd. Tyto hrady byly středisky nově vznikajících komitátů a vojenští i hospodářští zřízení při nich ustanovení stávají se lenní šlechtou. Leč nejsilnější příliv kolonistů spadá do XIII. století. Tehdy se stěhovali na Slovensko především Němci a založili tam skoro všechna města od Bratislavy až po Košice; zabírali i širé plochy venkova. V jejich ruce byly skoro všechny důlní podniky,

vzniklé v hornaté, lesní oblasti středního Slovenska. Tento kraj byl dotud rozlehlým lovištěm arpádských princů, příčinlivostí Němců se však nyní proměnil skoro v jediné kutiště, v němž se těžilo velké množství zlata, stříbra, mědi a jiných kovů. Kremnice založená již r. 1100, byla roku 1328 nadána právem kutnohorským a proslula mincovnou, v níž se razily zlaté dukáty. R. 1255 bylo od Bely IV. založeno nejkrásnější slovenské město Banská Bystrica, Banská Štiavnica byla po tatarském vpádu nadána právem jihlavským, Žilina ve XIV. století právem těšínským. Ružomberok se jmenuje r. 1339. O německé osadě pod hradem Bratislavou se děje první zmínka r. 1204. Inocenc III. tehdy dovolil, aby se do ní přeneslo s hradu proboštství. Rozsáhlejších městských práv nabyla po vypálení Otakarem II. Nitra nabyla městských práv r. 1258.

Ve Spiišku vystavěli Němci 24 královských měst; nejpevnější byla Levoča. Třináct z nich bylo od krále Zikmunda zastaveno Polsku a teprve r. 1771 byla vrácena uherskému království.

Němečtí kolonisté učinili obytným i širé poříčí dunajské a dolní jeho přítoky, nasutím ochranných hrází proti záplavám. Mohutné valy místy i trojnásobné se táhnou od Bratislavy ke Komárnu v délce 100 km a daly jméno Žitnému ostrovu (Schüttinsel). Hrázemi byly sevřeny i dolní toky Váhu, Žitvy a Nitry až po Nové Zámky. Úrodný pruh země, zabezpečený proti povodním, byl zalidněn Němci a Maďary.

Ríční hráze.

Kolonisací vzniklo nynější velké Slovensko, národnostně pestré, hospodářsky pokročilé, kulturně vyspělé. Pozbylo arci národní jednotnosti, a že neutrpěl slovanský jeho ráz ještě víc, za to děkuje jednak tomu, že na severu sousedí se zeměmi slovanskými, jednak silnému vzrůstu své populace. Neboť i slovenské a ruské obyvatelstvo pronikalo do střední horské oblasti, vsákalo do měst, chápalo se živností a domáhalo se městských práv. Starousedlé měšťanstvo německé však nechtělo připustit Slováky a Maďary do cechů, mezi konšely, ba bránilo jim zakupovat se v městech a stavět si tam domy. R. 1608 uzákonil uherský sněm rovnost všech tří národností v nabývání městských práv. R. 1609 stanovil pokutu 2000 dukátů těm městům, jež by onoho zákona nešetřila. Roku 1613 ji zaplatila Banská Bystrica.⁶⁾

Přemysl, slavený jako vzor rytířských ctností, panoval tak šťastně přes dvacet let, pořádaje svůj stát, prostírající se od Krkonoš k Adrii, a jen občas zavítal na pražský hrad. Ten dal opravit a silně opevnit baštami a věžemi, z nichž pouze dvě - Mihulka a Daliborka - dosud strmí nad Jelením příkopem. Jeho konec byl tragický; ač ustanovoval za hejtmany a správce v alpských zemích jen české pány, přece k české národnosti velké lásky neměl. Jeho matka byla štaufská princezna, on otevřel německému živlu do Čech brány dokořán a učinil z nich zemi dvojjazyčnou, a přece se Němcům nezavděčil. Toužil po německé a císařské koruně; za jejím leskem nesla se jeho ctižádost, ona se měla stát pevným poutem státu jím založeného, jej zabezpečit a jeho politický úkol dovést. Knížata německá však volila v poslední době za krále panovníky slabé nebo vzdálené, aby jich nemusela poslouchat; a proto Pře-

Německá koruna.

mysla, nejmocnějšího vládce v německé říši a střední Evropě, za krále mítí nechtěla; byl jim příliš mocný. Štěstí mimoto budí závist. Ludvík Falcký a Ludvík Bavorský byli jeho hlavními nepřáteli. A Přemysl měl dosti nepřátel i doma. Velcí i malí ho museli poslouchat a dbát zákonů, král tvrdou rukou ohýbal hřebínek bujným velmožům a donutil je vydat hrady a zboží, jež jim Václav I. lehkovážně rozdal a zastavil. Vítkovicům odňal Hlubokou a Hradiště (Ústí nad Lužnicí) a do jejich rozsáhlých držav vrazil jako klíny město Budějovice a klášter Zlatou korunu.

*Volba v říši
1273.*

R. 1272 zemřel Richard Cornwallský a za jeho nástupce byl vyhládnut hrabě Rudolf Habsburský; měl nad horním Rýnem dost velké panství a s Přemyslem podnikl výpravu proti Prusům. S pomnutím českého hlasu byl zvolen v září r. 1273 ve Frankfurtě za krále. Sněm dále prohlásil, že všechna odumřelá říšská léna, počínaje rokem 1246, mají býti říši vrácena. Rudolf tím byl pověřen úkolem vyvrátit vzrostlou moc českého krále. Přemysl rychle skončil válku v Uhrách, podržev některé pohraniční hrady na Slovensku, a stěžoval si papeži Řehoři X. na pomnutí svého hlasu při volbě ve Frankfurtě; také protestoval proti zvolení Rudolfa, neznámého prý dosud hraběte. Když se však Rudolf vzdal všech štaufských plánů na panování v Itálii, uznal jej papež za krále a vyzýval Otakara, aby učinil podobně, nabízej se mu zároveň za soudce ve sporu o alpské země, jež měl říši vydati. Byl Přemysl hlavou papežské strany a Řehoř X., ctěný v církvi jako svatý, byl ochoten mu prokázat podobné služby jako Inocenc IV., jenž r. 1254 rozdělil babenberské dědictví mezi ním a Belou IV. Přemysl však nabízené služby odmítl, Rudolfa za krále neuznal, nepřátelské hnutí proti sobě v alpských zemích přísně potlačil a chystal se k válce.

*Přemyslův
pád 1276.*

Leč Rudolf, vysoké postavy a orlího nosu, byl neméně statečný a chytrý než jeho sok, jehož hvězda počala blednouti. Po marném vyzývání, aby se Otakar podrobil a alpské země vydal, sjednotil Rudolf ve svém táboře žárlivé jeho sousedy i vnitřní odpůrce a v červnu r. 1275 vyhlásil naň na říšském sněmu v Augšpurce říšskou klatbu. Když i ta vyzněla naprázdno, sebral Rudolf říšskou hotovost a mířil r. 1276 do Chebska, kdež jej Přemysl očekával na Tepelské pláni. Tu se podařilo Rudolfovi získati na svou stranu Jindřicha Bavorského, čímž se mu otevřel vstup do rakouských zemí; vniknuv do vnitra Přemyslových držav, oblehl v říjnu město Vídeň. Město toto zavřelo před Rudolfem brány, stojíc pevně při Otakarovi, jenž při nedávných požárech prokázal měšťanstvu velké služby. Ale tábor Rudolfův u Vídně rostl příchodem alpské šlechty, jež po vypuzení českých posádek spěchala pod prapor nového zeměpána. Přemysl se dal kvapně na pochod ze západních Čech do Rakous; cestou však vypukla vzpoura v jeho vlastním táboře. Vítkovici, vedení Závišem z Falkenštejna, pak Boreš z Ryzmburka (Rudolf prohlašoval celkem 16 velmožů za své spojence) odtrhli se se svými zástupy od králova vojska a jali se hubiti statky jeho a jeho přátel, povolujíce záští v chvíli nejrozhodnější. Přemysl vida, jak mu mizí půda pod nohama, mělť jeho odpůrce kolem sebe několikanásobnou přesilu a

5. Horymírův skok

St. Sv. Cyril

z východu se blížilo vojsko Uhrů a Kumanů, podrobil se nezbytnosti. Zřekl se vlády nad alpskými zeměmi a nad Chebskem, vrátil pohraniční hrady na Slovensku, uznal Rudolfa za německého krále a na ostrově v řece Dunaji přijal od něho obvyklým obřadem Čechy a Moravu v léno 26. listopadu 1276. Zároveň byl umluven sňatek mezi dítkami Přemyslovými, Václavem a Anežkou, a Rudolfovy, Hartmanem a Gutou, již zprvu určil za věno Dolní Rakousy po Dunaj, ale později jen Chebsko. Král český a uherský dlouho bojovali o dědictví babenberské; moc Přemyslova byla stálými válkami přece jen oslabena, Rudolf přišel jako tertius gaudens. Česká velmoc byla jako by mezi dvěma žernovy rozdrcena.

Po smutném pádu následovalo ještě smutnější zahynutí. Přemysl byl po matce Kunhutě z hrdého a tragicky zahynulého rodu štaufského a sám také nešel podobnému osudu. Dva kohouti se nesnesli na jednom dvoře. Přemysl byl stále dosti mocný a nemohl svého pokoření zapomenout. Těžce nesl, že Rudolf se zdráhal potvrdit velké privilegium z r. 1212 a že držel ochrannou ruku nad zrádnými velmoži; byli sice do mírové smlouvy pojeti, král jim však nemínil tak snadno jejich pých prominout. Hrad Vítkovice byly ztčeny, Záviš a jeho bratři prošli ze země. V říjnu r. 1277 byly vyměněny trpké listy, nepřátelství propuklo znovu a Přemysl vsadil znovu na záludnou hru válečnou svůj život a blaho svých poddaných. Nejprv se rozpředl úporný boj diplomatický o spojence. Při Přemyslovi stála některá knížata severoněmecká, jmenovitě jeho synovec Ota Braniborský, knížata slezská, v Rakousku zvláště Chuenringové; jiná knížata pohnul Přemysl alespoň k neutrálnosti, takže Rudolf vedl do boje hlavně hotovost alpských zemí. Oba králové měli kolem sebe po 30.000 mužů. Ladislav Uherský však přivedl Rudolfovi snad 45.000 lehké jízdy. Za těchto okolností nezbývalo, než zůstat na Moravě a vésti válku obrannou na hradech a za hradbami měst, proti nimž byla rytířská vojska bezmocná a v poli dlouho nevydržela. To se však nesrovnávalo s Přemyslovými názory o boji; znal jen polní bitvu, v níž jako v turnaji bojuje muž proti muži.

Vpadl tedy do Rakous a tam se u Dürnkrut na Moravském poli v pátek 26. srpna 1278 na den sv. Rufa vojska srazila. Byl varován před zradou, vstoupil v předvečer mezi vůdce a rozhaliv hrud vyzýval je, ať raději na něm samém vykonají nešlechtný čin, než aby se zítra staly tisíce obětí zrady; všichni přísahali věrnost. S počátku levé křídlo Otakarovo postupovalo vpřed, až záloha šedesáti těžkooděných dala boji obrat pro Čechy nepříznivý. Milota z Dědic se choval zrádně nebo zbaběle a dal se se zálohou předčasně na útěk. České vojsko bylo obklíčeno se všech stran, a když Přemysl viděl, že je bitva prohrána, vrhl se v nejlítější seč, až vysílen klesl s koně. Byl by se octl v zajetí, ale tu se přihnal Berthold Schenk z Emerberku, jehož bratra rozkázal král kdysi pro zločiny popraviti, a ten vykonal na bezbranném pomstu, ubodav jej se svými tovaryši sedmnácti ranami. Tak sešel se světa slavný kdys Přemysl Otakar II., teprve v 48. roce svého věku. Porážka Čechů byla úplná; 12.000 mrtvol krylo bojiště, několik tisíc bylo zajato, někteří utonuli v Moravě. Tělo nešťastného krále je

Krátký mr.

*Bitva na
Mor. poli
1278.*

uloženo u sv. Víta. Cisterciáci zlatokorunští pořídili v tamním chrámě svému zakladateli krásný náhrobek.

V našich dějepisech se přilévá do těchto beztoho smutných událostí ještě hořkého pelyňku tvrzením, že papež Mikuláš III. vydal na českého krále klatbu. Byla to válečná lest nepřátel. Rozhlašovali, že český král je vyobcován z církve, aby od něho odvrátili spojence. Papež však na klatby nevydal.⁷⁾ Nanejvýš se možno tázat, upadl-li král v tak zvanou klatbu nominální, která zvláště za středověku bývala připojena k mnohým přečinům a skoro ke všem smlouvám. Tak upadal v církevní klatbu ten, na koho byla vydána klatba říšská; ta byla ovšem nad Přemyslem vyslovena. Dlužno však mít na paměti, že Přemysl hájil svého dobrého práva, celistvosti svého království, jež zrádní pánové a Rudolf chtěli roztržít. Proto je celá ta věc nejistá.

VÁCLAV II. (1278-1305)

Otakar strhl svým pádem i naši vlast s výše blahobytu v propast neslýchané bídy. Rudolf vešel do bezbranné Moravy, kde jeho vojsko řádilo a on přijímal hold německých měst, jež se mu ochotně poddávala. Odtud postoupil až k Čáslavi, ale čeští páni a Ota Braniborský se postavili u Kolína k obraně. V říjnu byla ujednána smlouva, podle níž Rudolf podržel Moravu k hrazení válečných útrat. V Čechách na tutéž dobu byl ustanoven za správce a poručníka sedmiletého Václava Ota Braniborský. V prosinci byly v Jihlavě slaveny svatby Václava s Gutou, Anežky s Rudolfem, dítek sedmi a desíletých, jež do dospělého věku byly chovány u svých rodičů. Rudolf si tím připravoval cestu k přemyslovskému dědictví.

Ota Braniborský 1278-1283. Ota Braniborský byl synem Otakarovy sestry Blaženy, jež dostala vñem Horní Lužici. Otovo vladařoní bylo neblahé; v zemi nastal zmatek a boj všech proti všem, cizinců proti domácím a domácích mezi sebou. Ota sám si počínal jako zemský škůdce a násilník; jeho prvním činem bylo, že oloupil svatovítský chrám a královský hrad. Kunhutu i Václava dal odvézti na hrad Bezděz a tam je střežiti. Kunhutě se sice podařilo prchnout na Moravu a usadit se v Hradci u Opavy, kde se záhy obklopila stkvělým dvorem, jehož přední zdobou byl Záviš z Falkenštejna. Václava však vzal s sebou Ota v srpnu 1279 do Branibor.

Zmatek a hlad 1281-2. Správu země vložil do rukou Gebharda, biskupa braniborského, a na pomoc mu poslal houfy žoldnérů, aby jimi udržoval nepokojný národ na uzdě. Ti však přepadali z hradů a měst vsi, dvory a kláštery, a mnohdy je tak důkladně vydrancovali, že v nich nezbylo zrnka, chlupu, ni pířka; některé kláštery byly úplně zničeny. Do země se hrnula jak k padlému tělu všelijaká bludná chasa a loupila. Též šlechta uchvacovala královské i církevní statky. Vítkovci zpustošili klášter zlatokorunský a spálili Budějovice, opory královny moci. Za bojů mezi šlechtou a královskými městy, jejichž měšťané nejen odráželi útoky, ale podnikali i výpady na šlechtické statky a hrady, valně ochladla v panstvu láska k německví, v níž nápodobili královský dvůr. Za obecné nejistoty ležela půda ladem; r. 1281 se dostavil velký hlad, takže chudí majetným odná-

šeli hrnce s ohnišť, lidé jedli kůru, kořeny, těla lidská i zvířecí. Z nepřírozené výživy vznikl mor, jenž zachvacoval lačné i syté. Když nestačily hřbitovy, bylo kolem Prahy vykopáno osm velkých jam a do každé uloženo víc než tisíc mrtvol. Země vypila ka-lich hořkosti na dno. Rok 1282 přinesl opět hojnou úrodu. Morava již pro Rudolfa spravoval biskup Bruno, zůstala těchto běd ušetřena.

Zemský sněm, na nějž byli za těchto mimořádných okolností voláni i zástupcové předních měst, vymohl na Otovi, že již r. 1281 ustanovil v Čechách za svého náměstka pražského biskupa Tobiáše z Bechyně. Také slíbil, že ještě téhož roku vrátí zemi vězněného prince, dostane-li 15.000 hřiven výkupného. Když mu byla žádaná suma vyplacena, žádal ještě nových 20.000 hřiven; i ty mu byly slíbeny, ale král Rudolf prohlásil požadavek ten za nezákonný. V květnu r. 1283 se blížil dvanáctiletý princ k rodnému sídlu svých předků. Měšťanstvo i duchovenstvo mu vyšlo vstříc a za zpěvu jej vedlo k hrobům českých dědiců. Zářící úsměv na tváři králevicově věstil na- vrácení lepších časů.

Výkupné za králevice.

Puzen jsa citem synovské lásky povolal k sobě z Moravy matku Kunhutu a na její příměluvu připustil ke dvoru i jejího milce Záviše. Jeden z předních původců Přemyslova pádu se stal hofmistrem. Bavl prince prázdnými hrami, své příbuzné a straníky dosadil na zemské úřady, odpor protivné strany lámal brannou mocí, ale též zemské škůdce a rušitele míru neúprosně stíhal. Záviš byl vynikající muž, stkvějící se vzácnými dary ducha i těla. Kunhuta se dala jeho rytířskými půvaby tak dalece okouzlit, že s ním r. 1284 okazale slavila sňatek, prohřešujíc se tak těžce na památce svého prvního chotě. Záviš, zrádce, zvítězil tím nad Přemyslem dokonale; zaujal jeho místo v rodině a v království. Ze svého štěstí se však dlouho netěšil; již r. 1285 Kunhuta zemřela a Václav byl od jeho odpůřů uvědomován, v čí moci jest on i jeho země. Záviš se stal nepohodlným i králi Rudolfovi, poněvadž ve Václavovi živil nároky na alpské země. Proto Rudolf prohlásil, že Guty Václavovi nedá, dokud se jeho otčím nevzdálí ode dvoru. Hofmistr nečekal na rozkaz, nýbrž samoděk složil úřad a uchýlil se na hrad Svojanov-Fürstenberk u Poličky. Tam žil velkopansky a ještě té- hož roku slavil hluchou svatbu s Alžbětou, princeznou uherskou, vynášeje se svazky s panovnickými rody nad svůj stav a zamýšleje asi ze svých držav zříditi samostatné knížetství. Ješka, t. j. Jana, jež mu odchovala Kunhuta, dal král Václav na výchovu Německému řádu do Prus, kde dosáhl i nějaké hodnosti.

Záviš i Falk. 1283-1287.

1287.

Když strojil Záviš křtiny synu, jež mu porodila nová choť, zval na ně okolní knížata a též krále Václava. Tomu však bylo namluveno, že mu jeho otčím strojí úklady, že jej láká do léčky a chce zajmouti. Václava pojal hněv i strach a rozhodl se, že připraví nebezpečnému muži to, co myslil, že on chystal jemu. Odpověděl tedy, že na křest přijede, bude-li od Záviše osobně pozván. I byl dřívější hofmistr přivítán na pražském hradě s obvyklými počtami. Gutě přinesl darem umělý závoj, jehož ona se však ne- dotkla, nýbrž tušíc v něm skryté kouzlo, ihned na oheň uvrhnout kázala; pokládalať Zá- više za čaroděje. Když chtěl odejít, byl prohlášen za králova vězně. „Ba ovšem,

Jeho zatčení 1288.

chci-li však,“ pravil a vytasiv meč, bránil se devíti rytířům drahnou chvíli. Konečně byl povalen, spoután a vsazen do Bílé věže. Soud jej odsoudil k vydání královských hradů a pokladů, jež neprávem držel, ač předstíral, že je zdědil po královně Kunhutě. Půl druhého roku strádal Záviš ve vězení, žalář však jeho hrdé mysli nezlomil; strážným dával najevo jen vzdor a opovržení.

Jako na povel zvedla rozvětvená čeleď Vítkoviců proti králi nebezpečnou vzpouru. Ten však měl mocnou oporu ve svém tehánu Rudolfovi. R. 1290 přivedl jeho prvorozený syn, rakouský vévoda Rudolf, vojenský sbor. Ale uprostřed slavnosti náhle zemřel a byl pohřben u sv. Víta. I byl v čelo výpravy postaven nevlastní Václavův bratr Mikuláš, opavský kníže, levoboček krále Přemysla, a prý podle Rudolfovy rady byl spoutaný Záviš voděn od hradu k hradu a bylo vyhrožováno jeho popravou, nebude-li hrad vydán. Byl přiveden i pod hrad Hlubokou, jež hájil Závišův bratr Vítek. Ten však nechtěl kruté pohružce věřiti a Záviš se zdráhal vyzvati bratra k povolnosti. Byla mu tedy dopřána malá chvíle k přípravě na smrt, pak byl vyveden na lešení a před očima obhájců byl sťat na „pokutní louce“ 24. srpna r. 1290. Tělo bylo se ctí pochováno v klášteře vyšebrodském, založeném od Vítkoviců. Jeho bratři Vítek a Vok opustili zemi, ostatní Vítkovci se králi podrobili a svá zboží zachránili.

Zbraslav 1291. Václav na poděkování, ale též na usmíření založil klášter na Zbraslavi, kde dotud stával lovcův hrádek, na místě překrásně položeném na soutoku Berounky s Vltavou. Byl to nejbohatší klášter cisterciáků v Čechách s nádherným pětilodním chrámem gotickým a královskou hrobkou. Slul „Aula regia“ (Königssaal), Čechové však zůstali při starém názvu Zbraslav. Opat Konrád, jenž tam uvedl sbor mnichů ze Sedlce, stal se důvěrným rádcem královské rodiny a jeho nástupce Petr Žitavský tam sepsal kroniku, jež oplývá zaslouženou chválou štědrého zakladatele a je hlavním pramenem pro události od r. 1283-1338.

Povaha Václava II. Překonav vnitřní nesnáze, dospěl král Václav věkem a v devatenáctém roce začal panovat samostatně. Tělo byl slabého a proto se nemohl stát hrdinou jako otec, ale nadání byl vynikajícího, mysli ctižádostivé a válek se nestrachoval. Zřídkka cválal v rytířské zbroji v čele vojska, ale pak vždy s velkou okázalostí a nádherou. Skoro neustále přebýval na pražském hradě, odtud zakládal a řídil velkou říši. Jakmile se země zotavila, cítil těsnost zděděného království a záhy pokračoval ve velkorysé politice svého otce, byť jiným směrem. Jeho dvůr už nebyl tak výlučně německý jako za posledních dvou předchůdců. Bylo na něm dosti kleriků domácích i cizích, jichž si král vážil jako nositelů vzdělání a ve styku s nimi mnoho dohonil, co pro nepříznivé okolnosti v jeho výchově bylo zanedbáno. Ve službách politických i vojenských používal lidí zběhlých.

Velká byla králova zbožnost; jeho hradní kaple byla proslulá pro drahocennou výzdobu a četné ostatky. Kleče sledoval v ní několik mší najednou i po sobě k mrzutosti rádců. Zvláště hodinky mariánské se vroucně modlival. Celé kusy latinského

Písma uměl nazpaměť a složil i několik německých básniček, ač číst a psát neuměl. Na Zelený čtvrtek vždy umýval chudým nohy. Zdaleka přicházeli mniši s dlouhými bradami a sloužili před králem mši v jazyku slovanském i řeckém a požehnavše mu, odcházeli obdařeni almužnou a šířili za hranicemi pověst o jeho zbožnosti a bohatství. Nejvíce miloval cisterciáky, nazývá je „svými mnichy“. V důvěrném jejich kroužku na Zbraslavi hledával oddechu od vládních starostí, v jejich chrámě a v jejich řeholním šatě si přál býti pochován. Tato zbožnost Václava II. byla upřímná a opravdová, jako u jeho vnuka Karla IV. a jiných středověkých knížat. Přesto nedovedl svých náklonností vždy opanovat a občas povoloval rozmařilosti. S jeho tělesnou slabostí asi souvisí, že měl nepřekonatelný odpor proti kočkám a že její jímál děs při jejich mňoukání. Když se ukázal mrak věštící bouři, skrýval se do skříně s ostatky svatých.

O přepychu a lesku, jaký panoval u jeho dvora, podává nejlepší důkaz korunovace, již král slavil 2. června r. 1297 na hod Boží svatodušní, v 26. roce svého věku. Václav ji dlouho připravoval a vedle nescetného lidu a domácí šlechty zúčastnilo se jí 28 světských a duchovních knížat zahraničních. Vévoda Albrecht Rakouský, králův svak, přijel se 7.000 jízdných. Celkem se napočítalo 191.000 koní, na nichž hosté přijeli; pro tolik totiž bylo vydáno podle notářských záznamů denní píce z královských zásob. Krále i královnu Gutu pomazal olejem a korunami ozdobil mohučský arcibiskup Gerhard za asistence několika biskupů. Václav byl oděn v plášť složený ze zlatých šupin, posetých drahokamy. Zlatá koruna prý stála 2.000 hřiven; cenu pásu, meče, prstenu, klobouku a jiných skvostů bylo těžko odhadnouti. Na štítu před králem neseném se skvěl český lev, zobrazený perlami na zlaté půdě; velkými rubíny v tlapách byly znázorněny pazoury. Po skončených obřadech byla královská hostina na lukách, kde se nyní prostírá Smíchov. Tam byl postaven velký dřevěný palác, ozdobený zlatohávkem, a v tom bylo připraveno pro vzácnější hosty. Ostatní stolovali pod stany a širým nebem. Na trhu u sv. Havla teklo pro lid ze studně víno. Po hostině sedali rytíři na koně, aby si dobyli slávy kolbou. Obecný lid tancoval po způsobu českém i německém, kolkolem zněly písně, hlahol trub, zvuky houslí, harf a dud. Čtyři dni častoval král své hosty. Druhého dne položil základní kámen k zbraslavské svatyni, jež byla chloubou jeho vlády, a při tom pasoval 240 šlechtických panošů na rytíře. Byla to korunovace, jaké Praha neviděla a jež i v dalekých zemích budila obdiv.

Hranice českého státu se šířily za Václava II. takřka do nedozírna směrem východním. Tam nechal Rudolf svému zeti k ukojení ctižádosti volné pole; v německých zemích však nebylo pro Habsburky a Přemyslovce zároveň místa. R. 1289 mu dal Chebsko jako věno dcery Guty. Tehdy se začala od rozervaného Polska odtrhovati a k Čechám kloniti německá města a poněmčené větve Piastovců ve Slezsku. Již r. 1291 složila Václavovi vasalskou přísahu hornoslezská knížata, vládoucí v Těšíně, Ratiboři a Opolí. R. 1288 zemřel krakovský kníže Lešek Černý a vdova po něm po-

*Korunovace
1297.*

*Získání
Krakovska
a Sandoměska
1292.*

zůstalá, Gryfina, byla sestrou královny Kunhuty a tetou krále Václava. Ta přemluvila rovněž německé měšťanstvo krakovské, že si zvolilo za pána jejího synovce, českého krále. I vypravil se Václav r. 1292 do Krakova a přijal v biskupském chrámu přísahu věrnosti od měšťanstva i šlechty malopolské. Jeho vojsko proniklo dále na východ a Václav se nazýval knížetem krakovským a sandoměřským.

R. 1291 zemřel král Rudolf a Václav žádal po Albrechtovi, vévodovi rakouském, vrácení alespoň některých alpských zemí. Albrecht však, muž drsný a pánovitý, to příkře odmítl a schůzka svaků ve Znojmě skončila s velkým rozladěním. Václav volil Adolfa Nassavského a šířil své panství i v Míšni, kde získal asi třetinu nynějšího Saska. Když však Adolf neplnil slibů daných voličům, bylo o korunovaci v Praze umluveno zvolení Albrechtovo. Zápas obou králů však skončil mimo nadání již r. 1298 bitvou u Göllheimu v Porýní, v níž Adolf zahynul rukou svého soka.

*Králem
polským
1300.*

R. 1295 si vymohl velkopolský kníže Přemysl od papeže královský titul a chystal se sjednotit celé Polsko pod svým žezlem a vyvrátit i české panství v Malopolsku. Ale již následujícího roku byl Přemysl od svých služebníků zabit a Velkopolsko bylo zmítáno tři léta vnitřními rozbroji. Tu vypravila tamní šlechta poselstvo do Prahy, nabízející polskou korunu králi Václavovi a též ruku Přemyslovy dcery Elišky, zvané Rejčky. Guta, první králova choť, zemřela r. 1297. I vypravil se král v létě r. 1300 na východ a dobyv Hnězdn, dal se tam v srpnu od metropolitů korunovati na polského krále. Všichni Piastovci, vládnoucí knížetstvími, složili mu vasalskou přísahu; vzpírající se Vladislav Lokýtek byl vyhnán ze země. Kvapná korunovace byla předzvěstí krátkého panování. Polský klerus dával zjevně znáti nechuť k četným Němcům v králově družině. Zanechav tam české hejtmany a posádky k zajištění pořádku a pokoje, vrátil se Václav do Prahy.

*Nabytí
Uher 1301.*

Začátkem r. 1301 zemřel v Uhrách Ondřej III. a jím vyhasl starobylý rod Arpádovců. Část magnátů požádala Václava II., aby jim dal za krále svého syna. Hlavním českým straníkem byl Matouš Čák Trenčanský, jenž si při moravských hranicích zřídil polonezávislý státeček. Byla to povážlivá věc. Václav III., tehdy teprve dvanáctileté dítě, byl jedinou nadějí rodu; a král jej měl poslat do rozervané země, kde r. 1290 byl od Kumanů zabit Ladislav IV., spoluvítěz na Moravském poli? Konečně přece žádosti vyhověl. Dne 27. srpna byl mladý Přemyslovec korunován ve Stolním Bělehradě na uherského krále a přijal jméno Ladislav V. Druhá strana však zvolila Karla Roberta, prince neapolského, rovněž dvanáctiletého. Ten byl korunován v polním táboře u Ostřihomy; a tak měly Uhry dva krále, oba pravnuky Bely IV., a drobnou domácí válku mezi jejich stoupenci.

*Pražské
groše 1300.*

Nejzáslušnějším činem Václavovým ve vnitřní správě byla oprava mincovní. V evropském mincovnictví byly tehdy velké zlořády. Knížata prohlašovala rok co rok, někdy i vícekrát do roka, běžné peníze za neplatné. Za stažené dostali poddaní peníze nové, ale při této výměně se jim vždy něco srazilo. Toto zkracování poddaných bylo sice jedním z důhodů knížecí komory, neustálé přetavování mince však mělo za následek

velké její znehodnocení a zlehčení. U nás začali raziti mince Boleslavové v desátém století po příkladě králů franských. Peníze, v této době u nás vydávané, byly brakteáty, tenké, nehezké lupínky, jimž lid říkal plecháče. Byly jednostranné, nesly dvojitou rázu; co na jedné straně bylo vyhloubené, to bylo na druhé vypouklé. Užívalo se jich jen k drobným obchodům; větší nákupy a prodeje se platily stříbrem na váhu. Řemeslo penězokazů kvetlo, ač jim bylo vyhrožováno upálením. Komoře krále Václava plynuly bohaté příjmy z četných dolů, jmenovitě kutnohorských a německo-brodských, takže náležel k nejbohatším panovníkům evropským. Český král je předešel i dobrým příkladem; on se první zřekl nekalého zisku, spojeného s opětovnou výměnou peněz, a dal raziti mince dobrého zrna, stálé ceny, jichž už nikdy nežádal zpět. Z Florencie povolal družstvo mincovních podnikatelů a usadil je v tak zvaném Vlašském dvoře v Horách Kutných a ostatní své mincovny v zemi zrušil. R. 1300 nastoupily svou cestu světem české či pražské groše (grossus t. j. tlustý), jež zaplavily země české, polské i valné okolí. Na jejich přední straně byl vyryt český lev a kolem něho nápis: Grossi Pragenses. Na druhé straně byla vyražena česká koruna a kolem ní slova: Wenceslaus secundus Dei gratia rex Bohemiae (Václav druhý z Boží milosti král český). Tyto věčné groše byly vskutku královským darem o sekulárním roce 1300 a poddaným způsobily velkou radost.

Král povolal do Prahy i učeného právníka Gozzia z Orvieta, aby pořídil svod zemského zvykového práva. Městské i církevní právo bylo napsané, Václav chtěl dáti národu i knihu zomského práva. Páni se však tomu vzepřeli; nechtěli si dáti vázat ruce zákoníkem, chtěli i nadále na zemském soudě „svobodně nalézati“. Psaný zákon byl by utužil panovnickou moc na újmu šlechtické svobody. Pro Kutnou Horu bylo jen přepracováno „horní právo jihlavské“ (Jus regale montanorum). Též se vzepřeli královu úmyslu, založit v Praze generální učení čili universitu, aby ještě více nevzrostly moc a jmění duchovenstva. Bylo třeba silnější ruky, jež by národ takřka za vlasy a proti jeho vůli povznesla na vyšší stupeň vzdělanosti.

Zmařená plánu.

Velká moc českého krále vzbudila žárlivost krále Albrechta, jenž se rychle dohodl s kurfiřty v Porýní, s nimiž vedl válku, dohodl se i s papežem Bonifácem VIII., uznáv jeho svrchovanost i nad světskými knížaty, a sbíral všechny síly proti nenáviděnému svaku. Proti Václavovi se postavil i papež Bonifác. Království uherské přiřkl jako papežské léno Karlu Robertovi, princovi neapolskému, království polské Vladislavu Lokýtkovi, jenž hledal v Římě zastání. I vyzval Albrecht Václava, ať se zřekne obou oněch korun, jemu pak ať vydá Chebsko, Míšeň, ať mu postoupí na šest let kutnohorské doly nebo zaplatí 80.000 hřiven, jako desátek povinný říši. V Uhrách skupina českých straníků řídla přecházením do protivného tábora, kde svůj hlas znovu dobře vydražila. Václav se vypravil roku 1304 mocně do Budína, aby odvedl syna do Čech, a vzal s sebou i korunovační klenoty. Celá země jako pobouřené moře vzkypěla hněvem proti únoscům korunních drahocenností.

Zápas s Albrechtem 1304.

V září téhož r. 1304 vpadl Albrecht s vojskem německým i uherským do Čech a namířil od Budějovic přímo ke Kutné Hoře, stříbrné pokladnici království. V Polsku

vyvracel opory českého panství neúnavný Vladislav Lokýtek. Král Václav si počínal proti tolika nepřítelům velmi obezřetně. Svolal zemskou hotovost, pevně obsadil přední města a hrady, s vybraným sborem námezdným a s oddíly severoněmeckých spojenců stál u Nymburka, sleduje Albrechtovy podniky. Shluk kutnohorských osad byl nahonem opevněn příkopem, valem a tyněním a dovnitř vložena silná posádka pod Jindřichem z Lipé a Janem z Vartenberka. Albrecht si přál svést rozhodnou polní bitvu jako u Göllheimu a tak naráz boj skončiti. Václavu však se mihl před duchem otcův stín; nechtěl po jeho příkladě vše vsadit na nejistý výsledek polní bitvy, nýbrž jako kunktátor boj prodlužovati, nepřítel malými potyčkami unavovati, v čemž mu byla nápomocna i pozdní roční doba a raný sníh. Albrecht dorazil ke Kutné Hoře teprve 18. října. Nepřítel nebyl s to ani celé město sevřít a útoku se neodvážil, obává se nehody. Zato Jindřich z Lipé učinil výpad, zajatci byli rozsekáni a kusy těl vyházeny přes ohradu. Lid i koňstvo začalo hromadně hynout od vody, již brali z potoka otráveného od horníků struskami ze stříbra. Uherští spojenci se začali bouřit; to pohnulo Albrechta k rychlému ústupu z Čech přes Moravu ještě před svátkem Všech svatých. Způsob Václavova boje nebyl hrdinný, ale vedl k cíli.

Ba následujícího roku chystal výpravu do rakouských zemí, v nichž habsburské panství ještě nebylo zakotveno. Leč poslední události otrásly jeho zdravím beztoho chatrným, takže o velkonocích byl nucen ulehnout.

Jeho smrt. Povolav dědice a přední pány, dal si od nich na ostatky svatých přísahati, že budou dbáti o pokoj a bezpečnost v zemi. Nádherné zařízení své kaple rozdal kostelům a klášterům, poručil duchovním, jakou mši má z nich kdo sloužiti v hodině jeho smrti a skonal 21. června za předčítání pašijí podle sepsání sv. Matouše. Ač mu bylo teprve 34 let, měl vzeříení starce. Pochován nebyl, jak si přál, v řeholním rouchu cisterciáků, nýbrž v skvostném korunovačním ornátě. Jeho tělo bylo nošeno po předních pražských kostelích, kde byly zaň konány bohoslužby, pak byla rakev vložena na smutně vypravenou loď a vezena na Zbraslav. Přední hosté rovněž se plavili, obecný lid se tam však hrnul po obou březích Vltavy. Opat Konrád v čele bratří přijal tělesnou schránku jejich zakladatele, pochoval ji uprostřed v chrámě a náhrobek opatřil sochou zesnulého. Václav II. byl slavný panovník. Jeho postava je však obestřena smutným nádechem pro zákeřnou chorobu, jež předčasně hlodala na kořenech jeho zdraví. Svými snahami a sklony je předchůdcem šťastnějšího vnuka Karla.⁸⁾

VÁCLAV III. (1305-1306)

Šestnáctiletý Václav III., jenž se psal: „Z boží milosti král český, uherský a polský“, měl v sobě jádro dobrého panovníka. Jeho chotí byla Viola Těšínská. Zprvu si liboval v lehkomyšlné společnosti panských milců, kteří při hostinách a pitkách na něm loudivili hrady a statky a jejich darování si dávali ihned písemně potvrdit. Opat Konrád

a pražští měšťané však upozorňovali mladého krále na ošemetné jednání jeho přátel a Václav si začal uvědomovat převrácenost svého počínání. Stalo se, že postavil řadu hrnečků vedle sebe a oslovuje je jmény svých milců, pronášel hrozby: „Ten a ten pán nechť mi vrátí můj hrad, sice mu rozbiji hlavu jako tento hrnec“ a při tom jej holí rozdrtil.

S králem Albrechtem ujednal mír ještě r. 1305, vydav mu Chebsko a Míšeň. Klenoty uherské postoupil Otovi Bavorskému, maje v úmyslu hájiti jen koruny polské. Vladislav Lokýtek ohrožoval již i Krakov, hlavní baštu českého panství v Polsku. Jobovy zprávy konečně vyrušily krále z nečinnosti. Byla svolána veřejná hotovost a král se sám postavil v její čelo. Jako sraz určena Olomouc, jež se stala jevištěm smutné dohry Přemyslova rodu. Václav odpočíval 4. srpna za parného odpoledne v děkanské residenci. Tu se k němu přiblížil najatý, v domě ukrytý vrah, a probodl jej třemi ranami, takže vzápětí zemřel. V pachateli, jenž byl od stráží na místě ubit, byl zjištěn Durink Konrád z Botensteina. Vlastní strůjce zlého činu však zůstává zahalen neproniknutelnou rouškou. Byl jmenován Albrecht, Vladislav Lokýtek, ale i čeští páni. Teprve r. 1326 dala Eliška převéztí tělo nešťastného bratra na Zbraslav, kdež byl uložen vedle svého otce.

*Zavražděn
v Olomouci.*

Celý národ byl touto smutnou událostí ohromen, poněvadž smrtná zbraň zasáhla ve Václavu III. i vládnoucí rod v samém kořenu. Jím vyhasla dynastie, jejíž dějiny byly po 500 let i dějinami celého národa. Zlou sudbou byl staroslavný kmen Přemyslovců vyvrácen a v české zemi vznikla zející jáma, jež nebyla trvale již nikdy vyplněna. Dynastie Lucemburků záhy vymřela a ty, jež následovaly, s národem nestrostly a nezdomácněly, už i proto, že v Čechách nesídlily. Národ jakoby osířel.

Rod Přemyslův dal zemi 32 knížat a 7 králů; nejslavnější je Přemysl II. Za něho a jeho syna vzrostl český stát na velmoc, ač neobsahoval Slovenska. Nejušlechtilější ratolestí na tomto kmeni je kníže Václav, světec a mučedník. Tři princové dosáhli biskupské hodnosti: Jaromír a Břetislav Jindřich byli biskupy pražskými, Vojtěch arcibiskupem salcburským. Jiní princové byli probošty, četné Přemyslovny řeholnicemi pannami, z nichž některé zemřely v pověsti svatého života.

Přemyslovci.

Na Slovensku mezitím jako svrchovaný vládce panoval Matouš Čák Trenčanský. Již r. 1303 opustil stranu Přemyslovců a přešel ke Karlu Robertovi. Brzy se však zřekl i jeho a neuznával nad sebou nikoho. Z rozsáhlých zboží arcibiskupa ostřihomského, biskupa nitranského a vácovského si vytvořil souvislou državu a vládl od Děvína a Komárna až do Spišska a ke Slánským horám. V četných hradech usadil posádky žoldnéřů; též dosti Čechů a Moravanů bylo v jeho službách. Násilnostmi všeho druhu nashromáždil velké bohatství. Trenčín, své sídlo, opevnil, opatřil vysokou čtverhrannou věží, vodovodem a v blízkosti založil obory. Měl palatina, komořního, sudního a jiné úředníky po způsobu současných panovníků. Mince razil v Nitře. Čák byl sice maďarský magnát, ale poněvadž úřední řeč byla latina a slovenské zemanstvo bylo ještě maďarštinou skoro nedotčené, mluví se o „slovenském království“.

*M. Čák
Trenčanský.*

*Vpadl
na Moravu.*

Roku 1312 porazil Karel Robert s pomocí johanitů a německých měšťanů ve východním Slovensku jednoho z Čákových vůdů a zmocnil se Šaryše a Košic. Čák hledal náhradu na západě. Vpadl 1315 na Moravu a dobyl tam několika hradů, zvláště Veselí, ležícího na ostrově v řece Moravě. Jan Lucemburský však téhož roku přitáhl, dobyl všech hradů zpět, vnikl na území Čákovu a oblehl Holiš. Útoky Čechů však byly odrazeny a když se přihnál Čák svým na pomoc, byli Čechové zasypáni deštěm šípů a dávali se na útěk. Jindřich z Lipé přehajšl zastavil a v obnovené bitvě na bylo 1500 těžce obrněných českých rytířů brzy převahy nad lehkou jízdou Čákovu. Došlo k míru a každý podržel své.

Když bylo šíření jeho moci na východě i na západě zaraženo, odíral trenčanský despota tím více bezbranné duchovenstvo a drancoval kláštery a kostely. Církevní klatby a interdikt si málo zabíral. Duchovenstvo nesmělo dbát trestů a musilo konat bohoslužby. Nejvíce od něho zakusili nitranský biskup a tamní kanovníci. Když to biskup už nemohl snést, vyslovil též nad tyranem klatbu. Musil však přehnout před jeho hněvem a jeho residence byla rozbořena. Král nechal nebezpečného muže na pokoji. Byl Čák bezdětný a bylo zjevno, že jeho smrtí zajde i jeho stát. Zemřel r. 1318, podle pověsti stižen ošklivou nemocí jak Herodes. Slovensko pak dlouho slulo „zemí Matúšovou“.

RUDOLF I. (1306-1307)

*Jindřich
Korutanský.*

Po vymření Přemyslovců se pokusily rychle za sebou tři dynastie trvale se usaditi na uprázdněném českém trůně; leč ani neúnavné úsilí Habsburků, ani opětovný pokus rodu Korutanského nebyly provázeny konečným zdarem. Teprve Lucemburkům se poštěstilo zaujmouti český trůn trvale a zakotviti v zemi skoro na půl druhého století. Do té doby byli vybírání za panovníky mužští členové rodu Přemyslova. Václav II. zanechal čtyry dcery, Annu, provdanou za Jindřicha Korutanského, neprovdanou 14letou Elišku a ještě mladší Markétu a Anežku. Byly tu ještě dvě mladé vdovy, Eliška Rejčka a Viola Těšínská. Václav III., odcházeje do Polska, svěřil vládní otěže Jindřichovi; ten měl tudíž nejlepší vyhlídky na královskou korunu a v září byl od většiny panstva zvolen. Leč král Albrecht prohlásil Čechy za uprázdněné říšské léno a napjal všechny síly, aby se bohatého dědictví po Přemyslovcích zmocnil. Nehledě na právo země k svobodné volbě, rozkázal prvorozenému Rudolfovi vypraviti se z Rakous zbrojně k Praze; sám vtrhl z Míšně k Lounům. Rudolf u Prahy neskrblil podle otcovy rady černidlem a pergamenem v zapisování hradů a statků. Páni činili z nouze ctnost a politické váhy se začaly silně kloniti na stranu nečetné skupiny habsburské. Jindřich oště, že tratí půdu pod nohama, prohl s Annou tajně přes Bavorsko do Korutan, skončiv tak neslavně první své vystoupení na českém jevišti.

Rudolf byl v říjnu od sněmu zvolen za krále. Za choť nepočetl žádnou z Přemysloven, nýbrž Elišku Rejčku, dávaje tím najevo své nároky i na polskou část Přemyslovského dědictví. Toto odstrčení královských dcer domácích bylo nelibě neseno. Albrecht nadto ve Znojme udělil v lednu 1307 Čechy v léno všem svým šesti synům společně z obavy, aby Rudolf, jenž byl slabého zdraví, nezemřel bez dědice. Rudolf, ač teprve 24letý, byl schopný panovník. Z Rakous, jež dotud byl spravoval, si přinášel zásobu vladařských zkušeností a byl určen za otcova nástupce v říši. První jeho péče se nesla k uspořádání financí, jež byly posledními událostmi rozvráceny. Tisíc hřiven z dolů kutnohorských určil ročně k splácení dluhů, omezil velké výdaje dvoru a potřeby k stolu si dával dovážet z Rakous. Měšťané reptali pro úbytek zisku a nazývali Rudolfa „králem kaše“, „der Breikönig“. Dalimil o něm píše:

„Kněžsky se u stolu jmieše,
každý den kaši vaříeše,
a to pro lék činieše,
neb mdlého života bieše.“

Poněvadž se mu všichni páni nepodrobili, vypravil se proti Bavoru Strakonickému a oblehl jeho hrad Horažďovice. Leč zachvácen byv úplavicí sklácen byl předčasně v hrob 3. srpna r. 1307, a nikým nejsa oplakáván, byl pochován u sv. Víta vedle svého strýce Rudolfa.

JINDŘICH KORUTANSKÝ. (1307-1310)

V zemi se mocně vzedmula vlna protihabsburského smýšlení. Národ se rozestoupil na dvě strany, četnější korutanskou, menší habsburskou. Volební boj byl úporný; místy byl veden i zbraní. Tobiáš z Bechyně, zemský maršálek, sloup strany habsburské, jenž se pro dnu dal v nosítkách přinésti do volební síně v biskupském dvoře a nešetrně se dotkl bývalého domácího rodu, byl tam od svých odpůrců proklán mečem. Byl zvolen choť Přemyslovny Anny Jindřich Korutanský. Rychle byl vyveden z alpského zákulisí na neklidnou českou scénu, aby sehrál komedii ještě smutnější, než byla první. Poněvadž korunovace pro velkou vzdálenost arcibiskupovu nemohla býti ihned provedena, byl Jindřich po starodávnu nastolen a břevnovský opat Bavor vsadil mu před celým shromážděním na hlavu svou mitru, takže se nový král jevil pravoplatným nástupcem bývalých vévod vyznamenaných mitrou.

Král Albrecht si však nedal tak snadno skvělou kořist z rukou vytrhnout. Ještě téhož roku 1307 poručil synu Bedřichovi vpadnouti z Rakous do Čech; sám tamtéž namířil přes Cheb. Útoky na Kolín a Kutnou Horu se sice nezdařily, ale Eliška Rejčka, vdova po králi Rudolfovi, otevřela Habsburkům věnná města ve východních Čechách, do nichž Albrecht vložil posádky. Bedřich mimoto dobyl Budějovic a získal pro sebe část Moravy. Jindřich by si byl proti houževnatému Albrechtovi přemyslov-

Volba.

Boj s Albrechtem.

ský trůn stěží uhájil, když tu hluboce zasáhla do českých dějin nepředvídaná událost, která jim dala zcela jiný směr. Jan, 18letý vévoda švábský, Albrechtův synovec, syn Anežky Přemyslovny a vévody Rudolfa († 1290), chovaný do r. 1304 při dvoře pražském, těžce nesl, že mu strýc zadržuje statky a že jej odstrkuje od českého trůnu, na nějž on, po matce Přemyslovec, si připisoval lepší právo, než synové Albrechtovi.

1308. Doháněn jsa žalem a zklamáním ke kruté pomstě, přepadl Albrechta pod hradem Habsburkem, vrazil mu meč do hrdla a jeho průvodci mu utkali hlavu. Tak skončil tento drsný muž, jenž přes mrtvoly se neúprosně dral k vytčenému cíli. Jeho syn Bedřich, necitě se dosti silen k vypuzení Jindřicha, dohodl se s ním a obsazená místa mu vydal za peněžní odstupné.

1308-1313. Jan Švábský, zvaný Parricida, štván jsa výčitkami svědomí, tékal po světě a zašel do Avignonu k papeži, prose za odpuštění hříchu. Ten jej však odkázal k soudu císařovu. Nástupcem Albrechtovým se stal hrabě *Jindřich Lucemburský*, jenž byl zároveň manem německé říše i francouzského krále Filipa Sličného. Nad střední Evropou vzešla hvězda nové císařské dynastie, jež svým světlem na dlouho všechny ostatní zastínila. Vzešla v Porýní, ale její lesk dopadl na vltavské břehy. Císař Jindřich, před nímž Jan Švábský v Pise žaloval na svůj zločin, uložil kajícímu za pokání vstoupit do kláštera a tam se káti. Jan oblékl hned v Pise řeholní šat a zemřel již r. 1313.

*Králova
neschopnost.*

Jindřich Korutanský pocházel z rodu hrabat Gorických. Jeho otec, Menhart Tyrolský, bojoval na Moravském poli proti Přemyslu II. a za odměnu dostal Korutany a Kraňsko. V Praze se brzy zapomnělo na dřívější nepřátelství. Jindřich se stal manželem Přemyslovny Anny a r. 1307 českým králem. Brzy se však poznalo, že tato volba byla naprosto pochybená. Jindřich byl muž neschopný, hleděl si jen rozkoší a pro panovnické úkoly neměl smyslu. A poněvadž ve středověku nikoliv státní stroj, nýbrž osoba králova byla pilířem právního řádu a záštitou bezpečnosti, nastávaly při panovníkově nemohoucnosti zmatek, pěstní právo a zvláště silnějšího; tak tomu bylo za jeho panování i v Čechách. Několik pánů, Jindřich z Lipé v jejich čele, vytrhlo králi z rukou vládní otěže, proud stříbra, plynoucí do královské komory, odvedli do vlastních kapes, takže král brzy seděl u prázdného stolu, a dvořané zastavovali kusy šatstva, aby opatřili královskou tabuli, jejímž byl Jindřich velkým milovníkem. Králi nezbylo než uchylovati se s družinou do klášterů, zvláště do Sedlce, a dávat se živit od mnichů. Proti panské oligarchii se spikli bohatí pražští a kutnohorští měšťané; několik jejich členů, zvláště Jindřicha z Lipé, zajali a čtvrt roku věznili. Zbohatlí měšťané se domáhali účasti na správě země a přijetí mezi zemskou aristokracií. Protivy národnostní se přiosťřovaly. Dalimil skládal v této době svou rýmovanou kroniku, již rozdmýchoval národní vědomí ve vlažném panstvu.

Eliška. Přední osoby nabyly přesvědčení, že místo Jindřicha, jehož se nikdo nebál a si nevážil, je třeba opatřiti zemi nového krále. I vyhlédli si za dědičku trůnu kněžnu Elišku, „poslední Přemyslovnu“, již hodlali zasnoubiti se synem právě zvoleného cí-

saře Jindřicha. Eliška byla 17letá panna, tmavé pleti, vychovaná v klášteře svatojirském od své tety abatyše Kunhuty, vycvičená v umělých pracích urozených dcer. Byla hrdá na řadu slavných předků, po nichž zdédila i značnou míru duševní podrážděnosti, upadajíc občas i do mdlob v záchvatech bolesti a hněvu. Spiknutí vyšlo z nevelké skupiny pánů, prelátů a měšťanů. Jednání s císařem vedli opati cisterciáckí: sedlecký, plaský a zvláště Konrád zbraslavský. Jejich cesta do Porýní, kde se setkali s císařem, neměla nic nápadného; putovali k řeholní kapitule do Citeaux. Netečný Korutanec neužil ani svého kurfiřtského práva; Jindřicha Lucemburského ani nevolil ani si nedal od něho potvrdit držení českých zemí. Jakmile přišel na stopu úkladům proti sobě strojeným, dal svůj hněv pocítit předně cisterciáckým klášterům; jmenovitě Zbraslav byla důkladně vydrancována. Elišku chtěl zasnoubit s nějakým šlechticem, proti čemuž se ona rozhodně vzepřela a z Prahy do Nymburka se utekla. Král povolal z Míšně a Korutan rytířské sbory a rozložil je po předních městech; tyto posádky byly metlou dalekého okolí. Jindřich z Lipé s nimi svedl vítěznou pútku na Pohořelci před očima samého krále.

V srpnu r. 1310 byla Eliška chvatně vypravena do Porýní; vezla si svatební šat, zářící perlami a zlatem, jež si sama byla ušila k slavnému dni. S císařem se setkalo české poselstvo ve Špýru. On by byl nejraději dal Čechům za krále svého 30letého bratra Walrama, jenž se rovněž mohl stát chotěm Eliščiným; ale opati žádali neústupně o syna Jana, teprve 14letého, o němž doufali, že národu přivykne a v Čechách zdomácní. Udělil tedy císař svému synu, vzrostlému mladému rytíři, za obvyklých obřadů na náměstí města Špýru Čechy v léno. Pak byl Jan oddán s Eliškou a nato následovala řada svatebních slavností, že ani nádhery milovný Václav II. by své dceři skvostnějších nebyl vystrojil. Tři týdny, plné šumu, rychle uplynuly a otec i syn se vypravili skoro dobrodružně dobývat korun, císařské a královské. Otec byl sice r. 1312 v Římě korunován na císaře, ale již následujícího roku byl v krásné, ale záludné Italii předčasně sklácen v hrob.

Ne malé Lucembursko, ani žádoucí Italie, ale nehostinné Čechy se staly základnou lucemburské moci a slávy. A přece císař nepokládal ani za potřebné, aby tam uvedl svého syna osobně. Výpravu do Čech o několika tisících jízdných vedli duchovní kurfiřti z Porýní. Přes Cheb vstoupili teprve v listopadu na českou půdu. Biskup Jan z Dražic a několik pánů se připojilo k novému králi, ale města před ním zavřela brány; většina země byla věrna Korutanci. Útok na Kutnou Horu byl odražen. Pro chlad a nepohodu chtěli již vůdcové rozložit vojsko do zimních ležení; ale dříve ještě zkusili štěstí před Prahou. Dorazili k ní 28. listopadu. Její brány byly i zevnitř zataraseny a hlídány obhájci. Tu přišel Berengar, Eliščin zpovědník, s listinami v rukou k bráně a žádal strážce, aby jej pustili k mohučskému arcibiskupu Petru Aspeltovi, že mu nese k rozhodnutí svou při o nějaké beneficium. Bláhoví strážcové pustili jej ven a zase zpět. Dne 3. prosince dal Berengar týnským zvonem umluvené znamení. Lucemburští straníci v městě se srazili v houfec, obořili se motykami a seke-

U císařova dvoru.

Výprava do Čech.

rami na jednu z bran, na niž i zevně vojsko hnalo útokem. Brána byla vypáčena a lucemburské rytířstvo se spuštěným hledím a meči v rukou uvádělo nového krále do sídelního města.

Jindřich se držel na hradě ještě pět dní; 9. prosince před svítáním nastoupil s čeledí druhý svůj exodus z Prahy. U Křivoklátu málem mu nepadli do rukou oni tři opati, vracející se do vlasti. Ještě zavčas se mu však vyhnuli; jinak by byli dostali na pamětnou. Přes Bavorsko se uchýlil do Tyrol, kde žil dále svému pohodlí jako král v perníkové chaloupce. Z Čech si odnášel roj trudných vzpomínek, jimiž prokmital jen lesk královského titulu, jehož užíval až do smrti. Jeho choť, Přemyslovna Anna, zemřela již r. 1313, neodchovavši mu dědice. Nedočkal se ho ani v druhém manželství. Jeho švagr, král Jan, jej později vyhledal v zasněžených Alpách a snažil se získati jeho dědictví pro své syny.

JAN LUCSEMBURSKÝ. (1310-1346)

Šlechtická výsady 1310. Páni a rytíři svoláni po útěku Jindřichově do Prahy na sněm, přísahali novému králi o vánočních věrnost, vymohli si však slavné potvrzení výsad, dotud ne vždy zachovávaných. První byla, že šlechta je povinna k vojenské službě jen uvnitř hranic českých a moravských; k výpravě zahraniční bylo králi volno sebrati vojsko na vlastní náklad. Druhá výsada se týkala daní. Šlechta se uvolovala platit jen u příležitosti královské korunovace, ovšem z kapes poddaných, a při vdávání královských dcer. Páni byli tedy jen ochotni přispěti k zvýšení korunovační slavnosti a složit se na věno královským princeznám. Toto omezení vojenské a berní povinnosti byla „magna charta libertatum“ české šlechty. Těchto svobod se domáhala tehdy šlechta ve všech zemích. Král se dále zavazoval, že nebude svěřovati úřady cizincům a že jim nedopustí nabývat v zemi statků. Již 7. února r. 1311 byl na naléhání pánů král korunován bez velkých příprav v zimní době, a poněvadž byl hrad vyhořelý, byla pořádána korunovační hostina v klášteře minoritů. Vše to byly smutné předzvěsti budoucí vlády. Téhož roku přijal král hold šlechty moravské v Brně a podepsal jí výsady téhož obsahu. Ve Vídni musil vybavovat markrabství ze zástavy, v níž bylo r. 1309 dáno Bedřichovi Rakouskému. Projížděje obě země, srovnával král se zemí *1311.* doupata loupežných rytířů, z nichž přepadali pokojné obyvatelstvo. Po smrti svého otce byl by se rád stal jeho nástupcem v císařské hodnosti. Překážel tomu však jeho mladý věk a pak hněv papežův na jeho otce Jindřicha VII., jenž se pokoušel po *1313.* příkladě Štaufů zmocnit se vlády nad Itálií. Volil tedy Jan Ludvíka Bavorského; menšina povolala německým králem Bedřicha Rakouského, mezi nimiž pak byl veden dlouholetý zápas.

Stavovská bouře 1316-1319. V Čechách mezitím vládli rádcové, jež tam vypravil otec se svým synem, jmenovitě Petr Aspelt, arcibiskup mohučský, kdysi probošt vyšehradský a přední úředník Vác-

lava II. Když se však vrátil král r. 1315 do Prahy, neviděli v něm páni již prince ozářeného leskem císařské důstojnosti, nýbrž nedospělého panovníka, jenž potřebuje ve svém úřadě pomocníků, ovšem ne cizích, nýbrž domácích. R. 1315 vypukly stavovské bouře, jež trvaly až do r. 1319. Rozdmychával je především *Jindřich z Lipé*, muž etizádostivý a ve všech finančních spádech zběhlý, jehož cílem bylo stát se vlastním pánem země a správcem královských důchodů. Král tedy propustil cizí rádce; podkomořím, t. j. ministrem financí se stal Jindřich z Lipé, správcem Moravy Jan z Vartenberka. Jindřich si brzy počínal jako pravý majordomus. Na úřady a hrady dosadil Ronovice, své příbuzné, sám se obklopil nádherným dvorem, takže zastíňoval samého krále; ten trpěl nedostatek a byl pouhou loutkou v ruce hřmotného poručníka. Jindřich se k tomu začal kořit mladé vdově Elišce Rejčce, jež sídlila na Hradci, zvaném odtud Hradcem Králové, takže historie Závišova se téměř opakovala.

Eliška těžce nesla snížení královské moci a odedávna žárlila na hradeckou macechu. Vybízela tedy svého manžela k rázným činům, t. j. k zdoání panské nadvlády. Když všemocný podkomoří a Eliška Rejčka provdali o své újmě Anežku, již Rejčka odchovala Václavovi II., za Jindřicha, knížete Javorského, a věnem jí zapsali město Hradec, bylo jim to vykládáno za zjevnou zradu. Jindřich z Lipé byl r. 1315 pozván na pražský hrad, zajat a uvězněn na Týřově. Všichni Ronovici, t. j. páni z Lichtenburka, Dubé, Housky, Liběšic a jejich přátelé, jako na povel se vzbouřili. Král nemoha odboje sám zdolati, volal na pomoc své přátele z Porýní, Petra, arcibiskupa mohučského, a svého strýce Balduina, arcibiskupa trevírského. Ti přivedli do Čech asi 1000 jízdných, ale cítíce se k potlačení bouře slabí, radili k smíru. Zde přestává podobnost Jindřicha z Lipé se Závišem. Ten byl vyveden ze žaláře na lešení a sťat, Jindřich byl z vazby propuštěn a nosil hlavu ještě výše než předtím.

Ba ještě téhož roku zvedl odboj proti Elišce, jež spravovala zemi místo nepřítomného krále. Ten se vrátil do Čech teprve koncem r. 1317 s 200 rytíři, a když s nimi proti hradům odbojníků nemohl nic pořádit, jal se pustošit a pálit jejich zboží v Čechách i na Moravě. Mezi obecným lidem šel hlas, že král chce všechny Čechy vyhnat a celou zem osadit Němci. Byl též obležen na Špilberku, odkudž sice vyvázl, ale v Čechách utrpěl jeho houfec těžkou porážku. Ve Vídni jednal Jindřich z Lipé s Bedřichem Rakouským o uvedení některého Habsburka nebo Jindřicha Korutanského na český trůn. Jan cítě, že se mu boří půda pod nohama, zavolal si na pomoc krále Ludvíka Bavora a ten rovnal české panstvo s jeho králem na sjezdu v *Domažlicích*. Panstvo triumfovalo. Jeho vůdci, Jindřichovi z Lipé, byl opět vrácen úřad královského podkomoří. Král prohrál svůj zápas s panstvem nadobro, zůstal králem jen podle jména, žezlo mu z ruky vytrhla šlechtická oligarchie; k boji s panstvem bylo třeba soustavné, houževnaté práce, pro niž těkavý, lehkomyšlný král neměl smyslu.

Čechy, jež se mu zdály beztoho zemí polobarbarskou, se mu tím více znechutily. Zemí jeho snů bylo Porýní. Tam stála jeho kolébka, tam se mu dýchalo nejvolněji. Lákal

Jindřich z Lipé.

1316.

1318 duben.

Rozladěná v rodině.

jej skvělý dvůr francouzský v Paříži, kde jeho otec tak často přebýval, kde on sám v mládí studoval nějaký čas na universitě. Což divu, že král začal s Ludvíkem Bavorskem vyjednávat o výměnu Čech za Rýnskou Falc, jež Ludvíkovi náležela. Když uslyšela o manželově úmyslu královna, byla nanejvýš pobouřena a postavila se proti tomu co nejrozhodněji. Přemyslovský trůn musil být zachován jejím dětem. Tu se jal Jindřich z Lipé králi našeptávat, že Eliška osnuje proti němu spiknutí; chce prý se svými straníky tříletého Václava (Karla) provolat za krále a tak jej zbavit trůnu. Je pravděpodobné, že Eliška tento úmysl měla pro případ, že by král onu záměnu chtěl provést. Toto nařčení působilo v královské rodině jako výbuch podkopu. Král se přihnál v únoru r. 1319 s 200 jízdnými k hradu Lokti, kde Eliška se čtyřmi dětmi dlela přes zimu. Dobył hradu útokem a začal tak řídit, že královna myslila, že se pomínul s rozumem. Královně byly odňaty děti i skrovné komonstvo, ona sama byla odvezena na Mělník a tříletý Václav (Karel) jako malý spiklenec s chůvami vězněn dva měsíce na Lokti v komůrce. Rodinné štěstí Eliščino bylo rozvráceno. Jindřich z Lipé byl u cíle. Krále úplně ovládl a obklopil jej společností zhýralých šlechticů; ve víru pustého života měl zapomenout na rodinu a stát. Výlohy na dvorské radovánky platilo duchovenstvo a města. Staroměstští se však vzbouřili a povolali Elišku do Prahy. Král se přihnál s 300 ozbrojenci z Moravy k Praze a útočil, ovšem bez výsledku, na silné hradby; páčil tedy a plenil okolí města. Zjev v českých dějinách neslýchaný, aby král vedl válku proti královně. Brzy došlo k narovnání; ale berní šroub se nelítostně zadíral do těla městského stavu. Král utrácel mnoho a páni nejen neplatili, nýbrž poněmhu se zmocnili i všech královských statků.

Víboje. Král, cítě se v Čechách otráven, pronajímal správu země pánům, kteří mu nejvíce nabízeli. Obyčejně to býval Jindřich z Lipé nebo jeho příbuzní. Sám sebral peníze, ujel s družinou za hranice a proháněl se po světě, vyhledávaje zábav, turnajů, bojů a zaplétaje se do všech politických jednání. Říkalo se, že bez Boží pomoci a českého krále se ve světě nic nepořídí. Celá střední a západní Evropa od Pyrenejí k Němenu, od Severního moře k Adrii, oblast románská, germánská i slovanská tvořily širé pole nejen jeho dobrodružství, ale i politického úsilí. Honilť se král nejen za laciným pozlátkem rytířské slávy, ale snažil se povznést i moc svého rodu; a toto úsilí se potkalo s velkým zdarem nejen pro jeho kavalírské vlastnosti, pro něž byl všude vítaným hostem, ale i pro diplomatickou obratnost a pak pro příznivé mezinárodní styky.

1322-1328. Chotí francouzského krále Karla IV. byla Janova sestra Marie Beatrix, druhá choť Janova a Blanka, první manželka Karlova, byly princezny francouzské, a král přebýval více v Paříži než v Praze. Papežský dvůr byl tehdy v Avignoně a skládal se většinou z francouzských prelátů. Papež, jenž zasahoval svým mocným ramenem do běhu evropských dějin, dbal podle možnosti prospěchu francouzského krále a jeho přátel Lucemburků. Dík těmto okolnostem získal král řadu rozlehlých zemí, některé dočasně, jiné trvale. Hlavní pak jeho úspěch byl, že se dočkal šťastného dne, kdy císařská důstojnost jeho otce byla přenesena na jeho syna Karla.

7. Sv. Metoděj

8. Křest Bořivoje a Ludmily

Není bez zajímavosti sledovat, jak tři přední rody v německé říši, Wittelsbachové (rod bavorský), Habsburkové a Lucemburci, vedly úporný zápas o rozšíření svých držav. V německé říši, rozpadlé v tříšť státek a podobné mosaice, uprázdnilo se vyhasnutím dynastie co chvíle některé území. O takováto odumřelá léna byl sváděn urputný boj mezi mocnějšími rody, jež z oněch trosek říše budovaly svou domácí moc. R. 1319 vymřel v Braniborsku rod Askanský, jehož člen Ota Braniborský dostal od Přemysla II. Horní Lužici jako věno jeho sestry Blaženy. Téhož roku se zmocnil český král *Budišínska*; druhou část Lužice, *Zhořelecko*, obsadil teprve po desíti letech.

Horní
Lužice.

R. 1322 pomáhal český král Ludvíku Bavorovi v bitvě u Mühlendorfu nad řekou Innem proti Bedřichu Rakouskému. Čechové podstatně přispěli v den sv. Václava k vítězství Ludvíkovu. Bedřich byl zajat a též jeho bratr Jindřich, jenž pak byl vězněn na Křivoklátě. Nejvíce se vyznamenal v boji Plichta ze Žerotína. Dvakrát se prosekal řadami nepřátel naskrz von a opět se vrátil touže cestou k svému králi; při třetím pokusu klesl pod ním kůň a on sám byl ubit. Král dostal za odměnu *Chebsko*, jež od té doby zůstalo při Čechách trvale. Byly mu slibovány i Branibory; ty však Ludvík udělil svému stejnojmennému synu.

Chebsko
1322.

Při korunovaci přijal i titul krále polského a chtěl se zmocnit i této země. Vypravil se tedy proti Vladislavu Lokýtkovi ke Krakovu. Leč pro vyhrůžky Karla Roberta, uherského krále, Vladislavova zetě, se vrátil, ale ne úplně s prázdnou. *Hornoslezská knížata* mu složila vasalskou přísahu, jako kdysi Václavu II.

Slezská
knížata
1322.

R. 1325 se nabídl v Avignoně papeži Janu XXII., že potáhne do Palestiny dobývat Božího hrobu. Papež mu k tomu účelu dovolil vybírat v Čechách a na Moravě tři léta za sebou desátek z církevního zboží. Král vymohl velké sumy peněz, jež pak v Porýní a v Paříži při hlučných zábavách promrhal. Když všecko královské zboží bylo již v cizích rukou, zastavoval kusy z církevních statků. Na Židech vymáhal dávky po dobrém i po zlém a dovolil jim hraditi si to půjčováním na lihovu. Cizina byla plna chvály českého krále, ale doma byl pro vydírání proklínán. Aby danému slibu učinil nějak zadost, vypravil se r. 1328 s několika sty rytířů na Litvu, aby jako spojenec Německého řádu obracel tamní pohanské obyvatelstvo na křesťanskou víru. Asi 3.000 jich bylo donuceno dát se pokřtít. Václav pak, kníže mazovský, se musil prohlásit za českého vasala. Při návratu ve Vratislavi složila českému králi přísahu věrnosti *dolnoslezská knížata*. Tak skoro celé Slezy, národnostně pro Polsko již ztracené, se přiklonily k české koruně. Ale těsně s ní nikdy nesplynuly.

1329.

V Alpách vyhledal dřívějšího soka Jindřicha Korutanského a pohnul jej, že svou dědičku Markétu, zvanou Maultasch, zaslíbil Janovu druhorozenému synu. I byl pětiletý Jan Jindřich (1327) uveden do Tyrol, zasnouben a později oddán s bohatou dědičkou. Tu vyhledalo v Tridentě českého krále poselstvo města Brescie, sevřeného od nepřátel. Král sebral rychle vojsko, město osvobodil a 31. prosince 1330 slavil do Brescie vjezd jako jeho vládce. Podobně se mu poddala města Milán, Modena, Pavia,

Tyrol
a Lom-
bardsko.

Lucca a jiná, takže se český král stal pánem větší části Lombardie. Tak budoval svému druhorozenému synu panství, jež by bylo zastínilo i české dědictví Karlovo; ale tyto plány bez pevných základů se rozplynuly v nic a jen ty zisky byly trvalé, jež bezprostředně přilnuly k Čechám jako k pevnému jádru.

*Karel
spoluvládce
1330-1346.*

Králi zatím dospěl vydatný pomocník, jeho prvorozený syn Karel. Narodil se v Praze r. 1316 a byl pokřtěn na jméno Václav, jméno zemského patrona a svého děda Václava II. Jako sedmiletý hoch byl odvezen do Paříže, jednak pro vzdělání, jednak z obavy, aby přece snad v Čechách nebyl provolán za krále. V Paříži, nejpokročilejším městě Evropy, otevřely se českému princovi všechny zdroje tehdejšího vzdělání.

*Jeho
výchova.*

Tam byl nejskvělejší dvůr s vybranými společenskými způsoby, tamní universita byla cílem nesčetných scholárů ze všech národů. V Paříži a v Avignoně se sbíhaly nitky evropské politiky, tam se k nebi tyčily gotické katedrály, země oplývala vínem a blahobytem. Při břimování bylo mu dáno jméno Karel, jímž pak byl trvale jmenován. Velký vliv naň měl benediktinský opat Petr Roger, pozdější papež

1342-52.

Kliment VI. Karel už byl markrabím, když se setkal v Avignoně s kardinálem Rogerem, a ten předpovídal bývalému chovanci, že bude zvolen za římského císaře; on zas svému vychovateli věštil, že dosedne na papežský stolec. Studoval též na universitě. V Paříži byl Karel proniknut nejen smýšlením, ale i hlubokým cítěním katolickým, cítěním, jež je vlastní románským národům. Ti lnou k církvi a papežskému stolci jako k instituci s jejich národním životem co nejtěsněji srostlé, a Karel toto žhavé katolické ovzduší tam v útlém věku do sebe vssál. Proto se mluví o románském cítění prvních Lucemburků, jež je u severských národů vzácným zjevem. Jeho nadprůměrné vlohy se při tak mnohostranných podnětech rychle rozvíjely a již v Paříži naznačoval českým pánům, co podnikne, až dosedne na trůn svých předků. V patnáctém roce svém opouštěl kolébku evropské vzdělanosti, odnášeje si odtud vážný životní názor a vysoké ponětí o vladařských úkolech.

*Ztráta
Lombard-
ska.*

Po krátkém pobytu v Lucemburku se odebral do Italie, kde mu otec světil správu nabytých zemí. Tam jej jen horlivá nábožnost zachránila před nastrojenými úklady. V Pavii, třetí den po příchodu, chtěl přijat o velikonočním hodu při slavných bohoslužbách oltářní Svátost a proto zůstal lačen. Z dvořanů, kteří požili předložené snídání, tři zemřeli. Dopadený vinník na skřipci vyznal, že byl najat od milánského vévody Viscontiho, aby králevici otrávil.

Proti českému králi, jež nenadálá vlna štěstí tak vysoko povznesla, utvořili všichni sousedé nebezpečnou koalici. Král však odvrátil hrozící bouři obratným jednáním a rázností. Císaře uklidnil, přijav od něho italské země v léno. Vladislava Lokýtku oblehl v Poznani a donutil k smíru. Uherský král a rakouští vévodové se nepohodli. Ale vrtkaví Italové byli českého panství pro vymáhání daní a stavbu hradů brzy syti. Karel sice 25. listopadu r. 1332 u San Felice poblíž Modeny nad povstalci ve velké bitvě zvítězil, ale otec, přispěchav z Paříže, uznal za vhodné udělat italskému dobrodružství konec. Za peníze vydal hrady a města, jež dotud držel, sedmnácti-

letého syna jmenoval markrabím a učinil jej svým náměstkem v Čechách a na Mo- 1333.
ravě.

Tam zatím dokonala jeho matka Eliška svůj kormutlivý život, plný obětí a zkla- Eliška
mání. Ponejvíce žila na Mělníce, nějaký čas v Bavorsku, necítíc se v Čechách bez- † 1330.
pečnou. Poslední léta strávila na Vyšehradě u nevlastního bratra, kanovníka Jana, s jedinou svou dcerou Annou. Ostatní dítky byly za hranicemi na vychování. Ve své osiřelosti hledala útěchy ve skutcích zbožnosti. Ze skromných důchodů dostavěla zbraslavský chrám. Zemřela na Vyšehradě r. 1330 v 39. roce svého věku a byla pochována na Zbraslavi vedle svého otce a bratra. Opat a kronikář Petr Žitavský napsal o ní do své kroniky zaslouženou chválu. Eliška pojí naše královské rody, přemyslovský a lucemburský. Zažila slavnou dobu Václava II. a slyšíc o svém synu, jak v Paříži prospívá, snad tušila, že nežila nadarmo, nýbrž že odchovala svému národu nejslavnějšího krále.

Eliška Rejčka ji přežila o šest let. Zemřela v Hradci Králové a zanechala po sobě dvě znamenité gotické stavby: v Hradci chrám sv. Ducha, zbudovaný pro nedostatek kamenní z cihel, a na Starém Brně tak zvaný klášter králové, v němž usadila panny cisterciačky, a při něm chrám, jenž náleží k nejctihodnějším v zemi; v něm byla též pochována.⁹⁾

Karel našel dědictví v smutném stavu. Nenašel v zemi žádného člena královské rodiny. Všechny hrady a komorní statky byly v rukou pánů, kteří vládli v zemi jako satrapové a vedli proti sobě záškodnou válku. První jeho cesta byla na Zbraslav k hrobu zesnulé matky. Mnoho panstva, lidu a duchovenstva mu vyšlo vstříc a za hlaholu zvonů a pod vlajícími korouhvemi jej uváděli Újezdskou branou do sídelního města. Markrabí však se musil ubytovat v občanském domě a rychle se učil češtině, již byl za dlouhého pobytu v cizině zapomněl. Z povolené berně, z níž část musil odvésti svému otci do Lucemburska, obnovoval zpustlý hrad. Dílo svěřil francouzskému mistru a ten provedl opravu podle pařížského Louvru. Ve dvou letech vybavil ze zástavy 17 královských hradů a měst. Obnovil působnost krajských popravců, kteří se starali v kraji o bezpečnost.

R. 1335 zemřel Jindřich Korutanský a tu se císař Ludvík a Habsburkové smluvili, že se sami Ztráta
rozdělí o dědictví, jež on byl zanechal Lucemburkům. Naléháním Karlovým došlo ještě téhož Korutan
roku na uherském Vyšehradě k přátelské shodě s východními sousedy. Oba Lucemburkové, a Tyrol.
dále Kazimír, král polský, Karel Robert Uherský a jiná knížata vyjednávali tam tři týdny. Český král se vzdal všech nároků na Polsko, Kazimír se zato zřekl všech práv k slezským knížetstvím. Král polský i uherský poskytli Lucemburkům pomoci v nastávajícím boji. Král Jan vtrhl v létě r. 1336 s valným vojskem do Bavor a položil se nad řekou Isarou u Landavy a okopal se náspem. Na protější straně zaujalo postavení vojsko bavorské a rakouské. Markrabímu Karlovi, jenž táhl k otci s vojskem z Tyrol, byla zatarasena cesta. Dvanáct dní ležela vojska proti sobě a žádná strana se neodvážila útoku. Když mocnější nepřítel strhl pole, vrátil se Jan do Čech a přes odpor obou synů postoupil Korutany Habsburkům. Pro přílišnou vzdálenost od Čech bylo těžko alpských zemí hájit.

Po šesti letech vytlačil císař Ludvík Lucemburky i z žirných pastvin tyrolských, a to způsobem velmi ošemetným. Smluvil se s rozmařilou Markétou a když její manžel Jan Jindřich se vracel podle zvyku z vyjížděky, našel bránu hradu Tyrolu zavřenou. Jeho věrní byli vypuzeni, císař Ludvík pak vkročil do země, manželství Markétino s lucemburským princem prohlásil za neplatné a dědičku Tyrol dal seždat se svým synem Ludvíkem. Tento císařův krok hájil jeho dvorský theolog Vilém Occam, předchůdce Vikleřův a velký odpůrce papežův. Císař těžce urazil Lucemburky, ale též hněv papežův proti němu tím dostoupil vrcholu.

1342.

Královo
oslepnutí.

1337.

Král Jan, ač již úplně slepý, hledal spojence, aby se mohl pomstít císaři. Jedno oko pozbyl za druhé výpravy na Litvu, kamž jej provázal i markrabí Karel. Při návratu dal slábnoucí oko léčit ve Vratislavi, neduh se však zhoršil a král dal v hněvu lékaře hodit do Odry. Brzy oslepl na pravé oko úplně. Druhé si dal léčit na proslulé universitě v Montpellieru a léčení skončilo úplným oslepnutím (1340). Lid v tom viděl Boží trest za svatokrádež. Karel ozdobil hrob sv. Václava stříbrnými soškami svatých apoštolů; král je prostě vzal a zastavil. Tu tam byla krása tohoto světa, jež králo tak vábila. Chmurná opona mu zastřela půvaby rytířských dobrodružství a zábav, obklopila jej trudná temnota. Od té doby zvažněl. Jeho mysl se víc soustředila, začal více myslit na Boha a spásu duše. R. 1342 vystavěl na Smíchově klášter s gotickým kostelem přísne řeholi kartusiánů; mniši se modlili, pracovali v zahradě a celý den zachovávali mlčení. Tento klášter padl první za oběť husitskému třetění.

Lidé se tehdy smáli, že v Čechách mají panovníka slepého a v Rakousích chromého. Byl to Albrecht Moudrý, jenž prý zůstal chromý od požití pokrmu, v němž byl namíchaný jed. Král Jan jej navštívil a rozmlouval s ním dlouho bez svědků někde poblíž hranic, snaže se jej odvrátiti od císařovy strany. Po skončené rozmluvě se český král zvedl a odcházející, zamířil ke dveřím. Král i při své slepotě se tvářil a jednal, jako by viděl. Když však dveře minul, hledal je ohmatávaje zeď. Když takto chvíli tápal, chtěl mu hostitel posloužit, jsa však chromý, nemohl se s pohovky zvednout. I dali se oba do hlasitého smíchu pro vzájemnou nemohoucnost, až přivolané služebnictvo krále odvedlo.

Mezitím se stal papežem známý nám Petr Roger jako Kliment VI. a Karel na něm vymohl první velkou milost, zřízení pražského arcibiskupství, a to přes odpor otcův, jenž neviděl toho potřebu. Karel uváděl pro svou žádost platné důvody; předně velkou vzdálenost Mohuče od Čech a Moravy, takže metropolita dotud jen jednou kostely těchto diecésí visitoval; přísahou dotvrzoval, že obyvatelstvo těchto zemí mluví jazykem slovanským od německého rozdílným a arcibiskup se nemůže s duchovními v Čechách dorozumět. Tehdejší mohučský arcibiskup jako stoupenec Ludvíkův byl v klatbě a proti odtržení českých zemí se nemohl bránit. R. 1344 dne 21. listopadu konala se v Praze významná slavnost. Za přítomnosti obou panovníků bylo v staré svatovítské basilice *Arnoštovi z Pardubic* podáno arcibiskupské pallium. Arnošt, sám posvěcený od papeže v Avignoně, posvětil na biskupa premonstráta Jana, jenž byl dosazen na nově zřízený biskupský stolec v *Litomyšli*, kde mu kapitolu tvořili členové tamního kláštera. Arcibiskupovi pražskému byl podřízen mimo biskupa litomyšlského též olomoucký. Arnoštův nástupce Jan Očko z Vlašimě byl povýšen na apoštolského legáta nad diecésí míšeňskou, bamberskou a řezenskou, poněvadž četná panství v oněch diecésích patřila ke koruně české. Vídeň tehdy ještě neměla ani biskupa. Za hlavní svatyni tak velké metropole už nestačila stará basilika z dob Spytí-

Pražské
arcibi-
skupství
1344.

1344-64.

1366.

hněva II. Jako se pravomoc pražského stolce povznesla do výše a rozšířila daleko za hranice, tak i přední svatyně tak rozsáhlé církevní provincie musila vzrůsti do výše i délky a zaskvěti se leskem nade všechny ostatní. Současně s prohlášením arcibiskupství byl položen základní kámen k velechrámu sv. Víta a stavba svěřena Matyáši z Arrasu, jež si Karel přivedl z Avignonu.

Císař Ludvík, jsa si dobře vědom, že Lucemburkové ve spojení s papežem jej chtějí zbavit císařské koruny, pokusil se naposled podvrátit jejich moc. Král i markrabí se právě vrátili z třetí bezvýsledné výpravy na Litvu, když tu do týdne jim vypověděli válku všichni sousedé: císař, král polský, uherský, kníže svídnický. Král se rychle vrátil z Lucemburska, a když jeho poslové u císaře s mírnými návrhy nic nepořídili, zvolal: „Čím více nepřátel, tím více kořisti!“ Přisahal, že prvního, kdo jeho země napadne, tak zbije, že se ostatní zhrozí. Karel řídil obranu země doma a svolával zemskou hotovost. Král Jan se hnál se značnou mocí na východ proti Kazimíru Polskému, jenž vpadl do Ratibořska. Vypudil jej za hranice a oblehl v Krakově. I žádal Kazimír za příměří, k němuž mimo císaře přistoupili všichni členové protičeského spolku. Z železného kruhu nepřátel zůstal na bojišti jediný císař, jenž nechal spojence na holičkách.

*Protičeská
koalice
1346.*

Král i markrabí se odebrali do Avignonu a umlouvali se s papežem o podmínkách nastávající volby. Konečně prohlásil Kliment VI. císaře Ludvíka za zbavena císařské hodnosti, zprostil jeho poddané slibu poslušnosti a vyzval kurfiřty k volbě nového krále. V Rense nad Rýnem byl 11. července r. 1346 zvolen německým králem markrabí Karel pěti ze sedmi hlasů. Dva hlasy byly v rukou Wittelsbachů; Rudolf Falcký totiž a Ludvík Braniborský pocházeli z tohoto rodu. Též Lucemburkové měli dva hlasy, český a trevírský; arcibiskupem trevírským byl Baldiun, strýc krále Jana. Německá říše měla opět dva krále, Wittelsbacha a Lucemburka. Dříve však, než došlo k rozhodnému boji mezi oběma rody, spěchali Jan i Karel asi s pěti sty českého a lucemburského rytířstva na pomoc francouzskému králi Filipovi VI.

*Karel
německým
králem
1346.*

Byl to začátek stoleté války, jež vzplanula po vymření přímé linie Kapetovců a skončila teprve vystoupením Panny Orleánské. Proti Filipu VI. z Valois zvedl nároky na francouzský trůn Eduard III., král anglický, a bitva u Kreščaku byla jednou z největších, jež soupeři svedli. Angličané ustoupili před přesilou od Paříže, jejíž předměstí pálili, na sever a u Kreščaku zaujali na návrší pevné postavení. Tam došlo 26. srpna 1346 k památné bitvě. Francouzské vojsko tvořilo čtyři šiky. Hlavní zbraní Angličanů byly silné luky a ostré šípy. Rytířstvo sesedalo s koní a z ochranného postavení kosilo houfce francouzského rytířstva, útočícího na osudný vrch bez opravdového vedení. Jen ojedinělé oddíly dospěly k srážce s nepřítelem, ale jeho sevřenou řadu neprorazily. Zmínka o dělech se nepokládá za věrohodnou. Nový německý král Karel, asi pod říšskou korouhví, vyrazil nepochybně dřív než otec do boje a byl také šípem raněn. Filip VI. utrpěl velké ztráty. Květ jeho rytířstva kryl bojiště a prořídle shluky hledaly spásu v útěku.

1328.

*Bitva
u Kreščaku
1346.*

Český král, zpraven o zlém průběhu boje, nemínil málo čestným útekem poskvřnit pověst svou a pověst českých králů. Zůstal do posledního dechu sobě věren a volil smrt, která byla důstojným zakončením života, jaký vedl co dobrodružný rytíř, honící se za vidinou slavného hrdiny. Také neměl co čekat od života, který mu zhořkl, když mu zlou sudbou byla zavřena okna do širého a pestrého světa. Byla to vědomá jízda smrti. S heslem „Praha“ se rozjel proti zlověstnému návrší, maje po boku Münicha z Basileje a Jindřicha z Klingenberka nedávno na Moravě usedlého. Ale i tento houfec českých a německých pánů byl zasypán deštěm šípů. Všichni mimo dva vykrváceli na bojišti, mezi nimi i král, zasažený několika střelami. Že by s jeho přilbice korunní princ si byl vzal tři pštrosí péra, pokládá se za výmysl. Kamenný kříž „Croix de la Bohême“ označuje domnělé místo jeho skonu (Šusta, Karel IV.).

Jako za živa král neklidně tékal po světě, tak i ostatky jeho neměly pokoje. Byly přenášeny s místa na místo, až konečně byly uloženy v Lucemburku v katedrále Panny Marie. Francouzská země vssála jeho krev jako svou. Ve francouzském ovzduší vyrostl a žil více v Paříži než v Praze. V Čechách zůstal cizincem a ani se česky nenaučil. Přesto mu národ zachovává čestnou vzpomínku, poněvadž za jeho vlády noha nepřítel nevkročila na českou půdu. Rozšířil hranice českého státu a zanechal po sobě syna, již zvoleného německého krále.

CÍSAŘ KAREL IV. (1346-1378)

Když se Karel pozdravil v jednom francouzském klášteře z utržených ran a vrátil se do Němec, zavřely před ním Cáchy i Frankfurt brány. Nový německý král se musil dát korunovat v Bonnu (26. list. 1346) za valné sice účasti prelátů, nemnohých však knížat světských. Ludvík Bavor seděl pevně na německém trůnu, a zvláště města mu byla věrně oddána. Ludvík sice psal Karlovi hanlivý list, v němž jej nazval mravencem, jenž chce pohltnout lva; netroufal si však za jeho nepřítomnosti vpadnouti do Čech a zbaviti jej tak základny jeho postavení.

Druhého září r. 1347 se dal Karel korunovat na českého krále, za valné účasti hlavně domácích hostů. Byl to první český král, korunovaný domácím arcibiskupem. Od té doby přestaly čestné dary metropolitům, volaným k tomu účelu z Porýní. Poněvadž dřívější korunu král Jan zastavil a prodal, dal Karel zhotoviti z ryzího zlata skvostnou korunu novou. Hlavní její ozdobou jsou čtyry stylisované lilie, znak tehdejšího královského rodu, z něhož pocházela králova choť Blanka. Je ozdobena 91 drahokamy a perlami. V zlatém křížku na vrchole je uložen trn z koruny Páně. Ke korunovačním klenotům patří meč sv. Václava, ocelový, dvojsečný. Jím pasoval korunovaný král vynikající muže na rytíře. Žezlo a říšské jablko pocházejí z doby Rudolfa II. Žezlo má podobu stonku a je rovněž posázeno drahokamy. Karel nařídil, aby

*Korunovace
v Praze
1347.*

koruna byla vždy na hlavě sv. Václava, a papež pohrozil klatbou každému, kdo by ji odtud bez dovolení vzal. Nyní jsou klenoty uloženy v komoře nad kaplí sv. Václava. Vlastníkem těchto vzácných starožitností je svatovítský chrám.

Těž korunovační obřad byl zčásti napodobením obřadu, jež Karel viděl v Remeši. Arcibiskup a preláti šli hledat krále, jež našli v hradě na pohovce uprostřed zemských úředníků. Oblekše jej v královská roucha, vedli jej do staré basiliky svatovítské, nesouce před ním odznaky královské moci. Za bohoslužeb byl i s chotí Blankou pomazán a korunován. Korunovační hostina se konala v dřevěném paláci na tržišti svatohavelském; král a královna byli obsluhováni od dvorských úředníků, jezdicích na koních.

Přítomné pány přemluvil král k velké výpravě proti Ludvíku Bavorskému. Marně se domáhal pomoci u vévod rakouských a uherského krále. Zemská hotovost se scházela v Pošumaví, když došla zpráva, že Ludvík na lově medvědů nedaleko Mnichova klesl s koně, raněn byv mrtvicí (12. října 1347). Jen s částí vojska táhl Karel Německem přijímaje hold měst i knížat. Bavorská strana však zvolila za vzdorokrále *Günthera ze Schwarzburka*, jehož panství v Durynsku měřilo čtvereční míli. Karel ovdověv předčasnou smrtí choti Blanky, požádal Rudolfa Falckého o ruku jeho dcery Anny. Tím si nejen naklonil hlavního odpůrce a vůdce protivné strany, ale získal od něho i Horní Falc jako věno nové manželky. Günther se královské hodnosti zřekl, když Karel zaň zaplatil dluhy; ještě téhož roku však zemřel a Karel šel ve Frankfurtě za jeho rakví jako obecně uznáný německý král. Svého bratra Jana Jindřicha ustanovil markrabím moravským, vymohl mu od papeže zrušení manželství s Markétou Tyrolskou a svolení k novému sňatku.

Bavorská strana.

1349.

Cítě se pevným na německém trůnu, jal se Karel nerušeně a neúnavně prováděti velké plány, jež dávno u sebe byl zrale uvážil. Bohatý na velké podniky je rok 1348. Dne 26. dubna toho roku položil základní kámen k hradbám Nového Města pražského. Byl na vahách, neměl-li by je umístit na letenské pláni na levém břehu Vltavy; konečně se rozhodl pro prostranství mezi Poříčím a Vyšehradem, na němž bylo jen několik malých osad s kostelíčky. I dal vyměřit ulice, náměstí i místa pro brány v hradbách. Měšťany, jimiž už nebyli výlučně Němci, osvobodil na řadu let od daní. Ze Starého Města, jež bylo vyhlédnuto za sídlo učenosti a vědy, tam přestěhoval hlučná řemesla, jmenovitě kováře, bečváře a klempíře, a tak v krátké době vyrostlo velkoměsto, obepínající po celé východní straně Staré Město, táhnoucí se dlouhým obloukem od Vltavy k Vltavě. Staré Město mělo své hradby i příkop, Nové Město však naproti Starému bylo bez opevnění. Václavské náměstí, 682 m dlouhé a 60,7 široké, sahající od Koňské brány (nynějšího musea) k Můstku, podobá se široké ulici, táhne se napříč celým městem a dělí je na dvě části. Náměstí Karlovo 531 m dlouhé a 152 široké, patří k největším evropským náměstím.

Nové Město pražské 1348.

Duchovním potřebám novosvětských sloužilo šest klášterů a devět kostelů. Hned 3. září r. 1347, druhý den po korunovaci, položil Karel základní kámen k chrámu

Kostely a kláštery.

Panny Marie Sněžné a ke klášteru, do něhož uvedl *karmelitány*. Chrám tento nikdy nebyl úplně dostavěn. Vždy čněl nad okolní domy jen převysoký kůr, dosud nejvyšší v Praze, ač je nyní o něco nižší než původní.¹⁰⁾ Je to ctihodná památka na korunovaci slavného krále. Téhož roku založil klášter na Slovanech ke cti sv. Jarolíma, Cyrila, Metoda, Vojtěcha a Prokopa, a povolal do něho 80 mnichů z Chorvatska s opatem Ivanem, aby tam všechny církevní hodinky i bohoslužby konali jazykem staroslověnským. Poněvadž návalu věřících kostelík sv. Kosmy a Damiána nestačil, zbudoval tam Karel chrám prostrannější, vysvěcený v pondělí velkonoční r. 1372. Poněvadž se tam první evangelium zpívalo o učeníích jdoucích do Emauz, nazýval lid kostel i klášter *Emauzy*. Dřlo sv. Prokopa bylo vzkříšeno a křivda od Přemyslovců na klášteře sázavském spáchaná, napravena. Karel dal Emauzům staroslověnský evangeliař, jenž se připisoval sv. Prokopu a jenž se později podivným osudem přes Cařihrad dostal do Remeše, kde byl chován mezi korunovačními klenoty. Za světové války však propadl zkáze. Papež svolil k zřízení jen jednoho kláštera slovanského, a Karel v něm viděl most k přivedení východních Slovanů k jednotě s církví římskou. V tom smyslu psal i velkému caru Štěpánu Dušanovi, jenž však brzy zemřel. *Servitium* vystavěl klášter a při něm gotický kostelík Zvěstování Panny Marie na *Slupi*; má půdorys čtvercový a klenba spočívá na ústředním pilíři.

Karlovo
1350.

Karel budoval nad Vltavou císařskou residenci, proto pamatoval i na Karla Velikého, prvního císaře západoevropského, jehož korunou měl sám býti brzy ozdoben. K jeho počtě založil *Karlovo*, centrální svatyni gotickou, s velebnou kopulí o průměru 22,8 m, jež jako nebeská báh se volně vznáší nad velkou prostorou. Spočívá jen patou na osmihranu bez jakékoli jiné opory. Je to nejpamátnější stavba tohoto druhu ve střední Evropě.¹¹⁾ Jméno stavitele neznáme. Na myšlenku osmihranného půdorysu byl Karel možná přiveden kostelem v Cáchách, zbudovaným od Karla Vel. Do kláštera karlovského uvedl řcholníky sv. Augustina.

Nejen Slovanům a Němcům, též Románům postavil v Praze pomník své přízně a pozornosti. Chtěl si dát na brzké cestě do Itálie vstavití v hlavní milánské svatyni na hlavu lombardskou korunu, a proto zbudoval na rohu nynější Hybernské ulice (proti Prašné bráně) kostel sv. *Ambrože* s klášterem pro italské benediktiny, kteří tam konali bohoslužby obřadem ambrosiánským.

Malebné téměř vrchu Větrova bylo vyhlédnuto pro chrám ke cti sv. *Apolináře*. Roku 1362 k němu přenesl ze Sadské kapitulu, jež časem splynula se svatovítskou. Kostely sv. *Štěpána* a *Jindřicha* zbudovali tehdy křižovníci s červenou hvězdou a obstarávali v nich duchovní správu. Pannám řehole sv. Augustina vystavěl klášter a kostel sv. *Kateřiny* na poděkování za vítězství dobyté na svátek této světice (25. listop.) u San

Most.

Felice. Z původní svatyně se zachovala jen štíhlá gotická věž. R. 1342 strhla rozvodněná Vltava Juditin kamenný most, jenž 180 lot spojoval oba břehy. Dne 1. února roztál naráz všechn sněh a dravý proud vod unášel mlýny, jezy, zásoby dřeva, celé vsi s lidmi, dobyt看em i kolébky s dětmi. Před mostem se nakupila

spousta ledových ker, most jejich tlaku neodolal a 3. února k velkému zármutku země byl jimi stržen. Zůstala z něho jen hlava, zvaná „Bradáč“, zasazená do zdi pod klášterem křižovníků, jež je dosud měřítkem vodní výše. Se stavbou mostu se začalo r. 1357. Dílo řídil Petr Parlér. Karel se jeho dokončení nedočkal. Most je vyšší než Juditin, je gotický, kdežto onen byl románský. Spočívá na 17 pilířích, je 520 m dlouhý a proti proudu poněkud vyduť. K jeho ochraně byla na Starém Městě postavena věž, vysoká a masivní, jež daleko široko nemá sobě rovné. Jedinou ozdobou mostu až do 17. století býval kříž.

Nejkrásnější umělecké dílo Karlovo je velechram sv. Víta. Do roku 1352 řídil stavbu *sv. vu.* Matyáš z Arrasu, od r. 1356 Petr Parlér, teprve 23letý mistr ze Švábska. Stavěl se jen presbytář, tedy menší část zamýšlené svatyně; pod zatímní krytbou se v ní konaly bohoslužby již od r. 1369. Stará basilika v místech nynější lodi byla zčásti rozebrána. V kryptě pod chrámem byla již r. 1348 pochována první Karlova choť Blanka. Teprve za Václava (1385) byla hotová část stavby sklenuta. R. 1392 bylo slavně započato se stavbou lodi a byla do výše hnána též věž; leč vypuklé bouře husitské dílo zarazily. Největší péči vynaložil Karel na výzdobu kaple svatováclavské, jejíž zdi byly bohatě ozdobeny zlatem, drahokamy, perlami a malbami. Sv. Václav tam odpočíval ve zlaté rakvi a jeho hlava byla uložena v zlatém kování. Do svatovítského chrámu bylo sneseno ohromné množství ostatků a církevních památek. Bylo v něm celkem 67 oltářů. K prozpěvování chval Božích tam bylo ustanoveno přes 250 osob: kanovníků, vikaristů, oltářníků a žaltářníků, jimž náležela polovička domů městečka Hradčan. Zdálo se, jako by sv. Vít množstvím kněžstva a nádherou bohoslužeb chtěl závodit s papežským sídlem.

Po druhé začal loď stavět Vladislav II. se skrovným výsledkem. Po třetí byl položen základní kámen k lodi péčí Tomáše Pešiny z Čechorodu roku 1673 o 700. výročí založení pražského biskupství. Plán byl zmařen tureckými válkami. Po velkém požáru r. 1541 zakončil Ferdinand I. věž měděnou, renesanční bání. Teprve čtvrté položení základního kamene k lodi svatovítské bylo korunováno konečným zdarem. Stalo se to r. 1873 péčí „Jednoty svatovítské“ utvořené od kanovníka Václava Pešiny z Čechorodu, velkého horlitele o dostavění dómu o 900. výročí založení pražského biskupství. Práci řídil architekt Josef Mocker. Do převratu byla loď s dvěma věžemi vpředu dokončena. Po převratu se za přispění vlády s vnitřní úpravou rychle pokračovalo, aby svobodný národ mohl r. 1929 důstojně v dostavěné svatyni oslavit milénium mučednické smrti svého dědice.

*Pokusy
o dostavbu*

Svatovítský velechram je 120 m dlouhý; podle původních plánů měl být značně delší. Hlavní loď je 36 m vysoká, hlavní věž 99,3 m, přední věž, dostavěná r. 1892, 82 m. Český lev, jímž se hlavní věž končí, měří 4 m. Koncem minulého století se pomýšlelo i na dostavění hlavní věže v původním gotickém slohu; podle nákresu architekta Mockra měla sahat do výše 136 m. Nynější doba však upouští od uměleckého purismu a ponechává dílu tu podobu, jakou mu dala jednotlivá století.

Sv. Vít patří mezi nejznamenitější gotické památky v střední Evropě. Je to „zkamenělý hymnus dávnověku“, je to horoucí věrou oduševnělá hmota, hustý les k nebi sepjatých rukou, tak výmluvně hlásající zbožné nadšení předků. Věže, přečetné pilíře, fiály, kolmá stylisace všech

tvář, neúprosně unášejí ohromnou budovu do výše a tak případně znázorňují ideální vzlet středověké duše s jejím zbožným horováním a tíhnutím k nebeské vlasti. Uvnitř pak mezi vysokými pilíři a pod závratnou klenbou a v tajemném pološeru, z něhož vane posvátné kouzlo, je návštěvník zdrcen živým vědomím Božské velebnosti a nekonečnosti a hluboce cítí nicotu svého pozemského bytí. To němé zdívo hlasitě mluví k vnímavé duši, neboť kladivem a dlátem je do něho vtesáno svaté zanícení dávného pokolení. Jak věrně se plní na gotických dómech slova evangelia, že kamení bude volati.

Karlštejn. Blízko Prahy chtěl mít Karel bezpečnou sohránu císařských a královských odznaků, zemských listin, ostatků a konečně klidné ústraní pro odpočínutí a nerušenou modlitbu. I vyhlédl si znaleckým okem nad Berouňkou skalnatý vrch uprostřed mezi lesnatými chlupy a mistr Matyáš z Arrasu tam začal r. 1348 budovat hrad. Již r. 1357 byl dostavěn a posvěcen. Karel měl v díle tom velké zalíbení a nešetřil výloh na jeho výzdobu. V celé říši nebylo vzácnější klenotnice k uložení korunovačních klenotů českých i římsko-německých. Perlou Karlštejnu je kaple sv. Kříže, jejíž zlatým leskem je divák přímo oslněn. Stěny zdobí mimoto četné drahokamy, malé obrazy světoů, papežů a kardinálů, dokola plálo na tisíce voskovic. „Čarovná, tajemná síň z báje o sv. Grálu“. Při kapli Panny Marie byla zřízena kapitula s pěti kanovníky. Je tam i kaplička sv. Kateřiny, v níž se Karel o pašijovém týdnu zamykal a oddával rozjímavé modlitbě. V nejbližším okolí mělo lenní statky 42 rytířů. Ti střežili hrad, v noci obcházeli jeho hradby a každou hodinu volali do temných hvozdů: „Dále od hradu, dále, ať tě nepotká neštěstí nenadále“.

Jiné stavby. Poblíž horkých vřidel, jejichž léčivé síly občas užíval, si vystavěl hrádek *Karlsbad* a pod ním stejnojmenné městečko. Na Šumavě vznikl hrad *Karlsperk*, jehož jméno utkvělo na podhradí - *Kašperských Horách*. Tyto i jiné ještě hrady od něho zbudované propadly zkáze. Tehdy prožil svou nejslavnější dobu i památný *Vyšehrad*. Vrch byl obehnan novou zdí, uzavírající v sobě hrad a četné svatyně. Byla obnovena hradní budova, v níž sídlil purkrabí s královskou posádkou. Byl obnoven zvláště kapitulní chrám, v němž stálo 32 oltářů. Bohoslužby tam konalo asi 100 duchovních. Hustý les gotických věží i věžiček kostelních i hradebních činí podle starobylého obrazu překrásný dojem. Byl dostavěn chrám *sv. Jiljí*, jehož stavbu započal Jan z Dražic, předchůdce Arnošta z Pardubic. Karel při něm zřídil kapitolu. Minorité dokončili obnovu chrámu *sv. Jakuba*, jenž svou délkou 82 m následuje hned za dómem svatovítským. Bohatí měšťané staroměstští se nechtěli dát králem zahanbit a na místě sešlého kostelíka *Panny Marie před Týnem* začali budovat nynější velkolepou svatyni. Do bouří husitských vyhnali zdívo pod krov; po bouřích se pokračovalo a roku 1511 chrám dokončen. Sotva kdy vzniklo v Praze tolik památných staveb, jako v druhé polovici 14. století. Různí umělci, řezbáři, malíři, zlatotepci, kteří zde našli širé pole pro svou dovednost, sestoupili se ve zvláštní cech, řekli bychom uměleckou akademií. Tehdy i páni, preláti a měšťané postavili tolik znamenitých budov, že se podle Eneáše Sylvia žádná země nemohla s Čechami měřit.

Velkorysost Karlovy činnosti, již jsme sledovali v oboru stavitelském, jeví se v nemějším rozměru i na poli osvětovém a vychovatelském. Na západě, jmenovitě v románských zemích, utěšeně rozkvetla vzdělanost universitní, jejíhož ovoce Karel ve svém mládí byl okusil. Itálie měla 12 universit, Francie 5, Španělsko 3, Anglie 2. Kdežto tedy po západních zemích 22 zářných pochodní rozlévalo světlo vzdělání a učenosti, zahalovalo střední a východní Evropu ještě šeré přítmí. Karlovi náleží velká zásluha, že prokrestil cestu vysokoškolskému vzdělání do této oblasti osvětově opožděné. Jeho příklad pak následovali i jiní panovníci. Praha však zůstala Athenami těchto zemí až do roku 1409. Universita byla tehdy církevním ústavem; Kliment VI. svolil k jejímu založení již r. 1347, nadal ji výsadami university pařížské a boloňské, akademické hodnosti v Praze udílené prohlásil za platné v celé církvi. Nejctihodnější fakulta byla theologická, urozenými posluchači slynila právnická, třetí byla lékařská; přípravou k těmto třem byla fakulta filosofická, jež byla nejčetnější. Kancléřem, t. j. vlastním správcem university, jenž jmenoval profesory, byl arcibiskup; scholáři a profesori si volili rektora a děkany. Diplom doktorský se rovnal diplomu šlechtickému.

Scholárové i profesori se dělili na čtyři národy, dva slovanské, dva německé. Český v sobě zahrnoval i české Němce, Moravany, Slováky, Jihoslovany i Maďary; k polskému náleželi i Slezané a Lužičané. Jihoněmci sluli národem bavorským, Severoněmci saským. Profesori bydlívali společně v kolejích a byli kněžskými nebo kleriky; též mezi scholáry byli četní duchovní a částečně přebývali v kolejích společně s profesory. Karel založil s podporou českého kněžstva r. 1366 prvou „Karlovu“ kolej, ale nynější Karolinum s velkým sálem pochází od Václava IV. Přednášelo se v kolejích i klášterech; byloť mezi prvními profesory i několik členů řádu dominikánského, kteří učili u sv. Klimenta proti mostu; jejich klášter přílivem kleriků z okolních zemí velmi rozkvetl. V Praze vůbec nastal velký shon a hemžení; proto byla tak rozšířena, aby se přival studentstva v ní směstnal; za života Karlova bylo na vysokém učení zapsáno 7.000, podle jiných 11.000 členů.¹²⁾ Tak měl národ prostřený stůl doma, jak stojí v zakládací listině, a nemusil se doprošovat s velkými útratami almužny v cizině.

Velkou péčí měl Karel též o vědu dějepisnou, vybíraje schopné muže k spisování dějin a opatřuje jim k tomu pomůcky. Byl to František, pražský kanovník, opatovický opat Neplach, Jan Marignola, minorita z Itálie, cestovatel po Orientě, Přibík Pulkava z Radenína a Beneš Krabice z Veitmile. Nejcennější dílo dějepisné však je jeho vlastní životopis, v němž nám zanechal paměť svých činů do r. 1340. Sepsal též život sv. Václava; oba latinsky. Karel se mohl měřit s magistry na universitě a byl činný i literárně; na to se nezmohl žádný panovník český ani německý za celého středověku. Při své všestrannosti staral se též o to, aby se i lidu dostalo hojnější měrou duševní stravy. Byly tedy česky zpracovány kronika Pulkavova, životy svatých, život Kristův, do češtiny přeložena celá bible. Absolventi nejnižší fakulty stávali se učiteli na venkovských školách, jež byly zřizovány v městech i vesnicích. Ač se na universitě přednášelo výlučně latinsky, přesto působila vysoká škola mocně na rozvoj české literatury; vychovalať nám prvního českého klasika, Tómu ze Štítného.

*Římská
hlada 1355.*

Tužbou středověkých panovníků bylo dát se korunovat v Římě, městě caesarů, korunou Karla Velikého. Již r. 1350 objevil se v Praze Cola di Rienzo, blouznivý římský tribun, opojený slávou starého Říma, a vyzýval Karla, aby obnovil římské imperium; papež, císař a Cola di Rienzo, že budou jak sv. Trojice spravovat veškeren svět. R. 1354 strhl Cola na sebe v Římě již po druhé vládu, ale po několika týdnech byl od lidu pro tyranii zabit. Též Petrarka, „otec humanismu“, oslněný leskem dávné římské moci, vybízel Karla, aby v Římě z trosk a rozvalin zvedl staroslavný trůn. Karel Petrarku vysoce cenil, poctil jej zlatým pohárem, měl zalíbení na plynném toku a antické vybroušenosti jeho latinských period, byl však duch příliš střízlivý, aby šel za politickými vidinami po příkladu Štaufů neb svého děda Jindřicha VII. R. 1354 se vypravil s několika sty jezdců přes Alpy do Italie; tam se k němu se všech stran shluky vojenské zástupy, takže jeho vojenská moc vzrostla na několik tisíc.

*Králem
lombard-
ským.*

V Miláně byl 6. ledna r. 1355 korunován „železnou korunou“ lombardskou. Je to zlatá obruč, do níž je vsunut na plech ztepaný posvátný hřeb z kříže Kristova. Milánským Viscontům a jiným knížatům v Italii, kteří v různých městech na sebe strhli vládu, potvrzoval Karel jako císař a král držení uchvácené moci a vybíral za to značné poplatky a dary. Při tom pilně sbíral různé ostatky svatých a památky. Od patriarchy akvilejského si vyžádal část evangelia, jež bylo pokládáno za rukopis samého sv. Marka; vskutku pochází z 6.-9. století. Dosud se chová v svatovítském pokladu. Město Pavia mu darovalo velkou část těla sv. Víta, jež arci nemohlo býti čestněji uloženo než v pražském vechrámě, zasvěceném jeho jménu. V Pise navštívil hrob svého děda Jindřicha VII. Zatím co vojsko tábořilo před branami, navštěvoval Karel po tři dny svatého týdne jako poutník s malým průvodem památná místa a římské svatyně.

*Císařem
římským.*

Na hod Boží velkonoční (5. dubna 1355) vjel okázale do věčného města a v basilice sv. Petra byl za slavných bohoslužeb od kardinálů pomazán olejem, opásán mečem a korunován korunou Karla Velikého. Přijav žezlo a říšské jablko, zasedl v majestátě na trůnu. Podobným obřadem byla korunována i jeho choť Anna Svidnická. Často byli Čechové přítomni této slavnosti, ale po prvé vidělo české vojsko, četní páni a všichni tři čeští biskupové, kterak této nejvyšší cti v křesťanském světě se dostalo jejich vlastnímu králi. V průvodu pod nebesy byl veden císař přes Kapitol na Lateran, kde byla císařská hostina. Celá slavnost minula klidně bez třesku zbraní a krveprolití.

Téhož dne se vydal císař na zpáteční cestu. V Pise se octl chvíli v nebezpečí života. Něco zbrojného lidu, jej provázejícího, zahynulo v pouličním boji, město bylo zato pokutováno a vůdcové spiklenců potrestáni na hrdle.

Až do Berouna šli Pražané vstříc svému králi a císaři. Dne 15. července jej uváděli v triumfu Strahovskou branou za hlaholu zvonů a radostných pokřiků do jeho císařské residence. Velká radost se rozlila po celém národě, když viděl svého krále vysoko trůnicího a ozdobeného nejslavnější korunou na zemi. V Praze nastal hlučnější život

než předtím. Se všech stran se sjížděla poselstva říšských měst i knížat pro potvrzení privilegií z císařské moci. Četná říšská knížata se usazovala v Praze na dlouhou dobu, jak je toho dosud „Saský dům“ u mostu na Menším městě dokladem. Tím častěji a déle tam přebývali domácí velmožové, slezská knížata, markrabí Jan Jindřich, biskupové Jan Očko olomoucký, Jan ze Středy litomyšlský, vratislavský a jiní. Hodnostáři světští i duchovní přicházeli z Němec do Prahy pro potvrzení svých hodností, úřadů, statků, pro rozsouzení rozepří. Praha, hlavní město Čech, byla Německu asi tím, čím je mu nyní Berlín. Čechy nabyly politické převahy nad Německem a Itálií.

Již r. 1348 vydal Karel českým stavům 13 listin, kterými potvrdil práva českého království v německé říši. Jako císař vydal Zlatou bulu, jež uzákonila skutečné právní řády v německé říši a rozhodla sporné kusy. Ze sedmi kurfiřtů byli tři duchovní a čtyři světští; z těch byl prvním český král. Čechy jsou tam zvány „vzácnějším údem“ římské říše. Po vymření rodu měli Čechové právo voliti si nového krále; jiná území v říši, úmrtím uprázdněná, obsazoval císař. Synové kurfiřtů se měli vedle latiny a italštiny učit i jazyku slovanskému, aby se dorozuměli se všemi údy říše. Říšský sněm v Norimberce a v Metách Zlatou bulu přijal a schválil. Český král měl v říši už jen práva bez povinností a synům kurfiřtů říšský zákon ukládal učit se i jazyku českému.

*Zlatá bulu
1355.*

Již r. 1348 a opět jako císař r. 1355 předložil Karel českým pánům návrh českého zákoníku *Maiestas Carolina*. Jím bylo na př. předem za neplatné prohlášeno jakékoli zastavení královského hradu, zakazovalo se opovědné záští mezi pány, všechny hrdelní pře byly přiřčeny královi soudu, přísedící zemského soudu se měli spravovat psaným zákonem, církvi se nemělo bez králova svolení odkazovat žádné zboží. Čeští páni však předkládali císaři opět své nesnáze a námitky, nemajíce chuti vázat si ruce. Karel návrh zákona odvolal. Přesto nabyly některé jeho kusy platnosti. Jmenovitě zrušil Karel s arcibiskupem ordálie neboli Boží soudy, jež se u Němců držely ještě od pohanských dob, a od nich se dostaly též do Čech. Soud dal na př. za pravdu tomu, kdo vztáhl ruku do plamene, a jeho ruka třetího dne, kdy s ní byl sňat obvaz, nejevila stop ohně; kdo nesl v rukou 9-12 kroků žhavé železo, kdo vytáhl z vařící vody kámen, a jeho ruce po snětí obvazu třetího dne nejevily popálenin; měl-li je popálené, byl prohlášen vinným. Při též prohrál, kdo svázán jsa na rukou a na nohou, byl na provaze spuštěn do tůně a v ní tonul; kdo se dovedl držet na povrohu, při vyhrál. Někdy rozhodoval o vině a nevině též los. Všechny tyto soudní prostředky byly jako hříšné pokoušení Boha zrušeny. V Uhrách byly ordálie zakázány od Karla Roberta r. 1310. Důkazy před soudem byly od té doby vedeny hlavně přísahami četných svědků. Přesto se tam rozhodovaly soudní pře soubojem dosti dlouho.¹³⁾

*Maiestas
Carolina.*

*Ordálie
zrušeny.*

Na pražském hradě u hlavní brány a jinde, kamkoli přišel, zasedal císař na soud, a každý mu mohl svou stížnost bez obavy přednést. Známé je přísné potrestání Jana ze Smojna, zvaného Pancéře, jenž stále chodil v brnění, kupce přepadal, lidi na Žampachu věznil a týral. Karel po návratu z Itálie jeho lupičské doupe oblehl a vzal úto-

Soudce.

kem, zajaté dráby dal na stromech pověsit a Pancéřovi, jež před krátkem pro statečnost pasoval na rytíře, hodil provaz na krk a dal jej rovněž oběsit.

Hospodářský rozkvět.

Hospodářsky se snažil své země povznésti předně hojnějším pěstěním vína. Poznalť Francii a Itálii, vínem oplývající; dal tedy z Burgundska, Porýní a z Rakous přivážet révu a zadarmo ji rozdával. Příhodné trati musily být podle dobrozdání berkmistrova proměněny ve vinohrad, a neměl-li vlastník k tomu chuti, musil svou stráň za desátek postoupit jinému. A tak kopce kolem Prahy a Mělníka začaly brunátnět burgundskou révou, a doma se urodilo vína tolik (300.000 hl?), že mohl zakázat dovoz vín cizích. Už nejen medovina a pivo, ale i mok ušlechtilé révy zvyšoval životní radost národa. Zavedl též pěstování švestek (karlátky). Na Novém Městě byla zřízena k lékařským účelům botanická zahrada. Dal kopat rybníky, na př. u Doks, v čemž jej následovali ochotně i páni, a tak Čechy a Morava, od živodárných moří vzdálené, měly nějakou náhradu v četných rybnících, chovajících hojnost ryb. Každý kupec, jenž překročil české hranice, musil nejdřív v Praze nabídnout své zboží k prodeji, a to prostřednictvím pražských kupců. Pokoušel se prokopati průplav z Vltavy do Dunaje, ale tvrdá Šumava se ukázala nepřekonatelnou překážkou; snažil se tedy obrátit proud českého obchodu po Labi na sever, kam postupovaly i hranice českého panství.

Vzrůst české moci.

Karel sám byl výborný hospodář. Vždy měl dosti peněz, znal jejich moc a užil jich nejen k zvelebení umění a věd, ale i ke skoupení širých zemí. Anna Falcká mu přinesla v něm *Horní Falc*, Anna Svídnická vévodství *svídnické a javorské*, poslední to slezská území vzdorující českému panství. R. 1369 koupil od Oty a Ludvíka, synů císaře Ludvíka Bavora, Dolní Lužici a r. 1373 za půl milionu zlatých peněz *marku braniborskou*. Tím se dostal Lucemburský rod v držení druhého kurfiřtského hlasu. Tato země byla v podobném stavu jako Čechy r. 1333, a pod blahodárnou vládou císařovou se rychle zotavovala. Mezi Labem a Rýnem získal hlavně koupí asi 200 menších panství, jež byla uvedena v lenní závislost k české koruně (německá manství). Rodné své *hrabství lucemburské* povýšil na vévodství a svého nevlastního bratra Václava pohnul, že svým dědicem jmenoval Václava, českého krále. Ten se v Lucembursko uvázal r. 1382, za správce tam jmenoval Půtu z Častolovic a po smrti Jana *Zhořeleckého* je udělil jeho dceři Alžbětě.

† 1396.

Dědická smlouva.

1362.

1364.

Česká velmoc, vyrostlá v rámci německé říše, už nebyla rozbita od žárlivých císařů, poněvadž český král byl zároveň císařem. Jeho zeť Rudolf, vévoda rakouský, začal sice proti Karlovi brojit z touhy po císařské koruně a zjednal proti němu velkou koalici všech sousedů, podobné oné, jaká se byla utvořila r. 1345. Císař posílal do českých měst po 100, 300 i 400 kusech vojenské zbroje a poručil stavěti sýpky a sklady obilí. Současně však, jsa obratným diplomatem, vyjednával a bouři zažehnal. V Brně pak ujednal s Rudolfem za souhlasu panstva *dědickou smlouvu* mezi rodem lucemburským a habsburským, jenž se tehdy omezoval jen na tři členy. Synu Zikmundovi vyhledal bohatou nevěstu Marii, dceru Ludvíka, krále uherského a polského, dědičku obou

těch království. Mladý princ s ní byl r. 1374 zasnouben, takže podle lidských výpočtů zajistil císař svému rodu nejskvělejší budoucnost.

Čechy měly ke konci jeho vlády 100 hrazených měst, 300 městysů, 280 hradů, 13.000 vesnic.¹⁴⁾

S velkou horlivostí sbíral císař tak zvané svátosti, jednak částky svatých těl neboli relikvie, jednak posvátné předměty vůbec. Relikvií nashromáždil a u sv. Víta a na Karlštejně uložil několik tisíc. Karel se cítil šťasten uprostřed těchto pokladů, našemu věku málo pochopitelných; připadal mu, že z oněch svatých těl vane dech Božích mučedníků, cítil se povznesen do společnosti lidí hluboce zbožných a ctivostných, jakých není na zemi nikdy příliš mnoho. Když se dal r. 1365 v Arles korunovat na burgundského krále, dočetl se v legendách, že Zikmund, jeden z králů té země, r. 524 ukrutně zabitý, byl prohlášen za svatého. Hledal tedy a našel jeho tělo v klášteře sv. Mořice v krajině valliské na půdě nynějšího Švýcarska. Pokárav opata, že ani neví, jaký poklad je v jeho klášteře skryt, vyzvedl tělo světeovo, uložil je v chrámě svatovítském a sv. král Zikmund byl vřazen mezi zemské patrony české.

Celkem bylo u sv. Víta 13 rakví s celými těly světců. Rakev chovající ostatky sv. Václava byla celá ze zlata, ostatní byly stříbrné a pozlacené. Hlav různých světců tam bylo 25, z nichž dvě (sv. Václava a sv. Zikmunda) byly zasazeny do zlatých poprsí neboli herm, ostatní do stříbrných a pozlacených. Jiné schránky měly podobu zlatých a stříbrných sošek, rukou, křížů, monstrancí, obrazů, skříněk, pouzder nebo desk. Vše bylo zhotoveno s vynaložením veškeré dovednosti klenotnického umění, jež tehdy mělo slavnou dobu. Mezi svátostmi byla na př. také část betlemských jesliček, zrno kadidla, jež tři králové obětovali Ježíškovi, část stolu, při němž byla slavena poslední večeře, ubrus, jímž byl onen stůl přikryt, vložený do křišťálové konvice, dar to uherského krále Ludvíka, dosud ve svatovítské pokladnici zachovaný. O pravosti některých těchto svátostí arci pochybujeme; ale českému království nemělo chyběti ani toto duchovní bohatství. Císař vymohl na papeži, aby úctě svatých ostatků byl věnován pátek po Bílé neděli, aby onen den byl slaven jako zasvěcený svátek, a aby poutníci ke „dni svátostí“ do Prahy putující byli obdařeni odpustky. Na Karlově náměstí byla postavena věž a s ní byly přítomným ukazovány s příslušnými obřady ostatky, korunovační klenoty a jiné vzácnosti. Se všech stran se hrnuli do Prahy věřící, takže naplnili celé prostranné náměstí. Pražané měli z takové pouti i velký hmotný zisk. Tak vyrůstal na březích Vltavy zaalpský Řím, proslulý chrámy i těly světců.

Velkou pietu měl Karel i k tělům českých králů, svých předchůdců. R. 1373 dal jejich tělesné ostatky přenést do chrámu svatovítského a uložit do náhrobků, jež mistr Parléf vytesal z opuky a ozdobil sochami těch, jejichž popel uvnitř chovají.

R. 1358 vypukl v zemi mor, k němuž se přidružila též neúroda. Císař opatřil cludině práci, dav stavěti zeď od Strahova přes Petřín dolů k Vltavě. Tato ozubená, „hladovou“ zvaná zeď byla myšlena jako městská hradba, k ochraně městské čtvrti, jež by časem vznikla na Petříně a jeho stráních. Staroměstští konšelé dali pro nějakou urážku utopit jednoho z pražských duchovních, což se přičilo platným zákonům. Císaře, jenž právě dlel v Norimberce, to velmi pohoršilo, takže celou radu sesadil a z Prahy vykázal. Konšelé žádali Inocence VI. o prominutí unáhleného skutku a ten je odkázal na arcibiskupa. Arnošt, jenž též štědrými almužnami bránil nedostatku, jim za pokání uložil rozdati mezi strádající lid 7.000 korců žita. Následující rok přinesl opět hojnou úrodu.

*Úcta
k ostatkům.*

*Hladová zeď
1361.*

*Olasova
domácnost.*

Císař Karel byl čtyřikrát ženat. První choť Blanka mu odchovala dvě dcery a zemřela již r. 1348. Druhá byla Anna Falcká, jež mu porodila Václava; ten však zemřel jako nemluvně a ona brzy za ním (1353). Když mu třetí choť, Anna Svidnická, povila v Norimberce opět Václava (1361), rozplýval se císař radostí. Byl císař již 45letý a neměl ještě mužského potomstva. Vyráží Václava zlatem (vážil 16 hřiven, asi 4 kg), poslal jo jako dar do Cách na hrob Karla Velikého. Nicméně zašel císař v lásce k svým synům příliš daleko. Již dvouletého Václava dal na den sv. Víta korunovat na českého krále, přes námitky některých pánů a arcibiskupa Arnošta. Václav nebyl bez nadání, byli mu dáni nejlepší vychovatelé; ale těžko je korunovaného krále podrobovatí přísné kázni. Václav byl brzy přesycen počtami, a když dospíval, hleděl si především rozkoší a zábav. Čtvrtá choť Karlova, Eliška, doera Bojislava, vévody pomoránského, proslula silou, již měla v rukou. Lámalat velké železné podkovy, jako by byly ze dřeva; silné nože, rytířské tesáky, ocnové mýsy svinula jako by byly z papíru, a rytířský pancíř, spojený koženými a kovovými pouty, v půli veskrz roztrhla jako plátěnou košili. V síle své viděla dar Boží a pochlubila se jím jon na vyzvání císařovo k pobavení hostí. Marně se o to pokoušeli rytíři, kteří se nechtěli dát královnou zahanbit.

*Péče
o církev.*

Celá církev mimo Francouze pokládala pobyt papežův v Avignoně za něco nepříroze- ného a volala čím dále tím hlasitěji po jejich návratu do věčného města. To cítil i cí- sař Karel a proto jako ochránce církve přemluvil Urbana V., že se r. 1367 vrátil k hro- bu sv. Petra. Následujícího roku se vypravil Karel znovu přes Alpy v čele ozbrojené moci k zkrušení bujných Viscontů a k ochraně papeže. O svátku Všech svatých byla Eliška korunována na císařovnu. Tehdy též založil v Římě hospic pro české poutníky. Leč papež Urban V. povoluje nátlaku francouzských kardinálů a také pro nedostatek bezpečnosti v Římě přesídlil r. 1370 opět do Avignonu. Po třech měsících se však na něm splnila výstraha sv. Brigity, že zemře, jakmile opustí Itálii.

*Posledky
reformy.*

Císař měl otevřené oči i k mravním nedostatkům tehdejší církve a spolu s arcibisku- pem Arnoštem uvedl v život opravné hnutí mířící k nápravě zlořádů, jež se právě v pražském velkoměstě zahnížďovaly. Arnošt vydal předpisy pro duchovenstvo, tak zvaná „statuta“, přestupky proti kázni přísně trestal a celou diecési zvisitoval. Roku 1362 byl jmenován i mezi kandidáty papežského stolce. Po dvou letech pak zemřel a byl pochován v Kladsku. Z Rakous povolal Karel do Prahy výmluvného kazatele

1363. *Konráda Waldhausera*, kdysi člena řádu augustiniánského. Waldhauser kázal s vel- kým důrazem pražským Němcům v Týně proti přepychu, lichvě a lýžění se zname- nitým účinkem. S mendikanty však, mezi něž sám kdysi náležel, měl nechutné spory a hádky. Zemřel jako týnský farář r. 1369.

Hlubší pohnutí mysli způsobil *Milíč z Kroměříže*, pražský kanovník a císařský pod- kancléř. Vzdam se výnosných obročí zvolil život chudý a kající a jal se kázat u sv. Jiljí na Starém Městě česky. Kázal několikrát denně a lidé vydrželi jej poslouchat dvě i čtyři hodiny bez omrzení. Milíč mocně působil na obraznost a cit posluchačů, roz- váděje biblické obrazy. Ve výkladu o Antikristu se však uchýlil od běžného mínění a byl proto obžalován. Osobně se dostavil do Říma, vzdal se odchýlného názoru a vrátiv se do Prahy, hlásal slovo Boží tím horlivěji nejen česky, ale po smrti Wald- hauserově i německy a četným klerikům, kteří se svěřili jeho vedení, latinsky. Ale

i mnohá jiná místa v Čechách i na Moravě slyšela Bohem nadšeného misionáře. Účinky jeho slova byly pronikavé. Mnozí zanechali hříšných návyků, četné osoby vytrhl z bahna nepravosti a vedl na cestu ctnosti. On sám jim dával nejlepší příklad, plně sám daleko více, než co žádal od jiných. Znovu byv obžalován, hledal zastání u papeže v Avignoně, kde se skvěle ospravedlnil. Vysílen apoštolskými pracemi a kajícími skutky dokonil tam svůj život r. 1374.

Cítě tíhu stáří a trpě dnou v nohou hleděl císař svému synu zajistiti německý trůn. I pohnul kurfirty značnými dary, že zvolili za krále patnáctiletého Václava, ač se podle zvyku a Zlaté buly měla volba dáti teprve po smrti předešlého krále. Karel byl šťasten, když ve Frankfurtě ve slavnostním průvodu byl jako nově zvolený německý král veden jeho prvorozený syn Václav a mladší jeho bratr Zikmund jako markrabí braniborský před ním nesl meč.

*Václav
králem
německým
1376.*

Následujícího roku se vypravil s nevelkým komonstvem a nejstarším synem do Paříže, aby naposled pozdravil své příbuzné a jednal o neurované církevní otázce. Na svátek Tří králů ke konci hostiny byla dávana k počtě vzácných hostí slavná hra. Rozhrnuly se opony a na jeviště „připlul“ velký koráb se stožáry, plachtami a lany, ozdobený korouhvi jerusalemského království. Na palubě stál slavný Bohumír Bouillonský s mnohými rytíři v plné zbroji a v jejich tvářích se zračila nadlidská stráž, snášená pro dobytí Božího hrobu. Pak plul koráb zpět a zmizel za oponou. Když se znova rozhrnula, objevilo se svaté město Jerusalem a Šalomounův chrám s věžemi a cimbuřmi, na nichž stáli Saracéni. Koráb se přiblížil k městu, křesťanští rytíři sestoupili z lodi a se zbraní v ruce hnali útokem na hradby, Saracéni sehnali a Jerusalema dobyli. Císaři i jeho komonstvu se hra velice líbila.

*Návštěva
v Paříži
1378.*

Životní dráha Karlova byla dokonána a on s uspokojením hleděl na zdar své dlouholeté práce. S neumdlélou pílí, s obezřetností a jedinečným štěstím snesl do Prahy všechny divy středověku. R. 1370 dal silně pozlatit dvě věže svého paláce na Hradčanech, takže jako slunce zářily vstříc znaveným poutníkům a hlásaly jim, že se přibližují k „Zlaté Praze“. Poddaným rozsáhlé římsko-německé říše zvěstovaly, že dorazili k císařské residenci, vědychtivým scholárům oznamovaly, že dospěli k městu učenému, a zbožným věřícím hlásaly, že dostihli k městu plnému velebných chrámů a svatých ostatků. Ty zlaté bány korunovaly velké Karlovy podniky, z nichž každý sám o sobě mu zajišťuje nehynoucí jméno v českých dějinách. Jeho úkolem bylo povznést Čechy na první zemi v střední a východní Evropě, což se mu úplně podařilo. Karel založil v naší vlasti „zlatý věk“ a národ za jeho vlády jel ve zlatém voze slávy, bohatství a blahobytu. Záleželo na jeho nástupcích a národě samém, jak dlouho si po jeho smrti toto prvenství udrží. Karel je Augustus mezi českými panovníky. Palacký jej nazývá nejučenějším císařem celého středověku, Tomek vzácným mezi panovníky všech věků a národů, Eneáš Sylvius mužem velkých činů, Stránský o něm napsal, že po svém otci přijal království hliněné a zanechal mramorové, národ jej právem nazval „otcem vlasti“.

*Zlatá
Praha.*

Zemřel na zimnici 29. listopadu r. 1378 na pražském hradě v 63. roce svého věku a

národ nad jeho ztrátou upřímně lkal. Pochován je v kryptě pod svatovítským chrámem. Postavy byl prostřední, poněkud vpřed nachýlené. Odíval se prostě, obyčejně nosíval kabát po kolena splývající a vždy zapjatý. Při slyšení rád vyřezával z měkkého dřeva, rozhlížel se po okolostojících, prosebníka jako by si nevšímal; neušlo mu však ani slovíčko a na vše dával odpovědi případné a krátké.

Gotické památky. V románské době doháněla naše vlast pokročilejší Evropu, v době gotické předstihly Čechy okolní země a v době Karlově nabyly vůdčího postavení. V gotickém slohu, jehož kolébkou je Francie, stavělo se u nás 300 let. První stavby v tomto slohu provedené jsou: kostel v Předklášteří u Tišnova (založ. 1233), kostel a klášter bl. Anežky na Františku v Praze (založ. 1234), brzy pak (asi za Přemysla II.) chrám sv. Prokopa v Třebíči. Václav I. přestavěl v novém slohu hrad Zvíkov. Kaple, sň a arkády v nádvoří a jejich malířská výzdoba jsou velkolepé ukázky rané gotiky. Vzácnou památkou z jeho doby je Staronová synagoga v Praze; tím vzácnější, že synagoga v gotickém slohu je zjevem tak vzácným (obr. 12).

Katedrály. Bohatě u nás rozkvetla gotika za panování císaře Karla. V českých zemích bylo nově založeno nebo z dřevěných a románských přestavěno asi 1000 kostelů. Obnovují se kláštery, přibývá kaplí, na výšinách vyrůstá několik set nových hradů. Města budují své hradby, brány, přední budovy z kamene.¹⁶⁾ V Čechách bylo zbudováno několik svatyní v tak zv. katedrálním slohu: pětিলodních, s věncem kaplí v presbytáři, vně obklopených lesem pilířů. Přední chrám v tomto přepychovém stylu, díky výtěžku ze stříbrných dolů, postavili cisterciáci v Sedlci u Kutné hory. R. 1421 byl vypálen, začátkem 18. století obnoven. Stavba nebyla důsledně provedena, chybějí opěrné pilíře. Druhý byl rovněž od cisterciáků zbudován ve Zbraslavi. R. 1420 byl vypálen a již neobnoven. Dále je to chrám sv. Víta, sv. Barbory v Kutné Hoře, s jehož stavbou se započalo asi po roce 1388, konečně kūr u sv. Bartoloměje v Kolíně, přistavěný Parléřem k nižší starší lodi. Takovýchto katedrál vzniklo mimo Francii nemnoho, v Německu tři, na Skandinávii, v Polsku a Uhrách jich vůbec není.

Pozoruhodné gotické kostely mají: Zlatá Koruna, Čes. Budějovice (bývalý dominikánský), Písečnice, Plzeň, Hradec Králové, Litomyšl, Roudnice, Brno (na Petrově, sv. Jakuba, na St. Brně), Olomouc (sv. Václava), Kromětůž.

Mezi světskými stavbami daleko vyniká Karlštejn, pak Karlův most s věží. V Kutné Hoře se zachoval Vlašský dvůr (býv. mincovna). Velký gotický sál Karolinum byl přestavěn v 18. století, jen krásný arkýř (kaple sv. Kosmy a Damiána) má původní podobu. Z hradů zbyly po nejvíce rozvaliny nebo byly přestavěny, jen hrad Kost zachoval celkem nezměněný vzhled.

Umění sochařské. Sochařské umění, ač nedospělo k vrcholné dokonalosti jak architektura, přece zanechalo řadu zdařilých prací. Předně to je socha sv. Václava od Parléře, pak v triforiu u sv. Víta galerie poprsí zasloužilých osob o svatyni. Jiří a Martin z Kološe v Sedmihradsku, bratři kovolitci, ulili v Praze r. 1373 jezdeckou sochu sv. Jiří. Vzácný památník byl v 16. století poškozen. Socha světce je věrný odlitek původní podoby, kuň je dílo renesanční.

Z doby předhusitské se zachovalo též několik Madon (sedlci Madona v Týně). Svědčí o prostotě a hloubce náboženského cítění doby.

Z maleb jsou nejproslulejší karlštejnské; mezi malíři vynikal mistr Theodorik. Velkou cenu mají obrazy, uchované ve vyšebrodském klášteře (obr. 33).

K neobyčejnému rozkvětu dospěla malba knih. Církevní knížata závodila v Karlově době v objednávání nádherně zdobených rukopisů.

Gotika na Slovensku. Neméně bohaté gotickými památkami je Slovensko. Jednou z prvních staveb je františkánský kostel v Bratislavě, založený od Ladislava IV. podle slibu, učiněného před bitvou s Přemyslem Otakarem II. 1278. Rozkvět gotiky tam spadá do druhé polovice 14. a do 15. století. Nejkrás-

nějším chrámem v tomto slohu nejen na Slovensku, ale v celém bývalém království uherském je košický dóm sv. Alžběty. Byl založen r. 1380 a byl budován přes sto let (v 19. století byl přestavěn). Je 60 m dlouhý. Z předních jeho ozdob je sanktuarium 16 m vysoké, v podobě svatoštěpánské věže. Velký a krásný je chrám levočský (50 m dlouhý). Jeho chloubou je z dřeva vyřezávaný gotický oltář, 18 m vysoký, dílo mistra Pavla ze začátku 16. století. Zabírá čestné místo v dějinách evropského umění. Jeho dřevořezby zdobí i jiné chrámy okolních měst. K předním stavbám patří dále chrámy v Bratislavě, Trnavě, Bardijově, Spišské Kapitule. Celé Spišsko je gotické; je tam 200 gotických kostelů s bohatě vyzdobenými křídlovými (skládacími) oltáři (obr. 23).

Líbeznými květy tohoto slohu na Slovensku jsou tři kaple lehkých, štíhlých tvarů, postavené podle vzoru „Saint chapelle“ v Paříži. Je to kaple sv. Jana při františkánském kostele v Bratislavě (1361) a dvě kaple Zápolských ze 16. století, ve Spišském Čtvrtku (obr. 8) a při chrámu ve Spišské Kapitule. Velmi se chválí osmiboká věž františkánského kostela v Bratislavě (14. století), ozdobená kraby, rosetami a fiálami. Na Žitném ostrově se stavělo též z oihel (Šamorýn). Z hradů, jichž bylo mnoho zbudováno zvláště v Pováží na ochranu hranic proti Moravě, se zachovaly jen kusy původního zdiva. Madony v slovenských kostelích pocházejí ponejvíce z 15. století.

VÁCLAV IV. (1378-1419)

Král Václav, korunovaný za otcova života na krále českého a německého, začal samostatně vládnout jako osmnáctiletý mladík. Pro své povolání byl od otce připraven svědomitě; literárního vzdělání se mu dostalo velmi dobrého a již v osmém roce se dovedl princ slušně latinsky vyjadřovat. Záhy jej bral otec s sebou na cesty a uváděl jej do tajů vladařského umění. Dlouho se chystal Václav na římskou jízdu, ale nevypravil se na ni; otec ho tam už nemohl vypravit, a tak mu chyběl lesk císařské důstojnosti, jímž se stkvěl jeho otec i mladší bratr Zikmund. Císařská koruna byla by dodala jeho zasahování do evropských i německých otázek větší váhy a r. 1400 byl by stěží býval sesazen s německého trůnu. Těžko bylo též vládnout po Karlu IV., je muž se z žijících Lucemburků státnickým nadáním nikdo nevyrovnal.

První těžký úkol, před nějž byl král postaven, bylo urovnání velkého schismatu. Vypuklo v září r. 1378, ještě za života Karlova, když francouzští kardinálové zvolili vzdoropapeže Klimenta VII. Václav se držel podle příkazu otcova pravého římského papeže Urbana VI. a pohnul německá knížata ve Frankfurtě a uherského krále Ludvíka ve Zvoleni, že setrvali v jeho poslušnosti. V témže směru působil i na anglického krále Richarda II., za něhož byla r. 1381 provdána Karlova dcera Anna. Svízelnou práci měl též v Němcích, kde marně rovnal rozbroje mezi knížaty a městy.

Václava se však brzy zmocňovala únava a omrzelost, a již r. 1382 bylo po Evropě známo, že český král je velký Nimrod. Z dalekých zemí si dával přivádět lovecké chrtý, vždy větší, a provázen jsa milci, psůvody a smečkou hafanů, lovil celé dni ve hvozdech zvěř srstnatou i pernatou. Na Karlštejně, Zvíkově, nejraději na Žebráce pak

strojíval skvělé lovecké hody. Největší chrt spával i přes noc v králově pokoji, a když r. 1386 náhle na Karlštejně zemřela jeho první choť Johana Bavorská, šel mezi lidem hlas, že když královna v noci s lože vstala, pes nepoznav za tmy své paní, popadl ji za krk a než přišla pomoc, ji zardousil. Druhou jeho choť se stala Žofie, rovněž z bavorského rodu. Král byl dobrosrdečný, vynikal vtipem, občas velmi jadrným, a mírné pití jeho přirozenou veselost příjemně zvyšovalo. Jeho náklonnost k vínu však časem rostla, zvláště když prý se staly dva pokusy o jeho otrávení. Lékaři jej sice zachránili, ale náramná palčivost a žhání, jevíci se neustálou žízni, ho od té doby neopouštěly. V podnapilosti býval prchlý a ukrutný. Když v mimořádnou dobu chtěl jísti a kuchař neměl právě nic po ruce, kázal jej dát na rošt a smažit nad řevavým uhlím. V lese zastřelil mnicha, vzácnou prý šelmu, pravě, že mnich má zůstat v klášteře. K potupnému nápisu na hradní zdi: „Venceslaus alter Nero“ připsal král: „Si non fui adhuc ero“.¹⁰⁾

Králové dvůr. Koncem r. 1382 opustil hrad, ctihodné královské sídlo, a usadil se v „Králově dvoře“ (v místech nynějšího Obeoního domu), aby byl blíže lidu. Jsa přestrojen a provázen velkým psem a katem, chodil po ulicích města a zastaviv se u pekařského krámu, kupoval ohléb, smlouvaje se o jeho cenu. Shledal-li, že chléb je malý nebo příliš drahý, dal vše nepoctivému pekaři pobrat a rozdělit chudým žákům. Tak činil i řezníkům, hostinským a jiným živnostníkům. Větší přestupky trestal pokutou, někdy i okamžitou smrtí, konaje tak zv. „krátkou spravedlnost“, neboť soudních průtahů nemiloval. Také prý kopal do únavy celý den na vinici a pak nařídil, aby dělníci měli hodinu odpočinku a stanovil, kdy mají práci skončit. Na tyto věci stačil strážník, ale krále to těšilo.

Blahobyť a móda. V Čechách měli po patnáct let jeho vlády hojnost a mír. Život proudil mezi malobnými břehy, do kterých jej přivedl Karel, a také kormidlo státní lodice bylo v rukou úředníků ještě jím jmenovaných. Praha se hemžila obyvatelstvem domácím i cizím. Znamením blahobytu byla mimo jiné i strakatá směsice krojů a střihů, v nichž si měšťané i páni libovali. Na krku nosili obojky stříbrné nebo aspoň cínové, literami popsané, majíce hrdla jakoby okovaná proti útoku dravců. Muži prý se odívali v suknice tak těsné a krátké, že se se ctí nemohli ohnout. Celý oděv měli ozdobený pěti i šesti kopami knoflíků. Stěvíce vybíhaly v dlouhé nosy, podobné čapím zobanům, takže bylo nesnadno v nich chodit. Žertem se vykládalo, že na Litoměřicku rytíři a jeho choťi ony zobce urazil blesk a jinak jim neuškodil. Hlavy pokrývali klobouky křivolakými i hrotitými, zdobenými pery. Venkovský lid se držel čepic a starých krojů.

Dvě kaple. Václav pokračoval ve stavbě budov Karlem započatých, jak mu bylo nařízeno; mimoto povstaly v Praze dvě nové památné svatyně, jedna na Starém, druhá na Novém Městě. „Bratrstvo obruče a kladiva“, k němž náleželi jen učení a urození členové a také sám král, založilo uprostřed Karlova náměstí gotickou kapli *Božího Těla*, jejíž půdorys tvořila osmicípá hvězda. Uvnitř stálo osm oltářů, kolem kaple byl hřbitov. Věž k ukazování svátostí byla časem rozebrána a svátosti byly vystavovány v této kapli. R. 1406 byla při ní zřízena i fundace pro mistra a studenty českého národa.

Králov dvorán Hanuš z Milheimu a kupec Kříž zbudovali na Starém městě prostranou kapli, rovněž gotickou, v níž by se kázalo výlučně českým jazykem. Arcibiskup Jan z Jenštejna k ní položil základní kámen, Jan z Pomuku, generální vikář, potvrdil bohatou nadaci při ní zřízenou, kanovník Václav ji posvětil a ohlásil odpustky 40 dní všem věřícím, kteří tam poslechnou slovo Boží a vykonají pobožnost. Byla to stavba podélná, patnácti pilíři na čtyři lodi rozdělená. Zasvěcená byla *betlemským* nemluvnátkům. Tělo jednoho nevinátka se ukazovalo v relikviáři. Kupec Kříž se nejen skvěle postaral o kazatele, ale opatřil tam stravu a byt pro několik českých žáků, t. j. zřídil tam bursu. Prvním kazatelem byl Jan Protiva, druhým Štěpán z Kolína, třetím Jan Hus (1402). Svatyně ty sluly kaple, ne že by byly malé, ale že nebyly farními chrámy. 1394.

R. 1389 se strhla v Praze velká bouře proti Židům, největší, již dějiny pamatují. Též Israelitům se dobře vedlo a z dobrého bydla pýchali. V pašijový týden nesl kněz večerní dobou jejich městem k nemocnému Svátost oltářní. Židé stojíce podle zvyku v zástupech na ulici, vzali z toho pohoršení. Chopivše se kamení, obořili se za rouhání a proklínání na kněze a vyrazili mu Svátost oltářní z rukou; on sám se spasil útekem. Městští drábové sice vinníky hned zatkli a odvedli k potrestání, ale kněžstvo líčilo s kazatelen na hod Boží velikost zločinu a lid tak pobouřilo, že v Praze nastalo velké pozdvižení. Zástupy ozbrojené kopími, šípy a kamením se valily jako dravé vlny přes výstrahy úřadů do židovské čtvrti. Na setkání bylo vše pobíjeno, domy byly vydrancovány a zapáleny, prchající házení zpět do plamenů. Asi 3.000 nešťastníků přišlo o život, jen hlouček Židovek a dítek se zachránil na radnici, kde byly rychle pokřtěny, aby ušly obecnému vzteku. Václav pospíšil z Chebu do Prahy a nařídil, aby všechna kořist byla uložena na radnici. Do královské komory bylo odtud mimo jiné odneseno pět tun stříbra. Ukřutnost pražského lidu zůstala, zdá se, bez trestu. *Bouře proti Židům 1389.*

R. 1381 měl král spor s vratislavskou kapitulou, jenž skončil rozehráním kanovnicků a zpusťšením jejich zboží. V Praze vypukl boj mezi mocí světskou a církevní o 12 let později, měl prudší průběh a tragičtější konec.

Nástupcem Arnoštovým se stal Jan Očko z Vlašimě, předtím biskup olomoucký, první kardinál českého původu; slul Očko, poněvadž při léčení pozbyl oka. Třetím arcibiskupem byl Jan z Jenštejna, synovec Očkův, jenž nabyt vzdělání v Itálii a ve Francii. R. 1376 byl jmenován biskupem v Míšni a krátce před svou smrtí vyhlédl jej císař Karel za pražského arcibiskupa, za říšského i českého kancléře, t. j. za předního rádce a pomocníka svého syna nejen ve správě Čech, ale i celé římsko-německé říše. Mladý arcibiskup upadl r. 1380 do těžké nemoci, a když z ní proti nadání povstal, začal se vzdalovat světského hluku a oddávat se mnohým pobožnostem a kajícím skutkům. V této nábožné horlivosti byl ještě více utvrzen, když přišla z Magdeburka smutná zpráva, že se tam o masopustní zábavě propadla pod tanečnický podlahu a s mnohými jinými přišel o život i tamní arcibiskup Ludvík. Jan z Jenštejna trýznil své tělo po příkladě velkých světců častými a těžkými posty, na svých zámčích měl komůrky, v nichž se bičoval trnitými pruty, spával v studeném pokoji, maje kámen nebo knihu pod hlavou, a když mu jeho kaplan nestačil v odříkávání žalmů 1382.

a hymnů, přibral si za společníka v modlitbě někoho z řeholníků. Štědře rozdával almužny, před svátky umýval dvanácti chudým nohy. Jemu náleží velká zásluha, že první v Čechách přestal brát odúmrt na svých statecích, t. j. zanechal usedlost vdově a dcerám po zemřelém hospodáři, jenž nezanechal syna. V takovém případě nakládaly vrchnosti se statkem libovolně, neohlížejíce se na pozůstalé osoby ženské.

1384. Při tom byl nedůtklivý na svou církevní moc, o níž měl vysoké ponětí, a poněvadž Václav byl autokrat a zároveň prohlivec, docházelo neodvratně k srážkám, jež, jak se zdá, i dvořané královi schválně způsobovali svými přehmaty proti církevním osobám. Král zbavil arcibiskupa kancléřské hodnosti, několikrát dal zplenit jeho zboží, v čemž jej i někteří páni následovali. Jeho podkomoří Zikmund Huler dal popravit pro přečiny dva kleriky a některým pokřtěným Židům dovolil vrátit se k jejich staré víře, což bylo zřejmým zasahováním do církevní pravomoci. Poněvadž prý se Huler též provinil pronesením kacířských slov, vydal naň arcibiskup obsílku. Podkomoří však hrdě odpověděl, že přijde v čele 200 kopiníků. Arcibiskup naň tedy vydal klatbu. Král tím byl velmi popuzen, ale zatím svůj hněv odložil.

Sv. Jan z Nepomuku. Předním pomocníkem arcibiskupovým ve správě rozsáhlé diecése byl Jan z Nepomuku. Jeho otec slul Velfin a byl rychtářem v městysi Pomuku neboli Nepomuku, jenž náležel cisterskému klášteru na úpatí Zelené Hory. Zpráv o světcově životě je velmi málo. Na obzoru dějin se objevuje v skrovném postavení klerika - písaře v kanceláři Jana Očka z Vlašimě, k jehož dvoru i stolu příslušel. Měl titul císařského notáře
1370-80. a tento úřad zastával deset let. Následující desíletí byl farářem u sv. Havla na Starém Městě. Zanechav tam zástupce, odebral se na několik let do Padovy, kde nabyl doktorátu církevního práva a zároveň tam asi dohlížel na přibuzné Jenštejnovy, kteří tam dleli na studiích. Naposled byl kanovníkem vyšehradským a arcijáhnem žateckým, t. j. dohlížel na církevní život v žateckém okrsku. U Jana z Jenštejna
1389. požíval takové důvěry, že jej jmenoval generálním vikářem.

Obrana Jenštejna. Vznešená postava arcibiskupova je nepěkně skreslena v románě „Mezi proudy“ od Al. Jiráka, jenž jej tam líčí nejprve jako pustého světáka, pak jako přepjatého asketu. Podnět k tomu byl vzat z jeho vlastních spisů, v nichž mluví o svém „obrácení“, nikoliv snad ze svědectví současníků, která by jej stavěla do nepříznivého světla. Každý začátečník v církevní literatuře ví, že obrácení je dvojitý; buď od života hříšného k ctnostnému, jako tomu bylo na př. u sv. Augustina, nebo od života obyčejného k dokonalému. Tak tomu třeba rozumět, když o svém obrácení mluví i mnozí svatí, o nichž jistě víme, že žili počestným životem, jako sv. František z Assisi, sv. Ignác, sv. František Borgiaš a j. Ti rozumějí obrácením velkomyslné rozhodnutí žítí podle příkladu velkých svůtoů. Že obrácení Jana z Jenštejna bylo tohoto způsobu, toho důkazem je nám jeho dosazení na nejvyšší úřady Karlem IV. Je nemyslitelné, aby zbožný císař Karel jmenoval arcibiskupem a kancléřem, t. j. předním rádcem mladého dědice v království i v říši takového člověka, jaký je líčen v onom románě. Leč slyšme úsudek střízlivého historika: „Je to muž (Jan z Jenštejna) velmi vzdělaný, jenž v nejednom traktátu řeší palčivé otázky své doby (v tom již i základní problémy husitství), muž svatého života, asketa, mystik, básník, horlivě oddaný myšlence nápravy mravů a prohloubení zbožnosti v kleru i lidu, mimochodem řečeno i přítel myšlenky, aby selské statky na rozsáhlých církevních statecích staly se plným dědičným majet-

kem sedláků (kterou později doporučoval Hus). Jeho předním úředníkem ve správě arcidiecése je konečně Jan z Pomuka, generální vikář. Již z toho, co pověděno, musíme souditi, že osobním tajemníkem a potom generálním vikářem takového biskupa mohl býti jen muž příkladný a dobré pověsti.¹⁷⁾ Jinak zajisté historik, jinak romanopisec. Ostatně i sám Hus, u něhož se preláti netěšili zrovna velké účtě, jmenuje jej knězem svatě paměti.¹⁸⁾

Sv. Janu se vytýká půjčování peněz, lichva, mnohoobročnictví. Celá ta věc nestojí vůbec za to, aby se o ní psalo. Ale poněvadž se z těchto malicherností kuje proti světci nenávistná zbraň, nelze jich pominout. Je zjištěno šest případů, kdy sv. Jan přijímá nebo vydává peníze v kanceláři složené. V osmi případech jde o kancelářské nedoplatky, jež zůstaly dlužny hlavně duchovní osoby za vyhotovení úředních listin. Konečně sedmkrát půjčil sv. Jan 15 neb 30 grošů, jednu nebo dvě kopy, ponejvíce duchovním z venkova, kteří v Praze nevystačili s hotovostí a poprosili písaře o malou výpomoc na dva tři týdny. Jediná větší půjčka byla 16 kop, ale tolik jeden písař neměl, a tak se na ni složili dva.¹⁹⁾ Půjčovalo se bez úroků a pod trestem klatby, což bylo pravidlem. Ostatně betlemský kazatel půjčoval značné obnosy 5-10 kop za týchže podmíněk v letech, kdy požíval nejvydatnějších obročí,²⁰⁾ kdežto u sv. Jana se dočítáme o půjčkách, kdy byl skromným písařem a jen bohoslovcem.

Stejně nemístná je výtka mnohoobročnictví.²¹⁾ Sv. Jan neměl současně více prebend než dvě, jak to bylo u vyššího kleru zvykem a jak to později dovolil koncil tridentský. vzdal se fary u sv. Havla, když se stal arcijáhmem žateckým; opustil kanonikát u sv. Jiljí, když přijal vyšehradský. Kanovníkem u sv. Víta nobyl. Až byl sv. Jan doktorem práv a požíval důvěry arcibiskupovy, měl daleko méně důchodů než Hus, jenž měl rovněž dvě beneficia.²²⁾

Sv. Jan byl počestný kněz a titulu světce a mučedníka si dobyl svým hrdinným utrpením a násilnou smrtí. Když se jednou sv. Janu zpovídala královna Žofie, tu král, zaslepen jsa žárlivostí, pozval k sobě generálního vikáře a k nemalému překvapení se ho tázal, z čeho se mu královna ve zpovědi vyznala. Světec Václava nejen pro hříšnou zvědavost pokáral, ale zároveň jej otcovsky napomenul, aby upustil od nepořádného života uprostřed lehkých milců a aby dobře vládl; neb jen kdo dobře vládne, je hoden královského jména.

Velké královny přízně požíval jeho dvorní kaplan Hynek Pluh z Rabštejna. Král ohtěl založit v Čechách třetí biskupství a dosadit na ně tohoto svého milce. Čekal jen na smrt staříckého opata Racka v Kladrubech, neboť nové biskupství mělo být zřízeno povýšením opata benediktinského na biskupa, jak se to stalo za císaře Karla v Litomyšli, kde byl na biskupa povýšen opat premonstrátský. Leč ani arcibiskup ani mniši kladrubští, jak se zdá, královu záměru nepřáli a s papežem nebyla věc ještě vyjednána. Opat Racek zemřel začátkem r. 1393, mniši si zvolili nového opata Olena a sv. Jan jako generální vikář 10. března volbu potvrdil. Vše šlo obvyklou cestou v mezích církevního práva.

Uslyšev o tom král na Žebráce, vzkypěl náramným hněvem a chystal se do Prahy, aby se tam na svých odpůrcích pomstil. Sv. Jan a kanovník Mikuláš Puchník uchýlili se před jeho prchlivostí na arcibiskupský hrad v Roudnici. Král tam psal z Prahy arcibiskupovi lístek tohoto znění: „Ty arcibiskupe, vrať mi hrad roudnický a jiné mé hrady a klíč se mi z mé země české. Pakli se oš pokusíš proti mně nebo mým lidem, utopím tě a rozepři skončím. Přijed' do Prahy!“ Ač arcibiskup netušil nic dob-

*Obrana
sv. Jana.*

*Spor pro
kladrubské
opatství
1393.*

rého, dal se přece od Václavových dvořanů přemluvit a vrátil se 18. března do Prahy k zjednání míru. Smlouva od rádců s obou stran ujednaná měla být stvrzena na osobní schůzce krále s arcibiskupem v maltézském klášteře. Sotva však král arcibiskupa spatřil, obořil se naň zlostně: „Ty arcibiskupe, ty vylučuješ z církve mé úředníky, strkáš na mého podkomořího kacírství a bludy, potvrdils opata kladrubského, saháš mně na Židy, vše činíš bez mé rady z vlastní hlavy; toho budeš želet ty i tvoji.“ I rozkázal jej i jeho rádce zajmout a odvést na hrad do kapitulní síně. Arcibiskup chtěl králův hněv ukrotit a několikrát před ním poklekl. Král se mu však proto posmíval a svá kolena i před ním k pokleknutí nakřivoval. Arcibiskupovi manové, netušíce svému pánu nic dobrého, rychle jej odvedli do jeho blízkého dvora a pak z Prahy ven až na Supí horu v Krušnohoří.

*Sv. Jan
umučen
20. března
1393.*

Jeho rádcové byli na Hradčanech podrobeni přísnému výsledku, při němž starý děkan Bohuslav byl od krále jílcem na hlavě do krve zraněn. Čtyři pak (sv. Jan, Puchník, probošt Václav a rytíř Něpr) byli odvedeni do mučírny na staroměstské rychtě poblíž můstku. Tam byli napjati na skřípec a pálení, dokud by nevyznali, čím radou se ony věci staly. Král jen litoval, že mezi zajatými není arcibiskup. Sv. Jana a Puchníka dal mučit před svýma očima, ba zapomněl se tou měrou, že se snížil k úkolu kata a velkou smolnicí páčil oba do boku. Sv. Janu dal kleštěmi svírat palce na rukou a nohou; nakonec chtěl dát všechny utopit. Vtom si uvědomil, že je římským králem a ochráncem církve a že trýznění duchovních osob bude proň mít zlé následky u papežského dvora. Třem tedy daroval život, když přísahali a před notářem se písemně zavázali, že o svém mučení zachovají mlčení. Sv. Jan však, na němž si král nejvíce zchladil svůj hněv, měl na těle tak těžká zranění - levý bok jeho byl úplně propálen - že by jim byl zakrátko podlehl. Ten byl tedy na jeho rozkaz odveden na Karlův most a svázán jsa na rukou a nohou, aby se snad plováním nezachránil, byl uvržen do hlubiny vltavské za večerní tmy 20. března r. 1393. Jeho tělo bylo teprve po měsíci nalezeno u kláštera na Františku, druhý měsíc odpočívalo v kostele u sv. Kříže Většího (vedle Milosrdných bratří) a teprve 16. května bylo pochováno v ochozu chrámu svatovítského. Jeho hrob byl přikryt mramorovým kamenem, lidé se však zdráhali naň nohou vstoupit, jsouce si vědomi, že pod ním odpočívá mučedník.

*Důvody
jeho
mučení.*

Za mučedníka byl sv. Jan prohlášen z dvojího důvodu. Předně byl umučen od násilného krále pro vykonávání církevního práva zrovna jako canterburský arcibiskup Tomáš Becket, jenž byl z téže příčiny r. 1170 na popud krále Jindřicha II. zabit a pak prohlášen za mučedníka. Sv. Jan však zemřel i jako mučedník svátostného mlčení. Král pustil uzdu svému hněvu nejvíce proti generálnímu vikáři, poněvadž se mu zdráhal vyjevit, z čeho se královna Žofie zpovídala. V husitské Praze se o tom udržovalo ústní podání, jež ve své kronice poznamenal vídeňský profesor *Tomáš Ebendorfer z Haselbachu*. Jako posel basilejského koncilu navštívil r. 1433 Prahu, tam toto tvrzení slyšel a to, co husitská Praha o sv. Janu věřila, nám písemně dochoval. Z domácích spisovatelů nám přesvědčení města Prahy o té věci poznamenal katolický duchovní mistr *Pavel Židek* ve svém díle zvaném *Správozna*, jež r. 1470 věnoval Jiřímu z Poděbrad, při jehož dvoře žil. Tato písemná svědectví jsou sice poněkud pozdní; ale za života krále Václava nikdo,

komu bylo vlastní hrdlo drahé, se neodvážil o té věci psát; o tom se po městě jen šeptem mluvilo. Neklamné svědectví o tom, že sv. Jan podstoupil smrt jako strážce zpovědního tajemství, podal jeho hrob r. 1719, když po 326 letech promluvil řečí nanejvýš výmluvnou a všem daleko široko srozumitelnou. - Sv. Jan byv umučen pozvolným pálením, utrpěl ze všech zemských patronů smrt nejhroznější. Za to byl od Boha oslaven nejnápadnějším divem, zachováním neporušeného jazyka, o čemž až na svém místě. - Poněvadž se věřící na jeho hrobě záhy modlivali a jejich prosby docházely vyslyšení, byl hrob ohrazen mřížkou.

Leč r. 1483, 90 let po jeho smrti, byl v kapitulních záznamech k jeho jménu připsán mylný rok úmrtí, totiž 1383; a tento chybný letopočet se dostal i na jeho hrob. Kronikář Hájek z Libočan neuměje si různé tyto údaje srovnati, uvedl do své kroniky Jany dva: Jana z Nepomuku, utopeného r. 1383 pro zamlčení zpovědi, a Johánka z Pomuku, utopeného r. 1393 pro potvrzení kladrubského opata. Jeho výmyslem byl sveden i Balbín a mylný rok 1383 byl přijat i do kanonisační bully (1729). Teprve r. 1752 byl nalezen ve vatikánském archivu stížný list, jož Jan z Jenštejna poslal hned po oné katastrofě papeži do Říma.²³⁾ List ten byl poslán do Prahy a tam přinesl světlo do chaotické změti Hájkových smyšlenek.

*Omyl
v letopočtu.*

Utracení sv. Jana bylo předzvěstí oněch násilností, jež u nás byly páchány na duchovenstvu v době husitské.²⁴⁾ Král Václav, jenž nelidsky umučil sv. Jana, vyhýčkal svou nedbalostí onu bouři. Tělo sv. Jana bylo vzácné símě, zaseté do posvátné půdy na Hradčanech, dřív než na naši vlast dolohla mrazivá doba husitství a luterství. Ona setba, zasetá za slavné doby, pod zemí neodumřela, nýbrž když roztály ledy a sněhy, a jižní slunce v Čechách vykouzilo nové jaro katolické víry, vypučela a utěšeně rozkvetla též úcta svatojanská, tvoříc vlastní znak barokové doby.

Tato bouře se strhla tři dni po vyhlášení milostivého léta, jež pro Prahu a Čechy byl Václav na Bonifáci IX. vyžádal pro ty, kteří roku 1390 nemohli putovat do Říma. Krále pomínil hněv a šlechtetnější stránka v něm nabyla vrchu. Volal arcibiskupa, ať se bezpečně vrátí do Prahy a udělí mu rozhřešení, nemá-li zoufat a ještě hůře rádit. S Žofíí pak veřejně navštívil čtyři chrámy, vyšehradský, kapli Božího Těla, chrám svatovítský a břevnovský, dáváje hojnou almužnu, aby získal odpustky.

Násilí na duchovních osobách, jindy přísně trestané, prošlo králi beztrestně pro tehdejší schisma. Papežská exkomunikace a interdikt byly by krále Václava zahnały do tábora papeže avignonského a Bonifác IX. by tím byl od sebe odpudil nejmocnějšího stoupence - římského krále. Jan z Jenštejna se r. 1396 své hodnosti vzdal ve prospěch svého synovce Olbrama ze Škvorce a uchýlil se do Říma, kde brzy zemřel. Pochován byl v klášteře sv. Praxedy. Václav zvítězil; biskupství sice zřízeno nebylo, ale důchody opatství kladrubského přičkl svému oblíbenci kaplanu Králíku z Buřenic. - Na Moravě podobným utiskovatelem kněžstva byl markrabí Prokop.

1400.

Václav nezdědil všech zemí po svém otci, ač všechny patřily k české koruně a on byl nade všemi vrchním pánem. Zikmundovi připadlo Braniborsko, Janovi Zhořeleccko, markrabím moravským byl Jošt a údíly tam měli jeho bratři Prokop a Jan Soběslav, synové Jana Jindřicha. R. 1382 zemřel Ludvík Veliký, král uherský a polský, odkázav svá království nejstarší dceři Marii, jejímž chotěm se stal r. 1385 markrabí Zikmund. Leč Poláci nechtěli ani slyšeti o dalším spojení s Uhrami. Zasnoubili mladší dceru Ludvíkovu Hedviku s Jagellem, knížetem Litevským, čímž vznikla unie polsko-litevská, obrácená proti Německému řádu v Pobaltí. Zikmundova vojenská

*Václavovi
přidružení.*

1386.

- výprava do Polska k hájení práva byla bezvýsledná. Ba málem že neztratil i uherské království, v němž vypukly o osifelý trůn pusté boje nápadníků a stran. Zikmund vtrhl několikrát v čele vojska do země, až konečně došel obecného uznání. - *Jošt*, poslední markrabí moravský, byl muž zřítný, zemí žádostivý, velmi zčetlý, knih však nekupoval, nýbrž jen si je vypůjčoval.
1333. Zikmund mu postoupil i markrabství braniborské, a od r. 1387 byl i vévodou lucemburským. S mladším bratrem Prokopem se neustále rval o panství a důchody, zvláště o statky po Janu Soběslavovi, jenž se stal biskupem litomyšlským a později patriarchou akvilejským.

*Spor s pány
a pfluuzní-
mi
1394-1408.*

Ač král povyšoval podle dotavadní zvyklosti na zemské úřady členy panských rodů, přece jim nedopřával účasti ve vládě, poddáváje se vlivu důvěrníků a milců ze stavu městského a vládyckého. Velmožové z předních rodů s Jindřichem z Rožmberka v čele utvořili r. 1394 „panskou jednotu“ za tím účelem, aby ony důvěrníky od královny osoby odehnali a sami zaujali jejich místa. Získali pro svůj záměr Zikmunda, uherského krále, markraběte Jošta, rakouské vévody Albrechta a Viléma i markrabí míšeňského. Při Václavovi stál věrně Jan Zhořelecký a markrabí Prokop, jenž v Praze na jeho místě vyřizoval zemské záležitosti. Když se král 8. května r. 1394 vracel z lovu a odpočíval v Králově Dvoře nedaleko Berouna, předstoupili před něj znenadání jednotníci i s Joštem. Jindřich z Rožmberka oslovil krále upravenou řečí, v níž poukazoval jmenovitě na to, kterak v nynější době království klesá s vysokého stupně slávy, obecné dobré náramně trpí, nárek sirotků a vdov proniká do nebe, církev a preláti snášejí útisk. Nechtě se král nezdráhá přijmouti služby přítomných pánů k napravení tohoto neblahého stavu. Václav za této řeči prudce sebou trhal a odpověděl urputně, že dobře vládne a že smělci trestu neujdou. Leč jeho družina byla od panských oděnců rozehnána a král se musil poddat nezbytnosti a jeti uprostřed samozvaného komonstva do Prahy a vzhůru na hrad. Páni, majíce v moči hrad i osobu královu, vládli jeho jménem a Jošt byl zemským správcem.

*Král
po své
zajetí 1394.*

Zajatý král se však dorozuměl s Janem Zhořeleckým, jemuž otevřel své pokladnice, a Jan nabízející vysoký žold, měl zakrátko u Kutné Hory silné vojsko, s nímž stanul 20. června před Prahou. Když mu měšťané otevřeli brány, posadili spiklenci krále na vůz a dali se s ním jako satrapové s Dareem na kvapný útěk jižním směrem. Přenocovali na Konopišti, na pevném Krumlově, Jan jim však byl neustále v patách a tak odvedli krále tajně do Rakous na hrad Wildperk. Tu začal králův bratr náramně plnit zboží spiklých pánů, jmenovitě Rožmberků. Tím je donutil, že 1. srpna Václava ze zajetí propustili, když jim slíbil, že vinníkům odpustí a že vládu upraví podle starodávného způsobu. Při jednání o mír byla vydána v Písku 25. srpna 1394 v kanceláři královské, v níž dotud výlučně vládla latina a němčina, první česká listina. Českých právních listin vůbec z doby před r. 1400 je známo 40.

*První české
listiny.*

- Král nechal vše při starém. Nad Žebrákem si vystavěl pevnější Točnick a umístil tam svou pokladnu. Odliv v ní způsobený byl nahrazen velkým poplatkem 100.000 dukátů, jež z Milána poslal Galeazzo Visconti za udělení vévodské hodnosti. Toho roku vzplanula záškodná válka znovu, pak zase r. 1399, a tehdy se českých rozbijů již

zúčastnil uherský král Zikmund. Mezitím co se Lucemburkové takto mezi sebou svářili a světu skýkali truchlosměšnou podívanou, ohromila je z Německa Jobova zpráva, že kurfiřti prohlásili v Rense 20. srpna r. 1400 Václava za zbavena německé koruny, ježto prý se o říši nestará, a místo něho zvolili *Ruprechta Falckého*. Tlumená řevnivost mezi Lucemburky a Wittelsbachy propukla znovu. Král Václav se cítil seazením velmi potupen. Nevýslovně se proto rozčilil a zaklínal se svatým svým patronem, že těžkou urážku pomstí a že on nebo Ruprecht musí zahynout. Poněvadž Jan Zhořelecký r. 1396 náhle zemřel, zavolal Václav z Uher bratra Zikmunda. Ten přivedl značnou vojenskou hotovost a v Sedlci se radil Václav s ním, s Joštem i českými pány o pomoci proti vzdorokráli. Porady však skončily smutně. Zikmund jednak chtěl hluboko sáhnout do měšce Václavova a pak po něm žádal postoupení Lužice a Slezska. Osobní zřítnost zvítězila nad zájmy dynastie. Bratří se rozešli rozezení a Václav ztratil v drobné pohraniční válce s Ruprechtem Horní Falc.

*Německý
vzdorokrál
1400-1410.*

Věci se zamotávaly víc a víc. Zikmund byl ještě téhož roku čtyři měsíce od magnátů vězněn na hradě budínském a Ruprecht Falcký, jenž se vypravil přes Alpy pro císařskou korunu, byl od Viscontiho poražen a donucen k návratu. Začátkem r. 1402 byl Zikmund už opět v Čechách a Václav se mu cele svěřil i se svými zeměmi, on pak se zavázal, že jej doprovodí do Říma ke korunovaci. Leč bratrská láska se neočekávaně obrátila v prudký hněv. Zikmund Václava zajal a uvěznil na pražském hradě. Pod Bezdězem se úskočně zmocnil Prokopa a držel ho v zajetí na bratislavském hradě. Zikmund, jenž se svou povahou podobal dědu Janu Lucemburskému, se cítil u cíle; svrhl bratra s trůnu a na jeho místě vládl rozlehlými zeměmi. Nejdřív důkladně vyprázdnil královskou komoru, obral Židy a vypisováním daní sahál hluboko do kapes i národu, jenž byl za vlády Václavovy skoro všech berní ušetřen. V červnu vytrhl opět z Prahy jižním směrem, odvážeje s sebou staršího bratra, a rozhlašoval, že jej veze do Říma, „pravé to staré děcko, aby bylo korunováno jako pán všeho křesťanstva“.

1401.

*Václav
zajal
po druhý
1402.*

Měl-li Zikmund opravdu tento úmysl, pak se ho vzdal, když uslyšel o úmrtí Galeazza Viscontiho, od jehož pomoci si sliboval zdar výpravy. I odevzdal Václava rakouským vévodům Albrechtovi a Vilémovi a ti jej chovali ve Vídni v čestném zajetí; sám dobýval přes zimu Kutné Hory. Z Uher si přivedl asi 12.000 vojska a mocí zlomil odpor měšťanů, kteří před ním musili do bláta kleknout a prosit o milost. - Pokuta a poklady Kutné Hory mu umožnily vésti válku v Uhrách proti Ladislavovi Neapolskému, ježž mu jedna strana povolala jako vzdorokrále do země.

*Sířten
ve Vídni
1402-2.*

Václavovi byla vídeňská vazba učiněna co nejpohodlnější. Měl kolem sebe dosti skvělého dvořanstva, takže se podle zdání se svým osudem smířoval. Přísnosti v dozoru ubývalo, časem se mohl vznešený vézeň projeti na koni po městě i okolí. Johanita Bohuš činil zatím přípravy k útěku. Dne 11. listopadu r. 1403 si opět král vyjel k Dunaji. Podplacený rybář převezl krále s družinou na druhý břeh, kdež jej očekával mikulovský pán Jan z Lichtenštejna s hloučkem oděnců. Ten jej doprovodil na

*Jeho
náorat.*

svůj hrad a pak do Čech, kde byli Zikmundova vydíraní syti a Václava přijali s radostí.

Hájení Znojma. Zikmund se nad ztrátou Čech velmi horšil a chtěl obrátit zbraň proti rakouským vévodům, jako by byli Václava úmyslně propustili. Ti mu však na důkaz své nevinny nabídli pomoc k opětnému nabytí Čech. V létě r. 1404 oblehl Zikmund a Albrecht Znojmo, město Joštovo, jenž už přešel na stranu Václavovu a požíval jeho důvěry. Ale Znojmo hájili dva pověstní rytíři, Hynek z Kunštátu, zvaný Suchý Čert, a Jan z Lamborka, řečený Sokol. Šest týdnů odolávali všem útokům. A když při smělém výpadu hořící smolou obléhajícím polili a zapálili berany, praky a různé stroje a v jejich ležení se začala vzmáhat úplavice, byli nuceni se dát na ústup podobný útěku. Též Zikmund i Albrecht byli zachvázeni nemocí. Léčil je lékař ze Švábska, jenž nemoc Zikmundovu prohlásil za otrávení. I nařídil, aby král byl 24 hodin pověšen hlavou dolů, až by onen jed z těla vyšel; prsa králova při tom spočívala na podušce. Zikmund se pozdravil, Albrecht však v září nemoci podlehl.

1403-1411. Za stavovských bouří pozbyl král Václav německého trůnu a na českém se udržel jen pro svou oblibu u poddaných, jichž neobtěžoval daněmi. Páni však nabyli bývalé své moci. Podkomoří Huler byl pro zpronevěry ve správě financí na králův rozkaz sťat. Arcibiskupem byl v této době *Zbyněk Zajíc z Hazmburka*, jenž se znal ve vojenství a králi se zavděčil hájením země proti vpádům z Bavor. Po skončení těchto různic se zdálo, že život v Čechách chce i v novém století plynout klidným tokem a že národ bude žít v hojnosti a míru jak dosavad, leč na obzoru se začaly ukazovat mraky, věštící bouři, jaké národ dosud nezažil.

Církev. Za Václava IV. bylo v Praze 44 far, 18 klášterů mužských (i s Břevnovem), 7 ženských, 71 kostelů a kaplí, osob duchovních bylo asi 1200 obojího pohlaví, nejvíc u sv. Víta, přes 250, na Vyšehradě asi 100.²⁸⁾ Dále tu bylo asi 30 domů, v nichž žily tak zvané bekyně, panny a vdovy, tvoříce společnosti o 6-10 osobách. Žily po způsobu řeholnic, živily se však šitím a obsluhou, nebyly vázány sliby, a obyčejně náležely k třetímu řádu sv. Františka.²⁹⁾ Chrámy byly bohatě vypraveny. Chrám sv. Tomáše, jenž nebyl nejbohatší, měl 88 ornátů, 18 pluviálů, 22 monstrancí a vzácných křížů, 55 antipendií. V Praze vydržovala církev 6 špitálů pro chudé, nemocné a poutné; největší byl křižovnický u mostu. Praha měla tehdy 20 škol farních, 5 vyšších škol při kapitulách, a kláštery si vydržovaly soukromé školy, hlavně pro svůj dorost. Scholastik neboli správce školy svatovítské byl správcem všeho tohoto školství v diecési. Rektora a kantora (učitele zpěvu) na farní škole ustanovoval farář. Již na farních školách se učilo začátkům latiny, poněvadž žáci byli připravováni především pro kněžské povolání. Žáci přespolní mívali u školy i byt a živili se přísluhováním v kostele, pěním žaltáře, koledováním, almužnami hlavně od osob duchovních; bylo na ně též při odkazech všelijak pamatováno. Zboží církevní v Čechách zabíralo, jako jinde v Evropě, asi třetinu vší půdy, rozděleno však bylo nestejně. Arcibiskup měl 18 panství s četnými many, rytíři a panoši. Bohaté byly především kláštery cisterciáků. Z novosvěcených kněží, jichž bývalo v Praze ročně 130-140, valná část nevěděla, zda se domůže nějakého postavení; mnozí žili v tísní a byli náchylni k převratům a novotám.

Tomáš Štítný † 1401. Mezi české reformátory, jimiž byli především kněží-kazatelé už v době Karlově, počítá se i světský člověk, zeman Tomáš Štítný ze Štítného, odchovanec pražské university, jenž na své tvrdí v jihovýchodních Čechách se jal do českých knih ukládati zlato moudrosti, jež vyvážil ve zlato-

dole pražského učení. Universitní mistři jej okřikovali, že zrazuje obecnému lidu tajemství vědy, jež zahalena jsou v roucho latiny, byla výlučným vlastnictvím vysokoškolské obce. Štítý hájil proti mistrům práv rodného jazyka, a poněvadž mu církevní úřady nebránily, spisoval po celý život. Ze spisů, jichž je asi 35, jsou nejznamenitější *Řeči besední* a *Knížky šestery* o obecných věcech křesťanských. Vykládá v nich celou teologii a napomíná k plnění povinností všech stavů od krále až po krčmáře, duchovenstvo nevyjímaje. Pro velkou spisovatelskou plodnost, pro čistotu jazyka, živý a jadrný sloh, je Štítý uznán za prvního českého klasika. Vyniká daleko nad Husa obsahem i rozsahem svých prací i národním uvědoměním, neboť psal česky po celý život, kdežto Hus jen poslední dva roky před smrtí z důvodů agitacních, aby odvrátil národ od obecné církve. Hus nepředčí Štítého ani jako stylistu.²⁷⁾ Též Štítý znal anglického mistra, ale jeho bludným svodům odolal. Pro toto katolické smýšlení je odstrkován do pozadí a je nedoceněn, aby tím více mohly vyniknouti literární zásluhy jiných, byť byly menší.

Od Mladé Vožice pocházel jiný reformátor zemanského původu, Matěj z Janova. Devět let studoval v Paříži, stal se tam knězem a bakalářem theologie, v Římě od Urbana VI. si vyžádal milostný list na kanonikát v Praze, byl však při obsazování uprázdněných míst odstrčen a musil vzít zavděk venkovskou farou ve Velké Vsi u Podbořan. Snad i tento ústrk jej přivedl na vážnější myšlenky. Janov zůstal v Praze, přebýval u scholastika Vojtěcha Raňkova a jal se po příkladě Milíčově horlivě kázat, zpovídat a nabádat věřící k dennímu přijímání oltářní Svátosti. Při tom spisoval dílo: „De regulis veteris et novi testamenti“, jež je přísnou kritikou tehdejšího stavu církve. Odsuzuje zevní lesk křesťanských svatých, skvělou obřadnost bohoslužeb, množství svátků, přemíru odpustků, hlučný zpěv, zázračné sochy a obrazy, velkou počtu vzdávanou ostatkům, konečně náboženská bratrstva a mnišské řády; všechno to prohlašuje za nálezky lidské, jež zasypávají zákon Kristův. Pramen velkého zla viděl v dvojím duchovenstvu, řeholním a světském. Část věřících se drží těch, část oněch; odtud rozdělení v lidu. Jedno musí ustoupit. A Janov si slibuje velký prospěch církve, když veškerá duchovní správa bude vložena do rukou duchovenstva světského a když řeholníci v skromném počtu budou žít stranou o samotě. Janov prohlašuje, že se v ničem nechce uchýlit od obecné církve, ale duchovní shánějící se po obrocích nazývá Antikristovými a vzdoropapež je nejvyšší Antikrist; církev svatých má hlavu Krista.

V říjnu r. 1389 obeslal generální vikář sv. Jan Janova před synodu u sv. Víta, před níž musil odvolat, že by měly být kaženy obrazy pro pochybení a poblouzení, jež se při jejich uctívání přiházejí, že by se vyslyšení jim připisovaná nedála z moci božské, že by měli laikové častěji než jednou za měsíc přijímat oltářní Svátost. V častém přijímání viděl nejbezpečnější cestu k zbožnosti prvotní církve. Janov nesměl půl roku kázat a jednomu z jeho pomocníků, kteří neuctivým způsobem popírali přímělu Matky Boží a svatých a účinnost modlitby za mrtvé, bylo zapověděno kázat deset let.

V jeho názorech se rozmanitě ozývá učení západních sekt. Z regulí čerpal reformní názory hlavně Jakoubek ze Stříbra, jenže důvody, kterými Janov dokazoval potřebu častého přijímání, téměř důvody, z jeho díla vzatými, dokazoval nutnost přijímání pod obojí způsobou (Petrů, Matěj z Janova 1946). Budoucnost dala za pravdu Matěji z Janova v zdůrazňování častého přijímání oltářní Svátosti, ale obrození církve a lidstva vyšlo právě ze samot a klášterů, z nichž v době husitské nezůstal téměř kámon na kameni. Bezprostředně před vystoupením Husovým bylo hlavním nositelem reformních snah bratrstvo „Obruce“, založené při klášteře zderazském. Tam působil vynikající kazatel Johlín, jenž kol sebe shromáždil muže toužící po nápravě církve. V latinské postile dokončené r. 1404 píše, že byl obklopen „přáteli duchovními, nadšenými láskou k svatým Písmům.“²⁸⁾

Už na Janovu lze pozorovati, kterak opravný proud domácího původu, ryzí a katolický, se začal kalit přívalem viklefismu z Anglie. Podle učení Jana Viklefa tvoří vlastní církev jen vyvolení

Matěj
z Janova
† 1374.

Podrobí se
synodě.

1382.

Jan Viklef
† 1384.

a předurčení k spáse a její hlavou je jedině Kristus. Pramenem víry je pouze Písmo, přední a jedinou povinností duchovních je svobodné hlásání slova Božího. Církev římská je sbornice satanova, papež je Antikrist, mše, kněžské svěcení a biřmování jsou nálezky lidské, zpověď je zkroušeným zbytečnou, odpustky jsou bláhovost. Proti mendikantům (chudým řádům) měl i osobní zášť a řehole všechny nazývá dílem ďáblovým a jejich zakladatelé, jež církev tolik vebí, jsou v jeho očích zavrženými kaotí. Kdo vstupuje do řehole, sám sebe zatracuje, kdo dá klášteru almužnu, je proklet. Hříchem pozbývá člověk u Boha nejen milosti, ale i práva k svému jmění jako vasal felonii proti senioru pozbývá lenních statků. Proto mehou světští páni nehodným duchovním zboží s dobrým svědomím vzít a poddaní církevních vrchností nejsou povinni platit dávky.

1382. Viklef byl muž nadaný a urputný. Patří k největším odpůrcům církve; jeho hněv proti ní rostl až v zuřivost. Již r. 1372 odsoudil papež Řehoř XI. jeho 19 vět a synoda londýnská 24 vět jako učení bludné. Když pak anglický král viděl, že jeho podvrtné učení se stalo podnětem selských bouří, jež musily být násilně dušeny, přestal hlasatele novot chránit. Oxfordská katedra mu byla odňata, ale byla mu ponechána fara v Lutterfordě, kde se Viklef nerušeně až do smrti věnoval rozsáhlé činnosti spisovatelské. Teprve r. 1428, když jeho símě, podobné dračím zubům, vzešlo na české půdě a husitské bouře obracely širé kraje v poušť, bylo i jeho tělo, jakožto tělo zarytého, neoblomného kacife, vykopáno a na hranici spáleno.

R. 1382 byla provdána za anglického krále Richarda II. Anna, sestra krále Václava, a od té doby začali Čechové docházet do Anglie a tam studovat. Při své zálibě v novotách opsali si mnohé z traktátů oxfordského mistra, jež plní v londýnském vydání 34 svazků, a tak začal dorážet na naši vlast příboj nového učení. Zvláště horlivě se tam po jeho spisech pídil Jeronym Pražský, jenž (1401) přinesl do Prahy jeho hlavní díla Dialogus a Trialogus. Viklefisty byli i němečtí mistři pražské university. Později však obrátili a stali se horlivými zastánci učení církevního. Kam Viklefova reforma mířila, vysvítá z toho, že již deset let po jeho smrti lollardi, jím rozeslaní chudí kazatelé, žádali parlament, aby celibát duchovních byl zrušen.²⁹⁾

Valdství. Druhý zdroj českého husitství byl zjištěn v sektě valdské, již ve 12. století založil lyonský kupec Valduš. Začal jako později sv. František z Assisi, neměl však jeho poslušnosti, a tak hnutí jím založené se neudrželo na církevní půdě, nýbrž zvrátilo se v sektu od papeže zavrženou. Valdští kladli hlavní váhu na chudobu a pokoru první církve a měli za to, že se k ní vrátili. Jejich chudí kazatelé, nemající kněžského svěcení, obutí v dřevěné sandály podle vzoru učedníků v evangoliu, chodili dva a dva po kraji kázat pokání. Prvotní křesťané prý se shromažďovali po domech k lámání chleba, a proto zamítali valdští církevní stavby, obřady, pouti, odpustky, očištec, vzývání svatých i Matky Boží, přísahu, válku a jakékoli zabití člověka. Mše měla podle nich sestávat jen z Otčenáše a konsekrčních slov.³⁰⁾ Původní církev prý trvala ve své neporušenosti jen 300 let. Když pak císař Konstantin obdařil římského biskupa Silvestra bohatstvím, mocí a císařskou korunou, učinil z něho zhoubece církve, a tehdy se začaly v církvi množit zlořády. Země byla rozdělena na diecése a fary, původní církev prý neměla ani biskupských residencí ani far, klášterů, vše to jsou nálezky lidské a Antikristovy. Uctívání obrazů a soch nazývali modloslužbou. Valdští žili porůznu vo Francii, Italii a v Německu. Z Bavor a Rakous přinesli valdství němečtí kolonisté do jižních Čech, kde bylo časem přijato též od českého obyvatelstva a připravilo půdu divokému táborství, s nímž splynulo. V Jednotě českých bratří pak opět nabylo původnější podoby. Učení jejich nejvěrněji zachytil a ve svých spisech uložil Petr Chelčický. Kolem r. 1316 prý měli valdští v jižních Čechách sedm biskupů, jen volených, nesvěcených, a jednoho arcibiskupa. Každý z nich měl péči asi o 300 věřících.³¹⁾

Názory na husitství. Anglosaské viklefství, donášené k nám v knihách od magistrů a bakalářů, románské valdství, šířící se mezi obecným lidem, staly se podkopem, jenž neslychaným výbuchem rozmetl církevní i státní českou budovu a zemi pokryl ssutinami a spáleništi.

Palacký se díval na naše dějiny očima romantické doby, jež zbožňovala národní individualitu a svéráz, v dějinách spatřovala rozvoj ryze národních prvků, projev nejvlastnějších sklonů a vloh. Podle těchto zásad soudil, že husitství vyrostlo z domácích kořenů a zárodků, z ryze českých tužeb a snah. Česká duše se vzepřela proti cizím řádům církevním, a v husitství, jmenovitě pak v Jednotě bratrské, dospěla k onomu způsobu zbožnosti a bohopocty, který nejlépe vyhovuje české povaze.

Nynější střízlivá historie však tento názor zamítá a v husitství spatřuje naplaveninu západních nauk kacířských, uvádějíc je s nimi v příčinné spojení právě tak, jako jiné epochy našich dějin, rytířskou či gotickou, protestantskou, barokovou (pobělohorskou), osvícenskou atd. vysvětluje jako napodobení současných proudů evropských. Tento nový směr uvedl do českého dějepisectví Jaroslav Goll. Tak i bludy vyvěrající v Anglii a Francii vsáky do Čech. Domácí opravný proud, štípený Karlem a horlivými arcibiskupy, byl jimi stržen na půdu proticírkevní, a spor náboženský, který tím vypukl, vzrostl protivou národní a bojem o hmotné zájmy v bouři, která po řadu let otřásala střední Evropou.

M. JAN HUS.

Hus se narodil asi roku 1371, a to nikoliv v Husinci u Prachatic, jak se do nedávna obecně věřilo, nýbrž v Husinci u Klecan. Spor o jeho rodiště před krátkem vedený vyzněl ve prospěch Husince středočeského s velkou pravděpodobností.³²⁾

Jeho
rodiště.

Eneáš Sylvius o něm napsal, že pochází „ex villa Hus“, t. j. ze vsi Husince. Jihočeský Husinec byl městečkem s tržním právem, a taková osada sluje kronikářům vždy oppidum, nikoliv villa.

Když M. Konáe z Hodištkova r. 1510 vydal Sylviovu „Českou kronyku“, loccos v překladě popravil, zvláště pro ostré výrazy proti husitskému kacířství volil obraty nezávadné; ale údaj o jeho rodišti nechal nezměněný, že podle „vesnice Hus“ jméno přijal.

Nově objevené prameny zprávu Sylviovu potvrdily. *Nibling*, opat kláštera v Ebrachu u Bamberka, jenž byl v Kostnici členem komise vyšetřující Husa, napsal o něm, že je narozen „ex villa Bohemiae prope Pragam, quae dicitur Huss“, v české vsi blízko Prahy jménem Husinec. V Ebrachu zemřel opat a tři mniši cisterckého kláštera v Nepomuku, kteří se do Ebrachu byli utekli, když byl nepomucký klášter od husitů zničen, takže kronikář Nibling byl zpraven od svědků přicházejících z Čech.

Dále brněnský augustinián *Jaroslav Haura*, rozený v Týnci nad Vltavou, v kronice psané r. 1744 o Husovi poznamenává: „Johannes Huss natus Boemus de pago Hussincez dicto non procul Praga“, t. j. Jan Hus rodem Čech ze vsi Husince nedaleko Prahy. Mimoto vypráví, že sám r. 1722 byl v jeho rodišti a že na návsi viděl kamennou podobu velké husy.³³⁾

Konečně *Meisterlin*, měšťan norimberský, dosvědčuje ve své kronice r. 1488, že Hus pochází ze vsi (aus dem Dorf Huss und von armen Leuten). Též je jisto, že Hus již jako hoch studoval v Praze. Dosud jeden vrah u Husince klecanského sluje „Na kazatelň“, na němž snad Hus lidu kázal, když opustil Prahu. Na Kralupsku ještě nedávno hoši zpívali: Nedaleko Prahy stojí Husinec, kde byl zrozen Jan Hus, český vlastenec.³⁴⁾ Mimo tyto je ještě několik jiných dokladů.³⁵⁾

Augustin Sedláček, v českých dějinách velká autorita, jednou v důvěrném rozhovoru ve lnářském klášteře prohodil: „My, čeští historikové, víme, že Hus pocházel ze zchudlé zemanské rodiny, a to z Husince u Prahy; ale nemůžeme s tím na veřejnost, protože by nás národ za to ... utloukl.“³⁶⁾

Husinec
u Prachatic.

Otázka tato sama v sobě je podřízeného významu a mnoho na ní nezáleží; sedm měst se za stará přelo o čest, které z nich je kolóbkou nesmrtelného pěvce Homera. Přesto značná část naší veřejnosti byla zjištěním omylu stran Husova rodiště velmi nemile dotčena, a chápeme proč. V šumavském Husinci se ukazuje rodný domek s pamětní deskou a vedle něho stojí protestantská modlitebna. Část domku koupil Pražský Sokol. R. 1869 se tam za velké účasti oslavovalo 500leté výročí jeho narození. „Husova světnička“ je plná věnců, návštěvníci se zapisují do pamětní knihy a nelitostně řeží relikvie z almárky, v níž student Hus míval knihy. V 16. a 17. století bylo používáno tříštíček z domku proti boloní zubů. V Husinci prý bořelo, kdykoli husinecký rodák byl svěcen na kněze. Na cestě do Prachatic je skála a na ní se ukazoval otisk hlavy, jež tam zanechal student Hus, když na cestě domů unaven tam odpočíval, a celý skalní oblouk prý má podobu vousaté tváře - Husovy. Tedy hotové poutní místo, jež tradice obetkala legendárním předivem, cíl přemnohých poutníků, kteří se v skrovném pokojíku cítili ovanuti duchem velkého reformátora. A nyní na základě údajů, jež zanechali katoličtí kronikáři, věda tuto jihočeskou pohádku vyvrací, usvědčuje Husovy ctitele z klamu a bludu a husineckou svatýňku jim do základů boří! Dějinná Nemesis nespí. Zlovolní lidé před krátkem se zrovna sáпали pro mylný letopočet na papežskou bulu, již byl r. 1729 za svatého prohlášen sv. Jan Nepomucký. A nedlouho poté byl jim samým dokázán blud daleko hrubší.

Husinec klecanský měl jon tři poddanské usedlosti a byl majetkem svatojirských jeptišek. Za přetřásání oné otázky bylo správně poukázáno na to, že Hus se narodil na úpatí Levého Hradce, jenž na druhé straně Vltavy strní do výše. Levý Hradec je nejstarší knížecí sídlo, v němž Bořivoj vystavěl první křesťanský kostelík, tam byl první syn národa, Slavníkovec Vojtěch, zvolen za biskupa české církve.

Husovo
postup.

Jako hoch asi dvanáctiletý přišel Hus do blízké Prahy a studoval na některé z farních škol, živě se po způsobu chudých žáků. Praví o sobě, že byl „žáčkem lačným a udělaje lžíci z chleba dotud jedl hrách, až i lžíci snědl“. V chrámě sv. Víta se účastnil na den Mladátek též rozpustilých žakovských her, jež pak brzy arcibiskup Jenštejn zakázal. Po průpravě na farní škole se mu otevřela brána vysokého učení. R. 1393 byl povýšen na bakaláře, 1396 na mistra svobodných umění neboli filosofie. V seznamu kandidátů, upraveném podle prospěchu je uveden Hus mezi 22 bakaláři na šestém, mezi 16 mistry na desátém místě.³⁷⁾ To by svědčilo o prostředním nadání. Pak se oddal studiu theologie a při tom vyučoval začátečnický. Tehdy si opsal čtyři filosofické traktáty Viklefovy, chované nyní ve Stokholmě. Na okraji mají Husem připsanou poznámku: „O Viklef, Viklef, nejednomu ty hlavu zvikleš!“ R. 1393 vykonal pouť ke čtyřem kostelům a dal poslední čtyři groše, aby získal odpustky milostivého léta; později jako kazatel toho litoval. V průvodě králově jako zástupce university navštívil Porýní. R. 1401 byl vysvěcen na kněze a byl děkanem fakulty filosofické. Teprve před krátkem bylo dokázáno, že Hus byl prvním rektorem počestné university. Byla nalezena část rektorské řeči, kterou zahajoval r. 1409 svůj úřad (Bartoš, Co víme o Husovi nového 1946). Titul rektora z roku 1402 se nevztahuje na universitní úřad, nýbrž na úřad při betlemské kapli, jejímž byl správcem, t. j. rektorem.³⁸⁾

Spory
o Viklefa.

K studiu Viklefa přivedl Husa jeho učitel Stanislav ze Znojma, nejbystřejší theolog v českém národě, uznáný vůdce českých viklefistů. V květnu r. 1403 byli svoláni do velké síně Karolina mistři čtyř národů, aby se vyslovili o 45 Viklefových článcích,

odporujících církevnímu učení. Vznikla prudká hádka, již se z české strany vedle Stanislava živě zúčastnili Pálež a Hus. Němečtí mistři, tvoříce většinu, články odsoudili a zakázali jim učit. Tyto hádky se častěji opakovaly. Přes tento zákaz vydal Stanislav traktát o Eucharistii a hájil v něm Viklefovu remanenci, že totiž po proměňování zůstává v oltářní Svátosti vedle Těla Kristova i podstata chleba. Byl to zjevný blud, a to velmi nebezpečný, poněvadž to byl první krok k naprostému popření skutečné přítomnosti Kristovy v oltářní Svátosti, k čemuž dospěli Táboři a Čeští bratři. Hana kacířství se od té doby plíží Evropou za českým jménem. Papež Inocenc VII. napomenul arcibiskupa Zbyňka, ať vyplení v Praze bludy. Stanislav se podrobil a odvolal.

Hájení oněch 45 článků a Stanislavův traktát, třeba odvolaný, vrhly těžký stín podezření na reformní snahy, jež viklefsko-česká strana hlásala. Přesto arcibiskup Zbyňek ve svém opravném úsilí služeb této strany užíval. Od r. 1405 jsou Stanislav a Hus synodálními kazateli, to jest napomínají kněžstvo, jež arcibiskup do Prahy svolal, k horlivému plnění svých povinností. O Husovi praví Sedlák, že kázal nudně a rozvláčně. Na jejich radu zakázal arcibiskup některé pouti a theatrální zpěv v kostelích. R. 1402 se stal Hus kazatelem v Betlemské kapli, r. 1404 byl povýšen na bakaláře theologie a začal učit na theologické fakultě. Tím se jeho akademický postup skončil. Doktorátu theologie již nedosáhl; bylť od klidné přípravy odtržen nedočkavostí triumfů na kazatelně.

Viklef, do jehož spisů se mladý bakalář víc a více nořil, začal mu otevírat oči. V jeho spise „De veritate s. scripturae - O pravdivosti sv. Písma“ se dočetl, že pro vyvolené, jejichž hlavou je Kristus, je pouhé Písmo dostačitelým zákonem a všechna církevní nařízení že jsou lidskými nálezkami. Církev má být chudá a pokorná jako Kristus, povinností krále jest vzít církvi všechno zboží. Téhož názoru byl i Matěj z Janova. Duše mladého bakaláře byla plná varu a kvasu; tvořil si nový světový názor. Král odejme církvi všechny statky, a bude opravena. Klathy a interdikty z Říma nic neuškodí, poněvadž z počtu vyvolených žádná moc světa nikoho nevytrhne. Tak našel Hus ve Viklefovi průzračné rozřešení otázky, v Čechách již dlouho přotrásané, jak opravit církev. Touto jasně poznanou pravdou byl Hus tak oslněn, že by ji nebyl dal za Betlemskou kapli plnou zlata. I před samým arcibiskupem vyslovil přání, že by chtěl být tam, kde je duše Viklefova, jenž byl přece odsouzen jako kacír a zemřel nesmířen s církví. R. 1407 byl s jeho hrobem do Prahy přinesen kámen a v Betlemě byl ctěn jako vzácný ostatek. Hus předčítal s kazatelnou listinu, v níž kancléř oxfordské university potvrzoval Viklefovu pravověrnost, a lidu ukazoval pečeť onoho ověření. Němci rozšiřovali listinu, tvrdící opak; obě byly padělány. Na universitě před posluchači mluvil posměšně o odpustcích a tvrdil, že ke kázání netřeba mít dovolení od biskupa.

*Chudá
církev.*

Sebevědomě si vykračuje na vysokých, vypůjčených koturnech, nastoupil Hus na svou dějinnou dráhu jako reformátor církve. Slovem i písmem začal hlásat, že duchovní mají být chudí

*Husova
nedůslednost.*

jako Kristus a jeho apoštolé. Bude-li církev chuda, bude i reformována; přestane svatokupectví a lakomství a do řad chudého kněžstva přestanou se tlačit lidé nepovolání. „Psi se o kost hryzú“ píše v Postile. „Vezmi kost a přestanúť; nebud' zbožie u kostela, a nenalezneš k němu knižka“.⁴⁰⁾ Tento ideální názor na církev se zdá svědčit o nejvznešenějších záměrech a nejryzejších úmyslech betlemského kazatele, jenž se za jejich provedení pustil v nerovný, ale slavný boj proti zsvětštělému a bohatému kleru. To se ovšem zdá; ale skutečnost byla zcela jiná. Jeho horlení bylo plané, jeho pathos prázdny. Každý by čekal, že přísný kazatel, jenž svolával blesky na bohaté kněžstvo, zvolí především sám život evangelické chudoby a svým slovům dá důraz vlastním příkladem, jak jsme to viděli na Milíčovi, jenž se vzdal bohatých obročí a žil po způsobu sv. Františka jako chudý kazatel a misionář. Leč důslednost jak v theorii tak v praxi nebyla nikdy silnou stránkou Husovou.

*Husovy
dúchodý.*

Flajšhans vypočetl, že Hus měl mimo celé zaopatření 60 kop ročních dúchodú, jež mu zbývaly skoro čistě.⁴⁰⁾ Autor vydal dílo o Husovi r. 1901 a tehdy cenil 60 kop grošú na 6.000 K, což by po první světové válce činilo skoro 60.000 Kč. Též Pekař odhadoval tehdejší kopu grošú zhruba na 1000 Kč.⁴¹⁾

Co Hus, hlasatel reformy, dovolil sám sobě, to jistě nemínil odepřít jiným kněžím. Kdyby nynější kněžstvo se domáhalo celého zaopatření a k tomu pro každého po 60.000 Kč a kdyby při tom troufale tvrdilo, že žije podle zásad evangelické chudoby po příkladě prvotní církve, pak by se naše veřejnost tázala, zda je kněžstvo při zdravém rozumu. Za Václava IV. náležela u nás církvi asi třetina vsí půdy; je to zajisté mnoho. Hus vybízal krále a pány, ať církevní zboží zaberou, a oni ho poslechli. Bylo by vděčnou úlohou, vypočítat, kolik čistého toto církevní jmění tehdy vynášelo. Nepochybná pravda však je, že kdyby každý kněz byl měl toliké příjmy jako Hus, že by to ohromné církevní zboží daleko nebylo stačilo. Mendikanti, to jest dominikáni a františkáni, neměli žádných příjmú, ti žili v naprosté chudobě. Dostí bylo kněží potulných, kteří se žádného obročí nedopídili, a jen málo bylo beneficí, jež by se výnosností rovnala Husovým nebo je převyšovala. Říšští poslanci naší republiky si odhlasovali r. 1919 60.000 Kč ročního služného; Hus měl nadto celé zaopatření.

Každý vidí, že Hus od velkého církevního koláče nobyl odstrkován. Z církevních podpor vystudoval, a když dospěl, bylo mu přáno. Již v 30. roce postoupil mezi nejbohatší duchovní. Flajšhans píše doslovně takto: „Časem domohl se Hus slušného blahobytu; příjmy jeho rostly jednak z tax universitních, jednak z dúchodú kaple betlemské, leccos mu vynášela příprava bakalauraandú a magistrandú, něco měl ze studentú betlemských - a tak vidíme, že Hus nabývá i slušného jmění... Počítámo-li příjmy Husovy všechny (k úroku z kaple ještě taxy universitní, platy žákú, nadace za mšo, služné dvorní...), dostáváme ročně asi 60 kop, jež Husovi zbývaly skoro čistě: kaple mu dávala skoro úplné zaopatření.“⁴²⁾

*Husova
podobá.*

Zatím co se o Husově bohatství před veřejností prostě mlčí, obrací se jiná jeho vlastnost v pravý opak. Na náměstích, ulicích i ve školních knihách se nám naskytují vyhublé, přísné, postem a bděním zmořené podoby a nápis pod nimi hlásá, že umělec chtěl znázornit Husa. Hodnověrné prameny však nám o jeho podobě praví něco zcela jiného. Když byl betlemský kazatel roku 1412 nucen odejít z Prahy na venkov, pokoušel se působit jako misionář, kraje sem tam procházející. Učinil však smutnou zkušenost. Z Kozího si stěžoval listem nejvyšším zemským úředníkům takto: „Ježíš kázat šel jest, ne pyšně jel, jako nynější knězie jezdí. I já pohřichu jezdím a v tom svou nestatečnost vyznávám, že nechodím pš kázat, jak můj Vykupitel chodil; nevím, pomůž-li mi to, že bych pš tak daleko a tak brzo nemohl přijíti.“⁴³⁾ Augustin Sedláček k těmto slovům poznamenává: „Odtud (z Kozího) do okolí jezdil kázat, lituje, že pro tloušťku těla nemohl pšaky choditi jako činil Pán Ježíš.“⁴⁴⁾

Poněť o Husově podobě se udrželo i v lidové tradici jižních Čech. Když Hus vycházel z Kozí lidu kázat, opírával prý se o lípu, poněvadž byl postavy otlý a volný postoj ho namáhal. Tradicie

zjistil profesor Bernard, správce tábořského musea; podle něho ji poznamenal Karel Rais.⁴⁵⁾ Též na nejstarších obrazech je Hus znázorněn jako obtloustlý duchovní a bezvousý.

Člověk vznešeného a urozeného smýšlení přeje sobě i jiným, a když chce být přísný, začne sám u sebe. Na katolickém knězi by nazvala nařo veřejnost takové jednání pokrytectvím a farizejstvím, a jistě právem. O Husovi se však pravda zamlčuje a překrucuje, aby jeho svatozář nepobledla. Líčí se velké bohatství církve a o Husových důchodech se mlčí. Je pouze veleben jako titán ctnosti, proti němuž se všichni zdají mravními trpaslíky, a o jeho lakotnosti a jiných chybách není nejmenší zmínky. Jeho podoba se obestírá legendárním leskem k svádění prostoduchých lidí. Je to však podoba vylhaná a falešná, právě tak, jak ono poutní místo u Prachatic.

Jako rakovina plížila se remanenční nauka mezi mladšími členy university; před arcibiskupským soudem však všichni odvolali. Němci udali věc v Římě a Řehoř XII. povolal Stanislava, vůdce reformní strany, k odpovědnosti. R. 1408 se vydali Stanislav i Páleč do Itálie, byli však od místodržícího Baltazara Cossy v Bologni uvězněni a propuštění teprve příštího roku, když král Václav odstoupil od římského papeže a uznal pisánského Martina V. Ten dal českým mistrům vysvědčení pravověrnosti. V této době nastává v českém národě, oddaném více méně Viklefovi, třídění duchů. Česká strana se dělí. Část mistrů se Viklefa zřká a vrací se na orthodoxní, pravověrnou půdu obecné církve; většina, zvláště mladší, při praporci oxfordského mistra setrvávají, jejich poměr k arcibiskupovi se přiostruje a napětí roste den co den. Dokud byli Stanislav a Páleč ve straně viklefské, byli oni jejími vůdci. Hus jimi byl zastíněn, poněvadž se jim duchem nevyrovnal. Stanislav a Páleč se vymkli ze svůdných sítí oxfordského sofisty a vystřízlivěli z opojení, jež přinášela četba jeho knih a důkazů zdánlivě pádných. Hus však, jenž byl k studiu Viklefa přiveden Stanislavem a z uznalosti jej proto vychvaloval do nebe, nyní svého učitele nejen nenásledoval, naopak po jeho odchodu sám postoupil v čelo strany.

Vedle Husa stojí v popředí Jakoubek ze Strážbra, Mikuláš z Pelhřimova, jenž později jako hlava tábořského kněžstva slul „Biskupec“, dále Jan Jesenic, přehorlivý Jeronym z Prahy, jenž ještě nebyl ani knězem, a jiní mladí horlivci, z nichž ani jeden nebyl doktorem theologie. Ale čím skrovnější byly bohovědné vědomosti těchto bakalářů, tím ohnivěji a bezohledněji šířili a hájili převratné názory Viklefovy, v němž viděli pátého evandělistu. Jedině Bůh předvídal, do jakých vírů a úskalí bude stržena církev v Čechách, řízená rukama nezkušených nadšenců, kteří se dávali vždy více uchvacovat duchem vzdoru vanoucím z daleké ciziny.

Toho roku (1408) přestává Husův dobrý poměr k arcibiskupovi a k církvi vůbec. Napadlť Hus arcibiskupa, když podle své povinnosti stíhal Jakoubka pro remanenční traktát. Hus byl při tom v projevování vlastního mínění velmi opatrný, uvalil však na sebe podezření, že se zastává bludů. Sedlák z některých jeho výroků dckázal, že Hus i v nauce o oltářní Svátosti přál názoru Viklefovu.⁴⁶⁾ Hus sice veřejně remanence nehlásal, ale také nikdy proti ní nevystoupil, ač betlemská obec byla tímto bludem nakažena, a zastával se písní, jichž zpívání arcibiskup pro remanenční bludy zakazoval. Hus sám zahájil svou českou literární činnost tím, že starou píseň „Jezu Kriste

*Hus vůd-
cem strany
1408.*

*Pozbývá
přítel
Zbyřilkovy.*

štědrý kněze“ v tomto směru přepracoval a v roucho pravověrné dovolené písně podstrčil Vikleřův blud.⁴⁷⁾ Vůdcové viklefské strany veřejně, i před vyslancem francouzského krále, mistrem Jakubem z Nouviona, jež pozvali na hostinu, nazývali církev římskou církví satanovou, která se mýlila, když prohlásila za svaté preláty, kteří spravovali světské zboží. Smáli se odpustkům, řehole a kláštery prohlašovali za lidské nálezky.

*Koncil
pařížský
1409.*

Pařížská universita, po papeži a císaři „třetí velmoc v křesťanském světě“, jsouc si vědoma svého velkého poslání, hledala hned po vzniku schismatu prostředky a cesty, jak by velké pohoršení a roztržení křesťanstva zažehnala. Na prvním místě byl to vlastně čestný úkol římského krále Václava. Ten však neměl v jeho slodování ani vytrvalosti ani obratnosti svého otce, císaře Karla. Pohnula tedy pařížská universita evropské mocnáře, aby se zřekli obou tehdejších papežů a uznali toho, který bude zvolen na oboem koncilu; na ten byla tehdy skládána veškerá naděje. Je sice známo, že první z těchto koncilů zlo spíše zhoršil a teprve druhý přinesl žádoucí nápravu. Nám však bezděčně napadá velký rozdíl v jednání university pařížské a university pražské. Národ francouzský a italský vedou zápas o papežský stolec, církev prožívá jednu z nejtěžších dob, korábu sv. Petra hrozí nebezpečí, že bude na kusy roztříštěn. Kdežto však pařížská universita se snaží tuto hrozící pohromu od církve odvrátit, universita pražská, založená od nejkatoličtějšího císaře, nejstarší ve střední Evropě, již rovněž náležel závažný hlas v poradě o velké záležitosti evropské, ta na rozdíl od oné pod vedením Husovým nalomenou řtinu papežské autority dolamuje, doutnající knot sháší, proráží zející otvor do Petrovy lodice, jímž se valem dovnitř žene bludné učení viklefské. Je to pádný doklad onoho „sentire cum ecclesia“, onoho „cíťení s církví“, jež je vzácným údělem národů románských.

*Kutnohor-
ský dekret
1409.*

Král Václav byl ochoten se zřici římského papeže Řehoře XII., poněvadž ten uznával za německého krále Ruprechta. Kardinálové, kteří se chystali k volbě nového papeže, lákali Václava slibem, že nový papež uzná za krále jeho. Václav vyzval universitu i Zbyňka, aby též odstoupili od Řehoře XII. Ale jak arcibiskup, tak i mistři prohlásili, že od římského papeže neodstoupí. Velké královny nevole využil český národ, a hlavně strana viklefská, k změně universitního řádu. Od té doby, co měli Poláci universitu v Krakově, tvořili i „polský národ“ většinou slezští Němci. Němci tedy měli na pražské universitě tři hlasy, Čechové jeden. Hus králi sliboval, že universita schválí jeho krok, když přiřkne českému národu tři hlasy a Němům ponechá jediný. Král tedy vydal 18. ledna r. 1409 v Kutné Hoře dekret, jímž byly českému národu ve všech universitních záležitostech přiděleny tři hlasy, ostatním národům zůstal hlas jediný. Asi 2.000 Němců proto odešlo z Prahy jinam, nejvíc na nově založenou universitu v Lipsku, tehdy v Němcích již šestou. Pražské učení tím pozbylo evropského významu, ale brzy následovaly věci horší. Po odchodu Němců sice měšťané reptali na utrpenou újmu v živnostech, ale na pražských ulicích ubylo německého hovoru a r. 1413 dosadil král na staroměstské radnici za konšely vedle devíti Němců i devět Čechů.⁴⁸⁾

*Čeští
konšelé.*

V červnu roku 1409 byl v Pise zvolen Alexander V., dosavadní papežové se však svých hodností nevzdali, a církev měla místo dvou - papeže tři. *Tři papeži.*

Následujícího roku se mohla i německá říše pochlubit třemi králi. V květnu r. 1410 zemřel Ruprecht Falcký. Někteří kurfiřti zvolili Zikmunda, krále uherského, jiní Jošta, markrabí moravského. Jošt však již v lednu r. 1411 zemřel. Václav si vyhradil titul německého krále a nárok na císařskou korunu, mladšímu bratru Zikmundovi však ponechal správu říše. Ten došel všeobecného uznání (1410-1437). *Tři něm. králové.*

Zbyněk se držel s duchovenstvem legitimního papeže Řehoře XII., král a universita se prohlásili pro Alexandra V. Arcibiskup proto vydal v červenci na Prahu interdikt, ale se zlou se potázal. Král hrozil svým hněvem všem, kdo zákazu uposlechnou. Hus popudil své posluchače v Betlemě proti arcibiskupovi do té míry, že se přihnali k jeho dvoru a hrozili mu násilím. Zbyněk jen obratnou řečí je uklidnil a prchl na Roudnici. Též část duchovenstva jemu oddaného opustila Prahu. Kdo se interdiktem řídili byli od viklefstů ztýráni, oloupeni, vězněni. V chrámech došlo k pustým výstupům a far se zmooňovali stoupenci Husovi, jenž bouře dmýchal, a opřen jsa o krále, prováděl takto svou reformu. Tu arcibiskup ustoupil násilí a v září rovněž uznal Alexandra V. *Bouře v Praze.*

Zvítěziv po boku králově nad arcibiskupem, neukládal si v Betlemě míry. Čím dále tím ostřeji útočil na katolické preláty, na farní i klášterní duchovenstvo, vytýkaje mu pýchu, bohatství, svatokupectví, zhýralost, nazýváje je zákoníky a farizeji. Samého arcibiskupa nazval kacířem, nevědomcem, zrádcem krále i národa, a toto spílání bylo promíšeno výroky kacířskými nebo kacířství blízkými. Na universitě na byla strana viklefská odchodem Němců převahy a Jeronym veřejně vybízěl mladé posluchače filosofické fakulty, ať pilně studují spisy Viklefovy a nevydávají jich lidem, kteří jim nerozumějí. Zbyněk si umínil zasadit hrozivému hnutí drtící ránu. Podal tedy žalobu k Alexandru V., zvolenému v Pise, že je v Čechách strana s Husem v čele, jež se drží nauk Viklefových, zvláště o oltářní Svátosti, že se působením viklefstů vzmohla neposlušnost k arcibiskupovi a nevážnost k církevním trestům, že navádějí krále, aby zabíral církevní zboží, což on činí, a že nápravu kleru prohlašují za věc královu. *Zaloba na Husa.*

V březnu r. 1410 došla od Alexandra V. bula, v níž bylo arcibiskupovi nařizeno, aby dal šesti doktorům theologie prozkoumat Viklefovy knihy a závadné ať odstraní, a nechť zapoví kázat v soukromých kaplích. Mnoho viklefských spisů bylo arcibiskupovi odevzdáno; též Hus přinesl jeho díla osobně. Závadné z nich byly odsouzeny k spálení. Jejich vlastníci snažně žádali krále, ať nedopustí, aby jejich kodexy se staly pokrmem plamenů. Václav tedy Zbyňkovi nařídil, nechť posečká, až přijde učený Jošt a podá králi o odsouzených knihách dobrozdání. Jošt už některé znal, na př. Trialogus, jež mu Hus poslal. Studenti bydlící v Betlemě pilně opisovali, něco z Viklefa bylo i přeloženo, Hus rozesílal knihy zvláště šlechticům, takže kam nedolehlo jeho slovo, tam pronikla kniha. Agitovalť Hus a kladl základy své straně po-

*Spálení
viklefských
knih 1110.*

mocí svých apoštolů a knih „na výsostech hradů i ve skrýších vesnických“. Poně-
vadž Jošt dlouho nepřicházel, svolal arcibiskup 16. července četné duchovenstvo,
uzavřel svůj dvůr a obsadil many. Uprostřed na hranici bylo narovnáno asi 200 knih,
některé pěkně vázané. Když plameny vyšlehly, zpívalo duchovenstvo, stojící kolem
hranice, hlučně *Te Deum* a zvony pražských věží vyzváněly jako hrany mrtvým.
Myslilo se, že je to konec nepokojů, ale „z dopuštění Božího“ to byl začátek horších
věcí. O arcibiskupovi byly proto rozšířeny hanlivé písně: „Zbyněk Zajíc abeceda spá-
lil knihy, nic nevěda, co je v nich napsáno.“

Hadí hnízdo bylo spáleno, ale jedovatý had, jež si Čechové sami do svého ráje přinesli a vyhýč-
kali, už byl z něho ven. Proháněl se po zemi, syčel, štípal a otravoval, vypouštěje nenávisť k Ří-
mu do žil a cév národa. Od té doby z naší vlasti už vyhoštěn nebyl. Jeho pruhované hadí tělo
táhno se po celé děloce našich dějin a hraje v každém století vždy jinými barvami. Nejdřív to bylo
viklefství, pak husitství, táborství, českobratrství, luterství, kalvinství, voltairianství čili osvíc-
enství až k nejnovější sektě po převratě. Každá z těchto věr, každý z těchto názorů je jen jinak
zbarvený pruh na těle téhož starého hada, jenž na začátku lichotnou řečí Evu obloudil, k hříchu
svedl a z ráje vyhnal. Sektářstvím vstupuje do našich dějin nová, podstatná složka. Část národa
jím byla rozřícena k volkům vojenským úspěchům. Ty však brzy pominuly a naše dějiny pak
sektářstvím náramně zhořkly.

*Zároveň
kázání a
klatba 1110.*

S velkým odporem se potkal pokus zamknout Husovi ústa. Arcibiskup uveřejnil pa-
pežský zákaz již 16. června 1410. V Praze vzniklo velké jitření; jedna část obyvatel-
stva stála při arcibiskupovi, druhá při Husovi. Betlemský kazatel se octl na důleži-
tém životním rozcestí. Ale dlouho nebyl na váhách o tom, jak se zachovat. Zákazu
prostě nedbal, kázal dále a s kazatelnou v Betlemě prohlásil, že Boha dlužno poslouchati
více než lidí. Takové zákazy že se dávají jménem Antikristovým; tak prý brá-
nili zákoníci a farizeové kázat Kristu, jenž káral jejich hříchy. Nepravých rozkazů
on neuposlechne, kdyby měl i zemřít ve vězení. O papeži Alexandrovi V., jenž 3. květ-
na 1410 zemřel, mluvil takto: „Zesnulý papež tvrdí, že v Čechách je rozset viklefský
blud!“ „Lže, lže,“ vzkřikl lid v kapli. „He, odvolal jsem se proti rozkazům arcibis-
kupovým, chcete se mnou státí?“ „Chcemo, stojíme,“ znělo mu hlučně vstříc. „Je
nejvyšší čas, abychom se přepásali a hájili zákona Božího mečem, jak bylo nařízeno
Mojžíšem.“ „Hus činí dojem víc táborového řečníka než reformátora a reforma se
zvrhá v jeho rukách v anarchii.“

V kazateli se zvedl viklefský kvas vzpurnosti a pýchy. Furiantství mu vstoupilo do
hlavy; již se vysmekl ze jha církevní poslušnosti. Tento veřejný odpad od církve a
vypovědění boje byly od posluchačstva betlemského přijaty s velkou pochvalou.
Vlnami lidské přízně byl tak smělý kazatel zanesen tam, kde bylo těžko obrátit.
Dobře podotýká Palacký, že Hus, nepřestávaje kárat veřejně vady a poklesky před-
stavených církve, snadno zapomínal, že také pokora i poslušenství jsou ctnosti křes-
ťanské.⁴⁹⁾ Zbyněk tedy vydal na Husa klatbu, při jejímž ohlašování došlo v praž-
ských kostelích k výtržnostem. U sv. Štěpána vytasilo na kazatele šest mužů meče.

¹⁴¹⁰
^{18. čc.}

Král nařídil oběma stranám klid a vikleřtům slíbil, že jim arcibiskup nahradí škodu způsobenou spálením knih.

Hus se odvolal k Janu XXIII., ale arcibiskup Zbyněk poslal k jeho dvoru vysvětlení, že všeliké odvolávání bylo od Alexandra V. předem zamítnuto, a naléhal na pokračování v procesu. Husovi hrozil púhon k papežovu soudu a z Prahy se valila hotová záplava přímluvných listů do Bologni, aby Hus zůstal púhonu ušetřen. Žádosti však přišly pozdě a v září r. 1410 byla do Prahy donesena bula, již byl Hus pro podezření z kacířství citován před papežský soud. Hus své věci nedůvěřoval a proto se před soud nedostavil, ač by byl nepochybně dopadl příznivě, jednak pro naléhavou přímluvu krále, královny a pánů, a hlavně proto, že proti obžalovanému nestál neoblomný a neúprosný svědek, jeho vlastní dílo „De ecclesia - O církvi“, napsané teprve po dvou letech, svědek, jehož v Kostnici nebylo lze umlčet. Hus nejsa spokojen s nabízeným obyčejným pasem, žádal písemnou záruku, jež mu zajišťovala naprostou nedotknutelnost neboli vynětí z platných zákonů církevních i světských, podle nichž měl být pro podezření z kacířství vězněn, souzen, a neodvolá-li, upálen. Páleč nazývá takovéto privilegium „věci neslýchanou“.⁵⁰⁾

Citován před soud papežův.

Když uplynuly tři měsíce po doručení púhonu, byla nad neposlušným vyřčena klatba papežská, jež byla ohlášena skoro ve všech pražských kostelích. Poněvadž však Václav držel nad vyobcovaným ochrannou ruku, kázal, učil a přísluhoval Hus svátostmi dále a církevní úřady ze strachu před králem mu v tom nemohly bránit. Václav dokonce, chtěje ztrestat arcibiskupa a zjednat náhradu za spálené knihy, zabavil většinu pražského kleru důchody. Zbyněk vydal proto na vykonavatele toho rozkazu klatbu, a když to nepomohlo, interdikt na Prahu. Král však poručil, aby se bohoslužby konaly, a duchovní, kteří ho neposlechli, byli týráni a vyháněni. Zvláště jeho milci Voksa z Valdštejna a Racek, řečený Kobyla, „kněží velmi šacováchu, a což sú měli, vše jim pobíráchu“.

Papežská klatba únor 1411.

Zbyněk vida, že mu nelze zdolati sekty králem chráněné, šel hledat pomoci do Uher k Zikmundovi, ale v Bratislavě na den sv. Václava zemřel. Hus v tom arci viděl trest Boží. Zbyněk je jeden z nejlepších nástupců sv. Vojtěcha. Byl to český šlechtic, jenž se králi zavděčil vojenskými službami, a byl vzdělán, jak se na kavalíra tehdejší doby slušelo. Jeho svědomitá péče jak o kázeň kleru tak o čistotu víry je obecně uznávána. K Husovi byl velmi shovívavý a divíme se, že tak dlouho jeho služeb užíval. Hus jej také do nebe vychvaloval; když však se cítil povinen vystoupit proti Husovi, byl od něho uctěn názvy málo vybranými. Hus spojen s králem nad Zbyňkem zvítězil, ale jeho porážka byla čestná.

Zbyněk † září 1411.

Husa papežská klatba přece jen mrzela. Doma naň bylo ostře útočeno, že rozvrací církev a že se pro zlé svědomí bojí soudu. Páleč, při neschopnosti Zbyňkových nástupců hlavní záštita římské strany, dorážel na Husa a říkal mu, že on se Stanislavem se vydali na svízelnou cestu a snesli i vězení, ale ospravedlnili se; podobně on že má podstoupit totéž nebezpečí, ba i smrt, než aby nechal na sobě lpět podezření z kacířství.⁵¹⁾

Husova žádost k Janu XXIII.

V září r. 1411 obrátil se Hus prosebným listem na „Nejsvětějšího Otce“ Jana XXIII. a žádal jej, aby byl zproštěn púhonu a tím i klatby. Dovožoval, že udání proti němu učiněná jsou nepravdivá; věřit v svatou církev, založenou na pevné skále (nepraví však, míní-li skálou Krista, či jeho náměstka na zemi). Křivě se mu připisuje učení remanenční, učení, že hříšný kněz neposvěcuje, že by měli páni bráti duchovním zbožím, že odpustky nic nejsou. Též kardinálům psal uctivé listy, prose o zbavení púhonu a klatby. Mezitím před lidem prohlašoval, že papeže neuposlechne, kdyby do Čech poslal bul plný povoz.

Vyřazení výtěk. Tu se třeba poněkud zastavit u žaloba výtek, jež se z úst Husových po několik let jen sypaly na kněžstvo římské strany. Kazatel betlemský pustil uzdu náruživosti a prudkosti a deštil oheň a síru na své odpůrce, což bylo hlavním thematem jeho promluv. Dosud se širokým vrstvám celá otázka Husova předkládá zjednodušenou větou: káral hříchy kněžstva a proto musil být odstraněn. Dějepisná věda však pokračuje a ta přinesla do jeho sporu a doby mnoho světla. Nyní je nejen nad denní světlo dokázáno, že Hus byl podle církevních názorů skutečným sektářem a že mu koncil ani vlasu nozkřivil, nýbrž že vše podnikl, co se jen s jeho ctí srovnávalo, aby jej před záhubou duše i těla zachránil. To je stránka právní. Leč nejdřív třeba odpovědět na ony výtky, jichž hrubou střelbou se betlemská kaple až do základů chvěla a jež jsou dosud od novodobých harcovníků husitství mezi prostoduchými lidmi ohřívány.

Baltazar Cossa. Předně se srovnává Hus s Baltazarem Cossou, vetřelým lžipapežem, jenž přijal jméno Jan XXIII. a jsa mužem zlé pověsti, troufal si volat betlemského reformátora k odpovědnosti. Především nesmíme tehdejší schisma neboli rozkol, to jest dvoj-papežství a troj-papežství, klásti na vrub jen církvi. Tento velký zlořád byl v ní způsoben zevní mocí, vládou francouzskou, která chtěla stolec sv. Petra trvale připoutat k Avignonu, aby mohla využívat výhod s tím spojených ve svůj prospěch. Tak povstaly dva, posléze tři papežské stolce. Baltazar Cossa byl šlechtic z Neapole, právník a válečník v papežské službě, jenž spravoval severní část papežského státu, jehož nejdřív brannou mocí zpět dobyl. Byl sice kardinálem, ale neměl kněžského svěcení, což se dříve častěji přiházelo. Maje v rukou velkou moc, spikl se proti římskému papeži, nabyl vlivného postavení na koncilu pisánském a úplně ovládl v Pise zvoleného Alexandra V., starce už 70letého. Po jeho smrti všecken odpor v konklave zdolal a dal se zvolit za Alexandrova nástupce, pak teprve posvětit a korunovat na papeže. V Římě žijící Řehoř XII. tyto jeho kroky zatracoval jako vzpuru proti Bohu a církvi.

1410-1416. Zbyněk jen násilím královým a Husovým byi donucen uznati pisánského lžipapeže. Baltazar Cossa neměl jako voják a místodržící dobré pověsti a jeho odpůrcové, kteří jej před kostnickým koncilem obžalovali, přidali k jeho hříchům i pomluvu, že za mládí byl mořským lupičem a že otrávil svého předchůdce Alexandra V. Tyto lži už jsou dávno vyvráceny, ale u nás se stále opakují a dělá se z nich podstavec pro mravní velikost betlemského mravokárce. Vůbec se divíme, že se Hus tak snížil a tomuto lžipapeži psal. Vždyť věřil a hlásal o římských prelátech, jsou-li v hříchu, že pozbývají moci, a v Betlemě zasedal na soudnou stolicí nade všemi duchovními hodnostáři a před věřícími jim důkladně zpytoval svědomí. On tedy Baltazara Cossu nazýval „Nejsvětějším Otcem“ a psal mu prosebný list, v němž se octl s pravdou důkladně na štiru od začátku až do konce. Dr Sedlák nazývá jeho list neupřímným. A Páleč na dvou místech píše, že se Hus pokoušel působit na lžipapeže i dary, leč bez výsledku.⁶²⁾ Třebas bychom tomu nevěřili, přece Hus sám s kazatelnou přiznal, že měl v Římě dlouho právní zástupce a ti že jej stáli 1100 zlatých peněz, což jsou na ten čas velké sumy.⁶³⁾

A nyní vizmo, jak se k tomuto uohvatiteli zachovala církev, shromážděná na koncilu v Kostnici. Koncil nenazýval Baltazara Cossu „Nejsvětějším Otcem“ ani lži ani úplatky se nedělal v jeho

očíh pěkným, nýbrž svrhl jej se stolce, na který nepatřil, a vsadil do vězení. Čtenář sám posoudí, kdo jednal čestněji, zda koncil, zastupující církev, či zbožňovatel Viklefov. Husa stihla kletba zlého činu. Vší mocí odtrhoval národ od pravého a hodného papeže římského, a sám pak hledal nekalými prostředky přízně nehodného lžipapeže.

Také se papežům té doby vytýká, že vymáhali na hodnostářích celé církve rozmanité poplatky. Papežský dvůr, na němž se soustřeďuje správa světové církve, vyžaduje velkého nákladu. Církev ochotně, jako každá společnost, na tuto ústřední správu přispívá. Ve středověku měl papež daleko větší moc a placení různých dávek prostě nařizoval, především duchovenstvu, a někdy žádal příspěvky i od věřících. Nyní je papežský dvůr udržován z dobrovolných darů, svato-petrského halóře.

*Poplatky
kurii.*

Za nástupce Zbyňkova byl od kapituly zvolen Albík z Uničova, vdovec, slavný lékař, jenž r. 1398 Václavovi zachránil život. Necítil se však dosti silen k spravování úřadu v bouřlivé době a vzal zavděk proboštstvím vyšehradským. Král, nedbaje kapituly, uvedl r. 1412 na arcibiskupský prestol Konráda z Vechty, biskupa olomouckého, Němce z Porýní, jenž byl dotud jeho podkomořím a mincmistrem. Hus vinil Konráda ze svatokupectví, to jest že pohnul krále k svému jmenování úplatkem. Řehoř VII. za boje o investituru vydal klatbu na oba, kdo se simonií neboli svatokupectvím prohřešili, na toho, kdo uplácel i kdo se dal uplatiti. Husův hněv stihl jen Konráda, kdežto král mu byl nedotknutelný. Dokud stál Konrád při papeži, byl svatokupcem, když však r. 1421 odpadl k husitům, žaloby naráz ztichly.

*Konrád
z Vechty.*

Nejvíce je Hus od svých zbožňovatelů veleben pro neohroženost a přísnost, s jakou tepal zlé mravy kněžstva, které ho proto přivedlo k pádu. Přihlédněme k věci blíže. České kněžstvo bylo lepší než v jiných zemích, poněvadž rozkvět církevního života se u nás dostavil později než na západě. Mimoto se u nás již od polovice 14. věku objevil obrodný a opravný proud, štípený Karlem a Arnoštem, udržovaný a prohloubený od jeho horlivých nástupců. Též úřední záznamy o mravním stavu tehdejšího kleru ukazují, že duchovenstvo z největší části žilo příkladně.⁵⁴⁾ Také Hus sice praví, že zná mnohé faráře, kterým není hoden obuv zouti a jichž paty pro svatě jednaní by chtěl zulíbat⁵⁵⁾, ale máme důkazy daleko pádnější a výmluvnější. Eneáš Sylvius v Historii české píše: „Mužové vytrvalí, kteří buď vyhnanství nebo žalář nebo smrt pro zákon Kristův statečně podstoupili, panují s Králem svým v nebi, a takových se zrodilo v Čechách mnoho tisíc. Neboť jako zbesilost husitů české jméno zhanobila, tak zase stálost statečných mužů ve víře je oslavila. Není země, z níž by za našich časů vyšlo více mučedníků Kristových jako z Čech.“⁵⁶⁾

*Mravy du-
chovenstva.*

Duchovní byli topeni, stínáni, upalováni, rdoušeni, hladem mořeni, za třeskuté zimy spoutaní na leď vystrčeni, byly jim ruce, uši usekávány, jazyky za živa vyřezávány, vůbec všichni, kdo upadli Orebítům do rukou, byli do krve zraněni. Jen z dominikánského řádu bylo umučeno 300 osob. I řeholní panny byly ukrutně mučeny.⁵⁷⁾ Žižka dával dvě kopy grošů za pravověrného kněze nebo mnicha, a nepřidal-li se k husitům, dal jej bez milosrdenství utratit.⁵⁸⁾ Husité se chlubili, že Žižka vlastní rukou usmrtil tisíc duchovních.⁵⁹⁾ Utrakvista Jan z Příbramě vytýká Táborům, že „jsú kněžstva veliké množství zmordovali, spálili a zhubili.“⁶⁰⁾ Počet zabitým katolíků byl od starých spisovatelů odhadován na 200 tisíc.⁶¹⁾

*Hromadně
mučení.*

Důsledek odvozený z této hrdinné statečnosti je nasnadě. Kněžstvo zpustlé, jak je líčí Hus, nikdy se nedalo a nedá mučit a ukrutně týrat za víru, podle níž nežije; stačiloť vyslovit jméno Viklefovo a byli zachráněni. Rozmařilou Capuou nevede cesta k vítězné palmě a míza mučednické krve neproudí ze stromu prohnílého a ztrouchnivělého. Katolické duchovenstvo bylo utrpením a pronásledováním vyrýžováno jako zlatá zrna z písku. Církev v Čechách byla kvetoucí, bujela etnostným životem a proto v době pronásledování vyslala k nebi slavný voj Kristových mučedníků jako nikdy před tím a nikdy potom, a jako v té době žádná jiná katolická země.

Věrní svému povolání. Síla tohoto důkazu ještě jasněji vysvitne ze srovnání doby husitské s luterskou. Když Luther stříšl jeho řeholních slibů a oženil se s vyběhlou jeptiškou, následovali přemnozí a přemnohé jejich smutného příkladu. Rychle svlékli a odhodili klášterní šat a oblekše světský, spěšně vpluli do přístavu manželství. Zcela jinak u nás za bouří husitských. Betlemský reformátor vykřičel kláštery chudé i bohaté za přístřeší hříchu a hnízda nepravostí, a hle, skutečnost ukázala, že to byly školy svatosti a štěpnice mučedníků. Jejich krev mluví zřetelněji než Abelova. Husité zapálili mnichům příbytky nad hlavou, co měli, jim pobrali, které dopadli, pozabíjeli a zmučili, ale mniši byli neohrožení, zůstali věrní víře i řeholním závazkům, ač jim bylo raděno, aby se ožonili a šli orat a mlátit. Jsou zaručené zprávy, že husité násilím nutili klášterní panny k manželství.⁶³⁾ Zde bije do očí rozdíl mezi dobou husitskou a luterskou. Zde soudíme sami ne podle pomluv, nýbrž podle skutků, kde byla mravní hniloba, a kde kázeň a etnost. „I zuřili po celých Čechách i Moravě,“ píše Ondřej z Brodu, kdys přítel Husův, „zabíjejíce muže dobré a šlechetné, a sico přede vším proto, že nechťeli přestoupiti k jejich pověrám.“⁶³⁾ Těch 300 duchovních, kteří u nás po převratě (1920) odpadli, stěží by podstoupilo muka a smrt pro katolickou víru. Člověk se dá týrat a zabít jen za to, co je mu milé a podle čeho žije.

Hodní oslavy. Žádná země střední Evropy se nemůže pochlubit tak četným vojem Kristových mučedníků jako Čechy. Je svrchovaný čas, aby se těmto hrdinům dostalo zasloužené pocty od církve, za níž své životy položili, a aby byli od ní prohlášeni za blahoslavené. Skvělji se jako hvězdy na českém nebi vedle svatých dědiců a patronů, s nimiž vytrpěli smrt za tutéž víru. Pak katolický lid otevře oči a nedá se klamat od těch, kteří jej svádějí k úctě mučitelů místo mučedníků. Katolické náboženství nikdy u nás neodumře. Naše vlast nasákla krví mučedníků jak půda římského amfiteátru. Z ní bude vždy znovu a znovu rašit a pučet katolický život. Též v Čechách mají platnost slova Tortullianova: „Sanguis martyrum somon christianorum - Krev mučedníků - símě křesťanů.“

Hus měl též jisté důvody, proč líčil mravy katolického duchovenstva co nejčerněji. Vyzýval krále i pány, aby zabrali církevní zboží. Podle Viklefa pozbývá hříšník práv na své jmění před Bohem i před lidmi, a Hus chtěje uklidnit v pánech výčitky svědomí, že by se snad oloupením církve prohřešili proti sedmému přikázání, přitlačil na žalobnou strunu a rozozvučel ji na fortissimo. „Tak jsme pošpiněni,“ pravil jeden z duchovních, „že cent mýdla mi nestačí k očištění.“⁶⁴⁾ Páni, jak výsledek husitských bouří ukázal, byli pevně přesvědčeni, že v katolickém kněžstvu s lucernou v ruce za bílého dne nelze nalézt spravedlivého, a rozehvátili církevní statky, kam jejich rámě dosáhlo. I milovníka chudé církve zaráží jednání muže, jenž by byl bez podpory církve nevystudoval, nýbrž by byl zůstal světu neznám u solského žernovu. Hus byl povaha hrdá, a jiskérka vděčnosti neměla v jeho srdci místa. A tohoto člověka troufají si někteří srovnávat se sv. Janem Nepomuckým, jenž raději snesl nejstrašnější muka, než aby se byl krivým slovíčkem dotkl cti svého bližního.

Duchovenstvo husitské. A nyní se poohlédneme po kněžstvu strany Husovy. Páleč dobře vysvětlil svému bývalému příteli, že příčinou rozkolu a roztržky, jež on svou tvrdošíjností v Čechách působí, nejsou hříchy kněžstva, poněvadž ty jsou i na kněžstvu strany Husovy; Hus se ujímá i nejhorších světských i duchovních osob, jen když s ním souhlasí v jeho bludném učení, všechny bez rozdílu nazývá spravedlivými a hodnými.⁶⁵⁾ Doklad Pálčova tvrzení máme v chování Husově ke králi a jeho dvořanům, kteří byli horlivými stoupenci jeho novot. Je známo, že jak Václav tak i Zikmund nedělali úhonností svého života zbožnému a etnostnému otci Karlu velké cti. Jak sv. Jan Nepomucký tak i Jan z Jenštejna Václava otcovsky napomínali, aby se polepšil a varoval se zlých milců.⁶⁶⁾ Betlemský kazatel se jich však nikdy nedotkl ani slovíčkem. Vědělť zajisté dobře, že Václav miluje „krátkou spravedlnost“ a že s ním není co žertovat. Události z r. 1393 také Husa poučily, že postavit se na odpor králi je věc velmi povážlivá. Útočil tedy rozhorleně jen proti katolickému kněžstvu a proti klášterům. Napomenout krále k napravení života znamenalo zba-

vit se mocného ochránce a dotknouti se králových křehkostí bylo pokládáno v kruhu Husově za snižování království.⁶⁷⁾ Je zjištěno, že Jeronym požíval se svými přáteli štědrého pohostinství na hradě Bítově, jehož majitel byl ve spojení s loupeživými lapkami. Není známo, že by jej Hus byl proto pokáral. Jeronym se přesto cítil povolán k velkému úkolu reformátora a byl Husovým nejoddanějším přítelem a pomocníkem.⁶⁸⁾ Kdežto tedy Hus i zlé duchovní ve svém táboře přikrýval pláštěm ctnosti, útočil i na osoby úplně bezúhonné v protivné straně, připisuje jim věci nepravdivé, klepy a zevšeobecňuje jednotlivé přestupky. Z jeho utrhačných úst a z úst jeho pomocníků se rozléval neutuchající kalný přívál obvinění, potup a pomluv. „Kde je kdo,“ píše Pálež, „kohos nezhanobil, či chování došlo před tebou milosti, kdo se dovedl skrýt před tvým jedovatým jazykem mimo své spoluapoštoly? Všichni ostatní neřestní, všichni zhoubní, jen ty s tvými spolutovaryši jsi ctnostný, jen ty vzdělaný, ty jediný učitel v Izraeli.“⁶⁹⁾

Stanislava ze Znojma, svého učitele, jež dřív na kazatelně velebil, že mu není rovna pod sluncem, a Pálež, bývalého přítele, div do bláta nezašlapal, když se od něho pro jeho bludné učení odvrátili. Doktory theologie nazval blbci,⁷⁰⁾ arcibiskupa Zbyňka kacířem, nevědomcem a zrádcem, a tajemství, jež mu v době přátelství ve své prostomyslnosti byl svěřil, později vykřičel s kazatelny před lidem. Mnichy nazval Jidáši a nevěrnými ďábelníky,⁷¹⁾ biskupy a kněze zloději a lotry,⁷²⁾ papeže Antikristem a kardinály rudými ďábly, když zmizela naděje, že bude zproštěn pňhonu a klatby. Podobně Ondřej z Brodu vytýká bývalému příteli Husovi, že si zlo vyjíždí i na pacholata, která nepatří k sektě viklefské, ale zato přimhuřuje oči nad křivopřísežníky, rouhači, vrahy, zloději a zhýralci, jen když se hlásí k jeho straně.⁷³⁾

Byl-li zakladatel náboženské strany k slabostem svého kněžstva shovívavý, byli jeho nástupcové tím shovívavější, ale také upřímnější než Hus a metli také před svým vlastním prahem. Už r. 1416 si stěžuje Křišťan z Prachatic, Husův pomocník, že na všech stranách vystupují jejich lžikněží, opilí, zhýralí a nad míru pohoršliví, kteří káží o chudobě a chtějí mítí přjmy kostelů a beze vši práce žítí v nadbytku.⁷⁴⁾ Byli to duchovní potulní, bez místa, kteří se vrhli na starověrné kněžstvo a vypudili je od jejich obročí a uvázali se v ně sami. Chudobou rozuměli, jako sám Hus, ochuzení jiných. - Asi deset let po smrti Husově psal Mikuláš Biskupec v postile o svém tábořském kněžstvu, že je mezi ním dosti těch, kteří přišli ohudí, a naplnivše měšec zlatem, hodují, opatří si drahé šaty a ožení se.⁷⁵⁾ V čele Táborů stál ovšem Prokop Holý, jenž byl rovněž ženat, oděn zevně šatem hrubým, vespod vzácným a konal kněžské obřady.⁷⁶⁾ Jiný kněz a vůdce polních bratrstev Bedřich ze Strážnice na Moravě, provedl podobnou „reformu“ sám na sobě a pak napravoval církev.⁷⁷⁾ Rokycana zapověděl na synodě r. 1443 kázat proti zlořádům v kněžském stavu, aby nebyl zlehčen.⁷⁸⁾ Poměry se horšily vymíráním husitského kněžstva, jež svými kořeny kotvilo v katolické půdě. Vždyť i za to dobré, co Hus měl, děkoval výchově a škole katolické; jinak bylo s těmi, jimž se dostalo husitské výchovy. I středoškolská učebnice dějepisu praví nezakrytě, že husitské duchovenstvo bylo opakem toho, čím mělo býti.⁷⁹⁾ Tomek napsal o husitském kněžstvu XVI. století, že stálo mravně a intelektuálně níž než to, proti kterému svého hlasu pozdvihoval Hus.⁸⁰⁾ Podobně píše Dr Sedlák, že klerus husitský stál mravně a intelektuálně níže, než dříve katolický.⁸¹⁾

Arnošt Denis, francouzský kalvín, jehož láska k Husovi a husitství je velká, podal přece v zájmu pravdy o husitském kleru a tím o výsledku Husovy reformy soud přímo zdrcující: „I nejlepší z nich neměli žádného vzdělání, neznali ani obřadů bohoslužebných, přáli pověře a z nevědomosti šířili nauky nejspornější. Mnozí byli poběhlíky, mnohdy zločinci trestu uprchlími, zanedbávali všechny své povinnosti a svým osadníkům dávali příklad nejžalostnější; ačkoli nazdařbůh byli přijímáni všichni, kdož se nabídlí, přece skoro všichni kněží spravovali dvě neb tři osady, mnozí pět i šest. Svou rozumovou a mravní prostředností kněžstvo pozbylo vši důstojnosti a vši neodvislosti. Ježto všechny církevní statky byly zabaveny, žili kněží jen z almužen pánů, kteří s nimi zacházeli jako se sluhy, najímající je na určitou dobu - i na čtvrt léta...

Není čtení jednotvárnějšího a žalostnějšího nad akta nešťastného sboru (konsistoře pod obojí); nikde nevyniká s truchlivější jasností všechna bída, kterou strádá církev česká, zkaženost a nevědomost duchovenstva, chatrnost kázně, různost učení, lhostejnost věřících, požadavky pánů. Každým rokem se zhoršuje zlo a všechna nařízení konsistoře je jen potvrzují, ale neodstraňují.“⁶¹) To byla ta „prvotní církev“. Nikdo nenamítej, že čest Husovi dělá aspoň duchovenstvo Jednoty bratrské. Jednota, jak ukážeme, duchovenstva vlastně neměla. Kněžské obřady konali v ní nevzdělaní a nesvěcení venkované, leč že tam zabloudili duchovní z jiné církve. A když v 16. stol. začali Bratři posílat syny na školy protestantské do Němec a Švýcar, vraceli se jako ženatí pastoři.

Tyto stíny husitské strany nejsou uváděny k zlehčení našich předků. Bůh uchovej! Jen mravokárcům, kteří se zálibou tvrdým koštětem metou před dvěma římské církve, se tím připomíná, že je nejlépe mésti před vlastním domem.

*Listy
z Anglie.*

Richard Vychy, jeden z lollardů, to jest kazatelů viklefských novot v Anglii, poslal v únoru 1411 Husovi list, v němž vyslovoval radost, že on a Jakoubek neohroženě hlásají čisté evangelium, a povzbuzoval je, aby nedbajíce klateb Antikristových, kázali poznanou pravdu. Též králi a některým pánům se dostalo od lollardů pochvaly za přízeň prokazovanou chudým kněžím a za oddělování pšenice od koukole. Hus předčítal list se zanícením svým posluchačům v Betlemě a ti si vyžádali jeho překlad. Přes dálnou souš a mořskou tůň vytušili Hus a lollardi své duševní příbuzenství, cítili se syny téhož heresiarchy Viklefa.

Brzy se však zastavil v Praze anglický mistr Stokes, člen královského poselstva ke králi Zikmundovi. Na otázku, jak se v jeho vlasti soudí o Viklefovi, odpověděl, že Viklef je v Anglii odsouzen jako kacíř a že jeho knihy byly spáleny. Varoval před jejich četbou, neboť kdo prý se jimi stále obírá, byť byl dobrého smýšlení, stane se za nedlouho kacířem, a Čechové prý jsou v cizině pokládáni za kacíře. Stokes nepřijal ani pozvání na hostinu ani vyzvání k disputaci. Hus přes to Viklefa na universitě hájil. On ho za kacíře nemá předně proto, že mu to zakazuje výrok Kristův: „Nesuďte a nebudete souzeni.“ Škoda, že si na tu krásnou zásadu nevzpomněl, když vynesl zdrcující soud nad Zbyňkem.

*Bouře pro
odpustky
1412.*

Kol Betlema bylo dusno a tolik hořlavín nahromaděno, že i malá jiskra musila způsobit výbuch revoluce. Baltazar Cossa chtěl vypudit z Říma papeže Řehoře XII. Dal tedy hlásat odpustky v zemích, jež se ho přidržely, a ze sebraných almužen měla být podniknuta výprava proti Ladislavu Neapolskému, jenž Řehoře XII. chránil. Do Prahy přinesl odpustkovou bulu Václav Tiem, děkan pasovský, zároveň s palliem pro nového arcibiskupa Albíka z Uničova. Hus si umínil, že se proti hlásání odpustků vzepře. Nejprve radil králi, aby jejich hlásání nedopustil; byl však na dvoře odbyt. Přesto se vůdcové viklefské strany v Betlemě smluvili, ač se ještě s hlásáním odpustků ani nezačalo, že proti nim vystoupí, a zavázali se přísahou k vzájemné ochraně. Chtěje zamýšlený krok krýti souhlasem university, dal Hus svolati mistry do Karolina a vznesl tam na ně dotaz, mají-li buly papežovy o odpustcích býti schvalovány či zamítnuty. Theologická fakulta ústy svého děkana Štěpána Pálče odpověděla, že

se chce rozkazům papežovým a královým podrobiti; většina mistrů vyslovila s Pádem souhlas. To byla druhá sprcha pro Husa. Leč démon vzdoru jej opanoval do té míry, že se po prvé jal bouřit i proti královým rozkazům, jenž nad rejdy viklefištů dotud držel ochrannou ruku.

Bubnováním na náměstích byla lidu ohlašována příležitost k získání odpustků, když přijmou svátosti a složí dobrovolný příspěvek. O prodávání odpustků nemůže býti řeči. Arcibiskup nedovolil, aby se věřícím předpisovalo, kolik kdo má dát, a jestliže se to na venkově místy dalo, stalo se to proti jeho výslovnému zakazu. Pro přílišné zdůrazňování darů a příspěvků zakázal i sám Pálec hlásání odpustků ve své faře, ani proti odpustkům ani proti papeži proto neštvál. Největší zlořád byl, že hlásání odpustků bylo na venkově svěřeno duchovním, k úkolu tomu málo způsobilým.⁸³⁾ Hus přes záповěď university a arcibiskupa uspořádal 7. června v Karolinu valně navštívenou, hlučnou disputaci, v níž napadl nejen způsob hlásání odpustků, ale odpustky samy, střelami vzatými vesměs z toulce Viklefova: papež neví, je-li hříšník předurčen k spáse, odpustky prý se podvrací kajícnost věřících, kteří se jimi stávají náchylnými k hříchu, okrádá se lid; ať vyprázdní papež očištec atd. Ještě vášnivěji mluvil Jeronym, a proto jej provázela k bytu většina žakovstva. Téměř na každém kázání vyzýval Hus lid, aby na odpustky nedával peněz a k duchovenstvu vydal skoro jak papež okružní list, aby podle jeho příkladu varovalo věřící před svatokupectvím. Za týmž účelem psal na Moravu, do Uher a polskému králi Vladislavovi. Duch odporu proti církevní moci tím povážlivě rostl a ovoce se vzápětí ukazovalo. Po ulicích byly zpívány na odpustky posměšné popěvky, kazatelům v kostelích bylo hlasitě odmlouváno, byly a truhlice na dary, umístěné za oltáři na Vyšehradě, v Týně a u sv. Víta byly pomazány blátem.

Dvořan Voksa z Valdštejna, byv ponuknut Jeronymem, uspořádal 24. června maškarní průvod, jímž byla papežská moc před očima Prahy zesměšněna neslýchaným způsobem. Z Malé Strany vyšlo velké procesí studentů a rozpustilců, provázejících vůz, na němž seděl žák přestrojený za lehkou ženštinu, ověšený listinami na způsob papežských bul. Stráž ozbrojená meči a kyji obklopovala vůz a jiní přestrojení za biřiče, volali, že vezou kacířské listiny k spálení. Průvod táhl přes Karlův most a Staroměstské náměstí do Dobyččí trh (Karlovo náměstí) a tam pod pranýřem za velkého shluku byly listiny spáleny. Byla to odvěta za spálení Viklefových knih. Král povolal konšely pražských měst na Žebrák a poručil jim, aby podobné výtržnosti a odmlouvání kazatelům trestali smrtí. Měl na oné peněžní sbírce nepochybně i osobní zájem.

V těch dnech dostala Husova strana první mučedníky. Rozpustilci opět pokřikovali na kazatele, doporučující odpustky, že lžou. Někteří byli zbiti metlami od kůrních žáků, tři mládenci řemeslnického stavu, Martin, Stašek a Jan, byli však zatčeni a odvedeni na Staroměstskou radnici, aby s nimi bylo naloženo podle králova rozkazu. V lidu nastalo velké rozčilení a v pondělí druhého dne ráno se přihnal Hus asi s dvě-

Posměšný průvod.

„Tři mučedníci.“

ma tisíci žáků a mistrů před radnici a žádal konšely, aby tři mládenců netrestali, on sám že je původcem jejich odporu proti odpustkům a chce první za to trpěti. Konšelé, zastrašeni sběhem lidu, Husa upokojili, a když se zástup zmenšil, vyvedl silný oddíl oděnců tři jinochy na příkop k Můstku, obstoupili popravní místo a stáli je. Shluklý lid volal, že se stínaným děje křivda a že chtějí totéž trpěti. Těla popravených byla zavinuta do bílých prostěradel, krev na zemi byla vytírána šátky, mistr Jan z Jičína zanotil antifonu: „Isti sunt sancti“ a pohřební průvod se hnul k Betlemu, kdež byli pochováni.

Konšelé přísný rozkaz králův vykonali, poněvadž byli většinou Němci. V úterý nato sloužil Hus v Betlemě mši o sv. mučednících. O nejbližší neděli sešlo se v Betlemě velké množství lidu toužící slyšeti, co kazatel řekne o sřatých mládencích. Hus se však ani slovem přšhody té nedotkl, což mu brali za zlé. Biřic prý mu zamkl ústa. Zde nejlíp vidíme, jak hnutí husitské se zrodilo jen při neslychané netečnosti a lhostejnosti Václavově. Stačil jeho jediný přísný pohled a Hus by byl ani nehlesl. Teprve následující neděli 24. července dodal si Hus odvahy a velebil popravené jako mučedníky a vybízěl posluchače, aby se ani smrtí nedali od pravdy odvrátit. Měli tři mučedníky vzdoru a neposlušnosti. Rozbroj v lidu rostl, biřici denně rozháněli před radnicí davy, jež volaly, že chtějí pro onu pravdu umřít. Ukvapený trest přilil oleje do ohně. Král se v hněvu rozkřikl, že kdyby takových lidí bylo i tisíc, že se všem stane jako oněm, a není-li dost katů v království, že je dá přivést odjinud.

Hus ve vyhnanství 1412.

Nejen z Čech, ale i od sousedních katolických panovnsků docházely k Janu XXIII. žádosti, aby učinil přítrž českému rozkolu. Byla tedy papežská klatba nad Husem v září 1412 ztížena. Při jejím ohlašování byly v kostelích zhašeny svíce, pozdvihován kříž, tři kameny metány směrem k Husovu příbytku a zvony hlaholily jakoby hrany tomu, jenž byl pro církev mrtev. Když zůstala klatba bez účinku, byl koncem září vyhlášen nad Prahou interdikt. Jan XXIII. dále nařídil, aby byl Hus zatčen a pohnán před soud a Betlemská kaple aby byla zbořena. Němci vedení farářem Bernardem Chotkem se obořili na Betlem, byli však odraženi. Tu dostal Hus od krále pokyn, aby opustil Prahu, aby nebyl překážkou bohoslužeb. V polovici října nerad se loučil s Prahou. Jeho vystoupení proti odpustkům, jejichž hlásání král schválil, skončilo vyhnanstvím, t. j. porážkou. V Praze to vřelo jako v kotli před výbuchem. Hus nejvíc dlel na Kozím Hrádku (východně Tábora) u Jana z Ústí, pak na Krakovci (u Rakovníka), jenž náležel jeho příznivci Leflovi z Lažan. Husovy názory byly dávno už rozšířeny od jeho stoupenců do nejzapadlejších chat; nyní on sám kázal po venkově, ale především psal.

Husovo učení. Teprve nyní z pohnutek agitačních, to jest, aby odvrátil národ od římské církve, začal Hus psát česky. Hlavní jeho české spisy jsou Postila, O svatokupectví, Výklad viery, desatera, modlitby Páně atd., pak latinské dílo De ecclesia - o církvi. Předlohou, a to i drobných prací, na nepatrné výjimky byly mu spisy Viklefovy. Nové doklady toho svým bádáním podali dr. Sedlák a jiní. Přejímá z Viklefa nejen myšlenky, terminologii, důkazný aparát, ale i narážky, vtipy a chyby.

Listy theologického obsahu jsou někdy řádek za řádkem vzaty z Viklefa.⁶⁴) Obecně se uznává Husův jemný cit pro ryzost jazykovou. Palacký mu připsal anonymní traktát o „Orthografii“, v poslední době se však toto autorství popírá.⁶⁵) Zbožňovatelé činí z něho i zakladatele kostelní písně; ta zněla v Čechách dávno před ním. Zbyněk zakazoval písně nové nebo přepracované pro skryté v nich bludy remanenění.

*Názor
na církev.*

Hlavní jeho blud se týká podstaty církve. Papežství neboli primát podle něho nezaložil Kristus, nýbrž císař Konstantin, jenž obdařil římského biskupa palácem, korunou a bohatstvím, a ostatním biskupům nařídil, aby ho poslouchali. Tím prvotní neporušená církev zesvětštila a se zhoršila. Hlavou vyvolených je Kristus. Kdyby papež byl také hlavou věřících, měla by církev hlavy dvě; dvouhlavé tělo je však nestvůra. Hus tu předkládá názory i důvody na západě dávno přednesené a jejich planost netřeba vyvracet. Hlavně se snaží zbavit důkazné síly tak zvaná klasická místa Písma, jimiž byl od Krista v církvi zřízen a sv. Petru udělen primát: „Ty jsi Petr, to jest skála, a na té skále vzdělám církev svou“ (Mt. XVI. 18) a „Pasiž beránky mé, pasiš ovce mé“ (Jan XXI. 15). Skalou prý je Kristus, nikoliv sv. Petr, a pasením prý se rozumí jen kázání a dobrý příklad, nikoliv duchovní pravomoc nad věřícími. Hus se raduje, že mnozí papeži byli bludaři, zlí, dokonce že byla i papežka Johana, a takové osoby přece nemohou být hlavou církve. Ať prý mu satanáš, který nyní zaujal křeslo Petrovo, a jeho kardinálové, nejpyšnější vtělení ďáblůvé, ať mu dokáží, že jsou předurčení k věčné spáse, a pak je uzná za nástupce apoštolů. Když měl Hus církevních představených poslechnout, žádal, aby mu dokázali, že jsou předurčení k spáse; když se však ucházel o tučná obročí, nekladl této podmínky a dobře věděl, kde jsou církevní představení.

Dále Hus zamítal tradici a uznával jedině Písmo za normu křesťanského života. Kněz podle něho jen ohlašoval odpuštění hříchů, a jeho stoupenci volali, že stačí zpovídati se jen Bohu a kněz v těžkém hříchu prý neproměňuje, neposvěcuje, nekřtí. Zavrhoval odpustky, přál remanenci. Stěžejní jeho blud je, že podrývá a podkopává primát Kristem ustanovený. Snaží se otřást oním mohutným pilířem, jež Kristus na zemi vztyčil, který nese a jednotí obrovskou církevní budovu a zabezpečuje jí nepřerušené trvání až do skonání věků.

Neméně bláhovým bylo jeho poblouzení o účinku svátostí, jež činil závislým na osobní svatosti, kdožto církvi jej činí závislým výlučně na úřední moci, buďsi její nositel dobrý či zlý. Závislí účinek svátostí na osobní svatosti, jsou všechny svátosti církve venkoncem pochybné a nejisté, a my nevíme, jsme-li křesťany či pohany. Ačkoliv Hus sám sebe pokládal za člena vyvolené církve, odkud věděl, že je platně pokřtěn, biřmován a posvěcen na kněze? Nutným důsledkem této všeobecné nejistoty je popření veškeré svátostné moci. Tento další krok učinili Táboři a Čeští bratři, kteří tím učením Viklefovo a názory valdských přijali se všemi důsledky a dospěli tak k církvi laické, to jest církvi, jež nemá svěceného kněžstva. Hlavním náboženským úkonem laických církví je svobodné hlásání slova Božího, což zdůrazňovali jak valdští tak i Viklef; s tím souvisí i horlivější studium Písma jakožto jediného zdroje víry. Hus tedy popřel božský původ papežství a tím zákonodárnou moc církve a otřásl věrou v její svátostnou moc.

*Mateřská
práce o
mravní.*

Podle Viklefa dokonce tvrdil, že i světský pán v stavu hříšném pozbývá práv vlastnických i vládařských. Tento názor není leč náboženským pláštěm, kterým se dá ospravedlnit každý úchvat, a těch se stalo, jak uvidíme, dost. Podle této zásady by nemusily děti poslouchat rodičů, kteří neplní náboženských povinností, a poddaní zákonů, vydávaných od lidí, kteří po křesťansku nežijí. Slovem, Hus dispensoval své stoupence od čtvrtého a sedmého přikázání. Vůbec nejodpornějším dojmem působí v jeho spisech farizejská pýcha, s kterou všude do popředí staví svoji ctnost.

Konečně zamítal s anglickým svým učitelem všechny kláštery bohaté i chudé; sídlí prý v nich služebníci Antikristovi, to jest papežovi, kteří pro své vlastní zákony opustili zákon Kristův. Vlastními „zákony“ se mní řehole sepsané od svatých zakladatelů.

Napomenutí, aby věřící nemluvili s bezduchými obrazy a nežádali od nich pomoci po způsobu pohanů, že účinky jim připisované jsou ďábelský klam, způsobilo výbuch pustého obrazoborectví v době, kdy jižní země se začaly plnit výtvořů nově se rodícího renesančního umění.

Pálež hájí církev. Štěpán Pálež, rodák z Rakovníka, doktor theologie, byl o málo starší než jeho bývalý přítel Hus. Začátkem r. 1413, brzy po odchodu Husově z Prahy, musil na rozkaz králův též on z Prahy odejít i se Stanislavem a dvěma jinými mistry, čímž římská strana ztratila jak na universitě, tak v Praze hlavní opory. Pálež se stal profesorem na universitě v Krakově a proti spisům Husovým vydal své dílo *De ecclesia a Antihus*. V traktátu o církvi dokazuje, že papežství založil nikoliv císař Konstantin, nýbrž sám Kristus, a to slovy: „Ty jsi Petr, to jest skála, a na té skále vzdělám církev svou a brány pekelné jí nepřemohou“ a pak slovy: „Pasiž beránky mé, pasíž ovce mé“. Jestliže Kristus poručil Židům poslouchat zákoníků a farizeů, poněvadž seděli na stolici Mojžíšově, tím více sluší křesťanům poslouchati těch, kteří sedí na stolci Kristově, a Kristus poručil všem věřícím, abychom jeho zástupců na zemi poslušni byli, ježto praví: „Kdo vás slyší, mne slyší, kdo vámi pohrdá, mnou pohrdá, a kdo pohrdá mnou, pohrdá tím, který mne poslal“ (Lk. X. 16). O tom, kdo neposlechne církve, řekl: „Budiž tobě jako pohan a publikán“ (Mt. XVII. 17). Viklefiště se tedy hrubě mylí, když volají, že církevních představených netřeba poslouchat. Jako zločinci nechťejí, aby byly šibenice a soudcové, tak viklefiště nechťejí mít nad sebou církevních soudců, aby nebyli usvědčeni a trestáni pro bludy a neposlušnost. Nebylo většího heresiarchy nad bohaprázdného Viklefa. Jiní bludaři napadli jen ten neb onen článek víry, on však útočí na všechny články víry a celé církevní zřízení a své bludy předkládá ve svůdném, ba okouzlivém rouchu, takže ti, kteří jeho spisy stále čtou, dají se obloudit a oslnit jeho důvody, zdánlivě pravdivými a zálučně přesvědčivými. Následek této čety je, že jeho obdivovatelé snadno odstupují od církve, takže se na nich plní slova sv. Pavla: „Bude čas, že zdravého učení nebudou snášeti, ale podle svých žádostí sobě shromážďovati budou učitele, majíce svrbivé uši, a od pravdy zajisté sluch odvrátí a k báchorkám se obrátí“ (II. Tim. IV. 3).

Platnost svědomí. Dále hájí Pálež běžného učení, že svátosti platně udílejí dobří i zlí a že dobrých i zlých představených třeba poslouchati. Hus uče opaku, klamně vykládáje církevní učitele, mnoho hodných lidí podvedl a pohnul k odpadu od církve a tak s sebou strhl na cestu věčné záhuby jako falešný prorok a vlk v beránčím rouše. Ať uváží zlo, které způsobil a hledí je napravit. Kterým byl kamenem úrazu, ty nechť pokáním a dobrým příkladem pohne opět k návratu do církve. Lepší je krátké a záslužné zahanbení zde na světě, než zahanbení věčné, jež nic neprospěje. Ale Hus je prost vši bázně Boží. Jsa už po několik let stížen mnohonásobnou klatbou, dere se se satanskou troufalostí k oltáři, ne aby na něm přinášel bohumilou oběť, nýbrž aby jej poskvrnil svatokrádeží. Nedbaje výčitek svědomí, rozhřešuje v Betlemské kapli vyobcované uchvatitele církevního zboží a tryznitele kněží, neboť jeho návodem byli mnozí svatí kněží pronásledováni, někteří zabiti, jiní oloupeni, ztýráni a do vyhnanství vypuzeni. Hus zapomíná, že i pýcha a neposlušnost jsou hříchy, pro něž Lucifer byl svržen s noco. Papež ho hanobí a tupí a sám, prohlásiv tři rozpustilce za mučedníky, osobuje si jeho práva.

Napomíná bývalého učitele. Kéž by byl přestal r. 1410 kázat, neboť tím by nebyl zanedbal spásu věřících, nýbrž pokorou a poslušností byl by se staral o svou vlastní spásu. Hus myslí, že on jediný je moudrý a prozíravý, že on jediný rozumí Písmu. Všemi pohrdá a nade všemi se vyvyšuje, zavádí novou víru a náboženství, jako by naši předkové a zomřelí patronové byli bloudili, a doufá, že se svými stoupenci dojde spásy mimo obecnou církev. Nechť ohne vzdornou šíji a vzdá se samolibé pýchy a vrátí se svými k té víře, kterou vyznával i sám dříve, než vzal do rukou knihy bezbožného Viklefa. Ale než aby to učinil, Hus raději vydá své tělo na pospas plamenům. Tak Pálež ve svém díle „*De ecclesia*“. Jeho předtucha byla příliš pravdivá. Různé životní názory rozvedly bývalé přátele nadobro. Dobře poznamenává novější historik, že v Husově a Pálčově zápase,

9. Sv. Ludmila

10. Sv. Václav

jakkoli zakaleném osobními hněvy, je vtělen kus věčné pře mezi principem svobody a principem autority, jež jde dějinami.⁶⁶⁾

Podobně mluvil Husovi do duše jiný z jeho bývalých přátel, Ondřej z Brodu. Též jej vypudila revoluce ze země a r. 1427 zemřel jako profesor v Lipsku. Ondřej se snažil přivést na pravou cestu Husa a Hus Ondřeje. Mezi přáteli se rozevřela hluboká propast. Hus odpověděl, že raději volí smrt, než aby se vrátil do církve. Ondřej mu odepsal, že se jakživ viklefstou nestane. Zdaliž je rozdělen Kristus, zdaliž Viklef za nás byl ukřižován anebo jménem Viklefovým jsme byli pokřtěni? Přeje Husovi, aby jeho dušo se dostala ne tam, kde je Viklefova, ale tam, kde je Kristus, sedě na pravici Boží. Nechť nepohrdá církevními tresty, neb odkud ví, že patří do počtu vyvolených? Zdaliž je světější než sv. Pavel, jenž si nebyl ničeho vědom, ale tím se ještě neměl za ospravedlněna? (I. Kor. IV. 4). Snaží se jej přesvědčit, že nebude trpět za pravdu, nýbrž za nedostatek pokory, lásky a za bludy Viklefovy.⁶⁷⁾

*Ondřej
z Brodu.*

V Praze učili dva mistři, Mikuláš a Petr, vypuzení z Drážďan pro valdství. Mikuláš prý upozornil Jakoubka, že se věřícím vlastně nepodává oltářní Svátost celá. Po delším studiu a poradě se usnesli podávat věřícím pod obojí způsobou a Jakoubek prohlásil přijímání pod obojí za nutné k spáse a za závazné i pro nemluvnata. Celkem je ještě nejisto, komu náleží větší účast při zavedení této novoty, zda jemu, či mistrům drážďanských. Církev upustila od tohoto obyčeje ve 12. století jednak pro nebezpečí zneuctění Svátosti pod způsobou vína, jednak pro nesnáze, když osoby různých stavů pijí z téhož kalicha. Obyčej ten se udržel jako výsada v některých klášterech, též císař v den korunovace přijímal pod obojí. V dubnu r. 1414 se začalo věřícím Husovy strany přísluhovat podle nového obřadu ve čtyřech kostelích: u sv. Michala, sv. Mikuláše, sv. Vojtěcha a sv. Martina ve zdi. Původci novoty byli stíženi klatbou, ale církevní tresty na stoupence Husovy nepůsobily. Hus z kalicha nepodával; teprve listem z Kostnice tento Jakoubkův krok schválil.

*Zavedení
kalicha
1414.*

Kalich se stal viklefsko-husitské straně viditelným znamením, jímž se lišila i na venek od církve obecné, s níž vnitřní spojení už přerušila. Složitě bohoslužebné obřady prohlašoval Jakoubek šmahem za nálezy lidské, jež jsou jen na překážku náboženské reformě. Ta záleží v dokonalém spojení věřících s Kristem, a toho dojdou přijímáním pod obojí způsobou. Věřící se stávali nyní účastni Eucharistie stejnou měrou s duchovními, všichni smáčeli rty v nebeském nápoji posvátného kalicha. Tento opojující svatý grál a blouznivé řeči kazatelů způsobily v národě náboženské vzrušení. Zdálo se, že z kalicha proudí do národa zázračná síla, a když husitské šiky pod praporem rudého kalicha dobyly netušených vítězství, věřilo se, že Hospodin drží ochrannou ruku nad novým Izraelem a sílí jej v boji proti nepřátelům svého zákona.

Jakoubek přitom podle remanenční nauky hlásal, že vedle těla a krve Kristovy zůstává v oltářní Svátosti i podstata chleba a vína. Mezi Táboory se již r. 1418 začíná šířit názor, že v oltářní Svátosti je pouze podstata chleba a vína a že v ní Kristus není přítomen, nýbrž že v ní působí jen svou milostí.⁶⁸⁾ Požívání a podávání této Svátosti přibylo, ale víry v ní ubylo. Dobře nazývá Tomek zavedení kalicha chybným krokem a nepotřebnou novotou, poněvadž po prvním tom kroku bylo nesnadno uchránit se

dalších bez praktického zisku, ale s nebezpečím ve zmatky a sváry.⁸⁹⁾ Kalich se stal hlavní překážkou smíru s obecnou církví.

*Cesta do
Kostnice
1414.*

Baltazar Cossa, nemoha se v Římě udržet proti pravému papeži Řehoři XII. a jeho ochránci Ladislavu Neapolskému, uchýlil se do severní Itálie a v Lodi na schůzce s králem Zikmundem se dal pohnout k svolání církevního sněmu, jenž by rozštěpenou církev sjednotil a položil hráz rozkolu, jenž se z Čech hlučně šířil i do okolních zemí. Jan XXIII. chtěl asi vydat na Husa nový půhon, aby se zodpovídal před koncilem. Zikmund to však nepřipustil, maje v úmyslu pohnouti Husa k tomu, aby se vydal ke koncilu dobrovolně, a v témže smyslu asi psal i králi Václavovi. U Zikmunda právě dleli Jan z Chlumu a Václav z Dubé, poslové Václavovi a horliví stoupeni Husovi, a jejich prostřednictvím vyjednával Zikmund s Husem o cestě k sněmu. Současně napomínal Baltazar Cossa českého krále, ať netrpí ve své zemi koukol bludu, a Gerson, kancléř pařížské university, přední světlo tehdejšího křesťanstva, vybízel arcibiskupa Konráda, ať se rázně postaví na odpor rostoucímu hnutí. Již měl v rukou Husův traktát *De ecclesia* a upozorňoval arcibiskupa, že některé věty v něm obsažené jsou nebezpečné i společenskému zřízení.

*Hus k cestě
vyzván.*

Husovi nepřineslo Zikmundovo pozvání velké radosti. Pohostinství na hradech panských příznivců mu činilo vyhnanství snesitelným, a přitom si byl dobře vědom, že se za hranicemi naň hrozivě šklebí ohnivý moloch. Po mučednické smrti netoužil; proto nešel k papežskému soudu r. 1410. Zikmund mu slíbil glejt neboli průvodní list. Hus však se vydal do Kostnice bez něho a Václav z Dubé jej přinesl ze Špýru od Zikmunda teprve 5. listopadu, dva dny po příchodu Husově. Král Václav asi vybídl Husa, aby šel na sněm očistit české jméno. Hus v srpnu Zikmundovi slíbil, že půjde, a připravoval si kázání a promluvy, ovšem podle Viklefa, jež hodlal před koncilem přednášet. Arcibiskup Konrád, povolný dvořan, dal mu vysvědčení, že naň neví žádného kacířství. Myslí-li Hus, že bude se sněmem disputovat, jako činíval se svými odpůrci v Praze, a pak že se vrátí domů, tu se náramně mýlil. Někteří jeho přátelé se dívali na věc daleko střízlivěji, netušili nic dobrého a varovali jej; on však šel za svou sudbou.

*Loučí se
lidem.*

Zikmund, jenž jako římský král stál od této doby v popředí evropských dějin a jehož zásluze především dlužno přičísti svolání koncilu a odklizení trojpapežství, nejen nemínil kacíře chránit, nýbrž naopak jako budoucí císař a ochránce církve se snažil s napětím všech sil husitský rozkol potlačit. Boj proti husitství se stal hlavním úkolem jeho vlády. Hus napsal Pražanům na rozloučenou list, v němž je napomínal, aby neodstupovali od pravdy, již slyšeli, on raději že vytrpí smrt, než aby se dal „na křivú stranu uchýlit“. Chráněn jsa četným průvodem, jehož předními členy byli Jan z Chlumu a Václav z Dubé, vydal se 11. října na cestu. Strach před Němci se ukázal lichým, nejel v krytém voze, nýbrž na koni a bez zakuklení. Ba v hospodách, kde průvod přenocoval, vykládal a hájil své učení. Lid se sbíhal, aby viděl toho, jež pověst již předešla, a Hus zvědavost tu ještě zvyšoval nalepováním latinských a německých vyhlá-

šek, takže cesta se stávala okázalou. Třetího listopadu dospěli do Kostnice, kamž o něco později dorazil jiný průvod z Čech, vedený Janem Železným, biskupem litomyšlským, jenž jménem obou pražských kapitul vedl proti Husovi žalobu. V jeho družině byl i Páleč. Stanislav ze Znojma mezitím zemřel.

Kostnický koncil byl nejslavnějším církevním shromážděním celého středověku. Zúčastnilo se ho 278 arcibiskupů a biskupů, 29 kardinálů, 124 opatů, velmistři rytířských řádů. Vedle prelátů, kterých si Hus nemnoho vážil, tam bylo 750 doktorů theologie a zástupci 37 universit, vyslanci skoro všech evropských dvorů a mnoho světského panstva. „Je jisto,“ praví Krofta, „že v popředí koncilu stáli a o něm rozhodovali mužové nejen veliké učenosti a širokého rozhledu, nýbrž i nesporné mravní výše, a že právě tito mužové měli také rozhodující vliv na odsouzení Husovo... Bylo by pošetilé domnívat se o všech těchto mužích, že chtěli odsouzení Husovo ze msty za to, že se svou mravokárnou činností nešetřně dotýkal kněží. Příčiny rozporu mezi Husem a koncilem tkvěly zajisté jinde, hlouběji. Šlo tu především o některé vážné rozdíly věroučné.“⁹⁰⁾

Koncil
1414-18.

Hus se ubytoval u vdovy Fidy, sloužil mši a před zvědavci přednášel ostré filipiky proti katolickým prelátům zrovna jako v Betlemské kapli. Leč kostnický biskup nebyl k tomu tak lhostejný jako král Václav, a proto Husa napomenul, aby přestal sloužit a kázat, jak toho církevní zákony vyžadují. Hus však poslušnosti už dávno odvykl. Přítomného tam Baltazara Cossy se neměl proč bát; ten měl dost starostí sám o sebe. Privil, že Husovi neublíží, kdyby mu byl vlastního bratra zabil. Jeho osobní lékař později ošetřoval Husa, když upadl do nemoci. Na jeho uvěznění naléhali žalobci z Čech a kardinálové. Byla rozšířena pověst, že Hus chce prchnout, a tu se dostavili 28. listopadu do jeho bytu biskupové a vyzvali jej, aby s nimi šel do příbytku papežova. Čeští páni, jeho ochráncové, se ohražovali proti porušení glejtu, Hus však vyzvání ochotně uposlechl. „Již nebudeš sloužit“ prohodili cestou. Byl stržen na různých místech, též v klášterním karceru. Volně však tam přijímal návštěvy svých přátel a psal odtud listy.

Hus
uvězněn.

V našich dějinách se silně útočí na soustrast čtenářstva dojemným líčením Husových žalářů. Třeba mít při tom na mysli, že ti svatí kněží, jak praví Páleč, kteří byli následkem Husových kázání již za jeho života zabíjeni, týráni a olupováni, že nebyli z ocele ani z kamene, a že také cítili. Ostatně v rejstřících Jana XXIII. byly nalezeny též účty za peřiny a otop pro Husovo vězení; nebylo tedy asi tak příliš strašné.⁹¹⁾ Patnáct svědků tam před ním přísahalo, že budou mluvit pravdu. Páleč při tom pronesl slova, jež Husa hluboce zranila: „Po Viklefovi nebylo většího kacíře nad tebe; všichni, kteří navštěvovali tvá kázání, jsou nakaženi bludem remanenčním.“ Zrovna o svaté noci dorazil do Kostnice král Zikmund. Šel přímo do katedrály a při půlnočních bohoslužbách zpíval jako jáhen s korunou na hlavě evangelium: Vyšel rozkaz od císaře... Jednání koncilu se dostalo v proud. Zikmund rozhodně žádal propuštění Husovo. Kardinálové se však vzepřeli a hrozili odchodem, nebude-li šetřeno církevních

zákonů. Hus byl tedy ponechán ve vazbě, kardinálové zato přistoupili na žádost Zikmundovu, že se Hus může hájit před celým sněmem. Byl to velký ústupek, poněvadž podezřelí z kacířství bývali vyšetřováni a souzeni jen komisí v samém vězení.

Gleit. Hus se měl držet Zikmunda a v jeho průvodu přijít na koncil. Jeho uvězněním byl ovšem gleit porušen, ale nesmí se zapomínat, že Zikmund v něm něco slíbil, co nebylo v jeho moci. Lidé podezřelí z kacířství měli být podle církevního práva uvězněni a souzeni. Zikmund právem očekával, že koncil učiní z ohledu na něho výjimku, kardinálové však na to nepřistoupili z obavy, aby Hus neprechl. Veřejné slyšení však mu povolili. Bezpodmínečný návrat do Čech gleit Husovi nezaručoval a Hus ho ani nežádal. Psalť Zikmundovi, že neodmluvá jako kacíř utrpěti, bude-li naň které kacířství dovedeno.⁹²⁾ Též Pekař je toho mínění, že jej gleit chránil jen před násilím a zatčením, nikoliv před právem a rozsudkem. Mimoto, byly-li mu zaručeny svoboda a nerušený návrat, nebyla jeho cesta k sněmu žádným hrdinstvím.⁹³⁾

Hus měl nepříjemné oplétání pro list poslaný Jakoubkovi do Prahy. Nepřátelé prý mu řekli, že nedostane veřejného slyšení, leč by Antikristovým sluhům zaplatil 2000 dukátů na výlohy. Opis listu byl z Prahy poslán do Kostnice a komise se Husa pod přísahou tázala, zda to psal. Nezbyvalo než přisvědčit a k těžké urážce koncilu se přiznat.⁹⁴⁾

Obnovení církevní jednoty. Velkým a hlavním úspěchem koncilu bylo obnovení církevní jednoty. Dne 29. května 1415 byl Baltazar Cossa svržen s papežského stolce a vsazen do žaláře. Pravý papež římský Řehoř XII. se 4. července dobrovolně vzdal a dovolil koncilu novou volbu. V druhé polovici července se vypravil římský král Zikmund na západ a přemluvil jmenovitě dvory španělské, že odstoupily od papeže avignonského Benedicta XIII.

Zaloba proti Husovi. Husova pře mezitím dozrála k řešení a koncil dopřál obžalovanému dosti času na rozmyšlenou. Nejprve byl vyšetřován komisí stran Viklefových článků, a k nemalému překvapení se Hus anglického mistra zřikal, nebo dával odpovědi vyhýbavé, takže jeho přátelé se báli, že se Hus koncilu úplně poddá. Jan z Chlumu jej zapřisahal, ať ze strachu o bídný život neodstupuje od pravdy. Kdyby byl koncil zamezil Husovi všechn osobní styk i dopisování s jeho stoupenci, byla by mu tato větší přísnost jen prospěla. Páleč vyňal z jeho spisů, hlavně z traktátu *De ecclesia*, 30 článků, jež byly několikrát přepracovány pro Husovy výtky, že jsou vyňaty chybně. Jan z Chlumu, chtěje mistrovi posloužiti, vydal některé jeho spisy Zikmundovi, za což jej Hus pokáral.

Nejdůležitější z oněch vyňatých vět jsou: Vlastní církev je církev vyvolených a nikdo neví, zda členom jejím je či není. Zakladatolom papežství je ošar Konstantin. Sv. Petr nobyl hlavou církve, také papež není její hlavou, není-li otnostný. Preláti, vydávajloi kacíře světským úřadům k potrestání, jsou horší vrahové než Pilát. Rozkazy církevních vrchností jsou nálezky lidské. Všechny skutky hříšnickovy (i dobré) jsou hříšné. Hodný kněz musí kázat nedbaje záporvědi svých představených. Původcem církevních trestů, exkomunikace, interdiktu a jiných je ďábel. Biskup i světský pán v těžkém hříchu pozbyvají své pravomoci. - Dále bylo proti němu sestaveno asi 15 článků svědeckých, t. j. od svědků dosvědčených. Týkají se jeho chování a učení: Hájlil bludy Viklefovy, způsobil v Praze bouři a pohoršení (za hlásání odpustků), kázal přes zá-

pověď Alexandra V., schvaloval remanenci. Hříšný kněz podle něho neposvěcuje, odpustky nejsou nic, církev římská je sbornice satanova, světští páni mají zabrat církevní zboží. Jsa v klatbě, sloužil. Za vinu mu byl kladen též list zanechaný Pražanům, jakož i to, že před obecným lidem tupil kardinály, kteří jsouce vzdáleni se nemohli hájit.⁹¹⁾

Rozvážíme-li, že vlastním žalobcem Husovým byl biskup Jan Železný, český šlechtic, dále Štěpán Páleč, pražský mistr, že soudu předsedal Zikmund, dědic českého trůnu, pak chápeme, že pře Husova byla rozepří mezi Čechy, byť za hranicemi a na cizí půdě.

Konečně se dočkal Hus veřejného slyšení (5., 7., 8. června 1415) v jídelně františkánského kláštera, kde se sněm shromáždil. Obžalovanému byl čten článek za článkem a položena mu otázka, zda se k němu hlásí a zda se ho zřká. Kdykoliv se Hus pouštěl do dlouhých výkladů, bylo naň voláno, ať krátce odpovídá slovem: „ano“ nebo „ne“. První slyšení se dalo za velkého křiku a rozčilení. Když Hus tvrdil, že ta neb ona věta v jeho spisu tak nestojí, četl jeden kardinál článek z obžaloby, jeden anglický biskup pak příslušné místo z Husovy knihy, a tu se nejednou ukázalo, že text v Husově spisu zněl příkřeji, než pořízený výťah. Znamý nám Stokes mu pravil: „Co se chlubíš tím učením? Jsou to bludy Viklefovy, jehož cestou jdeš.“ Druhému a třetímu slyšení předsedal král Zikmund a proto bylo klidnější. Když se dospělo k větě, že i světská vrchnost pozbývá hříchem pravomoci, byl na to upozorněn Zikmund, jenž stranou rozmlouval s Bedřichem Hohenzollernským. Zikmund měl nejeden vroubek před Pánem Bohem, a podle toho zněla jeho odpověď: „Jene Husi, bez hříchu nikdo nežije.“ Pak ho napomínal, ať není zatvrzelý, ať se podrobí koncilu, v němž zasedá tolik učerých a ctihodných mužů; pro Zikmunda i krále Václava že sněm naloží s Husem mírně, kacíře však že hájiti nebude.

Veřejné slyšení.

Hus se k některým článkům přiznal, některé popřel, jiným podkládal dobrý smysl; zřci se však žádného nechtěl, leč by byl z bludu usvědčen Písmem. Uznával jen Písmo za zdroj víry a ve vrchnosti církevní viděl jen dílo lidské - Konstantinovo. Církev však je neomylnou tlumočnicí zákona Kristova, to Hus dobře věděl a Páleč mu to ve svém díle *De ecclesia* zevrubně uvedl na mysl, a proto se s ním koncil do disputace nepustil.

Sněm mu dal na rozmyšlenou celý měsíc a Hus prožil v té době těžký vnitřní boj. Byl si vědom, co dobrého zamýšlel a vykonal, ale jasně též poznával, že se dal Viklefm strhnout dále, než mu nyní bylo milé. Těch pochybení mohl a měl litovat, zvláště když k tomu radilo tolik moudrých mužů a přikazoval to koncil, nejvyšší tribunál církve, i král Zikmund a nutkal ho k tomu i hlas jeho svědomí.

Marné domluvy.

Palacký píše: „I nelze zapírati, že sbor i tenkrátě ničeho neobmeškal, cokoli naň jen slušelo, aby vrohu přísnosti vyhnouti se mohl. Usilováno znova dobrotou i přísností, přemlouváním i hrozbami navésti Husa, aby vrátil se opět do lůna církve. S přátelskou laskavostí a péčí snažil se především nejmenovaný jeden prelát, jenž nad jiné všecky získal byl sobě Husovu důvěru, aby obrátil ho zase na cestu spasení a odvolání. Také Štěpán Páleč, někdy důvěrný jeho přítel, nyní krutý odpůrce, přišed do žaláře, pokoušel se dotýkati strun dávno zalehlých. Vážnost okamžení,

pohledy na minulost i budoucnost obměkčily je oba; zaplakavše spolu, odprošovali se vespolek, aniž pak co do sporu srovnati se mohli. Opětované deputace od sboru, jichž i nejvzácnější oudové, jako Alliacký a Zabarella, se účastnili, způsobily konečně, že se zdálo, jako by oni a ne Hus ku prosbám se utíkali. Hus dne 1. července osvědčil se písemně, že odvolati nemůže ani nechce; a když potom 5. července poslednímkráte kromě deputovaných ode sboru z rozkazu krále také čeští páni k němu přišli, a pan Jan z Chlumu jej prosil, aby nedal lichým snad jen studem zdržeti se od kroku spasitelného, opětoval ještě jednou s pohnutím a slzami, že jen tenkrát odvolá, když Písmem svatým lépe poučen bude. Sbor, neměl-li jemu přisvědčiti a dáti se od něho posléze i mistrovati, musel konečně přikročiti k odsouzení jeho, jak toho žádali zákonové církve... odvoláním byl by zmařil sebe v duchovním ohledu naprosto. Nemaje voliti nežli mezi smrtí tělesnou a duchovní, volil si záhubu těla.“⁹⁶⁾

Sbor mu návrat do církve usnadnil, jak mohl; články svědecké měl odvolat jen ouhrnkem větou: „Těch článků jsem nikdy nedržel ani nekázal, a kdybych to byl činil, chybně jsem činil.“⁹⁷⁾ Před dvěma týdny psal totiž přátelům, že takovým způsobem by byl ochoten odvolat. Nyní však žádal důkazy z Písma. Čtenář sám posoudí, zda se srovnává s pravdou známý obraz Brožíkův, znázorňující katolické preláty, jak na Husa přísně vzhlížejí.

Laskavé domlouvání přátel i hlasu svého svědomí nazýval v listech Pražanům satanským pokušením; doufá však, že Bůh na přímělu všech svatých a věřících mu dá ducha statečnosti, aby setrval v milosti Boží až do konce a osidlům zlého unikl. Hus veřejně přiznával, že odvoláním nechce pohoršit věřících, kterým v Betlemě kázal a kteří ovšem s velkým napětím jeho proces sledovali. Byliť zvědaví, zda odpřísáhne a tím to, co v Betlemě kázal, prohlásí za blud, sebe pak za falešného proroka nebo zbabělce a zrádce pravdy. Nejednout se osvědčil, že za své učení je hotov podstoupiti smrt. Páleč jej arci ještě ve vlasti vybízel, ať pokorným návratem do církve a poslušností dá dobrý příklad těm, které pohoršil. Hus však míloval slávu lidskou více, než slávu Boží (Jan XII, 43). Vytýkáť mu sám Palacký „neobyčejnou smělost, neústupnost a nešetrnost proti nepřátelům, do oka padající chtivost po lásce u lidu a po cti a slávě.“⁹⁸⁾ A proto než aby přiznal, že pochybil, dal se raději upálit máje nadějí, že se v očích svých stoupenců zastkví slávou mučednickou. Pokorným trpitelem Hus nikdy nebyl. Z listů, jež tehdy psal, ozývají se výkřiky hněvu a vzdorné mysli proti sboru a Zikmundovi. Když 15. června sněm odsoudil názor, že podávání z kalicha je nutné ke spáse, nazval to Hus pošetilostí a zlobou. Zikmunda vinil, že jej do Kostnice lstivě zlákal, že mu slíbil návrat do Čech; král Václav a české duchovenstvo, že jsou jeho soudci. „Pravdy každému přejte“ byl jeho poslední vzkaz Pražanům. Tak psal z těsné uzavřenosti žalární. Dokud v Čechách na výsluní královské přízně a pod ochranou velmožů mohl nerušeně dmýchat vlny revolučního hnutí, psal a mluvil jinak. V Postile dokazoval, „že slušie pánom světským mocí puditi zlé, aby byli dobří.“⁹⁹⁾ Když však koncil a Zikmund začali Husa samého puditi, aby se stal dobrým, tu najednou obhájce puzení a nutkání se proměnil v hlasatele náboženské svobody: „Pravdy každému přejte.“

Sněm vyčerpav veškeru svou shovívavost a laskavost vůči obžalovanému, skončil při Husovu dlouho se vlekoucí slavnostním jeho odsouzením v katedrálním chrámu 6. července 1415. Členové sněmu zasedli v prostranné svatyni, též král Zikmund s odznaky majestátu. Po bohoslužbách byl přiveden Hus k podiu, z něhož vynikal kůl ověšený kněžskými rouchy. Po kázání byly nejprv čteny a zavrženy články Viklefovy, pak byl čten průběh pře Husovy, články vyňaté z jeho spisů i svědecké, načež následoval zdrcující rozsudek. Hus byl prohlášen za učedníka ne tak Kristova jako spíš Viklefova, jehož zhoubné učení na universitě i před lidem hájil a chválil; pohrdal církevními tresty a mnoho věřících v Čechách do bludu uvedl. Knihy, jež Hus sám napsal, obsahují nauky, jež sněm po zralém uvážení prohlašuje za bludné, pohoršlivé a pobuřující, a proto budou veřejně spáleny. Hus pak sám byl prohlášen za pravého zarytého kacíře, jenž bude s kněžského úřadu složen a vydán světské moci, ana církev nic společného s ním už nemá. Následoval smutný obřad degradace. Odsouzený byl oblečen do kněžských rouch, do rukou mu byl vložen kalich, a pak byl vyzván, aby odpřisáhl bludné učení. Když odepřel, byla s něho roucha svlečena, byla mu zrušena i pleš na hlavě a posazena mu papírová čepice s nápisem: „Hic est hacresiarcha - ejhle kacír!“ Byli na ní též namalováni ďábli sápadící duši, což mnohé dosud uráží. Na tu věc je třeba se dívatí očima středověku, jenž se takto snažil znázorniti slova sv. Pavla, který o vyobcovaných z církve píše, že je vydal satanu (I. Tim. I., 20; I. Kor. V, 5).

*Slavné
odsouzení.*

Císař Bedřich II. vydal pro německou říši zákon, aby zatvrzelí kacíři byli upalováni, a tento zákon měl platnost i v Čechách. Byl to zákon vydaný i prováděný mocí světskou; panovníci upalovali kacíře, nikoliv církvev. Králi německými v 15. století byli Lucemburkové a Hus nebyl vydán do rukou cizích, nýbrž do rukou Zikmunda, dědice české koruny. Ten pověřil vykonáním rozsudku městského fojta. V kněžském šatě, nespoután, uprostřed četných oděnců byl odsouzený veden ven za městskou bránu za velkého shonu lidu. Když se průvod pro velkou tlačenicí občas zastavil, ujišťoval Hus nejbližší stojící, aby nevěřili, že učil bludům. Přišed na místo, poklekl a modlil se hlasitě po latinsky takto: „Pane Ježíši Kriste, tuto krutou a potupnou smrt chci trpělivě a pokorně podstoupit za tvé evangelium a hlásání tvého slova.“

*Upálen
6. čc. 1415.*

Bez bázně a lítosti se dal přivázal k sloupu, a když po bradu byla kol něho narovnána hranice z dříví promíchaného slamou, poslal k němu ještě naposled král Zikmund říšského maršálka Pappenheima s vyzváním, aby se podrobil a zachránil tělo i duši. Když Hus odmítl, zatleskal maršálek rukama a bičie mu zapálil za zády hranici, z níž vyrazily plameny kolem dokola. Hlavou pohyboval, co by se pomodlil dva tři Otčenáše, pak se zalkl v kotoučích dýmu a plamenů a uhořel. Popel i se zemí byl naložen na vůz a vše uvrženo do Rýna, aby jeho stoupencům nezbyly relikvie.

Zarážející chladnokrevnost, s jakou Hus vystoupil na hranici, jeho ujišťování, že je nevinný, a okázalá zbožnost, vzbudily obecný obdiv a dojem, že se mu stala křivda. A přece církevní proces by nyní nedopadl o vlas jinak; jen světský zákon příkazující

upalování, přišel dávno v zapomenutí. Hus dosáhl, co chtěl; svou smrtí vtiskl svému dílu ohnivou pečeť, dokonav jako mučedník vzdoru a neposlušnosti. Zůstal neposlušným až k smrti. Jeho upálení daleko v cizině před aeropagem celé Evropy bylo od jeho stoupenců pocítováno jako těžká pohana národa, budící vzdor a hněv. Vinití proto církve, je největší bláhovostí, poněvadž koncil se o jeho učení vyslovit musil. Ale jak v jiných věcech, tak i vůči kostnickému sněmu byl Hus nedůsledný. Buď uznával jeho pravomoc nebo ne. Uznával-li, měl se mu podrobit; neuznával-li neměl k němu chodit.

Zhola nemístná je námitka, že koncil, svolaný Zikmundem a vzdoropapežem, neměl práva Husa soudit. Právo soudit kacíře měl každý biskup. Čím více sněm biskupů! Ostatně za husitských válek si osoboval pravomoc inkvizitora i nejposlednější tábořský kněz.

Mimoto byl kostnický sněm ještě před Husovým odsouzením od pravého římského papeže Řehoře XII. uznán za řádný koncil. Řehoř XII. se své hodnosti dobrovolně vzdal a oboje své rozhodnutí, uznání koncilu i resignaci, ohlásili jeho poslové koncilu 4. července 1415.

Dobře píše Pekař, že jednání koncilu s Husem by přece zasluhovalo slova uznání. Koncil viděl, že za obžalovaným stojí mocní přímluvcí, jedna z prvních evropských velmočí té doby. Proto byl ochoten ke koncesím se stanoviska svého neslýchaným, aby dal kacíři veřejné slyšení, je muž pro kontrolu vyžádal si vlastní asistenci král Zikmund...¹⁰⁰⁾

Týž autor popírá tvrzení Mladenovicovo, že Zikmund ku konci slyšení 8. června vyzýval kardinály, aby Husa, neodvolá-li, upálili, odvolá-li, do Čech nepouštěli. Česká šlechta ve vášnivém listě ke koncilu 2. září 1415 šetrně a pozorně vyjímá císaře Zikmunda „kteréhož v tom věříme a doufáme nevinného“.¹⁰¹⁾

Hus
a nerěra.

Tolik je jisto, že nikdo z Čechů nedělal takové drahoty se vstupem nebo návratem do katolické církve jako Hus. Koho k tomu přemlouval nejslavnější koncil středověku, koho k tomu kroku vybízeli mocní císaři, nad kým proto proléval slzy bývalý přítel? Všechny tyto vlivy, jimž je lidské srdce tak přístupné, tříštily se o tvrdé úskalí jeho vzdoru. Mezi Husem a církví jako by se byla rozevřela bezedná, nepřekročitelná propast. Pro tento neslýchaný odpor a vzdor proti obecní církvi napsala nynější nevěra jeho jméno na svůj prapor a udělala z něho věječku a lákadlo, jimiž svádí prostomyslné katolíky k odpadu. Činí to právem. Nesmí se zapomínat, že i nevěra se nezrodila naráz, nýbrž má svůj růst a ponenáhly vývoj. Jiní dílo to započali, jiní je dokonali. Hus se snažil otrástit papežstvím, jež je nosným pilířem katolické budovy, pozdější novotáři strhli střechu, jiní rozvalili zdivo, nejnovější rozmetali základy odhodivše i Písmo. Proto vždy budou Husa plnými ústy velebit, poněvadž stojí u kolébky nevěry, a kdo o něm píše střízlivě, bez oslavných chvalořečí, kdo nejeví obdivu pro jeho neposlušnost a vzdor, ton nepochopil jeho velikosti.¹⁰²⁾

Když vydal Dr Sedlák nejlepší dílo, jež o Husovi dosud máme, napsala kritika mimo jiné toto: „V obrazu Husově, jak jej kreslí ve své knize Sedlák, je velmi málo světla, zato však mnoho stínu. Přes všechnu chválu vzdávanou opravným snahám Husovým, přese všechno uznávání jeho mravní bezúhonnosti tento Hus jistě nevzbuzuje sympatií. Je to haštečivý, domýšlivý sektář, bez hlubšího vzdělání, bez pravé síly povahové, bez jediného rysu velikosti, který se za cizí myšlenky dává v zápas s církevní autoritou a smrt mučednickou podstupuje konec konců ne tak z pravého přesvědčení jako z falešného studu, aby si nezadal u svých přátel a stoupenců. Bylo by pošetilé popírat, že Sedlák dobře vystihl některé lidské slabosti a chyby Husovy, že má mnoho pravdy... jsou to věci, které nám Husa činí ještě bližším a milejším, poněvadž lidštějším... ale povahovou velikost Husovu nepochopil.“¹⁰³⁾ Odpůrci i přátelé Husovi jsou celkem

zajedno v názoru, že popularisoval Viklefa a že Betlem nebyl duševní dílnou, nýbrž jen skladištěm cizího zboží.

Nejspolehlivější soud o lidech i jejich dělech nám podávají dějiny. Už dříve jsme uvedli hodnověrná svědectví, že Hus, jenž chtěl být reformátorem, vpravdě se stal největším zhoubcem církve ve své vlasti, jež odtržena jsou od ostatního křesťanstva, chladla a hynula. Hus však nezkažil jen církev, ale zničil i vysoké Karlovo učení. Slyšíme opět nestranné svědectví kalvínce Denise.¹⁰⁴ „Co si zachovalo toto proslulé učiliště z minulé své slávy a co se stalo se záměrem Karla IV.? Doufal zříditi tu velké ohnisko osvěty, jež by ozařovalo jak Německo tak země slovanské a bylo místem, kde by se stýkala vzdělanost západní s východní: na ohvří se tyto tužby uskutečnily; z nejbudálnějších zemí přicházeli žáci, tisíce studujících se tísnilo v universitních lavicích, a vysoké učení pražské závodilo s universitou oxfordskou a pařížskou. A nyní? - Jeho žalostným úpadkem téměř se představuje duševní pokleslost země české. Jediná fakulta artistická žije ještě, neboli lépe řečeno, ona jediná nebyla potlačena. - Několik málo žáků dřímajících asi při desíti prostředních profesorech; učitelé a žáci závodí v nedbalosti; po největší část roku není zkoušek; většina profesorů jsou starci, kteří nekonají svých čtení; představují pravověří utrakvistické v podobě nejnuznější a nejobmezenější, úzkostlivé a svěhlové, nejisté a podhlídavé. Jsou velmi chudí, protože většina jejich důchodů byla zabavena; správa a obrana jejich skrovných příjmů zabírá všecku jejich horlivost; zastaralá pravidla, jimiž jsou vázání, a žárlivost jejich kolegů překáží úsilí těch, kdož se odváží rušit tento hluboký spánek. Proto lidé nadaní, kteří zabloudili do této nekropole, Pašek z Vratu, Kornel ze Všehrd, později Briekel ze Zlicka rychle ji opouštějí, aby v jiných úřadech upotřebili lépe svých schopností.“ V době kompaktát sami Pražané žádali Zikmunda, aby universitě byly vráceny statky, jež jí za revoluce (ve jménu Husova programu!) byly odňaty.¹⁰⁵

*Úpadek
university.*

To jsou smutné následky Husovy činnosti. „Po ovoci je poznáte.“ Praha, bývalé Atheny, dlouho musela být spokojena jen s fakultou artistickou. Ta byla jen průpravou k třem vyšším, jichž nebylo. Po více než sto letech teprve přišli jesuité, aby vzkřísili vysoké učení, Husem rozvrácené.

Podobnou smrt jako Hus podstoupil v Kostnici 30. května r. 1416 Jeronym Pražský, asi zámožný, ohnivý povahy, ušlechtilého zevnějšku, vysoké postavy s dlouhou černou bradou. Nebyl knězem, jen mistrem svobodných umění, a jako bludný rytíř, zchodil četné university západní i východní Evropy, šře a háje učení Viklefovo. Kdežto Hus úplně srostl s Prahou, roznášel Jeronym oheň s cizího Olympu po dalekých zemích a zabloudil až na Litvu. Z různých vyšetřování i z vazby se několikrát obratně vyprostil. V dubnu r. 1415 přišel tajně za Husem do Kostnice. Ten jej však varoval a vybídl k rychlému odchodu. Již byl v Bavorsku blízko českých hranic. V Hiršavě však začal tupit koncil jako synagogu satanovu. Po takové řeči byl poznán, zatčen a v poutech dovezen do Kostnice a uvězněn. Dav se přemluvit od předních členů koncilu odvolal, ale na naléhání svých krajanů, ježto prý již častěji soudce oklamal, byl podržen v mírné vazbě dále.

*Jeronym
1416.*

1415, zdH.

Zklamán jsa v naději, že po odvolání bude propuštěn, zanevřel Jeronym v prodlouženém zajetí na koncil a zatvrdil se proti němu nadobro. Z Prahy přišli karmelitáni a žalovali naň, že v jejich chrámě rozházel ostatky, že tupil obrazy jako modly a týral mnichy. Byl mu obnoven proces a 23. a 26. května měl veřejné slyšení před sněmem. Bylo mu předloženo k zodpovídání nových 107 článků. Obžalovaný se hájil skvělou

řečí, minulého odvolání litoval jako zrady, velebě pak Viklefa i Husa prohlásil, že je odhodlán podrobiti se trestu, jakýkoli naň vznesou. Všechno přemlouvání bylo marné. Všichni ho litovali, praví Poggio, jen on sám sebe nelitoval. Poggio, florentský kněz a humanista, zachoval nám jeho řeč. Jeronymova výmluvnost a neohroženost učinila naň takový dojem, že prý se mu zdálo, jako by některý z antických řečníků byl vstal z hrobu. Italský humanista se už nedíval na lidi jen středověkýma očima. Od Husa se lišil Jeronym tím, že k svým odchýlným názorům se otevřeně přiznal. Šel zachraňovat tonoucího, a utonul s ním. Husité je ctili jako mučedníky.

*Protest
šlechtů
1415.*

Stoupenci Husovi byli jeho tragickým koncem velmi pobouřeni. V Praze i na venkově se obořili husité na katolické duchovní a vyháněli je od kostelů a uváděli k nim kněžstvo podávající pod obojí. Šlechta sepsala na sjezdě v Praze 2. září proti koncilu protest, v němž bylo odsouzení Husovo nazváno nespravedlivým a upálení ukrutným. Páni prohlásili, že pokorných kazatelů budou hájit do těch hrdel a že pohrdají všemi nálezkami lidskými. Osm opisů bylo rozesláno po krajích v Čechách a na Moravě. Šlechtici k nim přivěšovali své pečeti, celkem 452, Moravanů podepsalo protest 130.¹⁰⁶) Vzdorný list byl v této úpravě poslán kostnickému koncilu. Též katoličtí páni se sjeli 1. října v arcibiskupově městě Českém Brodě a poslali do Kostnice projev poslušnosti ke koncilu a věrnosti ke katolické církvi, v níž chtějí setrvat podle obyčeje předků. Těchto pánů bylo jen 14, ale byli mezi nimi mužové znamenitých jmen. Václav z Dubé, ač se v Kostnici Husa zastával, zůstal po jeho smrti věren katolické církvi. Tento pán vedl tak tuhý asketický život, že jej Hus, dokud byl živ, proto kárával.¹⁰⁷)

1417-1431

V listopadu r. 1417 byl v Kostnici zvolen papež Martin V. a došel obecného uznání. Tím byla dlouholetá nebezpečná trhlina v církevní budově zacelena a jedna z nejtěžších krisí šťastně překonána. O naší vlasti mezitím zobecnělo mínění, že tam každému volno věřit co chce. Čechy se stávaly útočištěm sektářů jinde stíhaných. O dvou drážďanských mistrech, vypuzených pro valdství, již jsme se zmínili. R. 1417 přišel do Prahy a byl zde přijat mezi mistry Petr Payne z Oxfordu, vyhnaný z vlasti pro viklefství, a následujícího roku vzbudil v Praze rozruch příchod několika rodin, celkem 42 osob, vypověděných z Francie pro valdství. V Praze je nazývali pikardy. V jižních Čechách nad řekou Lužnicí se začala tvořit náboženská strana od pražské valně odlišná.

*Útočiště
sektářů.*

*Václav
proti
husitům.*

Martin V. byl odhodlán přivést rozrytou českou vinici v dřívější stav po dobrém nebo po zlém. Zikmund poslal v prosinci r. 1418 z Pasova svému bratru Václavovi výstražný veřejný list v mnoha opisech, v němž mu oznamoval, že již několikrát zadržel církevní klatbu chystanou naň pro chránění bludařů, ale déle že to již činit nemůže. Zdaliž se chce odvrátit od víry, kterou vyznávali jejich slavní předkové? Až budou jeho poddaní rozvázáni od povinné poslušnosti, on prohlášen za zbavena trůnu a až bude vyhlášena křížácká výprava na záhubu českého království, on, Zikmund, tím vinen nebude. Václav se těchto hrozeb velmi ulekl, poněvadž nechtěl být sehnán s trůnu po druhé, a vším úsilím se jal dusit oheň, s níž si dosud byl hrál. Podle na-

řízení Zikmundova uvedl k pražským kostelům zpět katolické faráře, jen u Panny Marie Sněžné a v jiných dvou se podávalo z kalicha. Též po venkově byli dřívější faráři od královských purkrabí znovu dosazováni na svá místa.

V pražském lidu proto vypuklo jitření. Chrám sv. Mikuláše na Starém Městě byl od husitů vzat násilím a potřísněn krví. Když *Mikuláš z Písného* předstoupil v čele velkého zástupu u sv. Apolináře před krále a veřejně jej žádal, aby straně pod obojí dal svobodu a více kostelů, král vypověděl smělého řečníka z Prahy, ale ani sám se už necítil ve svém sídle dosti bezpečen a uchýlil se na Nový hrad u Kunratic, zvaný též Venclštejn. Na začátku svého panování se přestěhoval z Hradčan dolů do města, aby byl blíž lidu, na konec své vlády Prahu opouští, prchaje před býkem, kterého odpoutal a který jej nyní nabíral na rohy. Onen Mikuláš pocházel z Písného u Rakovníka a sluje též Mikulášem z Husí podle hradu u Prachatic, kde býval královským purkrabím. Pro loupeže byl spolu se Žižkou stíhán Budějovickými, ale král vzal jej i jeho devět pomocníků na milost.¹⁰⁸) Prahu podle Václavova rozkazu opustil, ale po venkově jal se pořádat pouti lidu, poutníky brzy ozbrojoval a připravoval k vzpouře, koje se nadějí, že revoluční vlny jej pozvednou na královský trůn. Zúčastnil se prvních bojů, ale již r. 1420 v Praze zemřel, těžce se zraniv pádem s koně.

Král opouští Prahu.

Když se duchovní římské strany zdráhali podávat lidu z kalicha v kostelích, začali náčelníci husitské strany vodit velká procesí na hory a výšiny, jimž byla dáována biblická jména: Horeb, Sion, hora Olivetská, Tábor a jiná. Tam pod širým nebem husitští duchovní svým věřícím kázali a podávali pod obojí. Též v Praze se sbíral lid v hlučné zástupy a putoval v procesích ke kostelům, postoupeným novému obřadu. Král tedy dosadil 6. července 1419 na novoměstské radnici za konšely vesměs odpůrce Husovy strany a přikázal jim, aby oněm průvodům, ohrožujícím bezpečnost a klid, činili přítrž.

Pouti.

Kazatelem u Panny Marie Sněžné byl tehdy kněz Jan, jenž opustil klášter želivský a přidal se k husitům, muž výmluvný a k násilným činům odhodlaný. V neděli 30. července roznítil obraznost a hněv ozbrojených posluchačů ohnivým kázáním, vedl je přes Koňský trh (Václavské náměstí) k chrámu sv. Štěpána, mocí jej zabral a podal v něm věřícím pod obojí. Po skončených bohoslužbách vedl průvod přes Karlovo náměstí k novoměstské radnici, u níž zastavil a žádal konšely za propuštění měšťanů, vězněných pro náboženské nepokoje.¹⁰⁹) Když odepřeli, bylo zvoněno na poplach, a ozbrojený lid, vedený Žižkou, se vrhl na radnici. Konšelé, pokud se nezachránili útekem, byli pobiti, shozeni z oken na ulici a rozvášněným davem masakrováni. Želivský s monstrancí v ruce vybízel lid k ukrutnému dílu. Byl mezi nimi purkmistr Mikuláš z Podviní i rychtář Niklásek, celkem devět osob, vesměs Čechové.¹¹⁰) To je první pražská defenestrace, jíž se začaly husitské bouře. Byl to krok od Želivského promyšlený a připravený. Převraty na pražských radnicích byly jeho specialitou. On je v následujících letech provedl několikrát. Po jeho příkladě pak táborští kněží s monstrancí v rukou nabádali zfanatisované davy táboritů k vraždění, pálení, loupení a všem zločinům.¹¹¹)

Defenestrace 30. července 1419.

Smrt krále
Václava
1419.

Když o tom uslyšel král, rozčilením sotva dechu popadal a přísahal, že sektu husitskou do kořene vyhladí. Vtom byl raněn mrtvici v levý bok. Bez meškání poslal o pomoc k bratru Zikmundovi, ale nedočkal se jí, skonal 16. srpna 1419 uprostřed svých dvořanů ve věku 68 let. Pro rostoucí nepokoje byl pochován na Zbraslavi v tichosti bez obvyklých smutečních oslav. „Co dítě stal se králem,“ píše Palacký, „po dětsku kraloval pohříchu i v dospělém věku;... při vši ouhonnosti duchovní i mravní byl prost hlavní vady v povaze lidské, totiž sobectví. Byl dobrým hospodářem, nebyl lakomcem; nebaživ po velké cti a slávě, která by jej vedla k velikým podnikům a útratám, nemíval příčiny obtěžovati národy mimořádnými daněmi. To je hlavní příčina zřejmé přízně a lásky, které jeho vláda nepřestávala požívat.“ Dějinný význam krále Václava je v odpoutání husitského hnutí. On vyvolal duchy, kterých se nakonec sám zhrozil, a nebylo mu už dopřáno času, aby je zkontroloval.

V rozpravě o „Smyslu českých dějin“ právem poukazuje Pekař na jednoho z osudových činitelů dějin, jež zoveme náhodou. „Nemůžeme přece neviděti,“ píše, „že Václav IV. a milci jeho, kteří hnutí přáli, byli představitelé režimu, jenž svou bezstarostností, náladovostí a korupcí, krátce svou nekrálovskou povahou, zaviněnou především ne zcela normální povahou krále, jevil se domovu i cizině něčím zcela mimořádným. Jiný panovník byl by hnutí zašlápl v zárodcích, jak to učinili v Anglii - bezstarostný Václav mu dal vzplanouti“.

A přece bylo jen třeba schytat loupeživé lapky velké i malé, nadiktovat městům poměrný počet konšelů, českých a německých, jak toho síla stran vyžadovala, a okřiknout kazatele, aby napravovali mravy především své, a dobrou víru aby nechali na pokoji, a náboženské a národní hnutí, jež propukalo, mohlo mít klidný vývoj, a země i národ mohly zůstat ušetřeny těch strašných spoust.

Ztráta
země.

Rozsah české koruny byl za něho ztenčen o *Horní Falc* a o *marku Braniborskou*, kterou Zikmund r. 1415 udělil i s hodností kurfiřtskou Bedřichu Hohenzollernskému.

BOUŘE HUSITSKÉ. (1419-1436)

Tri složky. Husitská revoluce, největší, již národ náš prožil a již byla země až na dno pobouřena, měla tři mocné složky, náboženskou, národní a hospodářskou. Nová obec náboženská, shromážděná pod znamením kalicha, musila si zbraní dobývat uznání a domovského práva v západním křesťanstvu, v jehož čele stáli papež a císař.

*Složka
národní.*

Druhá složka byla národní. Dosud lze slyšet nebo číst, že Žižka zachránil český jazyk a národ od německého útisku. Denis však výslovně praví, že se síla německví a vítězství nad ním tendenčně zveličuje.¹¹²) Jestliže císař Karel nařídil v Zlaté bule synům německých kurfiřtů, aby se učili česky, jistě nenechal český jazyk utlačovat uvnitř samého království. V městech původně převážně německých, začala se už za jeho vlády k svému právu hlásit strana česká a císař vydal pro Staré Město pražské naří-

zení, aby soudy na radnici se daly jazykem českým, aby za konšely byli dosazováni měšťané znalí českého jazyka, a Němci usedlí v Čechách necht' učí své děti „veleb-nému jazyku“, kterým sv. Václav, sv. Prokop a sv. Vojtěch Pána Boha chválili, čímž se jim nebrání znát jiné jazyky.¹¹³⁾ Podobné nařízení vydal r. 1356 i pro město Be-roun.¹¹⁴⁾ Tehdy také oisář zakročil u generálního opata cisterciáků, aby se Čechům nečinily překážky při vstupování do tohoto řádu.

Národ rostl za zlatého věku Karlova nejen počtem, ale rostlo i jeho národní uvědo-mění. Český živel vsákal do německých měst, takže již před husitskými bouřemi byla silně počeštěna. Na Starém Městě pražském sice teprve Václav IV. dosadil r. 1413 za konšely polovici Čechů, ale radnici novoměstskou již vládli Čechové a též Písek, Lou-ny, Bělá pod Bezdězem, Vodňany, Vlašim měly českou správu.¹¹⁵⁾

Na začátku husitských bouří opustilo Staré Město pražské 700 německých rodin, které se již nesměly vrátit. Na přední baštu německví v Čechách to nebyl počet příliš velký. Proto dějepisci mluví o „zbytci“ Němců, kteří se v městech do husitských dob udrželi. V městech ležících uvnitř země v českém prostředí byla moc staroused-lého bohatého měšťanstva silně podemleta přílivem domácího živlu. Revolučním otře-sem byla tenká vrstva německví naráz smetena a husitské bouře urychlily, co před-cházející klidný vývoj připravil. Vládnoucí německé menšiny zmizely bojem, vypo-vědáním, útekem nebo hromadným pobitím.¹¹⁶⁾ V téže době se popolštila i německá města v Polsku.

Stůj i zde příslušná stať z novějšího díla o této době: „Čteme častěji, že zásluhou re-voluce je, že nám počeštila česká města. Pravím proti tomu, že nebyti revoluce, byla by se počeštila, pokud ležela v českém okolí, zcela jistě cestou pokojnou a při tom zachovala větší měrou svou hospodářskou potenci. Ano, troufám si tvrditi, že by se počeštila i města moravská; v nich příklady revolučního počešťování měst musily jen zvýšiti opatrnost v přijímání nových sousedů české krve a moc panovníčí sotva byla nadále ochotna nadiktováním českých konšelů jako se to dalo v Čechách v době Václava IV., přispěti k vítězství českého živlu.“¹¹⁷⁾

Že tyto jinonárodní obce v české zátopě silně tály jako kusy ledu, toho důkazem jsou nám jména mužů stojících v čele českého národa: Stanislav ze Znojma, Štěpán z Ko-lína, Ondřej z Brodu, Jakoubek ze Střebra, Mikuláš z Pelhřimova, Křišťan z Pracha-tic, Jan z Příbramě, Šimon z Tišnova a mnohá jiná. Milíč z Kroměříže se učil němec-ky teprv v dospělém věku. Dobře praví Kalousek, že by byl Žižka musil být divotvor-cem, aby z tisíců a tisíců německých měšťanů ruky obrácením nadělal Čechů.¹¹⁸⁾ Též německí nebo zněměilí šlechtici se přizpůsobovali českému okolí, na př. Lefl z Lažan, Hanuš z Milheimu, Rožmberci, kteří se před sto lety tvářili jako Němci.¹¹⁹⁾ V předchá-zející stati jsme se zmínili, jak čeština pronikala i do kancelářů a právních listin.

Čeští páni i preláti docházeli za Lucemburků, zvláště za císaře Karla, vysokých hod-ností i za hranicemi. Půta z Potenštejna a Albrecht ze Šternberka se stali biskupy ve Zvěříně v Meklenbursku, Petr Jelito v Churu, Jan z Ostrova v Brixenu, Menhart

*Počestovní
míst.*

z Hradce v Tridentě, jiný ve Varmii, a Magdeburk, jenž dal Praze prvního biskupa, měl za sebou tři arcibiskupy pocházející z Čech. Mnozí čeští duchovní dosáhli v okolních zemích kanonikátů, někteří se domohli postavení v Avignoně v papežské kanceláři.

Potešování klášterů.

Těž kláštery se silně počestvovaly. Již r. 1333 byli v Břevnově opat i většina bratří Čechové. R. 1340 byl na Strahově zvolen za opata Petr Vojeslav, v Kladrubech byli opati Racek a Olen. Biskup Jan z Dražic uvedl r. 1333 do Roudnice augustiniány (lateránské) francouzského původu, proslulé horlivostí a chudobou, a ustanovil, aby byli mezi ně přijímáni jen Čechové. Klášter roudnický se stal mateřincem klášterů v Kladsku, Jaroměři, Rokycanech a jinde. V Dolním Ingelheimě nad Rýnem založil císař Karel r. 1354 ke cti sv. Václava a Karla Velikého klášter a karlovskému opatovi v Praze nařídil, aby jej obsazoval rodilými Čechy; mělit' se tam starat o české poutníky. Klášter se tam udržel až do tak zvané reformace.¹²⁰⁾

Složka hospodářská.

Hospodářské složky jsme se už častěji dotkli. Vedle zboží církevního byly uchvácné domy a živnosti vyhoštěných Němců, takže přesun majetkový byl nemenší než za konfiskací pobělohorských. Největší zisk z válek měla šlechta a měšťanstvo. Město Tábor na př. nabylo panství osmi čtverečných mil.¹²¹⁾ Oba tyto stavy byly nositeli revoluce a nejvíce se zasloužily o válečné úspěchy husitských vojsk.

Sedláci a husitství.

V jejich řadách sice bojovalo mnoho selské chasy, ale selský stav příčin k revoluci neměl. Po celá století, co sedlák žil pod vrchnostenskou správou, dařilo se mu v předhusitské době poměrně nejlépe. Bylo málo dvorů a tím i málo robot. „Pod berlou“, to jest pod církevní vrchností se poddaným ani v Čechách nevedlo zle. Arcibiskup Jan z Jenštejna zakázal na církevních panstvích brát odúmrti, takže dobré postavení sedláka se lepilo. V „Knize o Kosti“ čteme, že selskou účast v husitském hnutí třeba chápat spíš jako důkaz poměrné zámožnosti i svobody českých sedláků, nikoliv jako doklad jejich hospodářské a sociální uhnětenosti.¹²²⁾ Husitské bouře přinesly úplný obrat. Prelátský stav byl v Čechách rozchvácním církevního zboží úplně zničen a postavení sedláka se velmi zhoršilo, nejen tím, že dlouholetý boj byl veden na účet selského stavu a že válečná litice zpustošila selské grunty daleko široko, ale hlavně následkem nových břemen a robot, jimiž šlechta a města po válce selský stav ujařmily, způsobem odedávna neslýchaným.

Zkáza kartuziánského kláštera 17. srp.

Na zvěst o králově úmrtí vyhrnul se pražský lid ozbrojený sekyrami a meči ven za Oujezdskou bránu a obořil se na kartuziánský klášter, jež roku 1341 založil král Jan. Kartuziáni se uchýlili před bouří do kůru v kostele a s děsem přihlíželi k řádění svedeného davu. Jedni bořili oltáře, druzí třískali, sekali a trhali sochy, obrazy, jiní rozhazovali ostatky, roztloukali v kryptě náhrobky pochovaných tam šlechticů. Vypáčili dveře spižírén a sklepů a spili se v nich do němoty. Nač nestačili, pošlapali a na zem vypustili. Vydrancovaný klášter a chrám byly zapáleny, i holé zdi byly zbořeny a cihly rozneseny, takže nezůstal kámen na kameni; jen jméno zastrčené uličky na Smíchově nám dosud hlásá, kde klesla v prach jedna z nejkrásnějších památek gotio-

kého umění. Jedenáct spoutaných mnichů pak bylo za velkého křiku vedeno do města. Výtržníci si pochvalovali, že naučili němé mluvit, poněvadž kartuziáni podle řehole zachovávali neustálé mlčení. Na mostě se radili, zda by je neměli shodit do hlubiny; odvedli je však do vězení na Staroměstské radnici. Odtud byli dopraveni do kláštera sedleckého, kdež byli po dvou letech společně s cisterciáky od Žižky umučeni.

V celé Praze byly podnikány útoky na kostely, kláštery a fary, jež byly podobným způsobem vydrancovány. Rozbíjeli a pálili obrazy, malby na stěnách oštěpy a vidlicemi bodali nebo blátem poházeli, také svatým oči vypichovali, nosy uřezávali za rouhání: „Jsi-li Bůh nebo svatý, braň se a uvěřme tobě!“ Kristu na křížích hlavy uráželi.¹²³⁾ I velký kříž na Karlově mostě byl rozbit. Duchovenstvo římské strany se rozprchlo a skrylo. Staroměstský purkmistr, Jan Bradatý, sládek, tyto výtržnosti a loupeže trpěl. Na hrdle byl potrestán jen rozpustilec, jenž se oděl v mešní roucho ukořistěné v Kartouze a prováděl v něm po pražských ulicích různá tatrmanství. V plenění klášterů následovala Praha města nejvíc počestěná, Písek, Hradec Králové za vedení kněze Ambrože, Klatovy, Žatec, Louny a Plzeň; ta však brzy od husitství odstoupila.

Pustošení chrámů.

Mezitím vzplanul boj mezi Pražany a královskými posádkami na *Hradčanech* a *Vyšehradě*. Po prvé hřímala děla s hradu na pražská města, po prvé se rozléhal jejich třesk tichým údolím Vltavy. Na věžích kostelů bylo zvoněno na poplach, urputný boj a válečný ryk brzy naplnily Menší Město pražské. Četné budovy hořely, jiné byly drancovány, tehdy tam klesl v ssuť arcibiskupský dvůr a nikdy už z ní nepovstal. V tomto boji byl od lidu po prvé „na slovo vzat“ jako znamenitý vůdce Jan Žižka, jehož obezřelým vedením byli královští z Malé Strany vytlačeni. Na jeho vůdcovský důmysl byly od té doby skládány všechny naděje.

Boj proti posádkám.

V březnu 1420 bylo nad řekou Lužnicí založeno město Tábor na místě již přirozenou polohou velmi pevném a pro dávné ohrady Hradištěm nazvaném. Přemysl Otakar II. tam založil město Hradiště, Vítkovici však je přepadli a zničili. Nyní se tam usadili obyvatelé z okolního kraje, a zvláště z nedalekého Ústí Sezimova. Nové obci bylo dáno biblické jméno Tábor. Žižka hledal tehdy místo, jež by proměnil ve stálé vojenské ležení a jež by učinil základnou svých válečných podniků. Za tím účelem se zmocnil Plzně, kdež zkalil dominikánský a františkánský klášter. Ale pro hrozivou moc katolíků město opustil a uchýlil se na Tábor, jež vybudoval v nedobytnou tvrz a oporu své branné moci. Útoky Oldřicha z Rožmberka se o tvrdé hradby Tábora malomocně tříštily.

Tábor.

Jan Žižka z Trocnova¹²⁴⁾ byl jihočeský zeman, jemuž náležel svobodný lán v Trocnově, jež však před r. 1380 prodal, a brzy potom prodal i nevelkou usedlost v Čerejově. V nejnovějším díle je o Žižkovi dokázáno, že několik let prožil mezi silničními lapkami, t. j. ve zbojnické rotě složené z chudých panošů a obyčejných loupežníků, kteří v jižních Čechách pálili, číhali na kupce a pocestné, přepadali je, olupovali a někdy

Žižka.

i zabili. Uloupené věci byly ukládány v skrýších, obyčejně mlýnech a samotách a pak prodávány. Takové roty se dávaly též najímat od neklidných pánů k záškodné válce. Velký násilník v Posázaví Mikuláš Zoul z Ostředka byl r. 1404 od arcibiskupa Zbyňka na Komorním Hrádku zajat a na králův rozkaz i s 50 pomocníky v Praze veřejně oběšen. Žižkovi král zabezpečil r. 1409 dvěma milostnými listy beztrestnost a vyzval Budějovické, aby mu jeho výtržnosti prominuli.¹²⁶⁾

Toto lupičství se vzmolilo tak, že byly podnikány i kořistné „jízdy“ nejen do Rakous, ale i do Uher a do Slezska. Dobře Pekař poznamenává, že za slabé vlády Václavovy přivykla část vyšší i drobné šlechty vojenství a loupeži a že se již za života krále v malém měřítku dalo to, co se po jeho smrti ve jménu zákona božího dalo ve velkém.¹²⁶⁾ Boj Táborů byl jakoby velkým podnikem lapků.¹²⁷⁾ Mezi panskými záškodníky se sctkáváme s několika členy rozvětveného rodu kunštátského.¹²⁸⁾ Tyto lupičské tlupy někde podporovali i duchovní.¹²⁹⁾ Po smrti králově se pak stávali vůdci vojenských rot.

Pak vstoupil Žižka i s jinými do vojenských služeb polských a bojoval ve velké bitvě u Grunvaldu. Vrátiv se do vlasti, stal se dvořanem krále Václava. Po jeho smrti vynesly zvedající se vlny revoluce jednookého a již letitého dvořana na širou veřejnost a Žižka, díky neobyčejnému nadání vojenskému, stál po pět let v čele bouřných událostí.

*Jeho
vojenský*

Selský a městský lid pěšky bojující dobyl skvělých vítězství nad obrněnými rytíři již v 14. století ve Švýcarsku a ve Flandersku, též památná bitva u Kreščaku skončila vítězstvím pěchoty proti jízdě. Ale největší pěší vojska do pole postavena a nejpoptunější porážky rytířské jízdy byly způsobeny za válek husitských zásluhou Jana Žižky. Vůdce Táborů chránil lehce oděné bojovníky vozovou hradbou, již někdy tvořilo i několik řad vozů, ověšených těžkými fošnami, a když se vozy srazily, kola se spjala silnými řetězy a celé ležení se nad to obehnalo valem a příkopem, stávalo se nedobytným. I na pochodu bylo vojsko zprava i zleva chráněno dlouhými řadami vozů. Hlavní zbraní táborského vojska byly cepy, pobité železnými pláty nebo ostny, a palčáty.

Cepník udeřil cepem 20krát i 30krát za minutu. Děla neboli pušky, jak se jim tehdy říkalo, měla ještě význam podřízoný. Podle velikosti a tvaru se rozeznávaly houfnice, srubnice, hadice, harcovnice, tarasnice, hákovnice a píšťaly.¹³⁰⁾ Střelný prach byl ještě slabý, litina křehká, železné a kamenné koule byly velké jako hlavy a daleko nedopadaly. Větší dělo dalo denně 6-12 ran a po tolikéž dnech puklo. Větší bořivou sílu ještě měly velké praky, jimiž byly metány těžké balvany. Žižka zřídil též několik oddílů jízdy. Kde uviděl statného jonáka, „dal na něj brnění a pod něj kůň“, kořist to vítězných pútek s pány. Jezdci obyčejně honili poraženého nepřítele a sluli honci, též koněberky. Oddílů boj začínající sluly harcovníci.

*Husitské
strany.*

Tábor se zřizoval nejen vojensky, ale ustavoval se i ve zvláštní obec náboženskou, od strany pražské podstatně rozdílnou, v pravý protipól Prahy. Pražané, jichž se držela největší část

11. Sv. Vojtěch

12. Smrt sv. Vojtěcha

šlechty, byli stranou konservativní, spravovali se universitou a od obecné církve se lišili jen podáváním z kalicha a měli víc o dva „svaté“ - Husa a Jeronyma. Kněží táborští však provedli viklefství a valdství do posledních důsledků a dospěli ke křesťanství laickému. Zavrhlí nejen všechny církevní obřady, roucha a budovy s veškerou jejich výzdobou, ale prohlašovali i svátosti za lidské nálezky, popřeli kněžský stav, očistec, přímluvu svatých, zavrhlí kněžské hodinky, svátky i pouti. První křesťané, podle výkladů valdských, prý neměli chrámů, ale po domech lámali chléb, a Kristus poslal učedníky po dvou kázat evangelium kdekoli a nevykázal jim za sídla kostely, fary, kláštery a biskupské residence. Pokládali tedy církevní budovy a rozdělení země na farnosti a diecése za lidské nálezky a dílo Antikristovo a neustávali nabádat hrubý vojenský lid k ničení všeho toho a k pronásledování kněží jinak smýšlejících.

Táboři.

Kláštery prohlašovali za lotrovské peleše a za jediný rok (1421) jich kleslo v ssutiny 47.¹³¹⁾ Kostely zasvěcené svatým nazývali chrámy ďáblými a na jejich rozkaz byly srovnávány se zemí. Eneáš Sylvius píše doslovně takto: „Myslím, že žádné království v celé Evropě nebylo nadáno za našich časů tak hojnými, tak vznešenými a tak ozdobnými chrámy, jako království české. Chrámy do nebe čnicí, podivuhodné délky a šířky, byly kryty kamennými taškami, oltáře do výše se pnoucí, plné zlata a stříbra, jímž byly pokryty ostatky svatých, oděvy kněžské, protkané perlami, všechny ornáty bohaté, náčiní velmi drahocenné, vysoká a velmi široká okna, propouštěla světlo krásným sklem a podivuhodnou uměleckou prací. A netoliko ve městečkách a městech, ale i na vesnicích bylo lze se tomu obdivovati.“¹³²⁾ Bylo tedy co bořit.

Ničení klášterů.

Němý úžas jímá poutníka při pohledu na dva gotické pilíře v Benešově, jež zbyly z velké svatyně minoritů, zničené r. 1420 od Žižky. Tyto kusy třetího zdiva smutně žalují na nesmyslné třeštění zbloudilých předků. Kdyby byl zůstal z rozvalin každého zbořeného kostela a kláštera do výše čnět jen jeden pilíř, měla by naše vlast těchto zahanbujících pomníků herostrátovské slávy několik set - celý les. Obrazy a sochy jakožto modly ve Starém zákoně zapověděné napořád kazili a ušetřili jen těch, na nichž viděli podobu ďábla.¹³³⁾ Arcibiskup Jan z Jenštejna měl r. 1378 vidění, jež dal vymalovat na stěně kaple v malostranském svém paláci i na Roudnici. Zrůdný černoch oděný v medvědí kůži, s očima vepře a s kopyty, v nichž držel šípy, meče, sekery a srpy, na hlavě měl biskupskou mitru a snažil se vyrvat klíče z rukou papeže sedícího na trůně. Ondřej z Brodu vykládal toto vidění jako útok pekelných mocí na církev Kristovu a předpověď husitských bouří.

Světlem letěla hrozná novina,¹³⁴⁾ že v Čechách ševci a krejčí slouží mše svaté, že Táboři ze svatých rouch dělají košile a kabáty, kalichy a monstrance za fatku prodávají, mešní knihy pálí a děti křtí v rybníku. Táborští kněží bohoslužbu velmi zjednodušili; mše se skládala z Otčenáše a proměňujících slov, pronášených česky. Sloužili ji ve světském oděvu, kalichem byla jakákoli nádoba, sloužili ji ve stodole nebo v poli. Zato drahocennými ornáty platili žold, ze zlatých a stříbrných kalichů a monstrancí razili tak zvané kalíšky, a když už jich nebylo, tavili svíce a razili z nich „flutky“. Mnoho kostelních skvostů bylo prodáno zlatníkům a Židům.¹³⁵⁾ Hostii však nosili na žerdi v dřevěné monstranci a vyhrožovali, že kde dopadnou knože v ornátě, spálí jej i s ornátem. Též boření kostelů vyvěřalo z názoru, že v nich Kristus svátostně nepřebývá. Zahrávání s remanenčním učením a podáváním z kalicha skončilo tak bohoupustým rouháním a hanobením tohoto nejvznešenějšího tajemství naší víry. Mikuláš Biskupec, hlava tábořského kněžstva, prohlašoval, že ti, kteří se klanějí oltární Svátosti, dopouštějí se větší modloslužebnosti nežli ti, kteří se kdysi klaněli krtóm a netopýřóm. Jiný tábořský kněz pravil, že by raději před čertem klekl než před oltární Svátostí.¹³⁶⁾ Za třesku zbraně byl veden urputný spor o ritus. Táboři se horšili, že koncil kostnický vinil Husa jen ze 40 článků, Pražané však Táboře ze 72. Obě strany vypověděly poslušnost papeži; mezi sebou se však hašteřily, až se pro víru pustily do bratrovražedného boje.

Obřady Tábořů.

Začátkem r. 1420 se jali táborští duchovní hlásat chiliastické názory o brzkém příchodu Kris-

Chiliastické blouznění.

tové. Předpovídali jako jisté, že Kristus sestoupí s nebe na zemi, uváže se v království tohoto světa, vykoná pomstu nad svými nepřáteli, věrným však vystrojí na horách velké hody a večeři beránka. Pak nastane zlatý věk, jenž bude trvat až do soudného dne. Tehdy nebude králů ani knížat, nebude biskupů, kostelů ani svátostí, nebude platů ani daní, přestane hlad, žízeň i všeliká bolest, všichni budou synové boží a učení boží - ráj na zemi. Ale před příchodem Kristovým bude svět stráven a očištěn požárem, jako kdysi Sodoma a všechna města mimo pět. Všechny vsi, hrady i pražský Babylon se stanou pokrmem plamenů, a kdo neprchno ze svého příbytku, toho pohltí země i s příbytkem, neboť to bude den pomsty a Božského hněvu. Spásy lze dojíti na horách, kde se shromažďují táborští bratři, a proto, kdo chtějí ujíti pohromě, nechť se k nim utekou a přidají. Táborští bratři jsou nejen záchranou věrných, ale jako andělé pomsty jsou posláni k vyhlazení všech pohoršení, jsou vojsky, poslanými od Boha po všem světě, aby bila ranami národy, kteří se zprotivili zákonu Božímu. Jejich krví má každý své ruce umýti a posvětit. Kdo se k Táborům nepřidá, má jako satanáš a drak býti potřín a zabit a jeho statek se stane odměnou věrných.

Mnoho prostomyslných a bezelstných lidí těmto bláznivým řečem uvěřilo. Řemeslníci opouštěli své živnosti, pohodili nebo rozdali kusy nářadí, sedláci prodávali grunty a peníze vkládali v Táboře do kádí. Když však v polovici února r. 1420, ve dnech očekávané katastrofy, místo ohně padly skoro v celé zemi velké deště, a sousedé, kteří zůstali klidně ve svých obydlích, zemí pozřeni nebyli, stihl sice ztřeštěné proroky posměch, ale cíle bylo dosaženo. Sedláci, kteří za fatku prodali usedlosti, se octli na mizině, chtějí nechtějí se přidali k Táborům a hledali výživu v boji a loupeži.

Tímto chiliastickým blouzněním byl zachvácen i Žižka, vůdce Táborů. On se především cítil Bohem povolán k tomu, aby napravil církev a vymýtil z ní všeliké modlářství.¹³⁷⁾ Proto ve svém vojenském řádu nařídil, aby všichni neústupní a zjevně kacíři byli zabíjeni, stínáni, věšeni a všemi pomstami trestáni. Tuto nelidskou krutost vyjadřuje i známý verš tábořské válečné písně: „Bijte, zabijte, žádného neživte!“

*Zikmund
proti
husitům.*

Král Zikmund se chystal r. 1419 proti Turkům. Uslyšev však, že vzpoura v Čechách nabývá nebezpečné povahy, přitáhl na Moravu, maje v úmyslu připravit husitské straně týž osud, jaký stihl jejího zakladatele v Kostnici. Ještě v prosinci téhož roku se shromáždil v Brně sněm moravského i českého panstva; poselstvo pražských měst tam bylo přijato nemilostivě. Král je nechal proti obyčeji dlouho klečet a tvrdě se na ně osopil, ať Pražané odklidí sruby, jež postavili proti hradu, ať odepnou řetězy, jimiž přepjali ulice, ať chrání jeptišky a mnichy proti příkořím, a pak jim bude milostivým králem. Stran požadavků náboženských odpověděl, že se musí nejprv poradit se svými rádoi.

*Václavík ve
Vratislavi.*

V lednu r. 1420 byl již ve Vratislavi, kam byl svolal jako německý král říšský sněm, a shromážděná tam knížata vybízel k výpravě proti husitům. Zikmund, král český, německý a uherský, napíná po patnáct let všechny síly svých rozlehlých zemí, možno říci střední Evropy, k zdolání husitské vzpoury. Německé sněmy se radí v této době jen o výpravách do Čech a o daních k uhrazení výloh s tím spojených. V dohodě se Zikmundem vyhlásil i papež Martin V. křížáckou výpravu k vykořenění vikleřistů, husitů a jiných kacířů. Papežská bula byla ve Vratislavi uveřejněna v měsíci březnu. V těchže dnech tam dal Zikmund pro hájení kalicha a tupení koncilu jako kacíře odsouditi, koňmi smýkati a pak upáliti pražského kupce, starce Krásu. Zpráva o těchto

událostech vzbudila v pražském obyvatelstvu hluboký dojem, nikoliv však bázně a strachu, jak král očekával, nýbrž rozhořčenosti a zoufalého vzteku. Jan Želivský rozněcoval lid v chrámě Panny Marie Sněžné, líče Zikmunda jako draka sedmihlavého a ryšavého, jenž chce zahubit novorozeňátko, to jest husitskou církev. Vládli Zikmund v sedmi královstvích a založil řád zlatého draka. Z Prahy se vystěhovalo 700 německých rodin. Měšťanstvo a mistři se zavázali přísahou, že nasadí hrdla i statky na obhájení kalicha, a volali na pomoc své souvěrce z venkova.

V té době vypálil Žižka s Tábořskými klášter louňovický, z něhož jeptišky uprchly, pak milevský, nepomucký a zlatokoronunský. Klášter ve Zlaté Koruně byl později (1425) pustošen znovu a devět dopadených cisterciáků bylo oběšeno na lipách. Jejich listy prý od té doby mají podobu kapucí. Dobil též hradu Rábí a upálil tam sedm duchovních.

V červnu se shromáždily ve Vratislavi zástupy křižáků, hlavně z Německa. Výpravy se zúčastnili všichni kurfiřti mimo saského a mnoho knížat. Jejich síla se s upřližením udává na 150.000 mužů. Přes Kladsko vešel král mocně do země, 30. června vjel slavně na Hradčany a vojsko se rozložilo od hradu přes Letnou k Holešovicům. V jeho táboře byla česká šlechta katolická i husitská. Prahy přišel hájit Žižka s Tábořskými, přišly pomocné sbory z Žatce, Loun, Písku, Slaného a Orebité z východních Čech. Ti si cestou vyliili hněv na kláštere v Mnichově Hradišti, Žatečtí na kláštere v Postoloprtech, jenž shořel se všemi poklady. Tehdy byly zpustošeny četné kláštery v Praze i jejím okolí. Mniši, kteří rychle neprechli, byli utraceni.

Venkovské vojsko přitáhlo s ženami i dětmi; vedli je kněží, nesoucí oltární Svátost na vztyčené holi. Byla to jakoby ozbrojená procesí.

V Zikmundově táboře byla česká šlechta husitská i katolická a usilovně na krále naléhala, aby nedával hubit svého dědictví, aby nedopouštěl Němcům zvítězit nad Čechy. Ať cizí vojsko ze země rychle odešle, oni že mu přivedou Prahu k poslušnosti po dobrém. „My jsme koruna česká, a ne sedláci,“ pravili mu. Žižka mezitím opevnil Vítkovu horu. Dal tam postavit dva sruby, obehnal je náspy a obsadil branným lidem. Oddíl Míšňanů a Rakušanů se přebrodiv přes Vltavu na Špitálské pole a v neděli 14. července r. 1420 vyjel na východní straně po mírném svahu vzhůru. Po hřebenu pak za hlasitého troubení hnali útokem proti opevněním. Jeden srub však hrdinsky hájilo 26 mužů a tři ženy sudlicemi a kameny. V Praze bylo zvoněno na poplach a houfy bojovníků spěchaly tísňené posádce na pomoc. Žižka byl ranami cepů vyproštěn z rukou nepřátel. Brzy bral boj obrat pro křižáky nepříznivý. Prudký útok a nezvyklé selské zbraně byly neodolatelné. Brzy byli Němci obráceni na útěk a hnáni k příkrému svahu. Někteří se spouštěli dolů po bobku, chráníce se štíty proti kamenům a střelám, shora za nimi dopadajícím. Jiní spadli i s koněm střemhlav dolů a zabili se. Celkem přišlo o život 100-200 nepřátel. Byla to nevelká pútkka, jež trvala asi hodinu. Zikmund byl tímto nezdarem velmi popuzen, přesto uposlechl rady pánů a všeobecného útoku na město nedovolil. Pražané se zato oddali nevyšlovné

*Bitva na
Vítkově hoře
14. čca 1420.*

radosti a město se rozléhalo jásavými chvalozpěvy za dobyté vítězství. Žižka dal na vrohu, zvaném odtud Žižkovem, zbudovat tvrz a použil k tomu i dřeva z pražských kostelů. Křižáci upalovali bezbranné lidi jako kacíře, Pražané v odvetu upálili v sudích 16 zajatců před očima křižáků.

Pražské články. Na malostranském spáleništi se stal pokus o mírné narovnání mezi stranami. Husité předložili čtyři tak zvané články pražské, upravené universitou, obsahující hlavní jejich požadavky, směřující k opravě církve: 1. aby slovo Boží bylo od schopných kněží svobodně hlásáno; 2. aby Svátost oltářní byla všem věřícím podávána pod obojí způsobou; 3. aby kněžstvo zanechajíc světského panování a držení statků živo bylo podle příkladu Krista a jeho apoštolů; 4. aby všichni hříškové smrtelní a zlořádové zákonu Božímu protivní byli kaženi a stavováni.

Smutná korunovace 28. čce. Dva týdny po nešťastné bitvě se dal Zikmund u sv. Víta od arcibiskupa Konráda korunovat na českého krále. Byla to slavnost skvělá, ale smutná, poněvadž dole pod hradem vzdorovalo nedobyté město, jež korunovaci tu nazývalo planou a neplatnou.

- Zikmund sáhl na svatovítské poklady. Jmenovitě vzal zlato s hrobu sv. Václava a dal z něho razit dukáty. Když mu husité vytýkali, že činí sám to, co kárá na nich, odpověděl, že vše opět pořídí, a to ještě krásněji, jen až se navrátí pokojné časy. Po korunovaci rozpustil vojsko, jemuž rovna již nesehnal. Jeho silou, zdá se, chtěl Zikmund vůbec Prahu jen zastrašit a pohnout k povolnosti. Dobytím Vítkovy hory měla být sevřena se tří stran. Křižáci odcházejíce od nedobyté Prahy, láli králi, že přeje kacířům. Ukázalo se, že čeští páni Zikmundovi slíbili víc, než bylo v jejich moci. Pražané sice čtyři články podali, ale rozpuštění vojska si vykládali jako slabost a následek utrpěné porážky, a již tehdy mysli na volbu krále jiného.¹³⁸⁾ Pány pod jednou i pod obojí se snažil Zikmund k sobě připoutat tím, že jim dával v zástavu církevní i královské statky. Sám se uchýlil do Kutné Hory.

Zdána Zbraslav 1420. Dne 10. srpna sebral kněz Koranda zástup Táborů a pražského lidu a vedl je na Zbraslav, proslulou chrámem, klášterem a královskou hrobkou. O klášteře píše Eneáš Sylvius, že tam byl ambit neboli sloupoví, obkličující nemalou zahradu, a na jeho stěnách byl napsaný Starý i Nový zákon od Genese do Apokalypse, písmeny čím výše tím většími, takže se řádky snadno daly čísti shora až dolů. Svedený lid cepy vše roztřískal, meči rozsekal a rozházel, ba nedopřál pokoje ani královským tělům tam odpočívajícím. Hrobka byla otevřena, těla z ní vyházena, tělo Václava IV. ještě nezetlelé bylo položeno na oltář, na hlavu mu vložili korunu ze sena a do úst mu lili pivo; za živa prý s nimi také rád popíjel. Takového vděku se dostalo tomu, jenž svou shovívavostí husitské hnutí vyhýčkal. Zásoby ve sklepích a spižárnách byly vypity a snědny, mnoho cenných věcí bylo odneseno, nakonec bylo vše zapáleno a sloup rudých plamenů ozařoval k večeru cestu vrávorajícím a výskajícím hrdinům. Zbytky těl byly od Zbraslavských sebrány a se ctí uloženy, tělo Václava IV. bylo přeneseno do hrobky u sv. Víta. Mniši zavčas uprchli, jen čtyři byli dopadeni a upáleni, když se zdráhali přestoupit k husitům.

Pražské straně mírnějších husitů se toto barbarství ošklivilo, a když se Táboři hnali na minořitský kostel sv. Jakuba, postavili se jim se sekýrami v rukou v cestu řezníci, kteří měli v blízkosti masné krámy. Tak kostel i klášter zachráněny, ale po dobu válek byly vojenským skladištěm a drahé nádoby byly odneseny do mincovny. Zámožným měšťanům se nelíbily na tábor-

ských spojencích i jiné věci. Když přišli Táboři do Prahy, trhali kleštěmi měšťanům pěkně upravené kníry, pannám i paním na ulici strhovali s hlav kadefe, závoje a různé ozdoby, až jim hejtmani toto „stavování a kažení veřejných hříchů a pohoršení“ zakázali. Hlubší však byly rozpory, jež vznikaly mezi duchovenstvem obou stran; a tak odvedl Žižka své bratrstvo 22. srpna z Prahy do jižních Čech, kde bojoval proti Rožmberkům a jiným pánům, dobýváje městeček a pevných míst. Nejvíce zakusily Prachatice. Katolická strana tam znovu nabyla vrchu a dva nebo tři husité byli upáleni. Žižka dobyl v listopadu města po druhé a rozkázal „všecky zamordovat“ bez ohledu na pohlaví a věk. I v Bystřici bylo hromadně zabíjeno. Též ve Vodňanech byl jistý počet měšťanů a dva duchovní vmetáni do hořící vápenky, a zde to asi byli rodilí Čechové. Táborští kněží nabádali k ukrutnostem slovy: „Nebudete-li páliťi, sami budete pálení“, ba ani sami se neštítili dělat katy.¹³⁹⁾

*Táboři
napravují
Pražany.*

Pražané mezitím obléhali Vyšehrad. Zikmund sebral asi 20.000 vojska, hlavně jízdného, a přitřhl k Vyšehradu 1. listopadu na svátek Všech svatých. Moravští páni jej varovali před selskými cepy, on však prohlásil, že se chce s těmi sedláky bít stůj co stůj. Byl sveden krutý boj, k němuž vyšehradská posádka jen nečinně přihlížela, poněvadž jsouc hladem vysílena, byla již vešla s Pražany v příměří. Uherská jízda útočila proti Pražanům na pláni u sv. Pankráce, čeští a moravští páni se s nimi utkali v kotlině nuselské, plné vod. Král utrpěl druhou potupnou porážku a Vyšehradu nezachránil. Padlo mu sice jen asi 500 bojovníků, ale mezi nimi květ české a moravské šlechty, na př. Jindřich Kravař z Plumlova, moravský hejtman, a Leř z Lažan, oba kališníci, Petr Konopištský ze Šternberka, velký odpůrce kališníků. Pražané zeleli jen 30 mrtvých. Zikmund se opět vrátil do Kutné Hory, posádka hrad vydala a pražský lid vybil a rozbořil 1. a 2. listopadu starodávný královský palác, nádherné kostely i jiné památnosti ze starých dob české slávy; jen kulatá kaple sv. Martina ušla obecné zkáze a zachovala se dodnes.

*Bitva
u Vyšehradu
1. listopadu
1420.*

Po těchto úspěších začala husitská šlechta opouštět krále Zikmunda a přidávala se k Pražanům. Ti se už netajili úmyslem, že si zvolí krále jiného. Pražané se jali dobývat s pomocí spojenců, hlavně Táborů, královských měst, jež se držela katolické víry a krále Zikmunda. Němci, vzpírající se kalichu, musili se z dobytých měst vystěhovat a jejich správa byla vložena do rukou stran českých. Ty se přihlásily k čtyřem pražským článkům a Pražané se nad nimi uvazovali v práva královská, zakládajíce takto stát ve státě. V březnu r. 1421 obehnali Pražané a Žižka Chomutov, při druhém útoku ho dobyli a pobili všech 2.500 obyvatel, jen 30 lidem byl darován život, aby pochovali mrtvé. Tábořské ženy trhaly Němkyním šat s těla, pak je zavřely do chalup a spálily. Záhy však byl Chomutov opět obsazen od okolního obyvatelstva německého a Čechové tam tvořili jen menšinu. S velkým krveprolitím bylo dobyto též Duchcova a Břiliny, a zvláště Berouna, jež hájila i královská posádka. Přes 37 duchovních osob, k tomu hejtmany a několik měšťanů, dal tam Žižka v stodole za městem upálit. Statečný rytíř Jan Koblih byl pálen pozvolným ohněm nejprve na chodidlech, pak na kolenou a kyčlích, a marně vyzýván, aby přestoupil k husitům. Ze strachu před podobnou pohromou se vzdaly Louny, Slaný, Mělník a

*Dobytí
měst 1421.*

Litoměřice; tam dal Zikmund před rokem pro husitskou víru utopit 17 osob. Když oblehli Teplice, tu panny benediktinského kláštera, z českých rodin, husity častovaly a přijaly čtyři pražské články. Nic jim to však neprospělo. Musily z kláštera ven a některým byl s těla i oděv strhán. Teplice zůstaly dlouho českým městem. Vypálen byl klášter premonstrátek doksanských, též Osek a tamní oisterciáci různým způsobem utraceni. Zle pochodili husité u Mostu. Obleženému městu přitáhli na pomoc Míšňané, s nimiž Pražané svedli krvavou bitvu, pozbyli však 1000 mužů a od obléhání upustili. Zrovna po pěti letech (1426) se tam utkali s Míšňany po druhé s výsledkem ještě smutnějším; tenkrát oželeli 1.500 mužů, a ačkoliv způsobili nepříteli stejně velkou škodu, už se o Most nepokoušeli.

*Východní
Čechy.*

Téhož roku se obrátili Pražané s Orebity a později s Táboři do výhodných krajů a dali tamním městům výstražný příklad na Českém Brodě, jež hájila královská posádka. Byl vzat útokem, asi 200 pobito nebo v kostele plameny udušeno; zahynulo tam též 18 duchovních. Hrůzou jsouce omráčeny, poddaly se Kouřim, Nymburk, Čáslav a Kolín, kde byl upálen děkan Hynek z Ronova s pěti duchovními; kláštery byly všude napořád ničeny. Tehdy lehla popelem starobylá Sázava a Sedlec s velkolepým chrámem; smíchovští kartuziáni a cisterciáci, jejich hostitelé, byli od Žižky nelítostně utraceni. Velký hněv měli husité proti Kutnohorským, kteří řádili proti novověrcům s nemenší krutostí než Táboři proti katolíkům. Zajímali v okolí a kupovali kališníky a metali je do hlubokých šachet. Právem se obávali horníci přísného trestu. Prosili tedy o milost a „zachování svého města, klenotu českého království“. Milosti se jim dostalo, musili však muži, ženy, děti vyjít v procesí k Sedlci a na kolenou prosit za odpuštění. Jan Želivský je přísně pokáral za jejich zločiny a nakonec prohlásil prominutí a mír. Tak se dostalo druhé město v zemi pod moc Pražanů. Podobným způsobem došli milosti Chrudimští. Bez nesnází byly opanovány Vysoké Mýto, Polička, Lanškroun, Brandýs nad Orlicí i Litomyšl, odkudž se zavčas na Moravu zachránil biskup Aleš i s kapitulou. Residence byla vybita a biskupský stolec po krátkém trvání povalen navždy. Těžce bylo postiženo město Jaroměř, vyhlášené svým odporem proti kališníkům. Měšťané netušíce své síle, vyjednali si volný odchod z města. Sotva však vykročili z bran, byli od rozjitřených bojovníků přepadeni, mnozí upáleni, jiní utopeni, též 27 duchovních utraceno. Králové Dvůr se vzdal, Trutnov byl vypálen.

*Hradčany
1421.*

Nouzí jsouc donucena, vzdala se 7. června Zikmundova posádka na Hradčanech. Pražský lid, poštváný Janem Želivským, vedral se do hlavní zemské svatyně a rozbil tam a spálil všechny sochy, obrazy a řezby na oltářích a hrobech zemských patronů. Kristus sedící na oslátku byl vynesena na pavlač a za rouhání shozen do příkopu. Chátra se jala bořit velechrám i hrad, ale měšťané a páni hrozící pohromu odvrátili. V červenci dobyl Žižka po druhé hradu Rábí, za jeho obléhání však přišel o druhé oko. Vletěla mu do něho tříska odštípená s hrušky šípem z hradu vystřeleným. Vůdcem proto být nepřestal. Jezdil na voze uprostřed vojska a dával si od hejtmanů popis-

vat krajinu, kterou táhli, a podle toho dával rozkazy. Hejtmani, jejichž očima se Žižka na krajinu díval a jejich rukama válečné podniky řídil, byli jím tak přímo uváděni do vojenského umění. Ale poněvadž i v následujících letech Žižka palcátem bojoval a zabíjel, nebylo jeho oslepnutí úplné.¹⁴⁰⁾

Na Táboře neutuchaly náboženské hádky a spory vinou radikálních kněží Kániše, Martínka, Korandy, Jičina a j. Vyskytli se i Adamité, jinak Mikulášenci, kteří jak prarodiče v ráji bez šatu chodili a různých neřestí a loupeží se dopouštěli. Byli z Tábora vypuzeni do okolních lesů a hor. Žižka je dal stíhat a upalovat. U Klokot nedaleko Tábora jich skončilo 60 na hranici, později 25. Zbytky blouznivců vyhladil na nějakém ostrově v řece Nežárce.

České katolíky stihla těžká rána odpadem arcibiskupa Konráda z Vechty, jenž v dubnu (1421) přijal čtyři pražské články, přešel k husitům a na Roudnici podával z kalicha. Místo aby v tak kritické době věřící varoval, utvrzoval kolísající, vyzýval lid i duchovenstvo, aby následovali jeho příkladu, vyhrožoval neposlušným, a při tom se tvářil, jako by byl pravověrným katolíkem; místo aby nad stádcem bděl, hnal je pod zuby vlků. Bylo to smutné ovoce zlého činu Václavova, jenž svého dvořana jmenoval arcibiskupem, nedbaje přání kapituly ani prospěchu věřících, nýbrž osobního zisku. Žižka přes to, že arcibiskup opatřil jeho vojsko potravinami, pobořil v Roudnici augustiánský klášter, spálil proboštův dům, rozbil v kostele obrazy a pobral kalichy a ornáty. Papež vyslovil nad Konrádem klatbu, ten jí však nedbal, světil husitům kněží, zabýval se alchymií a zemřel r. 1431.

Šťastnější byla Morava, kde se stal r. 1416 biskupem Jan Železný, z rodu Benešoviců, dotud biskup litomyšlský a vlastní Husův žalobce v Kostnici. Jako biskup olomoucký se postavil vši silou proti dravému přívalu, jenž se valil do jeho diecése, a osobně bojoval proti husitům v čele svých manů a žoldnérů; odtud jeho příjmení „Železný“. Kdežto v Čechách byly bouřemi oba biskupské stolce povaleny, olomoucký prestol se udržel a husitský rozkol se tam nevzmohl tak silně jako v Čechách. Přesto se tam značná část panstva přiklonila k slibným novotám, jež hlásali Husovi stoupenci domáci i z Čech povolání. Hlavní střediska nové víry byla na Valašsku a na Slovácku: Brumov na panství Bočka z Kunštátu, Strážnice, jež patřila Petru z Kravař, Uherský Ostroh (nikoliv ostrov u Nedakonic), jehož pán Hašek z Valdštejna byl nejčilejší horlitel o novou víru.¹⁴¹⁾ Pevnou oporou její byly i Milotice a na jihozápadě Jevišovice.

Husité z Ostrohu přepadli 12. ledna 1421 staroslavný Velehrad, pobořili a opata Jana s několika bratřími, kteří závčas neprehli, v chrámě upálili. Zpustošili i augustiánský klášter v nedalekých Osvětimanech a mnichy většinou pobili.

Vůdci drobné šlechty a sedláků byli dva odpadlí kněží - Bedřich ze Strážnice a Tomáš z Vizovic. Oděni jsouce v brnění přepadali se svými božími bojovníky okolní kostely, drancovali je, pobořili, a jejich stavivem opevňovali své výpadní tvrze - Ostroh a Milotice. Zabili i tři polešovické duchovní, že nechtěli přistoupit k jejich nerozumu. Farář Mikuláš byl odveden do Ostroha a tam na hranici upálen.

Adamité.

*Arcibiskup
Konrád.*

*Jan
Železný
† 1430.*

*Husité
na Moravě.*

Olomoucký biskup v čele svých manů, katolické šlechty a oddílů rakouských se na nebezpečné hnízdo odboje obořil a je vyvrátil, aby se z něho nestal Tábor podobný jihočeskému.

*Křížáci
u Žatce
2. ř. 1421.*

Mezitím vyslal Martin V. legáta Brandu do Německa, aby pohnul říšská knížata k druhé výpravě proti husitům. Zikmund prohlásil, že se touže dobou na ně oboří z východu, tak že obec husitská měla být mezi dvěma žernovy rozdrcena. Též slezská knížata vpadla toho roku třikrát do Čech. Velká tato vojska však nevtrhla do Čech současně, a husité za vedení Žižkova vyhnali jedno po druhém ze země. Velké vojsko německé překročilo zemské hranice v září u Chebu a táhlo za velkých spoust podél Ohře k Žatci, hájenému četnou posádkou husitskou. Šestkrát hnali křížáci útokem proti hradbám Žatce, šestkrát byli s hanbou odraženi. Když se 2. října roznesla zpráva, že se Pražané a Žižka hnuli od Slaného Žatci na pomoc, padl na knížata velký strach. Netroufajíce si utkat se s husity v poli, rozpustili vojsko, jež zapálilo stany a rozprchlo se s hanbou nemalou. Doma se jim vysmívali, že prý si Čechy pro jejich bludy tak zošklivili, že jich ani vidět nechtěli.

*Husité
na Moravě
přemožení
1421.*

Zikmund se opozdil přípravami a bojem proti husitům na Moravě. Jeho hlavním spojencem byl Albrecht, vévoda rakouský, jemuž před výpravou v Bratislavě zasnoubil jedinou dceru a dědičku Alžbětu. Albrecht byl v poli nejhouževnatějším odpůrcem husitů.

Zikmund se obořil na pevná místa husitských pánů na Valašsku a na Slovácku a skoro všech dobyl nebo donutil, že se vzdala.

Albrecht s velkým vojskem oblehl Jevišovice a dobyl jich a tamní hrad, výpadní bránu kořistných jízd do svých zemí, dal rozkotat.

Pak položil pánům na listopad sněm do Brna a husitům důrazně poručil, ať se ihned zřeknou čtyř článků, veskrz kačířských a rozhřešení přijmou od přítomného legáta Fernanda. Uherské vojsko, jež obstoupilo sněmovní budovu, dodalo jeho slovům žádoucí účinnosti. Pak jim nařídil táhnout s ním proti Čechům.

*Boje
u Kut. Hory
a N. Drodu
1421-2.*

U Jihlavy vkročil do svého království a namířil přímo ke Kutné Hoře. Měl při sobě slavného vůdce Pipu florentského, v jehož válečné umění skládal velkou důvěru. Velel uherské jízdě (15.000), jež tvořila jádro vojska. Proti novému návalu nepřátel volali Pražané spojence z venkova, zvláště Táboř, jejichž slepému vůdci připravili vpravdě královský vjezd. Část obyvatelstva se mu vyhnula vstříc za brány města, všechny zvony hlaholily, sbory duchovenstva, mistrů a cechy stojíce v řadách pozdravovaly jej nadšeným voláním.

Též cílem husitských vojsk byla Kutná Hora. První tam dorazil Žižka s Táboř. Druhého dne měli v chrámě bohoslužby a horníci se na ně přišli ze zvědavosti dívat. Na oltáři byly položeny chleby, stály kalichy železné, cínové i dřevěné, naplněné vínem. Jeden z kněží tábořských přistoupil bez bohoslužebných rouch k oltáři, sklonil se, hlasitě se pomodlil Otčenáš, hned pak pronesl proměňující slova a přijal tělo i krev Páně. Poté přistoupili k oltáři ostatní duchovní s ostruhami, v pláštích a zabláče-

ných oděvech, jak ssedli s koní, a poživše posvěceného chleba a vína podávali pod obojí bratřím i sestřám. Horníci, kteří se na tyto tábořské bohoslužby dívali, náramně se horšili; odplivovali a mezi sebou si říkali, že to jsou opravdoví kacíři, jež musí každý věrný křesťan pronásledovat. Bohoslužby Pražanů se lišily od katolických jen tím, že podávali z kalicha i věřícím.

V neděli 21. prosince vytáhli Pražané a Táboři z města a postavili se na západní straně. Otočili se vozovou hradbou, vyslechli napomenutí duchovních, pokleklí ke krátké modlitbě a pasovali význačnější bojovníky na rytíře, aby tím statečněji s nepřitelem zápasili. Zikmund obklíčil tábor husitů asi trojnásobnou přesilou a začal naň dorážet. Mezitím se dorozuměli kutnohorští Němci se Zikmundem a otevřeli brány jemu i rodinám, jež se v létě vystěhovaly a nyní se vrátily. V městě došlo k velkému krveprolití. Husité byli pobiti a zjímáni; ušetřeno bylo jen domů, v jejichž oknech byly postaveny obrazy svatých. Ztrátou města pozbylo husitské vojsko i zásob, jež tam mělo uložené a bez nich se nemohlo v poli udržet. Po celý den byly sváděny jen harce, t. j. malé potyčky, jakoby přede hry velké vlastní bitvy. Jednotlivé houfy jízdy se přiblížily k vozové hradbě, ale byly střelbou a cepy odraženy. Bylo proti husitům hnáno také stádo skotu. Nezbyvalo, než svést rozhodnou bitvu, nebo uniknout z hrozivého postavení. Byliť jako výspa obklopená mořem a trpěli zimou a hladem. Ale ani Zikmund se neodhodlal k rozhodné ráně, podobně jako minulého roku u Prahy; buď spoléhal na jednání nebo čekal na příchod pomocných sborů. V noci za velkého hřmotu a střelby z pušek ustoupil Žižka ke Kolínu a královo vojsko mu nebránilo. Zikmund myslil, že se husité dali z bázně na útěk. Rozložil po okolí své vojsko, jakoby do zimních bytů, a s radostnou myslí slavil s Kutnohorskými hod Boží vánoční.

Žižka a Pražané táhli dále na západ, sebrali tam větší množství branného lidu a již 6. ledna, na svátek Tří králů, vytrhli z Kolína proti Kutné Hoře. Zpráva o jejich neočekávaném, obnoveném útoku nepřátele ohromila. Nejdřív byly napadeny oddíly uherské jízdy, jež sbíraly spíží a drancovaly poblíž Kolína. Daly se na překotný útěk a jejich strach působil nakažlivě. Král se právem obával, aby nebyl v Kutné Hoře na posměch celého křesťanstva od českých kacířů zajat. Jediné východisko byl rychlý ústup tam, odkud přišel. Ještě v noci 6. ledna opustil král město a s ním Němci, kteří se tam pod jeho ochranou před 14 dny vrátili. Kutná Hora byla zapálena, aby husitům z ní zůstalo jen holé spáleniště. Ti nejprv uhasili požár a pak se pustili za prchajícím nepřitelem. U městečka Haber sešikoval Pipa na nějakém návrší svou jízdu k odporu, ale jakmile na ni Čechové udeřili, dala se na útěk a prchala za králem. Žižka a Pražané jim byli stále v patách, klopotně se za nimi ženouce s těžkými válečnými vozy. Dlouhou dráhu od Kutné Hory k Německému Brodu urazili husité ve dvou krátkých zimních dnech, 7. a 8. ledna. Dne 9. ledna útočili na Německý Brod, v němž se zavřela část králova vojska; 10. ledna ho za vyjednávání dobyli a úplně vybili. Měšťané, dopadení na radnici, byli vyházeni z oken a chytáni na meče

Boj za městem.

Královo útek 1422.

a oštěpy. Pak bylo město vypáleno a zůstalo několik let pusté. Vojska i měšťanů přišlo prý o život do 12.000. Žižka dobyl největšího vítězství, jež vzbudilo hluboký dojem i v okolních zemích. „Vytepal“ krále ze země s takovou hanbou, že po celou dobu husitských válek už nohou do Čech nevzkročil. Poslal tam jen jiné. Žižka se dal pasovat na rytíře, nestalo-li se to již dříve.

Jan
Želivský
† 1422.

Skoro neobmezeným pánem pražských měst se stal Jan Želivský, kazatel u Panny Marie Sněžné, u lidu oblíbený, k straně táborské náchylný, jenž na Novém i Starém Městě pražském dosazoval a sesazoval konšely a hejtmány podle své libosti. R. 1422 se vzchopila na Starém Městě strana mírných kališníků, zvolila konšely ze sebe a krutým způsobem provedla třetí článek pražský, podle něhož neměli duchovní světsky panovat. Jan byl s devíti přívrženci obeslán na radnici a na nádvoří byli 9. března 1422 všichni nelítostně postínáni. Novoměstský lid byl popravou zbožňovaného kazatele přiveden do náboženského blouznění. Hnal útokem na staroměstskou radnici, dopadené konšely pobil, za nevýslovného rozčilení a kvílení byla nošena hlava popraveného po městě, koleje vysokých škol i Karolinum byly vybity, mistři rozehnáni, knihy rozházeny. Tak pohltily revoluční vlny jednoho z těch, kteří je dmýchali.

Kníže
Korybut
1422.

Když tedy husité zvítězili nad králem Zikmundem a zbavili jej vlády nad větší částí Čech, usnesli se (v červnu 1421) na čáslavském sjezdě, že nabídnou českou korunu polskému králi Vladislavu Jagellovci. Jeho hlavním rádcem byl však Zbihněv Olešnický, biskup krakovský, muž úporný a prozíravý. Ten se postavil jako hráz proti českému kacířství, jež začalo pronikat i do Polska, kde se mu někteří šlechtici naklonili. Jakmile vkročilo husitské poselstvo do Krakova, zastavil Zbihněv v celém městě pro jejich přítomnost všechny bohoslužby, přemluvil krále, aby české koruny nepřijímal, aby se tak českému rozkolu nedostalo z Polska nižádné posily. Pro horlivé hájení církve byl Zbihněv podobně jako Jan Železný vyznamenán hodností kardinálskou. I obrátili se husité k Vladislavovu bratru Vitoldovi, mocnému knížeti litevskému, a nabízeli jemu českou korunu. Vitold nabídku přijal, chtěje se pomstít králi Zikmundovi pro jeho stranění Německému řádu, úhlavnímu nepříteli Litvy. Sám však do Čech nešel, ale poslal tam svého synovce Zikmunda Korybutoviče.

Poslání prince Korybuta do Čech bylo jen „chvilkovým tahem na politické šachovnici“. Vitold tím chtěl donutit Zikmunda, německého krále, aby přestal stranit Německému řádu, s nímž se litevský velkokníže přel o Žmuď. Kníže Korybut však měl opravdovou vůli vrátit české zemi klid a smířit husity s církví. Aby si jejich důvěru získal, přijímal pod obojí. Z jara 1422 se vydal asi s 3.000 branného lidu na dobrodružnou výpravu. Od Olomouce byl odražen, dobyl jen Uničova. Ještě z Moravy psal Žižkovi list, aby přestal plenit a hubit zemi. Ač též Žižka připojil pečeť k žádosti o krále Poláka, odpověděl principi urážlivě. Nazval jej „knížetem vražedným a paličem prokletým“. Také prý tvrdil, že svobodným lidem není třeba krále, zejména takového jenž žije jako pohan. To byla narážka na nedávné pokřtění Ja-

gellovců. V květnu dorazil kníže do Prahy. Pražané a šlechta jej uznali za zemského správce, v červnu mu slíbil též Žižka poslušnost a pomoc, ale jeho skutky brzy svědčily o pravém opaku. Ještě v květnu téhož roku 1422 oblehli Pražané a jejich polští hosté hrad Karlštejn, Praze tak blízký a pro nepřátelskou posádku dvojnásob nepohodlný.

Důležitého hradu hájil purkrabí Zdeněk Tluksa z Buřenic se 400 bojovníky. Pražané se rozložili na čtyřech okolních vrších, aby s nich Karlštejn ostřelovali, nebo aby jeho posádku vyhladovili. Hnátí na útoku nebylo možné pro jeho strmost. Ale i koule vystřelené z děl sotva k hradu přes hluboké údolí dolétaly anebo dopadly bez valné škody a děla brzy pukala. Účinnější zbraní ještě byly velké praky, jimiž byly na hrad vrhány velké opukové kameny, lámané na Petříně a Bílé hoře; velmi jimi trpěly střechy a stavby přiléhající k hradu. Celkem bylo z pěti praků na Karlštejn hozeno 9032 balvanů, z nichž se tam některé dosud ukazují. Dále bylo na hrad vmeteno 22 soudků hořlavin, mnoho těl padlých zvířat a 822 soudků nečistot dovážených tam z Prahy. Jiné věci snášel z celého světa do této zemské klenotnice Otec vlasti, jiné husité. Ovzduší na hradě bylo tak otrávené, že se obhájčům viklaly a vypadávaly zuby, až si je upevnili léky, přinesenými potají z Prahy. Nastaly chladné podzimní dny, vojsko na chlumech rozložené začalo strádat zimou a pozbývalo naděje na vyhladovění karlstějnské posádky. Strhlo tedy pole a táhlo „od hradu dále“. Tak se skončilo památné obléhání Karlštejna, jež trvalo skoro půl roku, od konce května do 8. listopadu.

*Dobytí
Karlštejna
1422.*

Zikmund mezitím odloudil husitům „požádaného krále“ Vitolda. Ještě r. 1422 vydal Německý řád litevskému knížeti spornou Žmuď a v březnu r. 1423 urovnal Zikmund s oběma Jagellovci Vladislavem a Vitoldem spory a hněvy na osobní schůzce v Kežmarku. Korybut byl z Čech odvolán a Jagellovci dokonce Zikmundovi slíbili proti husitům pomoc. To byla pro Prahu smutná novina. Nezbyvalo tedy než hledat porozumění s nenáviděným a tupeným Zikmundem. Ostatně Pražané si vždy neohávali otevřené dveře k možnému smíru s ním. Ovládali největší část české koruny: Moravu, Slezy, obě Lužice, v Čechách při něm věrně stály Budějovice, Plzeň, Cheb, Most, Žitava, Kladsko, řada katolických pánů se svými hrady, uhájil se i Karlštejn. Husité byli pánů asi tři čtvrtin Čech. Zato drželi několik míst na Moravě. Kdyby si byli zvolili husitského krále, stalo by se rozpoltnění českého státu trvalým.

*Zikmund a
Jagellovci.*

Žižka však byl nesmiřitelným. Jeho heslem byl vyhlazující boj proti nepřátelům Božím (straně římské) i proti husitům „nevěrným pokrytcům“, kteří se s nimi smlouvali. Na jaře r. 1423 bojoval proti pánům Zikmundovy strany ve výhodných Čechách a 20. dubna je porazil v krvavé bitvě u Hořic. Žižka měl 3.000 lidu chráněného 180 vozy.

*Domácí
válka 1423.*

Toho roku se slepý hrdina rozešel s vojenskou obcí táborskou, jejímž byl zakladatelem a duší; snad pro náboženské neshody. V Králové Hradci vládl skoro po celou dobu husitských válek kněz Ambrož, horlivec podobný Želivskému, nakloněný stra-

*Žižka v čelo
Osebitě.*

ně tábořské. Ambrož se s Žižkou smluvil, pobouřil hradecký lid, vyhnal Jetřicha z Miletínka, jenž Hradec spravoval k rukám Pražanů, a v červenci byl Žižka vpuštěn do města. Od té doby stojí Žižka v čele východočeského bratrstva Orebitů. Poštvaný lid tehdy rozbořil tamní sídlo ovdovělých královen.

*Pražané
proti
Žižkovi.*

Začátkem r. 1423 postoupil Zikmund svému zeti Albrechtovi zemi Moravskou. Tím byli Pražané náramně pobouřeni. Vypravili se tam v létě s velkou mocí, aby ji vytrhli z rukou knížete Němce. U Kroměříže došlo v červenci mezi Pražany a Janem Želcyným k ukrutnému boji. Po těžkých ztrátách na obou stranách obdrželi Čechové vrch. Zmocnili se Kroměříže, kde vypálili a zbořili chrám sv. Mořice, mimo to Vyškova, Kvasic. Když však uslyšeli, že jim Žižka za zády odnímá města, vyklidili Kroměříž a spěchali udusit vzpouru ve svém domově. Dostalo se jim však zlého uvítání. Žižka proti nim vytáhl z Hradce a 4. srpna se s nimi utkal na polích u Strauchova dvoru. Husitští duchovní nosili do boje po příkladě starozákonních kněží archu s Božím Tělem. V tomto prvním boji mezi Pražany a Žižkou „šla archa proti arše“. Žižka Pražany porazil, „drahně lidu jim ztepal“, 200 zajal a jejich kněze, nesoucího archu, sám v návalu zuřivosti palcátem zabil. Poručiv Hradeckým, aby hladem mořili věnečky (t. j. duchovní a mnichy s tonsurou), vydal se na další výboj proti Pražanům. Odňal jim a na svou stranu převedl jedním i mocí Čáslav, Jaroměř, Dvůr Králové, Český Brod, Nymburk, Žatec, Louny, přidala se k němu též tábořská města Klatovy a Sušice.

Jeho výprava do Uher, pokládána za předzvěst' pozdějších jízd, se nyní popírá. Pozdní letopisec mylně připsal Žižkovi příhody, jež tam r. 1431 zažili Siroteci.¹⁴²⁾

V listopadu smluvily v Praze obě strany - Pražané i katolíci - příměří a slíbily si vzájemnou pomoc proti „zemským zhoubcům“, t. j. proti Žižkovi. Ten napadl hned v lednu roku 1424 pány Zikmundovy strany v severovýchodních Čechách, pálil nehrazená městečka a vsi jejich poddaných a dobýval tvrzi. V Turnově spálil dominikánský klášter i s dopadenými duchovními. Kdo chtěl mít od něho pokoj, musil slíbit, že nepřijme a neuzná žádného krále nebo se vykoupit penězi. I Žižku stála vojna peníze a na svých městech vymáhal těžké daně.¹⁴³⁾ V květnu pálil a bojoval v západních Čechách. Pražané a páni bez rozdílu vřy se spojili a tři dny Žižku honili. Zdálo se, že nastanou Lipany o deset let dříve. Viktorin, pán na Poděbradech, však jej pustil svým městem na levý břeh Labe. U Malešova, jihozápadně Kutné Hory, se Žižka zastavil a spořádal svůj lid k boji v těsném údolí, o němž předvídal, že v něm Pražané nebudou moci své řady rozvinout a přesily využít. Povzbudiv své ke statečnosti, svedl tam s Pražany 7. června krvavou bitvu. Zabil jim 1400 lidu, v tom 326 pražských měšťanů. Byl to řez do vlastního těla. Pak přepadl Kutnou Horu, zmocnil se jí a obnovené město spálil i s Pražany, kteří tam byli. Rozmnoživ svou brannou moc, přitřhl k Libni a hrozně se zaklínal, že rozboří zrádnou Prahu do základů a nenechá v ní kámen na kameni, pro její spolky s nevěrnou kališnickou šlechtou a vyjednávání s králem Zikmundem. I prostí bojovníci chápali zhoubnost ta-

*Bitva
u Malešova
1424.*

kového úmyslu a reptali. Tu se v září otevřela brána města a před slepého hrdinu předstoupilo na Špitálském poli poselstvo, jehož mluvčí, mladý Rokycana, Žižkův hněv dojemnou řečí ukrotil. Dne 14. září byl mezi Žižkou a Pražany ujednán mír libeňský.

V únoru r. 1424 se vypravil Albrecht do Brna a dal si tam přísahat věrnost od pánů, rytířů a měst.

Koncem června (1424) se o své újmě vrátil do Prahy Korybut proti vůli svých strýců a nazýval se „požádaným a zvoleným králem v království českém a markrabství moravském“. Po míru libeňském se vydali Žižka i Pražané pod Korybutem s velkou mocí znovu na východ vytrhnout Moravu z rukou Albrechtových. Při obléhání hradu Příbyslavě však onemocněl Žižka morem a leže ve stanu cítil, že se přiblížil jeho konec. U jeho lože stál též Viktorin z Kunštátu a Poděbrad, otec krále Jiřího. Napomenuv bratry, aby nepřestávali hájit pravdy Boží pro věčnou odplatu, zemřel 11. října 1424. Po ležení se rozléhal velký pláč a plameny, jež vyšlehly z dobytého hradu a z hranic, na nichž bylo upáleno 60 obhájců, byly jako smutečními pochodněmi ke cti zesnulého. Oorbité se na znamení žalu od té doby zvali Sirotky. Kněží Ambrož a Prokúpek uložili jeho tělo v Hradci před hlavním oltářem v chrámě sv. Ducha. Později, snad po pádu strany Ambrožovy (1437), bylo přeneseno do chrámu v Čáslavi.¹⁴⁴⁾

*Žižkova
smrt u Pří-
byslavě
11. říj. 1424.*

Žižka náleží mezi nejznamenitější vojevůdce, kteří se v našem národě zrodili, a patří mezi vzácné vůdce, kteří nikdy nebyli poraženi. Nikdy „neztratil pole“ ani ve velké ani v malé bitvě, ač vždy bojoval proti přesile a poslední tři roky byl zbaven zraku. Svě strategické zkušenosti uložil ve Vojenském řádě. Žižka svými vítězstvími uhájil husitskou církev, jež se zachránila za jeho „dřevěnými hradbami“. Bez nich by byla beze stopy zmizela s povrchu a kalich by býval z rukou husitů vyražen. Postavy byl nevysoké, ale složité, plecí mohutných, nos měl orlí, pod ním dlouhé kníry po způsobu polském; též se odíval podobně jako Poláci. Jeho chyby byly krutý fanatismus a vandalství. Všechny své nynější velebitelé by dal upálit, poněvadž nevěří, jak věřil on. Jiní vojevůdcové kulturní památky sbírali a ukládali jako vzácnou kořist, Žižka vše ničil a zem naplnil ssutinami. Strašně vypadala mapka, nakreslená r. 1924, na níž byla zaznamenána místa od Žižky vypálená. Žižkovi vojevůdci se obdivujeme, ale od Žižky člověka se s hrůzou odvracíme. Ale národ mu mnoho promíjí. Nenít mravní úhony, kterou by v očích lidí nevyvážily geniální nadání a srdnatost.

Husité vedeni Korybutem vpadli na Moravu, zmocnili se Vel. Meziříčí, pevného kláštera třebského, Ivančic, Boskovic a několika hradů. Na strmý hrad u Letovic hnali třikrát útokem. Posádku porubali a těla naházeli do Svitavy, že jako hráz proud zastavila a voda z řečiště vystoupila. V Mohelnici zabili 700 lidí.

*Vpád
na Moravu*

Tyto úspěchy husitských zbraní měly za následek, že moravská šlechta opět přešla na stranu vítězů. Zato Albrecht, opíraje se o německá města, pronikl až na sever markrabství, dobyl Zábřeha a ve Šternberce vyvraždil všechno obyvatelstvo.¹⁴⁵⁾

*Prokop
Holý.*

Vůdcem Táborů se stal kněz Prokop Holý, nejznamenitější válečník ze školy Žižkovy. Narodil se asi v Praze, vychován byl od svého strýce, bohatého kupce z Cách, s nímž vykonal daleké cesty po Evropě a navštívil též Jerusalema. Stav se vojevůdcem sám nebojoval a zbraně nenosil, nanejvýš dýku k osobní obraně. Postavy byl prostřední, těla silného, tváře snědé, vzezření děsného; velké oči prozrazovaly nevšední důvtip. Šat nosil světský, na venek hrubý, vespod vzácný. Poněvadž proti zvyku tábořských nosil oholenou bradu, slul Holým, Eneáš Sylvius pro velké činy jej nazval Velikým, na rozdíl od kněze Prokúpa či Prokopa Malého, hejtmana Sirotků.

*Bitva u Ústí
16. června
1426.*

Po prvé se proslavil Prokop Veliký v kruté bitvě u Ústí nad Labem. Král Zikmund zastavil Ústí i Most Bedřichu Bojovnému, kurfiřtu saskému, aby jej podobně jako Albrechta Rakouského tím více zavázal k účasti na válce proti husitům. Když husité oblehli Ústí, dovolávala se míšeňská posádka, jež město hájila, pomoci z Němce a tak se sebralo v Sasích, Durynsku a Míšni asi 70.000 vojska s 3.000 vozů a 180 děl a táhlo přes Rudohoří vybavit město. Husité strhli tamtéž své branné síly v počtu asi 25.000 a žádali Němce, aby zajatých Čechů nezabíjeli, nýbrž dopřáli jim života, slibující totéž i jim. Němci však hrdě odpověděli, že žádného kacíře šetřit nebudou. Tu se i husité zavázali, že žádného Němce živit nebudou.

Byla neděle; vojska stála proti sobě jihozápadně od Ústí u vsi Předlic. Před polednem za velkého parna obořili se Sasové s velkou urputností na vozovou hradbu husitů a první řadu vozů roztrhli a převrátili. Tu se na dané znamení jali husité do upachtěných křížáků bít z děl, dlouhými háky strhovali rytíře s koní a na zemi je ubíjeli, seskočivše pak s vozů udeřili na ně s takovou mocí, že veškeré jejich množství se dalo na útěk a úprkem se hnalo k horám, odkud přišlo. Pronásledující je způsobili mezi nimi krveprolití, jakého nebylo po celou dobu těchto válek. Potok Bělina byl zkrvavený; mnozí se zadusili horkem a prachem. Na dlouhé cestě ke Krupce a Kyšperku leželo mrtvých těl jako snopů; 24 hrabat a pánů, kteří předvídali jistou záhubu, slezlo s koní, zabodli do země své meče, jež s jílcí znázorňovaly podobu kříže, a na kolenou prosili o milost, ale marně. Patnáct tisíc v ten den zahynulo, mezi nimi mnoho vzácné šlechty; po celém Sasku se ozýval velký nářek. Na straně husitů se uvádí jen 30 padlých, mezi nimi Jan Bradatý, jenž byl r. 1419 staroměstským purkmistrem. Bojiště dosud sluje Běhánky (Bihanken), t. j. místo, kde křížáci pryč běželi.

Druhého dne bylo dobyto Ústí a tak vybito, že tři roky leželo pusté. Před bitvou byl podobným způsobem vyvražděn Duchcov. Na místě, kde bylo nalezeno 300 zabitých rytířů, vystavěli přibuzní padlých kapli ke cti Matky Boží Bolestné; to byl začátek poutního místa Bohosudova (Mariaschein). Zpráva o děsné porážce působila v Němcích ohromujícím dojmem a města i hodně vzdálená se opevňovala a připravovala na možný vpád.

*Zakrání
řezdy 1427.*

Prokop Holý chtěl ihned po bitvě u Ústí vést veškeru brannou moc přes hory a stíhat křížáky v jejich vlastní zemi, ale pro odpor knížete Korybuta a Pražanů zapo-

čaly ony památné jízdy teprve příštího roku. Prokop si byl vědom, že římská strana vydrží válku déle než husité, jejichž země byla zpustošena válkou s nepřáteli vnitřními i vnějšími. Novoty přesycovaly, nadšení chladlo, touha po míru rostla den co den. Jeho naléháním byla tedy válka obranná proměněna ve válku útočnou. Cílem jízd podnikaných do okolních zemí bylo odvrátit římskou stranu od výprav proti husitům a drancováním kraje a trýzněním obyvatel donutit katolíky k míru, pohnout je různým násilím k tomu, aby uznali náboženské požadavky a zvláštnosti husitů a nechali je na pokoji. Kořist za hranicemi dobytá měla zčásti hradit úbytek potřebných věcí, jenž byl víc a více pocíťován.

Hned v lednu r. 1427 vpadli Táboři a Sirotci do Rakous, spálili kláštery Altenburk a Světlou a oblehli město Světlou. Vojsko, jež vévoda Albrecht proti nim poslal, bylo poraženo, devět tisíc mužů z něho zabito a bohatá kořist odvezena do Čech. V květnu vtrhl Prokop v čele týchž vojsk do Lužice a Slezska. Venkov byl daleko široko pleneň ohněm a mečem. Hrazeným městům se vyhýbali; jen některá vzali útokem a vypálili a zkazili na př. městečko Lubij severně od Žitavy, poněvadž byl odtud na ně učiněn výpad. Mezi měšťany bylo způsobeno velké krveprolití a farář, protože prý je popuzoval, byl na náměstí čtvrcen koňmi. V blízkých dvou klášteřích byly mnichům usekány nohy i ruce. Již začátkem r. 1425 vpadli Sirotci do Kladska a oblehli městečko Radkov, jež se jim po několikadenním odporu vzdalo. Farář Megerlein byl předveden před kněze Ambrože a marně od něho vyzýván, aby přestoupil na husitskou víru. Byl tedy zabalen do slámy, ta na něm zapálena a on jak živá pochodeň se potácel a vrávorál před tváří vojska, až klesl a se zadusil. Jeho tělo pak bylo uvrženo do vařící vody v pivovaře, v níž i jiný kněz svůj život hrdinně dokonal.

Mezitím se blížila k českému pomezí nová křižácká výprava, vedená anglickým princem a biskupem Jindřichem z Bedfordu, jež Martin V. jmenoval legátem a kardinálem, doufaje, že volání hlasatele slynoucího královskou urozeností dojde u evropských knížat tím živějšího ohlasu a že z Anglie, odkud zhoubné kacířství vzalo začátek, vzejde i náprava způsobeného zla. Síla vojska se udává na 80.000 jízdných a tolikéž nebo více pěších. Bylo při něm mnoho duchovních i světských knížat. Vrhnutím vůdcem byl Bedřich, markrabí braniborský. Přední voj přešel v červenci přes české hranice a oblehl Střibru, hájené Přibíkem z Klenového. Dobýval ho osm dní s velkým úsilím, boře pracně hrubou stělbou jeho zdi. Když se však po ležení roznesla zpráva, že se Táboři, Sirotci a Pražané, vedení Prokopem Holým, blíží k Střibru, schvátíl křižácké vojsko tak velký strach, že se dalo na kvapný útěk směrem k Tachovu, zrovna vstříc kardinálu legátovi, jenž s ostatními oddíly právě přecházel zemské hranice. Ten se nemálo divil bázlivosti svého vojska. Jen mnohými domluvami proud prchajících zastavil. Ujišťoval je, že je povede sám a bez štítu, jen ať vytrvají.

Druhého dne rozvinul na návrší papežský a říšský prapor a vojsko se seřazovalo k boji. Vévoda saský žádal, aby jezdcí odvedli koně stranou a bojovali pěšky po

Do Rakous.

Do Slezska.

*Křižáci
u Tachova
4. srp. 1427.*

způsobu husitů, poněvadž z dosavadních zkušeností věděl, že jízda proti vozům a cepům mnoho nepořídí a že rychlý kůň je rytíři jen velkým pokušením k útěku. Jiný z knížat však namítal, že rytíř bez koně je jako pták bez křídel. Nemohli se též shodnout, kdo má nést říšský prapor. Mezitím, co se vůdcové takto přeli, má-li se bojovat pěšky či koňmo, objevilo se v dáli husitské vojsko, prý jen 16.000 pěších a 1.500 jízdných. Hrůza padla na zástupy křížáků a jsouce hluší ke všem prosbám i hrozbám, dávali se na útěk. Anglický princ se při pohledu na tak neutěšené divadlo náramně horšil a vida, že i vůdcové, kteří stáli kolem něho, na koně vsedají a strojí se k útěku, roztrhal v hněvu a se zlořečením říšský prapor, hodil jim jej pod nohy tupě a haně je pro takovou zbabělost. Nechtěl-li však zůstat sám a upadnout v zajetí, musil rychle sednout na koně a spóchat za ostatními. Husité stíhající prchající, mnoho tisíc jich pobili a zmocnili se jejich zavazadel. Pak obehnali Tachov a zmocnili se ho za velkého krveprolití.

Jízda na Slovensko 1428.

Začátkem r. 1428 podnikla husitská vojska pod Prokopem Holým první velkou výpravu na Slovensko. Z Uherského Brodu se pustili na jih přes Skalici k Senici, plennice městečka a vsi. Přešli přes Malé Karpaty a hospodařili svým způsobem v okolí Modré, Pezinku a Sv. Júra. Rychlým pochodem se chtěli zmocnit Bratislavy, ale měšťanstvo bylo na stráži a připravené k boji. Vydrancovali jen nehrazené předměstí a zničili kostelík s klášterem, též velký špitál Německého řádu. Pak se obrátili do Pováží a plenili širý kraj až k Beckovu. Odtud se s bohatou kořistí vrátili do vlasti. Nikdo jim nebránil, uherské vojsko bojovalo na jihu proti Turkům.

Na jaře téhož roku (1428) vpadl Prokop Holý s velkou mocí do Slezska. U Nisy porazil (18. března) vojsko slezských knížat a zplenil kraj až pod hradby vratislavské. Nejedno městečko našli husité opuštěné; obyvatelé se rozprchli do hradů a lesů. Obyvatelstvo selské, mluvící ještě slovansky, vstupovalo i do jejich řad. Trvale tam obsadili Sobotku a Němčí. V květnu se vrátili s plnými vozy a stády dobytka. Jeden oddíl se obrátil opět do Rakous a pronikl za obvyklých spoust až k Dunaji, jiný houf pronikl do Horní Falce.

Na podzim r. 1429 vyjelo asi 11.000 vojska pod Prokopem Holým a jinými vůdci opět do Slezska. Vymáhali na městech velké výpalné a dospěli až k Odře. V Dolní Lužici vzali útokem město Gubín, mnoho měšťanstva pobili a město do základů vypálili, šíříce tak hrůzu svého jména daleko široko.

Největší jízda 1429.

V prosinci se vydali husité na jízdu ze všech největší (44.000 bojovníků s 2.500 válečnými vozy), za vedení Prokopa Holého. Třebas nebereme údaje doslovně, byla to největší vojenská výprava za hranice, na jakou se národ nevzmohl dlouho předtím a později už nikdy. Táhnouce podél Labe do Saska, vypálili předměstí Perna, Drážďan, Míšně a Lipska, u něhož stálo velké vojsko; boje se však neodvážilo a namyslně se rozešlo. Pak se husité rozdělili na šest vojsk, jež táhla míli od sebe a zemi bez milosrdenství ničila. Hořící vsi a městečka znamenala jejich cestu. Z Naumberku byly vypraveny podle pověsti bílé dítky s ratolestmi v ruce, jež vůdce Prokopa

pohnuly, že města ušetřil. Pronikli až do Durynska. Pak se obrátili do Frank nad horním Mohanem a vypálili tam Altenburk, Geru, Hof, Bayreuth, Kulmbach. Plavno bylo úplně zničeno a všechno mužské obyvatelstvo pobito, poněvadž proti úmluvě utratili několik husitů do města poslaných. V celém Německu byl strach z návštěvy českých bojovníků. Též Bamberk byl již opuštěn od měšťanstva i kapituly; ale tam husité již nedospěli. Sebralo se však asi 300 domácích lidí a ti vydrancovali prázdné město tak důkladně jako husité. Bedřich Braniborský složil velké výpalné a smluvil s Prokopem několikaměsíční příměří. Celkem bylo za této výpravy vypáleno 70 hrazených měst a přes 1000 otevřených vsí a městeček. Vojska se vrátila do vlasti v únoru 1430 s plnými vozy taženými trojím i sedmerým spřežením.

Téhož roku vpadlo jedno vojsko do horního Slezska a Siroteci, jež vedl Prokůpek a Velek Koudelník, vtrhli na Slovensko a plenili opět Pováží. Tamní velmož Stibor se jim postavil na odpor a u Trnavy s nimi v květnu svedl urputnou bitvu. Husité sice zvítězili, pobili 6.000 nepřátel, ale i sami pozbyli 2.000 bojovníků a větší část kořisti. Též Velek Koudelník byl mezi padlými. Vrátili se tedy domů rychleji, než se na vítěze slušelo.

*Druhá hlava
na Slovensko
1430.*

V Polsku přepadl oddíl husitů s několika tamními šlechtici poutní místo Čenstochov, 1430. vyloupili klášter a milostný obraz pohodili. Král Vladislav dopadené vinníky potrestal, obraz dal opravit a se oti postavil na předešlé místo.

Již r. 1423 nařídila synoda kolínské arcidiecése, aby se při bohoslužbách a v církevních hodinkách v pátek po Smrtné neděli ctily památka bolestné Matky Boží na zadostiučinění za urážky, jichž se husité dopouštějí ničením obrazů a rozbíjením soch. Tato památka se nyní slaví v postní době po celé církvi.¹⁴⁶⁾

Že uražená Boží Velebnost zasluhovala nějaké náhrady a smíru, to zřejmě vysvitá z výpočtu zločinů, jež Táborům za vinu klade mírný kališník Jan z Příbramě, jenž o nich píše takto: „Kněžstva jsou veliké množství zmrdovali, spálili a zhubili, a nic radostnějšího, než když jsou některého uchopiti na zamordování mohli, kostely užitečné obecně kazili a pálili a kněží jsou to sami svými rukama nešlechterně činili a jiným příklad a vnađu jsou dávali a v tom jsou nenabytú škodu chudým osádkám i přílišné pohanění na tu zemi vyvedli, mnichy zlé i dobré jako pohany pálili, mordovali a hubili i jejich obydlí, kláštery vypalovali, domy a dvory farské téměř všude jsou spálili, žáků (kleriků) jako ďáblův jsou nenáviděli, školy téměř všude bořili a pálili, všecky knihy, jež jsou nejdražší klenot české země, kazili a prodávali, učené mistry universitní nenáviděli a smrti vždycky jim hrozili, statky a desátky kněžské všude lúpežně zrušili a laikům, svých běhův pomocníkům, je rozdělili, v kostelích koně a dobytek stavěli, oltáře téměř všude ztroskotali a kazili a svátosti z nich vymítali, leckdes bez oltářů na poli mše svaté slůžili, mešní knihy kazili, sekali a pálili, zvony kostelní téměř všude rozchytali a zbili a zvonářům do ciziny prodávali, obrazy svatých modly nazývali a je hanebně pálili, sekali, malování na stěnách kopími a kordy bodali, ornáty a všecka rúcha mešní, to jsou násilně a lúpežně mezi se roztrhali, a vpadnúc v kostely vybili a pobrali a kabátův sobě nadělali z zlatohlavův a ženy čepcův, a jiné zlato jsou pálili a prodávali, koně mešním rúchem odívali, hroby svatých otvírali, archy vybíjeli a tělo Boží na zemi vysypali a pošlapali, svaté ostatky v bláto nebo záchody pométali, svatými oleji si škorně mazali...“¹⁴⁷⁾. O tábořských kněžích píše, že se chtějí vrátit k neporušené církvi dob apoštolských, vskutku jsou

*Kališník
Táborů.*

prý apoštolům tak podobní jako ďáblové andělům. Apoštolé byli tiší a trpěliví; tito jsou lstiví a jako šelmy zuřiví. Apoštolé světsky jsou nehojtnanili, ... Hdké však je město jich strany, by v něm kněžší nořku nepanovali, ale nekralovali. Apoštolé nikomu na statku nepoškodili, tito jsou téměř všecku zemi zlúpili a rádi by svět vešken odřeli a pozřeli.¹⁴⁸⁾ Dodáme-li, že v jejich čele stojí ženatý kněz, máme celý obraz božích bojovníků. Slovem, revoluce pracovala víc nohama než hlavou, rozdupávajíc všechno, co jí stálo v cestě.

*Bíva
u Domažlic
14. srp. 1431.*

Ze sousedních zemí, jež oněmi jízdami nejvíce trpěly, ozývalo se důrazné volání, aby se církve s husity vyrovnala mírnou cestou a vyslechla jejich přání na obecném koncilu. I vypsal Martin V. hlavně na naléhání krále Zikmunda církevní sněm do Basileje a jeho řízením byl pověřen kardinál Julián Cesarini. Napřed se však měli ještě naposled pokusit o zdoání husitského kacířství mocí zbraně. Kardinál vydal v červenci k husitům provolání velmi ušlechtilého znění, jímž je zval k návratu do církve a jež se v mnohých opisech po zemi rozšířilo. Ale na návrat bez ústupků nebylo naděje. Od února (1431) zasedal v Norimberce i říšský sněm, nejakvělejší toho století, na němž byl přítomen i král Zikmund, a ten se usnesl o poslední výpravě k vyhlazení českého rozkolu. Duší celého podniku byl Julián Cesarini, jenž jezdil po říši a rovnal domácí spory, vybízející knížata i města, aby obrátila zbraň proti nepřátelům církve. Účast na výpravě nebyla tak valná, jakou norimberský sněm sliboval. Jízdných se sešlo 40.000, pěších 90.000 s množstvím válečných vozů a děl. Ve skutečnosti jich snad byla jen polovice uvedeného počtu. Vrchním vůdcem jmenoval Zikmund Bedřicha Braniborského; sám se výpravy nezúčastnil.

*Vojska
na hranicích.*

Husité postavili do pole proti novému návalu nepřátel 50.000 pěších, 5.000 jízdných a 3.000 válečných vozů, největší to válečná hotovost, o jaké v době těchto bouří čteme.¹⁴⁹⁾ Též branná, moc Husitů se nyní odhaduje jen na polovici tehdejšího údaje. Byli to Pražané, Táboři, Siroteci, páni, mezi nimi někteří katolíci, a Korybut s hrstkou Poláků. Vrchním vůdcem byl Prokop Holý. Obě vojska stála v červenci proti sobě, křižáci na bavorské, husité na české straně pomezních hvozdu. Křižáky zdržovala tajemná hrůza před zlověstnou zemí, kde tolik rytířů kleslo v hroby, husité pokládali za nejlepší spokojiti se jen obranou. Teprve, když Němci uslyšeli, že se Čechové rozešli, dodali si odvahy, 1. srpna překročili hranice a namířili k Tachovu. Tam se rozdělili na tři voje a chránění jsouce vozovými hradbami, postupovali nedovnitř země, nýbrž podél hranic k Domažlicům. Cestou pobíjeli v nechráněných městečkách a vsích bezbranné, většinou katolické obyvatelstvo.

*Julián
Cesarini.*

Husité se na dané znamení opět vypravili do pole a 14. srpna se blížili k Domažlicům. Nebylo jich ještě vidět, ale kdo byli bystrých smyslů, slyšeli vzdálený lomoz. valících se vozů a povětřím se nesoucí hlahol válečné písně: „Kdož jste Boží bojovníci“. Tento dunící hukot letící před husitskými voji naplnil křižáky obvyklým již děsem, a každý se ohlížel, kudy by se dostal z neblahé země co nejrychleji ven. Nejzmužileji si počínal legát Julián Cesarini. Stojící na jakés výšině, poslal k vrchnímu vůdci, aby ono výhodné místo obsadil. Též on z temného hřmotu poznával, že se

husitské vojsko blíží. Najednou pozoruje v křížáckém táboře nezvyklé pohnutí, hemžení, šum a křik. Vozy se vytrhovaly z řad a ujížděly, jezdci se předstihovali, nikoliv však směrem proti nepříteli, nýbrž nazpět, aby za světla dostihli pomezních hvozdu; vrchní vůdce Bedřich dal přestrašenému vojsku rozkaz k ústupu. Všecek zděšen volá kardinál: „Co to? Proč se s vozů metá náklad na zem? Proč všichni utíkají, když tu není, kdo by honil?“ Tu přichvátal posel od Bedřicha se vzkazem, ať myslí na své bezpečí, dokud nebude pozdě. Nenadálým tímto obratem byl kardinál jako omráčen. Tu jej ujal vévoda saský za paži a vybídl k útěku. Celou noc jel v zástupu biskupa würzburského, přestrojen jsa za obyčejného bojovníka, aby nebyl poznán, poněvadž se naň Němci velmi horšili, spatřující v něm původce této pohromy.

Husité dostihše prchajících, mnohé z nich pobili, jiné zajali. Vozy, jež jim měly sloužit k ochraně, se zapletly, ucpaly cesty a průsmyky a rozmnožily všeobecný zmatek. Někteří křížáci utkali v pomatenosti místo do Němec, opačným směrem hloub do Čech, přímo husitům do rukou. O měšťanech norimberských se vypravovalo, že přihnávše se úprkem do Norimberka, hospodu si tam hledali, neznamenjíce v omráčenosti, že jsou doma. Celou tu noc bylo v zamklých hvozdech šumavských velmi živo. Vítězové čepovali ze zanechaných tam soudků víno, vybírali z vozů hojnou kořist, zapalovali na nich prach, takže se výbuchy a výskání rozléhaly daleko široko. Ze 4.000 vozů zachránili křížáci jen 300, jejichž vozkové se první dali na útěk; všechny ostatní uvízly v šumavských lesích. Druhého dne zjímali husité křížáky, kteří se skryli v houštinách, a poráželi stromy, na které se vyšplhali. Tak skončila poslední výprava hanebněji než všechny předcházející. Hrdí byli vítězové též na ukořistěný kardinálský klobouk, purpurový plášť, zlatý kříž a bulu, což bylo v Domažlicích dlouho ukazováno jako vzácná památka. -

Pohroma křížáku.

Albrecht Rakouský však sehnal mezitím s pole vojsko moravských husitů 14.000 mužů silné a vypálil mnoho osad. Vloživ část vojska do moravských německých měst, ustoupil do Rakous jsa stíhán od Táborů a Sirotků až k Dunaji. Snad se to tentokrát stalo, ne-li dříve, že vrchní vůdce dal na břehu mrskat několik telátek a vepřích a jejich bečením a kvikotem k sobě přilákal a zajal množství různého dobytka, jež venkované na lodích odvezli na ostrov v řece Dunaji. R. 1432 byl přepaden klášter Hradisko u Olomouce a všichni premonstráti povražděni.

Morava.

Vítězství u Domažlic je vrchol vojenských úspěchů husitských. Navždy zůstane v dějinách našich památným, jak část nevelkého národa, ale vojensky zřízená, nadšená a důmyslnými vůdci vedená, porazila a na útěk obrátila několikanásobnou přesilu vojsk dobře vyzbrojených. Je to hrdinská doba národa.

Vrchol úspěchů.

Bylo zjevno, že husitů nelze přivést k poslušnosti násilím. Křesťanstvo pohlíželo k českým hranicím s hrůzou, chřestot palcátů a cepů je odstrašoval od dalších výprav. Nezbyvalo, než aby se církev s nimi srovnala vyjednáváním. Ale i v Čechách byla touha po míru obecná, poněvadž válka hubila stejně vítěze jako poražené. Zlaté dno řemesel bylo důkladně vyraženo, pole daleko široko zarůstala travou a kořist

Touha po míru.

dovážená z ciziny kryla jen část nedostatku. O smír husitů s papežem se pokoušel i Zikmund Korybut. Poněvadž se však opíral o mírnou stranu Příbramovu, byl na popud Rokycanův na jaře r. 1427 zajat a odveden ze země. Jen Táboři a Sirotci nechtěli o míru slyšet, poněvadž se jim válka stala řemeslem. Tato „bratrstva polem pracující“ víc a více divočela a žijíce z loupeže, stala se metlou vlasti a překážkou míru. Bylo mezi nimi dosti zběře i z okolních národů, přilákané příležitostí k pustému životu. Česká země jako by se zhrozila svých vlastních synů a nebyl daleko den, kdy rozevřela svůj jícen, aby jejich těla pohltila a jejich krví se napojila.

*Basilejský
koncil 1432.*

Mozitím se sešel sněm basilejský, jenž však daleko nebyl tak skvěle navštíven jako kostnický, a v říjnu (1431) pozval husity, aby se přišli dohodnout o žádoucí jednotu. Zemský sněm v Praze (v únoru 1432) pozvání přijal a v Chebu bylo umluveno, že základnou jednaní bude Písmo, praxe prvotní církve, koncily a doktoři. Nebylo zmínky o papeži, jehož moc husité podceňovali a již tehdejší koncily se snažily omezit; konec konců však závisela platnost úmluv jen na jeho vůli. Koncil nařídil modlitbu a půst za šťastný výsledek jednaní.

*České
poselstvo.*

V prosinci se vydali husité na cestu o 300 koních. Poselstvo se skládalo z osob duchovních i světských. Předními jeho členy byli Rokycana a Prokop Holý. V Schafhausenu vstoupili na lodi a v Basileji přistáli 4. ledna 1433. Celé město bylo na nohou. Ženy, děti a děvečky, jak vypravuje Eneáš Sylvius, z oken a arkýřů si prstem ukazovaly na hrozné obličejy a divoké oči, a jmenovitě o vůdci Prokopu si přisvědčovaly, že vypadá podle toho, co o něm slyšely, že totiž tolik vojsk porazil a měst vypálil. Ve svých hospodách konali bohoslužby, na něž se přicházelo dívat mnoho zvědavců. U Pražanů neshledali nic nápadného, leda že podávali laikům z kalicha. Tím větší podivení bylo nad kněžskými tábořskými, kteří bez oltáře, rouch a obřadů jen krátkou modlitbou chléb a víno posvětili a pod obojí podávali. Brzy se arci nabažili podívané na chudou bohoslužbu, jež nedovedla upoutat ani srdce ani obraznosti.

Italští preláti, odchovaní humanismem, přivítali české poselstvo krásně upravenými řečmi. Několik dní trpělivě poslouchali otcové výklady husitských theologů, jimiž odůvodňovali oprávněnost čtyř pražských článků. Rokycana hájil podávání z kalicha, jehož původce již kryla zem. Jakoubek zemřel v Praze r. 1429, drážďanští mistři Mikuláš a Petr byli v Němcích upáleni. Mikuláš z Pelhřimova hájil trestání veřejných hříchů, Oldřich ze Znojma svobodné hlásání slova, Petr Payne, jenž se tam nejprve pohádal s Angličany o Viklefa, dokazoval nepřipustnost světského panování u kněžstva. Všichni mimo Rokycanu mluvili velmi ostře a Prokop zasáhl občas do debaty pádným slovem, na př. že řehole jsou od ďábla, ježto prý v Písmu o nich nic nestojí. Po víc než tříměsíčním pobytu v Basileji se vracelo husitské poselstvo do vlasti. V létě pak přišli do Prahy plnomocníci koncilu a oznamovali zemskému sněmu, že koncil povolí husitům kalich, vrátí-li se k poslušnosti církve.

*Jízdy
1431-2.*

Jednaní se vleкло a polní bratrstva podnikala mezitím kořistné jízdy, jež nebyly vždy šťastny. Pět tisíc Táborů, vezoucích z Rakous ukořistěné víno, bylo od tamních pánů

u Bejdova (1431) zaskočeno, 1000 jich bylo v kruté bitvě zabito, 700 zajato a kořist odňata.

Sirotci podnikli po vítězství u Domažlic odvetnou výpravu na Slovensko, jež však dopadla žalostněji předešlé. Pod Čapkem ze San vpadli Jablunkovským průsmykem do horního Pováží, zmocnili se hradu Likavy u Ružomberku, pak táhli po proudu řeky Váhu a pustošili kraj. Jiné vojsko pod Prokopem Holým, Prokúpkem a Hanušem z Kolovrat, vniklo rovněž na Slovensko od Uherského Brodu. Přešlo přes Bílé Karpaty a u Hlohovce se oba proudy spojily. Dobyli Nitry a nelítostně drancovali krajinu severně odtud se prostírající. Pálili vsi a městečka, bez ohledu na to, že jsou obývána lidem slovenským. Sebrali bohatou kořist zvláště stáda skotu a bravu. Při dělení však došlo k prudkým hádkám a velkému rozladění mezi vůdci. Prokop Holý a Hanuš z Kolovrat se vrátili do vlasti a strhli za sebou mosty přes Váh. Sirotci pod Prokúpkem a Čapkem, asi 7.000 bojovníků, tam zůstali a zle řádili východně od Nitry nad řekou Hronem. Vypálili tam Starý Těkov a zpusťovali i Levici. V listopadu však na ně přikvačily těžké strasti. Král Zikmund byl v Itálii, ale páni, jmenovitě Mikuláš Rozgony, sebrali proti nevítaným hostům hotovost. Sirotci se dali na ústup, ale nikoliv směrem západním, poněvadž mosty přes Váh byly strženy a přechody obsazeny, nýbrž směrem severním podél řeky Nitry až k Bánovcům. Tam došlo k boji, jenž byl krutý a trval deset dní. Husité nechtěli nechat v rukou nepříteli svých 300 vozů plných kořisti, jež byly zároveň jejich záchranou. Nakonec jich přece největší část uvízla v rozmoklé půdě a Sirotci byli stíháni až k Ilavě. Tam se strhl poslední boj; jen 2.000 bojovníků s 50 vozy se zachránilo v divém útěku Vlárským průsmykem na Moravu. V Čechách proto vznikla proti Prokopu Holému velká hořkost, jako by byl původcem oné pohromy.

*Sirotci
na Slovensku
1431.*

Šťastnější byl r. 1432. Prokop Holý pronikl až za Berlín. Sirotci doplnili své řady a vydali se opět na Slovensko, očistit své jméno, a tentokrát si vedli opatrněji. Vybili Skalici a obsadili ji. Lstí se zmocnili též Trnavy. Za hlučného trhu se jich vloudil oddíl, přestrojených za kupce, do města. V noci, když dostali znamení, že vojsko stojí pod hradbami, pobili strážce a otevřeli dvě brány. Měšťané neměli ani kdy myslet na obranu. Obě tato města opevnili a měli v nich oporu a útulek kořistných jízd po západním Slovensku.

*Sirotci opět
na Slovensku
1432.*

R. 1433 se vypravili Táboři (700 jízdých, 8000 pěších, s 300 vozy) také na Slovensko, ale jinudy. Měli namířeno na bohatá města báňská. Vedl je kněz Bedřich ze Strážnice a Jan Pardus z Horky. Táhli po polsko-uherských hranicích, odstraňujíce sekýrami a ohněm záseky, jimiž polský král Vladislav jim zahradil cesty. Vrazili do Spiše, znenadání se zmocnili Kežmarku, zajali magistrát a propustili za velké výkupné; město vydrancovali a pak zapálili. Týmž způsobem hospodařili v celém Spišsku i ve Spišské Kapitule. Tamní probošt Jiří zemřel v Praze ve vězení. Nejvíce zakusily jejich hněvu sídla řeholních osob. Nejvýznačnější kláštery v severním Slovensku byly dva kartuziánské: Lechnický a Lapis Refugii nad Kysucou, pak cisterciácký

*Táboři
ve Spišsku
1433.*

v Štiavniku; zbyly z nich zříceniny. Za Jiskry nějaký čas živořily, za Aksamita a Talafusa zašly úplně. Z tamních městeček byla zloupena: Sobota, Hrádok, Svätý Mikuláš, Levoča, Ružomberok. Pak se obrátili na jih údolím Turce. Svätý Martin shořel i s privilegii. Poplenili Prievidzu a okolí Kremnice; města samého, proslulého ražením dukátů, nedobyli. Pevně se usadili v Ružomberku a ve Velkých Topolčanech, jež se staly oporou jízdy a skladištěm kořisti až do bitvy u Lipan.

U Baltského moře 1433.

Čapek ze San pomáhal r. 1433 Vladislavu, králi polskému, v boji proti Německému řádu a dospěl až k moři Baltskému při ústí řeky Visly, což bylo okázalým způsobem oslavováno. Dvě stě bojovníků bylo pasováno na rytíře, mnozí si nabrali do láhví mořské vody na důkaz, že husitské vozy dospěly až na konec souše a jen moře zarazilo jejich postup. Vzpomínáno bylo i Přemysla Otakara II., jenž před 200 lety v těch krajích pomáhal Německému řádu panství zakládat, jež oni, jako spojenci Poláků, vyvracejí. Po příměří mezi králem Vladislavem a řádem vraceli se Sirotci do vlasti, vedouce si vítězoslavně živého velblouda, jež mimo jiné dary dostali od krále Vladislava. V říjnu dorazili k Plzni.

Obléhání Plzně 1433-4.

Když byla v Praze od basilejských posílů vzbuzena naděje, že kalich bude povolen, žádali husité, aby se smělo pod obojí podávat nejen v Čechách a na Moravě, ale i ve Slezsku a Polsku, kdekoliv si toho milovníci kalicha budou přát. Strana podobojí se tedy usnesla, že stůj co stůj třeba dobýt Plzně, jež byla baštou římské církve v Čechách, aby alespoň v království byla zjednána výlučná vláda kalichu. Plzeňští zvěděvše, co je čeká, žali již začátkem července na polích obilí a sušili je doma. V polovici července r. 1433 se utábořilo pod hradbami první vojsko, pak přitáhl Prokop Holý a Pražané. Celkem obléhalo Plzeň pět husitských vojsk se 40 děly; šlechta se obléhání nezúčastnila. V Plzni se zavřelo mnoho katolického duchovenstva i katolické šlechty. Poněvadž se posádka statečně hájila a koule, jimiž bylo na hradby stříleno, působily jen malou škodu, ustanovili se vůdcové husitských vojsk, že město „vyleží“, to jest že umoří posádku hladem.

Záhly však začali nedostatkem strádat jak obléhaní, tak i obléhající. Okolí bylo v krátké době vyjedeno a vojsko se musilo za pící rozbíhat daleko široko. Drahota byla veliká; místy jedli lidé i bukvice a dubové listí. Tu poslal Prokop 2000 bojovníků na spíži do Bavor. Když se však vraceli, byli přepadeni, vše jim bylo pobráno a většina pobita. Z toho vzniklo v ležení pod Plzní vzbouření. Prokop byl od výtržníků do krve zraněn, takže rozezlen odešel se do Prahy léčit s úmyslem, že se k vojsku již nevrátí. To se stalo koncem září. Asi po dvou týdnech tam dorazili Sirotci od Baltu s velbloudem, což obléhajícími opět na čas dodalo mysli a síly. Ale Čapek Prokopa nenahradil a s velkým tím vůdcem jako by se byly od polních bratrstev rada i štěstí odvrátily. Nejen že nemohli Plzně dobýt, ale obležení učinili ještě před novým rokem 1434 výpad a zajali i velblouda, jež vítězoslavně uvedli do města. Tlupy bojovníků, jež se rozbíhaly od Plzně za výživou a venkovanům braly od úst poslední sousto, byly od pánů přepadány a pobíjeny. Lid to přijímal s povděkem, poněvadž v nich už viděl jen zemské škůdce.

Boj o Plzeň byl sledován od okolních zemí s nemalým zájmem a otcové basilejští učinili sbírku ve prospěch obleženého města, neboť uhájením Plzně uhájila i římská církev v Čechách kus svých bývalých práv. Příbík z Klenového, jeden z husitských hojtmánů, vrátil se tajně k jednotě církve a s pomocí katolických šlechticů dopravil na jaře r. 1434 do obleženého města dvakrát několik set korců obilí, čímž jeho vyhladovění bylo zmařeno; pak se zavřel na své tvrzi ve Stříbře. V květnu bylo v Plzni už jen 600 obhájců a měli prý jen dva koně, když tu udeřila hodina vysvození.

V zemi nastalo velké přeskupení stran. Šlechta bez rozdílu náboženství utvořila v dubnu 1434 Panskou jednotu, k níž přistoupilo i Staré Město pražské; 6. května bylo donuceno i Nové Město pražské k ní se přidati. Při útoku na Nové Město byl pobořen chrám Panny Marie Sněžné, kde táborští kazatelé vášnivě horlili proti mírné straně Pražanů. Skoro dvě stě let stál památný ten chrám jako zřícenina, až začátkem 17. století byl obnoven, ač ne v původní výši. Již v prosinci 1433 byl na sněmě zvolen zemský správce Aleš z Ryzmburka, kališník, jenž byl jen loutkou v rukou mocných Vítkoviů, Oldřicha z Rožmberka, katolíka, a Menharta z Hradce, jenž se potají vrátil do církve. Členové Jednoty se zavázali pomáhati sobě do těch hrdel, aby byly v zemi obnoveny pořádek a pokoj. Vojenským rotám bylo poručeno, ať se rozejdou a přestanou hubit zemi, jinak že s nimi bude naloženo jako s obecnými škůdci. Tím byla polním bratrstvům vypověděna válka. Táboři a jejich spojenci strhli ležení u Plzně, pod níž veškera jejich moc byla zahanbena, a táhli k Lipanům, z místa potupné porážky vstříc úplné zkáze.

Tak skončilo desítiměsíční obléhání Plzně, nejpamátnější vedle dobývání Karlštejna. Věrnost a statečnost Plzeňských byla od císaře i papeže odměněna polepšením městského znaku. Zikmund jim jej obohatil obrazem ukořistěného velblouda a Pavel II. do něho vložil dva křížem položené klíče, odznak to papežské moci. Památku na toto obhájení slavili zvláštním svátkem, o němž v starodávné zbroji vytáhli vojensky z města na násyp, kdež obdrželi od duchovních požehnání; od r. 1784 se konala slavnost jen v chrámě.

Na zprávu o dobytí Nového Města pražského opustila bratrstva Plzeň a táhla proti pánům za vedení Prokopa Holého, jenž se k nim opět vrátil a vedl je do posledního boje, sloučiv tak osud vlastní s osudem jejich, sdíleje se s nimi o válečnou slávu i tragický pád. Panské vojsko se sbíralo v ležení u Kačiny blíže Kutné Hory a páni se vyhýbali rozhodnému boji, dokud nenabyli značné převahy, aby si vítězství zajistili. Táboři se hnali od východu k Praze. U Lipan jim však vkročilo v cestu panské vojsko a tak došlo v neděli 30. května 1434 k památné bitvě. Páni měli 19.000 bojovníků, chráněných jedenácti řadami vozů. Vrchním velením byl pověřen Diviš Bořek z Miletínka, zkušený válečník, kdysi vůdce Orebitů, pán na Kunětické hoře. Táboři měli 10.000 bojovníků a šest řad vozů. Bojiště bylo rovné, mírně k severu skloněné, rozdělené mělkým úvozem. Táboři, kteří zaujali vyšší polohu, měli sice o polovinu méně

*Panská
jednota
1434.*

*Vyname-
nánné Plzně.*

*Lipany
30. kv. 1434.*

bojovníků, ale vynikali ovikem a otužilostí a byli vedeni znamenitými hejtmany, takže vítězství nerozhodla moc a síla, nýbrž důmysl a válečná lest.

Bitva začala hrubou střelbou z vozových hradeb stojících na dostřel proti sobě a toto kulobití trvalo nějakou dobu. Tu dal Mikuláš Krchlebec panskému předvoji tak se pohybovat, jako by byl uveden ve zmatek. Obořil se lichým útokem na hradby Táborů, a když bylo do nich opět ze všech děl vystřeleno, dal se na zdánlivý útěk směrem západním a skryl se za strání v úvozech a úžlabinách. Ostatní vojsko panské napodobilo též útěk dolů do roviny směrem severním, a to tak věrně, že se Táboři za nimi bez rozvahy pustili. Nejprve se za nimi hnali s celým svým vozovým parkem s hlasitým troubením a hlučným voláním: „Hle, již běží, běží, záda dávají.“ Konečně nechali vlastní vozovou hradbu stát a vyskočivše z ní, stíhali nepřítel s úmyslem, že vskočí do vozů panských a zmocní se jich. Na tento okamžik páni čekali. Pozorujíce, že se Táboři od svých vozů s dostatek vzdálili, zastavili se. Krchlebec a oddíly jízdy a hlavně čeledě Oldřicha z Rožmberka se rychle vetřely do opuštěných vozů. Táboři byli převahou panského vojska se všech stran obklíčeni a tak se dopustili chyby, již nebylo lze již nijak napravit. Byli jako hlemýžď zbavený své skořápky nebo želva svého krunýře. To, co následovalo, nebyl boj, nýbrž nelítostné zabíjení. Všecka statečnost bratří byla marná. Hlas Prokopův zanikal ve vřavě, až zasažen smrtícím šípem, klesl mezi ubité a raněné spolubojovníky. Nemnozí se prosekali železným kruhem panského lidu, jako Čapek se San, jemuž to bylo vykládáno za zradu, a dobří lidé prý s ním proto neradi kvasili. Několik tisíc raněných a 1500 mrtvol krylo bojiště, několik tisíc upadlo do zajetí; z těch bylo druhého dne 700 v stodolách spáleno. Mezi propuštěnými na svobodu byl pan Roháč z Dubé, jenž zachoval život k horšímu dni.

*Osudná
chyba.*

Tak žalostně skončili Táborité a Sirotci, o nichž Eneáš Sylvius s nadsázkou píše, že to byli lidé černí, otužilí sluncem a větrem, hrozných tváří, kteří žili v táboře okolo ohňů, orlích očí, nečesaných vlasů, rozčuchaných vousů, vysokých postav se hřmotnými údy a kůže tak tvrdá, že meč od ní jakoby od krunýře odskakoval. - U Lipan stálo 30.000 českého vojska, tehdy jistě nejvyvíčenějšího v celé Evropě. Avšak místo aby dobývalo zemi a rozšířilo český stát, místo aby sjednotilo československý národ, pustilo se samo do sebe a utkalo se v bratrovražedném boji.

Všeobecně se uznává, že vláda palcátů a cepů musila v Čechách jednou přestat, že lipanský řez byl nutný. Mírným husitům se však vytýká, že provedli onen řez předčasně, že napřed měli využít tábořského vojska k vynucení příznivějších podmínek na konciliu v Basileji. Leč většina husitů považovala již Tábor za překážku dohody s koncilem, nikoliv za zbraň k vynucení povolnosti jeho, a rostoucí mravní rozklad polních vojsk, před nímž musil prehat i Prokop Holý, i rostoucí odpor k jejich zhoubám a k jejich tyranii rozhodnutí uspíšil.¹⁵⁰⁾

*Tábor a
demokracie.*

U nás zobecněl názor, že Lipany jsou hrobem české demokracie, jež tam byla poražena českou aristokracií, to jest pány, kteří se proti bratrstvům spojili bez rozdílu víry. Na objasnění této otázky uvádíme závažná slova nestranného dějepisce¹⁵¹⁾: „Tábor, o nějž tu jde především, je Tábor od jara roku 1420 počínaje, jenž pak po tři pětiletí zasahoval jako zvlášť mocný faktor do vývoje současného dějinstva. A tento Tábor nebyl demokratickým ani v theorii ani v praxi. Svědkem korunním je tu především Petr Chelčický, jenž někdy v l. 1424-5 napsal proti kněžím tábor-

ským zvláštní traktát (O trojím lidu řeč), v němž jim důtklivě vytýká, že hlásí se také k běžnému, ale podle Chelčického nekřesťanskému názoru, že společnost lidská se dělí na trojí lid, t. j. na tři vrstvy, tři třídy: duchovenstvo, šlechtu a lid poddaný, a lid poddaný že má obě vyšší třídy prací svou živiti. Netřeba dovozovati, že tento názor je s ideálem demokratickým v nejhrušším odporu. Je to názor v pozdním středověku vládnoucí, snažící se ne již (po příkladu sv. Pavla v listu ke Korintským) pochopiti poddanskou masu selskou jako organickou součástku lidské společnosti, ale přiznávající jí toliko úkoly služebné nesvobody; k tomuto názoru zná se jak Viklef, tak Hus; k němu znají se také husitští a táborští Čechové... Že za takového stavu věci nemohlo býti žádná řeči o tom, že by Táboři zamítali rozdíly stavů nebo vyšší správní postavení šlechty, rozumí se samo sebou - opačné dohady nebo představy Palackého jsou zcela nepochybným omylem. Již leták, vydaný v polovici září 1419, jímž agituje se pro veliké shromáždění na Křížkách, chce osvoboditi zákon boží „s pomocí Pána Boha, krále, pánův, rytířův a panoší i vši obec křesťanská; tedy v duchu plné hierarchie feudální...“

„Ještě výmluvnější jest ovšem, že vojsko Žižkovo, jak se z jeho vojenského řádu dovídáme, se dělilo v „obec“ pánů, rytířů, panoší, měšťanů a snad i sedláků; bylo tedy přísně organizováno na stavovském principu, jenž vojsko „bratří“ rozděloval pečlivě podle míry urozenosti a sociální příslušnosti členů... Lze říci, že voje tábořské i sirotčí od počátku do konce byly v rukou velitelů z drobné šlechty (výminkou i z vysoké) a v titulech dostávalo se jim a jimi navzájem bylo užíváno vždy a všude čestných přívlastků feudálních ceremonielem zavedených. T. j. kníže byl „z boží milosti“, pán „urozený“, rytíř „statečný“ atd. Žižka sám přijal po vítězství u Něm. Brodu pasování na rytíře - krátce o tom, že Táboři dbali pečlivě rozdílu stavů, nelišice se v tom směru v ničem od názorů době vládnoucích, nemůže býti pochybnosti.“¹⁵⁸⁾

„A také postavení sedláků, sedláků na gruntch svých pod panstvím Táborů, bylo právně totéž, jako za jiných vrchností před tím i po tom, zcela v duchu theorie o stavu robotném, jenž má vyživovati svobodné stavy vyšší - rozdíl byl jen v tom, že vývoj událostí zhoršil situaci sedláků tábořských a sedláků vůbec způsobem odedávna neslýchaným; sedláci stali se předními obětmi války. Nejen že Tábor od počátku (když ještě nedoznaly pohádky chiliastické o rajské budoucnosti všech) vymáhal od nich platy a dávky dříve obvyklé, ale válka, jako všude jinde za situací podobných, dolehla právě na sedláky nejhroznějším způsobem... Sedlákům bylo sloužiti bojujícím stranám kontribucemi peněžitými, dobyt看em, obilím, obrokem nebo fůrami, jim bylo na rozkaz nebo po násilném sehnání od statku účastniti se osobně toho či onoho vojenského podniknutí, často jen na loupež myšleného, jim bylo obávati se nebo dočkati vypálení gruntu a ožebračení úplného, mstila-li druhá strana pomoc, kterou na vsi selské vynutila před tím strana prvá. - O výsledku, že sedlák odpykal vojny tábořské nejvíce, že země byla místy na míle zpustošena a vypálena, jsou všechny zprávy ve shodě úplné.“

„Nedivno,¹⁵⁹⁾ že selský lid, pokud nezvojančil úplně ve vojscích tábořských a nenaučil se žítí z lupu a zabíjení, poznal konečně, že je přední obětí tábořských válek a odvrátil se od bratří úplně. Jméno „bratří“ bylo beztoho již jen prázdným ohlasem lepší minulosti; vojska „bratří“ plnila se řemeslnými násilníky všeho druhu, i z ciziny přichozími, a slovo Tomkovo, že šlo o loupežné a vražedné dráby, skrývající se pod jménem božích bojovníků, není asi daleko pravdy. Země, jež pokrývala se čím dál tím větší počtem vypálených vsí a měst, místy pustla, hlad i mor počal provázeti stálé zápolení válečné - je znamením, že mravní a rozumové síly národa nebyly ještě vyčerpány úplně, dovedli-li ostatní Čechové sjednotiti síly své, aby dalšímu neštěstí učinili konec... Tak došlo k Lipanům; - píše-li se ještě dnes, že u Lipan byla poražena demokracie česká, víme již bezpečně, že je to omyl zaviněný nesprávnými představami Palackého.“

„Výsledky válek husitských byly, jak se uznává obecně, nejzhořbnější právě pro sedláka. V souvislosti těch poddanských škod má důležité místo i plné vyvrácení panství církevních. Jejich množství a rozsah přispěly jistě především k zesvětačení církve a vzbudily právem odpor; nej-

*Táboři
a sedláci.*

stinnější stránka jejich byl papežský fiskalismus, jenž z nich dovedl těžiti čím dál tím bezohledněji i časté zadávání beneficí cizincům. Ale naproti tomu třeba vzpomenouti, že statky bývaly jaksi tichou rezervou moci královské, jež považovala se za vrchního vlastníka jejich, že to byl pražský arcibiskup doby Václava IV., jenž pro rozšíření práv poddanských projevil porozumění největší, že po příkladu jeho celá řada velkých dominií biskupských a klášterních jala se rušiti staré právo selského odúmrtí; je také známo jinak, že „pod berlou“ se poddaným vedlo poměrně nejlépe; sám duchovní nemohl přece zcela zapomínati na příkazy křesťanské lásky a shovívavosti; na statcích duchovních najdeme také v té době nojvíe pokroku správného a tuším i technicky hospodářského. Ve válce a po válce octly se zničené církevní statky většinou v rukou panstva - od té doby teprv mohl vzrůstat v zemi velký panský velkostatek, jehož nároky se na poddané utužily. - Posun v majetku a vlivu mezi stavy zemskými jim způsobený byl nemenší než v době konfiskací pobělohorských... a výsledek, že totiž revolucí stali se právě páni mocnějšími a poddaný lid závislejší, byl v ironické protivě k tomu, co plnilo sny Táboru vznikajícího. I jiný důsledek, jenž souvisel s převratem, že panská šlechta nabyla vůči koruně moci nebezpečné, nebyl na prospěch státnímu životu v budoucnosti.“ Tolik historik Pekař.

*Husité
opouštějí
Slovensko.*

Bitvou u Lipan byla smetena polní bratrstva s dějinného jeviště nejen v Čechách, ale i na Slovensku. Zděšení pohromou vydávali velitelé posádek pod smlouvou nebo za náhradu města, jež tam drželi a opouštěli zemi. Některé oddíly se tam udržely až do časů Jiskrových. V září r. 1435 dobývali klášter Sv. Beňadika nad Hronem. Obhájei po zoufalé obraně, pokud neprechli, byli pobiti, vše rozchvácano, budovy vypáleny. Brzy si jej mniši opět upravili k obývání. Husitské jízdy na Slovenskou zemi těžce dolehly, myšlenkově však byla husitským hnutím sotva dotčena. Jediný kněz na Slovensku, Jan Laurin, kanovník nitranský, odchovanec pražské university, měl r. 1419 proces pro hájení husitského kacířství, a též ten se ho zřekl.¹⁵⁴⁾

*Zikmund
císařem
1433.*

Po bitvě u Domažlic odebral se Zikmund s hloučkem uherských jezdoů do Italie, kdež dosáhl v listopadě r. 1431 koruny lombardské a po těžkém vyjednávání s tamními městy dospěl konečně jak zmítaný vrak do Říma, kde byl 31. května 1433 od Eugena IV. korunován na císaře. Tento výjev je zobrazen na měděné bráně svatopetrského chrámu.

*Kompaktáta
1438.*

Jednání mezi Prahou a Basilejem bylo velmi nesnadné a vleklé, poněvadž koncil nemínil husitům povolit hierarchie, t. j. arcibiskupa a biskupů, a nechtěl se výslovně zříci rozchváceného církevního zboží. Páni a města si však dali držení těchto úchvatů potvrdit od krále, ať si říká koncil cokoliv. V červnu r. 1436 se sešel v Jihlavě český sněm, na němž byli zastoupeni i Moravané. Byl přítomen císař Zikmund, jeho zeť Albrecht, četné duchovenstvo a plnomocníci basilejského koncilu, jejichž vůdcem byl francouzský biskup Filibert. Bylo voleno katolické město blízko českých hranic, aby jednání nebylo rušeno, poněvadž Čechy ještě nebyly uklidněny a některá města jako Tábor a Hradec vzdorovala. Za slavnostního sezení na tamním prostranném náměstí byla vyhlášena kompaktáta a legáti sňali s husitů klatby. Jednání se neobešlo bez sporů a hádek o kostely a pravomoci. Bylo zjevno, že kompaktáta byla ujednána z nutnosti jakéhokoli smíru.

*Jejich
podstata*

Kompaktáta jsou pražské články, k nimž koncil přidal nějaká omezení, aby je zbavil

bludného obsahu. Předně byl povolen kalich, ale duchovním bylo nařízeno, aby věřícím připomínali, že celý Kristus jest přítomen pod každou z obou způsob. Bylo zakázáno připouštět k přijímání dítky, utrakvisté však jim podávali pod obojí způsobou. Konečně nový obřad měl být omezen jen na kostely, do nichž právě byl zaveden, a neměl být uváděn do kostelů, jež tehdy držela strana římská. - V druhém článku kompaktát se nařizovalo stavování a trestání veřejných hříchů s dodatkem, že se to má dít skrze ty, kterým to přísluší, t. j. vrchnost duchovní nechť trestá hříchy osob duchovních, vrchnost světská osob světských. Táborští bratři se všichni cítili povoláni k stavování hříchů ohněm a mečem. Slovo Boží mělo být svobodně hlášáno od kazatelů schopných a schválených, rozumí se od biskupa. V katolických kostelích vykládá křesťanské učení jen biskup a koho on ustanoví. - Poslední článek pravil, že duchovní mohou být správci církevního zboží, což vždy bývalo, poněvadž vlastníkem je církev. Důležitější však bylo to, o čem se mlčelo, to jest, kdo co uchvátil, to měl.

Kompaktáta měla dva podstatné nedostatky, že totiž nepovolovala husitům hierarchie a nedosáhla papežského schválení. Kališníci si zvolili Rokycanu arcibiskupem, Martina Lupáče a Václava z Mýta biskupy, a žádali za jejich vysvěcení. Ale král Zikmund, koncil a Rožmberkové byli v té věci zajedno, že se arcibiskup husitské straně povolovat nemá. Koncil tedy odkládal, Zikmund zjevně do Basileje psal, aby Rokycana byl potvrzen, potají však vybízel koncil k neústupnosti. Zikmund myslil, že časem dosadí v Praze arcibiskupa strany římské, jenž by světil a spravoval duchovenstvo obojího obřadu, a že vůbec odklady a vytáčkami se mu podaří to, čeho nedosáhl zbraní, že totiž husitství úplně vyhladí. Císař opíraje se o nejmocnější panské rody, jež zůstaly církvi věrny, a o Příbramovu mírnou stranu husitů, jež byla spokojena s tím, co se podávalo, byl by povalené biskupské stolce opět vztyčil, ale brzká smrt mu provedení plánu nedopřála a jeho nástupcové pro nové bouře nebo neschopnost církevní poměry v Čechách napravit nedovedli. Země zůstala bez pastýře, stolec proslavený sv. Vojtěchem byl skoro půldruhého století osiřelý a náboženský stav naší vlasti se utvářel nanejvýš kormutlivě.

R. 1431 na hod Boží vánoční zemřel na roudnickém hradě arcibiskup *Konrád z Vechty* jako 80letý stařec, jenž byl po deset let kališníkům světil kněží, a oni neměli tolik diplomatické prozíravosti, aby si od něho zavčas dali vysvětit několik biskupů, tak si sami zřídili vlastní kališnickou hierarchii a žádali koncil jen o uznání a potvrzení vlastní správy již vybudované. Nechavše Konráda zemřít bez nástupců v úřadě, stáli tu husité bez biskupa jako stádce bez pastýře, a jejich žáci musili podnikat svízelnou pouť i k dalekým biskupům a doprošovat se kněžského svěcení, jehož se jim dostalo, když slíbili, že nebudou podávat z kalicha.

Papež Eugen IV. potvrdil mír mezi husity a okolními národy, kompaktát však nepotvrdil, a tak nebyly trvale zaručeny ani ty výhody, jež koncil poskytl. Jako předloha odhlasovaná sněmem potřebuje podpisu presidentova nebo králova, aby nabyla zákonné platnosti, tak i kompaktáta ujednaná od církevního sněmu vyžadovala

*Nedostatky
kompaktát.*

schválení papežova, aby se stala trvalým smírem mezi husity a církví. Bez tohoto schválení byla kompaktáta jen příměří, jež Pius II. r. 1462 vypověděl.

*Smutný
konec
basilejského
koncilu.* Těž sněm basilejský si přisvojoval nejvyšší moc v církvi a vyvyšoval se nad papeže, s nímž se proto dostal do sporu, a Eugen IV. koncil basilejský r. 1437 rozpustil. Hrstka účastníků hlavně vlivem francouzských prelátů v Basileji setrvala a zvolila dokonce vzdoropapeže, Amadea Savojského, ještě laika. Zbytek koncilu však tím upadl v nevážnost. R. 1447 byl rozehnán a vzdoropapež Felix V. se podrobil Mikuláši V. a jej odprosil. Tak žalostně skončil basilejský koncil a na kompaktáta, jeho dílo, padl těžký stín papežské nedůvěry a nepřízně. Husité měli znamenité hejtmany, kteří dobyli slavných vítězství, marně se však ohlížíme po prozíravých diplomatech, kteří by dovedli tak skvělé úspěchy zužitkovat, zajistit mír a vymoci podmínky, potřebné k zdárnému vývoji strany.

*Závěr.
Zesílení
českého
živlu.* Hlavní zisk z husitských bouří mělo měšťanstvo a šlechta. Velkého rozmachu se dožila i česká národnost a řeč. Národnostní hranice ustoupila daleko k hranicím zemským. Pás německých měst s českými menšinami se táhl hlavně podél Krušných hor. Německé zůstaly Chebsko, Loketsko, severočeské výběžky a některé ostrovy na pomezí moravském. Počeštily se i České Budějovice (1447), Český Krumlov, Prachatice, Vimperk, Žatec, Litoměřice, Teplice, Ústí nad Labem, Plzeň (1450). Zikmund potvrdil husitům požadavek, aby žádný Němec nebyl dosazován na úřady a aby se neusazoval v městě, není-li podobojí. Výjimka byla učiněna na př. v Kutné Hoře k vůli hornictví. Denis poznamenává, že přese všechny pokroky Slovanů bylo v Čechách mnoho Němců, zvláště ve městech.¹⁸⁸⁾

*Oslabení
státní
jednoty.* Toto přiosření národních protiv a náboženské rozpoltění českého národa zasadilo těžkou ránu českému státu. Po celou dobu husitských bouří, to jest po 17 let, byl český stát rozlomen na dva kusy, část ovládanou husity a část, jež uznávala krále Zikmunda. Toto zející rozštěpení vystoupilo znovu na den ke konci panování krále Jiřího z Poděbrad. Píše-li se, že spor s husity vyhrál papež, je tomu rozuměti tak, že husitům přes začáteční úspěchy nestačily síly na to, aby trvale dosadili na český trůn domácí husitský rod a aby zabránili roztržení českého státu; kalich však a rozebrané statky si uhájili. Přesto slyňuli Čechové dlouho zálibou a zkušeností v umění válečném, v němž se doma mládež záhy cvičila, učlo se točit vozy podle návodu Žižkova, a čeští bojovníci a v Čechách najatí rotmistři plnili všechna okolní bojiště po více než sto let.

*Kulturní
ztráty.* Kulturní ztráty způsobené husitskými válkami nelze ani odhadnouti. Byloť zbořeno několik set kostelů; také proto je naše země tak chuda na stavitelské památky románského slohu. Posvátné budovy, jež naši vlast zdobily, ji nyní svými rozvalinami ohavily, což zvláště platilo o hlavním městě Praze. Klášterů bylo zpustošeno přes 170. Kdo odhadne pohromu, která tím postihla poklady umění malířského, sochařského a klenotnického, kdo ocení škodu způsobenou zničením klášterních a kolejních knihoven? Vždyť tehdejší knihu musil neúnavný mnich psát a opisovat i několik let. Vyšehradský kodex, jenž ty hrůzy přežival, se cení na 30-50 milionů Kčs. Naše liberální historie se tímto thematem nerada zabývá a vyhýbá se mu.

*Porušení
katol.
tradice.* Těžce poškozena byla husitstvím naše katolická tradice; vždyť ještě Hus se hájil běžnou tehdy větou, že žádný Čech dosud nebyl shledán kacířem, poněvadž usvědčení a trestání kacíři bývali cizí přistěhovalci. Leč působení Husovo, jeho odsouzení a upálení, křížácké výpravy, zrušení těžce dobytých kompaktát (1462) naplnilo část národa našeho hněvem proti římské církvi a proti papeži. Tento hněv vehnal husity pod prapor Lutherův a nyní neustálým ohříváním dávných sporů a křivd, líčením husitů jako božích bojovníků za svatý zákon, nepoctivým skreslováním a ostouzením římské strany staly se naše dějiny kalnou studnicí protikatolického záští. I Poláci

vedli v 15. století dlouhou válku s Německým řádem, tedy také do jisté míry s církevní mocí. Oni však válku vyhráli, papež rozhodl v toruňském míru (1466) v jejich prospěch a Poláci si uchovali neporušené katolické dějiny, čili katolickou tradici podobně jak národové románští. U nás byl učiněn jak v mnohém jiném i v této věci jen krásný náběh.

Píše-li se, že husité své síly přecenili, že válkami byla země silně vyliďněna, třetina zhubena, zemanstvo zdecimováno, stát rozvrácen, universita upadla, vzdělaných mužů ubývalo,¹⁵⁶⁾ že zisky byly strašlivě zaplacony,¹⁵⁷⁾ že byl podlomen šťastný a slibný rozvoj národa ve chvíli, kdy se vyzbrojil a vyrůstal k pravé velikosti,¹⁵⁸⁾ třeba k tomu jen přisvědčit. Historie minulého století nanesla na husitskou dobu mnoho ličidla a laku; ale ani život, ani věda nestojí a v posledních letech se ozvaly i s nejvyšších míst hlasy střízlivější.

ZIKMUND. (1436-37)

Na Staroměstském náměstí stálo připravené podium, ověšené vzácnými sukny, a 26. srpna r. 1436 vystoupil na ně král Zikmund se svým dvořanstvem a posadiv se na vyvýšeném trůně v císařském úboru a s českou korunou na hlavě, přijímal přísahu věrnosti od zástupců prořidlého měšťanstva. Korunovaci u sv. Víta r. 1420 a toto skládání přísahy na Starém Městě dělila dlouhá mezera naplněná záplavou krve a požárů. Po čtyřech dnech dosadil král podle starého obyčeje na všech třech radnicích nové konšely, vybral je však vesměs z nejmírnější strany Příbramovy, která se spojovala jen s kalichem a obecné církvi vycházela co nejvíce vstříco. M. Jan Příbram byl farářem u sv. Jiljí. Sešel se i zemský sněm a král obsadil konečně opět zemský soud, na němž zasedali před válkou výlučně páni, nyní se však na něm domohli vedle dvanácti pánů osmi míst i rytíři, všichni ze strany katolické nebo Příbramovy. Nejvyšším purkrabím se stal Menhart z Hradce.

Obsazení
úřadů.

† 1448.

Ze Žitavy se vrátila po dlouhém vyhnanství svatovítská kapitula, nepatrné to trosky četného kdys duchovenstva. Zikmund ji opatřil nejnutnějšími prostředky k výživě a tak opět započaly katolické bohoslužby na hrobech svatých dědiců a králů, ovšem bez lesku a nádhery dřívějších dob. Tak vznikly v Praze dvě konsistoře, hořejší u sv. Víta, kde kapitulní děkan spravoval stranu pod jednou; žáky jí světil biskup olomoucký. U chrámu týnského sídlila konsistoř dolejší, skládající se z mistrů a pražských farářů; její děkan slul administrátor a řídil stranu pod obojí. Král jmenoval administrátorem Křišťana z Prachatic, stoupence Příbramova, a odstrčený Rokycana, horlivý husita, byl nucen se uchýlit na Kunětickou horu. Vrátila se též prořidlá bratrstva řeholníků a zařizovala si skromný život ve zříceninách svých klášterů: minorité, dominikáni, johanité, servité, svatojirské jeptišky. Též do některých rozvalin venkovských klášterů se vracely zbytky řeholníků, kteří přečkali bouře.

Dvě
konsistoře.

Za velkého sběhu byl (1437) opět slaven den svátostí, jež v kapli Božího Těla ukazo-

val biskup Filibert. Za přítomnosti dvora, obojího kleru a četných poutníků bylo ohlášeno česky, latinsky, uhersky a německy, že Čechové a Moravané, přijímající tělo a krev Páně pod obojí způsobou, jsou věrní křesťané a praví synové církve. Tím měla být smyta s českého jména hana kacířství. Toto prohlášení bylo vyryto zlatým písmem na jednu kamennou desku česky, na druhou latinsky a obě byly zazděny nad vchodem kaple Božského Těla.¹⁵⁹⁾

*Uklidnění
země.*

Sněm povolil králi též daň na vybavení královského zboží z rukou pánů. Zikmund však jí k nemalému překvapení užil k něčemu zcela jinému. Jak bylo za dlouhých válek mnoho hradů zbořeno, tak byly zase jiné vystavěny. Poněvadž však neměly k sobě příslušných zboží, stávaly se sídly loupežné chasy. Za část sešlých peněz Zikmund tyto hrady kupoval, dobýval jich a srovnával se zemí, na př. hrad Kalich, zbudovaný od Žižky nad Litoměřicemi. Za ostatek berně najal zbytky tábořských rot, jež se na různých tvrzích držely, a vypravil je pod *Janem Jiskrou* z Brandýsa do Uher proti Turkům, ne bez vedlejšího úmyslu, aby Čechy úplně vyčistil od nepokojných živlů.

Tábor.

Podrobil se i Tábor. Císař jej povýšil na svobodné město královské, potvrdil mu rozsáhlou državu osmi čtverečních mil, skládající se ze zboží kláštera louňovického a jiných církevních ústavů. Měšťané pak si vyžádali do městského erbu znak samého císaře, dvojhlavého černého orla, vyznamenání, jakým se nemohlo pochlubit žádné české město. Velké privilegium bylo Táboru dáno roku 1437 „v den obrácení sv. Pavla“ a revers zlaté pečeti, představující bránu města Říma, nese obvyklý nápis: *Roma caput mundi regit frena orbis rotundi.*¹⁶⁰⁾ Konečně přestal vzdorovat i Hradec Králové, odkud byla vypuzena nesmířlivá strana, vedená knězem Ambrožem, a v odporu proti Zikmundovi setrval už jen pan Roháč z Dubé na Sioně, tábořský hejtmán z panského rodu Hronoviců.

*Roháč z Dubé
na Sioně
1437.*

Sebrav houf Táborů a Sirotků usadil se s nimi na pevném hradě Sionu jihozápadně od Kutné Hory a činil odtud výpady do širokého kraje, zvláště však číhal na stáda volů a náklady vína, jež byly posílány z Uher do Prahy k Zikmundově císařské tabuli. Pan Roháč zajímal povozy i stáda, dopravoval je na svůj hrad a hodoval se svými bojovníky královsky. Zikmund vzplanul proti výtržníkovi náramným hněvem a žádal sněm, aby proti Roháčovi jako zemskému škůdci byla svolána hotovost. Většina rytířstva však namítala, že pan Roháč je jen škůdcem císařovým, ten ať vede proti němu válku sám na vlastní výlohy. Nejvyšší hofmistr Hynek Ptáček z Pirkštejna obléhal Sion s Pražany a některými pány již od května r. 1437. Nastavěl kol dokola věží a bašt, z nichž lupičské sídlo ostřeloval; z počátku však víc škod utrpěl než způsobil. Obdržev další posily, dobyl 6. září po čtyřměsíčním obléhání Sionu lší. Vyčkav prudkého větru vanoucího z ležení k hradu, dal Ptáček naráz vypálit všechna děla, takže Sion byl za krátkou chvíli zahalen v mraky dýmu a sloupy ohně. Hofmistrův lid vskočil nepozorovaně do příkopu a po žebřích vylézal na valy. Na poplach strážných zvedl se pan Roháč od stolu, chopil se meče a na hradbách a náspech se strhl krutý boj.

Vůdce však s 52 druhy byl zajat, jiní zahynuli; část se hájila do noci a pod její záštitou se spasila útekem. Sion vzplanul ohněm, svítě jako děsná pochodeň daleko do polabské roviny. Pak byl zbořen a srovnán se zemí. Tak byla udušena poslední jiskra vzdoru proti králi. Když byl pan Roháč předveden před Zikmunda, volal, ať mu vy-
loupou oči, že nechce nešlechtného císaře ani vidět. Ten mu však připravil něco hor-
šího. Nejprve jej dal zmučit a 9. září byli všichni zajatci oběšeni na Staroměstském
náměstí na trojpatrové šibenici, nejvýš pan Roháč v červeném rouchu se zlatým pá-
sem a v pozlacených poutech, na nižším patře tři znamenitější jeho pomocníci, na
nejnižším ostatních 48; byl to jakoby dozvuk Lipan.

Šeredná poprava uprostřed města vzbudila mezi lidem s nešťastníky soustrast a ve východních krajích propukla nespokojenost v branný odpor. Vtom se císař rozne-
mohl a cíťe, že se přiblížil konec jeho života, dal zavolat do Prahy zetě Albrechta. Ne-
moha se ho dočkat, vypravil se 11. listopadu s celým dvorem mu vstříc, jsa nesen
pro dnu v křesle pod zeleným věncem, v císařském rouchu, a provázen jsa několika
sty pěších a jízdných. Se zetěm a dcerou se setkal ve Znojmě. Vřelými slovy tam vy-
bízel české a uherské pány, aby přijali Albrechta a Alžbětu za své pány a jeho dědice,
pamětlivi jsouce dávných úmluv a prozírajíce k prospěchu vlastních zemí, jež se pod
společným tak ctnostným a moudrým panovníkem tím snáze ubrání proti Turkům.
Jako sedmdesátiletý stařec skončil Zikmund ve Znojmě svůj pohnutý život v pod-
večer 9. prosince, sedě na trůně v císařském ornátě a s korunou na hlavě, jsa právě
na mši svaté. V Čechách, ve své vlasti, se nechtěl dát pochovat, jsa si vědom, že
u většiny národa není v lásce, a maje v paměti, jak naložili s tělem jeho bratra Václava.
Proto si dal už dávno připravit hrobku ve Velkém Varadíně u nohou sv. Ladi-
slava.

*Zikmunda
smrt.*

Zikmundem vyhasl rod Lucemburský, jenž dal naší zemi čtyři krále; z těch byli tři
zároveň králi německými a dva římskými císaři. Václav IV. a Zikmund dali utratit
každý jednoho Jana. Václav sv. Jana z Nepomuku pro mlčení, Zikmund Jana Husa
pro bláhové mluvení. Václav rozpoutal dlouholetou netečností husitské bouře, Zik-
mund se je snažil dlouholetým bojem zdolat. Povahou připomínal svého děda Jana.
Byl vzdělán nad soudobé panovníky; s poddanými různých národností mluvil v je-
jich mateřštině. Byl vlídný, každému vykal, přitom byl žertovný a vtipný. Jeho víra
byla hluboká, zbožnost upřímná. Když jej Prokop Holý (r. 1429) v Bratislavě vyzval,
aby přestoupil k husitům, oni že ho budou bránit proti všem nepřátelům, náramně se
rozhorlil a dokládal Bohem, že chce raději zemřít nežli ve víře pochybit. Jeho chyby
byly sklon k rozmařilosti a nevybíravost v prostředcích. Přes 30 let byl v popředí
evropských dějin, jsa postaven před několik těžkých úkolů, na něž jeho síly nestačily.
Jeho největším úspěchem je svolání dvou koncilů a odstranění dvojpapežství. Dědic
českého trůnu obnovil jednotu ve všeobecné církvi, ale svých českých poddaných
k této jednotě mocí přivésti nedovedl a rozumnými ústupky nechtěl; zemřel, zane-
chávaje české poměry církevní neurovnané a zemi bez biskupa.

*Jeho
povaha.*

R. 1415 udělil Bedřichovi Hohenzollernskému marku braniborskou a mnoho českých lén v německé říši zastavil. Jako král uherský zastavil Polsku 14 spišských měst (1414 až do 1771). U Nikopole byl r. 1396 poražen od Turků. Benátčané se zmocnili Dalmacie s přilehlými ostrovy. Slavný rod lucemburský zmizel s evropského jeviště a ustoupil Habsburkům, kteří byli po prvním náběhu od Lucemburků zatlačeni a zastíněni.

ALBRECHT. (1437-39)

Vymření Lucemburků bylo pro náš národ neštěstím, poněvadž přijetím Albrechta, jenž byl zároveň králem uherským a německým, bylo málo naděje, že by nová dynastie, kotvící pevně v zemích alpských, hluboko zapustila kořeny v Čechách, dleli že by u nás zdomácněla, s národem srostla a cítila, sloužila jeho všestranným potřebám a zastávala jej navenek. Dějinný osud našemu národu nedopřál, aby se vzmohl na svůj vlastní královský rod a proto od té doby vane z našich dějin jakoby dech osiřelosti. Naši předkové konec konců Habsburkům a Lotrinkům do značné míry přivykli, ale pravé lásky a vřelého cítění mezi nimi nebylo. Naše země se ponenáhlu vpravovaly do smutného úkolu říšských provincií, země, jejichž hlavní město Praha byla v pravém slova smyslu první císařskou residencí v krajích zaalpských. Mimoto je proud českých dějin od vymření Lucemburků až do konce středověku (1526) neklidný, hladina veřejného života je jako po prudké bouři zmítána silnými vlnami, na trůně se rychle střídají panovníci z různých rodů.

*Vzdorokrál
Kazimír.*

Vévoda Albrecht, jenž již od r. 1424 vládl jako markrabí na Moravě, byl od pánů a Pražanů zvolen za českého krále v Praze hned v prosinci (1437), rytířstvo však a většina venkovských měst, strana to horlivě husitská, zvolila v květnu r. 1438 na Mělníce za krále Kazimíra, 13letého bratra polského krále Vladislava III. Strana rakouská si však pospíšila a 29. června korunovala svého kandidáta u sv. Víta. Obřady vykonal olomoucký biskup Pavel z Milčína. Nový český král byl vysoké a silné postavy, málomluvný a vzezření přísného, povahy šlechtné a slovu věrný. Byl, jak praví Bartošek z Drahonic, dobrý člověk, třebaš byl Němec.

Národní strana sebrala pole a zesílena jsou čtyřmi tisíci Poláků zaujala za vedení Hynka Ptáčka z Pirkštejna pevné postavení u Tábora. Albrecht vytáhl proti ní se svými stoupenci a s pomocnými sbory z říše. Pět týdnů se obě vojska u Tábora vzájemně pozorovala za střídavých výpadů a drobných pútek. Žádná strana se však nedala vylákat z vozových hradeb. Na zprávu o silném vpádu Poláků do Slezska strhl Albrecht u Tábora pole a táhl proti nim, ale již v lednu 1439 bylo sjednáno mezi ním a Poláky prostřednictvím papeže Eugena IV. příměří. O zábavě masopustní ve Vratislavi spadl král nešťastně se schodů a zlomiv si nolu zůstal chromý. Příměří využil k výpravě proti Turkům do jižních Uher. Mnoho tam však nepořídil. Na zpáteční cestě se roznemohl na úplavici a zemřel nedaleko Ostřihoma 27. října 1439. Pochován byl ve Stolním Bělehradě.

Při tehdejšímu stavu evropské politiky přišlo jeho úmrtí velmi nevhod, poněvadž naň byly skládány velké naděje, jmenovitě že zarazí postup Turků do Evropy. Německá knížata ve Frankfurtě shromážděná bolestně želela jeho předčasného skonu a podunajské země, jež on po prvé spojil pod svým žezlem v politickou jednotu, zůstaly jakoby bez panovníků v době, kdy moudrých a statných králů měly nejvíc zapotřebí.

LADISLAV POHROBEK. (1440-1457)

Teprve v únoru r. 1440 se narodil zesnulému králi v Komárně dědic Ladislav, zvaný proto Pohrobek. Poněvadž uherské království, tísněné od Turků, potřebovalo silné ruky, povolala většina uherských stavů již v lednu r. 1440 na uprázdněný trůn polského krále *Vladislava III.* Vůdcem této polské strany byl rumunský šlechtic Jan Hunyady, později proslavený hrdina v tureckých bojích. Polský král, teprve šestnáctiletý, ale nad věk vyspělý, přitáhl do Uher a došed uznání ve větší části země usadil se v Budíně, jsa zároveň králem polským a uherským. Rakouská strana uznávala právo Ladislava Pohrobka. Nemluvně mající čtyři měsíce věku bylo korunováno ve Stolním Bělehradě. Vdova Alžběta se s ním usadila v Bratislavě a Uhry měly dva krále a domácí válku. Velké množství vojenského lidu přicházelo z Čech do Uher a vstupovalo do služeb té i oné strany. Čapek ze San sloužil na straně polské.

1434-44.

Alžběta najala Jana Jiskru z Brandýsa, aby v Uhrách hájil práva Ladislava Pohrobka a aby zamezil polskému vzdorokráli vstup do země. Jiskra byl Moravan, katolík, man pánů z Kravař na Všechnovicích u Bystřice pod Hostýnem.¹⁶¹⁾ Byl to kondotier, jenž za žold sloužil nejprve Benátčanům, pak Zikmundovi proti Turkům. Alžběta jej pověřila obranou nejdrahocennější části Uher, Slovenska, s horními městy a dvěma mincovnami v Kremnici a v Košicích. Shromážděním jeho žoldnéřů byl Ráb. Nebyli to sami husité ani sami Čechové. Horní města, vdovský to úděl královny, mu otevřela brány dobrovolně, která se vzpírala, jako Krupina a Starý Těkov, byla vzata útokem a zpusťována. V krátké době ovládl Jiskra celé střední a východní Slovensko od řeky Nitry po Humenné a Tokaj. Obvyklým jeho sídlem byl hrad Zvolen, uprostřed báňských měst, často dlel v Košicích. Spišský hrad svěřil drsnému Petru Aksamitovi z Lideřovic na Tábořsku, Rychnavu Janu Talafusovi z Ostrova na Chrudimsku. R. 1442 byl Jiskra jmenován kapitánem horních Uher a županem šaryšským. Povázil bylo v rukou Pankráce ze sv. Mikuláše, straníka polského a Jiskrova odpůrce. Alžběta sídlila v Bratislavě, ta však po její smrti také přešla na stranu Vladislava Polského.

Jiskra
na Slovensku
1440-1462.

1442.

Husité byli mistři v opevňování kostelů a klášterů. Středověké kostely bývaly beztoho hrazeny; podle potřeby je obehnali náspem, opatřili baštami a pevnost byla hotova. Vnitřní okrasy a ozdoby odstranili; zevně namalovali nebo vytesali kalich, znak tehdejších pánů Slovenska. Tyto kostely byly místy i po odchodu posádek zvané husitskými; není však dokladů, že by tam nové kostely byli stavěli.¹⁶²⁾ Důležitá pevnost

Jeho
pevnosti.

Lučenec byl opevněný cisterciácký klášter sv. Štěpána. Některé staré hrady, zvláště pohraniční, učinili skoro nedobytnými. Jmenovitě to byl Muráň, Spišský hrad, Moldava a j. Z některých byly vedeny podzemní chodby, jimiž se zásobovali nebo unikli do bezpečí. Husité se zaryli do slovenské půdy jako krtci a pokryli ji četnými pevnostkami. Vedle báňských měst patřily Jiskrovi Prešov, Košice, Bardijov, Kežmarok. Jako zástupce králův dbal o bezpečnost, vybíral daně a v Kremnicirazil minci zlatou a stříbrnou na jméno krále Ladislava. Jiskra sám jako katolík a ve službách katolického krále klášterů šetřil, ale všude nedovedl zabránit pychu svých podřízených a tak i v této době celé desítky kostelů a klášterů byly vyloupeny a zničeny.¹⁶³⁾

Jiskra panoval na Slovensku řadu let za neustálého boje se sousedy, straníky polskými, Pankrácem, Mikulášem Komorovským, kapitánem spišských měst, zastavených Polsku, a biskupem jagerským, později s Hunyadovci.

Mladý král polský a uherský Vladislav III. dlouho nepanoval. Padl u Varny v boji proti Turkům v listopadu r. 1444. S ním tam zahynulo dosti českých bojovníků, jež najal známý nám kardinál Julián Cesarini. Zahynul tam s nimi. Nyní uznaly celé

1440. Uhry Ladislava Pohrobka, ale sněm v Budíně zvolil Jana Hunaydyho za zemského správce. Jiskra, jenž byl pověřen hájením země proti Polákům, stal se nyní zbytečným. Celé království uznávalo Habsburka Ladislava. Jeho úkol byl splněn. On však neustoupil a zemský správce jej zatím musil nechat na pokoji. Teprve r. 1449 zvedl proti němu válku, jež byla provázena na obou stranách velkými krutostmi. R. 1451 oblohl Hunaydy s vojskem asi 15.000 silným Lučenec. Zničil podhradí, zbavil posádku vody, ta se však obávala vzdát se na milost a nemilost. Bylo jich 500. Jiskra její naděje nezklamal. Dorazil 7. září s 5.000. Zemdlení obháječi učinili výpad, Hunyady se ocitl v dvojím ohni a bitka skončila jeho překotným útekem. Jagerský biskup Hedervári, jenž vedl předvoj, upadl v zajetí. Byl propuštěn za výkupné. Král Ladislav na naléhání uherského sněmu Jiskru úřadu zbavil. Aksamit se však vzepřel. Shromáždil kol sebe mnoho propuštěných žoldnéřů - „Bratříků“ a ve Spišsku s nimi zle řádil. Ale již r. 1455 dosadil král Jiskru znovu na bývalý jeho úřad, aby mu byl oporou proti mocnému Hunyadovi.

Bitva
u Lučence
1451.

Poměry
v Čechách.

Čechové nedbajíce dědičných práv Pohrobkových a pominuvše polského prince Kazimíra zvolili v červnu r. 1440 za krále bavorského vévodu Albrechta, jenž před lety přebýval při dvoře krále Václava a uměl česky. Císař Bedřich III. však bavorského vévodu varoval, ať se neopovazuje sahati na práva jeho svěřence Ladislava. Čeští stavové sice nepřipustili k volbě zemí k české koruně přivtělených; ale když ony prolašovaly, jmenovitě Slezsko, že nikoho jiného za krále nepřijmou leč Ladislava, a když i Oldřich z Rožmberka, přední velmož český, volil bavorského vévodu jen na oko, potají pak císaři vzkázal, že za krále nikoho neuzná leč Ladislava, nezbývalo než čekat, až nezletilý dědic dospěje.

Bedřich III.
1440-1493.

Za nástupce Albrechtova v Němcích zvolili kurfiřti Bedřicha III., vévodu štyrského, jenž je posledním německým králem, který se dal v Římě (1452) korunovat na císaře..

Jeho nástupcové se nazývali císaři, ač se v Římě korunovat nedávali. Bedřich III. panoval dlouho a neslavně. Neměl tíživosti, ani potřebné ráznosti v jednání, nade vše miloval pokoj a klid a liboval si v monogramu, složeném ze samých samohlásek, jímž vše kolem sebe označoval a jenž jakoby věstil skvělou budoucnost jeho dědicům.¹⁶⁴) Čeští stavové vybídli krále Bedřicha, aby buď sám přijal českou korunu, nebo aspoň aby se jako poručník nedospělého Ladislava usadil v Praze a spravoval český stát. Bedřich však si nechtěl činit nepohodlí řízením nepokojné země a Čechům vzkázal, ať jen čekají, až mladý dědic dospěje a mezitím necht' se starají o potřeby svého království sami.

Už r. 1439 zemřel v Praze morem biskup Filibert, legát koncilu basilejského, jenž pět let světíl v Čechách oběma stranám žáky, a tak se české království octlo v nebyvalé dosud opuštěnosti; nemělo ani krále ani biskupa. V Stadicích se vyskytl poustevník, jenž se stromu shromážděnému lidu hlásal, že on je králem, kterého Bůh zemi posílá. Páni vypravili do Stadič oděnce, kteří poručili záhadnému králi sestoupit s jeho trůnu a odvedli jej do Prahy, kde byl uvězněn a pak uznán za nepřítel.

Bezkráloví.

O bezpečnost v 14 krajích, na něž se tehdy Čechy dělily, už nepečovali královští purkrabí neboli kasteláni, poněvadž královské hrady, na nichž tito úředníci sídlili, byly zastaveny a rozdány. Vladykové a zástupci měst se scházeli na krajských sněmích a volili krajské hejtmany, jejichž úkolem bylo stíhat žháře, lupiče a jiné zemské škůdce. Přesto bujely v zemi za soumraku bezkráloví drobné boje, krvavá záští a loupežné roty stávaly se metlou pokojného obyvatelstva. Státní stroj, střežící bezpečnost, jevil patrné poruchy. Hejtmani svolávali co chvíle krajskou hotovost proti loupežným rytířům, jejichž pevné skrýše byly ztékány a oni se svou čeledí věšeni. Nejvíce hluku působil Kolda ze Žampachu, velký násilník na hradě Náchodě, jehož hnízdo bylo rozvaleno, on sám se však spasil útekem. V srpnu r. 1444 byl zemským soudem na Brněnské radnici pro rozbroje a vzpurné chování při samém soudu k ztrátě hrdla odsouzen Herald z Kunštátu na Boskovicích. Brněnští pak jej jali a popravili.¹⁶⁵)

Péče o bezpečnost.

1441.

Krátce poté dostaly i Čechy zemského správce, a to v osobě Jiřího z Poděbrad. Jako čtyřiařicetiletý pán byl zvolen po Ptáčkovi z Pirkštejna (1444) za správce čtyř východočeských krajů, kouřimského, čáslavského, chrudimského a hradeckého, čímž se stal i uznanou hlavou přísne strany husitské, jež chtěla mítí arcibiskupem Rokycanu a usilovala o doplnění a potvrzení kompaktát. Jiří se smluvil se svými přáteli, že podvrátí mocné postavení strany pod jednou, již byl císař Zikmund do rukou vložil nejvyšší zemské úřady. Menhart z Hradce, nejvyšší purkrabí, měl v moci Prahu, jejíž posádce velel. Předním velmožem v zemi byl však Oldřich z Rožmberka, mistr v snování zákulisních pletich, důvěrník císaře i papeže. Chovalyť se obě hlavy křesťanstva k Čechům tak, jak jim Oldřich radil. Sněmy mařil nedocházením na ně, anebo navenek schvaloval žádost sněmu, aby papež potvrdil kompaktáta a Rokycanu a aby císař vydal zemi královici, potají však je vybízel, aby se nic z toho nedálo. Jiří prohlédl

Jiří z Poděbrad.

toto skryté tkanivo a poznával, že země nedojde klidu, dokud bude Oldřich jejím mluvčím. Když Oldřich opět vyjednával u císařova dvoru, rozhlásil Jiří, že potáhne do Saska, sebral vojsko a na úsvitě 3. září r. 1448 podnikl útok na Vyšehrad a Karlov.

*Dobytí
Prahy
1448.*

Posádka nekladla skoro odporu, Menhart byl zajat a držen v mírné vazbě na Poděbradech, až by se před sněmem zřekl svého úřadu a vydal zemské klenoty. Menhart zemřel již po pěti měsících na cestě z vazby. Praha vítala Jiřího s jásotem, povolán byl z Králové Hradce i Rokycana k týnské faře jako správce dolejší konsistoře a tak se stala Praha opět horlivě kališnickou. Za třináctileté katolické vlády se tam podávalo výlučně z kalicha jen ve dvou chrámech; v ostatních měl volný průchod obojí obřad. Nejvyšším purkrabím jmenoval Jiří Zdeňka Konopištského ze Šternberka, katolík, jenž s ním dobýval Prahy; pražským městům dosadil nové konšely. Nadvláda katolické strany byla tak naráz povalena a Oldřich si s bolestí uvědomil, že v mladém Jiřím mu povstal nejen sok, ale mistr, jenž jej předčí důmyslem i rázností. Oldřich však neopustil tak snadno politické zápasíště. Ještě téhož roku umluvil se svými stoupenci Jednotu strakonickou. Též Tábor se Jiřímu vzepřel s několika městy, která se ještě držela tábořského obřadu. Jiří překonal všechn odpor mocí meče i obratným jednáním a r. 1452 byl na zemském sněmě v Praze zvolen a uznán za zemského správce. Oldřichovi nezbylo než se uchýlit do soukromí na hrad Krumlov, kde žil až do r. 1462.

*Zemským
správcem
1452.*

*Eneáš
Sylvius
r. Čechách.*

R. 1451 byla Praha navštívena morem a za příměří stran zasedal sněm v Benešově v rozvalinách minoritského chrámu. Bylo tam přijato i císařské poselstvo, jež vedl Bedřichův rada Eneáš Sylvius Piccolomini, jmenovaný právě toho roku biskupem sienským, po pěti letech kardinálem, krátce poté povýšený na papežský stolec jako Pius II. Náleží mezi papeže humanisty a ne nevhodně bývá nazýván Tacitem pozdního středověku. Vynikal bystrostí ducha, sběhlostí ve věcech politických a proslul jako velmi plodný spisovatel. V četných spisech, psaných krásnou latinou, zanechal názorný obraz zemí zaalpských a napsal též dějiny české (*Historia Bohemica*), z nichž pak nejen Evropa čerpala své vědomosti o minulosti našeho národa, zvláště o válečných úspěších husitských vojsk, ale i sami utrakvisté si záhy přeložili dílo, jež jim umělou rukou pořídil pozdější jejich velký odpůrce.

1458.

*Jeho zpráva
o Táboře.*

Když se poselstvo blížilo k Táboru, kde hodlalo přenocovat, vyšli mu Táborští vstříc pěšky, koňmo, některý bezoký, jiný bezruký, přijali průvod se ctí a pohostili. Měšťanstvo bylo již oddáno pokojným živnostem, část ho za války zbohatla. Kdo si libovali ve válečném řemesle, odešli za hranice. Město mohlo ještě postavit do pole čtyři tisíce branného lidu. Podle Eneáše tam žilo osm sekt: Mikulášenci, Ariáni, Manichejští, Armeni, Nestoriáni, Berengariové, Valdenští a chudí Lyonští - pravé kacířské hnízdo. Každý věřil co chtěl, jen v nenávisti Říma byli svorni. Obrazu tam nikde nebylo vidět, jen městská brána byla ozdobena podobou anděla, držícího kalich, a podobou Žižky starce. Za takové návštěvy se neobešlo bez hádání o pravou víru s tamními

duchovními Mikulášem Biskupcem, Václavem Korandou, Martinem Lupáčem a Petrem Paynem. Biskupce nazývá Eneáš „plným zlých dnů“, Korandu „starým sluhou ďáblovým“. Když se odtud dostal do širého pole, praví, že mu bylo okolo srdce jako by byl vyvázl z pekla. Ale již následujícího roku, když se Tábor poddal Jiřímu, byli oni duchovní uvězněni na různých hradech, aby nebouřili země, a místo chrámu, podobného venkovské stodole, byl postaven důstojný stánek Boží a u něho ustanoveni kněží strany Rokycanovy. Příkladu Tábora následovaly Písek, Žatec a Louny.

1462.

V Benešově zalkal Eneáš nejprve nad zbořeníštěm velkolepé kdysi svatyně a pak měl k shromážděným stavům řeč, v níž je vybízel, aby ještě posečkali, než Ladislav dospěje, bez něhož se už tak dlouho obešli. Památná je rozmluva s Jiřím, v níž Eneáš skrze tlumočnicka vybízel vůdce kališníků, aby ustoupil od kalicha, že pak celá strana bude následovat jeho příkladu, čímž získá si přízeň u císaře i papeže a v nebi u Boha odplatu. Jiří však odpověděl, že jen potvrzení kompaktát papežem přinese zemi klid a shodu s římskou církví. Eneáš se však nevzdal mínění, že lze kališníky po dobrém nebo po zlém od kompaktát odvrátit a podle toho jednal později i jako papež.

Na sněmu
v Benešově.

Konečně r. 1453 donutili rakouští stavové vzpourou císaře, s jehož poručnickou vládou byli nespokojeni, že jim propustil svěřence Ladislava z poručnické závislosti. Na podzim (28. října) konala se korunovační slavnost s obvyklými obřady též v Praze. Sotva třináctiletého krále korunoval olomoucký biskup Jan Ház. Zlou nevoli působilo, že moravští stavové přísahali věrnost novému králi v Brně 6. července již před korunovaci a že též vratislavští nepřišli holdovat králi do Prahy, prý kacírstvím poskvrněné. Král rozhodl, že přísaha Moravanů tentokráte je platna, budoucně však že se to nemá dít. Vratislavští raději platili velkou pokutu a přísahali mu poslušnost též doma ve Vratislavi. Je to jen znamením, do jaké míry byla husitskými bouřemi uvolněna pouta, jež spojovala země české koruny; a přece měly horší věci teprve přijít.

Ladislav
korunován
1463.

Ladislav byl mládenec vzrostlý, ušlechtilého vzezření, zlatých kadeří, nauk milovný, v pobožnostech pilný, záhy však osiřev a nepocítiv tepla mateřské výchovy, stával se uzavřeným a nedůvěřivým. Též pomstu spíše odkládal, než aby ze srdce odpouštěl; jádro dobrého panovníka však v sobě měl. Jiří, jenž zůstal dále zemským správcem a zastával též úřad nejvyššího hofmistra, obklopil krále českým komonstvem a měl péči o to, aby se Ladislav přiučil české řeči, aby přivykl zemi a národu, k němuž jakoby kacírskému mu byla dotud vštěpována jen nechuť. Čtrnáct měsíců sídlil král na Starém Městě v Králově dvoře, jenž po patnáctileté osiřelosti opět oživil, a zasedající zemský soud rovnal nahromaděné rozepře mezi stavy.

Jeho
povaha.

Velké pohnutí mysli způsobil v křesťanském světě pád staroslavného Cařihradu (1453), jenž byl Evropě po celé tisíciletí záštitou proti vpádům asijských barbarů. A poněvadž již předtím byla na Kosově poli povalena moc knížat srbských, dorazil turecký přiboj na hranice království uherského, jež mu s pomocí ostatního křesťanstva odo-

Král
v Bělehradě
1466.
1389.

lávalo do r. 1526. V červenci r. 1456 dobylo uherské a křižácké vojsko, vedené Janem Hunyadym a neohroženým minoritou sv. Janem Kapistránem, u Bělehradu jednoho z nejslavnějších vítězství proti Turkům. Krátce poté Hunyady zemřel. Pozdě na podzim dorazil se značnou mocí, hlavně s najatými Čechy a Jiskrou, do Bělehradu i král Ladislav, jednak aby se uvázal ve vládu nad uherským královstvím, jednak aby je dále hájil proti Osmanům. V Bělehradě se spikli synové Hunyadovi proti královi ujci, hraběti Oldřichu Celjskému, jenž soupeřil se zesnulým Janem Hunyadym o moc v Uhrách, z čehož mezi nimi vzešlo velké záští. Mezitím co král dlel na bohoslužbách, byl hrabě od synů Hunyadových přepaden a na místě ubit. Ladislav byl zabitím blízkého příbuzného těžce uražen a obával se o vlastní bezpečnost. Nejsa však v přetvařování začátečnickem, říkal, že se hraběti dobře stalo, ujišťoval vinnky přátelstvím a povýšil je na úřady. Rozpustiv pak pro blízkost zimy vojsko, vrátil se domů. V Budíně však, kde se cítil bezpečnější, dal oba Hunyadovy syny zatknout. Starší, 24letý Ladislav byl sťat a mladší Matyáš uvězněn a odevzdán Jiřímu k střežení. V Uhrách propukl proti přísnému králi velký hněv. Ladislav však zdržev se krátce ve Vídni, uchýlil se do Prahy, aby tam slavil svatbu.

Pohřeb místo svatby. Slavné poselství o 700 jízdných, složené z panstva českého, rakouského a uherského, vedené dvěma biskupy, nesoucí vzácné dary, bylo odtud vypraveno do Paříže pro nevěstu Magdalenu, dceru francouzského krále Karla VII., jež byla o málo mladší než Ladislav. Praha byla zatím cele zaujata přípravami k svatbě. Pro zábavy a tance svatebčanů bylo nad staroměstským rynkem sbito lešení, s něhož bylo lze přímo vstupovati do prvních pater nejbližších domů; vespod pak měli vozkové i pěší volný průchod k obvyklým cestám. Leč tyto skvělé přípravy a radostná nálada se znenadání obrátily směrem venkoncem opačným. Mor, plížící se zemí, zachvátil i mladého krále. Veškero umění lékařské se ukázalo marným a panovník, ne cele osmnáctiletý, jehož dospělého věku se podunajští národové nemohli dočkat, byl po šestatřicetihodinné nemoci mrtvolou. Zpráva o jeho úmrtí všude ohromila; do Paříže dospěla o vánocích.

V Praze místo veselí se rozléhal po ulicích nářek a pláč domácích i cizích, neboť soustrast s mladým králem, jež neúprosná sudba sklátila v předčasný hrob, byla obecná a upřímná. Třetího dne (25. listopadu) byl nesen za velké účasti z Králova dvoru přes Karlův most k sv. Vítu na marách pod zlatohlavem s odkrytou tváří, takže jej každý mohl vidět. Provázen byl duchovenstvem obojí strany. Po smuteční řeči Rokycanově byl spuštěn do královské hrobky a uložen vedle svého praděda Otce vlasti. Mezitím byly zlomeny odznaky královské moci, žezlo, říšské jablko, meč a pečeť; korouhve všech jeho zemí byly třikrát neseny kol hrobky, pak na zem povrženy a praporece se žerdí sedřeny. Trůn český osířel znova, pouto vízící podunajské národy v jeden celek se opětně uvolnilo, a poněvadž chabý císař, štítící se všeliké námahy, nedbal o práva svého rodu, byli v Čechách i Uhrách zvoleni panovníci národní, vybraní z domácího panstva.

Mezitím se dály pokusy o konečnou úpravu církevních poměrů v Čechách, již si však jinak představovala římská kurie, jinak týnská konsistoř a Rokycana. Na papežském dvoře se prohlašovalo, že kompaktáta byla povolena jen první generaci husitů, nikoliv jejich dědicům. Papežský legát *Jan Carvajal*, jenž hlásal ve střední Evropě kříž proti Turkům, byl též pověřen úkolem obsadit v Čechách arcibiskupský stolec. Začátkem května r. 1448 přijel na mezkyni do Prahy a byl přijat s velkou poctou. Nic však nepořídil, poněvadž o kompaktátech mluvil vyhýbavě. Ba, když mu byl památný pergamen podán k nahlédnutí, pokusil se s ním prchnout. Střihán jsa branným lidem, byl nucen unášenou kořist vydat. Čeleď Oldřicha z Rožmberka jej chránila proti násilí, takže byl vyprovozen jen kaceřováním a tupením. Tento kardinál, původem Španěl, požíval u kurie velké vážnosti, ale po celý svůj život byl hlavním odpůrcem kalicha a kompaktát. - Též arcibiskup brixenský kardinál *Mikuláš Kusa*, Němec z Porýní, proslulý učeností a zasloužilý o jednotu s Řeky, vybízel husity na sjezd v Řezně, pak i listy, aby se svých zvláštností prostě zřekli. Rokycana psal několikrát papeži Mikuláši V., žádaje jej o potvrzení kompaktát a r. 1449, uniknuv nástrahám Oldřicha z Rožmberka, vydal se v tichu o 16 koních na cestu do Říma, ne bez jiskerky naděje, a dospěl až do Salcburka. Ale vrátil se pro rostoucí nebezpečí mezi Němci.

*Kalifornci
a Řím.*

1452.

Konečně poslal papež do Čech Jana, zvaného podle rodiště Kapistránského, minoritu, svätce a velkého řečníka, jenž s mimořádným úspěchem působil ve své vlasti i v alpských zemích. Osvědčil se jako neohrožený vůdce křesťanského vojska proti Turkům a podle rozkazu Mikuláše V. měl pohnouti husity, aby se vzdali kalicha a srovnali se s obecnou církví. Byl to muž již 65letý, postavy malé, skoro kost a kůže, ale ducha ohnivého a neohroženého. V srpnu r. 1451 již kázal v Brně s kamennou kazatelny před chrámem sv. Petra. Jeden tlumočník vykládal jeho latinské kázání lidu česky, druhý německy. Několik tisíc osob odstoupilo od kalicha, mezi nimi Beneš Černohor- ský z Boskovic, královský podkomoří, což naplnilo utrakvisty proti horlivému misionáři velkou nevolí. Když pak mezi ním a Rokycanou byla vyměněna slova příkrá a nešetrná, zakázal zemský správce světoi vstup do Čech. Kázal tedy jen ve větších katolických městech moravských a českých: Olomouci, Znojmě, Čes. Krumlově, Plzni, Chebu a Mostě. Pak se uchýlil do Vratislavě a navštívil též Krakov. Pět let hlaholila polnice jeho výmluvnosti kol husitské tvrzi, ale její hradby nepadly. Vrátil se asi jen 16.000 věřících k straně pod jednou a tak i jeho posláni skončilo nezdarem. Splnila se případná slova básníkova:

*Sv. Jan
Kapistrán.*

*„Vás kdyby učiti chtěli všichni svatí,
zda všimnou si jich Češi paličati?
Buď svatý rád, že není bit.
Nechť chci, co chci, za krátký čas,
se všechno jinak zvrhne zas, -
mám já to bídu s vámi.“ 186)*

Rokycana, byv nazván od svätého, ale neumírněného muže kacífem, pozbyl vší naděje na přátel- skou dohodu s Římem, zanevřel naň od té doby nadobro a jeho řeči i promluvy nasáklly hořkostí. R. 1452 se obrátil listem do Cařihradu, aby odtud vyžádal utrakvistům biskupa. Ale diploma- tické kroky husitů nebyly provázeny štěstím. Cařihradu právě dobyli Turci, zaplavili celý Balkán a spojení mezi Prahou a východním Římem bylo znemožněno.

JIRÍ Z PODEBRAD. (1458-1471)

Koncem ledna 1458 byl v Uhrách povolán za krále Matyáš Korvín, čtrnáctiletý syn Hunyadův, chovaný v domě Jiřího ne jako vězeň, nýbrž jako host. Jiří jeho volbu v Uhrách podporoval, zasnoubil mu svou dceru Kateřinu a smluviv s ním trvalé přá-

*Jako volba
2. břez.*

telství, vypravil jej do Strážnice na hranice jeho království. Teprve po desíti letech Jiří poznal, jakému to člověku pomáhal z vězení na trůn. Volba v Čechách byla odložena do návratu poselstva z Francie, při němž byl i Zdeněk Konopišťský ze Šternberka, hlava strany podjednou. Kandidátů na český trůn bylo dosti. Ale v Čechách vysoko stoupla vlna národního cítění. Rokycana hlásal, že musí být zvolen panovník domácího původu, nebo že mají být zřízeni soudcové, jací bývali ve Starém zákoně. Působil i příklad uherské volby.

Zásluhy zemského správce o pořádek v zemi byly obecně uznávány. Měl dosud v rukou správu země a jeho přátelé pro jeho zvolení horlivě působili. Katolíci se několik dní rozmýšleli, ale vládnoucí strana husitská by jejich odporu asi nebyla dbala. Dne 2. března povolal volební sněm na staroměstské radnici ústy katolíka nejvyššího purkrabí Zdeňka ze Šternberka českým králem Jiřího z Poděbrad. Zdeněk pokleknuv, první mu poslušnost přísahal, ostatní sněmovníci po něm. Za zpěvu a hlaholu zvonů šlo shromáždění přes náměstí do Týnského chrámu, kde mu Rokycana děkoval za šťastnou volbu. Odtud pak byl Jiří doprovázen přímo do Králova dvoru. Mnozí lidé prý plakali radostí, že jsou vysvobozeni z moci německých králů.

Jiří byl v síle mužného věku; postavy nevysoké, těla zavalitého, očí jiskrných, chování ušlechtilého a vynikal velkou obratností diplomatickou, již mu bylo na výsost potřebí. Kolébka jeho rodu je Kunštát na Moravě. Poděbrady vyženil praděd Jiřího Boček v době císaře Karla, pojav za choť Elišku z Lichtemburka.

*Korunovace
7. května*

Poněvadž Rokycana neměl svěcení, Tas z Boskovic, biskup olomoucký, ještě nebyl uveden v úřad a Jošt z Rožmberka, biskup vatislavský, nevěděl, jak přijme volbu husitského krále papež Kalixt III., požádal Jiří Matyáše Korvína, aby mu poslal biskupa k vykonání korunovačních obřadů. Matyáš vypravil do Čech dva, Augustina, biskupa rábského, a Vincence, biskupa vácovského, s průvodem o 600 koní. Ale papežský legát Carvajal, dlící v Uhrách, jim přísně nařídil, že mohou krále korunovat jen tehdy, zřekne-li se kompaktát a slíbí-li, že od nich odvrátí i své poddané. Věc působila nemalou nespokojeností. Od korunovace nechtěl Jiří upustit z ohledu na katolíky, kteří tvořili v českém státě asi polovinu, a vzdát se kalicha znamenalo odcizit se straně, o níž se opíral. Konečně přece žádosti biskupů vyhověl. Šestého května přísahal Jiří poslušnost církvi a Kalixtu III. a zavázal se, že odvrátí podřízený sobě národ od všelikých sekt, bludů a též „jiných článků“, jež se nesrovnávají s římskou církví a že jej přivede k dokonalé jednotě a shodě s katolickou církví i v obřadě a ritu.¹⁶⁷⁾ Tuto přísahu složila i králova choť Johana z Rožmitálu. Jiní katolíci panovníci se zavazovali k poslušnosti církve veřejně. Přísaha Jiřího, složená před několika svědky, byla zatím před veřejností tajena a její splnění bylo odloženo, až by se na trůně upevnil. Jiří slíbil odstoupit od kompaktát a výklad, že by se byl zavázal jen k vyhlazování bludařských sekt, je překrucováním zřejmé pravdy. Jiří, bera na sebe vůči kališníkům povinnost, že bude kompaktát hájit, vůči Římu pak, že národ od nich odvrátí, hrál dvojí hru nanejvýš odvážnou. Chvilu, kdy tato dvojakost vy-

stoupí na den, nedala na sebe dlouho čekat, a ať pak král zachová věrnost té či oné straně, nastane mu jistě boj se stranou druhou. Těmito zcela protichůdnými závazky vložil Jiří pod svůj trůn nebezpečný podkop a vynakládal veškeru diplomatickou prozíravost a chytrost, aby jeho výbuch znemožnil.

V neděli 7. května byl král korunován od biskupa rábského u přítomnosti 12 opatů s infulemi a berlami za hlaholu zvonů a střelby z děl. Chyběli hosté z ciziny, ba nebylo tu ani zástupců ze Slezska a Lužice. Tím větší byla účast panstva z Čech i Moravy. Se vsazením koruny se za obřadů čekalo drahnou chvíli, až hvězdáři oznámili příznivé postavení hvězd. Druhého dne byla korunována královna Johana za obvyklých slavností a radovánek.

Korunování husitského krále katolickými biskupy působilo mocným dojmem a mělo za následek, že bez velkých nesnází došel uznání u katolických měst a zemí. Sebrav vojsko, jež bylo za korunovačních slavností rozloženo kol Prahy, vydal se na Moravu a zastránil tamní německá města Brno, Jihlavu a Znojmo, že se mu podrobila a zřekla se svého kandidáta Albrechta, císařova bratra, do jehož území učinil Jiří záškodný vpád. V dubnu r. 1459 konal se v Chebu památný sjezd krále Jiřího s německými knížaty. Vévodové saští vrátili zápisy, jež měli od císaře Zikmunda na Duchcov a Most. Jiří jim za to potvrdil držení drobných území, jichž v říši nabyt císař Karel a jež byla za posledních válek rozchváčena. S rodem saským tam byly smlouveny svazky příbuzenské. Hynkovi, druhorozenému synu Jiřího, byla zaslíbena Kateřina, dcera vévody Viléma. Albrechtovi, synu kurfiřta Bedřicha, Zdeňka, dcera Jiřího, a obě svatby byly v Chebu slaveny koncem téhož roku. Po osmi letech byla tamtéž oddána Voršila, dcera markrabí ansbašského, se synem Jiřího Jindřichem. Jako první kurfiřt německé říše tam Jiří přátelsky rovnal hluboce zakořeněné spory mezi německými knížaty, takže o něm říkali, že je to panovník, jenž svého vzácného důmyslu umí dobře užívat. Vilém Saský, svat Pohrobkův, se tam zřekl jakýchkoli nároků na českou korunu; lužická a slezská města v něm ztratila svého kandidáta a jedno po druhém se poddávalo Jiřímu. Jen Vratislavští se vzpírali proti králi Čechu a Slovanu; předstírali horlivost náboženskou, ježto prý král husita ohrožuje jejich katolickou víru.

*Poměr
k sousedům.*

V červenci r. 1459 se dal na náměstí v Brně za okázalých slavností potvrdit ve své důstojnosti od císaře Bedřicha III., přijímaje od něho v léno ne tak země, jako kurfiřtství a číšníctví v římsko-německé říši. Císař pak napomínal Vratislavské, ať neotálejí s povinnou přísahou svému králi, s nimiž on již začínal drobnou válku. Tu přišli papežští legáti, Jarolím Landa, arcibiskup kretský, a František z Toleda, a pohnuli Vratislavské k slibu, že po třech letech složí přísahu Jiřímu, jenž se mezitím stane katolíkem a oni navyknou české vládě. Jiří jim tuto lhůtu ještě prodloužil o měsíc. Poměr k císaři na čas ochladl, když se Jiří začal ucházet o hodnost německého krále; vadilo mu mimo jiné i husitské vyznání. Císař jel do Brna udělit Jiřímu říšské kurfiřtství a napomínal Vratislavské, aby přestali vzdorovat svému králi proto,

*Vztahy
k císaři.*

že se nadál od Jiřího vydatné pomoci v Uhrách. Tam totiž byla Matyášova strana brzy sama se svým králem nespokojena a nabídla (1459) uherskou korunu synu Jiřího Jindřichovi. Jiří je však odkázal na císaře. Ten uherskou korunu přijal, z čehož vznikla válka. Jiří však nepomáhal ani Matyášovi ani císaři, nýbrž ujednával mezi sváříci se sousedy jen příměří. Brzy se však poměr k císaři opět zlepšil.

1458-64. Míjely měsíce i roky, a papež, jímž byl tehdy známý Eneáš Sylvius jako Pius II., netrpělivě čekal, kdy český král splní své sliby, zjevně přestoupí k římské církvi a po dobrém či po zlém za sebou přivede celou husitskou stranu. Jiřímu by nebylo bývalo nesnadné učinit zadost závazkům, jež byl na sebe vzal. Vždyť celé jeho potomstvo se vrátilo k straně podjednou. Ale král se brzy přesvědčil, že Rokycana, přední jeho rádoce, velkým svým vlivem zdrží celou husitskou stranu, aby jeho kroku nenásledovala, čili že po přestupu do římské církve bude králem bez poddaných.

Sklon k Římu. Poutavým zjevem této doby je *Jošt z Rožmberka*, jeden ze synů známého nám Oldřicha, velké a silné postavy, probošt u sv. Víta, velmistr maltéžského řádu a biskup vratislavský. Byl to nejvzdělanější muž v římské straně v Čechách, i literárně činný. U sv. Víta kázal česky, ve Vratislavi latinsky, neuměje hrubě německy. Také konejšil hněv svých diecesánů proti českému králi. Jošt na rozdíl od svého otce Oldřicha smířoval strany a mírnil protivy. Papeže žádal o potvrzení kompaktát, Jiřímu radil, aby se jich vzdal a podrobil se papeži. Též arcibiskup ostříhomský Jan Vitěz a jiní rozvášní mužové Jiřímu radili, aby se ve věcech víry řídil příkladem ostatních křesťanských králů. Na Zelený čtvrtek 2. dubna 1461 kázal Jošt u sv. Víta útočně proti kalichu jako nepřipustné novotě, čímž způsobil v Praze takové pobouření, že musil prchnout - ke králi do Kutné Hory. Rokycana napadl v kázáních samého krále, je- muž bylo i za zlé vykládáno, že nařídil přísné stíhání zjevných kacířů, zvláště prvních členů rodící se Jednoty bratrské. Rozčarování bylo tak veliké, že král musil na mimořádném sněmě v Praze vydat 15. května 1461 stavům slavný zápis, že nezruší žádných svobod, jmenovitě ne kompaktát. Jiří naznačil svůj záměr opatrně a nepřímou. Rokycana však měl nad myslí husitů větší vládu než král a bděl. Ze slavného zápisu 15. května papež poznal, že Jiří svých závazků vůči Římu splnit nemůže a nechce, a tak byly dni přátelského poměru mezi králem a papežem sečteny. Spor a boj musily propuknout v nejbližší době znovu.

Zrušení kompaktát 1462. Začátkem r. 1462 vypravil konečně Jiří do Říma dlouho očekávané poselstvo, jež vedl katolík Prokop z Rabštejna, nejvyšší kancléř, a utrakvista Zdeněk Kostka z Postupic, králův důvěrník. Byl při něm též mladší Václav Koranda, později nástupce Rokycanův. Poselstvo české přišlo do Říma v dobu velmi nevhodnou. Právě v těch dnech se dožila kurie nového triumfu nad stranou opoziční, konciliární. Před krátkem se vzdali v Němcích vzdoru proti papeži poslední stoupenoi konciliárního směru, jež kladl církevní sněmy nad papeže, a v Římě dlelo poselstvo francouzského krále Ludvíka XI., jež oznamovalo, že král se zříká pragmatické sankce, říšského to zákona, jež omezoval papežskou moc na francouzské půdě podle zásad basilejského

sněmu. Tato ústupnost francouzského krále byla sice jen dočasná, ale jednání českých poslů se tím v Římě velmi ztížilo. Když prý se vzdává král francouzský všech výhod poskytnutých mu od basilejského sboru, a Francie má přes sto biskupství, sluší se, aby to učinil i král český. Krátce předtím dokončil papež České dějiny a o české zemi napsal, že její průměr je dlouhý jen tři dni rychlé chůze.

Ve veřejném slyšení (20. března) se přiznalo české poselstvo k poslušnosti papeže jménem krále i národa. Mistr Koranda pak přednesl řeč, v níž papeže žádal o potvrzení kompaktát. Koranda mluvil směle a troufale; z jeho řeči vanul necírkevní, revoluční duch husitství. Nerozpakoval se papeži do očí tvrdit, že přijímání pod obojí je nutné k spásce a příkazem Kristovým. Není divu, že papež byl ještě jen utvrzen v mínění, že je čas pomýšlet nikoliv na potvrzení, nýbrž na zrušení kompaktát.

Posledního března, ve slavném konsistoriu, u přítomnosti asi 4.000 lidí, pojednal papež ve dvouhodinné řeči obšírně o českých poměrech. Pravit, že kompaktáta byla dána jen pokolení, které z největší části již vymřelo, že jsou nebezpečná pro možnost bludu, jako by Kristus nebyl celý přítomen pod každou způsobou, že se vyelitím Svátost často zneuctívá, že by jim byla podnětem pýchy, jako by byli moudřejší svých otců a lepší nad jiné křesťany. Uvedl i jiné důvody a na konec je prohlásil za nepotřebná, neplatná a zrušená. Ať král, ježž on od setkání v Benešově miluje a ctí, přijímá s celým dvorem svým pod jednou, pak národ, jenž ke králi svému srdcem lne, bude jeho příkladu ochotně následovat. Nastane jednota v zemi i pokoj se sousedy, a království se povznese k moci a slávě, již požívalo v dřívějších časech.

Římská kurie kompaktáta trpěla za obtíží a bojů s konciliárním hnutím a rozkolem. Jakmile na všech stranách zvítězila a nabyla v katolickém světě oné váhy, jakou měla před 150 lety za Bonifáce VIII., pokusila se zahladit i poslední stopy, jež po sobě ony vzpurné koncily zanechaly. Malému a k tomu ještě ne celému národu nemínila kurie dopřát nějaké výjimky, zvláště když i někteří čeští katolíci papeže podle nepravdy informovali, že je v Čechách utrakvistů jen málo. Zrušením kompaktát přešel Pius II. chabá a prozatímní pouta, jež husity s církví pojila. Příměří bylo vypověděno, kališníci stali se rozkolníky a měli na vůli buď se podrobit nejvyšší autoritě nebo znovu tasit meč na uhájení kalicha a rozchvácených církevních statků.

Když 12. srpna poselstvo zemskému sněmu oznamovalo, jak pořídilo, byli kališníci jeho zprávami náramně pobouřeni a všichni společně s králem jednomyslně a s hlubokým pohnutím prohlásili, že budou kompaktát hájit do těch hrdel a statků. Král očekával podobnou odpověď i od přítomných katolíků. Ti však ústy Zdeňka Konopištského zdrželivě odpověděli, že straně podobojí kompaktát rádi přejí, nechť jich však hájí ti, kteří k nim radili a jich potřebují; oni že chtějí ve všem se držet a poslouchat svaté římské církve.

Před sněmem byl též slyšen *Fantin de Valle*, kněz, právní zástupce Jiřího u kurie, jenž své závazky vůči králi svědomitě plnil, dokud doufal, že král se zřekne kalicha.

*Rozdělení
mezi
utrakvisty.*

*Krátce
hno.*

Ale byv zklamán ve svém očekávání, přišel zároveň s českým poselstvem do Prahy jako papežský vyslanec a králi veřejně před sněmem připomenul, k čemu se přísahou před korunovací zavázal, a vyhrožoval mu ztrátou koruny, nepodrobí-li se rozkazům papčovým. Král stěží opanoval při této smělé řeči svůj hněv; prohlásil, že slíbil stíhati bludaře, nikdy žc ho však nenapadlo ustoupit od kompaktát. Druhého dne tasil v rozčilení na troufalého řečníka meč hroze jej probodnout. Fantin však klidně odpověděl, že není nic čestnějšího, než zemřít rukou královou. Byl pak odveden do vězení a držen v něm přes deset týdnů, ježto prý urazil krále a nevěrně mu sloužil. V okolních zemích však způsobilo uvěznění papežova vyslance nemalý hluk a v Římě to bylo českému králi velmi zazlíváno.

Téhož měsíce svolal král duchovenstvo obojí strany do svého sídla, vyložil mu svou při s papčzem a napomínal je k svornosti. Rokycana si stěžoval na neposlušnost některého kněze. Král se však naň utrlh slovy: „Mistře, chceš, aby tebe poslušni byli všichni, ty pak sám nikoho neposloucháš.“ Tím mu chtěl říci: „Kdyby ses neprotivil papeži, nýbrž ho poslechl a podobojí k tomu vybídl, byli bychom já i celé království těchto nesnází ušetřeni.“ Na hlučném sněmu v Brně, obeslaném ode všech korun- ních zemí, odvolal se král k budoucímu koncilu, jemuž jedinému přísluší rozhodnouti spor o kompaktáta.

*Spolek
bez papeže.*

Jiří přijal do služeb dobrodružného rytíře, Antonína *Mariniho z Grenoblu*, jenž před králem rozprávěl fantastické plány o spolku evropských knížat, jehož úkolem by bylo zabezpečení míru v Evropě a odvrácení návalu tureckého. Marini obcházel evropské dvory, ale Pius II. a kněžstvo stavělo se proti spolku, z něhož měl být vyloučen papež, jemuž podle názoru doby v něm náleželo první místo. Právě v té době zjednal papež trvalý mír mezi Matyášem a císařem Bedřichem (1463). Vratislavským, kteří v Římě neustále žádali o dosazení jiného krále, odložil přísahu, již českému králi slíbili, a vzal je pod svou ochranu.

*Pomoc
císaři 1462.*

Králi se podařilo získati na čas jiného mocného spojence. Koncem r. 1462 se strhlo ve Vídni velké pozdvížení proti císaři, takže stěží ve svém hradě odolával útokům měšťanstva, stavů a svého bratra Albrechta. Rychlým poslem, jenž prý zchvátil 30 koní, žádal císař Jiřího o bezodkladnou pomoc. V listopadu vtrhl král s vojskem k Vídni, zastrašil odbojníky a donutil je k smíru. Císař se králi odvděčil různými milostmi; vydal mu zápisy dávných úmluv dědických mezi panovníky českými a rakouskými, čímž se zřekl všech nároků k české koruně. Povinnost českých králů, posílat 300 oděnců na římskou jízdu nebo přispívat na ni 300 hřivnami, snížil na polovici, syny Jiřího Jindřicha a Hynka povýšil na říšská knížata, jako již předtím Viktorina, a slíbil králi prostřednictví v jeho sporu s papežem. A tak císař, katoličtí čeští páni a Jošt z Rožmberka zdrželi papeže od dalších přísností proti Jiřímu.

*Porlacený
kalich
1463.*

Král dostavoval Týnský chrám. Do výše rostly dvě věže a mezi nimi se zvedl velký štít s dvěma výklenky. Na radu Rokycanovu postavili Pražané do nižšího z nich kamennou sochu krále Jiřího s pozlaceným dobytým mečem, na němž byla vyryta

slova: Veritas vincit (Pravda vítězí). Do vyššího výklenku byl vložen měděný čtyřstrychový kalich, vnitř i zevně obložený zlatem ztlouští dukátu. Když však začali čápi v tom kalichu hnízdit a mláďatům různé plazy do něho snášet, spadl z něho občas had nebo žába, a katolíci se proto utrakvistům vysmívali. Dal tedy Rokycana kalich vyčistit a přikrýti stříškou. Stavba chrámu byla dokončena r. 1511.

Za hrozného moru (1463-4) vymřela v Čechách řada panských rodin a mnohá panství osiřela. Jiné statky spadly na nedospělé dědice, jimž býval dáván podle starého zvyku některý z pánů za poručníka, a ten spravoval jmění svého svěřence, bera sám z něho výtěžek po dobu svěřencovy nedospělosti. Když se pak stalo, že zemřel i nezletilý dědic, stával se poručník vlastníkem zanechaného statku. Za husitských bouří bylo královské zboží rozchváčeno. Jiří využil vydatně dané příležitosti a zmoonil se oněch odúmrtí sám.¹⁶⁸ Část katolického panstva, nejprv pět, pak šestnáct, nesla těžce tuto újmu a utvořila Jednotu zelenohorskou, již stál v čele Zdeněk Konopišťský. Mezi ním a králem proto došlo k hádce a těžké nevoli. Zdeňkovi náležela i Zelená hora. Chtějíce přilákat utrakvisty, prohlásili za cíl Jednoty hájení zemských svobod a práv. Využívajíce králova sporu s kurií, vyslali k Pavlu II. Dobrohosta z Ronšperka se žádostí, aby byli zproštěni poslušnosti povinné Jiřímu a aby jim papež jmenoval jiného krále, nejlépe Kazimíra Polského. V Římě si byli vědomi, že když bude husitský král prohlášen za zbavena trůnu, stěží se kdo najde, jenž by papežovy rozkazy vykonal a Jiřího s trůnu sehnal. Mělť Jiří značnou moc a všechny panovníky kolkolem si různým způsobem naklonil a vešel s nimi v příbuzenské svazky. Znenadání se nabídli papeži za nástroj sami čeští páni.

Nyní spěly události rychle vpřed. V srpnu r. 1465 byl český král volán před papežův soud. Jiří činil ústupky, jsa ochoten dosadit katolického arcibiskupa a vydat církvi část rozchváčeného jmění. Vzal však do svých služeb též *Řehoře z Heimburku*, nejproslavenějšího právníka a humanistu v Němcích, jenž vládl perem velmi pádným, užíval ho však dotud proti papeži a řadu let byl stížen církevní klatbou. Řehoř hájil českého krále před evropskou veřejností. Leč již o vánocích r. 1466 vyslovil papež nad Jiřím klatbu, prohlásil jej za zbavena trůnu a papežský legát Rudolf, biskup lavantský, sídlící ve Vratislavi, vybízel sousední panovníky ke křižácké výpravě proti němu. Žádný z panovníků se však nehnul, ani král polský Kazimír, jemuž byla nabídnuta česká koruna a jemuž papež proto (1466) zprostředkoval výhodný mír s Německým řádem v Toruni. Když členové Zelenohorské jednoty žádali na sněmu v Jindřichově Hradci (v únoru 1467) po králi neslýchaných věcí, na př. aby zemské svobody byly potvrzeny od císaře, byli prohlášeni za rušitele míru a král zvedl proti nim válku.

Jako na povel srazili se pod praporem vzpoury zjevní i tajní odpůrcové královi, skoro celé Slezy, Lužice, Plzeň, Budějovice a přední německá města na Moravě a část katolického panstva. Zato opati venkovských klášterů, část panstva pod jednou, některá německá města, zvláště Uherské Hradiště, zůstali králi přes církevní zákazy

*Jednota
zelenohorská
1465.*

1464-71.

*Papež proti
Jiřímu.*

*Boj
s Jednotou
1467.*

věrní. Několik opatů z Moravy vyslovilo králi politování, že věci došly tak daleko.¹⁶⁹⁾ Vlny kruté domácí války zatopily zemi. Král, u něhož se začala jevit vodnatelnost, nebyl již tak svěží, jak před dvaceti lety, když dobyl Prahy. Zato jeho synové oblehli hrady vzpurných pánů. Viktorin porazil nevalné vojsko Vratislavských u Frankenštejna, nespořádaný zástup křižáků, jež však nevedl žádný kníže, byl u Nýrska odražen od okolního obyvatelstva. Nejpamátelnější je obléhání Konopiště, hlavního hradu Zdeňkova. Bylo kol něho zbudováno čtrnácte bašt, z nichž některé se pevností a rozlohou rovnaly obleženému hradu. Zdeněk, jenž řídil odboj proti králi z Jihlavy, nedovedl přes veškeré úsilí své sídlo zachránit a hladem zmořená posádka vydala Konopiště po osmnáctiměsíčním obležení. Polské poselstvo sjednalo v listopadu 1467 mezi králem a Jednotou příměří do května následujícího roku.

Přes úspěchy královny a jeho synů český stát jako by se v půli byl rozlomil a Jiří ovládal asi to, co před padesáti lety Pražané a Žižka. Královské posádky za hranicemi vlastních Čech byly z největší části nuceny pevností, na př. Špilberk, pro nedostatek spíše opustit a přivtělené země jen čekaly, až se přihlásí vzdorokrál, jemuž by se podrobily, jako kdysi králi Zikmundovi.

Když ani polský král Kazimír ani braniborský markrabí Bedřich se nedali pohnout k boji o český trůn, přijal papež a odbojní čeští páni nabídky Matyáše Korvína. Papež sice nerad odvracel pozornost uherského krále od bojiště tureckého, ale v nezbytí byl pověřen válkou proti Jiřímu přece. Jeho choť Kateřina zemřela předčasně již r. 1464 a Matyáš neváhal vystoupit zbrojně proti bývalému tchánu a příznivci, jenž mu pomáhal z vězení na trůn. Uznalost a vděčnost neměly v srdci ctižádostivého a bezohledného krále místa.

*Matyáš
proti
Jiskrovi.*

V té době byl Matyáš již pánem Slovenska, na němž krutým bojem vyvrátil vládu Jiskrových rot. Též Jiskra pozdravil skrze posly začátkem r. 1458 ve Strážnici nového uherského krále, ale již po měsíci od něho odstoupil. Byl to syn Jana Hunyadyho, největšího Jiskrova odpůrce. V době, kdy bylo Jiskrovy přítomnosti na Slovensku nejvíce zapotřebí, šel do Polska nabízet uherskou korunu králi Kazimírovi, jehož chotí byla sestra Ladislava Pohrobka. Hned na jaře r. 1458 začal Matyáš proti „Bratříkům“, jak Jiskrův branný lid slul, vyhlazující boj. Král Jiří poslal svému zeti na pomoc 500 jezdců.¹⁷⁰⁾ Hejtmani Talafus a Aksamit měli asi 2500 zbrojního lidu, Jiskra více než ti oba.¹⁷¹⁾ Matyáš dobyl několika pevných míst a selský lid honil Bratříky po lesích a dobíjel. V létě r. 1458 se vracel Aksamit a Talafus se 700 zbrojnými z kořistné jízdy s bohatým nákladem. U Šaryšského potoka nad řekou Bodrogem však byli přepadeni, v krátkém ale zuřivém boji jejich vozová hradba prolomena a všichni pobiti nebo zajati. Zachránil se jen Talafus se 16 jezdci na hrad Šaryš. Aksamit zahynul. Byla to první porážka Jiskrova vojska. Ten se vrátil z Polska začátkem r. 1460 a uznal za uherského krále císaře Bedřicha III., s nímž Matyáš, jako svým vzdorokrálem, vedl válku. Jiskra sice pronikl až do novohradské župy, že pryč až z Budína bylo vidět sloupy ohně a dýmu hořících dvorů a vsí, ale pád své

moci už neodvrátil. Během roku pozbyl Jiskra 17 míst, v tom důležité hrady, jakými byly Spišský hrad, Muráň, Krásná Horka, Šaryš atd. R. 1462 bylo ujednáno mezi Matyášem a císařem příměří a do toho byl pojat i Jiskra. Hrady a města, která ještě držel, vydal za odbytnc, dostal dvě panství v jihovýchodních Uhrách, jsa ochoten Matyášovi sloužit proti Turkům. Do služeb uherského krále vstoupila i značná část jeho žoldnéřů a dala základ k pověstné „černé rotě“, jádru stálého vojska Matyášova. Jiskra zemřel asi r. 1469.

Hejtmani vojenských rot vládli na Slovensku déle než v Čechách a jejich panství tam mělo i podobné účinky. Země byla místy zpustošena, mnoho kulturních památek přišlo nazmar, ale pobytem českých posádek na Slovensku byl posílen slovenský živel, vsákající do německých měst. Vzniklo tam i několik husitských obcí, osazených nejspíše bývalými bojovníky. V souvislost s vládou husitů na Slovensku se uvádí i to, že Slovinci po přijetí protestantismu přijali češtinu za spisovný jazyk. V Jiskrově době se na Slovensku užívalo češtiny též jako řeči diplomatické, třebaš v nevelké míře. Do 90% jsou písemné památky té doby psány latinsky, jen 1-2% česky, ostatek německy.¹⁷²⁾

*Účinky
husitské
invaze.*

R. 1466 se stalo západní Slovensko jevištěm tragické dohry a konečné zkázy vojenských rot. Slovenský zeman Jan Švehla, husitského vyznání, stanul v čele zbrojného lidu, vypuzeného z Moravy, a jiných houfů propuštěných od různých panovníků ze služby. Byla to zběr ze všech zemí. Pro bídný stav je lid nazýval „žebráky“, oni sami se nazývali „Bratříky“. Od Bratislavy táhli k Trnavě, té však hájil Blažej Podmanický, také Slovák, jenž před krátkem s nimi loupil v Rakousku. Vkrátku bylo celé západní Slovensko v plamenech. Král pospíšil z jižních Uher proti vetřelcům a vystoupil proti nim se vši rázností. Švehla se obehnal u Velkých Kostolan náspem a zavřel se v něm s 2.000 lidu. Nájezdý do okolí se podle možnosti zásoboval a čekal na pomoc z Polska a z českých zemí. Matyáš tábor oblehl, Podmanický dal okolním lidem zbojníky sevřít novým valem, aby jim znemožnil zásobení. Král vytrval v poli za tuhé zimy přes prosinec a leden. Nouzí donucen se Švehla koncem ledna (1467) s částí probil. Na útěku však byl od rozzuřených sedláků dopaden a s provazem na krku předveden ke králi. Druzí byli pobiti, jednak zjímání. Zbytek v táboře se vzdal. Jak Roháč z Dubé, tak i Švehla byl oběšen nejvýše, níže jeho drábi. Ostatní byli utraceni ve vězeních. V táboře bylo nalezeno 200 dívek a paní. Král je poslal do jižních Uher a tam provdal.

*Poslední
vojenské
roty.*

Ovládnuv úplně Slovensko, obrátil se Matyáš proti českému státu, jenž byl otřesen náboženskými a národnostními boji, byl v hrozivém rozporu s mocnou kurií papežskou a v němž hrabivost zaslepila a do náruživosti znepřátelila přední muže. Matyáš doufal, že sežene Jiřího s trůnu a že s korunou českou dosáhne i koruny císařské, a tak se vyrovná slavnému králi a císaři Zikmundovi.

*Válka
s Matyášem
1468.*

Měl dobře zřízené vojsko, hlavně jízdu, a v jeho službách bylo mnoho žoldnéřů a hejtmanů českých. Jevištěm války byla Morava, jež nevýslovně trpěla. V dubnu r. 1468

stáli oba králové proti sobě nad řekou Dyjí. Matyáš se však boji s českým pěším vojskem vyhýbal. Když Jiří ustoupil do Čech, přiblížil se Matyáš znenadání k Třebíči, hájené Viktorinem, dal na ni se všech stran házetí oheň, takže celé město (14. května) vzplanulo děsným požárem. Jiří sice přispěchal synovi na pomoc a ten se z pevného kláštera třebíčského, kam se byl uchýlil, uherským vojskem za noci k svému otci probil. Ale plameny nešťastného města byly znamením vzbouřným zemím, že vzdorokrál je zde. Nejprv mu otevřelo brány město Brno. Dobył i některých menších míst.

R. 1469 vpadl Matyáš do Čech maje namířeno na Kutnou Horu. Jiří jej však sevřel v únoru u Vilémova tak, že mu nebylo lze vyváznout. Vpředu bylo české vojsko, vzadu zasněžené, zásekami zatarasené Železné hory. Jeho záhuba se zdála neodvratná. V nouzi dal se v přátelské vyjednávání a slíbil jen ústně, že Jiřího smíří s papežem na základě kompaktát. Všecko ostatní mělo být smluveno teprve na schůzce v Olomouci. Zástupci kurie však mír zmařili a Matyáš se dal v Olomouci (3. května) zvolit a korunovat za českého krále. Města lužická a slezská, zvláště Vratislav, přijala jeho posádky. Jiří dal ještě v témže měsíci zvolit na sněmě v Kutné Hoře za svého nástupce Vladislava, nejstaršího syna krále Kazimíra. Tím získal i spojence proti svým nepřátelům. Koncě války vedené vzájemnými vpády se jevil nedozírný. Tu se již i v Římě začalo obracet smýšlení a ozývaly se hlasy smírlivé.

Jiřímu však nebylo dopřáno dočkat se ovoce těžkého boje a utrakvisty s Římem smířit. Zemřel 22. března 1471 v 51. roce věku a byl uložen v hrobce u sv. Víta. O měsíc dříve se rozloučil se svým stádcem i Rokycana, volený arcibiskup kališníků a králův nešťastný rádce, ve věku 74 let a byl pochován v Týně. Jeho smutnou zásluhou je, že utrakvisté neposlechli papeže, když zrušil kompaktáta, nýbrž chopili se zbraně na jejich obranu.

Politické postavení našeho národa, již samo o sobě nesnadné, nesmírně se ztížilo husitstvím, což nehlouběji pocítil král Jiří, jemuž se přes vynikající vlastnosti nepodařilo založit domácí královský rod. Všichni jeho synové se vrátili do církve katolické a stali se dobrodinci augustiniánského kláštera v Kladsku, od Arnošta z Pardubic kdysi založeného. Jedna z jeho vnuček se stala abatyší. Jeho rod žil v Čechách, ale hlavně v Kladsku a Minsterberku ve Slezsku, až do r. 1647. Též na Moravě se uvádí r. 1452 Jindřich Kuna z Kunštátu a na Boleradicích jako katolík.

ČESTI BRATŘI.

Jen pomalu se uklidňovala mysl národa rozehvěná dlouho trvajícím bouřemi. Země byla plná náboženského varu a kvasu. A poněvadž vážnost církevní vrchnosti byla podryta, byla dokořán otevřena brána sektářství, jež bujelo na všech stranách. Ten popřel trojosobnost v Bohu, onen vtělení Syna Božího, jiný přítomnost Kristovu v oltářní Svátosti a jsouce zaujati nově nalezenou domnělou pravdou putovali tito

13. Sv. Prokop

14. Přemysl Otakar II. u Baltického moře

blouznivci od Šumavy po Karpaty, snažíce se o ní přesvědčit celý svět. Za Ladislava i Jiřího byli věznění a ne jeden skončil na hranici. Též Petr Chelčický myslil, že našel v Písmu pravdu dotud nepochopenou, obsaženou ve slově „nezabiješ“, a na tomto přikázání se snažil postavit celý svůj křesťanský názor.¹⁷³⁾

Petr
Chelčický.
† 1480.

Byl to jihočeský zeman, písmák a literát, dechem školního vzdělání nedotčený. Napsal několik spisů, z nichž nejdůležitější je *Siel viery*, psaná řečí jadrnou, ale hrubou. Jako hlavní zdroj jeho myšlenek, do únavy rozváděných, se nyní prohlašuje učení valdských. Chelčický volá po návratu k prvotní církvi, již zkazil císař Konstantin tím, že do ní uvedl pohanský jod, to jest státní moc, světské panování, úřady, soudy, vojenské zřízení a hlavně tím, že v církvi vztyčil papežský stolec a na papeže přenesl část své císařské pohanské moci. Papež jako pravý Antikrist provozuje tuto pohanskou vládu nad celým křesťanstvem. Všechny zákony, světské i církevní, jsou pohanou dokonalého zákona Kristova. Státní moc je pohanského původu a je jen pro zlé lidi, nikoli pro křesťany.

Náprava, to jest návrat k prvotní církvi, je možná jen vymýcením státní moci, s níž je katolická i kališnická církev těsně spojena. Stát a křesťanská víra jsou věci zcela protichůdné a neslučitelné. Pravý křesťan nesmí nikdy zabíjet, ani v obranné válce, nesmí se u soudu hájit, nesmí přísahat, poroučet. Jeho povinností je poslouchat, trpět a jako ovce se dát zabít. Těžký hřích je být králem, panskou vrchností, soudcem, rychtářem, konšelem, biřicem, katem. Mistrům, kteří dovozovali husitům obranný boj, přezdíval zabíječů. Tedy nejen světská, ale i duchovní vrchnost je podle něho původu pohanského, a jeho hněv hlavně proti vrchnosti duchovní je velký. Skoro na každé stránce svého díla se dotýká papeže, ale nejmenuje jej jinak než Antikristem. Ostatní duchovní zahrnuje nadávkami nejneslušnějšími. Církev je mu sbornicí satanovou a katolíci jdou vstříc neodvratné záhubě pro svou modloslužbu, již se dopouštějí, otčice svaté a Matku Boží; za ně vůbec Kristus ani nezemřel. Neuznává očištění a zavrhuje všechnu zevní lesk a úpravnost bohoslužeb, též vědu, která nadýmá pýchou. Chelčický zasedá na soudnou stolicí nad všemi vrstvami, které se povznesly nad jeho eelskou úroveň, nad kněžstvem, mistry, řeholníky, měšťany, pány a nade všemi vynáší svůj zdrcující soud. Nazývá je rotami a vidí v nich výplod vší špatnosti a zloby.

Spis Chelčického je plný hořkosti a žluči, a čtenář jej odkládá znechucen. Jak zcela jiný duch vane ze spisů Františka Vaváka, jenž byl také venkovským písmákem a literátem, ale odchovaný dobou baroku v osmnáctém století. Kdyby onu čistě trpnou, pasivní stránku křesťanství naší veřejnosti předložil katolík, se zlou by se potázal. Byl by okřiknut, že takovým učením chce vychovávat heloty a raby, že shýbá přímou šíjí národa do otrockého jha, že takové názory se hodí pro opovrženou kastu indických pariů a nikoliv pro náš národ, obklopený výbojnými sousedy. Chelčický však, velký hánce papeže a církve, je veleben jako jihočeský mystik nedostížné mravní výše.

Jeho učení o zbytečnosti jakékoli vrchnosti se dobře uvádí ve spojení s chiliastickým blouzněním.¹⁷⁴⁾ Netřeba také dodávat, že ani valdští ani Chelčický Písmu nerozuměli, což u venkovanů a řemeslníků ani jinak být nemůže. Jiné věci se tam přikazují, jiné radí. Stojí tam sice psáno „nezabiješ“, ale čteme tam také slova, že všichni, kdo berou meč, od meče zahynou (Mt. 26, 52). Těmito slovy schválil Kristus zobecněnou právní zásadu, že násilník, jenž neoprávněně sáhá bližnímu na život, má být od zákonné vrchnosti potrestán na hrdle.

Brzy po smrti Chelčického se vyskytl muž, jenž jsa nespokojen s výsledky husitské reformy, si umínil, že uvede v život mravní zásady jihočeského mravokárce a na jejich základě založí zvláštní, samostatnou církevní společnost. Byl to Řehoř, prý sy-

Řehoř.

novec Rokycanův, řemesla krejčovského, jenž za vlády strany Příbramův, klonící se nejvíce k církvi římské, byl nějaký čas řeholním bratrem v emauzském klášteře, kde se na krátko utvořil nečetný sbor utrakvistických mnichů.

Řehoř byl horlivým posluchačem kázání Rokycanových a od něho byl též upozorněn na spisy Chelčického. Když pak Rokycana zvěděl, co Řehoř zamýšlí, ochotně mu vymohl (1467) na Jiřím dovolení, aby se směl s hloučkem nábožných uchýlit do Kunvaldu, osady na králově litic-kém panství ve východních Čechách, kdež by se opodál světského hluku nerušeně oddali zbož-nému životu. Od Rokycany to byl danajský dar, poněvadž čekal, že rodící se sekta v odlehlém zákoutí zapadne a klesne v hrob. Leč mimo nadání malé to símě tam v ústraní vzrostlo v ná-boženskou společnost, jež po dvě století brala vedle katolíků a utrakvistů podstatnou účast na veřejných úkolech národa. Podobně jako při Týně vznikla též u jiných kostelů, v nichž půso-bili horliví kazatelé, jakási nábožná bratrstva, a z těchto bohabojných kroužků roztroušených po Čechách i Moravě povstala Bratrská jednota jako „strom z kořenů nebo řeka ze svých zdroj-nic“.

Velkým hněvem vzplanul utrakvistický papež, když se r. 1468 rozneslo, že se Bratři v Kun-valdě zjevně odtrhli nejen od katolíků, ale též od kališníků a že založili vlastní náboženskou obec. Ale čím kdo hřeší, tím bývá i trestán; jakým právem vymáhal na Bratřích poslušnost ten, jenž se sám vzepřel a celou stranu podobojí popudil proti rozkazům Kristova náměstka? - Nad Jednotou se smesla první bouře; někteří její členové byli upáleni, jiní věznění a na skřepi trápění. Smrt obou jejích odpůrců, Jiřího a Rokycany, a válka s Matyášem ji zachránila před úplným vyhlazením.

Její svátosti. Kdežto podobojí byli jen rozkolníci a měli svěcené kněžstvo, byli Bratři sektou laickou bez svěceného kněžstva. Nejstarší členové v Jednotě skládali ruce na hlavu čekatelů kněžského stavu a tak je světili, a též skuteční kněží, kteří přešli od katolíků nebo utrakvistů k Bratřím, museli se dát tímto způsobem znovu posvětit, chtěli-li u nich zastávat kněžský úřad. Opatřivši si takto kněžstvo, dala se celá bratrská obec znovu slavně pokřtít.¹⁷⁶⁾ Podle učení Chelčického pokládali Bratři křest udělený nemluvňatům za neúčinný. Když dítky dospěly rozumem, byly křtěny znovu. Od tohoto šerodného zvyku upustili Bratři teprve r. 1534 ze strachu, aby ne-propadli trestům, stanoveným proti novokřtěncům. Dítěm zato někdy křest odepřeli pro hří-chy rodičů. Byloť u Bratřích zrovna tolik nerozumu jako dobré vůle.

Řehoř nechtěl mít kleru, skvělícího se učeností a bohatstvím; a tak bylo mezi jejich duchovními mnoho obuvníků a krejčích, svobodných i ženatých, živících se ruční prací, a též tři nebo čtyři tak zvaní biskupové bratřští, dozírající na větší okrsky, neměli žádného svěcení. Veškeré řízení Bratrské jednoty bylo v rukou třináctičlenné rady, jež hodné přijímala, nehodné vylučovala a trestala. U Bratřích bylo udělováno všech sedm svátostí, ale ospravedlnění připisovali víře a lásce. Z hříchů veřejných se zpovídali veřejně, ze soukromých soukromě, mši sloužili po způsobu tá-borském, za kalich používali někdy i obyčejné nádoby. Za pronásledování shromažďovali se i v zimní době v odlehlých losích a poslední táhl za sebou hrábě nebo větev, aby shladil stopy ve sněhu zancohané.

Věrouka. Jejich věrouka byla neustálená, laická, nebylo to soustavné dílo odborných theologů; to nejlíp vysvětluje z toho, že za 160 let vydali padesát konfesí, z nichž se dvacet liší formou i obsahem.¹⁷⁷⁾ Poslední, sepsaná od Komenského, obsahuje učení Kalvínovo. Tato věroučná nejistota ovšem nemohla uspokojit mužů, kteří měli větší náboženské požadavky; a tak hledal později Vilém Slavata objasnění svých náboženských pochybností u jesuitů, Karel Starší z Žerotína u kal-vinistů.

Kázeň. Největší důraz byl u nich kladen na kázeň a řád; vyrovnat se prvotní církvi bylo cílem mrav-

ního úsilí. Podle příkazu „nezabiješ“ byla u nich zakázána služba vojenská, a kdo se jí nijak nemohl vyhnout, měl držet meč s odporem a nebojovat pro slávu. Část národa si zošklivila ukrutností dlouho trvajících válek a upadla do této druhé krajnosti. Jednota měla podstatnou účast na rozdmýchání dvou vzpour, r. 1547 a 1618, a když se mělo rozhodnouti zbraní a bojem, zachoval se národ podle těchto naivních zásad. Následovaly přísné tresty a po nich nářek a kvílení. Jednota nevychovala národu hrdiny, nýbrž uplakané trpitele.

Bratři se vyhýbali přísaze i veřejným úřadům. Kdo ve své rozepři nebyl spokojen rozsudkem starších, býval vyloučen. V prvních letech vzdávali se šlechtici, vstupující do Jednoty, správy svých statků, aby nemusili soudit poddané. Český bratr nesměl být nejen vojákem, ale ani muzikantem, hospodským, malířem, zvláště karet a kostkařem. Spása nebezpečné bylo puškařství, mečířství, kupectví. Neměli chodit na trh, leč zřídka a jen na krátko, nesměli slavit posvícení a zvat hosty. Nošení hedvábného šatu bylo trestáno vyloučením.

Ačkoliv se již kol r. 1500 od této původní strohosti upouštělo, přece zůstala příznačným rysem Bratrské jednoty jistá zasmušilost a zádumčivost, jež dosud vane z bratrských kancionálů a písní. Katolík vede víra k životní radosti. Též bojující církev tábořská by nebyla své zkormoucené dcery poznala; lišit se Bratři od Táborů důsledným prováděním příkazu „nezabiješ“. Pro náboženskou nedůtklivost a pro puritánství, to jest zakazování i dovolených zábav, byli Bratři nenáviděni stejně od katolíků jako utrakvistů a bylo jim přezdíváno pikartů.¹⁷⁷⁾

Bratrské obce, jichž bylo kolem r. 1500 asi 400, táhly se od západu na východ přes celé Čechy a Moravu, ale ani v době největšího rozkvětu netvořily mnoho přes 5% obyvatelstva. R. 1480 přešel k Bratrům bakalář *Lukáš*, Pražan utrakvista, jenž byl jejich prvním duchovním a biskupem, který měl kus školského vzdělání. Jeho vlivem se vzdala Jednota některých přísností a oživila hluché a prázdné bohoslužby zavedením roušek, nádob a zpěvu.

Roku 1491 se vypravilo několik Bratří do světa hledat prvotní církev. Martin Kabátník dospěl až do Kaira a jeho popis cesty se dosud zachoval. Lukáš prošel Balkán, Itálii a Francii, kde navazoval styky s valdskými, a všude zůstal zamračeným škarohlídem, jenž na vše kolem sebe hleděl kosým okem úzkoprsého mravokárce. Hledané „prvotní“ církve ovšem nikde nenašli.

Hlavní zásluha Bratří je na poli literárním. První tiskárna u nás vznikla sice v katolické Plzni (1468), a první vytištěná kniha byla kronika trojanská; o 20 let později byla založena tiskárna v Praze. Ale množstvím tištěných prací daleko předstihli Bratři katolíky i utrakvisty dohromady. R. 1500 si zřídili tiskárnu v Ml. Boleslavi, kde požívali ochrany pánů z Krajku, kteří byli jejich víry, brzy potom druhou v Litomyšli (1507), kde je trpěli Pernštejnové, shovívaví katolíci, pak v Bělé (1519), na Moravě v Kralicích na panství Žerotínů. Četné spisy sice zanechal již Lukáš, ale vynikající spisovatelé vyrostli v Jednotě až po sto letech, když se jejím synům otevřel vstup na protestantské university v Němcích. Tím se teprve osvětová úroveň Bratří povznesla. Tehdy se stali její chloubou Blahoslav, Komenský a Karel ze Žerotína. Pro tyto zásluhy se jim promíjí jejich společenská i politická méněcennost a nedostatek smyslu pro potřebu nadřazené autority v životě občanském i duchovním.

† 1528.

Prvotní
církev.

Jejich
zásluhu.

VLADISLAV (II. (1471-1516))

V srpnu r. 1471 přišel Vladislav asi s 9.000 vojska do Čech a zavázav se, že bude hájit kompakť a utrakvistům opatří arcibiskupa, byl od polských biskupů u sv. Víta korunován na českého krále. Hrozby z Říma pro tuto ústupnost vyzněly naprázdno. Mladý král byl postaven před těžké úkoly, na něž jeho síly nestačily. Předně pokračoval ve válce s Matyášem. Ačkoliv mu otec Kazimír pomáhal, přesto spo-

1474. jení národové český a polský nic nepořídili a země od české koruny odpadlé uher-
skému výbojci vyrvat nedovedli. Otec i syn sice oblehli s velkým vojskem Vratislav,
ale nic nesvedli; pleněním Slezska se nic nedokázalo, zvláště když Matyáš stejně
splácel Čechům i Polsku. Po opětovném příměří byl r. 1478 smluven potupný mír
v Olomouci, v kterém byly Morava, Slezky a obojí Lužice ponechány králi uherskému;
po jeho smrti mohly být vyplaceny 400.000 dukáty.

Mír
v Olomouci
1478.

Tak hluboko klesl český stát jen za Jaromíra a Oldřicha; tehdy též byl omezen na
pouhé Čechy. Pyšná česká velmoc, Lucemburky zbudovaná, se žalostně zhroutila.
Kompaktáta si kališníci sice uhájili, ale ze státní české budovy zbyly rozvaliny zá-
sluhou těch, kteří chtěli všemu lépe rozumět, než slušelo, jak poznamenává Bohu-
slav Hasištejnský z Lobkovic.¹⁷⁸⁾ Husitští reformátoři chtěli napravit církev a zatím
rozbili český stát. Politický zisk z jejich „reform“ a potomních tolik vychvalova-
ných válek měli naši úhlavní nepřátelé - Maďaři. Jejich král opanoval na řadu let
větší část českého státu. Zde chápeme slova Kroftova, že jsme na husitství hrdi, ale
litujeme, že nás neminulo.¹⁷⁹⁾

Králova
povaha.

Vladislav vypěl v muže vysoké a krásné postavy, byl velmi zbožný a neporušených
mravů. Mnoho se modlil, býval denně i na třech mších svatých; jeho mladší bratr
Kazimír je uctíván jako světec. Jsa podoběn soše, nehněval se, nemluvil, přitakával
těm i oněm, a proto byl v Čechách a později i v Uhrách nazýván „králem dobře“.
Český rozkol měl v ošklivosti a chtěl jej nenápadně a poznenáhlu utlumit a uspat
touž cestou, jakou se o to před lety byl pokoušel císař Zikmund. Dosadil tedy v před-
ních dvou městech Praze a Kutné Hoře za konšely sice utrakvisty, ale z nejmírnější
strany, kteří byli ochotni i kalicha se zřici a s církví římskou se úplně srovnati.

Biskup
Augustin
1482-93.

Na jaře r. 1482 se znenadání v Čechách objevil italský biskup Augustin Lucian Sank-
tuarienský z Mirandoly u Modeny, jenž byl doma vysvětil několik utrakvistických
žáků na kněze a dal se pohnout k cestě do Čech, jak se zdá, z útrpnosti k osiřelému
stádoi. Když se roznesla zpráva, že cizí biskup v Písku, v Táboře a Lipnici biřmuje,
světí a podává pod obojí, vznikla z toho zrovna tak veliká radost u utrakvistů, kteří
v něm viděli anděla s nebe, jako nevole u katolíků. Dvanáct tisíc ozbrojeného lidu
provázelo biskupa do Králové Hradce z obavy, aby jej katolíci nezajali a z Čech
nevyhostili. Z Hradce navštěvoval kališnická města, aby tam biřmoval a světí. Jen
brány Prahy a Kutné Hory mu zůstaly zavřeny, což naplnilo měšťany velkým hně-
vem proti konšelům.

Druhá vyho-
zení konšelů
24. září 1483.

R. 1483 řádil v zemi opět mor a král se před ním uchýlil se svým dvorem za hranice,
do Třebíče na Moravu. Tu zazněly 24. září v Praze na poplach zvony všech farních
kostelů, se všech stran se sběhl ozbrojený lid, dobyl útokem všech tří radnic a do-
padení konšelé byli pobiti, vyházeni z oken a rozsekáni; někteří byli uvězněni a v ná-
sledujících dnech postínáni. Řeholní osoby, muži i jeptišky ztýrány, zhanobeny a
vyhnány, kláštery vybity, jejich kostely znesvěceny.¹⁸⁰⁾ 250 Němců bylo uvězněno,
židovská čtvrť vydrancována a královská posádka donucena vydat hrad. Dvacátého

října byl v Praze slavně uvítán biskup Augustin a usazen u Týnského chrámu. Je to druhé, ještě krutější pobití pražských konšelů. Hlavní město země bylo tímto převratem již po třetí vytrženo z rukou strany katolické neb katolíkům nakloněné: po první r. 1419, po druhé 1448, po třetí 1483. Vladislav se snažil husitského draka pohroužiti v spánek, ten se však v nestřeženém okamžiku vzbudil a děsně řádil. Mdlý král neměl síly, aby tuto vzpouru potrestal. Většina sněmu svolaného do Čáslavě, přála Pražanům, rovněž vojsko, jehož král několik tisíc sebral, a tak nezbylo než vyjednávat, na vše zapomenout a utrakvistům jejich biskupa ponechat. Tak smutně skončilo pochybené úsilí královo o sjednocení kališníků s církví.

V září r. 1484 se král vrátil do svého sídla na Starém Městě, ale dlouho uprostřed rozkvašeného měšťanstva nevydržel. Již v říjnu se stěhoval. Vrátil se s králem do Prahy mužové, kteří za oné bouře byli vypuzeni nebo se útekem byli spasili, a proti těm propukala nevole lidu znovu. Jeden z oněch nešťastných radních, jménem Ocásek, povoláním kovář, lze-li věřiti všem podrobnostem, jenž se také útekem byl zachránil, netroufaje si ukázat se v městě zjevně, chodil v škrabošce. Byl však na náměstí poznán a jsa stíhán lidem, vskočil do Králova dvoru. Nastalo srocení a rozjitřený dav volal, ať je jim ten zrádce vydán, sice že rozboří Králov dvůr. Vladislav slyše hluk, přistoupil k oknu, aby viděl, co se děje. Tu naň někdo z davu namířil kuší a vystřelil. Král se sice šípu vyhnul, ale ve dvore již toho dne nepřenocoval. V podvečer se přeplavil na lodi přes Vltavu na Letnou a dospěv k sv. Vítu, děkoval Bohu za své zachránění a zapřísahal se, že na Starém Městě už nikdy přebývat nebude. Opravu sešlého hradu, od dob císaře Karla neobývaného, svěřil Benediktu Rejtovi z Pistova.

*Hrad
královým
sídlem.*

Utrakvisté tedy měli svého biskupa, ale nepostarali se ani o zřízení jiných stolců biskupských, ba ani o to, aby jim závčas posvětil nástupce ve svém úřadě, takže po jeho smrti byli opět stádcem bez pastýře. Biskup Augustin byl pochován v Týně a Matěj Rejsek ozdobil jeho hrob krásným baldachýnem, jenž tam dosud stojí. R. 1504 se jim podařilo získati nového biskupa, *Filipa de Novavilla* z Modeny. Ten si však stýskal ještě víc než jeho předchůdce, plakal, proč kdy do Čech chodil, a žádal papeže za odpuštění. Když ho utrakvistická konsistoř nechtěla poslouchat a když církevní tresty, jež pro nějaký přečin uvalil na Prahu, byly nazvány „vlašskými a německými štrychy“, jež se do Čech nehodí, rozmrzel se stařeček tak velice, že se vydal na zpáteční cestu do Itálie. V Soběslavi se však dal přemluvit k dalšímu setrvání, ale usadil se v Kutné Hoře, kde již r. 1507 zemřel.

*Osamělost
kališníků.*

Kališnická církev hynula dále, propadajíc vnitřní hnilobě, jako mrtvé rámě, oddělené od řídného proudu. Úroveň ostatní Evropy se zvedala proudem humanismu, to jest hlubším studiem římských i řeckých spisovatelů. Též král Vladislav chtěl povznést pokleslé učení Karlovo na základě nové vědy povoláním několika učenců z Itálie. Kališníkům však zaváněla nová tato vzdělanost pohanstvím a papežstvím. Bylať Itálie její kolébkou a oni se báli, aby noví profesori nepůsobili v Praze ve prospěch katolické církve. Vladislav byl nucen od svého záměru upustit a zatuchlé síně Karlova učení zůstaly nadále uzavřeny novému přílivu vzduchu a světla. Pavouci tkali nerušeně své sítě v hlučných kdysi místnostech a vrstvy prachu se ukládaly na slavné kdys katedry; jediná živořící fakulta filosofická odchovávala učitele pro venkovské školy.

*Matyáš
Korvínus
† 1490.* Mezitím nastaly v sousedních státech hluboké proměny. R. 1477 byl Vladislav ve Vídni v chrámu sv. Štěpána od císaře obvyklým obřadem potvrzen jako český král, čímž si Bedřich III. nadobro zneprátočil Matyáše. Císař nepřál uherskému králi české koruny, boje se jeho příliš velké moci. Ten mu proto vypověděl válku a urval mu Dolní Rakousy, kus Štýrska a Kraňska a r. 1485 byla nucena se mu vzdát i vyhladovělá Vídeň, již byl odřídil veškeren dovoz spíže. Vídeň zvolil Matyáš za své sídlo, odtud spravoval své podunajské císařství, rovnaje se mocí skoro tureckým sultánům. Leč nejen výboji, ale i podporováním umění a věd předstihl uherský král své vrstevníky. V Budíně založil proslulou knihovnu, v níž nashromáždil velkým nákladem asi 50 tisíc rukopisů a knih, obsahujících veškeru tehdejší vědění. Zdaleka volal stavitele a jiné umělce, aby zvelebili jeho sídlo. V Budíně a též v Bratislavě založil university. Sám byl postavy nevysoké, ale slehlé, povahy násilné, v boji přeudatný, ve štěstí pyšný, v neštěstí neoblomný, od vojska zbožňovaný; znal řeči všech svých poddaných i sousedních národů. Ctižádost v sobě živil četbou klasiků, usnaje nejednou s Liviem nebo Curtiem v ruce. Zemřel ve Vídni 6. dubna r. 1490 ve věku 46 let bez oprávněných dědiců. Maďaři se jím honosí jako svým nejslavnějším králem. I lid jej uchoval v dobré paměti a říkal: „Zemřel král Matěj, konec spravedlnosti.“ Chránil jej proti útiskům magnátů.

*Vladislav
králem
uherským
1490.* Na poli Rákoši u Budína byl 15. července zvolen za uherského krále Vladislav, král český. Uherští magnáti, jsouce syti tvrdého panství Matyášova, přáli si panovníka, jehož by se nemusili bát, poslouchat a jenž by nevybíral velkých daní. Čeští páni Vladislavovi radili, aby uherskou korunu přijal, neboť tak se vrátily odtržené země opět k české koruně, a to bez vyplacení oné velké sumy. Byl to jediný politický úspěch Jagellovců v Čechách. Ona suma však byla později od našich předků mnohonásobně nahrazena velkými výlohami na obranu uherských zemí proti Turkům. Smutným následkem této volby bylo, že Praha, hlučná kdys residence císařská, osiřela a už jen občas hostila českého krále; trvalým sídlem Jagellovců byl Budín. Provázen též četným panstvem z Čech, odebral se Vladislav do Stolního Bělehradu, kde byl 21. září korunován. Byl prvním z uherských králů, jenž mával mečem proti čtyřem stranám světa na znamení, že chce hájit království proti všem nepřátelům; vskutku ho nikdo nehájil hůř než on. Neplacené posádky Matyášovy se rozprchly, pověstná černá rota, podobná Táborům, nevyhnula se též Lipanům; r. 1492 byla v jižních Uhrách pobita a rozehnána. Zemí alpských se zmocnil Maxmilián, syn císařův.

*Vítězství
Hechty
nad králem* Po posledním výbuchu náboženských vášní r. 1483 a po smíření stran na sněmě v Kutné Hoře r. 1485 ustoupily náboženské otázky na půl století do pozadí a veškeru pozornost národa upoutaly zájmy hospodářské a politické. Ve vleklých sporech, jež z toho vzešly, zvítězil nakonec stav šlechtický, jenž celý národ bezohledně vykořisťoval. Král si nechal od pánů ze svých rukou vymknouti všechno korunní zboží, hrady a panství, zřekl se odúmrtí, jejichž zabíráním množil svou moc Jiří z Poděbrad. Král musil z panstva vybírat všechno úřednictvo i výběrčí zemských daní, ba i správce městských důchodů, jež tvořily králův soukromý příjem. Páni se při tom nezákonně obohacovali, zatím co králova komora nejen zela čirou prázdnotou, ale vykazovala nadto statisíce kop dluhů. Smutně proslul jmenovitě purkrabí Zdeněk

Lev z Rožmitála. Královská důstojnost klesla na pouhý stín, král měl méně moci než benátský dóže. Šlechtici mohli podle anekdoty Vladislavovi směle říci: „Ty jsi náš král, a my jsme tvoji páni.“

Houževnatěji než král se vzpírala proti úchvatům panstva královská města. Šlechtici jim upírali hlas na zemském sněmě, poháněli je před zemský soud a začali povážlivě poškozovat jejich živnosti, jež beztoho nesmírně utrpěly válečnými bouřemi. Šlechtic vařil na svém statku pivo, prodával je svým poddaným, kupoval od nich obilí, usazoval na svém panství řemeslníky, čímž byl učiněn zlý průlom do mluvého práva měst. Měšťané hájili svých práv perem i zbraní, přepadající a pleníce panské zboží. Páni zase olupovali na cestách kupce, takže brzy zde brzy tam propukla záškodná válka, jako v zemi, kde chyběla železná ruka střežící právo a řád.

Podle usnesení pánů a urozených vládyků (přestalot se nyní říkat statečný rytíř), bylo r. 1500 na základě zemských desk vytištěno *zemské zřízení*, zlatá to kniha šlechtických svobod; právům stavu městského však bylo zřízením těžce ublíženo. - Jako na povel povstalo 32 královských měst, bez rozdílu víry a národnosti, a zapsalo se v jednotu na obranu svých práv. Jméno *Albrechta Rendla z Oušavy*, jenž jako znalec zemských desk měl hlavní účast při vydávání díla, bylo vzato ve velkou nenávist; rendlovat znamenalo tolik co padělat listiny.

Přesmutnou úlohu hrál v tomto sporu král. Místo aby se vši silou zastal měst proti bujnému panstvu, r. 1502 na zemském sněmu vydané zřízení potvrdil. Když v městech proto propuklo nebezpečné jitření, schválení odvolal a spor se vlekl dále. K narovnání došlo teprve r. 1517 *smlouvou svatováclavskou*, hlavně zásluhou vynikajícího pána Viléma z Pernštejna. Pán ten sídlil v Pardubicích a proslul jak bohatstvím, tak šlechtinou myslí a náboženskou snášelivostí. Jeho slova: „S Římany věřím, s kališňky držím, s Bratřími umírám“ byla dlouho opakována. Města podržela místo a hlas na zemském sněmě, ale musila se vzdát mluvého práva. Vyšla z boje oslabena, také už nedosáhla rozkvětu, z něhož se těšila v dobách předhusitských, ale neklesla v takovou bezvýznamnost, jako města v Uhrách a Polsku. Bylo vrcholem štěstí, když si měšťan z úspor mohl koupit a do zemských desk dát zapsat svobodný statek, čímž splnil hlavní podmínku, aby se mu otevřela zlatá brána do povýšené vrstvy šlechtické.

Podobné spory byly vedeny v Uhrách. Svod práva (*Opus Tripartitum*) tam pořídil a r. 1514 sněmu předložil Štěpán z Vrbovce (*Verböczy*). Zemský sněm se skládal ze dvou tabulí: magnátské, již tvořili velmoži a biskupové, pak nižší stavovské; v té zasedali probošti, opati, delegáti šlechty, volení na župních sněmících, a delegáti královských měst. Za těchto sporů páni vzali městům právo obesílat říšské sněmy a připustili na ně jen zástupce: Budína, Pešti, Bratislavy, Košic, Trnavy, Šoproně, Bardijova a Prešova. Po invasi turecké klesl počet těchto měst na šest. Toto právo jim bylo upíráno i za vlády prvních Habsburků, poněvadž města byla ovládána Němci a přála politice vídeňského dvoru; časem pak nabyla opět všechna královská města práva obesílat říšský sněm.¹⁹¹⁾

nad městy

Zemské zřízení.

Směr 1517.

nad městy v Uhrách.

Komitátní samospráva se v Uhrách vyvinula plnější měrou než v Čechách. R. 1486 tam vznikly tak zvané sedrie (t. j. sedes iudiciorum nobilium), jež soudily rozepře místní šlechty. Skládaly se obyčejně ze čtyř soudců neboli slůžných a 12 přísedících, volených šlechtou, zasedal při nich i župan, podžupan a notář.

nad selským stavem.

Nejtěžší pohromy utrpěl husitskými válkami selský stav, takže k jejich nápravě bylo potřebí celého století.¹⁸²⁾ Dřívější dobré časy však se už nevrátily, až do r. 1848. Postavení sedláka se zhoršilo nejen zničením, ale i vyliďněním země, odcházením vojenské chasy za hranice, tedy úbytkem pracovních sil, jež nemohly být rychle nahrazeny také proto, že příliv cizích kolonistů byl úplně zaražen a páni naopak potřebovali co nejčtetnějších pracovních sil. Šlechta se v 15. a 16. století oddávala zvýšené činnosti hospodářské, rozmnožovala dvory, kopala rybníky, stavěla ovčiny, pivovary, chtěla vydělávat a bohatnout, zvláště když objevením zámořských zemí klesala cena peněz, a tím i poplatky poddaných, z nichž vrchnosti dříve z největší části žily. Tehdy u nás vzniklo největší množství rybníků. Některé byly upraveny z původních jezer. Na Pardubicku na zboží pernětejském bylo 300 rybníků; lid o tamních pánech říkal, že mají do roka každý den rybu z jiného rybníka.¹⁸³⁾

Nyní vzrůstem dvorů rostly roboty a pán, jenž potřeboval laciných robotníků, začal omezovat svobodu poddaných. Sedlák nesměl opustit panství bez výhostného listu, nesměl bez dovolení pánova provdat dceru, poslat syna na řemeslo nebo na studium, poněvadž dorostlé dítky poddaných musily určitou dobu pracovat ve dvorech.¹⁸⁴⁾ Sněmy koncem 15. století neustále obnovují a zostřují tresty proti zbíhajícím selské čeledi i proti těm, kteří ji přijímají.

R. 1496 se vzbouřili na Litoměřicku poddaní Adama z Drahonic, dobyli jeho tvrze Ploskovic, donutili tvrdého pána, že je propustil z poddanství a pak uvedli na jeho statek sousedního rytíře Dalibora z Kozojed. Vzpurní sedláci však byli násilím donuceni podrobit se bývalému pánu, Dalibor byl jat a uvězněn na pražském hradě ve věži, jež dosud sluje Daliborka. Rozsudkem zemského soudu byl pro těžké provinění proti právu a řádu odsouzen k ztrátě hrdla a r. 1498 byl vyveden na hradní nádvoří a sťat. Poněvadž skřipcem, jenž byl zván houslemi, a provazy, jež se nazývaly struny, byl donucen vyznati pravdu, vzniklo pořekadlo: „Nouze naučila Dalibora housli.“

Dalibor z Kozojed 1498.

Kuruci 1514.

Více než v Čechách bylo utuženo poddanství v Uhrách. Když tam dal papež r. 1514 hlásat kříž proti Turkům, hrnuly se zástupy sedláků pod vojenské prapory, aby unikly útisku svých pánů. Velením byl pověřen Jiří Dóža ze Sedmihradska, jenž se v boji proti nevěřícím byl dříve významen a za svou statečnost byl povýšen do šlechtického stavu. K válce s Turky pro včasné obnovení míru zatím nedošlo, ale sedláci (kurucové, t. j. křižáci) zdráhali se sehnouti šiji pod staré jařmo a pod vedením Dóžovým obrátili zbraň proti domácím svým utlačovatelům. Páni byli nelidsky zabíjeni, na kůl vráženi a jinak mučeni, hrady, vsi a městečka v jižních Uhrách byly pleněny a páleny a krev tekla v proudech. Teprve Jan Zápolský, vévoda sedmihradský, povstalec přemohl a Dóžu zajal. Cikáni připravili rozžhavený trůn, na nějž byl Dóža, král kuruců, posazen, na hlavu mu byla vložena žhavá koruna a do rukou rozpálené žezlo. Podřízeným vůdčím bylo nejprv předloženo jeho upečené maso a pak byli popraveni. V bouři zahynulo 40-70 tisíc lidí a selský stav tam upadl v porobu těžší než kde jinde. Nesměli se hnout a u koho by byla nalezena puška, tomu měla být uřata pravice.¹⁸⁵⁾

V katolické menšině, jož živěji cítila tep ostatní Evropy, vyrostl znamenitý humanista a básník *Bohuslav Hasištejnský* z Lobkovic († 1510), jenž skoro jediný u nás rozezvučel lyru v dlouhých dvou stoletích zcela umlkou. Jeho latinské básně byly vykládány i na některých universitách německých. Bohuslav mnoho cestoval, navštívil i zříceniny Karthaga a pro svou knihovnu na hradě Hasištejně u Chomutova skoupil tolik knih a rukopisů, že náležela k nejbohatším ve střední Evropě. Její chloubou byl rukopis děl Platonových, jenž stál tisíc dukátů. Byl to nejen nejvzdělanější, ale zároveň nejzbožnější Čech. Marně se snažil obrátiti na pravou víru Bratry a s církví smířiti kališníky a jen nahodilé okolnosti zabránily jeho povýšení na biskupský stolec olomoucký; byl proboštem na Vyšehradě.

Význační spisovatelé.

Krásu města Prahy chválí nade všechna města středoovropská, o jejích obyvatelích však zanechal svědectví ne příliš lichotné.¹⁰⁰ Slouží prý jen břichu a žádných výloh nešetří na labužnictví; střídmost je u nich chybou. Sáhne-li kdo po džbánu, všichni ho následují. (Také jeden z legátů basilejského koncilu psal o našich předcích, že když někdo začne pít, všichni dostanou žízeň.) Hledí prý si jen zábav a radovánek, zato víra a mravy jsou v úpadku, každý věří, co chce, a Písmo vykládají ženy i děti a každá sekta tam nachází stoupence. K cizincům jsou zdvořilí, jen Němce nemohou snést. Jsou dost nadaní, ale lehkomyšlnost a línost vše otupuje; v tisíci řemeslníků nenajdeš umělce, jen výmluvnost právníků je jadrná a plynná.

Byl to již uvedený Albrecht Rendl, pak dlouholetý moravský hejtman *Ctibor Tovačovský z Cimburka* († 1494), spisovatel knihy Tovačovské, a *Viktorin Kornel ze Všehrd*, měšťan z Chrudimě, jenž napsal: *Knihy devatery o právích, o súdech i deskách země české*. Všichni tři byli utrakvisté.

R. 1502 se konečně 46letý král oženil; pojal za choť francouzskou princeznu Annu, jež byla ducha daleko mužnějšího než on. Povila mu dceru Annu a r. 1506 syna, je muž bylo dáno jméno francouzského krále sv. Ludvíka; hned potom zemřela. Předčasně narozený princ byl tak slabý, že musil být vkládán do těl čerstvě zabitých zvířat, aby zesílil. Anna Čech vůbec nespátřila; štítlat se podle předsudků, doma jí vštípených, vkročit na kacírskou půdu. Jejím vlivu se připisuje *mandát* vydaný od krále r. 1503 proti Bratrům, podle něhož měli být přinuceni přidati se k straně pod jednou nebo pod obojí, anebo měli být vyhoštěni ze země. R. 1508 byl mandát zostřen a od stavů vložen do zemských desk. Záleželo na všemocných pánech, zda jej na svých panstvích provedou či ne, a ti neměli naspěch, poněvadž Bratří, kterým byly vštěpovány především pasivní ctnosti, byli nejhodnější poddaní; trpělivě nesli sebe-těžší břímě, jež na jejich bedra páni uvalili.

Královny dítky.

R. 1509 byl korunován tříletý princ Ludvík. Při obřadech jej držel na rukou Albrecht Braniborský. Dítě se dalo do pláče, jako by tušilo nešťastný konec svého kralování. Celá slavnost byla nuzná a smutná. Nebyly ani peníze podle zvyku mezi lid házeny, ani víno se neperlilo ani pivo pro žízňivé netryskalo; král peněz neměl a páni jich nedali. Koncem května se strhla mezi jeho uherskou družinou a pražským lidem krvavá půtka, v níž 16 oněch hostů přišlo o život, v tom i někteří urození. Král pak za to přísně trestal pražské výtržníky mukami a smrtí.

Na konci středověku byli Jagellovci a Habsburci nejmocnější rody v Evropě. Byli sice blízce příbuzní, ale o Čechy a Uhry vedli tuhý zápas. Císař Maxmilián činil na Jagellovce nátlak, spojiv se s jejich nepřáteli, totiž Německým řádem a Vasilem III.,

Smlouva s Habsburky 1515.

velkoknížetem moskevským. Na památném sjezdě ve Vídni r. 1515, jehož se vedle Vladislava zúčastnil i jeho bratr Zikmund I., král polský, byly zasnoubeny dítky Vladislavovy s vnuky císaře Maxmiliána Ferdinandem a Marií, a bylo ujednáno, že po smrti Ludvíkové má nastoupit na trůn český a uherský jeho sestra Anna nebo její synové, t. j. Habsburkové.

Již následujícího roku Vladislav zemřel v 60. roce věku, vládnuv v Čechách 45 let, dlouho a neslavně, v Uhrách 26 let. Byl pochován ve Stolním Bělehradě. Při jeho dvoře býval často nedostatek i denních potřeb a král si někdy vyprošoval láhve vína od předních úředníků, zatím co uherští a čeští magnáti pořádali na svých hradech lukulské hody. Jagellovci nedovedli být kladivem a proto byli kovadlinou.

Pozdní gotika. K jménu krále Vladislava II. se pojí doba nově rozkvetlé t. zv. pozdní gotiky. Již za krále Jiřího začalo opět процитat umělecké snažení z těžkého ochromení a za Vladislava vydalo řadu krásných květů. Tentokráte naše vlast nepředstihla okolních zemí, ale má se čím pochlubit. Především byly dostavovány nedokončené chrámy, t. j. k presbytářům byly přistavěny lodi: v Čáslavi, Rakovnicce, Chrudimi, Klatovech, Mladé Boleslavi, Ústí n. L. Týnské věže už byly uvedeny. Přestavěn byl chrám na Mělnice, nově zbudován v Táboře, Borovanech, Mostě (od Jakuba ze Schweinfurtu). Z té doby pocházejí chrámy v Chomutově, Ostrově, Pardubicích a na četných jiných místech v jižních Čechách: Soběslavi, Kaplici, Vimperku, Žumberku, Chvalšínách, Bechyni atd. Nejčilejší stavební ruch byl vůbec na Krumlovsku a Kaplicku, kraji převážně katolickém.

Všechna města však předstihla Kutná Hora. Teprve 1480 se započalo s dostavbou chrámu sv. Barbory. Dílo řídili nejznamenitější tehdy mistři: Hanuš z Král. Hradce, Matěj Rejsek z Prostějova († 1506) a Benedikt Riod (Rejt, † 1534) a jiní. Pokryt byl trojhrotitou střechou. Rejto-ovou specialitou byly hvězdicovité a síťovité klenby, vytvořené z prohýbaných, proplétajících se žebor. Monumentálním jeho dílem je Vladislavský sál, snad nejvelkolepější tohoto druhu v Evropě. Byl zař od krále odměněn šlechtickým přídomkem „z Pístova“ (aus Piesting). Pozoruhodná je též královská oratoř u sv. Víta. Gotická, ozdobná žebra na ní Rejt napodobil suchým větrovím. Nemenší čest mu dělá chrám lounský, pokrytý rovněž trojhrotitou střechou, podobně jako kutnohorský (obr. 15 a n.).

Ze světských staveb této doby je na prvním místě Prašná brána, postavená od Rejska z Prostějova nákladem Starého Města (od 1476), a jedna z věží u Karlova mostu na Malé Straně, zbudovaná za Jiřího. Skvostnou „Zelenou bránu“ z této doby mají Pardubice, se střechou od Jiřího ze Znojma. Dále je Kamenný dům a kašna v Kutné Hoře, radnice v Táboře, hrádek v Budyňi, Litice, Švihov a Křivoklát (přestavěný od Vladislava II.), pak radnice a Michalská brána v Bratislavi. Zmínky zasluhuje staroměstský orloj, sestrojený od mistra Hanuše, a oloumoucký, dílo Ondřeje Pohla.

LUDVÍK. (1516-1526)

Za nedospělého krále Ludvíka, jemuž bylo při smrti otcově teprve deset let, rozvrat obou království ještě vzrostl. Mladý král byl statný princ, naučil se řečem všech svých poddaných, nebyl bez nadání, ale nade vše si hleděl radováněk a zábav. Roku 1522 přijel do Prahy, dal tam korunovat svou choť Marii Rakouskou a pobyl tam

celý rok, rovnaje různice a dožaduje se veřejné hotovosti a peněžní podpory na hrozící válku s Turky. V Čechách se daly strany rožmitálská a rožmberská ve sporu o nějaké statky stěží zdržet od krutého boje. Země byla mimoto znovu strhována do bouří náboženských, způsobených vystoupením Lutherovým. - V Uhrách byl chaos neméně; obrana země byla zanedbána, král bez peněz, šlechta bez obětavosti a v Turecku se právě ujal vlády velký výbojce Soliman I., jenž už r. 1521 dobyl Bělehradu, otevířev si tím bránu do nitra Uher. 1520-88.

V osudný den bitvy u Moháče 29. srpna měl král při sobě jen 26-28 tisíc branného lidu, kdežto sultán vedl do boje několikanásobnou přesilu. Jak uherští tak čeští páni se zachovali k svému králi zrádně. Přední uherský velmož Jan Zápolský, vévoda sedmihradský, stál se 40 tisíci vojska opodál bojiště a čekal, až král zahyne, aby se zmocnil uprázdněného trůnu. Z Moravy a Čech provázely krále oddíly žoldnérů, pánů nemnoho; ostatní táhli tak, aby přišli pozdě. Dobře pravil králi jeden z uherských biskupů, aby poslal do Říma požádat papeže o svatořečení dvaceti tisíc uherských mučedníků, kteří v boji s Turky zahynou. Přesto pokládali uherští páni jakoukoli opatrnost za nedostatek statečnosti a ústup za zbabělost. 33 šlechticů se zasvětilo smrti a umínili si, že zabijí sultána.

*Bitva
u Moháče
29. srp. 1526.*

Kolem třetí hodiny se ukázal nepřítel. Hlaholem polnic v křesťanském vojsku byl dán povel k útoku. Krále pojala zlá předtucha a smrtelná bledost obestřela jeho tvář. Útok uherského vojska byl jak obyčejně velmi prudký. Leč přední turecký šik se rozestoupil a smělí útočníci vběhli před jóny 300 děl, řetězy k sobě připoutaných. Ta na ně chrlila oheň a střely; brzy byli se všech stran přesilou nepřátel obklopeni a za půl druhé hodiny porubáni. Tři z oněch 33 šlechticů se sice probili k sultánovi a dotkli se kopími jeho krunýře, ale na místě byli od janičarů rozsekáni. Dvořané vidouce, že je bitva prohraná, vytrhli raněného krále z vřavy, snažíce se jej zachránit. Když se však brodili přes rozvodněný potok a králův kůň se vzpínal na protější příkrý kluzký břeh, převrhl se naznak a krále v močále zalehl. Po dvou měsících bylo jeho tělo nalezeno a uloženo vedle otce ve Stolním Bělehradě.

O nešťastném králi vešlo v přísloví, že se před časem narodil, před časem nastoupil vládu, před časem obradatěl, se oženil a šediny dostával a před časem jej zachvátila smrt. S ním tam zahynulo sedm uherských biskupů, 500 šlechticů, 24 tisíc bojovníků, čeští páni, co jich tam bylo, kromě jednoho všichni. Soliman vtrhl do Budína, Pešt lehla popelem a slavná knihovna Matyášova byla odstěhována do Cařihradu. Panonie a kraj mezi Dunajem a Tisou byly strašně zpleněny, celkem 200.000 lidí jednak pobito, jednak odvléčeno.¹⁸⁷⁾

Král Ludvík nepřebrodil močálovitou tůň v jižních Uhrách a jeho utonutí je smutným závěrem českého a uherského středověku, zatím co šťastným a slavným rozhraním středověku a novověku evropského vůbec se stalo Kolumbovo přeplutí Atlantického oceánu (1492).

*Význam
bitvy.*

Ludvíkovo utonutí je kormutlivým obrazem uherského i českého státu, jež za Ja-

gellovců zabředly do rmutných vln šlechtické anarchie. Království uherské, před krátkem záštita křesťanstva, v ní utonulo nadobro, byvši na 150 let roztrženo na tři části, tureckou, sedmihradskou a habsburskou. Ale i pro království české měla moháčská pohroma následky nad pomyslení zlé. Odumření a zánik jedné věci je zrozením a vznikem věci druhé, a tak i Moháč se stal hrobem starší větve jagellonské a hrobem království uherského, ale i kolébkou soustátí habsburského, na něž nyní dolehla celá ohromující tíha tureckých válek. Tlak turecký byl podstatnou součástí tmele, jenž soustátí habsburské pojil v jeden celek. Skupina českých zemí v něm zabírala první místo, a to jak rozlohou tak poplatností. Skoro tři století vedli Habsburkové v Uhrách válku s nepřitelem křesťanstva a v míru tam udržovali řetěz pevností a posádek, a ani přibližně nelze odhadnout proudy peněz, který tam z našich zemí bez přestání plynul, a daně krve od našich zemí do Uher placené.

Všude, kde na trůn dosedli Jagellovci, nabyla ve státě vrchu nevázaná šlechta, a všechna ta království řízená sobeckou aristokracií, spěla vstříc neodvratné záhubě. V Uhrách skončila vláda magnátů katastrofou moháčskou, u nás bělohorskou a říše polská byla od sousedů roztržena na tři kusy.

NOVOVĚK

NÁROD POD PANOVNÍKY Z RODU HABSBURSKÉHO (1526-1780)

A LOTRINSKÉHO (1780-1918)

FERDINAND I. (1526-1564)

Koncem 15. a začátkem 16. století se sběhla v Evropě řada důležitých událostí, bylo učiněno několik velkých vynálezů a objevů, v evropských dějinách nastaly dalekosáhlé proměny, a historie právem prohlašuje tuto dobu za rozhraní středního a nového věku. Úzký obzor lidstva se netušeně rozevřel a obepjal celou zeměkouli, a těsné jeviště evropských dějin se rozšířilo i na nově objevenou Ameriku. Obzor lidstva se též prohloubil důkladným studiem římských a řeckých spisovatelů (humanismus), rozjasnil se objevem Koperníkovým (1543), že středem nebeské soustavy je slunce, nikoliv země. Estetický vkus se vytrýbil napodobením antického umění (renesance). O pádu Byzance (1453) a návalu Turků již byla učiněna zmínka. Též bojiště a války nabyly jiné tvářnosti zavedením střelného prachu; urození, těžkoodění rytíři, bojovníci koňmo, byli zatlačeni lehce oděnou pěchotou občanského původu, ozbrojenou střelnou zbraní. Velká proměna se udála i v životě náboženském. Luther zatrásl (1517) na severu v germánských zemích ohromnou církevní budovou, jež se tam skoro zhroutila, v románských zemích však prociťla katolická církev ze středověké malátnosti a povznesla se k překvapujícímu rozkvětu a rozmachu navenek i uvnitř. Tridentský koncil nařídil dlouho očekávanou reformu a staré i nově založené řehole ji provedly s překvapujícím zdarem. Nové myšlenky a názory letěly světem na perutích tisku vynalezeného (1440) Gutenbergem. Všechny tyto novoty zasáhly přímo nebo nepřímo s velkou silou i na půdu naší vlasti, na níž se rozmanitě stýkaly a potýkaly, způsobily v životě našich předků hluboké proměny, takže se ráz následujících věků od minulých podstatně odlišil.

Objevy a vynálezy.

K uprázdněnému českému trůnu se hlásil především ohoť Anny Jagellovny, rakouský arcivévoda Ferdinand, a to na základě smluv, sjednaných (1515) ve Vídni mezi králem Vladislavem a císařem Maxmiliánem. Poněvadž však čeští stavové prohlašovali, že nejsou oněmi smlouvami vázáni a chystali se k volbě, vyjednával arcikníže s čelnými osobami všech zemí české koruny, aby byl na český trůn povolán volbou, a nešetřil při tom sliby a dary, jichž byli mnozí žádostivi. Český sněm vznesl volbu na 24členný výbor, v němž byl každý stav zastoupen osmi zástupci, a ten zvolil 23. října u sv. Víta ve svatováclavské kapli za českého krále arcivévodu Ferdinanda. Tím

Volba.

byla dána přednost Habsburkovi před vévody bavorskými Vilémem a Ludvíkem, kteří měli v Čechách také strany, a před polským králem Zikmundem, jenž se rovněž o českou korunu ucházel. Proti povolání Ferdinanda na český trůn byla i římská kurie, poněvadž rozsáhlými državami Habsburků byl sevřen i církevní stát a papež se obával o svou vlastní neodvislost. Skvělé poselství oznamovalo v prosinci ve Vídni arciknížeti výsledek volby a vymohlo si revers, že čeští stavové jej zvolili za krále „nikoliv z povinnosti, nýbrž z dobré a svobodné vůle své, vedle svobod království českého“. Tím Ferdinand prohlásil českou korunu za volební. Také jej žádali, aby jako král nedopouštěl rouhati se velebným svátostem, Matce Boží a svatým, by nedovolil kněžím se ženit, to jest aby hájil království proti luterskému kacířství.¹⁾ Ke cti poselstva byla vystrojena hostina s 230 pokrmy. Již 24. února r. 1527 byl Ferdinand za obvyklých obřadů a radovánek korunován u sv. Víta na českého krále, druhého dne jeho choť Anna Jagellovna na českou královnu od Stanislava Pavlovského, biskupa olomouckého.

*Povaha
a cíle.*

Mladý, teprve 23letý král, byl vnukem císaře Maxmiliána a synem Filipa Sličného a Johanny Šlené, dědičky korun španělských. Jeho bratr Karel V., císař německý a král španělský, byl nejmocnější Habsburk a vládce světové říše, v níž slunce nezapadalo. Ferdinand se narodil a byl vychován ve Španělsku, odkudž si přinesl nejen znalost západních jazyků - z češtiny pochytil nemnoho - a zálibu v renesančním umění, ale i hluboké katolické cítění, vlastní španělskému národu. Denně býval na dvou mších svatých a měsíčně přistupoval k svátostem. Byl nevysoké, hubené postavy; bledou tvář oživovaly jiskrné oči. Byl moudrý a neúnavný. Zvolna, ale důsledně sledoval nesnadný, ale dosažitelný cíl: upevnit podrytou moc královskou, spojit podunajské země v pevný celek, jenž by vítězně odolával tureckému návalu, a zarazit hnutí protestantské, nebezpečně se vzrnávající.

*Návrat
Turků.*

Též v Uhrách zvolila rakouská strana v Bratislavě Ferdinanda. Podmaniczky, biskup nitranský, nejstarší biskup v Uhrách, korunoval 3. listopadu 1527 Ferdinanda ve Stolním Bělehradě, následujícího dne královnu Annu. Týž biskup korunoval na témže místě před rokem Zápolského. Byly to poslední korunovační slavnosti na onom památném místě, jež za tureckého panství zpustlo. Národní strana však provolala v Tokaji za krále Jana Zápolského. Mezi oběma králi vypukl boj a Zápolský povolal na pomoc Turky. R. 1529 se vypravil Soliman s velkým vojskem do Uher a na podzim pronikl až k Vídni. Od 26. září do polovice října byla po prvé od nevěřících sevřena a její hradby byly bořeny palbou ze 300 děl. Ale posádka do města vložená odrážela statečně útoky Turků. Též zemské hotovosti se se všech stran, byť i liknavě, scházely. Nastávaly chladné podzimní dni a Soliman přerušiv obléhání, dal se za velkých loupeží na zpětný pochod. - Po třech letech mřily k Vídni nové hordy janičárů a blížily se již štyrským hranicím. Jejich postup se však zarazil o pevnost Kyssek, hrdinně hájenou Mikulášem Jurišičem. Velel pouze 700 mužům, ale ve třech týdnech odolal dvanácti útokům. Ferdinand mezitím svolával se všech stran

1532.

branné síly, ale rozmrzelý Soliman podnikl jen zhoubný vpád do Štýrska a opět ustoupil.

Vzdorokrál Jan Zápoľský se držel na trůně jen pomocí Turků jako jejich vasal. Má velkou vinu na neštěstí své vlasti. V Evropě byl pokládán za zrádce a papež jej vyobcoval z církve. Zemřel r. 1540; je to poslední uherský král pochovaný ve Stolním Bělehradě. Jeho chotí byla Isabela, polská princezna. Jejich syn Jan Zikmund pokračoval v boji proti Habsburkům. Soliman vtrhl opět do Uher a zabral trvale Budín, jenž patřil Zápoľskému, a proměnil střed země v *pašalik budínský*, Sedmihradsko a Zátisi se staly knížetstvím závislým na Portě. Ferdinand uhájil z velkého království jen úzký pruh po Blatenské jezero, západní část Chorvatska a Slovensko. Hlavním městem takto ztenčených, převahou slovanských Uher byla Bratislava. Hranice proti Turkům byla příliš dlouhá a k hájení nevýhodná. Ferdinand byl mimoto nucen vykupovat si mír „darem“ 30.000 dukátů, sultánovi ročně poslaným.

Zápoľský
† 1540.

1541.

Král potvrdil českým stavům před korunovací všechny jejich svobody a také kompaktáta, ale krok za krokem obnovoval zanedbaná práva královská. Za Jagellovců se sjížděli páni na zemské sněmy i krajské sněmky i několikrát do roka bez dovolení krále, a měšťanstvo královských měst podobně se scházelo ve valné hromady. Všechna tato shromáždění však bývala pro vážně a spory stran velmi bouřlivá. Nový král všeliké samovolné sněmování zakázal a ke každému veřejnému shromáždění bylo potřebí královského dovolení, jako v dřívějších dobách. Nikdo nesměl moci vzdorovat nálezům zemského soudu a krajští hejtmani, bdící nad bezpečností, nebyli voleni, nýbrž králem jmenováni. V Uhrách naopak komitátní samospráva za obecné nejistoty vyvrcholila. Podžupan, pomocník vrchního župana, byl nyní volen šlechtou a stal se hlavou komitátní samosprávy. Vrchní župan, jmenovaný králem, jen dohlížel; byl to úřad v rodě často dědičný.

Utuzení
moci.

Král, jenž měl v Čechách jen pět panství, žádal ročně zemský sněm o povolení berně na vydržování posádek na tureckých hranicích. Odepřítí tuto berni by nebylo bývalo ani snadno ani radno. K jejímu vybírání zřídil na pražském hradě *královskou komoru*, jejímiž členy byli obyčejně cizinci, a ti soudívali i rozepře s vybíráním daní spojené. Král se tak vmohl v krátké době na stálé vojsko, jež pak bylo hlavní oporou habsburské moci, komoře své zjednal stálý, byť i skromný příjem, a zřídil si nevelký, ale spolehlivý sbor úředníků. Jagellovci to nedokázali.

Dozor nad komorou českou, rakouskou a uherskou svěřil *dvorské komoře* ve Vídni, vedle níž tam zřídil i *komoru vojenskou a dvorskou radu*. Habsburské země tvořily sice v právním ohledu unii jen personální, ale poněvadž politika zahraniční, vojenství a finance všech těch států se octly v týchž rukou společného panovníka, jenž se při jejich správě radil s oněmi ústředními instancemi, byly tím učiněny první závažné kroky k unii reální.

Centrální
úřady.

První století našeho novověku je snad nejsmutnější dobou celých českých dějin. Je to doba, kdy se většina československého národa zřekla husitské a katolické víry a přiklonila se k učení, jež nedaleko českých hranic ve Wittenberce hlásal profesor theologie augustinián Dr Martin Luther. V polabských zemích vzešla kletba pro zločiny zpáchané jménem křesťanství na tamních Slovanech. Provalilo se bahno a v něm se objevil netvor, který ohonem rozvířil jedovatý kal a otravoval národy kolem kol.

Lutherství.

Podle Luthera není křesťan ospravedlňován posvěcující milostí, jež se do duše vlévá svátostmi, nýbrž pouhou věrou ve smrt a zásluhy Kristovy. Luther zavrhl milost posvěcující, zavrhl svátosti a tím i svěcené kněžstvo, jež věřícím uděluje svátosti a Bohu přináší skutečnou oběť, za-

mítl evangelické rady, potřebu dobrých skutků, tradici, očištěc, svobodu vůle atd. - „Všecko, co se vynoří ze křtu, je knězem, biskupem i papežem.“ „Fortiter peccata, fortius crede“, statně hřeš, pevněji věř, tak zdůrazňoval sílu víry, která přikryje všechny nepravosti. Toto učení nazýval pravým evangeliem, jež bylo dlouho skryto pod kbelcem; teprve on je objevil a povýšil na svícen a zjevným učinil celému světu. Mimo jiné též tvrdil, že lidské síly nestačí k ovládnutí různých chtíčů a vášní, ale že je člověk jejich otrokem a nutně činí, k čemu ony ho nutkají a svádějí. Zpronevěřiv se tedy kněžským i řeholním závazkům, oženil se s vyběhlou jeptiškou a dvojnásobnou svatokrádeží dal všem počestným věřícím neslýchané pohoršení. A nejen se nehánil za tento svůj hřích a nelitoval ho, ale dokonce jej hájil a ospravedlňoval, obestíraje největší neřesti pláštíkem víry nově vymyšlené.

*Německá
víra.*

V Němcích je Luther vychvalován jako velký hrdina, jenž svůj národ vysvobodil od nadvlády římských papežů, a velká část nejen jeho krajanů, ale vůbec germánských národů, se postavila pod prapor víry jím vztyčený. Zvláštní zjev je, že z národů mimogermánských jediný národ československý dobrovolně a velkou většinou přestoupil do tábora Lutherova, národ, jenž měl svou reformovanou národní církev, za niž byla vyhlášována církev husitská, národ, který nemohl Němce vystát, poněvadž hlavně oni se před sto lety ochotně propůjčili papeži a císaři za nástroj k vyhlazení českého kacířství. I historie má svá paradoxa, svá podivná překvapení; husité se začali zříkat kompaktát, dobytých tak velkými oběťmi - a jediný Luther dokázal to, co nedokázala přčetná křižácká vojska: on poslal husity pode jho - německé víry.

Když si Čechové upravili svou vlastní národní víru, přicházela německá vojska, aby ten kacířský národ vyhubila. Když však po sto letech si vytvořili Němci sami národní víru, tu husité svou vlastní odhodili a přijali víru svých nedávných úhlavních odpůřů. Není pochyby, že je to velká národní ostuda, před níž liberální historie, mimo některé výjimky, strká hlavu do písku a přikrývá ji laciným pláštíkem duševního pokroku. Přemnozí spisovatelé jdou v slepém protikatolickém záští tak daleko, že zapomínajíce se sami nad sebou a nad národní otí, prohlašují luterství za víru svých otců. Jak dějiny ukazují, byli naši sousedé sotva schopni odhodit vlastní národní víru a přijmout českou, a velmi by si byli rozmyslili nazvat husitství vírou svých germánských otců. Náš národ není přece všákem a návěstní tabulí pro ledajaké pošetilsti a nikdo nemá práva spatřovat v něm duševního podruha. I Macaulay, anglický historik, píše, že je velmi zajímavé, že žádný velký národ, jehož jazyk není německý (t. j. germánský), se nikdy neobrátil k protestantství.³⁾

*Draho
zaplacená.*

Ale nejen německá víra zaplavila naše kraje v Čechách, na Moravě i na Slovensku, ale Čechové otevřeli svým německým souvěřcům dokořán zemské brány a do naší vlasti se nahrnulo tolik kolonistů všech vrstev a povolání, že snad jen Přemysl Otakar II. jich přivedl do Čech větší množství, ale s tím rozdílem, že české půdy obsazené přistěhovalci v době Otakarově bylo z největší části zase dobyto zpět, kdežto bohatý pás zomš, zabraný německými osadníky v době luterské, byl ztracen na čtyři sta let. Náboženství pochybné ceny bylo draze zaplacené, jako snad nikde na světě.

V této době došlo k dvěma nešťastným vzpourám, jež byly od vítězných králů na hrdlech a statech přísně trestány, takže toto luterské století je nejsmutnější z celých našich dějin. Pláč i nářek českých evangelíků proniká několika věky k našemu sluchu a nám se zdá, jako by Luther byl naše ubohé předky uvedl na nekonečný můstek vzdechů. Pykali za zradu, již se dopustili na zomí i národu. Vrhli se nerozvážně v boj, jak pěkně praví básník, „rozpoutaný

15. Václav II.

16. Karel IV. zakládá pražskou universitu

severním ďáblem negace a skepse“ a „Čechy se vykrvácely za protestantismus, za německý protestantismus.“⁽⁹⁾)

Také Slováci 16. století nebyli již tak hodní, jak jejich předkové v době Zikmundově. Ti zůstali pevní ve víře a husitským svodům vytrvale odolávali. Po stu letech se stala i na Slovensku neočekávaná věc. Tentokráte si i Slováci pospíšili poklonit se „cizím bohům“, jichž otcové jejich neznali. Českého kacířství se štítili, a německé si oblíbili! Náboženské novoty českého původu si ošklivili, novou víru německou, daleko bludnější a znetvořenější, ochotně přijímali. Arci těžko se dovolávat národní cti u pánů dychtících po církevním zboží, v němž viděli odměnu za přestoupení k novému náboženství; těžko apelovat na národní hrdost u duchovních, toužících po sedmé svátosti, kterou jim nová víra dovolovala.

*Luterství
na
Slovensku.*

Jako první apoštol nového evangelia smutně proslul Havel Cahera, rodák žatecký a farář litoměřický. R. 1522 se odebral do Wittenberka, v němž vyrůstal protestantský Řím, a obeznámiv se u samého zdroje s novým náboženstvím, navedl Luthera, že vyzval písemně Pražany k přijetí nové víry. Luther vskutku vybízel pražské konšely (ad senatum Pragensem), aby přetřali poslední pouto, které je pojí s Římem, t. j. aby se zřekli svěceného kněžstva, a aby duchovní nadále již jen volili; za administrátora aby si povolali Caheru, ten že je o ostatním náležitě poučí. R. 1523 stal se Cahera vskutku administrátorem dolejší konsistoře a farářem v Týně. Tu se jal velebit Luthera jako muže od Boha lidstvu poslaného a vyzýval věřící, aby se zaň horlivě modlili.

*Havel
Cahera
1523.*

V lednu r. 1524 bylo svoláno do Karolina utrakvistické panstvo i kněžstvo z Čech i Moravy a Cahera sjezdu předložil 20 článků, skrývajících názory Lutherovy. Sjezd valnou většinou zamítl tradici i spisy Husovy, pokud se nesrovnávají s Písmem, mše i jiné obřady se měly zjednodušit, latina měla ustoupit češtině; zrušení celibátu se zatím odročilo, ale duchovní se už neměli ucházet o svěcení u katolických biskupů. Jako voda do houby vsákalo luterství do srdcí utrakvistů, kteří se již nechtěli spravovat kompaktáty, jimž přezdívali vopaktáty, ale „slovem Božím“. Stávající se tím z rozkolníků bludaři čili ze schismaticů heretiky, přidávali k prvnímu hříchu ještě druhý, těžší, a jejich poslední věci byly horší prvních. A poněvadž novému náboženství přál i Jan Hlavsa z Liboslavě, králem (1523) dosazený primátor spojených pražských měst, zdálo se, že zchátralá budova utrakvistické církve bude smetena vlnami protestantismu hned při prvním nárazu.

Leč větší část tehdejšího pokolení byla si dobře vědoma národní složky, obsažené v husitství. Ta se vzepřela proti víře přicházející z Němce a první luteráni v Praze pocítili na svém těle tvrdou pěst starohusitů. V čele této starověrné strany stál Pašek z Vratu, dlouholetý primátor Starého i Nového Města, jejichž splynutí (1518) bylo jeho dílem. Když v březnu r. 1524 nabyla při volbách strana starohusitů nad luterány vrchu, dosedl Pašek na primátorský stolec znovu. Tu Cahera, horlivý hlasatel luterství, toče plášť podle větru, změnil se obratem ruky v starokališníka, a z ne-

*Kališníci
proti
luteránům
1524.*

mírného velebitele Lutherova se stal jeho jízlivý hánc, aby nebyl zbaven svého úřadu. Staroutrakvisté a katolíci se spojili; tentokráte obě tyto strany žádaly o potvrzení kompaktát a luteránům nastaly zlé dni. Pašek se obklopil silnou stráží, radnice byly obsazeny žoldněři, luteránští konšelé, kteří netvořili v radě ani třetinu, byli zatčeni a uvězněni, v městě nastalo velké jitření, ozbrojený lid se sbíhal a schylovalo se ke krvavé bouři a opětovnému shazování z oken. Měšťané podezřelí z luterství musili před komisí odvolat nebo se vyprodat a opustit Prahu. Dvakrát křtění, t. j. Bratří, byli poznamenáni žhavým železem, několik osob bylo upáleno, rozséváči nových bludů byli uvězněni nebo vypuzeni, starokališnické obřady byly v chrámech opět obnoveny, po celé zemi se ozývaly posměšné písně na luterány.

Tato násilná vláda trvala čtyři léta. R. 1528 však Ferdinand jednotu pražských měst roztrhl, jmenoval oběma městům konšely zvláště a Paška z jejich řady vypustil. Ačkoliv král luterány nenáviděl, byly mu násilnosti na nich páchané proti mysli a vypuzeným měšťanům musily být jejich živnosti a domy vráceny. Když pak Pašek i Cahera se chystali rozničením bouří obnovit dřívější stav, byli oba dva od krále vypo-
1529. věděni z Prahy a Cahera i ze země. Žádný z nich se neodvážil přísným rozkazům odporovat. Pašek se uchýlil na svůj statek Toušeň, kde zemřel r. 1534, Cahera se
† 1545. vrátil v luterství, oženil se a žil jako hostinský v Ansbachu v Bavorsku.

Ostrážiti
br. Lukáš
† 1528. Jako kyklopopové bušili noví heresiarchové do základů římské církve. Není divu, že velkým rozruchem byla v zapadlé odloučenosti zburcována a na evropskou veřejnost přivedena i Bratrská jednota. Luther, jenž pokládal všechny husity za zralou setbu pro svou žeň, psal listy i Bratřím a vybízel je, aby se přidali k protestantům a aby si hleděli vyššího školství a vyššího vzdělání. Jejich biskup Lukáš však jasně poznával zásadní rozdíl mezi Bratřimi, kteří nade vše cenili kázeň a dobré skutky, a mezi luterány, kteří dobré skutky prohlašovali za zbytečné. Polemisoval proto s Lutherem, bděl nad svým stádcem a chránil je před svůdnou nákazou.

Povolný
Jan
Augusta. Ale již r. 1532 jej následoval v úřadě bratrského biskupa *Jan Augusta*, také původně kališník, syn pražského kloboučníka, snad počestného Itala, muž otíždostivý, libující si po příkladě Lutherově v bouřlivém způsobu mluvení, a ten začal navazovat těsné styky s předními sloupy protestantského světa. Z Litomyšle, kde přebýval, dvakrát putoval do Wittenberka k Lutherovi a s velkým úsilím se snažil překlenouti propast, dělící Bratrskou jednotu od nově vznikajících sekt. Nově upravil bratrskou konfesi a bezohledně z ní vymýtil, co by uráželo wittenberského papeže. Celibát duchovních prohlásil za dobrovolný a víře přiřkl tak velkou působnost na lidské ospravedlnění, že Luther byl s konfesí úplně spokojen. Předaslal jí i předmluvu, v níž pravil, že Bratří jen poněkud jinými slovy vyznávají jeho víru. Předáci protestantského tábora, i Kalvín, blahopřáli Augustovi k jeho velkému úspěchu, nad nímž by zakladatelé Jednoty byli lomili rukama. Vždyť se Bratří odtrhli od utrakvistů a ovšem i od katolíků pro zlé mravy jejich kněžstva. V Lutherovi a jeho pomocnících ovšem našli pravé anděly. Jaká to ústupnost a ochota vůči samozvaným lžiproro-

kům v Němcích, a jaká nepoddajnost a zatvrzelost vůči církevní vrchnosti Kristem ustanovené! - Dvanáct pánů a dvacet rytířů, kteří patřili k Jednotě, konfesi podepsalo a žádalo krále o její potvrzení, to jest zákonnou ochranu, ale zle pochodili.

Na Slovensku nastaly katolické církvi v 16. století ty nejsmutnější časy, jak nikdy předtím a potom. Rozbroje po r. 1526, turecké vpády a příboj protestantismu zasadily smrtelnou ránu tamním klášterům. Nejen na Slovensku, ale v celých Uhrách veškeren řeholní život takřka odumřel, některé řeholní domy byly srovnány se zemí, jiné proměněny v zámky, zbytky mnichů prchly do Polska. Zápolský bral zvony a dal z nich lít děla a razit peníze.⁴⁾

*Luterství
na Sloven-
sku.*

Německá báňská města se rychle přiklonila k protestantství. Jejich mládež, odchovaná na školách v Německu, rozezvučela po návratu do vlasti Lutherovu polnici s velkými úspěchy. Měšťané viděli v luterství výplod německého ducha a přijímali je z národní hrdosti. Magistráty prohlašovaly, že přistupují k nové víře; byly zavedeny zjednodušené bohoslužby s německou řečí, za učitele a kazatele dosazováni stoupenci nového evangelia. Z německých měst pronikala nová víra na slovenský venkov.⁵⁾

Velké pohoršení tam způsobilo odpadnutí některých prelátů. Byli to dva spišští probošti: Fr. Bácsi a Jan Horváth. Tento nejprve s velkým úsilím čelil novému proudu, nakonec jím byl sám uchvácen, r. 1544 se oženil a stal se hrobařem katolicismu ve Spišsku. Zemřel ve Vel. Lomnici, lituje svého poblouzení.⁶⁾ Též dva biskupové v Uhrách se zpronevěřili svému vysokému úřadu a z pastýřů se stali vlky: vesprimský (Martin Kecset) a bývalý biskup nitranský Frant. Thurzo. Rod Thurzů vzešel ze spišských Němců. Od krále Zikmunda byli štědře obdarováni a v 16. století patřili mezi přední uherské magnáty. Ve středním a západním Slovensku jim patřila velká část důlních podniků, hlavní skladiště zboží měli v Krakově. Příbuzenské svazky je poutaly s augšpurskými Fuggery. Frant. Thurzo dosedl na biskupský stolec nitranský r. 1534, ale r. 1556 si vyžádal od papeže dispens od celibátu, aby zachoval rod. Sídlil na hradě Oravě, jenž mu náležel a byl županem kraje. Oravu opevnil, zvelebil, sady a květnice při ní založil, ve vápencové skále dal vykopat 70 m hlubokou studnu. Někdy po r. 1562 se stal protestantem a tím se otevřela nová víře do kořán brána v širém horním Pováží. Jeho vnuk Emerich zemřel bez dědiců.⁷⁾ Pilře se kácely, ale církve na Slovensku přece nezoufala.

† 1564.

1621.

Druhého června r. 1541 vypukl v Praze požár, jenž strávil většinu část Malé Strany a skoro celé městečko Hradčany, hrad i chrám svatovítský s mnohými poklady a památkami. Hořící trámy prorazily na několika místech klenbu, zvony se rozlily a spadly, též zemské desky shořely, asi 50 lidí se zadusilo. Zemské desky byly nově pořizovány podle hodnověrných opisů a r. 1545 pohnul král stavy, že revers, kterým stvrdil r. 1526 jejich svobodnou volbu, byl z desk vypuštěn a místo něho byl do nich vložen zápis, jímž se uznávalo dědické právo královny Anny a Ferdinand byl prohlášen za krále zvoleného a přijatého.

*Požár
1541.*

Poškozené budovy byly poněkud opraveny a obnovovány. Dilem tím byl pověřen Bonifác Wohlmuth z Kostnice. Gotická věž svatovítská už nebyla dále hnána do výše, nýbrž byla za-

končena renesanční háňovitou přilbou, pobitou mědí, jež nyní jasně září zelenou měděnkou. Od něho pochází též renesanční dvouetážová kruchta, nyní umístěná na evangelní straně. Znovu byl ulit i velký zvon Zikmund, památka po králi Zikmundovi; váží 113,5 q. Mnoho věcí potřebných k vnitřnímu zařízení chrámu darovala královna Anna. Pro ni dal Ferdinand v hradní zahradě od italských umělců vystavěti letohrádek zvaný *Belveder*, jež patří k nejvýznačnějším památkám rané renesance severně od Alp. Od Ferdinanda pocházejí též oba nádhorné sály, rytířský a španělský, ač byly dokončeny teprve za jeho nástupců.

*Renesanční
památky.*

Pánům této doby se už stýskalo v gotických hradech a tvrzích trčících na osamělých návrších a srázoch. Začali si proto stavět renesanční zámky poblíž svých městeček a osad, a po naší vlasti vyrostlo tak množství šlechtických sídel, zařízených podle slohu a vkusu, jež uzrály pod žárným sluncem jižních zemí. Z nich vynikají zvláště zámek horšovotýnský, litomyšlský, Hvězda u Prahy, mimoto v Praze samé palác rožmberský (schwarzonberský) na Hradčanech.

Na Slovensku mají zámky zbudované pod opuštěnými hrady namnoze vojenské vzezření pro turecké nebezpečí (kaštiely). Mají střílny, bašty, cimbuří a jsou obehnané příkopy. Z nejvýznamnějších je Thurzovský ve Velké Bytči a zámek Tökölych v Kežmarku. Renesanční radnice je v Levoči (obr. 42).

Doly. Týž rok stihla pohroma i doly kutnohorské, joiichž výtěžek od husitských válek víc a více klesal. Důl za dolom se vyčerpával a zatápěl. Tentokrát se provalil silný proud vody v dole zvaném Osel a všechno úsilí o zdolání přívalu bylo marné. Splnilo se rčení: „Dokud Osel bude řvátí, bude Hora v štěstí státi.“ Ač se skrovnou měrou kopala ruda dále, přec sláva Kutné Hory pchasa a jen velkolepý chrám sv. Barbory hlásá, že tato hornická metropole pro podzemní bohatství bývala kdysi sokyní samé Prahy. - Již r. 1516 byly nalezeny nové zdroje stříbra v Rudohoří, při nichž hrabata Sehlikové založili město Joachimstahl-Jáchymov, usadivše tam horníky ze Saska. Z vytěženého stříbra razili tolary.⁹⁾ Tyto doly kvetly skoro půl století.

*Jan
Mystopol
1543.*

Výbojné luterství podemflalo stále hrozivěji budovu jak katolické, tak i utrakvistické církve mezi Čechy i Němci. Král Ferdinand cítil veškeru tíhu tureckého návalu od východu a kacířského příboje ze severu, jimž bylo jeho soustátí vystaveno a jejichž síle jen stěží odolával. Starší generace vymírala a mladší páni pod jednou i pod obojí, zlákáni pozlátkem nové víry, zabírali poslední zbytky církevního zboží, dosazovali ke svým kostelům predikanty, světské to lidi, kteří zanechávali obchodu a řemesla, běželi do Wittenberka, Lipska nebo Frankfurtu a brzy se vraceli s kněžským titulem snadno zjednaným, bývali uváděni na fary a ledačím odbývání.⁹⁾ O souhlas nebo nesouhlas svých uhnětených poddaných se nestarali, ti se museli dříve nebo později srovnat ve víře se svou vrchností.

R. 1542 dosadili stavové za královny nepřítomnosti za administrátora dolejší konsistoře kněze Jana Mystopola, rodilého Pražana, dříve kališníka, tehdy však zjevného luterána. Stavové doufali, že luteráni budou mít v novém administrátoru svou církevní vrchnost, a protestantští duchovní, kteří dotud nepodléhali žádnému řádu a zřízení, svého superintendenta. Roku 1544 za generálního sněmu sezval Mystopol duchovní z Čech i Moravy se zástupci stavů do Karolina a předložil jim tam k dobrozdání tři otázky: zda je mše obětí, zda je slušno modliti se k svatým a zda ospravedlňují dobré skutky či sama víra? Valná většina odpověděla na vše ve smyslu Lutherově. Mystopol pak vyzval shromážděné, aby zanechali lidských ustanovení, to

jest pozdvihování, svěcení pokrmů a jiných předmětů, častého zvonění, vystavování oltářní Svátosti, procesí a modliteb za zemřelé. Mrazivý dech protestantismu znovu zadul našimi zeměmi.

Leč hlouček rytířů a měšťanů nesouhlasil s usnesením na karolinské schůzi. I obrátili se ke králi s žádostí, aby se zastal „staročeské víry“. Ferdinand přísně pohrozil svou nemilostí a duchovními tresty všem, kteříž by se odvážili upouštět od obvyklých obřadů. Ba král, horlivý katolík, nařizoval, aby utrakvisté vodili průvody jak o Božím Těle tak i na svátek Husův, jak bylo dříve zvykem. Utrakvisté nakvašení luterstvím průvodů těch nepořádali, poněvadž při nich byla nošena oltářní Svátost, a průvody ty byly veřejným vyznáním víry ve svátostného Krista, pod způsoby chleba a vína skutečně přítomného. Tato víra však byla v příkrém rozporu s učením Lutherovým. Mystopol se králových hrozeb lekl a učinil týž náboženský přemet, jako kdysi Cahera. Stal se z něho horlivý starokališník a byl administrátorem dolní konsistoře až do smrti. Byl to sice člověk nehodný, ale král neměl jiné volby, poněvadž jak utrakvistického tak i katolického kněžstva byl náramný nedostatek.

Jeho přemet.

† 1568.

Papež Pavel III. svolal r. 1545 tridentský koncil, aby konečně provedl církevní opravu, po nichž bylo tak dlouho voláno. Tento koncil zasedal necelá dvě desetiletí a provedl opravu církve tak důkladně, že 325 let nebylo církevního sněmu zapotřebí. Do Tridentu byli pozváni též protestanté. Luther však je varoval před koncilem nejvášnivějším způsobem. Brzy pak ve svém rodišti Eislebenu zemřel, nedočkav se výbuchu krutých a dlouholetých válek, jež náboženské rozštěpení Evropy mělo za následek. Císař Karel V. se tedy rozhodl přiměti protestanty k obeslání koncilu mocí brannou. Tím propukla válka šmalkaldská, nazvaná tak podle města v Durynsku, v němž protestantská knížata vstoupila r. 1531 v jednotu k hájení své víry.

Vzpouře 1547.

† 1546.

Král Ferdinand, horlivý spojenec svého bratra, sebral něco vojska a v červenci r. 1546 vymohl na českých stavech dovolení k svolání zemské hotovosti, již chtěl vést proti saskému kurfiřtovi Janu Bedřichovi. Před 20 lety, hned po volbě Ferdinanda za českého krále, byli by utrakvisté táhli do Němec na protestanty velmi ochotně. Ale za dvě desetiletí sami silně nasákli bludy Lutherovými a přirozeně se vzpírali bojovat proti svým souvěrcům. Královu žádost zřejmě neodmítli, ale svůj souhlas omezili podmínkou, že se hotovosti má použít jen k obraně zemských hranic. Hotovost se scházela u Kadaně velmi líknavě, a když ji král svolal v lednu 1547 znovu k Litoměřicům, tentokráte bez dovolení stavů, sešla se opět v počtu neúplném a za hranice provázeli Ferdinanda jen katolíci, staroutrakvisté a Moravané.

V Čechách králi za zády vyšlehl pramen vzpoury podněcovaný z Wittenberka. Dne 9. února (1547) zazněl na poplach týnský zvon, v Karolinu se shromáždilo měšťanstvo všech tří pražských měst a dalo se v sepisování stížností proti králi. Pražané strhli za sebou královská města (mimo Plzeň, Budějovice, Ústí, Most a Cheb) a skoro všechnu šlechtu; k protestní listině bylo přivěšeno 1738 pečetí. V ní žádali, aby směli

Sepání stížností.

svobodně obsazovat dolní konsistoř, aby směli jako dříve samovolně sněmovat, aby byl ze zemských desk vypuštěn zápis, prohlašující volbu r. 1526 za pouhé přijetí, a aby král obsazoval úřady podle rady stavů; měl se vrátit nepořádek a rozvrat jagellovské doby. Další kroky byly znamením zjevného nepřátelství. Byl uvězněn jeho nenáviděný rada Florián Grispek, bylo zakázáno v zemi pro krále najímat a připravovat prach, byla jmenována osmičlenná prozatímní vláda, vypsány berně a nařízena veřejná hotovost na obranu svobod. Vůdcem byl jmenován *Kašpar Pluh* z Rabštejna, jenž saskému kurfiřtovi slíbil, že přivede do tábora protestantských knížat 17.000 vojska. Biskup Augusta nařídil v Jednotě modlitby a půst za vítězství protestantů. Na Mladoboleslavsku, kde bylo bratrské šlechtě nejvíc, byl pořádán samovolný sjezd a hotovost králi přímo odepřena. Po zemi byly zpívány posměšné písně na císaře Karla i krále Ferdinanda.

Nedostatek odvahy.

Snadno nastoupili stavové na cestu vzpoury proti svému panovníku, ale ubohý výsledek ukázal, že celé povstání bylo ohvilkové vzplanutí oitu. K rozhodným činům však neměli odvahy; vytasili meč, báli se však uhodit. Vůdce Kašpar Pluh očekával u *Bečova* v Loketsku 60.000 zbrojného lidu. Vskutku se ho tam dostavilo jen 2000. Jiní zůstali opodál, bojíce se připojit, jiní se do pole vůbec nevypravili. Ale ani s tímto hloučkem se vůdce na vlastní odpovědnost nepostavil po bok protestantského vojska v Němcích. Správní výbor v Praze váhal mu dát k tomu výslovný rozkaz a stavovské vojsko jen zamezovalo dovážení potřeb do králova tábora. Bratří, kteří tvořili ve správním výboru v Praze polovici, měli především péči o to, aby se při mnohém rokování co nejvíc modliteb klečmo odříkávalo a nábožných písní zpívalo, až luteráni, kteří byli méně nábožní, si z toho dělali smích.

Také kurfiřt saský nestačil na předsevzatý úkol. Nejen nevpadl do Čech, aby tam soustředil kolem sebe své souvěrce, aby se dal od nich prohlásit za krále a povzbudil je k vytrvalému napětí sil, ale též v bitvě u *Mühlberka* projevil málo hrdinnosti; byl tam v dubnu (1547) poražen a zajat. Týž osud stihl i druhého vůdce protestantů Filipa, vévodu hesenského. Zatím co kanovníci u sv. Víta pěli za slavného vyzvánění *Te Deum*, nastalo mezi luterány zděšení. Zbrojný hlouček u *Bečova* rychle zmizel, vůdce moudře přešel za hranice, unášej se svou hlavu do bezpečí, páni se rozjížděli z Prahy na své statky a neopatřili silnou posádkou ani pražského hradu.

Pánům udělena milost.

Ferdinand si umínil pokořit a potrestat za vzpouru královská města a po zlém a násilím z nich učinit to, čím dříve bývala, totiž oporou krále proti šlechtě. V červnu vydal král z *Litoměřic* prohlášení, že šlechticům odpustí, jestliže se zřeknou zápisu a ústně nebo písemně požádají o milost. Skoro všechno panstvo se chopilo podávané ruky a dílem v *Litoměřicích*, dílem v Praze dosáhlo odpuštění. Začátkem července se zmocnilo Ferdinandovo vojsko hradu, na *Malé Straně* a *Letné* byla rozestavena proti *Starému Městu* děla, takže nastala podobná situace, jako za krále *Zikmunda* r. 1420. Ferdinand ovšem neměl daleko tolik branné moci. Tentokráte však jevil bojechtivost jen prostý lid pražský i venkovský, jenž v zástupech spěchal ohrožené Praze na po-

moc a s královskými jezdeci sváděl drobné potyčky. Konšelé a zámožné měšťanstvo však pozbylo myslí a dalo se do vyjednávání.

Pražané musili předně vydat všechny vojenské zásoby, prach, koule a hrubou střelbu, čehož se zvláště na Starém Městě našlo neočekávané množství. Několik set koní to odváželo vzhůru na hrad. Dědicové husitů raději zbraně vydali místo aby jimi bojovali! Všechna města zaplatila královské komoře velkou pokutu, byla jim vzata a prodána část obecních statků, byla jim uložena trvalá dávka z každého sudu piva, zvaná ták. Jejich správa byla postavena pod dozor královských rychtářů, v Praze mimoto královských hejtmanů. Na pražském hradě byl zřízen apelační soud pro všechna města české koruny a jakékoli apelace za hranice byly zakázány. Několik pánů, zvláště z Bratrské jednoty, bylo zbaveno statků, dva šlechtici, Václav Pětipeský a Bernard Barchanec, a dva měšťané, Fikar z Vratu a Václav z Jelení soukeník, kteří nejvíce popuzovali lid, byli v srpnu za „krvavého sněmu“ na hradě sťati.

*Potrestání
měst.*

Přední strůjce vzpoury viděl král v členech Bratrské jednoty; umínil si tedy, že ji v Čechách úplně vyhladí. Nařídil přísné provádění mandátů Vladislavových, podle nichž se měli Bratři přidat k straně pod jednou nebo pod obojí. Jejich sbory byly zavírány a schůzky znemožňovány. Kdo neposlechl, byl vykázán ze země. Několik set se jich vystěhovalo do Polska a do Pruska. Tam se klonili ke kalvinistům, jimž se podobali puritánskou zádumčivostí. V Prusku však nebyli trpěni jako samostatná náboženská společnost; byli přísně visitováni od luteránských duchovních, zdali se v něčem neuchylují od víry, kterou vyznával tamní zeměpán. Proto se jich část raději vrátila na Moravu, jež se vzpoury neúčastnila a zůstala trestu ušetřena. V Polsku se přidalo k Českým bratrům něco domácího obyvatelstva, a tak tam vznikla nová provincie Bratrské jednoty a držela se tam asi sto let. V Čechách se ztenčil počet Bratrů asi na polovici a jejich těžiště se přesunulo na Moravu.

*Potrestání
Bratrů.*

Za hlavního podněcovatele Jednoty byl pokládán její biskup *Jan Augusta*, jehož cesty do Saska byly známy, a král jej podezříval, že tam chodil nabízet saskému kurfiřtovi českou korunu. Augusta byl nedaleko Litomyšle lstí jat, vyšetřován útrpným právem, k ničemu se však nepřiznal. Byl 16 let vězněn na Křivoklátě, jenž jeho vazbou nejvíce proslul. Teprve před svou smrtí jej Ferdinand propustil na přímluvu svého syna Maxmiliána. Jeho druh Břek tam strádal 13 let. Augusta chtěl udělat z houfce zaleklých lidí neohrožené hrdiny, z beránek dravé vlky, lil však nové víno do starých sudů. Moc Habsburků, již chtěl podvrátit, v zemi jen hlouběji zakotvila.

Polovičaté povstání r. 1547 je smutnou, ale věrnou předzvěstí velkého povstání roku 1618. Obě byla nepřipravena, lehkovážně a nazdařbůh započata, zbaběle vedena a přísně potrestána.

Vítězný král měl dosti moci, aby v Čechách vyhladil všechny sekty, jak se to stalo po r. 1620, ale tento úmysl králův narážel na velký nedostatek schopného kněžstva. V jediném roce 1554 vyhnal z far 200 nesvěcených duchovních; ale co to bylo platné, když na ně nemohl dosadit žádných duchovních katolických? Českým stavům slibo-

*Králova
bezmocnost
proti
luterství.*

1550. val, že vymůže potvrzení kompaktát, zvláště kalicha, oni však o papežovo schválení už nestáli a Mystopola, jenž kompaktáta hájil, nazývali zrádcem. Když si král na moravském sněmě v Brně stěžoval na vzrůst rozmanitých sekt a žádal, aby katoličtí duchovní byli uvedeni zpět na fary, z nichž byli vypuzeni, prohlásil Václav z Ludanic, zemský hejtman, s velkou odvahou a za hlučného souhlasu přítomných, že v této věci se stavové králi nijak nemíní podrobit, že za mák od svého přesvědčení neustoupí, že země spíše ohněm sejde, než aby snesla v této věci násilí. Když rozhněvaný král pronesl přání, aby ti, kteří ho chtějí býti poslušni, od ostatních se oddělili, zvedlo se sedm osob. Úsilí Ferdinandovo proti příboji protestantismu bylo malomocné, půda utrakvistické a katolické církve byla podemílána dále - když tu znenadání přišla vydatná pomoc zvenčí.

Reforma katolická.

V románských zemích se mezitím provalil mimo všechno nadání a očekávání obrodný proud, a to živelní silou. Nejprve se jen nevelké hloučky velkomyslných mužů nadchly pro pravou a ryzí středověkou zbožnost, ale jejich působením zachvacoval zápal pro středověké ideály i širší kruhy věřících. Tito mužové provedli reformu nejprve sami na sobě a pak na spolublížních. Neměnili víru, uvádějíce ji v souhlas s lidskými neřestmi, nýbrž měnili mravy, uvádějíce je v souhlas s příkazy Božími. Oblast katolické církve se odpadem severských národů podstatně zúžila, ale v církvi prostorně zmenšené se rozproutil tak překypující náboženský život, že kolem r. 1570 byl nejen další vzrůst protestantismu úplně zaražen, ale nadšené voje katolických duchovních i laiků se daly na neodolatelný výboj ztracených zemí, a jen hmotná moc zastavila jejich vítězný postup. Uvolnilať se v obrozené církvi tatáž podmaňující síla, jež v době apoštolské způsobila obrácení pohanského světa a jež ve středověku pudila statisíce věřících za moře k dobývání Božího hrobu.

Jesuitské školy 1556.

Význačný úkol v tomto obrození připadl sv. Ignáci z Loyoly, zakladateli řádu jesuitského čili Tovaryšstva Ježíšova (1540), jež se rychle rozšířilo po všech katolických zemích a rozvinulo v nich úspěšnou činnost učitelskou a vychovatelskou. Z jeho škol vycházeli katolíci, kteří se nebáli a před veřejností se neschovávali. Již r. 1551 založil Ferdinand jesuitskému řádu kolej ve Vídni a krátce poté přišel Holanďan sv. Petr Canisius, apoštol zaalpských zemí, do Prahy vyjednávat o zřízení kolej v hlavním městě českém. Pohostinu byl přijat od křižovníků s červenou hvězdou. Pražské kláštery byly od husitských dob z největší části pusté nebo polozbořené, a arcivévoda Ferdinand, jenž na místě svého otce spravoval zemi, dal svatému muži na vůli, aby si z nich některý vybral pro budoucí kolej. Canisiovi se pro ústřední polohu nejvíce zamlouval klášter u sv. Klimenta, obývaný asi od tří členů dominikánského řádu.

1625. Jim byl tedy dán opuštěný klášter na Františku, později kostel a fara u sv. Jiljí, a u sv. Klimenta vznikla první jesuitská kolej v naší vlasti.

Když Pavel IV. žehnal prvním 12 členům na cestu do Čech, pravil, že je posílá jako beránky mezi vlky. Ať jen věrně slouží Bohu, bojují dobrý boj, užitek jejich práce bude trvalý. R. 1556 bylo otevřeno gymnasium, byla též přednášena filosofie a theologie. Císař Ferdinand udělil ko-

leji r. 1562 právo udělovat posluchačům hodnosti akademické, a tak byla v Praze po druhé založena universita, zatím o dvou fakultách. Skoro současně byly zřízeny při pražské koleji konvikt pro šlechtice a svatováclavský seminář pro chudší žáky. Pro oba ústavy byly později vystavěny vlastní prostranné budovy, pro konvikt v ulici Bartolomějské, pro seminář v místech proti chrámu sv. Jiljí.

Vyučovalo se latinsky, žáci byli katolíci i nekatolíci. Zprvu jich bylo málo, ale r. 1597 bylo jich na klementinských školách zapsáno již 700,¹⁰⁾ r. 1621 vzrostl jejich počet na 1500, brzy na 2000. Žáci Karlovy university, toho zrezavělého skvostu, se hanbili v průvodě veřejně se ukázat. Bývaloť jich 20, 30, v polovici XVI. století osm let nebylo zkoušek, což znamená, že Karolinum vůbec nemělo žáků, že jeho školní síně zely prázdnotou.¹¹⁾ Vyučování u jezuitů bylo bezplatné, poněvadž o budovu a výživu učitelů se staral král a dobrodinci. O ušlechtilou zábavu žactva bylo pečováno divadelními hrami, hudbou a slavnostními disputacemi. R. 1567 hráli žáci na klementinském nádvoří českou truchlohru „Sv. Václav“ od Mikuláše Šalisy, za velké účasti pražského lidu.

Klementinum.

Z počátku byla okna koleje nejednou vytlučena a jezuité se neodvažovali jít přes most na hrad bez stráže. Ale když měšťané pozorovali pokroky a způsobné chování žactva, říkali, že jezuité v Čechách darmo chléb nejedí a že se u nich žáci naučí za tři měsíce víc než jinde za dva roky. První členové řádu byli ponejvíce Románi, brzy však si vychovali dorost domácí a kázali v Praze česky, německy a vlašsky. Náboženský zájem budili okázalostí bohoslužeb, zřizováním betlemu, getssemanské zahrady, Božího hrobu, slavnostními průvody. Přesto se vracelo dospělých nekatolíků do církve jen málo a veškera jejich naděje spočívala na žactvu. - Nynější Klementinum, po hradě a Valdštejnském paláci největší budova v Praze (1,9 ha), bylo vystavěno teprve v letech 1653-1722, a to na prostranství, na němž mimo dominikánský klášter, dva kostely a dvě kaple stálo 32 domů. Kolej klementinská patřila mezi největší a nejslavnější koleje řádu.

Po příkladu králově zakládali katolíci velmoži jezuitská gymnasia na svých panstvích. Vilém z Rožmberka v Krumlově (1586), druhý Rožmberk Adam z Hradce v Jindřichově Hradci (1594), Jiří Popel z Lobkovic v Chomutově (1589). Císař Rudolf proměnil v kolej skoro prázdné augustiánské probošství v Kladsku (1597). Biskup Vilém Prusinovský povolal jezuity do Olomouce na gymnasium a dvoufakultní akademii po vzoru pražském (1566), v Brně bylo otevřeno gymnasium r. 1578, v Trnavě na Slovensku 1558. Žárné jižní slunce vystoupilo vysoko nad naši vlast a přineslo nové jaro katolickému životu. Do zatuhlé a sektářstvím zamořené země se přihnal proud čerstvého vzduchu. Jezuitskými školami vchází do našich dějů podstatný činitel. Jejich odchovanci neohroženě hájili ztenčenou katolickou državu a luteráni si z toho vzali roku 1618 záminku k osudnému povstání.

Jiné koleje.

Katolickou vroucnost šířilo ve vlažných Čechách i několik španělských šlechticů, jež byly dvorními dámami při císařském dvoře a staly se manželkami českých pánů. Byla to zvláště Kateřina z Montfortu, choť Adama z Hradce, a Marie Manriquez de Lara, choť Vratislava z Pernštejna. Vlivem jejím byli pozváni P. Václav Šturm a P. Baltazar Hostounský, aby konali misie na rozsáhlých perněstejnských panstvích na Litomyšlsku, na nichž vedle luteránů žilo mnoho Českých bratří. Schůzky nekatolíků byly zakázány, sbory zavřeny; kdo se nechtěl srovnat s vrchností ve víře, musil opustit panství; ke kostelům byli dosazeni svčení duchovní. Toto obnovení bývalé víry svěřil olomouckému biskupovi i na svých statech moravských, na nichž prý žilo 40.000 poddaných.¹²⁾ Pan Vratislav umřel s útechou, že pět tisíc duší, to jest skoro všechny své poddané vyvedl z bludiště různých sekt k pravé víře. - Oba misionáři pocházeli z Horšova Týna, Šturm bojoval slovem i perem proti Bratřím, probíraje jmenovitě jejich nedůslednou a proměnlivou věrouku. Je to nejlepší český stylista z jezuitského řádu, jehož spisy po stránce slohové nic nezadají jeho odpůrcům z Jednoty.

Začátek misii.

1582.

Obsazení
arcibiskup-
ství 1561.

Druhá velká služba, kterou král církvi v Čechách prokázal, bylo obsazení arcibiskupského stolce, osiřelého od husitských dob. Prvním metropolitou po tak dlouhé sedisvakanci se stal po přání kapituly *Antonín Brus z Mohelnice* (1561-1580), muž vzdělaný a znalý několika řečí, velmistr křížovníků s červenou hvězdou a od r. 1558 biskup vídeňský. Ferdinand jej představil pánům na zemském sněmě a vyzval též starotrakvisty, aby ho poslouchali. Všichni přítomní ujišťoval, že nebude vymáhat rozchvácené dvory, nýbrž že mu opatří výživu z královské komory. Koupil mu dům na Hradčanech a přiřkl mu šest tisíc kop ročního důchodu. Císař Rudolf mu místo platu postoupil statky kláštera oseekého a světeckého pod Rudohořím. Tak byl stolec sv. Vojtěcha opět obsazen a zmenšené a rozplašené stádce dostalo svého pastýře. Dřívější králové se toho kroku neodvážili. Ferdinanda se však nekatolíci báli a proto mohl nerušeně klást základy k novému rozkvětu církve. Arcibiskup se odebral do Tridentu a s velkým úsilím se tam po přání králově domáhal ústupků ve prospěch starokališníků a protestantů, aby jim byl usnadněn návrat do církve. Koncil však byl neústupný, zvláště v otázce celibátu, a povolení kalicha ponechal dobrozdání papežovu.

Povolení
kalicha
1564.

Pius IV. vyhověl žádosti císaře Ferdinanda a bavorského vévody Albrechta a v dubnu r. 1564 povolil podávat z kalicha i laikům v dědičných zemích Ferdinandových a v německé říši. Sám arcibiskup podával pod obojí u sv. Víta, též jesuité u sv. Salvatora u vedlejšího oltáře. Byl to však pozdní a neúčinný lék, neboť nejen luteráni jim nebyli získáni, ale ani zbytky kališníků; jejich duchovní nechtěli slíbit arcibiskupovi poslušnost, světli Husův svátek, i dítkám podávali dále z kalicha proti vůli církve, a proto jim arcibiskup brzy přestal světit žáky; už také proto, že si nepřinášeli potřebného vzdělání. Kališníci vyřkli tím sami nad sebou soud smrti. Jsouce s obou stran sevřeni výbojnými luterány a katolíky, octli se jako mezi dvěma žernovy a jejich osud byl zpečetěn. Horliví katolíci povolení kalicha nemile nesli a když tato novota jen mátlá věřící a přinášela více škody než užítku, postupně se od ní upouštělo. V Bavorsku se přestalo podávati pod obojí již r. 1571, na Moravě 1601, trnavská synoda, svolaná arcibiskupem Forgácsem zakázala kalich r. 1611,¹³⁾ v Čechách byl zakázán r. 1622.

Královi
synové.

R. 1558 byl Ferdinand ve Frankfurtě zvolen za německého císaře a jeho syn arcikníže Ferdinand se postaral, že jeho otec, korunovaný císař, byl 8. listopadu v Praze co nejslavněji přivítán. U Klementina na př. vystoupily Mír a Spravedlnost, jež vedly spoutaného Marta, zuřícího krvavou tlamou. Jeho ohoť Anna zemřela již r. 1547, odchovavši mu tři syny a několik dcer. Nejstarší Maximilián působil svému otcovi velký zármutek svým sklonem k luterství. Zato mladší Ferdinand byl jeho miláčkem pro katolickou horlivost a přichylnost k jezuitskému řádu, a proto jeho, nikoliv nejstaršího Maximiliána, usadil v Praze jako svého náměstka. Nějaký čas mu zazlival jeho nerovný sňatek s Filipinou Welserovou, dcerou bohatého kupce z Augšpurku, jež nějaký čas přebývala na Křivoklátě a svou přímluvou tam vymohla zmírnění vazby pro Augustu a Bílka. R. 1555 jí arcikníže vystavěl letohrádek Hvězdu nedaleko Prahy. Po smrti otcově vládl v Tyrolsku, jeho linie však vymřela. Třetí syn, jenž obdržel Štýrsko, byl Karel, otec Ferdinanda II.

Ferdinand I. zemřel ve Vídni r. 1564 ve věku 61 let a byl pochován vedle své choti Anny u sv. Víta. Byl to snad nejnadanější panovník z novověkých Habsburků, zakladatel Rakouska, jenž vytrhl podunajské země z anarchie a církve vzkřísil z malátnosti, položiv základ k jejímu budoucímu rozvoji.

V této době žil známý kronikář Václav Hájek z Libočan, jenž pocházel z vladycké kališnické rodiny na Žatecku, přestoupil však k straně pod jednou a zvolil si povolání duchovní. Byv vybidnut od stavů, dal se ve spisování kroniky, jež se stala velmi oblíbenou četbou lidu, jak pro svůj proušnárodní sloh, tak pro poutavé vypravování skutečných příběhů i vymyšlených báchorek. Jeho kronika, třebaš nekritická, splnila kus velkého poslání, poněvadž pomáhala udržovati v pobělohorské době v českých srdcích plamének národního vědomí a cítění.

*Hájek
z Libočan.
† 1553.*

CÍSAŘ MAXMILIÁN II. (1564-1576)

Ferdinand s bolestí pozoroval, kterak se jeho prvorozený a nejnadanější syn Maxmilián víc a více odcizoval katolické víře, vyhýbal se katolickým bohoslužbám, pět let choval u svého dvora luterského pastora Pfausera, jehož kázání poslouchal, rád se stýkal s Melanchtonem a protestantskými knížaty a přijímal deputace utlačovaných nekatolíků. Též Maxmilián pobyl nějaký čas ve Španělsku, kde rakouští princové do sebe vssáli horoucí dech tamního katolicismu; na něho však neměl onen pobyt valného účinku. R. 1562 mu otec důrazně domluvil a vyložil, jak škodlivé následky bude mít jeho přízeň nebo dokonce přestoupení k protestantství. Odcizí se svým přibuzným, duchovní kurfiřti a papež budou raději mít císařem Filipa Španělského než jeho, ani papež ani Filip II. ho nebudou podporovat v boji proti Turkům. V témž smyslu naň působila i jeho choť Marie, sestra Filipa Španělského, tehdy nejmocnějšího bojovníka za práva staré církve. Maxmilián poté prohlásil, že chce žít a zemřít v katolické církvi.

*Jeho
povaha.*

Byl tedy 20. září r. 1562 u sv. Víta korunován na českého krále, v listopadě téhož roku ve Frankfurtě na císaře. V Uhrách se po prvé shromáždil volební sněm místo na Rákošském poli východně Pešti v Bratislavě na břehu Dunaje. Dály se pokusy zvolit jeho mladšího bratra; Ferdinand však pohnul stavy, že přijali a r. 1563 korunovali prvorozeného Maxmiliána. Byla to první korunovace v bratislavském dómě. Odtud šel nový král pěšky s korunou na hlavě po cestě postřené červeným sukmem do chrámu františkánského, v němž zasedala šlechtická komora. Mezi lid byly vpravo a vlevo házeny zlaté a stříbrné mince. Též červené sukno se stalo kořistí davu. V chrámu františkánském pasoval král několik šlechticů na rytíře. Pak se všechno hnulo na břeh Dunaje, kde byl z hlíny lidskýma rukama nanesený pahorek. Král sedě na koni na něj vyjel a obnaženým mečem mával ke všem stranám světa, na znamení že chce království hájit proti všem nepřátelům. Při slavnostní střelbě se z nedostatku opatrnosti vzňal prach. Výbuchem byli někteří usmrceni, jiní popáleni.

Korunovace.

Uměl ze všech Habsburků poměrně nejlépe česky a nejmladší jeho syn slul Václav. Až jeho zjev byl majestátní a vzdělání znamenité, nebyl schopen soustavné a napí-

navé práce po příkladě svého otce pro slabé zdraví, silné tlučení srdce a sklon k rozmařilosti. Proto jeho heslem bylo zachovat vše při starém, žít se stranami v pokoji a klidu a uhájit své državy proti Turkům.

*Mikuláš
Zrinský
1566.*

Za jeho panování podnikl poslední velkou výpravu sultán Soliman II. Měl namířeno k Jageru a jen mimochodem chtěl potrestat chorvatského bána Mikuláše Zrinského, jenž se s 2.000 mužů zavřel v Sigetě v jižních Uhrách. Sultán jej tam oblehl; hrdinný bán však celý měsíc odolával útokům ohromné přesily. Když už další hájení pevnosti nebylo možné a pomoc nepřicházela, učinil neohrožený vůdce 7. září r. 1566 výpad z hořícího hradu. Bez přílby a krunýře, s drahocenným mečem v ruce vedl tento chorvatský Leonidas ztenčenou posádku 600 bojovníků do nerovného, ale slavného boje, v němž všichni do posledního muže zahynuli. Slavný hrdina byl švakrem Viléma z Rožmberka, maje jeho sestru za manželku. Soliman, vítěz u Moháče a podmanitel Uher, zemřel krátce předtím 5. září ve stanu, nedočkav se tohoto Pyrrhova vítězství, jež ho stálo 20.000 bojovníků. Císař stál u Rábu s vojskem najatým i s hotovostmi poslanými z jednotlivých zemí. Se Selimem II. ujednal opět mír, zavázav se k ročnímu daru 30.000 dukátů.

*Odstanění
kompaktát
1567.*

Jako vládnoucí král český zavítal Maxmilián po prvé do Prahy 1. března r. 1567, a je zajímavé, že první žádost, kterou naň stavové vznesli, byla, aby se kompaktáta vypustila ze zemských desk, to jest aby přestala být zemským zákonem, k jehož šetření se dosud všichni králové přísahou slavně zavazovali. Časy však se valně změnily a kompaktáta, jež zajišťovala zákonnou ochranu starokališníkům, jichž už skoro nebylo, zvětšela a stala se nejen zbytečnými, ale luteránům přímo překážela. Luteráni stáli dotud mimo zákon a jejich úsilí směřovalo k vymození privilegia či majestátu, jímž by nová jejich víra byla státem uznána a vzata v ochranu. Poněvadž však Ferdinand luterány vybízel ba nutil k šetření kompaktát, jako by jimi bylo o náboženské potřeby s dostatek postaráno, zvláště když vymohl r. 1564 povolení kalicha, učinili stoupenci nové víry přípravný krok a žádali o jejich odstranění. Císař neslyšel žádost stavů příliš rád a k jejímu splnění nejevil velké ochoty. Konečně přivolil s výhradou, aby nebyly uváděny do země žádné bludné sekty.

U této události se zastaví a nad ní se zamyslí každý přítel českých dějin. Svaté paládium českého království, nabyté těžkými válkami a neslýchanými obětmi, bylo pohozeno jako bezcenný brak. Zlatý list ze zemského zákoníka byl vytržen a roztrhán. Jaké to bylo rozčarování, když Pius II. prohlásil kompaktáta za neplatná. A hle, po uplynutí krátké doby sami synové husitů žádali vzpírajícího se císaře, aby je vymazal ze zemských desk. Kdyby to husité byli dovolili králi Jiřímu, jenž to chtěl učinit, mohl poděbradský rod nerušeně a slavně v Čechách vládnout celá století. - Podle kompaktát mělo býti opraveno celé křesťanstvo, nebo alespoň církev v českých zemích, a tento recept byl r. 1567 jako neúčinný hadřík roztržen. Nebylo v nich ducha oživujícího, byly literou, jež zabíjí. Dějiny učí, že národové houževnatě lpí na věře, za kterou přinesli velké oběti, na př. Španělé na věře katolické. Ze všech věr, jež se

u nás vystřídaly, přinesl národ nejtěžší oběti za víru husitskou, a když mu i ta zevšedněla, tu je historie na vahách, čemu má takové jednání připisovat.

R. 1571 povolil císař šlechtě obojích Rakous zvláštním majestátem neboli císařským listem svobodu augšpurské konfese, ale jen po dobu své vlády; knížecím městům však ji trvale odpíral. R. 1575 zasedal v Praze památný sněm, na němž císař žádal české stavy o značnější náklad na tureckou válku a o přijetí svého prvorozeného syna Rudolfa za krále. Stavové položili jako podmínku, aby císař zvláštním majestátem dal i v Čechách svobodu augšpurské konfesi a aby vydal stavům dolní konsistoř, jež by soudila jejich manželské pře a spravovala luterské duchovenstvo. Mluvčím luteránů byl nejvyšší sudí Bohuslav Felix z Lobkovic. Luteráni se nejprve obrátili ke katolíkům, aby svou přímluvou podporovali jejich požadavky u císaře. Ti však po poradě s arcibiskupem jim pomoc odepřeli. Byli tedy nuceni hledat součinnost u Českých bratří, ač jich pro jejich puritánství a sklon ke kalvínství nenáviděli. Bratrských pánů bylo na sněmě 17, rytířů 141; byla to asi veškera bratrská šlechta. Jejich nátlakem musila být augšpurská konfese přepracována v „Konfesi českou“. Upravovala ji 18členná komise, složená ze zástupců obou stran, při čemž byly o nejedno slovo po dva měsíce vedeny prudké spory. Přesto Bratří s luterány úplně nesplynuli, zůstali při vlastní konfesi i správě, ale svorně žádali o svobodu pro luterány i České bratry, ježto prý se ve víře valně neliší.

Česká
konfese
1575.

Konfese byla ihned po sepsání poslána k schválení do Wittenberka. Skládá se z 25 článků a jejím jádrem je názor, že Bůh má člověka za spravedlivého, nehledě k jeho hříchům, jen když věří.¹⁴⁾ Rušil se jí colibát duchovních a vyslovena klatba nade všemi, kdo se nespravují slovem Božím. - Kompaktáta žádala trestání zjevných hříchů na osobách světských i duchovních. Česká konfese však duchovním dovolovala ženitbu a všechny hříchy se přikrývaly jen věrou; je to výmluvný doklad mravního úpadku národa. Císař, přijímaje konfesi z rukou stavů, pravil, že pilně pracovali a nezaháleli, nechť tedy i jemu dopřejí času, aby věc uvážil a se svými se poradil.

V Praze bylo mezitím velké napětí jako před výbuchem. Cizinci musili opustit město, hádky a pračky byly na denním pořádku. Opilý kostelník u sv. Jakuba vystoupil v noci na věž a jal se zvonit; poděšení protestanté myslili, že je to znamení k Bartolomějské noci, za níž bylo (1572) ve Francii mnoho kalvinistů povražděno. V této vše strhující záplavě luteránství přece se ještě vyskytli mužové, kteří se neohroženě zastali staré víry utrakvistické. Byl to hlavně Jan z Valdštejna, nejvyšší zemský komorník, jenž domlouval stavům, že není potřebí do země uvádět přespolní německé náboženství, nýbrž že se má zůstat při starodávné víře. Kněží se mají fádne světit a nejlepšími z nich se má obsadit dolní konsistoř. Druhý husitský starověrec, Zdeněk z Vartemberka, hejtman na Novém Městě pražském, svolal svěřenou sobě obec na radnici a shromážděné vybízel, aby se přiznali k víře starohusitské a protestovali proti České konfesi. Hudl však hluchým; jen několik měšťanů mu dalo za pravdu. Obránci utrakvismu zkusili štěstí na Starém Městě. Vyzvali tamní sládky, aby s nimi šli na hrad; ti poslechli v domnění, že urození páni se mní zastat jejich živnosti. Nejvyšší komorník se však jal ohrazovat proti České konfesi; žádal za zachování kompaktát a starokališnické víry a mluvil jakoby jménem přítomného sladovnického cechu. Sládci sice na hradě mlčeli, ale doma se na ony pány horšili, že od nich byli podvedeni; byli i pivovarníci nakvašeni učením Lutherovým.

Obháje
staro-
utrakvismu.

V této době se hlásilo k starokališníkům jen 15 šlechticů a též několik královských měst mělo při svých kostelích utrakvistické knězo.¹⁶⁾ Utrakvismus měl v národě hluboké kořeny a konsistoři by bylo bývalo snadné udržet jmenovitě královská města na své straně, ale všechno úsilí se tříštilo o nedostatek schopného kněžstva. Nebyli ani horeci ani studení, a tak museli zahynout. Utrakvismus byl mrtvolou a všechny pokusy ji křísiti byly marné.

Poněvadž se mezitím s pražských kazatelen ve všech tóninách beztrestně hřímalo proti katolíkům, dodal si mysl i staroboleslavský probošt Václav Fronto a na svátek sv. Víta si na Hradčanech ostře vyjel na luterány a Bratry. Postavili prý si modly v Dan a Bethel, ale císař je vyhledal jak Šalomoun Abizaka a Adoniáše. Se zlou se však potázal. Luteráni byli jeho účinným kázáním náramně pobouřeni, stěžovali si císaři a smělý kazatel dostal ostrou důtku od arcibiskupa Brusa i od katolických stavů. Katolická strana byla slabá; stála za ní jen malá část národa a odhodlaní vůdcové seděli ještě jako žáčkové ve školních lavicích u svých jezuitských vychovatelů. Luteráni je nazvali lotry, které z Čech vyženou jako psy a v jejich krvi si ruce umyjí.¹⁶⁾

Ústní schválení. Konečně 25. srpna dal Maxmilián stavům dlouho očekávanou odpověď. Privil, že jim majestátem jejich konfese potvrdit nemůže, poněvadž mu papež hrozí vyobcováním z církve. Filip, král španělský, že by jeho synům nepostoupil slíbené země, duchovní kurfiřti že by jim odepřeli některá slíbená biskupství. Stavové tedy musí mít slušný oliled na tyto škodlivé následky, jež by pro císařskou rodinu vydání majestátu mělo a spokojit se s jeho čestným císařským slovem, že ani on ani jeho syn nebude nikoho pro víru utlačovat. Se zdánlivou povýšeností pak prohlásil, ať si každý věří, co chce, ať si bere duchovní odkud chce. Necht' si volí defensory, kteří by dohlédali na jejich duchovenstvo a jemu samému přímo oznámili, kdyby se někomu dalo přiskoří.

Protestantští stavové se tedy spokojili s ústním schválením své konfese. Zvolili si patnáct defensorů, po pěti z každého stavu, jimž měli podléhat superintendenti, ustanovení po krajích. Byl to náběh k organizaci protestantské církve. Dolní konsistoř zůstala dále v rukou staroutrakvistů. Poté byly všechny královské předlohy od sněmu přijaty a 21. září byl třiadvacetiletý Rudolf korunován na českého krále. Ale již 5. října zakázal císař z Řezna schůzky Bratří, ve smyslu starých mandátů, a též v městech zapověděl náboženské novoty. Ústně povolená náboženská svoboda byla tím omezena jen na luterány panského a rytířského stavu, Bratrská jednota a královská města z ní byly vyňaty. Žádaného majestátu se protestantští stavové domohli teprve r. 1609, ale za daleko větších překážek. Katolická strana mezitím značně zesílila a postavila se proti požadavkům luteránů se vši rozhodností.

Mariánská družina. Je památné, že téhož roku 1575 se v koleji klementinské sestoupilo 12 studentů v *mariánskou družinu*, jejímž správcem byl Edmund Campian, po šesti letech v anglické své vlasti na rozkaz královny Alžběty ukrutně umučený. Nadějně štípení mariánské družiny se rychle rozvětvilo ve čtyry odnože, družinu studentskou, akademickou, panskou a měšťanskou.

R. 1572 vyhasl též v Polsku rod Jagellovský a Maxmilián se ucházel o osiřelý tamní trůn pro jednoho ze svých synů. Čeští stavové doporučili Polákům i volbu samého

Maxmiliána, jakožto panovníka moudrého a spravedlivého. Část polské šlechty vsutku zvolila císařova syna Arnošta, většina však povolala na trůn Štěpána Bátoryho, vévodu sedmihradského. - Krátce poté císař zemřel v Řezně za říšského sněmu 12. října 1576, nedoživ se cele 50 let. Svému okolí přisvědčoval, že umírá jako katolík, svátostí však nepřijal. Pochován byl v Praze u sv. Víta s velkou slávou a za valné účasti hostí domácích i cizích.

Pražané pokryli prkny blátivé ulice, jimiž měl jít průvod, a postavili v nich ve dvou řadách proti sobě oděnce. Mince bývaly házeny mezi dav jen o korunovacích, aby se netlačil; tentokrát byly výjimečně házeny mezi lid též o slavnosti pohřební, ale s účinkem veskrz opačným. Mince rozhazoval jezdec, jenž jel na koni za pohřebním průvodem. Na Staroměstském náměstí však jej lid obstoupil a dral se k němu s velkým hřmotem a křikem, až jedni druhé poráželi, a žoldnéři, postavení k udržování pořádku, mísili se sami mezi nedočkavý dav a třeli se rovněž k jezdcí a mincím. Tak vznikla na náměstí vřava a velký hluk, jež pohřební hosté, blížící se již Karlovu mostu, slyšeli, ale jeho příčiny neznali. Průvodu se zmocnilo náramné rozčilení a strach. Strhl se křik o spiknutí, o zranění císaře Rudolfa a Bartolomějské noci. Cizinci se dali na útěk, vojáci s tasenou zbraní obstoupili mladého krále, Vilém z Rožmberka skryl českou korunu pod smuteční plášť, duchovní rychle svlékali komže a prchali do domů a sklípků; ne jeden opat v chvatu zlomil berlu. Asi po čtvrt hodině se vysvětlilo nedorozumění a průvod se bral dále k sv. Vítu.

*Jeho pohřeb
22. břez. 1577.*

R. 1571 zemřel v Moravském Krumlově bratrský biskup Jan Blahoslav, pocházející z Přerova. Studoval v Němcích, kde se seznámil s předáky protestantské strany, a zůstal s nimi ve styku po celý život. Jako biskup Jednoty sídlil ponejvíce v Ivančicích, kde měli Bratři latinskou školu, a s velkým úsilím se snažil vymýtit předsudky proti vzdělání a učenosti, jež Jednotě byl hluboko vstípal její zakladatel Řehoř. Za tím účelem vydal zvláštní „Filipiku proti misomusům“. Napsal též druhý díl bratrského archivu, uloženého v Herrnhutě u Žitavy. Hlavní jeho prací však je bratrský kancionál, jenž časem vzrostl na 1000 písní. R. 1564 vydal v Ivančicích Nový zákon. Jiní v počatém díle pokračovali a do r. 1593 vyšla celá Kralická bible, s výkladem v duchu protestantském.¹⁷⁾ Celý podnik sloužil novému názoru náboženskému stejně jako německý překlad Lutherův vydaný před 50 lety. Tento překlad se chváří jako nejznamenitější literární dílo v druhé polovici 16. století a Blahoslav, jenž vydal mimo to celou řadu jiných prací, se uznává za nejlepšího stylistu téže doby.

*Jan
Blahoslav
† 1571.*

*Kralická
bible.*

Již Luther zavrhl list sv. Jakuba, K Židům, 2. list sv. Petra, Apokalypsu, další protestantská theologová kniha Tobiašovu, Judit, Moudrosti, Sirachovu, Baruchovu, obě knihy Machabejské a některé stati z knihy Esther a Danielovy. Kralická bible vyšla v šesti dílech; pátý díl obsahuje knihy, které Bratři podle protestantů nepokládali za posvátné, a nazvali ten díl „Apokryfa“. Tridentský koncil prohlásil všechny části Písma za inspirované. - Mimo to výklad míst jednánejších o ustanovení církve, primátu, oltářní svátosti a j. je v rozporu s katolickým katechismem.

V této době se Bratrská jednota víc a více přetvořovala v protestantskou sektu a smiřovala se se světem. Asi dvě třetiny bratrských duchovních se sice ještě zabývalo řemeslem,¹⁸⁾ ale počet duchovních se školním vzděláním rostl. Připravoval se v této době asi 40 mladíků na školách v Němcích na duchovní stav.¹⁹⁾ Doba ústrků a pronásledování minula, jejich fary měly slušné důchody, takže bratrský duchovní snadno uživil nejen sebe, ale i rodinu. Sám Blahoslav žil sice podle příkladu bratra Řehoře v přísném celibátě; ale ženatých duchovních stále přibývalo a kolem r. 1600 byly šíje všech bratrských duchovních po příkladě protestantských pastorů schýleny podle jeho manželské, nevyjímaje ani jejich tak zvaných biskupů.²⁰⁾ To byly konce Husových a Lutherových reforem. O katolické církvi mluví Blahoslav zřídka, ale vždy nevybraně.

*Povaha
a záliby.*

Rudolf dosedl na český a císařský trůn ve věku 24 let a za trvalé sídlo zvolil Prahu, jež se znovu zaskvěla leskem císařské residence a oživila přítomností četného dvořanstva, vyslanců a návštěvníků z rozlehlé německé říše i z ciziny²¹⁾ Mladšímu bratru Matyášovi svěřil správu Uher a obojích Rakous; ve Vídni zůstala i většina centrálních úřadů. Rudolf byl postavy malé, pleti bílé a z velkých očí vyzírala mírnost. Neměl na sobě nic pánovitého, byl spíše plachý a bázlivý a ve všech, s nimiž jednal, zanechával hluboký, příznivý dojem. Ovládal několik řečí, poněkud i českou, mluvil však pomalu a pohodlně. Jiné jeho pohyby zato byly hbité. Rušným společností se vyhýbal, žerty nerad slýchal, zřídka se smál a nade vše miloval samotou. Letním sídlem dvoru býval Brandýs nad Labem, kde zřídil nádherný park, a tamní lesy oživily občas hlučnými lovy. Císař měl značné státnické nadání, ale vladařské starosti o rozlehlé státy byly mu protivným břemenem. Záhy opouštěl nudná sedění tajné rady a uchýloval se k svým sbírkám nebo se díval na pracující umělce. Chápal se i sám nástrojů a maloval nebo vyřezával. To jsou chvalné věci, nedějí-li se na úkor vyšších povinností.

*Jeho
sbírky.*

S pravou vášní sbíral sochy, obrazy, zvláště díla italských a holandských malířů, mozaiky, broušené kameny, perly a vzácné knihy. V obrazárně měl 2.000 uměleckých obrazů a ještě po prvním plenění jeho sbírek r. 1620 bylo v ní od jediného Tiziána 50 maleb. Draze zaplatil Wulfilovu bibli (codex argenteus) z pátého století, hlavního pramen gotštiny. Je psána písmem stříbrným, místy zlatým, na pergameně barveném nachem; nyní je v Upsale. - Balbín prý viděl v jeho sbírkách topas dva lokte dlouhý a půl lokte silný a rubín jako slepičí vejce. V jeho zbrojnici bylo sneseno mnoho drahocenných zbraní. Jeho museum, umístěné v rytířském sále, bylo v Evropě proslulé a mělo cenu několika milionů. V císařských parcích rostly vlašské i čínské stromy a květiny a první tulipány v Evropě pěstěné tam stavěly na odív krásu svých pestrých květů. Chloubou zoologické zahrady pod hradem byl lev, král zvířat. S alchymisty hledal kámen mudroci, jenž podle tehdejšího názoru zázračně prodlužoval lidem mládí a život.

*Tycho
de Brahe.*

U jeho dvoru dleli též nějaký čas dva slavní hvězdáři, Jan Kepler a Tycho de Brahe. Tycho byl ohloubou své dánské vlasti, kdež se jeho učenost stala příslovočnou; když tam někdo byl chválen pro své nadání, říkalo se o něm, že je moudrý jako Tycho de Brahe. Studoval na různých universitách v Německu a v Rostokách podstoupil souboj s jedním ze svých krajanů, jenž mu uťal kordem špičku nosu. Toto zranění nesl Tycho velmi těžce. Dal si tedy zhotoviti nos umělý, nikoliv však z vosku, nýbrž ze zlata a stříbra, že jej nebylo lze od pravého rozeznat. Když u dánského dvora pomřeli jeho mocní přátelé a voslo vlády se ootlo v ruku jeho žárlivých odpůrců, přišlo mu vhod císařovo pozvání. R. 1597 se Tycho přestěhoval do Prahy s mapami, nástroji a celou rodinou. Císař jej přivítal latinskou řečí a ustanovil mu roční důchod. Hvězdárnu mu zřídil v místech, kde nyní stojí Černínský palác. Z ní oba pozorovali za jasných nocí hvězdnou oblohu a Tycho vykládal vysokému příznivci hluboký smysl plamenných písmen, jimiž všomohoucí ruka slavně popsala nebeskou klenbu. Tycho se však zastával proti Koperní-

kovi starého názoru geocentrického, kdežto Kepler hájil heliocentrický. Císařova víra v moc hvězd na osudy lidí byla veliká. S nikým nejednal, leč prve horoskopem zjistil, pod kterou planetou se narodil, a podle toho se k němu choval.

Jeho ponurá zádumčivost a melancholie přecházely ponenáhlu v choromyslnost. Od r. 1600 míval občas záchvaty šílenství, smutné to dědictví po Johaně Španělské. V takovém stavu kalily divé představy jeho mysl a rozčilovaly jeho obraznost. Tu bil každého, kdo mu přišel do cesty. V noci se protrhoval ze spánku a bědoval, že je začarován. Neoblečen, s mečem v ruce běhal za tmy s velkým křikem po hradě. Dvořané mu násilím vyrvali zbraň a střepiny skla, jimiž se chtěl usmrtit. Krátce předtím (1589) byl francouzský král Jindřich III. zabit od pomateného mnicha a Tycho v hvězdách vyzkoumal, že též Rudolf bude usmrčen od mnicha, a to od jednoho z kapucínů, jež byl sám císař do Prahy povolal. Přivedl je sv. Vavřinec z Brindisi. Katoličtí páni jim vystavěli na Hradčanech klášterík, protestanté však hleděli s hněvem na nové mnichy a dánskému hvězdáři, rovněž luteránu, bylo proti mysli jejich noční zvonění v samé blízkosti jeho hvězdárny; odtud onen zlověstný nález ve hvězdách. Když tedy císař v návalech choroby kapucíny z Prahy vyháněl, jeden z nich, bratr Kosmas, dovedný malíř, namaloval obraz, představující tři krále, kterak se klanějí Ježíškovi, a přinesl jej císaři. Ten přijal dar, jak měl ve zvyku, chvatně z rukou dárčových, čímž se hněv jeho poněkud zmírnil.

*Císařova
choroba.*

1599.

Dřív se kvůli potřebnému pohybu rád projížděl v jízdárně a v míčovně hrával míčem. V době choroby a úzkosti o svůj život dal si v královské zahradě postavit kryté chodby a v nich se nikým nejse pozorován procházel. Italské a andaluské vzácné korně dal si přivést aspoň pod okna, aby se pohledem na ně pokochal, když se vsednout na ně bál. Komorníci často zneužívali jeho důvěry a připouštěli žadatele k císařské audienci za úplatek. Tak žil císař jako princ v pohádce ve svém vlastním odděleném světě, plném třeptu, lesku a vybraného vkusu, snaže se zároveň proniknout v hlubiny přírodních tajů, jež nás se všech stran obklopují. Podle jeho příkladu vedli si na svých zámcích i Rožmberkové, Lobkovicové a Hazmburkové, zakládajíce sbírky, knihovny, rybníky a parky. Rudolf zůstal svobodou; u nelegitimních synů se objevila jeho duševní choroba zvýšenou měrou.

Velké naděje, jež v nového císaře skládali katolíci, že dopomůže jejich straně k vítězství, se ukázaly lichými. Bylť Rudolf příliš pohodlný, aby se pustil v tuhý zápas s neústupnými luterány po příkladě Ferdinanda I. O jeho netečnosti svědčí to, že mezi správci svých panství měl i luterány, a jeden z nich, jakýsi Jáchym Schmidt, v hrabství kladském obracel císařovy poddané ranami a vězením na luterskou víru.²²⁾ Rudolf ponocchal náboženské věci samy sobě, a katolická menšina samočinně rostla a sílila hlavně díky jezuitským školám, jež odchovávaly nové pokolení.

*Výbojnost
katolíků.*

První z těchto odchovanců pražské koleje byl *Zdeněk Popel z Lobkovic*, muž neohrožený a tvrdý, jenž dlouhá léta zastával nejdůležitější tehdy úřad nejvyššího českého kancléře (1599-1628). Patřily mu Vysoký Chlumec a Sedlčany a sňatkem s Polyxenou,

Lobkovic.

1606. rozenou z Pernštejna, získal mimo jiné Roudnici, kde založil kapucínům klášter a rodinnou hrobku. Jeho péčí povstal z rozvalin chrám Panny Marie Sněžné, u něhož byli usazeni františkáni.²³⁾ Pro služby, jež církvi prokázal, byl od španělského krále Filipa III. odměněn řádem zlatého rouna, od císaře Ferdinanda II. povýšen do knížecího stavu.

Slavata. Druhý význačný muž v katolické straně a jeden z nejnadanějších v Čechách vůbec byl Vilém Slavata z Chlumu na Košumberce, vynikající širým rozhledem, neoblomnou vůlí a sepsáním podrobných „Pamětí“, jež jsou hlavním zdrojem k poznání této doby. Pojal do nich dějiny od r. 1526, čímž vzrostly na 14 knih. Slavatové byli rod nebohatý a víry bratrské, byli příbuzní Vítkoviců jindřichohradeckých, rodu přísně katolického. Alžběta z Hradce vychovávala Viléma Slavatu do jeho dvanáctého roku a vstúpila vnuku tak hluboko lásku ke katolickému náboženství, že ji ani později bratrští vychovatelé na Košumberce v něm nedovedli zahladit. Adam z Hradce se ujal nadaného hochy, dal jej studovat na pražské koleji, pak jej poslal na vzdělání do Itálie. Odtud se vydal mladý Slavata do západní Evropy, podle tehdejšího zvyku šlechtických synů doplňovat vzdělání cestami po cizině. Teprve po návratu, ve věku 1597. 25 let přestoupil v Hluboké do katolické církve. Po pěti letech pojal za choť Lucii Otilii, dceru svého pěstouna Adama a když smrtí Jáchyma Ondřeje jindřichohradecká větev Vítkoviců vyhasla, stal se Slavata dědicem jejich rozsáhlých statků i vysokých hodností dvorských.²⁴⁾

Martinic. Mladý, teprve dvacetiletý Jaroslav Martinic, pán na Smečně, vydal r. 1602 po dohodě s arcibiskupem Berkou z Dubé (1592-1606) nařízení, v němž všem poddaným obojího pohlaví, starým i mladým, přísně naporučil, jít o velikonočních ke zpovědi a přijmout ve farním chrámě před jeho očima oltářní Svátost pod jednou způsobou; neposlušným bylo pohroženo vyhoštěním z panství. Tento rozkaz smečenského pána vzbudil u luteránů velké rozhořčení. Svědčí o tom bláhové, dosud ohříváné pomluvy, že své poddané honil pomocí ohrtů do kostela a cpal jim do úst hostie. A přece Martinic prováděl jen zásadu: cuius regio, eius religio - čí země, toho náboženství, uzákoněnou r. 1555 od samých luteránů na augšpurském sněmě. Byla to zásada nekřesťanská, byla to metla upletená na katolíky. Dokud jí byli oni šleháni, bylo vše potichu. Když však katolíci zesílili, onu metlu uchopili za druhý konec a luteráni pocítili její rány na svých vlastních hlavách, tu nastal v Israeli velký pokřik. - Příkladem smečenského pána následovaly i jiné katolické vrchnosti, zvláště broumovský opat Wolfgang Selender, též král Rudolf na komorních statcích. Z královské kanceláře vyšlo mimoto r. 1603 nařízení, že za konšely v královských městech mají být dosazováni jen katolíci a starokališníci, což se arci nedalo naráz provést.

*Dietrich-
štejn
1599-1630.* Na Moravě křísil pokleslou církev František Dietrichštejn, jenž sotva třicetiletý se stal kardinálem a biskupem olomouckým, a svou všestrannou a pronikavou působností ukázal, že si papežovy i císařovy důvěry plně zasloužil. Jeho otec Adam, jenž r. 1575 koupil Mikulov, byl vyslancem ve Španělsku, kde pojal za choť vévodkyni

Marketu Gordonskou, a jeho mladší syn František, narozený v Madridě, je nejznámější člen tohoto rodu. Dokončil studia na jezuitské koleji v Římě, nastoupil na svůj úřad v Olomouci a teprve jako biskup a člen zemského sněmu se učil na nátlak Karla ze Žerotína česky. Spojiv jmění svého rodu s biskupským vládl skoro desetinou Moravy. Byl nejbohatším a vedle Karla ze Žerotína i politicky nejmočnějším velmožem v markrabství, spojuje s horlivostí apoštolskou i rozhled státníka a účastně se v čele svých manů i válek.

Kam dosáhlo jeho mocné rámě, vypuzoval luterské predikanty a dosazoval řádně svěcené duchovní. Misiemi byly celé farnosti přiváděny zpět ke katolickému náboženství, takže ročně celé tisíce svedených se vracely do staré církve. Ve všech královských městech na Moravě byly zakázány protestantské bohoslužby. V Olomouci byli od r. 1607 za měšťany přijímáni jen katolíci. Brumov, Holešov, Kroměříž a jiná městečka se přiznala k dávné víře. R. 1615 koupil Chropiň a strhl tam bratrský sbor. Značný počet moravských šlechticů pohnul, že odpřisáhli Lutherovy bludy; na př. Karel Lichtenštejn, jenž se Žerotínem navštěvoval bratrskou školu v Ivančicích.

Přival protestantismu podvrátil i slavnou kdysi církev v království uherském. Slováci a Němci se stali luterány, Maďaři kalvinisty; ze staré církve zbyly ubohé trosky. Mužem Prozřetelnosti tam byl Petr Pazmány, pocházející ze šlechtické rodiny kalvínské ve Vel. Varadíně. Na popud nevlastní matky se stal v třináctém roce katolíkem a vystudovav na jezuitské škole v Kluži, žádal o přijetí do téhož řádu. Začátkem XVII. století rozvinul v Uhrách činnost velmi úspěšnou, jež ještě vzrostla, když byl jmenován ostříhomským arcibiskupem a kardinálem. Sídlil však v Trnavě, kde jezuitské gymnasium (1635) rozšířil na universitu. Svým vlivem přivedl zpět k římské víře celkem padesát magnátských rodin, čímž podvrátil vůdčí postavení a převahu bludařství ve své vlasti, takže se právem pokládá za znovuzakladatele katolického náboženství v Uhrách. Pro velký řečnický dar a maďarské spisy, jež jsou chváleny jako klasické, je nazýván Ciceronem v purpuru. Nekatolíci mu zazlívají slova, že by v Uhrách raději viděl vlky a lišky než luterány.

Pazmány.

1616-27.

V koleji ingolštatské zatím dorůstal největší katolický hrdina v střední Evropě, arcivévoda Ferdinand, syn Karla Štyrského. R. 1595 se ujal sedmnáctiletý princ vlády nad dědičným údělem, jenž byl z největší části zamořen učením různých sekt. Jeho otec Karel sice vystavěl ve Štyrském Hradci universitu, na niž povolal jesuity, ale městská rada zakázala brát jejich žáky na byt, stanovila trest na poslechnutí katolického kázání, mistři nesměli přijímat katolických učňů. Přihodilo se, že sedláci byli v okovech vláčení na luterské kázání, v němž byl papež šestnáctkrát nazván Antikristem. Země chtěla raději být pod Turky, než pod papežem.

Ferdinand.

R. 1598 učinil arcivévoda na pouti v Loretě slib, že ve svém údčle nebude trpět nekatolíků. Vrátil se vyhnal s přísnými pohrůžkami za hranice všechny predikanty a jiné rozséváče bludů a ke kostelům opět uvedl duchovní řádně svěcené. Zemí procházela zvláštní komise s biskupem v čele, před níž se všechno obyvatelstvo přizná-

valo ke katolické víře. Kacířské knihy byly spáleny, protestantské modlitebny strženy, zatvrzelí, jichž nebylo mnoho, se vyprodali a vystěhovali. Šlechta v hradech a zámcích vzdorovala delší dobu. Tak přivedl arcivévoda v pěti letech k staré víře Štýrsko, Korutany a Kraňsko s neměnným důrazem než zdarem vyhladiv tak luterství bez prolití jediné krůpěje krve, zatím co současně na př. v Anglii bylo sta katolíků jen pro svou stálost ve víře nelidsky popravováno.

Hlavním rádcem Matyášovým byl *Melichar Khlesl*, syn protestantských rodičů, jenž se však vrátil do církve, stal se duchovním, pak vídeňským biskupem a kardinálem. Jeho ruka těžce dopadla na jeho dřívější souvěrce v rakouských městech, z nichž vypuzoval rozséváče nové víry a katolickým menšinám dopomáhal k vítězství.

To byli mužové, jakých tehdy bylo zapotřebí; to nebyly třtiny větrem se klátící. Žhavý duch katolického nadšení, dující z jižních zemí, vysušoval chladné vlny severského luterství, ze zátopy se porůznu vynořovaly větší i menší části bývalé katolické souše a zeměmi habsburskými začala hýbat otázka, zda tyto ostrovy splynou v souvislou celinu, či znovu zmizí pod hladinou. O důvěře katolíků svědčí i dobrozdání, jež nuncius Bonhomini podal r. 1584 císaři o tom, jak přivést Čechy k římskému náboženství.

Dolní konsistor.

R. 1591 odpřisáhl administrátor dolní konsistoře Fabián Rezek s 50 husitskými kněžími do rukou papežského nuncia husitskou víru. Slíbili naprostou poslušnost římskému papeži a pražskému arcibiskupovi, zavázali se, že budou se přičiňovat, aby Husův svátek nebyl svěcen a že budou lid pozvolna navádět k přijímání pod jednou. Po dvou letech opakoval administrátor odvolání v Římě a obdržel od papeže pro všechny slavnou absoluci.

Vůdce nekatolíků. Budovec.

K předním mužům na straně nekatolíků náležel předně Václav Budovec z Budova, pán na Zásadce a Mnichovu Hradišti, Český bratr, přisedící apelačního soudu, muž nadaný a znalý světa, jenž několik let prožil v cizině na cestách a na studiích. Čtyři léta pobyl též v Cařihradě; naučil se tam arabsky a sepsal Antialkorán, v němž vyvracel učení Mohamedovo. Jsa puzen touhou vyniknouti ve veřejném životě a uměje jako řečník na odporce důrazně dotírat, stal se v době pohnutých bojů o majestát mluvčím protestantské strany.

Vok. Druhým vůdcem v nekatolickém táboře byl Petr Vok z Rožmberka. Zpronevěřiv se slavné tradici svého rodu, dal se svést svou chotí, Kateřinou z Ludanic, dcerou moravského hejtmana, k přestupu do Bratrské jednoty. Žádný panský rod nepostavil v Čechách tolik církevních budov, kostelů, klášterů a far, co Rožmberkové. Jejich rozlehlá panství byla vždy vedle Plzně a Budějovic baštou katolického náboženství. Na jejich statecích bylo přes sto far a několik klášterů.²⁵⁾ Vokův starší bratr Vilém, nejvyšší purkrabí, vyznamenaný od španělského krále řádem zlatého rouna, zřídil ještě v Krumlově jesuitskou kolej, r. 1592 však zemřel bez dědiců a v rozsáhlé zboží, tvořící patnáctinu celé země, se uvázal jeho mladší bratr Petr Vok, jenž již před desíti lety byl odpadl od církve.

V osobním ohledu nebyl jeho odpad pro církev zrovna velkou ztrátou,²⁶⁾ a pro Jednotu žádný zisk. Byl Vok rozmařilý, dával se unášet brzy štědrostí, brzy krutostí, a též jeho choť neměla příliš pěknou pověst. Osudné však bylo, že používaje neobmezeného práva patronátního, jal se místo katolických duchovních uvádět ke kostelům duchovní bratrské, čímž dokořán otevřel do svých držav brány přívalu sektářství. V Soběslavi založil Bratřím latinskou školu a různými ústrky se pokoušel vyhostit z Krumlova jesuity. Ti však měli všechna práva od zesnulého Viléma písemně zajištěna a trpělivostí nemilostivého pána přečkali. Odstoupil Vok ještě za života Krumlov a některá panství jako odúmrlé císaři Rudolfovi, a sám si zařídil dvůr s královským přepychem v Třeboni. Přestěhoval tam i archiv svého rodu, snad nejvydatnější zdroj našich dějin. 1601.

Vok byl velkým milovníkem koní a choval jich značné množství. Jeho zvláštní přízni se těšil bělouš bystrý a dobře vycvičený, na němž Vok jako vůdce českých oddílů v Uhrách proti Turkům bojoval a jenž svého pána z mnohých šarvátek šťastně odnesl. Když pak v Třeboni dokončil svou pozemskou pouť, dal Vok v odměnu věrných služeb jeho kůži i se srstí vydělat a ji navléci na koně dřevěného. Ten měl vespod otvor, že jím pachole mohlo vlézt dovnitř a jej rozkolébat, takže bělouš se pohyboval jako živý.

Od r. 1605 byl Vok víc a více zapřádán do sítí protihabsburské politiky, jejíž duší v Německu byl Christján z Anhaltu, spravující jménem falckého kurfiřta Horní Falce. Ten Voka v Třeboni osobně navštěvoval a vylákal na něm tři značné peněžní částky. Vok zemřel r. 1611 a jím vyhasl starobylý rod rožmberský. Před smrtí opětovně žádal, aby mu zavolali známého mu rektora jesuitské koleje, jemuž se chtěl vyznat z hříchů. Na prahu věčnosti procitla v něm utlučená jiskérka bývalé katolické víry. Ale jeho dvořané, veskrz zarytí odpůrci církve, prosby svého pána oslyšeli.²⁷⁾ Činil sektářům dobré a ti se mu svým způsobem odměnili. Největší díl statků zdědili Švamberskové, brzy jich však pozbyli za české vzpoury. Po třicetileté válce jich jednak darem jednak koupí nabyli Schwarzenberkové, pocházející z Bavor.

Vůdcem nekatolíků na Moravě byl Karel St. ze Žerotína, Český bratr, dlouholetý hejtman moravský. Pobyl několik let v cizině, osobně se znal s Jindřichem Bourbonnským, konal vojenské služby v Uhrách a zanechal četné spisy právnické. Velké vážnosti požíval i jeho bratranec Velen Žerotín, pán na Zábřeze a Břeclavi. Ten hnal moravské stavy r. 1618 do vzpoury, kdežto Karel je zdržoval. Zerottn.

Mezi luterány německé národnosti byl předním mužem *Jáchym Ondřej Schlick*. Schlickové pocházeli z Chebu a měli rozsáhlé statky v západních Čechách. Mezi Němci nově přistěhovalými byl nejčilejší *Linhart Colona z Felsu* a hlavně *Matyáš hr. Thurn*; v císařských službách bojoval v Uhrách proti Turkům a po míru žitvatorocném se usadil v Čechách, kde již jeho otec nabyl některých statků. Po r. 1615 mu náležely Velíš na Jičínsku a Vintřov na Kadaňsku.

Náboženská otázka byla silně rozvířena vzpourou arciknížete Matyáše proti císaři Rudolfovi. Ferdinand I. a Maxmilián II. dávali ještě za svého života od sněmu volit a korunovat své nástupce za české a uherské krále, aby zabezpečili svému rodu panování v těchto královstvích; v době bezkráloví mohli snadno volebními rejdy odpůrců některého z nich pozbyt. Chorobou císařovou trpěla též správa rozlehlých zemí a bylo třeba spoluvládců neboli koadjutorů po jeho boku. Poněvadž byl Rudolf svoboden, přešla dědická práva na mladšího jeho bratra Matyáše a ten několikrát stárnoucího

*Spory
v císařské
rodině.*

císaře žádal, aby mu volbou a korunovaci závčas nástupnictví pojistil. Rudolfovi však byl tento návrh proti mysli, a čím více naň jeho bratr naléhal, tím více rostla jeho nedůvěra a podezření, že ho chce svrhnout s trůnu a sám na jeho místě vládnout; nakonec mu nikdo nesměl o volbě nástupce vůbec mluvit.

R. 1593 propukly v Uhrách pohraniční boje v zjevnou válku, v níž císařské vojsko nabylo značných úspěchů, zvláště když Zikmund Bathory vydal (1602) Rudolfovi Sedmihradsko a Zátisi. Ve vítězné náladě poručil císař košickým protestantům, aby vydali chrám, jehož už 50 let užívali, jagerské kapituli, která se tam utekla před Turky. Když se zdráhali, byl jim (v lednu 1604) odňat násilím a predikant od něho zahnán. Komise se pokoušela vzít jim podobným způsobem kostel levočský a jiné; ale pro hrozivý odpor měšťanstva bylo od jejich vymáhání upuštěno. Netřeba dodávat, že to byly kostely vystavěné od katolíků pro katolické bohoslužby, jež pak protestanté zabrali. Tyto kroky vlády vzbudily u protestantů velké rozjitření proti králi. Podrážděné nálady mezi šlechtou a měšťanstvem využil Štěpán Bočkaj a zvedl proti císaři odboj, aby dobyl evangeličkům svobody a sobě panství ve východních Uhrách a v Sibiňsku.

Sebral vojsko, smluvil se s velkým vezírem a přijal pomocné oddíly Turků a Tatarů. Pod jeho prapory bojovalo i mnoho hajduků, uprchlíků z tureckého území, hlavně Maďarů, kteří se živili loupeží a bojem. Ještě téhož roku se jal dobývat v Sibiňsku i Uhrách měst, v nichž byly císařské posádky, a sváděl potyčky i s řadovým vojskem asi 15.000 silným, jemuž velel císařský vojevůdce Basta. Města ve východním Slovensku mu ochotně otevřela brány a šlechta se k němu hrnula se všech stran.

V dubnu r. 1605 svolal sněm sibiňských a východoslovenských stavů do Serenčovců u Mukačeva a ten jej povolal za vévodu sibiňského a uherského. Nejpozději jej uznali sibiňští stavové. Vybízeli též slezské a moravské stavy do boje za náboženské a politické svobody.

R. 1605 se převalila válečná bouře na Slovensko západní. Tam nebylo k vzpouře příliš velké ochoty. Bočkaj je převedl na svou stranu hlavně násilím. Jeho vůdce Rhedey vypudil z oblasti báňských měst císařského vůdce Koloniče, dobyl Nitry, hájené biskupem Forgáčzem, Trnavy, Trenčína, Skalice, vpadl i na Moravu a způsobil tam dosti škod. Lichtenštejn, Salm a Kolonič jeho zbrojné houfy odtud vyhnali. Bočkajovi vojevůdcové opanovali i část Uher na jižním břehu Dunaje, Panonii, vypálili 12 osad v Rakousích a Štyrsku. Turci mezitím už po druhé dobyli Ostřihomu. Generál Basta byl zatlačen až k Bratislavě. Císaři zůstala v Uhrách jen ta a celkem sedm pevností. Jinak celá země byla v moci Bočkajově. Chorvati, kteří zůstali náboženskými novotami nedotčeni, vypudili též Bočkajovy houfy zpět za Dunaj a Sávu.

Dne 11. listopadu navštívil Bočkaj u Budína velkého vezíra. Ten jej ve vyzdobeném stanu se ctí přijal, připjal mu pás se vzácnou šavlí, do pravice mu vložil žezlo, do levé prapor, na hlavu mu postavil korunu a vyzval jeho šlechtickou družinu, aby ho byli jako svého pána poslušni. Jako tribut pro sultána mu uložil 10 tisíc dukátů.²⁸⁾

Bočkaj korunu ihned snal a prohlásil, že ji přijímá jako dar a ne jako odznak královské moci. Matyášovi nezbylo než s Bočkajem vyjednávat. Teprve v červenci r. 1606 byl dojednán tak zvaný vídeňský mír. Bočkajovi bylo ponecháno vévodství sibiňské a Zátisí, uherským stavům, šlechtě i královským městům, byla přiznána náboženská svoboda. Povstalci též žádali, aby v Uhrách nebyli trpěni jesuité, ale Matyáš v té věci neustoupil. Pak byl téhož ještě roku v Žitvatoroku (při ústí Žitvy) smluven mír s Turky. Turci se zřekli ročního poplatku za úhrnné složení 200.000 tolarů.

*Mír
vídeňský a
Žitvatorocký
1606.*

Bočkaj zemřel 22. prosince r. 1606 na vodnatelnost v Košicích, kde obyčejně přebýval. Revay, jeho kancléř, tam byl na náměstí od hajduků rozsekán pro podezření, že jej otrávil. Pochován byl v Sibiňsku v Karlově Bělehradě. Vévodové sibiňští byli vasaly tureckými, ale zároveň se pokládali za přední velmože koruny uherské. Uherští stavové v nich měli hlavní ochránce svých politických a náboženských svobod proti absolutistické a katolické politice vídeňského dvora. Vévodové byli voleni od sibiňských stavů. V Sibiňsku se střetala moc císaře s mocí tureckou, poměry tam byly neklidné, byl to bouřlivý kout pro podunajské země. Od r. 1608-1613 tam vládl Gabriel Báthory.

Panovníci v Uhrách se později sice snažili náboženskou svobodu v Uhrách omezit, protestantismus se tam neudržel na výši, již v této době dosáhl, ale vídeňský mír zůstal záštitou protestantům augsburské a helvetské konfese až do doby osvěcenské.

Císař Rudolf se však zdráhal míry potvrdit, jako nevýhodné. Též se proslýchalo, že si vyhlédl za nástupce Leopolda, bratra Ferdinanda Štyrského. Tím byl Matyáš tak popuzen, že se rozhodl svého bratra svrhnout s trůnu. Proti jeho zakazu svolal uherské stavy do Bratislavy a vešel s nimi v branný spolek „k hájení vídeňského a tureckého míru“. Matyáše se přidrželi i stavové obojích Rakous, též šlechta moravská, shromážděná na sněmě v Ivančicích, se zřekla působením Žerotínovým a Lichtenštojnovým Rudolfa a přidala se k Matyášovi, jenž svým stoupencům sliboval především rozmnožení náboženských svobod. Dietrichštejn arci setrval při císaři a zneprátelené bratry smiřoval.

*Vzpouza
Matyášova.
1608.*

Asi s 30 tisíci vojska vlastního i stavovského vtrhl Matyáš přes Moravu do Čech, kde položil stavům sněm do Čáslavě. Ale Čechové raději poslechli Rudolfa a provázení jsouce zbrojnou čeledí shromáždili se na sněmě v Praze. Císař najal pluk Valonů, též v pražských městech byla nařízena hotovost, Praha se hemžila zbrojným lidem, takže Matyáš, jenž dorazil až do Štěrbohol, útoku na město se neodvážil. Žádal tedy skrze posly po Rudolfovi, aby mu postoupil všechny země a důstojenství a sám aby se uchýlil na odpočinek do odlehlých Tyrol.

*Vpád
do Čech.*

Vzpourou byl císař zburcován ze své uzavřenosti. Po 14 letech se opět objevil před veřejností a osobně zahájil český sněm. Po Praze se mluvilo, že vůbec již nežije a že je zaň na hradě nastrčen nějaký obuvník, jemu podobný. Shromážděným pánům připadal zešedivělý, zestárlý a sklíčený, že někteří byli jeho zjevem velice dojatai. Tu

čestí stavové, nesouce též těžce drancování země uherskou jízdou, prohlásili, že zůstanou Rudolfovi věrni, když splní jejich požadavky. Bylo mu jich podáno celkem 25. Nejdůležitější byl ten, aby jim majestátem zaručil svobodné vyznávání luterské víry. Marně přemlouval Žerotín české stavy celou hodinu s vynaložením veškeré své výmluvnosti, aby se zřekli Rudolfa a ihned přijali za krále Matyáše. Rudolf slíbil, že na příštím sněmě jejich požadavky uspokojí a tím si zachránil Čechy, Slezky a obě Lužice. Matyášovi odstoupil mírem libeňským (v červnu 1608) Uhry, oboje Rakousy a se souhlasem českého sněmu i Moravu, a rovněž v dorozumění se sněmem jej prohlásil za čekatele české koruny.

*Mír
v Libni.*

*Splnění
slibů.*

Spiknutí v císařské rodině odpoutalo duchy, jež bylo těžko krotit. Vzrostloť jen sebevědomí stavů a sněmy jednotlivých zemí se neústupně domáhaly na obou bratřích odměn za prokázané služby. Matyáš prohlásil, že se spíše vzdá vlády, než aby nekatolíkům povolil úplnou náboženskou svobodu. Nejskromnější byla *Morava*, kde zemský hejtman Žerotín podal mírnou, všem přijatelnou formuli, že nikdo nemá býti pro náboženství utlačován. Nový panovník se tam bez nesnází ihned uvázal ve správu země. Toho roku (1608) daroval městu Brnu krokodila, jenž tam dosud visí v průchodu radnice. - V Uhrách byl svolán volební a korunovační sněm v říjnu. Šlechta s sebou přivedla mnoho ozbrojené čeledi, celkem se sešlo 10.000 branného lidu. Celé to množství provázelo Matyáše na bratislavský hrad. Zároveň chtěli nového krále zastrašit, kdyby se snad zdráhal splnit, co slíbil. Matyáš potvrdil a rozšířil před korunovací jmenovitě náboženské podmínky vídeňského míru; nejen šlechta, města, ale i usedlí na královském zboží měli zaručenu svobodu náboženskou. Dne 19. listopadu byl od arcibiskupa Františka Forgáče korunován.

*Majestát
1609.*

Hned v lednu r. 1609 se sešel i v Praze sněm český a nekatolíci žádali o potvrzení náboženské svobody, slíbené to odměny za to, že císaři zachránili český trůn. Mimoto žádali o vydání Týnského chrámu, odkud by luteránská konsistoř spravovala duchovenstvo této strany, a o Karolinum, kde by je vychovávala. Císař však nemínil splnit slib, vynucený pod nátlakem těžkých okolností, a přední úředník, nejvyšší kancléř Zdeněk Lobkovic, se postavil jako hradba proti všem útokům protestantských stavů. Odpověděl jim jménem císaře, že obsazování konsistoře a Karolina bylo vždy právem českých panovníků, o potřeby náboženské že je postaráno kompaktáty a konfescí z roku 1575 že nemá platnosti. Stavové na to, že kompaktáta byla r. 1567 zrušena. Ať císař splní dané slovo. Nová odmítavá odpověď způsobila mezi nimi velké rozčarování; chtěli násilím vrazit do hradu a majestát hrozbami vynutit. Asi třicet přítomných katolíků radilo k povolnosti, jen Lobkovic, Slavata a Martinic byli neústupnými. Nejvyšší kancléř radil císaři, aby najal dvacet tisíc vojska, že jen tak lze luteránské nadšení stavů zchladit. Císař však byl příliš netečný, neměl také peněz, a tak se jednání vleklo. Rozdrážděnosti přibývalo a koncem března byl sněm rozpuštěn.

Odpůrci.

Stavové se však nedali jen tak snadno odbýt. Rozeslali posly k německým kurfiřtům,

začátkem května se podle úmluvy shromáždili v Praze znovu, a to ve velkém počtu a s četnou zbrojnou čeledí. Přes výslovný zákaz císařův zahájili sjezd na novoměstské radnici. Rokování, řízené Budovcem, začínalo se i končilo modlitbou a písní. V městě panovalo velké napětí. Hemžiloť se branným lidem jakoby připraveným k vražednému boji. Rudolf při každém výstřelu myslil, že protestanté již ženou útokem na hrad, a v noci byl děšen hrůznými přízraky. Všichni mu radili k povolnosti, vyjma ony tři již uvedené rádce, pak nuncia Gaetano a španělského vyslance Zunigu. Vyslanci saského kurfiřta mu klidně vysvětlili nebezpečí, jež mu hrozí, nesplní-li, co slíbil, že totiž ztratí i český trůn.

Tu začal císař ustupovat. Koncem května byli protestanté povoláni na hrad. Jejich nezákonný sjezd byl proměněn v řádný sněm a podle starodávneho obyčeje byl zahájen slavnými bohoslužbami u sv. Víta. Dotud se jich účastnili s dvorem a s katolíky i protestanté. Tentokráte po prvé s nimi do jejich chrámu nešli. Za sněmovního jednání je Lobkovic opět po několik dní odbýval jen vytáčkami a prázdnými slovy, že za všeobecného rozjitření se už ozývaly hlasy o vyhození zlých rádců oknem. Rozčilenost se stupňovala poplašnou zprávou, že sněmovní síň bude s účastníky sněmu vyhozena do povětří. Vyšetřováním se zjistilo, že pod síní jsou skutečně sudy, ale prázdné, od vína. Thurn konečně prohlásil, že se už dosti slovy plýtválo, že je svrchovaný čas k jednání.

Koncem června byla na staroměstské radnici zřízena mimořádná vláda třiceti direktorů, jíž měli všichni poslouchat, a Thurn byl pověřen najímáním vojska. Byl ujednaný spolek se Slezany a též na Moravu bylo vypraveno poselstvo, v němž byl i Diviš, otec Viléma Slavaty, aby pohnulo k spolku Moravany. Zavířily bubny a Thurn měl za chvíli kolem sebe 3.000 pěších a 1.500 jízdných. Z Němce se táhlo do Čech mnoho nezaměstnané vojenské chasy v naději, že tam najde službu. Jezdce poslal se živit na blízké statky Lobkovicovy a Martinicovy; Slavatovy byly příliš daleko. Císař se lekl i této hrstky vojska, poněvadž sám neměl žádného, a rozhodl se, že žádostem protestantů vyhoví. Tu Lobkovic ustoupil stranou a dalším vyjednáváním místo něho byl pověřen nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka, také katolík a odchovanec jezuitů, ale vůči protestantům příliš ústupný; nikde neradil katolický úředník v této době k uzákonění tak hrubého a křiklavého porušení církevních práv, jako český purkrabí. Však se dočkal od nich pěkné odměny.

Majestát, sepsaný česky od Budovce a podepsaný 9. července od císaře, je výsada či privilej, jíž se luteránům (i Bratřím) dostalo zákonné ochrany a jíž jim byly vydány dolní konsistoř i Karolinum. V „Porovnání“ byl určen rozsah této náboženské svobody. Nejdůležitější ustanovení bylo to, že protestanté si smějí stavět kostely a hřbitovy nejen v královských městech, ale i na královských statečích. Za královské statky pokládali nekatolíci i statky církevní, ač to v Porovnání výslovně uvedeno nebylo. Dne 12. července byl památný pergamen za velkého shonu a jásotu nesen na staroměstskou radnici a lid se davem dral dovnitř, aby shlédl a uctil náhradu

*Nátlak
na císaře.*

*„Porovná-
ní.“*

za kompaktáta, po nž tak dlouho toužil. V katolických kostelích pražských byla pořádána 40hodinná pobožnost, aby Bůh svou církev chránil a vzrůst kacířství zarazil.

*Odesláno
podpis.*

Velmi rozezleni byli luteráni na ony tři rádce. Lobkovic, nejvyšší kancléř, jehož jméno nechybělo na žádném státním aktě, prohlásil, že se dá spíše rozsekat, než aby poskvrnil své ruce podpisem takové listiny, a netajil se míněním, že majestát je vynucený a neplatný. Místo něho jej podepsal nejvyšší purkrabí. Když pak měl být majestát od nejvyšších úředníků zapsán do zemských desk, odepřeli oni tři rozhodní katolíci opět svou účast a zdráhali se podepsat i amnestii neboli milost, jíž císař luteránům odpouštěl jejich nezákonné kroky, jakými bylo zvolení 30 direktorů a najímání vojska. Tu nasadil Budovec a jeho strana všechny páky, aby tři nenáviděné odpůrce odsunuli z jejich úřadů. Ale císař, jenž těžce nesl vynucení majestátu, zůstal neústupný. Byli tedy od Budovce prohlášeni za nepřátele evangelíků a učiněni zodpovědní za budoucí jakékoli porušení majestátu.

Ten byl vložen do stříbrné skřínky a s Porovnáním i amnestií v únoru 1610 vezen do zemského archivu na Karlštejn, a to od 33 stavovských osob, sněmem k tomu určených. Slavata, karlstějnský purkrabí, vznešené poselstvo, skládající se z katolíků i nekatolíků, s náležitou pozorností přivítal a dva dni štědře hostil. Ale poněvadž to byly právě dni postní, pátek a sobota, předložil jim jen ryby a mnoho jiných postních jídel. Nekatolíci jak obyčejně mu zato spílali a proklínali jej, že je nutí zachovávat předpisy papežské církve. Tehdy totiž byli naši předkové jako nikdy předtím navyklí na nekonečné pitky a hostiny s mnohými masy. Sám Luther se chlubil, že nezadá Němcům v pití a Čechům v jídle. - Též Slezanům a Lužičanům vydal císař podobné majestáty.

*Ospravedl-
nění
Lobkovic.*

A nyní několik slov na ospravedlnění Lobkovic, Slavaty a Martinice, jejichž jednání bývá odsuzováno jako nesnášlivost, zarytost a fanatismus. Ale kdo přihlédne k věci drobet blíže, snadno se přesvědčí o nemístnosti těchto výtek. Nikdo zajisté nemohl Roupovci, Thurnovi, Kinskému, Smiřickému a ostatním pánům zazlívat a bránit, že přijali Lutherovu víru, ať to již učinili z jakýchkoli důvodů, a oni tři horliví katolíci jistě všem těmto pánům náboženské svobody pro jich vlastní osobu přáli. Ale oni páni se stali nejen sami luterány, ale osobující si v náboženských věcech více práva než sám papež, vypudili od kostelů na svých panstvích katolické a utrakvistické duchovní, dosadili k nim hlasatele novot a strhli s sebou k stárci Lutherovu i své poddané.

Ačkoliv je papež všeobecně uznáván za největší autoritu v náboženských věcech, přece pokládá za své právo a povinnost pouze bdíti nad neporušenou a nezměněnou vírou sv. apoštolů, zachovávat ji v původní podobě, v jaké ji přijal, a býti na stráži, aby k ní nikdo nic nepřidal nebo z ní neubral. Jestliže tedy ani papež si nepřipisuje právo měnit víru svých podřízených, nemůže řádný katolík toto právo přiznati osobám světským, na př. Petru Vokovi, jenž odpadnuv od církve, dosazoval v rozsáhlém území místo katolických duchovní bratrské. Takovýmto způsobem byla v Dolní Falci za čtyřicet let změněna víra čtyřikrát.²⁰⁾ Poddaným vzali víru, církvi poslední zbytky polí a důchodů, nikdo se nesměl opovážit postavit anad nový katolický kostelík na zboží luterského pána nebo otevřít oči svedeným jeho poddaným; a tyto neslychané

úchvaty si uzákonili majestátem. Je samozřejmé, že žádný uvědomělý katolík takového zákona podepsat nemůže, a jest litovati, že se našli pouze tři, kteří prohlásili, že jim svědomí nedovoluje podepsati zákon, kterým se světským osobám přiznává moc nařizovati církevní řády.

Tolik je jisto, že protestanté svého vítězství zneužili a neukládajíce si míry, vymohli si ústupků příliš mnoho. Zavedli skutečnou náboženskou svobodu jen v královských městech a na královských statech. Majestát nedovoloval poddaným stavět kostely, kde byl pán jiné víry než oni. Kdežto tedy svá panství majestátem a Porovnáním ohradili jakoby čínskou zdí proti pronikajícímu přívalu obrozeného katolictví, otevřeli si týmiž zákony dokořán bránu na zboží královské a církevní, aby je mohli zavalit luterskými bludy. Tak zvané Porovnání je podle tehdejších názorů neslýchaným znásilněným katolické půdy, jež si protestanté dovolili vůči choromyslnému a zastrášenému Rudolfovi. Kujíce železo, dokud bylo žhavé, vymohli si ústupky, jakých teludy neučinil novověrcům žádný katolický panovník. Vždyť Budovec opojený vítězstvím za jednání o kostelích žádal, aby nekatolíci směli konat své bohoslužby u sv. Víta, katedrále katolického arcibiskupa!

*Neumírně-
nost
protestantů.*

Když si tedy Broumovští a Hrobětí začali na základě majestátu stavět kostelíky na církevních statech a arcibiskup a opat jim v tom bránili a defensoři si proto u císaře stěžovali, dostali od něho v květnu r. 1616 v Brandýse nad Labem památnou odpověď, že se poddaným na církevním zboží kostely protestantské stavět nepřipouští, on pak sám na svých královských statech nechce míti méně práva než kterýkoli šlechtic na svém statku.²⁰⁾ Nejvyšší kancléř dal tuto odpověď Thurnovi písemně, netaje při tom posměšné a urážlivé škodolibosti. Bylo zjevno, že katolická menšina nemíní položit hlavu na protestantský špalek. Majestát choval v sobě pro neumírněnost luteránů zárodek těžkých sporů. Byl to trojský kůň, jenž se zdál palladiem nové víry. Kdo však byli bystřejších smyslů, tušili v něm zbrojné muže, kteří znenadání vystoupí a způsobí velké krveprolití.

*Prohlášení
o Porovnání.*

Majestátem byla vyplněna zejména mezera v zemských deskách, způsobená r. 1537 odstraněním kompakát. Korouhev Lutherovy víry se volně a hrdě vzdouvala nad československým národem, jenž se k ní valnou většinou hlásil a jenž v krátké době měl ukázat, zda je schopen nasadit za nové přesvědčení hrdla i statky čili nic.

Protestantským stavům byla vydána i dolní konsistoř, již oni obsadili luterskými a bratrskými pastory. Tak utonul i tento zbývající vrak z utrakvistické církve v moři luterské víry, jež se nad ním navždy zavřelo. Zbytky staroutrakvistů splynuly s katolíky, jimž byli daleko blíže. - Protestanté si vymohli i Karolinum k výchově svého duchovenstva, ale noví majitelé neodstranili starých zlořádů. Bylo třeba vrátit staroslavnému učilišti jeho důchody, povolati učené muže a pustit se v soutěž se školami jezuitskými. Žactva by se tam bylo nahrnulo dosti. Ale 24 defensorů nepodniklo k povznesení pokleslé Karlovy university pranic. Myslili, že jí dosti posloužili tím, když jesuitům zakázali nabývat v Čechách dalších statků, to jest zakládat nové školy; a tak živofilo Karolinum dále.

*Konec
utrakvistů.*

Císař Rudolf, již stařec, utrpěl dvě velké porážky, jednu politickou ztrátou zemí, jež mu odňal Matyáš, druhou náboženskou, byv přinucen vydat majestát. Nemoha oželet násilí na sobě zpáchaného pomýšlel jen na pomstu. K jejímu provedení si vyhlédl biskupa Leopolda, bratra Ferdinanda Štyrského, prince teprve pětadvacetiletého, povahy neklidné a ctižádostivé. Poněvadž jej císař ze všech příbuzných nejvíce miloval, dal mu k užívání statky biskupství pasovského a štrasburského. Leopold však žádného svěcení neměl, naopak ohnivě se hnál za panováním světským, hoře touhou po koruně české a německé. Smluvil se tedy s císařem a s jeho důvěrnými rádci,

*Pasovští
1611.*

horlivými katolíky, že vtrhne vojensky do Čech, donutí sněm, aby se zřekl Matyáše a přijal jej samého za čekatele českého trůnu, že majestát pak bude prohlášen za neplatný a vůdcové protestantští budou pohnáni před soud pro velezradu.

Na jaře r. 1610 najal v Němcích 12.600 vojska, v jeho čelo postavil Vavřince Ramée a ubytoval je ve svém pasovském biskupství. Nekázeň a sveřepost těchto špatně placených žoldnéřů byla veliká a jejich řádění a krutost vůči obyvatelstvu byla smutnou předzvěstí třicetileté války. Nač přišli, vše pobrali; co nemohli sami hned strávit nebo odvézt, bestiálně ničili. Víno vypustili na zem, do mouky sypali popel, peřiny rozpárali a peří stlali pod koně, své chtíče hovadsky ukájeli. Obyvatelé prchali před divochy do lesů. Když byl pasovský kraj vyjeden, vpadl Ramée v prosinci r. 1610 do Horních Rakous, aby je vyrval Matyášovi a vrátil Rudolfovi. Brány měst však zůstaly před vetřelci zavřeny, venkovský lid se skryl, země zůstala Matyášovi věrna. Pět týdnů tam svým způsobem hospodařili a koncem ledna r. 1611 překročili české hranice, vezouce kořist na 260 vozích. Ač Leopold rozhlašoval, že táhne Čechami do Porýní, nikdo tomu nevěřil a císař byl nucen svolat sněm a nařídít zemskou hotovost. Též Matyáš se chystal k obraně.

*Boj
o Prahu.*

Ramée dobyl Krumlova, Budějovic, Tábora, Písku, Berouna a 13. února stanul u Břevnova. Praha však i hrad byly v rukou stavovského vojska, jemuž veleli Matyáš Thurn a Colona z Felsu. První útok Pasovských byl odražen, ale v úterý 15. února záhy za tmy přelezli Hladovou zeď a vnikli neočekávaně na Malou Stranu Újezdskou branou a u Lobkovického paláce, jsouce asi dorozumění s bydlícími tam Italy. Pozdě se jim postavil Thurn na odpor. Strhl se boj, jehož se zúčastnilo i měšťanstvo kameny a střelbou z oken pomáhající té nebo oné straně podle náboženských sympatií. Za hodinu opanovali Pasovští celé Menší Město, zaplativše vítězství pěti sty padlých; obhájců zahynulo v půtce 250. Hrad jim vydal Colona z Felsu teprve po dvou dnech. Z Malé Strany se Pasovští ihned pokoušeli proniknout přes most na Staré Město, byli však střelbou odraženi. Jen dva oddíly jízdy tam proskočily. Sbíhající se lid však jezdce ubíjel a stíhal až k Vyšehradu. Tam se vrhli do Vltavy, ale lid je na lodičkách i v řece pronásledoval, takže všichni do posledního zahynuli.

*Vybíjení
klášterů.*

Mezitím se roznesla zpráva, že se katolíci chtějí zmocnit panství nad Prahou a nad protestanty. V městě nastalo velké rozechvění a sročený lid se vrhl na kláštery a chrámy. Vyšehradské děkanství bylo vyloupeno bez krveprolití. V Emauzích byli dva dopadeni a zabiti; opat se rychle skryl a tak ušel jisté smrti. Kostel i klášter byly vyloupeny, obrazy roztřískány, oltáře povaleny, ani dveří, oken, střechy nebylo šetřeno, byla zničena i knihovna s posledními památkami po slovanských mniších. Každý katolický kněz, jenž se nic netuše ukázal na ulici, byl povalen a zabit; jeden jesuita byl uchopen a bez okolků vhozen do Vltavy. Vzrostlý dav se rozdělil na houfy a ty se smluvily, na který klášter ten nebo onen půjde. Úplně byl vydrancován chrám na Karlově, tři augustiniáni ukrutně zabiti, opatu Kašparovi Čeplovi byly uřaty ruce i nohy, s hlavy kůže stažena a pak rozpoštěna, nakonec od mužů i žen zahrnut potupou; nechtěl prý jim podávat pod obojí. Jeden jeho spolubratr byl v kostele zastřelen a na kusy rozsekán. Do posvátných kalichů točili víno a vesele popíjeli; byl masopustní úterek.

Největší zástup se přihnal k Panně Marii Sněžné, k němuž byli před pěti lety uvedeni františkáni. Byly obsazeny vchody a vetřelci se dopustili ohavností, jimž v českých dějinách je málo rovných. Jeden řeholník skolen, an nesl dříví, jiný holemi utlučen, třetímu, jenž stál u oltáře drže schránku s posvěcenými hostiemi, byly utáty ruce, pak byl zabit a hostie pošlapány, při čemž vrahové pronášeli rouhání proti malomocnému Bohu katolíků. Jiní se utekli na věž a na střechem chrámu, byli však dopadeni a pozabíjeni, dva byli zastřeleni a zřítili se se závratné výše, jeden tam byl na kusy rozsekán. Tak bylo 14 bratří nelidsky utraceno; jediný se zachránil útekem na střechem sousedního domu, kde se skryl. Někteří byli úplně svlečeni, jejich těla pohozena na ulici, kde ležela tři dni, a v jejich řeholních oděvech a mošních rouších tropili surovci vřavu po klášteře, v němž nakonec nezbyl hřebík ve zdi.²¹⁾

14 františkánů ubito.

Špatně však pochodil zástup, jenž namířil na minority u sv. Jakuba. Jako před 200 lety postavili se i tentokrát staroměstští řezníci, ač luteráni, s napřaženými širočičkami na obranu chrámu i kláštera. Masopustním hrdinům klesla mysl a odešli s prázdnou. Bez překážky vyloupil lid dominikánský klášter u sv. Anežky, s řeholníků strhli šat a převora zranili. Pak se stahovala bouře nad klementinskou kolejí, největším to řeholním domem v Praze. V polední době se přihnal z Nového Města asi třítisícový dav ke koleji a obsadil vchody. Na štěstí stál u mostecké brány oddíl jízdy pod velením Jiřího Vratislava z Mitrovic, sic protestanta, jenž však nabyt v klementinské koleji školního vzdělání. Ten pohrozil těžkým trestem všem, kdo se odváží překročit její práh. Lid volal, že je tam skryto 150 Pasovských. Vratislav se čtyřmi průvodčími kolej prošel a prohlásil, že tam nebylo nic nalezeno. Štváči pokřikovali, že je přítel jesuitů, že mu nelze věřit, a někteří už nasazovali koly, aby vypáčili dveře. Poslal tedy na ně jízdu a ta zástup rozehnala. Druhého dne se většina jesuitů oblékla do světských šatů a skryla v domech katolíků. V koleji se pak ubytovala posádka, jež proti Pasovským střežila most.

Několik hlavních vinníků bylo dopadeno a potrestáno na hrdle. Byl již svrchovaný čas, aby se výchova národa, v husitské a luterské době tak zanedbávaného, dostala do lepších rukou, aby konečně přestal pustošit chrámy po způsobu pohanů a dopouštět se násilností na bezbranných osobách řeholních.

Leopold viděl, že jeho síly k dobytí celé Prahy nestačí. Rudolf ve své nerozhodnosti také nedovolil pálit z děl na Staré Město a Pražané hrozili, že po první ráně katolické obyvatelstvo pozabíjejí a chrámy rozboří. Stavové rychle povolali Matyáše a poslali o pomoc do říše k protestantským knížatům. Celý měsíc se dopouštěli Pasovští na Malé Straně různých násilností, až 11. března za noci se z Prahy vyklidili; ustupovali na jih, stíháni jsouce rozhořčeným obyvatelstvem. Blížilo se k Praze 8000 vojska Matyášova, on sám pak slavil 24. března slavný vjezd do Prahy, opět se značnou brannou mocí.

Sesazení Rudolfa.

Leopoldův nerozvážný podnik se zle vymstil na samém císaři. Český sněm jej prohlásil za zbavena trůnu a 11. dubna mu předložil k podepsání abdikáční listinu. Rudolf ji podepsal s těžkým srdcem a se zlořečením. Chtěje si zachránit alespoň Slezsko, vybízel slezské stavy, kteří přišli do Prahy na generální sněm, aby aspoň oni mu

zůstali věrni. Ale i ti se ho zřekli, uznali Matyáše a císaři předložili k podepsání prohlášení, že propouští i je z povinné poslušnosti. Podcepsav rozkousal v hněvu brk a uhodil kloboukem o zem. Pozbyl českého království proto, že nechtěl trpět, aby v něm panovala luterská víra. Kardinál Dietrichštejn korunoval 23. května Matyáše za českého krále a Rudolf se vzdálil do nejzazších komnat hradu, aby neslyšel slavnostního hluku a hřmění děl.

Jeho smrt. Nemoc a zármutek mu přivodily rychlou smrt. Jen té děkoval, že nebyl zbaven i císařské koruny, jejíž lesk jej provázel až do hrobu. Všechnu lékařskou pomoc pokládal za zbytečnou a obvazů na sobě netrpěl. Zhynulť tehdy právě jeho oblíbený lev, o němž Tycho tvrdil, že se narodil pod toutéž planetou jako císař; měl tedy svůj konec za neodvratný. Dne 20. ledna 1612 ve věku 60 let byl vysvobozen ze svého utrpení. Jeho pohřeb pro vydání majestátu byl méně slavný než jeho předchůdců. Nad královskou hrobkou dal u sv. Víta postavit skvostný náhrobek, vytesaný ze salcburského mramoru od belgického umělce Alexandra Colina, ozdobený podobami císařů a králů a obemknutý železnou mřížkou, původně pozlacenou. Celé dílo jej stálo vysokou sumu 32.000 dukátů. Jeho umělecké sbírky byly za třicetileté války několikrát vypleněny; zbytek prodal nebo do Vídně odvezl císař Josef II.

MATYÁŠ. (1611-1619)

Matyáš, korunovaný v červnu r. 1612 ve Frankfurtě i na císaře německého, ujal se vlády již v pokročilém věku 55 let. Byl to dobromyslný muž, jenž nade vše miloval klid a hudbu. Dlouhé chvíle také strávil prohlížením uměleckých sbírek svého bratra. Předním jeho rádcem a všemocným ministrem byl vídeňský biskup kardinál Khlesl; on sám jen podepisoval předložené listiny. Trvalým sídlem jeho však již nebyla Praha, nýbrž Vídeň, kam s ním přesídlil i nejvyšší český kancléř, přední úředník českého království. Kancléřovými rukama procházela všechna podání ke králi z českých zemí, i všechna královská nařízení, odeslaná do zemí české koruny. Na rozdíl od svého bratra, jenž se před světem uzavíral, stavěl Matyáš rád na odiv lesk svého majestátu a při tom si liboval v národním kroji uherských magnátů. Jeho vláda však nebyla lepší než Rudolfova. Zvůle panstva jeho vzpourou velmi vzrostla a krátké jeho panování bylo jen přípravou na rozhodný boj mezi králem a šlechtou, a mezi oběma tábory náboženskými.

Požadavky stavů. Před korunovací předložili stavové Matyášovi k potvrzení pět článků: 1. aby bez dovolení krále směli pořádat sjezdy; 2. najímat vojsko; 3. aby schválil jejich spolek se Slezany ujednaný roku 1609 k obraně společné víry; 4. aby v podobný spolek směli vejít i s ostatními zeměmi poddanými Matyášovu žezlu; 5. aby byly obnoveny smlouvy z dob Jiřího s kurfiřty nyní protestantskými, saským, falckým a braniborským v tom smyslu, aby se směli dovolávat jejich pomoci ve svých sporech s králem. Matyáš potvrdil jen spolek se Slezany, jednání o ostatních bylo odloženo k příštímu

sněmu, jenž se sešel r. 1615 a byl obeslán ode všech korunních zemí. Kardinálu Khleslovi se však podařilo zákulisními praktikami, sliby a hrozbami, pohnout hlavu panstva k tomu, že upustili od požadavků, jejichž splnění znamenalo navrácení jagellonské anarchie. Vždyť ani král nesměl bez dovolení zemského sněmu v žádné zemi vojsko najímat, přechovávat, ba ani průchod mu tudy nařídít, a šlechta si troufala žádat, aby to směla činit bez dovolení krále.

Památným se stal tento sněm svým zákonem národnostním. Mnozí naši krajané truchlí nad „národními mučedníky“, popravenými r. 1621 na Staroměstském náměstí, a přec si málokdo uvědomuje jejich smutnou zásluhu o poněmčení velké části naší vlasti. Naše země sice vždy byly a budou vydány přílivu německého obyvatelstva, tlačícího se do východních končin; dějinnou pravdou však zůstane, že nejvíce byly Čechy a Morava zaplaveny německým živlem za Přemysla Otakara II. a pak v druhé polovici 16. a na začátku 17. století, to jest v době, kdy většina našich předků se přiklonila k víře luterské. Přijetím německého náboženství ochladlo v Čechách národní cítění. Dávné nepřátelství přišlo v zapomenutí, z nevraživých sousedů se stali přátelé, spojení poutem stejného náboženského cítění. Kdežto husité velké zástupy německých křižáků z Čech vybíjeli, otevřeli jejich luterští synové německému proudu dokořán brány své země. Winter výslovně praví: „Protestantství otevřelo do Čech bránu, sblížilo Čechy s Němci a imigrace cizích rostla se vzrostem protestantstva v Čechách.“³²⁾

*Německý
přítliv
1540-1620.*

V té době se stěhovali do Čech i na Moravu šlechtici, měšťané, pastoři, z řemeslníků zvláště havíři a skláři, též domácí Němci postupovali s hor do vnitrozemí. Na jižní Moravu začali se již před r. 1530 stěhovat novokřtění, kteří byli z Německa i od protestantů pro komunismus a jiná pohoršení vyháněni. Na Moravě se usadili asi v 70 obcích a vrchnosti je tam trpěly, poněvadž z nich měly velký zisk.³³⁾ České menšiny zanikaly, německý pohraniční pás zesílil na všech stranách, hlavně na severu, ač všude nedosáhl ještě dnešních mezí.³⁴⁾ Tehdy byly národnostně ztraceny Ústí, Teplice, pak kusy Žatecka a Litoměřicka. Značné německé menšiny měla i vnitrozemská města Beroun, Kutná Hora, Kolín, Rakovník, Mělník, Bakov. V Ml. Boleslavi byl německý predikant, Píňbram byla víc německá než česká. Český ráz Jindřichova Hradce vší silou hájil Vilém Slavata.³⁵⁾ Přistěhovalci si přikládali jména „německých obcí“. V Praze bylo r. 1619 na Starém Městě patnáct cechů německých, osm českých, ostatní byly oboujazyčné, což znamená, že většina pražských řemesel, zvláště dovednějších, byla v rukou nových příchozích.³⁶⁾

Vybojování majestátu bylo nejen triumfem českých nekatolíků, ale i okázalým úspěchem německých luteránů. Stavové jim hned následujícího dne odevzdali k používání kostel sv. Kříže na Starém Městě. Oni pak sami si tamtéž vystavěli (1611) kostel sv. Salvatora poblíž kostela sv. Ducha a na Malé Straně kostel Nejsv. Trojice (u Pražského Jezulátka). K slavnému položení základního kamene sešlo se vždy několik tisíc lidí. Při obou svatyních byla zřízena gymnasia pro německou mládež. Škola u sv. Salvatora měla hned první rok 200 žáků a byla předurčena za akademii pro výchovu německých predikantů.³⁷⁾

*Němci
v Praze.*

Luterství však nejen klestilo do Čech a na Moravu cestu německému vpádu, ale ono poněmčilo i část české šlechty, jmenovitě některé větve Lobkoviců, Švamberků, Vartemberků, Kolovratů, Vřesovců, Berků z Dubé, Valdštejnů, Kaplířů, sídlících poblíž zemských hranic.³⁸⁾ K luterským pánům „užívajícím německého jazyka“ se hlásil na př. Kašpar Kaplíř ze Sulevic, Jan Jiří ze

*Poněmčování
šlechty.*

Švamberka, dědic Rožmberků, Vilém Lobkovic a j. - Česká luteránská mládež viděla ve Wittenberku Řím, v Drážďanech Paříž. Odtud přiváděla predikanty, kteří jejich poddaným cizí řečí hlásali novou víru a řídili školy, na př. bratrskou v Ivančicích.

Sedláček udává, že v letech 1540-1600 se zakoupilo v Čechách asi 30 německých, šlechtických rodin: Colonové z Felsu, Bynové, Zolhausové, Belvicové, Širntyngarové atd.³⁹⁾ Po r. 1600 jejich příliv spíše rostl. Tehdy se na Vintířově v Kadaňsku a na Velišii u Jičína usadil Matyáš Thurn. „Za této doby,“ píše též autor,⁴⁰⁾ „do které se klade zlatá doba jazyka českého, nejvíce území jazyku českému ubylo.“ „Za té doby, kdy jazyk český panoval v zemi, veliká část českého území poněmčena, mnohokrát větší nežli ta, která byla poněmčena po válkách švédských.“ Jinými slovy, pohraniční kraje Čech byly poněmčeny v době luteránské, nikoliv v pobělohorské době katolické. „Německá šlechta, skoro veskrze luteránská,“ praví Pekař,⁴¹⁾ „byla v zemi již před rokem 1618, a to počtem daleko větším, než se myslí obecně. Běžná představa, jako by Bílou horou byla stavovská společnost naše ryze česká, nesrovnává se s pravdou... Bílá hora zahubila nebo vypudila za hranice jen část německé šlechty, zbytek zůstal...“ Morava byla německou záplavou ne méně ohrožena než Čechy.

Nejen ve smíšených, nýbrž i v českých obcích predikanti z Němec povolání kázali, učili a psali matriky německy.⁴²⁾ R. 1858 byl v Elbinku nedaleko Gdanska otevřen hrob několika českých a moravských emigrantů a byla v něm nalezena německá sbírka luterských modliteb. Byli v ní podepsáni dva Žerotínové, tři příslušníci Švamberků, tři Opersdorfů a jeden Valdštejn. Podpisy jsou všechny německé, ač některé pocházejí z r. 1623, poslední z r. 1629.⁴³⁾ Též Velen Žerotín, bratranec Karla Žerotína, dovolil malému počtu Němců v Zábřezě posilovat se přílivem německých sedláků z okolí a v tamním kostele zavedl dvojjazyčnost.⁴⁴⁾

Povážlivé také bylo, jak stavové zdůrazňovali příslušnost Čech k německé říši, jak se ve všem dovolávali rady a prostřednictví německých kurfiřtů, slovem, byl tu silný náběh k splynutí s německou říší po stránce náboženské, národnostní i politické. A proto chápeme, proč na př. Denis se osměluje tvrdit, že Bílá hora zachránila náš národ, poněvadž zarazila tento spád a tlučení do Němec, národu tak nebezpečné.⁴⁵⁾

*Jazykový
zákon 1615.*

Zemský sněm se r. 1615 usnesl, že všechny pře v královských a poddanských městech mají napříště býti vedeny jazykem českým, děti přistěhovalců nechtě se učí jazyku českému, a bez jeho znalosti nikdo nebude přijat do české obce šlechtické. Čech, který by se zdráhal užívat své mateřštiny a jiné k tomu sváděl, měl být vyobcován ze země. Zákon se nevztahoval na Chebsko a Loketsko. Čeština měla výlučné právo jen na soudu zemském, jemuž podléhali páni a rytíři. Ale při soudech v královských městech a při soudech poddanských od nejnižší instance až k apelačnímu soudu na hradě pražském byly podle dávné praxe obě řeči rovnoprávné.

Stavové však sami otupili přílišné ostří jazykového zákona. Ten na př. nařizoval, aby se čeština opět vrátila do škol a kostelů, v nichž se jí dříve užívalo; ve školách a v kostelích založených v posledním desetiletí, to jest na německých baštách v Praze a jinde po zemi, měla němčina zůstat. Byl to šetrný ohled na Thurna, Felsa, Schlicka a jiné německé luterány, zasloužilé o vybojování majestátu. Za vzpoury uvedli do země krále a spoustu dvořanů, neznajících slova česky, a r. 1618 a 1619 připustili stavové němčinu i na český sněm, jenž byl podobně jako zemský soud výlučnou doménou češtiny. Tehdy se po prvé důležité porady začínaly a končily nejen českou, ale i německou modlitbou a písní.⁴⁶⁾

Podle výkladu Pekařova vyšel popud k jazykovému zákonu od katolíků a staroutravistů, kteří jím chtěli postaviti hráz proti luterskému přílivu do země. Čeští protestanté sice zákon odhlasovali, ale postarali se, aby svým německým souvěrcům příliš neublížili, aby zákon zůstal mrtvou literou. Dačický napsal, že nedbalostí českou bylo vše zameškáno, to jest že poměry byly silnější než vůle jim pomoci. Matyáš zákon potvrdil bez nejmenších nesnází.

Na jaře r. 1617 císař Matyáš nebezpečně onemocněl a proto dal svolat na začátek června do Prahy sněm za tím účelem, aby Ferdinand Štyrský byl přijat a korunován za českého krále. Mezi nejvyššími zemskými úředníky, tak zvanými místodržícími, jichž bylo deset, bylo sedm katolíků, a ti rovnali novému kandidátu cestu k českému trůnu s velkým úsilím. Část nekatolíků byla proti jeho volbě, poněvadž měli v živé paměti, jak bezohledně a rychle mladý arcikníže vyhladil luterství ve svém alpském údělu. Na český zemský sněm se scházívало asi sto účastníků, seskupených ve tři kurie, panskou, rytířskou a městskou, z nichž každá odevzdávala jediný hlas, tlumočící vůli celého stavu. Nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka, tuše odpor proti Ferdinandovi, zvláště v rytířském stavu, dal tentokrát hlasovat veřejně a podle hlav, nikoliv soukromě podle kurií. Málo bylo těch, kteří zjevným odporováním si troufali uvalit na sebe hněv budoucího krále. Z panstva jen Thurn a Fels se vyslovili pro odložení volby, z rytířstva Kašpar Kaplíř, z měšťanstva novoměstský písař Valentin Kochan a žatecký primas Maxmilián Hošťálek.

*Zvolení
Ferdinanda II.
1617.*

*Jeho
odpůrci.*

Všichni nekatolíci však bez výjimky žádali za potvrzení zemských privilegií, jmenovitě Rudolfova majestátu; proti tomu se zase vzpírali Slavata a Martinic. Slavata prohlásil, že o majestát nestojí, a Ferdinanda přímo zrazoval, aby majestátu nepotvrzoval. Nový král měl sto chutí zachovat se podle jeho rady; kardinál Khlesl však jej upozorňoval, že proto bude mít nesnáze v říši při volbě za císaře. I předložil své pochybnosti jesuitům v klementinské koleji a ti mu odpověděli, že by majestát vydat nesměl, potvrdit však že jej smí, nelze-li jinak trůnu dosíci. Ferdinand přísahal, že bude šetřit všech privilegií, a 29. června byl korunován za obvyklých slavností, jež skončily divadelní hrou v Klementinu.

Nový král v Praze vycítil a nemile nesl osten protestantské oposice. Proto hned po volbě byli vůdcové nekatolíků, jmenovitě Thurn, Fels, Roupov, Budovec obesláni na kancelář a tam jim bylo přísně vyhrožováno, nezanechají-li dalšího odporu proti králi. Thurn byl také okamžitě potrestán, a to udělením vyššího úřadu, jež jej však naplnilo velkým hněvem. Matyáš jej totiž odměnil za jeho dobré služby, jež mu r. 1611 prokázal, purkrabstvím karlštejnským, tučnou to sinekurou s ročním důchodem 8.000 tolarů. Ferdinand však svému odpůrci výnosný úřad vzal a dal jej Martinicovi, a Thurn byl jmenován dvorským sudím s důchodem 400 tolarů. S nehospodárností sobě vlastní rozdal král korunovační dar 80.000 kop grošů katolickým úředníkům, kteří jeho volbu podporovali. - Thurn svého ústrku nezapomněl; v jeho hlavě uzrál plán pomsty nad tvrdým králem a nenáviděnými jeho straníky. Na krále

*Thurn
potrestán.*

uherského byl Ferdinand korunován v Bratislavě 1. července r. 1618 od arcibiskupa Petra Pazmányho po vypuknutí české vzpoury.

*Důvěra
katolíků.*

Po volbě a korunovaci Ferdinanda II. cítili se katolíci na koni. Byli jisti, že král, jenž pochoval luterskou víru ve Štýrsku, připraví jí týž osud i v Čechách, a tuto svou důvěru projevovali někdy i způsobem vyzývacím. Jakýsi protestantský měšťan se přestěhoval z Českého Krumlova do Prahy, prý pro náboženský útisk. Když se v Praze setkal se známým sobě katolickým duchovním a vysvětloval mu, proč opustil Krumlov, dostal za odpověď, že mohl zcela klidně zůstat doma, neměl-li jiného důvodu k stěhování, poněvadž prý brzy ani v Praze nebude trpěno jiné náboženství než katolické. Vilém Vřesovec, nejvyšší mincmistr, pravil, že Thurna, toho hromského Němce, sám dšas do Čech přinesl, ale on, Schlick, Vilém Lobkovic a Kozi bradka (Budovec) prý katu neujdou a svých hlav domů nedonesou. Majestát prý je vynucen a proto neplatný. Kostely budou protestantům vzaty a dány řeholníkům. Polyxena, choť nejvyššího kancléře Lobkovice, rozená z Pernštejna, paní rozvázná, přiznávala, že již k tomu dochází, aby buď katolíci evangelíkům neb evangelíci katolíkům na hlavy vsedli. Také nejvyšší purkrabí, muž až příliš umírněný, byl toho mínění, že to dále bez „řezu“ nepůjde.

*Katolictví
a královská
města.*

Vláda byla odhodlána dosadit do královských měst svěcené kněžstvo, podávající pod jednou nebo pod obojí, a tak je odtrhnout od protestantské šlechty, jež by ztrátou měst utrpěla nenapravitelnou porážku. Kdežto dříve bylo katolíkům namnoze odpíráno městské právo, vybíral z nich nyní dvorský sudí podle možnosti konšely. Velkou moc v městech měli královští rychtáři, vesměs katolíci, jejichž působením brala na sebe města víc a více zevní tvářnost katolickou. Světily se katolické svátky, o katolických průvodech se vyzvánělo i na protestantských kostelích a cechy při nich udržovaly pořádek. V listopadu r. 1617 zaslal Matyáš rychtářům pražských měst instrukci, žádaje o vysvětlení, zda se církevních nadání užívá podle úmyslů původních dárců. Největší část náboženských fundací pocházela z doby předhusitské. Nyní jejich výtežků požívali protestanté. Podle císařského nařízení měly být vráceny duchovním katolickým. Jiný dekret nařizoval, aby všechny rukopisy určené k tisku, byly předloženy v české kanceláři k dobrodzání; tím mělo být zamezeno vydávání luteránských spisů.

*Michna
a staro-
utrakvisté.*

Chytrý Pavel Michna, královský sekretář, odchovanec ingolštatské koleje, přemluvil několik protestantských farářů v Praze k tomu, že podali k císaři žádost za obnovení utrakvistického náboženství. Farář u sv. Mikuláše na Starém Městě slavil na Bílou sobotu r. 1618 vzkříšení po způsobu starokališníků, veda po Staroměstském rynku procesí s oltářní Svátostí. Radním, kteří se průvodu zúčastnili, dostalo se z hradní kanceláře pochvaly a ujištění císařskou milostí. Jásot katolíků nad novým zdařilým průlomem do bašty protestantismu byl zrovna tak velký jako vztek luteránů, kteří tušili dalekosáhlé konce nebezpečného kroku; převedením královských měst na stranu katolíků by byla protestantské šlechtě takřka zlomena páteř. Staré ka-

lišnické náboženství se svými bohatými obřady mělo hluboce vžitou národní tradici a bylo dosti lidí, kteří staré víry želeli; prázdné a chladné luterství jejich náboženským požadavkům nevyhovovalo. Toužili po tom, aby svěcení duchovní obnovili v chrámech skutečné bohoslužby, sloužili mše a udíleli platné svátosti. Prohranou vzpourou byl tento vývoj znenadání urychlen a vkrátku dovršen.

Před třicetiletou válkou, velkým to mezníkem nejen v českých, ale vůbec v středoevropských dějinách, žilo v Čechách asi 2.000.000 obyvatel. R. 1575, tedy půl století před jejím vypuknutím, udával arcibiskup, že je v zemi 305.000 katolíků, jichž však za oněch padesát let ještě přibýlo. Uvádí se k r. 1589 300, k r. 1597 již 330 katolických far. Všechny far bylo kol 1300. Důležité bylo, že katolicismus nabýval nejvíce půdy ve stavu panském. Z 232 pánů vyznávalo 61, tedy čtvrtina, římskou víru, a se svou vrchností se časem srovnávali i poddaní. V stavu rytířském bylo katolíků jen 150, tedy asi desetina, usedlých v Pošumaví.⁴⁷⁾ Z královských měst zůstaly věrné starobylé víře Budějovice a Plzeň, katolické menšiny byly rozptýleny po celé zemi. Poměrně víc než v Čechách bylo katolíků na Moravě. V panském stavu tam bylo katolíků 20, nekatolíků 64, v rytířském stavu 21, nekatolíků 125. Církev tam vlastnila 18% půdy (v Čechách jen 5%); zato králi náleželo v Čechách 11% půdy, na Moravě skoro nic.⁴⁸⁾ Ze 636 far moravské diecése bylo 300 obsazeno také katolickými duchovními.⁴⁹⁾ Tedy nejurozovější a nejvzdělanější vrstva českého národa byla nejdříve dotčena zlatými paprsky barokové vzdělanosti, jejímž nositelem byla především obrozená katolická církev; ona také nejvíce vyhovovala jak stavovským, tak náboženským sklonům aristokracie, pokud si uchovala kus snahy o vyšší cíle.

Počet katolíků.

Zatím co katolická menšina postupovala od vítězství k vítězství, opadaly vůči hrozbě vlny luterství přes velký právní úspěch r. 1609, a protestantská většina spěla u nás vstříc k neodvratnému zániku. Tomek výslovně praví, že dolní konsistoř nebyla s to, aby napravila posavadní zpuštělost v celém řádu evangelické strany, ano že i řádové Jednoty bratrské od té doby, co došla plné svobody, počaly se spíše kaziti než lepšiti.⁵⁰⁾ V témže smyslu píše i jiný historik: „Těž Jednota bratrská, zvláště na Moravě, kde žila většina Bratří, po nedávném rozkvětu za Maxmiliána, upadala. Cestami a studii v cizině zpanštělé šlechtě neměla co poskytnout; její prostičké sbory s holými stěnami zely prázdnotou, a též bratrští duchovní na svůj úkol nestačili. Všechni, i s těmi, kteří žili v Polsku, bylo 200, valnou většinou lidé prostí, bez vyššího vzdělání a chudí; řemeslnou prací byli nuceni si přivydělávat, aby užívali sebe a rodinu. Jejich školství daleko nevyhovovalo potřebám doby; na Moravě měli několik ubohých škol. V Čechách si stála Jednota poněkud lépe; po udělení majestátu měla tam tři latinské školy, u betlemské kaple, v Mladé Boleslavi a Soběslavi. Nejštědřeji ji podporoval Karel Žerotín, ostatní bratrská šlechta plnila své patronátní povinnosti velmi liknavě.⁵¹⁾ Nekatolíci se u nás dělili na 20-30 mezi sebou se hašteřících stran. Ve Slavkově jich žilo pohromadě sedmnáct, v Třebíči dokonce dvacet, takže Morava byla učiněným Babylonem bludů a sekt.⁵²⁾ Jako Olymp nad krtčími kopečky vypínala velebně římská církev své téměř nad náboženskými společnostmi lidského původu a plnic ve svých školách nezkažená srdce mládeže opravdovostí, obětavostí a

Kulturní zůstalość českých luteránů.

zápalem pro pravé náboženství Kristovo, kojila se blahou nadějí, že v brzku ovládne celou zemi.

*Vratkoet
luterství.*

Podmaňující kouzlo baroku, vliv dvoru a jezuitské koleje, byly tři příliš silné páky nasazené pod chatrnou budovu českého luterství. Nebylo pochyby, že ji v nejbližších desetiletích do základů rozmetají jak onen kostelík v Hrobech, jehož zhroucení bylo smutnou předzvěstí nedalekého zániku luterské víry u nás vůbec. Luterství v Čechách odumíralo a zanikalo pozvolna a tiše bez hluku a boje zrovna jako ve Štyrsku a Korutanech. Vtom rozdmýchalo několik nespokojených přistěhovalců v Čechách vzpouru, k níž se stavové dali strhnouti jen lstí a úskokem podněcovatelů. Široké vrstvy národa však zůstaly k zápasu lhostejné, a mohla-li hodinu trvajících bělohorská šarvátka učinit luterské víře v Čechách navždy konec, pak je to výmluvné svědectví, že tato cizí víra národu příliš k srdci nepřirostla.

Dobře vysvětluje Pekař bělohorské vítězství převahou katolicko-románské kultury nad protestantsko-germánskou, k níž se byla většina našeho národa přiklonila.⁵³⁾ Správnost tohoto názoru nejlépe vysvětluje ze srovnání Prahy z roku 1620 s Prahou z roku 1648. Praha protestantská, plná vojska a měšťanstva, na začátku třicetileté války se nestatečně vzdala na milost a nemilost, neschopna jsouce nasadit hrdla a statky za svou víru. Táž Praha o tři desetiletí později vzepřela se proti nejobávanějšímu vojsku, ač proti němu mohla postavit jen narychlo ozbrojené studenty a cechy, a to v době, kdy dlouhá válka a obecná bída naplnila vše otupělostí a malátností. Praha r. 1620 byla protestantská, nábožensky i osvětově zanedbaná, bez vysoké školy, bez jiskerky vznětu a vzletu. R. 1648 však již dýchala jiné ovzduší. Tehdejší vůdcové jí dovedli nejen vštípit hluboké katolické oitění, ale vzbudit i sebedůvěru a nadohnout k hrdinné síle. Z téže hmoty, z které břídilové hnětou torsa, mistři tesají hrdiny.

*Hroby
a Broumov.*

Na základě majestátu začali si broumovští protestanté, poddaní benediktinského kláštera, stavět kostelík z peněz sebraných doma i v cizině a povzbuzování jsouce od defensorů nedali se od započatého díla odstrašit ani záповěďmi opata Wolfganga Seldra ani zákazy královských místodržících z Prahy. Je pozoruhodné, že v Broumově od r. 1570 do 1626, tedy v době, kdy tam panovala víra luteránská, bylo pro vraždy, žhářství, loupeže, zpusťlost na hrdle trestáno 61 osob, tolik, jako nikdy předtím a potom. V jediném roce 1605 bylo popraveno 6 zločinců, mezi nimi pět vrahů.⁵⁴⁾ Též luteráni hrobští, poddaní kláštera oseckého, jehož statků tehdy užíval pražský arcibiskup, zbudovali si kostelík a uvedli k němu kazatele. Pražským arcibiskupem byl tehdy *Jan Lohelius*, opat strahovský, zakladatel tamní proslulé knihovny, rodilý z Chebu, již jako opat velmi zasloužilý o povznesení kázně v českých kláštorech vůbec a v šíření katolického náboženství přehorlivý. Oba preláti udali věc české kanceláři, jež nařídila, že kostelíky mají být zavřeny. Arcibiskup se osobně pokoušel kostelík v Hrobech zapečetit. Rozezlení poddaní se však na svého pána obořili kamením, že stěžlí vyvážl životem. Když však hrobští uslyšeli, že arcibiskup proti nim začal kriminální proces, začali se právem obávat těžkého trestu. Prosili tedy uraženého pána za odpuštění a nabídli se, že sami kostelík zboří, jestliže proces zastaví.

Archiebiskup žalobu odvolal a Hrobští sami svůj kostel strhli ve třech dnech od 11. do 13. prosince r. 1617.⁵⁵⁾ Jeho zdivo dopadající na zem mocně dunělo nejen českými zeměmi, ale celým Německem, a jen vyhození místodržících způsobilo za hranicemi větší rozruch.

Broumovským bylo několikrát od vlády poručeno, aby klíče od kostela odevzdali opatovi, leč marně. Když jim bylo rozkázáno, aby je přinesli na hrad do české kanceláře, deputace sice v prosinci 1617 přišla, ale bez klíčů; její členové byli uvězněni v Bělé věži. V únoru r. 1618 se odebrala z Prahy do Broumova královská komise, aby kostelík úředně zapečetila. Lid se však shlukl a hrozil, že utluče každého, kdo se opováží na kostelík sáhnout. Komise odešla bez porřízení a kostelík byl zavřen teprve r. 1622.⁵⁶⁾

TRICETILETÁ VÁLKA. (1618-1648) - VZPOURA PROTESTANTSKÝCH STAVŮ.

Defensoři byli těmito událostmi velmi rozjitřeni; 5. března r. 1618 se sešli v Karolinu a napsali císaři stížný list. Svě straně ohlásili na 21. květen valný sjezd, aby o něm vzala na vědomí císařovu odpověď a usnesla se o dalších krocích. V zemi nastalo dusno jako před bouří. Odpověď došlá z Vídně koncem března zněla velmi nemilostivě. Prohlašovalo se v ní, že událostmi v Broumově a Hrobech majestát porušen nebyl, a vypsaný sjezd byl s přísnými pohrůžkami zakázán, ač císař Rudolf takové sjezdy protestantské straně dovolil. Původcem strohého psaní byl kardinál Khlesl, jenž myslel, že už není třeba, aby se císař plížil oklikami jako liška, nýbrž že musí vystoupit mocně jako lev. Sjezd strany se přes zákaz sešel za valné účasti panstva, ale velmi slabé z měst. Praha, Kolín, Ústí a Domažlice dokonce zaslaly projev loyálnosti, v němž uznávaly jediného císaře za svého defensora. Ostatní města zůstala stranou, davše se zastrašit královskými rychtáři.

Zakázaný sjezd.

V hlavě Thurna, neklidného dobrodruha, generála bez zaměstnání a s malými příjmy, jenž se ještě ani česky řádně nenaučil, vznikl úmysl rozdmýchat v zemi vzpoudu, k níž byly první kroky učiněny již r. 1609. Thurn sám byl luterán a defensor, ale nebyl příliš zbožný; rozhlašoval však, že zvedá prapor odboje na obranu utiskovaného evangelia. Ale jeho souvěrci neměli ani pro náboženskou válku příliš velkého nadšení a sjezd konaný v Karolinu se s tím nijak netajil. Když tam Thurn prohodil, že pomůže jen „demonstrace“, a posuňkem naznačil, že tím míní zabití některých osob, byl od těch, kteří tomu porozuměli, varován před nebezpečnými činy. Čeští protestanté neměli arci ve velké lásce Habsburků, kteří byli horlivými katolíky, ale chtěli s nimi žít v pokoji, a případ broumovský a hrobský přece nebylo možno prohlašovat za obecné pronásledování evangeliků. Thurn si byl vědom, že strhne zemi do vzpoury jen úskokem a lstí. Zasněží do svého plánu jen několik předáků, sjezd však zůstane v nejistotě. Teprve na hradě v kanceláři budou křikem a hádkou roz-

Thurn, strážce vzpoury.

páleny jeho vášně a v stavu náruživosti a rozčilení vypoví sjezd válku svržením místodržících. Tato lest se Thurnovi úplně podařila.

*Porada
u Smiřic-
kých
22. kv. 1618.*

Na Malé Straně v paláci Albrechta Smiřického konala se 22. května důvěrná porada protestantských předáků.⁵⁷⁾ Byl tu předně Thurn, pak Albrecht Smiřický, velmi mladý a ohnivý pán, největší boháč v Čechách, dále Colona z Felsu, Oldřich Vchynský, Václav z Roupova a Václav Budovec. Ten už měl přes 70 let a v popředí stáli mladší zápasníci. Tam byl Thurnův plán odboje schválen a zároveň bylo rozhodnuto, že nenávidění místodržící budou zavražděni. Někteří navrhovali, aby byli prostě probodnuti; přijat byl však návrh Thurnův, aby byli utraceni cestou v českých dějinách osvědčenou - vyhozením okny. Nejraději by se byli pomstili nejvyššímu kancléři Zdeňkovi z Lobkovic a sekretáři Pavlu Michnovi. Kancléř však dlel ve Vídni u císaře a Michna vše vytušiv, závčas prchl. Vzpouza byla dílem úzkého kruhu české oligarchie a předními podněcovateli byli zástupcové německé národnosti Thurn, Fels a Schlick. To bylo nápadné již současníkům, tak se na věc díval Karel Žerotín a přiznávají to i nynější dějepisci.

*Stavové jdou
na hrad
23. kv.*

Thurn dal rozšířit zprávu, že se na hradě zesilují stráže a že stavům, kteří se tam hodlají odebrat, hrozí nebezpečí. Byla tedy vyslána na hrad do kanceláře deputace žádat o dovolení, aby se tam stavové směli dostavit ozbrojeni; jinak se tam objevovali jen s kordem po boku. Místodržící svolili. V Praze panovalo 23. května horečné rozechvění. Byla středa před Nanebevstoupením Páně, třetí křížový den. Čtyři místodržící, Adam ze Šternberka, nejvyšší purkrabí, Martinicův tchán, Děpold Lobkovic, velkopřevor maltézskeho řádu, jehož bratr Vilém Lobkovic byl jedním z předáků protestantské strany, nejvyšší zemský sudí Vilém Slavata a karlštejnský purkrabí Jaroslav Martinic vykonali pobožnost u sv. Víta a kolem 8. hodiny se odebrali na hrad do kanceláře. Ostatní místodržící v zlém předtuše prchli nebo se skryli. Slavata však a Martinic se nedali odstrašit ani výstražnými zvěstmi, že se strojí úklady jejich životu. Ráno se vydali stavové z Karlovy koleje v dlouhém průvodu na hrad, provázeni jsouce zbrojnou čeledí a davem lidu. Hradní hejtman Diviš Černín z Chudenic pustil celý ten dravý příboj dovnitř. Místodržící mezitím sestoupili postranními schody z kancelářské místnosti do soukromé pracovny o poschodí níže. Tam se vešla jen část protestantských sněmovníků; ostatní stáli po chodbách a síních, sotva tušíce, co se děje uvnitř.

Hádka.

Thurn uhodil na místodržící indiskretní otázkou, kdo císaři radil, aby tento sjezd zakázal a aby defensorům proto přísně vyhrožoval. Odpověď byla hodna otázky; nejlépe když prý se stran té věci obrátí na samého císaře. Úřední přísaha zavazuje místodržící k zachovávaní tajemství a proto prosí, aby napříště zůstali takových dotazů ušetřeni. Z toho povstal velký křik a Thurn prohlásil, že odtud nepůjdou, dokud se jim nedostane jasně odpovědi. A nyní se sypalo krupobití skutečných i smyšlených žalob na hlavy dvou domnělých vinníků, Martinice a Slavaty. Oheň byl podpálen a Thurn jen čekal, až vášeň a hněv přítomných dostoupí té míry, že po-

slechnou jeho výzvy a ony dva zabijí. Zle se na ně obořil Ondřej Schlick. Oni prý jsou jistě původci výhružného psaní. Vždyť i Thurn, šlechtného hrdinu českého, vytiskli z karlštejnského purkrabství a sami se na ně vetřeli. A vůbec od doby, co ta jesuitská pacholátka jsou na předních úřadech, jde v zemi všechno napříč. Ale evangeličtí stavové nejsou zbabělci a své výsady si nedají brát. Thurn dodal, že ti dva a ten zlořečený Michna mu jistě způsobili obeslání do Vídně k císaři; on však se tam bojí jít ze strachu o své hrdlo. Slavata vida mezi odpůrci vlastního bratra a šest strýců, dodal si odvahy a hájil se proti činěným sobě výtkám dost dobře. Též Martinic vysvětloval, že své poddané přivedl ke katolické víře již před vydáním majestátu, a nikoliv po něm. Rozčilení se tišilo.

Tu přilil Vilém Lobkovic do hasnoucího plamene oleje. Slyšelt' prý na vlastní uši, jak Slavata zrazoval krále Ferdinanda od podepsání majestátu. Toho nemohl ovšem Slavata popřít a jeho vytáčky jen zesílily novou bouří hněvu. Tu překřičel Fels vřavu a volal, zda stavové považují ty dva za nepřátele svého náboženství a za rušitele obecného dobrého a zda s nimi má být podle toho naloženo? Nastalo hrobové ticho. Přítomní se zhrozili vyslovit soud smrti nad královskými úředníky a teprve si uvědomovali, co vlastně Thurn zamýšlí.

*Rozněcování
hněvu.*

Štvoucí zloduchové, Thurn, Fels a Vilém z Lobkovic, se však nedali prvním neúspěchem zastrašit a vložili železo do ohně znovu. Kdo radil císaři k přísnému psaní? Místodržící znamenajíce zlé záměry a neústupnost vůdců, usnesli se v tiché soukromé poradě, že ustoupí násilí a úřední tajemství prozradí. Nejvyšší purkrabí tedy prohlásil, že nikdo z přítomných císaři k onomu psaní neradil. Celý výstup byl nastrojen jako mimořádný stavovský soud a zabití místodržících mělo činit dojem zaslouženého trestu za zločin zrady.

Thurn pamatoval i na tuto možnost a měl po ruce ještě jinou žalobu. Bylo to prohlášení Václava Budovce, zapsané r. 1609 do sněmovních záznamů. Znělo takto: „Přišlo-li by k tomu, (čehož Bůh ostřež), že by se někdo proti majestátu a proti porovnání postaviti chtěl, že by se k těmto osobám, které podpis odpíraly, jakožto nepřátelům pokoje a svornosti hleděti musilo.“ Neuměje dosti česky, dal Thurn toto prohlášení Litvínovi z Říčan. Ten je povýšeným hlasem přečetl a pak slavnostně dodal: „Poněvadž stavové pod obojí to vskutku shledali, že oni dva proti majestátu a náboženství jejich se provinili, proto je za své nepřátele, rušitele pokoje a obecného dobrého drží a vyhlašují.“ Vysloviv takto soud nad oněmi dvěma, tázal se stavů, zdali se k tomu přiznávají a je za takové drží. Všichni s velikým křikem přisvědčili a ruce jakoby k přísaze zvedli. Někteří jen litovali, že tu není ten „dlouhý“, mňíce nejvyššího kancléře, jenž dlel jak obyčejně při osobě císařově.

Všichni místodržící byli tímto jednáním ohromeni. Nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka, znamená, kam věci směřují, se slzami v očích prosil přítomné, aby se neukvapovali, a ti dva že se řádnému soudu podvoliti chtějí. Tu jej někteří za ruce

uchopili a tlačenici stěží ven vyvedli. Vilém Lobkovic odvedl do bezpečí svého bratra velmistra Děpolda. Proti těm dvěma že stavové nic nemají, ale za své přátele je pokládají. Purkrabí jim místo kancléře podepsal majestát.

Shození
Martinice
23. kv.

Ti dva odsouzení zprvu mysli, že budou odvedeni do nějakého vězení. Ale když pět pánů uchopilo Martinice a vloklo jej k otevřenému oknu, uvědomili si k nemalému úžasu, že jsou odsouzeni k trestu daleko těžšímu. I jali se pro milosrdenství Boží prosit, aby jim bylo dovoleno před smrtí z hříchů se vyznat. „Ještě sem vám budeme vodit ty vaše zpovědníky; již jste se jim nazpovídali dost; poručte své duše Bohu!“ zněla odpověď. „Ježíši, Synu Boha živého, smiluj se nade mnou. Matko Boží, pamatuj na mne,“ modlil se Martinic. I byl svržen po hlavě z okna do hradního příkopu, jsa oděn v plášť, s dýkou a rapírem po boku, a bylo slyšet, jak za pádu silně volal: „Jesus, Maria!“ „Uvidíme, zdali mu ta jeho Maria pomůže,“ pravil posměšně Oldřich Vchynský. Martinic byl tehdy ve věku 36 let a těla dosti těžkého. Nepadl však na hlavu, jak jeho katané čekali, nýbrž na část těla méně choulostivou, těsně vedle zdi na pokraj příkopu a tak lehce, že si skoro nic neublížil. Hloubka pádu měří 28 loket, to jest 16,70 m.

„Urození pánové, tu máte druhého,“ volal německy Thurn, drže Slavatovi za zády ruce pevně sevřené. Ten vzbuzoval lítost slovy: „Bože, buď milostiv mně hříšnému.“ Přitom se vši mocí násilníkům bránil, že si roztrhl zlatý řetěz. Též on byl oděn v plášť a měl rapír po boku. Titíž mužové, kteří shodili Martinice, Vilém Lobkovic, Oldřich Vchynský, Albrecht Smiřický, Jan Litvín z Říščan a Pavel Kaplír ze Sulevic, zvedli i Slavatu do okna a strčili jej dolů. Ten se však chytil rámu a křečovitě se ho držel, vznášeje se chvílku nad propastí. Tu jej někdo bil rukojetí dýky tak silně přes prsty, až se pustil. Padaje do hlubiny, narazil na římsu dolejšího okna a rozbil si hlavu. Levou tvář dopadl na kámen; ta mu otekla a podběhla krví, že ani oka nemohl otevřít. Pozbyv vědomí, koulel se bezvládně do příkopu 32 loket hlubokého. Písař *Filip Fabricius* z Mohelnice, nevelké postavy, jenž psal protokol o tom, co se dělo a mluvilo, jal se všecek ohromen pánům domlouvati. Ti však jej popadli a v okamžiku letěl jako snopek za svými pány. Dopadl bez úrazu na rovné nohy. Vzpamatovav se, pravil zlostně: „Což jsem já jim zlého udělal, že také mě vyhodili?“

Střelba
na shození.

Martinic slyše, jak se jeho druh dole v příkopě krví dusí, skoulel se za ním, při čemž si rapírem a dýkou způsobil menší zranění. Vymotal Slavatovi z pláště hlavu, utíral mu zbrocenou tvář a křísil balsámem, jež vždy u sebe nosil. S nevýslovným údivem hleděl Thurn a jeho pomocníci z hradních oken na to, co se dole v příkopě odehrávalo. „Přisahám Pánu Bohu, že mu ta jeho Maria pomohla,“ zvolal Vchynský. Ale ani tato nápadná ochrana nebe neodvrátila stavů od dokonání nezdařené vraždy. Z oken, z nichž byli svrženi, hřměly střelné rány a panští mušketýři vyšli z hradu na val k příkopu, aby měli nešťastné oběti blíž na ránu. „Střlejte na jejich kůži a zabijte je do konce,“ rozkazovali páni své čeledi. Ale táž neviditelná ruka, která je chránila při pádu, chránila je i proti střelám. Jen Martinic byl třemi střelami lehce

dotčen. Páni tedy volali na své oděnce, aby sestoupili do příkopu a tam je utloukli. Ti však nevěděli, kudy do hlubokého příkopu sejít.

Z vyhozených se první vzhopil Fabricius a běžel bez klobouku do svého domu na Starém Městě a hned odejel povozem do Vídně oznámit císaři, co se stalo. Byl odměněn šlechtickým přídomkem „von Hohenfall“.⁵⁸⁾ Hradní služebnictvo přispěchalo svým těžce zkoušeným pánům na pomoc. Martinic byl odveden do blízkého paláce Lobkovicova po žebříku spuštěném z okna. Slavata tam byl odnesen obyčejnou cestou. Polyxena, choť nejvyššího kancléře, je tam uložila a ošetřovala jakoby smrtelně zraněné. Za chvíli se před palácem ozval dupot kopyt. Thurn v čele svých přišel žádat, aby ti dva jim byli vydáni. Polyxena se však raněných rázně zastala a vetřelce odbyla. Téhož dne za soumraku se Martinic odebral přestrojen do svého domu na Hradčanech, před chotí několikrát povyskočil na důkaz, že mu pád pranic neuškodil, a za noci ujel do Bavor, marně jsa stíhán 40 slidiči od stavů za ním vyslanými. Slavata už byl nechán na pokoji. Když se s odsouzeným přetrhne provaz, dostává prý milost. Byl strážěn v Lobkovicovém domě a směl vycházet jen do tří kostelů na hradě. V době této vazby začal spisovat své paměti, jež jsou pro začátek 17. století hlavním dějepisným pramenem. Po roce se uchýlil na léčení do Teplic a odtud prchl do Saska.

Je to jedna z nejpamátnejších a nejpohnutějších událostí našich dějin, jež vzbudila rozruch i daleko za hranicemi a jež svým průběhem i následky bude vždy poutati zájem české historie. Jak vysvětlit podivné zachránění tří svržených osob? Katolíci to jednohlasně připisovali a dosud připisují zvláštní ochraně Matky Boží, jež od svých ctitelů a členů mariánské družiny odvrátila jistou smrt, což první uznal protestant Vchynský, ohromený bezprostředním dojmem události. Jeho souvěrci však, kteří pokládali mariánskou úctu za modloslužbu a družinskou kapli v Klementinu krátce potom proměnili v stáj,⁵⁹⁾ nemohli tento výklad přijmout, poněvadž by tím odsuzovali sami sebe, svou vlastní víru i své jednání. Přiznaliť by tím, že samo nebe prohlašuje jednání oněch dvou za spravedlivé a schvaluje neústupnost, s jakou hájili katolickou věc proti kacířům. Proto vzali útočiště k smetišti, jež prý v příkopě vzniklo vyhazováním papírů z kanceláře. Když přišel r. 1620 z Cařihradu posel, aby se přesvědčil, kdo v Praze vládne, zda Bedřich či Ferdinand, byl také zvědav na okna památná podivuhodným shozením. Budovec jej vodil a vysvětloval, že svržení dopadli na velké smetišťe a proto si nic neublížili. Turek však byl jeho výkladem málo spokojen, protože žádného smetišťe neviděl. Budovec se tedy pokusil o jiný výklad, ještě nezapnější. Zachránili prý se čarami, v nichž se papeženci vyznají. Když po třiceti letech přitřhl s vojskem k Praze švédský korunní princ Karel Gustav, první, co chtěl vidět, byla tato místnost a její proslulá okna.

Slavata, jenž konec konců musil sám nejlépe vědět, nač dopadl, píše výslovně ve svých Pamětech, že zbytečné papíry nebyly vyhazovány, nýbrž spalovány; že nepadl na nic měkkého, nýbrž na tvrdou zemi, že se nemálo potloukl, levou tváří na-

*Zachráněn
svržených.*

razil na kámen, a tvář i s okem mu naběhly krví. Kouzel neuzíval, nýbrž vzýval Boha.⁶⁰⁾ Shození místodržících jistě nebylo hasičským cvičením, a kdo myslí, že se obešlo bez mimořádného zasažení shůry, nechť to zkusí. Tento zločin, nemilosrdný a ukrutný, bez dokázané právní viny, byl smyt po třech letech u Staroměstské radnice.

Defenestrace byla zároveň první bitvou vzbouřeného panstra proti králi. Plán vypracoval a bitvu řídil Thurn, ale s výsledkem přeubohým. Nedovedliť třem bezbranným osobám ani závratným pádem zlomit vaz, ani jich zastřelit ani utlouci. Je to smutné vysvědčení a zlá předzvěst Thurnovy vojenské zdatnosti.

Třicet direktorů. Sbor královských místodržících byl rozeznán a správa země byla vložena do rukou vlády revoluční, skládající se z 30 direktorů, po 10 z každého stavu, se znamenitým měsíčním služným od 55 do 160 míšeňských kop podle stupně urozenosti.⁶¹⁾ Právě polovici tohoto vládního sboru tvořili Němci a zněmčilí Čechové.⁶²⁾ Předsedou se stal Václav z Roupova.

Pohnutky vzpoury. Tomek, Rezek a Denis jsou toho mínění, že hájení náboženství bylo strůjcům vzpoury jen pláštěm, kryjícím sobecké zájmy, zvláště touhu nastolit v Čechách neobmezenou vládu šlechty, jinými slovy touhu dotříti se k předním úřadům a obohatiti se, což jim vytýkali i čeští protestanté, kteří jejich jednání odsuzovali.⁶³⁾ Gindely a novější dějepisci těchto pohnutek nevyklučují, ale na první místo kladou pohnutky náboženské, to jest hájení ohroženého protestantství. Obecně se uznává, že „základna sporu byla úzká“. Šloť o to, zda nepatrná částka církevní půdy, osazená 4,2 procenty zemského obyvatelstva, je zbožím královským či není.⁶⁴⁾ Hroby a Broumov byla městečka zněmčilá a ne jeden Čech je slyšel po prvé jmenovat.

Nedostatek práva. Ať již převažoval důvod ten či onen, tolik je jisto, že země byla od Thurna a hrstky jeho společníků stržena do strašné války proti vůli, jako když si někdo hová na břehu a znenadání je stržen do dravého proudu. Jak šlechta tak města pokládala válku za vnucenou, nepřála si jí ani z pohnutek náboženských ani zjištných. Kromě Budějovic a Plzně se sice k povstalcům přidala královská města všechna, ale o závod se vyhýbala všem válečným břemenům. Direktori ihned rozeslali jednatele jak do zemí české koruny, tak do zemí alpských a Uher pohnout stavy, aby se k Čechům přidali. První to učinili Slezané (12. října 1618).

Zerotínova nedůvěra. Moravany však zdržel Žerotín celý rok od účasti na vzpouře, což mu bývá velmi zazlíváno; neboť kdyby všechny habsburské země, převážně luteránské, byly naráz povstaly, byl by býval císař ve Vídni zajat nebo z ní vypuzen dříve, než by byla došla pomoc ze vzdáleného Španělska. - Schopnější mužové než Thurn by to byli dokázali. Bylo třeba se smluvit s předáky ostatních zemí, vyhlédnout si kandidáta na trůn a všude naráz začít. Když však čeští poslové přišli na Moravu, pravil jim Žerotín, že k tak dalekosáhlé věci nemělo dojít bez zralé úvahy a bez potazu s ostatními zeměmi.⁶⁵⁾ Bylť Žerotín den před svržením místodržících v Praze a nikdo se mu o zamýšleném plánu slovem nezmínil. Proto byl defenestrací zrovna tak překvapen jako před

dvěma roky tak snadným přijetím a korunováním Ferdinanda II. Žerotín pokládal vzpouru za zhoubné rejdy neodpovědných cizinců a za lehkomyšlný kousek hazardních hráčů. Nevěřil, že by čeští protestanté, zističní a sobečtí, nasadili v boji statky a hrdla do posledního dechu, a v cizí pomoc nekladl valných nadějí. Vědělť dobře, že války tohoto druhu zuřily na západě tři i čtyři desetiletí a byly vedeny s neúpornou houževnatostí. Osobně se znal s Jindřichem Bourbonským, vůdcem francouzských hugenotů. Thurn však započal vzpouru s hloučkem důvěrníků, ač nebylo s nikým nic ujednáno, nikde nic připraveno. Vše bylo ponecháno čiré náhodě a naději, že všichni odpůrcové Ferdinandovi se k nim přidají.

Dřív než vystoupil Jindřich IV. a kardinál Richelieu na bojiště proti velké moci Habsburků, zabezpečili si pevnými smlouvami součinnost spojenců, nahromadili sumy peněz, množství válečných prostředků a sílu vojska. Což divu, že Denis srovnává tyto důkladné přípravy s improvisací Thurna a jeho společníků, nazývá jejich jednání dětinským, pošetilým, lehkomyšlným, ba zločinným.⁶⁶⁾ Národ dlouho nevedl vážné války, vojenství učinilo v posledním století velké pokroky, v Čechách však bylo málo mužů ve vojenství zběhlých. Petr Vok se r. 1594 zdráhal přijmout velitelství nad českými oddíly proti Turkům, poněvadž prý páni a rytíři se nevyznají ve věcech válečných a neposlouchají vůdců.⁶⁷⁾

Z počátku vedli direktori válku zemskou hotovostí, učinili však smutné zkušenosti. 1400 vrchností a 42 královských měst plnilo svou povinnost nedbale. Páni a měšťané si hověli doma a chasa do pole od nich poslaná přicházela v neúplném počtu, nevyčvičená a špatně vyzbrojená. Čestnou výjimku činil Albrecht Smiřický, jenž vyzbrojil 1.100 pěších a 90 jezdců a v jejich čele bojoval pod Thurnem v jižních Čechách. Ale koncem téhož roku se roznemohl na epidemii a 18. listopadu zemřel ve svém domě na Malé Straně, v němž byla umluvena vzpoura. Zemřel 23letý, svobodný, zasnoubený s princeznou hanavskou. Jeho touhy se nesly vysoko - za českou korunou. Dočkal se však královského pohřbu. Tělo posledního Smiřického bylo s velkou slávou dopraveno do Kostelce nad Černými lesy a tam uloženo k předkům.⁶⁸⁾ Domácím důstojníkům, Thurnovi, Felsovi, Janovi z Bubna a Pavlu Kaplíři upírá Denis theoretické i praktické vzdělání vojenské.⁶⁹⁾ Byly podmínky, jako kdysi pro Jiřího, a prvním zdál se k tomu úkolu povolán Thurn, dlouholetý vůdce oposice. Jako Němec mohl snadno dojít uznání německých Slez a Lužic, ale v Čechách nedovedl rozezvučeti strun skrytých v srdci národa, nedovedl ho uchvátit náboženským vzletem, pohnout k napětí sil a nasazení všeho. Thurn byl kondotier, sloužil za žold v čele žoldnéřů. A tak je vidět na všech stranách jen kormutlivou prostřednost. Jediný nadprůměrný muž, Albrecht z Valdštejna, věřil ve hvězdu císařovu, vše na ni vsadil a vyhrál.

Direktori tedy záhy začali volat z Němec důstojníky, žoldnéře a dovážet odtud potřebnou výzbroj; tím byl výsledek války učiněn závislým na peněžní obětavosti protestantů. Válka vedená zemskou hotovostí byla v západní Evropě dávno přežitkem, doba znala jen vojsko najímané. Ale břímě takovéto války mohla unést země nejmýš

*Neochota
staví.*

Zolunéři.

dva roky, a to ještě pomocí konfiskace, již propadlo zboží církevní a statky četných pánů katolických.⁷⁰⁾ Daně od direktorů vypisované se mimoto špatně scházely a částky, jež se sešly, byly ještě hůře žoldněrům vypláceny. První z cizích vůdů do českých služeb povolán byl Jiří Hohenlohe, švábský hrabě, důvěrník rýnského falckrabí, jenž nabídku přijal, ale ne bez váhání; zdržovalť jej nedostatek válečných potřeb v Čechách.⁷¹⁾ České vojsko ustupovalo víc a více stranou a na Bílé hoře hojovali už sami cizinci; jen hrubá střelba, všeho všudy deset děl, byla obsluhována domácím lidem. Kuffner výslovně píše: „Skutečně vojska českého nebylo; všechno téměř cizí najatci; nesmějí mýlit názvy „český“ nebo „moravský“ pluk. Výjimkou jedinou byl český lid u děl“.⁷²⁾ Možno tedy v jistém smyslu právem tvrdit, že Čechové na Bílé hoře poraženi nebyli.⁷³⁾

Pronásledování katolíků. Katolické menšiny nastaly zlé dny. Arcibiskup Lohelius prchl ze země. Jeho dům na Hradčanech mu byl prodán i s nábytkem. Rovněž broumovský opat se uchýlil na Moravu a zemřel v Domášově. Jediný benediktin v Broumově zbylý byl ztýrán, klášter vydrancován, kostelní klenoty rozchváčeny, statky byly zkonfiskovány a rozprodány. Na náměstí byl oblečen do řeholního roucha hastroš, pověšen s hulákáním na šibenici s nápisem: To jest opat Wolfgang. Později byl se šibenice sňat a vyhozen z klášterního okna, aby též Broumov měl defenestraci.⁷⁴⁾

Vyhnání jezuitů. Dekretem 1. června byli ze všech pěti kolejí vypověděni jezuité, což způsobilo v okolních zemích nemálo hluku. V dekretě byli nazváni jedovatou řeholí, škodlivou a bouřlivou sektou, která byla království k znamenité škodě, též křivě vykládala majestát. Byli vykázáni z Čech na věčné časy. Při slavnosti na rozloučenou byl velký kostel sv. Salvatora od četných jejich přátel přeplněn. Starší členové jeli na vozech, mladší šli v okázalém průvodu s křížem ulicemi města, opouštějíce Prahu jako první křesťané Jerusalema před jeho zkázou. Luteráni je vyprovázeli vtípy a uštěpačnou písní, jež končila refrémem: „Vstaň, vymlať je, chaso pražská, ať jich nezůstává částka“. Když se po dvou letech naskytl neobyčejně vhodná příležitost ukázat statečnost vůči rovnocennému protivníku, stojícímu za Strahovskou branou, pražská chasa, na řeholní osoby velmi troufalá, se schovala a ani nedutala. Z kolejí nesměli vypuzení nic vzít, zato luteráni jejich obydlí i kostely beztrestně drancovali. Dveře družinské kaple sv. Václava v Klementinu byly vypáčeny, vše v ní rozbito a nakonec proměněna v stáj. Nejvíce utrpěly koleje v Chomutově a v Kladsku. Kladská kolej, původně augustiniánský klášter, a nádherný chrám, vzácné památky po Arnoštu z Pardubic, byly vyloupeny, zapáleny a občas sloužily za stáj. Ctihodný arcibiskup, zakladatel těchto budov, předvídal v prorockém duchu tuto ohavnost zpuštění, již po staletích tam způsobí zlomyslní bludaři, a proto se dal pochovat ne v klášterním, ale ve farním chrámu.⁷⁵⁾ Jezuitští chovanci slavívali s velkou nádherou slavnost Božího Těla; po zavření kolejí a vyhnání jezuitů uspořádali chomutovští luteráni slavnost svým obřadem. Pod prostěradlem napjatým na čtyřech bidlech byla nesena nádoba s řípou, na cestu byly sypány ošklivé věci a při tom zpívány hnusné písně. Též na

jiných místech byli katoličtí duchovní týráni, od kostelů vyháněni, jejich přisbytky pleněny.

Zprávou o českém povstání byl vídeňský dvůr ohromen. Vznikly tam dvě strany. Smířlivá chtěla utlumit požár ústupky, aby nezachvátil ostatních zemí. Strana bojovná naopak viděla ve vzpouře vhodnou příležitost k zlomení stavovské zůle a k vyhlazení kacířství. Kardinál Khlesl, jenž radil Matyášovi k ústupnosti, byl na rozkaz arciknížat Ferdinanda a Maxmiliána zatčen a odvezen do Tyrol, pak do Říma, odkudž se vrátil teprve r. 1627. Císař ležel nemocen a když slyšel, že je zbaven svého předního ministra, kousal v malomocném hněvu do příkrývky.

*Válka
r. 1618.*

Skoro ve všech podunajských zemích se česká vzpoura potkala se souhlasem a direktori se snažili vyslanými plnomocensky je pohnout k účinné účasti a brannému spolku. Stavové obojíh Rakous nedovolili císaři ve svých zemích najímat a honorakouští se zdráhali propustit císařovy najatce z Itálie na české bojiště. Matyáš sehnal r. 1618 asi 14.000 vojska; jeho vedením byl pověřen hrabě *Karel Buquoy*, rodilý ve Flandrech, osvědčený vůdce ve službách španělských; jemu byl podřízen *Dampierre*. České vojsko s pomocným sborem slezským bylo o něco četnější a toho roku v poli šťastnější. V polovici června vytrhl Thurn v čele 4000 mužů z Prahy na jih; císařští však jej předstihli a obsadili *České Budějovice*, jež pak Thurn oblehl.

Král Ferdinand se s okázalým zbrojným průvodem objevil v polovici srpna v Brně a pohnul zemský sněm, že svolil k průchodu císařského vojska do východních Čech. Buquoy překročil české hranice u Polné a mířil přímo ku Praze k jejímu nemalému zděšení. Thurn však přichvátal od Budějovic a zarazil jeho postup u *Čáslavě*, jejíž hradby císařští marně ztékali. V září přišla do Prahy deputace moravských stavů, vedená *Žerotínem*, pohnout direktory k složení zbraně; byla však přijata chladně a jednání skončilo vzájemnými výčitkami. Když dorazilo na bojiště 3.000 slezského vojska, chopil se Thurn v listopadu ofensivy a porazil *Dampierra* u *Pelhřimova*, Buquoye mezi *Lomnicí* a *Veselím* a východní Čechy od nepřítele úplně vyčistil.

*Boja ve vých.
Čechách.*

Ještě radostnější zpráva stihla téhož měsíce do Prahy o dobytí Plzně. Nenadále pomoci dostalo se českým stavům od *Karla Emanuela*, vévody savojského, katolika, ale velkého odpůrce Habsburků, jež nemálo lákala i česká koruna. Z jeho peněz najal a vyzbrojil nevelký sice, ale nejlepší sbor bojující v českých službách *Arnošt Mansfeld*. Pocházel z katolické rodiny belgické, náboženství mu však bylo vedlejší věcí. Sloužil jen bohu *Martovi*, dávaje se najímat od různých pánů, jimž nezachoval vždy povinné věrnosti. Časem se stal jeho pluk pověstný nekázní a zpustlostí, poněvadž vůdce povoloval uzdu jeho loupeživosti. Napomínal vojáky, aby nechali ležet jen žerňovy a žhavé železo. Vymáhal kontribuce na příteli i nepříteli, řídě se zásadou, že válka živí válku, a bývá nazýván předchůdcem *Valdštejnovým*, jenž tuto zásadu provedl ve velkých rozměrech.

Mansfeld.

Se sborem silným 4.000 mužů oblehl *Mansfeld* koncem září *Plzeň* a direktori mu přidali tolikéž zemské hotovosti, jež pomáhala obklíčit město. *Plzeňským* pomáhal hájit

*Dobytí Plzně
21. list. 1618.*

hradeb oddíl císařského vojska. Uteklo se tam z okolí se svým jménem i mnoho katolické šlechty, kněží a osob řeholních. Mansfeld však dobýval Plzeň s velkým úsilím a již 20. října se drali obléhající širokým průlomem dovnitř města, byli však s napětím všech sil vybiti ven. Ale během dalšího měsíce byly městské hradby hrubou střelbou proměněny v haldy ssutin a všeobecným útokem 21. listopadu byli s nich obhájci sehnáni, dům od domu tísněni a konečně zatlačeni na náměstí. Město musilo zaplatit velkou pokutu a vydržovat posádku. Popraven byl jen městský kat, poněvadž mansfeldští byli velmi uraženi, že člověk tak potupného stavu se opovážil s hradbami na střel. Páni na sněmu navrhovali, aby Plzeň byla do základů zbořena. K tomu pro odpor měst sice nedošlo, ale mnoho měšťanů pro velké platy Plzeň opustilo. Dobytí Plzně byl největší úspěch české vzpoury a zůstane památným, že ho bylo dosaženo pomocí katolického spojence.

Tak skončil první šťastný rok českého povstání, jenž však nepřinesl rozhodnutí a válkou, byť vítěznou, byla ničena vlastní země. Nejvíce bylo zničeno Čáslavsko a Bechyňsko. V jediném prácheňském kraji propadlo zkáze přes 200 osad. Kde se usadilo vojsko, odtud se obyvatelstvo vystěhovalo, stavovští vojáci rozebírali selská stavení na palivo, nepřítel na ně metl oheň úmyslně. Kraj zůstal jako vymeten a některé osady zmizely navždy. V zimě byly dvě třetiny českého vojska zkláceny mozkovou nakažlivou horečkou; ze slezského oddílu zůstalo na živu jen 500 mužů. Stavovské vojsko tím pozbylo jak číselné tak mravní převahy nad nepřítelem. Direktoři dali přepadnout několik zámků, v nichž bohatí páni měli ukryty své tisíce, a březnový sněm vyhlásil konfiskaci na zboží 33 katolických osob.⁷⁶⁾ Sněm též nařídil, aby do domů pražských katolíků bylo vloženo po 10-18 vojáků, aby jim zchladla radost nad úspěchy císařského vojska.⁷⁷⁾ Tu se rozžehnal s životem císař Matyáš (20. března 1619), a na všech kostelích pražských mu byly vyzváněny hrany. Svou vzpourou proti Rudolfovi sil vítr a na konec své vlády klidil bouři.

FERDINAND II. (1619-1637)

Jeho povaha. Ferdinand II., syn Karla Štyrského a vnuk Ferdinanda I., byl vychován v jezuitské koleji v Ingolštatech v Bavorsku, kde studoval s Maximiliánem Bavorským, svým příbuzným a pozdějším spojencem. Rakouský princ se nehanbil o církevních slavnostech nésti i kříž. Tisíc dukátů, jež jednou dostal na masopustní zábavu, daroval na stavbu nového oltáře. Když se ujímal vlády po Matyášovi, byl již mužem čtyřicetiletým. Nový král věnoval mnoho času různým pobožnostem. Denně býval přítomen dvěma mším svatým, týdně přijímal svátosti, v neděli a svátek slýchal dvoje kázání, italské a německé. Dokud byl svoboděn, krotíval žíní žádosti těla. Když potkal kněze s oltářní Svátostí, slezl s vozu, poklekl i do prachu nebo do bláta a provázel jej k nemocnému. Každého kněze pozdravil a podal mu ruku. Několikrát do roka sezval do hradu chudé a se svou rodinou je obsluhoval. Na prosbu dvořanů býval jejich dítkám

kmotrem při křtu a břmování. Jeho dlouholetým zpovědníkem byl Francouz P. Larmorain T. J. Říkal, že s ženou a dětmi raději půjde žebrot, než aby trpěl nějaké bezpráví proti církvi. Postavy byl nevysoké, ale složité, vlasů rusých, poněkud krátkozraký. Nosil se po španělsku, neměl však nic ze španělské hrdosti, jsa mužem veskrz zdvořilým a vlídným.

Po předcích zdědil zálibu v hudbě a lovu, jemuž věnoval dva dni v týdnu. Jeho chybou byla přílišná štědrost, jež činila dojem mrhání peněz, a jež zvláště v době války musila zhoubně působit na státní finance. Mimoto pokládal lidi za tak poctivé, jako byl sám, a neprohlédl ošemetnost svých úředníků, jimž slepě důvěřoval. Tento panovník, jenž neměl v sobě špetku bojovnosti, přijal dědictví v plamenech a byl nucen celý život válčit proti četným vnitřním i vnějším nepřátelům. Jeho štěstí, že se nechopili zbraně všichni naráz a že útoky Turků byly tehdy obráceny proti Polsku; jinak bylo po Rakousku veta a slibný rozvoj katolických menšin by byl býval udušen.

Z počátku viděl Ferdinand v české vzpouře vítanou příležitost k utužení panovnické a církevní moci. Když však povstalci nabyli r. 1618 v poli převahy a v ostatních zemích se projevovalo povážlivé vřecí, podal českým direktorům ruku k smíru. Znovu potvrdil majestát a Porovnání, a to s výkladem, jaký mu dávali protestanté, a zval je do Vídně k jednání, při němž měla být prostředníky dvě říšská knížata, Maxmilián Bavorský a Jan Jiří Saský, katolík a luterán. Direktori však jeho mírumilovnými návrhy pohrdli a rozhodli se, že habsburskému panování učím v Čechách navždy konec. Před veřejností to však tajili, aby se národ nebouřil, že zemští správci zahrávají s jeho osudem a bezdůvodně jej ženou do víru válečných strastí. Zbrojilo se tedy na obou stranách o závod k rozhodnému zápasu.

Čechové však měli branné síly dříve pohotově a Thurn vtrhl v dubnu s 10.000 vojska na Moravu, aby tam revoluční straně dodal odvahy. Sotva překročil hranice, obrátil se naráz vítr i v této zemi. Jihlava a Znojmo mu otevřely ochotně brány a dech vzpoury provanul celé markrabství. Habsburská moc od nejvyšších úředníků uměle udržovaná, se žalostně zhroutila, Žerotínovi a Dietrichštejnovi byla na čas nařízena domácí vazba, zemský sněm prohlásil v Brně branný spolek se stavy českými a zvolil po jejich příkladě 29 direktorů. Albrecht z Valdštejna, jeden z vůdců moravské branné moci, se pokusil převést vojsko i pokladnu do rukou Ferdinandových. S pokladnou se mu to podařilo, jeho pluk však byl dostižen a zadržen na slovenských hranicích. Byl proto jako zrádce proklínán a byly mu zkonfiskovány statky.

Hned 5. května byli i z moravských kolejí vypověděni jesuité, a to s takovým kvapem, že jim v Brně nebylo ani dopřáno posílit se na cestu obědem, k němuž se právě scházeli. Chopili se tedy poutnické hole a opouštěli zemi bez pláče a hořekování. Podle přísného patentu byli vyhnáni na věčné časy. Luteráni jak v Čechách tak na Moravě dobře věděli, jak protít katolíkům tepnu. Zničili jim školství, dvě university a sedm gymnasií, čímž byly katolické menšiny odsouzeny k ubohému živoření a neodvratné zkáze.

*Jeho
smířlivost.*

*Povstání
na Moravě
1618.*

*Násilnosti
na katolících.*

Tak odešla za hranice katolická emigrace, v pravém slova smyslu výkvět národa, poněvadž to byly učitelské sbory vysokých a středních škol, nejlepších, jež tehdy národ měl. Nebyli to sice sami Čechové, avšak mezi protestantskými emigranty bylo, jak uvidíme, mnoho cizozemců, ale ani jediný učitelský sbor vysokoškolský. Husité zničili vysoké učení Karlovo, luteráni zavřeli dvě university jesuitské, ale sami se na žádné vysoké učení nevzmohli. Po návratu našli jesuité brněnskou kolej tak zpustošenou, že ji musili k obývání dva měsíce zařizovat. Z knihovny byly nejcennější knihy odneseny a kostel byl znesvěcen kalvínsko-bratrskými lžiobřady.

Též na Moravě, podobně jako v Čechách, dopustili se luteráni a Bratři proti katolíkům mnohých násilností. Václav Bítovský, pán na Bystřici, na př. zplnil (1620) na hoře Hostýně poutní kostelík Matky Boží a její obraz spálil. Trest jej však neminul, byť až po osmi letech.⁷⁶⁾ Kardinál Dietrichštejn byl navždy ze země vypovězen, olomoučtí kanovníci oloupeni, vyhnáni nebo uvězněni, dóm zpleněn, kapucíni vyhnáni, dominikáni, františkáni a minorité uvězněni, poněvadž se nechtěli modlit za vzdorokrále Bedřicha. Premonstrátské kláštery Hradisko a Zábřdovice vyloupeny, statky zabrány, členové rozplašeni, opati uvězněni.⁷⁹⁾ Též brněnská kapitula rozehnána a katolíkům tam ponechán jediný kostel sv. Michala.

Thurn
u Vídne
červen 1619.

Stavové hornorakouští odepřeli v dubnu Ferdinandovi přísahu, hlavně působením pana Tschernembla se prohlásili za spojence stavů českých a najímali vojsko. Z Moravy vtrhl Thurn do Dolních Rakous, aby rozdmýchal vzpouru i v této zemi. Zakročením tamních stavů byla mu 29. května vydána Lava, již marně obléhal, a odtud se dal na pochod k Vídni. Přepравiv se přes Dunaj u Fišamendu, stanul 5. června před císařskou residenčí, v níž vznikl velký poplach. Několik dní před jeho příchodem byla do Vídne vložena posádka 2.000 mužů, katolická část měšťanstva a studentstvo jesuitské koleje utvořilo několik setnin, hradby byly rychle opraveny; celkem sehnal Ferdinand 6.000 branného lidu.

Ferdinand
v tlani.

Ač se vzdouvaly vlny vzpoury na všech stranách, byl král pln důvěry v Boha a byl hotov v boji zahynout, ale neustoupit. Nebyl ani ve vlastním hradě dosti bezpečen. Pátého června, když se Thurn blížil k městu, vypravila se do hradu valná deputace dolnorakouských pánů a žádala jej, aby vyhověl jejich různým požadavkům, zvláště aby schválil jejich spolek s Čechy a přestal proti nim válčit. Nablízku nebylo žádné stráže, Ferdinand stál proti evangelickým stavům úplně osamocen a ti se jali naň doléhat velmi směle, ba vzpurně. Jednání trvalo celou hodinu a bylo nejisto, jaký obrat vezme. Ferdinand sice zachoval klid a neohroženost, ale tento výstup byl největším pokořením, jaké jej v životě stihlo. Konečně se venku ozval dusot koní a řinčení zbraní. Císařův důstojník Saint Hilaire přiválal se 400 jezdců a postavil se s nimi v hradním nádvoří. Stavové byli ohromeni, vyzývavý tón naráz ustoupil obvyklé uctivosti a byli rádi, že se z hradu dostali šťastně ven.

Pozdě večer dorazil k Vídni Thurn a čekal, že mu páni podle slibu otevrou některou z městských bran, aby mohl vniknout do města a Ferdinanda zajmout. Protestanté

17. Sv. Jan Nepomucký

18. Jan Žižka

se však této zrady neodvážili, bojíce se vzrostlé jeho moci, a na obléhání a dobývání města nebylo pomýšlení. Thurn přivedl jen asi 10.000 branného lidu, z polovice zemskou hotovost, a přímo zahanbující byl nedostatek střelby. Měť pouze dvě děla, z nichž Kryštof Harant z Polžic pálił Ferdinandovi do hradu. Útok na hradby byl odražen a po osmi dnech se vrátil Thurn do Čech, kde se začaly utvářet věci velmi hroživě.

Vojsko najímané za španělské zlato vnikalo pasovskou stezkou do jižních Čech a zesilovalo Buquoyovo postavení v Budějovicích. Bylo tedy nařizeno Mansfeldovi, aby šumavský průduch zatarasil a příliv nepřátelského vojska zarazil. Podmanitel Plzně se vydal jihovýchodním směrem s 3.000 mužů a dělem. Buquoy však mu vytáhl vstříc s 5.000 a nastraživ mu léčku, zlákal jej 9. června jižně Písku u Velkého Záblatí k bitvě, v níž mu 1400 mužů zajal, 1200 pobil a ostatek rozprášil. Mansfeld sám se zachránil jen se šesti jezci do Týna nad Vltavou. Pak se chystal Buquoy k útoku na Hohenloha, jenž z Rudolfova řídil obléhání Českých Budějovic, v posledních týdnech však už byl sám více obleženým než obléhajícím. Nevyčkav útoku, ustoupil Hohenlohe 15. června chvatně na sever, čímž bylo půlroční obléhání jihočeské metropole neslavně skončeno.

Z osvobozených Budějovic se jal císařský vůdce nerušeně podnikat výpravy, jež přiváděly pražské direktory skoro k zoufalství. V krátké době dobyl Hluboké, Rožmberka, Nových Hradů, Písku a jízdní oddíly zajížděly na plen až k Bencšovu. Ve všech těchto místech mělo okolní obyvatelstvo a šlechta uschovány peníze a různé zásoby, jež se staly vítanou kořistí vítězů. Tyto úspěchy králova vojska způsobily velkou skleslost myslí. Čekaliť se, že Thurn dobude Vídně a zatím se Jobovy zprávy s bojiště takřka stíhaly, a rozkaz, aby se opravovaly násypy kolem Prahy, budil nejhorší předtuchu. Začalo se reptat na špatné vedení války, pochybovat o vojenské zdatnosti Thurnově a bohaté rodiny opouštěly Prahu. Radostnější zpráva došla z Moravy, kde chtěl Dampierre podobně zakotvit jako Buquoy v Čechách. Byl však od *Bedřicha Tiefenbacha* 5. srpna u *Vistonic* na Mikulovsku poražen, pozbyl v boji asi 2000 mužů a vrátil se do Rakous.

Stav českého vojska se den ode dne horšil. Bylo špatně placeno a nedostatečně ozbrojeno. Nejeden voják dal markytánovi pušku za chléb. Jeho bojovnost poklesla a nebylo na ně spolehu. V lednu roku 1619 byla mu vláda dlužna půl milionu zlatých, v srpnu již skoro dva. Žoldnéři vypovídali poslušnost a hrozili, že si zadržovaný plat uhradí pleněním direktorských statků. Kdyby se byl Buquoy obořil na české vojsko hned, byla by nastala Bílá hora o rok dříve. Direktori vybírali daně, vypisovali půjčky, konfiskovali, zabavili v pražských kláštrech všechny tam uschované zlaté a stříbrné nádoby, odírali dědice o odkazy na hotových penězích, což způsobilo pochopitelné rozhořčení, zvláště když bylo zjevno, že sami členové vlády se příkrému nařízení umějí vyhnout.⁶⁰⁾ Pěkného vděku se dočkal od českých protestantů nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka, jenž jim podepsal majestát a od Budovce byl ujištěn, že se mu

*Bitva
u Záblatí
9. června
1619.*

*Zlý stav
česk. vojska.*

„podobojí“ všelijakým dobrým a příjemným přátelstvím odslouží. Když se k nim nechtěl přidat, byl zbaven úřadu i statků, a boje se horšího, přešel do Bavor.⁸¹⁾

Též na Moravě byly zabaveny všechny pozemky církevní a statky předních odpůrců vzpoury a všem katolíkům bylo pohroženo konfiskací, nepřidají-li se do měsíce k povstalcům. Poněvadž samotné město Praha vydalo za povstání na vojsko 2,900.000 tolarů, tvořily dávky celé země značné sumy, jichž nemalá část byla zašantročena.⁸²⁾ V poslední chvíli žádali Pražané podrobné účty, jak se s jejich penězi naložilo. Generálové vinili ze zpronevěry direktory, direktori generály. Nejsmutnější je, jak praví Denis, že měli pravdu ti i oni.⁸³⁾ Když bylo navrhováno, aby ve prospěch ohrožené vlasti byly obětovány klenoty, páni návrh zamítli, a nejrozhodněji se proti němu vzepřel Václav z Roupova, předseda vlády a jeden z předních strůjců povstání, jenž pohrdlivě prohlásil, že položí na oltář vlasti svá čapí péra.⁸⁴⁾ Lze chápat, proč někteří naši dějepisci tvrdí, že hlavní pohnutkou k vzpouře nebylo náboženství, nýbrž jiné zájmy.

*Volba ve
Frankfurtě
28. srp. 1619.*

Po Thurnově ústupu z Rakous mohl se Ferdinand bezpečně odebrat do Frankfurtu, aby se tam ucházel o německou korunu. V jeho průvodě nechyběl nejvyšší český kancléř Zdeněk z Lobkovic a jiní páni z českých zemí. Tři duchovní kurfiřti tam byli přítomni osobně, kurfiřti protestantští se dali zastupovat plnomocníky. Též z Prahy přišla delegace k volbě německého krále, Ferdinand se však co nejrozhodněji ohradil, aby český hlas byl přiznán někomu jinému, než jemu, řádně korunovanému českému králi. Tři duchovní kurfiřti volili Ferdinanda, též plnomocník saský i braniborský, a Ferdinand, maje na hlavě nově pořízenou českou korunu, dal též hlas sobě. Vyslanec Bedřicha Falckého volil sice z počátku Maxmiliána Bavorského, nechtě však zůstat se svým hlasem osamocen, přidal se dodatečně k ostatním a uznal Ferdinanda také. Tato jednohlasná volba, jakož i okolnost, že Ferdinandovi přály německé koruny i dvůr francouzský a anglický, byla velkou porážkou rýnského falckraběte, poněvadž evropské moci tím zjevně odsoudily jeho brojení proti rakouským Habsburkům. Ferdinand se zaskvěl ve Frankfurtě leskem císařské důstojnosti, na Bedřicha tam padl těžký stín.

Mnoho se tam mluvilo o české vzpouře a úmyslu voliti nového krále. Arcibiskup kolínský pravil, jestliže si v Čechách zvolí vzdorokrále, že z toho vzejde 20, 30 i 40letá válka. Rakouští i španělští Habsburkové prý nasadí vše, co na světě mají, raději prý se vzdají Nizozemí, než aby si nechali násilím vyrvat Čechy. Bylť rozsáhlý český stát základnou jejich mocenského postavení ve střední Evropě.

*Volba
v Praze
26. srp. 1619.*

Direktoři tento úspěch Ferdinandův ve Frankfurtě předvídali a proto s velkým spěchem připravovali v Praze volbu nového krále. Obávali se, kdyby pražský lid do slechl o zvolení Ferdinanda za císaře, že by se proti krkolomnému počínání direktorů vzepřel a volbu vzdorokrále v Praze zmařil. Direktory však doháněl k volbě nového krále rozvrat financí a vojska. Sami za rok dohospodařili a jejich státnická moudrost byla v koncích; zbývala jediná naděje, že nový král přiveze potřebné sumy peněz,

hladové žoldnéře uspokojí a zachrání před záhubou i tonoucí loď českého státu i její kormidelníky. Proto již 8. července se sešel v Praze generální sněm všech českých zemí, dostavila se též delegace dolnorakouských stavů, kteří si rovněž zvolili 16 direktorů a najímali vojsko. Český sněm schválil 16. srpna branný spolek i s touto zemí. Po třech dnech byl i Ferdinand prohlášen za zbavena českého trůnu. V písemném odůvodnění se mimo jiné uvádělo, že násilně vymýtil evangelickou víru ve Štýrsku, Korutanech a Krajině, že totéž chce provést i v Čechách, že se na český trůn vetřel pohrůžkami a že jeho vojsko hubí království. Nejúčinnější z uvedených tam důvodů byl ten, že kdyby jej přijali za krále, musili by platit nejen nedoplatky českým žoldněrům, ale hradit i výlohy a dluhy, jež vzpourou způsobili Ferdinandovi. Direktori si byli dobře vědomi, ať se podrobí Ferdinandovi po dobrém či po zlém, že v obojím případě zaplatí svými statky Martův tanec, který rozvířili. Mezi nimi a Habsburky byly všechny mosty spáleny; vsadili tedy svou spásu na volbu nového krále.

Největší sympatie měl v českých zemích Jan Jiří, kurfiřt saský. Byl to sice velký opi-
*Kurfiřt saský.*lec, jemuž bylo pití jedinou zábavou a jenž své okolí týral po způsobu orientálních despotů, nebyl však marnotratník, nýbrž lakomec a dobrý hospodář. Poněvadž Sasko bylo kolébkou luterství a Jan Jiří byl jeho uznávaným ochráncem a přímým sousedem Čech, přáli si čeští luteráni za krále jeho. On však dalekosáhlému českému podniku nedůvěřoval, zvláště od bitvy u Záblatí. Marně jej žádal o peněžní nebo vojenskou podporu jeho nejhorlivější straník Ondřej Schlick. Kurfiřt dával Čechům jedinou radu, aby se s císařem porovnali. Stavové čeští započali vzpoutru jen s nejistými nadějemi, bez jakýchkoliv smluv a za hranicemi se potkaly jejich pozdní kroky s celou řadou nejtrpčích zklamání. První z nich byla ohladnost saského kurfiřta, od něhož se však dočkali věcí daleko horších. Mezi kandidáty byli sice jmenováni vévoda savojský, kníže sedmihradský, král dánský, z volebního osudí však vyšel jako vítěz Bedřich Falcký, kalvinista a hlava protestantské unie.

Bedřich žádal direktory, aby volbu poodložili, až by si zajistil souhlas Jakuba, anglického krále, svého tchána, a pomoc nizozemských stavů. Direktori však z jiných důvodů s volbou spěchali a tak byl Bedřich několik dní na rozpacích, má-li nabízenou důstojnost přijmout. Bylť před dobrodružným krokem s různých stran varován, též od francouzského dvora, kde tehdy vládla strana přísně katolická. I jeho vlastní matka jej zrazovala od přijetí nebezpečného daru. Kníže Anhalt mu zato dodával odvahy; zašelť prý v českých věcech tak daleko, že nelze couvnout. Kristián Anhalt, vynikající diplomat, spolutvůrce protestantské unie a Bedřichův místodržící v Horní Falci, byl duší falcké politiky a snoval mezi Heidelbergem a českými magnáty tkanivo pletich už dlouhou řadu let. Abraham Skultetus (Schultz), Bedřichův dvorní kazatel, prohlásil přijetí české koruny za povinnost svědomí, poněvadž se tím zvelebil kalvínská víra. Alžběta, jeho marnivá choť, mu pravila, měl-li odvalu ucházet se o ruku královské dcery, že musí mít odvalu sáhnout i po královské koruně; ona že chce raději s králem jíst jen zelí, než s kurfiřtem nejlepší pečeni. Nezkoušený kníže les-

Kurfiřt saský.

Falckrabí saský.

ku nabízené koruny neodolal a přijal ji. Ferdinand slyše o tom zůstal klidný; jen o původcích volby pravil, že blázní.

*Bedřichův
přijezd
31. října
1619.*

České poselstvo vyšlo vstříc novému králi do Horní Falce a pozdravilo jej 24. října ve Valdsasích. Královnu oslovil Václav z Roupova řečí francouzskou. Krále provázelo skvělé komonstvo, dvořané a vojsko, celkem 569 osob. V Chebu, Žatci a Lounech byl královský průvod slavně vítán a častován, a u letohrádku Hvězdy jej očekávalo mnoho panstva, aby jeho vstupu do Prahy dodalo co největšího lesku. Po obědě 31. října slavil Bedřich triumfální vjezd do nové královské residence jako málokterý jiný král. Sám jel na koni, královna se vezla ve skvostném voze hustým špalírem, jež od Strahovské brány až k hradu tvořily parádní sbory ozbrojeného měšťanstva a oddíly panské jízdy. Hned u brány stál valný zástup venkovanů v husitské zbroji pod červeným praporem, na němž se skvěl zlatý kalich. Pozdravivše krále chřestili k jeho počtě cepy, kosami a jinými zbraněmi z Žižkovy doby. Hradní prostranství byla naplněna pestrou směsicí paní a dívek. Dva odvážní mládenci vystoupili na nejvyšší báň svatovítské věže; jeden tam mával praporem, druhý bubnoval.

*Jeho
korunovace
4. list.*

Dne 4. listopadu byl Bedřich korunován s obvyklými obřadnostmi, vynechána byla ovšem slavná mše, vzývání svatých a jiné částky od evangelfků zavrhané. Slavnosti se zúčastnilo 40 protestantských duchovních, a Jiří Dikastus, administrátor dolní konsistoře, krále pomazal a společně s nejvyššími úředníky mu vstavil na hlavu korunu. Pět pánů bylo pasováno na rytíře sv. Václava. Děla hřměla, všechny pražské zvony jásaly, jeden mládenec na báni věže opět mával praporem a druhý bubnoval, mezi lid byly házeny mince a k zchlazení žízně a zvýšení nálady štědře tryskaly prameny lahodného vína. Při korunovační hostině král povstal a připil na zdraví všech pánů stavů, což bylo s velkým povděkem přijato a opětováno. Po třech dnech byla korunována královna.

Je to jediná protestantská korunovace v našich dějinách, v době, kdy protestantská strana nabyla v zemi největší moci a kdy katolická církev byla nejkřiklavěji znásilněna, daleko víc než v době husitského řádění. Byly povaleny její dva pilíře, neboť arcibiskup pražský, a biskup a kardinál olomoucký strádali ve vyhnanství, byla oloupena o poslední částku jmění, jedovatý dech náboženského záští zhasil planoucí pochodně jejich vysokých i středních škol, ba i starobylá a otihodná svatyně svatovítská, hlava všech katolických kostelů, byla jí vyrvána a vždy věrná pražská kapitula byla nucena se odtud vzdálit a hledat útočiště v Emauzích. Na štěstí byl tento triumf protestantské strany zoufalým tancem nad srázem, prehavou vidinou a chvilkovým preludem, neboť za krátko se vše žalostně zřítilo do propasti.

*Omezení
jeho moci.*

Podle jména se sice ujal vlády Bedřich, ve skutečnosti trvala dále nepořádná správa direktorů, jež král povýšil na nejvyšší zemské úřady a sám zůstal bezvládnou loutkou v jejich rukou. Václav z Roupova se stal nejvyšším kancléřem a Thurnovi bylo vráceno bolestně želené purkrabství karlštejské. Generální sněm prohlásil českou korunu za čistě volební a Čechové, kteří dosud volivali krále sami, připustili k volbě

i země přivtělené; na Čechy připadly při volbě hlasy dva, na ostatní země, Moravu, Slezky, Horní a Dolní Lužici po jednom, celkem šest hlasů. Král mohl dosazovat na nejvyšší úřady jen ty osoby, které mu jeho zemští rádcové předložili. Důstojnost královská stala se jen pouhým stínem, jak za slabých Jagellovců.

Volba Bedřicha za krále byla naprosto pochybená. Byl to třiatřicetiletý mladík, štíhlé postavy, dobromyslný a vlídný, jenž by byl při svých skromných schopnostech dovedl spravovat nevelkou a klidnou Falc, ale přijetím české koruny vzal na sebe obrovský úkol, s nímž nebyl. K zachránění Čech před hrozbou katastrofou bylo třeba pravého Herkula. Bedřich však, ponechávaje vládu v rukou neschopných a lakotných direktorů, hleděl si jen zábav, tanců a zevních okázalostí.

Jeho osobnost.

Kdežto alespoň první králův dojem na nové poddané byl dobrý, zůstal poměr země ke královně od prvopočátku nepříznivý a chladný. Mluvic jen anglicky a francouzsky nemohla se se svými poddanými skoro vůbec dorozumět, poněvadž anglicky neuměla Pražanka žádná, francouzsky málokterá, a tak byla nová královna od české společnosti oddělena takřka čínskou zdí. Dobře však v Praze věděli, že královna se svými anglickými dámami strojí na hradě i v adventě mumraje a plesy, že o kostel mnoho nedbají, též oděv královny a jejích společnic budil pohoršení. Alžbětě se zase ošklivila česká prostota, život Pražanek se jí zdál směšným, oděv chudým.

Královna.

Čeští luteráni si zachovali ve svých chrámech dosti ozdob a též některé obřady z doby husitské a katolické; falckým kalvinistům a zvláště dvornímu kazateli Skultetovi proto „zapáchali papeženstvím“. Před vánoce dal král na popud svých dvořanů a bratrských pánů proměnit svatovítský chrám v kalvínskou modlitebnu, aby v ní na hod Boží mohl s klidným svědomím přijmout „večeři“. Nejtihodnější svatyně, odvěká chloubka země, celá staletí plněná uměleckými předměty všeho druhu, posvátná hrobka králů a zemských světců, byla hanebným způsobem znesvěcena. K „čištění“ chrámu se dostavili mimo falcké dvořanstvo Václav z Roupova, starý Budovec, Berka z Dubé. Řízením herostratovského díla byl pověřen Skultetus. Nejprve byl sražen velký kříž, jenž stál nad hlavním oltářem. Pán z Berbisdorfu kopl do Krista a pravil rouhavě: „Teď tu ležíš, bídníku; pomoz si sám.“ Pak byly sekýrami rozbíjeny oltáře a bořeny, třískány sochy a lavice, tyčemi shazovány obrazy. Kažení mariánských obrazů bylo provázeno sprostými poznámkami. Relikvie byly rozházeny po zemi a spíláno jim hovadských kostí, rakve svatých byly ~~okrápěny~~ o své okrasy, hroby byly zotvírány, kosti rozmetány, náhrobky otlučeny. Skultetova žena páčila ve svém bytě obrazy a relikvie, jež služky v koších přinášely. Konečně se pustili tito bezbožní lidé do hrobů zemských světců s úmyslem, že je zničí a ostatky v nich uložené spálí. Zle však pochodili. Jeden falcký dvořan poručil rozbít hrob sv. Víta, druhý začal pustošit hrob sv. Jana; oba však byli neviditelnou mocí poraženi na zemi, křičeli, svíjeli se bolestmi a byvše vyneseni z chrámu vypustili za rouhání hříšné duše. „Kdo hrob sv. Víta boří, snadno se pekla doboří“ zní české přísloví. Ze svatovítské katedrály zbyly čtyři holé zdi. Kameny svatyně lkaly, když v dědictví Hospodinovu

Z pustošení chrámu sv. Víta.

vetřelci pustě řádili. Toto přeměnění sv. Víta v kalvínsko-bratrskou modlitebnu je jediným památným činem českého vzdorokrále. Skultetus před žasnoucími posluchači kázal, jak bohumilým dílem je kažení modlářských a pověrečných věcí, a zval přítomné, aby tam o vánocích přijali „večeři Páně“.

*Kalvínské
bohoslužby.*

Na hod Boží vánoční byl postaven do presbytáře kulatý stůl a dvanáct židlí. Nejprve zasedl král s jedenácti pány, mezi nimiž nechyběl Roupov a Budovec. Král rozlomil koláč na 12 dílů, a když jej snědli, napili se z poháru vína, jenž koloval. Pak zasedlo dalších dvanácte věřících, až se všichni vystřídali a „večeři“ tímže způsobem přijímali. Příslušníci jiných věr se velmi horšili nad těmito kalvínskými bohoslužbami, při nichž Kristův kalich se ničím nelišil od poháru Bakchova. - Po několika dnech sjel král s velkou okázalostí na Staré Město k jesuitskému chrámu sv. Salvatora, dal jej podobně zpusťřit jako chrám svatovítský a přiřkl jej Českým bratrům. Konečně nařídil, aby byl s Karlova mostu odstraněn velký kříž, jenž tam byl znovu postaven po husitských bouřích. Když totiž královna jela přes most, nemohla se, jak rouhavě říkala, svýma očima na toho nahého lazebníka dívat. Městská rada, ač luteránská, králova rozkazu neuposlechla, ale za noční tmy byl kříž od někoho podřezán a svržen do vody.

Toto zuřivé pronásledování ukřižovaného Spasitele vzbudilo u lepší části protestantského obyvatelstva pochybnost, zda Bedřich je snášenlivější než Ferdinand. Jednání královo bylo hlasitě zatracováno a pražské obyvatelstvo cítilo, že nová vláda je mu cizí. Vážnost Bedřichova rychle klesala, zvláště když se rozneslo, že v tak kritické době, místo aby si hleděl vojska a války, na hradě jen křepčí a tančí, že v Oboře vylezl na strom za ptáčky, že poskakoval radostí, když květnový sněm jmenoval jeho šestiletého syna čekatelem trůnu. Lid brzy vytušil, že jeho panování vezme brzy za své, a již po dvou měsících jej začal nazývat „zimním králem“.

1620.

*Bethlen
na Slovensku
1619.*

Smutná situace válečná se neočekávaně pro české stavy zlepšila povstáním Gabriela Bethlena, vévody sedmihradského (1613-1629). Byl to kníže vyznání kalvínského, jenž 28krát v životě přečetl bibli,⁸⁵⁾ vzezření nehezkého, býval prý jen ráno střízlivý, při tom však byl odvážný a statečný; bojoval za nedlouhého života v 42 bitvách. Jeho cílem bylo zříditi si velký stát nezávislý na Vídni i Cařihradu. Habsburkové mu nepřáli, proto využil jejich tísně. V létě r. 1619 se dorozuměl s českou vládou a sebrav značné vojsko, vtrhl na Slovensko. Město Košice, převahou protestantské, otevřelo brány Bethlenovu vojevůdci Jiřímu Rákocymu, ukrutnému kalvinistovi, jenž tam zajal tři katolické duchovní a v noci před 7. zářím je dal nelidsky umučit. Byl to Marek, kanovník ostřihomský, rodilý z Křiževce v Chorvatsku, a dva jesuitští misionáři, Slezan Melichar Grodecký a Uher Štěpán Pongrác. Všichni tři byli r. 1905 od Pia X. prohlášeni za blahoslavené. Těla obou misionářů jsou uložena v jesuitském chrámu v Trnavě. Jediným náběhem zmocnil se Bethlen skoro celých Uher a 14. října padla do jeho rukou i Bratislava. O nejbližší neděli tam byl v hlavním chrámě přítomen podivným bohoslužbám. Katolický kněz sloužil mši svatou a dva predikanti, luter-

ský a kalvínský, kázali. Chtěl tím přilákat na svou stranu příslušníky všech věr. Jep-tišky a kněžstvo však houfně odtud přechalo do Vídně, kde už došlo ochrany mnoho duchovních osob z Moravy i Čech. Ferdinand se právě vracel z Frankfurtu, ale vida pohromu, valící se na Rakousy, odbočil do Štyrského Hradce a odvolal Buquoye a Dampierra z Čech a Moravy k hájení Vídně.

Vystoupením Bethlenovým bylo trvání revoluční české vlády o rok prodlouženo. Čes-kým žoldnérům byla zaplácena aspoň část zadržného žoldu a jejich vůdcové společ-ně se sedmihradským spojencem se vzchopili k válečnému podniku větších rozměrů. Bethlen postavil u Bratislavy loďkový most, převedl s Thurnem spojená vojska na pravý břeh Dunaje a 27. listopadu dorazili v čele 35.000 branné moci k Vídni. Císař, jenž se tam byl právě před dvěma dny vrátil, byl svědkem neslýchaných útrap, způ-sobených válkou. Země byla od špatně placených žoldnérů strašně hubena, kolem dokola vystupovaly k nebi z hořících vesnic sloupy ohně a dýmu, i císařovi žoldněři odírali vídeňské měšťany na ulici za bílého dne. Nejvíce kormoutily Ferdinanda ne-řestné zhovadilosti, jichž se zvláště uherský branný lid dopouštěl na bezbranném oby-vatelstvu. Spojenci však byli na dobývání císařské residence špatně připraveni. Ne-měli těžkých děl, mohli jen mařením dovozu město vyhladoviti.

Císaři se však podařilo železný kruh nepřátel mimo nadání rychle rozrazit. Jeho vy-slanec hrabě Althan, jeho sestra Konstancie, polská královna, pohnuli polského krále Zikmunda III., rovněž horlivého katolika, že dovolil uherskému šlechtici Drugethovi z Humenného najmout 11.000 kozáků, s nimiž přešel přes Karpaty a způsobil Ráko-cymu, veliteli košické posádky, 22. listopadu u Stropkova těžkou porážku. Bethlen v obavě, aby jej Drugeth neodjízl od Sedmihrad, 5. prosince odtrhl od Vídně a Thur-novi nezbylo, leč táhnout za ním k mostu u Bratislavy. Již následujícího roku byl Drugeth v Polsku, kde opět najímal kozáky, od svého lékaře, Bethlenem podplace-ného, otráven.⁸⁶⁾

Během těchto dvou týdnů strádalo české vojsko nevýslovně. Nemělo ochrany před zimou, poněvadž uherské oddíly předtím rozbily v příbytcích okna i kamna. Některé setniny nepožily celých osm až deset dní kousku chleba a zaháněly hlad pouhými ko-říňky. Víc než polovice českých žoldnérů na této výpravě podlehl útrapám. Morav-ské a slezské pluky lépe placené přece tolik netrpěly. Thurn zoufal nad hrůzami vlast-ního díla a chtěl se vzdát velení. České vojsko převedené přes Dunaj zůstalo přes zi-mu v Dolních Rakousích, kde se s ním spojily oddíly protestantských pánů rakous-kých, kteří se tím zjevně přidali k nepřátelům císařovým. V létě pak (1. srpna 1620) zvolili v Retzu Bedřicha za svého protektora neboli ochránce; byl to první krok k se-sazení habsburské dynastie i v samých Rakousích.

Do české války byla strhována velká část Evropy od Londýna do Cařihradu a od Madridu do Varšavy. Bedřich Falcký byl zvolen za českého krále pro své bohaté a mocné spojence, krále anglického, státy nizozemské a protestantskou unii. Český sněm byl tak přesvědčen o brzkých zásilkách peněz z Anglie, že už předem schválil

*Bethlen
a Thurn
u Vídně
27. list. 1619.*

*Ústup
5. pros.*

*Útrapy
vojska.*

*Zklamání
naděje.*

děkovnou adresu, a propukající nedůvěra v Praze byla konejšena poukazem na bohaté zahraniční příznivce. Tento bláhový optimismus byl zklamán nejtrpčím způsobem.

*Jakub
Anglický.
1603-26.*

Jakub, syn skotské královny Marie Stuartovny, vychovaný po protestantsku, povoláný po smrti královny Alžběty i na trůn anglický, byl neúprosný absolutista, jehož vláda byla nepřetržitým bojem s anglickou šlechtou o moc v zemi. Jakub viděl ve vzpouře českých stavů těžké prohřešení proti zákonnému panovníku a jeho svatým právům, a nechtěl za hranicemi podporovati to, co doma potíral. Bedřich byl v jeho očích neoprávněný uchvatitel cizí koruny, nezkušený mladík, jenž nevyčkav rady svého tchána, starého a zkušeného muže, nabídnutou hodnost přijal, a nyní jej chce zaplésti do „špatné věci“. Ať se české koruny vzdá a spokojí se s vlastní zemí, jinak se vydává v nebezpečí, že Čech neuhájí a Falc ztratí. Jakub se velmi horšil, když slyšel o Bedřichově jednání s tureckým sultánem. „Jestliže je to pravda,“ pravil, „pak se sám prohlásím proti vlastnímu zeti, a zemru-li, budou mé kosti neseny v čele vojska, jež bude proti němu vypraveno.“ Libovalť si Jakub v silných projevech řečnických, plných pathosu a okázalosti. Anglický král mimoto vyjednával o sňatek svého syna se španělskou infantkou; nemohl tedy podporovat v Čechách vzdorokrále proti Habsburkům. Zakázal svému okolí jmenovat Bedřicha českým králem, neposkytl mu ani groše a výtěžek sbírky uspořádané mezi duchovenstvem a šlechtou, určil jen k hájení Falce. Část těchto peněz byla dodána králi, za ostatek bylo v Anglii najato 2000 žoldnérů, pustých dobrodruhů, z nichž polovice cestou do Čech byla pro loupeže pobita. Anglický sbor střežil za bělohorské bitvy Karlštejn.

Holandsko. Holandsko přispívalo Bedřichovi měsíčně 50 tisíci zlatých, branné moci však potřebovalo doma, poněvadž již r. 1621 mu vypršelo příměří a znovu začala válka se Španělskem.

Unie. Čeští stavové volili Bedřicha Falckého také proto, že byl hlavou unie, spolku to četných protestantských knížat, jež r. 1609 založil Bedřichův otec a kníže Anhalt. Stavové čekali, že unie hodí na váhu ve prospěch českého vzdorokrále a evangelické víry veškeru svou vojenskou a finanční sílu, zvláště když bylo zjevno, že katolická liga se strojí to učinit ve prospěch krále Ferdinanda a věci katolické. Ve skutečnosti se měly věci jinak. Unie sice zbrojila, ale v červenci roku 1620 na sjezdu v Ulmě se usnesla, jednak pod nátlakem francouzské diplomacie, jednak z obavy před válečnými přípravami Španělů ve Flandrech, že bude hájit Bedřichovi jen jeho zemí dědičných, nikoliv nově nabytých zemí českých. Unie ujednala s ligou mír a obávané vojsko ligistické vpadlo nerušeně jako dravý příval na české bojiště a přivedilo tam rychlé rozhodnutí.

*Bethlen
uherským
králem.*

Jediným Bedřichovým spojencem, třebaš poněkud kolísavým, byl Gabriel Bethlen. V červnu r. 1620 se sešel v *Banské Bystrici* skvělý uherský sněm. Čeští i rakouští poslové k sněmu tomu vypravění o závod přemlouvali uherské stavy, aby Ferdinanda sesadili a zvolili si za krále Bethlena. Dne 27. srpna byl tedy i v Uhrách prohlášen

Ferdinand za sesazena a králem zvolen Bethlen. Korunovat se však nedal. Protivníci byli umlčeni pohružkou, že budou vyhozeni oknem; to bylo za rozvřených poměrů tehdy častěji slychati. Ač byl císař na sebe opatrný, neopanoval prvního návalu hněvu a nazval Bethlena bestíí. Nový uherský král sice zkonfiskoval na Slovensku všechno církevní zboží, přesto ještě žádal od českých stavů na vedení války značnou peněžní podporu. Bedřich zastavil pražským Židům své drahocennosti a tak sehnal 100 tisíc zlatých, jež po Dr Jesseniovi poslal Bethlenovi.

V posledních dnech srpnových se vydalo z Banské Bystrice poselstvo, celkem sto osob, na cestu do Cařihradu. Byli v něm zástupcové všech vzbouřených zemí, českých, rakouských i uherských, a nesli sultánovi vzácné dary v ceně 70 tisíc zlatých (varhany se stříbrnými píšťalami, šest psacích stolků, tři volká zrcadla, 70 hodinok, od Bedřicha hodiny, posázené rubíny, ceněné na 4.000 tolarů...). Přední z poslů českých byli Pražané Samuel Ješín z Bezdězí a Šimon Kohout z Lichtenfeldu. Budovec, jenž byl k této cestě zvláště způsobilý, s nimi nešel, snad pro pokročilý věk, nebo se v něm hnulo svědomí; vždyť v Antialkoránu prohlásil islam za dílo ďábelské. Stavové a Bedřich, nenalézající podpory na západě u panovníků protestantských, obrátili se prostřednictvím Bethlenovým o pomoc na východ k tureckému sultánovi a snažili se jej pohnout, aby se vojenskou mocí obořil na Ferdinanda. Turek měl vyrazit císaři z ruky napřažený meč a zachránit v Čechách evangelickou víru. Poselstvo však dospělo do Cařihradu teprve 27. listopadu, když už dávno na Bílé hoře uhodil blesk a smetl s trůnu ty, jejichž jménem s Vysokou portou jednali. Turečtí ministři odpověděli, aby každých pět let byly do Cařihradu posílány dary sultána hodné a slíbili žádanou pomoc. Zhoubné útoky Turků byly tehdy obráceny proti Polsku. Sultán sice dary od evangelíků podunajských zemí přijal, ponechal je však jejich osudu. Česká vláda zbytečně vyhodila peníze, doma tak potřebné, a utřžila si vyhledáváním tureckého spojení jen kus ostudy.

V létě r. 1620 byla celá budova habsburského panství v rozvalinách a Ferdinand ovládal jen nepatrné její trosky, jež mu stěží skýtaly oporu k pevnému postoji. V Čechách měl vzdorokrále, v Uhrách vzdorokrále a rakouští stavové prohlásili Bedřicha za svého protektora. Kdyby byli protestanté zvítězili, byla by se stala Praha asi sídlem protestantského císaře. Ferdinandovou spásou byli jen zahraniční přátelé. Vyjednávání s nimi bylo zdlouhavé, svízelné, spojené s velkými obětmi, ale konečně úspěšné.

Nejštědřejším jeho spojencem byl Filip III., král španělský, ze starší linie habsburské. Španělský národ kladl vůbec protestantským bludům v celé Evropě nejhouževnatější odpor. Španělsko dalo církvi jezuitský řád, za španělské zlato a stříbro byla vyzbrojována vojska a loďstva, jež byla postrachem nepřátel. Plni katolického nadšení bojovali Španělé s touže neohrožeností proti kacířům holandským, anglickým a německým právě jako proti Maurům, Turkům a Indiánům. Ve Flandrech postavil král silné vojsko, jež v létě r. 1620 obsadilo Bedřichovu Falc. V Porýní a v Itálii

byly na španělský náklad najímány pluky, jež zesilovaly císařovo vojsko pod Buquoyem. Papež Pavel V. poslal peněžní příspěvky, vévoda toskánský, císařův švagr, vyzbrojil pluk kyrysníků.

*Králi
polský.*

Zikmund III., král polský, poslal několik tisíc lehké kozácké jízdy. Na cestě do Rakous přepadali kozáci znenadání hrady a městečka a oddávali se bezuzdnému loupení. Když se přiblížili k Holešovu, vyšel jim s procesím vstříc tamní farář *Jan Sarkandr*, pocházející ze Skočova ve Slezsku. Divoši, vidouce katolického kněze, nesoucího oltářní Svátost, slezli s koní, poklonili se a jeli dál. Moravští stavové z toho pojali proti Sarkandrovi podezření, že minulého roku v Polsku o vypravení kozáků vyjednával. O to se postarali u varšavského dvoru jiní; on byl v Čenstochově na pouti. Nevinný kněz byl v Olomouci krutě mučen, skřipcem byly na něm vymáhány výpovědi o Ladislavovi z Lobkovic, moravském hejtmanu, bratru nejvyššího českého kancléře Zdeňka; bylť Sarkandr Ladislavovým zpovědníkem. Následkem nelidského trýznění zemřel 17. března r. 1620 neohrožený kněz v žaláři, v němž se až do posledního dechu modlil církevní hodinky, a maje ruce vymknuty trýzněním z kloubů, obracel si listy v knize jazykem. R. 1860 jej prohlásil Pius IX. za blahoslaveného.⁸⁷⁾ - Tedy za českého povstání byli v Košicích na Slovensku nelidsky umučeni tři katoličtí duchovní, na Moravě holešovský farář a v Praze jen zvláštním řízením Božím byli vyhození místodržitel zachráněni od násilné smrti pro víru. V červnu r. 1620 dobyl Mansfeld Zlaté Koruny a jeho uherský lid tam povraždil všechny mnichy.⁸⁸⁾

*Kurfirť
saský.*

Největším úspěchem císařovy diplomacie bylo získání kurfirťta saského. Ačkoliv Jan Jiří nemínil české koruny přijmouti, přece byl velmi uražen, že nebyl zvolen on, nýbrž kalvinista Bedřich Falcký, jež tak nenáviděl, že ohtěl mít za souseda v Čechách raději krále katolického než kalvínského. Jedovatě popichoval kurfirťta proti kalvinistům a českým povstalcům dvorní kazatel Dr Hoë, jež od roku 1609 působil v Praze mezi Němci. Ale mezi saským kazatelem a pražskými protestanty propukla pro některé různosti tak velká nevraživost, že Hoë po čtyřech letech své působiště opustil a Pražané pověsili jeho obraz na staroměstském popravišti. Vypuzený kazatel jim toho nezapomněl; za vzpoury tlačil kurfirťta vší silou na stranu císařovu. Tak se stalo skutkem, co by žádnému českému luteránu nebylo ani ve snu napadlo, že Jan Jiří, ochránce všech vyznavačů luterství, jehož země byla kolébkou této víry, se proti svým souvěrcům spojil s Ferdinandem, ozbrojeným apoštolem římské církve. Kurfirťt se uvolil, že vyzbrojí 15.000 vojska k uklidnění Lužice a Slez. Císař se za to zřekl církevních statků, v poslední době v Sasku uohváčených, zavázal se, že bude v Čechách šetřit majestátu, a na uhrazení výloh dal kurfirťtovi v zástavu obě Lužice. Sasu byl milejší tento menší, ale jistý zisk, než těžký a nejistý zápas o celou českou korunu. Lužice už od Habsburků vyplaceny nebyly a Jan Jiří jimi trvale zvětšil své panství o dvě pětiny. Ferdinand uvazuje se v dědictví Habsburků, obětoval toto nejmenší území české koruny, aby se udržel na ostatních třech. - Spolčení saského

kurfiřta s císařem působilo v Čechách dojmem zdrcujícím. Naši historikové právem nazývají Lužice jidášskou cenou, za níž Jan Jiří zradil své české souvěrce.

Nejráznějším spojencem císařovým byl Maxmilián Bavorský, náčelník katolické ligy, hubené postavy, přísný a houževnatý, jeden z nejlepších panovníků své doby. Vojenským zřízením a výcvikem záloh se tehdejší Bavorsky trochu podobaly pozdějšímu Prusku. Vévoda se zavázal, že postaví na náklad ligy tolik vojska, že vítězství bude jisté. Jako odměnu si vymínil, že kurfiřtská hodnost bude s linie falcké přenesena na linii bavorskou. Maxmilián totiž i Bedřich pocházeli z rodu Wittelsbachů a byli blízcí příbuzní. Mimo to dostal Bedřichovu Horní Falc a v zástavu mu byly dány Horní Rakousy, jež však Ferdinand brzy vyplatil. Kolem císaře se zvedl mohutný kruh spojenců a přátel. Jeho přípravy byly dlouhé, ale důkladné; teprve ve třetím roce války mohl zasadit povstalcům zdrcující ránu a pádným mečem navždy roztout jejich pohádku o protestantském Rakousku.

V zimě začátkem r. 1620 byla vedena drobná válka v Dolních Rakousích, jež od špatně placeného žoldnéřstva přátelského i nepřátelského nesmírně trpěly. Obydlí byla vydrancována, že nezbyl hřebík ve zdi, a lidem byl oděv svlékán s těla. Aby vyhradili, kde mají skryté zásoby nebo peníze, byla jim provrtána kolena, kleštěmi maso s těla trháno, byli věšeni za nohy nebo ruce. Nejhuř řádili Maďaři, kteří živým lidem rozřezávali těla, ručky a nožky dítek si za klobouky strkali. Tyto krutosti a hanebnosti všeho druhu, páchané na bezbranném obyvatelstvu, jsou zevrubně vyličený v často jmenovaném díle Gindelyho, a kdo je přečte, ten si vysvětlí, proč Ferdinand, jenž nebyl nikterak ukrutníkem, na hrdle trestal původce těchto hrůz. - Kníže Anhalt, od příchodu Bedřichova vrohní vůdce českého vojska, ohtěl v květnu svést s Buquoyem rozhodnou bitvu; ale vojsko mu odepřelo poslušnost, dokud mu nebude vyplacen zadrženy žold. Čas od času opět poslouchalo, než byla částka poslaného platu strávena.

Nejen Rakousy vypily kalich válečných bēd na dno, ale i české obyvatelstvo bylo podobnými útrapami doháněno k zoufalosti. Když páni platili daň, vymáhali ji na venkovském lidu, žoldnéři si hradili nedoplatky olupováním venkovského lidu, selská stavení rozebírali na topivo, aby si ohřáli zkřehlé údy. O svatodušních svátcích vrazili sedláci z okolí Unhoště do Prahy a před očima samého krále se potýkali s vojáky o kusy kořisti, již odnesli z vesnic, jimiž táhli; pražský lid pomáhal venkovanům. Na Žatecku se shluklo několik tisíc sedláků, ozbrojených kosami, sekýrami a vidlemi, přepadali a týrali vrchnosti, drancovali tvrze a zámky, že z nich zůstaly jen holé zdi. Zprávy o podobných výtržnostech docházely z Prácheňska, Bechyňska i výhodných Čech. To byl povážlivý začátek. Dobře praví Gindely, že by roztrpčení sedláci byli obrátili Čechy v hotovou poušť, kdyby bitva na Bílé hoře nebyla učinila válce konec.⁹⁹⁾ Hornorakouský pán Tschernembl v Praze radil, aby byla dána sedlákům svoboda, že budou pak ochotnější k obětem ve prospěch vlasti; páni však nehtěli o takovém prostředku slyšet.

*Maxmilián
Bavorský.*

*Válka
v Dol. Ra-
kousích
1620.*

*Nepokoje
v Čechách.*

1620.

*Vpád
ligistů do
Rakous
1620.*

Nad horním Dunajem nedaleko Ulmu se zatím sebralo 30.000 ligistického vojska, dobře vycvičeného a vyzbrojeného. Velel mu Tserklas Tilly, rodilý v Brabantsku, jeden z nejlepších vojevůdců třicetileté války. Třetina vojska mluvila francouzsky. Maxmilián odeslal 8.000 k hájení šumavských průsmyků a koncem července vtrhl do Horních Rakous. Stavové této země žádali Bedřicha o poskytnutí pomoci. Když však z Prahy přicházela jen prázdná slova, nezbylo hornorakouským stavům než se podrobit, zřici se spolku s Čechy, holdovat císaři a propustit tři tisíce vojska, jež Maxmilián ihned přijal do svých služeb. Když se začátkem září Maxmilián a Buquoy v Dolních Rakousích spojili, ustoupil zoufající Anhalt asi s 20.000 svého vojska přes Znojmo a Jindřichův Hradec k Táboru, aby bránil pochodu nepřátel k Praze. Císař se začal cítit pánem Rakous a 16. září byl ve Vídni uveřejněn první trestný nález proti povstalcům: 31 dolnorakouských pánů bylo prohlášeno za psance zbavené všeho jmění a vůdce jejich vojska byl odsouzen k smrti.

*Obrana
země.*

Česká vláda činila rozhodné kroky k hájení země i hlavního města. Král na popud Thurnův 15. září nařídil, aby sešlé hradby pražské byly opraveny, aby na náspy byla vytažena těžká děla a aby se měšťanstvo, jakmile zaslechne hlas bubnů, dostavilo na vykázaná stanoviště. V Čechách i na Moravě byla svolána zemská hotovost k hájení vlasti. V severních Čechách se jí sešlo několik tisíců, v jižních však se k některým praporům nedostavil ani muž; 12.000 moravské hotovosti, shromážděné u Brna, musilo být pro neupotřebitelnost k boji posláno domů. Poněvadž kurfiřt saský i Maxmilián vytáhli osobně do pole, hanbil se i Bedřich hovět si doma. Odeslal prince, přijatého za dědice, do Haagu a 28. září na svátek sv. Václava odjel na jih k vojsku. Pražanům nařídil, aby vyčistili ulice od bláta, rumu a mrvy, do níž se zahrabávají žebráci. Lidu se zmocnila velká sklíčenost, poněvadž bylo zjevné, že páni povolali na trůn nejneschopnějšího kandidáta. Též král si stěžoval na liknavost stavů a jejich neochotu k vojenské službě. Největší část národa si přála konec války, ať dopadne jakkoli.

*Vpád
do Čech
20. září
1620.*

Dolní Rakousy byly válkou tak vyssáty, že tam Maxmilián řadu dní čekal na dovoz špíže z Bavor. O Čechách později psal císaři, že ze zpusťšené té země nebude mít několik let pražádného užítku. U Nových Hradů překročili ligisté i císařští 20. září české hranice a zamířili k Budějovicům, kde císařské posádce velel Marradas. Když Maxmilián vyzval české stavy, aby se vrátili k poslušnosti pravého krále, uposlechlo jen několik šlechticů, asi katolických; nezbývalo tedy než donutit k tomu vzpurnou zemi mocí. Průběhem boje se však ukázalo, že ani posádky v pevných místech, ani polní vojsko nekladlo příliš velkého odporu. Cílem výpravy sice bylo dobytí Prahy, ale dřív než by přikročil k jejímu obléhání, chtěl si Maxmilián zabezpečit dobytím Plzně spojení s Bavorskem. Obrátil se tedy z Budějovic na severozápad a v krátké době se zmocnil Týnu nad Vltavou, Vodňan, Sušice, Horažďovic, Strakonice, Zelené Hory, Klatov. Děsná pohroma stihla Písek. Za vyjednávání ztekli divocí žoldnéri hradby, všechno mužské obyvatelstvo bylo pobito nebo se rozuteklo, a jen 18 prý

se jich v úkrytě zachránilo. Celé město pak bylo vyloupeno a vypáleno. Tato města byla hájena jednak vojskem najatým, jednak zemskou hotovostí. Posádka zelenohorská ihned vstoupila po vydání hradu do služeb císařských. Posádka strakonická opustila město před příchodem nepřítele, dříve však zpustošila tamní maltézský hrad. V ssutinách hradní kaple našel Dominikus a Jesu Maria pohozený obraz, představující Svatou rodinu. Matce Boží však byly vypíchnuty oči. Dominik je očistil a vzal s sebou. Všichni vznešení účastníci výpravy měli při sobě duchovní, obyčejně z jezuitského řádu, a Maxmilián si vyžádal od papeže Dominika, generála karmelitského řádu, rodem Španěla.

Dne 8. října stanul bavorský vévoda před branami Plzně, asi nejpevnější české tvrze. Dalo se očekávat, že její hradby císařské vojsko delší dobu upoutají a jeho postup vůbec zarazí. Doba roční beztoho pokročila a Maxmilián zamýšlel pro nemoci a svízele výpravu přerušit a Prahy dobývat až na jaře příštího roku. Leč jaké zklamání! Mansfeld se dal s vévodou do zrádného vyjednávání, jsa ochoten za 400 tisíc zlatých vydat Plzeň a přejít i s posádkou do císařských služeb. Poněvadž mu Maxmilián mohl poskytnout jen čtvrtý díl žádané sumy a stran jiných podmínek bylo třeba souhlasu císařova, zavázal se Mansfeld jen k příměří a vévoda, za zády bezpečen, mohl se ihned obrátit proti Praze. Byl to začátek katastrofy. Špatně placený Mansfeld české stavy zradil a žoldnéři na Bílé hoře z téhož důvodu zahodili zbraň.

Mansfeldova zrada.

Od Plzně zamířil Maxmilián obloukem ku Praze, Anhalt mu však založil cestu u Rakovníka a zdržel je tam deset dní. Marně se vévoda pokoušel Anhalta odtud vypudit nebo jeho ležení obejít. Když se nebojovalo, předstihovala se vojska, ležící blízko sebe, vzájemným tupením a šťavnaté nadávky byly provázeny hlučným smíchem. Císařovo vojsko pod Buquoyem živilo se rovněž ponejvíce loupeží a zajíždělo na plen až k Ohři, kde se proto sedláci bouřili. K jejich uklidnění byl poslán plukovník Valdštejn, čímž se stalo, že se rozhodného boje 8. listopadu nezúčastnil, jeho pluk valonských kyrysníků však hnál mezi prvními útokem na bělohorskou pláň. Maxmilián, vyčkav dovoz špíže z Bavor pro své ligisty, obešel 5. listopadu postavení Anhaltovo, vyhnul se mu obloukem k severu, a přes Nové Strašecí mířil k hlavnímu městu. Čeští vůdcové poslali Bedřicha do Prahy kratší cestou s žádostí, aby dal vyházet na Bílé hoře násypy a aby tam dal dopravit střeliva a zásob. Král žádal nejvyšší úředníky, aby obstarali vojsku tříměsíční žold, jinak že je po všem veta. České vojsko táhlo s chvatem od Rakovníka přímo křivoklátskými hvozdy, předstihlo císařské a dorazilo na Bílou horu 8. list. po půlnoci. Maxmilián stanul za svítání na jejím úpatí. Hořící vesnice svítily jako příšerné pochodně na cestu příteli i nepříteli.

Postavení u Rakovníka.

BITVA NA BÍLÉ HORE. (8. listopadu 1620)

Na západ od Prahy se táhne mírná vypnulina, jež svým temenem dosahuje výše 380 m. V Praze spadá příkře k řece Vltavě a část vypnuliny uvnitř městských hra-

Bojiště.

deb sluje Petřín. Pod severním srázem planiny se prostírají Liboc a Veleslavin, jižní úbočí, pokryté tehdy vinicemi, sestupuje do údolí potoka motolského; nejpamátnější svah západní povlovně se sklání k Ruzyni a Řepům. Nad Libocí stojí šesticípý letohrádek Hvězda s rozlehlou oborou. Planina tato sluje Bílou horou, poněvadž se tam odedávna dobýval bílý kámen opukový.

Anhalt se tam naposled pokusil zabránit nepříteli přístup k Praze. Těsně pro české žoldnéře byl neobyčejně výhodný. Anhalt je rozestavil šachovitě, nechávaje mezi jednotlivými oddíly mezery, takže zadní šik mohl vyplnit mezery v předním a splynout s ním v jednodílnou hradbu. V prvních dvou řadách se střídaly oddíly pěší s praporecí jízdy, jen třetí řadu tvořilo 5.000 samotné jízdy poslané od Bethlena pod Cornisem; dalších 8.000 dospělo do Černého Kostelce a bitvy se nezúčastnilo. Pravé křídlo se opíralo o oboru, do níž bylo vloženo 1.800 mužů, na prolomení hradby se však zapomnělo, takže tento oddíl do boje nezasáhl. Levé křídlo se táhlo k údolí potoka motolského. Boky českého vojska byly chráněny jednak oborou, jednak údolím, a nepřítel mohl útočit jen čelem, vzhůru proti svahu. Výstup byl mimo to ztížen náspy, jež byly vyházeny na křídlech; prostřední byl nedokončený. Na nich bylo umístěno deset děl, a jen při těch byl domácí lid, to jest rození Čechové, jinak vesměs cizí najatci. I 4.000 tak zvaných Moravanů byli cizí žoldnéři.⁸⁰⁾ Táboři a husité by byli před sebe postavili hradbu z četných špižovnických vozů, ale Anhalt, Thurn, Hohenlohe, Hofkirch, Solms, Stubenvoll, Bechmann, Cornis, Schlick se neřídili válečným řádem Žižkovým. Dali všechny vozy odtáhnout dozadu za bojiště, aby jim nepřekážely v boji, zapomněli však, že jim mohou překážet v útěku. Mezi vyššími důstojníky se uvádějí dva čeští páni: Oldřich Kaplíř a Jan z Bubna.

Síla vojsk. Vedle českých žoldnéřů stáli na Bílé hoře i najatci stavů slezských, rakouských, moravských a jízda uherská, celkem 21.700 mužů, spojená to moc Čechů, Maďarů i Němců, vzbouřených proti habsburskému panovníku. - Pravému křídlu velel Anhalt, levému Thurn. Ligistů pod Tillym bylo 13-14.000. Stáli u Ruzyně čtyřmi řadami. Císařova vojska pod Buquoyem bylo 12.000. Bylo rozloženo u Řep třemi řadami. V nejzazší řadě stály dva nebo tři tisíce lehké kozácké jízdy pod Stanislavem Rusínovským. Těžké střelby dopravili na bojiště jen dvanáct kusů. Katolického vojska bylo celkem 25-26.000. Byla to pestrá národní směs Němců, Italů, Španělů, Valonů i Slovanů. Vojska byla od sebe vzdálena 1000 kroků a stála proti sobě asi tři hodiny.

Hned po příchodu se radil Maxmilián s nejvyššími důstojníky, má-li být bitva svedena či ne. Buquoy neměl chuti k čelnému útoku a navrhoval, aby byl Anhalt z pevného postavení vylákán bočním útokem z motolského údolí. Vtom přicválal podplukovník Lamot a oznamoval, že náspy jsou nedostatečné a že lze výšinu ztéci. Též karmelitán Dominik se přimlouval, aby se s bitvou neodkládalo, a povzbuzoval vůdce k důvěře v pomoc Matky Boží a všech svatých. Připadalť na ten den zrovna oktáv jejich slavnosti. Bylo tedy usneseno pokusit se ne-li o bitvu, aspoň o větší šarvátku.⁸¹⁾

V katolickém táboře byla pokládána bitva za samozřejmou a mužstvo se na ni připravovalo, jak je to u katolíků zvykem. Přítomní duchovní vojáky zpovídali, sloužili mše, podávali Tělo Páně. V evangeliu se právě četla slova: „Dávejte, co je císařovo císaři, a co je božího Bohu.“ Kteří se nedostali ke knězi, modlili se společně růženec. Vojsko bylo povzbuzováno ke statečnosti a zvláště karmelitán Dominik objížděl řady s křížem v ruce a se strakonickým obrazem na prsou zavěšeným, dodáváje všem odhodlanosti a důvěry. Na hlavních korouhvích se skvěly vzácně pracované obrazy Královny nebes a Maxmilián měl přichystané heslo, jehož provoláním bude dán povel k útoku.

*Příprava
katolíků.*

Vojsko protestantské šlo do bitvy beze vsí přípravy a náboženské útěchy. Bedřich, jenž věděl, že nastává rozhodný boj o jeho českou korunu, nepokládal za potřebné zajet na nedaleké bojiště a povzbudit vojsko k statečnosti a důvěře, ale raději se bavil s vyslanci svého tchána Jakuba, a mezitím co se opodál hradeb rozhodovalo na celá staletí o osudu českého království i národa, Bedřich bezstarostně za stolem hodoval. Také nikdo z vůdců se ani slovem nepokusil povznést pokleslou mysl mužstva. Slavnosti korunovační se před rokem zúčastnilo 40 luteránských a bratrských pastorů. Nelze se však dočíst, že by byl jediný z nich býval přítomen na Bílé hoře a snažil se vojsko nadchnouti k boji za protestantského krále a evangelickou víru. Na slavnost se hrnuli, bojišti se vyhýbali. Též Skultetus, jenž proti sochám, obrazům a hrobům u sv. Víta dával najevo velkou odvalu a sílu, zůstal za bělohorské bitvy za větrem. Mnozí naši dějepisci, místo aby po zásluze pokárali zbabělost a línost luterských a bratrských duchovních, vytýkají fanatismus kněžstvu katolickému, které přece plnilo jen svou povinnost. S Zwinglim zahynulo u Kapela (1531) sedm pastorů. Stavovskému vojsku nebylo ani dáno heslo, jehož bouřlivé volání by rozvířilo vzduch a roznítilo srdce. Mělo však válečný prapor, ozdobený zlatým sluncem a hrdým nápisem: „Diverti nescio“ - „My necouváme!“ Kéž by byli aspoň couvali a neutíkali!

*Příprava
protestantů.*

Byla neděle, den Páně. Posvátný klid se vznášel po kraji kolem kol a též podzimní, listopadové slunko jako by radostněji zářilo ke zvýšení sváteční nálady. Ze vzdálené Prahy doléhal hlas poledního vyzvánění, vyzývající k pozdravu andělskému. Též na Bílé hoře byl klid, ale jen zdánlivý; byl to klid před bouří. S rozechvělým, ale silným hlasem zvolal Maxmilián: „Sancta Maria!“ Heslo se rozletělo dlouhými řadami, budíc tisícero násobnou bouřlivou ozvěnu. Prapory vlály, bubny vřily, polnice hlaholily, vše to bylo brzy přehlušeno hřmáním děl, z nichž se začalo bít s obou stran. Mraky prachu a dýmu zahálily bojiště i bojující.

*Příběh
bitvy.*

Přední řada císařských, pak ligistů hnala útokem proti svahu, byli však od stavovského vojska odraženi. Ligisté u Ruzyně, stojíce pod strmějším svahem, drali se urputně vpřed, vystupující i po čtyřech po srázu a náspu; byli však opět sehnáni. Pohroma vojska stavovského začala na levém křídle. Pěší pluk Thurnův, postupující proti nepříteli, zastavil se uprostřed cesty. Někteří vystřelili do vzduchu, jiní do-

zadu, všichni zahodili muškety a dali se na útěk mezerami zadního šiku. Žoldnéři splnili, čím již v Rakousku vyhrožovali, že nebudou bojovat, nebude-li jim zapláceno. Byl to nejstarší pluk české armády a jeho chování působilo nakažlivě. Zatím co se některé oddíly utkávaly s nepřítelem, zahazovaly jiné zbraň a opouštěly bitvu. Anhalt a rytmistři se šavlemi v rukou zastavovali prchající čety jízdy a vraceli je zpět na bojiště, ale za několik okamžiků stáli vůdcové proti nepříteli opět osamoceni. Za půl hodiny bylo levé Thurnovo křídlo rozbito; jen třetí šik uherské jízdy ještě stál pevně, nejsa bojem dotčen. Valem se hrnuli císařští vzhůru na planinu. Tu mladý, 21letý Anhalt vytrhl proti nim s pravého křídla, asi s 800 jezdci, aby odvrátil hrozící katastrofu. Prudkým nárazem zastavil jejich postup, roztránil několik sborů a celý přední šik císařských uvedl ve zmatek. Leč malý jeho hlouček zůstal bez podpory, podlehl přesile nepřátel a mladý kníže, krvácející ze dvou ran, upadl v zajetí. Tento světlý paprsek v přítomné nekázně a zbabělosti ukazuje, že hrstce odhodlaných bojovníků by nebylo bývalo nesnadné zvítězit.

*Útok
kozáků.*

Vtom se vyřítíl „černý prapor“ kozáctva proti třetímu šiku uherské jízdy. Hluboko schýleni k hlavám koní, s děsným řevem, třemeny v ústech, v obou rukou šavle, hnali se kozáci na Maďary. Ti nepřítel nevyčkali, nýbrž celý třetí šik, jež tvořili, jakoby děsem zchvácen, dal se na překotný útěk. Jedni sjeli k motolskému potoku a pádili jeho údolím do Prahy přes Vltavu, v jejíchž vlnách jich několik set našlo chladný hrob. Rybáři je pak lovili pro bohatou kořist, již u sebe měli. Jiní seskákali s koní a prchali vinicemi; i tam je kozáci honili a stíhali až k Strahovu. Kozáci ukořistili mnoho koní, 42 praporů a též velkou korouhev královu se zlatým sluncem a nápisem: „My necouváme!“

Když se císařští dostali vzhůru na planinu, tu i ligisté u Ruzyně konečně ztekli náspy, a pravé křídlo české, ohrožené z předu i z boku, se obrací čelem vzad a jako o závod se úprkem žene k Strahovské bráně. Anhalt se 16 jezdci pádil za prchající armádou a stěžl projel množstvím vozů nakupených u brány. Jindřich Schlick se s moravským plukem opozdil, silný proud stíhaných i stíhajících jej odstrčil stranou, takže se nebylo možno do města zachránit. Pluk utvořil polokruh, opřený o zeď obory, a bojoval statečně, ne za vítězství, ale za holý život. Zčásti byli pobiti, ostatní i s vůdcem zajati. Došlo i na posádku v oboře, jež nevěděla, jak zasáhnout do boje. Vítězný nepřítel jí to ukázal. Přešel ohradu, a kteří zavčas neprehli, byli porubáni, jiní volají: „Gnade, Gnade“ zajati.

Král. Zlé zprávy vyplašily krále od stolu. Vsedl na koně a s 500 jezdci cválal k Strahovské bráně, zrovna vstříc nejvyšším vůdcům Anhaltovi a Thurnovi. Vystoupiv na hradby, zbledl hrůzou nad strašným divadlem. Celé vojsko jako štvané stádece se hnalo k hradbám a přelézalo je. Rozkázal rychle otevřít dokořán celou bránu. Anhalt se opět pokoušel zastavit dravý příval prchajících a pohnout je k hájení hradeb, ale jen šest vojáků prý uposlechlo; ostatní se zastavili až za mostem na Starém Městě. Vítěz by se byl ještě téhož dne zmocnil města, ale několik výstřelů z děl vzbudilo

19. Husité na Baltu

20. Jiří z Poděbrad

domnění, že se Bedřich hodlá v Praze hájit. Maxmilián a Buquoy přenocovali v Hvězdě, vojsko, jemuž bylo přísně zakázáno vzdalovat se od praporů, přespalo noc na bojišti. Bitva trvala od půl jedné do dvou hodin. Bílé hoře nebylo souzeno stát se Thermopylami a zimní král nebyl Leonidas.

Vítězové ukořistili 5.000 koní, 100 praporů, i Bedřichův podvazkový řád, nejčestnější to vyznamenání, udílené od anglických králů. Z katolického vojska v bitvě padlo 250 mužů, ze stavovského prý 3.000, podle jiných i 5.000. Když zemský správce Karel Lichtenštejn 28. listopadu poručil Pražanům, aby pochovali hnijeící a vzduch otravující mrtvoly, bylo jich na samém bojišti do velkých šachet uloženo 1600. Připočteme-li k tomu několik set ve Vltavě utonulých jezdců, dá to 2.000 padlých.⁹²⁾ Největší část jich zahynula na útěku, takže Pyrrhos by o nich jistě neřekl, že by s takovými bojovníky dobyl světa. Cizí najatci nastavili za cizí zem ne hruď, nýbrž záda. Už na jaře toho roku podlehl těžké ráně Colona z Felsu. Z katolického vojska bojovalo 12.000, ostatní jen stíhali. V řadách ligistů bojoval René Descartes neboli Cartesius, filosof a vynálezce analytiky. V císařském vojsku neodolatelnou udatností se vyznamenal plukovník Verdugo. Chlubil se, že císaři českou korunu znovu na hlavu vsadil.

Bělohorská porážka, která sama v sobě ještě mnoho neznamenal, byla dovršena útekem dvoru a kapitulací Prahy. Alžběta nechtěla věřit, že by tak brzy měla přestat sloužit královnou. Ztichl hlas hudby, ples i rej, a Alžběta prožila na hradě řadu trpkých dní. V zoufalosti si rvala vlasy a zlostí plakala, jsouc si vědoma, že i sama hnala manžela do dobrodružství, jež hrozí skončit neslychanou hanbou. Hned po bitvě byl vezen vzácný její nábytek na dlouhé řadě vozů s hradu na Staré Město. Od té doby, co byl s mostu sražen velký kříž, jezdila po něm Alžběta s veselou tváří; tentokrát však jela smutná, poněvadž ji rmoutilo vědomí, že po něm jede naposled. Na Starém Městě se radil král s generály, má-li být Praha hájena či ne. Pro hájení se rozhodně vyslovil hornorakouský pán Tschernembl, poukazuje na dobu husitskou, kdy se Čechové ubránili proti velkým vojskům. S ním souhlasil mladý Thurn a někteří jiní. Anhalt však a Matyáš Thurn pokládali vše za ztracené. S vojskem, jež tak hanebně zahodilo zbraň, nedá prý se nic začít; bude jen týrat měšťanstvo, jež před ním zamklo domy; ba ani král není před ním bezpečen. Kdyby byl král opustil Prahu alespoň v noci a ušetřil ji trapného loučení za bílého dne! Přespál u primátora a mezi lidem se mluvilo, že odešle královnu do bezpečí, sám však že bude hájit město.

Když však kolem 9. hodiny Alžběta vsedla do vozu a vůz se hnul, vyhoupl se i Bedřich na koně a jel za ní. Jako na povel hnula se za nimi nepřehledná řada vozů. Generálové, přední úředníci a páni je následovali koňmo. Loučení s městskou radou u Horské brány bylo krátké a smutné. Roupov těšil koňmely, že generálové a zemští úředníci jen doprovodí krále do bezpečí a vrátí se bránit město. Koráb tonul a ti, kteří jej do zhoubných vírů uvedli, jej rychle opouštěli. Nešťastný zimní král za-

Pauli,

Útek dvoru.

mřil se svým dvorem přes Nymburk a Náchod do Vratislavě, kde mu Slezané dali 80 tisíc zlatých na další cestu. Rýnská Falc byla obsazena od Španělů a Bedřich musil jíst v Haagu trpký chléb vyhnanství. Zemřel již r. 1632 v Mohuči bez povšimnutí a nikým nejsa oplakáván. Jeho synu Karlu Ludvíkovi byla roku 1648 vrácena jen Rýnská Falc s hodností kurfiřtskou. Alžběta přežila svého chotě o celých dvacet let a zemřela v Anglii, jsouc tvrdými zkouškami ze své marnivosti důkladně vyléčena.⁹³⁾

Praha se vzdá. Za noci se chovali čeští žoldněři v Praze klidně; rozbili jen dřevěné budky kramářské a s nízkých domků strhli střechy na rozdělání ohňů. Mladý Thurn vyprovodiv královnu vracel se do Prahy, aby se na mostě opřel nepříteli, nebo aby aspoň řídil řádný ústup vojska. Ale polovici žoldněřů, kteří po příkladě vůdců hledali spásu v útěku, potkal v branách, polovice jich zůstala v městě, ne však aby bojovali, nýbrž aby si drancováním uhradili zadržený plat. Stavům i králi veřejně láli. Thurn dal bít na buben, aby se vojáci a měšťané shlukli ke svým praporům, bubnoval však hluchým. Městské rady prohlásily, že se podrobují králi Ferdinandovi a že vítězi otevřou brány. Husitská Praha se hrdinně bránila proti Zikmundovi a křižákům, katolická Praha se vzepřela (1648) proti třem vojskům švédským, jen protestantská Praha byla malátná, nemajíc k boji ani odvahy ani chuti. Zima byla přede dveřmi a při vážném odporu by byl býval Maxmilián nucen odvést vojsko do zimního ležení a Prahu dobývat až na jaře. Kdyby si Pražané a přítomní tam páni se zbraní v ruce byli aspoň vymohli snesitelné podmínky! Maxmilián sice sliboval bezpečnost života, Buquoy však jakékoli výminky zamítal, a město se vzdalo na milost a nemilost. Druhého dne vstoupilo vítězné vojsko do Prahy a poněvadž chrám sv. Víta byl znesvěcen, byly vzdány Bohu díky za dobyté vítězství v kostele kapucínském. Dikastus, jenž zimního krále korunoval, prohlásil jej nyní za nepřítele vlasti. Nekatoličtí duchovní se skryli, mnozí kalvinisté a luteráni nosili veřejně růžence a breviáře, aby se zdálo, že jsou katolíky.⁹⁴⁾ Zbylí žoldněři stavovští žádali Maxmiliána o zadržený žold, nebo alespoň o dovolení, aby si jej směli nahradit pleněním; on jim však pod trestem smrti poručil ihned opustit město.

Kořist vítězi. Praze nastaly zlé dni. Byloť tam uschováno mnoho jmění, jež se stalo vítanou kořistí nevázaného žoldněřstva, a pražská chasa vyzrazovala za podíl na lupu tajné skryše. Bylo na př. vyslíděno 17 beden zlatých a stříbrných nádob, jež patřily Vilému z Lobkovic, a 70 tisíc tolarů v domě Berky z Dubé. Žoldněřům se toho přece jen dostalo, když ne vlastním, tedy cizím. Náklad vozů byl rozchvácen, domy vybíjeny, lidé odíráni. Císaři poslal Maxmilián bednu se zemskými privilejemi a také majestát, jako nejmakavější důkazy vítězství. Ligistické vojsko kleslo válečnými útrapami na polovici. Vévoda opustil Prahu 17. listopadu s bohatou kořistí, vedenou na 1500 vozech. Nejcennější byly předměty z Rudolfových sbírek, hlavně obrazy, jež jsou dosud chloubou mnichovských museí. Štíhlý sloup Neposkvrněné Panny na mnichovském náměstí dosud připomíná vítězství, kterým vévoda bavorský vyhnal

z Čech svého kalvínského příbuzného. Císařské vojsko pod Buquoyem prý si z Prahy odváželo kořist v ceně dvou milionů tolarů. Valdštejn, jenž nebyl cizinec, ale syn národa, vymohl na Žatci a Slaném kromě peněžních platů 700 sudů vína.

Když Buquoy vtrhl v prosinci na Moravu, otevřela mu všechna města brány bez sebe menší známky odporu. Kurfiřt saský dobyl v říjnu r. 1620 Budyšína a jedním pohnul lužické i slezské stavy, že se podrobily Ferdinandovi, ale tak zvaným „akordem“ jim zajistil platnost majestátu. Delší dobu se držely Bedřichovy posádky v Plzni, Jindřichově Hradci, Třeboni, na Karlštejně, Táboře, Orlíku; až do jara r. 1622 vzdoroval Zvíkov.

Vídeňský dvůr nabyl úplné jistoty o velkém vítězství teprve dne 23. listopadu. Ferdinand ustríhl od majestátu císařskou pečeť a uvrhl ji do ohně, čímž byla jeho platnost pro české království zrušena. Majestát (převezný po převratě z Vídně do Prahy) je rozříznut. Též to asi udělal Ferdinand v hněvu proti nenáviděné vřě, jejíž svobodu zaručoval. Kompaktáta zavrhlí sami Čechové, majestát jim byl násilím vyrván a pohozen.

*Oslava
vítězství.*

Katolické duchovenstvo i daleko za hranicemi tušilo velký dosah Ferdinandova vítězství a oslavovalo je veřejnými průvody a chvalo zpěvy. Strakonický obraz Matky Boží od Maxmiliána a Ferdinanda bohatě ozdobený, od Ferdinanda i zlatou korunou, byl poslán do Říma a umístěn v kostele karmelitském. Na Bílé hoře byla r. 1628 vystavěna kaple, r. 1708 byla rozšířena v kostelík a obehnána ambitem a nazvána Sancta Maria de Victoria. Na oltáři se tam dosud chová kopie strakonického obrazu, k němuž věřící putovali až do panování Josefa II. Nějakou dobu u této svatyně přebývali servité. Původní obraz v Římě propadl v minulém století při požáru zkáze. Dominik, generál karmelitského řádu, si vyžádal r. 1624 od císaře kostel Nejsv. Trojice, jejíž si němečtí luteráni vystavěli na Menším Městě. Karmelitáni jej rozšířili a zasvětili rovněž Panně Marii Vítězné. Více však proslul úctou Pražského Jezulátka.

HRDELNÍ SOUDY.

Reversem z 13. listopadu vyslovalo 201 českých pánů lítost nad tím, že se zdvihli proti pravému králi a slibovali poslušnost. Netřeba dodávat, že toto jednání nebylo příliš rytířské. Když četl Palacký originál tohoto reversu v roudnickém archivu a na něm podpisy pána z Říčan, z Roupova, Harantův, Budovcův, byl nemálo pohnut a vyslovil přání, aby tato listina byla pečlivě uschována a světu zůstala utajena.⁹⁵⁾ Mladý Thurn, jenž jako Horatius Cocles chtěl hájit proti nepříteli most, šel za několik dní do Vídně prosit císaře o milost; ovšem marně. Šťastnější byli Anhaltové, kteří si oba znovu získali císařovu přízeň. V ruce takových lidí byly osudy české země!

V císařově okolí bylo rozhodnuto, že přední vinníci budou potrestáni na hrdle. Třicet hlavních se moudře spasilo útekem a jejich jména, Thurnovo na prvním místě, byla

od kata přibita na šibenice všech tří pražských měst.⁹⁹⁾ Ostatní zůstali v slepé důvěře doma, ač byli v poslední chvíli varováni Tillym, jenž náhodou dlel v Praze a chtěl tak zachránit čest vévody bavorského, jenž direktorům slíbil, že jejich života bude ušetřeno. Teprve 20. února, tedy víc než čtvrt roku po bitvě, byli zatčeni a postaveni před mimořádný soud. Jeho předsedou byl Karel Lichtenštejn, přísedícími páni čeští a rakouští. Slavata a Martinic účast na tomto soudu odepřeli, aby se nezdálo, že se na dřívějších odpůrcích mstí. Ohromení vězňové obrátili se prosebným listem na kurfiřta saského, aby jim vymohl u císaře prominutí jejich „zločinů“. Odpověď ze Saska byla přímo zdrcující. Kurfiřt, ochránce všech luteránů, zajal v květnu na Frýdlantě Ondřeje Schlicka, jenž prchal za hranice, a poslal jej do Prahy, aby byl jako rebel od císaře potrestán. Ondřej Schlick nejvíce usiloval o uvedení Jana Jiřího na český trůn, a kurfiřt se svému horlivému straníku odměnil. Pomohl mu na staroměstské lešení a Schlickova hlava padla první pod katovou sekyrou. Dějiny nejsou pohádka, a naděje skládané na lidi byly sotva kdy zklamány trpějí.

Rozsudek smrti byl vynesen nad 33 vinníky. Podobný soud, zasedající na Moravě, odsoudil k ztrátě hrdla 20 osob, hlavně tamních direktorů. Přímluvou kardinála Dietrichštejna, jenž soudu předsedal, a Karla Žerotína, byl všem Moravanům trest smrti proměněn ve vězení. V Čechách však, v ohnisku vzpoury a válečného požáru, omilostnil císař jen pět osob, mezi nimi Viléma z Lobkovic. Martin Früwein, přistěhovalý nedlouho předtím do Prahy z Horní Falce, skočil s Bílé věže do příkopu a zabil se.

Jejich důvody.

Císař byl prost krutosti a osobní msty. Tento přísný trest měl v českém panstvu utlumit tradiční sklony k vzpouře a rebelii, zlomit v něm ducha vzdoru a neposlušnosti. Stěžejí najdeme v našich dějinách panovníka, proti němuž by české panstvo nebylo povstalo. Rovněž ono okázalé theatrální vyvěšení 12 hlav mělo plnit spásitelnou bázní a hasit v srdcích doutnající troud odboje. A ač popravení tolika osob, ponejvíce bezvýznamných měšťanů, se právem zdá příkrým a zbytečným, přece oněch 12 příšerných hlav neodstrašilo Valdštejna a jeho společníků od snování nových piklů a zrady. Nešlo o ukojení osobní msty, nýbrž o zlomení systému. Kdyby byl českým pánům ohnul tím způsobem tvrdou šíjí Přemysl Otakar II. nebo Václav IV., nebo Jiří, nikdo by se proto nehoršil; poněvadž je však takto zkontrolil panovník cizího původu, ozývá se pochopitelně uražená národní hrdost. Historikům, kteří jako Tomek a Rezek se odvážili mluvit o prospěšnosti „řezu“ k utužení panovnické moci, se vytýká brutálnost. Popravení páni jsou navlas podobní nešťastnému kazateli betlemskému. Chtějí stejně jako on vtlačit národ na novou dějinnou dráhu, při tom však bylo jejich myšlení tak nejisté a mlhavé, že se neuměli postarat ani o svou vlastní bezpečnost. Onen šel ven za hranice jako slepý do jámy, tito naopak čekali doma nehybně pod Damoklovým mečem, až se utrl a zranil jim šíje. Otrásti mocí Habsburků do samých základů, zatopit jejich državy zátopou požárů a krve, a při tom doufat v odpuštění a milost, znamená podceňovat dosah svého jednání.

Před Staroměstskou radnicí bylo postaveno lešení, potažené černým sukem. Na něm stál kříž, po straně byla pavlač pro přísedící komisaře. Odsouzeným bylo dovoleno rozloučit se s příbuznými a přijmout náboženskou útěchu od luteránských duchovních; bratrským přístup k vězňům dovolen nebyl. Jan Rosacius, farář u sv. Mikuláše na Starém Městě, dodával myslí Čechům. David Lippach, kazatel u sv. Salvatora, Němcům. Pozdě večer byli dopraveni z hradu a jiných vězení na radnici, a 21. června v pondělí časně ráno ohlašovala rána z děla začátek exekuce. Brány byly zavřeny, lešení bylo obstoupeno Valdštejnovým plukem a celá posádka v městě byla pohotově k udržování klidu, poněvadž v pražském obyvatelstvu ustoupil dřívější hněv proti direktorům soustrasti s jejich tragickým osudem. Po celou dobu poprav se troubilo a bubnovalo, aby lid neslyšel, co odsouzení mluví.

1. První byl přiveden na lešení Jáchym Ondřej Schlick, direktor, hlava německých luteránů, provázený čtyřmi německými predikanty. Vykonal krátkou pobožnost před křížem, položil hlavu na špalek, kat se nepozorovaně přiblížil zezadu a jedinou ranou jej stal. Pak mu byla uřata pravá ruka. Vystoupilo šest zakukloných mužů, zabalili tělo do sukna a snesli je pod lešení. Bylo prostřeno nové sukno a kat i zakuklení pomocníci zmizeli. Pobožnost před křížem vykonali všichni odsouzení, někteří padli v hlubokém pohnutí i na tvář.

27 páni.
21. června
1621.

2. Druhý byl Václav Budovec, direktor, za bojů o majestát mluvčí českých nekatolíků, nyní již stařec 74letý. On jediný nebyl provázen žádným duchovním.

3. Kryštof Harant z Polžic, od svého třináctého roku společník Ferdinandův, jež provázal i na cestách po Itálii. R. 1598 podnikl cestu do Orientu, zvláště do Sv. země, jejíž popis je zachován. Teprve r. 1618 se stal ze zjištění luteránem a přidal se k povstalcům a jako velitel zemské hotovosti střílel do oken císařského hradu. Svě choti však nedůvěřoval a napomínal ji, ať zůstane věrna nové víře a syny nedává na výchovu do kolejí. Ta se však do církve vrátila a provdala se za Heřmana Černína z Chudenic. Rod Harantův vyhasl r. 1728.

4. Kašpar Kaplíř ze Sulevic, direktor, první ze stavu rytířského, stařeček 86letý a povídavý. Je krutostí takové starce popravovat zrovna jako nemoudrostí volit je do revoluční vlády, v níž nemohou pranic pořídit. Takoví lidé sedí nejlíp v pokoji doma na svém zámku.

5. Prokop Dvořecký u Olbramovic, direktor.

6. Bedřich z Bílé, direktor, provázený od duchovních německých.

7. Ota z Losu, direktor, byl sřat a jeho tělo za městem čtvrceno.

8. Diviš Černín z Chudenic, hradní hejtman, přidal se k povstalcům a přijal od Bedřicha úřad zemského soudce. Když byl přiveden na lešení, vzdálil se Heřman Černín, jeho bratr, jeden z přísedících komisařů. Diviš Černín byl jediný katolík mezi odsouzenými; na popraviště jej provázeli dva jesuité. Císař mu milost nedal, aby ukázal, že tresce velezradu bez rozdílu víry.

9. Vilém Konechlumský, direktor.

10. Bohuslav z Michalovic, direktor.

Po třech pánech a sedmi rytířích bylo popraveno 17, skoro vesměs bezvýznamných měšťanů. Nejznámějším z nich je Jan Jessenius, jehož otec se vystěhoval z Jasenové na Slovensku do Vratislavě. Jan byl osobním lékařem císaře Rudolfa, r. 1616 byl rektorem Karolina a zanechal řadu latinských spisů. Provedl v Praze r. 1600 pro pobavení hostí první anatomii, rozřezav viselce, darovaného od Staroměstských, ale na universitě nepřednášel,⁹⁷⁾ poněvadž Karlova upadlá universita medicínské fakulty neměla. Za povstání se dal užítí k různým poselstvím, přemlouval též uherské stavy, aby nevolili Ferdinanda za krále. Nejdřív mu byl vyříznut jazyk, pak byl sřat a za městem čtvrcen. Tři z měšťanů byli oběšeni.

Těla popravených byla vydána příbuzným k pohřbení; 12 hlav bylo vyvěšeno v drátěných koších na staroměstské věži mostecké, odkud strašily deset let. Popravu vykonal staroměstský kat Jan Mydlář za čtyři hodiny a použil čtyř mečů. Druhého dne byl obecní sluha Mikuláš Diviš na dvě hodiny přibit za jazyk k šibenici, poněvadž vítal krále Bedřicha a blahopřáním

vyprovázel. Jiní byli mrskáni metlami. Bedřich z Tiefenbachu, vůdce moravského vojska, se léčil ve Švýcarsku, byl však vydán arciknížeti Leopoldovi a bez vědomí císařova stát v Inšpruku 28. května 1621.

Mezi popravenými bylo několik Němců: Schlick, Bedřich z Bělé, Rüppel, Hauenschild, Kober. Bylo by jich zjištěno asi víc, ale všechny protokoly se nedochovaly. Německy před soudem vypovídali: Kaplír, Ota z Losu a Bohuslav z Michalovic. Jessenský (Jessenius) se narodil ve Vratislavi, byl vychován v Němcích, česky neuměl,⁹⁸⁾ na svůj rozsudek se podepsal německy a na popraviště se dal provázeti německými pastory. Schlick pocházel z rodiny, jež poněmčila značný kus západních Čech. Část národa ctí nešťastné pány jako mučedníky, ale raději by je ctili jako hrdiny, kteří by byli s mečem v ruce padli na Bílé hoře. Než ani jeden z nich tam nebojoval, ač ti, kteří zvedají prapor vzpoury, dávají na předním místě své vlastní hrdlo v sázku. Denis nazývá jejich jednání zločinnou lehkomyšlností.⁹⁹⁾

KONFISKACE.

*Jejich
důvody.*

Těžším trestem, jenž stavy stihl, byla rozsáhlá konfiskace jejich zboží. Oni vhodili smolný věnec na střechu střední Evropy, a čím více se válečný požár rozmáhal, tím hlouběji se zarýval konfiskační šroub do těla nešťastných původců třicetileté války. „Přemožení,“ píše Gindely,¹⁰⁰⁾ „neměli práva stěžovati si, že je stihl osud úplně nezasloužený; bylot jim odplaceno, co byli sami konali... Zabavili církevní jmění a soukromý majetek jednotlivých šlechticů, kteréžto opatření veřejným blahem ospravedlňovali; nemůže se proto míti za zlé ani odpůrcům jejich, pakli při vhodné příležitosti podobným důvodem se zastírali, zvláště když nesmírné výlohy zápasu nemohly býti jináče uhrazeny, nežli nejrozsáhlejšími konfiskacemi.“ Podobně se vyslovuje Pekař:¹⁰¹⁾ „Za povstání užili sami tohoto trestu vydatně proti svým domácím odpůrcům a vítěz ovšem se nerozpakoval je napodobiti. Válka stála krále hrozná peníze; co bylo bližšího, než užítí k vyrovnání výdajů válečných a k odměně věrných rozsáhlého pozemkového majetku české šlechty?“

*Jejich
rozsah.*

R. 1622 byla zřízena zvláštní komise, jejímž předsedou byl zemský správce Karel Lichtenštejn, a současně bylo ustaveno konsorcium k vydávání lehčí mince. Jeho předními členy byli pražský Israelita Bassevi, opět Lichtenštejn a Valdštejn. V Čechách bylo tehdy asi 1400 šlechticů; někteří měli pouhý titul a šlechtických panství bylo asi 1300. Všeho trestu zproštěno bylo 580 šlechticů, poněvadž se stali katolíky nebo jimi byli. 112 šlechticů zůstalo v držení svých statků, ale jako manové, povinní královské komoře zvláštními poplatky. 215 bylo odsouzeno k ztrátě třetiny, 128 poloviny, 45 dvou třetin, 166 všeho zboží.¹⁰²⁾ Osudné bylo, že obyčejně byl prodán statek celý, ovšem pod cenou, a příslušný díl byl majiteli vrácen v penězích. V nejednom případě zůstala královská komora i tyto částky dlužna dlouhou řadu let. Byla trestá-

na i královská města, a to celé obce i jednotliví měšťané. Pro útrapy válečné nebo pro rychlé přestoupení ke katolictví císař některým městům statky vrátil.

Tento ohromný přesun jmění se neobešel bez zpronevěr. Císař byl špatný hospodář, úředníkům svým slepě důvěřoval a královská komora utrpěla velké škody. Císař původně nabízel provedení konfiskací Maxmiliánovi Bavorskému; ten však tak odpovědný úkol nepřijal. Tehdy rozmnožili Lichtenštejnové své jmění, již předtím značné. Syn místodržícího Karel Eusebius zbudoval v Lednici nádherný zámek, ale královskému fisku měl hradit 10 milionů zlatých. Valdštejn, jenž skoupil asi desetinu statků v Čechách zkonfiskovaných, dal císaři r. 1625 dobrovolně jako náhradu 200.000 zlatých a hrozící soud dovedl od sebe odvrátit.¹⁰³) Dědic Michny z Vacínova byl odsouzen k náhradě tří milionů. Stíhání podvodů se táhlo až do dob Leopoldových. Mnoho koupila Magdalena Trčková, Polyxena z Lobkovic, Heřman Černín, Pavel Michna, Vilém Vřesovec, Jaroslav Martinic. Slavata, jenž ke konfiskacím radil, koupil za plnou cenu jen Košumberk, aby jej udržel svému rodu.

*Domácí
kupci.*

Česká hierarchie žádala, aby byly církvi vráceny statky, jež jí byly uloupeny během posledních dvou století. České úřady se postaraly, aby jí vše vráceno nebylo, ale dostala dost. Rozpadlé kláštery začaly povstávat z trosek a probouzet se k životu, vznikla řada nových jezuitských kolejí, jimž byla též část těchto statků přirčena. Jesuitům se vytýká, že polovici jmění, jež v Čechách měli, přijali od Ferdinanda II. Na to třeba odpovědět, že církev nežádala cizí, nýbrž jen své, jen to, co jí bylo od husitů a protestantů uloupeno. Jesuité vystavěli z těchto statků školní budovy, jichž stát dosud užívá k veřejným účelům a bude ještě dlouho užívat. Zbudovali z nich nádherné chrámy, jež jsou dosud chloubou země, a vyživil z nich mnoho tisíc chudých žáků. Žádný člen z nich neobohatil ani sebe ani nikoho ze svých příbuzných. Naopak ne jeden člen věnoval své jmění na církevní a kulturní účely. Šteyer založil ze svých peněz „Dědictví svatováclavské“, Stepling klementinskou hvězdárnu a první meteorologickou stanicí, a dědictví hr. Václava Kolovrata bylo věnováno na stavbu svatomikulášského chrámu. Když byl řád r. 1773 zrušen, byl z jeho jmění zřízen studijní fond, sloužící dále školským účelům.

*Církevní
ústavy.*

1752.

Tyto beztoho smutné události se v populárním tisku zlomyslně překrucují nepravdivým tvrzením, že císař ochudil českou šlechtu a jejími statky obohatil cizáky; rozdmýchává se tím jen hněv a nenávisť proti vítězné katolické straně. Při tom se pisatelé vyhýbají přesným údajům a používají výrazů velmi všeobecných, na př. že byly zkonfiskovány dvě třetiny nebo dokonce tři čtvrtiny země. Teprvo cizinec, *Francouz Denis*, si dal práci a vyšetřil, kolik cizinců císař po Bílé hoře vskutku do Čech přivedl. Píšeť doslovně takto: „Z této doby pochází bohatství Buquoyů, Claryův de Riva, Aldringenů, Trautmansdorfů, Metternichů, Marradasů, Verdugův a dvaceti jiných, jichž jméno samo hlásá, jakého jsou původu.¹⁰⁴) Císař tedy obdaroval a do země uvedl 27 cizinců, hlavně důstojníků, jimž těmi statky zaplatil vojenské pohledávky.

*Kolik
cizinců*

Když popřevratový „zábor“ byl ospravedlňován též tvrzením, že národ mstí pobělohorské křivdy, cítil se profesor Pekař povinen proti tomu jménem dějepisné vědy se ozvat a v díle „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“ píše výalovně takto: „Statky zkonfiskované po Bílé hoře

většinou skoupila nebo i dílem darem dostala česká šlechta, šlechta ze starých dobře českých rodů... Jen menší díl byl darován cele neb zčásti ústavům církevním, nebo důstojníkům vojenským.¹⁰⁵⁾

Přihlédneme-li však k věci blíže, najdeme na ní ještě jiný háček. Těch 27 cizinců nebylo obohaceno vesměs na účet rozených Čechů. Buquoy aroi vystřídál na Nových Hradech a kníže Eggenberk na Orlicku Petra ze Švamberka, direktora, jenž za války zemřel. Ale Marradas vystřídál na Malé Vožici velmi bohatého pána z Fünfkirchen, strádajícího ve vězení na Zbiroze, Verdugo na Doupově se stal dědicem uprchlého Jana Schlicka, Pappenheim zaujal v Mladé Boleslavi a na Kosmonosích místo Hohenlohovo, Aldringen vystřídál Steinsdorfa, Metternich Zedvitze, Della Porta Perglera, Clary de Riva Steinbacha, Taxis Ferstorfa, Trautmannsdorf Schirntingera, Courier Kelbla, de Ense Rebitzera, Kronberg Schütze, Hybner Neumayera atd. Tedy v mnohých případech Němci ustoupili Románům neb jiným Němcům.

A věc ta má ještě jeden vroubek. Nejednen statek, ba velká, rozlehlá panství, z nichž prohlí nebo byli sehnáni Němci-luteráni, dostala se do rukou rodů českých. Velké panství Neydek, jež patřilo Schlickům, koupil Heřman Černín, Fictumův Pruněřov na Žatecku Martinic, Gryspekovu Nelahozevs Polyxena z Lobkovic, Hochhauserův Eisenberk na Žatecku Vilém ml. Lobkovic, nemluvě o Valdštejnovi, jenž skoupil český sever, zvláště rozlehlá lesní panství Frýdlant a Liberec, jejichž majitel Roedern prohl jako psaneo za hranice. Těchto případů by bylo možno zjistit podle Bílkových konfiskací ještě více. Pekař praví, že v nejednom případě posadila Bílá hora českého pána tam, kde byl dřív Němec,¹⁰⁶⁾ a že konfiskacemi nebyl tak postižen střed země jako okraje, zejména sever,¹⁰⁷⁾ tedy kraje osídlené německou šlechtou.

*Morava
a Slezsko.*

Na Moravě dopadla konfiskace značně mírněji než v Čechách. Ze 280 šlechtických statků tam bylo zčásti nebo cele konfiskováno asi 100. Cizinců bylo na Moravu uvedeno 15-20, hlavně generálů, jimž císař zaplatil zkonfiskovaným zbožím své dluhy za najímání a vydržování pluků (Brenner, Collalto, Magni, Croy, Schmidt, Kratzer a j.). Poměrně bylo na Moravu uvedeno cizinců více než do Čech.

Druhá část zkonfiskovaných statků byla skoupena nebo darem dána domácí šlechtě a církevním ústavům. Největšími boháči se na Moravě stali Lichtenštejnové, rod uvedený k nám již od Přemysla Otakara II. Karel Lichtenštejn nabyl královskou přízní r. 1613 Opavska, r. 1623 Krnovska, odňatého pro vzpouru Janu, markrabí braniborskému. Vůdcem povstalců na Moravě byl Velen Žerotín, pán na Mor. Třebové, Zábřeze a Břeclavi. Severomoravská panství byla také darována Lichtenštejnovi, Břec-lav, odhadnutá na 195.000 tolarů, připadla hraběnce z Meggau, jíž Velen dlužil 190 tisíc tolarů. Roku 1636 koupili i toto panství Lichtenštejnové. Několik panství koupil kardinál Dietrichštejn. Bystřici pod Hostýnem, Prusinovice, vzaté Václavu Bítovskému, pak Dřevohostice, odňaté Janu Skrbenskému, dostal Zdeněk Lobkovic, Hrotovice hr. Jiří Náchod atd.¹⁰⁸⁾

*Trojit
přesun.*

Během dějin došlo u nás několikrát k velkým přesunům majetkovým: za válek husitských, po Bílé hoře a po převratě na začátku republiky. Bude jednou zajímavé srovnat tyto přesuny v jejich rozsahu, pohnutkách a provedení. Ukáže se, že po Bílé hoře přece byla otevřena spasná brána pro ty, kteří chtěli své jmění zachránit; 580 pánů bylo všech trestů zproštěno, poněvadž se katolíky stali nebo jimi byli. Konrád z Vechty a jeptišky teplické se přihlásili k čtyřem pražským článkům, a přece byli o vše

obráni a sotva jim byl šat na těle ponechán. Hrabě Lützwow, pán na Žampachu a Vamberce, působil za světové války v Anglii ve prospěch české samostatnosti, a přesto nebyly jeho statky ušetřeny záboru. Nikdo nechť oněm 580 pánům nevytýká nečestné smýšlení. Jestliže se nikdo nehorší nad šlechtou husitskou, jež se přihlásila ke kalichu a při tom uchvátila kus zboží cizího, pak dlužno býti shovívavým k oné šlechtě pobělohorské, jež se zřekla cizího luterství, aby zachránila své jmění vlastní.

EMIGRACE.

Asi 300-350 šlechtických osob opustilo po Bílé hoře Čechy. Někteří prchali před trestem smrti, ostatní odešli pro náboženství, nechť se státi katolíky. Kdo přečte Bílkovy dějiny konfiskací, nemálo se diví, jak mnoho bylo mezi těmito „českými“ emigranty Němců.

Šlechtici.

Němci byli předně dvořané vyhnáního Bedřicha a jeho vojevůdcové Anhalt, Thurn, Hohenlohe a příbuzní zemřelého Colony z Felsu. Což jiného byli uprchlí členové rytířských rodin: z Berbisdorfu, Eisen z Lehrbergu, Elbogner z Unter-Schönfeldu, Früwein, Grysbeck z Grysbachu, z Büna, vládnoucích rozsáhlými statky na Děčínsku, jež skoupili Thunové. Co byli dále Hoffmann z Münchhofenu, Gerstorf z Gerstorfu, Globner z Globna, Habsberger z Habsbergu, Hochhauser z Hochhausu, Haslauer z Haslova, Hofer z Lobenštejna, Kelbich z Ostrychu, Kirchmayer z Reichwic, tři Lamingerové z Albenreuthu? Všichni čtyři Lamingerové se zúčastnili vzpoury a byli těžce trestáni; jména dvou byla přibita na šibenici, čtvrtý, Vilém, dostal milost a zachraňoval rodové jmění. Jeho syn Maxmilián smutně proslul jako trýznitel Chodů. Lamingerovy nevedl do Čech císař, ti tam byli již před Bílou horou, naopak císař tři vyhnal a dva z nich stěží ušli katovi. Dále se vystěhovali z Čech členové rodin: Lang z Langenfelsu, Langenbruck z Langenbrucku, Müllner z Müllhausu, Opperstorf z Opperstorfu, Pergler z Perglasu, Bärenklau z Schönreuthu, Pfefferkorn z Ottopachu, von Roderer, Rausendorf ze Spremberku, Rabenhaupt ze Suché, Rosenhagen z Janovic, Satner z Drahonice, Schwoll, Winkler z Heimfelsu, Steinbach, Somerfeld, Zeidlitz, Zygel atd.

Pekař výslovně píše, že v paradoxním skřížení souvislostí musila to být Bílá hora, aby s nepodajnými ve víře Čechy vypudila za hranice množství Němců.¹⁰⁹⁾ Týž autor dodává, že kdyby bylo šlo pouze o šlechtu, která v prvních letech po Bílé hoře nabyta inkolátu v Čechách, byla by snad přece podlehla dříve nebo později národně českému, ještě přirozeně silnému prostředí první pobělohorské šlechtické generace; příliv její byl beztoho z velké části vyrovnán úbytkem luterské šlechty německé.¹¹⁰⁾ - Podobně píše i Sedláček, že po konfiskacích pobělohorských byla šlechta ohromnou většinou tak česká, že by byla ještě mohla udržet faktické panství českého jazyka, neboť přírůstek Němců, kteří se v letech 1622-6 zakoupili v Čechách, byl téměř vyvážen úbytkem jiných, kteří byli konfiskacemi zbaveni svých statků.¹¹¹⁾ Tedy mezi „českými“ emigranty bylo dosti Němců, a nesporná pravda je, že císař jich vyhnal z Čech asi trojnásob více, než bylo oněch cizinců, jež do Čech uvedl. - Též se poukazuje vždy

jen na to, co emigranti v Čechách zanechali, ale přehlíží se, co ze své vlasti odvezli, a že nejjeden za nepřátelských vpádů naloupil v Čechách víc, než tam zanechal.

*Emigranti
z měst.*

Zrušení majestátu mělo za následek, že se z Čech vystěhovalo i mnoho rodin měšťanských. Je-li pravdivý Slavatův údaj, že odešlo za hranice 30.000 rodin, ubylo tím měšťanského obyvatelstva asi o pětinu. K tomu třeba předně podotknout, že kdyby každá tato rodina byla poslala na Bílou horu aspoň po jednom bojovníku, byli by emigranti postavili vojsko četnější než byla celá císařská armáda. Oni však podle pověsti raději skrápěli růžový palouček slzami než Bílou horu krví. - Podíváme-li se těmto emigrantům z českých měst do tváře, zjistíme totéž, co jsme viděli na emigraci šlechtické, že totiž značný díl mezi nimi tvořili Němci. „Z Prahy na př.“ píše Peckař:¹¹²⁾ „se vystěhovalo v letech 1624-7 pro náboženství na 400 rodin měšťanských; lze tvrditi, že dobrá polovina byli Němci; mezi 19 nejbohatšími mají česká jména nanejvýš dva nebo tři. Z českých emigrantů nejjeden odpuzen cizinou a zachvácen steskem po vlasti, se vrátil; Němec za hranicemi zůstal, protože se vracel z Čech do staré vlasti.“

Velmi usnadněné bylo stěhování obyvatelstvu z pohraničních městeček německých, poněvadž měli na hranice jen několik kroků. Roku 1648 exulanti chebští, počtem 500, žádali, aby jim, jakožto obyvatelům města říšského byl vrácen majetek, povolen návrat a svoboda vyznání augšpurského.¹¹³⁾ Hned r. 1622 byli vypuzeni z jižní Moravy novokřtění (anabaptisté, habáni), vesměs Němci. Jejich počet se odhaduje na 20.000. Jen 10.000 se jich obrátilo, ostatní se vystěhovali na Slovensko, do Sibiňska a Rumunska.¹¹⁴⁾ Byli tam sice trpěni, ale říšský sněm uherský jim r. 1635 opětování křtu zakázal pod pokutou 500 tolarů.¹¹⁵⁾ Mnoho se jich usadilo ve Vel. Levárech. Část jich tam od vídeňských jezuitů byla přivedena k rozumu, a ti se časem poslovenštili. Zatvrzelí odešli za Josefa II. dále na východ - na Ukrajinu a konečně do Ameriky. V nejjednom případě byl emigrantům náboženský útisk jen pláštěm pohnutek povahy hospodářské. Uznává se to dosti všeobecně.¹¹⁶⁾ Kadaňští měšťané, kteří odešli za hranice, byli skoro všichni silně zadluženi. Selští poddaní doufali, že vystěhováním nabudou svobody. Město Chomutov se r. 1626 celé přiznalo ke katolické víře, a jen 12 osob opustilo pro víru zemi; přes to tam bylo r. 1654 obydleno jen 139 měšťanských domů, kdežto r. 1609 jich bylo obydleno 545.¹¹⁷⁾

Těž tak zvaní „moravští bratři“, usazení teprve později (1722) od hraběte Zinzendorfa v Herrnhutě, byli němečtí sedláci z Kravařska. Vydávali se za tajné příslušníky Českých bratrů. Vpravdě neměli nic společného ani s češtvím ani s bratrstvím, byli to Němci dotčení pietismem pronikajícím tam z Těšínska.¹¹⁸⁾ - Tak lze chápati, proč na Moravě, kde emigrace vůbec nebyla příliš velká, slovanský živel po odchodu německých protestantů přirozeným silným vzrůstem nabýval půdy předtím ztracené.¹¹⁹⁾

Bratři. Bratři opouštějí Čechy a Moravu po vydání Obnoveného zřízení zemského (1627) a uchýlili se na Slovensko, do Slez a Polska. Roku 1633 prosila Jednota v Anglii a

v Holandsku o podporu pro své členy - 100 kněží, jiných pak exulantů okolo 4.000.¹²⁰⁾ Tolik asi Bratří opustilo vlast. Usazovali se v nevelikých hloučcích v Púchově, Skalici a jinde. V Pezinku se r. 1667 narodil nejznamenitější bratrský exulant na Slovensku, malíř a portretista Jan Kupecký. Dosti jich také odešlo na Moravu, kde některé vrchnosti, na př. v Třebíči, po řadu let dopřávaly predikantům úkrytu.¹²¹⁾

Luteráni se uchýlili do Lužice, Saska a Braniborska, ač měli volnou cestu na Slovensko; ale luterstvím v nich byl národní cit valně ohlušen, že dávali přednost Německu. Založili tam několik osad, na př. Rixdorf u Berlína, museli se však vzdát všech náboženských úchylek. Českou řeč si místy zachovali až do 18. století. Ponenáhlu však všichni propadali osudu polabských Slovanů. Když jesuitští misionáři pořádali r. 1745 poblíž zemských hranic misie, české i německé, přicházeli na české misie i potomci českých emigrantů ze Saska a litovali, že ty misie nebyly zavedeny v Čechách dříve; to by se jejich předkové jistě nebyli vystěhovali.¹²²⁾ Je to výmluvné svědectví, že hlasatelé bludů jen svádějí a klamou lehkověrný lid.

Luteráni.

Význační mužové mezi emigranty byli *Pavel Stránský*, spisovatel díla *Res publica Bohemia*, *Skála ze Zhoře*, autor *Historie církevní*, *Karel st. Žerotín*, jenž se sice stěhovat nemusil, ale uchýlil se dobrovolně do Slezska, poněvadž nechtěl žít bez společnosti bratrských duchovních, kteří byli vypuzeni. Spravoval však své statky na Moravě a zemřel na svém zámku v Přerově r. 1636. Hlavní chloubou emigrantů je *Jan Amos Komenský*. Na svém místě bude doloženo, že s exulanty se nevystěhoval z naší vlasti ani školství, ani věda, ani umění, ani statečnost, ani etnost, naopak národ se povznesl po Bílé hoře, v době válečných strastí, na stupeň vzdělání, o jakém protestanté v době poměrného blahobytu neměli tušení. Vždyť vysoké učení Karlovo, aby byl alespoň jeden doklad uveden, na něž husitství a protestantství dolehlo dusivě jak těžká můra, bylo hned po Bílé hoře vykřičeno v celém rozsahu, a v rukou katolických dožilo se nového rozkvětu a domohlo se v učeném světě evropském čestného místa, jehož slavná jeho minulost vyžadovala. S emigranty neodešel za hranice ani jediný sbor vysoké školy.

Význační emigranti.

Komenský řídil obyčejnou latinskou školu v zapadlém, zněmčilém Fulneku, předtím v Přerově. Narodil se r. 1592 v Uherském Brodě, vystudoval v Němcích, r. 1628 opustil vlast a usadil se s bratrskou obcí v Polsku v Lešně. Jejich hostitel Bohuslav Leszczynski se sice později stal katolíkem, byl však k dřívějším souvěrcům shovívavý a dopřádal jim ve svém městečku přístřeší dále. Na všech svých cestách do Anglie (1641), do Švédska (1642), do Šaryšského Potoku (1650-54), jenž patřil sibiňskému knížeti Jiřímu II. Rákoczymu, hledal Komenský císaři nepřátele a Bratřím zastánce. Reforma a správa škol byly záminkou a pláštěm politických intervencí.¹²³⁾

Komenský.

Neúnavně vybízel Švédy, Sasy, Francouze, Sedmihradce i Turky proti císaři, aby uvedli zpět do Čech nebojovné Bratry a aby tam nedopustili úplně potlačit evangelické církve.¹²⁴⁾ Papež, jenž před 200 lety vybízel křesťany, aby táhli do Čech zachránit ničené tam katolické náboženství, je vykřičen za nepřítel českého národa. Komenský a emigranti činili totéž. Vodili do Čech všechny národy a neštíteli se spojení ani s Turky. Naše vlast byla od nich ušlapána jako mlat; ale poněvadž to bylo ve prospěch víry luterské a kalvínsko-bratrské, je přesto Komenský s emigranty prohlašován za chloubu národa.

Jaká to strašná ironie pro omezené a naivní bohosloví bratrské, vychvalované jako vrchol křesťanské dokonalosti! Chelčický a bratr Řehoř zavrhl i obrannou válku jako něco hříšného, co se přičí přikazům Kristovým, a poslední bratrský biskup i po vestfálském míru, kdy Evropa

Smutné konce Jednoty.

už byla třicetiletého krveprolití syta, stoje za hranicemi své vlasti, neúnavně povzbuzoval evropské panovníky, Turka nevyjímaje, k další válce proti císaři! A kdyby se byl alespoň sám chopil zbraně jako Plachý, nebo kdyby byl šel povzbudit bělohorské bojovníky! Ale Bratři bojovat neuměli a nechtěli; oni poslali do boje jiné, sami jen lkali a ronili slzy.

A jaký rozdíl mezi bratrem Řehořem, prvním, a Komenským, posledním biskupem Jednoty! Řehoř žil jako mnich, věren evangelickým radám, Komenský, poslední „biskup“ hodné Jednoty, byl třikrát ženat, po prvé ve Fulneku, v době povstání, a později ještě dvakrát. Tak prosaicky a všedně skončily ty vychvalované náboženské reformy husitsko-bratrské a lutersko-kalvínské!

Lešno. Svým polským hostitelům se čeští emigranti špatně odvděčili. Za války polsko-švédské otevřeli lešenští nekatolici Švédům-lutoránům brány a Komenský vybízel lešenské protestanty a Němce k boji proti Polákům-katolíkům a složil panegyrik (chvalořeč) na švédského krále. Hněv Poláků se obrátil proti Bratřím. Vévoda Opaliňský sice zahynul pod hradbami Lešna, města však bylo r. 1650 přece dobyt. Ustupující Němci zapálili Lešno na několika místech a v jeho plamenech vzal za své i Komenského „Poklad jazyka českého“. Tak líčí události Poláci. Komenský se uchýlil do Holandska a zemřel tam v Naardenu r. 1670.

Poslední bratrský biskup nenáviděl katolickou církev z hloubi duše. Hněv husitaké a protestantské doby byl v něm nahromaděn a stupňován do té míry, že i ve spisech zapomíná obvyklé slušnosti a zahrnuje církev výrazy nejnevybranějšími. Po převratě pojmenovali svobodní zednáři, nejzarytější to nepřátelé církve, svůj spolek „lůží Komenského“. Své velikosti však nedosáhl Komenský na poli náboženském ani politickém, nýbrž vychovatelakém. Vydal celou řadu spisů českých i latinských, z nichž nejdůležitější je Didaktika, původně česky psaná, první velký soustavný spis pedagogický, jež základ výchovy vidí ve zbožnosti. Janua linguarum (Brána jazyků) je návod k snadnému vyučování latiny. Z ostatních jeho spisů jsou nejznámější Labyrint, Kšaft, Unum necessarium.

OBNOVENÉ ZŘÍZENÍ ZEMSKÉ. (1627)

R. 1627 byla obnovena zastavená působnost zemských sněmů a úřadů, ale podle Obnoveného zřízení zemského, jímž byla stavovská ústava v podstatných kusech změněna ve prospěch královské moci. Do zemského sněmu byli zpět uvedeni arcibiskup a preláti, a to jako nejpřednější stav. Královská města měla na sněmu jediný společný hlas. Pravomoc sněmu byla velmi omezena, ale nejdůležitější právo, povolování berní, mu zůstalo. Od zemského soudu bylo se možno odvolat ke králi a zemští úředníci byli jmenováni ne doživotně, nýbrž jen na pět let, a přísahali pouze králi, nikoliv též stavům. Inkolát neboli občanské právo v Čechách uděloval též sám král bez sněmu. Český trůn se stal dědičným v habsburském rodě i po přeslici. Rudolfův majestát byl zrušen a náboženství katolické bylo prohlášeno za jediné oprávněné vyznání v zemi. U zemského soudu byla připuštěna vedle češtiny jako úřední jazyk i němčina. R. 1628 bylo podobné zřízení vydáno i pro Moravu. Obnoveným zřízením se stal velký krok k absolutismu, jenž tehdy vítězil i jinde v Evropě. Samostatnost českého státu však zůstala nedotčena. Všichni Habsburkové byli korunováni na české krále, mimo Josefa I. pro válečné nepokoje, ale s rostoucí mocí panovnickovou rostla i váha ústředních úřadů ve Vídni.

Velmi se Ferdinandovi zalíval, že uzákonil u zemského soudu rovnoprávnost němčiny s češtinou; stalo se to přes odpor českých rádců. Nesmí se však při tom zapomínati, že císař uzákonil, co stavové předtím skutkem provedli. R. 1618 a 1619 byla němčina vedle češtiny připuštěna i na zemský sněm, jenž byl dotud rovněž výhradnou doménou češtiny.¹²⁶⁾ Za revoluce se po prvé důležité porady začínaly a končily nejen českou, ale i německou modlitbou a písní.

*Zákon
jazykový.*

Česká kancelář pro země české koruny ve Vídni měla dvě expedice, českou a německou, osazené příslušníky českého státu. Též soudy na pražském hradě byly vedeny a zapisovány česky i německy.¹²⁷⁾ Češtiny se přestalo užívat při zemských deskách r. 1730. Přesto se obecně uznává, že porážkou Bedřichovou bylo pronikání němectví do Čech podstatně oslabeno. Zrušením majestátu byla nadobro zavřena výpadní brána saská, jíž se do Čech nahrnulo nejvíc německých osadníků. Saské obyvatelstvo bylo úplně luteránské, a poněvadž král v Čechách žádného nekatolíka netrpěl, byl německý příliv z těchto stran trvalo zaražen. „Přebělohorská, protestantská germanisace,“ praví často jmenovaný autor, „šla po výtce zdola, postupujíc s luteránskými měšťany a sedláky; proto byla daleko nebezpečnější. Pobělohorská germanisace postupovala převahou shora, uvádějíc do země cizí šlechtu,“¹²⁸⁾ jež byla sice původu ponejvíce románského, ale němčiny užívala jako jazyka dorozumívacého.

Pohraniční pás německý poněkud zesílil voláním kolonistů z jižních Němec do krajů válkou vyliďněných. Bylo jimi obsazeno hlavně Chotěšovsko a Všeruby západně od Plzně. Němčina nabyla v této době převahy ve Stříbře, Žatci (1661) a r. 1703 v Litoměřicích. Od té doby zůstalo národnostní rozhraní v podstatě nezměněné. - Lze říci, že na Bílé hoře bojovali katolíci Jihoněmci proti protestantským Severoněmcům, a české dějiny zjišťují, které vítězství bylo pro národ menším zlem.

OBNOVENÍ KATOLICKÉHO NÁBOŽENSTVÍ

Události r. 1547 a 1618 Ferdinanda poučily, že jeho vláda není v Čechách zabezpečena, dokud většina země vyznává jinou víru než on. A přece na českém království mu nadmíru záleželo, nejen pro rozsah a bohatství jeho zemí, ale i pro jejich právní postavení v německé říši. Český král byl prvním mezi světskými kurfiřty. Kdyby se v Čechách udržel král protestantský, byli by všichni čtyři světští kurfiřti protestanté, nabyli by v kurfiřtském kolegiu většiny a za císaře by sotva byl zvolen katolík. Habsburkům bylo uhájení Čech totožným s uhájením císařské koruny. A poněvadž luteráni a Bratři jejich panství v Čechách ohrožovali, bylo potlačení sekt pro Habsburky příkazem státní moudrosti. Trpěli tedy protestanty na Slovensku a v Uhrách, trpěli je i ve Slezsku, ale netrpěli jich v dědičných zemích alpských a pak v Čechách, na nichž tkvěla první kurfiřtská hodnost. Když vpadl Bedřich Pruský r. 1741 do Slezska, jež zůstalo do dvou třetin luteránským, byl tam od obyvatelstva vítán s velkým jásosem. Když však vkročil do Čech, choval se k němu národ velmi nepřátelsky a nenáviděl v něm cizího vetřelce. Habsburkové Slezsko ztratili, poněvadž se jim nepodařilo úplně tam vyhladit luterskou víru.

*Politické
důvody.*

R. 1621 a 1622 byli z Čech i z Moravy vypovědění nekatolíci duchovní a zakázány nekatolické bohoslužby. Tato nařízení byla častěji obnovována, poněvadž dosti predikantů se v zemi skrylo a živilo v obyvatelstvu odpor proti katolickým obřadům. Saský kurfiřt, jenž netušil, jak dalece chce císař kořistit z vítězství, k němuž mu dopo-

*Vypuzení
pastorů.*

máhal, byl velmi roztrpčen zvláště vypuzením německých pastorů a zavřením dvou pražských kostelů, vystavěných tam i s jeho podporou pro německé luterány. Kolísající Ferdinand však byl od neústupné strany katolické hnán na nastoupené dráze vpřed a kurfiřtovi bylo odpověděno, že ani on netrpí v Sasku žádného katolíka. Vyháněním pastorů byla rekatolisace zcela provedena.

Šlechta. Královská komise, složená ze světských i duchovních osob, procházela kraje a svolávala především místní šlechtu. Některý z pánů, hlava komise, předložil shromážděným přání královo, aby se s ním srovnali ve víře. Kteří byli ochotni, bývali poučeni od duchovních členů komise, vzdorovití bývali posláni do Prahy k Jaroslavu Martinicovi. Ten říkal, že jeho život při svržení do hradního příkopu mu zachovaný, nepatří jemu, nýbrž Bohu, a že jej chce vynaložit jen ke cti a chvále Boží. Po poučení a domluvě nejvyššího hofmistra pak upouštěli od vzdoru a obyčejně v jesuitském chrámu se vyznávali z hříchů.¹²⁸⁾

Šlechta přilnula ke své starobylé víře upřímně a záhy v ní viděla součást své stavovské tradice jako ve svých erbech a titulech. Žádný ze šlechticů později neodpadl; souvisí to i s tím, že se jim dostává i pečlivějšího vychování v náboženství. Česká šlechta snadno zapomněla na husitskou a protestantskou dobu. Neměla co opustit a čeho želet.

Města. Nejvíce záleželo církevním i státním úřadům na obrácení Prahy. Řeholní klerus, zvláště jesuité, kteří v té době v Praze kázali na devíti místech, ze světských duchovních zvláště kanovník Jan Ctibor Kotva, vynaložili vše, aby nadchli měšťanstvo pro starodávnou víru, tak dlouho tupenou. Nejprve se to podařilo na Starém Městě. Ledy předsudků se cele uvolnily r. 1628, ne bez velké zásluhy nejvyššího hofmistra hr. Jaroslava Martinice. Velký byl nával do klementinské koleje těch, kteří se chtěli dát poučit ve víře, že členové řádu práci stěží zmáhali. Klerici vykládali skupinám hlavní články víry ve školních třídách; dávali jim i katechismy, kněží pak je ve chrámě zpovídali. I dvanáct protestantských kazatelů se zřeklo herese, a jejich veřejné odsouzení bludů nemálo přispělo k utvrzení nově obrácených. Též rektor Karolina Jan Kampanus Vodňanský se stal r. 1621 katolíkem. Toho roku přijali členové klementinské koleje v Praze i na venkově do církve 22.360 nekatolíků. R. 1623 dal Jan Kotva, správce týnského chrámu, za noci jesuitskými chovanci snést s kostelního štítu pALLADIUM husitské Prahy - obrovský kalich a sochu krále Jiřího. Místo kalichu byla ve výklenku umístěna socha Panny Marie. Emigrant Pavel Skála píše, že r. 1622 „velmi mnozí“ stoupenci České konfese (luteráni) se stali katolíky. Někteří z bázně, někteří z přesvědčení, jiní ze zjištění.¹²⁹⁾

Ku podivu snadno se smířil s novou vírou i Tábor, hnízdo nejrůznějších sekt od svého začátku. Stavovská posádka se tam hájila po kapitulaci Prahy ještě celý rok, teprve v listopadu r. 1621 se vzdala Marradasovi. Hned v lednu následujícího roku začali dva jesuité měšťany vybízet k přijetí katolického náboženství s nenadálým úspěchem. Císař městu vrátil statky pro vzpouru mu odňaté, a nuntius Carafa prohlásil,

že město Tábor, jež nejdéle císaři vzdorovalo, ochotným přijetím katolické víry ostatní česká města předstihlo.¹³⁰⁾ Též Louny byly odvráceny od bludu během měsíce od dvou jesuitů.¹³¹⁾ Stránský je proto ve svém díle pokáral, že obratem ruky změnili svou víru. Podobně též Příbram, Rudolfov a vůbec velká většina jihočeských městeček se po dobrém zřekla bludů a vrátila se k starobylé víře. Bylyť v jihozápadních Čechách Budějovice a Plzeň vždy pilíři římské strany.

V řadě měst však narazily „vyšší rozkazy“ na pochopitelný odpor, tu větší, tam menší, hlavně u řemeslnictva. Byli voláni na radnici a od vládních komisařů vyzváni, aby se se svým zeměpánem srovnali ve víře a aby se od přítomného duchovního člena komise ihned dali poučit. Docházelo i k hádkám, vytáčkám, byly žádány a povolovány odklady a znovu prodlužovány. Když důvody a domluvy nepomáhaly, bylo přikročeno k donucovacím prostředkům. Nejostřejší byl, že bylo do městečka vloženo vojsko a měšťané je musili živit. Jmenovitě do domů nejzarytějších, kteří jiné občany ve vzdoru utvrzovali, bývalo ubytováno po 15-20 vojáků. Účinek se brzy dostavil. Majitel domu se buď vykázal potvrzením, že byl u zповědi, t. j. že se stal katolíkem, nebo se s rodinou vystěhoval; staly se případy, že příbytek i zapálil. K takové zoufalosti však úřady obyvatelstvo dohánět nechtěly, aby nebylo poplatníků. Po prvé bylo použito vojska v Berouně (1625), pak v Kutné Hoře, Ml. Boleslavi, Kolíně, Trutnově, Chomutově, Chebu, Litoměřicích, Hradci Králové, Vys. Mýtě, Kadani, Prachaticích, Rokycanech, též na Malé Straně a jinde. Někde byli mluvčí nekatolíků uvězněni. Několik dní samoty o vodě a chlebě zlomilo jejich odpor.

Na Moravě, jejíž politickou správou byl pověřen kardinál Dietrichštejn, bylo voláno vojsko jen v řídkých případech. V Prostějově musilo chránit misionáře, na 14 dní byl vložen oddíl mušketýrů do jedné vsi u Hranic. Někdy stačily prostředky mírnější: odepření občanského práva, práva na živnosti, oddavků, církevního pohřbu, vězení a půst, pokuty za nesvěcení svátků a nezachovávání postu. Ony vojenské oddíly jsou nazývány „lichtenštejnskými dragonádami“, ač to zpravidla bývalo vojsko pěší. Jako reformační komisař v čele těchto oddílů smutně proslul Španěl Don Martin Huerta, muž prchlý, jenž někdy zatvrzelé kacíře i vlastní rukou bil. Tak obrátil Domažlice, Žatec, Nový Bydžov a Kutnou Horu. Ta byla ze všech měst nejzatvrzelejší a nejvíce utrpěla emigrací. Z domácích pánů takovými pomocníky misionářů byli Pavel Michna z Vacínova, Přibík Jeníšek z Oujezda, Lev Libštejnský z Kolovrat a Vilém Vřesovec. Marně se ohrazoval proti takovému zasahování státní moci do věcí náboženských kardinál Harrach, nástupce Loheliův. Teprve koncem vlády Ferdinanda II. se od vojenské pomoci upouštělo.

Venkovský lid se musil spíš či později srovnat ve víře se svou vrchností, ať již po dobrém či po zlém. Historik Schmidl výslovně praví, že většina národa přála bludu nikoliv ze zlé vůle, nýbrž z nevědomosti.¹³²⁾ Ale staleté předsudky se nedaly naráz zlomit, o to se starali i predikanti, skrývající se po zemi. Neúnavní misionáři se chápali díla na zarostlém úhoru znovu a znovu. Někdy nebylo radno, aby se bezbranný

1629. věrozvěst do lvové jámy odvážil a nejednou bylo třeba, aby jej vojenská hlídka chránila proti násilí. Rozezlení sedláci rovenští ubodali P. Matěje Burnatého u Libúně a jeho průvodce, chovance jičínské koleje Jana Rokytu, syna obráceného pastora z Tábora, po marném úsilí, zviklat jej ve víře, ubili a utopili ve stoce. - R. 1625 byl od rozzuřených sedláků zabit Ota z Vartenberka, poslední člen starobylého českého rodu. Zúčastnil se vzpoury, prohl do Saska, přímlovou tamního kurfiřta došel milosti; stal se katolíkem a snažil se obrátit i své poddané. Ota však zůstal čím byl dříve, „hlavou divokou a života rozmařilého“ a své poddané dřel nelítostně. Ti se vzbouřili, dobyli jeho zámku v Markvarticích (u Č. Kamenice) a svého pána i s jeho paní přes úpěnlivé prosby bez milosrdenství zabili.

Radikální
postup.

Je nepochybnou pravdou, že čeští evangelíci by se byli dali snadno získat pro staro-utrakvismus. Bylo třeba jen dosadit svěcené duchovní a nařídit, že kdo přijímá oltářní Svátost, musí jít dříve ke zpovědi. Ale rozhodující kruhy neznaly kompromisu. Utrakvismus byl pláštěm, pod nímž se skrývaly všechny sekty; kalich jim byl všem společným symbolem vzdoru proti Římu. Vítězná strana však nechtěla lít nové víno do starých sudů. V Římě byl r. 1621 pro Čechy vymožen a 1622 ohlášen zákaz kalicha. Železo bylo kuto, dokud bylo žhavé, a navrstvený kacírský rmut, snášený k nám po staletí se všech koutů světa, byl kovovou metlou vyčištěn až na dno.

Z celého je patrné, že část národa byla do církve vtažena jakoby za vlasy. Chyby a příkrostiti, které se při tom staly, jsou od liberálních spisovatelů do omrzení rozprádané, aby vzbudily nenávisť ke katolické straně a katolická víra je prohlašována za něco cizorodého. Přehmaty uznával a ohrazoval se proti nim již kardinál Harraoch; uznává a odsuzuje je každý vzdělaný člověk. Při tom však dlužno mít na paměti, že to nebylo v Čechách nic nového. Roku 1421 Pražané spojení se Žižkou úprkem dobývali českých měst od Rudohoří až po Krkonoše a Šumavu a uváděli do nich čtyři články pražské a při tom se dali někdy krutostí tak daleko unést, že celá města úplně vybili, nešetříce ani žen a dětí. To se dalo ve jménu kalicha, a je to posuzováno s blahovolnou umírněností. Tentokrát se kolo dějin točilo směrem zcela opačným. Ba ani ono vkládání vojska nebylo v Čechách něčím dotud neslychaným. Direktoři již r. 1618 ustanovili, aby se pražským katolíkům dalo do domů po 10-18 vojácích, aby mírnili svou radost nad úspěchy císařských zbraní.¹³³⁾

V úžatol
menšiny.

Pobělohorský katolicismus není v našem národě něčím cizorodým. Cizím importem bylo viklefství, valdství a luterství. Část našeho národa však si vždy zachovala onu formu křesťanství, kterou vyznával sv. Václav se svatými dědici a slavný císař Karel. Tato menšina, obrozená a zesílená dechem pravé katolické reformy, vrhla se v příznivé chvíli na luteránskou většinu jak David na Goliáše. Není to první ani poslední případ v dějinách, že dobře řízená a nadšená menšina povalila většinu.

Čeští luteráni zvedli dvakrát vzpouru proti svému králi. Po prvé byli poraženi r. 1547, ale slabá katolická menšina ještě nedovedla vítězství užítkovat. Protestanté se brzy vzpamatovali a znovu vztyčili pyšně hlavu. Při druhé vzpouře však bylo české luter-

ství na Bílé hoře nejen poraženo, ale i doraženo. Koleje mezitím odchovaly dosti pracovníků duchovních i světských, kteří toho vítězství plně využili a katolické víře znovu zjednali průchod v celé zemi. Jak misionáři tak i jejich světští pomocníci, ba i velitelé oněch vojenských oddílů, s výjimkou jednoho nebo druhého, byli rození Čechové. Duch oživuje, bezduchá hmota nic neprospívá. Za saského vpádu se v Praze zviklalo 1631. ve víře asi 15.000 nově obrácených, mládež však zůstala pevná.¹³⁴⁾ R. 1648 se tato dorostlá generace chopila zbraně a 5.000 Švédů, kteří Praze přinášeli luteránskou víru, na hradbách pozabýjela. Totéž platí o Brně.

Protestantští predikanti byli ze země vypuzeni, ale v rukou lidu zůstalo jejich slovo psané, jež nepřestávalo lehkověrných ve víře mást. Když se tedy některá obec obrátila, žádala náboženská komise o vydání kacířských knih, jež byly veřejně spáleny. Nejvíce je rozkřičen jako zhoubeč českých knih *Antonín Koniáš* (Koňas), Pražan, člen jezuitského řádu, muž velmi zbožného a přísného života, jenž byl 37 let misionářem, hlavně ve východních Čechách, a někdy i pětkrát denně kázal. Jeho činnost však spadá již do první polovice 18. století, kdy tajní agenti, zvláště z Pruska, pobořovali poddané v Čechách a lákali je do Braniborska. Vláda stíhala tyto emisáře a podloudné donašeče kacířských knih přísnými tresty a r. 1725 císař zvláštním patentem nařídil, aby všechny ony knihy byly sbírány a páleny. Bludatelské spisy. † 1760.

Nejvíce práce si Koniáš na misiích dával s prohlížením knih. Některé jen opravil, v jiných začernal závadná místa tuší, z jiných vytrhl list. Knihy veskrz bludné, jichž nebylo možno opravit, páčil ohněm. R. 1729, pak 1749 vydal „Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamykající“. Je to seznam českých, německých, latinských a francouzských knih závadných. Českých knih, jež mají být zničeny, tam uvádí 1233. Jsou to ponějvíce nekatolické postily, modlitby a kaucionály, pak bratrské bible, buď pro jejich nekatolický výklad aneb proto, že některé části Písma svatého se v nich prohlašují za padělký. Poněvadž od začátku knihotisku až do roku 1770 vyšlo podle Jungmanna úhrnem 3614 českých knih, odsoudil jich Koniáš k zničení třetinu. Z 213 dějepisných jen 43. Ze spisů cizojazyčných v Čechách čtených je jich v Klíči zavrženo asi 1000, jednak pro bludnost, pověrčivost, a 449 německých, 77 francouzských a 8 latinských pro kluzkost. Koniáš tak poznal tehdejší literaturu jak málokdo a jeho Klíč je nejen indexem zakázaných knih, ale zároveň dobrou rukojetí bibliografickou, poněvadž podává i krátký obsah spisů. Je-li pravda, jak se tvrdí, že jich 30.000 vhodil do plamenů, podle jiného údaje 60 tisíc, byla mezi nimi českých asi polovice. „Klíč“.

Žádný z těchto spisů nepadl v propast nepaměti. V klášterních knihovnách bylo zvláštní oddělení zvané karcer, to jest vězení, a v něm byly zavřeny libri prohibiti - knihy zakázané. V těchto příhrádkách bylo uschováno nazbyt výtisků pro přátele literárních dějin. Hanuš praví, že z vážnějších knih, cenu trvalou majících, neschází nám téměř žádná a že ani zachovaných nelze namnoze čísti bez velkého hnusu.¹³⁵⁾ Rovněž Tomek píše, že ničené knihy byly ponějvíce chatrné plody náboženské zhýralosti, a lidu byly odnumány, aby se jimi nemátli ve víře.¹³⁶⁾ Nikdo jich nevydává. Tlí dále v přítmí knihoven, zůstaveny na pospas molům.

Za knihy odňaté rozdával Koniáš knihy katolické, pořízené přízní četných dárců, mimo jiné i hraběte Antonína Šporka, původně jansenisty, jenž tento blud v Čechách šířil hlavně německými spisy. Koniáš však jej obrátil a naklonil k podporování katolického tisku českého. Mimo Klíč vydal šest jiných spisů.

Velkou zásluhu o šíření českých knih si získal jiný člen téhož řádu, P. Matěj Šteyer, rovněž Pražan, jenž z otceckého podílu a úspor matčiných založil při novoměstské koleji sv. Ignáce „*Dědictví svatováclavské*“ na vydávání českých nábožných spisů katolických, první to podnik pro šíření „Dědictví svatováclavské“ 1660.

českých knih. Za prvních 80 let jich dědictví rozdalo 80.000. Když v době josefinské bylo jejich vydávání znemožněno, založil roku 1829 exjesuita Antonín Hanikýř dodnes zdárně působící „Dědictví svatojanské“.

Nynější univerzitní knihovna má 1665 kodexů, to jest knih psaných rukou, a mezi nimi 79 spisů husitských. Tři čtvrtiny všeho toho uchovali jesuité, jimž byla r. 1622 odevzdána skrovňoučká knihovna starého Karolina. Husitské rukopisy, jež tam našli, nezničili, nýbrž pečlivě je opatrovali.¹³⁷⁾ Dříve než někdo zvedne kámen na Koniáše, nechť si vzpomene, kolik klášterních knihoven zkazili husité, knihoven těžce pořízených před vynalezením tisku. Těch nikdo nelituje, patrně proto, že byly katolické. Zato pro luterské býlí, jehož četba naplňuje i liberálního historika velkým hnusem, jsou roněny krokodíli slzy. - Že by byl P. Firmus v okovaných botech šlapal lidem na nohy a tak je nutil k vydání kacířských spisů, je lež dávno soudně vyvrácená, ale vždy znovu omílaná.¹³⁸⁾

ALBRECHT VALDŠTEJN. (1625-1634.)

Jeho mládí. K nejvýznačnějším mužům třicetileté války a nejtragičtějším postavám našich dějin patří Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna, vévoda frýdlantský, meklenburský, zahaňský a hlohovský, generalissimus císařských vojsk. Narodil se r. 1583, pocházel z Heřmanic u Jaroměře, kde jeho otcí Vilémovi náležel nevelký statek. Valdštejnové měli původ od Markvarticů, jeho matka byla rozená Smiřická ze Smiřic, vyznání byli luterského. Již v dvanáctém roce Albrecht úplně osiřel. Nejprve ho vzal k sobě poručník Jindřich Slavata z Košumberka, u něhož byl s jeho syny a též s Vilémem Slavatou vychováván bratrským knězem. Ale r. 1597 už jej vidíme v Goldberku ve Slezsku na latinské škole protestantské, odkudž se po dvou letech odebral na protestantskou akademii v Altdorfě u Norimberka. Tehdejší studentstvo bylo vůbec velmi svévolné a mladý šlechtic český byl pro svou bujnost nazýván „divochem“, „der Tolle“. Když musil pro řadu nezbedných kousků a nelibostné sešlehání famula r. 1600 akademii opustit, cestoval po západní Evropě a po Itálii, kde jeho zájem upoutala astrologie, z jejíhož tajemného kouzla se nevymanil do posledního dechu.

Vrátiv se do vlasti, vstoupil do služby dvorské a vojenské. R. 1604 bojoval v Uhrách, pak se stal komořím Matyášovým, r. 1607 už byl katolíkem, byv obrácen olomouckým jesuitou Vítem Pachtou. Ten mu zprostředkoval i sňatek s Lukrecií Landekovou, již mimo Vsetín a Lukov patřilo několik jiných statků.¹³⁹⁾ Před svatbou si však dal od Keplera vyložit svou planetu. Kartuziánům vystavěl ve Štípkě kostel, jesuitům dovohl misie na získaném zboží a vykonav u nich duchovní cvičení, vydal se r. 1617 s najatým plukem do pole proti Benátčanům, s nimiž Ferdinand Štyrský vedl válku. Za povstání zůstal věren císaři a za konfiskaci získal lví díl, obohativ se jako kdysi Crassus v Římě.

Vévodství frýdlantské. R. 1623 prodal své statky na Moravě a veškeré své jmění přenesl do severních Čech a soustředil je tam kolem rozsáhlých statků Smiřických, o něž byl nekalými praktikami připravil svou sestřenicí Markétu. Celkem tam skoupil asi 70 panství. Jejich souvislost rušily statky četných šlechticů; ty pohnul nátlakem i sliby, že se stali jeho many-

Jiní byli many císařovými, od něhož Valdštejn toto vrchní lenní právo koupil. Četným důstojníkům prodal kusy svých statků v dědičná léna a tak přes 100 vasalů v něm uznávalo vrchního lenního pána. Celé zboží zabíralo tři čtvrtiny kraje mlado-boleslavského, čtvrtinu hradeckého a kus litoměřického. Nejvýznačnější města tam byla Jičín, Frýdlant, Liberec, Bělá, Česká Lípa, Hostinné. Střediskem byl Jičín, jenž náležel Smiřickým. Nazvána byla celá država podle Frýdlantu, odňatého pánu von Roedern.

Tuto državu spjal Valdštejn řadou privilegií ve zvláštní politický celek. Již r. 1622 se stal hrabětem, 1623 knížetem, 1625 vévodou frýdlantským, 1628 mu byl udělen řád zlatého rouna, dostal právo razit minci stříbrnou i zlatou s vlastním obrazem, právo udělovat šlechtictví a povyšovat osady na města. Vévodství mělo svou vlastní správu, své soudy a desky a německou úřední řeč. Vévoda chystal i vlastní sněm. Jako se postupně oddalovalo od Moravy Opavsko a od Čech Kladsko, splývající se Slezskem, tak se začalo uvolňovat od Čech nové toto vévodství, vzniklé na úpatí Krkonoš. Valdštejn tím prokázal své vlasti malou službu, ale ukojil tím svou ctižádost. Byl podřízen přímo králi a císaři, a vykonáváje pod jeho svrchovaností ve svém státečku všechna zeměpanská práva, cítil se rovným říšsko-německým knížatům.

Ferdinand toto tříštění Čech sice nerad viděl, ale věrnému služebníku ve své štědrosti nic neodepřel. Vévoda měl také u dvora mocné příznivce. R. 1614 zemřela jeho první choť; druhou se stala Isabela Harrachová, jejíž otec hrabě Karol Harrach patřil k nejdůvěrnějším Ferdinandovým rádcům. Velikost Valdštejnova ducha se snad nejjasněji zračila v hospodářském povznesení jeho vévodství. Stalo se takřka ohromnou dílnou, dodávající císařskému vojsku všechny potřeby, a pro blahobyt slulo „terra felix“ - „šťastná země“, ostatní země „terra infelix“ - „nešťastná země“. Svou residenci město Jičín velmi rozšířil a usazoval tam mistry a dělníky z Nizozemí a Itálie, zřizoval zbrojírny, tkalcovny, sázel moruše, zveleboval hornictví. Jesuitům tam založil velkou kolej, jež se měla stát universitou, budoval tam podle kompostelského vzoru biskupský chrám, postavil jen část, pro sebe zámek, nádhernou alej lipovou a libosad.

*Povznesení
Jičína.*

Byl pak vévoda postavy vysoké, hubené sice, ale svalnaté, vlasy měl naryzlé, tvář bezbarvou a chladnou; zato černé oči byly plny ohně a podmaňující síly. Býval zamračen, málo mluvil a skoro nikdy se nesmál. Byl hrdý, náladový, pánovitý a jeho ctižádost neznala mezí. Byl přísný do krutosti. Též si líboval v jaderném, siláckém způsobu mluvení. Dlouhý život ve vojenském táboře podryl časem jeho pevné zdraví.

*Jeho
povaha.*

R. 1623 hájil Moravu proti Bethlenu Gáborovi. Matyáš Thurn totiž a Velen Žerotín podnikli r. 1622 cestu do Čáslav¹⁴⁰⁾ a bohatým darem peněžním pohnuli velkého vezíra k válce proti císaři. Thurnovi se odvděčil vezír dvěma purpurovými obleky, ozdobenými zlatým vyšíváním, a dvěma krásnými koňmi; k jeho počtě byla též pořádána hostina. Bosenský a budínský paša a tatarský chán dostali rozkazy, aby se s pomocnými sbory přidali k vévodovi sedmihradskému. Přivedli mu 30.000 vojska.¹⁴¹⁾

Háj Moravy 1623.

*Bethlen
a Turci.*

Bethlen sice ujednal s císařem r. 1621 v Mikulově mír, ale poštván byv německými protestanty a zimním králem, započal proti němu r. 1623 nepřátelství znovu.

Jeho branná moc a tureckých spojenců se odhaduje na 60.000 mužů. Zaplavil celé Slovensko a ohrožoval Rakousy a Moravu. Císařské vojsko nahonem sebrané, jemuž velel vévoda Montenegro a Valdštejn, se zavřelo v Hodoníně, chráněném močály, říčními toky a valy. Bethlen je oblehl, podnikal útoky na náspy, zbavil je dovozu a čekal, že je hlad dožene k složení zbraně. Jeho slova, že si o sv. Martině v Praze pochutná na dobré huse, způsobila v Čechách i na Moravě nemalé pohnutí a císař nařídil Lichtenštejnovi, ať hlavní město dobře zásobí a opevní.

Turečtí spojenci mezitím podnikli na Moravu vydatnou razii. Zabíjeli, loupili, pálili a jímali bezbranné obyvatelstvo až ke Znojmu a Brnu, jehož předměstí spálili. Slovácko i Haná, vůbec větší část země, byla postižena zhoubným vpádem. S ohromnou kořistí se vrátili Turci k Hodonínu, jmenovitě s velkými stády dobytka a s 10.000 zajatých Moravanů, hlavně hochů a žen.¹⁴²⁾ V táboře bylo pro celou tu kořist sotva místa. Bethlen však z ní měl malou radost. Pohroma země, spáchané zločiny, pláň a bédování zajatců, jež se na všech stranách ozývaly, stud před evropskou veřejností jej nemálo hnětly. Žádal tedy Turky, aby mu část zajatců postoupili; ti odepřeli. Přerézali provazy stanu, jenž padl pašovi na hlavu, a chystali se k návratu, aby zachránili celou kořist. Už půl roku marně útočil Bethlen na nepřátelské ležení; výpady z něho činěnými utrpěl i sám citelnou škodu, doba roční pokročila, spojenci jej opouštěli, ujednal tedy s císařem 18. listopadu příměří a následujícího roku (1624) mír, spokojiv se se Sibiňskem a Zátisím.

Mik. Esterhazy, Mik. Forgacz, Mik. Banfy, Lad. Horvath a jiní uherští magnáti, Ferdinandovi věrní, rychle sebrali hotovost a číhali na Turky, vlekoucí kořist. Jednak za noci, jednak při přechodech přes Nitru a jiné řeky, přepadali jednotlivé houfy, z části je pobili, mnoho lupu jim odňali a zajatce, hnané jak němou tvář, osvobožovali. Za boje s jedním oddílem se jich zachránilo útekem 1400. Největší část oněch Moravanů byla před tureckým otroctvím zachráněna. Dějepisci, oslavující emigranty, které celá Morava proklínala, pomíjejí tato zvěrstva, jimi zaviněná, zarytým mlčením.

*Válka
dánská
1625-1629.*

Protestanté postavili proti císaři dvě vojska; jedno vedl dánský král Kristián, druhé Mansfeld. Katolíci postavili jedno pod Tillym, placené ligou, druhé měl vypravit císař. Ten však neměl po tak rozsáhlých konfiskacích ani peněz, ani armády. Též oba jeho vůdcové zahynuli ve válce s Bethlenem, Dampierre již r. 1620 u Bratislavy, Buquoy u Nových Zámků 1621. Dvořané hledali muže, jenž by najal a vyzbrojil 20.000 vojska. Tu se nabídl Valdštejn, že postaví armádu 40.000 mužů. Dvořané v tom viděli schlubnost, Valdštejn však pravil, že 20.000 zemře hladem, 40.000 se se však uživí samo. Byl tedy r. 1625 jmenován vůdcem všeho císařského vojska a brzy měl kolem sebe 30.000 žoldnéřů. Vytrhl s nimi do severního Německa proti Mansfeldovi, jehož zásadu, že válka živí válku, začal provádět sám ve velkém měřít-

ku. Děsně stenaly země pod kontribučním útlakem. Kdekoliv se generalissimus se svými utábořil, vymáhal bezohledně dávky na příteli i nepříteli. Když v dubnu r. 1626 chtěl Mansfeld proniknout na levý břeh Labe a dobýval opevněného předměstí u *Des-savy*, nastrojil Valdštejn zálohu, 6000 mužů mu pobil a 2000 zajal.

Doplniv vojsko, namířil Mansfeld z Braniborska v červenci do Slezska a odtud na Slovensko, kde se spojil s Bethlenem, jenž dnes ujednal mír a druhého dne jej zrušil. Valdštejn chvátil za Mansfeldem. Spojení obou svých odpůrců však překazit nedovedl a u Ostrihoma se proti nim neodvážil rozhodného boje. Na štěstí se Bethlen opět smířil s císařem a Mansfeld jím zrazený prodal děla budínskému pašovi, trosky jeho armády se v malých oddílech vrátily domů a Mansfeld sám s hloučkem důstojníků nastoupil cestu k dalmatským přístavům. V Bosně však dokončil svou pohnutou životní dráhu. Zemřel, oblečen jsa v nejlepší zbroj, stoje, podpírán od dvou důstojníků, 26. listopadu 1626 v 46. roce věku. Čechové naň vzpomínají s pocity smíšenými.

*Mansfeld
† 1626.*

Tilly mezitím porazil dánského krále a Valdštejn, zesíliv své voje, obsadil Slezsko, Branibory, Meklenbursko a celý poloostrov jutský. Od dávné doby nevlály císařské prapory tak vítězně v oblasti dolního Německa; vlna katolické převahy stanula až na břehu severních moří. R. 1628 byl Valdštejn jmenován generálem moře Atlantického (Severního) i Baltického a bylo mu poručeno zbudovat loďstvo, s jehož pomocí se Španělé chtěli obořit na Nizozemsko. Města hanseatická se však bála o náboženskou svobodu a zavřela před císařským vojskem brány. Valdštejn je chtěl k povolnosti přinutit. Oblehl Štralsund a vyhrožoval mu, že jej musí srazit dolů, kdyby byl i řetězy k nebi přikován. Městu se však dostalo pomoci od Dánů i Švédů a Valdštejn po čtyřech měsících od obléhání upustil, pozbyv při útocích 12.000 vojska. Král dánský byl přesto donucen k míru a Valdštejn stanul na vrcholu slávy.

*U moře
Baltického.*

1629.

Jednak náhradou za výlohy, jednak v odměnu mu bylo dáno vévodství zahaňské a meklenburské, z něhož byli vévodové pro vzpouru proti císaři vyhnáni. Byl titulován „Výsosti“, jeho ležení slulo „dvorním“, v jeho komonstvu bylo skoro 2000 osob vojenských i civilních, 150 šlechticů, 4 knížata. Vydržoval si mnoho set koní, mnoho vzácných povozů, a kurfiřti s upřlišením a s žárlivostí říkali, že ani králové a císařové tak skvostného dvoru nemají.

*Na vraholu
úspěchů.*

Štěstí však není bez závisti. Vévoda byl nejmocnějším mužem v Německu, jež železnou paží schýlil k nohám císařovým, a dával zvláště kurfiřtům svou moc pociťovat. Mluvil o nich pohrdlivě, říkal, že je naučí moresům, císař že jejich hlasů nepotřebuje, nýbrž že bude vládnout v Německu dědičně jako králové ve Francii a Španělsku. Několik knížat bylo zbaveno svých území a Valdštejn se chystal dosadit na jejich místo své generály. Tyto kroky zřejmě mířily k přetvoření Německa ve vojenskou despotii pod dědičnými habsburskými císaři. Vítězná výprava proti Turkům měla dodat Ferdinandovi odvahy k provedení velké ústavní změny. Vévodova mysl rozpřádala gigantické plány; při tom stále rozmnožoval vojsko, již přes 100.000 silné, lákaje k němu vyššími platy nejlepší důstojníky.

*Velké
plány.*

Jako těžký balvan spočívala jeho armáda na bedrách Německa. V létě r. 1630 se však sešel v Řezně říšský sněm a na něm se snesla proti císařovu vojevůdci bouře nevole a hněvu. Zaplavuje prý říši zbytečným vojskem, jež děsně řádí a obyvatelstvo ožebračuje. Jen na Braniborsku prý bylo vynuceno 40 milionů zlatých (ve skutečnosti 10). Vyhnaní kurfiřta falckého (zimního krále), vévod meklenburských a jiných knížat z jejich zemí srazilo účastníky sněmu bez rozdílu vyznání v jeden šik proti císaři a jeho vojevůdci z obavy, aby je snad nestihl týž osud, a Francie, nepřejíc si sjednoceného Německa, jejich požadavek podporovala. Císaři bylo i vyhrožováno, že jeho syn nebude zvolen za nástupce. Valdštejn arci měl dobrou radu nasnadě. Byl ochoten

*Jeho
sesazení
1630.*

Řezno přepadnout a vzpurný sněm zajmout. Ferdinand měl nesnadnou volbu. Na obzoru vystupovaly nové mraky, Švédové už stáli na říšské půdě, a on měl propustit vojevůdce, jehož v té chvíli nejvíc potřeboval. Ale ještě větším zlem se mu zdálo, kdyby si zneprátelil všechna říšská knížata. Po těžkém boji 13. srpna slíbil, že osočeného generála propustí a Meklenbursko vrátí dřívějším vlastníkům. V Meiningen, v západním Sasku, přijal vévoda toto nejvyšší rozhodnutí na oko klidně. Posly pohostil a ukazoval jim astrologický náčrtek, podle něhož prý své propuštění předvídal, poněvadž planeta Maxmiliánova nabývala převahy nad císařovou. Maxmilián byl totiž mluvčím knížat. Většina jeho vojska byla rozpuštěna, ostatek podřízen Tillymu.

Jeho hněv.

Valdštejn byl zraněn v hloubi duše. Jeho ctižádost vzrostla neslýchanými úspěchy v chorobné velikášství, a unášen jsa divokým hněvem a mstivostí, přísahal pomstu. Císař s celým svým domem měl bolestně pocítit, že urazil kavalíra. Náruživě zanevřel i na kurfiřta bavorského. Jako Thurn po sesazení z purkrabství karlstějnského, lze-li srovnávat velké věci s malými, se stal zarytým nepřítelem císaře a jeho moc chtěl do základů vyvrátit, táž myšlenka msty opanovala i Valdštejna po jeho sesazení s generalátu. Uchýliv se tiše do Čech, prodléval brzy v Jičíně, brzy v Praze, kde cizí mistři dostavovali jeho palác na prostranství, kde předtím stálo 24 domů. Na stropě slavnostní síně je znázorněn jako triumfátor na slunečním voze, taženém čtyřmi Heliovyými koni. Hlavu zdobí vavřík, nad ní září hvězda. Tam žil v královské nádheře, nepřístupný a uzavřený jak Sulla, staraje se o velké i malé, nespouštěje s očí překotně se hrnoucích událostí veřejných, pln víry v přízeň hvězd, jejichž pohyby s astrologem Senim ve dne v noci zpytoval.

*Válka
švédská
1630-1635.*

Císař brzy pocítit, že propuštěním Valdštejna a části jeho vojska si takřka uťal pravou ruku. Gustav Adolf, bojovný král ohudého Švédska, žádostiv jsa hlučných přístavů německých, zahájil válku proti císaři s hlaholným heslem, že přichází chránit utiskované protestanty. Kurfiřt braniborský a zvláště saský, jenž se sám cítil hlavou německých luteránů, viděl ve Švédech jen škůdce říše, a oba kurfiřti se s ním proti císaři spojili jen z donucení.

*Bitva u
Breitenfeldu
17. září 1631.*

života štěstí. Krvácoje ze tří ran, byl odnášen na žerdích halaparten z válečné vřavy. Příboj protestantské převahy dorazil na hranice naší vlasti. Cesta do dědičných zemí a do Vídně byla švédskému králi otevřena, budoucnost Čech se znovu ocitla na vahách osudu. Vrtkavé štěstí válečné poskytlo příležitost k odčinění Bílé hory, jak později nikdy. Hned po svém sesazení navázal Valdštejn prostřednictvím emigrantů: Matyáše Thurna, Sezimy Rašina z Ryzemburka a Viléma Kinského, zrádné styky s králem švédským. Ten mu sliboval 10 i 12.000 vojska k opanování českých a alpských zemí. Byloť životním cílem vévodovým vyhnat císaře do Vlach nebo do Španěl, ba stíhat jej až do „nejhlubšího pekla“.

Emigranti hořeli nedočkavostí, kdy Gustav Adolf vtrhne do Čech a dosadí tam zimního krále, jak dosadil dřívější vévody v Meklenbursku. Pod katolickým povrchem doutnalo v Čechách ještě dosti protestantského troudu. Jesuité a arcibiskup by byli vyhnáni a poměry předbělohorské obnoveny. Po bitvě však nabízel král švédský už jen tři pluky, Valdštejn a emigranti měli postavit něco vojska vlastním nákladem, ostatci byli odkázáni na pomoc saskou. Gustav Adolf spěchal na vítězných perutích do Porýní a do Čech vpadli Sasové, ne však k provedení záměrů, jaké měli Valdštejn, emigrace a král švédský. Kurfiřt saský, jehož obezřetným vojevůdcem a rádcem byl Jan Jiří Arnim, dříve Valdštejnův podmaršálek, byl jen vlašným spojencem Švédů. Nerad bojoval proti císaři, naopak chtěl, aby císař zůstal mocný a silný k hájení německé říše proti Švédům a Francouzům. Proto nechtěl podporováním revoluce a převratu v Čechách císaře oslabit; a těmto zájmům říšsko-německým obětoval české emigranty, zrovna tak, jak je obětoval své zůstávající před jedenácti lety. Sasové vpadli do Čech, ale jen proto, aby tam živili na účet císařův své zubožené vojsko, které ostatně přes skvělé vítězství Švédů u Breitenfeldu bylo poraženo, a aby tam překazili převrat, zamýšlený emigrací a Valdštejnem. Jak emigrace tak Valdštejn byli od Sasů přelstěni.

Emigranti sami ve vojenském ohledu úplně selhali. Dostí šlechticů sloužilo ve vojsku švédském, do Čech však emigranti nepřišli jako vojenský šik, který by tajně nekatolíky strhl k boji za dřívější víru a svobodu. Jediný čin, na který se vzmohli, bylo slavné pohřbení vystavených hlav. Nepřišli bojovat, nýbrž uspořádat pietní slavnost. V zemi za jejich přítomnosti panovalo hrobové ticho. Podobně zklanial i Valdštejn. Katolíci byli švédskými úspěchy ohromeni, vídeňský dvůr byl bezradný. Byl to nejpriznivější okamžik k vztyčení praporu vzpoury a vykonání díla pomsty; vévoda tento okamžik odkládáním promeškal.

Začátkem listopadu r. 1631 převedl Arnim asi 10.000 saského vojska přes zemské hranice. Slabé posádky císařské všude ustupovaly, svádějíce s nimi jen malé šarvátky. Sasové obsadili Litoměřice, Žatec, Locket, Cheb, Benešov, Příbram, v Polabí pronikli až za Nymburk. S nimi se vrátilo mnoho emigrantů, ale jen luterského vyznání. Kam sahala saské ramię, tam se uvazovali emigranti ve své statky, zapuzující z nich nové držitele. Valdštejnovo vévodství bylo nedotknutelné, tam nesměl nikdo ublížit

Naděje emigrantů.

Vpád Sasů a návrat emigrantů 1631.

ani kuřeti. Úřady, preláti a jiné čelné osoby chvatně opouštěly Prahu, prchající k Táboru a Budějovicům, a za nimi dlouhá řada naložených vozů. Též Valdštejn, trpící dnou, dal se nésti v nosítkách na Moravu a smutné zástupce města Prahy, kteří mu při loučení ruku líbali, ubezpečoval umírněností Arnimovou. - Dne 15. listopadu otevřeli Sasům brány s osvědčením, že tím nikterak neodstupují od zákonného krále Ferdinanda. Praha by se byla snadno ubránila, ale obhájci ještě nedorostli, a Valdštejn jen napomáhal k tomu, aby císař přišel do největší tísně. Po pěti dnech se usadil v Praze celý saský dvůr a městu nastaly zlé dni. Konšelům bylo uloženo, kolik jatečného dobytka, drůbeže, ryb a jiných potřeb mají týdně dodat pro kurfiřtský stůl, byly nařízeny kontribuce pro dvůr i vojsko, vojáci vyloupili 1.300 domů a emigranti brali zuboženému lidu poslední sousto pro své saské osvoboditele. Byliť od Sasů jmenováni komisaři pro ubytování vojska a tak se stávali nástroji řádící soldatesky.

Brzy ztratili veškery sympatie a lid v nich viděl jen náhončí cizích kořistníků. Zvolili sice opět ze svého středu direktory, ale kurfiřt jim jakékoli úřední výkony zakázal. Nejčilejším byl Matyáš Thurn. Přišli též oba dosud žijící bývalí direktori Václav Roupov a Václav Písecký a asi 70 duchovních. Zabrali hlavně úsilím Thurnovým 24 kostelů. Kurfiřt to však nerad viděl a na jeho rozkaz musili opustit chrám sv. Víta. Thurn však vystupoval jako komisař švédského krále a dodával emigrantům odvahy. Na náměstí byla podřata šibenice, na níž byla přibita jména psanců, a v neděli 30. listopadu byly s věže snaty hlavy popravených a uloženy do rakve. Pomáhal při tom Mikuláš Diviš, kdysi za jazyk přibitý. V smutečním průvodu byla rakev nesena do Týnského chrámu. Vpředu jel na koni Roupov, ve dvojstupu šlo 66 duchovních, pak šlechta, jež se vrátila, a mnoho obecného lidu. V ohrámě měl Samuel Martinius z Dražova dojemnou řeč, v které velebil nešťastné pány jako mučedníky české církve, a přítomné pohnul až k slzám. Teprve r. 1766 byla rakev nalezena a odstraněna.

Pohřbení
hlav.

Martinius z Dražova se stal administrátorem nově dosazené týnské konsistoře a když se po vypuzení jezuitů stal i proboštem Karolina, „držel otevřenou tabuli, měl dobrou mysl každý den, stříbrná fláše před ním vždycky stála a za ním při stolici lautenista. Sám pak po Praze v krytém voze se projížděl, ve všem sobě velebně veda a již i kněžím nepřístupný býti počínaje“. Všichni exulanti nebyli tak uplakaní, jak se obyčejně líčí.

Vypuzení
jezuitů.

Jesuité vytrvali na svých místech při stádeci neofytů a ustavičným kázáním sílili jejich křehkou ještě víru, aby se nezachvěli u přítomnosti vlků. Proto byli 27. prosince z Prahy vypuzeni; slavili po druhé exodus, opět bez pláče. Mezitím chodili jejich žáci na gymnasium zřízené u sv. Jiljí u dominikánů. Katolické víry proti luteránům neohroženě dále hájil kvardián kapucínů Alexius, začež byl od saských vojáků několikrát zbit. Asi 15.000 pražského lidu bylo vítězstvími protestantů ve víře zvikláno a vrátilo se nakrátko k starému bludu. - Nejvíce byly city katolíků pobouřeny, když po dobytí Staré Boleslavi byla oloupena právě dostavěná svatyně mariánská a když pražský velitel Vavřínek Hofkirch dal 29. března 1632 milostný obraz postavit na Staroměstském náměstí pod šibenici. Paní Alžběta z Plavna se prodrala zástupem diváků a stráží k obrazu, tak neslychaně potuponému, a pokleknuvši zvolala: „Rodičko Boží, Panno nejsvětější, neprodlevej se pomstít nad svými nepřáteli.“ Paní myslila, že bude na místě zabita, ale nikdo jí neublížil.

Mezitím kurfiřt už důkladně vydrancoval pražský hrad. Na četných vozech a lodích dal odvézt do Drážďan vzácný nábytek a část Rudolfových sbírek, obrazy, knihy, zvláště však proslulá zbrojírna byla náležitě vyprázdněna.

Čím hrozivěji rostlo nebezpečí, tím více upíral vídeňský dvůr své zraky k Valdštejnovi. Nemělť císař schopnějšího muže, jenž by dovedl vojsko postavit a naplnit vírou ve vítězství. Nové nabídnutí vrchního velení bylo by pro každého vůdce velkým zadostučiněním, poněvadž to bylo skvělé uznání jeho nenahraditelnosti. Uražený vévoda však byl nesmiřitelný a démon msty jej ovládl úplně. Nejprv odpověděl, že trpí dnou a že velet nemůže. Před přáteli pravil, že císaři sloužit nebude, kdyby mu to sám Bůh s nebe poroučel a kdyby tím svou duši měl vysvobodit z nehlubšího pekla. Nejřednější rádcové císařovi a biskup vídeňský se jej snažili ve Znojme usmířit a Ferdinand nemohl starostí spát. Po dlouhém zdráhání 15. prosince 1631 přijal velení na tři měsíce, trvale teprve koncem března 1632. Ani císař nesměl zasahovat do vojenských operací; vévoda měl právo konfiskovat jmění, vybírat kontribuce, jednat se Saskem o mír, za Meklenbursko mu bylo zatím v náhradu dáno Hlohovsko. Valdštejn nepřijal velení, aby císaři věrně sloužil, nýbrž aby užil vojska jako nástroje proti císaři k provedení mstivých záměrů. Pravil, že postaví vojsko, jakého Německo dotud nevidělo. Zvýšený žold, dobrý zvuk jeho jména, víra ve šťastnou jeho hvězdu způsobily, že dědičnými zeměmi zadul válečný duch, a k Znojmu, kde byl hlavní stan, se hrnula bojechtivá mládež pod vojenské prapory se všech stran.

Ze Znojma táhl vévoda do Čech proti Sasům, mnoho jim však neublížil. Jen pozvolna je vytlačoval a 25. května 1632 ustoupili po slabém odporu z Prahy. Sasové odcházeli s velkou kořistí; jediný Hofkirch si v Praze nastřádal 100.000 dolarů, odnášel si též i staroboleslavský obraz Panny Marie, jež teprve po šesti letech česká šlechta za mnoho tisíc vykoupila. Zničili též památné mosty v Roudnici a Litoměřicích. Odcházeli s nimi též emigranti, opět o jedno zklamání zkušenější. Luterské pastory, jimž katoličtí studenti zasadili na rozloučenou několik neškodných ran, dal Valdštejn doprovodit za hranice vojenskou stráží.

Švédové mezitím vrazili do Bavor a uvedli Tillyho a Maxmiliána do největší tísně. Oni oba a též Ferdinand prosili, zapřísahali, poroučeli, aby vévoda zachránil katolickou zemi a císařovy spojence, hudli však hluchému. Valdštejn se mstil Maxmiliánovi za řezenské sesazení co nejkrutěji. Nechal ho Švédům na pospas. Teprve až padl se svou zemí do jámy, šel jej zachraňovat. Dne 4. dubna 1632 bylo ligistické vojsko nad Lechem od Švédů poraženo, Tilly podlehl ranám a Maxmilián ustoupil s troskami armády do Čech vstříc Valdštejnovi. V Chebu se musil hrdý Wittelsbach podrobit vrchnímu velení ještě pyšnějšího Frýdlanta. „Ve čtyřech dnech se ukáže,“ pravil Valdštejn, „kdo je v Německu pánem, zda Švéd či já.“ Na Gustava Adolfa se usmívalo štěstí se všech stran a on se tvářil jako protestantský císař německé říše. Leč od Šumavy se valila zlověstná bouře.

Valdštejn přitáhl k Norimberku, ale poněvadž svým nováčkům ještě nedůvěřoval,

*Valdštejn
opět genera-
lissimem
1632-1634.*

*Vyhlášení
Sasů 1632.*

*Bítova
nad Lechem
4. dub. 1632.*

*Boje
u Nortm-
berka
září 1632.*

zřídil opodál města pevný tábor, jakého v Němcích dlouho nebylo. Byloť v něm směstnáno 100.000 lidí; v tom však bylo asi 40.000 civilního obyvatelstva. Gustav Adolf prohlásil, že musí táboru dobyt, nebo že nechce být králem. 76 dní tam stála proti sobě velká vojska, překázejíce si v dovozu a svádějíce drobné půtky. Král svolav se všech stran rozptýlené sbory, podnikl začátkem září 1632 na ležení několik velkých útoků. Švédové, zvyklí na samá vítězství, útočili s neodolatelnou prudkostí a ohladnokrevností. Vystřídaly se všechny pluky, ale opevněná hora chrčila jen oheň a střely. Valdštejn, jezdě na koni, byl jakoby všudypřítomný; pronikavý pohled jeho černých očí proměňoval vojáky v hrdiny, kteří na všech stranách Švédy s hanbou odráželi. Gustav Adolf se utkal s rovnocenným sokem; narazil na překážku, před níž musil couvnout; jeho triumfální pochod byl zastaven. Tu navázal král na tajná jednání z minulého roku. Ale dva kohouti se nemohli na jednom dvoře srovnat. Dne 18. září se dal tedy Gustav Adolf na pochod směrem k Dunaji, jako by chtěl ohrožovat Vídeň. Valdštejn se však nedal vylákat; 21. září se obrátil na sever do Saska aby tam přezimoval a aby kurfiřta Jana Jiřího donutil k míru s císařem. Gustav Adolf, chtč tomu zabránit, kvapil tamtéž a tak došlo 16. listopadu 1632 k osudné bitvě u Lützenu.

*Bitva
u Lützenu
16. list. 1632.*

Byl mlhavý podzimní den. Král švédský objížděl vojsko a každý oddíl zvlášť povzbuzoval k statečnosti. Valdštejn nemluvil nic, ale na jeho zasmušilé tváři všichni srozumitelně četli, že stateční budou skvěle odměněni, zbabělí přísně potrestáni. Vojska dělila cesta a příkop, přes něž se válečné vlnobití se střídavým štěstím sem tam přelévalo. Brzy totiž je překročili Švédové, tisíce císařské, brzy za ně postoupili císařští, zatlačujíce Švédy. V boji takto kolísajícím se obořil Gustav Adolf v čele jízdy na nepřítele, pustil se však, ať následkem své krátkozrakosti nebo v husté mlze, příliš daleko, byl zastřelen a kůň jej, visícího v třmeni, chvíli vláčel bitevní vřavou. Švédové, smrtí královou rozhořčeni, vytiskli císařské znovu s bojiště a odňali jim část těžké střelby. Devět hodin trval boj, 10.000 mrtvol krylo širou pláň. Nejvíce byl oplakáván 38letý král.

Valdštejn ustoupil v pořádku do Čech a v Praze u Staroměstské radnice potrestal 14. února 1633 s neslýchanou přísností 19 důstojníků, na něž byla svalována vina prohrané bitvy; 17 jich bylo sřato, dva oběšeni, jednomu zlomen kord a prohlášen za bezectného, jména 50 uprchlých vojáků přibita na šibenici, dva pluky rozpuštěny. Zato 28. února byl s velkou slávou ve strahovském chrámě pochován hrabě Jindřich Pappenheim, rodilý ve Francích, jenž svou přílišnou odvahu v bitvě zaplatil životem. Vévoda se pohřbu účastnil osobně a pozůstalé skvěle zaopatřil. Jiní byli odměněni penězi, zlatými řetězy nebo šlechtickým diplomem.¹⁴³⁾

*Zrádka
Valdštejnova
jednání
1633.*

Přes ústup císařského vojska u Lützenu byl Ferdinand zbaven nebezpečného soka a r. 1633 očekával od svého generalissima další úspěchy. Doplniv vojsko, vytrhl vévoda v květnu do Slez, kde stál sbor saský, braniborský a pod Thurnem švédský. Do boje se však nepustil, nýbrž ujednal příměří a se Saskem začal smlouvat pod-

mínky míru.¹⁴⁴) Podle nich měly býti v Čechách obnoveny poměry předbělohorské. Emigrace by se vrátila, byla by podělena statky jesuitů a horlivých katolíků, zvláště Martinice a Slavaty, majestát by nabyl bývalé platnosti. Nesmí se arci zapomínat, že statky, odňaté emigrantům, tvořily velkolepý podstavec především vévodovy velikosti a že z tohoto podstavce úpěl vzlykot a nářek těžce postižených, což platí i o švagrovi a důvěrníku jeho záměrů Adamu Trčkovi, po Valdštejnovi nejbohatším muži v Čechách. Vilém Kinský, druhý jeho důvěrník a spojenec, odešel pro víru do Saska, ale přímluvou Valdštejnovou zůstal dále vlastníkem svého rozsáhlého zboží v Čechách. Císař by nikdy nebyl dobrovolně přistoupil na podmínky takového míru. Proto se měly saská, braniborská a Valdštejnova armáda spojit a císaře k přijetí onoho míru donutit. Arnim, vůdce saské politiky, toto vévodovo úsilí mařil, ovšem tajně, jsa v politických pletichách neméně obratný a zběhlý. Vědělť, že vévoda je veden pouze pomstychtivostí, a k vůli té nechtěl císaře oslabit, neboť by pak triumfovali v říši Francouzi a Švédové.

Menší projekt.

Leč vévoda měl v ohni dvě železa. Znovu navázal přerušené jednání se Švédskem a Francií. Za zprostředkovatele se mu propůjčili emigranti Thurn, Jaroslav Sezima z Ryzemburka a zmíněný Vilém Kinský, kteří v Drážďanech vešli do styku s vyslancem švédským a francouzským. Švédský kancléř Oxenstierna mu sliboval pomoc vojenskou, odpadne-li od císaře, zmocní-li se jeho dědičných zemí a dá-li se korunovat za českého krále. Kardinál Richelieu, všemocný ministr francouzský, se zavazoval k peněžní pomoci. To byl Valdštejnův druhý, větší projekt.

Větší projekt.

Vévoda však byl muž nerozhodný. Jeho politická schopnost se vyčerpávala v snování plánů, k jichž provedení nikdy nedospěl. Ve své pověrčivosti čekal, až mu astrolog Seni podle konstelace hvězd udá příznivou chvíli. Jeho energie byla jistě ochromena i dnou a pakostnicí. Občas se léčil v Karlových Varech, v bolestných záchvatech svou nemoc strašlivě proklínal a říkal, že by se nejhorším jedem otrávil, kdyby se nebál ďáblů a pekla. Byl blízek smrti, a přec z neukojitelné msty kul zradu a revoluci. Jeho tajné pikle proskakovaly i na veřejnost; v Hamburku se na burse kupci sázeli, zda Valdštejn povstane proti císaři či ne. Nechávací velké vojsko zahálet, budil podezření u dvora, ale ani Švédové a Francouzi pro jeho odklady mu nevěřili, až nakonec, nejsa schopen rázného činu, zamotal se sám do léček a osidel, jež strojil jiným.

V říjnu vpadl vévoda s velkou přesilou do Slezska a u Střnavy zaskočil švédský sbor 6.000 mužů silný a donutil jej ke kapitulaci, s výjimkou čestného odchodu pro důstojníky. Této smlouvy o důstojnících nebylo třeba, ale to byla jediná cesta, kterou mohl vyvážnout Thurn. Jen Václav Bítovský, jenž r. 1619 zpusťoval svatyni hostýnskou a tamní obraz spálil a blahoslaveného Sarkandra krutě mučil, byl vydán moravským úřadům a 1634 v Brně pro účast ve vzpouře sťat.

Úspěch u Střnavy 20. říj. 1633.

Švédská válka opět dolehla s veškerou tíhou na Bavorsko a Maxmilián už podléhal. Marné byly jeho prosby, marné rozkazy císařovy, aby se Valdštejn vydal přes Šu-

Jeho nečinnost.

mavu proti nepříteli. Valdštejn sliboval, ale jediný voják se nehnul. Dne 15. listopadu padlo do švédské moci Řezno, což způsobilo jak v Bavorsku, tak ve Vídni velké rozhořčení. - Když císař některým sborům svého vojska, stojícím u Dunaje, rozkázal udeřit na Švédy, Valdštejn jim to zakázal. Devátého prosince poručil císař Valdštejnovi, ať ihned vytrhne s veškerou mocí proti Švédům. Generalissimus mu však podal dobrozdání důstojníků, že výprava je už pro pozdní dobu nemožná. Císař jej vyzval, ať odvede vojsko z vyssátých zemí dědičných do zimních ležení za hranice. Vévoda odpověděl, že rozkazu už nelze provést. Nemohlť se vzdalovat z Čech, jichž se chtěl zmocnit. Možno se tázat, kdo byl vlastně v rakouských zemích pánem?

*Zápia
o Plzni
11. led. 1634.*

Jan Rudolf Trčka, otec Adamův, uspořádal na Lípě hostinu, při níž se mu rozvázal jazyk, a on připíjel na zdraví českého krále Albrechta. Nejvyšší lovcí Volf Vřesovec pokládal za svou povinnost zpravit o tomto projevu císaře. Vévoda, varovaný z Vídně od svých přátel, uspořádal v Plzni, kde byl hlavní stan a hlučný tábor, 11. ledna hostinu, při níž předním důstojníkům oznamoval, že se pro nepřízeň dvora vzdá velení. Když ho přemlouvali, aby toho nečinil, vyžádal si od nich nové osvědčení věrnosti, že mu chtějí sloužit až do posledního dechu. V listině, která koncem hostiny kolovala, byla však vynechána slova: „dokud generalissimus setrvá ve službě Jeho císařské milosti.“ Revers podepsalo 42 důstojníků, někteří v opilosti, někteří nečitelně, jiní po vystřízlivění podpisu litovali.

*Vyzrazení
piklů.*

Tento krok vévodovi jen uškodil. Dvůr tím byl utvrzen v podezření a někteří generálové, zvláště Piccolomini, Gallas a Colloredo, ať již z věrnosti k císaři, ať z nedůvěry ve zdar Valdštejnových záměrů, zrádné tkanivo jeho pletich ve Vídni vyrazili. Císař, jenž v pravém slova smyslu vyplýval poklad svých milostí na vévodu, jako na nikoho jiného, a jenž mu také nejdéle důvěřoval, s hrůzou poznal, že se Valdštejnovou podkoptou prací jeho trůn octl na pokraji propasti. Bylo třeba jen obratného pohybu, jímž by vévoda převedl celou armádu k nepříteli, a po habsburské moci ve střední Evropě bylo veta. Císař opatrně a důrazně hrozící nebezpečí potlačil. Nejprve skrytou agitací a skvělými sliby byla pro císaře získána největší část generálů; 24. ledna 1634 byl jmenován Gallas vrchním velitelem, začátkem února byl vydán na nebezpečného rebela acht a nařízeno, aby byl zajat nebo zabit. Císař nemohl strachem spát, zrovna jako před dvěma roky, když se vévoda vzpíral velení přijmout.

*Prohlášen
za rebela.*

Valdštejn opět navázal přerušená jednání se Švédskem a s Francií a naléhal u kanceláře Oxenstierny na rychlé poslání pomoci. Ten však odpověděl, že vévodovi neuvěří, dokud se nepostaví zjevně proti císaři. Též švédský vůdce Bernard Výmarský k jeho naléhavým žádostem odpovídal, že mu nevěří a nedá sedlat ani psa. Bůh prý má jiné prostředky k zachránění obecnosti než vévodu frýdlantského. Zlá sudba vévodova kvapila a tragedie rychle spěla ke konci. Za hlaholu bubnů byl po Čechách čten patent, 18. února 1634 ve Vídni vyhotovený, jímž byl Valdštejn prohlášen za rebela a zrádce, a velitelem místo něho byl jmenován Gallas. Teprve nyní, se zna-

mením zrádce sobě vpáleným, vévoda prohlásil, že císař neposlechne. Ale k svému zděšení poznal, že armáda, jejíž duší se cítil, je mu z rukou vymknuta, že zůstal císaři věren i pluk stojící v Praze, kde se chtěl dát provolat za českého krále.

Několika setninami jsa provázen, vydal se 22. února z Plzně na cestu k Švédům v nosítkách, ale dostihl jen do Chebu. I v tomto malém hloučku číhala zrada. Plukovník provázejících jej dragounů Buttler se smluvil s Gordonem, velitelem chebské posádky, že svého bývalého velitele zabijí; zajetí se jim zdálo nebezpečným. Tito spiklenci byli ráznější než jejich pán. O čem se ve dne smluvili, to v noci provedli. Gordon uspořádal v sobotu na hradě masopustní hostinu. Důvěrníci Valdštejnovi přijali pozvání, on se však ubytoval v městě v domě purkmistrově. Když byli hosté v nejlepší rozmaru, vrazila četa dragounů s tasenými šavlemi do hodovní síně a ve vzniklé řeži byl mladý Trčka, Vilém Kinský, Illov a rytmistr Neumann zabiti.

Vévoda, jenž nic netušil, dlouho se do noci radil s astrologem Senim o postavení hvězd a chystal se po lázni k odpočinku. Vtom vznikl hluk. Vévoda přikročil k oknu, aby zavolal stráž, setník Deveroux však již vrazil se šesti muži do ložnice a napřáhnuv proti němu halapartnu, volal: „Jsi ty ten zrádce, jenž chce císaři odvést vojsko a jej o korunu připravit? Proto musíš zemřít.“ Vévoda byl fatalistou po celý život a jako fatalista také zemřel. Slova neodpověděl, nevzchopil se k obraně, rozevřel jen ruce a klidně stoje, čekal smrtnou ránu. Probodnut klesl k zemi. Umíral jako zrádce, jenž mohl umřít jako český král. Kul zradu a zradou sešel. Tarpejská skála je blízko Kapitolu. Valdštejnovo spiknutí je nešťastný pokus o navrácení neblahých poměrů předbělohorských. - Pochován je v Mnichově Hradišti. Za pokoj jeho duše dal císař sloužit tři tisíce mší. Deveroux byl trápen výčitkami svědomí a činil v Praze tuhé pokání.

Statky spiklenců byly zkonfiskovány a z největší části rozděleny vévodovým důstojníkům. Statky vévodovy byly ceněny na 10 milionů zlatých, Trčkovy na 4 miliony. Starší Trčka Jan Rudolf zemřel v září téhož roku jako poslední svého rodu. Je obecně známo, že teprve tato frýdlantská konfiskace přivedla do země mnoho cizí šlechty. Vévodovu příbuznému a dědici Maxmiliánovi byla ponechána jen čtyři panství a pražský palác. Něco bylo darováno církevním ústavům.

Rozsáhlé panství frýdlantské dostal Gallas, Doksy Buttler, Náchod Piccolomini, Opočno Colloredové; Gordon Smirady, Deveroux Krehleby, de Grana Bólou, Isolani Český Dub, Morzini Vrchlabí, Lamboy Hostinné, Strozzi Hořice, Desfour Semily atd. - Emigrant a vévodův nástroj Sezima Rašín dostal Chotěboř. Byl získán dvorem a o zrádných piklech vévodových vydal spis. Těchto podělených cizinců bylo asi 60; dobrou třetinu z nich však usadil v Čechách vévoda sám, prodávaje jim kusy svých statků jako dědičná léna frýdlantská. Císař je pak prohlásil skoro všechny za plnoprávné vlastníky oněch lén a jiné statky jim k tomu přidal.

Byliť od vévody v Čechách usazeni tito důstojníci, svobodní páni a hrabata: Daniel Hebron, Caesar Gill, Karel Villani, Lamotte, Heustor, Garnazani, de Jacobo, Schafhurt, Eckstein, Isolani na Zásadce a Kocnovicích, jmění to kdysi Budovcově, Wachtendung, Schellhard, Desfour, St. Julian, Ferrara, Šlejnic, Starschedl, Pecingar, Morzini, Göttingen, Lamboy. Vévodství roztálo

*Zavražděn
v Chebu
25. ún. 1634.*

Konfiskace.

*Cizí
dobrodruzi.*

jako jarní sněh a splynulo s českou zemí opět v jeden celek a tím tam učiněn konec i výlučné vládě němčiny.

Případlo-li vévodovo jmění především jeho generálům, pak nezapomínejme, že vévoda sám tyto dobrodruhy ze všech koutů světa do své služby volal, na svých statcích usazoval a připravoval si v nich opory a sloupy pro svůj český trůn. Kdyby si byl vévoda bral do svých služeb Čechy a Slované, byli by se jeho dědici stali Čechové a Slované, ať vyhrál císař nebo Valdštejn. Poněvadž však měl zálibení v cizincích, Skotech, Valonech, Němcích, Italech atd., zdědili jeho statky cizinci. Císaři přálo štěstí a za několik dní mu odloudil jeho důstojnický sbor, zaplétaný do zrádného tkaniva. Zajímavé je, že cizinci Valdštejna zradili a zabili; jeho krajané, jež podceňoval, s ním vykřváceli. Cizinci plán zrady pojali a provedli za 24 hodin, Valdštejn se k činu neodhodlal ani za několik let.

*Nymburk
vybítl od
Švédů a Sasů
16. srpna
1634.*

V létě toho roku vpadli Švédí pod Banerem a Sasové vedeni Fridrichem Altenburským do Čech a 14. srpna přitáhli k Nymburku, kde byla posádka 2.000 vojáků. Nepřítel podnikl na město čtyři útoky. Dva byly odrazeny, při třetím však byly pobořeny hradby a při čtvrtém vnikli vetřelci do města. Na náměstí se jim postavili na odpor všichni, kdo unesli zbraň. Ale v hrozném krveprolití byli do jednoho poraženi. Přes sto osob, většinou starci, ženy a děti, se skrylo v chrámě. Ale suroví vítězové nedbajíc posvátnosti místa vypáčili severní portál, pozabíjeli v kostele vše, co dýchalo, a pak jej vydrancovali. Celkem zahynulo 2.196 osob. V městě zůstalo jen 22 sousedů a 11 položbořených domů. Ona brána kostela je stále zavřena, každého roku se 16. srpna koná pobožnost za nešťastné oběti a v sobotu poté jde průvod na pouť do Staré Boleslavě.

*Mír praž-
ský 1635.*

Ferdinand III., jemuž byl dán k ruce Gallas, zvítězil 6. září 1634 skvěle nad Švédy u Nördlink v Bavořích. Vítězství toto mělo za následek mír se Saskem, ujednaný v Praze r. 1635. Obojí Lužice byla dána kurfiřtovi saskému v dědičné léno a kurfiřt výslovně uznal, že císař není povinen přijímatí zpět do českých a rakouských zemí emigranty. Brzy potom císař zemřel.

FERDINAND III. (1637-1657)

*Jeho
osobnost.*

Ferdinand III., korunovaný na krále v Čechách již roku 1627, v Uhrách 1625, začal vládnout v 29. roce svého věku. Od svého otce se hlavně lišil velkou šetrností. Jedním z prvních jeho činů bylo, že náklad na dvůr snížil na polovici. Mluvil šesti jazyky, česky jej učil Rafael Mnišovský ze Sebuzína. Při veřejných průvodech se zálibou zpíval píseň: „Sv. Václave, vévodo české země!“ Byl vychován od jezuitů, oni byli jeho zpovědníky, v politických věcech se však jejich dobrozdání nedožadoval. Z vlastního popudu zavedl v dědičných zemích svátek Neposkvrněného Početí Panny Marie a r. 1650 nařídil, aby profesori všech universit skládali o nejbližší neděli po svátku přísahu, že učení o Neposkvrněném Početí budou uznávat a hájit, dokud papežská stolice jinak nerozhodne. Pražští profesori přísahali v Týnském chrámě,

což se dalo až do Josefa II. Valného zdraví neměl; ke konci života trpěl reumatismem a občas si v nevrlosti pozastýskl.

Císař sice zvítězil r. 1634 u Nördlink; přesto však svých vojenských schopností nepřeceňoval. Jeho neštěstí bylo, že neměl vynikajícího vojevůdce, jenž by unavující válce učinil rázný konec. Gallas, Piccolomini, Götz, Werth, Sporek i císařův bratr Leopold Vilém se nevyrovnali Tillymu a Valdštejnovi. Utrpěli řadu porážek a válečný příboj zavalil se všemi bédami naše země, jež v třetím desetiletí dlouhé války vypily kalich utrpení na dno. Z rodilých Čechů vynikl jako velitel jízdy Zikmund Myslík z Hyršova. Válka pozbyla náboženského rázu. Francie, jež dotud platila Švédům jen válečnou podporu, vystoupila proti císaři i vojensky. Jejím cílem bylo posunout své hranice až k Rýnu. Švédové provozovali ve velkém lupičské řemeslo. Na jaře 1639 vpadl do Čech asi se 14.000 vojska opět švédský vůdce Baner. Tehdy došel také saského Perna, kde oloupil a zčásti pobil obec českých exulantů. Asi 1.500 vystěhovalců přešlo s ním přes české hranice a Baner vydal provolání, že přichází hájit protestantů proti násilí papeženců. Císařské posádky v jednotlivých městech buď prchly nebo byly přemoženy a Švédové jediným rozběhem ovládli cele Polabí. Gallas, ač byl v převaze, nedovedl tomu zabránit, vyhýbal se polní bitvě a zaujal pevné postavení na Bílé hoře, nechávaje nepřítel v zemi řádit podle libosti.

*Válka
švédsko-
francouzská
1635-1648.*

V této době byla alespoň část našeho národa zburcována z dlouhé netečné malátnosti a dala se unést bojovným nadšením, jež už jinde pohasínalo. Už po dlouhou dobu se zdálo, jakoby městské sbory nic jiného nedovedly, než pořádat okázalé slavnosti, a jako by českému lvu tesáky a spáry nadobro otupěly. Sv. Ignác, zakladatel jezuitského řádu, šlechtic a voják, zanechal drobet neohroženosti jako vzácný odkaz svým duchovním synům, a ti vštěpují i svým žákům a svěřencům nebojácnost a statečnost. V době vysílení a všeobecné únavy přetvořily se mariánské družiny klementinské v dobrovolné vojenské sbory. Mariánské korouhve se staly prapory válečnými a sodalové se chopili proti vetřelcům zbraně. Pražská akademická legie navezla na obranu Hradčan a Malé Strany násep, zvaný dosud Mariánskými hradbami. Měšťanstvo se nechtělo dát akademiky zahanbit, též ono utvořilo devět praporů a závodilo se studenty v opravě hradeb a konání vojenských služeb. Když koncem května 1639 přitřhl Baner k Praze a pustil střelbu na Horskou bránu a Karlov, vyznamenala se v drobných bojích nejvíce studentská legie. Gallas jí dal za odměnu krásný prapor, ozdobený na jedné straně obrazem Panny Marie, na druhé obrazem českého lva. Dne 4. června byl posvěcen. Legie naň složila přísahu a uložila jej v Karolinu.

*Studentská
legie 1639.*

Baner sice od Prahy odstoupil, ale po venkově řádil jako pravý Attila. Litoměřice, Mělník a Stará Boleslav s Brandýsem byly proměněny ve válečné tábory, v nichž ukládali divoši svůj lup. Boleslavské chrámy byly vytlučeny a proměněny v konírny, posvátný obraz však byl zachráněn do Vídně. Císař jej měl stále v blízkosti, ba i na cestách jej s sebou vozil. Z pevných míst činili Švédové výpravy po středních a severních Čechách, mučíce bezbranné obyvatelstvo bestiálním způsobem, aby se dověděli, kde jsou uschovány peníze a zásoby. Vráželi jim do hlav hřebíky, uře-

*Nilení
země.*

*Baner
1639-40.*

závali jim nosy, uši a jazyky, rozřezávali jim šlapky a sypali do ran sůl, sešroubovali jim prsty, všeli je na bidla a pod nimi zapalovali slámu, lili jim do úst hnojůvku, což slulo „švédským truňkem“. Katoličtí duchovní byli uvazováni na řetěz, až se vykoupili. Peníze byly pobrány, dobytek odehnán, obilí naloženo na vozy a odvezeno, šaty s těla lidu strhány, stromy posekány, vinice mezi Prahou a Litoměřicemi tak zničeny, že od té doby živoří. I mrtví byli vykopáváni a olupováni, mrtvoly, jež neměly skvostů, byly zbodány i psům pohozeny. Někdy se ti zhovadilci za své řádění sami styděli. Sedláci opouštěli celé osady, přehajíce do lesů nebo až na Moravu.

Bylo prý vypáleno 6000 míst. Generál Pful se chlubil, že sám dal podpálit 800 osad. Byť údaje byly upřílišněny, třetina země byla vydrancována úplně, ostatek zčásti; některé osady zmizely beze stopy. K hladu se přidružil mor, lidé se veřejně na ulici obírali. Neschopný Gallas, jenž pohromu nedovedl od země odvrátit, byl sesazen a velením pověřen císařův bratr Leopold Vilém, jenž užíval důchodů několika biskupství a opatství, svěcení však žádného neměl. V čele 20.000 mužů začal vetřelce v lednu r. 1640 ze země vytlačovat a koncem března je vypudil úplně. Baner již v květnu v Němcích zemřel následkem nestřídmosti v 45. roce života. Začal jako chudák, končil jako jeden z největších boháčů. Milion tolarů, který zanechal, byl z největší části nahra-
bán v Čechách.

*Torstenson
na Moravě
1642.*

Nástupcem Banerovým se stal Torstenson, jenž byl sice na rukou i na nohou ochromen pakostnicí a musil býti od vojáků nošen v nosítkách, přesto se pohyboval nejrychleji ze všech švédských vojevůdců. R. 1642 vpadl na Moravu a když se jeho předvoj objevil před Olomoucem, velitel Miniati, ač měl 800 vojska a ač čtyřsetčlenná legie studentská hořela touhou po boji a též měšťanstvo bylo ochotno hájit města, „jsa srdce zženštilého“ vydal 14. června dobře zásobenou pevnost pod smlouvou nepříteli. Vojenský soud jej za to odsoudil k ztrátě hrdla, ale císař mu dal milost. Švédové olomouckou pevnost vybudovali a učinili z ní středisko loupežných výprav, jimiž celá země byla zbědována jako Čechy r. 1639. Torstenson dobyl mimoto Litovle, Uničova, Prostějova a Opavy. Tišnov zpustošili Švédové tak, že se ani za půl století nemohl vzkřísit. Přepadli i Předklášteří, jeptišky ztýrali a probošta Weisskopfa zastřelili. Arcivévoda Leopold Vilém sice Torstensona z Moravy vytlačil, ale v Sasku u *Breitenfelda* od něho utrpěl (2. list. 1642) velkou porážku. Arcivévoda trestal vinníky ještě přísněji než kdysi Valdštejn. Důstojníci jednoho jízdného pluku byli v Rakovnici postínáni a z mužstva každý desátý, jak na koho padl zlý los, byl pověšen vedle silnice vedoucí z Plzně do Rokycan.

*Dobytí
Olomouce.*

*Trestání
Valachů
1644.*

V horalech valašských se zvedl luterský kvas a oni s nasazením života zásobovali švédské souvěrce v Olomouci. Borre, císařský vojevůdce, jenž zemi proti Švédům střežil, dopadené smělce krutě trestal; dával je čtvrtit, kolem lámat, uši a nosy jim uřezávat. Zhoubným pochodem Čechami Torstenson pronikl r. 1643 znovu na Moravu, zle zplnil zvláště západní kraje a opět dobyl četných měst. Valaši pod vlastním praporem pomáhali mu ztékat hradby Kroměříže. Zanechav posádky asi v pěti místech, obrátil se podle rozkazu proti Dánsku. Puchheim mezitím podnikl r. 1644 trestnou výpravu proti jeho valašským spojencům. Valaši již 1627 slíbili, že zachovají povinnou oddanost a věrnost, jinak nechť se na ně dokročí exekucí, to jest mečem a ohněm. To se nyní splnilo. Jejich sbor o 700 hlavách byl rozprášen, mnozí

prehli, 200 dopadených nešťastníků však bylo postřeleno a zvěšeno na šibenicích a stromech. Obce podepsaly revors, že byly svedeny od kazatelů a přísahaly věrnost.

Zvítěziv nad Dány, dal se Torstenson přes Čechy na pochod do Horních Rakous, kam jej volali sedláci. Císařské vojsko mu zastoupilo jižně Benešova u Jankova cestu a 6. března tam došlo k památné bitvě. Mezi vůdci císařskými Hatzfeldem a Götzem nebylo jednoty. Nejprve bylo poraženo levé křídlo císařských a Götz zahynul v boji. Pravé křídlo sice zvítězilo, ale poněvadž se vojsko dalo příliš záhy v kořistění, obnovil Torstenson bitvu a připravil i pravému křídlu úplnou porážku. Hatzfeld a 200 důstojníků bylo zajato, z mužstva 4000, tolikéž ho padlo. Torstenson dobyl svého nejskvělejšího vítězství a císař ztratil svou poslední armádu. Chyby, jež se staly, byly svaleny na Götze, jenž se arci nemohl bránit. Byl pochován v Emauzích. Jeho jméno vešlo v přísloví: „Pořídíš jako Kec u Jankova.“

*Bitva
u Jankova
6. břez.
1645.*

Po této porážce byla pokládána Praha za ztracenou a Vídeň za ohroženou, poněvadž bylo známo, že Jiří Rákoczy, vyblizen z Paříže, zbrojí, aby společně se Švédy napadl císařskou residenci. Proto vypravil Ferdinand III. již r. 1644 Heřmana Černína z Chudenic do Cařihradu žádat Portu, aby poručila Rákoczymu žít s císařem v míru. Torstenson dobyl Jihlavy a Znojma. Buchlov a Uherské Hradiště se uhájily. V Rakousích obsadil levé Podunají až k Bratislavě. Císař už sahal na kostelní nádoby k opatření žoldu a válečných potřeb. Torstenson čekal na Rákoczyho, že společně s ním oblehne Vídeň. Poněvadž sedmihradský kníže otálel, umínil si švédský vůdce že mezitím sám dobude Brna. Velitelem v hlavním městě Moravy byl zkušený válečník Ratvit de Souches, pocházející z La Rochelle. Ratvit činil rychle přípravy k obraně. Prohloubil přískopy, opravil hradby, spálil předměstí mimo Staré Brno, jež pak vypálili Švédové, starobrněnsťi se však utekli také do Brna a pomáhali ho hájit. Špilberk spojil s městem krytou chodbou.

*Obléhání
Brna 1645.*

V Brně bylo jen 374 vojáků, ale měšťané, šlechtici a 70 studentů z jesuitského gymnasia se chopilo nadšeně zbraně, takže všech obhájců bylo 1424. Nepřítel přitřhl k městu 3. května 1645. Síla jeho vojska se odhaduje asi na 18.000 Teprve 19. července jim přišlo na pomoc 8-10 tisíc vojska sedmihradského. Pět baterií bylo postaveno kolem hradeb, na něž byl puštěn dešť koulí a granátů. Jakmile byl někde proražen průlom, bylo hnáno útokem. Obhájcové však byli k hradbám jako přikováni. Nejen všechny útoky byly hrdinně odraženy, ale byly podnikány i výpady do nepřátelského ležení, byly v něm ničeny posice a uchvacována kořist. Bylo bojováno i pod zemí. Švédové podkopávali hradby a prachem je vyhazovali. K těmto podzemním pracem bylo nuceno i obyvatelstvo z okolí sehnané. Výbuchy podkopů byly skoro všechny bašty porouchány a ze špilberské studně odvedena voda. Ale i obhájci kopali chodby proti podkopům švédským a pod zemí s nimi sváděli šarvátky. Nejednou vybuchl podkop směrem opačným a sami Švédové byli vyhozeni do vzduchu a troskami zasypáni. Obhájcům došel prach, takže tři týdny už mlčelo dvanáct děl

na Špilberku. Za noci 26. června se probil oddíl císařské jízdy do města se zásobou prachu, což se se zdarem opakovalo 8. srpna. Torstenson soptil hněvem proti „myšmu hnízdu“ (Rattennest), jak potupně Brnu přezdíval. Slibovalť svým vojákům, že je uvede do města za tři dni a na hrad za osm, a zatím už čtvrtý měsíc se třístily divoké jeho útoky o hradby, hájené hrstkou dobrovolníků. Švédské vojsko trpělo i nepohodou; velké deště zaplavily jejich příkopy, takže se někdy po pás brodili ve vodě.

P. Martin Velkou důvěrou ve vítězství naplňoval Brněnské P. Martin Středa, rektor tamní ko-
Středa. leje, jenž už předem předpovídal, že Švédové přijdou Brna dobývat, ale že ho nedobudou. Byl rádcem a důvěrným přítelem velkých i malých. V chrámě pořádal za zdar zbraní veřejné pobožnosti a lid připisoval uhájení města jeho modlitbám a přimluvě Matky Boží. Její černý obraz, chovaný tehdy v chrámě sv. Tomáše, byl pokládán za paladium města. Před ním byly vysílány vroucí prosby za vítězství bez ustání. To věděli i Švédové a proto si svůj hněv vylévali barbarským způsobem na mariánských obrazech a sochách. V kostele kartouzském je udělali terčem svých střel, tuřanský chrám Matky Boží proměnili v konírnu, jí a jejím ctitelům na posměch si umínili, že stůj co stůj dobudou Brna dne 15. srpna, o hlavním mariánském svátku. Ve stavu velké podrážděnosti, způsobené neúspěchy a chorobou, jež jej řadu dní poutala na lože, pronášel švédský maršál děsná rouhání; prý Brněnským jejich Marii podkouří.

Hlavní útok Již od 5. hodiny ranní bylo město zasypáno spoustou střel. Příkopy byly vyplněny
15. srp. troskami a ssutí, hradby na dvou místech proraženy. Nejvíce zuřil boj na Petrově, kde stálo na povaleném zdivu 200 mužů proti několikanásobné přesile. Torstensovi přinesl svátek velké zahanbení. Druhého dne odešel pomocný sbor sedmihradský domů a jemu samému nezbylo než odtáhnout rovněž od Brna, pod jehož hradbami kleslo v hrob 3.000, podle jiných dokonce 10.000 jeho mužstva. Zchlazoval si tedy vztek po způsobu tatarských chánů na selských osadách a polním osení; sloupy plamenů a dýmu znamenaly jeho cestu. R. 1646 složil velení, ve vlasti se mu dostalo mnohých vyznamenání, ale již r. 1651 zemřel ve věku 48 let.

Brněnských padlo 200, 150 bylo raněno. Čestně splnila svůj úkol studentská kohorta, již bylo uloženo hájit kus hradeb poblíž koleje. Hradby byly silně poškozeny. Šest studentů na nich zahynulo, ale neopustili je. Na Petrově, u sv. Jakuba a u sv. Tomáše se zvonívalo od té doby poledne o 11 hodinách, poněvadž podle pověsti se brněnské zvony 15. srpna v tu hodinu samy rozezvučely, a Torstenson, jenž chtěl o polednách mít město v moci, byl tím uveden v omyl a od obléhání upustil. Na památku této slavné události docházelo měšťanstvo 15. srpna ozbrojené na bohoslužby k sv. Jakubu a nějaký čas býval i černý obraz Matky Boží z chrámu sv. Tomáše nošen v průvodu. Nyní je chrámě starobrněnském.

Hájení Brna proti Švédům je nejslavnější událostí v dějinách tohoto města a čestným listem v dějepise Moravy. Obyvatelstvo brněnské hájilo nejen své jmění a svůj

krb proti vetřelcům, ale i svou katolickou víru, v níž se jen utvrdilo, když vidělo bezbožnost a surovost lidí, kteří se vydávali za ochránce čistého evangelia. P. Martin Středa zemřel již r. 1651 a je pochován v kryptě tamního chrámu.

I v následujících letech byla naše vlast občas navštěvována zhoubnými vpády. Velkou výpravu proti Praze podnikla tři švédská vojska v létě r. 1648. Čtvrté jejich vojsko pod Wranglem bojovalo v Bavorsku. Karel Gustav, falckrabí zweibrückenský, bratranec švédské královny Kristiny, chtěl se zavděčit bojovnému švédskému národu, za jehož krále byl vyhlédnut, skvělým válečným úspěchem, a tím mělo být dobytí Prahy. Velmi vhod přišla Švédům nabídka císařského podplukovníka Arnošta Otovaldského (Ottenwalden), rodilého Bavora, vyznání kalvínského, usedlého v Cheb-
Otovaldský.

sku, jenž byl 27 let sloužil ve vojsku císařském a po těžkém zranění se uchýlil do výslužby. Za švédského vpádu r. 1647 však pozbyl veškerého jmění, i prosil v Praze císaře o zaopatření. Ten mu slíbil velitelství nad posádkou v Lokti. Úředníci však císařovo nařízení nesplnili a odstrčený důstojník jednak z nouze, jednak z hněvu nabídl v Němcích své služby švédskému vůdci Königsmarkovi s ujištěváním, že mu pomůže dobýt Malé Strany pražské bez ztráty jediného muže. Asi s 3.000 jízdných a pěších vytrhl Königsmark z Chebu a oklikami se blížil k Praze. Pocestné, jež potkali, zajali, nedaleko Hostouně sečkali v lese do soumraku a o půl noci stanuli na Bílé hoře. Když švédský vůdce zaslechl zvonění, zalekl se, neboť
Dobytí Malé Strany 26. čc. 1648.

myslel, že se v Praze už bije na poplach. Otovaldský však jej poučil, že mniši zvoní k nočnímu modlení. Asi se 100 muži se blížil zrádce žlabinou od Břevnova ke kapucínskému klášteru, kde byla část hradeb jen napolo vystavěna a kus příkopu nevyvezen. Vskočivše na hradby, pobili stráž, a když byl i větší strážný oddíl ve Strahovské bráně přemožen, Otovaldský bránu otevřel a vyběhnuv ven, dával znamení Königsmarkovi. Ten vrazil s jízdou do města, nevěda, zda to, co se děje, je sen či skutečnost. Rozděliv vojsko na houfy, obsadil náměstí, hlavní ulice, hrad a malostranskou věž. Dále přes most neprokl, nemaje dosti lidu. Stalo se to na úsvitě v neděli 26. července r. 1648. Staroměstští slyšeli rány a hluk a viděli lidi na střechách domů spínati ruce směrem k Starému Městu a volat o pomoc. V mostecké věži bylo spuštěno visuté zábradlí (šraňk) a Staré Město se chystalo zmužile k od-
Kořist.

poru.

Švédové zatím sbírali ohromnou kořist, největší, jež jim během třicetileté války padla do rukou. Odhadovali ji na 12 milionů zlatých, nepočítaje v to věci, jež jednotlivci pro sebe uchvátili a vzácné památky, jež se vůbec nedaly ocenit. Vojákům bylo povoleno třídní drancování. Bylo zajato 180 šlechticů, úředníků a duchovních, a ti všichni se museli vykoupit za 15-20.000 tolarů. Byl mezi nimi kardinál Harrach, nejvyšší purkrabí Jaroslav Martinic, jenž děsnou válku přečkal a při jejím vypuknutí i skončení na Hradčanech se octl v rukou nepřátel. Též Vilém Slavata byl ještě na živu, ale stav se roku 1628 po smrti Zdeňka z Lobkovic nejvyšším kancléřem, přebýval u dvora.

Peníze. Švédové pilně pátrali po skrytých pokladech. Na Strahově našli půl milionu zlatých, jež patřily hraběti Schlickovi, poklad panen doksanských, mnoho stříbrných soch a zlatem tkaných oděvů, jež náležely premonstrátům. V domě hraběte Colloreda vyslídili 60 centů stříbra, 12 tun zlata,¹⁴⁵⁾ v domě poštmistra Paara 18.000 dukátů, v domě Heřmana Černína bednu zlatých peněz, v domě Oldřicha z Kolovrat 30.000 tolarů. Kanovníkům bylo vzato všechno. Vojáci měřili mezi sebou peníze na klobouky. Za vřavy uchvátilo mnoho i šlechtické služebnictvo, jež pomáhalo Švédům okrádat své pány. Otovaldský dostal jen 6.000 tolarů a zboží zabrané lipskému kupci, ceněné na 40.000, nečítaje arci to, co si uchvátil sám. Poněvadž naň bylo v Praze ukazováno jako na zrádce, vystěhoval se brzy do Švédska, změnil své jméno, poskvrněné zlým činem, byl povýšen do stavu šlechtického a upadl v zapomenutí. Nepřítel našel též mnoho potřeb válečných.

Umělecké památky. Pravý hon však podnikali Švédové na zbylé poklady Rudolfových sbírek. Tehdy byly odvezeny do Švédska přístroje hvězdářské a geometrické, nástroje perské a indické, předměty a vázy zlaté a stříbrné, ze slonoviny, jantaru, perleti, přechytné obrazy, z nichž bylo 400 malovaných na dřevě, vzácné zbraně, dřevorytiny, tři tisíce tuctů broušených granátů, několik set diamanty nebo zlatem vykládaných knoflíků atd., knihovna strahovská, knihovna rožmberská z Třeboně do Prahy přestěhovaná, též „Codex argenteus“ od Rudolfa získaný. Königsmark dal vše na vozích a lodích rychle dopravovat přes Německo do Švédska a stal se tak jedním z největších boháčů.

Připravu k hájení. Švédové si odnesli z Prahy nejen nejbohatší kořist, ale utrpěli tam i nejpotupnější porážku. Staroměstský primátor Fr. Turek z Rosenthalu a královský novoměstský rychtář Václav Kavka svolali hned 26. července bubnováním do zbraně měšťanstvo. Zvláště nadšeně se hrnulo pod svůj prapor studentstvo, celkem 745, všichni, kteří jen zbraň unesli. Studentská legie si získala o uhájení města největších zásluh. Chtěli i přes most na Malou Stranu a tam bojovat se Švédy; to jim však bylo zakázáno. „Strašlivějšího dokladu o účincích jesuitské výchovy nelze si představit,“ ubolává profesor Novotný.¹⁴⁶⁾ Za vůdce si zvolili právníka Jana Kaufera, legii však cele ovládal jezuita Jiří Plachý z Čes. Budějovic, profesor a správce jejich družiny, jenž prohlásil, že chce s měšťany, studenty i vojáky živ i mrtev býti. Švédové jej vidali z Malé Strany na druhém břehu řeky mezi studenty, a poněvadž převyšoval o hlavu okolí, nazývali jej „dlouhým páterem“. Měřil přes dva metry.

Setniny měšťanů a duchovních. Puchheim zavčas uvedl do města 1.000 pěších a 2.500 jízdy. Později za prudkých útoků a rostoucího nebezpečí byly utvořeny setniny i z řemeslné chasy, z níž se nejvíce vyznamenali sladovníci a pivovarníci. Ba vznikly i setniny ozbrojených kněží a mnichů. Rytířský řád křižovníků proměnil svůj klášter hned 26. července v pevnost, z níž hájil vedle stojící mostní věž. Začátkem října chopilo se zbraně 70 jezuitů, rovněž minorité, karmelitáni, servité, pauláni, benediktini, cyriaci a Milosrdní bratři utvořili tři setniny o několika stech mužích pod velením opatů a proboštů. Sto Židů stálo pohotově s nástroji, aby hasili požáry.

Vrchním velitelem byl hrabě Rudolf Colloredo, velkopřevor maltéského řádu, jenž především byl viněn z nedostatečného střežení a ztráty Malé Strany. Colloredo v košili prehl před Švédy z malostranského bytu a na lodičce přeplul do Podskalí. Péčí o opevnění města byl pověřen hrabě Inocenc Conti, jenž se toho úkolu podjal s velkou obezřetností a neúnavností. Jmenovitě mezi branou Koňskou (Museum) a Horskou (Havlíčkovo náměstí) dal stavět okliky, náspy, sruby, palisády, dal dělat podzemní průkopy a obyvatelstvo horlivě pomáhalo. Dal zhotovit dlouhé pky, železné hvězdy hřebíky pobité a řetězem k dlouhé tyči připojené, železné cepy a palcáty, smolné věnce a granáty. Od duchovních byly dávány do mince i zlaté skvosty, z kalichů, monstrancí a křížů byly raženy peníze, jež byly rozdávány chudým obhájcům. Zámožní občané přispívali k těmto cíli dobrovolně.

Posledního července dorazilo na Vysočany druhé švédské vojsko pod Wittemberkem a hned 3. a 4. srpna byl podniknut na Prahu první útok. Wittemberk se obořil na Nové Město, zvláště na Vyšehrad, Königsmark dorážel přes Karlův most na Staré Město; ale první tento útok skončil nezdarem. V polovici mostu byla pak postavena zeď a na ni dvě děla, z nichž co chvíle bylo stříleno na věž a okolní domy. „Z boucharounů byly metány šaršouny,“ to jest ohnivé koule. Wittemberk však neměl u Prahy stání. Závidělť Königsmarkovi pokladů získaných na Malé Straně, a když se přesvědčil, že ostatní pražská města budou tvrdou kostí, podnikl od Prahy tři kořistné jízdy, dvě na jih a jednu na sever. Dne 23. srpna dobyl Táboru, kde byla jeho lačnost značně ukojena. Jeho odchodem bylo Pražanům dopřáno času k dokonání příprav. Těžké ohvilo nastaly Praze 5. října příchodem třetího vojska švédského, jež přivedl falckrabě Karel Gustav, potomní švédský král. Bylo ho 8.000 mužů. Příchod falckraběte slavili Švédové hlučnou střelbou a skvělou hostinou na hradě. První místo, jež toužil spatřit, byl pokoj, z něhož před třiceti lety byli svrženi místodržící. Nepřítel měl u Prahy tři vítězná vojska, tehdy snad nejlepší v Evropě, zkušené generály, 60 děl. Proti nim stáli narychlo vycvičení studenti, řemeslníci a mniši s třemi děly.

Hlavní tíha útoků v říjnu podnikaných dolehla na hradby novoměstské po celé jejich délce od Poříčí až k Vyšehradu. Tam dleli i nejvyšší tři švédští vůdcové. Ale i s Letné, s Karlova mostu, z kapličky sv. Máří Magdaleny bylo páleno do Starého Města. Dne 10. a 11. října bylo město zasypáno deštěm střel a se všech stran bylo hnáno útokem. Na všech pražských věžích bylo zvoněno na poplach. Na ulicích se ozýval hluk, křik, pláč dětí a žen, spěchajících do chrámu prosit za odvrácení pohromy. Mužové se ohápali zbraně a spěchali na svá stanoviště. Celý okruh hradeb vzplanul urputným bojem. Město bylo zahaleno v prachu a dýmu, místy vyšlehl plameny. Dojemná hudba zvonů stupňovala síly obhájců a útočníky plnila tajemným děsem; všechno obyvatelstvo bylo v horečném rozechvění. Nepřítel se zmocnil Horské brány. Conti dal tam hnáti útokem a házet na ni smolné věnce, prach, slámu a dříví. Brána se vzňala a útočníci byli z ní vypuzeni žárem jako vosy z hnízda.

*Wittemberk
31. čc. 1648.*

*Karel
Gustav
5. říj. 1648.*

*Útok 10. a
11. října.*

Na některých Švédech chytily šaty, takže činili dojem hořících démonů. I seskákali rychle s hradeb a hledali spásu v podzemních chodbách. Jeden velký útok byl šťastně odražen.

Drobnosti z doby obléhání. Část obhájců, zvláště studentstvo, bylo neustále na hradbách a městská rada se starala, aby ve strážnicích nechybělo potřebných věcí. Měšťané tam posílali hojnost piva a vína, aby bojovníci zůstali v dobré náladě. Jesuité tam svému ozbrojenému studentstvu konali denně bohoslužby a ve svátky kázali. Letopisy vykládají o koníři, jenž žvýkal a jedl rukavice a jiné nestravitelné věci; na strážnici prý mu bylo podáno živé prasátko, z něhož on kousek za kouskem ukusoval a je celé i se štětinami snědl a pivem zapil.

Ukořistění stádo. Kolem Prahy se páslo stádo dobytka, jež tam Švédové pro sobu z venkova přihnali. Několik měšťanů a vojáků vyšlo záhy na úsvitě z města a uchopivše telátko, spěchali s ním přes brod do Poříčské brány. Kráva, jejíž telátko bylo, slyšíc je bečet, spěchala za ním, za ní pak se pustilo celé stádo přes 250 kusů, přeplavalo Vltavu a Poříčskou branou bylo vehnáno do města. Tak bylo odpomoženo pocitovanému nedostatku masa. Švédové poznavše pozdě co se stalo, dali do Poříčské brány bít z děl.

Myslivec. Od Švédů se dal najmout také myslivec z konopištského panství, jenž si u Horské brány sroubil ze silných fošen úzkou, vysokou věž, již na válkách přivaloval za boje k samým hradbám, a ponevadž byl dobrý střelec, byla každá jeho rána smrtonosná. Už zastřelil celou řadu Pražanů, sám se však skryl ve svém srubu před každou ranou. Byla tedy vypsána na jeho hlavu cena. Dva vojáci dali pohybovat kloboukem v jednom z otvorů, jež byly ve hradbách udělány pro děla, sami pak stranou číhali. Myslivec se domníval, že pohybující se klobouk je lidská hlava, vystřelil tedy na ni a vystrčil hlavu, aby shlédl účinek rány. V tom byl zasažen dobře mířenou střelou a svalil se nazad dolů se srubu, s něhož své vlastní krajany nelidsky usmrcoval.¹⁴⁷⁾

„Lístky“. Při jednom výpadu zajali studenti švédského vojáka; přivedše jej do města tázali se ho, co je ve švédském táboře nového? On pravil, že se tam hlavně mluví o tom dlouhém jesuitovi; je tam pokládán za velkého čarodějníka. Dává prý svým studentům denně požívat lístky, jež je činí nezranitelnými a žádná zbraň pak se jich nechytá. Jakmile jej dopadnou, za živa mu stáhnou kůži. P. Plachý se smál jeho výpovědím a poručiv mu dát bochník chleba, řekl: „Bláhovče, takovéto lístky dávám svým studentům.“ A když mu bylo podáno i pivo, pravil mu: „Jez a pij a budeš také nezranitelným.“

Horlivost Židů v hašení ohnivých kulí a granátů časem ochabla. Jednou byl hozen do jejich ulice velký granát, jež přikryli jak obyčejně mokkými kožemi z uherských volů. Domnívajíce se, že je granát již udušen, nadzdvihli kůži; vtom však granát vybuchl a jednoho z nich zabil, druhému urazil nohu, třetímu ruku. To je tak zastrášilo, že musili být k plnění určeného jim úkolu dohánění.

Nejprudší útok 24. a 25. října. Na hradbách i mostě se mezitím neustále bojovalo a švédský podkop vyhodil co chvíli kus hradeb do povětří. Pražanům docházel prach, jenž byl v Podskalí narychlo vyráběn a po kamnech sušen, a již začala mizet naděje, že by město, bez pomoci samo sobě zůstavené, obložení vydrželo. K vzpružení mysli bylo rozhlášeno, že se od Budějovic blíží pomocné vojsko. Když bylo zamítnuto nové vyzvání, aby se Praha vzdala, byl na ni 24. a 25. října podniknut nový útok, ze všech nejúpornější. Prudkou střelbou byly hradby na četných místech proraženy, že se v nich rozšklebily průlomů několik sáhů široké. Dne 25. října byly naráz zapáleny všechny podkopy, jež vybuchly právě ve chvíli, když kněz kapucínského řádu u Horské brány sloužil

mši. Opět byly velké kusy hradeb pobořeny a nepřítel, zřídív si rychle přes příkop a rozvaliny dřevěné mosty, hnal se po nich do města u velké síle za vedení samého Königsmarka. Zdálo se, že Praze nastává poslední hodinka. Zvony smutně hlaholily, děla neustále hřměla, z prachu a dýmu šlehaly místy plameny hořících domů. Švédové se několikrát vedrali hluboko dovnitř města, ale obhájci s napětím všech sil vybili je vždy znovu ven.

Po studentech byli nejstatečnější sladovníci, 150 junáků, v bílých zástěrách, potřísněných krví nepřátel. Nechávali Švédy přijít až k sobě a pak je uvítali palcátem, volajíce při tom: „Tu máš!“ Švédové pronikli skoro k sv. Jindřichu, kde zuřil boj nejprudčeji. Řemeslná chasa zatím nakladla v jedné části příkopu polních bran a špičatých kotvic, pokryla je slamou a tu posypala prachem. Tu se přihnali rozmanitě ozbrojení sladovníci, řezníci, pekaři a mlynáři k sv. Jindřichu a tlačili Švédy na nastrojenou lečku. Ti se v příkopu zapletli do bran, prach a sláma se pod nimi vznaly a mnoho set jich tam bylo ubito. Druhého dne za příměří je dal odtud Karel Gustav na vozech odvézt. Nejnebezpečnější ze všech útoků byl na všech stranách vítězně odražen.

I Pražané měli dost padlých a raněných. Nejvíc želeli Václava Čabelického ze Soutic, jednoho z vůdců, jenž klesaje k zemi napomínal okolostojící, ať se hájí do posledního dechu. Poslední službu mu prokázal mladý P. Bohuslav Balbín; je pochován v Týně a jeho pomník se tam dosud spatřuje. Sladovníci pozbyli 15 bojovníků, jež se ctí pohřbili u sv. Jindřicha. Falckrabí věděl, že se v Münsteru schyluje k míru. Chtěje mít Prahu před jeho dojednáním, útočil na město den co den až do 31. října, používaje všech válečných vymožeností. Ale ani Pražané neumdlávali a vytrvali vítězně na rozbitých hradbách až do konce. Prvého listopadu dopadly na město poslední koule. Na den Dušiček 2. listopadu došla do Prahy z Lince od císaře zpráva, že již 24. října byl ujednáán v Münsteru mír, kterým byl učiněn konec třicetiletému válčení. Pražané si zhluboka oddechli. Dne 4. listopadu, „když už po kaši bylo“, jak praví Zatočil ve svém letopisu, přišla vojenská pomoc. V Praze, kde dlouhá zhoubná válka začala, tam i skončila.

Švédové sami přiznávali, že jim při útocích zahynulo 5.000 mužů; to se rovnalo prohrané polní bitvě. Z pluku samého falckraběte, 1.500 mužů silného, zůstalo jich po jednom útoku na bojišti 1.100, jindy z jiného pluku 800. Pražanů padlo 219, raněných bylo 475. Uhájení Prahy a Brna jsou nejslavnější vojenské činy z konce třicetileté války. Žádné město v celé německé říši se nemůže tak hrdinnou obranou pochlubit. Pražané si také na tom velmi zakládali, že oni, pouzí dobrovolníci, zvítězili nad nejlépe zřízeným vojskem tehdejší doby. Obě města poděkovala Bohu za dobyté vítězství a učinila slib, že památku na ně budou oslavovat vždy o Všech svatých společným přístupováním k svátostem, staroměstští v Týně, novoměstští u sv. Jindřicha. Pak se oddali bujnému veselí a s posádkou na Malé Straně vešli v poměr dosti přátelský. Švédští vojáci se tázali studentů, zdali ti, kteří do nich bili těmi cepy a palcáty a při tom volali po každé „Tu máš“, zdali všichni slují Tomášové? Studenti jim se smíchem pravili, že to bylo jejich heslo. Důstojníci císařští i švédští se zvali vzájemně na hostiny a falckrabí pozval na hrad k hostině

Zirády.

Švédové a Pražané.

i P. Plachého. Byliť naň Švédové zvědaví, ježto se jim zdál mužem nadlidské moci. Tam si s ním přitjeli a vyprávěli mu, co zlého mu chystali. On však, jak byl mysli neohrožený, nezůstal jim případnou odpověď dlužen. - Když Königsmark slyšel, že v Praze už měli jedinou tunu prachu, tak se rozlítil, že na hradě rozbil okno, až kolečka na zem lítala, a volal: „Já jsem říkal, že nemají střeliva, a nechtěli jste mi věřit.“ Jak po prohrané bitvě bývá, vzájemně se obviňovali, kdo je nezdarem vinen.

Odměny. Císař podle možnosti skvěle odměňoval osvědčenou věrnost a statečnost skvosty, penězi, také povyšováním do vládyckého stavu. Měšťanů bylo šlechtickým přídomkem počteno 35, studentů 48. Byli to především konšelé obou měst, ze studentů pak synové svobodných rodičů. Synové poddaných rodičů byli prohlášeni za svobodné. Člen legie Norbert Zatočil, jenž obléhání česky popsal, zvolil si predikát: z Löwenbrucku, což připomíná boj na mostě.

Mariánský sloup. Poněvadž záchrana města byla připisována přímluvě Matky Boží, postavil jí císař r. 1650 na Staroměstském náměstí krásný sloup, jenž byl perlou barokové Prahy. Byl z jednoho kusu pískovce a vážil 70 centů. Latinský nápis zněl:

VIRGINI GENITRICI SINE ORIGINIS LABE CONCEPTAE PROPUGNATAE ET LIBERATAE URBIS ERGO CAESAR PIUS ET IUSTUS HANC STATUAM PONT.

To jest: Panně Rodičce bez poskvrny prvotní počaté za obhájení a osvobození města zbožný a spravedlivý císař tuto sochu postavil.

Byl to pomník jediného vítězství, jehož národ v 17. století dobyl. Ale poněvadž hlásal vítězství katolické Prahy nad luteránskými Švédy, pokroková Praha naň zanevřela (obr. 52).

Vestfálský mír. Švédové i Francouzové kladli ve Vestfálsku císaři do podmínek míru i návrat emigrace jak české, tak rakouské. Císař svoloval arci s výhradou, že se s ním srovnají ve víře. Nátlak na její návrat byl jen diplomatickým manévrem, jímž byl císař přiveden k větší povolnosti na jiné straně. Francie se emigrantů přestala zastávat, když jí císař učinil územní ústupky v Elsassu, a Švédům byla zavřena ústa úplatkem 600.000 tolarů. Jejich domnělí přátelé s nimi udělali podobný obchod, jako před 30 lety saský kurfiřt.

Ani to nebylo poslední zklamání emigrantů. Kristina Švédská, dcera Gustava Adolfa, slaveného zápasníka za luterskou víru, se vzdala r. 1654 trůnu, r. 1655 přestoupila veřejně v Inšpruku do katolické církve a žila v Římě a ve Francii z papežských milodarů. Emigranti zajisté útrapami válečné doby valně prořidli a jejich synové se dočkali ještě větších překvapení. Neuplynulo století a dědicové jak Jakuba Anglického, tak kurfiřta saského stali se katolíky. Přestup Bohuslava Leszczyňského již byl připomenut.

Protestanti na Slovensku. Vítězná církev zamýšlela převést zpět ke katolické víře i království uherské; zabránili tomu vévodové sedmihradští. Využívali císařových nesnází a opětovně zaplavovali svými voji Slovensko. Šlechta obou vyznání i města se k nim přidávaly a do-

máhaly se pod jejich vedením politických i náboženských svobod. Proto v Uhrách nezakotvila absolutní moc jako v Čechách, ale ani církve se tam nedomohla bývalého výlučného panství. Jedině magnáti se skoro bez výjimky vrátili k staré víře. Začátkem 17. století byli v Uhrách (nepočítaje Sedmihrady), podle svědectví Pazmanyho tři magnátské rodu protestantské, v polovici téhož století ani jedna.¹⁴⁸) Silnou oporu měl protestantismus v nižší šlechtě a měšťanstvu.

Na říšském sněmu v Bratislavě r. 1646/47 byl veden mezi stranami tuhý spor o kostely. Vrchnosti, jež se vrátily k bývalé víře, vrátily i své kostely bývalému obřadu. Protestanté si stěžovali, že tím způsobem pozbyli 400 kostelů. Císař prostředkoval mezi neústupnými stranami; 90 kostelů bylo protestantům vráceno, ale ostatní vrchnosti byly povinny poukázat nekatolickým poddaným pozemek, daně prostý, pro kostel, školu a hřbitov.¹⁴⁹) Císař byl ústupný vůči protestantům, aby jeho syn Ferdinand IV., korunovaný v Čechách již 5. srpna 1646, dosáhl i v Uhrách bez potíží trůnu; byl korunován 16. června 1647. Zákony však byly špatně plněny jak od katolíků, kteří se dovolávali zásady uzákoněné v Němcích: cuius regio, eius religio (čí vláda, toho víra), ale ani na př. Košičtí nechtěli postoupit pozemek katolíkům ani kalvinistům.

LEOPOLD I. (1657-1705)

Leopold byl původně od dvou členů jezuitského řádu vychováván pro duchovní stav. Když však r. 1654 zemřel na neštovice 20letý Ferdinand IV., nastoupil po Ferdinandu III. na trůn jeho druhorozený, teprve 17letý Leopold. Nový král byl prostřední, štíhlé postavy, měl silně odstávající dolní ret, zdraví byl chatrného a proto se řídil přesným denním pořádkem. Mravů byl bezúhonných, povahy dobrosrdečné, rozumu střízlivého a v těžkých dobách jevil neoblomnou houževnatost. Mluvil několika jazyky, česky však neuměl, čehož později litoval; francouzsky nemluvil pro odpor k Ludvíku XIV. Přál vědám a zvláště umění. Dvě university v něm ctí svého zakladatele: inšprucká (1670) a v Bratislavě (1702). Jeho zábavou byla hudba a lov; též sám se pokoušel v hudebním skládání. Ve Vídni se kolem císaře neustále hemžilo několik set šlechticů ze všech dědičných zemí. Vládla tam obřadní španělská etiketa, z cizích řečí se tam nejvíce užívalo italštiny, ale paruková móda a kvetoucí francouzská literatura, jež si vítězně razily cestu po evropském kontinentě, podmaňovaly si i vídeňský dvůr.

Jeho osobnost a dvůr.

V české šlechtě této doby měly přes smutné přesuny a proměny, jež se staly za třicetileté války, většinu staročeské domácí rody, a to jak počtem tak i rozsahem jmění. Tuto převahu nad rody cizími udržely celých 100 let po třicetileté válce. Teprve údaje z r. 1772 ukazují, že většina české půdy je v rukou cizí šlechty, Fürstenberků, Auersperků a hlavně Schwarzenberků, kteří přišli z Bavorska teprve po vestfálském míru. Jan Adolf dostal r. 1660 jednak jako odměnu za věrné služby prokázané Habsburkům, jednak jako náhradu za půjčky, panství Třeboňské, jehož po

Česká šlechta.

konfiskaci užívali císařští princové. Adam František nabyt r. 1719 na základě dědických smluv s Eggenberky panství Krumlovského. Koupí četných jiných statků ovládli pononáhlu velkou část jižních Čech.

V dšle o pozemkové reformě čteme: „Záplava cizinské šlechty v zemi rostla od konce války třicetileté nepřetržitě - v tom faktu, jehož vysvětlení dosud nebyla věnována pozornost, třeba spatřovati hlavní příčinu, proč šlechta naše nemohla zůstat mocným, národně jednotným tělesem, jako na př. šlechta polská neb maďarská.“¹⁵⁰⁾

Vyhaslé rody.

Mnoho českých šlechtických rodů vymřelo. Jako pohasly staré domácí rody královské a vladycké Slavníkovců a Vršovců, tak odumřely r. 1604 Vítkovici hradečtí, r. 1611 Vítkovici rožmberští, za povstání zemřel poslední Smiřický, největší tehdy boháč v Čechách, 1625 poslední Vartemberk, r. 1631 vymřeli páni z Pernštojna, r. 1634 Trčkové, r. 1655 zemřel poslední ochuzený Švamberk, r. 1701 poslední Kaplíř ze Sulevic, a to Zikmund, strýc slavného obhájce Vídně. V téže době vyhasly rody z Lipého, z Dubé, Sezimové z Ústí, z Hazemburka, r. 1712 zemřel v Římě jako generál karmelitského řádu poslední svého rodu Karel Slavata, r. 1787 vymřeli Martinicové, r. 1720 Švihovští z Ryzemburka, r. 1728 Haranti z Polžic, r. 1746 Vřesovští z Vřesovic, kol r. 1800 rytíři z Hrobčic, Hrzáni z Harasova, Čabeličtí ze Soutic, Říčanští z Říčan, Příchovští z Příchovic, Klenovští z Klenového. Na Moravě zemřel r. 1597 poslední pán z Boskovic a r. 1913 poslední Kounio.

Ale vymíraly i cizí šlechtické rodiny do Čech přistěhovalé: Lamingerové, Marradasové, Huertové, Verdugové, Aldringenové a j. Balbín uvádí, že 50 cizích šlechtických rodin v krátké době dohista vyhynulo, a tčšil se, že Čechy jsou hřbitovem cizinců. Zdá se však, že největší část drobné české šlechty po třicetileté válce zchudla; na př. Rožmitálové, Bukovští, Čejkové z Olbramovic a mnozí jiní a zanikli v šeré mase plebejů. Jejich skrovné svobodné statky byly pohlceny velkými dominií Černínů, Lobkoviců, Šternberků a jiných magnátů, v jejichž rukou se stále víc a více půdy hromadilo. Bylo v Čechách před světovou válkou jen 150 šlechtických rodin,¹⁶¹⁾ staročeských i přistěhovalých, ale značná část volkostatků byla majetkem zbohatlých občanů, nešlechticů.

Národní cítění.

Epocha dějin od třicetileté války až do tak zvaného osvícenství, jež k nám pronikalo na konci 18. století, bývá nazývána stoletím protireformace, vhodněji dobou baroku. O smýšlení a cítění české šlechty v této době píše Pekař takto: „Česká šlechta, pokud byla českého původu, cítí česky a v rodinách žije česky celkem po dobu Leopoldovu přesto, že kulturním jazykem vynikajících jednotlivců se stává vlašтина, úředním čím dále tím více (ale plněji teprv v 18. století) němčina. Nevěřím vůbec v nějaké přetržení českého vědomí u starých českých rodin ani později v době, kdy nebylo považováno za nutné dokumentovati českou přirozenou národnost užíváním nebo i znalostí českého jazyka; vzdělání Čechové 18. stol. mluví a píší francouzsky, německy a latinsky, mnozí z nich vůbec česky neumějí nebo jen nedokonale... Ale nesmíme zapomenouti, že od počátku byla tu no nepatrná katolická a při tom dobře česká část národa, vedena katolickou šlechtou, která měla správu země prvně v rukou, až do r. 1748... Tato nedbalost k češtině není nikterak všeobecná; srovnej nadání hr. Šternberkové na vydávání českých knih r. 1672 nebo snad i založení akademie hr. Straky (závěš z r. 1710).“¹⁶²⁾

Poměry otrkcevní.

Hned po míru učiněném byl nový nátlak na zbytky nekatolíků, jichž nejvíc bylo na Hradecku. Z 52 tisíc prý odešlo pět tisíc do Slezska, ostatní po dobrém nebo po zlém přijali státní náboženství. Balbín obrátil na Žambersku a v sousedství 1900 sektářů. Hned po Bílé hoře zamýšlel císař zříditi v Čechách čtyři stolce biskupské, v Plzni, Budějovicích, Litoměřicích a Hradci. Je zajímavé, že se města zdráhala přijmout biskupské dvory. Budějovice a Plzeň, dva dávné sloupy katolické víry v Čechách, odpověděly, že obyvatelé jsou dobří katolíci, že tam nebezpečí bludu nehrozí a že

jsou jak duchovenstvem řeholním tak světským s dostatek opatření; probošt plzeňský ostatně již má odznaky biskupské; ale v Táboře, nedávno obráceném, prý by bylo biskupství velmi na místě. Královská města se bála o své svobody. V Němcích vypukl občas spor mezi svobodným městem a sídlícím tam biskupem a obyčejně skončil tím, že svobodné královské město upadlo v poddanství biskupovo. R. 1656 bylo přesto zřízeno biskupství v *Litoměřicích* a 1664 v *Hradci Králové*. V Litoměřicích se stal prvním biskupem Maxmilián Šlejnic, v Hradci Martin Sobek z Bíleberka, rozený v Rajhradě.

Nová biskupství.

Klásterů vzniklo v Praze časem 40, po celých Čechách 200, farního duchovenstva zato byl dlouho citelný nedostatek a jeden duchovní musil spravovat několik far. Na Chrudimsku bylo 33 farních chrámů bez kněze, na Hradecku bylo 109 kostelů farních a 78 filiálních, a přec jen 42 jich bylo obsazeno duchovními. Na Mladoboleslavsku bylo 91 kostelů farních, 89 filiálních, kněží, hlavně řeholní, byli usazeni jen u 33. Žatecko mělo 101 farní, 65 filiálních, obsazených bylo 52, většinou řeholníky. Loketsko mělo 25 far, obsazených bylo 7. Vrečnosti sice poddaným nařizovaly, aby svědomitě plnili své povinnosti náboženské, faráři vše dávali, kacířů „jako hada“ se chránili, ale samy zdržovaly farní pozemky pro sebe a syny poddaných se zdráhaly pouštět na studie. Marně žádali jesuitů, aby se nebránilo hochům, kteří se hodlají věnovat kněžskému povolání. Pozvolna i světského kleru arci přibývalo.

Nedostatek kněžstva.

Nyní se poohlédneme po kulturních poměrech pobělohorské neboli barokové doby a na prvním místě si všimněme školství. R. 1622 odňal zemský správce Karel Lichtenštejn luteránům Karlovu universitu a odevzdal ji jesuitům, čímž splynuly universita Karlova a Ferdinandova v jediný ústav. Rektor klementinské koleje jmenoval ještě téhož roku ze světského stavu profesory na medicinské a právnické fakultě, a tak bylo po dvousetletém spánku celé vysoké učení vzkříšeno k novému plnému životu.

Školství.

Ale ostatní pražské řeholní domy neměly zůstat vyloučeny z účasti na vysokoškolském vyučování a začaly se domáhat profesorských míst, jež jim kdysi na universitě Karlově náležela. Získaly pro sebe arcibiskupa Harracha, jenž byl sice odchovancem jesuitských škol, ale v této věci dával za pravdu jiným řeholím a společně s nimi se zasazoval ve Vídni i v Římě o obnovení celé university Karlovy se všemi čtyřmi fakultami a pro sebe vymáhal úřad kancléřský. Ale jesuité, kteří nesli v nejtěžší době bříšně dne i horka a jejich dvoufakultní universita byla od císařů se souhlasem papežů vyznamenána četnými privilegii a pro záchranu katolické víry v Čechách působila zrovna tak dlouho jako kdysi slavná universita Karlova, nechtěli být po dosaženém vítězství na vysokém učení v méně příznivém postavení než předtím. Hájili sloučení dvou universit v jeden ústav, jehož hlavou by byl rektor klementinské koleje, a tak tomu chtěl i císař. Arcibiskup však a řehole měli v Římě mocné přímluvce, kteří naléhali na obnovení celé university Karlovy; pak by se dvoufakultní universita jesuitská stala zbytečnou a klesla by na soukromé učiliště pro vzdělání vlastních kleriků.

Universita Karlo-Ferdinandova.

Trapný spor mezi arcibiskupem a jesuity se vložil až do r. 1653, kdy jej Ferdinand III. rozhodl o své újmě. Dvoufakultní Ferdinandova zůstala ve vylučném držení jesuitů, Karolinum však, to jest fakulta lékařská a právnická, jim byly odňaty a podřízeny zvláštnímu císařskému komisaři. Arcibiskup, jemuž byla sice vrácena hodnost kancléře, ale více jako titul než úřad, zřídil si v Králově dvoře u Pražné brány vlastní theologii a gymnasium, jež navštěvovali i klerici některých řádů.

Jesuité začali téhož roku (1653) stavět velkou budovu nynějšího Klementina s nádhernou knihovnou. Počet žactva vzrostl brzy na 2000. V Karolinu bývalo profesorů i posluchačů kolem sta. Arcibiskup i jesuité měli své knihtiskárny. Pražské učení dosáhlo v Evropě opět čestného místa, stálo si vědecky v tehdejší učeném světě výše než nynější universita u porovnání k době přítomné. Tehdy na západě zobecněla slova: „Videre Pragam et audire Arriagam“, vidět Prahu a slyšet Arriagu, profesora theologie, původem Španěla.

Gymnasia. K dřívějším gymnasiím jezuitským přibyla nově zřízená: na Menším Městě pražském (1628), na Novém Městě pražském (1632), v Jičíně (1623), v Kutné Hoře (1627), v Chebu (1629), Litoměřicích (1631), Hradci Králové (1636), v Klatovech (1636), Březnici (1640), na Moravě v Jihlavě (1625), ve Znojmě (1625), z Kroměříže bylo gymnasium přeneseno do Uh. Hradiště (1644), ve Slezsku bylo gymnasium v Opavě (1632) a menší v Těšíně.

Na Slovensku vznikla první kolej v Trnavě (1558), pak v Komárně (1625), v Bratislavě (1625), v Košicích (1650), Trenčíně (1656), v Rožňavě (1659), v Štiavnicí (1671), Levoči (1673), Prešově (1673), Skalici (1684), Banské Bystrici (1687), na Podkarpatské Rusi v Užhorodě (1640). Kolej trnavská byla r. 1635 rozšířena na trojfakultní universitu, košická na dvoufakultní. Při koleji trnavské byla i tiskárna. Koleje slovenské patřily k provincii rakouské. K provincii české, zřízené r. 1623, náležely do r. 1756 i řeholní domy v nynějším pruském Slezsku. Řád měl na půdě nynější republiky přes 30 gymnasií; čtyřfakultní universita byla v Praze, trojfakultní v Olomouci a Trnavě, dvoufakultní v Košicích. Při kolejích bývaly konvikty pro 50-60 méně majetných žáků, kteří se hodlali věnovat duchovnímu povolání. Dvoufakultní universitu v Olomouci doplnil r. 1732 Karel VI. studiem právnickým a stavové již r. 1724 při ní zřídili „akademii“, na níž se učilo různým rytířským cvikům, inženýrství a řečem.

Strako odkaz. K zřízení podobné akademie v Čechách pro výchovu chudých šlechtických synků českého národa odkázal roku 1710 hr. Jan Straka z Nedabylic tři statky a dům a zahradu v Praze. Z odkazu byla udělována stipendia a teprve r. 1896 byl na Malé Straně v bývalé jezuitské zahradě zbudován velkolepý ústav. Chovanci byli podle intencí zakladatelových denně přítomni bohoslužbám. Po převratě byl ústav zabrán pro studentské podniky jako „Akademický dům“.

Pazmaneum. V Uhrách byli hlavními příznivci katolického školství bohatí primasové ostríhomští. Pazmaneum, založené ve Vídni pro výchovu kněžstva, dosud hlásá jméno svého původce. Szelepcsenyi († 1685) zanechal onomu ústavu přes půl milionu zlatých, bylo jich však použito na válku proti Turkům. Jiří Szecheneyi, jenž zemřel r. 1695 ve věku 99 let, odkázal na kostely a školy a špitály dva miliony zlatých.¹⁶³

Piarist. Též jiné řády řídily latinské školy. V 17., ale hlavně v 18. století řadu gymnasií otevřeli piaristé, řád výlučně školský, založený roku 1597 od sv. Josefa Calasanského. První jejich gymnasium v zaalpských zemích jim v Mikulově (r. 1631) založil kardinál Dietrichštejn. Piaristická gymnasia měly Lipník (1634), Litomyšl (1640), Slaný

(1658), Kosmonosy (1688), Praha (1752), Mladá Boleslav, Benešov, Rychnov, Č. Budějovice, Most, Bor, Beroun, Doupov, Kadaň, Strážnice, Kroměříž, Příbor, Hustopeč, Kyjov, Moravská Třebová, Bruntál. - Na Slovensku spravovali gymnasia v Podolinci (1642), v Prievidzi (1666), ve Sv. Juře (1684), v Nitře (1702), v Ružomberku (1789), v Sabinově (1740). Kdežto o vyšší školství bylo postaráno hojnou měrou, bylo obecné školství chatrné. Péče o ně náležela vrchnostem a obcím, jež svou povinnost plnily nedbale. Školy, kde byly, podléhaly dozoru farářovu, a učitel, aby se uživil, musil si hleděti i jiných zaměstnání.

Těž protestanté měli na Slovensku své latinské školy, a lépe než katolíci se starali o školy obecné, jež málokde chyběly. Nevzmohli se však na universitu, ač tam pro ni bylo místa dost, jistě alespoň v Sedmihradsku. Kníže Bethlen položil základy k vysokému učení ve své residenoi (Karlovu) Bělehradě. Opatřil školu důchody, volal na ni profesory z Němců, ale dokonání díla bylo překaženo jeho smrtí (1629). Ústav klesl na akademické kolegium a 1661 byl přeložen do Enyedu.¹⁵⁴⁾ Nejlepší latinské školy (lycea) byly v Bratislavě, Prešově, Kežmarku; vedle těch měli i několik menších gymnasií.¹⁵⁵⁾ Také pokus Komenského založit v Šaryšském Potoce na statečích Rákoczych vyšší učiliště, ztroskotal. Místo sedmitřídního gymnasia byl nucen spokojit se jen s trojtřídním. K usnadnění vyučování tam sepsal „Orbis pictus“; brzy se vrátil do Lešna.

Školství protestantské.

Hospodářský život nejen u nás, ale ve střední Evropě vůbec, utrpěl třicetiletou válkou těžké rány. Němečtí historikové píší, že v hospodářském ohledu bylo Německo hozeno o dvě stě let nazpět.¹⁵⁶⁾ Zbédování země se jevílo v jejím silném vyliďnění, zpuštění polí a ochromení obchodu a průmyslu. Byl to následek nejen dlouhého trvání války, ale i toho, že byla vedena v Němcích od cizích mocností a zdivočelými rotami. Někteří tam udávají pokles obyvatelstva na polovici, jiní na třetinu, ve Württembersku prý z 303.000 zbylo jen 65.000, v Augšpurku z 80.000 jen 18.000, v Hlohově ve Slezsku z 2.500 usedlých pouze 20.¹⁵⁷⁾ V Čechách podle nejnovějších odhadů kleslo obyvatelstvo ze dvou milionů na jeden, na Moravě ho zbylo půl milionu.¹⁵⁸⁾ Třetina panských i selských polností ležela ladem, třetina příbytků byla vypálena nebo neměla hospodáře. Pracovních sil ubylo, vrchnosti se snažily co nejvíce půdy obdělávat, a pokoušely se zvyšovat roboty.

Úbytek obyvatelstva.

R. 1655 byl povolán do Hostinného na misijní stanici belgický jezuita P. Jakub de Haies za zpovědníka hraběte Lamboy. Když viděl křivdy, jež se poddaným daly, sestavil pro hraběte pamětní spis, zv. Considerationes,¹⁵⁹⁾ v němž vypočetl bezpráví, poddaným činěná, a žádal nápravu, jinak že úřad zpovědníka nepřijme, třeba by tím mohl získat tisíc světů. P. Haies zůstal v Hostinném tři léta, bylo tedy jeho požadavkům asi vyhověno. Předně žádal, aby se poddaným neukládalo jiných prací než ty, jež byly v pozemkových knihách zevrubně vyjmenovány, aby se jim mimořádné práce plně platily, aby nebyli nuceni robotovat na jiných, jmenovitě vzdálených panstvích svého pána. Podle jeho svědectví se ujímal v Čechách zvyk, že vedle tří dní robotních se ukládal i čtvrtý, ve žních i víc. Někde byli nuceni kupovat od vrchnosti potraviny, jež jinde dostali laciněji, živit jim u sebe drůbež, byli trestáni za útěk dětí. P. Haies prohlašuje

P. Haies o poddaných.

takové jednání za nespravedlivé odírání a ti, kdo se ho dopouštějí, jsou ve svědomí zavázáni k náhradě. Dovolává se moralistů i domácích kazatelů, kteří o té věci podobně soudí, a poukazuje na spravedlivé nakládání s poddanými na panstvích královských a na panstvích velmi zbožných vrchností.

*Jinde
nejinak.* Není pochyby, že první desetiletí po třicetileté válce patří k nejtěžším, jež poddaní u nás prožili, a že ne jeden tvrdý pán nebo jeho správce jim těžké jho činili ještě těžším. Ale zrovna tak je jisté, že se s jiných stran tento neutěšený stav líčí barvami tak černými, že se nám naše země zdá hoto-ovou mučírnu poddaného lidu, a při tom se zapomíná, že vrchnosti byly i okresními soudci a trestaly i zločiny. K vysvětlení této věci poohlédneme se opět po sousedství. V Pekařově Bělé hoře čteme: „Vidíme zajisté, jak i státy protestantské sousedního Německa, jež nepoznaly dne 8. listopadu, postiženy byly značným dílem toho, co nazýváme Bílou horou. Všude najdeme nejen hospodářský úpadek zcela neobyčejného dosahu, jako následek zničující vojny, ale všude i absolutismus knížecí nad právy stavů, a to ještě důkladněji než u nás, všude potlačení sedláků až k nevolnictví, všude kulturní panství vlášských a francouzských mód a jazyků, všude literární pokles jazyka domácího - ba, jak dí historik Lamprecht: zdálo se, že nejen skutkem, ale i myšle-ním stal se Němec otrokem velkých národů evropských.“¹⁴⁰⁾

*Projevy
životní
radosti.* Jestliže se postavení selského lidu podstatně zhoršilo válkami husitskými, těžko lze žádat, aby se třicetiletou válkou zlepšilo. Přesto doba baroku zůstává po sobě řadu památek, jež v líčení tehdejších běd ukládají určité meze. V Zapově Českomoravské kronice čteme: „Avšak ani těmito těžkými ranami osudu nebyla zlomena životní síla národa českého... Či kterak by se bylo mohlo státi, že již ve třech letech po válce třicetileté musil císař Ferdinand III. vydati mandát, kterým lidu selskému se zakazovalo choditi v oblecích hedvábných a kmentových neb v drahocenných kožešinách, nositi zlaté čepce s fábory, jak to jen u bohatých měšťáků a u šlechty v obyčeji bylo? Neméně musilo se zakrátko nato zakazovati měšťanům i sedlákům vésti přílišný přepych při křtinách, neboť bylo zvykem zváti deset až dvanáct kmotrů, z nichž každý dukát neb aspoň stříbrný tolar novorozenci do vínku položiti musil, začož se jim bohatou hostinou a hojným pitím náhrady dostalo. Konečně musil císař Leopold I. vyhlásiti zvláštní řád oděvní, v němž přesně předepsáno bylo, jak který stav má se nosit, aby stav jeden nad druhý se nevypínal. Vše to slouží na svědectví tomu, že se obyvatelstvo země české po neslýchaných bědách války třicetileté rychle zase zotavovalo a že hmotné poměry ve městech namnoze opět tak se zlepšily, že mnozí i přepychu mohli se oddávati, že to konečně i vládní moc obmeziti musila.“¹⁴¹⁾

Kroje. Kdo prohlíží v národopisných museích kroje z této doby zachované, bozděčně ho napadá, že lidé, kteří nosili šat tak hýčících barev, zdobený tak krásným vyšíváním a namnoze vzácnými kraj-kami, nemohli být smutní, nýbrž že měli alespoň skromnou míru životní radosti, která dosud z těchto krojů dýše.

Pleň. Erben a Sušil sebrali písně, jež národ v té době skládal a zpíval. Jsou to písně milostné, svatební, vojenské a pijácké, tedy vesměs veselé, ne smutné a zádumčivé. O písních maďarekých a sloven-ských toho nelze říci. - Národ slavil jako jindy masopust s obvyklými pitkami, hostinami a maš-karami, chasa se proháněla po návsi, vodíc medvěda s obráceným kožichem neb ovinutého hra-chovinou, slavil hlučná posvícení, dožínky, jedl svatomartinské husy, nezapomněl ani v této době tancovat rejdivák, sousedskou a strašák, a hudba v zemi neutuchla.¹⁴²⁾ Jihočeský procesí, putující r. 1729 do Prahy k slavnostem svatojanakým, bylo provázeno 31 muzikami.¹⁴³⁾

Tanec. Chápeme, že měli páni v této době taneční mistry, kteří je učili různým tancům, domácím i ci-zím. Méně však je známo, že v 18. století byl v Praze cech mistrů, kteří učili i prostý lid tancům, domácím i cizím. Kdo chtěl do onoho cechu býti přijat, musil při mistrovské zkoušce prokázat praktickou znalost 90 tanců.¹⁴⁴⁾ Právem chválí Zíbrt u našeho národa velké bohatství a rozmani-tost v oboru hudby a umění tanečního. A tato náklonnost neutuchla u nás ani v době pobělo-horské. Tančilo se o překot o poutích, posvíceních a trzích, hospodách i venku kol májí, a kaza-

telé nepřestávali toužit na mládež, jež se bála, že jí zdřevění nohy, když měla stát hodinu v kostele, ale že jí nijak není za těžko od večera do bílého dne „vrtěti se“. Ani v době pobělohorské nezavěsil náš národ své harfy na vrby.

Tato skromná, ale ryzí životní radost vane k nám i z Pamětí Vavákových a z Babičky, v nichž je český život této doby věrně zachycen. - Autor Třetí kapitoly o sv. Janu píše: „Osmnácté století (znám jeho stíny snad více než jiné) mělo v jiném směru také dosti světla a tepla; byla to doba, kdy nejen pražská města ožila podivuhodnou krásou baroku, ale kdy celý národ až do poslední vsi, do poslední chatrče, do posledního vzorku krajky a do poslední melodie lidové písně naplnil se životní radostí barokové kultury, pronikající, tvořící, budující znovu společnost, nový národ, též národ, z něhož vyšlo naše obrození, z něhož vyšly naše generace.“¹⁴⁰) - Sektáři napojují národ hořkostí a žlučí; katolické náboženství vrací věřícím vnitřní klid a radost.

Mírčí
doby.

Že se v národě i v této době zachovalo zdravé a silné jádro, toho důkazem je i to, že za sto let po vestfálském míru vzrostl o celých 100%. R. 1754 se napočítalo v Čechách 2,100.000 obyvatel.¹⁴¹) Nedostatek pracovních sil byl záhy nahrazen, přesto, že na dlouholeté války v Uhrách proti Turkům a v Porýní proti Francouzům národ platil velkou daň krve, přesto, že byl takřka bezbranný proti moru a jiným nakažlivým nemocem.

Rychlý
vzrůst.

Ale žil v bázni Boží; nobylo skoro vražd ani sobovražd, a tak ho přibývalo jak Izraelo kdysi v Egyptě, kteří tam rostli jak ze země. Nobylo by mu bývalo nesnadné naplnit celou českou zem. Na toto pokolení není třeba se dívat uplakanýma očima. Každému pisateli, který nad onou dobou roní slzy, řekli by tehdejší předkové: „Neplač nad námi, plač raději nad sebou a nad svými syny (máš-li jaké).“

Ona doba má též stíny, ale která má samé světlo? Národ oslabený a prořídilý nekonečnou válkou sbíral fyzické i mravní síly pro velké úkoly budoucnosti. Úkoly národa jsou mnohostranné. Žádná doba nevynikla ve všech směrech: Pobělohorské období má dost toho, nač může býti hrdo a co mu střízlivá věda v poslední době po právu přiznává.

Důkazem této nezlomné životní síly jsou i vítězné války Habsburků proti Turkům a Francouzům, vedené armádami, jež z valné části tvořili synové našich zemí. Velkého vítězství nad Rábou (1644) dobyli Šporkovi dragouni, většinou Češi. - Doba pobělohorská byla tedy zlá, ale národ náš ani tehdy nezapomněl zpívat, hrát a se veselit, pořádat různé slavnosti. Radostná katolická víra zapuzovala z jeho srdce všechnu trpkost, a při tom národ tělesně sílil a rychle ho přibývalo.

Nejvýznačnější spisovatelé této doby jsou: *Bohuslav Balbín* (1621-1683), nejslavnější člen jezuitského řádu, z Hradce Králové, poslední člen vládyckého rodu Balbínů-Škorniců z Vorličné. Při křtu jej na rukou držel Albrecht z Valdštejna. Již před sedmým rokem několikrát přečetl Hájkovu kroniku. Studoval v Jičíně a v jiných kolejiích. Jeho spisy, vesměs latinské, tvoří malou knihovnu. Největší jeho dílo jsou „Miscellanea regni Bohemiae“, vlastivědný sborník o českém království, v němž zvláštní stať tvoří „Bohemia docta“, první to dějiny české literatury. Epitome rerum Bohemicarum je přehled českých dějin. Nej památnější a jakoby klasické jeho dílo je „Disertatio pro lingua Bohemica“ obrana českého jazyka, živelní protest proti vlašnosti šlechty vůči mateřštině a proti cizincům, vtírajícím se do země. Vydal ji Pelcl poprvé roku 1775.

Přední
spisovatelé.

Česky i latinsky psal *Tomáš Pešina z Čechorodu*, narozený v Počátkách, kanovník svatovítský, důvěrný rádce císaře Leopolda. Zemřel předčasně na morovou ránu. Hlavní jeho dílo jedná o dějinách Moravy - *Mars Moravicus*. - Plzeňský měšťan *Anto-*

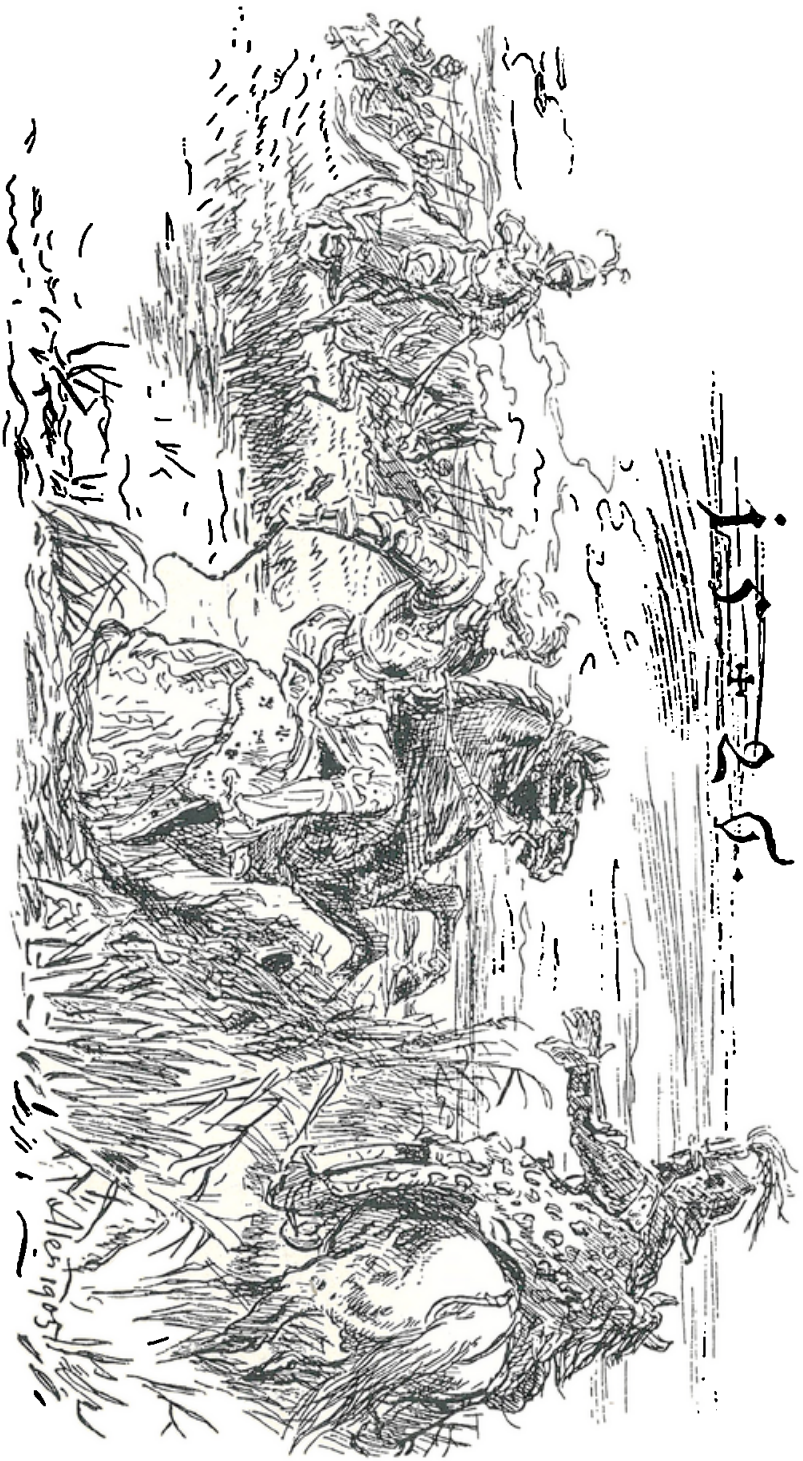
† 1680.

1703. *nín Frozín* prošel celou zem a v „Obrovišti Mariánského Atlanta“ podal nástin ná-
 † 1725. rodnostních poměrů. - Ponejvíce česky psal *Jan Beckovský*, rodák německo-brodský,
 člen křižovníků s červenou hvězdou v Praze. Napsal asi padesát náboženských a děje-
 pisných prací, z nichž nejdůležitější je obšrná kronika: *Poselkyně starých příběhů*
 českých. Slavatovy „Paměti“ již byly uvedeny. Pomáhal mu *Jiří Plachý T. J.* (jiný
 než obhájce Prahy), kazatel u sv. Salvátora v Praze. Plachý sám vydal 50 českých
 spisů. - Sotva která česká kniha byla tolikrát vydána, jak jeho „Zlatý nebes klíč“.
 Ještě v 19. století posílala Landfrasova firma v Jindřichově Hradci na Slovensko roč-
 ně přes 1000 exemplářů; r. 1889 již 237 vydání.¹⁶⁷⁾

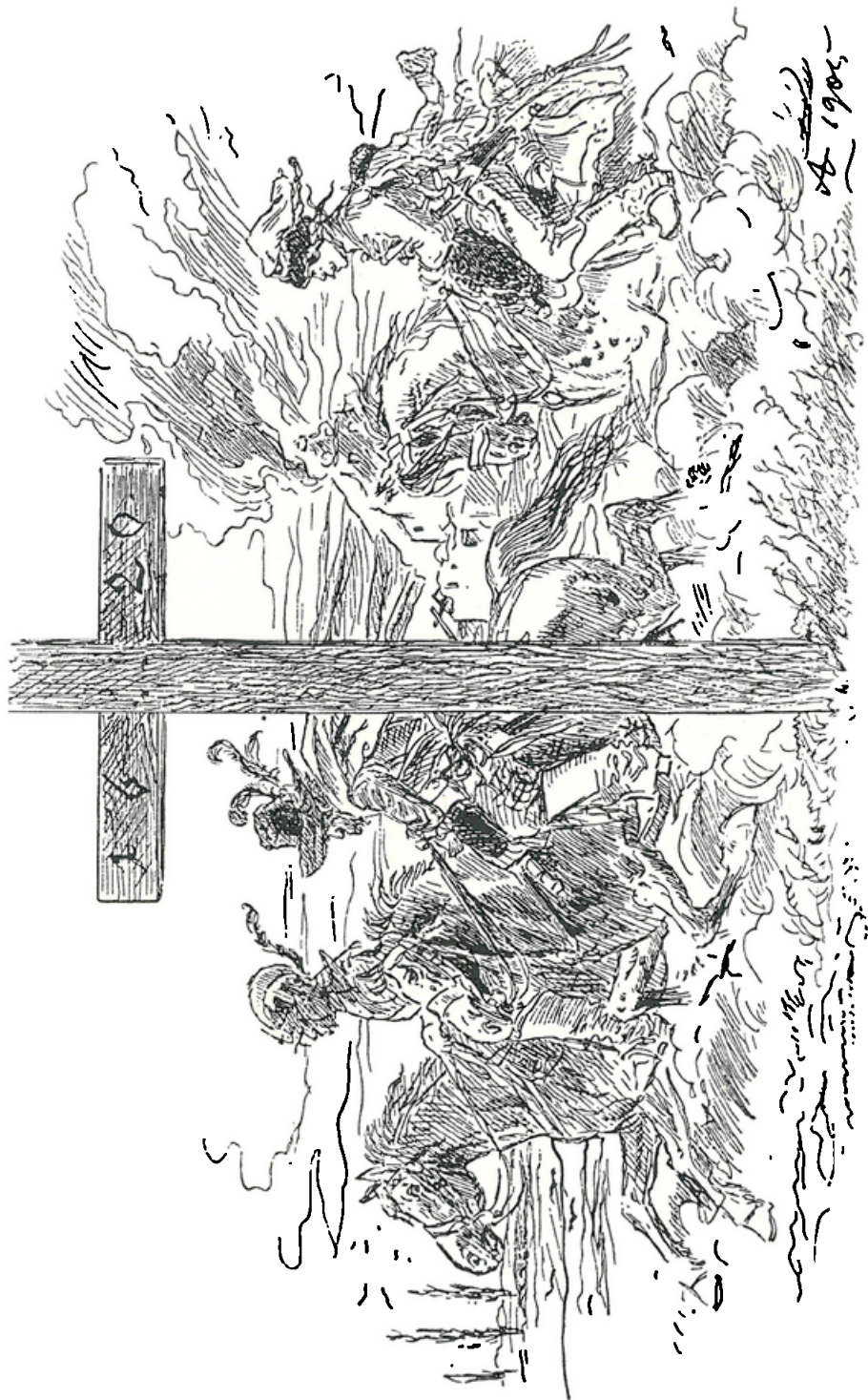
Jejich význam. Pekař o těchto mužích píše: „Co znamenal Balbín a Pošina, co Beckovský a Frozín, co Vavák,
 není, zdá se mi, náležitě doceněno. Stáli všichni, rozumí se na půdě katolické, ... ale co činorodé
 lásky a mravní síly soustředili k záchraně a k obnově národního vědomí, co vykonali, aby v klet-
 bu dané české jméno neupadlo u Čechů samých v nevážnost smrtící, nemůže býti nikdy zapome-
 nuto. I svatořečení Jana Nepomuckého, jehož iniciátorem je právě Balbín, bylo obranným činem,
 myšleným v této souvislosti a z této souvislosti především musí býti pojímáno. Z Balbínova to
 péra vyplynula slova, jimž podobných až do naší paměti dotklo se málo nebo jen zdaleka české
 duše... Jen prací a láskou jeho (a mužů s ním stejně smýšlejících, jichž jistě se ne nedostávalo)
 vysvětlíme si, jak se stalo, že hierarchie česká, kterou po Bílé hoře nacházíme v rukou cizinců,
 počošťuje se rychle, v kleru světském i řádovém a stává se znenáhla pevným kmenem národního
 života, jedinou téměř inteligencí, jež stojí na stráž, aby později, od dob Josefových, stala se
 hlavním nositelem tak zv. probuzení. Je zajímavé, že prvním buditelským nejmělejší činem
 této doby osvícenské je vydání české obrany - Balbínovy, je zajímavé, že literární historikové
 její žijí především z práce Balbínovy a že i její pojetí českých dějin je rozličně prostoupeno stano-
 viskem jeho.“¹⁶⁸⁾

Zanedbávaní češtiny. Literární historie vytýká této době úpadek jazyka a zanedbávání literatury. Školy, jež jsou hlav-
 ní štěpnicí pro pěstění mateřské řeči, ovládla latina, v latinský šat odíváno bezmála vše, co činilo
 nárok na vědeckou hodnotu. Dopřejme opět slovo autoru právě citovanému: „Humanistický kult
 latiny a antiky vůbec, jež zavedl do všech našich vyšších škol řád jezuitský a jemuž jevila se
 jazykem stejně málo kulturním němčina jako čeština, dokázal, že i všude tam, kde byla vůle vy-
 niknout v krásné literatuře nebo práci vědecké, i tam, kde bylo horlivé národní cítění, ovládla
 latina jako takřka jedině možný, jedině přípustný jazyk spisovný. Čeština odkázána, až na čest-
 né výjimky (jako byl na př. lidový historik Beckovský), na knihy a knížky, potřebné pro nábo-
 ženské, správní a hospodářské poučení lidu. A i co v tom nebo nad to zdálo se potřebným (nový
 překlad bible do češtiny, kancionál, postila, učebnice češtiny pro školy nižší), musili obstarati
 sami jezuité - věda i literatura žila takřka jen jimi a skrze ně. I ten jezuita, jenž očíl česky tak
 vášnivě, jenž celým svým rázem, v tom i svou žilou patrně romantickou, náleží mezi četu našich
 probuzenských buditelů, Bohuslav Balbín, píše svou náruživou obranu jazyka českého, svůj
 dušený protest proti odrodilé šlechtě, proti cizotě a Vídni, proti praktikám macchiavellističtým,
 jazykem latinským. V historických spisech, psaných s cíli vědomě buditelskými, stojí však i vě-
 decky nepoměrně výše než jeho předchůdci, na př. z 16. století.“¹⁶⁹⁾

Týž zjev jinde. Vnucující se námitku, že by se český jazyk nebyl octl v podruží a nebyl se stal odstrčenou po-
 pelkou ve vlastním domě, kdyby byli zvítězili protestanté, lze snadno vyvrátit. V Němcích pro-
 testanté zvítězili, tvořili většinu národa, a přeci se němčina v této době rovněž porušila a upadla
 a národ se pachtil za francouzštinou, jež po třicetileté válce formou i obsahem vyspěla ke klasické
 dokonalosti. Leibnitz, největší německý učenec 18. století, protestant, psal svá díla latinsky a

21. U Moháčo

22. Na Bílé hoře

francouzsky a své krajany vybízel, aby nezanedbávali mateřštinu. Bedřich II., zakladatel pruské velmoci, nepromluvil celé týdny slova německy. Praha po vavřínech francouzského literáta, sepsal v této řeči několik spisů a povolal k svému dvoru Voltaira, aby mu je prohlédl a poopravil. Známa jsou Voltairova slova, že němčina je v Berlíně jen pro koně a pro vojáky. Berlínská akademie vydávala v té době učená díla francouzsky. Goll ve své práci o začátcích Marie Terezie praví, že tehdy mezi Francouzi dobře psáti dovedl skoro každý, mezi Němci málokdo, leda že psal francouzsky.¹⁷⁰⁾ Rovněž Josef II. a matka jeho si dopisovali francouzsky.

Tedy němečtí protestanté, kteří Lutherovu reformaci vychvalují jako nejslavnější událost 16. století, a kteří velebí jeho zásluhy o německou řeč a literaturu, jichž si dobyt novým překladem a výkladem bible, octli se přes tyto úspěchy v kulturním područí ciziny. Luterství se vyčerpalo v planých náboženských hádkách a kulturně se ukázalo neplodným a prázdným. Němečtí protestanté, jejichž souvěrci u nás jsou chváleni jako výkvět národa, přesto že tento výkvět národa jejich řady v Němcích rozmnožil, kořili se cizí řeči, cizí literatuře a kultuře, byli duševně podmaněni cizinou, a dodejme cizinou katolickou, jež svého vzdělání nabývala i na 84 jesuitských kolejích.

Kdyby v Němcích chtěl někdo z úpadku národní řeči a literatury kouti nenávistnou zbraň proti některé náboženské straně, pak by jí musil zasáhnout vítěznou protestantskou většinu. Poněvadž však u liberální vědy by to byl řez do vlastního těla, spatřuje se v tom neblahém zjevu následek zhoubné třicetileté války. Z toho lze zároveň chápat, proč tak zvané „národní obrození“ není zjevem pouze českým. Též v Uhrách si uhájili evangelíci svobodu a Maďaři zůstali z polovice kalvinisty. A přece hr. Mailáth píše v dějinách svého národa doslovně takto: „V polovici osmáctého století maďarská řeč málem že nezanikla marasmem a sešlostí věku. Jen násilné zavedení němčiny Josefem II. ji opět probudilo k životu.“¹⁷¹⁾

Slovenští protestanté oné doby se mohou pochlubit několika význačnějšími spisovateli. Předně to je těšínský rodák Jiří Třanovský († 1637), vypuzený z Valašského Meziříčí, ke konci života kazatel v Lipt. Sv. Mikuláši. Upravil kancionál „Cithara sanctorum“, jenž došel velké obliby; roku 1878 vyšlo v Pešti 67. vydání. Původní počet písní 400 vzrostl na 1148. - Daniel Hořčíčka, kazatel v Levoči, vydal latinský rozbor českých a slovenských pořekadel a přísloví. Daniel Krman znovu vydal bibli (1722) v Halle. Pavel Doležal rodem z Uh. Skalice sepsal nejlepší mluvnici.

*Slovenští
spisovatelé.*

† 1706.

Nyní obraťme pozornost opět k událostem zevnějším. Černě je zapsán v českých letopisech rok 1680, jednak pro řádění moru, jednak pro velkou vzpouru selského lidu. Předzvěstí obou trudných událostí byly dvě komety, jejichž ohony se protínaly. Černá smrt, zavlčená sem z bahnitě delty Gangu, kde je domovem, kosila lidi v celé Evropě. Ve Vídni si vyžádala 20.000 životů. Pražané zavřeli brány, aby příchozí nepřinesli ze zamořeného kraje nákazu; ale jedovaté povětří proniklo i do Čech a sklátilo 40-50 tisíc obyvatel. V Praze samé zemřelo asi 6.000 lidí, nejvíce v těsném městě židovském. Tehdy se začalo pochovávat na Olšanech a mrtvoly tam byly vyváženy za noci. K ošetřování nakažených se přihlásilo mnoho řeholních osob, z koleje klementinské všichni členové. Z těch dostalo dovolení jen 24. Vrátil se z nich jediný - se zárodkem smrti. Zemřelým v samaritské službě byl postaven na košířském hřbitově kříž, jenž nyní stojí na Vyšehradě nad hrobkou téhož řádu. Přeloučtí vzývali ctihodného Jana z Pomuku a zůstali moru ušetřeni; tamní farář psal Kolínským, aby se též jeho ochraně doporučili.

Mor r. 1680.

Císař se stěhoval se svým dvorem před morem na zdravá místa a již r. 1679 se uchýlil do Prahy. Pořádal tam lovy, zábavy a slavnosti, aby rozveselil ustrašené a sklíčené mysli panstva, vedle toho byly konány u sv. Víta mnohé pobožnosti. Děkan Pešina sestavil 200členný sbor pěvců a hudebníků, kteří tam zpívali chvalozpěv ambrosiánský. Leopold složil cestou do Prahy hudbu pro čtyři nástroje k písni svatováclavské a jeho hudebníci ji pak hráli u sv. Víta. Císař navštívil též svatováclavský konvikt chudých žáků naproti chrámu sv. Jiljí. Chovanci provedli k jeho počtě českou truchlohru Sv. Václav. Hra se císaři tak líbila, že si ji dal opakovat a odměnil ústav ten trvalou výsadou, že všichni jeho chovanci, kteří dosáhli doktorátu na filosofické fakultě, byli povýšeni do šlechtického stavu.

*Selská
vzpouře
1680.*

Téhož roku došlo k velkému povstání selského lidu. Sedláci si dobře pamatovali, že byli před husitskými válkami svobodni, že teprve po nich byli ujařmeni a k hroudě připoutáni, takže se bez dovolení svého pána nesměli stěhovat, ženit, posílat syny na řemeslo a na studie. Když po třicetileté válce vrchnosti jařmo přituzovaly, propukaly po různu vzpoury; jež byly dušeny vojskem. Ale též Ludvík XIV. pobuřoval dědičné země rakouské, aby císař, jsa zaměstnán doma, nemohl bránit francouzským úchvatům v Porýní. V Uhrách se dala svěsti k vzpouře šlechta a francouzské zlato spolupůsobilo při vzpouře Tökölyho. V Čechách a v Rakousku však narazily jeho svody na tvrdé úskalí loyálnosti. Zpracovávali tedy tajní jednatelé obecný lid penězi a sliby. Českým sedlákům bylo namlouváno, že se francouzský princ stane českým králem a obnoví dřívější jejich svobodu, nebo že muž z lidu bude korunován železnou korunou kněžny Libuše a vrátí zemi bývalý blahobyť. Na německé sedláky při hranicích bylo působeno zlaťáky, vtisknutými do dlaní. Skryté nitky tajných piklů se sbíhaly v ruku markýze de Vitry, Ludvíkova vyslance při císařském dvoře.

Na jeho povel vzplanula vzpoura ve větších částech Čech. Vysloužilí důstojníci a vojáci z třicetileté války vedli houfy, jež vzrostly na několik tisíc hlav. Rozdávali jim zbraně a na koho se nedostala puška nebo šavle, chopil se kosy nebo cepu. Četné dvory a zámky byly vydrancovány a lehly popelem. Vzpoura se však lehkověrným sedlákům zle vyplatila. Slíbená francouzská pomoc se ukázala planou a Vilém Harant z Polžic, synovec popraveného Haranta, zle řádl se svým jízdním oddílem v nezřízených shlučích venkovanů, kteří se zkrvavenými hlavami rychle spěchali do svých domovů. Dvě komise procházely zemi a hlavní vinníci byli trestáni na hrdle. Komisaři pro české kraje byli Karel ze Šternberka, Bedřich Záruba z Hustiřan a Václav Dobřenský z Dobřenic. Jiní komisaři vyšetřovali v krajích německých. Císař byl morem i vzpourou nemálo znepokojen. I vydal 28. června r. 1680 v Pardubicích patent, kterým byla roboty omezena na tři dny v týdnu. Bylo však třeba úradů, jež by dohlížely, zda se blahodárného nařízení všude dbá. Se stejným výsledkem se potkaly selské vzpoury v zemích alpských. - Podobný patent byl později vydán r. 1717 a 1738. Poslední dovoloval v době potřeby i šestidenní robotu v týdnu. V Uhrách byli poddaní podle zákona povinni svým vrchnostem robotovat 50 dní v roce. To však nestačilo a páni

*Robotní
patent.*

zvyšovali robotu nemírně. Císař Leopold r. 1689 navrhoval uherskému sněmu, aby počet robotních dnů byl v celém království pevně stanoven na tři dny týdně.¹⁷²⁾ Dozvukem selských nepokojů je houževnatý zápas Chodů o staré svobody. Chodové byli svobodní zemané, usedlí mezi Nýrskem a Přimdou, jejichž úkolem bylo střežení zemských bran. Jejich prapor zdobila psí hlava, znak ostrážitosti. Nikomu nerobotovali, soudil je královský purkrabí, sídlící v Domažlicích. Po válkách husitských připadlo město Švamberkům a ti se pokoušeli vložiti na Chody jařmo poddanství. Po r. 1585 se o totéž pokoušeli Domažličtí. Chodové však své neodvislosti uhájili. Za vzpoury r. 1618 zůstali králi věrni, od nesvědomitého Lichtenštejna se však dočkali špatné odměny. Byli zastaveni Vilému Lamingerovi v plné poddanství a ten je začal nutit k robotě. Z toho vznikly vleklé soudy. Chodové se dovolávali svých privilegií, ta jim však byla lstně vyrvána a zničena, pře prohrána, vojsko jim vštípilo poslušnost k ustanovené vrchnosti. K boji nedošlo. Maxmilián, syn Vilémův, však chtěl dát Chodům výstrahu, že je nebezpečnou věcí přít se se svou vrchností. Postaral se, že hrdební soud pražský odsoudil na smrt Jana Sladkého, řečeného Kozinu, jenž se žádného zločinu nedopustil, jen chodských práv neohroženě hájil. Sladký byl r. 1695 v Plzni před očima Chodů a četného lidu selského oběšen. Poslední zbytek svobodných sedláků schýlil svou šíjí v poddanské jho a zásada, že každý sedlák musí mít vrchnost, jíž robotuje, slavila smutný triumf. Nespravedlivě odsouzený Sladký však volal s popraviště Lamingera do roka a do dne před Boží soud. Laminger chřádl a do roka vskutku zemřel jako poslední svého rodu. Znovu třeba připomenout, že Lamingery pustili do země sami čeští stavové dávno před r. 1620. Ferdinand II. tři z nich vyhnal.¹⁷³⁾

*Chodové.
Jan Sladký
1695.*

Nelze mlčením pominout též události, jež způsobila nemalé vzrušení jak doma, tak v okolních zemích. Izraelita Lazar Abeles měl synka Šimona, jenž se netěšil valně péči svých macech (Abeles byl totiž po čtvrté ženat) a hrával si venku s dětmi a též s dětmi rodičů katolických, které jej s sebou brávaly do kostelů na katechismus. V malém Šimonovi povstal úmysl stát se křesťanem a v koleji klementinské byl zevrubně poučován o pravdách katolického náboženství. Doma od rodičů však se mu dala proto různá příkoří. Prehl tedy r. 1693 k pokřtěnému Židu Kavkovi. Ale otec pobyt svého syna vypátral, odvedl jej domů a zavřel v komoře, kde jej mohl hladem, do krve trýznit a mrskat, takže z hochy brzy byla učiněná kostra. Lazar chtěl, „aby kluk raději zcepeněl, než aby se stal křesťanem“.

*Šimon
Abeles
† 1694.*

Tu se objevil v domě Abelesově jeho příbuzný Löbl Kurzhandel z Manětína, jenž měl v Praze nějaké řízení. Zvědév o úmyslu Šimonově, radil otci, aby syna raději otrávil; 21. února o masopustě se rozjařili oba Židé vínem a jali se na Šimona zlobně naléhat, aby slíbil, že zůstane věren židovské víře. Když ho odmítl, uhodil jej otec v hněvu silně polenem do hlavy. Šimon, klesaje na kufr za ním stojící, zvolal: „Můj Kriste Ježíši!“ Slovy těmi byl Kurzhandel ještě více rozvztekl a ranou do hlavy zlomil Šimonovi vaz. Šimon zaplatil věru v Krista životem.

Domácím lidem bylo řečeno, že zemřel na psotník; po Praze se však rozlétlá pověst, že Lazar svého syna zabil. Po pěti dnech bylo tělo na židovském hřbitově pochované vykopáno a uloženo na Staroměstské radnici a lékaři zjistili smrt násilnou. Pro velké rozčilení lidu se žádný Žid nesměl objevit na ulici. Lazar před soudem vše popíral, ale dohnán výčitkami svědomí, 15. března

se na okně vězení řemínky svého desatera uškrtil. Pak byl dopaden v Manětíně Löbl Kurzhandel, jenž se k zločinu přiznal a 16. října na popravišti za Horskou branou katem popraven.

Mladému mučedníku byl 31. března vystrojen okázalý pohřeb. Jeho tělo, oděné v červený aksamit, bylo vystaveno v Staroměstské radnici. Tisíce lidí přicházelo a zdobilo rakev věnci a zlatými skvosty. V pohřebním průvodu šel pražský klerus, konšelé, úřednictvo a četní šlechtici. Dítky všech pražských škol nesly v rukou červené korouhve, chovanci tří kolejí hořící svíce, rakev pokrytou aksamitem neslo šestnáct hochů z předních rodin, oděných v červené pláště a s bílými věnci na hlavách. Židé nesměli ze svého města vykročit. Nával lidu zdržovalo ozbrojené měšťanstvo, stojící špalírem v ulicích, jimiž se průvod bral za zpěvu, zvuku trub a velebného hlaholu zvonů ze 70 pražských věží. Pochován je Šimon v Týně a v sakristii je dosud zavěšen jeho obraz.

Ač habsburské země, dlouhými útrapami znavené, potřebovaly v nejvyšší míře pokoje a císař seč byl oň usiloval, přece ani za něho války nebraly konce. Byly však vedeny daleko od naší vlasti. Asi 16.000 císařského vojska pomáhalo Polsku proti Švédům a jiným jeho nepřátelům, kteří je již tehdy chtěli na kusy rozsápat.

*Válka
v Polsku
1657-1660.*

Též kníže sedmihradský Jiří II. Rákoczy se chtěl zúčastnit dělení a na jaře 1657 se s velkým vojskem vypravil přes Karpaty a obsadil Krakov a Varšavu. Počáteční štěstí jej však opustilo, na ústupu pozbyl skoro celou armádu, doma vznikly rozbroje, v nichž on sám ztratil i život. Porta se pokoušela za těchto zmatků proměnit Sedmihradsko v pašalík, císař však tam poslal své straně (1661) na pomoc vojenský sbor a to si vzal velký vezír Achmed Köprili za záminku k velké výpravě proti habsburskému panství.

1648-58.

*Nové Zámky
1663.*

Se 120.000 vojska se v červenci 1663 objevil v Budíně, provázen jsa nesčítnými hordami Tatarů. Na štěstí nenamířil k nepřipravené Vídni, nýbrž oblehl hlavní pevnost na Slovensku Nové Zámky. Hájil ji Adam Forgacz, dílem s hotovostí narychlo sebranou. Dne 15. srpna Turci město obklíčili a od 18. hřímalo do něho 175 děl. Několik útoků bylo odraženo, ale opevnění byla silně poškozena. Když posádka poznala, že se pomoci nedočká, donutila velitele pevnost vydat. S hudbou a vlajíci prapory opustila 24. září město a Turci do něho vešli. Dva katolické kostely proměnily v mešity, protestantům jejich nechali. Zmocnili se též Levice a nitranského hradu, zradou tamního velitele, ale jen na několik měsíců. Nové Zámky byly nejzápadnější mezi tureckých výbojů. V okolí se zmocnili 20 vesnic a podnikali odtud loupežné výpravy až na hranice Moravy a Rakous. Císař dal v náhradu za ztracenou pevnost vystavět nad Váhem novou tvrz Leopoldov.

*Zpustování
Moravy
1663.*

Lehká jízda tatarská a kozácká, jež nebyla při obléhání mnoho platná, podnikla v září a v říjnu tři loupežné vpády na Moravu. Už předem jejich vyzvědači zemi v přestrojení prošli a prozkoumávali, která místa jsou chráněna a která ne. Přešli Váh, vypálili Sv. Júr, Modrou a Pezinok, v několika dnech zaplavili půl Moravy až po Brno a Olomouc. Malé vojenské oddíly byly porubány nebo rychle ustoupily, velké množství městeček a vesnic sežehnuto, obyvatelstvo, pokud se nezachránilo do lesů a hor, pobito nebo zajato. Třetí vpád podnikla tatarská horda o 4.000 hlavách začátkem října Hrozenkovským průsmykem na Valašsko a do Slezska. Valaši pod svobodným pá-

nem Podstatským průsmyk zásekami zatarasili a proti dravcům se postavili, byli však pobiti a rozehnáni a jejich kraj neslýchaně zpustošen. Nejvíc utrpěly Brumov a Klobouky, jež byly vypáleny do poslední chýše. Celkem bylo z Moravy a Slezska odvečeno do otroctví asi 40.000 lidí. Byli připoutáni k sobě a hnáni jak stádo.¹⁷⁴⁾

Čeští stavové poslali zavčas za hranice zemskou hotovost, moravští ji svolávali, až již byl nepřítel v zemi.

R. 1664 se vezír pokusil proniknout k císařovu sídlu Štyrskem. Nad Rábou však u Sv. Gotharda mu zastavil generál Montecuculi cestu v čele asi 36.000 mužů. Vezír si 1. srpna vynutil přechod přes řeku a obrátil střed křesťanského vojska na útěk. Montecuculi se rozhodl zkusit ještě jednou válečné štěstí novým útokem. Jan Špork,¹⁷⁵⁾ velitel císařské jízdy, jež se většinou skládala z českých vojáků, seskočil s koně a pokleknuv hlasitě se modlil: „Všemohoucí generalissime tam nahoře, pomoz nám, svým věřícím dětem, a nechceš-li, nepomáhej alespoň Turkům, a uvidíš divy udatnosti!“ To působilo víc než nejpřísnější rozkazy.

Jízda Šporkova a pomocný sbor francouzský, rovněž jízdný, učinily neodolatelný útok na Turky, kteří se jako hustý mrak valili přes řeku. „Kdo jsou tato děvčátka?“ pravil posměšně vezír, vida vlající paruky, pentle a třásně francouzských jezdců, mezi nimiž bylo mnoho dobrovolníků z řad šlechtických. Brzy však se přestal vysmívat. Nenadálým útokem jízdy byli Turci sraženi zpět do řeky Ráby, celá linie křesťanského vojska přešla k útoku, po utonulých tělech hnali se jako po mostě na druhý břeh a způsobili tam mezi janičáry velké krveprolití. Turkům zahynulo asi 15.000 nejlepšího vojska. Císař pro velkou touhu po míru a pro nespolehlivost uherských magnátů skvělého vítězství nevyužil. Ponechal nepříteli všechny výboje a v Železném Hradě (Vašváru) ujednal na 20 let mír, vlastně jen příměří.

Velká císařova ústupnost oproti Turkům vzbudila v Uhrách velkou nevoli. Bylo mu ve zlé vykládáno, že ujednal mír bez účasti sněmu a že nechal Turkům tak důležitou pevnost (N. Zámky), že chová na tureckém pomezí posádky cizích žoldnéřů. Maďaři trpěli krále německého původu jen ze strachu před Turky, proti nimž se cítili slabí. Přesto působil na ně pohádkový lesk byzantského císařského dvoru mocným kouzlem. Neodolali mu ani katoličtí magnáti, přední zemští hodnostáři: Vesselényi, královský palatin, Petr Zrinský, chorvatský bán, Fr. Rákoczy a uherský Kroesos Fr. Nadaszdy, dvorský sudí. Začali kout proti králi pikle a radili se, jak učinit německé vládě v zemi konec. R. 1666 se na muráňském zámku, jenž patřil palatinovi, usneshli, že si mezi sebou zemi rozdělí a budou v ní panovat sami pod svrchovaností tureckého sultána, jako jeho vasali, podobně jak sedmihradští vévodové a multanští hospodárové. K zlomení habsburské moci žádali sultána o pomoc 30.000 mužů a sami se zavazovali k poplatku 60.000 dolarů.¹⁷⁶⁾ Do spiknutí byl zlákan i štyrský místodržící Erasmus Tattenbach, spřízněný s nimi sňatkem s hraběnkou Forgaczovou. Odbojní páni mnoho mluvili a málo jednali, až bylo ve Vídni vše vyzraženo. Byli zatčeni a jejich vojenské sbory rozehnány. Rákoczy dostal milost, čtyři však byli odsouzeni k smrti.

*Bitva
nad Rábou
1664.*

*Spiknutí
v Uhrách
1666.*

Dne 30. dubna 1671 byli ve Vídeňském Novém městě štáti Zrinský a Frangipani, ve Vídni Nadaszdy; o rok později byl ve Štyrském Hradci popraven Tattenbach. Veselényi mezitím zemřel.

*Stíhání
účastníků.*

V Bratislavě byl zřízen mimořádný soud k stíhání četných účastníků. Do 300 jich bylo uvězněno, mnozí však přehli do Sedmíhrad k vévodovi Michalu Appaffymu. Dopadení byli odsouzeni do žaláře, k ztrátě jmění, některý i k ztrátě hrdla. V Bratislavě na popravišti skončil i Mikuláš Drabík ze Strážnice na Moravě, pověstný visionář, jenž předvídal pád habsburského panství a došel víry též u Komenského. Ten uveřejnil jeho věštby vedle proroctví jiných osob ve spise „Lux in tenebris“. Drabík, ač již stařec víc než 80letý, měl horlivou účast v tomto spiknutí, byl uvězněn, od jesuitů se dal pohnout k odvolání svých proroctví i bludů, byl štát a jeho tělo i s oním spisem bylo spáleno.¹⁷⁷⁾

*Zrušení
ústavy
1673.*

Císař se dal po nějakém váhání od svých rádců, jmenovitě od Eusebia Lobkovice, syna Zdeňkova, pohnout k plánu, že provede v Uhrách to, co se stalo v Čechách po Bílé hoře, že zlomí moc nepoddajné šlechty a vykoření protestantskou víru. V únoru r. 1673 vydal patent, jímž byla zrušena zemská ústava. Správou země byl pověřen zvláštní sbor místodržících v Bratislavě, složený ze šlechticů domácích i oizích. Vypsal též bez sněmu spotřební daně, dotud neobvyklé.

*Nátlak
na evang.
duchovní.*

Primas Szelepcezeni, člen oné vlády, obeslal 1673 do Bratislavy z báňských měst protestantské duchovní a učitele; dostavilo se jich 33. Po přelíčení jim přečetl rozsudek, že pro účast ve spiknutí, urážky krále a církve jsou hodni těžkých trestů; budou jim však prominuty, podepíší-li reversy, že se vzdávají svých úřadů. Část podepsala, nepoddajní odešli do Němce, jeden duchovní přestoupil do církve.¹⁷⁸⁾ Následujícího roku citoval primas před soud všechny protestantské duchovní a učitele. Přišlo jich 300-400.¹⁷⁹⁾ V dubnu jim byl ohlášen rozsudek, jenž zněl na ztrátu hrdla nebo jmění. Milosti se dostalo těm, kteří podepíší onen revers. Největší část uposlechla; 87 jich bylo odvedeno do vězení, hlavně na Leopoldov. Žalář přivedl některé k povolnosti, jiní přehli, asi 40 zatvrzelých bylo dopraveno do Neapole na galeje. Následujícího roku (1676) veplul holandský admirál Ruyter do tamního přístavu a vymohl jejich propuštění. Císař neodpustil katolickým magnátům, přísně trestal i protestantské duchovní. Většina protestantských osad byla zbavena duchovních, na osiřelé stádce byl učiněn fysický i mravní nátlak, ne bezúspěšný. Četné kostely a školy byly jim zabránny, v městech byla jim odňata občanská práva, církevní pohřby odpírány, mnozí se stali katolíky.

Kuruci.

Těmito kroky se na druhé straně přililo jen oleje do ohně. Počet exulantů vzrostl. Hlavně na tureckém území u Debrecína a Jagera postavili asi 9.000 zbrojného lidu zvaných kuruci, t. j. křížáci; císařské vojsko, poslané proti nim, nazývalo je „labanci“, t. j. pěšáky. Kuruci byli skoro vesměs protestanté a byli podporováni od Ludvíka XIV., jehož vyslanec Bethume najímal v Polsku vojenské oddíly a poslal jim je na pomoc. Někdy vzrostli i na 15.000. Podnikali záškodné vpády do své vlasti, císař-

ské vojsko je stíhalo a vyhánělo ze země. Kuruci vskočili na turecké území, a zesílení jsouce Turky, vraceli se znovu a znovu. Tato občanská a náboženská válka byla vedena s velkými krutostmi. Neníť krutějších válek nad náboženské. Císařský vojevůdce Kopp byl toho názoru, že nejlepší prostředek proti rebelům je šibenice, kolo a kůl. R. 1677 dal v Košicích 22 dopadených kuruců vrazit na kůl a 40 stít; kuruci odpláceli stejným způsobem zajatým labancům. Usedlé obyvatelstvo bylo odíráno od těch i oněch.

Na katolících, jmenovitě duchovních, si kuruci zchlazovali žáhu do sytosti. Primas Szelepcezenyi poslal asi r. 1684 papeži list, v němž mu ony bouře vylíčil, a uvádí v něm 20 katolických duchovních, od protestantů nelidsky zabitých.¹⁸⁰⁾ Jan Tranoscius, farář v Dolním Kubíně, byl utracen na rozkaz vlastního otce predikanta. Jan Simonides T. J. z Bethani u Spišsk. Podhradí byl 1674 zabit v Turoluce u Nitry, když se kleče modlil v pokoji. Je pochován v invalidním chrámě v Trnavě. Titíž vrahové zavraždili jiné dva faráře. Jeho krajan Jan Katulinský T. J. byl za téže vzpoury zabit poblíž Banské Štiavnice. Více než 30 duchovních bylo od nich zmučeno a ztrýzněno, za zimy z šatů svlečeno a smýkáno. Kuruci v katolických kostelích z kalichů se opíjeli, posvěcené hostie šlapali, koním je házeli, obrazy trhali a pálili, svaté ostatky rozmetali, Matce Boží se hanebně rouhali, mrtvolý z hrobů vynímali, obírali, stínali a psům pohazovali.

*Stihání
katol.
duchovních.*

Císař byl v letech 1673-1678 zabaven v Porýní válkou s Francií, proto nebyl boj proti kurucům veden s potřebným důrazem. Když však došlo na západě k míru a povstalci si zvolili za vůdce Emericha Tökölyho, vzplanul boj s novou silou. Rodina Tökölych se povznesla v polovici 16. století. Štěpán Tököly zbohatl obchodem s koňmi a vínem a získal Kežmarok. Otec Emerichův, rovněž Štěpán, byl pánem a županem na Oravě, patřily mu Likava, Ružomberk a rozlehlé statky v Sedmihradsku. Byl zapleten do spiknutí Zrinského, byl prohlášen za zbavena jmění a měl být zatčen. Když se r. 1670 Heister a Esterhazy blížili k Oravě, odeslal 13letého Emericha v selském přestrojení s průvodem na Likavu a sám si podřezal žíly. Dvě jeho dcery 10. prosince otevřely vojsku brány. Ale Likava byla v zápětí obklíčena císařským vojskem. Tököly, provázen jsa vychovatelem, proklouzl jím v ženském oděvu. Na koni opačně podkovaném pak uháněl do Sedmihrad. Ač teprve 21letý, byl r. 1678 zvolen za vůdce povstání.

*Tököly
1678.*

Ohnivým svoláním shromáždil kol sebe asi 20.000 bojovníků a ještě téhož roku dobyl na Slovensku svých panství i báňských měst. Dal tam razit mince s nápisem svým a jménem Ludvíka XIV., jako ochránce Uher.¹⁸¹⁾ Byl sice vypuzen, ale vpády se opakovaly. Kuruci se pohybovali velmi rychle; jízdní vzal k sobě na koně i jednoho pěšího a příboj záškodné války znovu dolehl na hranice Moravy a Slezska. Stavové dali tentokráte svou zemi lépe střežit, přesto byly valašské osady občas zpustošeny. R. 1679 byly vypáleny Klobouky, Brumov, Frenštát, Frýdek, Místek a j.

Císař poznal, že jeho politické a náboženské záměry se v Uhrách provést nedají.

Obnova náboženských a politických svobod 1681.

V dubnu r. 1681 svolal do Šoproně sněm, dal zvolit palatina (Pavla Esterhazyho), čímž byla zrušená ústava obnovena. Dne 9. listopadu obnovil „vídeňský mír“ z roku 1606, t. j. náboženskou svobodu, ale se značným omezením. Nedal se zastrašit křikem rozezlených protestantů a stanovil, že kostely mají zůstat stranám, které je držely od r. 1670. Protestantům byl povolen pro veřejné bohoslužby jistý počet tak zv. artikulárních kostelů, po jednom v královských městech, někdy za hradbami, a po dvou nebo po třech v celém komitátě; byly však také kostelky filiální.¹⁸²⁾ Kde nebylo duchovních protestantských, byli protestantští věřící povinni platit obvyklé poplatky duchovním katolickým. Šlechticům byly na jejich zámcích povoleny soukromé bohoslužby. Konečně bylo přiznáno vrchnostem právo patronátní (*cuius regio, eius religio*), ale vykládáno ve prospěch strany katolické. Část emigrantů vzala těmito ústupky za vděk a vrátila se. Tvrdí se, že protestanté v té době útisku do r. 1679 pozbyli 800 kostelů.¹⁸³⁾ Víra evangelická byla v Uhrách po celé další století na ústupu, i za vlády Marie Terezie. Na konci jejího panování měli evangelíci v Uhrách jen 203 kostely.¹⁸⁴⁾

Tököly zbraně nesložil, naopak v dubnu 1682 ujednal v Pešti s pašou Ibrahimem smlouvu, že mu Turci pomohou na císaři dobýt horních Uher. V červnu slavil na mukačevském hradě sňatek s Helenou Zrinskou, vdovou po Frant. Rákoczym, účastníku vzpoury (1666), jenž dostal milost a mezitím zemřel. Byla o 14 let starší než ženich, ale přinášela mu věnem rozsáhlé statky Rákoczych a utvrzovala jej v zášti proti císaři a Němcům. Popravený Petr Zrinský byl její otec, Frangipáni strýc. V srpnu téhož roku dobyl společně s Ibrahimem Košic, pak táhli k Filakovu, kde se k nim připojil Appaffy. Po dvou týdnech pevnosti dobyli a vypálili ji. Věkem schýlený obhájece Kohary mu vmetl ve tvář trpkou výčitku. „Jsi zrádcem vlasti, skvrnou uherského jména a otrokem Turků.“ Za to byl uvězněn. Pod hradbami Filakova mu 17. září 1682 odevzdal Ibrahim diplom, jímž jej sultán Mohamed IV. jmenoval knížetem horních Uher, dal mu palici, prapor a knížecí klobouk podobný přilbě, lemovaný zlatem a ozdobený drahokamy. Tököly se zavázal k poplatku 40.000 piastrů.¹⁸⁵⁾ Se svými spojenci pak ovládl kromě několika míst celé Slovensko po Váh. Těžce zkoušené zemi hrozila největší pohana. Ctižádostivý Maďar ji zaprodal Turkovi. Ale míra jejího utrpení byla již naplněna. Mohutný proud dějin, valící se světem, učinil velký nenadálý obrát a hrozící pohromu od slovenské země odvrátil.

Tököly knížetem 1682.

Turci u Vídně 1683.

Celých sedm let před vypršením železnohradského příměří bylo od Dunaje k Eufratu, od Jaderského moře ke kataraktům Nilu usilovně zbrojeno k velké výpravě, již měla být habsburské moci zasazena zdrcující rána. Pod zeleným praporem, za hlučné hudby vedl vezír Kara Mustafa 300.000 vojska proti Vídni. Se všech stran se přidávali pašové a hospodarové se svými sbory k hlavnímu voji, jenž rostl jako lavina a mířil od Bělehradu přes Stolní Bělehrad k Vídni. Tököly se svým oddílem vpředu ukazoval jako slídící chrt cestu. Přítel dějin vzpomíná bezděčně na pochod Xerxův proti Heladě. Celá Evropa císaři přispívala. Jen „nejkřesťanštější král“ Ludvík XIV. se dal

od Inocence XI. pohnouti pouze k tomu, že císaře v této tísní nenapadne. Z Vídně prchlo 60.000 měšťanů i císařský dvůr. Zato mnoho venkovanů tam hledalo ochrany. V čelo mimořádné vlády nad městem byl postaven podmaršálek a přisedící dvorské vojenské rady *Zdeněk Kaplíř* ze Sulevic, pán na Milešově, vnuk popraveného Kašpara Kaplíře, muž již pokročilejšího věku, ve vojenství zkušený, značně vzdělaný a k poddaným mírný, jenž i císaři byl radil k ulehčení selských břemen. Velitelem posádky byl Rüdiger ze Starhemberka, za jehož nemoci řídil Kaplíř po tři týdny i obranu města. Bylo štěstí, že Turci postupovali váhavě. Vídeň mohla být zásobena a hradby opraveny. Posádku tvořilo 14.000 vojska, jež z dobré polovice pocházelo ze zemí české koruny. Dobrovolníků, t. j. měšťanů a studentů, bylo 8.000. Hlavní tíha obrany však spočívala na vojsku.

Od 14. července do 12. září strádala Vídeň v železném objetí tureckých hord. Tři stadii otřásalo jejími hradbami a po větším průlomu, způsobeném střelbou neb podkopem, hnali se Turci zuřivým útokem do města. Byli však po každé s nemenší srdnatostí odraženi. Tyto útoky se opakovaly dvacetkrát. Valná část císařské posádky již zahynula a rostoucí množství raket, pouštěných ze svatoštěpánské věže, bylo znamením, že městu již dochází dech. Teprve 7. září se zablesklo na Lysé Hoře (Kahlenberku) pět raket jako odpověď, že toužebně očekávaná pomoc se přiblížila. Král polský, Jan Sobieski, vymknuv se z vleku francouzské politiky, vydal se přes Moravu

*Jan
Sobieski.*

k Vídni s 20.000 vojska. Přes Čechy táhl sbor saský. Přes 80.000 branného mužstva shromáždilo se na Lysé Hoře, a král polský, pověřený vrchním velením, byl Agamemnonem uprostřed skvělé družiny kurfiřtů, knížat a princů. Po nedělních bohoslužbách 12. září poklekl před ním nejstarší jeho syn Jakub, jež pasoval na rytíře, aby měl památku na nejslavnější otcův den. Jako drtící válec se valilo křesťanské vojsko se svahu do roviny. Kara Mustafa, jenž měl ještě 175.000 vojska, postavil se s částí proti Sobieskému, druhá část útočila na hradby. Nastal tuhý boj a hluboké řady Turků kladly houževnatý odpor. Když však

*Bitva
12. září.*

k večeru císařský vůdce Karel Lotrinský napadl s boku levé křídlo Turků a srazil je k středu, tu padl na nevěřící strach. V divém zmatku pádili tam, odkud přišli, zanechavše u města tábor s ohromnými zásobami. Za obléhání pozbyli Turci 45.500 mužů, v bitvě 12. září 10.000. Nejbohatší kořist padla do rukou králi polskému. Byl to Mustafův stan zařízený s velkým přepychem. Mohamedův prapor poslal král papeži, jenž jej podporoval penězi. Kávy byly nalezeny takové zásoby, že její pití od té doby vešlo ve Vídní v obvyčej. Zatím co jiní odháněli stáda, odnášeli potraviny, látky a zbraně, shledával biskup Kolonič po táboře křesťanské dítky, uloupené rodičům, jichž se našlo do 500, a staral se o jejich výživu a výchovu.

Zdeňku Kaplířovi se dostalo četných odměn. Mimo peněžitý dar byl povýšen na generála a jeho jméno bylo vyryto na památné minci. Nařídil, aby 12. září byla poddaným na jeho panstvích prominuta robota a aby ten den byl slaven jako svátek. Leč

Rod Kaplířů. již r. 1686 se rozžehnal náš hrdina s životem. Byl pochován v Milešově, kde vystavěl zámek a naplnil jej bohatými sbírkami. Když r. 1701 i jeho strýc Zikmund sešel se světa bez dědiců, vyhasl starobylý rod Kaplířů ze Sulevic docela.

Dobytí Uher 1683-1699. Tököly dostal od vezíra na pomoc 12.000 Turků, takže jeho branná moc vzrostla na 30.000. Za bojů u Vídně mu otevřela brány (26. července) Bratislava, ale po třech dnech jej Karel Lotrinský odtud vypudil. Též Trnava se mu vzdala, Turci však ji zapálili a vydrancovali; 4000 obyvatel v plamenech uhořelo.

Císař konečně napjal všechny síly, nejen dědičných zemí, ale i německé říše k vyvrácení tureckého panství na uherské půdě. S pravým heroismem bylo dobýváno tureckých pevností, jimiž byl národ jakoby k zemi přikován. Byly dobře zásobeny a hrdinně hájeny; některé byly opět ztraceny a opět dobývány. Západními zeměmi zadul dech křižáckého nadšení; až ze Španěl přicházeli dobrovolníci bojovat proti nevěřícím. Ještě r. 1683 se zmocnili Jan Sobieski a Karel Lotrinský 9. října útokem Parkáně. Pod prchajícími Turky se strhal lodní most a z 20.000 jich asi třetina zahynula v boji a ve vlnách Dunaje. Císařské vojsko přitrhlo k Ostrihomu, ale čtvrtého dne paša se 700 obhájci tvrz (24. října) opustil a zanechal tam 50 děl a 1000 q prachu.

Budín 1686. Dne 19. srpna r. 1685 dobyl generál Caprara útokem Nových Zámků. Turecká posádka se za obléhání ztenčila na třetinu (1000 mužů) a po ztečení hradeb byla od rozvzteklých vítězů skoro celá pobita. R. 1686 postavil císař do pole asi 100.000 mužů. Hlavní síla byla obrácena proti Budínu. Město Pešť bylo vyklizeno r. 1684.

Hlavní tureckou pevnost v Uhrách hájil Abdurraman s 15.000 bojovníků. Sto děl otřásalo jejími hradbami a četné podkopy podrývaly její bašty. Celé pásmo opevnění bylo střelbou obráceno v haldy ssutin a obhájci, ženy a děti nevyjímaje, chránění na rozvalených hradbách palisádami, odráželi útoky se zoufalou odvahou. Konečně 2. září, třetím útokem, při němž bylo po prvé velkou měrou užito bodáků, byli Turci s hradeb sehnáni a zatlačeni do hradu a tam z největší části i s pašou porubáni. Hlavní pilíř osmanského panství v Uhrách byl povalen. 145 let odtud hrozili střední Evropě. Střelbou a ohněm byl Budín, kdysi královské sídlo, tak rozbit a vylidněn, že Bratislava zůstala ještě celých 100 let hlavním městem Uher.

Sněm v Bratislavě 1687. Za vítězného postupu svých zbraní na všech stranách svolal císař r. 1687 sněm do Bratislavy a žádal o změnu ústavy potud, aby uherská koruna byla prohlášena za dědičnou podle řádu prvorozenství po meči, a aby bylo upuštěno od 31. článku Zlaté buly Ondřeje II. z r. 1222, jež stavům dovoľovala hájit svých privilegií se zbraní v ruce. Nikdo se neodvážil odporovat rozhodné vůli císaře osvoboditele. Jen nejvyšší sudí Mikuláš Draškovicz se osmělil protestovat. „Ty jediný se zdráháš uznat mého syna za dědičného krále?“ obořil se naň hněvivě císař. Po několika dnech byl raněn mrtvicí, což bylo všelijak vykládáno. Magnáti se vzdali onoho článku, jen když budou jejich výsady zabezpečeny. Devadesátiletý primas Jiří Szechenyi korunoval 8. prosince 9letého prince Josefa.

Radostná nálada sněmu byla rušena jen událostmi v Prešově. Generál Caraffa, horko-

krevný Ital, tam v ukvapené přísnosti krutě trestal skutečné i domnělé stoupence Tökölyho, šlechtice a německé měšťany. Dne 15. března dal na náměstí stít čtyři, 22. března pět, 9. května sedm. Hlavy byly vystaveny na pranýři, těla čtvrcena a části rozvěšeny po hradbách a podél cest; odtud název „prešovské jatky“. Jeden dokonal za tortury, jeden si vzal život. V seznamu popravených čteme i slovenská jména: Samuel Medveczky, městský radní, Jiří Radvanszky a Kovacs. Císař na žádost sněmu zrušil tamní mimořádný soud i jeho rozsudky.

*Prešovská
jatký
1687.*

Císařské prapory spěly na pravém i levém břehu Dunaje neodolatelně vpřed. Karel Lotrinský a Ludvík Badenský zvítězili r. 1687 ve velké bitvě u Moháče, Karel Lotrinský obsadil Sedmihradsko, jež pak Michal II. Appaffy r. 1696 pro snování piklů s Turky musil opustit. R. 1688 vydala Helena Zrinská Mukačevo, poslední oporu jejího manžela Tökölyho, jenž přešel k Turkům. Ti vyklidili téhož roku starobylý Stolní Bělehrad, za jejich vlády zpustlý, a 6. září opanovalo císařské vojsko, vedené Maxem Emanuelem, kurfiřtem bavorským, i srbský Bělehrad; 7.000 obhájců tam bylo porubáno, 1000 s pašou Ibrahimem jich kurfiřt zachránil před zuřivostí vítězného vojska. Z toho zahynulo jen 700. Tak zavřeli Osmanům výpadní bránu do střední Evropy, žel jen na krátko. V Turecku propukly nepokoje a císařské vojsko obsadilo kus Valašska, Bosny a Srbska. Zdálo se, že pyšná budova tureckého císařství se rozvalí i na Balkáně pod pádnými ranami křesťanských armád, právě jako se zhroutila v Uhrách; ale vavříny Leopoldovy nedaly Ludvíku XIV. klidně spát. „Nejkřesťanštější král,“ hnán jsa žárlivostí, započal po pádu Bělehradu t. zv. „falckou válku“ proti říši. Císař byl nucen svou armádu rozdělit, též Turci se vzchopili k protiútokům a zradou r. 1690 znovu nabyli Bělehradu.

*Další
úspěchy.*

Veškerá chuť k válce jim konečně zašla po velké porážce u Zenty r. 1697. Na radu Tökölyho vedl sultán Mustafa velké vojsko do Sedmihrad. Princ Eugen je zastihl 11. září u Zenty právě za přechodu přes řeku Tisu. Sultán s částí armády již byl na levém břehu, druhá část, jež se k přechodu chystala, byla chráněna hlubokým příkopem a dvěma valy, zděli 4000 kroků. Spahiové (jízda) i pěší se hromadně hrnuli přes most do bezpečí. Eugen svým nařídil co nejrychleji se sešikovat a postupovat, aby jim nepřítel z pasti neunikl. Nejprve byl most zasypán deštěm střel. Jeden jízdní oddíl se k němu probil a nikoho nepustil. Rychleji než se Eugen nadál slezlo jeho vojsko oba násypy. Turci byli obklíčeni v těsném prostranství se všech stran, a to co následovalo, nebyl boj, nýbrž ubíjení. Asi 10.000 jich utonulo v řece, jen 1000 jich doplulo druhého břehu, 20.000 zahynulo zbraní vítězů. Ti želeli jen 600 padlých a 1500 raněných. Bitva se strhla odpoledne a trvala dvě hodiny. Tököly se skryl mezi mrtvolami a za noci přeplaval Tisu. Sultán se s hrůzou díval s druhého břehu na strašnou pohromu svých; pak se dal s jízdou na útěk a zanechal tam celý bohatý tábor a zásoby. Po dvou letech byl ujednan mír v Karlovicích. Turci podrželi v Uhrách jen temešvárský banát. Uhry, dlouholetými válkami nasáklé krví, byly pokryty ssutinami a místy, zvláště na jihu, vyliďněny. R. 1691 se tam usadilo 36.000 srbských rodin.

Zenta 1697.

Požáry 1689. V Porýní byly celé kraje zakládáním požárů obráceny v poušť a ministr Louvois, původce tohoto barbarství, chtěl podobným způsobem zpustošiti i Čechy, aby Leopold byl zbaven prostředků k vedení války proti Francii. V zajaté císařské posádce nad Rýnem se našlo dosti našich krajanů, kteří se zlatem dali svěsti k páchání zločinů na své rodné vlasti. Byli opatřeni třaskavými granáty a zápalnými látkami, a přestrojivše se za kavalíry, žáky a mnichy, vypravili se na jaře r. 1689 do Čech. Celkem bylo těchto zlosynů asi 150 a jejich vůdcem byl setník jménem Sedmihradský. Kotoučedýmu brzy prozrazovaly, že své ďábelské dílo již započali. Mnoho šlechtických sídel, dvorů a městeček lehlo popelem; z větších měst Klatovy, Hořovice, Trutnov a Broumov. V zemi nastalo velké zděšení. Uléhaliť lidé ve strachu, že se jim za noci vzejme střecha nad hlavou.

Tu vzplanulo 21. června r. 1689 děsným požárem samo hlavní město Praha. Poněvadž měla ještě dosti dřevěných domů, tonula brzy v ohromném moři plamenů. Hrozný byl pohled na rozpoutaný živel, proti němuž všeliké lidské úsilí bylo marné. Setník, vůdce žhářů, projížděl se na koni po ulicích, vybízeje své společníky k horlivému metání zápalných látek na střechy domů. Oheň strávil skoro celé město židovské, polovici města Starého a část Nového, celkem 830 budov. Ze stavob církevních klesly v ssuť jmenovitě chrám sv. Jakuba a sv. Haštala. Též mnoho lidí uhořelo. Dopadení žháři byli buď na místě od davu ubiti nebo k přísným trestům odsouzeni. Rozjitřený lid hrozil smrtí každému, kdo uměl francouzsky. Všichni Francouzové byli ze země vypovědění a šlechta přestala si na řadu let brát z Francie vychovatelky a učitele. Tato pohroma stala se pružinou nebyvalého stavebního ruchu, jenž je přední chloubou této doby. Praha povstala z popelu k nové slávě, omládnuvši v plameni jako fénix; leč o tom později.

Cikáni. R. 1696 byla vydána přísná nařízení proti cikánům. Cikáni, alespoň tehdejší, pocházeli z Indie. Do našich zemí se tlačili hromadně přes Uhry a pro krádeže a loupeže se stávali pravou metlou obyvatelstva. Když mírnější prostředky nepomáhaly, byli postaveni mimo zákon. Muži byli věšeni a stříleni, ženám a dětem byly uřezávány nosy a uši a byly vypuzeny ze země. Na hranicích jim byly na výstrahu stavěny šibenice.

Španělské dědictví. R. 1700 vymřela Karlem II. španělská starší větev habsburského rodu a Ludvík XIV. vztahoval chtivě ruku po rozsáhlém „dědictví španělském“. Leopold byl opět nucen chopit se zbraně, aby tomu ve spolku s Anglií a Holandskem zabránil. Konce války (1700-1714) se nedočkal, zemřelť r. 1705 v 65. roce věku. Leopold neměl kromobyčejných vlastností a přece sluje jeho vláda hrdinnou dobou Rakouska. Příznivá sudba poslala mu slavné vojevůdce, kteří v Uhrách vyvrátili panství půlměsíce, takže zanechal říši dvojnásob zvětšenou. Jeho dvůr se daleko nevyrovnal leskem a bohatstvím Ludvíkovu, ale zato na něm vládl přísný mrav a císař nedal k sobě zamezit přístup chudým, jež podílel almužnou, zatím co jiní králové plýtvali penězi na přepych a rozmařilost.

Císař Leopold zanechal dva syny - Josefa a Karla. Mladší byl určen za dědice zemí španělských, kdež dlel již od r. 1704 a z Barcelony se domáhal španělského trůnu. Starší, 27letý Josef, ujal se vlády v rakouských zemích. Byl to panovník otižádstivý, probudilého ducha a velkých plánů. Když r. 1701 navštívil Prahu a místodržící jej přivítali řečí německou, odpověděl na jejich pozdrav česky. Ale již roku 1711 zemřel na neštovice, jež tehdy řádily, a tak s ním klesly i naděje, naň skládané, v předčasný hrob. Poněvadž zanechal jen dcery, stal se jeho nástupcem bratr Karel, poslední mužský Habsburk.

Po celou dobu Josefovy vlády trvaly v Uhrách bouře způsobené Františkem II. Rákoczym. Již jeho otec František I. Rákoczy se chtěl stát vévodou sedmihradským a snoval pikle roku 1666, byl zatčen, dostal však milost. Jeho synu bylo teprve několik měsíců. Vdova Helena Zrinská se r. 1682 stala chotí Tökölyho. Dva roky se bránila na hradě mukačevském, r. 1688 jej vydala Caraffovi. Byla dopravena do Vídně a ubytována v klášteře voršilském. Roku 1692 byla propuštěna k svému manželovi do Turecka; její syn byl svěřen Leopoldu Koloničovi, rábskému biskupu, pozdějšímu uherskému primasovi, a ten jej dal na výchovu k jezuitům do Jindřichova Hradce a do Prahy; studoval u nich pět let. Oba jeho rodiče byli katolíci. R. 1696 se zasnoubil s princeznou hessenskou a přebýval ve Vídni a na hradě Šaryši u Prešova. Znal šest řečí, byl otižádstivý a snil o vévodském stolci sedmihradském.

*František II.
Rákoczy
1676-1735.*

Francouzský vyslanec ve Vídni Villars podnítil jeho otižádst a slíbil pomoc svého krále. Rákoczy se z vleku francouzské politiky už nevyprostil. Ludvík XIV. vedl s císařem Leopoldem urputný zápas o dědictví španělské a snažil se vzbudit svému soku za zády co nejvíce nepřátele. Myslil znovu i na Tökölyho, ale ten již svou úlohu dohrál. Žil na krásné vile u Nikaje v Malé Asii, dvě hodiny od moře, střežen od Turků. Ti se od posledních porážek tak báli císaře, že Tökölymu nedovolili vkročit na evropský břeh. Jeho choť tam zemřela r. 1703 a byla pochována v jezuitském kostelíku v Galatě. On dokonal pohnutý život r. 1705, čtyři měsíce po císaři Leopoldovi. Pastorka Rákoczyho přijal za vlastního, ustanovil jej hlavním dědicem a žádal jej, aby dal přenést jeho tělo z turecké země do vlasti a uložil v některém protestantském kostele. Zatím tam byl pochován v chrámě armenském.

R. 1701 byl zadržen ve Vídni posel, jenž nesl Rákoczyho psaní do Paříže. Pikle byly vyzrazeny, Rákoczy byl na hradě mukačevském znenadání zatčen a dopraven do vídeňského Nového Města do vězení, z něhož jeho děd Petr Zrinský před 30 lety byl vyveden na popraviště. Jeho manželka podplatila strážce vězení a Rákoczy ještě téhož roku po šesti měsících prchl do Polska. Byl odsouzen k ztrátě hrdla a statků a na jeho hlavu byla vypsána cena. Úplatnost hradního hejtmána však vyšla najevo, byl sťat a čtvrcen.

*Pro pikle
uvězněn
1701.*

Ludvík XIV. platil od této doby svému uherskému spojenci 30.000 franků měsíčně.

V čele
vzpouřy
1703-1711.

Jméno Rákoczyho působilo na širé vrstvy v Uhrách neodolatelnou mocí. Nespokojenosti tam bylo dost. Rány zasazené dlouholetými válkami se ještě nezahojily, císař vedl nad Rýnem nové těžké boje, daně tížily. Když se r. 1703 Rákoczy objevil s četou jezdců na polsko-uherských hranicích s prapory, na nichž se skvěly nápisy: „Pro Boha a svobodu“, hrnuli se k němu kuruci se všech stran. Z počátku to byli exulanti, drobná šlechta, protestanté a hlavně sedláci, kteří začali loupit a plenit. Protestantům přezíral zabírání katolických kostelů a škol a ubezpečoval je, že se jim stane po právu a spravedlnosti. V Mukačevě vydal 7. června 1703 vášnivé svolání, v němž prohlašoval, že národ touží po panství tureckém, poněvadž císařští vydřeli za rok víc, než Turci za půl století. Manifest způsobil v národě velké pohnutí. Brzy se k němu začali přidávat i magnáti, královská města i slovenské obyvatelstvo a vlny odboje naplnily celou zemi. A poněvadž daň nechtěl vybírat - jako osvoboditel od berního útisku, žilo jeho vojsko z loupeže. Dobře praví uherský dějepisec, že co bylo zničeno za jediný rok, bylo by stačilo na daně po 50 let. Duší spiknutí byl hr. Mikuláš Bercsenyi a vedle tohoto předním vůdcem byl Alexandr Károlyi. Jeho vojsko sice vzrostlo na 72.000, ale bylo chatrně ozbrojené a obléhání nevelkých císařských posádek vyžadovalo dlouhého času. R. 1704 vyklidili císařští vůdce Tokaj, Nové Zámky, Košice, Prešov, Mukačevo, Satmar a jiná místa. Jízdné houfy kuruců plenily Moravu, Štýrsko i okolí Vídně, ale generál Heister v čele 15.000 způsobil vzbouřencům 28. prosince (1704) citelnou porážku u Trnavy. Rákoczy pozoroval její průběh s návrší, sedě na koni; jeho okolí jej do bitevní vřavy nepustilo. Císař chtěl získat zvláště selský lid a dal ohlašovat zmírnění daní. Dne 28. března 1707 sice byl Rákoczy sněmem v Maroš Vasarhely zvolen za sedmihradského knížete, ale o bytí a nebytí jeho stolce rozhodovaly válečné události na západě.

Konec
vzpouřy
1711.

Čím skvělejších vítězství dobývalo rakouské vojsko pod Eugenem a anglické pod vévodou z Marlborough nad Francouzi (u Höchstädtu 1704, u Turina 1706, u Malplaquet 1709), tím více hasla hvězda Rákoczyho. R. 1708 (4. srpna) byl znovu od Heistera poražen u Trenčína. Dlouhé trvání vzpouřy unavovalo, země byla zaplavena 15 miliony měděných, znehodnocených peněz¹⁸⁶) a naděje na pomoc Francie víc a víc klesala. Když císař Josef postavil r. 1710 proti vzbouřencům větší vojenskou moc, byli záhy vytlačeni do severovýchodního cípu země a jejich branný lid se z největší části rozutekl. Poslední jejich oporou byly Košice, Užhorod, Mukačevo. - Uklidněním země pověřil císař domácího velmože Jana Pálfyho, chorvatského bána. Ten nabídl všem amnestii, jestliže složí zbraň a vrátí se k poslušnosti, a svolal za tím účelem v dubnu 1711 sněm do Satmaru. Stavové se tam ochotně chopili podávané ruky. Jejich vojsko, jehož se tam shromáždilo do 10.000, zatkl 149 praporů, pod nimiž bojovalo, do země a přísahalo věrnost pravému králi.

Konec
Rákoczyho
1735.

Rákoczy nabízené milosti nepřijal. Necelé desetiletí vládl v Uhrách skoro jako vzdorokrál, přirozeně se hanbil ustoupit z usurpovaného prestolu mezi poslušné poddané. Začátkem r. 1711 odešel do Polska, odtud do Francie a žil tam z pense do r. 1717. Ač

Ludvíkovi XIV. prokázal tak platné služby, po jeho smrti mu tamní vláda i ten skrovný plat odepřela a Rákoczy šel cestou svého otčima a matky - k sultánovi do Turecka. Po nových vítězstvích Eugenových nad Turky r. 1716 u Petrovaradína a 1717 u Bělehradu žil se svými druhy v Rodosto u Cařihradu; byl vydržován od Porty a také střežen. Neúnavně snoval plány proti císaři až jim smrt r. 1735 učinila konec. Byl pochován vedle své matky Heleny Zrinské. Jeden z jeho synů zemřel také v Turecku, druhý v Rakousích, jako poslední toho rodu. - Jménem Rákoczyho je označován pochod se zádumčivou hrdinnou melodií od neznámého skladatele; r. 1848 se stal uherskou marseilaisou.

Za této vzpoury bojoval brzy pod prapory povstalců, brzy v řadách císařských Jánošík, legendární hrdina slovenského lidu. Pocházel z Ťarchové v trenčanské stolici z kopanice zvané Jánošovo. Po ujednání míru (1711) byl od rodičů z vojny vykoupen, ale synovi se pokojná práce doma nelíbila; šel mezi zbojníky a stal se vůdcem asi desítilenné lupičské družiny. „Horní chlapi“ byli postrachem daleko široko; zaskočili si i do přilehlých krajů Moravy, Haliče a Slezska. V zimě, když lesy prořídly a sněhový povlak ukazoval zrádné stopy, vstoupili do služby ke gazdům. Jakmile se buky začaly zelenat, sešli se na umluveném místě, přepadali pány a kupce, podřezávali panským ovcím na salaších krky a v osamělých krčmách vesele hýřili. Jánošík zbojnil celých dva roky. Začátkem r. 1713 opět popíjel se svými tovaryši v krčmě u Března nad Hronem. Jeho milá jej vyradila Lehotskému, veliteli hajduků, t. j. župních drábů. Krčma byla znenadání obstoupena, po krutém boji byl Jánošík spoután a „pod karabinami“ odveden do Liptovského Sv. Mikuláše před župní soud. Nikoho nezabil, jen loupil. Při mučení vyznal jména druhů a udal, kde skryl poklady. Podle platných zákonů byl odsouzen na smrt tak, že byl hákem probodnut pod levým žebrem a zavěšen na šibenici. Před velkým davem diváků byl na něm rozsudek v březnu vykonán a vykrváčené tělo na místě zahrabáno.

*Jánošík
1713.*

Konec 17. a začátek 18. století je hrdinská doba zbojníků. V jiných krajinách uherských povstával lid proti tvrdým vrchnostem; na Slovensku se dávali jen jednotlivci (Adamčík, Hrajnoha, Surovec, Ilčík, Papřík, Uhorčík) v boj na život a na smrt proti panujícímu řádu. Spíš nebo později propadli zaslouženému trestu; meč, hák, kolo a provaz je sprovodily se světa. Uhnětený lid však opředl jejich postavy legendárním leskem. Z nebojácných zbojníků si udělal bohatýry; podle svých pomyslů. Vzpomíná na ně jako na mstitele a zastánce utlačených proti zvůli mocných. Jánošík a jeho druhové rozdali někdy uloupené skvosty dívkám a někdy dali část kořisti lidu; odtud rozšířený názor, že „bral bohatým a dával chudým“. Proto vyzdobila tradice básnický i jeho smrt. Přišla milost od císaře, ale visící odsouzenec jí nepřijal: „Keď ste ma upekli, tak ma i sjezte!“ Stolice musila dlouho platit císaři za pokutu čtyři měřice dukátů. Karel VI. sice r. 1723 úřadům nařídil, aby bděly nad tím, aby vrchnosti neukládaly sedlákům větších břemen, než stanoveno v urbářích, ale vše zůstalo při starém.¹⁸⁷⁾

Zbojnictví.

Karel se nerad loučil s Barcelonou a se Španěly, jež si velmi oblíbil a z nichž i ve Vídni měl při sobě zvláštní radu, jíž do značné míry podléhal. Nový, 26letý panovník byl povahy dobromyslné, byl milovníkem umění a okázalých oslav. K vladařským úkolům však byl méně nadán než jeho bratr Josef. Vyslanec francouzský si později z Vídně stěžoval, že za dvanáct dní v době velikonoční byl s císařem 100 hodin v kostele, což prý může snést jen kapucín s nejpevnějším zdravím. Přes Janov a Milán se odebral do Frankfurtu, kde byl 22. prosince 1711 korunován na německého císaře, odtud jel přes jižní Čechy do Vídně. V Klatovech byl skvěle vítán od českých stavů, ještě skvěleji v Jindřichově Hradci, kde v Černínském zámku bylo novému králi a četné šlechtě z okolí uchystáno skvostné hodování. Ze zámeckých sklepů bylo vyvaleno na náměstí 100 věder vína a selský lid, jenž se rovněž četně sešel, připíjel královskému hostu na zdraví do pozdní noci.

*Největší
rozsah
Rakouska.*

V prvních letech jeho vlády nabylo rakouské panství největšího rozsahu. V míru *raštatském* (1714) získal ze španělského dědictví Belgie, Milánsko, Neapolsko a Sardinii, jež byla r. 1720 vyměněna za Sicilii. Roku 1716 vypukla poslední slavná válka proti Turkům. Osvědčený Eugen Savojský jim připravil téhož roku velkou porážku u Petrovaradina, r. 1717 ještě větší u Bělehradu, jehož pak dobyl. Turci mírem v *Požarevci* (1718) postoupili císaři banát temešský, malou Valachii, část Srbska a Bosny.

*Pragmatická sankce
1713.*

Císař měl od začátku svého panování předtuchu, že je posledním mužským členem habsburského rodu. Toto vědomí ho nemálo kormoutilo, a jeho úsilí se neslo po celý život k tomu, aby zajistil alespoň dcerám své dědictví v neztenčeném rozsahu. Bátl se totiž, aby se v nebytí mužského dědice nestaly jeho země kořistí sousedů podobně jako říše španělská. Vydal tedy r. 1713 pragmatickou sankci, jíž prohlásil všechny své země za nedílný celek a ustanovil, že vládu nad tímto soustátím mají dědit jeho synové a kdyby jich nebylo, tedy dcery podle řádu prvorozenství. V Čechách bylo Obnoveným zřízením r. 1627 dědické právo královským dcerám zajištěno, týž zákon platil i v zemích alpských. V Uhrách však přiznali r. 1687 stavové jen mužským členům habsburského rodu právo dědické. V Čechách přijal valně navštívený sněm pragmatickou sankci roku 1720. Téhož roku byl zákon přijat na Moravě a ve Slezsku, r. 1723 v Bratislavě od stavů uherských, kteří byli císaři vděční za rozšíření království uherského vítěznou válkou proti Turkům. Pragmatická sankce byla novým poutem soustátí habsburského, skutečná jednota rakouských zemí dostala pragmatickou sankcí právní základ. Národové rakouští však po smrti císařově musili si tuto příslušnost k sobě na sousedech těžce vydobýt a zákon ten zpečetit vlastní krví.

Mor 1713. R. 1713 a 1714 byly naše země opět navštíveny zlým morem, jenž tenkrát hubil lidi i dobytek. Rána tato dolehla na celou střední a východní Evropu. Bohatí opouštěli kvapem Prahu, lékaři se báli nemožné lečit, lékárníci přijímali od lidí recepty kleštěmi při otevřených dveřích a týmž

23. Po bitvě na Bílé hoře

24. Kozina před popravou

způsobem jim vydávali léky. Bohoslužby se konaly venku na náměstích, aby se nebezpečí nákazy zmenšilo. V Čechách sklátil mor 50 nebo 100 tisíc lidí, v Praze samé 13.000. Dobytka padlo skoro dva miliony.

Na místech, kde stávaly oltáře, byly stavěny z vděčnosti za odvrácení moru sloupy ke cti Nejsv. Trojice, Matky Boží nebo jiných svatých, anebo na poděkování, že město zlé metly zůstalo ušetřeno. Pomníky ty jsou zhotoveny v krásném slohu barokním, často stojí uprostřed lip a dodávají náměstím roztomilé malebnosti. Hradčanský sloup Panny Marie, malostranský Nejsv. Trojice i socha sv. Jana Křtitele na Maltézském náměstí jsou dílem Ferdinanda Brokofa, jehož otce Jan, rovněž sochař, přišel do Prahy ze Spišské Soboty. Monumentální, jedinečný v republice sloup Boží Trojice, 36 m vysoký, je v Olomouci.

*Morové
sloupy.*

Na království uherské byl císař s velkou slávou korunován v Bratislavě hned 22. května r. 1712, českou korunovaci odložil až na rok 1723. Byla rovněž neobyčejně slavná. Do Prahy se dostavilo asi 500 českých šlechticů a nesčetné davy lidu. - U Koňské brány byl císař vítán od staroměstského purkmistra Michala Bláhy řečí německou, přijal zlaté klíče pražských bran a hned je vrátil k opatrování. Též mluvčí ostatních pražských měst vítali jej německy. Církev jej pozdravila latinsky. Byly to klementinské školy, stojící před Týnem, jejichž mluvčím byl rektor P. Retz, pak arcibiskup se zemskými preláty u sv. Víta. Jen zemské úřady zůstaly věrné podle dávného zvyku úřední češtině. Nejvyšší purkrabí hrabě z Vrtby oslovil císaře při vjezdu do staroslavného sídla českých králů česky, nejvyšší kancléř Frant. Kinský zahájil 4. září korunovační sněm česky, předlohy královské byly čteny česky, pak německy; 5. září před korunovaci skládal císař přísahu v jazyku německém, poněvadž českého nebyl mocen, byv vychován pro panování ve Španělsku. Na rytíře sv. Václava pasoval 46 šlechticů. Z těch jen šest bylo domácích, ostatní pocházeli ze všech koutů Evropy.

*Korunovace
5. září 1723.*

Dvůr se zdržel v Praze čtyři měsíce, jež byly vyplněny různými zábavami a kratochvílemi. V královské zahradě dal císař postavit nádherné letní divadlo, jež pojalo několik tisíc diváků. Hrál v něm italská společnost. Při některých kusech byla dvorská kapela rozmnožena třemi sty nejdovednějšími pražskými hudebníky a k zvýšení dojmu bylo při hře stříleno z pušek a děl. Divadlo lehlo popelem r. 1757 za pruského obléhání.

V této době se snažila německá knížata zalidnit nehostinné kraje, aby jim tak přibylo poplatníků a vojáků. Vysílala tedy do Čech a na Moravu tajné agenty a kazatele, aby tam budili nespokojenost mezi tajnými nekatolíky a snažili se je pohnout k přesídlení do Německa. Témuž účelu sloužilo i dopravování protestantských knih. První se dali k stěhování pohnout němečtí sedláci na Kravaňsku, mezi něž proniklo pietistické hnutí ze sousedního Slezska. Sedláci se vydávali za dědice Českých bratří. Nějaký hlouček se jich vystěhoval do Horní Lužice, kde hrabě Zinzendorf pro ně (1722) založil Herrnhut (Ochranov).¹⁸⁸ Tvoří nečetnou sektu protestantskou zvanou Mährische Brüder (Moravští bratři), jež má i několik misíí za mořem. Hrabě Zinzendorf byl zřízen za jejich biskupa od Daniele Arnošta Figula-Jablonského, vnuka Amose Komenského, a později byl v Herrnhutě uložen bratrský archiv. Jiné hloučky vystěhovalců se usadily poblíž Berlína. Císař proti pobuřovatelům a donašečům kacířských knih přísně zakročil a nařídil knihy ty sbírat a pálit.

*Lákání
nekatolíků.*

*Moravští
bratři.*

Z roku 1732 se zachovala zpráva, že 500 uprchlíků z království českého hledalo ochranu u pruského krále Bedřicha Viléma I. Když však král seznal, že odešli bez dovolení císaře a svých vrchností, dal je jako neposlušné poddané a věrolomné Bohu a církvi, vojskem vyvést za hranice.¹⁸⁹

Evangelíci v Uhrách. V Uhrách byly náboženské spory 1712 rozhodnuty v tom smyslu, že ani protestanté nesmějí v adventě a postě slavit hlučné svátky a pořádat taneční zábavy. R. 1731 bylo nařízeno, že všichni úředníci, i nekatolíci, se musí při skládání přísahy dovolávat Matky Boží a všech svatých. Ani protestanté nesměli o katolických svátcích konat služební práce a všichni řemeslníci byli povinni účastnit se s dítkami obvyklých procesí.¹⁰⁰⁾ Luterských obcí bylo v této době v Uhrách 206, helvetských značně víc.¹⁰¹⁾

Světlec baroku. Největší rozruch za Karlovy vlády způsobilo v Čechách i v ostatní Evropě svatořečení Jana z Nepomuku. Jeho dávná úcta neobyčejně vzrostla po ztišení náboženských bouří. Balbín napsal r. 1671 jeho obšírný životopis, na popud Pešiny z Čechorodu žádala pražská kapitula v Římě o povolení hodinek a mše k jeho počtě, což bylo zatím oslyšeno. Oba vlastenečtí kněží spatřovali ve svatořečení, o něž usilovali, oslavu českého jména. Čechové i jejich sousedé měli si uvědomit, že národ náš se honosí i muži svatými a mučedníky. Po třicetileté válce bylo Janu z Nepomuku postaveno na sta soch, zvláště poblíž mostů. Arcibiskup Lohelius zasvětil mu již r. 1621 u sv. Víta oltář a r. 1716 bylo tam k jeho cti slouženo 7034 mší, to jest přes 20 denně. Podobně se dalo v ostatních Čechách i na Moravě. Touha po jeho svatořečení byla v celém národě obecná, bylť Jan z Nepomuku doma i v cizině ctěn jako svatý, dřív než byl za svatého prohlášen.

1712-31. Arcibiskup hr. Ferdinand Kuenburg učinil si jeho svatořečení svým životním úkolem. R. 1715 došlo z Říma dovolení k sbírání materiálu pro kanonisaci a určená k tomu komise otevřela 15. dubna r. 1719 po 326 letech světcův hrob. Přítomen byl arcibiskup a několik prelátů, šest lékařů a chirurgů, všichni zavázáni přísahou, že budou mluvit pravdu. Byl zvednut náhrobní kámen, byla vykopána dva lokty silná vrstva hlíny, pak byly vybírány kosti a kladeny na bílý ubrus. Jedna lopatka byla roztráštěna, patrně nárazem na pilň při pádu s mostu do hlubiny. Když vysypali hlínu z lebky, spatřili ve vysypané hlíně neporušený živý jazyk. Všichni ztrnuli v němém úžasu. Lidský jazyk přede všemi údy podléhá hnilobě. Jeden z lékařů, chtěje se přesvědčit o jeho pravosti, nařízl jej na dvou místech lancetou. V rozevřených řezech se ukázaly vnitřní žilky. Zpráva o tomto nálezu vzbudila daleko široko velký údiv, a do Říma se valila záplava žádostí o svatořečení muže, ježž sám Bůh tak neslýchaným divem oslavil.

Nález jazyka 1719.

V Římě bylo dotud poukazováno na nejasné údaje o jeho životě, zaviněné Hájkem. Když však sám jeho hrob tak zřetelně promluvil, když vlastní jeho jazyk vydal tak výmluvné svědectví o tom, o čem se staré pergameny jen bázlívě zmiňovaly, že svatý muž raději smrt podstoupil, než aby prozradil zpovědní tajemství, tu se již nerozpakovala ani kongregace obřadů a prohlásila jej 31. května 1721 za blahoslaveného mučedníka. Konečně zázračná uzdravení, jež se stala na jeho přímluvu, nápadný úkaz, zjištěný 27. ledna 1725 při nové prohlídce jazyka, jenž po dvě hodiny nabíhal, temněčervenou barvu měnil v šarlatovou a naříznutí před šesti lety způsobené se rozvíralo, pohnuly papeže Benedikta XIII., že 19. března 1729 v lateránské basilice

Kanonisace 1729.

prohlásil blahoslaveného Jana z Nepomuku za svatého. Roku 1721 bylo u sv. Víta ke cti nového světce slouženo 50.672 mší, v dalších pěti letech 327.000, k sv. přijímání v těch šesti letech přistoupilo u jeho oltáře 7,236.477 věřících.

K oslavě svatořečení od 8.-16. října 1729 oděla se Praha v slavnostní háv. Ulice byly plné slavobran, jehlanců a sloupů; zvlášť nádherně byl ozdoben sv. Vít. Domy pražské nebyly s to pojmouti davy poutníků, jež se tam po celý oktáv hrnuly z Čech, Moravy i Slezska. Mnozí nocovali v klášterních nádvořích, na mostě a stupních chrámů. Ohromný průvod z Prácheňska a Budějovicka přivedlo 121 farářů se 148 korouhvemi a 31 hudbami. Procesí z Boleslavska přivedlo 77 farářů s 258 korouhvemi a 15 hudbami, procesí z Čáslavska 31 farářů, z Poohří 52 farářů atd. Na mostě u sochy světce byla postavena kaple, v níž plálo na tisíce světél, a byl tam tak velký nával, že lidé byli přes řeku převáženi na loďkách. Po Vltavě pluly nesčetné lodice se světly a hudebníky. Na Střeleckém ostrově hřmělo 30 děl a množství moždířů, tisíce raket vystupovalo do povětří. Nad městem plným zpěvu velebně se nesl hláhol zvonů. Průvodu se účastnily nejen školy, ale i vojenská posádka a sbory měšťanů. U sv. Víta bylo slouženo po oktáv denně 400 mší a u oltáře světce podáno 208.000 sv. přijímání.

Oslavy.

Z dobrovolných darů byl světcovi pořízen skvostný náhrobek s oltářem podle návrhu dvorního stavitele Fischera z Erlachu a 1736 postaven u sv. Víta, tam, kde byl před tím pochován. Bylo naň upotřebeno 36 centnýřů (18 q) stříbra. R. 1771 byl 16. květen v Čechách povýšen na zasvěcený svátek a pouť svatojanská se stala v Čechách ze všech nejpopulárnější. Praha se plnila zbožnými davy jako kdysi v den svátostí za panování Otce vlasti. Úcta svatojanská byla zlatým mostem, jenž pojil přítomnost přes 200leté náboženské poblouzení se slavnou dobou Karlovou, jíž i náš světec svou ctností dodává lesku. Jím bylo viditelně navázáno na starobylou tradici katolickou, jím byla tato tradice takřka na trůn povýšena a korunována. Sv. Jan byl a je ctěn jako mlčelivý zpovědník, jako strážce dobrého jména a ochránce zemský. Jeho úcta pronikla daleko za hranice, jeho sochy a oltáře jsou roztroušeny po celém katolickém světě. Značnou zásluhu o rozšíření jeho úcty má řád jezuitský, který jej ctí jako svého zvláštního přímluvce. Úcta svatojanská zapustila v českém obyvatelstvu hluboko kořeny a není pochyby, že zázrak, jež Bůh v hlavní zemské svatyni způsobil, neobyčejně přispěl k utvrzení katolické víry a zbožnosti. Kostelů a kaplí bylo sv. Janu v českých zemích zasvěceno 293, na Slovensku 84. Soch mu bylo postaveno doma i v cizině mnoho tisíc.¹⁹²⁾ Sv. Jan je typickým světce této doby. Jeho sochy pod lipami na náměstích a poblíž mostů vtiskly naší vlasti nesmazatelný ráz a mají v sobě mnoho náladově milého a poutavého. Je v nich vtělena duše tehdejšího národa. Z těch soch dýše mládí našeho národa, mládí zbožné a věřící, mládí nevinné a radostné, mládí spějící vstříc skvělé budoucnosti.

*Náhrobek
1736.*

Do kanonisační bully byl pojat mylný rok jeho úmrtí, totiž 1383. Brzy poté byl ve vatikánském archivu nalezen střížný list Jenštejnův a r. 1752 poslán do Prahy. Na základě tohoto listu byl

Rok úmrtí.

omyl jasně poznán a z nepravdy usvědčen kronikář Hájek, který dvěma Jany tak dlouho mátl dějepiscům hlavy. Koncem 19. století psal liberální tisk o té věci velmi urážlivě, jako by byl papež svatořečil muže, který vůbec nežil. K tomu třeba odpovědět, že papež je neomylný ve věcech víry a mravů, nikoliv v stanovení dějepisných dat. Komise v Římě si byla vědoma dějepisných nesrovnalostí a vzpírala se proti jeho svatořečení skoro pět desetiletí, jak při žádném z našich světců. Sv. Jan byl prohlášen za svatého teprve tehdy, když jeho hrob byl proslaven tak neslýchanými a nade vši pochybnost zjištěnými divy.

Náboženskými boulemi XV. a XVI. století bylo svatořečení Jana z Nepomuku na staletí oddáleno a tělo Božského mučedníka musilo celé tři věky jako zaseté símě pod zemí tlít. Teprve když ledy a sněhy roztály a nové katolické jaro vykouzilo z českých luhů čarokrásné květy křesťanských ctností, byla jedním z nejkrásnějších úcta svatojanská.

Sv. Hora 1732. Poutní místa. Podobnou slavnost, jaké byla Praha svědkem r. 1729, zažila po třech letech i Sv. Hora. Toto poutní místo bylo dáno v trvalou správu jezuitskému řádu na konci třicetileté války. Nynější svatyně byla dostavěna r. 1673, a r. 1732, třetí neděli po letnicích, byla tamní milostná soška Matky Boží i Ježíška korunována od světícího biskupa Rudolfa Šporka zlatými korunami, posvěcenými v Římě od sv. Otce. Stalo se to za státní účasti věřících a nesčetných hodnostářů. Slavnosti opět trvaly po celý oktáv. Rozkvět poutních míst, zvláště mariánských, a putování k nim, je pro tuto dobu vůbec příznačné. Vedle Matky Boží Svatohorské to byla Staroboleslavská, jež vládla českým srdcím. Na tato místa se cítil národ váben neodolatelnou mocí. - Místní význam měly Římov, Chlumek, Bohosudov, Sepekov, Králíky, na Moravě Tuřany, Vranov, Křtiny, Sloup, Sv. Kopeček, Dub, Štípa, ale všechny tam zastínil Sv. Hostýn, když na jeho temeni r. 1748 hr. Frant. Rotál místo několika kaplic zbudoval nynější chrám. Sklon k cestování je člověku hluboce vrozen a v 18. století procítl v národu nebyvalou měrou; byl arci přioděn rouškou nábožných poutí. Poddaný odhodil na několik dní únavný pluh, chopil se poutnické holi a za zvuku hudby, nábožného zpěvu, pod vlajicemi korouhvemi putoval k posvátnému místu. Bývalé poutní svatyně povstaly z rozvalin a nové vypjaly do výše oblé bání a strmé věže. R. 1623 postavil v Hájku u Prahy hr. Žďárský první Loretu, druhá byla pražská (1626), následovaly v Slaném, v Chrudimi, Římově, Brně a jinde. Nejproslulejší poutní místa na Slovensku byla: Šaštín, Trnava, Udolie Marie, Nitra, Dubnica, Frivald, Višňová, Levoča, Stará Hora.

Poustevníci. V 18. století vydala vlast naše i jiný květ křesťanského života. Byli to četní poustevníci, kteří se usazovali po příkladě sv. Ivana a sv. Prokopa na samotách, stavěli si tam chýše, modlili se u poutních chrámů, byli u venkovských kostelků sakristány a chránili lid proti svodům vetřelých predikantů. R. 1732 byla pro ně vydána zvláštní pravidla, a kteří se jimi řídili, tvořili „řád poustevníků sv. Ivana“. Nosili šedou hazuku s kapucí a byli opásáni bílým provazem, na němž byl zavěšen růženec.

Literátské sbory. Při kostelích znovu rozkvetly starodávné sbory literátské, jichž bylo v Praze 20, v celých Čechách 150. Pěstovaly církevní zpěv, zpívaly na kůrech a byly oporou českého jazyka v Praze i na venkově.

Nejskvělejší stránkou doby Leopoldovy a Karlovy je rozkvět výtvarného umění, jak stavitelského, tak sochařského i malířského. Doba ničení a boření minula. Duch Boží se vznášel opět nad naší vlastí, století po třicetileté válce oplývalo domácími i cizími umělci všeho druhu, a díky obětavosti velkých i malých, začaly ze země růst velkolepé chrámy, půvabné kostely, výstavné kláštery, začaly se stavět mariánské a morové sloupy, svatojanské sochy, vyvýšeniny byly zdobeny kalvariemi, kaplemi a poutními svatyněmi. V Praze se zvedaly elegantní paláce, po venkově honosné zámky, do nichž se přijíždělo alejemi stinných lip a kolkolem se rozkládaly malebně a romanticky upravené parky. Kdo nejde naší vlastí se zavřenýma očima, snadno vidí přes zhouby, způsobené od té doby opětovným barbarstvím, že 18. století je dobou umělecky nejplodnější.

Rozkvět barokového umění.

Na prvním místě dlužno uvést výzdobu Karlova mostu. Na jeho pilířích bylo postaveno celkem 30 soch a sousoší. Od pradávna tam stával jen kříž, jenž byl r. 1419 a pak 1619 stržen a 1648 střelbou poškozen. Ferdinand III. dal pořídit kříž bronzový, pozlacený. První svatý, jehož socha tam byla umístěna, byl přirozeně sv. Jan; jeho smrtí proslul pražský most ve světě neméně než nádhernou alejí soch. Jeho dřevěná socha, postavená tam za třicetileté války, byla r. 1683 nahrazena bronzovou, ulitou podle návrhu Jana Brokofa. Těší se velké úctě a stala se vzorem nesčetných jeho soch doma i v cizině. Kromě těchto dvou všechny ostatní jsou z kamene. Nejkrásnější je sousoší sv. Ludgardy, zhotovené od Matěje Brauna podle nákresu Brandlova. Braunovým dílem je též sv. Ivo, patron právníků. Skupinu se sv. Bernardem pořídil řád cisterciácký, skupinu se sv. Dominikem a sv. Tomášem Akvinským řád dominikánský, sochu sv. Augustina klášter augustiniánský, sousoší sv. Norberta Strahov, složitou sochu sv. Ignáce kolej novoměstská, sv. Františka Xavera fakulta theologická, sv. Kosmy a Damiána lékařská atd.... Několik těchto pomníků je dílem Ferdinanda Brokofa.

Výzdoba Karlova mostu 1714.

Tato výzdoba byla v podstatě dokonána r. 1714. Je to pravý les světců a světic Božích, vysoko povznesených nad mříživost života, již případně znázorňuje dole plynoucí Vltava. Karlův most byl tak proměněn ve svatyni, a cizinec, jenž po prvé po něm jde, je naplněn svatým úžasem a ovanut zbožným dechem zašlého století. Tak nádherně vyzdobeným mostem se nemůže pochlubit žádné město a žádná řeka. Jak vzácnou alejí svatých tak i symbolickým triumfem na byl Karlův most evropské pověsti.

Čilý ruch stavitelský se rozproudil v Praze jmenovitě po neblahém požáru r. 1689. Tehdy bylo nově zbudováno nebo opraveno přes 30 chrámů a kaplí, tehdy vzniklo v Praze přes 50 paláců a panských domů. Předně dlužno uvést uznání hodný, byť neprovedený pokus Peřiny z Čechorodu o dostavění svatovítského chrámu. R. 1673 byl sám císař Leopold povolán k položení základního kamene. Války turecké však dílo překazily a nestejnorodá, baroková přístavba byla později stržena.

Stavitelství.

Řadu znamenitých staveb provedli *Kryštof Dienzenhofer*, pocházející z Bavor, a jeho syn *Kilián* narozený v Praze. Kryštof zbudoval mimo jiné klášter a chrám sv. Markéty v Břevnově a začal stavbu sv. Mikuláše na Malé Straně. Toto dílo otcovo dokončil Kilián, korunoval je velebnou bání a vedle ní postavil štíhlou věž. Kopule i věž se majestátně zvedají nad ostatním městem, ovládající jeho profil, a azurný svit jejich měděnky mile poutá oko divákovy. Sv. Mikuláš je nejzdařilejší dílo Dienzenhoferovo a patří k nejvzácnějším barokovým památkám ve střední Evropě. Dílem Kiliánovým je dále sv. Mikuláš na Starém Městě, chrám sv. Jana na Hradčanech, kde vznikl druhý klášter voršilek, sv. Jan na Skalce v rozmarném slohu rokokovém, chrám sv. Tomáše, Panny Marie Bolestné u alžbětinek na Slupi, sv. Karla Boromejského na Zderaze,

† 1752.

sv. Katořiny, sv. Bartoloměje při šlechtickém konviktu, průčelí svatyně Loretánské, založené již r. 1626 od Benigny z Lobkovic s proslulým pokladem a hrobkou lobkovickou. Nejzdařilejší světskou jeho prací v Praze je palác Nostický na Příkopě a letohrádek Amerika na Novém Městě. Na venkově pocházejí od něho zvláště kostel a klášter v Broumově a klášter voršílek v Kutné Hoře.

Mnoho elegantních staveb tu provedla rodina *Luragů* z Itálie. R. 1687 dokončil *Mathei* kostel křížovnický u mostu, jenž má nejobvyklejší podobu svatyní barokových. Jeho půdorys tvoří rovnoramenný kříž a je sklenut prostrannou kopulí. *Luragové* řídili i obnovu chrámu svatohavelského, jejich dílem je i palác *Kinských* proti Staroměstské radnici.

Ignác, syn *Jaroslava Martinice*, založil na Menším Městě klášter theatinů a kostel Panny Marie, u něhož nyní působí redemptoristé. Tehdy zbudovaly voršílky svůj klášter a kostel na nynější Národní třídě, ješuité *Klementinum* s kostelem sv. Klimenta. Chrám sv. Salvatora, dokončený již r. 1602, byl ozdoben portikem a sochami. Dominikáni přestavěli chrám sv. Jiljí. Na Karlově náměstí byla zbudována kolej a chrám sv. Ignáce. To nejsou modlitebny s holými zdmi. Z četných paláců nejvýznačnější je *Černínský* na Hradčanech, o němž od 1669 do 1687 pracovala řada umělců vlašských i domácích. Pozornost poutá hlavně třicet velkých třčtvrtních sloupů neboli pilastrů, zdobících průčelí (obr. 67). Třemi řadami ozdobných sloupů se honosí majestátní fasáda pernětejského zámku v Plumlově (obr. 69).

Svatyně. Český a hlavně pražský barok má v dějinách umění velmi čestné místo a je největší uměleckou chloubou naší vlasti. Překročí-li návštěvník práh některé z těchto nádherných svatyní, rázem se ocitá skoro na jiném světě. Spatřuje nadlidské postavy svatých, kteří obří silou drtí kacířské přišery, malomocně se svíjející u jejich nohou. Velebná klenba je ozdobena nebeskou slávou vyvolených, obrazy a sochy svatých v nejrozmanitějších postojích a rozvátém rouchu jeví zánícenost a vzrušené pohnutí, vše dýše náboženským heroismem, vítězoslávou a silou. Rozlehlý prostor, jeho nádherná výzdoba, oslňující hra barev, šum varhan a smělá plastika působí uchvacujícím dojmem jako slavný triumf víry, zbožnosti a etnosti. Zdá se nám, jako by svatyně byla plná zlaté mlhy, v níž se dosud chvějí nábožná vroucnost, jako by se v ní tajila bohatá náplň a hloubka zbožného cítění, jež tehdy opět dospělo k vrcholnému rozpětí, že z ní šeptají usku- tečněné tužby a sny, tíhnoucí k jasným výšinám, kde došly plného ukojení. A je-li zbožnost a etnost nejdůležitějším cílem pozemského života, pak jsou tyto svatyně jejich nejlepší školou. Neboť neodolatelný pathos architektury, svatý jásot klenby a stěn, dojemná mluva obrazů a soch nenechají návštěvníka odejít bez hlubokého dojmu (obr. 72...).

Na zbudování těchto pomníků přispívali volci i malí. Na stavbu chrámu sv. Mikuláše na Menším Městě připadlo dědictví *Václava Libštejského* z Kolovrat. Mladý hrabě své statky prodal, vstoupil do ješuitského řádu a stržených peněz bylo použito k stavbě svatyně. Jejího dokončení se však *Kolovrat* nedočkal; zemřel v Římě r. 1659 jako klerik v pověsti svatosti.

Dobře praví autor *Českomoravské kroniky*, že teprv od této doby má Praha světovou pověst jako „město stovžaté“ a že nikdy nehostila Praha tolik umělců ze všech oborů umění výtvarného a hudebního jako ke konci 17. a na začátku 18. století¹⁹³). Z malostranských paláců jsou nejkrásnější *Nostický*, *Maltézský*, *Lobkovický*, největší je *Valdštejský*. Arcibiskup *Ant. Petr*

1764-93. *Přichovský* vystavěl palác arcibiskupský.

† 1738. *Sochařskou* prací vyzdobil četné paláce *Matěj Braun*, povoláný od *Frant. Šporka* z Tyrol. Od něho pocházejí jmenovitě portál *Thunovského* paláce v *Nerudově* ulici, nesený dvěma orly, a portál paláce *Clam-Gallasova* na *Starém Městě*, nesený čtyřmi obry. *Braun* byl nejvíce zaměstnán na *Lysé* a *Kuksu*, panstvích svého příznivce *Fr. Šporka*, a tato dvě místa proslula největším bohatstvím uměleckých památek na českém venkově.

Malířství. Z malířů nabyli slavného jména *Pražané*: *Václav Reiner* († 1743), jehož četné malby chová chrám sv. *Jakuba* a sv. *Markéty* v *Břevnově*, a *Karel Škreta* ze *Zázvořic*, od něhož pochází obraz *Na-*

nebevzetí Panny Marie v Týně. Třetí byl *Petr Brandl* († 1735); jeho nejkrásnější dílo Nanebevzetí Matky Boží je chloubou chrámu ve Vys. Mýtě. Tito umělci naplnili svými díly pražské chrámy, paláce i český venkov. Velmi plodný malíř byl *Ignác Raab*, bratr v jezuitském řádě. Maloval olejovými barvami. Připisuje se mu 700 obrazů. Pocházel z Nechanic u Bydžova, zemřel na Velehradě r. 1787. Členy téhož řádu byli malíři *Josef Kramolín*, *Krištof Tauš* a sochař *Fr. Baugut*. V cizině si dobyl jména rytec *Jan Hollar*.

Též na Slovensku rozbil umělecký genius této doby přemnohé skvostné stánky. Po vyvrácení tureckého panství zachvátila zemi vlna uměleckého nadšení a díky obětavosti světských i duchovních velmožů rostly na všech stranách nádherné chrámy, zámky, paláce s parky, kláštery, vrchy a náměstí byly zdobeny kalvariemi, sloupy a sochami. Chloubou baroku tam jsou kostely při bývalých jezuitských kolejích v Trnavě (od *Pazmanyho*), *Skalici* a *Trenčíně*, pak paláce *Čeklíz* a *Aspremontův* v Bratislavě. Nejkrásnější sloupy Boží Trojice jsou v *Štiavnici* a *Kremnici*; tento je případně charakterisován jako tlum vířících postav na oblakové spirále. Vídeňský sochař *Jiří Rafael Donner* měl v Bratislavě řadu let svou uměleckou dílnu, z níž vyšla četná umělecká díla. V ní byla zhotovena i jezdecká socha sv. Martina pro bratislavský dóm. Je to nejkrásnější sochařské dílo na Slovensku; ušlechtilostí a souladem forem blíží se výtvarům antickým. Z domácích malířů proslul jako portretista *Jan Kupecký*, zrozený v *Pezinku* z českých rodičů exulantských. Pracoval pro císařský dvůr vídeňský i pro knížecí dvory v Němcích. - V této době pod vlivem baroku vyvrcholila na Slovensku i venkovská architektura, budující ze dřeva. Zachovalo se tam hlavně ve východních krajích asi 70 dřevěných kostelíků.¹⁰⁴

Barok na Slovensku.

† 1741.

Poslední léta Karlovy vlády nebyla tak šťastná jako první. Roku 1731 zrušil východoindickou kompagnii v Ostende, založenou před devíti lety. Anglie, již byla společnost ta trnem v oku, uznala za to pragmatickou sankci. R. 1733 zemřel polský král a saský kurfiřt *Bedřich August II*. Císař a carevna *Anna* podporovali volbu jeho syna *Bedřicha Augusta III.*, Francie a Španělsko volbu *Stanislava Leszczyňského*, jenž dlel při dvoře francouzském, jsa tchánem *Ludvíka XV*. Francie a Španělsko začaly proti císaři válku nad Rýnem i v Itálii (1733-1735), jež pro císaře skončila neblaze. Ztratil Neapolsko a Sicílii, kde se stal králem španělský princ *Karlos*, Francie získala Lotrinsko, jehož se vzdal *František Štěpán*, vyhlédnutý za císařova zetě. V náhradu za Lotrinsko dostal *František Štěpán* Toskánsko, kde právě vyhasl rod *medicejský*. Za tyto velké ústupky uznaly západní moci i Sasko pragmatickou sankci. V dubnu 1736 zemřel velký vojevůdce *Eugen Savojský* a ještě týž rok se císař pustil ve spolku s Ruskem do války turecké (1736-1739). Vojsko císařské však bylo špatně vedeno, Turci dobyli zpět Malé Valachie i části Srbska a ukvapeně jim byl vydán i Bělehrad. Císaři zůstal z posledních výbojů jen banát *temešský*. Mír byl ujednáán v Bělehradě. Tyto neúspěchy ukázaly vnitřní úpadek císařových zemí a dodaly sousedům odvahy k útoku na jeho dědictví. Ministři byli přestárlí, pokladny prázdné, vojska víc na papíře než ve skutečnosti. Nezdary ty urychlily i císařovu smrt. Zemřelť krátce potom v 56. roce svého věku a jím vyhasl rod *habsburský*, jenž náleží mezi nejmocnější dynastie novověku.

Císařovy neúspěchy.

Všichni *Habsburkové* byli korunovanými českými králi, nikdo se z nich nedotekl samostatnosti českého státu, nikdo neupřel práv českému jazyku. Nikoliv doba po-

bělohorská, která končí vymřením habsburského rodu, ale vychvalovaná doba osvícenská, za vlády rodu lotrinského, začala bořit státní českou budovu a národu našemu vnucovat cizí jazyk.

MARIE TEREZIE. (1740-1780)

Podle pověsti soudila naše předky v dávnověku kněžna Libuše, poslala však pro Přemysla, aby vládl mužům železnou rukou. Též Anna Jagellovna ponechala cele vládu svému choti Ferdinandu I. Marie Terezie však, obdařena jsouc nevšedním státnickým důmyslem, podržela otěže vlády ve svých vlastních rukou. Jest jedinou královnou, jež skutečně u nás vládla. František Štěpán Lotrinský dlel již od patnáctého svého roku na dvoře vídeňském, aby si získal přízeň Karla VI. i jeho dcery. Pocházel z rodu francouzského, jenž jsa tísněn ve svém vévodství od králů francouzských, hledal opory u Habsburků. Slavný vojevůdce Karel Lotrinský byl jeho děd. František Štěpán se skvěl všemi ctnostmi rytířskými, ale pro věci státní měl málo porozumění. Byl sice později korunován na císaře německého, ale Marie Terezie vládla sama nejen ve svých zemích dědičných, ale i v říši místo svého chotě, jenž se jejímu důmyslu rád podroboval. Byl pověřen vrchní správou financí, pro něž měl nemalé nadání a byl takřka prvním ministrem své choti. Velkou péčí věnoval zvláště numismatickým sbírkám. Jako císař byl prost vši škrobenosti a ač byl dobročinný, rozmnožil nájmem cel a různými spekulacemi vlastní jmění na 20 milionů zlatých.

*První slezská válka
1740-42.*

Třiatvacetileté královně bylo podstoupiti o zděděné země a též o císařskou korunu pro svého chotě těžký, nerovný zápas. Karel VI. zanechal říši v úpadku a pragmatická sankce se ukázala bezcenným kusem papíru. Velké oběti za její uznání přinesené byly marné, poněvadž panovníci byli věrolomní. Pravdu měl slavný princ Eugen, že nejlepší oporou říše je silné vojsko a plná pokladna. První napadl habsburské země Bedřich II., král pruský. Jeho otec Bedřich Vilém I. zanechal mu 83.000 dobře vycvičeného vojska, ohromný to balvan, který, jak Bedřich II. pravil, roztříští Nabuchodonosorovu sochu, to jest Rakousko, složené z rozmanitých zemí a národů. Poovážíme-li, že Prusko mělo 2,200.000 obyvatel, zdálo se, jako by se vrhl trpaslík na obra. Emisaři a zlato připravili mu už dávno cestu do Slezska. Obyvatelé byli do dvou třetin luteráni a v králích pruských viděli ochránce. Císař Karel VI. za celé své vlády ani jednou této země nenavštívil, k její obraně tam stálo 1500 vojáků, v Čechách 600. Asi 60.000 rakouského vojska bylo rozloženo daleko v Uhrách, Itálii a Belgii. V polovici prosince 1740 vpadl Bedřich do Slezska a za necelé čtyři týdny se ho skoro bez boje zmocnil, jen v Nise se udržela rakouská posádka. Vratislavští mu otevřeli brány bez odporu. Teprve na jaře 1741 přichvátal Neipperk se 30.000 vojska a svedl s králem 10. dubna bitvu u Molvic. Rakouská jízda obrátila pruskou na útěk, též král prehl před vlastním vítězstvím. Jeho pěchota útoku odolala a četnější pruské dělostřelectvo rozhodlo boj ve prospěch Bedřichův.

*Bitva
u Molvic
1741.*

Toto vítězství znělo u západních mocí jako poplašná polnice. Ač všechny mimo Bavorsko uznaly pragmatickou sankci, chtěla každá z nich urvat kus z císařovy pozůstalosti. Španělsko si činilo nároky na Milánsko, Karel Albert, kurfiřt bavorský, na Čechy, Horní Rakousy, Tyrolsko a korunu císařskou, Bedřich August Saský, jenž byl i králem polským, měl obdržet Moravu, povýšenou na království, Bedřich Pruský Slezsko. Francii, jež byla duší koalice, by byla připadla Belgie. Moc mladé panovnice by byla zůstala omezena na Uhry a část zemí alpských. Hlavní smlouvy byly ujednány ve Frankfurtě v září 1741. Rakousko mělo tedy být roztrženo a toto roztržení záleželo především v úplném rozkladu koruny české na část bavorskou, saskou a pruskou. Čechy, jádro koruny české, měly pro Bavora tvořit podklad koruny císařské, jako jej dotud tvořily pro Habsburky. Právem lze válku tu nazvat válkou o dědictví české.

*Válka
o dědictví
rakouské
1741-48.*

Karel Albert měl za choť Marii Amalii, dceru Josefa I., ale své nároky opíral o závěť Ferdinanda I., jehož dcera Anna byla r. 1546 provdána za vévodu bavorského. Wittelsbachům, vládnoucím tehdy v Bavorsku i ve Falci, kynula několikrát naděje na získání českého trůnu. 200 let prý se učili bavorští princové i česky. Část české šlechty, sytá těžkých daní, jichž Habsburkové potřebovali na zahraniční války, byla ochotna přijmout bavorského kurfiřta za krále, zvláště když nápadník trůnu neskrblil dary.

Vojsko francouzsko-bavorské vtrhlo do Horních Rakous a Karel Albert si dal 2. října 1741 v Linci od stavů holdovat. V listopadu se hrnulo asi 80.000 francouzsko-bavorského a saského vojska ku Praze. Cestou byly obsazeny Budějovice a Písek. Pražská posádka 3.000 mužů sice vzrostla o 8.000 dobrovolníků z měšťanů a studentů, ale v noci na 26. listopad slezli Sasové při druhém útoku hradby u Bruské brány a současně vnikli Francouzové na Nové Město. Celá Praha byla obsazena a lhostejné obyvatelstvo šlo na úsvitě za svými povinnostmi, jako by se nic nebylo stalo. Zato byl dvůr zprávou o ztrátě Prahy ohromen a královna prolévala hořké slzy. Vojsko, spěchající zachránit Prahu, dovědělo se o jejím pádu ve Zbraslavi a Benešově, načež ustoupilo na jih.

*Dobytí
Prahy
26. list.
1741.*

Karel Albert si dal 19. prosince po bohoslužbách u sv. Víta holdovat ve vladislavském sále. Asi 500 šlechticů, to jest dvě pětiny veškeré české šlechty se dostavilo k slavnosti, aby za hlaholu zvonů a hřmění děl složili přísahu novému králi. Učinil tak i arcibiskup Manderscheid. Již 28. prosince odejel král do Frankfurtu, kde byl 24. ledna 1742 zvolen za císaře, a 12. února byl korunován jako Karel VII. Wittelsbachové byli u cíle svých tužeb. Zato Pražané pocítili tvrdou ruku nových vládců velmi živě. Pánem v městě byl hřmotný maršál Belleisle, vlastní původce koalice a války; pak maršál Broglic. Nastaly přísné rekvisice a vymáhání peněz. Pražané byli ždímáni jako houba.

*Hold Karlu
Albertu
19. pros.
1741.*

Kdyby i v této době, jako se dělo za válek s Francií, bylo propuklo povstání v Uhrách, bylo by se Rakousko asi rozpadlo. Marie Terezie však zajela v létě 1741 do Brati-

*Pomoc
z Uher
1741.*

slavy na lodi, vyzdobené uherskými prapory, a svým rozvážným jednáním dosáhla na sněmu ústupků, jako žádný z jejích předchůdců. Dne 20. června ji vítali uherští stavové na bratislavském hradě bouřlivým: „Vivat domina et rex noster!“ (Ať žije paní a král náš!) Šlechta si dala potvrdit všechna svá privilegia, zvláště osvobození ode všech daní, a 25. června byla slavná korunovace. Královna byla poctěna zvýšeným korunovačním darem 100.000 zlatých. Nejdůležitější zasedání bylo 11. září. Královna, oděná ve smuteční šat, zasedla v korunovačním sále na hradě na trůně, rovněž černě potaženém, a líčila shromážděným své zlé postavení vůči tolika nepřítelům. Nakonec prohlásila, že veškeru svou důvěru a naději skládá na věrnost, statečnost a obětavost uherských stavů. Její řeč a slzy učinily na přítomné hluboký dojem. Dojati rytířskou soustrastí s mladou královnou, se všech stran napadenou, zapomněli v té chvíli na všechny spory a vzpoury v minulé době a volali jednohlasně: „Vitam et sanguinem pro Domina et rege, corona et patria nostra.“ (Život a krev za paní a krále, korunu a vlast naši!) V celém království byla nařízena veřejná hotovost a na jaře r. 1742 stálo pod prapory 80.000 vojska.¹⁹⁵⁾

S Bedřichem Pruským ujednala královna v říjnu r. 1741 příměří, v němž mu slíbila větší část Slezska. Maršál Khevenhüller v čele uherské výzvy takřka jediným náběhem se zmocnil Horních Rakous a Bavor. Dne 12. února 1742 byl bavorský vévoda Karel Albert ve Frankfurtě korunován na císaře jako Karel VII., následujícího dne 13. února se musilo vzdát jeho sídelní město Mnichov královninu vojsku a zaplatit velké výpalné. Lehká jízda uherská a chorvatská, zvláště Trenk se svými pandury, byla postrachem kraje.

*Bitva
u Chotusic
17. kv. 1742.*

Uherských příprav ve prospěch královny se zalekl Bedřich Pruský. Zrušil příměří, vpadl na Moravu a obsadil Olomouc a jiná místa. Nemoha však k Vídni, obrátil se do Čech. Tamní armádě velol Karel Lotrinský, královnin švagr, a s ním svedl Bedřich 17. května 1742 bitvu u Chotusic nedaleko Čáslavě. Na té i oné straně bojovalo po 30.000 mužů o zmíněnou ves. Bedřich opanoval přes větší ztráty bojiště a tato nevelká bitva měla za následek odtržení Slezska od české koruny. Královna poznala, že se všem nepřítelům neubrání. Postoupila tedy mírem vratislavským Bedřichovi slezské vévodství bez Opavska a Těšínska; zato od Čech bylo odtrženo Kladsko, výpadní brána do naší země. Bedřich žádal ještě dva kraje ve východních Čechách. Královna však prohlásila, že spíše s mečem v ruce zahyne pod hradbami Vídně, než by se vzdala jediné české vsi.

*Mír
vratislavský
červen 1742.*

Bedřich získal území, měřící 35.000 km² a 1,500.000 obyvatel. Slezsko je země velmi úrodná a obyvatelé čilí. „Uchvátil zahradu,“ říkali Slezané, „a plot, to jest zbytek Slezska, nechal Rakousku.“ Z koruny svatováclavské tak byla vytržena země, již Lucemburkové nabyli před 400 lety. Dlužno však přiznati, že Slezsko nikdy příliš těsně s korunou českou nesplynulo. Prusko se však tímto úchvatem na český účet povzneslo do řady evropských velmocí. Bedřich sám v „Politické závěti“ praví, že dobytí Slezska vzbudilo závist celé Evropy a poděsilo všechny sousedy.

Neipperk a Lobkovic nyní rychle vyplašili francouzské posádky z jižních Čech (z Písku, Hluboké) a koncem června 1742 oblehli francouzskou posádku v Praze, jež se tak ocitla v pasti. Francouzský velitel byl ochoten vydat město za čestný odhod, ale královna stála na tom, aby se Francouzové dali v zajetí. Marie Terezie byla jednáním Francie právem nanejvýš uražena. Francouzský dvůr získal za uznání pragmatické sankce Lotrinsko; přesto si umínil Rakousko roztříštit a stal se pilířem nepřátelské koalice.

*Obléhání
Prahy.*

Když tedy Francouzové pokládali zajetí za nesnesitelnou potupu, rozestavili Neipperk a Lobkovic kol Prahy 136 děl a v srpnu začala silná dělostřelba otrásat hradbami města. Při tom trpěly četné domy, jak dosud hlásají dělové koule zasazené na kapucínském klášteře a kostele na Hradčanech. Francouzové se houževnatě bránili a činili výpady, brzy však byli nuceni opustit své posice vně hradeb a uchýlit se dovnitř města. V Praze, v níž bylo směstnáno asi 100.000 obyvatel a 30.000 cizího vojska, vypukl brzy hlad. Tabuli důstojníků tvořilo po celou dobu obležení kus koňského masa, skýva chleba a sklenice vína. Koně byli od vojáků poráženi nejprve na místech nynějšího Bubenče, pak „Na rejdišti“ u Vltavy za klášterem křižovnickým. Denně bylo poráženo 150 koní, za celého obležení 17.600. Brzy nebylo v Praze vidět ani psa ani kočky. - Velitelé Belleisle i Broglie drželi v městě přísnou kázeň a pořádek. Měšťané musili mimo jiné odvést všechno olovené a cínové nádobí, kláštery a koleje byly proměněny v nemocnice, v některých kostelích byly zřízeny pekárny. Vojáci, mezi nimiž bylo mnoho šlechtických synů, dávali všelijak najevo vrozenou lehkomyšlnost. Pyšnili se před pražskými dívkami svou statečností, střílejíce z děl za zpěvu, tance a poskakování, zatím co obyvatelé trnuli strachy a hasili vznikající ohně.

Poněvadž vojsko, poslané k záchraně, bylo od českých hranic odraženo, odhodlal se maršál Belleisle k zoufalému činu. Záhy za tmy 17. prosince 1742 vytrhl z Prahy s 11.600 pěších, 3.000 jízdných a 30 děl přes Rakovnik k Chebu, kde byla francouzská posádka. Byl to ústup plný útrap a bídy. Lehká jízda mu byla hned v patách, mosty byly strženy, táhl tedy za třeskuté zimy polními cestami za neustálých potyček. Po desíti dnech dorazil do Chebu se sborem skoro na polovici ztenčeným. Asi 1.300 vojáků cestou zmrzlo, třikrát tolik bylo zajato; celkem pozbyl 6.000 mužů. Mnozí podlehlí útrapám v Chebu a jen trosky se vrátili do vlasti se zárodkem smrti. Belleisle byl chválen jak druhý Xenofon. Vskutku to byla malá předzvěst tragického ústupu z Moskvy r. 1812. V Praze zůstal generál Chevert se zbytkem posádky a hrozil, že rozbije hrad a zapálí celé město, nebude-li mu povolen čestný odchod. Lobkovic mu jej tedy povolil; 2. ledna 1743 odvedl Chevert 3.846 mužů a v zajetí zůstalo jen 2.000 nemocných.

*Ústup
Francouzů
17. pros.
1742.*

Tak skončilo třináctiměsíční obsazení Prahy od Francouzů a její šestiměsíční obléhání od vojska královnina. Jako památka po Francouzích zde zůstala opravená brána na Vyšehradě, na níž lze dosud vidět lilie rodu bourbonského, pak silnice k Zbra-

slavi, prolámaná přímo skalisky u Chuchle. Pražané prý musili za tu dobu zaplatit přes 7,000.000 zl. a dlouho vzpomínali na „francouzský půst“. Tak skončila v Čechách vláda Karla VII. stejně žalostně jako vláda zimního krále, obou to Wittelsbachů.

Korunovace
12. květn.
1743.
Teprve nyní zavítala Marie Terezie do Prahy. Měšťané ji vítali německy, nejvyšší purkrabí Šafgoč po starodávnu česky; 12. května 1743 ji za okázalých slavností korunoval olomoucký biskup hrabě Lichtenštejn, poněvadž pražský arcibiskup hr. Manderscheid pro hold složený Bavoru upadl v nemilost. Královna skládala přísahu latinsky, páni slibovali věrnost česky. František Štěpán, královnin choť, také s dvorem přijel, ale korunován nebyl. Jedenadvacet českých pánů bylo pasováno na rytíře sv. Václava, mezi lid házeny mince a mnozí vězňové dostali milost. Pak počila návštěvou pány, kteří jí zachovali za bavorské vlády věrnost. V svatvečer svatojanský vstoupila s dvořanstvem na vyzdobenou loď a byla přítomna pobožnosti konané na mostě u světcovy sochy. Po sedmitýdenním pobytu odjela do Vídně, odešlavši předtím Bedřichovi listinu, v které se český sněm zříkal v jeho prospěch Slezska a Kladska.

Tresty. Politické provinilce trestala královna velmi mírně. Všecky rozsudky na smrt zrušila, ani kapka krve nebyla prolita. Nejobyčejnějším trestem bylo, že provinilý upadl v její nemilost a nějaký čas nesměl ke dvoru. Nejtěžší trest stihl pražského šlechtice Karla Davida, jenž byl pro psaní a šíření pobuřujících patentů odsouzen na smrt. Za velkého shonu byl vyveden na lešení u Novoměstské radnice, v ruce katově se již zaleskl meč, vtom přisedící komisař ohlásil udělenou milost. David byl odveden na budínskou pevnost. - Po míru s Bedřichem získala Marie Terezie za spojence Anglii, Holandsko, Sardinii i Sasko. Spojenecká armáda, vedená anglickým králem Jiřím II., skvěle zvítězila v červnu 1743 nad Francouzi u *Dettink* nad dolním Mohanem.

Druhá slezská válka
1744-45.
Tyto úspěchy znovu probudily nedůvěru v králi pruském. Obávaje se o svou slezskou kořist, předešel sám očekávaný útok královnin. Třemi branami, kladskou, žitavskou a polabskou vpadl v srpnu 1744 do Čech v čele 80.000 mužů s úmyslem, že dobude některých krajů severočeských. Již 2. září stál před Prahou. Po Labi byly dopraveny mozdíře a těžká děla, jež byla rychle rozestavena na výšínách kol Prahy, a 11. září začala chrlit oheň a střely na těžce zkoušené město. Toto bombardování trvalo čtyři dny. Na četných místech vypukly ohně. Jen na Novém Městě kleslo v prach 150 domů a Prusové se usadili v průlomu novoměstských hradeb. Pražský velitel Harsch měl sice po ruce 20.000 ozbrojeného lidu, ale jen 1.600 skutečných vojáků, ostatek byla narychlo povoláná zemská milice a dobrovolníci, z nichž opět nejčilejší byli studenti. Když chtěl Bedřich hnát útokem, začalo měšťanstvo volat, aby se město vzdalo a zůstalo ušetřeno drancování. Harsch, nevyčkav blížící se pomoci, dal se s celou posádkou v zajetí, a 18. září obsadil Bedřich Prahu. Akademiky ze studentské legie zařadil do svých pluků, ježto prý měli více lásky k zbraním než knihám; při vhodné příležitosti však všichni pruský kabát svlékli a uprchli. Zane-

chav tam 10.000 posádkou, pronikl rychle na jih, kde se zmoónil Benešova, Hluboké, Tábora a Budějovic, jiné oddíly obsadily východní Čechy.

Pražané měli zlé vzpomínky na třináctiměsíční okupaci francouzskou, ale necele tří-měsíční okupace pruská jim byla pro tvrdé a drsné vymáhání platů, dávek, zbraní a prací na hradbách daleko těžší. Čtvrcením bylo vyhrožováno těm, kdo by své krá-lovně zaslali zprávy. Při sebemenším pokusu vzpoury mělo být město na padrt' roz-střřleno. Šlechtické paláce byly pleněny, mnoho vzácností ze sbírek bylo odvezeno do Braniborska, mnoho lupu bylo prodáno pražským Židům.

Tento rychlý Bedřichův úspěch byl stejně rychle ztracen. Lehká jízda uherská a chor-vatská sváděla s Prusy drobné šarvátky, odnímala jim spíži, zachycovala depeše. Prusové musili přebývat po římském způsobu v opevněných táborech. Král celý mě-síc nevěděl, co se kol něho dalo. Makavě poznával velký rozdíl mezi obyvatelstvem slezským a českým. Tam byl přijat od většiny s otevřenou náručí, v Čechách narazil na živelnou nenávisť, již připisoval rozdílu ve víře. Ani za peníze nechtěl Prusům nikdo nic dát. Sedláci zásoby zakopali, s dobyt看em prekli do lesů a Prusové nachá-zeli vesnice prázdné. Královna sedlákům slibovala, že jim vše nahradí. „Protestant-ský Prus byl českému člověku protivný.“¹⁹⁶⁾ V říjnu se vrátil Karel Lotrinský s voj-skem z Porýní a vsunul se mezi Prahu a posádky jihočeské. Budějovice a Hluboká se vzdaly baronu Trenkovi. Bedřich, obáváje se, aby se mu nevedlo jako před dvěma roky Francouzům, opustil Benešov a nařídil generálu Einsiedelovi, aby pražská opev-nění, zvláště Vyšehrad, vyhodil do povětří a město opustil. Ráno 26. listopadu táhlo 7.000 Prusů, zavazadly obtěžkaných, ze Staroměstského náměstí s hlučnou hudbou přes Karlův most k Písecké bráně. Vtom otevřeli Pražané městské brány a jako blesk vrazila do města rakouská jízda a způsobila mezi překvapenými Prusy u křížovnků, na Malé Straně a na Hradčanech velké krveprolití. Též měšťané se vrhli na Prusy a ubíjeli je kamením, obušky, tyčemi, z oken na ně stříleli a nářadí házeli. Několik set jich bylo v tříhodinném boji zabito a veškero dělostřelectvo jim bylo odňato. Bedřich této „rozloučené“ Praze nezapomněl.

Rychle byly hašeny podkopy od Prusů zapálené. Největší nebezpečí hrozilo tvrzi vyšehradské, v jejíchž kasematech bylo složeno 130 sudů střelného prachu. Vyho-zením Vyšehradu by byla utrpěla velkou pohromu i přiléhající část Nového Města. Leč krejčovský tovaryš Kašpar Ncpatrný, jenž oknem ze svého bytu sledoval svá-žení prachu, dovtípil se, k jakému cíli se to děje. Po odchodu stráží vypáčil s dvěma pomocníky dveře sklepení a v poslední již chvíli uhasil doutnák. Za záslužný čin byl povýšen na mistra a stal se kostelníkem u vyšehradského chrámu, jež zachránil před zničením; dostal též roční pensi. - S armádou na polovic ztenčenou opustil Bed-řich svízelné české bojiště. Královna se nyní pokusila v dohodě se Saskem Bedři-chovi vyrvat Slezy. Karel Lotrinský pronikl do Slezska, ale utrpěl od Bedřicha dvě porážky. V Drážďanech byl v prosinci 1745 obnoven mír vratislavský. Bedřich ne-dobyl kraji severočeských, ale Marie Terezie nevytrhla z jeho rukou Slezska.

*Bedřichovy
nesnáze.*

*Ústup
z Prahy
26. list.*

*Zachráněn
Vyšehrad.*

*Mír
drážďanský
1745.*

Již v lednu 1745 zemřel v Mnichově císař Karel VII., teprve 48letý, lituje nešťastného dobrodružství, k němuž se dal svést. Jeho syn Max Josef ujednal s Marií Terezií ihned mír, slíbil hlas jejímu choti a ona mu vydala obsazenou část Bavor. V září 1745 byl zvolen ve Frankfurtě za císaře František Lotrinský. Volila jej i jeho choť, vládnoucí kurfiřtským hlasem českým, první mu provolala slávu, korunovat se však s ním nedala; přesto slula císařovnou. Koncem roku uznal jeho volbu i Bedřich. - Konečně byl r. 1748 ujednan mír i s Francií v Cáchách. Španělský princ Don Filip obdržel kus rakouského Milánska, totiž Parmu, Piacenzu a Quastallu.

*Mír
v Cáchách
1748.*

Žid. Za těchto válek padlo těžké podezření z velezrady na Židy. V Čechách i na Moravě ukazovali nepřítelům cestu; v Praze na židovskou čtvrť nebylo od Prusů stříleno, za okupace kupovali od Francouzů a Prusů uloupené věci. Královna je v prosinci 1744 vykážala z celých Čech. Z Prahy se vystěhovali již na venkov. Leč skoro všechny protestantské dvory evropské i sultán se za ně přimlouvali, a tak jim byly r. 1748 všechny výsady v Čechách vráceny a znovu potvrzeny.

SEDMILETÁ VÁLKA. (1756-1763)

Marie Terezie neoželela ztráty cenného Slezska. Kdykoli spatřila nějakého Slezana, propukla prý v pláč. Osm let bylo věnováno vnitřním opravám a v té době došlo také k památnému sblížení Rakouska a Francie, jejichž nepřátelství udávalo od samého středověku směr evropské politiky. Zásahu o tento převrat aliancí má hrabě Václav Ant. Kounic, jeden z předních státníků doby, vynikající bystrým duchem a neoblomnou vytrvalou vůlí v sledování cílů. Na Moravě mu patřily mimo jiná panství Slavkov a Uherský Brod. Kounic postavil svůj talent cele do služeb Rakouska navenek mocného, uvnitř zcentralisovaného. Vzdělání nabyl v cizině. Po prvé na sebe upozornil za jednání o mír v Cáchách. Vrátil se (1753) z Paříže, kde po tři léta jako vyslanec ono sblížení připravoval, byl jmenován nejvyšším státním kancléřem, to jest ministrem zahraničních věcí. Pro tento obor státních záležitostí zřídila královna teprve r. 1742 samostatný úřad, oddělený od ostatní správy. V úřadě tomto se Kounic udržel celých čtyřicet let. R. 1764 byl povýšen do stavu knížecího. Při tom nebyl prost křehkostí; byl úzkostlivý o své zdraví, bál se čerstvého vzduchu, byl marnivý, dělal elegána a nikdo mu nesměl mluvit o smrti.

*V. Kounic
1711-1794.*

*Protipruský
spolek.*

Pyšnému Bedřichovi uvalil na šíj tolik nepřátel, že rozdrčení pruské velmoci bylo pokládáno za jisté. Protipruský spolek utvořily tři velmoci: Rakousko, Francie a Rusko, a přistoupilo k němu i Sasko. Marii Terezií mělo být zpět dobyto Slezsko, Alžběta Ruská myslila na získání Východních Prus, též Sasko a Švédsko se přidaly k spolku s nadějí na kořist. Francie měla být odměněna v Belgii. Kůže byla rozdělena, bylo třeba jen skolit lva. Spojenci sice postavili do pole 430.000 vojska, ale této číselné převahy nebylo využito pro nedostatek jednotného velení. Každý spojenec bojoval na jiném bojišti a Francie vedla současně těžký zápas s Anglií o se-

verní Ameriku a Přední Indii. Po odečtení posádek zbývalo Bedřichovi pro boj pouze 150.000 vojska, ale to bylo tehdy nejlépe vycvičené a on sám byl znamenitým vojevodcem.

Zvědév o úkladech sobě strojených rozhodl se, že rozbije hrozivou koalici náhlým povalením Rakouska. V září 1756 vpadl do Saska a tamní armádu sevřel u Perna. Rakouský maršálek Browne pospíšil sice s 30.000 Sasům na pomoc, ale Prusové se vsunuli mezi obě vojska a 16. října se musilo 17.000 Sasů Bedřichovi vzdát. Byli zařazeni do pruských pluků, ale skoro všichni uprchli. Celá dobytá země zůstala po dobu války pod správou pruskou. Bedřich započal válku o rok dříve, než bylo spojencům vhod.

*Povalení
Saska
1756.*

Velmi krvavý byl rok 1757. Císařovna chtěla dopřát svému švagru Karlu Lotrinskému příležitosti k dobytí vavřínů. Jmenovala jej nejvyšším vůdcem a po bok mu dala maršála Browna. Z Kladska, Žitavska a Saska vpadli Prusové opět trojím proudem do Čech, míříce ku Praze. Karel před nimi ustupoval a chtěl vyklidit i Prahu; Browne však prohlásil, že vydání Prahy znamená konec celé monarchie a že císařovna bude muset utíkat z Vídně. Usneseno tedy setrvat u Prahy. Řady rakouského vojska se táhly od Žižkova na východ k Štěrboholům, chráněny jsouce rybníky a bažinami. Prusové stáli severněji proti nim, mezi Prosekem a Hostivicemi, a bylo jich 64.000, Rakušanů 60.000. Bedřich s bitvou spěchal, dříve než by odpůrce zesílil jinými sbory.

Dne 6. května hnal Bedřich útokem, ne však čelným, nýbrž s boku od Štěrbohol, obcházeje pravé rakouské křídlo. Chtěl bočným útokem přirazit rakouský šik k hradbám města. Browne však jeho plán prohlédl, nařídil potřebné pohyby vojska a první útok Bedřichův vítězně odrazil. Když se takto rozvířil krutý boj, byla najednou Brownovi roztržena dělovou koulí noha a musel být odnesen k léčení do Prahy. Karla Lotrinského popadly prudké křeče a byl také odveden do Prahy. Když jej záchvat pominul, vrátil se Žitnou branou na bojiště, byl však proudem přehajících stržen zpět do města. Kolem třetí hodiny byl dobojován boj, jenž skončil skvělým vítězstvím Bedřichovým. Rakouské vojsko, zbavené nejvyšších vůdců, utrpělo přes hrdinnou statečnost porážku. Největší jeho část se zachránila do Prahy, některé sbory prchly k Benešovu. Těžce raněný Browne poslal se svého lože jízdnímu pluku Pallaviciniho přísný rozkaz, postavit se čelem proti pruské jízdě. Právemť se obával, aby pruská jízda nevskočila do pražských bran a nezatarasila rakouské pěchotě vstup do města, čímž by její pohroma byla bývala dovršena. Z onoho pluku zahynulo skoro 800 mužů, ale poražená armáda byla zachráněna před obklíčením a zajetím.

*Bitva
u Štěrbohol
6. kv. 1757.*

Padlých a raněných bylo na obou stranách po 13.000, mezi nimi nejlepší generálové. Bedřich těžce želel smrti Schwerinovy, jehož pomník dlouho stál u Štěrbohol. Browne podlehl zranění 26. května a je pochován u sv. Josefa proti Prašné bráně. Pocházel z Basileje, ale zahynul, háje naší země proti Prusům.

Král ihned oblehl Prahu, v níž bylo směstnáno 50.000 vojska, a když byla ze Saska

*Národní
Praha
o červnu
1757.*

přivezena těžká děla, začalo (30. května) s okolních výšin bombardování města, nejstrašnější, jaké Praha vůbec zažila. Král nechav hradby stranou, vzal si za terč památné budovy a občanské domy a pustil na ně pravé krupobití dělových koulí. Mnohé byly před vystřelením do ruda rozžhaveny, takže nejen drtily ale i zapalovaly. První střela zasáhla svatovítský chrám. Nejvíce zuřil král proti této svatyni 5. června, v kterýžto jediný den na ni dopadlo 1550 koulí. Střecha byla proražena na 215 místech; vyšlohuující plameny však byly s nasazením života uhašeny. Hrob sv. Jana a jiné ozdoby byly zachráněny do bezpečí. Jedna koule rozbila na padrt' varhany z doby Ferdinanda I. Většina oltářů byla obrácena v rupy, chrám byl pln zřícenin a trosk, vnější ozdoby gotické na severní straně byly úplně porouchány. Sv. Vít utrpěl touto palbou víc než požárem r. 1541. Podobně byly postiženy i ostatní svatyně a paláce hradčanské; jejich střechy a průčelí byly od koulí provrtány jako síta.

Na chrám a klášter karlovský udeřilo 2107 koulí, 50krát vyšlehl plameny, byly však vždy udušeny. Na Týn dopadlo 14 střel, na čtyřech místech byla proražena střecha, jednou se vzňala věž. U Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí byl roztržštěn jeden ze čtyř andělů, jenž pak byl nahrazen novým. Popelom lehlo celkem 880 domů, na Novém Městě byly místy celé ulice obráceny ve zříceniny a spáleniště. Vedle hasičských sborů stálo na náměstích pohotově 200 Židů k hašení požárů. Stály tam i tři šibenice na postrach těm, kteří za zmatku loupili a kradli. Jelikoz střelí pruské hradby přelétaly a žádnému vojáku na hradbách neublížily, bylo zjevno, že král nebojuje tak proti vojsku, ale spíše proti měšťanstvu, že se na něm mstí za ono „vyprovození“ r. 1744. V Praze neměl proto zůstat kámen na kameni. Město mělo být obráceno v spoustu ssutin a tak donuceno se vzdát. Z civilního obyvatelstva bylo zabito a raněno 80 osob. Vojsko podnikalo výpady, při nichž se největší odvahou vyznamenávali Chorvati. Za třítýdenního bombardování bylo vypáleno na Prahu 82.000 dělových střel, z toho víc než čtvrtina (22.000) na chrám svatovítský. Vandalskému řádní učinila konec bitva u Kolína, kde byla Bedřichova pýcha hluboce ponížena.

*Bitva
u Kolína
18. čv. 1757.*

Bitva u Štěrbohol se strhla dříve, než tam dospěl se svým sborem hr. Daun, jenž dlel právě u Sadské. Uslyšev o nešťastném jejím výsledku, uchýlil se zpět do východních Čech a stáhnuv tam k sobě další oddíly z Moravy a Uher, dal se na pochod ku Praze, aby ji osvobodil. Bedřich mu však vytrhl vstříc a tak došlo k památné bitvě u Kolína 18. června 1757. Daun zaujal pevné postavení jižně silnice, vedoucí z Plaňan do Kolína a opevnil tam řadu návrší, jež se táhnou od vesnice Křečhoře k Poboří. Bojiště dopodrobna znal od posledních cvičení a nyní na něm sledoval s vrchu Kamýku všechny pohyby jako na šachovnici. Bedřich, hrdý na poslední úspěchy, podceňoval nepřítele a troufal si s 36.000 proti 53.000. V hostinci u „Zlatého slunce“ dal poslední rozkazy, podle nichž mělo být pravé rakouské křídlo obchváčeno a celá armáda bočným útokem do sebe shrnuta. Prvním prudkým útokem bylo takto dobyto krátce po poledni Křečhoře, ale dál Prusové nepronikli. Na návrší za Křečhoří hnali šestkrát útokem, šestkrát však byli odrazeni. Měl-li být králův plán proveden, byl by se musil

celý pruský šik stáčet šikmo ke Křečhoři a obořit se na pravý bok rakouský, jak to král nařídil. Tento pohyb však pruské vojsko nemohlo vykonat, poněvadž po celé jeho linii vzplanul boj frontální, jež nebylo lze přerušit. Plán se nadobro zhatil. Rozezlen jsa nad nezdarem boje, vybízel znavené a prořidlé mužstvo po sedmé k útoku. Vida marnost svého úsilí, zvolal v hněvu na znavené vojáky: „Kanalie, chcete věčně žít?“ Boj skončil večer úplnou jeho porážkou; 14.000 Prusů krylo bojiště, většina děl a mnoho praporů ocitlo se v rukou vítězů.

Rychle odváděl král z Čech trosky skvělé armády. Od Prahy odtáhli Prusové smutně 20. června. Praha i Čechy byly zachráněny a přestaly být jevištěm války. Bez tohoto vítězství by se protipruská koalice byla asi rozpadla. Lid zachoval bitvu po zásluze u vděčné paměti, skládaje a zpívaje o ní četné písně. Císařovna založila řád Marie Terenzie, udělený za slavné činy válečné, a první jím byl vyznamenán maršál hrabě Daun.

Ještě téhož roku 1757 5. listopadu odrazil Bedřich špatně vedené Francouze u Rossbachu v Durinsku. Karel Lotrinský se zatím zmocnil Slezska, ale jen na krátko. Již 5. prosince téhož roku 1757 je zase ztratil nešťastnou bitvou u Lutolu nedaleko Vratislavě. Bedřich se tam pustil do boje proti ohromné přesile rakouské a obvyklým způsobem, to jest obejitím levého křídla, shrnul dlouhý šik nepřátel z jihu na sever. Tentokrát se mu jeho oblíbený plán dokonale podařil. Když se mu musela vzdát i posádka vratislavská, odvedl Karel zpět do Čech z 80.000 sotva polovinu mužstva. Vévoda Lotrinský se po těchto neúspěších velení vzdal, ale pohromy jím zaviněné se už nedaly napravit.

*Další boje
1757.*

R. 1758 vpadl Bedřich na Moravu a oblehl začátkem května Olomouc, jež bránila jeho postupu k Vídni. Gideon Laudon však učinil obležení nenadálý konec. Laudon byl Livoňan, sloužil ve vojsku ruském a r. 1746 se ucházel v Berlíně o hejtmanské místo u Bedřicha. Leč mladý důstojník přísného vzezření, bledý a rusovlasý, učinil na krále nepříznivý dojem, a byl odmítnut. Vstoupil tedy do služeb rakouských. Rychle postupoval a vyspěl v nedostižného mistra drobné války. Nikdo tehdy nedovedl jak on vysлідit nepřítele, stíhat jej, odnímat mu zásoby a peníze. V červnu byly Bedřichovi vezeny k Olomouci ze Slezska střelivo a jiné zásoby na 4.000 vozech. Laudon celou výpravu 30. června 1758 u Domštátu nedaleko Šternberka překvapil, vojenský oddíl, chránící transport, většinou pobil a všech vozů mimo 250 se zmocnil. Bedřich musil od obléhání upustit a přes východní Čechy se vrátit do Slezska.

*Bedřich
u Olomouce
1758.*

V létě 1759 byl Laudon poslán s 18.000 k ruskému vojsku, jež pod Soltykovem stálo nad dolní Odrou. Dne 12. srpna tam došlo k bitvě u Kunersdorfu, nejkrvavější bitvě v celé sedmileté válce. Bedřich opět útočil na výšiny od Rusů obsazené a vytlačiv je z části jejich posic, jásal nad dobytým úspěchem. Tu zasáhl do boje Laudon, číhající v záloze. V krátké době zkosila jeho dobře mířená dělostřelba pruskou jízdu, stlačenou na těsné výšině, a neodolatelný útok charvátské jízdy uvedl pruské řady v úplný zmatek. I nejstatečnější klesli na mysli a vše bylo obráceno v divý útěk. Král byl vytržen z rukou kozáků a smrtelná koule mu uvízla ve zlatém pouzdru.

*Bitva
u Kuners-
dorfu
12. srp.
1759.*

Bedřich byl blízek zoufalosti, neboť tak ještě neprohrál žádné bitvy; 18.000 mužů bylo zkoseno a jeho armáda byla nejen poražena, ale úplně rozprášena. Ale i Rusy stálo vítězství 14.000 mužů padlých a raněných, Laudona 2.000. Žel, že pro liknavost Rusů nebylo vítězství náležitě využito. - Již po bitvě u Kolína přepadl Hadik s oddílem Charvátů Berlín a uložil mu výpalné. Též po bitvě vrazilo ruské a rakouské vojsko do Bedřichovy residence, uložilo jí velký poplatek, ale opět ustoupilo. Se střídavým štěstím byla vedena válka dále, v níž Prusko by bylo vykrvácelo, ale nepředvídané události přivodily obrat Bedřichovi příznivý.

*Mír
v Huberts-
burce 1763.*

R. 1762 zemřela carevna Alžběta a její nástupce Pctr III. přešel na stranu Bedřichovu. Též Francie ujednala začátkem r. 1763 s Anglií mír, jímž byly pohřbeny její koloniální plány, a téhož roku mírem v Hubertsburce u Lipska byly ponechány Bedřichovi veškery jeho země, on pak slíbil při nejbližší volbě v říši hlas arciknížeti Josefovi. Bedřich uhájil své dílo, to jest velmocenské postavení svého království. Prusko prošlo výhnní těžké zkoušky. Koalice, od Kounice smluvená a jako mistrovský kus jeho diplomatického umění chválená, nepřinesla očekávaného ovoce; to arci nezáleželo na něm, nýbrž na generálech. Tohoto neúspěchu netřeba příliš želeti, poněvadž odtržením zněmčilého Slezska byl slovanským národům v Rakousku usnadněn blízký se boj o jejich národní samostatnost. Těžké oběti na životech a statecích byly arci po celé sedmiletí této třetí slezské války přinášeny nadarmo. Války vedené za panování Marie Terezie pohltily 260 milionů zl. Z toho bylo v českých a rakouských zemích vybráno 115 mil. Tam byly berní šrouby notně utaženy. Uherské země nepřispěly ani osmi miliony.¹⁹⁷⁾

*Získání
Haliče
1772.*

Království české bylo za války o dědictví rakouské společným úsilím všech národů rakouských zachráněno před roztržtím na tři kusy. Této pohromě však neušla slavná kdysi říše Polská. Polsko bylo v této době arci politickou mrtvolou, bylo širým rejdištěm, na němž si sousedé v čele svých vojsk beztrestně vyřizovali své krvavé spory. Záměr rozdělit Polsko lákal sousedy už více než sto let a v této době dozrál k uskutečnění. Josef II. zabral r. 1769 onu část Spišska, kterou král Zikmund r. 1412 dal Polsku v zástavu. Toho roku se dohodl Bedřich II. s Kateřinou Ruskou o prvním dělení. Josef II. a Kounie ochotně souhlasili, Marie Terezie, jež nejživěji cítila křivdu na sousedu páchanou, svolila konečně také. Tak získalo Rakousko Halič bez Krakova s 3,000.000 obyvatel, se solnými doly a prameny nafty. - Pohraniční čára nově nabyté Haliče byla na východě příliš prohnuta a její zaokrouhlení se jevilo žádoucí. Císař Josef dal prostě obsadit kus Multanska a Porta, vysílená válkou s Ruskem, to musila uznat. Získaná země byla nazvána Bukovinou.

*Bukovina
1775.*

*Innskd
čtvrť 1773.*

R. 1777 zemřel Max Josef, kurfiřt bavorský, a jím vyhasla bavorská linie Wittelsbachů. Dědic země Karel Theodor z linie Wittelsbachů falckých byl ochoten postoupit část Bavorska Rakousku. Bedřich se však cítil tímto vzrůstem Rakouska ohrožen a postavil se proti tomu. Když císař Josef II. nemínil ustoupit a v dubnu 1778 soustředil v severních Čechách 200.000 vojska pod Laudonem a Lasczym, vypověděl Bedřich II. válku a poslal také 200.000 vojska na rakouské hranice, jež pak u Náchoda.

přešlo na českou půdu. Císařovna však pokládala boj s Bedřichem za bezvýsledný a od plánů bavorských upustila. Došlo jen k malým přestřelkám a mírem, ujednaným v Těšíně, dostalo se Rakousku innské čtvrti, úzkého pruhu Bavorska na pravém břehu Innu. Lid nazval válečný poplach válkou bramborovou, poněvadž Prusové vykopali v severních Čechách lidu všechny brambory.

OSVÍCENSTVÍ.

Sto let po vestfálském míru vzplanula na západě vysoko pochodeň nového světového názoru, zvaného osvícenství. Dobu náboženských reforemací vystřídala doba osvícenská. Panovníci se dotud především starali o spásu svých poddaných a blaho církví. V době osvícenské váha náboženství poklesá, církev je uváděna v područí státu, panovníci usilují především o hmotné povznesení poddaných a nazývají se prvními služebníky státu. Názor osvícenský, zvaný též racionalismem, zrodil se v Anglii. Velmi úrodnou půdu našel ve Francii a teprve ve francouzském rouše pronikal do vyšší společnosti evropské, jež se nejen zdobila parukami nebo copy podle povelů vycházejících z Paříže, ale i francouzsky mluvila, čtla francouzské knihy a věřila, co se v Paříži k věření předkládalo.

Co učili osvícenci o církvi a státu? Veškerá víra, jakékoli zjevené náboženství a zřízení církevní prohlášeno bylo od nich za klam a mam, zlomyslné šálení lidí a za kněžský vynález. Luther se zastavil uprostřed ve svém díle zkázy. Osvícenci v něm pokračovali a dílo, jím započaté, dokonali. Luther hodil přes palubu papežství, svátosti, dobré skutky, úctu svatých a podržel jen bibli; osvícenci hodili přes palubu i tu. Luther a jeho pomocníci oklestili bohatě rozvětvený strom středověké víry, že z něho zbyl pouhý pahýl suchopárného protestantství; osvícenci vytrhli i tento pahýl i s kořeny. Protestantští reformátoři zbořili v severní Evropě skvělou budovu papežské církve, osvícenci rozvalili poslední kusy stojícího zdiva a rozmetali i samé základy, takže z Kristova náboženství neměl zůstat kámen na kameni.

Osvícenství a víra.

Netřeba dokládat, že se toto bludné světlo objevilo nad mravním bahnem, v němž osvícenci vželi po krk. Voltaire, „patriarcha božbožnosti“, prostý všech mravních zásad, jemuž bylo nesnesitelné slyšet, že dvanáct mužů rozšířilo křesťanství, prohlásil, že on sám stačí k jeho vyhlazení, a potřásl slinami své sžíravé ironie církev, mravnost i zbožnost. Tento duch církvi nepřátelský vane s kateder učenců, vzdouvá plachty denního tisku, proniká veškeren veřejný život, jemu holdují mocní tohoto světa, trůnící na ministerských křeslech. - Útoky proti církvi vedly k zrušení jesuitského řádu, v němž bylo spatřována přední záštita katolické víry, ostatním řeholím byla zrušena řada klášterů a zabrána největší část zboží ve všech katolických zemích.

† 1778.

Lepší ovoce přineslo osvícenské snažení o přetvoření státu. Jeho největší vadou bylo zastaralé, do nové doby se nehodící poddanství, rezavý to přežitek minulých století; dále křiklavé výsady vyšších stavů, jež svalovaly největší část platebních povinností na své poddané, konečně neomezená neboli absolutní moc panovníků. Někteří panovníci, jako Bedřich Pruský, Kateřina Ruská, Josef II. a zčásti i Marie Terezie zavedli některé opravy. Především se ujímali poddaných proti útisku jejich vrchností. Ale dokonalé vítězství bylo zjednáno těmito zásadám nikoliv od panovníků, nýbrž od samých nižších vrstev velkou francouzskou revolucí ve Francii, tam, kde poddanství kolem r. 900 vzniklo, bylo nejprve osvícenskou literaturou otřeseno, a r. 1789 se tam

Osvícenství a stá.

s velkým třeskem i zhroutilo. Byl učiněn konec neobmezené moci králů a panovník už jen plnil vůli zákonodárných sborů. Z Francie nastoupily tyto vymoženosti vítězný pochod do ostatní Evropy. Osvícenství v rakouských zemích sluje josefinismem. Oslabením církevního vlivu vzala za své i vláda latiny, a národní jazyky, živořící namnoze pod jejím přikrovem, domáhaly se svých práv; to sluje národním probuzením.

TEREZIÁNSKÉ OPRAVY.

*Centralisace
a byrokratisace.*

Pod nátlakem vojenského státu pruského chtěla císařovna i svou říši učinit pohotovější k obraně a výboji, a proto brala otěže státní správy z rukou stavům jednotlivých zemí a svěřovala je placenému úřednictvu; to sluje byrokratisací. Při tom spojovala úřady české a rakouské v úřad jediný, a to nazýváme centralisací. R. 1749 zrušila obě samostatné kanceláře českou a rakouskou a po různých změnách je r. 1762 sloučila v kancelář jedinou, v jejíž čelo byl postaven „král. český a rakouský prvý kancléř“. Zároveň byl ve Vídni zřízen „nejvyšší soud“ společný zemím českým a rakouským. Česká kancelář byla ministerstvem vnitra pro země koruny české a její zrušení bylo těžké poškození české politické samobytnosti. Marně se tomu vzpíral Bedřich Harrach, poslední český kancléř, i jeho předchůdce Filip Kinský; oba zemřeli ještě r. 1749. Česko-rakouská kancelář byla architrámem, jenž pojil sudetskou a alpskou státní budovu v jeden celek. Právní rozdíly obou států byly zahlazovány zaváděním společného zákoníka.

Soudy. Roku 1769 byl vydán zákoník trestní, r. 1781 soudní řád; jimi se rušily některé kruté tresty a tortura. Byl též omezen počet hrdelních soudů, v Čechách z 378 na 30, na Moravě ze 200 na 20. Rovněž bylo omezeno právo asylu. - Zemskou správu v Čechách vedl sbor místodržících na pražském hradě, skládající se z nejvyšších zemských úředníků, nejvyššího sudí, zemského písaře atd. a několika přísedících rad. Tomuto sboru byla správa země vzata r. 1749 a po různých změnách (1763) vznesena na „zemské gubernium“ složené z placených úředníků. V jejich čele stál v Čechách nejvyšší purkrabí, na Moravě zemský hejtman. Postátněn byl též úřad krajských hejtmanů. Dříve bývali dva, jeden pán, druhý rytíř, oba v kraji usedlí. R. 1751 byl zvýšen počet českých krajů z 12 na 16, krajský hejtman byl nyní jen jeden, vzatý odkudkoli, sídlil v krajském městě, byl státem placen a jeho důležitým úkolem také bylo chránit poddané proti útisku se strany jejich vrchností.

*Míry
a váhy.*

R. 1754 byly u nás zavedeny i dolnorakouské míry a váhy, roku 1775 byla zrušena celní linie mezi zeměmi českými a rakouskými, ale trvala dále proti Uhrám. Takto byly povaleny důležité přehrady, dělící stát český od státu rakouského, prolomen byl širý vchod z jedné státní budovy do druhé, takže obě začínají splývat a srůstat v nový politický útvar. Na práva koruny uherské si královna sáhnout netroufala. Jednak to přesahovalo její síly a také nechtěla zlým odplácet velké služby, jež jí uherští stavové prokázali v době největší tísně r. 1741. Tak položila Marie Terczie základ k pozdějšímu dualismu, jímž byl samostatný český stát zahlazen.

R. 1748 byl v Čechách dokončen tak zvaný „*tereziánský katastr*“, t. j. sepsání vší půdy s udáním čistého výnosu jednotlivých parcel a příslušné pozemkové daně. Pozemky panské byly zdaněny níže než selské. - R. 1775 povstaly v Polabí a v severních Čechách selské bouře. Nejprve se zdvihli němečtí sedláci na Broumovsku a Trutnovsku a dali se na pochod ku Praze, aby si tam vymohli zrušení roboty. Kam přišli, musili sedláci s nimi dále. Cestou drancovali zámky a dvory, vylévali si hněv na panáckém úřednictvu a vynucovali si zápisy o zrušení roboty. Nejprv obyčejně vpadli do sklepů, vypili pivo a víno a v rozjařené náladě zle v zámcích řádili. V zákupském zámku si dávali na hlavu panské paruky a oblékli se do skvostných hedvábných šatů. Povolané vojsko však 3.000 těchto výtržníků snadno rozešlo a ukořistilo i selský revoluční prapor, jenž byl nesen v čele vzbouřených; byl to hastroš vycpaný slamou s nápisem: „Svobodu nebo smrt!“ Též v pardubickém zámku bylo vše potřískáno. Dopadený písař byl na nádvoří svlečen z šatů, byly sneseny všechny kalamáše a zajatec byl na celém těle polit inkoustem a posypán posypátkem, v pomstu za psaní přísných rozkazů. - Na hrázi rybníka u Velkého Chlumce došlo 25. března mezi vojskem a srocenými sedláky k pětce. Několik vzbouřenců padlo, někteří utonuli v rybníku, zajatým uřezávali vojáci šle, takže si rukama museli držet spodní oděv a nemohli uprchnout. Několik tisíc sedláků z Polabí dorazilo k Praze, byli však na Špitálském poli od vojska rozplašeni a čtyři nejvzpornější jiným na výstrahu oběšeni.

*Selské
nepokoje
1775.*

V srpnu 1775 vydala císařovna robotní patent, jenž poskytoval poddaným skrovné úlevy. Jmenovitě bylo zakázáno dělit tři robotní dny na šest půldnů a stanovena délka robotního dne. V zimě se pracovalo 7-8 hodin, v létě 10-12. Též pro poddané v Uhrách určila urbářem r. 1767 míru robot a dávek, ale bylo toho málo šetřeno.

*Robotní
patent.*

Od sedmileté války se začaly větší měrou sázet z Ameriky dovezené hlízy, jež k nám přišly přes Branibory, a proto je nazval lid brambory. Pěstovány byly již dříve, ale jen jako krmivo, teprve nyní v době neúrody začali jimi i lidé zahánět hlad, až se staly jedním z nejobecnějších pokrmů.

Za Marie Terezie bylo několikrát počítáno obyvatelstvo. R. 1781 měly Čechy 2,9 milionu, země koruny české 4,4 milionu, Praha 80.000, Vídeň skoro 100.000, celá monarchie 21 milionů. Číslování domů v obcích bylo zavedeno r. 1770.

*Sčítání
obyvatelstva.*

Předním účelem sčítání bylo zjistit počet branců. Již r. 1748 povolily neuherské sněmy na příštích deset let zvýšenou kontribuci k vychování 108.000 stálého vojska (desítiletý recess). Ve všech částech armády byly důsledně zavedeny stejnokroje, stejné německé velení, i v Uhrách. V císařském hradě ve Vídeňském Novém Městě založila císařovna r. 1752 vojenskou akademii. Dvěma stům důstojnických a šlechtických synů se v ní dostávalo bezplatné výchovy. - Uherští stavové byli v povolování daní méně ochotní než čeští a rakouští. Královna si to poněkud hradila vybíráním cla na západních a jižních hranicích uherského království.¹⁹⁸) Zavedli je tam hned první Habsburkové. Ale šlechta byla i těchto poplatků zproštěna.

Vojenství.

Marie Terezie byla zbožná věřící katolička, ale začala v duchu nové doby rozšiřovat státní svrchovanost nad církví, jež přeci v čistě církevních věcech nepodléhá žádné pozemské moci. Papežské buly se za ní nesměly uveřejňovat bez vládního svolení (placetum regium) a veškeré dopisování mezi duchovenstvem a papežskou kurií se dalo prostřednictvím ministra zahraničních věcí. Úřady dávaly svolení k vstupu do

*Církev.
Nová
biskupství.*

chudých řeholí. Nesmělo se putovat do cizích zemí a v tuzemsku byly zakázány pouti, spojené s přenocováním. Roku 1777 bylo zřízeno biskupství v *Brně* a současně bylo *olomoucké* povýšeno na arcibiskupství. Slovensko spravoval od dob sv. Štěpána arcibiskup ostrihomský a biskup jagerský. Kolem r. 1100 bylo obnoveno biskupství v *Nitře*. Teprve Marie Terezie tam r. 1776 založila biskupské stolce v *Banské Bystrici*, *Rožňavě* a *Spiši*; za jejich nástupců přibýlo biskupství v *Košicích* (1804) a řecko-katolické v *Prešově* (1816), oddělené od diecése mukačevské. Na papeži vymohla pro své země zrušení 24 svátků. Byly to svátky sv. apoštolů, sv. Jana Kř., sv. Anny a jiné. Robotovat se však v těchto dnech nesmělo.

Velké proměny se staly v této době v oboru školství. R. 1773 byl zrušen jezuitský řád a zároveň s ním zašlo mnoho středních škol. V Čechách zůstalo ze 42 gymnasií 27¹⁹⁹), na Moravě z patnácti sedm. Místo gymnasií byly zakládány školy hlavní, podobné nynějším měšťanským. Gymnasia byla dotud ústavy církevními s vyučovací řečí latinskou, vedle níž bylo národním jazykům dopřáváno místa, kolik potřeba vyžadovala. Zbylá gymnasia stala se ústavy státními a německými, čeština z nich byla cele odstraněna, byla pětiletá na rozdíl od dřívějších šestiletých a přešla pozvolna do rukou piaristů a světských profesorů.

Též správu jezuitských universit bral stát do svých rukou ještě před zrušením řádu. Na katedry byli dosazováni i členové jiných řádů i síly světské, zvláště k přednášení církevního práva; byly též zaváděny nové předměty, na př. astronomie, němčina. Vyučovacím jazykem se stala němčina r. 1784. Rádcové světští (van Swieten) i duchovní, jejichž pokyny se císařovna v opravě školství řídila, byli všichni pronikli osvícenstvím a nechutí k církvi.

Školy obecné. Kdežto rozkvetlé školy střední a vyšší byly postátněny a poněmčeny, musilo být školství elementární, od vrchností zanedbávané, z velké části teprve budováno. Jeho upravením pověřila císařovna zahaňského probošta Felbigra, jež s povolením Bedřicha II. povolala ze Slezska do Vídně. Již r. 1774 schválila jeho návrh na zřizování škol *triviálních, hlavních a normálních* neboli vzorných. Triviální, v nichž se vyučovalo třem předmětům, čtení, psaní a počítání, byly zřizovány v osadách farních, kde dotud nebyly, a péče o ně byla vznesena na patrony kostelů, to jest vrchností. Školy ve větších městech sluly hlavní. V Praze a v Brně byl k nim připojen jednorocní kurs pro vzdělání učitelů; takové školy se nazývaly normální (vzorné). R. 1780 bylo na Moravě 737 venkovských, 14 hlavních škol a jedna vzorná.²⁰⁰) Též Canisiův katechismus se reformátorům nelíbil a byl nahrazen novým. Marie Terezie se stala zakladatelkou obecného školství. Poněvadž i v hlavních školách výlučně vládla němčina, byla tím položena sekyra na kořeny naší národnosti. Doba osvícenská chtěla mít říši i jazykově jednotnou; ale k provedení této dalekosáhlé proměny bylo již pozdě.

V Štiavnicích byla r. 1760 zřízena hornická a lesnická akademie, jež trvala až do převratu. Ve Vídni bylo pro šlechtickou mládež r. 1754 založeno a bohatě nadáno Terešianum s gymnasiijní osnovou a jinými předměty pro budoucí úředníky. R. 1764 se

zanášela plánem založit v Sedmíhradsku pro protestanty uherského království universitu, aby nemusili chodit za vzděláním do ciziny. Protestantům však bylo milejší právo navštěvovat vysoké školy v cizině, než vlastní universita doma, úřady všelijak omezená ve svobodě vyučování.²⁰¹⁾

Zrušení jezuitského řádu, jež mělo ony změny ve školství z části za následek, bylo velkým úspěchem nepřátel katolického náboženství. Nečítaje menších sídel, měl řád 600 kolejí, rozptýlených po celém katolickém světě, a 22.000 členů odhodlaně hájilo tyto hašty katolické církve. Leč od polovice osmnáctého stol. zahrnovali hlasatelé osvícenství, encyklopedisté, svobodní zednáři a jansenisté jezuitský řád spoustou hanopisů, pomluv a lží, a když se jim propůjčili za nástroj všemocní ministři bourbonských dvorů a v Portugalsku Pombal, podlehl řád jejich soustředěnému útoku. Již r. 1759 dal Pombal zatknout ve vlasti i v koloniích všechny členy řádu, některé popravil, jiné uvěznil, všechny ostatní dal dopravit do církevního státu a domy i zboží jim zabral. Totéž se stalo ve Španělsku r. 1767, pak v Neapolsku a Parmě. Ve Francii byl jezuitský řád od vlády zrušen r. 1764.

*Zrušení
jezuitského
řádu 1773.*

S tím nebyli nenávidníci církve spokojeni. Zmíněné dvory urputně naléhaly na papeže, do jehož státu největší část jesuitů byla svezena, aby svým mocným slovem řád ten na celém světě prohlásil za zrušený. Řadu let udržoval Evropu v napětí boj mezi papežem a bourbonskými dvory. K hájení církve bylo by bývalo třeba Řehoře VII. Klement XIII. však ze zármutku r. 1769 zemřel a Klementu XIV. vyhrožovali ministři obsazením církevního státu, rušením jiných řádů a rozkolem. Papež se dal zastrašit a 21. července 1773 Tovaryšstvo zrušil. Rozbouřené moře se uklidnilo, když byl do jeho vln hozen Jonáš; tuň nevěry však, jak papež doufal, vřít a ječet nepřestala a pohltivši tak velkou kořist, do jícnu jí vhozenou, žádala dalších obětí. Marie Terzie si řádu nejvýš vážila a jeho zrušení se jí přičilo, ale v stáří podléhala vždy víc svému okolí, jež bylo prosáklé osvícenstvím, a provdávajíc své dcery za bourbonské panovnice, Marii Antonii za Ludvíka XVI., Marii Karolinu za krále obojí Sicílie a Marii Amalii za vévodu parmského, zavázala se jejich ministrům, že se nebude řádu zastávat. K malé cti katolických dvorů slouží, že se řádu zastal jen Bedřich Pruský, jenž jej nechal dále učit na kolejích slezských, pak Kateřina Ruská, pod jejíž vládu se dostalo několik kolejí na Litvě po prvním dělení Polska. Carevna tam nedovolila promulgovat papežské breve a tak se v onom zákoutí řád udržel jako jiskra pod popelem až do r. 1814, kdy po přejití vichřice a bouří byl od Pia VII. vzkříšen k novému životu. Z rozvalin mohutné řeholní budovy, jež se na pouhé papežovo slovo sesula, trčel čestný štít a na něm se skvělo 950 jmen těch, kteří v různých končinách země položili život za Kristovu víru.

V zemích koruny české bylo při zrušení asi 1200 členů, sídel měl tu řád 32, škol 20, university v Praze a v Olomouci. Na Slovensku měl gymnasií 10, v Trnavě universitu, jež byla r. 1777 doplněna fakultou lékařskou a přenesena do Budína i s knihovnami slovenských kolejí. Zčásti bylo vysoké učení trnavské přeneseno do Bratislavy, kde byla zřízena fakulta právnická, jichž později

*Čestí
jesuitů.*

vzniklo v Uhrách několik. Též z university olomoucké zbyla jen fakulta theologická. V Klemenčinu tehdy učilo a studovalo 191 členů, v olomoucké koleji 126.

Z jmění zrušeného řádu byl pořízen studijní fond, koleje byly proměněny v kasárny a nemocnice. Jejich knihovny byly svezeny do Olomouce a do Prahy a tvoří základ knihovny universitní. Bývalí členové se stali faráři a zámeckými kaplany, jiní působili ve škole na svých místech dále, někteří se věnovali činnosti misionářské jako dříve, poněmáhle však vymírali. Zrušenému řádu, jehož působnost do našich dějin tak hluboce zasáhla, pozůstavil krásný pomník český buditel a mírný osvícenec *Frant Pelcl*, spisem: „Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten“ (1786). Uvádí tam 373 členů, pojímaje v to i ty, kteří působili v Pruském Slezsku. Ti vydali celkem 1573 spisů, ponejvíce v řeči latinské. Praví, že nebylo vědeckého oboru, jež by nebyli pěstovali, a že nejedno jejich jméno se bude navždy skvíti v dějinách české vědy.

Význačnější z nich v době zrušení byli *Frant. Pubička* z Chomutova, profesor dějepisu na pražské universitě, jenž napsal deset svazků českých dějin. Dějepisem byl též *Ignác Cornova*, Pražan, r. 1803 ředitel Společnosti nauk, pak *Leop. Šeršník*, Slezan z Těšína. O povznesení matematiky a fysiky si získal velké zásluhy Pražan *Jos. Stepling*, z jehož otcovského dědictví byla r. 1761 postavena klementinská hvězdárna; byl také jejím prvním správcem. Podlo ní se zřizovaly hvězdárny i v některých jiných zemích. Těmž oboru učili na universitě i po zrušení řádu *Stanislav Vydra* z Hradce Králové, jenž se klade mezi nejzasloužilejší národní buditele a jenž česky zpracoval Počátky aritmetiky; dále *Jan Tesánek* z Brandýsa n. L., *Ant. Strnad* z Náchoda a *Petr Chládek*. Do dřívější doby spadá působnost *Jakuba Kresy*, odchovance pražské university, jenž 15 let učil matematiku na vysokém učení v Madridě.³⁰³ *Frant. Zeno* z Olomouce psal první o paleontologii, to jest o živočišných a rostlinných zkamenělinách v okolí pražském. *Josef Dobrovský*, zakladatel slavistiky, byl za zrušení řádu teprve novicem v brněnském domě.

Leopold Šeršník založil v Těšíně, svém rodišti, z vlastních prostředků knihovnu a museum, první ústav tohoto druhu v Předlitavsku.

Jesuité byli především obětaví vychovatelé české mládeže. Jen ve svatováclavském semináři bylo za více než 200 let bezplatně vychováno na 7.000 chovanců. Mládež sobě svěřenou dovedli nadchnout k hrdinné statečnosti, čehož je hájení Prahy a Brna skvělým dokladem, dovedli obětovat život službě nemocných v době moru (1680), ozdobili naši vlast a především Prahu nehynoucími pomníky umění výtvarného, byli neúnavnými misionáři především doma, a 150 se jich přoplavilo za oceán hlásat víru pohanským národům, měli u nás značnou účast v provedení pravé náboženské reformy, pomáhali vychovávat na svých ústavech ctnostný klerus a vštěpovali národu onu zbožnost a víru, kterou jsme viděli a již jsme se obdivovali na svých otcích a dědech. Jesuité, kteří vzešli z našeho národa, upřímně jej též milovali. V Českém Krumlově se kázalo česky dotud, dokud trval jezuitský řád, též v Opavě vytrvale hájili právo české menšiny na česká kázání. Ve Skalici na Slovensku zavedli na gymnasiu na žádost měšťanstva slovenštinu jako zvláštní vyučovací předmět, ač podle jejich školního řádu nikde nebylo zvykem vyučovat národnímu jazyku tímto způsobem.

Česká
společnost
nauk
1784.

V Praze se zrodila (1773) první vědecká akademie v habsbursko-lotrinských zemích přízní šlechticů Borna, Nostice, Fr. Kinského a Fürstenberka. Mezi prvními jejími členy čteme jména pěti bývalých jezuitů: Tesánka, Steplinga, Strnada, Šeršníka a Dobrovského. Borna byl osvícenec a zednář, ale hlavními přispěvateli do učeného časopisu byli „synové temna“, bývalí jesuité. Členy společnosti byli dále piarista Gelasius Dobner, zakladatel českého kritického dějepisu, Adaukt Voigt, zakladatel české matematiky, universitní bibliotekář Rafael Ungar a Fr. Peloi, česky píšící kronikář.

Tento kroužek byl roku 1784 od císaře Josefa potvrzen jako Česká společnost nauk. Tyto moderní vědecké obory byly pěstovány v učených sdruženích mimo university, poněvadž na těch oficiální vědou v duchu středověkých osnov byla scholastika. Svými pracemi o české minulosti, o přírodním i uměleckém bohatství Čech kladla Společnost nauk vědecký základ k národnímu obrození a budila lásku k vlasti v širších vrstvách.

Její členové, především učení řeholníci a mniši, psali latinsky a německy, ale cítili česky a připravili cestu mladší generaci buditelů, kteří cítili i psali česky. Tato druhá generace buditelů, píšící česky, Josef Jungmann, zakladatel novodobé češtiny, Nejedlý, Hněvkovský, Rulík, Marek, Ziegler, Rautenkranc, byli již vychováni na pohněmčených gymnasiích a teprve v Praze na universitě v nich probudil Stanislav Vydra T. J. utlumené národní cítění, roznítil v nich lásku k rodnému jazyku a pohnul je k jeho pěstování²⁰³) Též Václav Matěj Kramerius, buditel a nakladatel, byl odchovancem jesuitské koleje v Klatovech a byl též podporován od svých učitelů. Jeho „Česká expedice“ byla středem českého literárního ruchu a nejživěji v ní bývalo o poutích svatojánských. Bezděčně vzpomínáme na verše Havlíčkovy:

„Svatý Jene z Nepomuku,
drž nad námi svoji ruku,
ať nám Bůh dá, co dal Tobě,
by náš jazyk neshnil v hrobě.“

Jesuité se od kolébky národního obrození odstrčit nedají. T. G. Masaryk hledal příčiny českého probuzení v protikřesťanském osvícenství, přicházejícím k nám zvenčí. Dějepisec Pekař sic těchto popudů nevyklučuje, ale vlastní kořeny probuzení vidí v domácí národní tradici, udržované v pobělohorské době katolickými vlastenci: Balbínem, Pešinou, Beckovským, Vavákem.²⁰⁴) Nový proud myšlení přinesl živnou sílu žáru, jenž se doma pod popelem choval a ošetřoval a dechem západní Evropy se rozmáhal a šířil.

Plných 40 let třímala Marie Terezie žezlo vlády nad svěřenými sobě národy. Ona jediná z habsburských panovníků došla v Uhrách oblíby. Magnáty vyznamenávala různými tituly, r. 1764 založila řád sv. Štěpána, ze šlechtických synů, navržených od komitátů, si zřídila 120člennou jezdeckou gardu k osobní stráží, r. 1749 dala položit základ ke královskému paláci v Budíně; ale teprve František Josef I. v něm občas přebýval. Umístila v něm Teresianum pro uherskou šlechtu. Uherští stavové se jí odvděčili krásným pomníkem v Bratislavě, jenž znázorňoval královnu na bujném komoni. Po převratě byl pomník povelán. Z kusu mramoru byl udělán relief bolestné Matky Boží, patronky Slovenska, a uložen v poutním chrámě v Šaštíně.

Též pražský hrad dostal nynější podobu za jejího panování. Byl opravován od roku 1756-1774. Tehdy byl zasypán hluboký příkop před vjezdem z hradčanského náměstí. Dvorní sochař Ignác Platzer ozdobil první bránu obrovskými sochami zápasících gladiátorů.

*Oběda
královy
v Uhrách.*

1780.

Královna zemřela 26. listopadu r. 1780 ve věku 63 let. Ze 16 dětí ji přežilo 10. Marie Terezie těžce poškodila politická i jazyková práva našeho národa; jinak na ni budem vzpomínat, dokud se bude zpívat a hrát „Kolíně, Kolíně“. Napjalat síly celé monarchie, aby naše země zachránila před pruským výbojem. Mezi četnými novověkými panovnicemi nejvýznačnější byly tři: Alžběta Anglická, „mořská královna“, Kateřina II., ruská carevna, „nordická Semiramis“, a Marie Terezie. Ony dvě byly v politice šťastnější, tato v životě počestnější.

JOSEF II. (1780-1790)

*Jeho
potaha.*

Císař František I. zemřel již r. 1765, byv raněn mrtvicí v Inšpruku, kde se právě dvůr chystal k slavení Leopoldovy svatby. Prvorozený jeho syn Josef stal se téhož roku německým císařem, jeho matka jej jmenovala spoluvládcem i v zemích dědičných, úplně mu však svěřila jen správu vojska. V ostatních věcech mu mnoho účasti nedopřávala pro jeho přílišnou chuť k zavádění novot. Jeho výchova nebyla právě šťastná; princ záhy jevil velkou umíněnost a matka ho chtěla z ní vyléčit pomocí břichomluvce, jenž jsa schován za oponou, svým hlasem hochu strašil. Nejvíce naň působil Voltaire a Bedřich Pruský, jemuž se chtěl vyrovnat vojenskou slávou a povznesením státu. Po smrti své matky se ujal vlády již jako čtyřicetiletý muž a jím se u nás začíná řada panovníků z rodu lotrinského, původem francouzského, jenž silně podlehl liberálnímu proudu, vanoucímu z jeho francouzské vlasti. Lotrinkové se nerovnali posledním Habsburkům ani hloubkou katolického cítění ani přísností života. Mezi konservativní matkou, vyrostlou v ovzduší Ferdinandů, a synem, plným pokrokových zásad, došlo nejednou k rozporu; sráželat se v nich dvě velká období, pobělohorskokatolické a osvícenské Voltairovo.

Josef mnoho cestoval doma i za hranicemi. Několikrát prošel dědičné země, navštívil Itálii, Řím i Vesuv, r. 1777 se vypravil do Paříže, kde varoval svou sestru Marii Antonii, aby si vláda zavčas hleděla rozumných oprav, sice že přikvačí revoluce, jež bude ukrutná. Vraceje se přes Ženevu, minul nedaleké Ferney, Voltairovo sídlo, poněvadž před odchodem slíbil své matce, že se nepřiblíží nepříteli křesťanství. Začátkem roku 1780 se vydal do Moskvy, kde se nemálo divil širokým, dřevem dlážděným ulicím, nezvyklým krojům, způsobům a stavbám. V Petrohradě umlouval s Kateřinou II. spolek proti Turkům.

Josef byl postavy prostřední, v pohybech, celém chování i jídle chvatný; měl bystré oči, ostrý jazyk, povahy byl ohnivý a pln ctižádosti. Horoucí jeho tužbou bylo učinit poddané bohatými a šťastnými. Měl dobré srdce, cítil s lidem, jehož potřeby znal a s nímž se uměl dorozumět. Měl jasné modré oči, modrá barva se stala u jeho ctitelů módou. Více než 20 milionů zlatých, jež zdědil po svém otci, daroval státu. Rozpustil švýcarskou gardu, pážata poslal do Teresiana studovat, omezil i jiná vydání, jichž vyžadovalo vydržování skvělého matčina dvora. Zrušil některé obory v blízkosti Víd-

ně, sloužící loveckým zábavám, a Prater, přístupný jen pánům, otevřel též obecnému lidu.

Nejpronikavější změny provedl Josef v životě církevním. R. 1781 vydal toleranční patent, kterým bylo dovoleno v jeho zemích vyznávat víru luterskou, kalvínskou a pravoslavnou, a stavět kostelky k potřebám těchto církví, byť bez věží, zvonů a vchodů z ulice. Pohnuly jej k tomu mimo jiné i náboženské nepokoje, k nimž před jeho nastoupením došlo na Valašsku, a obavy, aby tajní nekatolíci nebyli lákáni do Pruska. V Předlitavsku se přihlásilo do těchto církví asi 100.000 lidí. Němci se přidávali k víře luterské, Čechové z větší části ke kalvínské. U nás to byli skoro vesměs venkované, žijící dílem v odlehlých místech, kde byla pastorace nesnadná. Z měšťanů odpadl málokdo, z Pražanů nikdo, ze šlechticů rovněž nikdo.

*Toleranční
patent
1781.*

Ve východních Čechách se někteří venkované prohlašovali za israelity, abrahamity, beránky (Lampelbrüder), jimž vzdělanci říkali deisté; lid je nazýval nezabohy. Císař dal některé vystěhovat do Uher a jejich děti a dědice dal vychovat po katolicku. Ba sáhl ještě k příkřejšímu prostředku. Nařídil, aby každému, kdo se přihlásí za deistu, bylo vyplaceno 24 ran holí nebo bičem; a tímto způsobem měl být poučován o nesprávnosti svého přesvědčení, kolikráte by udal, že je deistou. Kdo by o jiném tvrdil, že je deistou, měl dostat 11 ran, poněvadž prý neví, co mluví. I osvícenská tolerance měla své meze. Později však dovolil všem vyhnancům vrátit se z Uher domů. Vavák s humorem uvádí různé důvody, pro které lidé přestupovali k jinověrcům; nikdo prý z nich neřekl, že si chce u nich lépe zabezpečit spásu své duše. K duchovním, kteří schvalovali církevní politiku Josefovu, náležel u nás zvláště královéhradecký biskup Hay, rodilý ve Fulneku, jenž ostatně svým způsobem nejednoho zatvrzelce přivedl do církve.

Nekatolíci.

1781-94.

V Uhrách četné župní úřady (ve Spiši, Nitře, Bratislavě, Trenčíně), protestovaly proti patentu a některá města se vzpírala přiznat protestantům plná občanská práva. Císař toho nedbal a nařídil, aby byly evangelíkům vráceny kostely, před krátkem jim odňaté. Kde se našlo 100 evangelických rodin, mohli si postavit kostelík i školu. Nemusili přísahat po katolicku, otcové ve smíšených manželstvích přestali podpisovat revers, že dají všechny děti vychovat po katolicku, biskupové už nezkoušeli protestantské duchovní, zda správně křtí, řemeslníci nekatolíci už nemusili chodit na katolická procesí, přestala i jiná omezení. Sta kostelíků tam bylo postaveno z dobrovolných darů.

Josef provedl také emancipaci Židů. Přestali se lišit šatem od jiných lidí, n. př. žlutými rukávy, směli se usazovat mimo své těsné čtvrti, už neplatili dvojnásobný poplatek v městských branách, dvojnásobné taxy u soudů a jiné. Byl jim povolen přístup ke všem živnostem, úřadům, směli nabývat panství i šlechtických titulů, musili si zvolit občanská jména, jež byla skoro vesměs německá a zvučná.

*Emancipace
Židů
1781.*

Ještě za života matčina uzrál v Josefovi záměr zrušit pokud možno všechny kláštery, jež osvícencům byly trnem v oku z mnohých důvodů. Císař chtěl především převést

*Rušení
klášterů.*

značné církevní jmění do rukou světských a omezit množství řeholního kleru. Úplně tedy zrušil řehole kontemplativní, které neměly škol, nemocnic nebo duchovní správy, především kartuziány, mnichy kamaldulenské, trinitáře, karmelitány, klaristy, františkánky, augustiniánky. Jiným ztenčil počet klášterů, nemaje při tom ohledu ani na ty, které byly památkami po knížatech a kráľích.

První, na který jeho ruka dopadla, byl klášter blah. Anežky Na Františku. R. 1782 přečetl komisař ulekaným pannám císařský rozkaz a poněvadž prosby nic nepomáhaly, rozešly se řeholnice ponejvíce k svým příbuzným, kde žily ze skromné pense, udělované jim z prodaných statků. Klášterní pozemky, budovy a celé zařízení přišly do dražby; z tohoto jediného kláštera bylo nabídnuto ke koupi 500 obrazů. Z výtěžku byla pořizena „náboženská matice“ neboli fond spravovaný od státu ve prospěch církve. V klášterních budovách jsou nyní umístěny dílny kolářské, porouchané kostely stojí prázdné, a poutník s hrůzou pociťuje, že se nad tímto místem, kdysi chloubou města, snesla bouře, po níž zbyla ohavnost zpuštění. Týž osud stihl svatojirský a voršílský klášter na Hradčanech, jež byly proměněny v kasárny. Důstojnost svatojirské kněžny-abatyše, jež spolukorunovala českou královnu, byla přenesena na představenou ústavu šlechtičen, zřízeného tamtéž od Marie Terezie. Augustiniánský klášter na Karlově byl upraven za chorobinec, kostel i klášter hybernů za celní úřad, kostel i klášter dominikánek u sv. Anny je skladištěm papíru, témuž účelu slouží chrám sv. Michala na St. Městě u zrušeného kláštera servitů. Na venkově zrušeny kláštery v Doksaněch, na Sázavě, v Plasích, Chotěšově, Kutné Hoře, u Sv. Jana pod Skalou a kartouza valdická, do níž r. 1857 byli přestěhováni trestanci ze Špilberka. V klášteře zbraslavském byla zřízena první rafinerie na cukr v Čechách a z kláštera zlatokorunského textilní továrna.

Na Moravě byl r. 1784 zrušen Velehrad, pak Hradisko u Olomouce, Louka, Zábřovice, Žďár, Tišnov, klášter na Starém Brně, kamž se přestěhovali augustiniáni od sv. Tomáše, klášter paulánů na Vranově a j. V Čechách bylo zrušeno celkem 60, na Moravě 38 řeholních domů. Na začátku vlády Josefovy prý bylo v podunajských zemích 2163 klášterů se 64.890 řeholními osobami. Císař jich zrušil asi polovici. Nešetřeno ani starců, byli vystrčeni do světa. V českých zemích jich císař proto tolik zavřel, poněvadž právě z klášterních cel vycházeli zastánci českého národa, kteří se jako hráz stavěli proti jeho násilnému poněmčování se strany vlády.

Rušení kostelů. Dále byly odsvěcovány, prodávány a bořeny chrámy a kaple, jež se zdály zbytečnými. Přečetná městečka a výšiny byly znešvařeny rozvalinami nějaké svatyně. Chrám sv. Mikuláše na Starém Městě koupila obec pražská za 1600 zl. a po řadu let ho užívala za skladiště pro městský archiv. Jiné kostely byly proměněny v soukromé byty, kovárny, nebo prostě zbořeny. Prodána a se zemí srovnána byla i kaple Betlemská (1786) a kaple Božího Těla (1791). Náhrobních kamenů bylo použito na dlažbu ulic. Jesuité po dosažení vítězství očistili památné tyto svatyně od poskvrn kacířských a užívali jich až do r. 1773 ke katolickým bohoslužbám, pro něž byly od zakladatelů

zbudovány; osvícenci však je srovnali se zemí, že nezůstal kámen na kameni. V Praze bylo zrušeno 37 kostelů a kaplí, v Kutné Hoře 7, na Moravě nejvíc v Kroměříži.

Mnoho uměleckých památek, pro něž osvícenská doba v samolibé povýšenosti neměla smyslu, přišlo na zmar. Klášterní knihovny přišly do dražby a nejednou byly prodány jen vzácné desky a rukopis jimi svázaný pohozen. Marně se snažil karlovenský opat Paukert koupit pro sebe klášterní knihovnu; když z okna viděl, jak Židé, jimž byla prodána, se o knihy hašteří a jak svazky padají s vozů, klesl žalem k zemi, byv raněn mrtvicí. Pro toto zlé zacházení s knihami císař nařídil, aby byly knihovny svázeny do Prahy a Olomouce. Nejednou vozka kladl velké knihy na blátivou cestu, aby snáze vyjel. - Zlaté a stříbrné skvosty byly odváženy do mincovny, mnohé byly „zachráněny“ od zjištěných úředníků. Náboženský cit katolíků byl hrubě urážen, když v kostele ve veřejné dražbě byly prodávány bohoslužebné nádoby a mešní roucha těm, kdo za ně nejvíc nabízeli, a to i Židům, kteří s nimi obchodovali; též zvony byly prodávány do starého železa. Velké církevní zboží, jež prý na Moravě tvořilo tři osminy půdy, bylo jistě znehodnoceno. Nabídka byla velká, kupců málo, prodávalo se tedy lacino a stát si vzal nejednu budovu zadarmo. Vždyť do moravského fondu bylo svedeno jen 10 milionů zlatých, do českého necelých 12. Takový fond nebo „náboženskou matiči“ měla každá korunní země.

*Zláza
památek.*

Císař Josef nejen bořil, také budoval. Z fondu založil r. 1784 v Budějovicích biskupství a kapitolu, pak mnoho far, jichž byl při nadbytku klášterů a řeholního kněžstva stále velký nedostatek. Počet těchto nově založených matičných far vzrostl do r. 1900 v Čechách na 257, na Moravě na 300. Nově zbudované farní kostelíky jsou prosté, střízlivé, na průčelí mívaly orla, vnitřní zařízení bylo do nich přeneseno ze zrušených chrámů.

*Biskupství
v Č. Budějovicích
1784. •
Nové fary.*

V Uhrách nařídil, aby v každé osadě, v níž žilo 100 katolíků, a farní kostel byl mšle vzdálen, byl vystavěn kostelík nebo aspoň kaple. A nemohlo-li v nich obstarávat bohoslužbu duchovenstvo z nejbližší fary, mělo tam být zřízeno aspoň místní kaplanství. R. 1780 bylo v Uhrách 4 $\frac{1}{2}$ milionu katolíků. Císař pro ně založil a dotoval celkem 1189 nových far a kaplanských míst.²⁰⁵⁾

V Klementinu byl zřízen r. 1783 „generální seminář“ pro výchovu světského i řeholního kleru, jediný v celých Čechách. V Hradisku, bývalém opatství premonstrátském u Olomouce, zřízen podobný seminář pro celou Moravu, pro Uherské země na bratislavském hradě a v Pešti. Též v ostatních zemích císař semináře postátnil. „Josefinští“ duchovní, z těchto ústavů vycházející, byli skoro více státními úředníky než služebníky církve. Na Moravě vzniklo proto vření ve straně kněžstva konservativního, jež chtělo, aby dorost kněžský byl jako za stará veden k hlubší zbožnosti a přísnější kázni. Císař chtěl mít duchovenstvo osvícené a od Říma co nejvíc odpoutané. Vídeňští theologové nosili na klobouku císařského orlíčka.

*Generální
semináře.*

Od středověku neopustil papež Italie. Když však Pius VI. uslyšel o podivných reformách císařových, vydal se r. 1782 o šesti vozech na cestu přes Alpy a v březnu dospěl

*Pius VI.
ve Vídni
1782.*

do Vídně. Josef jej přijal s velkou šetrností, statisíce urozených i prostých se hrnulo do Vídně, aby pozdravili tak vzácného hosta, ale v slavnostním šumu nadšení a radosti se ozval jak sykot hada hněv vídeňských osvícenců proti papeži, projevený slovem i písmem. Velmi nezpůsobně se zachoval k vládci církevního státu a hlavně křesťanstva kancléř Kounic. Papež se zapřel a poctil jej návštěvou, kancléř však odváděl hovor od církevních věcí jinam. Po měsíčním pobytu se vrátil Pius přes Bavorsko do Italie; císař se nedal od svých oprav odvrátit. Styk biskupů s papežem byl co nejvíce omezen a dál se jen skrze státní úřady. Císař nařídil, aby všechny papežské dispense udíleli biskupové, jim také podřídil řeholní domy, jež dotud požívaly exempce. Císař z vlastní moci zrušil překážky manželství, pochodicí z třetího a čtvrtého stupně přibuzenství, a upravoval spletité hranice diecézí. Na jeho rozkaz byla z kanonického práva vytržena bula „Unigenitus“ z r. 1713, jíž byl odsouzen jansenismus, pak bula „In coena Domini“ z r. 1627, obsahující souhrn církevních trest

Hrozící schisma.

Když zcela svéprávně jmenoval nového arcibiskupa v Miláně, jenž sice náležel pod císařské panství, ale arcibiskupy od nepaměti tam dosazoval papež, protestoval Pius VI. rozhodně proti tomuto úchvatu. Tu se císař rozhodl, že své země od římské církve odtrhne a zřídí z nich nezávislou církev zemskou po způsobu anglikánské; 36 biskupů prý mu vyslovilo souhlas. Před vánocemi r. 1783 se císař znenadání objevil v Římě, ale vyslanec španělský i francouzský mu poukazovali na povážlivost zamýšleného kroku. Poněvadž i Pius VI. mu postoupil své podací právo v Milánsku a Kounic nebyl v blízkosti císařově, byl hrozící rozkol neboli schisma zažehnán. Císař se v reformách poněkud mírnil a papež to trpěl.

Základ poutí.

Císař zřídil z duchovních i světských osob „duchovní dvorskou komisi“, jež dopodrobna upravovala četnými předpisy veřejné i soukromé pobožnosti. Předně bylo zakázáno putovati k vzdáleným posvátným místům: na Sv. Horu, do Staré Boleslavi, na Sv. Hostýn, k sv. Janu do Prahy atd. Bylo to jedno z nejzpozdilejších nařízení. Vždyť jen poutěmi se dostal lid za těsné hranice panství, shlédl kus kraje a Prahu. Císař sám i panstvo nešetřili výdajů na vzdálené cesty, lidu nebylo této zbožné turistiky dopřáno. Ze všech poutních míst snad nejtěžší rána stihla Sv. Hostýn, právě v jeho nejutěšenějším rozkvětu. Chrám byl r. 1787 odsvěcen, nábytek rozdělán do okolních kostelů, střecha stržena, ozdoby namnoze rozvlečeny, uctívání obraz odvezen do Bystřice a vydrancovaná svatyně i s příslušenstvím prodána za 279 zl. 6 kr. Kde se dříve tísnil zbožný dav, hnízily lišky a houkaly sovy. Přes půl století vzdorovala klenba a silné zdivo dešti a větrům, až r. 1845 se obnovený chrám opět zaskvěl bývalým leskem. - Před svatojanskými poutnicemi byly pražské brány zavírány a bylo jim vyhrožováno pokutami, zvláště zpěvákům. Lid sice putoval porůznu na poutní místa dále, ale teprv po válkách napoleonských začaly mariánské svatyně znovu oživovat a vzkvétat.

Byla dovolena jen dvě procese, o Božím Těle a o prosebných dnech, leč bez velkých korouhví a bez hudby, též sochy svatých nesměly být v průvodu nošeny. Bylo za-

kázáno zřizovat Boží hrob a slavit vzkříšení, konat pobožnosti před obrazy a sochami mimo chrám, byly zrušeny též pobožnosti noční. V kostele smělo hořet světlo jen před Oltářní svátostí. Večer 15. května byly prohlíženy v Praze domy, zda v nich nehoří světlo před sochou sv. Jana, aby prý nevznikl požár. Bylo nařízeno odstranit z chrámů odpustkové tabulky, nebylo dovoleno ohlašovat příliš často odpustky, zvláště takové, jež mohly být přivlastněny zemřelým. Byly odstraňovány přebytečné vedlejší oltáře, jmenovitě ty, jež stály u pilířů. Drahocenné milodary byly odváděny do mincovny ve prospěch fondu, byly trpěny jen jednoduché sochy, které nepotřebovaly šatů, pláštěků nebo umělých vlasů. Mše sv. měla trvat jen půl hodiny; byl pro ni předepsán druh hudby a zpěvu, počet hořících svíc a stanoveno, kdy se měla sloužit před vystaveným ciboriem, kdy před monstrancí. Duchovní správce se měl s farníky modlit každý večer litanie ke všem svatým, v soboty a o mariánských svátcích litanie loretské, na konec vždy patero Otčenášů a Zdravasů za Jeho císařské Veličenstvo a obecné dobré. V kostelích u ženských klášterů se mělo kázat jen při zavřených dveřích pro samy jeptišky. Povinností farářů bylo ohlašovat s kazatelen všechna vládní nařízení, poučovat lid o věcech hospodářských, též na př. o léčení dobytčích nemocí. Bylo též zakázáno zvonit proti bouři a mračenům.

Bohoslužebná nařízení.

Osvícení páni v bohoslužebné komisi byli uráženi i různými zvyky soukromými, v nichž spatřována pověra a jež napříště měly přestat. Bylo to svěcení chleba, vína, vody a různých plodin, vykuřování domů o vánoční době, sbírání koledy, stavění májí; nebyly trpěny ani křestní, svatební a pohřbovní kvasy. Památka na posvěcení chrámů se měla slavit všude v říjnu v neděli po sv. Havlu. Namnoze však slavil lid posvěcení dvoje, i císařské i své místní. Bedřich Pruský, vida Josefa se takto plést do kostelních věcí, nazval jej „bratrem sakristánem německé říše“.

Zákaz nábožných zvyků.

Nejvíce byl lid pobouřen nařízením o pohřbech. Tehdejší národní hospodáři se báli, že pořizováním rakví pro každého nebožtíka zvláště se odlesní země a nastane nouze o dříví. Každá farnost směla tedy mít jedinou obecní rakev. Mrtvoly, zašité do plátna, měly být v ní jen donášeny na hřbitov, tam z ní vyňaty a uloženy jen v plátně do hrobu a posypány vápnem. Větší spotřebou plátna podporovali prý by i mrtví tkacovský průmysl a spíš by zetleli. Toto pohřbívání „v pytli“ však uráželo pietu lidu k mrtvým. Místy docházelo k pohoršlivým výtržnostem. V Novém Bydžově voják na dovolené vytrhl hrobníkovi lopatu z rukou, odehnal mušketýry a pochoval mrtvolu i s obecní rakví, a lid smělého vojáka chránil. Když se pohraniční obyvatelstvo začalo stěhovat ze země, kde prý je člověk jako pes ke hrobu nesen, bylo nařízení o pohřbech odvoláno. Císař prý nemyslel, že je lid ještě tak málo osvícený. Hřbitovy uvnitř Prahy kolem chrámů byly rušeny a těla pochovávána na Olšanech. Též uvnitř jiných měst byly hřbitovy rušeny.

Pohřbívání.

Universitní profesori už nepřísahali poslušnost římské stolici a neslibovali, že se budou držet mínění o neposkvrněném početí Panny Marie. Posluchači platili od roku 1789 taxy za vyučování, což dříve nebylo. - Na středních školách zakázal všechny

Školství.

náboženské spolky, zvláště mariánské družiny, zakázal dávat žákům ascetické knihy, zrušil předpisy o měsíčním přijímání svátostí, zrušil semináře a konvikty, dovolil návštěvu divadel a zábavních místností. Hluboká zbožnost a mravní přísnost barokové doby se mu zdála přílišnou a škodlivou.

Germanisace. Nejen školy, státní a městské úřady, i matriky byly poněmčovány, ba i do kostelů pronikal příboj germanisace. Byla zrušena literátská bratrstva, jež měla na péči kostelní zpěv a hájila takřka poslední baštu českého jazyka. Tyto zpěvácké sbory byly zrušeny, jejich kancionály, namnoze vzácně vázané, byly od vlády prodány a dály se pokusy, hlavně v městech, o zavedení německých bohoslužeb alespoň vedle českých. Obrozenské hnutí pod nátlakem vládní germanisace jen tím více rostlo a sílilo.

Poustevníci a bratrstva. Ani poustevníci, kteří se na samotách k Bohu ve dne v noci modlili, nenalezli milosti před očima osvícených vládců. Musili opustit své kobky a stát se kostelníky, kteří měli nějaké vzdělání, učitelé. Byla též rozpuštěna všechna náboženská bratrstva, třetí řády a družiny, jejich jmění svedeno v jediný fond, jenž byl svěřen nově založenému „bratrstvu účinné lásky k bližnímu“. Tak se u nás ootla církve v područí státu. Oddálením od Říma jí byly podvázány životní tepny, zrušením jezuitského řádu a četných klášterů byly dokořán otevřeny dveře osvícenství, a církvi v našich zemích

Nemocnice. byly zasazeny rány, z nichž se těžce zotavuje. Zrušil též mnoho církevních ústavů, tak zvaných špitálů, v nichž byly chovány neduživé osoby; v Praze 9, na Moravě a ve Slezsku 200. Místo nich zřizoval nalezince a zemské nemocnice; v Praze v ústavu šlechtičen, v Brně a v Olomouci ve zrušených kláštorech.

Péče o poddané. Povznést hmotný blahobyt poddaných bylo hlavním příkazem osvícenských vlád a Josef II. si získal po té stránce velké zásluhy. Roku 1781 zrušil nevolnictví, to jest poddaní se směli budoucně bez zvláštního dovolení vrchnosti stěhovat, provdávati své dcery a posílat syny na řemeslo nebo na studie. Vrchnosti si dotud libovolně braly poddanskou chasu do svých dvorů na trvalou práci; napříště se to mohlo stát jen na základě smlouvy. Tak byl uvolněn život lidu, spoutaný od husitských dob. Bez náhrady zrušil robotu na komorních statecích. Některé komorní dvory a zvláště zboží jezuitské rozdělil správce komorních statků Fr. Raab na svobodné usedlosti selské za přiměřenou roční činži (Raabův systém). Vrchnosti musily soudit poddané skrze placené, odborně vzdělané justiciáry. Dal poříditi nový katastr a zvláštním patentem upravil v únoru r. 1789 berně a dávky tak, že mělo poddaným zůstat 70% hrubého výtěžku. Leopold II. však pro velkou nevoli pánů patent po půl roce odvolal. Nejraději by byl zrušil robotu, jež byla již pro zrušení zralá, ale pro odpor stavů, zvláště uherských, se neodvážil kroku, který by mu byl zjednal největší slávu. Toto rezavé, tížící jeho roztržila francouzská revoluce za velikých násilností 4. srpna 1789, tedy ještě za života císařova, rakouští národové však zůstali schýleni pod poddanským jhem až do r. 1848.

Uhráči 1785. V Sedmíhradsku se vzbouřili r. 1784 utlačovaní rumunští sedláci. Shluklo se jich do 30.000, jejich vůdcem byl nějaký Hora. Zplenili a vypálili 62 osad a 182 panských

sídel; asi 4500 lidí přišlo o život.²⁰⁶) Císař prohlásil následujícího roku i v uherských zemích zrušení nevolnictví, jež však zůstalo většinou na papíře. Šlechta a klerus tam měly ve svých rukou dvě třetiny půdy, daň však platili jen poddaní z třetiny půdy, již obdělávali.²⁰⁷) Šlechta byla od pradávna daní zproštěna, ale byla povinna vojenskou službou. Šlechtická hotovost (insurrekce) však byla v nové době ve válce málo platná, bylo třeba najímat a odvádět poddané a platit jim žold; k jeho zapravení vymáhali panovníci daně zase na poddaných. Na bedra selského lidu se tak přesunula veškera tíha obecných břemen. Josef II. několikrát vyzýval uherskou šlechtu, aby se za zproštění vojenské povinnosti uvolila k placení daně, ona však hájila dávnou svou svobodu ode všech daní jak zřítelnicí oka až do r. 1848.

Lásku k rolníku dal císař najevo r. 1769 u Slavikovic nedaleko Nov. Rousinova, když jel v průvodu generálů z Brna do Olomouce. Právě tam orál sedlák Antonín Trnka; císař sestoupiv s vozu, vzal oráči z rukou rádlo a vyoral po celé délce pole několik brázd. Rádlo je v zemském museu brněnském, pomník na onom místě postavený byl po převratě odstraněn. U Kunštátu posekl r. 1779 značný kus ovsa; pole ono pak slulo „císařským“. Nabádal k pěstování jetele, moruší a bourců, vydatnějšimu chovu včel, ovcí, koní, sázení ovocných stromů, stromořadí podél silnic. Mnoho rybníků bylo vypuštěno a proměněny v pastviny a pole.

Císař ohradil své státy vysokými cly proti dovozu z ciziny. Cizí vína dal z hradních sklepů odnést do nemocnic a nosil šat zhotovený obyčejně z domácí látky. Nalezené cizí tovary, nápoje nebo látky, byly rozdány nebo spáleny. Ztížen byl též vývoz surovin; ty měly být zpracovány doma. Na cent uherské vlny prodaný do ciziny uvalil 12 zl. cla, prodaný do Předlitavska 15 krejcarů.²⁰⁸) Usilovně podporoval zakládání továren. Koncem 18. století mělo Brno 15 továren na jemné sukno. V Čechách se nejvíc povznášel Liberec, hlavně cizím kapitálem. Byly stavěny silnice, na př. z Brna do Jihlavy, ručna příliš četná mýta. Terst a Rjeka začaly oživovat vývozem nadbytků průmyslových, byť jen skrovných.

Císař Josef II. vládl úplně despoticky. Nedal se korunovat ani v Čechách ani v Uhrách, aby nemusil přísahat, že bude šetřit práv, k jichž potlačení byl dávno odhodlán. Obě koruny byly chovány ve dvorní klenotnici vídeňské jako vzácné starožitnosti. Sněmy zemské se sice scházely, ale jejich váha úplně poklesla. I zemské výbory byly zrušeny a jejich agenda byla přidělena guberniím. - Jeho matka se nedotkla ústavy uherské. Josef tam postátnil správu komitátní, rozdělil Uhry na deset nových obvodů a zavedl r. 1784 i tam němčinu jako jazyk úřadů a soudů. Téhož roku bylo místodržitelství přeneseno z Bratislavy do Budína. Číslování a konskripce (sčítání obyvatelstva) tam narážely na odpor šlechty, proto zesílil v zemi vojenské posádky. Správa měst byla vložena do rukou magistrátů, do nichž měšťané volili radní odborně vzdělané a je platili. Tehdy se stávala němčina úředním jazykem městské správy a čeština vytlačována z državy skoro 300leté. Tehdy se začalo i v obci pražské německy úřadovat, rovnoprávnost češtiny však zásadně popřena nebyla, a reskripty, svolá-

Průmysl.

Absolutismus.

Vzrůst byrokratismu.

vající zemský zněm, byly podle starodávného obyčeje výhradně české. Starobylý soud zemský, jenž rovnal rozepře šlechty, byl obsazen úředníky, nadřizen mu byl soud apelační. Třetí instancí byl nejvyšší soud ve Vídni, ostatní soudy na pražském hradě byly zrušeny.

*Zmírnění
justice.*

Císař se dal na Špilberku na hodinu zavřít do jednoho z hlubokých sklepení a když odtud vycházel, pravil: „Já jsem byl poslední člověk v těchto místnostech zavřený; od té chvíle nesmí žádný vězeň překročit tento práh.“ Druhého dne rozkázal vyvést vězně do hořejších místností. Dal odstranit šibenice, trdlice, železné klece, omezil v Čechách počet hrdelních soudů na 15. Z příkrých trestů podržel výprask holí, znamenání železem, nově zavedl vlečení lodí na Dunaji za provaz a zametání ulic ve Vídni. Šlechticům, kteří to těžce nesli, pravil: „Kdo se nehanbí za zločin, nechť se nehanbí ani za trest.“

Praha.

Čtyři pražská města byla spojena v jednu obec; tehdy se objevila na rozích ulic česká a německá jejich pojmenování, byly rozmnoženy svítilny, zavedené koncem 17. stol. místo smolných pánví. Tehdy projížděly Prahou první drožky. Městu chyběl pokročilý průmysl. Hvězda byla proměněna v prachárnu, letohrádek královny Anny v dělostřeleckou laboratoř, jež tam zůstala do r. 1836. Hrad se měl stát dělostřeleckými kasárnami; čeští stavové se však proti tomu vzepřeli. Poslední část Rudolfových sbírek byla odvezena do Vídně nebo prodána vetešníkům. Ilioneus, slavné antické torso, bylo vydraženo za 45 kr.; později bylo získáno za 6.000 dukátů pro mnichovské sbírky, jejichž chloubou je dodnes. Proti Prusku byly vybudovány nové pevnosti: Hradec Králové, Terežín a Josefov na místě, kde stála osada Ples. Hradby jiných měst se rozpadaly nebo byly bořeny. Mnoho uměleckých památek josefinská doba zničila, ale sotva kterou zanechala. V Praze dostavěl (r. 1783) hr. Frant. Nostic Stavovské divadlo.

*Druhá cesta
do Ruska
1787.*

Rusové podmanili r. 1783 Krymský chanát, Potemkin, jihoruský guvernér, kolonisoval s velkým úsilím nově nabyté území, Kateřina II. se tam chystala na cestu, aby shlédla jeho dílo, a pozvala tam i císaře Josefa, aby s ním umluvila válku proti Turecku, o něž se chtěli rozdělit. Carevna vyjela v lednu 1787 se skvělým komonstvem na 164 saních. Bylo sice 15 až 18° mrazu a krátký den, ale kožichy chránily účastníky proti zimě a podél silnice planuly ohromné hranice smrkových, březových a jedlových kmenů jako obrovské svítilny. Na stanicích čekalo 560 čerstvých koní na vystřídání znavených, takže výprava hnala širou rovinou střelbitě vpřed. Občas vytryskl z oken saní na klečící, svátečně oděné obyvatelstvo zlatý paprsek dukátů, jichž s sebou carevna vzala plný žok. V Kijevě vstoupil carevnin dvůr na skvostně vypravené loďstvo a za zpěvu mládeže a hřmění děl se plavila po Dněpru, zastavujíc se v městečkách, v nichž péčí Potemkinovou byly vykouzleny anglické parky, konaly se hlučné trhy a kozáci prováděli vojenské cviky. Nad dolním Dněprem se carevna setkala s císařem, jež provázcel hr. Kinský. Carevna a císař položili základní kámen k Jekatěrinoslavu a slavili na Krymu vjezd do Bakčiseraje, bývalého sídla tamních chánů.

*Turecká
válka
1768-1801.*

Sultán vypověděl v hněvu ještě téhož roku Rusku válku a Josef jako carevnin společenec vytáhl na jaře r. 1788 proti Turkům v čele čtvrt milionu vojska. Na radu

Lascyho je však rozestavil v dlouhém kordonu od moře Jaderského až do Bukoviny, čímž se stalo neschopné k útoku. Nejlepšího vůdce, Laudona, nechal na podřízeném místě, poněvadž si chtěl sám dobýt vítězných vavřínů po příkladu Bedřicha Pruského. Císař však nadání vojenského neměl a štěstí mu nepřálo. Jusuf paša dlouhý kordon prolomil, vnikl do temešského banátu a zplnil jej. Vojsko v stepích náramně trpělo úpalem, též císař koncem roku onemocněl a vrátil se do Vídně. Teprve v létě 1789 pověřil vrchním velením Laudona. Ten se obořil v září na Bělehrad, klíč Balkánu, a zasypal jej hustým deštěm střel, že jeho opevnění se vzápětí rozpadla. Město hořelo a obyvatelé křičeli na velícího pašu, ať vydá tvrz, Laudonovy koule prý na ulicích létají za nimi. V říjnu se Bělehrad vzdal, Potěmkin a Suvorov pronikli vítězně k dolnímu Dunaji, brány k Cařihradu byly otevřeny. Tu však zvedl hlavu žárlivý souseď na severu a Bedřich Vilém, nástupce Bedřicha II., začal vyhrožovat císaři válkou.

Jeho konec byl bouřlivý a trpký. V Belgii vypukla proti jeho opravám vzpoura, císařské vojsko bylo ze země vytlačeno, též v Uhrách to vřelo a v ostatních zemích byla zjevná nespokojenost. V Belgii a v Uhrách císař většinu novot odvolal. „Všechno jim povolují, jenom ať mě nechají klidně umřít.“ „Nyní vidím,“ stýskal si, „že se Nejvyššímu líbilo celé mé dílo ještě za mého života obrátit v nic.“ Jeho dobrá vůle mu byla poslední útěchou. „Pane, jenž znáš mé srdce,“ volal, „jsi mi svědkem, že všechny mé kroky a rozkazy směřovaly jedině k blahu mých poddaných.“ Přijav svátosti, zemřel 20. února 1790 na úbytě. Jeho rakev ve vídeňské císařské hrobce je ze všech nejprostší. Byl dvakrát ženat, dědice však nezanechal. Předčasnou smrt si zavínil nezřízeným životem.²⁰⁹⁾ S velkým chvatem vydal celkem 1102 nařízení. - Kounic, uslyšev, že zemřel, pravil: „Dobře udělal.“ Od svých otitelů je chválen jako toleranční panovník, selský císař a korunovaný lidumil.

Jeho smrt.

LEOPOLD II. (1790-1792)

Císař Leopold II., bratr zesnulého, byl od r. 1765 velkovévodou toskánským, kde zaváděl tytéž náboženské a hospodářské novoty a opravy, jaké zaváděl Josef u nás. Poněvadž však tam měl pro své opravy více času a jeho působíště bylo malé a byl klidnější povahy, nepropukal tam tak silný odpor jako v zemích Josefových. K upokojení pobouřených myslí učinil skrovné ústupky; hlavní bylo rozpuštění generálních seminářů a vrácení výchovy kleru biskupům. Též byla poněkud uvolněna přílišná závislost duchovenstva na krajských úřadech a zákony nemusily být ohlašovány s kazatelen. Byl odstraněn nenáviděný trest zametání ulic a vlečení lodí. R. 1791 vrátil Turkům Bělehrad a ujednal s nimi mír ve Svišťově. Vzpouru v Belgii zdolal mocí, na krále uherského se dal korunovat v Bratislavě. V Uhrách obnovil ústavu, Josefem těžce otřesenou, a nebezpečné jitření šlechty uklidnil. Potvrdil usnesení sněmu, že koruna má být neustále uložena v Budíně a že nový král má být korunován

Některé ústupky.

v šesti měsících od smrti svého předchůdce. Byl korunován v Bratislavě 15. listopadu 1790.

Česká koruna byla trojspřežím převezena do Prahy a českým stavům na jejich stížnosti bylo slíbeno, že bez jejich slyšení nebudou ústavní zákony měněny. Purkrabí hrabě Rottenhann vítal krále na hradě českou řečí, již upravoval Josef Dobrovský; 6. září 1791 jej korunoval arcibiskup hr. Příchovský. Král navštívil se svým dvorem skrovné české divadlo na Václavském náměstí a byl přítomen hře „Žebravý student“. Když dostali Pražané dovolení vyžádat si nějakou milost, neprosili o nic jiného, než aby směli jako za dřívějších časů s obvyklým leskem světit svátek sv. Jana Nepomuckého. Král zvláštním dekretem dovolil, že socha sv. Jana na mostě a též na jiných místech smí být ozdobena hořícími světly a že i veřejné modlení u soch těch konati se smí.²¹⁰) Zavítal i do České společnosti nauk, v níž Dobrovský i ostatní členové měli slavnostní přednášky. Byla tam na krále též vznesena žádost o ochranu českého jazyka. Leopold zřídil na universitě stolicí českého jazyka, ale jinak germanisace úřadů a škol pokračovala. Již 1. března 1792 byl císař předčasně sklácen v hrob v 45. roce věku; zanechal po sobě 12 synů a 5 dcer.

FRANTIŠEK I. (1792-1835)

Po Leopoldovi následoval jeho nejstarší syn 24letý František, poslední římskoněmecký císař. Nejprve se dal 6. června 1792 v Bratislavě korunovat na krále uherského. Následujícího měsíce byla volba ve Frankfurtě. Jako český kurfiřt se tam dal zastupovat knížetem Esterhazym. Dne 5. července byl v chrámě sv. Bartoloměje od kurfiřtů jednohlasně zvolen František. Dne 14. července tam byl korunován na radnici a kurfiřti mu prokázali naposled obřadné služby. Kurfiřt saský, jako maršálek změřil stříbrnou tyčí hromadu ovsa, markrabí braniborský jako komoří přijel s tácem a rouškou k umytí rukou, falckrabí rýnský přinesl dvě mísy s pokrmu a kurfiřt český podal císaři pohár s vínem, pokladník házel z měšce mezi lid korunovační mince. Při slavnostním osvětlení města v den korunovace osvětil Esterhazy svůj dům nákladem 10.000 zl.

Poslední korunovace ve Frankfurtě 1792.

Z Frankfurtu se odebral do Prahy. Purkrabí Rottenhann jej opět vítal na hradě řečí českou, stavové skládali hold dílem česky, dílem německy. Dne 9. srpna jej korunoval na českého krále arcibiskup hr. Příchovský, za asistence všech českomoravských biskupů. Svatováclavských rytířů bylo pasováno 17. Dne 12. srpna uspořádala šlechta ke cti panovníkově v královském dvoře v Bubenči lidovou slavnost, k níž byli pozváni sedláci ze 16 českých krajů; byli k ní pozváni selští ženiši a nevěsty, kteří brzy v manželský stav vstoupit hodlali. Slavnost popisuje ve svých pamětech Vavák, jenž při ní přednesl pozdravnou řeč. Slavnosti tohoto druhu byly znamením, že v panstvu procítal zájem o českou národnost, české kroje a zvyky.

Jeho poraha. František byl panovník povahy uzavřené a nedůvěřivé, bez vášně a vzletu, zato pilný

a houževnatý. Z duše nenáviděl jakobíny a francouzskou revoluci, jež uvedla pod gilotinu jeho tetu Marii Antonii. Byl nejvytrvalejším odpůrcem Napoleonovým na suchu, právě jako Anglie na moři. Pronikání revolučních hesel do jeho zemí se mělo zabránit přísným policejním dohledem. Jeho domácnost byla měšťanská, bez velkopanské strojenosti. S lidem mluvil vídeňským nářečím a hovory kořenil suchým humorem. Od r. 1809 požíval největší jeho důvěry Klement Metternich, obratný ministr zahraničních věcí. Nejpopulárnější osobou v rakouských zemích byl arcikníže Karel, mladší císařův bratr. Za těžkých válek s Francií vyvinuly rakouské země neobyčejnou sílu.

První koaliční válka (1792-1797) byla rozhodnuta vítězným pochodem Bonapartovým z Itálie do Štýrska, odkudž ohrožoval Vídeň. Mírem v Campoformiu se císař zřekl Belgie, za niž mu byla dána benátská republika s Dalmacií. Druhého dělení Polska se císař (r. 1793) nezúčastnil, v třetím (1795) se mu dostalo Západní Haliče, kraje to mezi Pilicí a Bugem.

V druhé koaliční válce (1799-1801) zvítězil v Němcích nad Francouzi arcikníže Karel, francouzské panství v Itálii se zhroutilo pod pádnými ranami ruského vojevůdce Suvorova. Koalice se však pro vnitřní rozpory rozpadla a Napoleon, vrátiv se z Egypta, obnovil vítězstvím u Marenga a mírem v Luneville (1801) dřívější stav věcí. Tehdy procházela našimi zeměmi spousta ruského vojska, s nímž se české obyvatelstvo do rozumovalo, ochotně mu sloužilo, uvědomuje si při tom svou příslušnost k velké rodině slovanských národů, a z vědomí toho čerpalo vzdor proti germanisačnímu útlaku. Vousatí kozáci si v Praze občas nabodli dlouhými kopími za okny usměvavé jablko, nedbajíce, že při tom skleněná tabule vezme za své.

R. 1804 se dal Napoleon od senátu prohlásit za císaře, 2. prosince pak byl slavně korunován za účasti Pia VII. Poněvadž důstojnost římsko-německého císaře byla volební a Napoleonem ohrožena, právem se František obával, že jeho rod této koruny pozbude, čímž by pradávny lesk rakouské dynastie pohasl, zastíněn jsa dědičnou důstojností císaře francouzského, ruského i tureckého. Aby se jim vznešeností i dědičností titulu vyrovnal, učinil to, nač pomýšlel již Josef II., a prohlásil se 14. srpna 1804 za rakouského císaře. Korunovace rakouských císařů nebyla zavedena, korunovace na království české i uherské měly zůstat i nadále nedotčeny. Vskutku padl na náš stát těžký stín, poněvadž skvělý titul císařský znamenal vzrůst a přituzení absolutismu. Vídeň si zvykala dívat se na české království jako na pouhou provincii císařského státu, ač císařský titul byl původně přijat jen pro panovnický rod a nikoliv pro stát.

Hned následujícího roku vypukla třetí koaliční válka. Císařský vůdce Mack vpadl do Bavor a v Ulmu, staré to pevnosti, čekal na příchod Rusů. Lož dříve než Rusové dorazil tam Napoleon, nic netušícího Macka obklíčil a bez boje donutil, že se 20. října vzdal s 23.000 vojska, 18 generály a 60 děly. Škody utrpěné současně na různých jiných místech pohromu ulmskou ještě převyšovaly, takže z rakouské armády zbyly

Francouzské války.

Dvě nová císařství 1804.

Bítev u Slavkova 2. pros. 1805.

jen trosky. Kutuzov, jenž stál již s Rusy nad Innem, dal se na zpáteční pochod. Napoleon stíhal zbylé oddíly rakouské armády a 13. listopadu slavil vjezd do Vídně. Nyní se hnala válečná vichřice na tichou Moravu, jež byla skoro celá zaplavena vojsky tří císařů a vyssávána stejně od přátel i nepřátel. Opatrný Kutuzov zaujal výhodné postavení u Olomouce. Mladí důstojníci v okolí carově však prahli po válečných vavřínech a nechtěli na nich dopřát podílu arcivévodovi Karlovi, jenž se vracel z Itálie. Snadno přemluvili rovněž mladého a stejně nezkušeného Alexandra I., že dal rozkaz vyhledat nepřítele a utkat se s ním co nejdříve bojem. Dlouho jej hledat nemusili.

Postavení vojsk.

Napoleon se 20. listopadu usadil v Brně; na zprávu, že se nepřítel blíží, táhl mu vstříc a rozestavil 1. prosince své voje od severu na jih na pravém břehu Říčky neboli Zlatého potoka přes osady Šlapanice, Jiřkovice, Puntovice, Sokolnice k Telnici. Vojsko spojené stálo v téže směru na levém břehu Říčky; středem jeho postavení byla planina Pratecká. Síly na obou stranách byly stejné, asi po 85.000 mužů. Plán spojenců byl přikaziti Napoleonovi spojení s Vídní, obejít jeho pravé křídlo, shrnout jeho řady z jihu na sever a stíhat jej přes Čechy do Náměca. Leč francouzský císař, nedostižný mistr válečného umění, tento jejich plán vytušil a připadl ihned na způsob, jak jim jej důkladně zkřížit. Večer 1. prosince si vyšel na obhlídku po řadách svých bojovníků. Vojáci však jej brzy poznali a zapalivě věchýtky ze stébel a větviček, provázeli jej s těmito pochodněmi do jeho stanu, domlouvajíc mu, aby se nevystavoval střelám, necht' je zpozadí řídí jen očima, oni že mu k zítřejšímu výročí korunovace přinesou darem ruské prapory a děla. On jim zase sliboval štědrú odměnu z válečné náhrady. V noci přešli Francouzové přes Zlatý potok a o 4. hodině ráno byl již Napoleon u předních stráží, naslouchaje v mlze dupotu kroků a rachotu vozů, a ze směru hluku správně soudil, že se nepřítel pohybuje k jihu.

Boj o Prateckou planinu.

Na jihu došlo nejdříve k urputnému boji útokem spojenců na Telnici a Sokolnice, z nichž byli Francouzové opět vypuzeni; leč rozhodující rána padla jinde. Maršálové stáli na koních kolem Napoleona, hořice nedočkavostí po boji. Císař je však zdržoval, až nepřítel svou chybu dokoná. Povel k boji byl dán teprv po 9. hodině, když se zvedl vítr, jenž rozehnal těžké mlhy, kryjící bojiště i bojovníky, a nad Slavkovem vzešlo zimní slunce, velebné a rudé. Tehdy již bylo postavení spojenců na Pratecké planině odchodem četných oddílů značně oslabeno a oni k největšímu zděšení spatřili nepřítele na dostřed blízko, kdežto jejich plán byl zosnován na mylném předpokladě, že nepřítel je někde u Brna, několik hodin daleko. Vtom již se hnali Francouzové po svahu vzhůru na planinu, jež byla klíčem ruského postavení. Tento útok v bok spojenecké armády za jejího pochodu působil dojmem ohromujícím. Kutuzov, raněný do tváře, ihned se zastavil a velel hnát zpět na osudnou planinu. Francouzové však již její svahy ztekli. Rusové a Rakušané se obořili na vetřelce bodákem, Francouzové však namířili na ně svá i ukořistěná děla a smetli vše, co se jim postavilo na odpor. Všechny pokusy spojenců o znovudobytí svého středu ztroskotaly. Po dvouhodinném krutém boji stali se Francouzové pány návrší a hlavní síla spojenců byla obrácena na útěk k Slavkovu. Děla spojenců uvízla v blátě a padla do rukou stíhajících je vítězů, kteří z nich vysílali salvy za prohajícím nepřítelem. Dobytím Pratecké planiny byl šik spojenců rozříznut jako had na dvě části, přestalo jednotné velení, oba císařové i Kutuzov byli strženi proudem prehajících.

Těž kolísající boj na severním křídle skončil ústupem Lichtenštejna k Nov. Rousinovu. Proti jižnímu křídlu, jež nejdřív započalo boj u Telnice a Sokolnic, vypravil se Napoleon s Pratecké výšiny a vpadl mu neočekávaně v týl. Za krutého boje byly některé sbory zahrnány na zamrzlý rybník u Začan, led se místy pod tíhou prehajících prolomil a některé oddíly utonuly. Porážka

spojenců byla dokonalá a škody velké. Měli 15.000 padlých a raněných, 20.000 mužů jejich vojska bylo zajato a 180 děl, to jest dvě třetiny těžké střelby, padlo do rukou vítězových. Francouzové udávají 800 padlých a 6.000 raněných. Stíhaní Rusové se zastavili až v Holiči na Slovensku. Napoleon přeložil 3. prosince svůj stan do kounického zámku ve Slavkově a podle Slavkova nazval dobyté vítězství, jež dosud Pařížanům připomíná most, podle památného bojiště pojmenovaný. Napoleon sám často vzpomínal na „slavkovské slunko“, zvláště za trudných dnů na konci života, kdy vrtkavá štěstěna od něho již odvrátila tvář. Vojáci však nazvali boj „bitvou tří císařů“. Čtvrtého prosince navštívil císař František Napoleona u Spáleného mlýna poblíž Žarošic a umluvil s ním příměří.

Ztráty.

Mírem, ujednaným 26. prosince 1805 v Bratislavě, vzdal se císař Benátska, Dalmacie, Tyrol s venkovskými zeměmi a zaplatil 90 milionů franků válečné náhrady. Mimoto vymáhal tvrdý vítěz na městech velké výpalné. Brno bylo přeplněno raněnými a zajatými. Rusové, ubytovaní v kostelích, ústavech a na Špilberku, spouštěli z oken přilbice prosíce o pokrm k ukojení hladu.

*Bratislavský
mír.*

R. 1806 byl založen „rýnský spolek“, 16 knížat se zřeklo příslušnosti k německé říši a vstoupilo ve vasalský poměr k mocnému císaři francouzskému. Když pak Napoleon prohlásil, že německé říše neuznává, vzdal se František 6. srpna titulu „římsko-německého císaře“, prohlásiv i sám tuto hodnost za odumřelou a vyhaslou. Tak se rozpadla říše Karlem Velikým r. 800 založená, k níž i český stát svým způsobem náležel. Tím skončila i kurfiřtská hodnost českého krále.

*Konec říše
římsko-
německé
1806.*

Úspěšný boj španělského národa proti bezměrné panovačnosti Napoleonově poučil císaře, že je třeba nejen vyzbrojit četné vojsko, ale probudit v něm i sebevědomí, národní hrdost a hlubokou nenávist proti rušiteli obojstranného míru. Četnými provoláními bylo buzeno i v podunajských národech rakousko-německé a dynastické vlastenectví. Branci z několika farností docházeli v neděle a ve svátky do města ovičít se ve zbrani, byla zřízena domobrana, jako záloha řadového vojska. Celkem bylo vycvičeno půl milionu mužů. Celá říše se podobala vojenskému táboru a dech válečného nadšení vanul všemi zeměmi. Císař však zůstal přes velké přípravy osamocen. V Němcích vládlo hrobové ticho a císařovo pathetické vyzývání soukmenovců k národnímu boji zůstalo hlasem volajícího na poušti. Proti carovi, spojenci francouzskému, musilo být vysláno vojsko do Haliče, ač k boji nedošlo, a část branných sil byla upoutána na italské bojiště.

*Válka
r. 1806.*

S hlavní mocí vtrhl v dubnu arcikníže Karel do Bavor, byl však v několikadenním boji donucen k ústupu. Napoleon opět slavně vjel do císařské residence a myslil na úplné rozdělení Rakouska. Vyzval uherské stavy, aby si zvolili jiného krále; leč Maďaři zůstali věrni Lotrinkům. Též stavové čestí byli jen utvrzeni ve věrnosti k téže dynastii, když slyšeli, že chce Čechy připojit k Bavorsku, anebo alespoň zálabskou částí Čech odměnit krále saského. Když se přepravil po prvé přes Dunaj, byl u Aspern a Esslingen od arcivévodý sevřen a v dvoudenním boji (21. a 22. května) donucen vrátit se s velikou škodou na pravý břeh. Když však k sobě stáhl posily, přešel za bouřlivé noci po šesti mostech veletok znovu, zatlačil arcivévodu k Wagramu, kdež

mu připravil 5. a 6. července rozhodnou porážku. Mírem *vídeňským* postoupil císař bezohlednému vítězi Salcbursko, illyrské provincie, Západní Halič a zaplatil 75 milionů franků.

Bitva u Lipska 1813.
1766-1858.
R. 1810 se stal císař Napoleonovým tchánem, dav mu za choť nejstarší dceru Marii Luisu, což mu nebránilo spojit se r. 1813 s carem ruským a králem pruským k záhubě svého zetě. Ba jeho poddaný, Karel Schwarzenberk, byl pověřen vrchním velením nad veškerým vojskem a *Jan Radecký* z Třebnic u Sedlčan byl náčelníkem generálního štábu. Spojenci se nejprve obořili na Napoleony maršály a připravili jim řadu porážek; tak byl na př. sbor Vandamův 29. srpna poražen u Chlumce v sev. Čechách a vůdce sám zajat. Tři pomníky, ruský, rakouský a pruský, dosud označují místo památné bitvy. Oslabený Napoleon byl pak v třídenní bitvě u Lipska (16.-18. října) přesilou sevřen a poražen tak, že z velké armády odvedl za Rýn jen nepatrné trosky. Roviny u Lipska se staly hrobem jeho světové říše. Na památku tohoto vítězství byl v Brně na Františkově postaven 20 m vysoký obelisk.

Vídeňský kongres 1814-15.
Na vídeňském kongresu se císař navždy vzdal Belgie, venkovských zemí a Západní Haliče. Zato nabyl Salcburska, Benátska a Dalmácie, takže rakouská říše vyšla z napoleonských válek scelenější a soustředěnější, zaujala dominující postavení na Adrii a v Itálii, kde jí z dřívějších dob náleželo Milánsko a Toskánsko. Císařství německé obnoveno nebylo, zomč české a alpské se staly členy „německého spolku“.

Absolutismus.
R. 1811 byl vydán občanský zákoník, jenž zaváděl jednotné občanství v zemích předlitavských. Veřejný život byl podroben přísnému dozoru policejnímu, tisk podléhal cenzuře, bez úředního dovolení tehdy nikdo „nehnul ani rukou ani nohou“. Kníže Metternich byl hlavním odpůrcem hnutí národního i konstitučního dobře věda, že tyto síly hrozí rozleptat Rakousko, národnostně tak složité. Roku 1821 vtrhly rakouské sbory do Neapolska a r. 1822 do Piemontu a udusily tam vzpoury, mířící k sjednocení Itálie, a přední vlastenci byli uvězněni na Špilberku. Když osobní lékař jednou císaře těšil, že nemoc, jíž byl postižen, při jeho tělesné „konstituci“ není nebezpečná, vznikla z toho mrzutost a císař užívání toho slova přísně zapověděl.

Finanční nemáze a bankrot 1811.
Těžká krise dolehla na státní finance. Z chrámů, klášterů, měšťanských domů i zámků putovaly zvláště po nešťastné válce r. 1809 zlaté a stříbrné skvosty do tavíren, získaný z nich drahý kov byl odvážen do Francie jako válečná náhrada. Vše, co se třpytilo a skvělo, bylo z rakouských zemí téměř vymeteno. Církevní poklady byly dvakrát pleněny, za Josefa II. a za válek napoleonských. Jen místy byly zachráněny umělá monstrance nebo drahocenný kalich, jež se chovají jako vzácná památka klenotnického umění ze 17. a 18. století. Kanovník Palas zachránil usilovnou přímluvou stříbrný náhrobek sv. Jana. Za hřivnu stříbra platil stát místo 400-500 zl. jen 70 zl. 40 kr. v bankocetlích. Mince, pokud jaké byly, zmizely z oběhu a kolovaly jen peníze papírové nebo bankocetle, jichž byla vydána miliarda. Státní dodavatelé zbohatli a vrhali se na spekulace. Nejraději ukládali zisky v nemovitostech, kupu-

jíce panství, jež šla z ruky do ruky, až stát nařízeními plebejským zbohatlíkům kupování šlechtických zboží omezil.

R. 1811 prohlásil stát úpadek neboli bankrot. Bankocetle byly staženy a za 5000 bankocetlí bylo dáváno jen 1000 šajnů (Einlösungsscheine). Třídy odkázané na pevný plat upadly v bídu a zoufalství. Nojeden z toho zešlel. Ale ani šajny se nevyrovnaly mincím stříbrným a teprve v polovici 19. století se kupní cena obojích peněz vyrovnala. Sedláci však platili po celou tu dobu své poplatky vrchnostem šajny, takže měli z finančního otřesu trvalou výhodu. Bujná chasa v bohatších krajích, na př. na Žatecku, si zapalovala o trhu a na zábavách bankocetlemi dýmky.

Mnoho se stalo za císaře Františka pro hospodářské i osvětové povznesení zemí. V Čechách si velkých zásluh o to získal nejvyšší purkrabí *Karel Chotek*. Síť silnic, jež r. 1800 měřila 75 mil, vzrostla za jeho úřadování (r. 1833) na 435 mil.²¹¹) Komunikaci usnadnily poštovní dostavníky. R. 1827 byla z Čes. Budějovic do Lince zřízena železnice. Kolejnice byly kladeny na podélné trámy a vozy byly taženy koňmi. Podobná dráha byla (1846) dobudována z Bratislavy do Trnavy. Od Mělníka dolů po Labi byla zavedena paroplavba. Tehdy Chrudiman Josef Ressel vynalezl lodní šroub.

Doprava.

Přes válečné pohromy a germanisační útlak spěla u nás věda a národní literatura velkými kroky vpřed, čerpajíc mocné podněty z romantismu, jonž na rozdíl od suchopárného osvícenství kladl důraz na opojení citové a výbuchy vášní, připisoval každému národu vlastní svéráz a osobité sklony, jež se projevíly v dějinném jeho životě. Nejvíce byl tímto duchem uchvácen *Jan Kollár*, nadšený pěvec Slávy dcery (1824) a zanícený hlasatel slovanské vzájemnosti. Péčí hr. Kašpara Šternberka a jeho přátel bylo založeno r. 1818 *Museum*, jež bylo od příznivou obdařeno bohatými sbírkami. R. 1800 bylo umístěno v nové budově poblíž bývalé Koňské brány. V Brně bylo založeno Františkovo, nyní zemské. *Fr. Palacký* řídil *Časopis českého musea*; jeho *Dějiny národa českého* (1848), *Slovanské starožitnosti Josefa Šafaříka* (1837), *Dějiny české literatury* (1825) a *Slovník česko-německý* (1835) *Josefa Jungmanna*, *Růže stolistá* (1840) *Fr. Čelakovského*, jsou velká literární díla této doby. Nejen od Němců, ale i od Čechů, vyšlých z německých gymnasií, byly u nás pilně čteny německé knihy. K vydávání českých knih byla r. 1831 založena „*Matice česká*“.

Pokrok vědy a literatury.

Roku 1806 založili stavové v Praze polytechnický ústav, již r. 1804 tam byla zřízena první trojtřídní reálka, na gymnasiích bylo (r. 1816) dovoleno vyučovat několik hodin týdně češtině. R. 1800 byla v Praze založena Akademie výtvarných umění, proměněná r. 1887 v Akademii malířskou, r. 1810 byla zřízena hudební konservatoř.

Školy.

Josefinská germanisace, romantismus a francouzská revoluce probudily i v maďarském národě moderní nacionalismus, t. j. nadšení pro vlastní řeč, literaturu, dějiny, kraj. R. 1791 byla sněmovním usnesením odstraněna němčina jako úřední řeč; brzy však přešel sněm od obrany k útku. Jen krátce byla ještě trpěna jako úřední řeč latina. R. 1830 volali maďarští delegáti na sněm v Bratislavě: „My jsme jediný národ celé Evropy, který nesmí mluvit a psát mateřštinou bez dovolení vlády.“ Odpůrci jim odpovídali: „Také není žádného národa v Evropě, který by měl čtyři nebo pět mateřštin jako vy.“²¹²) Ale opětovnými zákony z r. 1836, 1840 a 1844 byla povýšena na jedinou úřední řeč v uherském království maďarština. Ostatním jazykům, jimiž mluvila polovice obyvatelstva, byl vyhlášen vyhlazující boj; měly úplně oněmět a odumřít.

Národnostní poměry v Uhrách.

Síly a vlivy, jimiž byli probouzeni národové v střední a jihovýchodní Evropě, našly živnou půdu i na Slovensku. Již od konce 17. století tam pronikaly stopy domácích nářečí, hlavně do katolic-

Spisovná slovenština.

Odluka
katolíku.

kých knih, tištěných v Trnavě. Bratislavský kanovník *Josef Bajza* († 1836) vydal několik foliantů, psaných slovenštinou. *Antonín Bernolák* vydal r. 1790 ještě jako theolog dílo *Grammatica slavica - soustavnou slovenskou mluvnici*, již upravil trnavské nářečí na samostatnou spisovnou řeč. Katoličtí spisovatelé upustili od češtiny a psali slovensky. Hlavním Bernolákovým dílem je šestisvazkový *Slowár* (1825-7). R. 1792 založil v Trnavě „Učené tovaryšstvo“ na šíření slovenských knih. Nejčilejším lidovým spisovatelem Bernolákovy školy byl farář *Jiří Fándli* († 1810), štědrým mecenášem ostřihomský kanovník *Jiří Palkovič* († 1836), též literárně činný. Na nebi nově založené slovenské literatury vzošla i hvězda nevšedního lesku. Byl to *Jan Hollý*, farář v *Madunioch* († 1849), pěvec plný inspirace a básnického posvěcení, klasik slovenského jazyka. Plynými verši v několika hrdinských eposejích (*Svatopluk*, *Cyrillo-Methodiada*, *Sláv*) opěvuje šerý pravěk našeho národa.

Odluka
evangelíku.

Slovenští evangelici si tehdy vymohli zřízení stolic české řeči a literatury na lyceu bratislavském (1803) a štiavnickém. Ale již po 50 letech též oni upustili od češtiny a začali psát slovensky. *Ludvík Štúr*, profesor češtiny na bratislavském lyceu, *Michal Hodža*, farář v *Lipt. Sv. Mikuláši* a *Jos. Hurban*, farář v *Hlbokém u Myjavy*, přední spisovatelé té doby, usnesli se r. 1843 v *Hlbokém*, že budou probouzet národ k duševnímu životu řečí slovenskou. Zvolili nářečí středoslovenské, od trnavského nevalně odlišné. Působily i okolnosti politické. Mělo být získáno pro národní věc i slovenské zemanstvo a bylo třeba čelit výtoce se strany Maďarů, že Slováci jsou spojeni s Čechy, zahraničními odpůrci Maďarů. Bernolákova mluvnice byla poněkud doplněna a obě slovenské strany se spojily pod praporem společné spisovné řeči k boji o své bytí a nebytí.²¹⁰)

R. 1835 zemřel první rakouský císař. Jeho vnuk, Napoleon II., vévoda zálpucký, zemřel v *Schönbruně* již 1832. Stavové čeští uctili památku císařovu vybudováním nábreží na *Starém Městě pražském*, jež je nyní přezváno *Masarykovým*, a ozdobili je složitým gotickým pomníkem. Císařova podoba byla z něho po převratě odstraněna.

FERDINAND V. (1835-1848)

Korunovace
7. září
1836.

Ferdinand V., zvaný pro svou dobrosrdečnost *Dobrotivý*, ujal se vlády po svém otci jako 42letý muž. Byl však slabomyslný a místo něho vládla arciknížata, tvořící státní konferenci, a všemocný ministr *Metternich*. Na uherského krále byl korunován v *Bratislavě* již 28. září r. 1830. Obvyklý korunovační dar 50 tisíc dukátů věnoval na podporu chudých obcí v *Uhrách* a na dotaci akademie v *Pešti*, již založil *Štěpán Széchenyi* na povznesení maďarské řeči a literatury. Dne 7. září r. 1836 byl Ferdinand korunován na českého krále. Praha jako by tušila, že pořádá poslední slavnost tohoto druhu, oděla se v slavnostní háv a též panstvo, oděné v bílé kalhoty, v červené fraky se stříbřitými límcí a dvourohé klobouky, závodilo v nádheře. Nejvyšší purkrabí *Rudolf Chotek* vítal 1. září Ferdinanda na hradě česky a král toužé řečí oslovil stavy. Navštívil též český kus v *Stavovském divadle*. Poslední korunovace se neminula bez rušivých příhod. Když pražští řezníci v starobylém kroji a se sekyrami na ramenou táhli podle dávných privilegií z dob *Jana Lucemburského* přímo do hradu, zastavili jim

hulání cestu a zaháněli je; řezníci se však nedali. Strhla se půtka a na obou stranách bylo několik padlých a raněných. Trapná událost byla pečlivě tajena, aby nekalila radostné nálady. Z královské lóže se díval na korunovační obřady Karel X., revolucí r. 1830 z Francie vyhnaný, byl přítomen i král saský Bedřich August II. Krále korunoval arcibiskup Skarbek. Řada pánů byla pasována na svatováclavské rytíře, leč sami úředníci, žádný český literát, ani Jungmann ani jiný zasloužilý pracovník. Dvanáctého září byla korunována Maria Anna z rodu sardinského. Též korunovační dar českých stavů věnoval král na dobročinné a veřejné účely v zemi a udělil amnestii italským politickým provinilcům.

Vrcholem slavnosti bylo hoštění lidu na Špitálském poli u invalidovny 14. září. *Za Hoštění lidu.* Za hlučných muzik tančily se různé tance, očím skýtala pastvu loutková divadla, provozolezci a kejklři, mládež jezdila na kolotočích a houpala se na houpačkách. Od Prašné brány až k invalidovně stála dlouhá řada stolů s poháry plnými piva, a každý mohl pít co hrdlo ráčilo. U invalidovny byly pečeny husy a každou chvíli jich pět nebo šest vylétlo nad hlavy hustého davu, byly však ještě ve vzduchu od zdvižených rukou rozsápány a pak snědeny. Přesto skončila krásná slavnost ostudně. Traktéři a nájemci si dali vše dobře zaplatit, sami však byli nepoctiví a rozdávali chléb a uzeniny špatné. Šizený lid se proto rozzlobil, hnal na jejich sklady útokem, pivo ze sudů vypustil a zásoby rozebral. Tekla i krev a mnozí byli zatčeni.²¹⁴⁾

Nejvyšší purkrabí Chotek byl velký příznivec věd a umění. Nedaleko Kutné Hory zbudoval *Empir.* v empirovém či klasicistickém slohu zámek Kačínu. Význačnější stavby v tomto chladném a ztrnulém slohu u nás zbudované jsou: průčelí strahovské knihovny, celnice proti Prašné bráně, Platejs, farní chrám ve Slavkově, evangelický kostel v Levoči (1837), Primasův palác v Bratislavě a jiné (viz obr. 76, 77).

Horlivý purkrabí založil sady, označené jeho jménem, a nařídil (r. 1836), aby při městských a farních úřadech byly vedeny pamětní knihy. Když viděl, kterak o pašijových dnech pražský lid houfně navštěvuje vrah Potřín, dal tam pořídit křížovou cestu nákladem duchovenstva, pánů a města Prahy. Obrazy na zastaveních jsou freska podle předloh Führichových. R. 1840 byl v Praze od vlastenců pořádán v Konviktském sále první český ples, což byla v známčilém městě významná událost. Hlásalať se tam třetina obyvatelstva k národnosti české, dvě třetiny k německé!

Dráhy. Za Ferdinandovy vlády se začaly (1836) stavět železnice pro lokomotivní dopravu. Prvá trať vycházela z Vídně přes Přerov do Bohumína, majíc namířeno do Haliče. První pravidelné železniční spojení bylo zavedeno mezi Vídní a Brnem r. 1839. Do Prahy přijel první vlak od Olomouce 20. srpna r. 1845 za zvuku hudby, hlaholu zvonů a hřímání děl. Na trati z Marcheju do Bratislavy byla zahájena doprava r. 1848. Byla to novota dalekosáhlá. Lidé se jali o závod pobíjet zemi železnými obručemi a nejvzdálenější národové se rychlou jízdou sblížili. Celý život nabýval netušeného spádu. Od roku 1846 byly stavěny linie telegrafní. Sedláci, kteří chtěli, mohli se vykoupit z roboty; ti však čekali v jisté předtuše, že co nevidět budou osvobozeni zadarmo.

Únorová revoluce v Paříži naplnila velkou část Evropy revoluční horečkou. Hnutí to se valilo jako lavina světem, drtící všude tvrze absolutní moci. Rakousko pak, hlavní bašta despotie, bylo bouří tou otřeseno do základů a bez cizí pomoci by se bylo rozpadlo. Když byla ve Vídni 13. března nesena do hradu petice o zavedení konstitučních svobod, došlo k srážce s vojskem; 17 lidí bylo zabito a více ještě raněno. Metternich, sloup absolutismu, byl téhož dne propuštěn a jen stěží unikl před rozruženým davem do Anglie. Dne 15. března slíbil císař konstituci, o níž se hodlal poradit se zástupci zemských sněmů. Mezitím se tvořila národní garda, to jest studenti, dělníci a měšťané sestavovali ozbrojené setniny k udržování pořádku.

Metternichův pád.

Osamostatnění Uher.

V Bratislavě právě zasedal uherský sněm, první, jenž byl 17. září 1847 svolán místo latinského maďarským vyhlášením. Císař Ferdinand jej 7. listopadu zahájil rovněž maďarskou řečí. Mezi členy dolní sněmovny zaujal místo Ludvík Košut, zvolený za město Pešť prostředky, jimiž se maďarské volby staly příslovečnými.²¹⁶⁾ Pocházel z Košut v Turčanské stolici ze slovenské zemanské rodiny. Prvního vzdělání se mu dostalo v jazyce slovenském. Ale jako skoro všechno zemanstvo, t. j. drobná šlechta, tak i Košut se odcizil svému kmeni a svou hřivnu postavil cele do služeb národa maďarského. Košut byl úchvatný řečník, geniální publicista, neúnavný organisátor a neohrožený bojovník, předurčený za hrdinu revoluční doby. Hlučná a skvělá deputace o 270 členech, výkvětu maďarského národa, s palatinem arcivévodou Štěpánem v čele, přijela 15. března do Vídně žádat o vlastní ministerstvo odpovědné uherskému sněmu. Císař vše ukvapeně povolil, i ministerstvo války a financí, zapomnělo se však na rozdělení rakouského státního dluhu. Předsedou ministerstva se stal Ludvík Bathyány, ve správu financí se uvázal sám Košut.

Pátá stará ústava.

S překotným chvatem se však usnášel sněm o nových zákonech, jimiž byla stará feudální ústava pochována a zemi dáno zřízení moderní. Z 31 zákonů byly nejdůležitější o zrušení poddanství, roboty, patrimoniálních soudů, šlechtických výsad, o zavedení všeobecné berní povinnosti a státním jazyku; jen kdo uměl maďarsky, mohl býti volen za poslance. Dne 11. dubna 1848 císař zakončil opět maďarskou řečí poslední památný sněm, jenž zasedal v Bratislavě, a jeho usnesení schválil. Po třech dnech vítala s velkým nadšením novou vládu Pešť, budoucně trvalé její sídlo. Toto přenesení vlády do středu země a její oddálení od rakouských hranic znamenalo i ochabnutí vídeňského vlivu na uherské záležitosti.

Obyvateľstvo.

V této době bylo v Uhrách asi 200 magnátských rodů (13 knížecích, 100 hraběcích, 86 baronských). Nižších šlechticů byl milion; měšťanů 1,800.000, poddaných sedláků 12 milionů.²¹⁶⁾

První rak. ústava 25. dub.

Ve Vídni byl současně pověřen sestavením ministerstva svob. pán Pillersdorf, kancléř spojené kanceláře česko-rakouské a ten vydal 25. dubna první ústavu rakouského císařství, k němuž nebyly počítány země uherské ani italské, zato české země v něm

byly zahrnuty jako pouhé provincie. Tím byla po prvé úředně popřena svéprávnost české koruny, smutný to následek centralistické politiky za posledního století.

V Praze byla svolána 11. března a pak 29. března do sálu svatováclavských lázní na Novém Městě schůze lidu obojí národnosti, a na ní bylo usneseno podati císaři petici, jež obsahovala 14 požadavků. Bylo žádáno především o rovnoprávnost češtiny s němčinou ve škole i v úřadech, o společný sněm zemí koruny české, v němž by byl zastoupen i lid, o zrušení roboty, svobodu tisku atd. Petici podepsalo i 60 šlechticů.²¹⁷⁾

*Česká
petice.*

V druhé petici byly žádosti vypjaty výše a žádáno o odpovědné ministerstvo pro vnitřní české záležitosti. Arcibiskup Schrenk sloužil ráno 19. března za asistence několika kanovníků na Svatováclavském náměstí před sochou zemského dědice mši svatou, jíž se zúčastnily velké zástupy lidu. Po bohoslužbách požehnal lid, petici i deputaci, jež byla za zpěvu „Hospodine, pomiluj ny“ a „Svatý Václave“ provázena k nádraží. Skládala se z 25 členů a vedl ji hostinský Fastr. Nebyl v ní žádný šlechtic; byli v ní sice někteří členové university, ale žádný vynikající literát. Čeští páni, kteří právě dleli ve Vídni, přidali se k pražské petici s podobnou žádostí. Kabinetním listem z 8. dubna císař uzákonil rovnoprávnost obou zemských jazyků, povolil zřízení odpovědných nejvyšších úřadů pro české království a zákonodárny sněm; spojení zemí koruny české zatím odložil, poněvadž sněm moravský se proti správnému sjednocení zemí českých vzpíral. Tím byl položen základ k zvláštní ústavě české. V Praze mezitím vznikla národní garda. Měšťané a akademici v nálebných uniformách utvořili několik setnin, vojenská správa jim vydala čtyři tisíce pušek a „národní výbor“, jehož předními členy byli Palacký, Dr. Brauner, hr. Vojtěch Deym a Fr. Lad. Rieger, činil přípravy k českému sněmu.

*Reskript
z 8. dub.*

V Němcích mezitím procitlo silné hnutí, usilující o přetvoření německého spolku v německé císařství. Do Frankfurtu byl svolán bez ohledu na knížata parlament, jehož úkolem bylo vypracovat pro budoucí císařství příhodnou ústavu. K předběžným pracím byl volán i Čech Palacký, poněvadž nejen alpské, ale též české země patřily k německému spolku. Palacký poslal do Frankfurtu 11. dubna r. 1848 památnou odpověď, ve které nejprv děkoval za důvěru mu věnovanou, pozvání však co nejrozhodněji odmítl, a to jak jménem svým, tak jménem celého národa. Právil, že jako Čech a Slovan do Frankfurtu jít nemůže. Buď prý by tam musil jen přitakávat k tomu, o čem se budou usnášet, v tom však mu brání jeho upřímnost a otevřenost. Anebo by musil jejich záměrům hlasitě odporovat, k tomu že není dosti bezohledný. Spojení české země s německou říší byl prý jen svazek panovníka s panovníkem, nikoliv národa s národem. Jejich záměry míří mimoto k oslabení nebo zničení Rakouska, on však pokládá zachování podunajské říše pro směr drobných národů, v Podunají sídlících, za velmi nutné. „Kdyby rakouského státu nebylo, musili bychom se v interesu Evropy, ba humanity samé přičinit, aby se utvořil.“ Havlíček zesměšnil pozvání do Frankfurtu známým popěvkem „Šušelka nám píše až z německé říše“, jenž se brzy ozýval po celé zemi.²¹⁸⁾ Oba mužové promluvili národu ze srdce. Schuselka byl ně-

*Frankfurt-
ský parla-
ment 1848.*

mecký publicista, pocházel z Českých Budějovic, byl však usedlý ve Vídni. Ve Frankfurtě zastupoval vídeňskou universitu a volal tam velmi horlivě Čechy. Vláda vídeňská, povolující všenněmeckému hnutí, volby do Frankfurtu vypsalala. Alpští i čeští Němci volili s velkým nadšením, Čechové a Slovinci se voleb zdrželi.

Slovanský sjezd.

Další odpovědí Frankfurtu bylo svolání slovanského sjezdu do Prahy koncem května. Sešlo se 340 hostů ze všech rakouských zemí. Vídeňská vláda mu nebránila, poněvadž stál na stanovisku austroslavismu, Palackým shora vysloveném; zato Němci a Maďaři naň sočili, poněvadž se Slované domáhali rovnoprávnosti. Sjezd byl zahájen jeho starostou Palackým, Šafařík pronesl nejvzrušenější řeč, namířenou proti maďarskému a německému útisku. Tužby slovenského lidu tlumočili Hurban a Hodža. Sjezd se vyslovil pro přetvoření Rakouska ve spolek rovnoprávných národů a protestoval proti utlačování Slovanů v Prusku, Polsku, Uhrách a Turecku. Rokování se střídalo se slavnostmi. V neděli 4. června sloužil protopresbyter Stamatovič před sochou sv. Václava na Svatováclavském náměstí služby Boží staroslovanským jazykem podle pravoslavného obřadu, za účasti celého sjezdu v národních krojích a za velkého shluku lidu. V Praze se hnulo pod tenkou vrstvou německého nátěru národní svědomí; ale spoň po několik dní se cítila městem českým, slovanským.

Svatodušní bouře 12.-17. června 1848.

Sjezd skončil bouřlivě. Nálada v Praze byla přítomností tolika hostů neobyčejně povznesená. Se všech stran docházely zprávy o bojích a barikádách, a tu se vyskytli i v Praze splašení lidé, kteří mysli, že násilím dosáhnou více než rozvážní mužové zákonitou cestou. Ovzduší bylo nabitě jako před bouří. Maršálek Radecký byl nucen opustit s posádkou Milán, podmaršálek Zichy Benátky, Karel Albert, sardinský král, zaplavil svým vojskem celé Lombardsko. Bylo hlášeno povstání v Krakově, ve Vídni, Srbové, Chorvatí a Rumuni povstávali proti násilné vládě maďarské. V Praze bylo velké napětí mezi obyvatelstvem a posádkou, asi 17.000 mužů silnou, jejímž velitelem byl kníže Alfred Windischgrätz, hrdý aristokrat, pán na Štěkně a Tachově, bydlící v generálním velitelství na rohu Celetné ulice a Ovocného trhu poblíž Prašné brány. Městem procházely silné hlídky, vůči nimž dával lid najevo svou nelibost pískáním a syčením.

Bohoslužby.

Podněcovatelé dali v svatodušní pondělí sloužit na Svatováclavském náměstí před světcovou sochou od Jana Arnolda, velkého příznivce studující mládeže mši, k níž se dostavilo mnoho ozbrojeného studentstva i lidu. Slavnost byla přehlídkou branných sil. Přítomní si přísahali, že budou stát všichni za jednoho a jeden za všechny. Byl zapěn hymnus k sv. Václavu a Hej Slované a dav se rozcházel. Tu někdo v zástupu zavolal: „Okolo Windischgrätze!“ Ze zástupu prý bylo proti budově generálního velitelství hroženo pěstmi a voláno i „pereat!“ Veliteli snad měla být připravena kocovina. Tu vyrazily z budovy generálního velitelství i z královských kasáren (na místě Obecního domu) oddíly vojska s nasazenými bodáky a zabraňovaly davu cestu. Nejméně 50 osob bylo zraněno. Zpráva o krveprolití způsobila v Praze velké pobouření. Za čtvrt hodiny byly všechny ulice přepaženy barikádami a studentská mládež

se na nich chystala hájit ohroženou konstituci. Byla volána do zbraně i národní garda, to jest ozbrojené oddíly občanstva, sešla se však v počtu nepatrném a mnozí bázlivci se schovali do nejhlubších sklepů. Nejhorlivějšími pomocníky studentů byli dělníci. K stavbě barikád bylo použito kamení vytrhaného z dlažby, dříví, různého náradí, nábytku a obrácených vozů.

Tyto přepážky na Novém Městě byly po několika hodinách střelby z děl rozmetány a jejich obhájei rozehnáni. Barikádu v Ovocné ulici pomáhali hájit i františkáni od Panny Marie Sněžné. Středem odboje byla velká budova klementinská, obklopená barikádami ze školních lavic. Frič, osmnáctiletý právník, vypůjčil si z jízdní na Rejdišti krotkého vraníka a projížděje se na něm po nádvořích klementinské tvrze, dával pěší posádce velitelské rozkazy. Tříkrát se pokusilo vojsko proniknout pomocí dělostřelby Celetnou ulicí do Klementina, ale palbou s barikád a oken bylo nuceno odtáhnout i s děly. Zemský správce, hr. Lev Thun, českému hnutí příznivý, vydal se na Staré Město napomínat ke klidu. Frič však dal vysokého hodnostáře zajmout a střezit v Klementině. Druhého dne přišel Palacký a Šafařík, vzali vznešeného zajatce pod pažďi a vyvedli na svobodu, při čemž jmenovitě Palacký ostře odsuzoval osudné počínání „nezralých mladíků“.

Barikády.

Windischgrätz nechtěje mrhat síly bojem v těsných uličkách, učinil v noci před 15. červnem taktický pohyb. Dal kola děl a kopyta koní ovázat slamou a Poříčskou branou odvedl posádku na levý břeh Vltavy. Ve čtvrtek pustil s Petřína, Hradčan a Mariánské bašty zvláště na Klementinum hrubou střelbu, jež trvala hluboko do noci. V městě nastalo zděšení; bylo zvoněno na poplach, byly hašeny vznikající požáry, k nimž bylo pro zatarasení ulic nesnadno se stříškačkami se přiblížit, a ačkoli studenti mohli na hřímání děl odpovídat jen střelením z pušek, přec právník Votka, později člen jesuitského řádu, končil v klementinském refektáři svou řeč slovy: „Zvítězit nebo zemřít!“ V pátek bylo znát na obhájcích klementinské tvrze skleslost myslí. K bojovníkům se dostavil i dějepisec Tomek a zrazoval je od dalšího boje. K večeru byla zahájena palba s výšin opětně. Staroměstské mlýny se vznály a zářily jako ohromná pochodeň, jež do krvava zbarvila hladinu řeky; štěstí, že bylo bezvětrí.

Střelba na Prahu.

V sobotu se město vzdalo bez výminek. Barikády byly odklizeny, zbraň odnášena na radnici, hlavní strůjcové povstání se spasili útekem, mnozí byli zatčeni a vězněni, a nad městem bylo vyhlášeno stanné právo. Celkem bylo postaveno asi 400 barikád, skoro na všech ulicích Prahy. Na město bylo vypáleno 399 střel a 141 ran na slepo k nahnání strachu. Přátel i nepřátel dohromady přišlo o život 400. Byla mezi nimi i kněžna Windischgrätzová, rozená Schwarzenberková, jež vyhlédla za hluku z okna generálního velitelství, byla zasažena koulí a klesla mrtva k zemi. Útočník, jehož nebylo možno zjistit, měl snad namířeno na jejího manžela. Havlíček volal zvláštním letákem český venkov Praze na pomoc. V zemi nastalo nemalé rozechvění. Z mnohých míst se daly na pochod ozbrojené oddíly na pomoc hlavnímu městu, ale jen 200 Kolínských dorazilo k cíli. Ostatní sbory cestou vůčihledě slábly jak říčky v pí-

sečné poušti. Kolínští pomáhali stavět a hájit barikády, ale zle zato pykali. Na zpáteční cestě byl vlak, jímž se vraceli, v Běchovicích vojskem přepaden a někteří z nich pobiti, jiní zraněni.

Svatodušní bouře, nikterak nebezpečné, byly vládě vhodnou záminkou k odvolání učiněných ústupků ze dne 8. dubna. Slovanský sjezd byl rozehán, národní výbor rozpuštěn a ústavodárný český sněm zmařen. Chtěl-li národ svých práv hájit, musil za hranice svého království - na ústavodárný sněm ve Vídni.

*Ústavodárný
sněm
ve Vídni
č. 1848.*

Tam došlo v polovici května k novým pouličním bojům. Radikální strana byla nespokojena s oktrojovanou (z milosti danou) ústavou o dvou komorách a omezeným volebním právem. Volala po sněmu ústavodárném o jediné komoře, obeslaném na základě všeobecného práva volebního. Dvůr svolil a 17. května tajně ujel do Inšpruku. Volební řád vydaný 7. června však volební právo značně omezil. Sněm se sešel 10. července. Mezi 383 poslanci bylo 92 sedláků, nejvíce z Haliče, 7 z Čech; šlechticů jen několik, také z Haliče. Hlavním činem tohoto „selského sněmu“ bylo zrušení roboty, uzákoněné 7. září. Návrh podal Jan Kudlich, lékař ze Slezska, 25letý, nejmladší člen sněmu, Němec a odpůrce Slovanů. Jeho jméno se stalo na čas velmi populárním. Poddaný se stal plným vlastníkem svého gruntu, byl za nevelkou náhradu zproštěn všech robot, poplatků a dávek. Vrchnostem byla odňata všechna veřejná pravomoc, již jménem státu nad poddanými vykonávaly, a byla přenesena na úřady okresní. Lid byl pro osvobození již dávno zralý, jeho poddanské bylo již dávno shnilé, přesto nebylo s jeho šíje sňato blahovůlí vlády a vrchností, nýbrž spadlo s něho za velkého otřesu revolučního. Zrušení poddanství je největší výtěžek bouřlivého roku 1848.

*Zrušení
poddanství.*

*Dobytí Vídně
31. října
1848.*

Ve Vídni vzplanuly nové boje, krutější než předtím. Většina poslanců, zastupujících rakouské Němce, usilovala o rozpoltění rakouského mocnářství. Západní část měla podle frankfurtských snah splynout s Německem, východní měla být ponechána Maďarům. Když ministr Latour vypravoval z Vídně 6. října sbor vojska do Uher na zdolání maďarské vzpoury, postavil se tomu na odpor lid, rozeštvaný Košutovými náhončími, a v krvavém pouličním boji byl ministr umučen a pověšen na lucerně uprostřed náměstí „Am Hof“. Většina sněmu se uchýlila do Kroměříže, dvůr se odstěhoval do Olomouce, Windischgrätz a chorvátský bán Jelačić oblehli Vídeň, a když Jelačić odrazil u Švechat vojenský sbor, vedený od Košuta Vídně na pomoc, bylo Vídně 31. října dobyto a přední vůdcové potrestáni na hrdle. Císař Ferdinand, cítě se slabým k spravování říše v tak bouřlivé době, vzdal se 2. prosince v Olomouci trůnu ve prospěch osmnáctiletého synovce Františka Josefa a uchýlil se na pražský hrad, kde žil v úplném soukromí až do r. 1875; pochován byl ve Vídni.

FRANTIŠEK JOSEF I. (1848-1916)

Na prvních listinách je nástupce Ferdinandův podepsán jako František II. Poněvadž však toto jméno budilo trpké vzpomínky na policejní, umrtvující absolutismus Met-

„À la fidélité et valeur signalée du
régiment de Latour Dragons, recon:
nue. par l'Empereur et
Roy.”

1757.

V
pamět
bitvy u Kolína!

M. Aleš.

26. Dragoun

ternichův, přijal jméno František Josef I. Jím nastoupil na trůn panovník, jenž vládl třem generacím a k jehož jménu se pojí předúležité období našich dějin. Nejživějším citem v něm byla hrdost na starobylý rod a na řadu velkých předků. Říkalo se, že rakouský císař je první evropský aristokrat. Proti měšťanstvu měl odpor, nemohlť mu zapomenout kruté revoluce, před níž musil z Vídně prchat. Byl velmi pracovitý, měl dobrou vůli, těžký úkol však přesahoval jeho duševní schopnosti. V rozhodných chvílích dával za pravdu straně, která se mu zdála silnější. Nedovedl upravit soužití svěřených sobě národů na základě spravedlnosti a říše za jeho dlouhé vlády zrála k rozkladu.

Začátky mladého císaře byly těžké; zděděná říše se rozpadávala. Tři pilíře ji držely a před hrozícím pádem zachránily: Radecký, Windischgrätz a Jelačič. Když Radecký opouštěl před vzbouřenci v březnu 1848 klikaté a těsné uličky milánské, volal hněvivě: „Na shledanou!“ U Mantovy vzrostlo jeho vojsko asi na 70.000. Armáda, již proti němu postavil Karel Albert, byla víc než dvakrát tak silná a skládala se z pomocných vojsk všech italských států. Přesto utrpěl král řadu porážek: 6. května 1848 u Sv. Lucie a 25. července u Custozzy. Když pak uplynulo několikaměsíční příměří, vpadl Radecký rychle na území sardinské a zasadil králi 22. března 1849 u Mortary a následujícího dne u Novary tak velkou ránu, že se ihned vzdal trůnu a vojsko se rozprchlo.²¹⁹⁾ Jeho nástupce Viktor Emanuel II. se musil spokojit s dřívějšími hranicemi a zaplatit 75 milionů franků náhrady.

*Válka
s Itálií
1848-1849.*

Josef Radecký, vedle Eugena Savojského nejpopulárnější rakouský hrdina, narodil se r. 1766 v Třebnicích na Sedlčansku ze staročeského šlechtického rodu. Studoval v Brně a na Teresiánu ve Vídeňském Novém Městě. R. 1784 nastoupil jako kadet vojenskou dráhu, jež byla rychlá a úspěšná. Bojoval proti Turkům, Francouzům a Italům. R. 1805 byl povýšen na generála, plán bitvy u Lipska byl v podstatě jeho dílem. R. 1836 byl jmenován polním maršálkem. V Itálii mu připadl těžký úkol, držet na uzdě vzdouvající se národní hnutí. Jeho nevelká, ale dobře zřízená armáda byla tam jedinou oporou rakouské vlády.

*Josef
Radecký.*

Po zdolání revoluce byl 83letému vojevůdci, zešedivělému ve službě pěti císařů, připraven ve Vídni hotový triumf. Arcikněžna Žofie, císařova matka, mu políbila ruku, dávajíc tak najevo vděčnost a důvěru v neodolatelnou sílu jeho ramene. Proslulý mistr Strauss složil „Pochod Radeckého“, jenž se stal marseillaisou rakouské armády. Vídeň jej jmenovala svým prvním čestným občanem. Při slavnostním defilé vojska stál na pravé straně císaře a řád zlatého rouna byl již 46. vyznamenaním, jež ozdobilo jeho bohatýrskou hrudť.

Skoro do smrti pak spravoval italské provincie jako civilní i vojenský guvernér. Zemřel v Miláně 5. ledna r. 1858, ve vysokém věku 92 let, po 72 letech vojenské služby.

Zúčastnil se 17 válečných výprav, byl sedmkrát raněn, devět koní bylo pod ním zastřeleno. Pochován je ve Walhalle u Vídně ve Wetzdorfě. Je to jeden z nejvýznač-

nějších vojevůdců, kteří se v našem národě narodili, a který dosáhl nejvyšší vojenské hodnosti. Byl malý, ale složité postavy, z očí mu zářila dobrota; od vojáků byl zbožňován, a ani nepřátelé mu nemohli vytýkat, že by se byl poskvřnil nějakou krutostí. Jeho pomník na Menším Městě pražském, ulitý z italských děl, byl po převratě odstraněn.

*Revoluce
v Uhrách.*

Živelní silou propukla revoluce v Uhrách; dravá vlna národního záští a vyhlazujícího boje zachvátila celou zemi. Maďaři byli odhodláni přetvořit své království, národnostně i ústavně složité, ve stát jazykově i politicky úplně jednotný. Arpádova mluva měla znít od Tater až po Adrii a všechna území se měla sklánět před rozkazy vycházejícími z budapeštského kapitolu. Ale druzí uherští národové, kteří tvořili většinu obyvatelstva a měli značnou míru samosprávy (Chorvati, Rumuni a Sasi v Sibiňsku, Srbové v Báčce), postavili se na obranu svých práv jazykových i politických. Když jejich oprávněné žádosti byly od Košuta s pohrůžkami zamítnuty, chápali se zbraně. Vídeňský dvůr litoval, že byl k Maďarům z počátku příliš štědrý; když se tedy po krátkém kolísání přiklonil na stranu národností nemaďarských, podnikli Maďaři zoufalý boj jak proti Vídni, tak proti svým protivníkům domácím.

*Požadavky
Slováků.*

Též Slováci se přihlásili o svá práva a stal se i pokus hájit jich zbraní. Dne 10. května se shromáždili ve Sv. Mikuláši delegáti z celého Slovenska. Hurban tam šel z Hlbokého se šavlí po boku a se slovenskou kokardou. Cestou v osadách poučoval lid o jeho právech. Usnesli se na těchto požadavcích: aby byl povolen slovenský sněm, aby byly zřízeny slovenské školy, slovenština zavedena do úřadů a aby byla lidu vrácena odňatá půda. Po městech byly pořádány valné schůze, na nichž byly ony požadavky hlučně schvalovány. Na všech stranách se probouzel živý ruch a Matúškovo „Nad Tatrou sa blýská“ se stalo hymnou, jež budila odhodlanost a důvěru. Odpověď vlády na ony požadavky však byla nanejvýš příkrá. Na Slovensku bylo vyhlášeno stanné právo a u každé vsi a každého městečka byla postavena šibonice na postraoh všem, kteří by se odvážili mluvit o právech Slováků. Štúr, Hurban a Hodža prešli do Prahy a Vídně.

*Rozporu
mezi Vídni
a Peští.*

V červenci schválil uherský sněm Košutův návrh, aby byla postavena armáda 200 tisíc honvédů na obranu vlasti a vydáno za 42 milionů uherských bankovek. Císařští rádcové si uvědomovali, že zřízení vlastní uherské armády a finanční správy znamená konec jednotného Rakouska. Císař tedy odepřel schválení oběma zákonům a také odmítl žádost, aby uherské pluky byly odvolány z Itálie do vlasti; naopak nařídil, aby Maďaři přestali válčit se Srby v Báčce. Když pak koncem srpna vyšlo úřední prohlášení, jímž byla platnost povolené ústavy uváděna v pochybnost, vzniklo z toho v Uhrách velké rozčarování. A to se stupňovalo, když byl Josef Jelačič 4. září jmenován chorvatským bánem a již 11. září se silným vojskem překročil Sávu. Dne 24. září se vzdal arcivévoda Štěpán hodnosti palatina. Hrabě Lamberk, poslaný do Budapešti jako královský komisař, byl tam 28. září na mostě od lidu ubit. Císař rozpustil 3. října uherský sněm a jmenoval tam komisařem Jelačiče. Košut rozvinul horečnou

činnost. Jezdil s trojbarevným praporem po zemi a vybízel národ k boji za svobodu a svou démonickou výmluvností jej takřka do nepřítetnosti zfanatisoval. Nyní měli hlavní slovo generálové.

Těž slovenští předáci, Štúr, Hurban a Hodža volali slovenský národ do boje za jeho práva. Z příspěvků, jichž se jim dostalo z Bělehradu, Prahy a Vídně, najali ve Vídni a na Moravě asi 500 dobrovolníků, jichž vůdci byli Čechové Bloudek, Janeček a Zach. Přidal se k nim i Friš a hlouček pražských studentů. Začátkem září se vydali z Bzence na Slovensko a namířili k Myjavě. Čekali, že zpráva o jejich přechodu přes Karpaty bude povellem k obecnému povstání. Přidaly se k nim však jen obce, uvědomělé působením Hurbanovým. Celkem se shluklo pod slovenské prapory 8.000 venkovského lidu; asi 1.000 bylo mezi nimi katolíků. Jejich výzbroj nebyla valná; děl vůbec neměli. Jen tisíc bylo ozbrojeno střelnou zbraní, ostatní šli bojovat za vlast cepy, kosami, vidlemi a sekyrami.

Uherská vláda proti nim vyslala občanské gardy z blízkých měst, hlavně z Bratislavy, Nitry a Trnavy. Dne 22. září se s nimi střetli Slováci u Březové a města se zmocnili. Dne 26. září se vypravila asi polovice povstalců proti Senici, aby i toto město dostali do své moci. Senice byla obsazena také gardami, mimoto oddílem řadového vojska. Při pohledu na ně poklesla slovenským bojovníkům mysl. Přesto došlo k přestřelce. Cepníci, stojící na obou krajních křídlech, měli nejméně důvěry ve svou zbraň a začali první v pořádku couvat. To působilo nakažlivě na ostatní oddíly. Těž ty ustupovaly, jejich ústup se záhy proměnil v kvapný útěk. Bojiště bylo pokryto několika sty kos a jiných kusů polního náradí; padlých nebylo.

Vše se rozprchlo. Maďarské gardy a vojsko obsadilo Březovou i Myjavu. Domy vůdců byly zničeny, leccos lehlo ohněm. Košut udělil všem amnestii, jen na dopadení Štúra, jenž byl hlavním buditelem politického úsilí, Hurbana a Hodži vypsali ceny po 50 zlatých. Někteří byli uvězněni, někteří osídlem utraceni. Těž před Hurbanovou farou byla postavena šibenice. Bratislavská garda ukořistila dva slovenské prapory a uložila doma v museu.

Mladí Slováci byli mezitím napořád odváděni a zařazováni mezi honvědy.

Po dobytí Vídně vtrhli v polovici prosince Windischgrätz a Jelačič do Uher, aby i tam udusili hrozivý plamen vzpoury. Windischgrätz, jehož branná moc vzrostla na 100 tisíc mužů, pronikl rychle k vlastnímu ohnisku revoluce a 5. ledna r. 1849 obsadil Budapešť. Uherská vláda se odtud uchýlila do Debrecína. Košut tam s sebou odvážel i korunovační klenoty a lisy na tištění bankovek.

Po doplnění branné moci, mimo jiné i četnými dobrovolníky polskými, kteří bojovali skoro ve všech revolučních armádách za obnovení bývalé Polsky, přešli Maďaři na jařer. 1849 k útoku. Přední generálové byli Poláci Dembiňski a Bem, pak Görgey, Klapka, Wetter a j. Ještě 27. února 1849 odrazil Windischgrätz Dembiňského u Kápolny jižně od Jageru, ale již 21. května dobyl Görgey po šestnáctidenním obléhání Budína a Windischgrätz byl zatlačen k hranicím na řeku Rábu. Jelačič bojoval v Banátě,

*Zbrojné
vystoupení
Slováků
v září 1848.*

*Dobytí
Budapešti
5. ledna
1849.*

Uhry republikou.

též v Sedmihradsku zuřil boj proti Rumunům a Sasům. Za těchto úspěchů sešel se v Debrecíně 14. dubna uherský sněm v kalvínské modlitebně. Košut, jenž byl také vyznání kalvínského, vystoupil na kazatelnu a vypočítav domnělé i skutečné křivdy rakouské vlády proti uherské ústavě, pravil: „Bůh může na mě seslat nemoc, může mě vyvést na popraviště, může mě odsoudit k vypití jedu, avšak jednu věc Boží všemohoucnost nedokáže, neučiní mě rakouským poddaným.“ Na jeho návrh byla rakouská dynastie sesazena, Uhry provolány republikou a Košut zvolen jejím diktátorem.

Ruská pomoc.

Ale již 21. května se sešel císař ve Varšavě s ruským carem Mikulášem I., velkým krotičem revolučního hnutí, a ten slíbil vydatnou pomoc. V červnu vtrhl do Uher z Haliče Paskěvič se 130.000 vojska, Lüders do Sedmihrad s 36.000 a hrabě Haynau, vůdce ze školy Radeckého, obnovil útok místo Windischgrätze od západu. Maďaři ustupovali před přesilou k jihovýchodu. Roztroušené sbory honvédů jeden za druhým skládaly zbraň. Dne 11. srpna se vzdal Košut diktátorství a ponechav tonoucí loď jejímu osudu, prehl s mnoha jinými na půdu tureckou. Bednu s korunovačními klenoty zakopal na návrší u Staré Ršavy. Dne 13. srpna se dal Görgey s 33.000 mužů domobrany v zajetí Rusům u Világoše nedaleko Aradu. Nejdéle se drželo Komárno pod generálem Klapkou. Ale i ten vymohl sobě i posádce beztretný odchod a 5. října zavál císařský prapor i na hradbách této nedobytné pevnosti.

Hrabě Haynau, rodilý z Würtensberska, a vojenský soud aradský pracovali olovem a oprátkou bez milosrdenství. Dne 6. října bylo v Aradě zastřeleno a pověšeno 13 generálů, z nichž šest bylo rodem Maďarů, ostatní Němci a Srbové. Celkem bylo popraveno 114 osob, 1765 bylo žalářováno, jména 73 byla přibita na šibenici. Görgey dostal na přmluvu carovu milost, Košut však se již do vlasti nevrátil; zemřel r. 1894 v Turíně. Bedna s klenoty byla nalezena r. 1853; 40.000 honvédů bylo zařazeno do císařského vojska.

Vítězství nad Pruskem 1850.

Pomocí carovou zvítězilo Rakousko i nad Pruskem v Němečích. Parlament frankfurtský zvolil 28. března r. 1849 za německého císaře pruského krále Bedřicha Viléma IV., jenž sice nabízené důstojnosti z plebejských rukou frankfurtského poselstva nepřijal, ale vyjednával o to s německými knížaty. Tomu se postavil na odpor František Josef a na jeho stranu se přidal i ruský car, jenž hrozil Prusku válkou. Prusko se dalo zastrašit a v Olomouci v listopadu r. 1850 se zatím plánů na zřízení císařství zřeklo.

Ústava březnová 1849.

Na ústavodárném sněmu v Kroměříži byl mezitím veden zápas mezi stranou federalistickou a centralistickou. Když se 7. března poslanci opět scházeli k zasedání, našli arcibiskupský zámek a park obsazený vojskem a na vchodech ohlášení, že sněm je rozpuštěn. Císař zdolav revoluční síly, jež hrozily starobylé říši rozvrácením, vydal 4. března 1849 z vlastní moci ústavu rakouského císařství, podle níž všechny „korunní země“ měly být zastoupeny na říšském sněmu ve Vídni. Touto ústavou byly zrušeny všechny zemské sněmy, bylo zrušeno zvláštní uherské občanství, byla odstraněna i zvláštní celní linie, již byly Uhry odděleny od ostatních zemí.

Když však začátkem prosince r. 1851 francouzský prezident Napoleon zavedl státním převratem vládu despotickou, tu i dědičný císař rakouský neprovedenou ještě ústavu březnovou 31. prosince 1851 odvolal a strohý absolutismus rozpjal opět chmurné perutě nad celou monarchií. Sloupem absolutní vlády však již nebyl kníže Metternich, jenž se mezitím z Anglie vrátil, nýbrž Dr Alexandr Bach, hlavní buřič z r. 1848, v jehož bytě se sepisovala petice a jenž na koni vedl vídeňský lid proti hradu. Ještě téhož roku však učinil velký politický přemet a dav se získat dvorem, jal se přehorlivě budovat to, co před chvříl bořil. Jeho hlavním dílem je zřízení okresních úřadů, to jest hejtmanství, soudů a berních správ, kterážto funkce dotud vykonávaly na svých panstvích vrchnosti. Vrchnostenské úřednictvo bylo převzato do služeb státních. Místo drábů bylo zavedeno 19 pluků četnictva, jež bylo rozděleno po celé říši a bystrým okem hlídalo rakouské národy. Za vyslíděné přestupky byli štědře odměňováni. Obecná bezpečnost však vzrostla. Vojenská povinnost byla 1852 snížena na osm let. Dřív byla v zásadě doživotní.

*Návrat
absolutismu
1851-1860.*

R. 1851 dal Bach odvézt do Brixenu v Tyrolích Karla Havlíčka a tam střežit až do r. 1855. Havlíček, „otec české žurnalistiky“, stál u nás v čele politického a národního hnutí. R. 1848 začal vydávat vlastní deník „Národní noviny“, od r. 1850 v Kutné Hoře časopis „Slovan“. S mužnou neohrožeností a britkým vtípem bojoval za konstituci, národní práva a liberální zásady. Ministru Bachovi, jenž obracel rakouský státní koráb zpět do vod strohého absolutismu a germanisace, byl Havlíček dvojnásob nepohodlný, a proto byl učiněn neškodným konfinováním v odlehlém koutě říše.

*Havlíček
1821-56.*

Ministr osvěty hr. Lev Thun rozšířil gymnasia na osm tříd a dopřával na nich více a více místa češtině, a to i gymnasiích na Slovensku; brzy však úplně ovládla u nás školství němčina a byla zavedena jako úřední jazyk i v Uhrách. Vláda se chtěla zavděčit říšským Němcům, aby při nové volbě vznesli hodnost německého císaře opět na rakouský rod, jemuž byla náležela až do r. 1806. V Uhrách byl skoro stav obležení. Země byla rozdělena na pět správních obvodů a byla zaplavena úřednictvem z alpských a českých zemí. R. 1855 byl s římskou stolicí ujednána konkordát, jímž byla odstraněna josefinská omezení církve. Byly jí vráceny pře manželské, jejímu dozoru byly odevzdány obecné školy, jen katolíci měli učit na středních školách; skoro polovici středoškolského učitelstva tvořili duchovní, hlavně piaristé. František Josef měl v prvním desetiletí své vlády tolik moci, že by mu bývalo přesnadné dát všem národům tolik osvětlných prostředků, kolik nová doba prikazovala, a upravit jejich soužití tak, aby se většině z nich nestala říše žalářem. Jakmile pustil svou moc z rukou, musil při národní sobeckosti a nevraživosti propuknout boj všech proti všem.

Germanisace.

*Konkordát
1855.*

Dobry poměr Rakouska k Rusku byl zkalen za války krymské. Právě před 400 lety dobyli Turci Cařihradu a car Mikuláš I. chtěl oslavit památné výročí vyvrácením turecké moci, chtěl dorazit „nemocného muže na Bosporu“. Ruská vojska obsadila Multansko a Valašsko a přecházela Dunaj. Ale Napoleon III. a Anglie se postavili na obranu Turecka a r. 1854 se k nim připojila i Sardinie. Tehdy nabyla na vídeňském dvoře převahy strana protiruská a Rakousko, zapomněvši služeb od Ruska před krátkem mu prokázaných, prohlásilo se pro ozbrojenou neutralitu a postavilo na východ-

*Krymská
válka
1853-1856.*

ních hranicích silné vojsko. Car oboje knížetství vyklidil, načež je obsadilo vojsko rakouské. Válka byla přenesena na Krym, kde bylo celý rok urputně bojováno o Sevastopol, jehož pádem byla válka skončena. Ruský pokus o Cařihrad ztroskotal a Rakousko pozbylo v caru dobrého spojence; ale přízně močí západních nenabylo. Ty Rakousku zazlívaly, že se války proti Rusku nezúčastnilo přímo. Zato byly ochotny odvděčit se králi sardinskému, jenž poslal na Krym 15.000 mužů.

Válka v Itálii r. 1859. Král sardinský se r. 1848 přesvědčil, že Italové vlastní silou nevytlačí z Apeninského poloostrova Rakousko, jemuž přímo náleželo Milánsko a Benátsko, a rakouští princové mimo to vládli v Toskáně. Rakousko udržovalo politickou roztržičnost národa, jenž toužil po velkém národním státě pod žezlem jediné domácí dynastie, vládnoucí v království sardinském. Napoleon III. slíbil Cavourovi, jemuž připadl v Itálii úkol Bismarckův, že zasáhne na italské bojiště, bude-li Sardinsko napadeno. O to se již Cavour postaral. Uvedl armádu na válečný stav, dobrodruh Garibaldi sebral sbor dobrovolníků, oděných v červené košile, byla uvolněna uzda tisku, jenž začal bouřit proti rakouské tyranii. Vídeňský dvůr podal do Turina ultimatum, žádaje rozpuštění vojsk. Když to bylo odmítnuto, vpadl polní zbrojmistr Gyulay přes Ticino na sardinské území. Gyulay byl šlechtic ze Sedmihrad a osvědčil se r. 1848. Radeckému se však daleko nevyrovnal. Místo aby před příchodem Francouzů rozprášil sardinské vojsko, shromážděné u Alessandrie, stál nečinně, až se v polovici května na bojišti objevil se značnými silami Napoleon. Gyulay se dal před spojenci, byť slabšími, na ústup; 4. června však došlo u *Magenty* na rakouském území k první bitvě. Rakouské sbory, nemajíce jednotného velení, byly přes obvyklou statečnost pro nedostatek taktiky poraženy a nepřítel opanoval pole. Po čtyřech dnech slavili spojenci vjezd do Milána a Gyulay se uchýlil do pevnostního čtverce.

Solferino 24. června.

Tu pospíšil císař František Josef na bojiště a ujal se osobně velení, aby svou přítomností dodal vojínům odvahy a ducha, jako Napoleon Francouzům. V celé říši stálo ve zbrani skoro milion mužů, z toho v Itálii 300.000, k transportům bylo již značnou měrou užito železnic. - V čele asi 163.000 vytrhl František Josef dobývat ztraceného území. Jeho vojsko hořelo nedočkavostí, aby co nejdříve smylo utrpenou porážku. Vojska se srazila jižně jezera Gardského 24. června. Vojenské síly se táhly od severu k jihu. Plánem rakouského štábu bylo sevřít a obklíčit slabšího nepřítele. Ale rakouská linie, podobající se oblouku, byla příliš dlouhá, jsouc prodloužena na vzdálenost čtyř hodin. Střed u Solferina byl slabý a bez záloh. Napoleon, jenž byl o postavení nepřítele dobře zpraven, namířil sílu útoku proti středu, kamž vrhal nové a nové oddíly, až bylo *Solferina* dobyto, střed prolomen a nepřátelská linie přerušena na dvě části. Novým útokem byla i jižní část přinucena k ústupu. Tak skončil osmihodinový krutý boj vítězstvím Francouzů, ač na severním křídle podmaršálek Benedek vítězně bojoval proti králi sardinskému. Velká bouře a průtrž mračen snesly se kolem 5. hodiny nad bojištěm, jež krylo 30.000 padlých a raněných; z toho Rakušanů 13.000. Když Benedek druhého dne radil císaři k dalšímu boji, pravil mladý panovník se slzami v očích, že chce raději pozbýt provincii, než znovu zažít takovou hrůzu. Císařové se sešli 11. července ve Villanfrance a ujednali příměří. Mírem v Curychu se vzdalo Rakousko sice jen Milánska, ale po této jeho porážce byly všechny italské trůny šmahem smeteny, takže Solferino se stalo kolébkou sjednocené Itálie.

Ústavní vývoj od 1860-65.

Solferino je i hrobem Bachova absolutismu, který žalostně dohospodařil. Panujícímu rodu byly vyrvány bohaté země, opětovným zbrojením a placením celé armády úředníků zabředl stát do náramných dluhů a národové, sytí tvrdé despotie, přihlíželi k nehodám státu se škodolibostí. Ještě r. 1859 byl nenáviděný Bach s titulem barona pro-

puštěn. V březnu r. 1860 svolal panovník *rozmnoženou říšskou radu*, sbor to důvěrníků ze šlechty a byrokracie všech zemí, svolávaný již od r. 1851, a tato rozmnožená říšská rada měla napříště spolurozhodovat o daních a půjčkách. V radě té však přála většina federalismu, to jest co největší samosprávě jednotlivých zemí, a tak 20. října 1860 vydal císař památný diplom, kterým se navždy zřekl vlády absolutní, a zároveň nastínil ústavu, jejímž vypracováním byl pověřen rytíř Ant. Schmerling, tuhý centralista.

*Říjnový
diplom
1860.*

Po říjnovém diplomu se opět utěšeně probouzel národní život, Bachem dušený. R. 1861 nabyli Čechové většiny při obecních volbách v Praze, též jiná města pozbyvala německého nátěru. Téhož roku začaly vycházet „Národní listy“, orgán Palackého a Riegrův. R. 1862 byl Fügnerem a Tyršem založen Sokol k pěstění tělesné síly a národního ducha. Červené košile byly přejaty od garibaldistů. O sv. Janě byl r. 1863 pořádán v Praze první sokolský slet. - R. 1860 byly po dlouhé době svolány zemské sněmy. Volily tři kurie: velkostatkáři, města a obchodní komory; třetí kurie - venkovské obce - volily nepřímou. Ač český a moravský sněm měly většiny německé, schválil tehdy český sněm návrh kardinála Schwarzenberka a vyslal 12. dubna 1861 k císaři deputaci, aby se dal korunovat na českého krále. Císař slíbil, že žádosti národa vyhová.

1860-85.

Slovenská inteligence, asi 6.000 synů slovenského národa, se shromáždila 6. a 7. června r. 1861 v Turčanském sv. Martině a podala k uherskému sněmu žádost o uznání práv slovenského jazyka ve škole a v úřadech a o uznání slovenského území jako správních jednotky. Uherský sněm na tyto skrovné požadavky vůbec neodpověděl. Slovenská deputace, již vedl baňsko-bystřický biskup Štěpán Moyses, obrátila se tedy (1861) přímo ke králi a dosáhla svolení založit „Slovenskou Matici“ k vydávání slovenských knih. Cílem spolku bylo povznášet slovenskou vzdělanost, slovenské umění, školství a blahobyt národa. Svatomartinští občané měli tolik odvahy a poskytlí ve svém městě národnímu podniku přístřeší. Matice byla ustavena za velké účasti 4. srpna r. 1863. Prvním předsedou byl zvolen biskup *Štěpán Moyses*, nejčilejším činitelem v ní byl Jan Francisci. Základy k skrovné matiční budově položeny r. 1864. R. 1866 měla Matice 1.112 členů, v tom 356 duchovních obojího vyznání. Vydržovala vyšší slovenské gymnasium ve Vel. Revúci, nižší ve Sv. Martině a Klášteře pod Zniovem. I císař dal na její úkoly tisíc zlatých.

*Slovenské
požadavky
1861.*

*Slovenská
Matic
1863.*

† 1869.

Mezitím Schmerling vypracoval ústavu, jež byla ohlášena 26. února 1861 a sluje proto ústavou únorovou. Ústava tato setrvává při jednotě říše. Všechny její země měly být zastoupeny na společné *říšské radě*, skládající se ze dvou sněmoven, panské a poslanecké. V panské zasedali arciknížata, hlavy předních šlechtických rodů a zasloužilí mužové z občanstva. Poslanecká měla být obesílána od sněmů jednotlivých zemí a byla jí připsána dvojitá působnost. Jako *širší říšská rada* měla se usnášet o věcech společných celé říši, jako *užší říšská rada* o záležitostech zemí předlitavských za nepřítomnosti poslanců uherských a chorvatských. Kdežto uherskému a chorvatskému sněmu zbý-

*Únorová
ústava
1861.*

vala slušná míra pravomoci, zůstaly sněmům předlitavských zemí nepatrné drobtý. Užší říšská rada, vsunutá mezi širší říšskou radu a zemské sněmy v Předlitavsku, byla schválně vymyšlena na znevážení a zlehčení českého sněmu, jehož pravomoc z největší části na sebe strhla; byl to „protičeský vtíp“. Maďaři, Chorvati a Italové širší říšské rady vůbec neobeslali a Čeche do ní pro urážlivé chování většiny r. 1863 už také nešli. Jejich příkladu brzy následovali Moravané a Poláci; pasivní opozice Čechů proti říšské radě trvala až do r. 1879.

Schmerling po svém nezdaru r. 1865 odstoupil a místo něho byl jmenován ministerským předsedou Moravan hrabě *Richard Belcredi*, nakloněný federalismu, s úkolem upokojit především Maďary. V tom však vypukla válka s Pruskem.

*Pruská
válka 1866.*

Poměry v německém spolku mezitím dozrály k řešení. Pruský ministerský předseda Ota Bismarck si byl vědom, že nejprve musí být ze spolku vítěznou válkou vyloučeno Rakousko. Pak teprve bude možno sjednotit Německo pod žezlem Hohenzollernů a v jejich rodě obnovit zašlou císařskou hodnost. Proto zvyšoval vojenskou moc, v dubnu r. 1866 ujednal spolek s italským králem Viktorem Emanuelem, jenž toužil po Benátsku, zabezpečil Prusku přátelství dvora ruského a neutralitu Napoleona III. Záminkou k válce byl spor o Šlesvik a Holštýn, jichž Prusko společně s Rakouskem dobylo r. 1864 na Dánsku. Začátkem června r. 1866 však byla rakouská posádka od Prusů z Holštýna vytlačena a 16. června propukla válka. Většina německých států zvláště Bavorsko, Württenbersko, Sasko a Hannoversko stály při Rakousku, a byly odhodlány společně s ním se o Prusko rozdělit. Též Napoleon III. čekal, že po porážce Pruska, jež byla v Evropě pokládána za jistou, rozšíří nad Rýnem hranice svého císařství. Část rakouského vojska byla sice upoutána v Itálii, ale též Prusko bylo nuceno postavit vojenský sbor nad Mohanem.

*Nástup
vojsk.*

Nejdůležitější ze tří bojišť bylo české. Rakouské vojenství bylo poněkud zastaralé. Síla jeho spočívala v dělostřelectvu a osvědčeném útoku bodákem, podnikaném v hustých řadách. Ty však byly tentokráte vydatným terčem pro pruské jehlovky, z nichž prustí vojáci vystřelili čtyřikrát i pětkrát za minutu. Též rakouská vojenská správa žádala r. 1865 o zavedení zadovek; parlament však odpověděl, že na to není peněz. Mimoto byla v Prusku už od napoleonských dob zavedena všeobecná branná povinnost, takže země měla v starších ročnících mnohem více vycvičených záloh. V Rakousku byla uzákoněna všeobecná branná povinnost teprve r. 1868.²²⁰⁾

Také vrchní vůdce, polní zbrojmistr Ludvík Benedek ze Šoproně, jenž u Solferina zachránil na pravém křídle čest rakouských zbraní, se nevyrovnal Moltkemu, vrchnímu vůdci pruskému, nejznamenitějšímu strategu v druhé polovici minulého století. Cílem Prusů byla Vídeň, cílem Benedekovým Berlín. Prusové však byli rychlejší a postavili tři armády, připravené k vpádu do Čech. Lužická stála u Zhořelce, labská obsadila celé Sasko, odkud 20.000 Sasů přešlo do Čech a bojovalo na levém křídle rakouském. Nejsilnější armáda slezská pod korunním princem stála ve Slezsku u Nisy.

Benedek postavil své vojsko v ohromném oblouku od Krakova až k řece Labi. Hlavní síla byla soustředěna mezi Olomoucí a Josefovem. Zdálo se, že chce napadnout slezskou armádu korunního prince. Ale 17. června se hnul od Olomouce k hornímu Labi, maje namířeno proti armádě lužické. Levému křídlu, posunutému až k Jizeři, velel český šlechtic Clam-Gallas. Mezitím přešla labská armáda přes nechráněné hranice u Šluknova do Čech a svedla s Gallasovým předvojem vítěznou bitku u Kuřích Vod. Též lužická armáda vnikla nestřeženými přechody k Frýdlantu a přes Liberec a Turnov k Podolí, kde též vítězně bojovala. Pak se obě armády spojily u Mnichova Hradiště, svedly o ně s Rakušany prudký boj a Clam-Gallas couvl k Jičínu. Na výšinách před tímto městem pokusil se Gallas znovu rychlý postup obou armád zastavit; byl však 29. června s výšin sehnán a za noci se zmocnili Prusové v pouličním boji i města. Nepřítel měl padlých a raněných 1500, Rakušané 2000 a tolikéž jich bylo zajato.

Korunnímu princovi byl zatím dán rozkaz probít se přes Kladsko do Čech a postupovat k Jičínu. Průsmyky vedoucí z Kladska dovnitř země byly sice hájeny, ale přes tuhé boje u Náchoda, České Skalice, Trutnova a Králové Dvora nepodařilo se Benedekovi zabránit slezské armádě vstup do země. Po bitvě u Jičína pozbyl vrchní vůdce naděje na vítězství a chtěl se vrátit na Moravu; 1. července telegrafoval císaři, aby ujednal mír, že je katastrofa armády neodvratná. Císař odpověděl, třeba-li ustoupit, ať ustoupí, jednat o mír však nemínil před svedením velké bitvy. Rakouské vojsko bylo 209.000 mužů silné, počítaje v to sbor saský, a mělo 770 děl. Bylo rozestaveno severozápadně od Hradce Králové ve třech řadách za sebou na mírných návrších. Za sebou však mělo nížinu, a bylo-li s návrší sehnáno, což se i stalo, nebylo už výhodných míst, na nichž by se mohlo postavit k dalšímu odporu. Pak nezbývalo než prechat do pevnosti a přes Labe, na němž bylo připraveno několik pontonových mostů. Střed bitvěvní linie tvořily vrchy u vesnice *Chlumu* a *Lípy*, na jejichž severozápadních svazích byla stupňovitě nad sebou umístěna spousta dělostřelectva. S návrší u Lípy řídil Benedek bitvu. Pruské tři armády byly silné 220.000 mužů, ale nejsilnější z nich, slezská, pod korunním princem, byla několik hodin od bojiště vzdálena, a teprve ráno o čtyřech hodinách jí bylo oznámeno, že toho dne bude bitva. Benedek, jemuž se nepodařilo zabránit korunnímu princovi vstup do země, doufal alespoň, že spojené dvě armády o 124.000 mužích porazí dříve, než zasáhne princ do boje.

Pruské vojsko, při němž byl král Vilém, Moltke a Bismarck, postupovalo několika proudy od Jičína přes Hořice k Hradci a 3. července kolem osmé hodiny narazilo na soustředěný odpor veškeré rakouské moci. Bitva, jež se rozpoutala, byl především boj dělostřelecký; několik set děl hřímalo od rána do poledne. Prusové dobyli vsi Sadové, dále však proniknout nemohli. Usilovné útoky pěchoty, podnikané s té i oné strany, zůstávaly omezeny na nepatrné posuny. Převaha byla na straně rakouské a vítězství mělo být dovršeno všeobecným útokem a prolomením pruských řad. Nežli však k tomu došlo, dorazila ze severovýchodu na bojiště armáda korunního prince, brodíc se po kolena rozmoklými poli, poněvadž časně z rána spadl hustý déšť. Směr pruským

Bojiště.

*Bitva
u Hradce Kr.
3. čc.*

odflům udávaly dvě osamělé lípy na pahorku u Hořiněvsi. Její příchod přivodil v bitvě neočekávaný obrat, podobný onomu, jaký způsobilo zasažení Blücherovo u Waterloo. Pravé rakouské křídlo bylo jí zatlačeno k jihu a za prudkého boje se zmocnily sbory korunního prince Chlumu, Lípy a Rozběřic, a tak se octly za zády dosud vítězného rakouského centra. Zoufalé pokusy rakouských záloh o znovudobytí Chlumu byly udušeny v proudech krve. Jeden rakouský sbor o 20.000 mužích prořídil za útoku, trvajícého 20 minut, na polovici.

Zvítěly. Kolem čtvrté hodiny byla porážka dokonána a Benedek se snažil zachránit vojsko už jen před obklíčením a hromadným zajetím. Před postupujícím vítězným nepřitelem couvaly a prchaly rakouské voje do Králové Hradce a Pardubic. Dosti vojáků utonulo v zatopeném pevnostním okrsku a ve vlnách Labe. Prusů padlo a bylo raněno v této bitvě 9.000, Rakušanů a Sasů 22.000, zajato jich bylo 12.000 a pozbyli 187 děl. Hned po bitvě postoupil František Josef Benátsko Napoleonu III. v naději, že francouzský císař pohne Itálii k míru a že sám vpadne nad Rýnem Prusku v bok. Italský král se však k míru pohnout nedal a Napoleon vhodnou příležitost k válce s Pruskem promeškal.

Obsazení Prahy. Zprávy o úspěších Prusů způsobily v Praze velký strach. Císař Ferdinand, vojenské i civilní úřady opouštěli chvatně město, též dosti měšťanstva odjíždělo k Plzni a Čes. Budějovicům. Korunovační klenoty byly odvezeny do Vídně a hrob sv. Jana do Salcburku. Purkmistr Dr. Bělský a Kardinál Schwarzenberk umluvili v Chvalech s pruským velitelem podmínky o obsazení Prahy. Dne 8. července vtáhlo 8.000 Prusů Poříčskou branou za vřískavé hudby do hlavního města Čech, vesměs starší, vousatí mužové. Praha je živila sedm týdnů; co si mimo to koupili, platili hotově. S leckým se domluvili česky nebo polsky. V Brně zato byli Prusové přijati velmi přátelsky.

Boje v Itálii. Válečné události v Itálii, třebaš příznivé, měly podřízený význam. Arcivévoda Albrecht zvítězil skvěle nad Italy přes jejich velkou přesilu hned 24. června u *Custozy*. Pak odvážel vojsko k Vídni a Italové obsadili vyprázdňené Benátsko. Benedek ustoupil od Hradce k Olomouci. Prusové namířili přímo k Vídni a Benedek tam táhl oklikou přes Malé Karpaty a Bratislavu, poněvadž severní dráha se octla v rukou nepřátel. Prusové zaplavili i západní Slovensko. Ve Slezsku měl Bismarck připravenou Klapkovu legii z uherských dobrovolníků, jež by podle potřeby vpadla do Uher a vzbudila tam povstání. Ale již 26. července učinilo příměří v *Mikulově* sedmitýdennímu válčení konec. Bismarck nechtěl rakouského císaře příliš pokořit, předvídáje, že bude v budoucnosti jeho přátelství potřebovat, a s velkou námahou tam odvrátil pruského krále od úmyslu získat alespoň severní kraje Čech. Dne 23. srpna byl ujednán v Praze mír. Rakouský císař vystoupil z německého spolku a zaplatil Prusku 20 milionů dolarů válečné náhrady.

Italové se chtěli vyznamenat alespoň na moři. Admirál Persano vyplul s 23 loďmi z Ancony a dobýval rakouského ostrova Visu. Po dvou dnech se však přihnal rakouský viceadmirál Tegetthoff v čele stejné námořní moci a ve čtyřhodinné bitvě potopil

(20. července) Italům dvě lodi. Benátsko jim však zůstalo. Polní zbrojmistr Benedek byl povolán před válečný soud, císař však proces zastavil s odůvodněním, že není zákona, jež by stanovil trest za nedostatek vyššího vojenského nadání.

Vídeňský dvůr pomýšlel nejprve na odvetu Prusku a svěřil řízení zahraničních věcí Beustovi, bývalému ministru saskému, jenž proslul jako hlavní odpůrce snah Bismarckových. Dále hleděl dvůr uspokojit Němce a Maďary tím, že se chystal udělat jedny pány západní a druhé pány východní polovice říše. Tím byly zkříženy záměry Belcrediho, jenž chtěl Rakousko rozdělit nikoliv na dva, nýbrž na pět samosprávných celků. V únoru r. 1867 se Belcredi svého úřadu vzdal a ministerským předsedou se po něm stal Beust, nepřítel Slovanů a první protestant, jenž byl v Rakousku na tento úřad povýšen. Ten se s maďarským politikem Deákem brzy shodl a ujednal s ním „rakousko-uherské vyrovnání“, jímž byl v říši zaveden dualismus. V Uhrách byla obnovena ústava z r. 1848, Sedmihrady splynuly s Uhry v jeden celek, Chorvatům zůstal vlastní sněm a samospráva, ale byli zastoupeni i v uherském sněmě. Skvělá korunovace Františka Josefa v Budapešti (8. června 1867) byla slavným zakončením vyrovnání.

Rak.-uherské vyrovnání 1867.

Rakousko tvořily dva státní útvary. Západní slul: „království a země na říšské radě zastoupené“, východní část tvořilo království uherské. Běžně a neúředně bývaly nazývány Předlitavskem a Zalitavskem. Celek slul od r. 1868: Mocnářství rakousko-uherské. V Předlitavsku byl mocnář císařem, v Uhrách jen králem. Byly to uvnitř dva státy, navenek jedna říše. Byla tři říšská, společná ministerstva: zahraničních záležitostí, vojenství a společných financí. Odpovědná byla delegacím, 60členným výborům, voleným v obou sněmovnách jak v Předlitavsku, tak v Uhrách. Zasedaly střídavě ve Vídni a v Budapešti, ale usnášely se každá zvlášť, nesplývajíce v jeden sbor. Poněvadž se vojsko stalo institucí říšskou s německým velením, vymohli si Maďaři honvédy s velením maďarským a pro stejnoměrnost byla zavedena i v Předlitavsku zemská obrana. Poněvadž se společné výdaje hradily především z výnosu cel, jichž se v předlitavských zemích vybralo daleko více, platily uherské země na celostátní potřeby sotva třetinu. Oba státy pak měly řadu státních ministerstev, odpovědných vlastním sněmovnám. Bylo dvoje různé občanství, různé zákony, školství, každý stát měl své vlastní dráhy. V Uhrách byla státní řečí maďarština, v Předlitavsku státní řečí nebylo. Jednota obchodní a celní mezi oběma útvary bývala umlouvána od ministerstev obou států, obyčejně na deset let.

Jedna říše, dva státy.

Užší říšská rada království a zemí neuherských přijala vyrovnání jako hotovou věc a 21. prosince 1867 schválila řadu ústavních zákonů, jež sluly *ústavou prosincovou*. Jí se spravovala předlitavská část říše až do svého pádu.

Rozpoltěním Rakouska, jehož se Čechová nejvíce obávali, kleslo české království skoro na pouhou provincii Předlitavska, což naplňovalo celý národ velkou hořkostí a hněvem. Národ napjal v těchto letech na uhájení svého státního práva všechny síly a použil k tomu celi všech prostředků, jež byly po ruce. Tento boj byl veden za okol-

Boj o české státní právo.

ností velmi nepříznivých. V té době dosáhlo Prusko svými vítězstvími nad Rakouskem a Francií neslýchaných vojenských úspěchů, na něž byli hrdi i Němci rakouští, a německá veřejnost, až na řadu čestných výjimek, stavěla se proti českým snahám příkře a odmítavě. Čeští Němci byli v tomto odporu proti českým snahám utvrzováni i vědomím své hospodářské převahy. Rozvíjeli se v té době velmi zdárně na jejich území moderní velkopřemysl. Podstatnou účast na státoprávním českém boji měla česká i moravská šlechta. Rozestoupila se na dva tábory: šlechtu ústavní, v jejíž čele stáli Auersberkové, přející vídeňskému centralismu, a šlechtu historickou, která po

*Historická
šlechta.*

boku vůdců občanských hájila starodávných práv českého království. Byli to především Schwarzenberkové, Černínové, Harrachové, Lobkovicové, jejichž mluvčí byli Jaroslav Clam-Martinic a Lev Thun.

Staročeši. Rieger, Palacký, Brauner a největší část českých poslanců velmi cenili spojení s historickou šlechtou a byli od r. 1863 nazýváni Staročechy. Eduard Grégr s hrstkou stejně smýšlejících kladli větší důraz na zásady svobodomyšlné a demokratické a byli nazýváni Mladočechy.

Za hlučných příprav k uherské korunovaci vypravila se do Ruska k etnografické výstavě v Moskvě četná deputace, vedená Palackým, Riegre a Erbenem. V obou hlavních městech byla přijata s velkou slávou a car Alexander II. oslovil v Carském Selu české hosty pozdravem: „Rodnyje bratja v rodnoj zemi!“ V Rakousku vzbudila tato pouť nemalý rozruch; v českých zemích se pak začala zpívat a hrát hymna: „Bože nám cara chraň“ a policie měla mnoho práce s jejím stíháním.

V srpnu téhož roku 1867 byly vezeny české korunovační klenoty z vídeňské dvorní klenotnice do Prahy. Vlak jel českými zeměmi za noční tmy, ale na všech nádražích od Břeclavy až k Praze hlučně pozdravovaly českou korunu velké davy lidu. Na návrších a chlumech plály slavnostní ohně, hmoždíře hřímaly, zvony hlaholily, hudby jásaly. V Praze byl svatováclavské koruně připraven hotový triumf. V zaskleném arcibiskupském voze byla přivezena do chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně, kde kardinál Schwarzenberk měl slavné bohoslužby a zapěl Te Deum. Pak byly klenoty vystaveny v chrámě sv. Víta. Zato velmi chladně byl přijat císař, když přijel 21. června r. 1868 do Prahy na svěcení Eliščinu mostu (nyní Štefánikova). Z nádraží jel na hrad skoro prázdnými ulicemi a obřadu svěcení se zúčastnily jen úřady a německé spolky. Sokolové a jiné české spolky uspořádali výlety za Prahu. Zrovna v době slavnosti u mostu uctily zástupy studentstva na Staroměstském náměstí výročí popravených pánů provoláním „slávy“ a zapěním hymny „Hospodine, pomiluj ny“. Odpoledne oslavovali na Bílé hoře padlé tain bojovníky a v městě byly strženy velkoněmecké prapory.

*Deklarace
1868.*

V srpnu téhož roku podali čeští a moravští poslanci vládě tak zvanou deklaraci, podepsanou o sv. Janě, v níž se co nejrozhodněji ohrazovali proti tomu, aby české království utonulo v novém, nikdy nebývalém státním útvaru, a prohlašovali, že český stát je k ostatním zemím v poměru pouhé personální unie. Byli zato zbaveni zemských mandátů; národ je však všechny volil znovu.

V březnu r. 1869 podal Rieger v Paříži Napoleonu III. memorandum, v němž dokládal, kterak zájem Francie toho žádá, aby se v Rakousku stalo po právu všem národnostem. V prosinci r. 1870 podali čeští poslanci Beustovi, ministru zahraničních věcí, memorandum, obsahující obranu práva sebeurčení národů, a také protest proti tomu, aby vítězné Německo si přisvojovalo některé části Francie. Francouzský národ dosud chová tento projev ve vděčné paměti. Na památných místech jako na vrchu Řípu, Blanšku, na Žižkově, na Dobeníně, na Hůrce u Opavy a jinde byly pořádány hlučné tábory lidu, při nichž řečníci tlumočili spravedlivé tužby národa. Největější národní manifestací bylo kladení základního kamene k národnímu divadlu ve dnech svatojanské pouti r. 1868.

Císař, jemuž přece jen na tom záleželo, aby uspokojil živelní a neutuchající tužby českého národa, pověřil r. 1871 sestavením ministerstva hr. Hohenwarta a uložil mu, aby hledal s Čechy vyrovnání. Tehdy se stali po prvé ministry i dva Čechové, Karel Habětínck a Jos. Jireček. Českým požadavkům vycházel také upřímně vstříc ministr obchodu a národohospodářský spisovatel Albert Schäffle z Württenberska.

Fundamentálky 1871.

Hohenwart ujednal s českými vůdci dohodu, pojatou do 18 tak zvaných fundamentálních článků, vypracovaných třicetičlenným výborem českého sněmu. Fundamentálky se snažily zachránit českému království nejnütnější míru politických práv. Uznával se jimi hotový dualismus, poslanecká sněmovna předlitavská se jimi měnila v kongres delegátů a pravomoc českého sněmu se jimi zvyšovala. Dvorský český kancléř, jímž se měl stát český místodržící Bohuslav Chotek, tvořil by s několika jinými *zemskými* ministry *zemskou* českou vládu, spravující veškeré školství, soudy, finance a úřady. Předlitavským ministrům by podléhaly dráhy, věci vojenské, pošty. Za nepřítomnosti německých poslanců schválil fundamentálky český sněm, vyslovil s nimi souhlas i sněm moravský i několik poslanců slezských; 12. září jim udělil předběžné potvrzení i císař a již po třetí slavně slíbil, že se dá po příkladě svých předků korunovat za českého krále. Před korunovaci by byl přísahal, že bude vládnout podle ústavy ve fundamentálkách obsažené. Jak Ferdinand V., tak arcivévoda Albrecht, vítěz u Custozzy, schvalovali tyto císařovy kroky, jež smiřovaly rakouskou dynastii s Čechy, prvním slovanským národem v monarchii, a zabezpečovaly jí trvalé panování.

Uveřejnění fundamentálek však vzbudilo mezi Němci (mimo Tyrolsko) a mezi Maďary velkou nevoli. Beust pozval do Rakouska císaře Viléma I. a ten vyslovil v Išlu k rakouskému císaři žádost, by nedopouštěl, aby do Německa pronikaly německé „výkřiky bolesti“. Jméncem vlády uherské varoval císaře před fundamentálkami hrabě Andrássy. V korunních poradách koncem října byly fundamentálky od německých a maďarských rádců zavrženy. Císaře nepřivedlo skoro nic z rovnováhy; rozčilil se jen při rozhodování o závažných věcech. Takovou byl i zmar českého vyrovnání. Celé dopoledne nesměl nikdo vkročit do jeho pracovny, v níž rychle přecházel sem a tam, hlasitě sám k sobě hovoře. Konečně se přiklonil k stranám, jež se mu zdály silnější; dal se zvíkat ve svém lepším přesvědčení, císařské slovo zrušil a od fundamentálek odstoupil, netuše, že tím znetvořené říši kope hrob.

Jejich zmaření.

*Roztrpčenost
Čechů.* Čechové utrpěli v boji o svůj stát jednu z největších porážek, jež způsobila velké rozčarování. Český sněm ústy knížete Karla Schwarzenberka prohlásil, že národ chce při svém právu stát až do těch hrdel a statků. Palacký, jenž již r. 1865 napsal památná slova: „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm“, vmetl nyní Vídňi ve tvář slova sv. Augustina: „Remota iustitia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia“ (Bez spravedlnosti, což jiného jsou království, leč velká lotrovství). Císařský list z 12. září 1871 byl šířen v milionech výtiscích, že policie a četnictvo jej nestačily strhovat, konfiskovat a vinníky trestat. Místodržícím v Čechách se stal generál baron Koller, který již r. 1848 v tomto úřadě smutně proslul bezohlednou příkrostití. Pomocí chabrusu, peněžní společnosti, kupovala vláda hlasy a velkostatky, a ve volbách r. 1872 dosáhla v kurii velkostatkářů a tím i na českém i moravském sněmě většiny. Čechové vzdorovali a neobeslali ani zemského sněmu ani říšské rady. Vláda zato odňala zemským sněmům právo obeslat říšskou radu a uzákonila r. 1873 přímé volby. Lidem zvolení říšští poslanci sice do Vídně nešli, ale váha zemských sněmů tím opět poklesla a centralisace přituzila. Rozčarování a hněvy této doby výstižně tlumočí Čechovy „Písně otroka“. Kořeny dynastie, zdánlivě hluboce zapuštěné, začaly podesýchat a základy mocnářství staletími zpevněné se uvolňovat.

*Přímé volby
1873.*

*Zrušení
Matic Slovensk.
1875.* Ještě těžší rány dopadly na národ slovenský. R. 1874 mu byla zavřena matiční gymnasia a r. 1875 ministr vnitra Koloman Tisza zrušil Matici Slovenskou. Sbírký byly rozvlečeny, v budově umístěny župní úřady, z peněz vydávány vládní slovenské noviny a časopisy. Ministr pak ve sněmě rozhorleně prohlásil, že slovenského národa není. Dojemně to vystihl dějepisec Sasinek, když uprostřed chorvatských vlastenců s pohnutím zvolal: „Dejte nám z oleje vašeho, neboť naše světla zhášejí“.

*Zbývky
státní bu-
dovy.*

České království splynulo s předlitavským státním útwarem, v němž vládl vídeňský parlament a rozkazovali rakouští ministři. Česká státní budova však nezmizela beze stopy; byť byla stržena střecha a zbořeno zdivo, zůstaly zasypané základy a trčely značné trosky. Všechny rakouské korunní země měly své zemské sněmy. Jejich usnesení vykonávaly zemské výbory. Sněmu i výboru předsedal císařem jmenovaný hodnostář, zvaný v Čechách nejvyšší zemský maršálek, na Moravě zemský hejtman. Jak Čechy tak Morava zůstaly mimoto jednotkami správními. Spravovali je místodržící a těm byli podřízeni okresní hejtmáni. Pravomoc okleštěných zemských sněmů se vztahovala na obecné, dílem i na střední školství (na př. reálky), část dopravních prostředků, zdravotnictví, náležel jim i dozor na samosprávu okresů a obcí.

*Politika
drobných
zisků.*

Trpný odpor pomalu ochaboval a docházelo se k přesvědčení, že třeba změnit způsob boje. R. 1878 přišli zase čeští poslanci na sněm zemský a r. 1879 šli i do říšské rady. Moravané se tam vrátili už dřív. Všichni však podali státoprávní ohražení, že vstupením na půdu říšské rady v ničem nezadávají právům českého království, naopak že používají této tribuny k přednesení žalob na křivdy a bezpráví, jež se mu stala. Čeští vůdcové nepouštěli s myslí velkého osle, obnovit za vhodné příležitosti zaniklý český stát; ale politický zápas pozbyl dřívější velkorysosti. Přestalo se bojovat ve

velkých bitvách o velké sázky a volena „politika pozitivní“, již přikazovaly dané okolnosti, to jest politika drobných zisků na poli hospodářském a osvětovém.

Slované a Románi sice měli v rakouském parlamentě většinu, ale vládě se podařilo získat Poláky dvěma universitami (v Krakově a Lvově), povolením značné míry samosprávy a zavedením polštiny jako úřední řeči v celé Haliči. Těchto výhod jim vláda dopřála na úkor Rusínů, kteří byli od Poláků utiskováni. Ale při rostoucí roztržiténosti stran nedalo se vládnout ani bez Čechů. Bývali z nich bráni jeden nebo dva ministři a český klub schvaloval předlohy zákonů za různé ústupky a výhody.

R. 1848 byla šestitřídni gymnasia rozšířena na osmitřídni. Po r. 1859 se jich v Čechách začala část počesťovat. Na Moravě vznikla první česká gymnasia teprve r. 1867, a to v Brně a Olomouci. R. 1868 byla rozdělena pražská technika na českou a německou, universita teprve r. 1882. Česká technika v Brně byla založena r. 1899.

Školství.

Tuhý boj musil národ vést o rovnoprávnost jazyka ve své vlasti. Vnitřním úředním jazykem byla němčina a se stranami se jednalo podle potřeby v té neb oné řeči. Když vláda vyšla Čechům vstříc a tuto dávnou praxi ministerským nařízením „Stremayarovým“ roku 1880 v celých Čechách potvrdila, popudila tím české Němce. Opustili český sněm a začali usilovat o uzavřené území, v němž měla být úředním jazykem jen němčina.

Boj o jazykové právo.

Za ministerstva Taaffova byly národností poměry v Čechách roku 1890 mezi Staročechy a vládou upraveny tak zv. *punktacemi*, návrhem to zákona, v němž si obě strany činily ústupky. Česká země se jimi dělila na chráněnou část německou a na německo-českou, bez vnitřní české řeči. Mladočeši zvedli proti punktacím ve veřejnosti velký odpor, dohodu zmařili a v říšských volbách r. 1891 úplně ovládli pole proti Staročechům. Některé kusy v punktacích zjednané však byly provedeny. Zemská školní a zemská zemědělská rada byly rozděleny na českou a německou, a vrchní zemský soud byl rozdělen na senát německý a český (dvojjazyčný).

Punktace 1890.

Polský hrabě ministr Badeni, chtěje národnostním sporům udělat konec, prohlásil r. 1897 oba zemské jazyky při státních úřadech v Čechách a na Moravě ve vnější i vnitřní službě za rovnoprávné. Mezi Němci však vzbudilo toto nařízení velké pobouření. Parlament se stal jevištěm pustých scén, jimiž bylo jednání znemožněno, došlo i k shluknutí lidu před parlamentem. Německoliberalní strana v německé říši utvrzovala demonstracemi v Drážďanech a projevy universit rakouské soukmenovce v odporu proti Čechům. Ještě téhož roku ministerstvo Badeniho odstoupilo a jeho odchodem padla i jazyková nařízení. V Praze došlo k nepokojům a vyhlášení mimořádného stavu.

Jazykové nařízení Badeniho 1897.

Baron Gautsch rozdělil r. 1898 novým nařízením Čechy na oblast s úřední řečí buď českou, buď německou a na oblast smíšenou, dvojjazyčnou. Ale i tato nařízení musila být po roce pro neumdlévající odpor Němců odvolána.

Gautschova 1898.

Boj o jazykovou rovnoprávnost byl zároveň bojem o české menšiny. Z českého nitrozemí neutuhal příliv obyvatelstva do průmyslově vyspělých krajů na úpatí Rudohoří a Sudet. Čechové

Matice školská 1880.

nechtěli nechat své menšiny, hospodářsky závislé, odnárodnit a r. 1880 zřídili k jejich záchraně Ústřední matici školskou. Kde se české menšiny udržely, měnily národnostní ráz kraje, zvláště na Teplicku a Mostecku, kde byla německá država podemílána. Nejvíce synů se našemu národu odcizilo ve Vídni.

† 1902. Dály se i pokusy o odtržení německého území od pražské arcidiecése zřízením biskupství v Chebu. Královéhradecký biskup Brynych však upozornil římskou kurii na postranní úmysly těchto kroků a varoval, aby nedávala nepřátelům církve v Čechách do rukou novou zbraň. Vlny národnostních bojů se vzdouvaly stále výš a ochromovaly působnost předlitavského státního ústrojí. Obstrukci německou vystřídala česká, parlament pozbyl dělnosti a vláda častěji opatrovala státní nezbytnosti cestou absolutní na základě § 14. Pro odpor Němců přestala však r. 1908 činnost českého sněmu a r. 1913 jmenoval císař na místě zemského výboru správní komisi.

Volební právo a strany. Hr. Badeni přidal r. 1897 k čtyřem kuriím (velkostatku, obchodním a živnostenským komorám, městům a venkovským obcím) kurii pátou, v níž volilo veškerenstvo státních občanů. Tím bylo připuštěno k volebnímu osudí i dělnictvo, jež prohlašovalo tuto kurii za svou. Celkem bylo toho roku v Předlitavsku zvoleno 17 sociálních demokratů, z toho v Čechách 7, 5 Němců, 2 Češi, jeden na Smíchově, druhý v Plzni.²²¹⁾ Kdežto všichni čeští poslanci podali ve vídeňském parlamentě obvyklé státoprávní ohrazení, ohlásili dva socialisté svůj vlastní program, ve kterém jako úhlavní nepřátelé národa byly jmenovány lakotná buržoasie a vládychtivá feudální šlechta. Úsilí o české státní právo nazvali vyhrabáváním ztrouchnivělých dokumentů a vábením lidu na bludné, fantastické cesty. Tento projev socialistů a jejich brojení proti Badenimu způsobilo v českém národě velké pohoršení a mezi Němci pochopitelný jásos. Ještě téhož roku se odštěpila od sociálních demokratů strana českých socialistů, která se snaží sloučit s některými myšlenkami socialistickými i snahy národní, a shromáždila pod svůj prapor i část živnostnictva a drobného úřednictva.

Volební právo. R. 1907 za ministerského předsedy Becka byly odstraněny kurie a uzákoněno všeobecné rovné právo hlasovací, ale při dělení zemí ve volební okresy byli Čechové zkráceni. Dřívější národní strany byly rozbity a do popředí vystoupily strany založené na zájmech hmotných. Poslední rakouský parlament vyšlý z voleb r. 1911 měl 553 členů a byl roztržěn asi na 30 stran. Čechů bylo 144 a dělili se na 11 stran a frakcí. Tato nojednota byla také jednou z příčin, že nedosáhli všeho, oč usilovali. Nejsilnější byly strany socialistické (dohromady 39 členů), Mladočechů bylo 14, Staročech 1, poslanců hájících program katolický bylo 7, z Moravy.²²²⁾ Ještě roku 1907 jich bylo 17, z Moravy i z Čech.

Kulturní rozkvět. Jakkoli náš národ pozbyl samostatnosti a z vybraných daní především těžila Vídeň, jež vzrostla na dvoumilionové město, pak alpské zomě, kde vláda zbudovala nákladné horské dráhy, a pro osvětové potřeby německého národa vydržovala pět universit, přesto se dopracoval náš ostrkovaný národ znamenitých úspěchů na poli hospodářském i kulturním a doháněl národy západní. Dobou na talenty nejbohatší, klasickou, je sedmé, osmé a deváté desetiletí minulého věku. Tehdy stáli na vrcholu tvorby Neruda, Čech a Vrchlický, tehdy skládal svá nedostižná díla tvůrce české hudby Bedřich Smetana, Dvořák a Fibich. Nejznamenitější malíři byli Jos. Mánes, Brožík, Aleš, Ženíšek, v sochařském umění vynikli Levý a Myslbek, ve vědě Gebauer, Goll, Masaryk, Král a j. Na sklonku minulého století se zrodila nejvzácnější díla českého ducha, uložená v národní svatyni umění a věd.

Na kvartýr

28. Husar

Čechové měli z rakouských národů nejméně analfabetů (asi 3%). Vyššímu vzdělání sloužilo víc než sto gymnasií, reálek a reálných gymnasií, nepočítaje škol dívčích a odborných. Hlasité volání po druhé české universitě bylo zatím oslyšáno. Zato na pražské bývalo zapsáno skoro 5.000 posluchačů. *Školství.*

Nemenších úspěchů bylo dosaženo na poli hospodářském. Obyvatelstvo se od r. 1848 zdvojnásobilo a žilo ve značném blahobytě; nebyloť po dlouhou dobu válek ani nakažlivých nemocí. V Čechách se už živilo víc lidí průmyslem než zemědělstvím, ale většina velkopřůmyslu byla v rukou německo-židovských. V šedesátých letech byly zakládány cukrovary a pěstěním cukrovky se velmi povznesla zámožnost selského stavu v Polabí a na Hané. Piva se v Čechách uvařilo asi 12 mil. hl. Železnic bylo na československém území 14.000 km, směřovaly k Vídni a Budapešti. *Hospodářský rozkvět.*

Kolem Prahy se zvedl věnec nových měst (Bubny, Holešovice, Karlín, Žižkov, Vinohrady, Smíchov), a v celé Velké Praze žilo více než 600.000 obyvatel. Po pruské válce byla Praha jako pevnost zrušena, město kupovalo kusy hradeb, bořilo je a na jejich místě vznikaly sady a široké třídy. Od r. 1912 byla zásobována káranskou vodou; vodovod byl budován šest let. První elektrická tramvaj byla vystavěna na Letnó r. 1891, do Vysočan r. 1895. *Praha.*

Čechové těžce nesli nadvládu německého kmene, sebevědomého na vojensko a hospodářské úspěchy, jichž v posledním padesátiletí v Evropě dosáhl, a panujícímu rodu nemohli zapomenout, že vzdávaje se státní moci, nevrátil ji českému sněmu, jemuž ji postupně odnímal, nýbrž že ji vložil do rukou německých ministrů a předlitavského parlamentu, v němž se zástupcové českého národa musili jako milosti usilovně domáhat toho, nač měl národ právo. Není divu, že za strašné války, jež otrásla samými základy evropských států, národ se zřekl panovnického rodu, jenž si nedovedl získat jeho důvěry a přízně. Stalo se to, co předvídali a před čím varovali i prozíraví němečtí státníci, na př. dr. Lammasch, poslední rakouský ministerský předseda, jenž však svůj úřad zastával už jen deset dní. *Nespokojenost Čechů.*

Kdežto Čechové si přece pořídili a vymohli, byť svízelně a pracně, podmínky k plnění vyšších národních úkolů a čestně závodili s jinými národy, zakrňovala a usychala východní větev československého národa pod barbarskou vládou víc a více, a její úplné odumření v dohledné době bylo pokládáno za neodvratné. Chudá půda vyháňala mnoho Slováků do Ameriky a slovenští drotari byli známí skoro po celé Evropě. Z 3.599 obecných škol církevních, státních a soukromých bylo jen 340 slovenských. Byly to školy církevní, katolické a evangelické; a od r. 1907 i v těch bylo vyučování z polovice už maďarské.²²³) Ostatní obecné školy byly výlučně maďarské. Přes 30.000 dětí tam nechodilo do školy, dobrá polovice obyvatelstva neuměla číst a psát. I do kostelů, posledního útulku slovenštiny, pronikal příboj cizího brebentění. Školství, vojenská správa, úřady, církevní vrchnosti, slovem celý aparát veřejné moci slovenštinu odstrkoval, uváděl ji v nevážnost a dusil. Rodiče byli lichými sliby přemlouváni, aby posílali dítky na výchovu do maďarského kraje; i násilím byly brány na výchovu do rodin na dítky chudých, aby se naučily samospasitelné státní řeči. Žáci byli pro „panslavismus“, t. j. národní smýšlení trestáni, redaktoři vězněni. Řada vlastenců osvědčila herojskou lásku a obětavost k svému národu. K těm patří na př. Andrej Kmeť, katol. farář, botanik a archeolog. R. 1895 založil „Museální slovenskou *Utrpení Slováků.*

společnost“, roku 1906 položil v Turčanském Sv. Martině základní kámen k musejní budově; třetina sbírek byla od něho. Několik časopisů náboženského obsahu vydával pro lid „Spolek sv. Vojtěcha“, založený v Trnavě r. 1870. Nejvýznačnější básníci té doby byli Hurban-Vajanský a Hviezdoslav. Pomoc bylo lze očekávat jen od všeobecného, tajného hlasovacího práva, ale proti tomu se Maďaři vzpírali. Volby tam byly veřejné, pověstné úplatností, neboť jen tak mohli být v celých Uhrách zvoleni vládní kandidáti. Slováci místo 45 poslanců mívali dva nebo tři.

A tak se zdálo, že na dvoumilionový národ je už položen náhrobní kámen. Vtom otřásla strašná válka Evropou, balvan se odvalil a slovenský národ vystoupil z hrobu čilý a svěží.

VZNIK ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA (1914-1918).

Při propuknutí světové války každý Čech pocítil záhy záchvěv, že jde o bytí a nebytí rakousko-uherské monarchie. Její 84letý panovník byl takřka zosobněným symbolem její přežitosti. Stín zastaralosti spočíval na jejím státním ústrojí. Dualismus, vyrovnaní z roku 1867, bylo provisorium, přechodné řešení jejích složitých poměrů, nikoli definitivní úpravou. Všude jinde vyrůstaly státní budovy z živoucí půdy stupňovaného nacionalismu nebo se na ní utvrzovaly. Národní cítění bylo velemocnou vzpruhou snah kulturních i mocenského rozpětí. Jen v Rakousku byly tyto novodobé živelní síly ve slovanských a románských národech dušeny. Politická moudrost tamních státníků záležela ve vymýšlení nekalých prostředků, jak neúprosnou logiku dějinného vývoje brzdit, roztočené kolo času v jeho pohybu zarážet.

*Přežitost
Rakouska.*

Maďaři usilovali o maďarské velení pro uherské jednotky říšské armády. Císař se jich bál. Bál se i domácích Němců, upírajících v duchu všenežmecké politiky zraky toužebně k Berlínu. Čechové, jejichž řeč byla v českých zemích upřena rovnoprávnost, upírali je ještě dále, na slovanský východ. Monarchie se podobala velikému kotli, v němž to zlověstně vřelo národními spory. Rakousko těmito sváry uvnitř rozleptané, dozrálo k rozkladu. Nebyl to živoucí národní organismus, nýbrž slepenec, mechanismus, spjatý dynastií. Národnostní myšlenka se mu stala osudnou pákou, která je do základů rozvrátila.

*Odstředivé
snahy.*

Bismarckovo Německo vzniklo vytlačení Rakouska z německého spolku, svobodná Itálie jeho vytlačení z Pádské nížiny. Náhrada byla hledána na Balkáně. Tam se přeneslo těžisko rakouské expanse. R. 1878 za rusko-turecké války si vyhradilo obsazení Bosny a Hercegoviny, jež po 30 letech r. 1908 anektovalo a prohlásilo za součást říše. Sultán byl odškodněn 54 miliony zlatých korun.

*Bosna a
Hercegovina.*

Tím však bylo nejvyšší měrou pobouřeno Srbsko, jehož panovníci se cítili povoláni k podobnému úkolu, jaký v Německu splnili králové pruští a v Itálii králové sardinští. Též oni měli velké dějinné poslání - spojit roztržštěné kmeny srbsko-charvátské v jeden politický celek.

Za války balkánské, když se turecká moc hroutila pod ranami jižních Slovanů, vybízel německý a maďarský tisk vládu, aby zakročila ve prospěch Turecka. K tomu

1912-13.

- Albanie.* nedošlo, ale Rakousko vymohlo zřízení albánského státečku, jen aby bylo Srbsko odsunuto od moře, kterého tak potřebovalo, a jeho obchod byl nadále vydán zlo-
myslnému poškozování se strany Maďarů.
- Plán eničů Srbsko.* Za světové války chtěla strana austro-maďarská zničit Srbsko, rozdělit se o ně s Bul-
harskem a přes jeho trosky razit cestu do Orientu Německu, jehož kapitálem se po-
čalo povznášet hospodářsky Turecko, které se mělo stát německou kolonií.
- Vítězná odlika lékem.* Conrad Hötzenorf, náčelník generálního štábu, viděl ve vítězné válce nejúčinnější
lék proti vnitřní chorobě senilního státu. Panovník, ozářený vítězoslávou, by rázně
umlčel hlasy nespokojených a tvrdou rukou by je přitlačil k zemi. Byl to čirý ana-
chronismus; úsilí, jež stálo v nejpříkřejším rozporu s duchem času.
- Skončená úloha Rakouska.* Rakousko dohrálo za této války svou dějinnou úlohu. Čtyři století jeho trvání leží
před námi jako zavřená kniha. Vědomí utrpených bezpráví je ještě příliš živé. Ale
po časovém odstupu střízlivá historie patrně zjistí, že i ono mělo své dějinné odů-
vodnění, svůj „raison d'être“. Poukáže se nepochybně na to, že jen sjednocením men-
ších celků v Podunají mohla být postavena pevná hráz proti návalu sveřepých Turků,
dále že náš národ jen s vynaložením veškeré síly onoho soustátí byl zachráněn před
dravou výbojností pruských králů. Případně to bylo znázorněno srovnáním s ptákem
v kleci, která tísni, ale také chrání.
- Císař František Josef.* František Josef, nejstarší monarcha v Evropě, nezůstal ušetřen za své dlouhé vlády
těžkých ran osudu. Jeho bratr Maxmilián, císař mexický, byl zastřelen povstanci
(1867), jeho jediný, 30letý syn Rudolf byl (1889) zabit na záletech, jeho choť Alžběta
Bavorská byla ukrutným způsobem (1898) v Ženevě zavražděna italským anarchistou.
A přece míra zla ještě nebyla dovršena. Císař trpěl mezi důstojnictvem souboje, ale
také v jeho rodině takřka neusychala krev, prolitá zločinnou rukou.
- Sarajevská vražda 28. č.* Dědicem trůnu se stal František Ferdinand (nar. 1863), oddaný s Žofíí Chotkovou,
povýšenou na vévodkyni z Hohenberku. Nový následník odsuzoval dualismus jako
neštěstí Rakouska, byl odpůrcem Maďarů a byl odhodlán přebudovat Rakousko ve
smyslu federalistickém. Byl to po dlouhé době opět první rakouský princ, jenž si
zřídil nádherné sídlo uprostřed Čech na Konopišti u Benešova. V červnu r. 1914 se
konala vojenská cvičení v Bosně, jichž se účastnil i arcivévoda. Při projížďce Sara-
jevem hodil bosenský student Cabrinovič, pravoslavného vyznání, na nenáviděné
hosty dvě pumy. První však nevybuchla a druhá zranila arcivévodova pobočníka.
Při druhé jízdě zastřelil jiný student, Princip, oba manžely dobře mířenými ranami
z revolveru. Stalo se to 28. června r. 1914, podle pravoslavného kalendáře 15. června
na Vidov dan, na den sv. Víta, smutně proslulý pohromou na Kosově poli r. 1389.
- Záminka k válce.* Vražda způsobila v celé Evropě velký rozruch. Rakouské úřady prohlašovaly, že
původce atentátu dlužno hledat v Srbsku a Bělehradě. Němci a Maďaři měli vhodnou
záminku k zničení nenáviděného Srbska. Hrabě Hoyos byl vyslán s vlastnoručním
psaním císaře Františka Josefa do Berlína a na důvěrné poradě v Postupimi 5. čer-
vence bylo válečné rozhodnutí Rakouska císařem Vilémem a předními německými

státníky schváleno. Ústřední moci si přály válku hned, dřív než Rusko vybuduje strategické dráhy. Německo mělo ještě jiné důvody k okamžitému započatí války. Nový dědic rakouského trůnu Karel měl za choť Zitu z rodu bourbonského, vládnuvšího kdysi v Parmě, a Vilém II. se právem obával, že by se jejím vlivem mohl budoucí rakouský císař odtrhnout od Německa a přidat k Dohodě.¹⁾

Hrabě Berchtold, moravský šlechtic, rakouský ministr zahraničních věcí, dal 23. července Srbsku ultimatum, upravené tak, aby ho Srbsko nemohlo přijmout. Srbská vláda měla úředně svému vojsku sdělit, že sarajevská vražda a jiné atentáty jsou ovocem velkosrbské propagandy. Měla vyslovit politování, že se těchto rejdů účastnili srbští důstojníci a úředníci, a napříště se jim to mělo přísně zakázat. Spolek „Národní Obrana“ měl být rozpuštěn a rakouským úřadům mělo být dovoleno stíhat na srbské půdě osoby, zapletené do sarajevského zločinu a spolupůsobit tam při potlačování onoho podvratného hnutí, jehož cílem je odtrhnout některé provincie od rakousko-uherského mocnářství. Ač Srbsko ustupovalo víc než se slušelo, byla 26. července v Rakousku nařízena mobilisace a 28. byla Srbsku vypověděna válka, přes zprostředkující kroky Anglie a Ruska.

*Ultimatum
Srbsku.*

Rusko mobilisovalo na pomoc Srbsku a císař Vilém proto vypověděl 1. srpna Rusku válku, 3. srpna Francii. Ale 4. srpna vypověděla Německu válku Anglie, vzavši si záminku, že Německo porušilo neutralitu Belgie.

Německo rozvinulo za války strašnou sílu. Skoro celé čtyři roky vedlo válku útočnou a německý válečný stan vnucoval své plány nepřátelům, jichž každým rokem přibývalo. Ústřední moci překvapily protivníkovu stranu velkými děly. V Kruppových závodech v Essenu byly lity mozdíře, jež vrhaly střely silné 42 cm, plzeňská Škodovka dodávala děla, uložená na motorových vozech; jejich náboje měly v průměru 30,5 cm. Lidé, neznalí dějin vojenství, žasli nad velikostí potýkajících se lidských mas. Kdo však věděl, že již r. 1870 přešlo z Německa přes Rýn milion mužstva, nebyl příliš překvapen. Neočekávaným zjevem byla válka posiční, jejíž důležitost byla poznána za války rusko-japonské. Po několika týdnech pohyblivého boje vojska jako by zapadla do země a zmizela v zákopech, jež se táhly v několika řadách za sebou, chráněny jsouce mimo to drátěnými překážkami. Válka posiční se prodlužovala do nedozírna a vyžadovala ohromných obětí. Jinou vojenskou novinkou byla letadla, používaná k službě výzkumné i k házení pum. R. 1916 začali Angličané používat k útokům obrněných vozů, t. zv. tanků. Němci se snažili nepříteli ze zákopů vypudit chrlením otravných plynů a plamenů. Velmi zhoubně účinkovaly rozmanité druhy rychlopalných zbraní; postrachem velkých plovoucích kolosů byly ponorky.

*Nové
způsoby boje.*

Dne 12. listopadu 1914 vypovědělo Dohodě svatou válku Turecko a ústřední moci dostaly v něm spojence. Bylo to po prvé v dějinách a také naposled, že se Rakousko spojilo s Tureckem. Plánem německého stanu bylo povalit v několika týdnech Francii, Rakousko mělo zatím zaměstnávat vojenskou moc ruskou. V první týden září však zarazili Francouzové s napětím všech sil nad řekou Marnou dravý příboj nepřátel

1914.

*Bitva nad
Marnou,
září.*

a, zatlačili je zpět na řeku Aisne. Je to jedna z největších a nejdůležitějších bitev v celé válce, poněvadž nadobro zvrátila naději ústředních mocí na rychlé skončení zápasu. Bylo zjevné, že válka nebude rozhodnuta neočekávaným úspěchem v poli, nýbrž že bude vedena do úplného vyčerpání zásob a sil.

Rakouské vojsko dobylo severního Srbska a 2. prosince Bělehradu, ale Srbové v nezadržitelném útoku je vypudili ze země a 15. prosince osvobodili své hlavní město. - Zle pochodili Rusové v Prusích, jež napadli, aby ulehčili tísně Francii. U Tanenberka jim však způsobil Hindenburg velkou pohromu koncem srpna. Jen třetina se spasila útekem, ostatní zahynuli v boji a byli zajati, též vrchní velitel Samsonov nepřežil svého neštěstí. - Úspěšně zato bojovali proti Rakousku. Rakouské vojsko vniklo

*Rusové
v Haliči.*

do Ruska a u Krasnika dobylo menších úspěchů. Rusové však s velkou silou vyrazili proti Lvovu. Byly o něj svedeny dvě velké bitvy. První východně od Lvova od 26. až 30. srpna. Její výsledek byl, že rakouské vojsko 2. září Lvov vyklidilo a 3. září jej obsadili Rusové. V druhé bitvě západně od Lvova od 7.-11. září se vrchní velitel arcivévoda Bedřich a Conrad Hötzenhof, náčelník hlavního štábu, pokoušel dobýt ztraceného města zpět. Nejlepší rakouské ročníky tam byly vrženy proti nepříteli. Bitva zuřila na dlouhé linii až po Lublin. Bylo bojováno s nadlidským úsilím. Rakouské vojsko utrpělo velké ztráty; asi 100 tisíc ho bylo zajato, ostatní ustoupilo na San, brzy až ke Krakovu. Dne 22. září už byl Přemyšl, hlavní rakouská pevnost v Haliči, obklíčen Rusy. Vnější pevnostní kruh měřil 40, vnitřní 12 km. Obléhalo jej asi 200 tisíc Rusů a z počátku ho dobývali strašnou střelbou a útoky. Z děl ráže 28 cm na něj pálili ze vzdálenosti 16 km. Kryty ze železa a betonu však obstály a Rusové se rozhodli, že pevnost vyhladoví. Velitel Kusmanek ji vydal teprve po půl roce 22. března r. 1915. Posádka asi 100.000 mužů ji nejprve zničila výbuchy a pak odešla do zajetí; vítězové ukořistili přes 1000 děl.

Karpáty.

V zimě r. 1914/15 se Rusové zmocnili skoro všech karpatských průsmyků od Bukoviny ke Krakovu a pronikali do Uher. Rakousko samo nestačilo na zdolání ruského náporu. Teprve když mu začátkem r. 1915 přišla na pomoc jedna armáda německá, byl postup Rusů za velmi svízelných bojů v zasněžených Karpátech zaražen a v době, když se vzdal Přemyšl, byli již vytlačeni ze všech karpatských přechodů²⁾.

1915.

R. 1915 (23. května) vypověděla Rakousku válku Itálie, ač tvořila od r. 1883 s ústředními mocnostmi trojspolek a František Josef jí nabízel jižní Tyroly, aby ji udržel aspoň v neutrálnosti. Dohoda jí však nabízela víc. Ústřední moci získaly zato důležitého spojence v Bulharsku, jehož král Ferdinand pocházel z rodu koburského a byl nakloněn Německu. 14. října vypověděl válku Srbsku, o něž se mnil s Rakouskem rozdělit. Centrální moci nabyly nyní přímého spojení s Tureckem.

Ústup Rusů.

Plánem Německa a Rakouska tohoto roku bylo přivodit válečné rozhodnutí na východě úplným poveláním Ruska. První nápor byl učiněn nad řekou Dunajcem mezi Gorlicí a Tarnovem. Ruská opevnění tam byla sice dobře vybudována, ale 2. května tam bylo na neširoký úsek zákopů vypáleno za čtyři hodiny (od 6. do 10.) z 1500 děl

vší ráže 700.000 bomb. K jejich dovozu bylo třeba tisíc vagonů. Z větších děl se střílelo na vzdálenost 18 km. Po této průpravě se obořily pěší i jízdní útočné kolony na nepřítele, prolomily frontu a nedopřávajíce Rusům oddechu, vytiskli je za necelé dva měsíce z Haliče a Bukoviny skoro úplně. Přemyšlu neobléhali půl roku, nýbrž pomocí těžkých děl, jež všechno drtila, vynutili si do pevnosti vstup za několik dní.

Pak se obrátila haličská armáda na sever, jiná z východních Prus tlačila na jih, třetí postupovala ze západu proti Varšavě. Vydatá ruská linie, chránící polské území, soustředěnému tlaku neodolala, zvláště když i nejsilnější pevnost Kovno, na něž byla skládána největší naděje, vzdorovala palbě z těžkých děl jen dvanáct dní. Asi milion Rusů bylo za tohoto ústupu zajato. Vítězové se zmocnili bohatých zásob, četných pevností, z nichž čtyři byly prvotřídní: Kovno, Varšava, Nov-Georgievsk, (Modlín) a Brest Litevský. Hlavní masu vojska však Nikolaj Nikolajevič zachránil a stáhl ji na druhou pevnostní linii: Dvinsk, Pinsk, Luck a řeku Strypu ve východní Haliči.

Na podzim téhož roku bylo poveleno Srbsko. Ze severu postupoval v čele rakouských a německých sil Mackensen, z východu napadli Srby Bulhaři. Marně se pokoušeli Srbové probít se bulharským vojskem na jih k Soluni, kde stála na neutrálním území řeckém armáda anglo-francouzská. Na smutně památném Kosově poli byli Srbové obklíčeni a jejich zoufale hrdinný odpor 24. listopadu úplně zlomen. Část jejich vojska zahynula v boji, většina jich byla zajata, jen 100.000 branného mužstva s králem Petrem uniklo Albánií za nevýslovných svízeli k moři. Tam byli vzati na francouzské lodi, převezeni na ostrov Korfu, ošetřeni, ošaceni, ozbrojeni a pak dopraveni na frontu soluňskou.

*Povalení
Srbska.*

Tyto úspěchy Němců a Maďarů proti slovanským státům působily na československý národ skličujícím dojmem. Jak za hranicemi tak i doma dávali Čechové a Slováci nepokrytě najevo, že jejich sympatie jsou na straně Dohody, t. j. Ruska, Francie a Anglie. Jen s vnitřním odporem se podrobovali nezbytnosti a šli bojovat proti Slovanům. O jejich náladě svědčí na př. popěvek rekrutů při odvodu: „Jen ty se praporku, jen ty se toč, půjdeme na Rusa, nevíme proč.“ Skutečné i domnělé protistátní projevy byly stíhány zatýkáním, vězněním, smrtí, konfiskacemi denních listů. Jen nitranský soud vyšetřoval pro „panslavismus“ 200 osob. Slovenští vlastenci byli veřejně týráni, okna jim vytloukána, většina pracovníků vězněna, lid očekával kozáky jako spasitele³⁾. Hned od začátku války se tušilo, že v boji jde zároveň o bytí a nebytí Rakousko-Uherska. Těžkou ránu mu mimo jiné zasadil i odboj zahraniční Čechie. Dotud se totiž domáhali Čechové a Slováci státního práva řečmi, psaním, svoláváním valných hromad, protesty a poukazováním na žluté pergameny; sáhnout k zbrani bylo beznadějně. To, co nebylo možné doma, bylo nyní provedeno za hranicemi. Čechové a Slováci, žijící na Rusi, ve Francii a v Americe, vztyčili prapory odboje a k nim se pak přidali mnozí z těch, kteří se dostali do cizích států jako zajatci nebo tam dobrovolně přešli. Jednak k Rusům, jednak k Srbům dobrovolně přešly: 36.

*Českoslov.
zahraniční
odboj.*

pluk mladoboleslavský, většina 21. čáslavského, část 13. olomouckého...⁴⁾ Tato československá emigrace nasadila všechny páky pod zpuchřelou budovu rakousko-uherské říše, aby ji do základů vyvrátila. „Doma revoluce branná, ba ani radikální oposice, o tom jsem se přesvědčil brzy“, píše Masaryk, „nebyla možná; nějaký ten puč snad se dal zosnovat, ale k tomu bych se byl nepropůjčil... Musili jsme za hranice a tam organisovat náš boj proti Rakousku“⁵⁾).

*Dobrovolníci
ve Francii.*

Již 26. července 1914, ještě před vypověděním války, strhli pařížští Čechové s budovy rakousko-uherského vyslanectví černožlutý prapor. Hned pak se jich dalo 300 odvést a v Bayonu utvořili „Kompanii Nazdar“ a byli zařazeni do cizinecké legie⁶⁾. V rámci pověstného marocké divise prošli 16 boji. Jeden z nejdůležitějších byl průlom nepřátelských linií u Arrasu 9. května 1915; v čele zmíněné divise pronikli osm km hluboko do německých posic. Ze 600 českých dobrovolníků, kteří se tam r. 1914 přihlásili k vojsku, 200 zahynulo, 300 se jich stalo invalidy, 100 se jich přihlásilo do českoslov. vojska, jež se tvořilo v létě r. 1917 v Cognacu.

*Česká
družina
v Rusku.*

Čeští kolonisté, usedlí ve značném počtu na Rusi, utvořili „Svaz českých spolků“ s úkolem starat se o úlevu pro české zajatce. Postavili však i sbor dobrovolníků, t. zv. Českou družinu, jež by po boku Rusů bojovala za osvobození vlasti. Moskevští Čechové jí darovali prapor, jenž byl 28. září r. 1914 na den sv. Václava posvěcen a Družině na starobylém kyjevském náměstí slavnostně odevzdán. Dobrovolníci složili přísahu na evangelium a vzdali praporu poctu. Uprostřed byl ozdoben korunou svatováclavskou, v rozích byly vyšity znaky Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Sbor měl na začátku 757 mužů a bylo ho používáno k službám výzvědným. Se zbraní v ruce se plížili k nepřátelským řadám, vyslyšali rozhovory, zkoumali postavení, vybízeli své soukmenovce, aby přešli. Zasloužili se též o převedení některých českých oddílů do ruského zajetí. Během r. 1915 vzrostl na „Pluk sv. Václava“. Po ruském způsobu byl 28. září slaven jako plukovní svátek⁷⁾. R. 1916 přibyl nový pluk dobrovolníků; byl nazván plukem „Sv. Cyrila a Metoděje“. Jeho červenobílý prapor s velkým českým lvem byl vyšit od českých paní v Taškentě. I tento prapor byl posvěcen⁸⁾. V květnu (1916) byly oba pluky spojeny v brigádu.

*Audience
u cara.*

Car Mikuláš II. několikrát přijal deputace Čechů a zavazoval se jim sliby. Při audienci v Carskoje Selu 17. září 1914 se tázal, jak si představují hranice svého budoucího státu. Na kulečníku byla rozprostřena mapa Rakousko-Uherska. Byly mu ukázány Čechy, Morava a Slezsko, část Rakous až k Dunaji, i Vídeň, pro množství tamních Čechů, pak Slovensko. Hosudar se usmíval a na konec řekl: „To je dobře.“ Carovu pozornost zvláště budil smutný osud Slováků; na jejich zástupci Janu Országhovi si vyžádal podrobnější informace o slovenské otázce⁹⁾. Slováci pracovali svorně s Čechy. Nejsilnější slovenská kolonie byla ve Varšavě; měli tam spolek „Besedu“ a velkoobchodník *Országh* byl jejím předsedou. V Čechách a na Moravě tajně kolovala prohlášení ruského vrchního vojevůdce Nikolaje Nikolajeviče, v nichž byla národu slibována svoboda. Běda tomu, u koho byla nalezena.

Kdežto na Rusi se pracovalo pro národní svobodu v duchu konservativně-monarchistickém, panovníkem u nás se měl stát některý z ruských velkoknížat, usilovalo se o týž cíl v západních zemích víc ve směru liberálně-republikánském.

Vůdcem zahraničního odboje se stal *Tomáš G. Masaryk* (nar. v Hodoníně 1850), profesor filosofie na pražské universitě a poslanec na říšské radě vídeňské. Masaryk byl z českých spisovatelů a politiků za hranicemi nejznámější. Pro vynikající nadání, zkušenost, znalost ciziny a evropských řečí byl k vůdčí úloze nad jiné způsobilý. Jeho autorita zvyšovala hodnost poslanecká; jednalt' jako muž pověřený důvěrou národa. Za hranice odejel v prosinci r. 1914 a opětovně vybízel přátele v Praze, aby za ním poslali více poslanců a žurnalistů. V květnu r. 1915 opustil vlast *Josef Dürich*, pověřený agrární stranou, aby pracoval v Rusku. Odebral se tam z Paříže v létě roku 1916. Neobyčejnou pracovní sílu rozvinul za hranicemi *Edvard Beneš* (nar. 1884 v Kožla-neh), docent sociologie na pražské universitě. Nějaký čas studoval v Dijoně a Paříži. V září 1915 opustil Prahu, ujednav tajné spojení s maffii, spolkem politiků, pracujících skrytě doma ve vlasti.

Masaryk a jeho spolu-pracovníci.

Nejzvučnější jméno z našich krajanů ve Francii měl *Milan Rastislav Štefánik*. Od r. 1904 tam pracoval ve službách francouzské vědy jako astronom a podnikl řadu výzkumných cest (na Montblank, do Samarkandu, na Tahiti, do Afriky a Jižní Ameriky). R. 1914 se stal z učence neohrožený bojovník. Vstoupil jako prostý voják-pilot do francouzského vojska a prokázal Francii i jejím spojencům odvážnými lety znamenité služby. Byl činným na bojišti francouzském, italském i balkánském. Sloužil od pěky; začal jako prostý vojín, končil jako brigádní generál. R. 1915 utrpěl při letecké nehodě v Albánii vážné zranění. Štefánik byl ryzím, nezištným vlastencem a měl osobní kouzlo.

Štefánik.

Tito mužové utvořili r. 1915 v Paříži ústředí, jež bylo v únoru 1916 nazváno Národní radou. Masaryk se stal jejím předsedou, Dürich místopředsedou, Slováky zastupoval Štefánik, sekretářem byl Beneš. Měla dvojí úkol: diplomatický a vojenský. Snažila se především Anglii a Francii přesvědčit, že jejich vlastní zájem vyžaduje, aby Rakousko-Uhersko bylo rozbito. Rakousko slouží německé rozpínavosti, jež míří na výhodu, a ohrožuje tam zájmy Anglie i Francie; naopak Československo bude útvarem schopným života a bude hrází proti této německé rozpínavosti. Západní moci přály národnostním snahám utlačovaných kmenů, žijících v Rakousko-Uhersku, rozhodnutí však o bytí a nebytí dunajské monarchie zatím podložily. Národní rada měla těžký boj proti obratné rakouské a maďarské diplomacii, jež měla na západě dosti přátel, naopak náš národ tam byl málo znám. Rakousko, v jakékoli podobě, se tam pokládalo za nutnou organisaci malých národů a národních zlomků a záchranu před balkanisací¹⁰⁾, t. j. rozdrobením na tříšť státeků.

Národní rada. Její úkoly.

Velké služby tam prokázal našemu národu *Arnošt Denis*, slavista a spisovatel českých dějin. R. 1915 uveřejnil dílo *La guerre (Válka)* a začal vydávat časopis *La nation tchèque*. V nich se vši rozhodností bojoval o rozbití Rakouska a zřízení Českoslo-

Denis,

*Seton-
Watson.* venska. V Anglii v témž směru působil *Seton Watson* časopisem *New Europe* (1916). Seton studoval po řadu let vnitřní poměry Rakousko-Uherska a stal se žalobcem maďarského násilí před evropskou veřejností. Do jeho časopisu mnoho přispíval Masaryk, jenž skoro dva roky přebýval v Londýně. Orgánem českoslov. emigrace byla „Samostatnost“, vydávaná ve Francii dr. Sychravou. V Rusku vycházely za války „Čechoslovák“, „Čechoslovan“ a „Slovenské hlasy“.

*Úsilí o čs.
vojsko.* Druhý úkol „Národní rady“ byl postavit co největší českoslov. armádu. Ta by byla makavým důkazem, že národ po svobodě nejen touží, ale že je též ochoten za ni bojovat. Štefánik zprostředkoval 3. února 1916 Masarykovi audienci u Brianda, předsedy francouzské vlády. Briand schválil oba plány, politický i vojenský. rozčlenit Rakousko a převést českoslov. armádu na francouzskou půdu. Provedení druhého plánu naráželo na velké obtíže. Zúžil boj o Verdun; francouzská vláda jednala s Ruskem o dopravu půl milionu ruského vojska do Francie. Členové Nár. rady připadli na myšlenku, že by se s ním mohli svézt i tamní českoslov. dobrovolníci. Bojovali by ve Francii proti Němcům, se Spojenci by vítězně vtáhli do Berlína a přes Drážďany by se vrátili do svobodné vlasti.

Již od začátku r. 1915 žádal dr. Vondrák jménem českoslov. spolků na Rusi carskou vládu o svolení, aby tam mohli zřídit ze zajatců samostatnou českoslov. armádu. Carská vláda s udělením dovolení váhala; hlavní překážkou bylo, že českoslov. vojsko mělo podléhat Národní radě pařížské, v jejímž čele stál profesor Masaryk. On totiž vydal krátce před válkou knihu „Rusko a Evropa“, jež byla v Rusku zakázána. Utvořila se tedy i na Rusi „Národní rada“ s Dürichem v čele, na pařížské radě nezávislá, a vůči té byla carská vláda povolnější. Zásadního souhlasu carova bylo dosaženo 10. července 1916. V zahraničním odboji však tím vznikl rozkol. Štefánik, jenž též v srpnu 1916 přijel do Petrohradu, a s carem o povolení „náboru“ vyjednával, v únoru 1917 Düricha z Rady vyloučil.

*1916.
Boje
o Verdun.* R. 1916 vrhly obě ústřední moci své síly na západ v naději, že i tam připraví nepříteli rozhodnou porážku. Německý stan se rozhodl dobýt Verdunu, přední francouzské pevnosti. Německé zákopy ji svíraly velkým polokruhem, bylo k ní vybudováno 15 železničních linií, mužstva byl nadbytek a těžká děla, jimž dotud nic neodolalo, měla i tam ukázat svou drtící sílu. Francouzové měli k své hlavní tvrzi jedinou železniční linii a ta byla bezpečná jen za noci. Několik tisíc aut dopravovalo zásoby a mužstvo. O bojích, jež byly od února do září o Verdun vedeny, lze si stěžít utvořit správnou představu. Nebylo šetřeno ani lidmi ani náboji. V některé dny bylo v obvodu pevnosti vypáleno milion dělových střel. Z četných pevnůstek, jež obklopují město, byly od Němců dobyty Doumont a Vaux, ale Francouzové jim je dvakrát vyrvali a nakonec zatlačili nepřítel zpět za původní linii. Padlo tam přes půl milionu vojska.

*Ofensiva
proti Itálii.* V téže době slibně pokračovala rakouská ofensiva proti Itálii. Italové podnikli od vypovězení války řadu prudkých útoků, jež všechny uvízly na horské hradbě jižních Tyrol, a také směrem k Terstu dobyli jen Gorice; další jejich postup byl zaražen nad

řekou Sočí. Rakousko vedlo v Alpách dotud jen boj obranný, a to pomocí letitých záložníků. Začátkem r. 1916 byly v jižních Tyrolích soustředěny vojenské síly k velké ráně. V polovici května byly za velení arcivévody Eugena italské řady prolomeny, Italové byli zatlačeni na vlastní své území a s velkým napětím byla očekávána chvíle, kdy budou s alpských výšin sraženi dolů do benátské nížiny. Rakouské velení mělo namířeno k Benátkám; tím by celá italská armáda bojující nad Sočí byla obklíčena a zajata. Vtom přišla nenadálá zpráva o zdrcující porážce rakouského vojska na severovýchodě. Vojenské podniky na alpském bojišti byly ihned zastaveny a Italové si oddechli.

Rusko utrpělo r. 1915 velkou porážku, ale nebylo zničeno. Přes zimu rychle zreorganizovalo svou armádu, z Japonska a Ameriky bylo dovezeno mnoho výzbroje a na jaře r. 1916 přešel generál Brusilov na různých místech k útoku, aby ulevil západním spojencům. Největšího úspěchu bylo dosaženo u Lucku, kde byla začátkem června rakouská opevnění prolomena a bylo zajato přes čtvrt milionu vojáků.

*Nové útoky
Rusů.*

Tento začáteční zdar ruských zbraní dodal odvahy Rumunsku. Koncem srpna vypověděl král Karel Rakousko-Uhersku válku a Rumuni obsadili značnou část Sedmihrad. Ale toto začáteční štěstí nebylo trvalé. Generál Mackensen v čele německých, tureckých a bulharských vojsk se obořil z jihu na rumunské pevnosti nad Dunajem (Tutrakan, Silistria, Černá Voda) a pomocí těžkých děl jich dobyl v krátké době. Druhá německo-rakouská armáda postupovala do Sedmihradska ze západu a hnala odtud Rumuny zpět za Karpaty. Již 6. prosince slavili vítězové vjezd do opuštěné Bukurešti, již si Rumuni po nabytých zkušenostech netroufali hájit, ač to byla velká, moderně vybudovaná pevnost. Rumuny stihlo totéž, co před rokem Srby; s pomocí Rusů uhájili jen Multansko.

Rumunsko.

V těchto bojích krvácelo dosti českých dobrovolců v Dobrudži proti armádě Mackensenově. Ruská vláda dovolila na naléhání rakousko-uherských zajatců - Jihoslovanů (Srbů a Charvátů) - utvořit srbskou divisi. Vstoupilo do ní i několik set Čechů; mezi nimi 89 důstojníků. Divise bojovala s velkou chabrostí; svědčí o tom, že polovice z 15.000 mužů bylo raněných a padlých. Z 89 českých důstojníků 10 zahynulo a 53 bylo raněno¹¹⁾.

Zásoby obilí a nafty tam nalezené, ač mnoho bylo zničeno, přišly ústředním mocnostem velmi vhod. V té době byl u nás prodej potravin už v rukou státních a poslední dva roky války trpělo obyvatelstvo velkým nedostatkem. Na venkově si lidé skrývali zásoby, tajně mleli obilí, pekli chléb a vařili pivo. Hůř bylo v městech. U prodejen stály dlouhé řady kupujících s lístky v rukou, a nejednou odcházeli s prázdnou. Do chleba byly míchány brambory a někdy nebylo ani toho. Mnozí nosili na obuvi dřevěné podrážky a oděv z kopřiv. Úžasně rostla záplava papírových peněz, jichž kupní cena stejnou měrou klesala. Zato mince byly od lidí poschovávány. V obecné bídě měli zlaté časy jen podloudní obchodníci. V říjnu (1916) byl ve Vídni zastřelen od dr. Adlera, sociálně-demokratického redaktora, ministerský předseda Stürgh. Bylo to

*Rostoucí
nedostatek.*

výmluvné znamení, že širokým vrstvám rakouského obyvatelstva byla vítězná válka nesnesitelným břemenem.

*Utlačování
Čechů.*

V českých zemích byly válečné strasti zvyšovány útlakem národním a politickým. V červnu (1916) byla odsouzena vojenským soudem na smrt řada vynikajících politiků, zvláště dr. Kramář a dr. Rašín, mnoho českých listů bylo zastaveno. Sokolská obec (listop. 1915) rozpuštěna. Z učebnic a knihoven bylo odstraňováno vše, co připomínalo české státní právo. I ctihodná a starobylá hymna svatováclavská byla shledána závadnou. Bylo zakázáno prodávat pohlednice s českými korunovačními klenoty. Čechy byly naplněny maďarskými posádkami a na nátlak uherského ministerského předsedy hr. Tiszy byl (v říjnu 1915) císařem úřední titul Předlitavska „království a země na říšské radě zastoupené“ změněn v „země rakouské“. Z císařského znaku zmizela česká koruna. S německé strany bylo na vládu naléháno, aby provedla tak zvané „předpoklady“, t. j. aby dala Haliči zvláštní postavení, čímž by Čechové na vídeňské říšské radě byli vydáni na milost a nemilost německé většině, aby prohlásila němčinu za státní řeč a aby rozdělila Čechy na část českou a německou.

*Císař Karel
1916-1918.*

Za jásotu nad zhroucením Rumunska zemřel císař František Josef (21. listop. 1916) ve věku 86 let. Jeho nástupce 30letý Karel byl si vědom nebezpečí, jež říši hrozilo uvnitř i zevně, zvláště když Dohoda zamítla nabídku míru, kterou jí učinil císař Vilém po porážce Rumunska. Měl rozhodnou vůli zlo napravit, ale jeho síly na těžký úkol nestačily a schopných rádců nenašel. Chtěl se dát korunovat na českého krále, ale jeho okolí tomu zabránilo. V březnu (1917) propustil Conrada z Hötzendorfu, náčelníka generálního štábu, zavlého nepřitele Slovanů, čímž učinil konec absolutní moci vojenského stanu, a v květnu se zbavil hraběte Štěpána Tiszy, ministerského předsedy v Uhrách, poněvadž se vzpíral rozšířit volební právo do uherského sněmu. Prostřednictvím svého švagra, Sixta Bourbonského, vyjednával tajně o separátní mír s Anglií a Francií, aby zachránil říši, třebaš okleštěnou, ale hlavní překážkou byla Itálie, již kynul z rozbití Rakouska největší zisk.

1917. Za zjevné vyčerpanosti a únavy dal v srpnu 1917 návrh k jednání o mír též papež Benedikt XV. V Stockholmu uspořádali za tímž účelem v září sjezd socialisté; vše bezvýsledně. V prosinci r. 1916 vyzval americký prezident Wilson válčící strany, aby prohlásily, čeho vlastně chtějí válkou dosáhnout. Dohoda (Anglie, Francie, Itálie) 10. ledna Wilsonovi odpověděly, že jejich cílem mimo jiné je osvobození Italů, Slovanů, Rumunů, Čechoslováků z cizí nadvlády. K výslovnému jmenování Čechoslováků pohnul Beneš ministra Brianda. To byl první význačný úspěch zahraničního úsilí.

*Nota
Dohody
o Čechoslo-
vácích
10. ledna
1917.*

Nemálo však překvapilo, když čeští poslanci 23. ledna 1917 podali hr. Černínovi, rakouskému ministru zahraničních věcí, protest proti oné notě Dohody. Odmítli ji jako insinuaci, jež spočívá na úplně nesprávných předpokladech, a rozhodně prohlásili, že český národ jak v minulosti, tak i v přítomnosti i v budoucnosti vidí podmínky svého vývoje jen pod žezlem habsburským¹²). Stalo se to jednak následkem nejistoty, kam

a do jaké míry se válečná štěstěna nakloní, jednak následkem vojenského a politického nátlaku.

Němci si byli vědomi, že své západní odpůrce na suchu nezdolají. Anglie hned od počátku války zamezila veškeren dovoz potravin i střeliva do ústředních států. Německo a Rakousko se podobalo obložené pevnosti, odsouzené k vyhladovění. Němci, nevědouce kudy kam, obrátili tutéž zbraň proti samé Anglii. Pokusili se překazit jí ponorkovou válkou všechen dovoz ze zámořských zemí, na něž je Anglie z největší části odkázána. Německé ponorky potápěly od ledna r. 1917 bez rozdílu všechny lodi, anglické i neutrální, válečné i dopravní, kterékoliv v blízkosti anglických břehů dostihly. Jen za března jich bylo potopeno přes 300. Přesto se touto zbraní cíle nedosáhlo a její bezohlednost vzbudila ve světě jen velké rozhořčení.

*Ponorková
válka 1917.*

Nejdůležitější událostí toho roku bylo, že Dohoda získala nového mocného spojence v Severoamerické Unii. President Wilson vypověděl Německu válku 6. dubna 1917; trvalo však celý rok, než Unie zasáhla na bojiště účinně. Naděje na příliv dobrovolníků pod válečné prapory selhala, byla tedy v květnu uzákoněna všeobecná branná povinnost. Angličtí a francouzští důstojníci tam jeli cvičit nováčky a ti byli teprve dopravováni do Evropy.

*Americká
Unie 1917.*

Druhou událostí tohoto roku, jež otřásla světem, bylo propuknutí ruské revoluce. Car Mikuláš II. byl jediný evropský panovník, jenž odpíral národu účast na řízení státu. R. 1906 sice byl donucen povolit zákonodárny sněm neboli dumu, několikrát však ji rozpustil, omezoval volební právo a zkracoval její zasedání. Dne 11. března 1917 opět prohlásil její zasedání za ukončené a chystal se, že opustí západní spojence a s ústředními mocnostmi ujedná separátní mír. Tentokráte se však дума carovu rozkazu vzepřela; nerozešla se, naopak sama vyzvala cara, aby se vzdal trůnu. V Pskově, kde byl válečný ruský stan, byl 15. března nucen podepsat abdikáční listinu. Revoluce propukla v nejnepříznivější chvíli. O způsobu vlády mělo rozhodnout ústavodárné shromáždění. Národní strana s Miljukovem v čele, přející válce, se udržela jen dva měsíce. Pak ovládli pole socialisté a Kerenský, jejich výmluvný předák, nabyl na několik měsíců diktátorské moci.

*Ruská
revoluce.*

S Brusilovem se v létě pokusil o poslední ofensivu proti centrálním mocem. Tehdy zasáhla po prvé do boje asi polovina českých dobrovolníků z České družiny, jež mezitím vzrostla z ruských Čechů i zajatců asi na 7.000 mužů. Její zástupcové ji přihlásili mezi tak zvané úderné jednotky. Její roty, rozptýlené na dlouhé linii od Piňských močálů až po Karpaty, se soustředily a zaujaly vykázaný úsek jihuozápadně od Zborova, asi 6 km dlouhý. Českosl. divise vystřídala nespolehlivý finský pluk (složený z Rusů), jenž zakopal náboje a odpíral službu. Boje se zúčastnilo asi 3500 mužů, t. j. polovice celkového stavu. Měli proti sobě asi trojnásobnou převahu rakouských a říšských Němců, Maďarů a Bosňáků, ale též dva pluky české, Plzeňský a Jindřichohradecký¹³). Povel k útoku byl dán dne 2. července 1917 po osmé hodině ráno za hrubé střelby nepřátelské. První vyskočil ze svého úkrytu podporučík Švec se svou

*Bitva
u Zborova
2. čce 1917.*

četou, vnikl do nepřátelských okopů a zasypal je ručními granáty. Tohoto příkladu následovaly ostatní čety a roty. Za oboustranné hrubé střelby proběhly s velkou rychlostí pásmo 400-600 kroků, dělící obě armády, podlely drátěné překážky a dřív než se nepřítel vzpamatoval, pronikly některé roty přes několikero zákopy v jeho tyl a na nepřítel bylo útočeno zpredu i zezadu. Celé partie se dávaly v zajetí. K polednímu sprchlo, ale bojovný zápal neochladl. Slunce se již sklánělo k horám, když se vítězné oddíly začaly na dobytém úseku ve čtvrtém zákopu usazovat. 4.200 zajatců, 20 děl a mnoho jiných zbraní bylo jejich kořistí. Ale i sami měli 1000 mužů ztrát; 180 jich padlo, ostatní byli raněni a pohřešováni. Z důstojníků se vyznamenali Švec, Gajda, Čeček, Kutlvašr a jiní. Syrový a Husák byli raněni bezprostředně před bitvou. - Náhodou téhož dne podepsal císař Karel amnestii pro 18.000 politických vězňů, hlavně slovanské národnosti¹⁴).

Ruská ofensiva skončila pro nekázeň žalostnou porážkou. Při obecné netečnosti tím více vynikla neohroženost českých bojovníků, kteří v následujících dnech chránili ústup ruských vojsk. Ledy nedůvěry byly konečně prolomeny a „nábor“ českoslov. zajatců povolen.

Masaryk v Rusku. Povalením carského trůnu byl otevřen i Masarykovi vstup do Ruska. Dne 5. května opustil Londýn, plul do Bergenu v Norsku a přes Stockholm a Haparandu dojel 16. května do Petrohradu. Pádem carismu zanikla i Dürichova „Národní rada“ a Masaryk byl všeobecně uznán za hlavu českoslov. odboje. Navštívil Moskvu i Kyjev, a vybízel naše zajatce k hromadnému vstupu pod národní prapory. Odvody v zajateckých táborech řídil generál Červinka.

Českoslov. armádní sbor. Koncem srpna přehlížel Masaryk poblíž Žitomíru oddíl zborovských vítězů. Bylo jim promluveno do duše, a pluk sv. Václava byl přejmenován na pluk Husův¹⁵). Též pluk sv. Cyrila a Metoděje byl přezván plukem Jiřího z Poděbrad. K nim byl přidán nově zřízený pluk Žižkův a pluk Prokopa Velikého. Tak vznikla první divise „husitská“. Druhou divisi tvořily pražský pluk Masarykův, Hanácký, Tatranský a Slezský. V Tatranském byl slušný počet Slováků. Tak vznikl českoslov. armádní sbor. K němu patřily i útvary dělostřelecké, technické a zálohy. Celkem vstoupilo do českoslov. vojska 30.000 zajatců¹⁶). S netajenou nelibostí píše Masaryk, že bylo dosti těch, kteří se nepřihlásili¹⁷). Asi dvě třetiny našich zajatců byly soustředěny poblíž Doňce. Ostatní byli rozptýleni skoro po celé Rusi. Jejich počet se odhaduje na 200.000¹⁸).

Čeští komunisté vybízeli naše lidi, aby vstupovali do rudé armády. Největší část zajatců zůstala stranou, zvláště když rozkladem Ruska naděje na vítězství Slovanstva přecházela v trapnou sklíčenost. Mnozí se vraceli domů. Ale čím více přibývalo v Rusku zmatků, tím více rostl českoslov. armádní sbor. Začátkem r. 1919 měl 50.000 mužů.

Vítězství Rakouska nad Sočou říjen 1917. Koncem října r. 1917 dobylo Rakousko s německou pomocí velkého úspěchu proti Itálii. Spojená vojska pod vrchním velením německého vojevůdce Oty Belowa porazila italské posice nad horní Sočou u Fliče a Tolmina a zatlačila nepřítel přes Tagliamento až na řeku Piavu. Mluví se o jedenácti bitvách na Soči; tolikrát nasadili Ita-

lové velké síly, aby se probili k vytčenému cíli, t. j. k Torstu. Za příprav dvanácté ofensivy byli překvapeni velkou pohromou. Byl to poslední vojenský úspěch bývalé monarchie.

Mezitím k sobě poutala víc a více pozornost světa Unie americká a její prezident Wilson. Americká milionová armáda, vržená na evropské bojiště, zjednala rychlé vítězství Dohodě a naši američtí krajané svým hmotným i mravním úsilím přispěli podstatně k tomu, že se dostalo účasti na onom vítězství i našemu národu. V Sev. Americe měl náš národ nejčetnější kolonii a poměrně nejlíp situovanou. Čechů tam bylo asi půl milionu, Slováků asi 700.000 (hlavně v Chicagu, Clevelandu, N. Yorku, St. Louis, Pittsburku). Náboženský názor rozdělil tamní Čechy na dva hašteřící se tábory, ale národní zájem překlenul tyto rozpory a dva spolky založené v Chicagu k podporování osvobozenského úsilí, „Národní sdružení“ (březen 1915) i „Svaz čes. katolíků“ (únor 1917), pracovaly svorně vedle sebe. „Slovenská liga“ soustřeďovala v sobě Slováky bez rozdílu víry¹⁹).

Úsilí amer. Čechů a Slováků o svobodu vlasti.

Již v srpnu 1915 tam přijel Vojta Beneš se vzkazem od Masaryka a svého bratra Edvarda Beneše, aby Čechové sbírali příspěvky a organizovali se. Pilně objížděl osady a vybízel k vlastenecké obětavosti. Sebrané podpory byly posílány do Paříže „Národní radě“. Američtí Čechové a Slováci platili takřka první daň ve prospěch rodícího se českoslov. státu²⁰).

Sbírký.

A ještě cennější služby mu prokázali tím, že mu získali porozumění a sympatie širé americké veřejnosti. Nebyla to snadná věc. Známou vlastností Američanů jest velkorysost; oni raději spojují malé státy ve velký, než by drobili v malé. Rakousku vypověděla Unie válku teprve 4. prosince 1917, jako spojenci Německa. Unie je hotový Babylon, všechny evropské národy tam mají své kolonisty a každý hájí svého. Též Němci a Maďaři zpracovávali tamní veřejnost. Největších zásluh o svou starou vlast si získal právník Karel Pergler. Přednáškami, články v českých i amerických novinách, informacemi vynikajících státníků budil porozumění pro věc svého národa.

Snaží se získat veřejné mínění.

Emanuel Vozka, bohatý továrník, si zřídil kancelář, jež pomocí 80 osob stopovala tajné práce německých a rakouských konsulů, vyslanců a různých agentů. Ti totiž vyvolávali stávký v muničních továrnách, chystali atentáty na továrny, mosty a lodi, jež odvážely do Evropy zásoby a zbroj, a popichovali Mexiko proti Unii. Kancelář mimo to zjistila, že němečtí a rakouští důstojníci se ze Sibíře přes Unii vracejí do Evropy. Americká vláda těchto služeb nezapomněla.

Mnoho (celkem 42.000) Čechů a Slováků vstoupili dobrovolně do amerického vojska²¹). Wiliam Kenyon, senátor za stát Iowu, získaný Perglerem, navrhl 25. května 1917 v senátě, aby pro zajištění míru byla českoslov. národu dána svoboda. Za takové projevy byli státníci od českoslov. spolků zahrnováni projevy děků a uznání. Zase jednou po dlouhé době napjal malý národ, či lépe emigrace malého národa, všechny své síly k dosažení velkého cíle. Pracovalo se s neutuchajícím zápalem, s podivuhodnou obětavostí a vynalézavou všestranností. Národní svátek Spojených států (4. čer-

vence 1918) světili Čechové a Slováci s hlučnými oslavami a prezidentu Wilsonovi byly posílány pozdravné telegramy. To se dalo o všech velkých schůzích. Slov. Liga poslala do Evropy dva své členy Košíka a Osuského, kteří pak pracovali v „Národní radě“ v Paříži.

*Katolíci se
obracejí
na papeže.*

Katolíci, laici i duchovní, se usnesli 18. listop. 1917 v Chicagu na memorandu k papeži Benediktu XV. Prosili jej, aby své moci a svého vlivu použil také ve prospěch českoslov. národa, papežskému stolci tak oddanému. Čechoslované jsou ve své vlastní domovině jak cizinci a psanci pronásledováni a o své národní statky soustavně olupováni, a tím trpí nejen jejich časné blaho, ale i věčné. Lituji, že se naň neobrátili již spíš, ale nyní snažně prosí, aby při příštím návrhu míru neopominul se zmínit o národu československém. Memorandum bylo skrze apoštolského delegáta ihned odesláno do Říma. Když po roce přijel prezident Wilson do Francie k mírovému zasedání, obrátil se naň papež s žádostí, aby se ujal malých národů bývalého Rakouska, jmenovitě Čechů²²⁾.

*Českoslov.
američtí
dobrovolníci.*

Ale na českoslov. kolonistech byly žádány oběti ještě daleko větší. V květnu 1917 tam dojel Štefánik, svolal zástupce oněch tří organizací a vyzval je, aby vybídli své členstvo k vstupu do českoslov. vojenských oddílů ve Francii. Důrazně jim kladl na srdce, že národ, jenž není ochoten za svou svobodu dát život, není svobody hoden; a žádal, aby byli bráni lidé nejen tělesně schopní, ale i charakterní. Zástupcové byli v prvním okamžiku ohromeni; brzy se však vzpamatovali a hlas vojenské polnice zalehl do nejzapadlejší farmy. Tato náborová akce tam dřív nemohla být zahájena; dokud Unie zachovávala neutralitu, tak ji nedovolila.

Nyní však byla povinna největší část českoslov. branců vstoupit do armády americké. Českoslov. národ dal armádě poměrně největší počet dobrovolníků - 42.000. Ze 450 branců, kteří se přihlásili v Chicagu v prvních dvou dnech války, bylo 256 Čechoslováků²³⁾. Zvláštní českoslov. oddíly se tvořily hlavně z mladíků, kteří ještě neměli občanského práva a vojenskou službou nebyli povinni. Přihlásilo se jich 2.250²⁴⁾. Bylo pro ně koupeno tábořiště v Stamfordu u N. Yorku, kde se jim dostalo prvního výcviku, a odtud byli po skupinách dopravováni do Francie. Českoslov. paní a dívky, sdružené ve spolku „Včelky“, jim posílaly teplé šatstvo a jiné potřeby.

*Masaryk
v Americe
1918.*

*Slavné
přivítání.*

K nejúčinnější reklamě českoslov. jména a úsilí tam bylo využito Masarykova příjezdu. Dne 7. března 1918 opustil Moskvu, 1. dubna dojel do Vladivostoku, 29. dubna už byl ve Vancouveru na americké půdě. Jeho cesta Uní od západu na východ byla pravým triumfem. Nejskvělejší slavnosti byly uspořádány v Chicagu; 5. května v průvodu k jeho počtě šlo 150.000 českoslov. krajanů. Vítali jej nejen jako vůdce odboje, ale jako hlavu budoucího státu. V Clevelandu šly v průvodu nejen všechny spolky české, slovenské, ale i jihoslovanské, 250 vojáků americké armády, rozených Čechů a Slováků. Sám doznává, že jako profesor nemírně odsuzoval „fangličkářství“; v Americe se však přesvědčil, že dobře uspořádaný průvod není méně cenný než politický článek nebo řeč v parlamentě²⁵⁾. V Chicagu jej v hotelu navštívil i tamní kardinál

Mundelein; pravil, že v Masarykovi poznal jednoho z nejrozáznějších evropských státníků, s jakým se kdy setkal²⁶).

O amerických katolících chvalně píše, že v osvobozeném hnutí svorně postupovali s ostatními stranami²⁷). Když mu předložili své obavy stran církve v budoucím českoslov. státě, vyslovil se pro rozluky podle amerického vzoru, jež se provede bez boje a konfiskace církevního jmění. Toto své prohlášení jim dal i písemně²⁸).

V Pittsburku došlo za jeho předsednictví k dohodě mezi Čechy a Slováky. Slovensko má být součástí českoslov. státu s vlastním zákonodárným sněmem, s vlastní administrativou a řečí. Bylo v ní též podotčeno, že o podrobnostech státního zřízení rozhodnou pravoplatní zástupcové Čechů a Slováků (t. j. ústavodárné shromáždění²⁹). Nejdůležitější jednání bylo s prezidentem Wilsonem. Ten vydal 8. ledna (1918) 14 bodů, podle nichž měla být upravena tvářnost Evropy: svoboda moří, obmezení zbrojení, vrácení Alsaska-Lotrinska, obnovení Belgie, Srbska, bývalého Polska atd.; podle 10. bodu se mělo dostat národům Rakousko-Uherska autonomie. Podle 14. bodu se měl ustavit „Svaz národů“, jenž by bděl nad všeobecným mírem a bezpečností. V únoru a červenci pak vyhlásil zásady o sebeurčení národů.

Co pohnulo Wilsona k tomu, že v říjnu téhož roku se už nespokojoval autonomií, nýbrž vložil osud těchto národů do jejich rukou vlastních? O to má zásluhu Masaryk.

- Ve svém díle poukazuje prezident ještě na jiného muže, jenž měl na Wilsona v tomto směru značný vliv. Byl to profesor sociologie Jiří Herron. Od podzimu 1917 dlel ve Švýcařích a jako Wilsonův důvěrník tam vyjednával s četnými politiky německými a rakouskými. Tam s ním přišel do styku Osuský, jenž mu jako znatel maďarštiny a němčiny nemálo posloužil správným překladem a výkladem pramenů. Herron poznal umělost a nemožnost Rak.-Uherska a podle toho Wilsonovi radil³⁰).

Vraťme se k našim dobrovolníkům do Ruska. Po nezdařené ofensivě Kerenského v létě 1917 vyklidilo ruské vojsko Halič a Bukovinu a zastavilo se na řece Zbručí. Českoslov. pluky a prapory byly na podzim a v zimě 1917-18 rozloženy v zázemí na Ukrajině kol Kyjeva na obou březích Dněpru. Jejich štáb a vrchní velitel Šokorov byli v Kyjevě. Bývali v zemljankách, cvičili se ve zbrani, učili se začátkům francouzštiny, dlouhou chvíli si krátili hudbou, zpěvem, divadlem a jinými zábavami. Svátek sv. Václava světily okázalými slavnostmi a též kouzlo vánoc, třebas daleko od vlasti, snažili se zažít u stromku, plného světél a lesklých cetek. Střochy zemljanek zdobili rozmanitými kresbami: Hradčan, sv. Václava, Koziny, Žižky, Husa, Tater a Jánošíka s roztrženými pouty na rukou.

Ruské poměry se nezitím utvářely čím dál tím spletitěji. Dne 7. listopadu 1917 se tam zmocnila vlády strana komunistická, vedená Leninem a Bronsteinem (Trockým), a v Brestu Litevském se začalo ihned vyjednávat s centrálními mocmi o podmínkách míru. Poněvadž se sovětská vláda zdráhala příliš strohé podmínky přijmout, byl na ni v druhé polovici února 1918 učiněn vojenský nátlak.

Na severu pronikli Němci k Pskovu, na jihu obsadilo německo-rakouské vojsko pev-

Jednání se stranami.

Pittsburská smlouva 30. května.

Autonomie podle „14. bodů“ 8. ledna 1918.

Informace přes Wilsona.

Českoslov. vojsko na Ukrajině 1917-18.

Ruské sověty 7. listop. 1917.

*Mír
v Brestu Lit.
3. března
1918.*

nosti Luck, Dubno, Rovno, Kyjev, Charkov, Oděsu, bylo vyhrožováno i obsazením Petrohradu a Moskvy. Dne 3. března 1918 podepsala revoluční ruská vláda v Brestu Litevském podmínky míru. Vzdala se na západě širokého pásu zemí a zaplatila v penězích i naturalích půl třetí miliardy marek náhrady.

Ruský kolos byl povalen a ti, kteří jej přivedli k pádu, chystali týž osud i mladé českoslov. armádě. Postup Němců do nitra Ukrajiny byl tak nenadálý a rychlý, že českoslov. sbor se ocitl v největším nebezpečí obklíčení a zajetí. Masaryk ujednal 15. února (1918) s Muravjevem, generalissimem sovětských vojsk, smlouvu, jíž se českoslov. vojsku zaručovala ozbrojená neutralita a volný odjezd do Evropy. Sám opustil Moskvu 7. března.

*Ústup
z Ukrajiny
únor 1918.*

Na zprávu, že nepřítel postupuje dovnitř Ruska, zmocnili se naši dobrovolníci vlaků a rychle odjížděli na východ. Některé oddíly šly pěšky a bez zásob. Do Žitomíru přišli Němci hned po jejich odchodu. Dne 25. února vjela na silnici před Kyjevem dvě německá auta obrněná mezi českoslov. oddíly; došlo k přestřelce a auta se vrátila. Celý den 28. února táhlo českoslov. vojsko Kyjevem na východ. Starobylý Kyjev byl jeho kolébkou, což divu, že jej opouštěli s tesknou myslí. Dne 1. března ráno odtud odešel poslední náš pluk, večer už tam poroučeli Němci. Jedna rota na pochodu zabloudila, prošla městem teprve záhy ráno 2. března. Gruzínský důstojník, jenž ji vedl, prohlásil, že to jsou Ukrajinci, vracející se ze zajetí.

*Boje
u Bachmače
8.-13. břez.*

Skoro na východ od Kyjeva je železniční uzel Bachmač se čtyřmi nádražími. Němci měli promyšlený plán; chtěli se křižovatky zmocnit a ústup našich vojsk překazit. Postupovali tam jednak ze severu od Gomelu, jednak ze západu od Kyjeva. Druhé českoslov. divisi připadl těžký úkol, udržet širý okruh bachmačského nádraží, dokud tudy neprojedou vlaky od jihu, přivážející první divisi od Priluk a Pirjatina. Postup Němců na severní trati mohl být snadno zastaven vyhozením železničního mostu přes Děsnu. Nebylo však třaskavin a menší poškození byla rychle spravena. Dobrovolníci se za své opožděné druhy statečně bili a na obou tratích Němce zdrželi, až 13. března projel poslední vlak. Nejtěžší boje byly 10. března. Celkem zahynulo 45 mužů, 210 bylo raněno, 41 bylo nezvěstných, t. j. upadlo do zajetí a byli nelidsky utraceni. Ale i nepřítel měl těžké ztráty; hlavní věcí však bylo, že byl zadržěn, ač dvojnásob silný.

*Nesnáze
v Penze,
březen 1918.*

Jednomu nebezpečí unikli a netušili, kolikerá na ně teprve čekají. Přes Kursk jelo všechno vojsko ve 63 vlacích (ešelonech) dále na východ. Důležitým milníkem se stala Penza. Poslední vlak tam dostihl 19. března. V Penze a ve stanicích před ní se nahromadilo veškeré českoslov. vojsko. Na popud českoslov. komisař prohlásil, že další jízda bude povolena, odevzdá-li vojsko veškeru zbroj. Odbočka Národní rady (ONR) s profesorem Maxou v čele vycházela sovětům co nejvíc vstříct, jen aby se předešlo srážce. Podle dohody s komisařem Stalinem (26. března) mohl každý vlak podržet k sebeobraně kulomet a 20-30 pušek. Po dvou dnech (28. března) odjely dva pluky (pátý a osmý) dále na východ, ale na větších stanicích si

musely vykupovat volný průjezd odevzdáváním skrovné výzbroje, v Penze jim ponechané. První dva pluky dorazily do Vladivostoku 27. a 28. dubna. Všichni byli zdraví, většina tam po prvé spatřila moře. V dalších 14 dnech bylo z Penzy propuštěno jen 15 ešelonů.

Dne 13. dubna se velitelé první divise usnesli, že už zbraní odevzdávat nebudou, že si jimi raději prokrestí cestu. Dne 22. dubna byl v Moskvě vydán rozkaz, že polovice vlaků, které byly v Sibiři, má jet k Vladivostoku, ostatní, jež byly v evropském Rusku, se mají obrátit k Murmaňsku (na poloostrově Kole). Sovětská vláda se bála, aby českoslov. dobrovolníci nezesílili v pořčí Amuru občanskou vládu atamana *Seменова*. Rozkaz Sovětů způsobil mezi legionáři nemalé rozčarování a rostoucí napětí se přiostrilo čeljabinským incidentem.

Dne 14. května projížděl z Čeljabinsku na západ vlak s německými a rakouskými zajatci. Když se vlak hnul, hodil někdo z nich kusem železa do hloučku legionářů a jednoho z nich těžce zranil. Legionáři ihned vlak zastavili, 80 zajatců musilo vystoupit z vagonu a byli vyzváni, aby udali vinníka. Leč odpovědi byly německé a zvláště maďarské nadávky. Sovětské úřady nechtěly věc vyšetřit. Naši dobrovolníci začali zajatce bít. Konečně byl vinník Maďar vydán a na místě ubit. Nyní teprve na popud zajatců začaly sověty věc vyšetřovat a při tom uvěznil 11 dobrovolníků. Dne 17. května začaly českoslov. roty obsazovat Čeljabinsk; ihned byli vězni propuštěni, vše urovnáno a některé vlaky jely dál.

*Čeljabinský incident
14. kv.*

V těch dnech se tam sjížděli zástupcové vojska; 21. května se usnesli, že půjdou „vlastním pořádkem“, t. j. bez ohledu na ONR, která právě toho dne v Moskvě přistoupila na úplné odzbrojení armády. Trocký 25. května nařídil, že českoslov. vojsko má být rozpuštěno. Část má vstoupit do rudé armády, část ať utvoří pracovní oddíly. Žádný vagon nesmí dále a kdo z nich bude zastížen na trati se zbraní, má být zastřelen. To bylo vypovědění války, jež téhož dne ještě začala. Došlo k srážkám v Marianovce, Irkutsku a Zlatoústě.

Boje.

V té době bylo 14.000 dobrovolníků ve Vladivostoku. Nejzápadnější skupina v Penze měla 8.000, velel jí poručík Čeček. Týž počet mužstva (8.000) měla skupina čeljabinská pod Syrovým. V Novonikolajevsku stáli 2.000 pod Gajdou, v Mariinsku 1.000 pod Kadlcem, v Kansku 1.000 pod velením podpluk. Ušakova. V této době se část vrchních velitelů-Rusů vzdala. V drobné válce, jež vzplanula skoro po celé magistrále, veleli českoslov. poručíci; pro zásluhy, jež si v boji získali, byli povýšeni na plukovníky. Také ruská úřední řeč ustupovala češtině. Nejbližším úkolem bylo, aby se jednotlivé skupiny k sobě probily a spojily. Bylo třeba se zmocnit nádraží, mostů, po případě měst, z nichž byli ohrožováni. Sovětská armáda byla v začátcích, teprve se tvořila. Pod jejími prapory bojovalo dost cizinců. V Penze na př. sloužilo v sovětské posádce 500 Němců a Maďarů a 200 Čechů.

*Skupiny
českoslov.
vojska.*

O toto město byla svedena jedna z největších bitev. Trvala dva dny. Čechy vedl poručík Švec. Bylo jich asi 3.500. Obhájců bylo rovněž tolik, důkladně vyzbrojených.

*Boj o Penzu
1918, 28. kv.*

Ráno 28. května přijel na nádraží vlak s třemi obrněnými auty (broněviky) a čínskou posádkou. Dobrovolníci se vrhli na vlak, syny nebeské říše bez boje odzbrojili a všech zbraní se zmocnili. Všechny sirény a píšťaly se rozezvučely na poplach. Odpoledne začal boj. Ráno 29. května začaly českoslov. roty se tří stran obklíčovat město. Obyvatelstvo se skrylo do sklepů. Kulometnou palbou z věží, arkýřů, oken se snažili obhájci zadržet postup útočících. Jejich okruh se však víc a více svíral, o každý roh, přechod, o barikády i bloky domů byl veden urputný boj. Dobře se osvědčily minulého dne ukořistěné broněviky. Mnohé domy hořely. Nad městem se snesla prudká bouře, ale zuření živlů - hromy a blesky - jen zvyšovaly hrůzný obraz bitevní vřavy. Krátce po poledni se Čechové zmocnili kasáren, banky a hlavního náměstí. Pochovali svých 30 padlých a hned 29. v noci odtud odjeli dále na východ. Obrněný vlak Groznyj uzavíral hradbu vlaků, sbíral strážce a činil trať nesjízdnou.

Přes Volhu. Spása této skupiny záležela v tom, aby se přes neporušený Alexandrovský most dostala za Volhu. Je 1438 m dlouhý, tvoří 13 oblouků na 14 pilířích; je to ohromná spousta železa. Rychle byl vyslán obrněný vlak Orlík s dělem umístěným v průčelí. Dne 31. května jím byly hlídky překvapeny, též loď, jež plula na pomoc, byla nucena se vrátit. Orlík snesl i náraz prázdné lokomotivy, prudce rozjeté, jež měla pohyb obrněného vlaku zarazit. Přechod přes Volhu byl zajištěn. Ale teprve po několika denních perných bojích obsadili (8. června) Samaru, jež pak byla po delší dobu středem a hlavní oporou západní skupiny pod generálem Čečkem.

Bajkalská dráha. Po celé trati od Penzy k Vladivostoku vzplanula drobná válka; bylo svedeno nesčetné množství pútek, tu větších, tam menších. Kolik pomníků na rovu padlých, tolik bojišť. Zvláště památné bylo dobývání Kruhobajkalské dráhy, jež byla hlavní překážkou, dělící skupinu vladivostockou a Gajdovu. Dráha se vine obloukem kol jižního cípu jezera a je vysekána v horském pásmu. Skládá se z 39 tunelů, četných mostů a galerií. Hájilo ji asi 3.000 sovětského vojska, opatřeného obrněnými vlaky a dynamitem. Bajkal brázdily dělové čluny. Zákopy byl celý úsek proměněn v horskou a jak se zdálo nedobytnou pevnost. V nejhorším případě stačilo zničit tunely výbuchem třaskavin a postup Čechoslováků byl zaražen.

Její dobytí 15. čce. Plukovník Gajda napadl bajkalské soutěsky s velkou rychlostí a s několika stranou současně, aby obhájce překvapil. Nejtěžší kus práce vykonal oddíl Rusů s ním spojených. Na jižní straně obešli stanici Bajkal, jež leží před oněmi tunely. Dne 15. července si proklestili cestu skalisky a houštinami, rozebrali trať, aby ze stanice nemohl nikdo ujet, a pak se vyšplhali na vřoholy útesů, mezi nimiž se nádraží rozkládá. Stálo tam množství vlaků, několik obrněných, jeden s nákladem 240 pudů dynamitu, asi 1.000 obhájců. Odpoledne skýtala stanice strašnou podívanou. Rusové ji se skalních výšin zasypali spoustou granátů. Nastalo nepopsatelné zděšení a zmatek. Vlaky sem tam pojížděly, pískaly, hvízdaly, vtom byl zasažen vlak s dynamitem - následoval děsný výbuch, jenž zanechal kolem kol jen ssutiny, trosky a kupy mrtvol. Po provedení nejn nutnějších oprav jel obrněný vlak labyrintem průkopů rychle k východu; podkopy

byly učiněny neškodnými a nepřátelský broněvik obrácen na ústup. Bylo zachráněno 38 neporušených tunelů, jen část 39., nejvýchodnějšího, byla od sovětského vůdce Golikova 20. července výbuchem poškozena. Ssutiny byly na zvláštním vlaku odváženy 17 dní. Čechové se zmocnili i několika dělových člunů a bylo bojováno i na jezeře Bajkalském. V pěti dnech se Gajda zmocnil těchto sibiřských Thermopyl a sláva jeho jména se rozlétla po celé Sibiři. Byl proto poctěn četnými dary; Burjati mu dali stříbrnou sošku Buddhy. Oběti na životech nebyly velké: 17 padlých, 49 raněných, 1 nezvěstný. Již 31. srpna se za Čitou setkaly přední stráže bajkalské a vladivostocké skupiny.

Předtím už 27. května byl obsazen Čeljabinsk, 7. června Omsk, 29. června od generála Diterichse Vladivostok. V tomto přístavním městě na Tichém oceáně byla svedena jen nevelká šarvátka s maďarskými a německými zajatci, kteří se ohradili v kasárnách, ale tuhé odpor kladlo sovětské vojsko na dráze severně od města. Československým oddílům tam pomáhalo také vojsko dohodové - francouzské, anglické a hlavně japonské.

Další výboje.

Dne 25. července se zmocnila po svízelných bojích skupina gen. Syrového Jekatěrinburku na Urale. Krátce předtím se tam odehrála strašná tragedie carské rodiny. Byla tam střežena v přízemním domě, ohrazeném vysokým dvojím plotem. Z obavy, aby Čechové cara neosvobodili, daly místní úřady celou rodinu popraviti. - V noci 17. července byli car, carevič, carevna a čtyři velkokněžny odvedeni do podzemního sklepení a tam střelami z revolverů a pažbami pušek usmrceni. Jejich těla byla odvezena za město, tam polita hořlavinami a spálena.

Carská rodina.

Tyto tříměsíční vítězné boje českoslov. vojska způsobily ve světě pravou sensaci. Současný postup Němců ve Francii jim tvořil temné pozadí, takže se sibiřská anabase jevila ve světle tím příznivějším. Do Ameriky se dostaly zprávy o bojích v Sibiři dříve než do Evropy a jejich účinek byl překvapující. Čechové, Čechoslováci byli najednou známi každému. „Opanování magistrály a obsazení Vladivostoku se jeví jako pohádka“³¹). Tyto boje legionářů zjednaly českoslov. jménu ve světě kus slávy, dodaly váhy a důrazu řečem a memoriálům diplomatů a politiků a podstatně přispěly k tomu, že se západní moci rozhodly povolit, aby českoslov. národ si zřídil vlastní státní budovu. Během srpna a září byla „Národní rada“ v Paříži uznána za prozatímní českoslov. vládu.

Politický účinek.

Kde byla na Sibiři moc sovětů zlomena, zřídilo si obyvatelstvo občanskou vládu. V jejím čele stanul bývalý admirál Kolčak. Sebral značné vojsko a bojoval proti sovětům na Urale. Západní moci, jimž se dostalo velké pomoci z Ameriky, nařídily 21. června českoslov. vojsku, aby nejezdilo do Francie, ale aby pomáhalo Kolčakovi. Nastal pomalý zpětný pohyb od Tichého oceánu k Uralu. Značná část vojska byla upoutána hlídáním dráhy.

Zpět na západ.

Dne 22. července obsadilo 800 mužů západní skupiny Simbirsk, naplněný zásobami všeho druhu. Příliš svůdnou se stala myšlenka pokusit se o Kazaň, hlavní město na

Kazaň 7. srpna.

střední Volze, proslulé obchodem a bohatstvím, přes jehož cimbuří daleko zářily věže monastýrů a štíhlé minarety mešit. Město hájila posádka 5.000 mužů silná. Českoslov. oddíly, celkem 1.400 bojovníků, pod velením poručíka Švece, táhly jednak po suchu, jednak pluly na válečných člunech po Volze. Táhl s nimi též oddíl občanského vojska ruského a prapor Srbů (280 mužů) pod legendárním hrdinou majorem Blagotičem. Byl to zbytek srbské divise. „Vopred bratja“, hřímal na ně jejich vůdce hromovým hlasem, sám s revolverem v ruce všude první před ostatními. Byla svedena řada pútek, ale v boji o město samo (7. srpna) zahynuli na českoslov. straně jen dva, sedm bylo raněno; větší ztráty měli Srbové. Obhájci byli útokem překvapeni a ohromné zásoby v přístavě, arsenále a skladištích se staly kořistí vítězů. Největší cenu měl poklad ve státní bance³²).

Byl to vrchol českoslov. úspěchů. Brzy se však poznalo, že vzetí Kazaně byl chybný krok. Město se nedalo bez účasti místního obyvatelstva držet, to však žilo v sibiritské rozmařilosti; hledělo si zábav, kratochvílí, bavilo se koňskými dostihy a zbraní se štítilo. Naším lidem bylo při pohledu na tyto politické děti hořko. Město mělo skoro 200.000 obyvatel a postavilo jen 2.000 vojska; ze 2.000 důstojníků se chopilo zbraně 300.

*Ústup
k Uralu:
podzim 1918.*

Již 10. srpna začaly zpětné útoky sovětského vojska a síla útoků rostla. Trocký jim osobní přítomností dodával odvahy. Dne 10. září opouštěla poslední rota hořící Kazaně, největší město, jehož československé vojsko dobylo. Již 12. září byl vyklizen Simbirsk, 2. října Syzraň. Českoslov. i ruské oddíly občanské ustupovaly v překotném chvatu. Dne 4. října byl poškozen Alexandrovský most přes Volhu, aby postup nepřítele byl zaražen. Na mostě nastala zácpa lokomotiv a vlaků. Na jedné lokomotivě byla zapálena nafta. Od lokomotiv chytl celý vlak; plamen přskočil na 17 vagonů plných dělových nábojů. Následoval výbuch, jímž se jeden z oblouků zřítíl, druhý značně poškodil. Sovětské vojsko se dostalo přece přes Volhu a hnalo občanská vojska dále k Uralu. Již 8. října vyklidil plukovník Švec Samaru, dosavadní hlavní oporu západní skupiny, a ustoupil do Ufy. Předem bylo vyvezeno ze Samary na 250 vlcích různých vojenských potřeb.

*Pluk. Švec
25. říj. 1918.*

Tyto neúspěchy, netečnost a lhostejnost ruského obyvatelstva, únava, marné čekání na pomoc od západních mocí a nejednota vzbudily ve vojsku podrážděnou náladu a nechuť k dalším bojům, jež se zdály mrháním životů. Když část mužstva odepřela plukovníku Švecovi další poslušnost, zabral si to do té míry, že se 25. října v Aksakovu nedaleko Ufy zastřelil. Plukovník Švec, člen Sokola, byl z nejlepších členů Družiny. Prožil s ní slavné i smutné dny. Před krátkem byl povýšen na plukovníka a velitele první divise. Pocházel z Telče na Moravě a v Rusku byl učitelem tělocviku.

*Štefánik
nařídil ústup,
leden 1919.*

V zimní době boje poněkud ochably. Dne 16. listopadu připlul do Vladivostoku Štefánik, první českoslov. ministr obrany s francouzským generálem Mořicem Janinem. Štefánik navštívil všechny části vojska a přesvědčil se, že je nezbytno dopřát unavené armádě oddechu. Západní moci a část domácích politiků (Dr Kramář) si přáli,

aby českoslov. vojsko nastolilo v Moskvě carskou vládu a pod vlajícemi prapory se vrátilo po pevnině do svobodné vlasti. To chtělo armádní velení i část vojska; většina však, syta svízelného života, zvláště po provedeném převratu doma, pokládala svůj úkol za skončený a naléhala na rychlý návrat. Štefánik v lednu 1919 nařídil, aby bylo vojsko odvedeno z fronty do zázemí a hlídalo trať od Omsku po Bajkal. Též zakázal samovolné sněmování delegátů. Pak se vrátil do Evropy. Janin zůstal v Sibiři; jemu byl podřízen vrchní velitel sboru Syrový. Jen Gajda, jemuž Štefánik pro nějakou přísnost rozkázal ihned odejet domů, si nedopřál pokoje a bojoval v ruských službách s Kolčakem na Urale dál.

Vlaků vojsko nevydalo, ač byly po něm žádány. Drželo se trati a vagonů jak záchranné desky a jediného východiška z toho chaotického vlnobití. Snažili se svou pohyblivou domácnost opatřit nejnucnějším zařízením a udělat si v ní pobyt snesitelným. Ve vagonech byla prolomena okna, připevněna lehátka, postaveny lavice, stůl, kamínka, v nichž se zimního času topilo ve dne v noci. Nezapomnělo se ani na výzdobu stěn. Bylo třeba zařídit a udržovat dílny na nejrozmanitější potřeby, na léky, oděv, náradí, postroje, starat se o dobývání uhlí. Denně byl připravován pokrm pro 60.000 osob. Vojsko vydržovalo 12.000 koní. I v Mongolsku byla kupována stáda jatečného dobytka, nějaký čas hlídána na stepi u trati a pak porážena. Ve třech mlýnech se denně semlelo 5.000 pudů mouky (pud=16 kg). V kurganském pivovaru (nad řekou Tobolem) se týdně vařilo 3.600 věder piva. V Omsku v malé továrně na tabák zhotovilo 200 zajatců denně 30.000 doutníků. Mezi skupinami bylo udržováno poštovní spojení. Byla založena banka k ukládání úspor. Bylo postaráno o denní tisk, podle možnosti o různou zábavu. Někde si vojáci chytili a ochočili mladé medvědy, kteří nemotorným dováděním byli předmětem neutuchající veselosti.

Dne 16. prosince 1917 dal konečně i francouzský prezident Poincaré svolení k postavení českoslov. vojska na francouzské půdě. S různých stran se scházely hloučky zajatců a dobrovolníků v Cognacu, určeném za shromaždiště tvořící se armády. První tam dorazili dobrovolníci z českoslov. zajatců v Rumunsku. V říjnu 1916 navštívil Štefánik zajaté krajany v Galaci a vyzval je k boji za svobodu vlasti. Dostali se do Ruska, k severnímu moři a v červenci 1917 přistálo jich asi 300 v La Pallice, menším přístavu u La Rochelle. V listopadu téhož roku dospěl do Cognacu rovněž z Ruska oddíl 1240 mužů, vedený starodružníkem Otakarem Husákem. V říjnu vyjeli z Ukrajiny a z Archangelsku pluli na ruském parníku k anglickým břehům. V březnu 1918 vyjel z Murmaňsku do Francie tak zvaný „čerepovský ešelon“ (500 mužů), když byli několik týdnů čekali v nehostinném kraji za polárním kruhem, a tam se do syta nadržovali na nevidanou u nás krásu severní záře.

Další složkou byli zajatci ze Srbska. Po jeho pádu na podzim 1915 přešli za nevýslovných útrap přes Albanii k břehům Adrie. Z 55.000 rak.-uherských zajatců velká část na cestě hladem a zimou zahynula. Z Valony byli dopraveni na Asinaru (ostrov při severní Sardinii), odtud do Francie. Přes 3.000 se z nich přihlásilo do českoslov. řad.

*Život
ve vlacích.*

*Českoslov.
vojsko
ve Francii
1918.*

Konečně 400 dobrovolníků bojujících v srbském vojsku na solušské frontě bylo rovněž dopraveno do Francie. Asi 800 našich zajatců, toužících bojovat za vlast, propustila do Francie vláda italská. Žádost ostatních byla zatím odložena. Od listopadu 1917 začali docházet do Cognacu dobrovolníci ze Sev. Ameriky, celkem 2.250. Do konce ze Sydney z Austrálie přibylo 14 vystěhovalců bojovat za lepší budoucnost své vlasti. V cizinecké legii bojovalo zbylé mužstvo proslulé roty „Nazdar“, asi 100 mužů. V srpnu 1918 byli propuštěni a většina z nich vstoupila do vlastní českoslov. armády.

V Cognacu a nedalekém Jarnacu se utvořily začátkem r. 1918 dva pluky (brigáda); později přibyl ještě třetí pluk. V táboře v Darney za vogeskou frontou odevzdal brigádě za obvyklých slavností sám prezident Poincaré 30. června prapor, dar města Paříže. Vyšší důstojníci byli Francouzi, vrchním velitelem sám generál Janin.

*Boje ve
Vogesách
v létě 1918.*

Od začátku července do polovice září hájila brigáda úsek na klidné celkem frontě v Elsasku ve Vogesách a podstoupila tam první menší boje. Němci brzy vyzkoumali, koho mají před sebou, a házeli jim do zákopů letáky, snažíce se zlomit bojovnou náladu dobrovolníků. Chybná čeština oněch provolání sloužila dobrovolníkům jen k obveselení.

*Českoslov.
vojsko
v Itálii 1918.*

Po Rusku bylo nejvíce českoslov. zajatců v Itálii. Štefánik a dr. Beneš opětně žádali tamní vládu o svolení k postavení českoslov. vojska. Zvláště Štefánik si tam získal jako francouzský občan a neohrožený důstojník-letec značných sympatií. Na jaře r. 1916 obletěl celou italskou frontu a házel do rakouských zákopů letáky, v nichž byli Slované vybízeni, aby přestali bojovat proti Itálii. V Tyrolsku vypátral skryté rakouské síly, o nichž italské velení nevědělo. V lednu 1917 zřídil Dr. Beneš v Římě tiskovou kancelář Nár. rady a vymohl, aby českoslov. zajatci byli soustředěni v oddělených táborech; stalo se to jen zčásti. Každý tábor rak.-uherských zajatců skýtal v malém měřítku politický obraz Rakousko-Uherska, národnostně složitého a zjitřeného. Na jedné straně stáli Němci a Maďaři, proti nim Slované, v jejich čele Čechové. Těm, kdo se hlásili do českoslov. vojska, bylo vyhrožováno. Docházelo k hádkám a pračkám.

*Zástuhu
Štefánikovy.*

Zajatci. Zajatci byli umístěni na více než 200 místech; někteří pracovali na venkově. Jeden z největších táborů byl v Padule, středověké károuze o 500 pokojích a v její rozsáhlé zahradě (23 ha)³³). Od polovice r. 1917 tam byli chováni ponejvíce zajatci českoslovenští. Druhým jejich soustřeďovacím táborem bylo S. Maria Capua Vetere. Vláda zatím povolila jen zřízení pracovních oddílů. V březnu a dubnu 1918 se jich sestavilo osm po 1.600 mužích. Šest jich z Paduly odjelo na sever a opevňovali druhou obrannou linii mezi Gardským jezerem a Mantuou.

*Povolení
armádu
21. dubna.*

Konečně 21. dubna dojednal Štefánik smlouvu o zřízení vlastního vojska. Ve Folignu a Perugii byly pracovní oddíly přeměněny v bataliony.³⁴) Dobrovolníci byli oděni v zelený stejnokroj, na hlavu dostali alpinské klobouky s českoslov. stužkou, motyky a rýče zahodili a chopili se pušek. Začátkem května byla vyzbrojena divise. Vyšší

důstojníci byli Italové, vrchním velitelem generál Graziani. Již od podzimu r. 1917 bylo používáno od italského velitelství českoslov. výzvědných rot. Bylo jich celkem devět a tvořily vlastní pluk. Jejich úkol byl týž jako Starodružiníků na Rusi. Lákali Slované k přechodu do Itálie, vyslyšali zprávy, házeli letáky do nepřátelských zákopů.

Dne 24. května uspořádal Štefánik v Římě okázalou slavnost. Dal tam dopravit vybraný sbor, složený ze zástupců jednotlivých oddílů, a na Piazza Venezia před monumentálním pomníkem Viktora Emanuela II. u přítomnosti vyslanců mu generál Graziani s obvyklými obřadnostmi odevzdal prapor, vyšíтый od římských paní. Dne 14. června přehlížel divisi v Orgianu (u Vicenzi) za italskou frontou italský král Viktor Emanuel III.

*Slavnost
v Římě
24. kv.*

Již 20. července vydalo italské velitelství do evropské veřejnosti zprávu, že na Píavě po boku italského vojska hrdinně bojují československé oddíly a daly první daň krve za svobodu a samostatnost. V německo-rakouském tisku z toho vzniklo pocho-pitelné rozčarování. Ještě v červnu byla divise dopravena na Monte Baldo, mezi Gardským jezerem a Adizi. Úsek jí svěřený sluje Doss Alto. Přítel i nepřítel si neda-leko od sebe vysekali v masivu kaverny, několik set metrů dlouhé, táhnoucí se různými směry. Byly to umělé jeskyně, s výklenky pro strojní pušky, s východem zata-raseným žoky písku. Pobyt v těch podzemích slujích byl velmi svízelný. Vzduch v nich byl dusný a vlhký, plný plísňe a čmoudu z blikajících lampiček. Roty se ve službě střídaly; po 4-5 dnech opouštěl voják ty nevlídné skrýše bledý, nevyspalý a zesláblý a s radostí opět spatřil modré nebe, pod nímž příroda hýřila. Nejtěžší boj tam podstoupila divise 21. září. Záhy zrána byly kaverny zasypány krupobitím strel vši ráže, jež trvalo necelé dvě hodiny. U žádné kaverny však nebyl strop proražen. Pak se přihnali útočníci a snažili se vniknout dovnitř; byli však u vhodů jednak pobiti, jednak zahnáni.

První boje.

*Boje na
Doss Alto
21. září.*

Na západě v té době spěla rychle válečná tragédie ke konečnému rozuzlení. Po roz-vrácení Ruska převedli Němci velké síly na západ a kojili se nadějí, že i tam zasadí spojencům zdrcující ránu dříve, než dojde pomoc z Ameriky. - V březnu (1918) pro-nikli směrem k Amiensu, v květnu znovu prorazily neširokým klínem k řece Marně a ze vzdálenosti 128 km stříleli na Paříž. To byly poslední úspěchy ústředních mocí.

*Poslední
úspěchy
Němců
z jara 1918.*

Ze Severoamerické Unie bylo mezitím bez sebemenších ztrát dopraveno do Francie přes milion svěžího vojska, jež šlo do bitevní vřavy jako na sportovní stadion. Do boje ho zasáhlo 660 tisíc - 43 divisi; čekalo se, že válka potrvá až do r. 1919. Na straně spojenců nyní byla jak číselná, tak především technická převaha, t. j. přesila dělo-střelectva, letadel a tanků. Maršálek Foch, vůdce všeho vojska, zahájil dne 18. čer-vence nad Marnou protiofensivu, založenou na velkých rozměrech. Rozpoutal se úžasný zápas, jehož průběh sledoval svět s tajeným dechem. Spojenci útočili na nové a nové úseky německé linie, unavovali nepřítel a nutili k pozvolnému, ale ne-zadržitelnému ústupu. Byla ztékána i pověstná opevnění, zvaná „Hindenburgovou linií“. Byla vybudována v týle německého vojska z přirozených i umělých překážek

*Ústup
Němců
18. čce 1918.*

a byla pokládána za nedobytnou. Její části byly pojmenovány podle mythologických osob - Brunhildy, Wodina, Siegfrieda a j.

*Terron
a Vouzieres
21.-27. října.*

Začátkem října dorazila českoslov. brigáda do Argon (mezi Masou a Aisne), aby pomáhala dobývat obranné linie na úseku nazvaném podle Brunhildy. Jeden pluk měl dobýt osady Terronu, z níž byli Francouzi právě vytlačeni. Dne 21. října se jí českoslov. dobrovolníci zmocnili nenadálým útokem a uhájili proti mocným útokům nepřátelské přesily. Bylo nesnadné vysunutou posici udržet. Bojovali neustále v maskách pro mraky otravných plynů. Nepřátelská letadla nad nimi kroužila tak nízko, že bylo lze rozeznat šat i tváře pilotů. Nejprudší střelbě byli vystaveni 23. a 24. října. Stavení ve vesnici byla do základů rozmetána a hořící trámy ozařovaly za noci jejich posice. Jen za noci byl pluk zásobován. Dne 29. října se dověděli o převratu; velkou radost kalil pohled na čerstvé rovy bratří. Prvního listopadu opouštěli Terron s kulomety na ramenou. Šli za dopadu střel, s maskami na tvářích otráveným ovzduším, místy se brodili po pás vodou, byť kraj zatopen a tyčí hledali cestu, aby nepadli do jámy od granátu. - Druhý českoslov. pluk dobýval v těchže dnech opevněného návrší u Vouzieres. Je to městečko šest km jižně od Terronu. Bylo rovněž úplně rozbité. Kraj taktéž zatopený a jen po hrázích schůdný.

V té době (od 6. října) se jednalo o příměří. Dne 11. listopadu byly jeho podmínky přijaty od Němců bez výhrady.

*Poslední dny
Rak.-
Uherska.*

Ústřední moci byly dosud jako pevnost, jež všem útokům vzdorovala. Po čtyřletém vysilujícím boji se její hradby hroutí a nepřítel proniká širými průlomy dovnitř na všech stranách. Stát tehdy bral k válečným účelům zvony, mosazné kliky, moždíře a jiné kovové předměty; je málo chrámů, jež uchovaly všechny své zvony, jako sv. Vít, Týn, Velehrad, Hostýn a některé jiné. Deserce se vzmáhaly a zvláště mladší vojáci byli po venkově chytáni od četníků, někteří zastřeleni. U Kragujevce v Srbsku odepřeli (3. července 1918) slovenští vojáci trenčínského pluku jít do boje a vzbouřili se. Zmocnili se skladišť a vydrancovali je, zplenili též byty důstojníků a způsobili jiné škody. V popředí stáli ti, kteří se vrátili z ruského zajetí. Ale po čtyřhodinném boji byla vzpoura potlačena a 44 vzbouřenců zastřeleno.

*Ústup na
Balkáně
v září 1918.*

V polovici září se obořil na německo-rakouské a bulharské řady v Makedonii Franchet d'Espéray a koncem října dorazil k Dunaji a Sávě. Bulharsko složilo zbraně a podepsalo příměří 29. září.

V Itálii mělo Rakousko na konci války 51 divisí. Jejich nadšení pro válku už vyvanulo. Maďaři nechtěli bojovat a žádali, aby jim bylo dovoleno vrátit se domů hájit vlast. Charváti se vzpírali jít do předních linií. Čechové měli tím méně důvodů k boji.

*Bitva
na Piavě
říjen 1918.*

Dne 24. října začali Italové, posílení několika divisemi svých západních spojenců, útočit přes řeku Piavu. Dne 27. října prolomili rakouské řady na dvou místech a zajali 460.000 vojska. Ukořistili 16.000 děl a jiný válečný materiál ohromné ceny. Teprve 3. listopadu bylo smlouveno příměří, když již italské vojsko obsadilo skoro celé Tridentsko a Benátsko.

Poslední dny Rakousko-uherské říše byly pohnuté. V květnu roku 1917 svolal císař Karel rakouský parlament, jenž po celou dobu války nezasedal. Čeští spisovatelé vyzvali poslance, aby se ve Vídni všemožně zastali práv svého národa nebo ať se svých mandátů vzdají. Světem zadula demokratická hesla, uvolněná ruskou revolucí. Dne 30. května podalo české poselstvo ve vídeňském parlamentě prohlášení, v němž odsuzovali dualismus, žádali o přetvoření říše v řadu národních států, jedním z nich má být Československo. Cítilo se, že Čechové sahají na základy říše. Nejvíce zuřil tisk maďarský. V době, kdy maďarský národ tolik obětí přináší na záchranu monarchie, chtějí Češi vyrvat perlu (t. j. Slovensko) ze Svatoštěpánské koruny. Chtěli pohnout Jurigu a Blaho, slovenské poslance, k protestu proti české troufalosti, pokoušeli se sbírat podpisy mezi lidem, marně však hledali zrádce slovenské věci. Čeští poslanci mluvili i „za umlčenou větev slovenskou, jež se stala obětí neslýchaného násill v nejtemnějším koutě Evropy“.

*Osill klubu
o čs. stát
1917.*

V předvečer porážky přednesli poslanci Staněk a Juriga ve vídeňské a peštské sněmovně řeči, jakoby na rozloučenou bývalé monarchii. Jsou velmi vzrušující a zní jako věštba Kassandry před zkázou Troje³⁵). Staněk (2. října) mimo jiné pravil, že omezená byrokracie vídeňská a zpusťlá oligarchie budapeštská dosud jen tyly ze zotročených národů slovanských; a po vítězné válce je chtěly vyhladit. Jen jejich ničemná a zločinná vláda dala vznik českoslov. legiím, jež bojují na všech bojištích po boku Dohody, aby tuto říši, ten žalář národů, zbořili. Na jejich troskách povstanou národní státy: Československo, Polsko a Jugoslavie. O jejich ustavení se nebude rozhodovat ve Vídni, nýbrž na mírové konferenci. - Juriga dlouhou a dojemnou řeč pronesl 19. října. Vypočetl všechny oběti, jež slovenský národ za království ve válce přinesl a v odvetu za to je hmotně vykořisťován a trpí pod kulturním barbarstvím; je na něm páchána duchovražda. Slovenský národ neuznává uherského sněmu, na němž je zastoupen místo 40 jen dvěma poslanci. Jeho mluvčím je Nár. slov. rada. Světová válka odvalila balvan, který národ dusil od r. 907. Nevěří žádným slibům, použije práva sebeurčení, aby si zařídil svou budoucnost podle svého. Někteří poslanci sice výkřiky řečníky přerušovali, ale většina jejich řeči vyslechla jako zasloužený ortel za vědomou vinu.

*Památne řeči
v sněmovnách
v říjnu
1918.*

Když začali Němci ve Francii ustupovat, byl císař Karel ochoten přebudovat svou říši, ale pro odpor Maďarů a Němců neudělal nic. Dne 4. října byl nucen s císařem Vilémem žádat Wilsona o zprostředkování příměří a míru. V neděli 14. října pokoušely se socialistické strany v českých městech provést převrat, v Praze tomu zabránila maďarská posádka. Dne 16. října vydal císař manifest, jímž ohlašoval přeměnu Předlitavska na spolek národních států. Vzdával se Haliče a Trentina, hranice států měly tvořit hranice národnostní. Na uherskou ústavu si netroufal sáhnout. Čechové toho nepřijali. Od 13. července byl v Praze 30členný Národní výbor, složený z předáků všech českých stran. Zasedal v Obecním domě, jeho úkolem bylo připravit a provést převrat.

*Ústupky
císa. Karla.*

Wilsonova nota
18. října. Dne 18. října došla osudná nota Wilsonova. V ní se praví, že autonomie, nabízená Čechům a Jihoslovanům, nestačí za podklad míru; oni sami nechť rozhodnou, v jakém státním útvaru ohtčjí žít. Tato nota zněla jako hlas anděla, křísící mrtvé z hrobu. Císař dovolil, že několik českých poslanců (24. října) odjelo do Ženevy, domluvit se s Dr Benešem. Ale již 28. října odpověděl Jul. Andrassy, ministr zahraničních věcí, že Rakousko-Uhersko na ony podmínky přistupuje.

Převrat
28. října. Když byla tato odpověď vyvěšena v redakcích pražských deníků, naplnily se náměstí a ulice davy lidu, aby za nezměrné radosti oslavily první den své svobody. Národní výbor nechtěl nic podnikat před návratem své delegace ze Ženevy, ale stržen nenadálým obratem, prohlásil československý stát a ujal se vlády³⁶).

Deklarace ve Sv. Martině
30. října. Dne 30. října se sešlo ve Sv. Martině přes 300 zástupců slovenského lidu ze všech krajů, od Bratislavy až po Košice, aby v tak velké chvíli promluvili před světem jménem národa³⁷). Velká většina nic nevěděla o převratu v Praze. Byloť Slovensko pohraniční stráží jak čínskou zdí od sousedních zemí odděleno. Na náměstí stála setnina honvédů po zuby ozbrojených, ale pohled na ně jen stupňoval v účastnících odhodlanost a hněv. Shromáždění zasedalo v sále banky Fatry. Přijalo „Deklaraci“, v níž byla prohlášena neodvislost Slovenska a jeho příslušnost k československému státu. Každá věta předčítané Deklarace byla provázena bouřlivými projevy souhlasu, až se dvorana otrásala.

Oslavy. Deklarace vzbudila po celém Slovensku mohutný ohlas. Na mnohých místech shromážděný lid na ni přísahal. Vlna překypující radosti se valila Československem a nejodlehlejší osada pocítila záchvěv blaha, jaký se dostavuje jednou za tisíc let. Na slavnostní průvody za zvuků hudby se hnali muži, ženy, děti, vojáci. Proslovy, iluminace, blahopřání zasílána Nár. výboru, sázení lip nebraly konce. Na slovenských horách vzplanuly milíře, v Mošovecích ničili žáci maďarské učebnice. Radost z vítězství po tolika svízelných, strádáních a nejistotě se stupňovala do závratného opojení; byl dojem, že se vrací zlatý věk. Dav se vrhl na orlíky a jiné odznaky rakouské a maďarské vlády a za obecné veselosti je strhával a ničil.

Národní shromáždění prohlásilo 14. listopadu 1918 Masaryka jednomyslně za presidenta Českoslov. republiky a 21. prosince mu bylo v Praze jako osvoboditeli připraveno královské přivítání.

Štefánik
† 1919. Tragický byl návrat Milana Štefánika, generála a prvního ministra války. Na velkém dvojplášniku se blížil z Itálie k osvobozené vlasti. V Bratislavě bylo 4. května 1919 vše přichystáno k skvělému jeho přijetí. K nepopsatelnému zděšení čekajícího davu se letadlo nad městem vznalo, zřítilo a největší syn Slovenska zahynul v jeho troskách. Byl pochován i s dvěma italskými průvodčími blízko svého rodiště na vrchu Bradle, kde mu byla zbudována mohutná mohyla. Narodil se v Košiariskách u Brezové r. 1880 jako syn protestantského faráře. Byl presidentovým krajanem, jenž se narodil na druhé straně Karpat. R. 1904 byl v Praze promován na doktora filosofie. Horoval pro královskou vládu a rád by byl v Československu viděl na trůně někte-

rého prince z dohodových zemí. Měl velkou perlu, již našel za svého hvězdářského posláním v oceáně. Měl ji schovanou a kojil se nadějí, že jí kdysi ozdoby korunu českého krále. Ale r. 1918 prodal v Paříži rozličné věci k úhradě výloh, spojených s prací ve prospěch vlasti, a tu prodal pařížským klenotníkům i sbírku perel.³⁸⁾

Všech mobilisovaných bylo v této strašné válce 70 milionů mužů. Padlo 8 milionů, raněných bylo 13¹/₂ milionu. Čechů (bez Slováků) zahynulo 200 tisíc. Je to největší daň krve, kterou národ dosud za tisícileté historie za dobro Evropy zaplatil. Zajateců v ústředních státech bylo 4,229.000; z těch zemřelo 222.800. V dohodových státech bylo zajateců 4,018.000, zemřelo z nich 465.000. R. 1923 bylo v ČSR 236.000 invalidů. Na konci války začala řádit španělská chřipka a vyžádala si na celém světě mnoho milionů obětí (udává se 25 milionů).

Válečná data.

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA.

Prvním úkolem českoslov. vlády bylo obsadit německá pohraniční území a pak Slovensko. Němečtí poslanci se dovolávali zásady o sebeurčení národů, utvořili několik vlád a prohlásili německá území za součást Rakouska. Českoslov. vojsko však obsadilo ještě r. 1918 německé kraje a ona vláda se uchýlila za hranice.

Německé kraje.

Na Slovensku nebyl převrat tak snadný. Slováci přešli ze staletého poddanství do vlastního státu rudým mořem krveprolití a bojů. Na zvěst o převratu tam propuklo drancování a plnění po venkově i po městech a jen málo míst zůstalo výtržností ušetřeno. Lid znuzený rekvisicemi, daněmi a lichváři, zneužil svobody k pomstě nad svými trýzniteli. Vojáci, vracející se z bojiště, namnoze se zbraní v ruce a s novými názory, byli obyčejně vůdci kořistných tlup. Byly přepadány sklepy, nálevny a skladiště, především Židů, ale i majetných občanů, ve dvorech byly rozebírány ovce, odnášeno obilí, byl rozchvácen státní majetek, sem tam zámek vydrancován, bylo káceno v lesích, ze strojních pušek jeleni v oboře postříleni. Byli vyháněni notáři, někde byli zbiti a zabiti, jejich příbytky pustošeny a páleny.

Rozvrát na Slovensku.

Maďaři se však z prvního ohromení vzpamatovali a pokoušeli se s obvyklou přlkrostí svou moc na Slovensku uhájít. Posádky (v Bratislavě, Žilině, Nových Zámcích, Lučenci, Košicích, Prešově), četnictvo a maďarské občanstvo, jež utvořilo občanské gardy vedené mladými izraelity, postavili se se zbraní v ruce nejen proti plenícímu obyvatelstvu, ale i proti všem, kteří se hlásili k českoslov. státu. Strhovali národní prapory, stíhali vlastence, obírali a týrali české vojáky, kteří se vraceli z Ruska po dráze Vereckým průsmykem. Dva měsíce tam bylo loupěno a vražděno. Soustavně se začalo Slovensko obsazovat teprve po Novém roce 1919, po příjezdu italských legionářů. Žilinu opustila maďarská posádka 7. pros., Prešov 11., Košice 29. pros. 1918. Legionáři obsadili Bratislavu po těžkých bojích 1. ledna 1919, 3. ledna bez boje Lučenec, v témže měsíci Užhorod. Maďaři s sebou odvěkli mnoho cenných věcí.

Odpor Maďarů.

Obsazení Slovenska. 1919.

*Prozatímní
hranice,
listop. 1918.*

Dne 25. listopadu 1918 stanovila mírová konference v Paříži prozatímní hranice mezi Československým a Maďarskem. Na jihu se přibližně kryly s nynějšími hranicemi. Tvořily je tok Dunaje, Ipoly, pak linie, spějící přes Rimavskou Sobotu k ústí Uhu do Bodrogu; odtud opět tok řeky Uhu na sever ke Karpatům³⁹).

*Nové
hranice,
únor 1919.*

V únoru r. 1919 připustila mírová konference v Paříži na naléhání českoslov. zástupců nové jednání o slovensko-maďarských hranicích. Byly posunuty značně na jih ve prospěch Československa. Nová hraniční linie šla přes vrchol pohoří Matry, vrchů Bukovských a Tokajských. Tím byly Českoslov. republice přiděleny vydatné hnědohelné pánve, jmenovitě šalgotarjanská, pak města Diosgyör, Miškovec a Nové Město pod Šiatorom. Mimo to byla s republikou jako samosprávný celek sloučena Podkarpatská Rus. Dne 7. dubna 1919 byl vydán českoslov. armádě rozkaz, aby nově nabytá území obsadila. Byl splněn koncem dubna a začátkem května. Na Podkarpatské Rusi zabráno 6. dubna Mukačevo, ale současně tam dorazili Rumuni. Nový pruh země obsadilo asi 30.000 českoslov. vojska pod italskými veliteli, kteří přijeli s legionáři. Ve východním Slovensku velel francouzský generál Hennoque; bojovali tam oddíly francouzských legionářů. Padesát tisíc českoslov. vojska dlelo daleko na Sibiři. Početně byla branná moc českoslov. značná (180.000). Byla však rozložena podél dlouhých hranic a byla zvláště dělostřelectvem chatrně opatřena. Od převratu byla výroba zbroje ve Škodovce skoro úplně zastavena⁴⁰). Ministrem obrany byl Václav Klofáč, inspektorem básník Machar. Mimo to vrchní velitel Picoione nečekal, že by se Maďaři odvážili rozkazům z Paříže vzdorovat.

*Nepřipravenost
k válce.*

Českoslov. vojsko tvořilo v zabraném území asi 300 km dlouhý, ale slabý kordon. Byloť v poslední válce zvykem postupovat v souvislé frontě. Zde to však vedlo k velké rozdrobenosti sil, jež byly mimo to kryty nepatrnými zálohami. Nepřítel tyto chyby znal a využil jich.

*Maďarský
vpád,
květen 1919.*

Dne 21. března se v Maďarsku zmocnili vlády komunisté s Bélou Khunem v čele. Cílem převratu bylo zachránit celistvost uherského státu. Proti Československu bylo postaveno asi 50.000 vojska dobře vyzbrojeného pancéřovými vlaky a hrubou střelbou. Dne 30. května vystoupil nepřítel na několika místech s velkou přesilou, českoslov. linie prolomil a přinutil k ústupu. Českoslov. vojsko se pak nedovedlo snadno zachytit. Ústupem klesala mysl, ubývalo důvěry ve velení, řady se vymkly vůdcům z rukou a ustupovalo se i tam, kde boje nebylo.

Gardy pronikaly na Slovensko podél železničních tratí. Dne 19. května došlo k bojům jižně Miškovce. Českoslov. vojsko bylo nuceno probít si cestu v pouličním boji Miškovcem, kde se obyvatelstvo uchopilo zbraně a pomáhalo Maďarům. Jednotlivé oddíly konaly hrdinské činy a bránily se houževnatě, ale vznikaly trhliny a pro zabránění větších pohrom bylo třeba couvnout. Rožňava, Dobšiná, Gelnica, Tisovec padly do rukou nepřítel. Ten byl brzy vítán v Novém Městě pod Šiatorom, v Košicích (6. června), Prešově a Bardijově. Dorazil až k polským hranicím, přetrhl spojení s Podkarpatskou Rusí, generál Hennoque přeložil svůj stan do Spiš. Nové Vsi.

Silný nápor byl učiněn přes Šalgotárján po trati, jež vede do středního Slovenska. V Lučenci byly gardy zasypány kvítím, zmocnily se Banské Štiavnice. Detvou pronikly do Zvolenu a přiblížily se k Banské Bystrici a Kremnici; těch již nedobily. Spousta obyvatelstva se hrnula do Turč. Sv. Martina ze strachu před loupežemi a násilnostmi.

Za bojů u Parkáně byly za zády českoslov. vojska vyloďeny oddíly z monitorů (válečných lodí). Nemálo našim škodily strojní pušky, umístěné na ostřihomské katedrále. Maďaři překročili 30. května na několika místech Ipolu, zabrali Levice, Nové Zámky, Zl. Moravce a blížili se k Nitře. Jižněji překročili i řeku Nitru. V Nových Zámkách měli Maďaři mocného spojence v četných železničních zřízeních (4.000). Už předtím působili stávkou českoslov. vládě potíže. Nyní se chopili zbraně a pomáhali nepříteli. Sta wagonů a 30 lokomotiv dopravili do Maďarska, ničili telegrafická a jiná zařízení. Za bojů o Nové Zámky zasáhla i francouzská letadla. Pumami byly zastaveny dva vojenské vlaky a jejich posádky rozplašeny. U Levice proti nim statečně bojovala i setnina českých Němců⁴¹). Marně se nepřítel pokoušel o nedobytnou vodní tvrz Komárno. Byly na ni podniknuty útoky z protilehlého města Uj Söny za podpory komárenských rybářů, ale všechny útoky na mostě byly odraženy. - V Bratislavě byly ostřelovány z pravého břehu vládní budovy.

V květnu a červnu zuřil boj na dlouhé linii od Bratislavy přes Kremnici k Obyšovcům. Dne 4. června byl jmenován vrchním velitelem českoslov. vojska gen. Pellé a italské důstojnictvo bylo vystřídáno francouzským. Velitelem v jihozápadním úseku se stal gen. Mittelhausser. Když projížděl žírnou nížinou, vlnící se bujným osením, pravil: „Třeba obětovat miliony, aby se zachránily miliardy.“ Nový vojevůdce stáhl posádky z polských hranic, zřídil silné zálohy, žádal od vojska oběti a napětí sil. Též dobrovolné sbory Sokolů a Orlů šly hájit vlast⁴²). Záhy byl zahájen výboj ztraceného území. Z domácích důstojníků se nejvíc vyznamenal plukovník Šnejdárek, francouzský legionář, velitel divise. Smělým přepadem se 11. června zmocnil za zády nepřítel Banské Štiavnice, pak byl hned podniknut s několika stran útok na Zvolen a po dvou dnech opanován. Několik set maďarsky smýšlejících občanů odtud odešlo s maďarským vojskem. Ze štiavnické báňské akademie byly odvečeny učební pomůcky a knihovna. V těchž dnech znovu obsadilo českoslov. vojsko Nové Zámky, pak Krupinu, Tisovec a blížilo se k Levici.

Ale již 13. června byly v Paříži stanoveny už po třetí, definitivní hranice, tentokrát ve prospěch Maďarska. Českoslov. vláda se zřekla velké části územního pruhu, jež si v únoru 1919 vymohla. Tamní nejvyšší válečná rada nařídila zastavení nepřátelství a ústup gard na určenou linii. Ale boje trvaly dále. Dne 24. června bylo v Bratislavě podepsáno příměří. Leč teprve v prvních dnech července bylo Slovensko prosto nepříteli. Dne 14. srpna bylo obsazeno bratislavské předmostí Petržalka.

V té době vpadli do Maďarska Rumuni, aby si vynutili splnění mírových podmínek. Dne 4. srpna obsadili Budapešť a drželi ji v moci přes tři měsíce. Tím tam byla povolena i komunistická vláda.

*Změna
velení.*

*Definitivní
hranice.*

Slovensko utrpělo vpádem značné škody. „Bílé peníze“, jimiž gardy něco zaplatily, neměly žádné ceny. Obyvatelstvo se místy chápalo proti vetřelcům kos a seker; jinde se uchýlilo s dobyt看em do hor. Od převratu až do příměří zahynulo v bojích na Slovensku asi 1.000 českoslov. vojska, čtvrtina z nich byli legionáři; necelé 3.000 byli raněni⁴³).

Spor s Poláky. Též urovnání hranic s Polskem se neobešlo bez krveprolití. Poláci zabrali větší část Těšínska, jež po staletí patřilo k českému státu; pronikli až do Karvinné. Koncem ledna 1919 tam poslala českoslov. vláda vojsko pod generálem Šnejdárkem. Poláci byli zatlačeni za řeku Vislu. Koncem února byly boje zastaveny. V červenci 1920 Dohoda sporné území rozdělila dnešními hranicemi. Uhelné doly zůstaly Československu. Též část Oravy a Spišska byla přiřčena Polsku. Padlí na Těšínsku jsou pochováni na hřbitově v Orlové, kde jim byl zbudován velký pomník.

Jednak z národních, jednak z komunikačních důvodů byly k Českoslov. republice přiděleny Poštorná, Valčice, několik osad z bývalého Vitorazska (Čes. Velenice) a 39 obcí na Hlučínsku, obývaném Moravci.

Podmínky míru. Od ledna až do léta r. 1919 rovnali zástupci 27 států v Paříži pobouřený svět. Mír s Německem byl podepsán ve Versailles 28. června, s Rakouskem v St. Germain 10. září 1919, s Maďarskem v zámečku Trianonu (ve Versailles) 4. června 1920. Německu bylo mimo jiné uloženo 132 miliard zl. marek válečné náhrady, Československu 750 mil. zl. franků za osvobození atd. Ale tyto podmínky byly pro nastalé nesnáze několikrát měněny. Republika vzala na sebe část předválečných rakouských dluhů. Dunaj, Labe a Odra byly prohlášeny za mezinárodní. Naší republice bylo od Rakouska, Maďarska a Německa postoupena část říčního loďstva, takže měla 1181 plavidel. V Hamburku a Štětíně jí bylo na 99 let pronajato pásmo k obchodním účelům, její vlaky měly volnou cestu do Terstu a Rjegy.

Návrat ruských legií 1920. R. 1920 konečně vítala svobodná vlast vracející se své vojsko ze Sibíře. V lednu 1919 bylo podle Štefánikova nařízení staženo z fronty a pověřeno hlídáním trati od Omsku k Bajkalu. Admirál Kolčak bojoval na Urale v čele občanského vojska sám. Utrpěl však řadu porážek a na podzim r. 1919 se proměnil jeho ústup ve zmatený útěk. Sibírské obyvatelstvo povstalo proti jeho vládě, většina jeho vojska přešla k rudé armádě, on sám hledal v lednu 1920 ochrany u českoslov. vojska. To se snažilo co nejdřív z toho Babylonu vyvážnout.

Již v prosinci r. 1919 odplul první transport z Vladivostoku do Evropy, poslední teprve v září 1920. Mezitím byl zadní voj ohrožen rudou armádou, valící se ze západu na Sibiř. Dne 7. února 1920 bylo s ní ujednáno v Kujtunu u Nižněudinska příměří a zabezpečen nerušený odjezd na východ. V Irkutsku jí byl vydán zlatý poklad a admirál Kolčak. Ten byl téhož dne v Irkutsku popraven.

Většina vojska byla dopravena na lodích Americké Unie, jednak Suezem, jednak do Sev. Ameriky a tam drahou k atlantickým přístavům. Ty oddíly objely celou zeměkouli. V 36 transportech bylo odvezeno 67.750 osob, z toho 56.459 vojáků, ostatní

zajatci, zřízenci, ženy a děti. V Itálii vstoupilo do legie 19.500 dobrovolníků. Slováků bylo v ruské legii přes 5.000, ve francouzské asi 1.600, většinou Slováků amerických, v italské necelý tisíc⁴⁴).

Na Sibíři se hlásili do českoslov. armády i čeští Němci. Byly z nich utvořeny pracovní oddíly⁴⁵).

V bojích a nemocemi zahynulo na různých bojištích přes 5.000 legionářů. Nejtragičtější osud stihl ty, kteří upadli do rakouského zajetí. Podle válečného práva byli oběšeni nebo zastřeleni. Na italském bojišti dalo jich tímto způsobem 46 život za lepší budoucnost své vlasti. Ta na ně nazapomněla. Mimo dva, byly všechny jejich hroby zjištěny, těla (1921) převezena do Prahy a s patřičnou ctí pochována na Olšanech.

*Oběti
legionářů.*

Na konec několik slov o náboženské stránce legií. Čechové nebyli ve víře příliš horliví a z valné části jevíli sklon k liberálním zásadám. Nebylo by však spravedlivé připisovat dílo odboje a osvobození národa výlučně tomuto směru. Čeští katolíci, kteří hájí i ve veřejném životě zásady své víry, vždy věděli, kde je jejich místo, kdykoli šlo o velké národní zájmy. Při budování nynějšího státu spolupůsobily tradice svatováclavská, husitská i vzpomínky na povstání Hurbanovo. První pluky na Rusi byly nazvány podle národních světců. Zásluhy katolických spolků v Sev. Americe, českých i slovenských, v boji za svobodu se obecně uznávají.

*Náboženská
stránka legií.*

Legionářů, kteří byli členy katolických spolků, se zjistilo 6.749, hlavně z Moravy⁴⁶). Mezi nimi bylo 2.281 členů Orla, tři kněží, dva pozdější theologové, jeden Milosrdný bratr; 281 Orlů dostalo různá vyznamenání, z jejich řad vyšlo 41 důstojníků⁴⁷). Třeba mít na paměti, že Orel byl založen krátce před vypuknutím světové války. Píše se, že při té neb oné příležitosti byla předváděna sokolská ovičení, ale není zmínky o tom, že se Sokoly cvičili i členové Orla⁴⁸).

V Itálii se hlásilo několik zajatých kurátů do legie. Bylo však po nich žádáno, aby se vzdali kněžských funkcí; toho neudělali. Přes to sloužili v kancelářích i jinak národní věci stejně platně jako jiní, ač jim charakter legionářů nebyl příznán⁴⁹). Graziani, velitel českoslov. divise však 28. září 1918 v denním rozkaze povzbuzoval legionáře, aby při vzpomínce na sv. knížete Václava se vzmužili a statečně bojovali za svobodu vlasti⁵⁰). Na ostrově Asinaře (při sev. Sardinii) slavili čeští zajatci, dopravení tam ze Srbska, 1917 svátek Husův, a první číslo slavnostního programu byl svatováclavský hymnus⁵¹). Třeba mít též na paměti, že ne jeden z legionářů, kteří upadli zpět do rakouského zajetí a přinesli za vlast tu nejtěžší oběť, zemřel, jak se na katolického křesťana sluší a patří⁵²).

V Itálii.

Ve Francii bojovalo za národní věc 2.367 dobrovolníků, členů „Katol. Sokola“, Čechů i Slováků⁵³).

V Rusku přestoupila část dobrovolníků v prosinci 1916 před svátkem sv. Mikuláše na pravoslaví. S velkou horlivostí je k tomu vybízel pluk. Mamontov, bývalý redaktor. Car byl přestupujícím na jeho víru kmotrem, byliž od ruských duchovních křtěni

V Rusku.

v kostele i pod širým nebem, a volili si jména na Rusi obvyklá: Mikuláš, Vladimír, Sergij... Smutné je, že tomuto poblouzení podlehli i někteří dobří katolíci, i členové spolků. Nelákalo je arci 128 postních dnů, jež ruská církev předpisuje, a zakazuje i mléko a vejce. Slibovali si různé výhody, hlavně nabytí občanského práva, a nemyslili, že tím vystupují ze své církve. Leccos ovšem vysvětluje rozčilení doby⁵⁴). Na Sibiři r. 1919 znovu nasadili horlivci páky slovem i tiskem pod slabé základy náboženského přesvědčení svých druhů a nejednoho ve víře zviklali.⁵⁵) Přes opětovné svádění k odpadu po návratu ve vlasti, zůstala většina legionářů ve staré církvi.⁵⁶) Ba, když pobouřené mysli vystřízlivěly a se uklidnily, nejeden, znechucen jalovými frázemi se přiznal k dřívější víře, na př. gen. Rud. Medek, nejvýznačnější mezi legionáři-literáty.

*Duchovní
v legiích.*

Kněz legionář Jos. Chadim ze Sedlce u Třebíče byl správcem nemocnice na Ruském Ostrově u Vladivostoku. Na požádání vykonával kněžské funkce při sňatcích, křtech a pohřbech českoslov. příslušníků. Po návratu záhy zemřel (1921) ve svém domově na rakovinu. Ve francouzské legii působil jako vojenský kaplan benediktin z Chicaga P. Alfons Biskup. Vypravili jej tam američtí Čechové, aby stál k službám těm, kteří jich budou potřebovat. P. Alfons ošetřoval raněné v dešti koulí a skýtal jim duchovní útěchu. Získal si lásku všech. Po válce byli oba od presidenta jmenováni kapitány. Francouzský legionář Kar. Laštůvka, člen řádu Mil. bratří v Praze, byl mimo jiné vyznamenán čs. válečným křížem. Za nejprudší palby poskytoval na bojišti první pomoc raněným.

Případnými slovy se loučil vůdce revoluce Masaryk s českoslov. vojskem na Rusi v březnu 1918 v den svých narozenin. V zanechaném listě pravil: „Čechové všech stran a frakcí pochopili příkaz velké doby a shlukli se ve svorný šik; našli se Čechové i Slováci v živé jednotě.“⁵⁷)

*Katol.
klerus.*

Když si české poselstvo dodalo odvahy a koncem května 1917 rozvinulo na vídeňské říšské radě státoprávní program, vyslovil mu český klerus svůj vřelý souhlas, a začátkem r. 1918 se netřhl řetěz projevů, v nichž duchovenstvo na sjezdech a konferencích prohlašovalo úplnou jednotu s úsilím národa o svobodu.⁵⁸)

*Podkarpatská
Rus.*

V St. Germain byla 10. září 1919 připojena k ČSR jako samosprávný celek Podkarpatská Rus. Ruské obyvatelstvo se stěhovalo do Karpatské oblasti v 11.-13 století. Jednou z hlavních příčin tohoto posunu ruského živlu na jihozápad byly tatarské nájezdy v 13. století. Horský kraj skýtal proti vetřelcům více ochrany. Ruské kmeny zabíraly v Karpatech suchou půdu, která jiných kolonistů nelákala. Mimo to tam brzy upadli v poddanství cizích uherských vrchností. Duševní život Rusínů se projevoval hlavně na poli náboženském. Ze staré vlasti si přinesli křesťanskou víru se slovanským obřadem, který zavedli sv. Cyril a Metoděj. Výkvětem jejich kulturního života bylo několik basilánských klášterů; bylo jich tam pět. V hrušovském klášteře (vých. Velkého Bočkova, nyní zašlém) vznikla první rusínská knihtiskárna. Koncem středověku k nim pronikl ze Zakarpatí rozkol (pravoslaví). R. 1491 je první

zmínka o mukačovském biskupu v listině uherského krále Vladislava Jagella. Biskupové byli bráni z basiliánů a sídlili v klášteře na Černecké hoře u Mukačeva. R. 1649 přijal jejich klerus na užhorodském zámku unii s obecnou církví, jen několik osad ji neuznalo. R. 1777 byl biskupský stolec přenesen do Užhorodu. R. 1816 bylo pro ně založeno druhé řecko-katolické biskupství v Prešově.

*Spojení
s církví.*

V 19. století trpěli Rusíni podobně jako Slováci se strany vlády útiskem maďarisačným. Od r. 1867 se usilovalo nahradit bohoslužebný jazyk slovanský maďarským. Po strážce hospodářské mnoho trpěli vyssáváním od četných Židů. Hromadně se stěhovali za moře. Za světové války jich žilo v Sev. Americe přes 300.000, podle některých půl milionu. Měli tam 120 kostelů a škol. Tito američtí kolonisté po prvé pozvedli hlas za osvobození svých bratří v Evropě a jejich přední mluvčí dr. Řehoř Žatkovič jednal v říjnu 1918 ve Filadelfii s Masarykem o poměru Podkarpatské Rusi k Československu.⁵⁹⁾

R. 1921 byly nové státy v Podunají znepokojeny dvojitým pokusem císaře Karla vztyčiti v Uhrách povalený trůn. Byv vykázán v březnu 1919 ze své vlasti, uchýlil se do Švýcar. O velikonocích r. 1921 se znenadání objevil v Budapešti, ale když Malá dohoda hrozila válkou, opustil zemi. Malá dohoda byl obranný spolek ČSR, Jugoslaviie a Rumunska, ujednaný (1921) proti maďarské rozpínavosti a proti pokusům znovu nastolit lotrinský rod. V říjnu přiletěl Karel i se svou chotí Zitou aeroplánem do Šoproni. Když však Československo a Jugoslaviie mobilisovaly, byl po pěti dnech vydán Angličanům a na jejich dunajské lodi byl vezen do Černého moře a pak na portugalskou Madeiru, kde již 1. dubna 1922 ve Funchalu zemřel.

*Císař Karel
1921.*

*Malá dohoda
1921.*

USTAVODÁRNÉ SHROMÁŽDĚNÍ.

Kolem českoslov. národa se znovu zvedla hradba státních hranic, místy dávno rozvalená a stěží znatelná. Dalším, už lehčím úkolem bylo vypracování ústavy, jíž se měl nový stát spravovat. K tomu cíli se sešlo ústavodárné shromáždění. Utvořilo se tím, že 30členný Nár. výbor, vzniklý v Praze 13. července 1918, byl rozšířen povoláním dalších zástupců českých stran, podle jejich početního poměru z posledních voleb (1911), a přibráním zástupců za Slovensko. Ústavodárné shromáždění tak vzrostlo skoro na sbor o 270 členech. Nejsilnější byly strany socialistické (82), pak agrární (55), národně dem. (39), lidová (katolická 24). Slováků v něm bylo 54; byla to zase rozšířená Nár. rada slovenská. Němec v něm nebyl žádný.

Jak vzniklo.

Ústavodárné shromáždění mělo jednu komoru a zasedalo v bývalé zemské sněmovně od 14. listopadu 1918 do 29. února 1920. Jeho předsedou byl předseda Nár. výboru Dr Karel Kramář. V zahajovací schůzi 14. listopadu prohlásil habsbursko-lotrinskou dynastii zbavenou práv na český trůn, byla prohlášena republika a T. G. Masaryk zvolán jejím presidentem. Byla sestavena první vláda ze všech stran. Prvním mi-

nisterským předsedou byl Dr Kramář, Slováky v ní zastupoval jako ministr zdravotnictví Dr Šrobár.

Důležité zákony. Byly zrušeny všechny stavovské výsady, tituly a šlechtictví. V dubnu 1919 byl odhlasován zákon o zabránění půdy. Byla stanovena osmihodinná pracovní doba, podpora nezaměstnaným, schváleno zřízení dvou universit v Brně a v Bratislavě (1919). Bylo zavedeno fakultativní civilní manželství; stát uznává církevní i občanské, ale oboje pokládá za rozlučitelné. Návrh, aby mezi státem a katolickou církví byl zaveden stav rozluky, byl pro odpor katolických zástupců v ústavní listině škrtnut.

Ústava 29. ún. 1920. Činnost ústavodárného shromáždění byla korunována přijetím ústavy 29. února 1920.⁶⁰⁾ Zákonodárná moc byla vznesena na Národní shromáždění o dvou sněmovnách, volených ne volbami většinovými, nýbrž podle poměrného zastoupení. Českoslovenština byla prohlášena státním jazykem.

V dubnu 1920 byly vykonány volby do Národ. shromáždění. Dne 27. května byl oběma sněmovnami znovu zvolen na sedm let T. G. Masaryk prezidentem. Národ vsedl do vlastního státního povozu, na jehož nápravy nasadil republikánská kola, a jeho otěže vložil do rukou muže velmi moudrého a zasloužilého. S nejlepšimi nadějemi se rozejel vstříc budoucnosti šťastné a slavné u vědomí, že prožívá jednu z nejdůležitějších epoch svých dějin.

Andrej Hlinka. Ústavu schválili i Slováci za nepřítomnosti Andreje Hlinky. Ružomerský farář byl roduvěrný Slovák a nejpopulárnější osobnost na Slovensku, nejrozhodnější zastánce svého lidu proti maďarskému násilí. Pocházel z Černové u Ružomberka. R. 1908 se odtrhl od maďarské lidové strany a rozvinul pronikavou agitaci pro volbu slovenského kandidáta, tamního lékaře Dr Vavro Šrobára. Pomocí pověstných prostředků byl většinou jen několika hlasů zvolen vládní kandidát a oba slovenští tribunové byli pro panslavismus odsouzeni do vězení.⁶¹⁾

Jeho oslavy v Praze. Před nastoupením trestu byl Hlinka pozván do Prahy (1908) a na Žofínském ostrově uchvátil svým vlasteneckým pathosem pražské obecnstvo, že mu projevílo nejvřelejší sympatie a velebilo jej jako velikána, hrdinu a mučedníka. Láska Čechů jej provázela až za mříže segedinského vězení. Ani tam nebyl nečinný, překládal Písmo svaté. Zato v Římě vyhrál soud se svým biskupem Párfym, jenž budil nemalou sensaci. Propuštěn po necelých dvou letech, povznášel zaostalý lid hospodářsky, osvětově i politicky.

Odstřelen. Dne 30. října se zúčastnil památného zasedání v Turčanském Sv. Martině. Pro své zásluhy měl být i on povolán na význačné místo ve správě státu, jako jeho spolupracovník Dr Šrobár, který měl sotva větší zásluhy a stal se ministrem s plnou mocí pro Slovensko. Ale Hlinka byl jistým kruhům nepohodlný a tak zůstal jen farářem. Když mu bylo bráněno v politické činnosti, odebral se v létě 1919 přes Polsko do Paříže k mírové konferenci hledat zastání a práva. Byl to jeden z jeho nerozvážných kroků, k jakým se dal později při své ohnivě povaze strhnout častěji. Po návratu byl zatčen, uvězněn na Mírově a propuštěn v dubnu 1920. Snad vymáhal osamostatnění Slovenska.

Kdežto zástupci ostatních slovenských stran tvořili s českými jednotné kluby, odtrhl se Hlinka od strany lidové (Šrámkovy) a dal se na cestu oposice. Na svůj prapor napsal jako heslo „autonomii“ a snažil se za její dosažení ve smyslu Pittsburské dohody strhnout celý národ. Při volbách r. 1925 měl za sebou většinu národa, skoro půl milionu voličů (23 mandátů). Tehdy vstoupila jeho strana do vlády. Jednalo se o úpravu platů pro duchovní a o zemědělská cla. Byla jí přiřčena dvě ministerská křesla, ministrem veřejného zdravotnictví se stal Dr Josef Tiso. Ale již r. 1929 opět vládní koalici opustili.

Autonomis.

Závažné slovo ve straně měl redaktor Slováka Dr Vojtěch Tuka, za maďarské vlády profesor práv na bratislavské universitě, rozhodný autonomista. Proto jej pražská vláda na tak důležitém místě neponechala. Pocházel ze slovenské rodiny, ale při sčítání r. 1920 udal národnost maďarskou. R. 1929 byl pro pobuřující článek ve Slováku odsouzen na 15 let do vězení.

Dr Vojtěch Tuka.

Vrstva vzdělaných a uvědomělých Slováků byla příliš tenká; podle Setona Watsona nepřesahovala tisíc rodin a nestačila na obsazení úřadů a přečetných škol obecných i středních. Vedle slušných lidí se tam nahrnulo z českých zemí i dost braku. Docházelo k politováníhodným projevům pokrokovosti, jimiž byl zbožný cit prostomyslných Slováků hrubě urážen. Pochopitelný hněv působilo i zestátnění 18 katolických gymnasií, kdežto evangelíkům byla jejich konfesní gymnasia ponechána. A také husitská tradice ve školách žactvu vštěpovaná nemá tam těch předpokladů, jaké má v Čechách.

Příčinu rozkladění.

Pražská vláda mohla pokrokové harcovnicky okřiknout. Ale opojena vítězstvím nad Vídní viděla v klackovitě svévoli účtování s Římem a zapomínala, že tím klade podkop pod nehotovou státní budovu; neboť autonomisté chyb pražské vlády vydatně využívali a jejich stálým omíláním a štváním ustupovaly sympatie vůči Čechům nedůvěře, chladu a nenávisti.

Byly i jiné příčiny nespokojenosti. Četné železářské podniky v rukou židovsko-maďarských společností byly zastaveny, hlásily se poválečné nesnáze, berní šroub byl utahován, inteligence přibývalo a mnohá místa v úřadech si Slováci troufali zastat sami. Spasnou branou ze všech těchto strastí se zdála být autonomie, vlastní sněm s vlastními nejvyššími úřady.

Přes toto zneklidnění učinilo Slovensko ve školství a vzdělání velký pokrok. Za maďarské vlády mělo 340 obecných slovenských škol; nyní přes tři tisíce; neměli ani jednu měšťanku, nyní 200, středních škol 50, odborných přes 80, universitu a techniku.

Rozvoj slov. školství.

Účinky se záhy ukázaly. R. 1910 tam umělo jen 57% číst a psát, r. 1930 93%.

Listopadové volby 1925 způsobily ve vnitropolitickém životě hlubokou proměnu. Vlivem SSSR se rozštěpil demokratický tábor. Komunisté šli do voleb samostatně a strhli na sebe necelý milion hlasů (41 mandátů). Oslabená soc. dem. strana pozbyla rozhodujícího postavení v republice. Za její vlády se státní dluh zdvojnásobil a vzrostl na 35 miliard Kč. Čelného postavení ve státě nabyla strana agrární.

Komunisté 1925.

*Poměr
k Římu.
Zemská za-
stupitelstva
1928.*

R. 1926 se utvořila vláda občanských stran (bez socialistů). Ludová strana a dvě německé vstoupily do vlády Švehlovy (1926-1929). V té době se rozjitřené poměry ve státě poněkud uklidnily. Roku 1927 bylo vzato volební právo vojsku k nemalému uspokojení měst, v nichž jsou posádky. Byly obnoveny přerušené styky s Vatikánem (1928), ujednán „modus vivendi“ a zřízena zemská zastupitelstva (1928) pro Čechy, zemi Moravskoslezskou, Slovensko a Podkarpatskou Rus. Zemského presidenta a třetinu členů jmenovala vláda. Svolání autonomního sněmu na Podk. Rusi bylo zatím odloženo. ČSR byla tedy ve skutečnosti republikou centralistickou. Hlavní město je vysunuto hodně na západ, na Brno bylo pamatováno jen nejvyšším soudem.

POZEMKOVÁ REFORMA.

Jednou z nejdůležitějších událostí v ČSR byla pozemková reforma. Byl to velký přesun půdy, podobný sekularisaci církevního zboží v době husitské a konfiskacím pobělohorským. Všichni uznávají, že pozemkové reformy bylo u nás svrochovanou měrou zapotřebí. O tom, jak měla nebo mohla být provedena, nelze čekat shodných mínění.

Důvody. V českých zemích zabíraly velkostatky (pozemky nad 100 ha) 36,7% půdy, na Slovensku a Podkarpatské Rusi 48,5%, v celé republice 41,4%. Proti tomu zde bylo mnoho hospodářstvíček, jež nepřesahovala 2 ha. Zvláště smutné poměry byly na Slovensku a v jižních Čechách a volaly po rychlé nápravě. Před válkou přibýlo na Slovensku za rok 26.275 lidí a 23.438 jich šlo hledat chléb za moře.⁸²⁾ Mnoho selských usedlostí tam bylo zabráno od vrchností za tureckých válek a stavovských bouří. Když poddaní zahynuli mečem nebo nemocemi, byly jejich statky sloučeny s panskými dvory. Jmenovitě t. zv. fideikomisy (statky svěřenecké) byly těžkou překážkou zdravého zemědělského rozvoje. Selského obyvatelstva rychle přibývalo, k jeho výživě bylo třeba, aby alespoň části latifundií byly parcelovány a přešly do volného prodeje. Stát však chránil nedělitelnost fideikomisů. Prvorozený syn urozeného majitele zdědil neztenčené panství, na druhé straně rostl počet bezzemků.

Mocným popudem k pozemkové reformě byly události v Rusku, kde r. 1917 byla šlechta zbavena vsí půdy. Celkem byly ve 14 evropských státech agrární poměry různou měrou nově upravovány. Vysilující válkou byl vzbuzen velký hlad po půdě, jež jediná zaručovala živobytí. Amerika zavřela přistěhovalcům ze zbědované Evropy brány, zábor velkostatků měl poskytnout nové zdroje výživy doma. Za války rychle dozrály zárodky budoucích krisí. Již před ní se vyskytali lidé, kteří stěží našli zaměstnání a chléb. Bylo jich však nemnoho a státu zatím nepůsobili velkých starostí. V prvních poválečných letech však přibýlo nezaměstnaných úžasnou měrou. Nad přelidněnou Evropou se objevila sociální otázka, t. j. péče o nezaměstnané, hladovějící masy v celé své děsivé počůň.

Velkostatkáři byli ochotni odprodat část orné půdy, ale to již nestačilo. Socialisté

vyhrožovali Ústavodárnému shromáždění Kladnem, nepřikročí-li ihned k řešení pozemkové reformy. Nejraději by byli vše bez náhrady vyvlastnili. Lid, zpracovaný jejich křikem a tiskem, rokoval o dělení statků nejláhodnějším způsobem. Každý dostane kousek pole, stát bude mít potahy, postroje a nářadí, lidé si to mohou pořádem od státu vypůjčovat a políčka obdělávat.

Počínaje dubnem r. 1919 byla o pozemkové reformě vydána řada zákonů. Odborníci radili ponechat vlastníkům 1.000 ha půdy; vlivem socialistů bylo toto kvantum sníženo na čtvrtinu. Byl tedy zabrán pozemkový majetek přesahující 250 ha, orná půda v této ponechané části neměla přesahovat 150 ha. K provedení zákona byl zřízen pozemkový úřad a opatřen velkou pravomocí.

Její rozsah.

Pozemkovou reformou bylo postiženo 1.928 vlastníků; z těch bylo více než tisíc na Slovensku a Podk. Rusi.

Počet postižených.

Půda reformě podléhající měřila 4 miliony ha, neboli 40.000 km².

Rozsah půdy.

Z toho bylo původním majitelům ponecháno 150 ha půdy orné, s lesy a rybníky 250 ha.

Tyto částky mohly být zvýšeny až na 500 ha, šlo-li o zachování přírodních krás, udržování historických a uměleckých památek - hradů a zámků, jichž je jen v Čechách 414.

Aby se neznehodnotily hospodářské budovy, utvořil při nich pozemkový úřad zbytkové statky o průměrné výměře 100 ha, celkem 2.289; v Čechách 1.279, v zemi Moravskoslezské 372, na Slovensku 611, na Podk. Rusi 27.

Zbytkové statky.

Malých přidělů bylo utvořeno asi 600.000, třetina na Slovensku. V tom bylo 80.000 parcel stavebních. Vyrostly celé ulice rodinných domků se zahrádkami, a tak se přemnohým rodinám dostalo bytů člověka důstojných. Bylo zřízeno mnoho hospodářství státních a družstevních. Bylo založeno 29, ponejvíce legionářských kolonií, z toho 25 na Slovensku na Žitném ostrově.

Drobné přiděly.

Jinak naložil pozemkový úřad s lesy. Ty rozdělil na velké parcely a rozprodal zemím, okresům a obcím. Značná část přešla do majetku státního, na př. jako střelnice k účelům vojenským.

Lesy.

Zákon nazval toto odnětí půdy zábořem, nikoli konfiskací, poněvadž pozemkový úřad za ně platil, ovšem předválečnou nepatrnou cenu, a uchazečům pak prodával.

V českých zemích byli největšími statkáři Jan Schwarzenberg (175.829 ha), Jan Lichtenštejn (160.481 ha), Josef Colloredo-Mansfeld (47.861 ha), arcibiskupství olomoucké (46.515 ha). Na Slovensku Schönborn-Buchheim Frigges Károly (133.613 ha), Sasko-Koburg-Gotha Filip Joziáš (83.526), Andrassy Géza (39.975), arcibiskupství ostřihomské (29.229). V Německu to vzbudilo velký pokřik, poněvadž největší část statkářů se hlásila k německé národnosti.

Největší statkáři.

Pozemkové reformě se vytýká, že byla polovičatá. Drobné přiděly malých zemědělců měřily průměrně 1 ha, zbytkové statky agrárních předáků 100 ha, původním majitelům, ponejvíce německým a maďarským šlechticům, byla ponechána jedna tře-

tina půdy orné, průměrně po 250 ha, a přes dvě třetiny půdy lesní, nejlepší dvory a revíry. Republika se od nich dočkala malého vděku. Na skrovné výjimky se za druhé světové války přidali k nacistům.⁶³⁾

*Ztráty
církve.*

Zákon též stanovil, že majitel musil prodat pozemek na přání nájemci, jenž jej měl najatý od r. 1901. Mnohé venkovské kostely a fary přišly o pozemky, darované k jejich vydržování. Teprve r. 1921 bylo stanoveno, že alespoň 8 ha má kostelu a také faře zůstat.

Nemalé škody vzešly církvi novou úpravou patronátních poměrů. Patronátní závazky, jež lpěly na celých panstvích, přešly jen na majitele panství pozemkovou reformou okleštěných. Nelze arci čekat, že nynější patroni budou plnit patronátní povinnosti v celém jejich rozsahu.

*Českosl.
měna.*

S pozemkovou reformou těsně souvisela úprava českoslov. měny. O tu si získal velikých zásluh *Alois Rašín*, první ministr financí. Byl to muž prozíravý, tvrdé, nepoddajné povahy, pro neohrožené hájení české věci rakouskou vládou víckrát vězněný.

R. 1918 obíhalo v celé říši Rakouské papírových peněz asi za 35 miliard, z toho na území ČSR asi 10 miliard. Ve Vídni a Pešti pracovaly tiskařské stroje o závod dál; oba státy se daly na cestu inflace podobně jako Německo. U nás potřebného zařízení nebylo, objednávka v Americe vyžadovala čas, byly tedy začátkem r. 1919 uzavřeny hranice a peníze obíhající v ČSR okolkovány.

Při tom byla soukromým majitelům polovice peněz zadržena, čímž bylo oběživo o pětinu sníženo. Jiné třídy občanstva byly postiženy dávkou z jmění, jež vyneslo několik miliard. Jí byla vyrovnána částka rak.-uh. státního dluhu, připadající na Československo.

R. 1926 vstoupila v život Národní banka čs. Státní poklad ze zlata a cizích cenných papírů kryl asi do třetiny obíhající bankovky. Zasloužilý první ministr čs. financí dr. Rašín se stal r. 1923 obětí stranické nevraživosti.

*Poměry
hospodářské.*

Přes jisté kolísání zůstala čs. měna ušetřena krkolomných skoků, jaké prodělaly měny v sousedních státech. Příznivě se vyvíjely hospodářské poměry v ČSR do r. 1928. Vývoz převyšoval dovoz o miliardu. Toho roku se prodalo do ciziny zboží za 21 miliard.⁶⁴⁾ V následujících letech vývoz klesal a byl menší než dovoz.

V ČSR zůstalo 70-80% průmyslu bývalé monarchie, jež byla nejbližším a hlavním odbytištěm pro vyrobené tovary. Domácí odbytiště pro čs. průmysl se rozpadem monarchie náhle zmenšilo. Přístup na zahraniční trhy byl velmi ztěžován. Státy chtěly být soběstačné a uzavíraly se navzájem vůči sobě celními hradbami, připouštějící dovoz zboží jen obchodními smlouvami přesně omezený. Též zdokonalené stroje vzaly mnohým rukám práci a chléb.

Smutný následek toho všeho byl, že v ČSR povážlivě vzrostl počet nezaměstnaných; téměř na milion.

V této době v malé obci moravské vybudoval Tom. Baťa velkozávod amerických rozměrů.

Vznik českoslov. státu byl provázen nejen velkým přesunem majetkovým, ale i hlubokým otřesem náboženským, největším od 300 let. Nebyl to zjev nahodilý, nýbrž důsledek předcházejícího vývoje.

V posledních desítiletích před válkou značná část národa ve víře velmi zvlažněla. Širokým vrstvám dělnictva byl předkládán jako světový názor nejhrubší materialismus, jenž popírá jakýkoli nadpozemský život a zbavuje člověka všech náboženských a mravních závazků.

Vzrůst liberálního.

Valná část vzdělanců si odnášela z university velkou lhostejnost k dřívější své víře, někteří dokonce nenávisť a zjevné pohrdání. Předním hlasatelem „svobodomyslných“ a „pokrokových“ zásad, jež jsou jen pokračováním západního „osvícenství“, byl na české universitě T. G. Masaryk, profesor filosofie. R. 1882 byl povolán jako mladý docent z vídeňské university na českou v Praze, toho roku zřízenou.

Masaryk filosof.

Masaryk prostudoval moderní filosofii a poznal, že nedovede uspokojiti ani lidského srdce ani rozumu, naopak, že přivádí člověka k zoufalství, jak tomu nasvědčuje velký počet sebevražd. V spise „Sebevražda hromadným zjevem moderní osvěty“ přiznává, že tomuto velkému zlu nejlépe čelila a čelí katolická církev. Ve středověku, kdy národové byli hluboce proniknuti katolickým smýšlením a cítěním, sebevražd skoro vůbec nebylo, a také nyní je jich málo u národů proniknutých katolickým náboženstvím. Výslovně přiznává, že církev má nejblahodárnější účinky i na pozemské štěstí lidstva. Přes to Masaryk (1880) církev opustil, domnívaje se, že její nezměnitelné články víry omezují svobodu lidského myšlení. K povznesení lidského blaha a štěstí třeba hledati cest jiných, a ty nalézá ve snahách sociálních a humanitních, t. j. lidumilných.

Tento humanitní názor se pak pokoušel ověřiti souhlasem české minulosti. V „České otázce“ dovozuje, že tato humanita je totožná s oním ideálem, jež se snažili uskutečnit Čeští bratři (Chelčický, Komenský) a za nějž Hus podstoupil smrt. Na tuto bratrskou humanitu prý navázali i naši buditelé. Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček pokračovali tam, kde pobělohorská reakce vývoj přervala. Buditelé překlenuli hlubokou propast mezi přítomností a minulostí. Tento humanitní ideál, Bratrskou jednotou odkázaný, buditelé zpod prachu staletí vyzvednutý, je prý vlastním smyslem našich dějin a našeho národního života. Tomuto ideálu má žít každý Čech.⁶⁵)

Humanita.

Odborná historio tuto filosofii českých dějin nepřijala. Josef Pekař odůvodnil její zamítavé stanovisko řadou závažných důvodů. První je, že buditelé věděli o Bratřích velmi málo, že se do jejich náboženského názoru nedovedli vmyslit, a proto nemohli na humanitní tradici bratrskou navazovat. Jestliže se Dobrovský zabýval bratrskými spisy, vedla ho k tomu láska k řeči a k národu, a nikoliv záliba v jejich náboženských názorech, o nichž se mimo to vyslovuje málo lichotivě. - V dalším důvodu praví, že humanita Bratří je výtvar zcela středověký, k němuž se může hlásit jen ten, kdo stojí na půdě zjevení a pozitivního křesťanství. Novověká humanita 18. století je však výplodem čirého racionalismu, jenž nemá s křesťanstvím co činit. To znamená asi tolik, že moderní svobodomyslné názory, přišlé ze západu, nelze odívati národním pláštěm, vzatým z českého středověku. - Konečně poukazuje na Palackého, jenž znal Bratrskou jednotu, jako nikdo předtím, a jenž jako nekatolík byl husitství blízek; přesto však neztotožňuje novodobou humanitu s Bratrstvím, nýbrž se staroslovanstvím. Tolik Pekař o „Masarykově české filosofii“.

Smysl českých dějin podle Pekaře.

Sám pak vydal r. 1929 přednášku o „Smyslu českých dějin“, v níž vypočítává a duchaplně rozebírá podstatné činitele, již určovali směr a spád našich dějin. Předně jsou to kulturní plody západní, jež k nám pronikaly, přinášely pokrok a vybízely k napodobení. Palaocký ještě myslel, že si Slované přinesli z pravlasti do Čech vysokou vzdělanost, jež časem podlehla řádům západním. Nynější věda je jiného názoru. - Rozhodující vliv na naše politické dějiny mělo a má vklínění národa mezi Němce a Maďary. Čtvrtina Čechů v Čechách má však německá jména, což je znamenání, jak mnoho našich západních sousedů bylo počestěno; to nezůstalo bez vlivu i na povahu národa. - Nejednu důležitou událost třeba prohlásiti za náhodu. - Automaticky na nás působí dějiny samy, zvláště když jsou psány tendenčně k účelům agitačním.

Nejvnitřnější hybnou silou, jež sune kolo našich dějin vpřed, není idea náboženská, není humanita, spojená s nechutí ke katolictví, ale láska k národu, obopínající celá stáletí a všechny generace, jež mluvily toužebně jako my, vzešly z téhož kmene, obývaly a hájily tutéž zemi jako my, řešily vždy různé a v podstatě vždy stejné úkoly, jak je Evropa diktuje. Cíle a ideály českého člověka se na pouti odlišnými kulturními oblastmi mění, mění se jeho duchovní povaha a orientace podle myšlenkové povahy jednotlivých století; jedno pouto pojí generace časově tak vzdálené a myšlenkově rozdílné, a tímto poutem je národní vědomí. Láska k národu není výlučnou výsadou jednoho století nebo jedné generace. Ona nutkala všechny naše vynikající muže, jak to zřejmě vysvětluje již z legendy Křišťanovy, že se s veškerým úsilím snažili povznést, zušlechtit a proslavit národ tak, jak toho žádalo století, jehož byli dítkami. Láska k národu zahrnuje nejen pokolení, jež nás předešla, ale i ta, jež v příštích stoletích po nás povstanou. I o jejich blahu jsme starostliví, i na jejich štěstí nám velice záleží, i jim přejeme, aby v boji nezahynula. Jak nám naši předkové, tak i my vyprošujeme vítězství a zdar, když toužebně voláme: „Nedej zahynouti nám ni budoucím!“ - V tomto smyslu filosofuje o českých dějinách Pekař.

Umění dějiny.

Nejvhodnější dělítko dlouhého pásma dějinného vidí v umění. V uměleckých památkách se věrně a makavě zobrazí smýšlení a cítění té které doby, v nich jsou zosobněny tužby a sny jednotlivých epoch, jich mravní úsilí, celá jejich duše. Podle toho bychom měli dobu románskou, gotickou, renesanční, období baroka, empiru, romantismu. Neobyčejným vzletem a všestrannou plodností se vyznačuje doba gotická, končící bouřemi husitskými. K období romantismu se pojí národní probuzení. Národní myšlenka nabývá živelní síly. Přední mužové jsou takřka opojeni láskou k svému národu, horují pro jeho mravní i hmotné povznesení a pílí nehynoucí díla v oboru vědy i krásné literatury.⁶⁶⁾

Katolická strana.

Jak dalece pronikla náboženská lhostejnost do širokých vrstev, je zřejmo z toho, že v Čechách při říšských volbách r. 1911 nebyl zvolen ani jeden poslanec za stranu národně-katolickou. Strany, jež hájí vedle časných zájmů i zájmy katolické církve, byly u nás založeny vesměs duchovními v posledních letech minulého století. Roku 1907 bylo v Čechách zvoleno 7, na Moravě 10 poslanců katolicko-národních a křesťansko-sociálních.⁶⁷⁾ R. 1911 se už spojily strany zemědělská a dělnická proti katolické a 80.000 příslušníků této strany nemělo při tehdejších volbách v zákonodárném sboru žádného zastoupení. Na Moravě si uhájila strana 7 mandátů.⁶⁸⁾

Msg. Šrámek.

Je pochopitelné, že se při rostoucí nechuti, ba nenávisti proti církvi, v ústavodárném shromáždění hlasitě volalo po rozluce církve od státu. Zásadně byla tato rozlučka do ústavní listiny pojata, že z ní byla vypuštěna, je zásluhou Msgra Šrámka, vůdce katolické strany. Působil i slušný ohled na Slovensko. Šrámek se účastnil již před převratem s jinými třemi zástupci katolického lidu prací v Národním výboru. Před-

vídal sice, že katolíkům nastanou v budoucím našem státě zlé dni; ale byl si vědom, že se jeho strana musí postavit pod prapor rodící se republiky, vydobýt si v ní čestné místo a hájit v ní zájmy oírky prostředky a cestami, v demokratických státech na západě již dávno osvědčenými. Na náboženský neboli „kulturní boj“ nebyla katolická strana připravena. Hlásit se k ní lidé většinou bázlivi a zakřiknutí, nebylo mezi nimi třídní kázně a odhodlanosti. Tím bylo dáno i heslo pro nastávající boj: „obrana“, a nikoliv „útok“. Šrámek se jako kunktátor vyhýbal otevřenému boji, jenž by byl dopadl jistě smutně. Oddaloval jej a snažil se nevyhnutelné škody a ztráty omezit na nejmenší míru. Na podzim r. 1921 už nabyla strana ve vládě dvou ministerských křesel a svým vlivem se snažila protikatolickou bojovnost chlácholit a mírnit.

Ještě za války bylo za hranicemi rozhodnuto, že se v českoslov. státě zavede „husitství“.⁶⁹⁾ Bylať stará monarchie překážkou úplného provedení pokrokových zásad ve škole, rodině i veřejnosti. Proto byla mezi legionáři tak okatě zdůrazňována husitská tradice, i v přísahách byla uváděna jména husitských hrdinů; po jméně Božím se tam marně ohlížíme.

Kulturní boj byl u nás zahájen způsobem nanejvýš surovým. Novodobá socialistická Praha se horšila nad Mariánským sloupem na Staroměstském náměstí. Byl to pomník největšího vítězství, jehož národ dobyl v 17. století. Ale že to bylo vítězství katolické Prahy nad luteránskými Švédy, stal se kamenem úrazu. Již před válkou se dály pokusy o odstranění sloupu. Hněv proti němu jen vzrostl, když na druhé straně náměstí byl od Šalouna postaven pomník Husovi k uctění pětistého výročí jeho smrti. V neděli 3. listopadu, šestého dne po převratu, rozjitřili političtí vůdcové na Bílé hoře davy lidu proti bělohorským vítězům, kteří prý sloup postavili, a po návratu do města jej nevědomý poštvaný dav strhl. Sloup se rozbil na tvrdé dlažbě na mnoho kusů. Z náměstí chtělo poštvané množství na Karlův most, aby s něho skácelo sochy do Vltavy. Náhodou několik vojáků z rudolfínské nemocnice mu zastoupilo cestu a zabránilo, že první list dějin mladé republiky nebyl zhanoben ještě víc.⁷⁰⁾ Tato neslýchaná pohana Matky Boží naplnila všechny zbožné katolíky a vůbec všechny slušné lidi hlubokým bolem a studem. Světem letěla divná zvěst o tom, co se v Praze děje a k čemu používá národ poskytnuté mu svobody. Místy si lidé počínali jako nepřítel. Staly se případy, že rozverná mládež přišla na půlnoční do kostela s harmonikou a začala tam tancovat. V jednom městě vnikli rozpustilci v noci na Silvestra do chrámu, oblékli se do mešních rouch a tropili v nich maškary. Zdálo se, že národ umí lépe snášet protivenství než štěstí.

Brzy přišly horší věci. Hned následujícího roku 1919 začali pražští učitelé odstraňovat ze škol kříže. I lidé nábožensky vlažní byli zdrceni, když viděli kříže vyčuhovat z popelu a smetí, jež vozkové na vozech ulicemi odvázejí. Asi 500 těchto školních křížů bylo složeno v obecním dvoře ve Valdštejnském paláci. Řád školských bratří a spolek katolických učitelů je koupili za 10.000 Kč a uložili v Joaneu. Byly jich tam

*Kulturní boj.
Mariánský
sloup
3. list. 1918.*

*Kříže
a sochy.*

plné místnosti a skýtaly smutný pohled. Některé byly rozbity. Zbožní Pražané si je tam rozebrali. Někteří ředitelé středních škol teroru neustoupili a kříže v ústavech zůstaly. Někteří je sňali, aby je uchránili před pohanou. Bylyť místy od svedeného žactva zneuctěny způsobem nanejvýš sprostým.

Prahu následoval venkov. Kříže, sochy Nejsvětější Trojice, pomníky Mariánské i jiných světců, boží muky i pomníky hřbitovní byly strhovány, káceny, rozbíjeny, páleny, hanobeny, což bylo místy provázeno neslýchaným rouháním a nízkým cynismem. Nejvíce surovosti zakusil sv. Jan Nepomucký. Sta a sta pomníků upřímné a ještě nedávné zbožnosti našich předků bylo zničeno. Nejvíce zuřil tento „kulturní“ boj ve středních Čechách. V některých okresích, na př. mezi Klatovy a Plzní, byly všechny tyto pomníky křesťanské zbožnosti vymýceny soustavně. Tyto zločiny se dály za socialistické vlády, jíž se pachatelé příliš nebáli. V některých případech zasáhla trestající ruka Boží sama a největší rouhači přišli při strhování soch o život. Mladík, jenž omotával provaz kol Matky Boží na Staroměstském náměstí, zešlel a přišel do Bohnic. Za pět let bylo v republice vyloupeno a zneuctěno 500 svatostánků. Na Slovensku způsobilo toto kácení soch a křížů velké jitření proti Čechům, ač se ho místy zúčastnili i svedoní Slováci a Němci.

Právě v této smutné době (1923) navštívil Polsko a Čechy slavný maršál Ferdinand Foch. Poláci uvedli velikého vítěze okázale do přední zemské svatyně v Čenstochově. Též v Praze shlédl svatovítský dóm právě 16. května, a u hrobu sv. Jana vykonal krátkou pobožnost, jak je u vojáků v obyčeji, ale našim nevychovaným lidem dal sdostatek najevo, že též on si váží a ctí Čecha a světce, jenž je ze všech našich krajanů za hranicemi nejvíce otěn a jenž je tupen jen ve své rodné vlasti. Wilson nařídil ve Spojených státech díkyčinění za dosažení vítězství, u nás byly vyhazovány kříže a rozbíjeny sochy.

Zbožní katolíci se snažili uražené Velebnosti Boží zadostučinit a zasloužené tresty od národa odvrátit. Jestliť z našich dějin sdostatek známo, že veřejná rouhání proti Bohu a jeho svatým, svatokrádeže a obrazoborectví smýval národ slzami a krví; býval nelítostně bit a do prachu ponížen. Pak vysílali k nebi zoufalé stony, bědovali a lomili rukama, že se jim ubližuje, a přitom zapomínali, že tyto tresty na sebe svolali prostopášnou svévolí proti Bohu, jeho svatým a Kristově církvi. Bůh nebývá posmíván.

Českosl.
církvev.

Již před válkou bylo znát v části českého kněžstva povážlivé vření. Zčásti to byl ohlas pochybných theologických názorů, hláсанých v západních zemích (modernismus), zčásti vzešlo z některých neutěšených poměrů domácích. R. 1907 sice papež Pius X. zasadil tomuto hnutí rozhodným odsouzením jeho bludných nauk těžkou ránu, u nás se však po převratu zastrašená strana nespokojených duchovních z omráčení náhle probrala a začala veškeré kněžstvo nebezpečně pobuřovat. Věc způsobila světovou sensaci.⁷¹⁾ V popředí stáli duchovní (Zalradník-Brodský, Farský a j.), v nichž církevní smýšlení z různých důvodů již dávno odumřelo. Dne 8. ledna 1920

odhlasovalo 140 těch nejnespokojenějších v Národním domě na Smíchově schisma neboli rozkol. Bylo to zrození „Československé církve“. Bezděčně připadá na mysl rozdíl od jerusalemského večeraďla, v němž na apoštoly sestoupil Duch svatý. Bombastickým provoláním pak vyzývali národ, aby následoval jejich příkladu. Dva universitní profesoři laici, Pekař a Šusta, však varovali veřejnost před krokem, jenž by způsobil mladé republice doma i za hranicemi velké nesnáze. Zároveň poukazovali na mělkost a plytkost celého hnutí.

Odpadlí duchovní, jejichž počet časem vzrostl na 288, rozvinuli společně se socialisty před sčítáním lidu (15. února 1921) velkou agitací. Hlučně byla vykřikována hesla, právem či neprávem připisovaná prezidentovi: „Po Vídni Řím“, „Řím musí být českým člověkem souzen a odsouzen“, „Katolíci budou mít tolik práv, kolik si jich uhájí“. Mladé opojné víno konalo svou povinnost. Byly tu náběhy ke krkolomným skokům.

*Vystupová-
ní z církve*

Náruživost a vášeň měly hlavní slovo, rozum a rozvaħa byly cele přehlušeny. Přezíralo se, že katolíci mají také svůj podíl na převratu, že v boji, v němž byl zdolán pruský militarism, nejvíce krvácela katolická Francie a orthodoxní Rusko, Tisíce francouzských kněží hájilo svou vlast se zbraní v ruce, dokonce i jeden biskup, a 4.619 jich zahynulo. Z 900 jesuitů-vojáků padlo 160. Po dosaženém vítězství a po převratu začali u nás s „Římem účtovat“ lidé, kteří se za války doma dobře kryli a boji se na mše vyhýbali. Snažili se rozezvučet struny, jichž jekotu na západě nechápali.

Temné brány se rozevřely, Jidášů bylo víc než dost, zahřměl husitský buben, kalný proud pomluv a lží se obořil na hráz římské církve, ta se provalila a světem letěla překvapující zvěst, že v novém Československu utrpěla církev milionové ztráty. Do r. 1921 vystoupilo z církve 1,388.000 osob. Nejvíce odpadů bylo ve středních Čechách, na Moravě opustilo 150.000 marnotratných synů otcovský dům. Mnozí byli oklamáni; byloť jim namlouváno, aby se dali zapsat do katolické církve s českou řečí; z těch se někteří vrátili. Vrstvy, podléhající vlivu Českého slova, (českých socialistů) dávaly se zapsat do Českoslov. církve, tovární dělnictvo, jemuž je vštěpována víra v čirou hmotu, se prohlašovala za bezkonfesní.⁷²⁾

Za brutálních násilností zabírali noví sektáři katolické chrámy a kaple, ale na základě soudních nálezů byli nuceni je vrátit. Hrdý zrovna národ na tuto třetí reformaci není. Slovensko zůstalo tohoto třeštění ušetřeno, rovněž německé obyvatelstvo zůstalo klidné.

Na Podk. Rusi bylo silnou agitací podporovanou z Prahy i Moskvy převedeno asi 100 tisíc sjednocených zpět k pravoslaví, nyní je celá tato země od církevní jednoty odtržena.

Podk. Rus.

V dubnu r. 1925 byl odhlasován zákon o svátcích. Byly zrušeny tři svátky mariánské (2. února, 25. března, 8. září), jichž svěcení není kodexem přikázáno, byl zrušen zemský svátek sv. Jana Nepomuckého. Pro Slovensko byl ustanoven jako zemský svátek den sv. Cyrila a Metoda. Byly zavedeny památné dni: 28. říjen a 6. červenec,

Svatky.

a svátek práce. Úmrtí Husovo bylo zvláště toho roku slaveno s velkou okázalostí a za účasti vlády. Nuncius Marmaggi proto opustil Prahu.

Nová hierarchie.

Biskupské stolce, zvláště na Slovensku, byly obsazeny duchovními, kteří vyšli z lidu. Snad nejpopulárnější postavou mezi českoslov. hierarchie byl *Ant. Cyril Stojan*, arcibiskup olomoucký (1921-3). Byl to kněz-buditel, politik a světec. Když zemřel, chválily jej všechny listy bez rozdílu, jako muže Božího. Ač jeho dobroty bylo v nejednom případě zneužito, pokládal za svou povinnost každému prospěti. Též mandátu na říšské radě ve Vídni používal především k tomu, že vymáhal podpory pro jednotlivce i obce a ujímal se všech, kdo se naň obrátili. Pochován je na Velehradě, o jehož povznesení stejně jako o rozkvět Hostýna si získal velké zásluhy.

R. 1932 zemřel *Ant. Podlaha*, světlíci biskup pražský, velký mecenáš umění a věd, člen Čes. akademie a Společnosti nauk. Celý život věnoval sepisování uměleckých památek, církevních dějin a bibliografie. Dlouhá léta byl ředitelem Svatojanského dědiectví, redaktorem vzdělávací knihovny katol. a Bohovědného slovníku.

Péče o dorost.

Kardinál *Skrbenský* založil v Praze 1913 jesuitské gymnasium, arcibiskup *František Kordač* (1919-1931) ústav rozšířil, vybudoval při něm gymnasijsní budovu (1924) a proměnil jej v diecéšní seminář. V Dejvicích vystavěl kněžský seminář, umístěný potud v Klementinu. Nákladem papeže Pia XI., čs. episkopátu a amerických krajanů bylo v Římě postaveno r. 1929 Nepomucenum, pro výchovu českoslov. kleru.

Školství.

Velký pokrok se stal na poli školství a národní osvěty. Ukázalo se, že stát je nejpevnější ohradou národnosti a řeči. V českých zemích bylo školství podstatně doplněno zřizováním nejen obecných, ale i středních škol v městech s českými menšinami: Karlových Varech, Mostě, Duchcově, Ústí n. L., Litoměřicích, Čes. Lípě, Liberci, Trutnově, Šumperku, Jihlavě, Znojmě a j. Morava se konečně dočkala splnění svých dávných tužeb, že v jejím hlavním městě znovu vzplanula pochodeň vysokého učení, v minulém století zhašená.

Počestná města.

Statisíce příslušníků českoslov. národnosti, kteří z hospodářské závislosti a jiných důvodů udávali jinou obcovací řeč, hlásilo se zjevně k své národnosti. Řada měst s českou většinou, ale ovládaná německo-židovskou menšinou, dostala českou správu: Čes. Budějovice, Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Břeclav, Hodonín, Moravská Ostrava, Lipník, Místek...

Tělocvičné jednoty.

Velká péče se věnuje nyní tělocviku a sportu.⁷³⁾ Nejstarším spolkem toho druhu je Sokol, založený r. 1862 v době velkých národních a politických zápasů. Byl to dlouho celonárodní a jediný spolek tohoto druhu. Vypjatá národní myšlenka přikrývala všechny společenské a náboženské rozdíly. Koncem století začalo tříštění. Roku 1897 začali vystupovat členové socialistického směru a založili Dělnickou tělocvičnou jednotu (DTJ). Roku 1921 se od ní odštěpilo členstvo, zlákané hesly komunistickými, a ustavilo se jako Federace dělnických tělocvičných jednot (FDTJ), jinak Federace proletářské tělovýchovy (FPT). Rostoucí náboženská nesnášenlivost v Sokole dala podnět k založení Orla. Při vzdělávacích katolických spolecích začaly se porůznu

tvořit tělocvičné odbory. První vznikl v Praze r. 1896 v Jednotě katol. tovaryšů, druhý v Líšni u Brna. R. 1909 byly tyto nečetné odbory spojeny v celek a podle slovinského vzoru nazvány Orlem. Též jejich stejnokroj byl upraven podle slovinského.

První dvacetileté období republiky je nerozlučně spjato s osobou prvního jejího presidenta T. G. Masaryka. V uznání jeho zásluh o stát vyňalo ústavodárné shromáždění jeho osobu z ustanovení, že presidentský úřad je možno zastávat jen ve dvou bezprostředně po sobě následujících obdobích.

*T. G.
Masaryk
† 1937.*

Aklamací byl ústavodárným shromážděním za presidenta provolán na návrh dr. Kramáře 14. listopadu 1918, pak po vykonaných prvních volbách do národ. shromáždění 27. května 1920, pak o sedmém výročí 27. května 1927, konečně 24. května 1934. Tato třetí volba měla slavnostní ráz, jednak proto, že se konala ve Vladislavském sále, posvěceném vzpomínkami na české krále, jednak proto, že byl zvolen ne pouze dvoutřetinovou, nýbrž tříčtvrtinovou většinou hlasů.

Patří mezi nejvýznačnější muže českých dějin. Převyšoval takřka o celou hlavu své okolí. Jeho jméno proniklo za hranice ještě za Rakouska. Ač zanechal řadu filosofických spisů, po časovém odstupu se bude střízlivě historii jevit víc šťastným státníkem než důsledným filosofem. Jeho postup z kovářské dílny do královského paláce, v němž ve cti a vážnosti skoro dvě desetiletí svým věhlasem vévodil osvobozenému národu, zní jako pohádka. Skvělejší kariéru v našem nevelkém národě si nelze představit.

Již následujícího roku po svém posledním zvolení se pro vysoký věk, zahraniční neklid a vnitřní hospodářské nesnáze vysokého úřadu vzdal. Zemřel v Lánech 14. září 1937 a uznalý národ mu vystrojil královský pohřeb.

BOJ O AUTONOMII SLOVENSKA.

Nezaměstnanost a zjitřená nálada na Slovensku byly hlavní choroby, kterými strádala republika ve druhém desetiletí svého trvání. Ona povážlivá rozladěnost způsobená vůdci lidové strany byla jednou z příčin žalostné katastrofy r. 1939.

Předtím se projevovala tato vleklá státní krise různým způsobem, ale stále důrazněji. R. 1931 byla vydána nákladem Slov. matice Pravidla slovenského pravopisu. Ačkoliv je ministr školství Slovák dr. Ivan Dérer schválil, přece byla na valné schůzi Slovenské matice zavržena. Při jejich úpravě bylo použito i práce českých filologů. Sbližovala prý příliš spisovnou slovenštinu s češtinou a byl v nich spatřován útok na čistotu a svébytnost slovenštiny.

*Pravidla
slov.
pravopisu.*

R. 1933 byly v Nitře pořádány velkolepé oslavy na počest knížete Pribiny, který tam před jedenácti sty lety postavil kostelík, první na půdě republiky. Vláda a slovenští ministři se snažili z oslav udělat skvělý projev pro dokonalou národní jednotu, sto-

*Pribinové
oslavy 1933.*

tisícový dav si však vymohl, že byl k slovu připuštěn i Hlinka a dr. Martin Rázus, evangelický duchovní, básník a vůdce demokratické strany, oba autonomisté.

R. 1935 volili ludovci Dr Beneše v naději, že nový prezident vyjde jejich rozhodným požadavkům vstříc.

Demonstrace akademiků.

Na podzim r. 1937 akademická mládež se snažila hlučnými demonstracemi přinutit universitní profesory, aby universitní přednášky konali v řeči slovenské.

V výročí Pittsburské dohody 5. června 1938.

Republika se dvacátého výročí nedočkala, ale ludová strana s hlučnou okázalostí oslavila dvacáté výročí Pittsburské dohody (z 30. května 1918). Zvláštní delegace Slovenské ligy přivezla její originál. Jásajícimu davu bylo v Bratislavě ukazováno vzácné paladium a pak odevzdáno vůdci strany Hlinkovi, který tehdy naposled před veřejností vystoupil. Druhého dne manifestovaly centralistické strany pro jednotu s Čechy. Americká delegace měla v Praze audienci u dr. Milana Hodži, předsedy vlády.

Andrej Hlinka † 16. srpna 1938.

Brzy poté dokončil v Ružomberku svůj pohnutý život Andrej Hlinka. Jeho pohřeb byl opět velkolepou manifestací pro cíl, o který usiloval.

Stárnoucímu vůdci se vymykal vedení strany z rukou a přecházelo do rukou separatistů, kterým již ani autonomie nestačila, kteří se bez ostychu smlouvali s vůdci henleinovců a Maďarů o společném postupu proti pražské vládě.

Chyby pražské vlády.

Ale nebylo by moudré svalovat všechnu vinu na jednu stranu. Sám prezident Dr Beneš v posledním svém projevu před odchodem do ciziny 6. října 1938 prohlásil, že vlast *Čechů a Slováků* je v nebezpečí, a že je především třeba se dohodnout se Slováky. Tím bylo z nejvyššího místa přiznáno, že se nestalo všechno, co státnická moudrost přikazovala.

Hlinkův program přijala za svůj i strana demokratická, vedená evangelickým duchovním Rázusem.

V Pittsburku se 14. září 1942 sešli delegáti 14 slovenských spolků a zástupci slovenského tisku (11 novin) všech směrů. Zastupovali půl milionu organizovaných členů. Tam se svorně usnesli na resoluci, že podniknou všechno pro své bratry v Evropě pro roztříštění pout nacismu, pro jejich boj za svobodu, po boku Ameriky a spojenců, za obnovení Československé republiky na základě rovnosti. Tedy autonomie byla požadavkem i evangeliků, a všichni katolíci nebyli separatisty.

Hitler využil neshod mezi Slovany.

Hranice Čs. republiky byly zajištěny soustavou nejmodernějších pevností, pořízených ohromným nákladem, a přece tu zel průlom, který se stal osudným, kterým odvěký vrah pronikl. Byla to nespokojenost a vření na Slovensku, Achillova pata republiky. Hitler Československo oklestil, pak rozpoltil a bezmocné trosky mu samoděk padly k nohám. Podobně naložil s Jugoslavií, vrazil klín do trhliny, zející mezi Charváty a Srby a týž plán měl přichystaný na největší slovanský stát, chystaje se odtrhnout Malorusy (Ukrajinu) od Velkorusů. Ale jak šiky římských vojsk nejednou napravily svou ukázněností a statečností nezkušenost a chyby svých velitelů, tak i národ slovenský vedený zdravým a neomylným instinktem napravil a smyl omyly svých vůdců.

První slovenská divise, která přešla k Rusům, vydala 29. prosince 1943 provolání k národu doma a burcovala jej k brannému odporu prohlášením: „Bojujeme za nové demokratické Československo, v kterém bude rozhodovat vůle lidu, vůle českého a slovenského národa.“⁷⁴⁾

*Provolání
první slov.
divise
v Rusku.*

Povstání, které na Slovensku propuklo tak živelní silou, svět a zvláště Čechy tak mile překvapilo, podalo výmluvný důkaz, že slovenský lid svou budoucnost vidí jen ve státním společenství s Čechy, v soužití v jedné státní budově, pod společnou jednou střechou, ale jako bratr s bratrem, rovný s rovným, jako národ s národem.

*Význam
slovenského
povstání.*

A president dr. Beneš hned při prvním kroku na půdu osvobozené vlasti 3. dubna v Humenném a pak v Košicích před slovenskou národní radou prohlásil, že nyní musí být naprosto jasno a postaveno mimo vši pochybnost, že Slováci a Češi budou svou novou státní jednotu budovat jako činitelé rovnocenní a rovnoprávní.⁷⁵⁾

*Prohlášení
presidenta
dr. Beneše
v dubnu 1945*

HENLEIN, VŮDCE SUDETONĚMECKÉ STRANY.

Čeští Němci patřili za Rakouska k vládnoucímu národu, svým českým spoluobčanům život v Rakousku nejvíce ztrpčovali a smír národností, seč byli, mařili. Světová válka toto jejich výsadní postavení naráz podvrátila a oni se nedovedli smířit s postavením menšiny.

*Z vidců
menšina.*

Čechy tvoří uzavřeným věncem pohraničních hor jednu z nejdokonaleji vyhraněných zeměpisných jednotek v Evropě. Čechy tvoří politický útvar jen jako celek; zbavené přirozených horských hradeb nutně upadají v poddanství, poněvadž jsou bezbranné jako želva zbavená svého krunýře. Obě oblasti, nitro a okrajní hory, jsou na sebe odkázány i hospodářsky. Zemědělský střed živí přelidněné průmyslové pohraničí.

*Přirozená
hranice Čech.*

Mimo to jsou oba kmeny do značné míry smíšeny i krevně; ale čím méně měli v sobě Němci německé krve, tím větší byla jejich národní hrdost, tím povýšeněji přezírali všechno české a slovanské.

Konrád Henlein, mladý bankovní úředník v Rychnově u Jablonce, syn české matky rozené Dvořáčkové, stal se r. 1925 instruktorem tělocvičné jednoty (Turnverband) ve svém rodišti v Aši. Tyto jednoty napodobily po příkladě nacistických jednot říšských vojenská cvičení.

K. Henlein.

R. 1935 jako uznaná hlava sudetoněmecké strany založené v r. 1933, jež byla takřka odbočkou nacistické strany Hitlerovy, strhl na sebe 1,250.000 hlasů. Jejich 44 zástupců bylo druhým nejsilnějším klubem v národním shromáždění. Německé strany zastoupené ve vládě (zemědělská a křesť. sociální) soustředily na svůj program 605 tisíc hlasů, komunisté 150 tisíc. Během pěti let dostala Henleinova strana na své účely z Říše 90 milionů Kč.⁷⁶⁾ Hlavním jeho pomocníkem a místopředsedou strany byl Karl Herman Frank, knihkupec z Karlových Varů.

*Sudeto-
německá
strana.*

Henlein nyní zjevně jezdil do Berlína a sudetský denní tisk plnými plachtami veplul do bouřlivých vln nacismu. Třetí říše byla do nebe veleběna, vše české snižováno,

Její činnost.

podezíráno, příslušníci německých vládních stran jako zrádci hanobeni. Henlein a jeho emisáři cestovali po cizině, budili soustrast s utrpením svých soukmenovců v ČSR, a Čechy líčili jako kruté jejich utlačovatele. Volali zástupce tisku, aby se přesvědčili o pravdě žalob, snažíce se tak připravit náš národ o sympatie evropské veřejnosti.

*Něm.
školství.*

A bylo toho málo, co mohlo budit soustrast v očích cizinců s německou menšinou. Rada německých škol byla arci zrušena v ryze českém kraji, a přece byli ještě z rakouské doby školami tak dobře opatřeni, že i po zrušení oněch zbytečných připadala jedna škola na 127 dětí českých a jen 115 německých.

Počet gymnasií byl sice ztenčen z 93 na 71, ale obecných škol jim přibýlo o 71; za maďarské vlády měli Němci za Slovensku jen 7 škol.

Zlou krev působily české školy menšinové, které navštěvovalo i 15 tisíc německých dětí, což bylo ze 400.000 školou povinných dítek jen nepatrné procento.⁷⁷⁾

V Německu připadala jedna technika na 6 milionů obyvatel, v ČSR mělo 3,250.000 Němců techniky dvě. Německé universitě však byl upřen titul Karlovy university.

*Hospodář-
ská tíseň.*

Hospodářská tíseň a nezaměstnanost dolehly stejně na Čechy jako na Němce. Vůdce sudetské strany však to před cizinci připisoval zlé vůli Čechů, kteří ohtějí německé spoluobčany vyhladovět. Byl to smutný pohled na vyhaslé komíny, které trčely jako náhrobní kameny na troskách vyvinutého průmyslu, odkázaného na vývoz do širého světa nebo aspoň pro rozlehlé Rakousko-Uhersko. Vláda podporovala obě strany stejnoměrně. Německé organizace dostaly v letech 1930-35 704 miliony Kč podpor, české 958 milionů, uhlí dostaly německé za 301 milion Kč, české za 368 milionů Kč.⁷⁸⁾ Přesto prohlašovali republiku za macechu.

*Účast ve
státní službě.*

Ve státní správě byli zastoupeni v poměru odpovídajícím počtu obyvatel. Tvořili 22% všeho občanstva. Soudcovských míst zastávali 21%, v poštovní správě jen 10%, v železniční 11%, ve vojenské 5%. To zavinili sami nedostatkem politické spolehlivosti a znalosti české řeči.⁷⁹⁾

Ale sudetská strana musila být nespokojena. ČSR stála v cestě Hitlerovým plánům, byla pocitována jako klín vražený do těla německé říše, a od r. 1935, od spojenecké smlouvy s Ruskem, bylo Československo vykřikováno jako výpadní brána komunismu do střední Evropy.

*Obrazení
Rakouska
1938, 13. bř.*

Začátkem roku 1938 Hitler prohlásil, že 10 milionů zahraničních Němců chce vstoupit do společenství Třetí říše. Dne 13. března k ní bylo bez výstřelu připojeno sedm milionů Rakušanů. V Čechách byla zpráva o tom přijata s pocitem člověka, který byl znenadání sevřen železnými pažemi.

Opět jedno tak důležité ustanovení versailleského míru bylo zvráceno, tak význačná listina z mírového traktátu vytržena, pohozena a zašlapána, a ti, kteří ony podmínky míru stanovili, nečinně k tomu přihlíželi. Nyní došla řada na tři miliony Němců sudetských.

*Splynutí
něm. stran.*

Henlein hrozil vládním německým stranám. Ty s úžasným chvatem ještě v březnu z vlády vystoupily, prohlásily své rozpuštění a splynuly se stranou sudetskou. Jen

sociální demokraté a ovšem komunisté s ní nesplynuli v přesvědčení, že by nedošli u budoucího pána milosti. Československé republice nastaly nejkrutější chvíle. O velikonočních byla udělena amnestie vězňům pro politické přestupky, předseda dr. Hodža prohlásil, že je připraven národnostní statut k upokojení německé menšiny.

Ač Henlein jeho obsah neznal, v památné řeči pronesené 23. dubna v Karlových Varech jej odmítl a žádal uzavřené území, v němž by si Němci své veřejné záležitosti sami spravovali v duchu nacistických zásad a pod zvoleným neomezeným vůdcem - Henleinem. Dále žádal náhradu za škody, způsobené pozemkovou reformou, Češi mají revidovat svou zahraniční politiku, t. j. nemají být hrází a překážkou, nýbrž mostem a branou německého táhnutí na východ. Henlein nepředkládal požadavky menšiny, nýbrž diktoval ultimatum výbojné Třetí říše, jako průkopník její rozpínatosti. Menšina by tvořila stát ve státě a závislost na ČSR by byla pouhá fikce. Jejich pánovitosti a vyzývavosti den ze dne přibývalo.

Karlovarské požadavky, 23. dubna.

Dály se přípravy k obecním volbám určeným na 22. květen. Pět dní před tím (17. května) přišla z anglického i francouzského pramene zpráva, že je k českým hranicím stahováno vojsko. Sudetská strana se chystala na přivítání říšské armády. Pletly se věnce, cvičily se písně, byly pořizovány proskripční listiny Čechů, Židů a jiných odpůrců, a bylo ukazováno na stromy, na kterých budou pykat. Dne 19. května odcestoval Henlein do Německa oznámit, že cesta do Čech k zabránění Sudetska je volna jako před dvěma měsíci do Rakouska.

Pohyby něm. vojska.

Ale Daladier, francouzský premiér, prohlásil, že Francie zůstane svému závazku (z roku 1925) věrna a Chamberlain, anglický premiér, prohlásil, že Anglie sice závazků nemá, ale nálada že by mohla být silnější než závazky. Čs. vláda nařídila večer 20. května částečnou mobilisaci a časně ráno 21. května bylo čs. vojsko u pohraničních sloupů o dvě hodiny dřív než Němci. Přesnost a odhodlanost zarazila a překvapila Němce říšské i domácí. Hitler chtěl jen vojenskou procházku jako do Rakouska, válku nechtěl.

Částečná mobilisace 20. května.

Obyvatelstvo v pohraničí probuzené v noci hřmotem odměřených kroků se chystalo přivítat osvoboditele, ale při pohledu na čs. vojsko uvízlo „heil Hitler“ v hrdle, věnce i bílé punčochy (stejnokroj henleinovců) zmizely, listiny byly spáleny, vzorný pořádek a klid obnoveny. Důvodem k zakročení se strany Říše měly být nepokoje, které sami vyvolávali.

První pokus se tedy nezdařil. Mobilisace byla pocitována jako rána ve tvář a byla prohlášena za bídnou provokaci. Bylo třeba myslet na jinou cestu, jež by vedla bezpečněji k žádoucímu cíli.

Ve volbách do obcí dostala sudetská strana v pohraničních okresech 68% hlasů, Henleinovi odpůrci, Němci a Češi 32%.

Výsledek voleb.

Opět bylo zahájeno jednání o národnostním statutu. Rozšiřovala se pravomoc samosprávných institucí, obecních, okresních a zemských zastupitelstev. V těch měly zvláštní národnostní kurie spravovat věci své národnosti.

Národnostní statuti.

Češi mysleli, že zašli příliš daleko; a přece to nestačilo. Sudetská strana žádala úplnou přeměnu státu, rozdělení republiky na národnostní kantony podle švýcarského vzoru. Každé samosprávné území (české, německé, slovenské, maďarské...) by mělo svůj sněm a svého presidenta, moc ústředního parlamentu by byla omezena, státní president by měl vůči národnostním sněmům jen odkladné veto a jejich usnesení by platila pro všechny příslušníky té národnosti. Přijetí takových podmínek by bylo pro každý stát sebevraždou.

Lord Runciman, 3. srpna. Vtom přijel do Prahy lord Runciman, aby prostředkoval mezi programy stran. Kdo studovali politické poměry západní Evropy, byli jeho posláním zděšeni; bylo to znamení, že anglická vláda ustoupí. Lord trávil své weekendy většinou na zámcích německé šlechty a Čechy nutkal od ústupku k ústupku, na pokraj kapitulace. Prával, že vláda Němců neutlačovala, ale že nebyla vždy dost taktní a že je to tvrdý osud být ovládán cizím národem. Henleina poslal k Hitlerovi o dobrozdání k vymoženým ústupkům.

Hitler zbrojí. Ten zatím s horečným úsilím činil rozsáhlé přípravy k válce. Tisíce lidí s velkým chvatem budovalo západní val, který by bránil Francii přispět Československu na pomoc, továrny ve dne v noci vyráběly válečné potřeby. Koncem září stály ve zbroji asi dva miliony vojska, ve Francii půl druhého. Henleinovy oddíly přepadaly z Německa pohraniční četnické hlídky.

Ústupnost čs. vlády. Dne 6. září povolila čs. vláda na nátlak západních mocí Němcům žádanou autonomii v uzavřeném území. Jen vůdce (Führer) pro všechny Němce v ČSR povolen nebyl. Vtom došlo 7. září v Mor. Ostravě ke srážce mezi Němci a policií a to bylo záminkou k přerušení dalšího jednání. President dr. Beneš zástupcům stran předpovídal, že rozpoutají-li znovu světový požár, že to především odnesou německé menšiny. Před tímže osudem varoval ze Švýcarska své soukmenovce pedagog spisovatel profesor Förster.

Článek v The Times 7. září. Týž den byl svět vzrušen úvodním článkem anglického deníku The Times, aby Československo odstoupilo Říši německé pohraniční kraje. Anglická vláda sice opětovně prohlásila, že to není její názor, ale Hitler v tom viděl podávanou ruku.

Jeho účinek. Dne 12. září na sjezdu nacistů v Norimberku žádal Hitler pro sudetské Němce právo sebeurčení a vybízel je ke vzpouře. Dr. Hodžovi byl podán přípis s více než milionem podpisů, aby nečinil dalších ústupků.

Stanné právo. Dne 13. září v řadě okresů bylo vyhlášeno stanné právo, aby se zabránilo krvavým srážkám. V Chobu bylo střeleno na dva hotely, v nichž se henleinovci zabarikádovali. Jinde byli strážníci a finančníci odvečeni do Německa, jinde ukrutně zabiti. Zástupci strany žádali odsun vojska a policie a povolení plebiscitu. Stanné právo bylo rozšířeno na další okresy, Henlein a jiní předáci přešli za hranice. Runciman (16. září) sděloval v Londýně vládě, že pokládá odstoupení Sudetska za nezbytné.

Povolnost západních mocností. V těch dnech se západní mocnosti dohodly, že Sudetsko má být odstoupeno Hitlerovi, aby se předešlo válce. Již šlo jen o to, aby se to stalo slušnou cestou diploma-

tického jednání, nikoliv násilím a brannou mocí. Chamberlain myslil, že se dravá lačnost fašistických států, Německa a Itálie, dá upokojit nějakými ústupky. Francouzský zahraniční ministr Bonnet byl pro mír stůj co stůj.

OKLEŠTĚNÍ ČESKOSLOVENSKA 1938.

Dne 15. září navštívil anglický sedmdesátiletý premiér Hitlera v Obersalzberku.⁸⁰⁾ Byla to první jeho cesta letadlem. Henlein měl téhož dne větší řeč, rozšiřovanou říšským radiem. Mluvil o utrpení bezbranných žen a dětí, o stech mrtvých a těžce raněných. Sudetští Němci chtějí domů do Říše, jejich soužití s Čechy je nemožné. Hitler však přesto nechtěl přistoupit na plebiscit, nepřipustil jej v Rakousku, nepřipustí jej ani v sudetské oblasti. Strana křesťansko-sociální jednala s čs. vládou dále a dosti bylo těch, kteří odtržení sudetských krajů nepřáli. Hitler žádal okamžité odstoupení oněch krajů, nebo je zabere brannou mocí.

Chamberlain v Obersalzberku 15. září.

Dne 19. září předložili oba vyslanci, anglický i francouzský, Newton a De la Croix, v Praze návrhy svých vlád, aby byly Říši odstoupeny okresy s obyvatelstvem většinou německým (nad 50%) a aby ČSR přijala od velmocí záruku nových hranic. Čs. vláda návrh odmítla a navrhovala arbitrážní řešení mezinárodním rozhodčím soudem podle smlouvy ujednané s Německem v Locarnu v říjnu 1925. De la Croix podal, jak byl požádán, písemné prohlášení své vlády, že v případě války svému závazku dostát nemůže. Anglie závazek neměla. Rusko bylo ochotno smlouvě dostát, učiní-li tak Francie. Ale jak Polsko, tak Rumunsko se zdráhalo povolit sovětské armádě průchod, ba i přelet.

Anglický a francouzský návrh 19. září.

V osudném nočním zasedání ministerské rady z 20. na 21. září se proti přijetí onoho návrhu rozhodně postavili tři ministři: Msgre Jan Šrámek, Ing. Jan Dostálék, ministři strany lidové, a ministr vnitra generál Fr. Ježek.⁸¹⁾

Osudná noc 20.-21. září.

Na svém odporu setrvali, i když padesát vládních poslanců, jakási náhrada parlamentu, osudné návrhy přijalo.

Dne 21. odpoledne odevzdal zahraniční ministr dr. Krofta vyslancům dokument, obsahující žádanou kapitulaci, nepromluviv ani slova.

K večeru bylo veřejnosti sděleno, že vláda spojenci opuštěná byla na jejich naléhání nucena přijmout kruté podmínky, jaké se ukládají poraženému národu.

Právě před rokem byl národ pohřben v hluboký zármutek nad úmrtím prvního presidenta, v témže měsíci září byla státu zasazena smrtelná rána.

Velmi rozhořčena byla veřejnost na vládu Hodžovu, v níž měli hlavní slovo ministři agrární strany, fašisticky naladěni. Ve vládě nebylo žádoucí jednoty v názoru na zahraniční politiku. Ministři agrární strany stáčili státní loď víc a víc do fašistických vod. Po nezbytných ústupech chtěli se přiklonit k Ose (Německu a Itálii). Trpěli sudetské straně ordnery, ozbrojenou moc, jakou měli nacisté v Říši. Ti dostali zbraně z Říše, přepadali Čechy a byly desítky mrtvých a raněných. Zato ostatní strany

Nůznost názorů na zahraniční politiku.

s prezidentem se rozhodně držely západních spojenců. Dne 22. září ustoupila vláda Hodžova vládě gen. Syrového. Byla veřejnost jejím jednáním velmi podrážděna. Hitler mezitím vyzval Varšavu a Budapešť k účasti na válečné kořisti.

*Godesberg
22. září.*

Když 22. září odjížděl Chamberlain z Londýna k letišti, volal za ním dav: „Stůjte při Československu!“ V Godesberku, lázeňském městečku v Porýní, jižně od Bonnu, sděloval britský premiér Hitlerovi, že čs. vláda je ochotna odstoupit mu okresy převahou německé. Dále navrhoval, že by mezinárodní komise měla vyměřit hranice a třebaš britská legie by tam zatím mohla udržovat pořádek. Jednání bylo velmi pohnuté. Hitler se neovládl, jal se spílat Čechům, kteří prý nastolili vojenskou diktaturu, komise prý by přála jim, oni by kraje zatím vydrancovali (šlo hlavně o pevnosti), 120 tisíc Němců prý již vyhnali, on jejich tyranii již déle snášet nebude, nýbrž je rozdrťí.

*Zvýšené
požadavky.*

Na stole byla rozestřena velká mapa Československa. Černě byly zakresleny pevnosti, červeně kraje, které žádal ihned, modře určené pro plebiscit. Hitler požadavky zvýšil; mělo se vyhovět i nárokům polským a maďarským.

Tím se octlo jednání na mrtvém bodě. Premiér nehodlal Praze ukládat nové oběti. Oznámil jí nové požadavky a nechal na vůli, ať jedná, jak za dobré uzná. Vláda je odmítla a 23. září nařídila přes odpor agrárních ministrů mobilisaci.

*Mobilisace
23. září.*

Němci posunuli k čs. hranicím 60 pěších divisí a pět tankových, proti těm stálo 40 čs. divisí a čtyři motorisované, s přidělenými oddíly tanků. Tři francouzští ministři chtěli odstoupit pro nemužný postoj Bonnetův. Poláci přes pohružky z Moskvy soustřeďovali vojsko v Těšínsku. Vyslanec německý a italský opustili Prahu. Dne 26. září se ozval závažný hlas ze zámoří. President Roosevelt žádal jménem 130 milionů občanů USA zúčastněné vlády, aby se našel slušný způsob řešení. Zvláštním poselstvím se mimo to ještě obrátil na Hitlera. Ten oznámil Mussolinimu, že žádané kraje obsadí 28. září odpoledne. Tento den byl záměrně volen, aby Čechům národní svátek co nejvíce ztrpčil. V Týně byl vystaven obraz Staroboleslavské Matky Boží a věřící před ním bez ustání konali pobožnosti za blaho vlasti.

*Řeč ve spor-
tovním
paláci
26. září.*

Celá Evropa s utajeným dechem poslouchala vůdcovu paličskou řeč, přednesenou 26. září v Berlíně ve sportovním paláci „Dva muži stojí proti sobě, zde je pan Beneš, a zde jsem já; a jsme dva rozdílní lidé. Mezi mnou a jím musí být rozhodnuto a bude rozhodnuto!“ Nechce ani jednoho Čecha; ale jeho trpělivost je již u konce. Zuřil a hrozil a chvílemi se zdálo, že pozbyl sebevlády a že jím zloboh lomcuje. A nabitý sál doprovázel výbuchy jeho vzteku bouřlivým „Sieg Heil“, takže posluchači rozhlasu měli dojem, že slyší zuření divých šelem, prahnoucích po kořisti. Bylť vůdce proti dr. Benešovi i osobně zaujat. Několikrát jej obeslal k sobě jako Schuschniga, kancléře rakouského a jiné státníky, aby vyslechli jeho rozkazy; čs. prezident se však před bývalým desátníkem, samozvaným evropským císařem nezahodil a jeho pozváním pohrdl.

Dne 27. nařídil Mussolini částečnou mobilisaci, v Belgii bylo povoláno šest ročníků,

v Anglii byl vyhlášen stav pohotovosti, byly rozdávány masky, kopány zákopy na obranu proti bombardování, ve Švýcarsku byly kladeny podkopy pod mosty poblíž hranic, holandská vláda se usnesla zvýšit stav vojska, vlády v Paříži, Londýně i vláda australská zasedaly skoro nepřetržitě, jihoafrická prohlásila, že trvá věrně při mateřské zemi, indiští radžové poslali projevy loyality, Židé opouštěli pohraniční kraje, Pius XI. dal ve 423 kostelích konat modlitby a bohoslužby za mír, v Praze si žactvo nosilo do školy vedle knih i pouzdra s maskou, v noci bylo město pohrouženo v čirou tmou, Evropa se cítila na pokraji války.

Válečný poplach.

Generál Keitel zamýšlel napadnout Československo z Rakouska směrem na Moravu, kde byla opevnění nejslabší, čs. armádu tedy rozpúlit a znemožnit jí ústup na východ.

Keitel.

Chamberlain upozorňoval čs. vládu na neblahé následky, nepřijme-li i ony zvýšené požadavky. Navrhoval jí pozvolné obsazování, po pásmech. I s Hitlerem jednal písemně dál a 27. září mu nabídl, že by zástupci čtyř velmocí a Československa se mohli poradit o způsobu, jak žádaná území od ČSR oddělit. Zároveň požádal o prostřednictví Mussoliniho. Ten přivolil a žádal Hitlera, aby pochod vojska odložil o 24 hodin. Za místo schůzky navrhl Mnichov.

Čtyři velmoci.

Svátek sv. Václava, poslední den celé svobodné republiky, prožil národ v zoufalé náladě.

Hitler pozval předsedy velmocí na poradu. Čs. vláda protestovala, že nebyla pozvána; přistoupila i na zvýšené požadavky. Svět si oddechl, mír byl zachráněn.

Mnichov 29. září.

Jednání začalo v hnědém domě 29. září odpoledne a táhlo se přes půlnoc. Krátce po půlnoci byla osudná listina podepsána. Vyslanec dr. Mastný a dva úředníci čekali v předpokoji, aby přijali ortel. Žádaná území měla být obsazena postupně od 1. do 10. října.

Hitler vzal za základ sčítání z roku 1910, kdy německý nátěr měst namnoze udržovali Židé. Ti by se nyní sotva hlásili k Němcům. Byla obsazena i města většinou nebo úplně česká: Břeclava, Znojmo, Mor. Krumlov, Zábřeh, Hlučín, Prachatice, Sušice, Duchcov. Zabral co chtěl, plebiscitu žádného nebylo. S Němci bylo zabráno a od vlastního těla odtrženo i 800.000 Čechů. Jihlava byla prohlášena za říšské město. Nemnoho movitostí bylo zavčas odvezeno, také byly z litoměřického hřbitova do Prahy převezeny ostatky básníka Máchy.

Libovotné očištění.

Vojsko se zdráhalo opustit pevnosti, důkladněji vybudované než vyohvalovaná Maginotova linie ve Francii.

Děsný byl pohled na české země, zbavené nákladných opevnění a průmyslu. Stalo se něco, co národ v jedenácti stoletích svých dějin dosud nezažil. V ztrnulých rysech se jevily bol a vztek. Byl opuštěn od spojenců, zrazen a vydán na pospas násilí. Měl pocit, jako by mu bylo kus živého těla utáto a zatínal jen zuby.

Zdroutlet dojem.

Francouzský premiér se obával, že jej bude národ kamenovat, a zatím jel z letiště do ministerstva války jako v triumfu zato, že zachránil mír. Ovace ty platily víc

Olas v oizně.

jeho průvodci ministru Bonnetovi. Ale nechybělo také projevů nevole. V Anglii byl Chamberlainův postup většinou sněmu schválen, ale řada vynikajících státníků jej příkře odsoudila. Churchill pravil, že jsme volili hanbu, a válku budeme mít také. Protestoval též Eden a Duff Cooper, ministr námořnictva, se na znamení nesouhlasu vzdal úřadu. Též papež Pius XI. se divil, že bylo rozhodnuto o Československu, a bez něho. Mussolinimu vzkázal, že to je mír nespravedlivý, sjednaný na úkor slabého.⁸²⁾

Těšínsko. Velmoci se shodly, že zaručí nové hranice ČSR, ale Hitler a Mussolini kladli podmínku, že se dřív vyhoví i žádosti Maďarů a Poláků. Ti podali ultimatum 30. září. Byl jim postoupen další pruh Těšínska s Orlovou a Dombrovou a Třincem. Slezská Ostrava a Hrušov zůstaly při ČSR. V oblasti Tater byly nově upraveny hranice. Jen devět měsíců se těšilo Polsko z nekalého zisku. Z obsazeného Těšínska bylo vyhoštěno 30 tisíc Čechů.

Prezident skládá úřad 5. října. Dne 5. října se vzdal svého úřadu prezident dr. Beneš. „Pano presidente, však my si vás zase zvolíme“, řekl k němu Msgre Šrámek, což jiní odsuzovali jako provokaci. V řeči na rozloučenou ujišťoval prezident národ, že to, co se stalo, je jen začátek velkých bouřlivých událostí, a nabádal k svornosti, věrnosti a klidu; 22. října odletěl do Londýna, ne bez nebezpečí a nástrah.

Autonomie Slovenska 6. října. Výbor ludové strany prohlásil v Žilině 6. října autonomii Slovenska. Praze nezbyvalo než vzít změnu ústavy na vědomí.

Vídeňská rozhodnutí 2. list. 1938. Se zástupci maďarské vlády začal ministerský předseda slovenské vlády jednat 10. října v Komárně, ale bezvýsledně. Pražská vláda přistoupila na návrh Maďarů, aby spor byl předložen jen zástupcům Itálie a Německa. Dr. Tisu provázal nový čs. zahraniční ministr dr. Chvalkovský. Rozhodovali zahraniční ministři Ciano a Ribbentrop, proto výsledek nemohl překvapit. Dne 2. listopadu přičkli ve Vídni Maďarům široký pás jižního Slovenska a Podkarpatské Rusi, skoro 14 tisíc km² a necelý milion obyvatel, v tom 250 tisíc Slováků. České země pozbyly kraje nejprůmyslovější, Slovensko nejúrodnější. Petržalku zabrali Němci. Zemský správce Horthy slavil okázalý vjezd do Košic. Již ve Vídni se jednalo o „osamostatnění“ Slovenska.

„Diplomaté položili územní tělo Československa na zelený stůl a nemilosrdně z něho ukrajovali, jako by to bylo bezbranné škodné zvíře.“

Obava před SSSR. Společnost národů byla v úpadku a tak sáhl Chamberlain k instituci starší, totiž spolku evropských velmocí, které si osobovaly poručnictví nad menšími státy a svou vůli jim prostě ukládaly. Tak se stalo i v Mnichově. Rusko ovšem pozváno nebylo. Západním velmocem by bývalo snadno Hitlerovu výbojnou dravost zarazit, ať cestou diplomatickou nebo brannou mocí, kdyby byly podaly ruku Moskvě. Ale západní Evropu tehdy jímál děs před vzdorným symbolem rudého praporu, bála se ho víc než německého nacismu.

Druhá republika. Tehdy se vrátilo z pohraničí a ze Slovenska do českých zemí asi 70 tisíc státních zaměstnanců.

ČSR trpěla hned od svého vzniku nevýhodnou rozlohou, neúměrnou délkou a poměrně skromnou šířkou. A když byla v Mnichově a ve Vídni na severu a jihu ještě nelítostně osekána, nabyla t. zv. druhá republika podoby úzkého dlouhého pásu, činic dojem útvaru nepřirozeného a nemožného.

Na doporučení nového ministerského předsedy Rud. Berana, předáka agrární strany, byl 30. listopadu ze presidenta zvolen dr. Emil Hácha, president nejvyššího správního soudu, rodem z Trhových Svin, učený právník, stařec již 66letý a blahovlnný. Věřil v neodolatelnou sílu německého kmene.

Dr. Emil Hácha.

Druhá republika živořila necelého půl roku. Záruky jejích hranic a její neodvislosti jí v Mnichově byly sice slíbeny, ale právní listina pro stálé vytáčky a odklady Hitlerovy nebyla vyhotovena. A tak pocit nejistoty ustupoval víc a více jisté předtuše, že se otřesená a rozkolísaná státní budova brzy úplně zhroutí. Podle jména byla samostatná, ve skutečnosti vasalský stát německé říše.

Republika bez záruk.

Pražský sněm uznal autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi 19. listopadu 1938 a upravil poměr ústřední vlády k oběma zemím.

Slovenská vláda.

Autonomní sněm v Bratislavě se sešel 18. ledna 1939. Tvořili jej jen zástupci lidové strany, všechny ostatní byly rozpuštěny. Vládnoucí strana měla své vojsko po příkladu fašistických států; byla to Hlinkova garda; i ona zdravila zdvižením pravice. President potvrdil vládu sněmem navrženou, v čele s dr. Tisou, celkem sedm ministrů.

PROTEKTORÁT ČECHY-MORAVA A SLOVENSKÁ REPUBLIKA.

Z vazby propuštěný dr. Tuka navštívil 12. února v Berlíně Hitlera. Audience trvala pět čtvrtí hodiny. Pravil, že osud Slovenska je ve vůdcových rukou, že soužití Slováků s Čechy je nemožné z důvodů morálních i společenských, že jeho národ bude rád bojovat pod vůdcovým vedením. Tuka se stal rektorem bratislavské university. Vedle něho mají smutnou zásluhu o slovenskou „svobodu“ Durčanský, Mach, Karmasin, vůdce německé menšiny (134 tisíc), a dr. Josef Tiso.

Tuka u Hitlera 12. ún. 1939.

Začátkem března začal jeden ze slovenských ministrů nehorázným způsobem štvát vídeňským rozhlasem proti Čechům, kteří ještě na Slovensku působili. Byla to předzvěst blížícího se konce. Když se pražská vláda přesvědčila, že separatisté chystají převrat, sesadila 9. března Tisovu vládu, a generál Homola vyhlásil v Banské Bystrici, Bratislavě a Piešťanech stanné právo. Tuka a řada jiných osob byla uvězněna. Ale z rozkazu Hitlerova bylo toto nařízení odvoláno, vězni propuštěni a 13. března letěl dr. Tiso s Durčanským z Vídně do Berlína. Horthy, zemský správce maďarský, strašil Slováky vojenskými pohyby poblíž hranic. Vůdce dal Tisovi na vybranou, buď zruší Slováci své spojení s Prahou, nebo budou ponecháni svému osudu. Tiso poděkoval a ujistil, že Hitler může na Slovensko spoléhat. Tak vstoupil na hladké parkety, na kterých sklouzli mužové třešlejší a pružnější.

Tiso v Berlíně 13. března.

*Slovensko
republikou
14. března.*

Bratislavský sněm se zdráhal schválit odtržení od čs. státní jednoty. O předsedově návrhu bylo třikrát hlasováno, třikrát byl většinou zamítnut. Ale v Petržalce, hned za mostem, stálo německé vojsko. Nežrekne-li se sněm Čechů, hrozil vůdce slovenských Němců ing. Karmasin, bude Bratislava rozstřílena, ČSR bude obsazena a kus Slovenska připadne Maďarům. Nepatrnou většinou byla „svoboda“ odhlasována. Nejedem z přítomných uronil nad tímto darem hořkou slzu.

Mezitím již v říšském tisku hřměla bubnová palba proti Čechům: týrají Němce, tupí německé odznaky, provolávají hanbu vůdci, ozývají se štvavé písně, hrozí Benešem, slovem - neudržitelné poměry. Osud těžce zkoušeného národa se začal plnit.

*Dr Hácha
v Berlíně
15. března.*

Na pokyn shůry odjel dr. Hácha se zahraničním ministrem Chvalkovským 14. března do Berlína. Po půlnoci na 15. března byli přijati vůdcem. Ten je přivítal slovy: „Jsem pevně rozhodnut obsadit české země.“ Dále řekl, že není čas na vyjednávání, německé rozhodnutí je neodvolatelné. Čechy a Morava budou připojeny k Říši, jako protektorát. Kdo se postaví na odpor, bude rozšlapán. Podepsal přichystaný dokument o „dohodě“ a odešel, zůstaviv hosty péči Göringově. Dr Hácha protestoval, že bude národem proklet, a takové ponižující postavení že nebylo dosud vnuceno žádnému národu bílého plemene. Marně. Nebude-li do šesti hodin listina podepsána, 700 letadel čeká na povel, aby bombardovalo Prahu. 200 tisíc vojska stálo podél hranic. Dr Hácha se zdráhal ortel smrti nad svou vlastní podepsat. Sklíčeného starce se zmocňovaly mdloby; lékař poskytl pomoc.

Čs. vláda zasedala v Kolovratském paláci a Hácha zpravil Berana o stavu věcí v Berlíně. Vláda, místo aby stísněnému presidentovi v osudné chvíli dodala mysl a posílila jej v odporu, neučinila žádného rozhodnutí a generál Syrový prohlásil, že armáda není s to klást odpor. Když se Hitler vrátil a spatřil listinu nepodepsanou, začal na bezradného starce v pravém slova smyslu rvát. Udolán a zlomen, podepsal dr. Hácha o 4. hodině prohlášení, že „v plné důvěře vkládá osud českého národa a země do rukou vůdce německé říše“. Vůdce řekl, že Čechové budou mít více výhod než měli za Rakouska. Dr Hácha se bál, aby se na Prahu nesneslo hromobití bomb, jakým byla po půl roce v září postižena Varšava.

*Podpis
„dohody“.*

*Obsazení
Čech
a Moravy
16. března.*

Záhy zrána byly obsazeny Plzeň a Olomouc, po 9. hodině Praha, po 10. Jihlava, v poledne Brno. O osmé hodině večer byla na pražském hradě vztyčena říšská vlajka na znamení, že krutý vrah národa poskvrnil svou přítomností ctihodné sídlo českých králů.

*Hitler
v Praze
16. března.*

Ve čtvrtek 16. března začal oficiální život protektorátu. V poledne přijal vůdce delegaci města Prahy s primátorem dr. Klapkou a jeho náměstkem dr. Pfitznerem, profesorem na německé universitě, jeho nově jmenovaným náměstkem, vlastním pánem města. Němci třeštili radostí. Hitler vyšel na balkon, aby přijal jejich hold. Ozvalo se „Sieg heil“ a „Führer, wir danken dir.“ O jedné hodině Ribbentrop německy ohlásil zřízení protektorátu urbi et orbi, česky byl výnos ohlášen až o 4. hodině. Pak přijal nový zeměpán dr. Hácha a ministra národní obrany generála Syro-

vého. Týž den požádal dr. Tiso o německou ochranu pro Slovensko; byla mu ihned přislíbena.

Z hradu zmizely gobeliny a jiné vzácnosti.

Ošemetnost a záludnost, s jakými onen násilník ČSR rozbořil, výstižně charakterisoval Coulondre, francouzský velvyslanec v Berlíně. Nazval to jednáním cynickým, perfidním v koncepci a brutálním v provedení. Cílem Mnichova prý nebylo nic jiného, než zbavit Československo obranných prostředků, aby se tím snáze stalo Hitlerovou kořistí. A všechny tyto násilnosti jsou příkrývány pláštíkem zdánlivé legitimacy.

Francouzský velvyslanec.

Maďaři obsadili Podkarpatskou Rus, ne bez prudkých bojů domácího obyvatelstva a čs. oddílů. Ty se vracely domů jednak přes Polsko, jednak přes Rumunsko a Jugoslávii. Tam jim byly poskytnuty k dopravě nejlepší železniční vozy a jugoslávští důstojníci se neubránili slzám při pohledu na trosky nejlepší armády, při myšlence na zhroucení předního pilíře Malé dohody.

Dojem v Evropě.

Obě západní velmoci i Rusko podaly německé vládě protest a Anglie cítila obsazení ČSR též jako osobní urážku.

Maďarsko a Polsko se konečně dočkaly společných hranic a staly se sousedy, ale tato radost záhy zhořkla, když Němci začali obsazovat Slovensko. Rychle uznaly jeho samostatnost. Němci se zatím stáhli na Váh. Maďaři obsadili i pruh východního Slovenska (Stakčín, Sobrance), další postup jim slovenské vojsko zarazilo. Zřízení slovenského protektorátu působilo v Polsku podobným dojmem, jaký vzbudilo u nás před rokem obsazení Rakouska; bylo to sevření do železných paží. Tušili, že přijdou na řadu oni, kteří měli chuť dělit se s každým o každého a v nepochopitelné zasloupenosti pomáhali rozbít Československo.

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA (1939-1945). NÁROD V POROŽĚ.

Ztenčená naše vlast měřila skoro 49 tisíc km² a měla 6,800.000 obyvatel. Ostrůvky Němců byly občany říšskými.

Rozsah protektorátu.

Slovensko všemi úpravami hranic se ztenčilo z 49 tisíc km² na 37.000 km², obyvatelstvo ze 3,330.000 na 2,247.000. Pozbylo 900 tisíc obyvatel, v tom 275 tisíc Slováků. Přes milion Čechů a Slováků bylo odtrženo od vlastního národního těla.

Plnila se slova sv. Augustina, jež svého času opakoval Palacký: Remota iustitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia. Dne 28. dubna 1939 se Hitler chlubil kořistí v Československu nabytou: 1.582 letadel, 500 protitankových děl, 2.175 lehkých i těžkých děl, 469 tanků, 43.876 kulometů, „jakož i další množství válečného materiálu“.⁸³⁾

Válečná kořist.

Pevnosti i výzbroj čs. armády byly i podle úsudku německých odborníků prvotřídní. Měla cenu několika miliard; byla to výzbroj skoro velmocenská, větší než tehdejší výzbroj Anglie. Všechna skladiště byla vydrancována a továrny zařízeny na výrobu zbroje. České země se tak staly arsenálem Třetí říše a dodávaly nejlepší zbraně pro její světoborné podniky.

Měna a hospodářství. Marka dostala vysokou kupní cenu 10 Kč (později ve Francii 20 franků), takže ve-
třelci vše koupili a přeplatili a národ byl okraden o miliardy. Mince byly staženy a
odvezeny do Říše, banky vybrány. Bylo ihned zavedeno řízené hospodářství, a to
v rozsahu podstatně větším než za první světové války. Předpisy byly prováděny
s drakonickou přísností a nejjeden mlynář, řezník i rolník odpykal přestoupení před-
pisů ztrátou hrdla.

Příchval Němců. Nastal úžasný příchval Němců do českých zemí, vojska, úředníků, dětí, letních hostí,
a tento proud rostl, čím nebezpečnější byl pobyt v Říši, vystavené hrůzám leteckých
útoků. Měli přiděly podstatně větší než domácí obyvatelstvo, tak zvaný říšský pří-
davek, ovšem braný z protektorátu. Země byla drancována, bohaté zásoby byly
odváženy do Říše, a při tom ti prolhaní lidé nestoudně rozhlašovali slovem i obrazem,
že hladovějícím přivážejí výživu. Jejich náročnost, hrabivost a zpupnost se projevo-
vala v nejodpornějším světle. Všude se roztahovali, všude poroučeli, všude jejich
rozpuštělá mládež se ostentativně do popředí tlačila a naučené popěvky hulákala,
v nadbytku tonula a svévolně si počínala, jako synové a dcery plemene zrozeného
k vládě nad světem, zatím co české děti hladověly a v průvodu se veřejně ukázat
nesměly.

Zlomený kříž. Ze škol, kterých Hitlerova mládež používala, byly kříže odstraněny, mládež práh
kostela překročit nesměla, bylať vychovávána na budoucí katy a zabijáky. Zato pra-
pory se zlomeným křížem musely být na oslavu vítězství vztyčeny i na kostelích,
tedy výš než kříž Kristův.

Drancování země. České země byly prohlášeny za německý životní prostor, z něhož měli být Češi vy-
stěhováni. Zatím musili vyklidit asi 20 obcí na okrese boskovickém a vyškovském,
a v Čechách Sedlčansko. České země klesly na úroveň německé kolonie, v níž se bez-
trestně drancovalo, loupilo a vraždilo. Národ se svíjel pod surovou pruskou botou a
robotoval jak soumar. Statisíce byly nuceny pracovat v Říši. Zato na konci války
bylo v Praze usedlých 300.000 Němců a 80 tisíc bylo ošetřováno v nemocnicích.
Byla zabrána kdejaká lepší školní a klášterní budova, tělocvična, židovská vila.

Domáci vláda. President dr. Hácha měl k ruce několik ministrů, kteří tvořili t. zv. protektorátní
vládu; ale vlastním pánem byl říšský protektor svob. pán Neurath. Stále větší a
větší moci nabýval sekretář jednooký Karl H. Frank. Postoupil až na říšského mi-
nistra.

Vlastní státní stroj pracoval sice dál, ale německých úředníků přibývalo a vlastní
vláda klesla na sbor pouhých loutek.

Gestapo, SS, SA. Postrachem národa byla tajná státní policie (Gestapo), armáda surových drábů a hrdlořezů,
strašný nástroj hrůzovlády v ruce říšského ministra vnitra Himmlera. Měl jich k ruce 40-50
tisíc.

Hitler napodobil Mussoliniho a nastolil vládu jediné strany, a to národně socialistické (nacistické).
Napřed bylo třeba k rozehodu donutit a k zemi srazit všechny strany ostatní. To se neobešlo
bez násilí. Proto opatřil svou stranu ozbrojenými oddíly SS a SA (Schutz-Staffel a Schutz-

Abteilungen). Toto vojsko strany tvořili nejhorlivější nacisté. A nejvlastnějším výlupkem SS-manů bylo Gestapo.

Vládní systém byl pravý opak demokracie. Vůdce strany vládl jako diktátor neomezeně. Když se stal kancléřem (1933), dal zapálit parlament jako nepotřebný. Zločin byl sveden na komunisty.

V Anglii a Francii byly vlivem socialistických vlád náklady na výzbroj omezovaly. Dokonale vyzbrojené bylo jen Československo.

Adolf Hitler pocházel z Braunau v Horních Rakousích, kde se narodil r. 1889. Učil se malířem pokojů a absolvoval dvě nebo tři třídy střední školy. Odešel do Německa a za světové války sloužil jako desátník. Byl to řečník, který dovedl střízlivý národ zfanatisovat k nepříteli. Byl to demagog plný přepjatého slavomamu a přesvědčení o svém vyšším poslání. Canil jen hrubou fyzickou silou a všechny mravní a právní zásady v otrlém cynismu šlapal v prach. Jeho přísnost k odpůrcům se zvrhala v odpornou krutost a zjevnou zálibu na mukách svých obětí. Neměl koruny ani purpuru, ale žádný dědičný panovník nebyl tak zbožňován jak on. Úcta k vůdci přecházela v mystické blouznění. Jak zbožní křesťané se při setkání pozdravují křesťanským pozdravem, tak jeho ctitelé při setkání volali: „Heil Hitler“. Byl v něm spatřován Mesiáš, který vytrhne národ z poválečných béd. Pius XI. jej pro jeho věrolomnost nazval vtělenou lží (mendacium incarnatum).

Adolf Hitler.

V čele své strany zmocnil se vlády r. 1933. R. 1935 připojil k říši na základě plebiscitu Saarsko, obnovil téhož roku všeobecnou brannou povinnost, a jal se s horečným úsilím zbrojit na suchu i na moři. Podmínky versailleského míru prohlásil za nezávazné a zarazil placení válečné náhrady. Jedna z oněch podmínek omezovala sílu německého vojska na 100 tisíc a na několik bitevních člunů. R. 1936 obsadil levý břeh Rýna. Podle versailleského míru tam nemělo být vojenských posádek.

Jeho zbrojení.

Nacionalismus se stupňoval v rasismus a Němci se cítili nejušlechtilejším výkvětem nordické rasy. Oni jsou povoláni, aby vládli rasám nižším, méněcenným, méně hodnotným, jmenovitě Slovanům.

Rasismus.

Proto bylo ze škol vymýceno křesťanské náboženství, které hlásá rovnost všech lidí. Nacisté byli modlou sami sobě. Jejich evangeliem byly spisy Fr. Nietzsche, jenž hlásal nadřazenost ras a vůli k moci, a „Mythus XX. století“ Alfreda Rosenberga, jenž zbožňuje ušlechtilou rasu germánskou jako záruku evropského pokroku (1931).

Proti křesťanství.

Úžasná bouře se snesla nad kmenem židovským a jeho míšenci, ježto prý se přílivem cizí krve vlastní čistá rasa zhoršuje a kazí. Pět milionů jich bylo ukrutně umučeno a zabito. Byla to největší pohroma, jaká od dvou tisíc let tento semitský kmen postihla.

Proti židům.

Ona nenávisť měla důvod i v tom, že oba zakladatelé dělnické internacionály Marx a Lasalle byli Židé. Farní úřady byly zavaleny žádostmi o arijské dokumenty.

V Ukrajině s jejím nesmírným přírodním bohatstvím až po naftové prameny u města Baku byl spatřován životní prostor Třetí říše.⁸⁴⁾ Slované by byli vystěhováni, vyhlazeni, donuceni k služebným pracím pro panské vítěze. Tím by byla říše prostorově nasycena. Rozlehlé prostranství od Rýna po Rigu a ústí Volhy by uživilo 200 milionů obyvatel. Německo by tak zaujalo čestné místo vedle velkostatů a světových říší Anglie a Unie. Tyto plány Hitler dopodrobna rozebral a národu předložil v knize „Mein Kampf“.

Ukrajina cílem.

Je to pravé, Němcům vlastní kantorské pedantství a úžasný anachronismus. Vždyť kolonie se zřizují ze zemí s barevným obyvatelstvem, černochoy a Papuánci. A nyní národní uvědomění a touha po samostatnosti procítá i v těchto zaostalých národech živelní silou. I Habešané si vydobyli na Italech zpět své svobody. Hitlerův pokus byl opožděný a v diametrálním rozporu s duchem času a dějin, a ztroskotat, třeba k jeho provedení napjal do krajnosti hmotné i mravní síly velkého a pokročilého národa.

Zpozdilost plánu.

*Válka proti
Polsku 1939
1. září.*

Dne 24. srpna 1939 byla k nemalému úžasu světa podepsána v Moskvě smlouva mezi Německem a Ruskem o neútočení a o novém dělení Polska. To odmítlo páno-
vité a ponižující požadavky Berlína, majíc slíbenou pomoc západních mocí; 1. září
bylo napadeno ze západu a jihu. Dne 3. září vypověděly Německu válku Anglie a
Francie.

1.200 polských letadel, v tom i stroje starších typů, nebyly rovnocenným soupeřem
proti silnému letectvu německému, které rázem ovládlo celý polský prostor.

Poláci postavili do boje 38 pěších divisí, které statečně bojovaly, ale neměli soustav-
ných pohraničních opevnění, měli jen dvě motorisované brigády a spoléhali na 12
brigád jezdeckých, které v boji s pancéři a tanky, ocelovými obry, musely nutně pod-
lehnout. Za 19 dní byla polská republika vyřízena.

*Čs. dobro-
volníci.*

Po boku Němců táhly proti Polákům oddíly slovenské a zmocnily se pohraničních
krajů, Poláky před rokem obsazených. Zato z Picštán tamní letecká posádka odle-
těla do Polska a bojovala proti Němcům. Hned po obsazení Československa odchá-
zely hloučky čs. dobrovolníků do Polska a z Gdyně byly dopravovány do francouz-
ských přístavů; udávali, že se hlásí do cizinecké legie. V Polsku byl sraz na čs. konsu-
látě v Krakově. Koncem června tam přišel z Kroměříže podpl. Ludvík Svoboda,
jenž se stal duší tvořící se jednotky. Ve Vel. Baranovicích si zařídili tábor, kterým
prošlo 3.000 čs. důstojníků a vojáků. Šest set dobrovolníků se přihlásilo v létě 1939
z nezbytí do cizinecké legie ve francouzské Africe, vojáci v Baranovicích byli překva-
peni válkou, přešli na ruské území a stali se jádrem pozdějšího čs. sboru.

*Studentská
demonstrace
15. list. 1939.*

Národní svátek 28. října 1939 se neobešel v Praze bez demonstrací. S vozů elektrické
dráhy byly snímány dvojjazyčné tabulky, poškozeny nebo do Vltavy hozeny. Bylo
zatčeno 400 osob, někteří byli zabiti a raněni; též medik Jan Opletal z Lhoty u Li-
tovle podlehl zranění. Pohřební slavnost 15. listopadu, úřady povolená, se stala vel-
kolepou manifestací. Účastnilo se jí několik tisíc studentů a studentek. Nechybělo
provokací a tu se tlumený hněv pro násilí na národě spáchané vybil hlučnými de-
monstracemi a zpíváním národních a státních hymen.

*Zatýkáni
a popravi
17. list.*

Němci měli co chtěli, záminku k smrtící ráně proti českému školství. Dne 17. listo-
padu ještě za tmy byly pražské koleje přepadeny od vojska a SS-manů. Asi 2.000
akademiků bylo zatčeno a odvezeno do ruzyňských kasáren. Devět funkcionářů
z ústředí tam bylo na rozkaz státního sekretáře Franka bez soudu zastřeleno, vlaj-
kaři, mladší dvaceti let, Slováci, Bulhaři a Jihoslované propuštěni, ostatní nelidsky
ztýráni a odvezeni do koncentračního tábora Oranienburku u Berlína. K nim přibyli
akademici zatčení v Brně a Příbrami, posluchači vysoké školy báňské, celkem 1.300.

Oranienburg.

Zpráva o tomto barbarství letěla světem. V táboře našli dosti krajanů: dva tisíce
dělníků, kteří se zdráhali pro Němce kout zbraně, 160 rukojmí, skupinu důstojníků
zatčených při přechodu hranic; těm se vedlo nejhůř. Dále ctihodný sbor krakovské
university a příslušníky jiných národů. Tam byli surově „převychováváni“ hladem,
zimou, ranami, kopáním, tupením. Jediným oddechem jim byl zpěv a poslouchání

učených přednášek a to ze všech oborů. Byliť mnozí připraveni na státní zkoušky a svůj předmět zpaměti ovládali.

Celkem bylo popraveno nebo v různých koncentračních táborech zemřelo a následkům utrpení podlehl přes 130 akademiků, studentek a profesorů. Byli propouštěni po skupinách, poslední na jaře 1943.

Počet obětí.

Všechny vysoké školy byly zavřeny, vydrancovány a proměněny v kasárny. 1.223 profesorů bylo sehnáno s kateder. Vysokoškolských studujících bylo 17.566, v tom 3.543 studentek, 15.172 české národnosti. Zavření vysokých škol, těchto nejdůležitějších dílen ducha, bylo smrtící ranou, kterou měla být zabita česká duše.

Někteří prchli do ciziny. V Anglii jim prezident dr. Beneš umožnil dokončení studií. Jmenovitě oxfordská universita jim vyšla velmi ochotně vstříc a vydala jim československé diplomy. V únoru 1943 jich tam bylo 23 prohlášeno za doktory, 60 mediků tam dokonalo studie.⁸⁵⁾

I část středních škol byla zrušena a ty, které zůstaly, staly se v bezohledných rukách násilníků vražednými nástroji národního ducha. Dějiny politické i dějiny české literatury byly ze škol vymýceny, knihovny „vyčištěny“, pak vůbec zavřeny a tak pouta s minulostí přetřata, zdroje národního uvědomění a národní hrdosti zasuty, tepny národního života podvázány, soustavně a záměrně se páchala na národě duchovražda. Střední školy byly zpola německé. I náboženství omezeno na jedinou hodinu a odstrčeno na vysvědčení na poslední místo. I řeč sama byla ohyzděna obludnými novotvary; musilo se psát a říkat: Wien, München, Leipzig, Rhein, Oder atd. Z českého člověka mělo zůstat jen tělo a do toho měla být výchovou vpravena duše germánského nacistického dravce. I do dětí na obecných školách byla vtlučována „státní“ řeč. Dvojazyčné úřadování ustupovalo krok za krokem výhradně vládě němčiny.

Poněmčování škol a úřadů.

Nejhorlivějším přísluhovačem vetřelců, zrádcem a jizlivým háncem národa před evropskou veřejností byl ministr školství a národní osvěty Emanuel Moravec, za republiky profesor na vojenské akademii, člověk nadaný, ale výstřední povahy. Vypověděl vyhlazující boj české inteligenci, která nepoddajně stála na stráži národa a jeho statků, plná naděje ve vítězství spravedlnosti a práva, a proto jí neomalené přezdíval českých Vašků a Honzů. Neušel zaslouženému trestu, který za povstání pražského lidu vlastnoručně sám na sobě vykonal.

Emanuel Moravec.

Po obsazení Dánska a Norska 9. dubna se obrátil strašný válečný stroj Třetí říše na západ. Dne 10. května byl podniknut útok na Holandsko a Belgie. Téhož dne se stal Winston Churchill ministerským předsedou. Holandská armáda kapitulovala již 15., belgická 28. května, přes pomoc západních velmocí. Sverepý gigant lámal malé národy jako třtiny. Již 16. téhož měsíce byla obhvacena tolik vychvalovaná Maginotova linie, která měla být Francii jakousi čínskou zdí, a německé divise se průlomem u Sedanu valily jako dravá povodeň do těžce zkoušené země.

Proti Francii 1940.

Tehdy krvácela na Seině a Loiře 1. čs. divise a čs. letci bojovali i na špatných strojích

*Cs. dobro-
volníci.*

francouzských a sestřelili asi 200 letadel německých a tolikéž poškodili. Vyznamenání „légion d'honneur“ a „croix de la guerre“, ale i kříže u roztroušených prostých hrobů svědčí o jejich statečnosti a lásce k svobodě. Pro překotný spád válečných událostí nebylo možné utvořit samostatnou čs. peruč.

Do Francie, kolébky evropské svobody, sjížděly se hloučky čs. příslušníků ze zemí evropských i zámořských. Dost bylo těch, kteří již v míru ve Francii našli práci a chléb. Ve Španělsku proti Francovi bojovala pod prapory tamních republikánů čs. brigáda, 2.000 mužů. Asi třetina zkropila tamní horkou půdu svou krví. Franco však v září 1936 dobyl Madridu a zbytky brigády, „caballeros de la libertad“ (rytíři svobody), jak je dr. Nigrin, předseda republikánské vlády nazval, ustoupily k Pyrenejím, přešly hranice a byly dopraveny do koncentračního tábora v Gursu v jižní Francii. Jakmile čs. vyslanec dr. Štefan Osuský vymohl na francouzské vládě svolení k postavení čs. armády (2. října 1939), všichni se do ní přihlásili. R. 1940 byly pro čs. příslušníky v cizině vypsány odvody. Čs. divise vzrostla na 14.000, velitelem byl Slovák generál Viest.

Umístěna byla divise v Agde při Středozezemním moři, velitelství bylo v Béziers, jednotkové oddíly v okolních městech, ženisté až v Avignoně.

Ale již 14. června vstoupila německá vojska do Paříže a 22. bylo ujednáno příměří. V zemi nastal úžasný chaos, vše pádilo k přístavům a odtud se přepravovali do Anglie nebo Afriky. Z Dunkerque zachránili Angličané asi 340 tisíc svého a spojeneckého vojska.

*Ústup
z Francie.*

Ze tří čs. pěších pluků přišly do ohně dva a počínaje 13. červnem prodělaly 14denní ústupové svízelné boje od Marny přes Loiru směrem k Limoges. Až nedostatečné zásobování a nedokonale vyzbrojení zabránili svou obezřetností ještě většímu zmatku u francouzského obyvatelstva, jak civilního tak i vojska, což bylo i od úřadů po zásluze uznáno.

Část upadla do zajetí, jiní při vládnoucí bezradnosti se vrátili k rodinám. Z oněch dvou pluků dojelo do Béziers jen 800 mužů a ze Sète při Středozezemním moři se na egyptské lodi plavili do Anglie.

Přes nebezpečí od ponorek trvala plavba dva týdny. Některé skupiny vypluly z jiných přístavů. Asi půl tuctu se dostalo do Anglie ohromnou oklikou přes Maroko, Casablanca a Martinique. Třetí pěší pluk a oddíly do boje nezasazené se tam dostaly pohodlně - celkem 4.000 mužů. Celkem zahynulo v těchto bojích tisíc čs. dobrovolníků, většinou letců (600).

*Dr Ed.
Beneš a Msg.
Šrámek.*

Tehdy opustil Paříž a Francii i „Čs. národní výbor“. Dr Edvard Beneš dne 22. října r. 1938 šťastně doletěl do Londýna. Začátkem následujícího roku pozval k činnosti za hranicemi i další pracovníky. Ve strážní budce nákladního vlaku již za protektorátu se šťastně dostal přes hranice do Polska, k Baltu a do Anglie i Msgre Šrámek. Dr Beneš zatím přijal pozvání od chicagské university, aby tam v letním semestru přednášel. Hned 16. března podal vládě Spojených států, anglické, francouzské i so-

větské protest proti násilí, spáchanému na ČSR a 19. března přednesl na universitě americké veřejnosti důtklivou žalobu na brutální zločin, kterým byl národ Čechů a Slováků uvržen v porobu a oloupen o vše, co si pracným úsilím za 20 let nahospodařil. Zločin ten byl spáchán v době míru, národ k němu nezavdal nejmenší příčiny, zločin ten nemá omluvy ani výmluvy.

Dne 28. května byl přijat prezidentem Rooseveltem a jednal s ním o odsunutí menšiny, která pokládala soužití s Čechy za nemožné.

Již 20. dubna se konaly v Chicagu porady konsulů a vyslanců Čechů a Slováků, a všichni vznesli jednomyslně na dr. Beneše žádost, aby se postavil v čelo odboje za znovudobytí zdeptané svobody a obnovení povaleného státu. S podobnou žádostí se naň obrátily české spolky ve Francii z valné schůze v Paříži koncem dubna 1939.

President naopak vybízel Čechy a Slováky všech stran, aby neváhali podat těžce zkoušené staré vlasti pomocnou ruku; dosavadní nedorozumění se nebudou opakovat.

Jak se žádná emigrantská vláda neobejde bez sporů, tak vypuklo nemalé napětí i mezi francouzskou kolonií a vyslancem dr. Štefanem Osuským. On a Milan Hodža, bývalý předseda čs. vlády, založili „Česko-slovenskou radu“ a snili o středoevropském bloku, jež by tvořily země české, Slovensko a Polsko. Tyto plány zmizely s obzoru čs. politiky jako chvilkový přízrak.

V červenci se vrátil dr. Beneš do Londýna, začátkem října navštívil krajany v Paříži a Msgre Šrámek hlásal londýnským rozhlasem 14. září 1939 urbi et orbi: „Dr Beneš je stále naším prezidentem; my jsme si jej zvolili, ale nesesadili.“

Dne 17. listopadu 1939 se konečně Msgre Šrámkovi podařilo s pomocí francouzských katolíků založit v Paříži Čs. národní výbor. Dr Beneš, jenž se trvale usadil v Londýně, byl jeho předsedou, úřadujícím místopředsedou byl Msgre Šrámek. Naše národní věc našla v Paříži nejvíce porozumění a účinné podpory u kardinála Verdiera a profesora Bidaulta, nynějšího zahraničního ministra. Mělat v Paříži stále ještě silnou převahu slabošská nálada mnichovská. Daladier se obával, že uznáním čs. národního výboru a dr. Beneše jako předsedy popudí Mussoliniho. Před blížící se německou armádou uchýlil se Výbor do Bordeaux a odtud za dopadu střel a bomb na anglickém křižníku Arethuse do Anglie, jež se stala záštitou evropské svobody. Na bedra této jediné země doléhala skoro celý rok veškerá zdrcující síla válečné moci Hitlerovy.

Dne 10. června, čtyři dni před pádem Paříže, vypověděl západním mocnostem válku Mussolini. Opět se splnila slova o národu mrchožravých vran a šakalů, kteří mají velký hlad, ale slabé tesáky a napadají jen oběti jinými zardoušené.

Vůdce se chlubil, že ukořistil v ČSR přes půl druhého tisíce letadel. V republice bylo sedm továren na letadla a vojenská správa měla několik tisíc vycvičených letců. Nejedem položil svůj život za blaho vlasti hned na jejích hranicích, ale sta jich šťastně prošlo a v Anglii se přihlásilo celkem 1.500 čs. letců dobrovolníků, mezi

*Dr Beneš
vůdcem
zahranič-
ního boje.*

*Čs. národní
výbor
17. list. 1939.*

Italie.

*Čs. letci
v Anglii
1940.*

nimi několik nejlepších akrobatů. Postupně tam byly sestaveny celkem čtyři perutě⁶⁶), tři stíhací na Hurricanech a Spitfirech, jedna bombardovací na Wellingtonech. Několik týdnů bylo třeba k přeškolení na nové stroje. V rámci Royal Air Force (RAF) měli vlastní správu s generálem K. Janouškem v čele.

V památné bitvě o Anglii (Battle of Britain) v září a říjnu 1940 sestřelila první perut' 36 nepřátelských strojů a mnohé poškodila. V zimě odráželi noční útoky, doprovázeli konvoje, podnikali nálety na německá města, na Renaultovy závody u Paříže.

Hlasý tisku. S pochopitelnou hrdostí četli zprávu o prvním svém náletu, která proběhla všemi anglickými deníky. Daily Mail 11. září 1940 psal: „Nedávný bombardovací nálet RAF na nádražní skladiště v Bruselu byl proveden s mimořádnou přesností a odvahou. Posádky prolétly mraky nízko nad zemí přímo do prudké protiletectvé palby a chladnokrevně až i čtyřikrát přelétávaly cíl, aby zaměření bylo co nejpřesnější. Tato perut' měla dobrý důvod k tomu, aby provedla svůj úkol co nejuspěšněji, byla to československá perut' RAF, které byla po prvé dána možnost útoku na Němce. Po 42 dnech výcviku čs. letci chtěli této příležitosti co nejlépe využít, a využili.“ Pak se létalo skoro každý druhý den. President dr. Beneš nazval letce při jedné návštěvě avantgardou - národním předvojem, ministr Masaryk nejlepšími diplomaty.

Úspěchy a oběti. Celkem sestřelili čs. letci 150 nepřátelských letadel, mnohá poškodili, svrhli miliony liber výbušných a zápalných pum na německé ponorky, přístavy a továrny. Posádky 23 letadel se nevrátily. V boji a nehodami jich zahynulo přes 500.⁶⁷)

Anglický král Jiří VI. 16. ledna 1941 udělil několika stům letců vyznamenání, mezi nimi 40 československým. Měliť stanoviště v Duxfordu, poblíž Cambridge vedle leteckého tábora anglického. V jejich oddělení vlála vedle anglické vlajky československá. Velkou radost způsobil dar presidentův - velký státní znak zasklený a ve zlatém rámu.

Nejodvážnější z nich sluli „sekáči“. Na př. nadporučík Kuttelwascher, který sestřelil 24 letadel, nebo npor. František Josef, ale v polské jednotce, sestřelil na západě celkem 28 strojů. Kapitán Josef Hubáček z Kdyně, přidělený k oddílu pověřenému dopravou nových letounů z Kanady do Anglie, šestkrát přeletěl oceán z Anglie do Ameriky.

Čestný úkol. V létě 1941 byli čs. letci pověřeni čestným úkolem, chránit anglického krále na cestě do severního Skotska, do Scapa-Flow. Pak znovu ochranou kraje, kde přebývala královská rodina.

Prozatímní vláda. Čs. národní výbor uznala anglická vláda 20. prosince 1939, prozatímní vládu 18. července 1940, definitivní vládu o rok později, až zasáhlo do války Rusko.

Churchill k čs. národu 30. září 1940. Dne 30. září 1940, o druhém výročí Mnichova, pronesl premiér Churchill v rozhlase k čs. národu povzbuzující slova: „V celých dějinách neukázal žádný národ větší životnost nežli národ váš. My ve Velké Británii jsme uvítali s hrdostí a vděčností, vaše vojáky a letce, kteří k nám přišli tak nebezpečnými cestami, aby se účastnili

s úspěchem stále větším bitvy o Velkou Británii, která je také bojem o Československo. - Odmítli jsme jakékoliv brutální výboje Německa ve střední Evropě, uvítali jsme prozatímní čs. vládu v této zemi a učinili jsme obnovu čs. svobody jedním ze svých hlavních válečných cílů. Buďte dobré mysli, hodina vašeho osvobození přijde. Duch svobody je nesmrtelný. Nemůže být a nebude zničen.“

Trosky čs. armády byly v červenci 1940 dopraveny do hrabství Chester a ubytovány v Cholmondeley jižně od Liverpoolu. Mile působily na rozdíl od Francie pořádek, čistota, dobrá výzbroj, zásobování. Tamní čs. kolonie není tak četná jako ve Francii, jen 11 tisíc duší, ale přlivem čs. dobrovolníků ze všech koutů světa, Jižní Ameriky, Asie, Afriky, mezi nimi i četných zaměstnanců Baťových, 50 dobrovolníků z Kanady, vzrostl počet dobrovolníků záhy na 5.000. Byla z nich utvořena samostatná čs. brigáda. Dne 12. srpna tam oslavili sedmdesátiny předsedy vlády Msgre Šrámka. V říjnu byla brigáda přeložena hlouběji do vnitrozemí do Leamingtonu v hrabství Warwick. Zatím byla pověřena hlídáním pobřeží a letišť a cvičením anglické domobrany.

Pěší brigáda.

Severně odtud leží město Coventry, jež bylo náletem v listopadu 1940 obráceno v haldu trosek. I čs. dobrovolníci tam pospíšili a vyprošťovali z rozvalin těla zabitých. Postižené město navštívil i premiér Churchill. Tehdy jej oslovil jeden z čs. dobrovolníků, prostý řemeslník z Podbrdsk, angličtinou ne zvlášť vybroušenou, ale premiér porozuměl, že jej zve k návštěvě čs. tábora. Premiér slíbil a na jaře 19. dubna 1941 slovu dostal.

Premiér návštěvou u čs. brigády dub. 1941.

Doprovázel jej president Dr Beneš, Msg. Šrámek, generál Ingr, americký vyslanec Hariman, američtí a polští důstojníci a jiní hosté. Premiér šel pomalým krokem podél řad a díval se upřeně do očí vojákům, kteří tam přišli z tak daleka bojovat. Tu někdo navrhl, aby si únavnou přehlídku zkrátil. Premiér se zastavil a jakoby káravě řekl: „Tito mužové opustili domovy, ženy a děti, aby šli bojovat až sem, a já nemám jít nějakou stovku yardů? Šel bych třeba osm mil!“ Následovalo cvičení, provedené k nemalému uspokojení všech přítomných. Následovala zábava, hudba, zpěv, proslov s té i oné strany o rozhodné vůli bojovat až do konce. Když odcházel, zanotil čs. sbor jásavé „Rule Britannia“. Premiér chvíli poslouchal, pak se přidal ke sboru, zpíval s dobrovolníky z dalekých zemí hymnu svého národa a slzy mu tekly po tvářích. Byla to vzácná podívaná pro cizí i domácí. Starý muž starých ctností, úporný konservativce, silák, záštita vlasti a opora spojenců.⁸⁹⁾

V jedné věci byla doba barbarského útisku dobrou školou pro národ rozrytý přemírou stranicí. Silně procítl cit národní soudržnosti a solidárnosti. Ve společném neštěstí se zapomínalo na stranicí nechuti a kyselosti, vůbec na to, co nás dělí, a hledalo se, co nás pojí. Každý se živě cítil příslušníkem téhož těžce zkoušeného národa. Též za hranicemi byly oslavovány památné dny, a to v duchu Kollárových veršů: „Nechte sváru, vlasti hrob jenž vyryl; náš je Hus i Nepomuk i Cyril.“

Památné dny v zahraničí.

Dne 28. září 1941 byla pořádána u brigády akademie se zpěvem, hudbou a recitacemi, po ní svatováclavské posvícení. Týž den po dvou letech odevzdal Svaz českých katolíků v Severní Americe vyslanec Hurbanovi prapor sv. Václava pro druhý prapor. Dne 7. března 1944, v den narozenin prvního presidenta, jej předseda vlády

Prapor sv. Václava.

Msgr Šrámek v Harwichu praporu odevzdal za přiměřených slavností u přítomnosti četných hostů.

Svátek slovanských apoštolů. Svátek slovanských apoštolů slavili společně Češi, Slováci, Poláci i Jihoslované v Londýně. Dne 5. července 1942 měl slavné bohoslužby v kostele sv. Jana v Londýně světící biskup Msgr Myers za oběti nacistického teroru v Československu, pěvecký sbor kostela zapěl Gounodovu mši, čs. vojenský sbor dojal přítomné velebným „Ejhle oltář“ a „Bože, cos ráčil“. Konsist. rada Fr. Hála poukázal v promluvě, jak víra a modlitba, které nás naučili svatí bratři, je jediným a mocným poutem, které pojí ty, kteří pracují a bojují za hranicemi, s těmi, kteří trpí doma. Odpoledne v čs. Institutu promluvili k přítomným jednotliví ministři slovanských národů. Slavnosti předsedal Msgr Vance, čestný konsistorní rada pražského arcibiskupství.⁸⁹⁾ Londýnská vláda se zpravidla korporativně zúčastňovala náboženských oslav o památných dnech, a to jak katolických, tak i evangelických a židovských. Nechyběli ani členové komunistické strany.⁹⁰⁾

Účinná podpora od katol. předstů. Podle doslovného svědectví jednoho z předních zahraničních pracovníků „jedna z největších a nejvydatnějších služeb, jež byly poskytnuty československému osvobozovacímu úsilí, byla pomoc určitých katolických míst. Ve Francii to byl hlavně upřímný přítel náš kardinál Verdier, známý u nás z katolického sjezdu v roce 1935. V Anglii byl to pak kardinál Hinsley, předčasně zemřelý, který nám pomáhal při různých příležitostech a k němuž jsme všichni vzhlíželi s vděčnou úctou, když obětoval v londýnské katedrále (18. list. 1942) mši svatou za naše umučené studenty. Byl to dále biskup Myers a kanovník Vance, kteří nás povzbuzovali a podporovali, a náš národ musí jim být navždy vděčen. Budou mít čestné místo v análech našeho druhého zahraničního odboje“.⁹¹⁾

Část brigády byla pověřena ochranou letišť, část obranou vých. pobřeží u Lowestoftu a Harwiche až do konce léta 1943.

Jugoslavie duben 1941. Anglie na válku málo připravená odvrátila od sebe hrozící strašnou pohromu jen díky své ostrovní poloze. Od nedokonaného díla na západě obrátil Hitler svůj zřetel na slovanský východ, jako za první světové války Vilém po prohrané bitvě na Marně. Útočnou sílu německých suchozemských armád, dosavadní válkou jen málo opotřebovaných, bolestně pocítily r. 1941 Jugoslavie a Rusko. Jejich náraz se zdál neodolatelný. Bulhaři se opět spojili s Němci, pomáhali i Maďaři. Dne 6. dubna byla Jugoslavie přepadena a po zlomení odporu byla armáda nucena 17. téhož měsíce složit zbraň.

Drobná válka. Leč hornatá země s chudou dopravní sítí je jako stvořena pro drobnou záškovnou válku. Maršál Tito v čele partyzánů dobýval krajiny za krajinou, města za městem. I čs. osadníci usedlí ve Slavonii utvořili sbor 1.200 dobrovolníků a krváceli na pohoří Papuku. Bojovali tam i čs. příslušníci; z těch se vrátilo do vlasti 300. Boje ty byly velmi kruté.

11. východní prapor. Tehdy již stál v Palestině v Haifě na úpatí památného Karmelu k boji připraven 11. t. zv. východní prapor o 1.500 mužích, kteří cenili více svobodu vlasti než vlastní

život, které neodstrašily ani hrůzy pouště, ani nebezpečí moře, ani úmorné vedro nezvyklého podnebí. Byla to část mužstva, propuštěná z Ruska; k nim přibyli jiní svízelnými cestami přes Maďarsko, Jugoslavií a Turecko. Prapor byl často přepravován z místa na místo. V květnu 1941 byl přesunut do severní Afriky na linii Sidi Barani-Bardia-Marsa Matru. Pak byl rychle odvolán do Syrie, kde s Angličany bojoval proti francouzskému vojsku poslušnému vlády ve Vichy. Hned zase byl naložen v Alexandrii na čtyři torpedoborce a za dopadu střel a pum plul do Tobruku od nepřátel obleženého, ale z moře přístupného.

Dne 22. list. 1941 při velkém útoku proti obléhajícím jedna rota pod pluk. Klapálkem pronásledovala Italy společně s polskou brigádou daleko až ke Gazale. V bojích u Tobruku zahynulo 120 mužů.

*U Tobruku
listop. 1941.*

Pevnost pak byla svěřena 40 tisícům jihoamerického vojska, ale až byla posádka tak silná počtem, proti Rommelovi ji neuhájila. Čs. prapor byl stažen opět do Palestiny, jeden oddíl bojoval u Alexandrie, menší (180 mužů) u El Alameinu. Dvě stě vybraných k letecké službě plulo Suezem kolem Afriky a na Nový rok 1943 přibyli do Anglie. Ostatní byli po vypuzení Rommela vloženi jako posádka znovu do Tobruku a odtud byli již po dobytí ostrova Pantellerie úžinou Gibraltarskou dopraveni do Anglie, aby zakončili své boje v třetím zemědělu u pevnosti Dunkerque v severní Francii.

Dne 22. června 1941 dostalo šest armád zpitých tolika vítězstvími povel k útoku na Rusko. Premiér Churchill prohlásil téhož dne Rusko za spojence Velké Británie, a teprve nyní, když vznikla oprávněná naděje, že Třetí říše bude rozdracena, že se o mír s ní nebude vyjednávat, nýbrž že jí bude diktován, dostalo se čs. prozatímní vládě v Londýně uznání definitivního a anglická vláda jmenovala u ní svého vyslance (18. července 1941).

*Proti Rusku
22. června
1941.*

Téhož dne ujednal prezident dr. Beneš v Londýně se sovětským velvyslancem Majským smlouvu o vzájemné pomoci Ruska a Československa v boji proti společnému nepříteli; 25. listopadu téhož roku vstoupilo pět zástupců komunistické strany do Státní rady, ale do čs. vlády v Londýně nevstoupili. Prvními členy ještě prozatímní vlády byli v červenci 1940 jmenováni: Šrámek, Bočka, Feierabend, gen. Ingr, Masaryk, Nečas, Němec, Osuský, Outrata, Pauliny-Toth (Ripka, Slávik, Stránský, Lichner, Viest).⁹²⁾

*Uznání
čs. vlády
18. čec 1941.
Čs. vláda.*

Obrněné kolosy dvaceti pancéřových divísi neodolatelnou silou se zaryly do obrovského těla ruského státu. Svět dosud neviděl bitevní linie tak nesmírně dlouhé, táhnoucí se napříč celou Evropou od Černého moře až k Severnímu mysu. Úžasné tempo, ohromná kořist a spousty zajatců utvrzovaly Hitlera v naději, že bleskovou válkou rozmetá i Sovětský svaz v několika týdnech jak ostatní dosavadní své odpůrce. Před prvním sněhem měl být vztyčen lomený kříž nad Kremlem a v něm diktován mír. Dobytím města Leninova a Stalinova měla být zasazena smrtelná rána ruské revoluci a měla být otřesena důvěra v možnost další obrany.

Ústup Rusů.

*Dobývání
Moskvy.*

Před světobornou silou německé armády hroutily se státy na evropském kontinentě jak domky z karet. Ale na východě blesková taktika selhala. Byl obklíčen Leningrad, třebaž ne úplně, velkým polokruhem byla sevřena Moskva. Ta však tvrdě odolávala od 5. října do 6. prosince všem útokům letadel, tanků i střelbě z děl. Dvuměsíční urputný boj o Moskvu sledoval svět s utajeným dechem. Osudy Evropy, ale především osudy Slovanstva vážily se na nejistých vahách válečné štěstěny. Zdálo se, že tento boj o hlavní ruské a největší slovanské město je vyvrcholením odvěkého zápasu mezi Němci a Slovany. Sama příroda přišla Rusům na pomoc. Poslední německé útoky uvázly ve sněhu, vetřelci na tuhou zimu nezvyklí a nepřipravení nesmírně jí trpěli, Rusové naopak projevovali v odporu tradiční fatalistickou houževnatost. Všechno Slovanstvo si zhloubi oddechlo v jisté předtuše, že nejkritičtější období války je šťastně překonáno. Stalo se, čeho se německé velení nejvíc obávalo, válka blesková se proměnila ve vleklou.

*Největší
rozsah
Třetí říše.*

Na podzim r. 1942, na konci třetího roku války, nabyla Třetí říše největšího rozsahu. Sahala od úpatí Pyrenejí až k Severnímu mysu a břehům Volhy, skobový kříž vlál na vrcholu Elbrusu, oddíly parašutistů opanovaly Krétu a maršál Rommel pronikl vítězným pochodem až do Egypta (do El Alameinu 1. července 1941) a ohrožoval Alexandrii a Suez.

Než toto skvělé císařství zlomeného kříže nebylo leč chorobným nádorem na těle Evropy a spojenci již byli připraveni, aby nelítostnými řezy Evropu tohoto zruďného novotvaru zbavili a ve svém úporném úsilí nepřestali, dokud vlastní kořen tohoto zla, tkvící v Berlíně, ohněm a železem nevypálili.

*Stalingrad
1942/3.*

Hitler se nedal prvním neúspěchem odvrátit od plánu, houževnatého odpůrce úplně zničit. Na jaře 1942 179 německých a 61 spojeneckých divisí (italských a rumunských), celkem tři miliony vojska, se valilo na východ. Nejlépe vyzbrojená armáda Paulusova (330 tisíc) měla úkol, dobýt Stalingradu, odříznout tak Moskvu od pramenů nafty, od Kavkazu a Volhy. Proti Moskvě se mělo postupovat ze západu a velkým "obchvatem" z jihovýchodu. Silně opevněný Stalingrad měl padnout do 25. července. Ale nikdy snad dosud v dějinách strategie plán tak velkoryse zosnovaný a s vynaložením tak ohromných sil prováděný neztroskotal tak žalostně jako tento. Dům od domu bylo krutě bojováno, místy dospěli Němci až na 200 m k Volze, ale byli znovu a znovu vrženi zpět. A 19. listopadu zahájila Rudá armáda velepamátnou ofensivu. Dva sbory, ze severovýchodu a z jihovýchodu, začaly si razit cestu přes mnohé překážky a za čtyři dny těžkých bojů se u Kalače na Donu spojily a celou šestou Paulusovu obléhající armádu jako železnými pažemi sevřely, celkem 22 divisí, 19 německých, tři spojenecké. Dne 10. ledna 1943 zahájili Rusové všeobecný útok; 20. ledna byly zbytky armády roztrženy a posledního ledna se Paulus vzdal se 24 generály a 2.500 důstojníky. Celkem bylo zajato 91 tisíc vojáků. Tato porážka otřásla německým národem do hloubi duše a zviklala slepou důvěru v neomylnost vůdce. Prozíraví předvídali z ní konec Berlína jak Hannibal z utaté hlavy Hasdrubalovy

osud Karthaga. Tatam byla slavožář nepřemožitelné a nejlepší armády na světě. Rudá armáda naopak vzbudila zasloužený obdiv všech spojenců, posílila víru všech slovanských národů v konečné vítězství spravedlnosti a práva, dodala odvahy partyzánům a slovenské armádě odhodlanosti, že obrátila zbraně proti svým utlačovatelům; a ti, kteří byli vedeni od svých katanů na smrt, šli se vztyčeným a hrdým čelem, ozářeným paprsky blížící se spásy z východu.

*V jmenov
titězství.*

Dne 7. prosince 1941 útokem na americké loďstvo v Pearl Harbouru na Havajských ostrovech zahájilo Japonsko válku proti USA a Anglii. Německo a Itálie jim vypověděly válku 10. prosince. Ale teprve po roce mohla Amerika účinně zasáhnout vyděním armády v Maroku na atlantickém pobřeží (8. listopadu 1942).

*USA
ve válce.
Úspěchy
v Africe a
proti Itálii.
1942/3.*

Dne 23. října 1942 začala bitva u El Alameinu. Mezi spojeneckými oddíly bojoval i oddíl čs. Němci a Italové byli bez oddechu hnáni nehostinnou pouští až do Tunisu, který vyklidili 7. května 1943; 10. července přistáli spojenci na Sicílii, 25. července byl svržen Mussolini, 3. září podepsala Itálie příměří a krátce poté vypověděla válku Němcům.

Na den sv. Václava 1941 stal se protektorem místo Neuratha SS-Obergruppenführer Heydrich. Člověk úchylný, jeden z nejotřelejších hrdlořezů, který bral lidský život na velmi lehkou váhu. Ihned přikročil k hromadným popravám, aby dohnal k vytrvalé práci dělnictvo, které se v továrnách zdráhalo kout zbraně Němcům proti Rusku. Hned 1. října byl na smrt odsouzen předseda vlády inženýr Eliáš, 3. října primátor města Prahy dr. Otakar Klapka a druhého dne popraven; 5. října vyšli Židé se žlutou hvězdou, církevní školy zavřeny. Byl to ukrutný kat, v jehož stopách tekla krev, vedle Himmlera nejzrůdnější květ a plod, jež nacismus vydal.

*Heydrich,
sedm měsíců
hrůzovlády.*

Rdoušený národ sáhl po sedmiměsíční hrůzovládě k sebeobraně. Dne 27. května 1942, když se vracel z Panenských Břežan, vkročili mu dva parašutisté, kteří přiletěli z Anglie, v Libni do cesty. Puma z bezprostřední blízkosti vržená roztrhla auto a protektora smrtelně zranila. Za týden zranění podlehl. Praha a celý svět byly vzrušeny násilnou smrtí jednoho z hlavních sloupů Hitlerovy říše.

*Tělo zraněn
27. května
1942.*

Oni dva s jinými pěti našli úkryt pod kostelem sv. Karla Boromejského v Resslově ulici. Byli však za velkou odměnu prozrazeni a na jejich skryš podnikl celý vojenský oddíl střelbou a vodou pravý útok. Správce kostela, pravoslavný biskup Gorazd-Pavlík, a dva jeho kněží byli popraveni.

*Útočníci
vyzrazení.*

Hitler žádal tisíce českých hlav. Hned bylo 260 osob dopraveno do Terezína a do Mauthausenu (v Hor. Rakousích), muži zastřeleni, ženy a děti plynem otráveny. Před atentátem byly v Mauthausenu tři tisíce Čechů a 600 intelektuálů, po atentátu se jejich počet ztenčil na 300 a jen šest intelektuálů. Rozkaz k hromadné popravě dal státní sekretář K. H. Frank. Komise prohledávaly domy a byty a pod záminkou schvalování atentátu byly celé hekatomby popravovány. Statistika teprve zjišťuje počet obětí zastřelených, sřatých, udušených, utlučených, hladem umořených, zneužitých k lékařským výzkumům, kterým byly naočkovány bacily. Mučením byly

*Popravu
a mučení.*

ukájeny zrůdné sklony, v jichž existenci svět vůbec nevěřil. Vrátily se hrůzy středověkých žalářů. Katani měli zejména spadeno na schopné muže v kruzích vyššího úřednictva a důstojnictva, které libovolně zatýkali a vraždili. Byly vyhlazeny i celé rodiny, z kterých některý člen odešel do zahraniční armády. Enormní tresty, libovůle státních pochopů, slabé povahy mezi vlastními soukmenovci měly za následek, že pocit právní bezpečnosti ustoupil trapné nejistotě a strachu. Němci přiznávají, že v odvetu za Heydricha popravili 2.500 Čechů; ve skutečnosti 30 tisíc, 8 tisíc ze samé Prahy.

*Lidice
10. červen
1942.*

Tehdy již přilétali ze zahraničí parašutisté, aby podněcovali národ k záškodnému boji a aby vysílali pro letce potřebné zprávy. Jedna domnělá stopa vedla do mlýna u Lidic na Kladensku; 10. června nastal v osadě soudný den. Byla od ozbrojených oddílů obklíčena, ženy a děti odděleny od mužů, a ti nastupovali na povel na zahradě Horákova statku na popraviště. Byli koseni hromadnými výstřely; poslední klesl farář Josef Štemberka, který nechtěl své stádce od dravých šelem sápané opustit, ač dostal tu možnost. Pak byla ves zapálena, z letadel bombardována a srovnána se zemí, troskami zasypán blízký rybník a proměněn v pole. Ženy byly odvezeny do koncentračních táborů, děti do ciziny. Stalo se to na rozkaz státního sekretáře K. H. Franka; vykonavatelé této barbarské justice byli z největší části čeští Němci. Týž osud stihl 24. června menší osadu Ležáky na Pardubicku. Jméno Lidic letělo světem a v českých srdcích rostlo přesvědčení, že se spoluobčany, kteří jsou schopni takových zločinů, je soužití pod společnou střechou nemožné.

*Lidice
v USA
12. čc. 1942.*

Aby jméno Lidice nezaniklo, změnili svobodmilovní Američané jméno osady opodál Chicaga, jež slula Stern Park Gardens, a nazvali ji Lidicemi. Prokop Neužil, opat českého benediktinského kláštera v Chicagu, tam měl bohoslužby za své umučené krajany a v promluvě vzdal jejich hrdinné smrti zaslouženou chválu. Slavnost se konala za hojné účasti čs. kolonistů i Američanů. Věčný oheň svobody tam plápolá ve dne v noci k uctění památky zabitých. Pozdravné telegramy došly od presidenta Roosevelta, dr. Beneše, ministra Masaryka a jiných významných osobností.

Dne 19. června 1942 byl na střelnici v Kobylisích popraven předseda vlády inž. Eliáš.

*Čs. politici
v Rusku.*

Jak za první, tak i za druhé světové války se usilovalo o osvobození porobeného národa na západě i na východě. V Moskvě byla činna s tamním vyslancem Fierlingerem řada politiků - Gottwald, Kopecký, Slánský, Nejedlý, Šverma, Laušman a jiní

*Provolání
k národu.*

V květnu 1942 vydalo 28 poslanců a veřejných pracovníků působících na Rusi provolání k čs. lidu, aby si volil národní výbory a aby tvořil bojovné družiny - partyzánské oddíly proti vetřelcům. Výzva byla 1. května 1943 opakována a po roce, 1. května 1944 byla vydána i jménem Msgra Šrámka, předsedy zahraniční vlády, jenž byl v Moskvě právě přítomen.⁸³⁾

*Čs. prapor
v Buzuluku.*

V Buzuluku na úpatí Uralu na dráze vedoucí do Orenburku nad řekou Samarou rostla zatím jednotka čs. dobrovolníků z uprchlých Čechů, Slováků, Podkarp. Ukra-

jinců a z čs. vystěhovalců žijících na Rusi. Zúřila bitva u Stalingradu a ruský národ napínal síly do krajnosti v boji o své bytí a nebytí. Velitel čs. praporu Ludvík Svoboda nabídl vrchnímu velení služby svého praporu. Dne 20. ledna 1943 vezl vlak čs. prapor na západ. „Se Svobodou za svobodu“ hlásily nápisy na vagonech.

Tehdy již byla Rudá armáda na nezadržitelném vítězném postupu k západu. Šestnáct divisí SS-manů povolanych ze západu bylo vrženo proti Charkovu, jehož Rusové dobyli 16. února 1943. Přístup z jihu k tomuto hlavnímu městu Ukrajiny hájil čs. prapor, silný sotva tisíc mužů. Byli rozloženi na linii 15 km dlouhé. Jedna rota (150 mužů) stála ve vsi Sokolově pod nadpor. Jarošem. Ve zmrzlé půdě byly narychlo vykopány zákopy. Byl právě 8. březen. Rozpoutal se ukrutný boj o každé stavení hořící vesnice, hlavně o cerkev, obehnanou kruhovým náspem. Tam v kouři a dýmu zahynul velitel rotý Jaroš, dvakrát raněný a bojuje jako lev do posledního dechu. S ním padlo přes sto dobrovolníků. Němci do osady vnikli, ale přes řeku Mži dále neprošli. Ztratili 19 tanků a měli 400 padlých. Do Charkova sice vnikli, ale jinudy, ne nejkratší cestou přes Sokolovo. Drželi jej do srpna. Tak oslavil prapor narozeniny prvního presidenta. Nadporučík Otakar Jaroš byl poctěn nejvyšším vyznamenáním „hrdina Sovětského svazu“, první eizinec, jemuž se té cti dostalo. Má pomník v Náchodě. 83 hrdinů dostalo ruské řády a medaile, a pluk. Svoboda byl vyznamenán řádem Leninovým. Čím častěji bylo jeho jméno vyslovováno, tím usilovněji byli hledáni členové jeho rodiny. Četní příbuzní byli zatčeni, syn v Mauthausenu zastřelen.

*Bitva
u Sokolova
3. břez. 1943.*

Příchodem nových dobrovolníků byl prořídý prapor doplněn na brigádu a ta dostala přiměřený počet tanků a děl. Začátkem listopadu obklíčila Rudá armáda Kyjev, nechávajíc Němcům jedinou volnou cestu k odchodu.

Čs. brigáda.

„Bojovat o Kyjev znamená bojovat o Prahu“ volal Svoboda, povzbuzuje své k statečnosti. Kyjev, kolébka čs. legií za první světové války. Oddíly čs. tanků a automačků vnikly první do hořícího města a přes sutiny a mrtvoly obhájců razily si za noci cestu vpřed a na úsvitě 6. listopadu stanuly na březích velebného Dněpru.

*Boj o Kyjev
6. listop.
1943.*

Nedozrnlý, 30 km dlouhý průvod vojska a povozů opouštěl metropoli Ukrajiny. Ruští letci jim nadběhli a bili do nich pumami. Byl to pohřební průvod. Na březích Dněpru byl pochován sen o velkoněmecké říši, jejíž 200 milionů obyvatel měla Ukrajina zásobovat svým nepřeborným bohatstvím, nadbytkem obilí, kovů, nafty a jiných životních potřeb.

Večer téhož dne radio hlásilo rozkaz nejvyššího velitele, že Rudá armáda dobyla Kyjeva a mezi jinými že se vyznamenala i čs. brigáda plukovníka Svobody, která je proto poctěna jménem slavného generála Suvorova.

President dr. Beneš navštívil v květnu 1943 znovu Spojené státy, měl konferenci s presidentem Rooseveltem, měl tam řadu projevů, zvláště před výborem tamní sněmovny i senátu pro zahraniční styky a v Ottawě měl řeč před kanadským parlamentem.

Teheran list. 1943. Koncem listopadu se konala v Teheranu první schůzka velké trojky - Roosevelta, Churchilla a Stalina, a bylo tam mimo jiné ujednáno, které země ta která moc obsadí.

Dr. Beneš v Moskvě. Smlouva 12. pros. 1943. Koncem roku se vydal dr. Beneš s ministry Masarykem a Ripkou na východ. Letěl přes severní Afriku, Teheran, Bagdad do Moskvy. Zastavil se i v Stalingradu, na nejstrašnějším bojišti druhé světové války, tom děsném pohřebišti tanků, vozů, železa, strojů i tisícerych mladých životů. V Moskvě ujednal 12. prosince smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Sovětským svazem a ČSR.⁹⁴⁾ Zároveň národu sděloval, že bude znárodněn velkopřůmysl, že budou rozděleny velkostatky, ale soukromé vlastnictví maloročníků že zůstane nedotčeno, t. j. nebudou zavedeny kolchozy, ať se tedy nebojí komunistických strašáků. Československo zůstane neodvislým suverénním státem.

V Moskvě navštívil presidenta pluk. Svoboda, byl jmenován brigádním generálem a vyznamenán čs. válečným křížem.

Bratislavská vláda vypovídá válku Rusku a USA 1941. Věc, pokládaná za nemožnou, stala se skutkem. Dne 24. června 1941 vypověděla bratislavská vláda válku Rusku a 14. prosince Spojeným státům americkým. Anglie 6. prosince vypověděla válku německým spojencům Finsku, Maďarsku a Rumunsku, bojujícím proti Rusku po boku Německa, nikoliv Slovensku.

Byl to veliký úspěch čs. zahraniční vlády, že Anglie nevzala na vědomí existenci tak zvané bratislavské vlády, a prezident dr. Beneš za to vyslovil britské vládě patřičný dík, že ve slovenském státu vidí jen umělý výtvar německé politiky, která s ním nakládá zcela podle své vůle a užívá ho ke svým cílům tak dlouho, pokud se jí jeví vhodným.⁹⁵⁾ Tím bylo odvráceno nebezpečí, že Slovensko bude strženo v propast bídy, do jaké Německo strhlo ostatní své spojence.

Slovenská divise u Melitopole 30. říj. 1943. V červnu 1943 byla vypravena do jižního Ruska slovenská divise. Byla umístěna na březích Azovského moře a na Krymu. Koncem října tam byla u Melitopole německá fronta prolomena v šíři 30 km a Slováci měli krytý přechod Němců přes Dněpr a zadržet stíhající je kozáky. Podpl. Lichner přešel s 2.200 muži k Rusům, jiná část divise však byla napadena německými letci a utrpěla nemalé ztráty. To se stalo 30. října; tak bylo oslaveno výročí svatomartinské deklarace. Pak se odebral podpl. Lichner s delegací do Moskvy k prezidentu dr. Benešovi s žádostí, aby oddíl byl přijat do svazu čs. vojska a vydali svolání k slovenskému národu, aby se připravil k boji za svobodu vlasti a vzkříšení demokratické republiky.

Brigáda parašutistů. Část těchto Slováků byla přidělena k 1. čs. brigádě, část byla v Jefremově vycvičena na brigádu parašutistů, dostala vlastní prapor, na nějž složila přísahu čs. republiky a následujícího roku přeletěla přes horské hřebeny Beskyd na pomoc svým bratrům, kteří stáli doma v těžkém boji proti vyšší rase.

Divise na Bílé Rusi. Jiná divise měla hájit železniční trať na Bílé Rusi. Téměř celá přešla k Rudé armádě. Kapitán Nálepka sestavil z ní samostatný slovenský partyzánský prapor a místo aby Němcům dopravní linie chránil, přepadal je a ničil. Zahynul v boji o město Ovruč a byl prohlášen za hrdinu Sovětského svazu.

V zimě dobývali Rusové důležitého střediska Bělája Cerkev jižně od Kyjeva. Čs. brigáda odolávala ve svízelných bojích na zaledněné řece Rossu útokům nepřátelských tanků. Dne 4. ledna 1944 vstoupila Rudá armáda do vyklizeného města. Brigáda byla vyznamenána řádem Bohdana Chmelnického.

*Bělája
Cerkev.*

Následovaly dny urputných bojů na zasněžených stepích Ukrajiny; u Zaškova (jižně od Bělaje Cerkve) zadržela brigáda zpětné útoky Němců.

Rudá armáda, hnaná probudilou silou mladého národa, valila se jak ohromný ocelový válec k západním hranicím drtíc všechny překážky, jež jí postavila v cestu příroda i lidské úsilí.

Vtom přišla zpráva o zverstvech spáchaných na Čechách, usedlých na Volyni. Koncem minulého století se tam vystěhovalo z Žatecka, Lounska a Rakovnicka několik set rodin a našly si tam nový domov. Usadily se na úrodné půdě uprostřed pevnostního trojúhelníku, jež tvoří města Rovno, Dubno a Luck. Hlavně pěstováním chmele se domohli slušného blahobytu. Osada Český Malín vznikla na půdě dotud neosazené. Všechny Čechů tam tehdy žilo 45 tisíc.⁹⁹⁾

*Zkáza Čes.
Malína
13. července
1943.*

Tu se 13. července 1943 přihnaly do Českého Malína oddíly německého vojska a SS-manů a 400 tamních obyvatel zavřeli do kostela a jiných budov, polili hořlavinami a upálili. Na ty, kteří z plamenů útekem spasiti se pokoušeli, stříleli. Pak byla osada vydrancována. Mezi umučenými bylo 105 dětí mladších 14 let. Němci tvrdili, že tam byli napadeni ozbrojenou tlupou.

Čs. brigádu volyňští krajané vřele přivítali a její sílu ztrojnásobili. 12 tisíc volyňských Čechů vstoupilo do čs. armády, mezi nimi 39 z pozůstalých na živu v Malíně.

*Volyňští
dobrovolníci.*

Přesto, že Němci hájili své úchvaty s houževnatostí jim vlastní, měly válečné události r. 1944 překotný spád. Dne 4. června se skončilo panství pohanského zlomeného kříže v Římě, středisku křesťanstva a ctitelů pravého kříže Kristova.

*Dobytí Říma,
invaze
v Normandii
1944.*

Dne 6. června se konečně rozletěla světem zpráva o dlouho očekávané invasi, jednom z největších podniků v dějinách vojenství, připravované s důkladností, již byli překvapeni i odborníci na slovo vzatí. Podél průlivu La Manche bylo rozloženo 50 německých divisí, nečítaje záloh. Proti útoku z moře byl vybudován atlantický val, pokládán za nedobytný. Spousta těžkých děl byla uložena v betonových krytech, z nichž mnohé byly jak z moře, tak ze vzduchu nedobytné. Břeh byl hustě poset minami, mimo to chráněn spleť ostnatého drátu.

*Invaze do
Normandie
6. června
1944.*

Přípravy v jihoanglických přístavech nebylo lze utajit. Maršál Rundstedt věděl, že k invasi dojde, bylo jen nejisto kdy a kde. Celé dva měsíce byly v týle pobřežní armády v širokém okruhu bombardovány všechny dopravní linie, aby jí byl znemožněn přísun záloh, zvláště těžkých zbraní. Všechny mosty přes Seinu a Loiru byly pobořeny, všechna letiště v zázemí zničena, takže se za invaze nad vyloďovanou armádou neukázalo jediné nepřátelské letadlo.

Vrchní německé velení konečně připouštělo možnost, že se nepřítel místy snad uchytí, ale že bude během týdne vržen zpět do moře, jak se to stalo na př. 19. srpna 1942 při výzkumném vyloďování Kanaďanů u Dieppe, kde se udrželi jen devět hodin.

Podnik na výsost odvážný a několikrát pro nepříznivé podmínky poodložený řídil americký generál Eisenhower. Dne 6. června záhy po půlnoci se vydala první skupina expediční armády (5-7 divisí) asi na 6 tisících lodí a plavidel přes zrádné vlny pobouřeného průlivu. Velkým pře-

*Umělý
přístav.*

kvapením bylo, že armáda s sebou vezla dva umělé přístavy, každý o velikosti Doveru. K jejich ochraně bylo třeba hráze, vlnolamu. Ten utvořila dlouhá řada starých lodí plných betonu, který při jejich potopení ztuhl.

Umělé přístavy byly zbudovány rovněž ze dvou řad plavidel vysokých jako pětipatrové domy. Ta byla zakotvena tak, že utvořila autostradu směrem k břehu a po jejích obou stranách bylo vylodováno mužstvo a válečné potřeby. Obrněné vozy se po ní hnaly přímo na pevninu. Oddíly vysazené z letadel a silné bombardování mělo vylodění zabezpečit a chránit. Za prudkých bojů se vyloděným oddílům podařilo na několika místech Seinské zátoky se zachytit, třeba jen „brvami očí“. Oddíly se probily k sobě a během týdne vznikla základna 90 km dlouhá a 20 km široká.

Létající pumy. Teprve týden po invasi začali Němci vysílat létající pumy (V 1, V 2), ale hlavně proti Londýnu, méně na přístavy, z nichž byla dopravována do Normandie vojska a výzbroj. Během devíti dní bylo na francouzském pobřeží vyloděno půl milionu vojska s třemi sty tisíci vozidel. Pevného přístavu Cherbourgu, ovšem velmi poškozeného, se zmocnili 26. června.

Pohyblivá válka. Dalším úkolem bylo získat potřebný prostor pro rozvinutí angloamerické přesily a posílní válku proměnit v pohybovou. To se stalo 31. července proniknutím americké armády na poloostrov Bretagne průchodem mezi mořem a městečkem Avranches. Německé výpočty nadobro selhaly.

Dne 24. srpna vyklidili Němci Paříž. Na východě koncem července dorazila Rudá armáda k Visle, 31. srpna již pochodovala Bukurešť a Rumuni byli nuceni vypovědět válku Němcům.

Nespokojenost na Slovensku. Koncem srpna byla Evropa mile překvapena nenadálým výbuchem slovenského povstání. Bratislavská vláda měla v národě slabé kořeny. Stál proti ní až na nevelké výjimky v zjevném odporu celý důstojnický sbor a též v očích valné části národa pozbývala vláda bratislavských mocipánů víc a více vážnosti, když bylo zjevno, že je jen povolným nástrojem nacistů a gestapa.

Zdánlivé výhody. Slovenskému lidu bylo založení republiky líčeno jako vrchol politického úsilí, zatím co národ český upadl v potupnou porobu. Zemi bylo dopřáno více zdánlivé svobody. Nebyla tou měrou drancována jako země české, nebylo vázaného hospodářství, bylo tam více chleba. Veřejný život a školství nedusila děsná múra germanisace, poněvadž Slovensko svou zeměpisnou polohou neruší souvislost německého živlu, kdežto země české jsou pocitovány jako klín vražený do těla německého národa.

Zrada Slovanstva. Leč na tyto prozatímní výhody bratislavská vláda zle doplatila. Když se mluvilo o mobilisaci českých divisí proti Rusku, tu dr. Hácha prohlásil, že se spíš zastřelí, než aby takový rozkaz podepsal. Bratislavská vláda vypověděla válku nejen západním našim přátelům - Anglii a Spojeným státům, nýbrž i Polákům a Rusům, a nejlepší syny Slovenska poslala, aby odvčkým našim vrahům pomáhali ubíjet slovanské bratry. Tu národ procítl z opojení nad nabytou svobodou a uvědomil si, že jeho vůdcové se dopustili osudného omylu.

Plnily se věznice v Ilavě a Bratislavě vězni, ale také lesy partyzány. Vojáci vedeni zdravým a neomylným životním pudem přecházeli k Rusům a jejich výzvy k národu se neminuly účinkem. Působily i vzpomínky na Jánošíka a „horní chlapce“. Mládež sáhla ke zbraní a šla do hor. Byl to způsob boje pro Slovensko tradiční.

Koncem r. 1943 se uradili význační politikové: dr. Šrobár, Ursini, Lettrich, Josko, Šmidke a j., že se ustaví Slovenská národní rada, která se postaví v čelo odboje za obnovu ČSR, v níž Slováci a Češi budou rovnoprávními národy a která bude opřena o nejsilnější slovanský národ - Sovětský svaz. Vše se dalo v dorozumění s Londýnem a Moskvou. V březnu 1944 byla věc dojednána s vojenskou správou.

*Slovenská
národní
rada.*

S nebe začali padat na slovenskou zem parašutisté s válečnými potřebami. Hořící vatry jim ukazovaly směr, kam mají letět a kde přistát. Tvořily se pluky a brigády. Přebývali v samotách, pod stany a v zimě si zřizovali zemljanky. Podporou národních výborů si byli jisti. Vláda hnutí povážlivě rostoucí popírala, zesměšňovala, ale když doprava na silnicích a drahách víc a více vážla, byly posílány proti odbojníkům trestné výpravy. Ale tím se dobré věci jen prospělo; vojáci a četníci se s nimi jen dorozumívali.

*Předzvěsti
odboje.*

Nálety Američanů na Bratislavu v červnu a červenci 1944 byly závažným důvodem, že vrchní vojenské velení a zásoby byly přeloženy více do nitra, do Banské Bystrice.

Dne 25. srpna se zřeklo Rumunsko, z velké části od Rusů obsazené, svých německých spojenců a vypovědělo jim válku. Německá vojenská misse generála Otta, celkem 32 osob, se odtud vracela do Berlína a dojela do Turč. Sv. Martina. Dále nemohla, poněvadž tunely byly zataraseny. Ubytovali se na noc v tamních kasárnách a velitelé místní posádky poručili, aby jim dal stráž. Za chvíli se však přihnal oddíl partyzánů a Němci byli vyzváni, aby vydali zbraně. Jeden z nich začal střílet a zabil slovenského bojovníka. Strhla se bitka, v níž byla celá misse do jednoho postřelena.

*Německá
misse pobita
srpen 1944.*

Takovéto případy německých vojenských orgánů a transportů se opakovaly. Bratislava a Berlín současně oznámily: „Protože vlastní slovenské síly nepostačují, požádal prezident Tiso velkého německého spojence o vojsko na pomoc k potlačení bolševických hord.“ Tisova vláda přiznala, že se jí skoro celý státní stroj, vojsko, úřednictvo, vymklo z rukou.

Dne 29. srpna začala německá armáda pronikat na Slovensko a zem obsazovat. Osudná hodina udeřila. Nesmělo se odkládat, třebaš Rudou armádu dělilo od Slovenska několik horských pásem důkladně opevněných, třebaš bylo zjevno, že na straně nepřátel bude rozhodná převaha těžkých útočných zbraní - tanků a letadel. Téhož dne byla v Banské Bystrici na rozkaz vrchního velitelství čs. armády obsazena tamní rozhlasová stanice a čs. armádě i partyzánům dán rozkaz, postavit se Němcům na odpor; byla též nařízena mobilisace záložníků. Vrchními veliteli byli generálové Golian a Viest.

*Začátek
odboje
29. srpna
1944.*

Strhly se ukrutné boje, jmenovitě u Žiliny, Lučence, Vrútek, Telgártu a Strečna. Tam Slováci hrdinně bojovali proti německým Tigrům, letadlům a hrubé střelbě. První a jediná pomoc ze západu přišla z Anglie; 15 letadel bombardovalo německé posice u Vrútek. U Strečna bojoval i oddíl Francouzů, uprchlých ze zajateckých táborů. Přicházely i stovky Čechů, ač ukrutný Frank dal rozkaz, že každý Čech dopadený na slovenských hranicích má být na místě zastřelen. V údolí Váhu bojovaly

Průběh bojů.

silné svazy partyzánů. Z Ruska byla na Slovensko dopravena čs. brigáda parašutistů - 2.300 mužů. U Lučence zasáhly do boje i obrněné oddíly maďarské. President dr. Beneš prohlásil všechny bojovníky na Slovensku za součást spojenecké armády.

Telgárt. Nejvíce proslulo bojiště u Telgártu. Dva tisíce obhájců tohoto místa odolalo 65 útokům tří divisí SS-manů. Těch tam zahynulo sedm tisíc. Telgárt se udržel do 25. října.

Vojenské operace se však nevyvíjely tak, jak si všichni přáli. Některé oddíly byly rozhlasem uvedeny v omyl a na východním Slovensku byly od Němců odzbrojeny dvě divise. Přesto tam byl pobit jeden německý prapor (800) do posledního muže. Leč po prvním skvělém rozmachu nastaly těžké boje obranné.

Taktika Němců. Němci nasadili do boje sedm divisí, v tom dvě tankové. Na košicko-bohumínské trati postupovali ze západu i východu. Proti ohnisku odboje - Banské Bystrici - volili soustředěný postup s několika stran. Dva měsíce se krok za krokem probíjeli přes houževnatý odpor regulérního vojska a partyzánů k centru vzpoury. Zmoonili se ho 28. října. Ten den schválně volili, aby způsobili národu tím větší bolest.

Padlí a zajatí. Tím byl organisovaný boj skončen. Němci se chlubili, že v něm zahynulo přes čtyři tisíce slovenských bojovníků, 17 tisíc že bylo zajato i s vrchními vůdci, generály Viestem a Golianem. Žádný z nich se ze zajetí nevrátil. Ale bylo povražděno i mnoho obyvatelstva civilního a zničeny osady, které odboj podporovaly; hromadné hroby na mnohých místech jsou smutným dokladem tohoto barbarství. Obec Vinná na východním Slovensku byla vypálena a obyvatelstvo povražděno, poněvadž r. 1944 oslavovalo 28. říjen. Partyzán Rusňák byl v Gemeru oběšen za hák vražený pod dolní čelist. Tisíce bylo odvečlených do zajateckých táborů, kde je čekaly plynové komory a jiná muka. Zbytky vojska se uchýlily do hor a vedly i v zimní nepohodě záškadnou válku dále až do příchodu Rusů. Některé oddíly se k nim přece probily severním nebo jihovýchodním směrem.

Hroby. Počet všech obětí se odhaduje na 10 tisíc vojáků i obyvatelstva civilního, Slováků i spojenců. Největší hromadné hroby byly nalezeny u Prievidzi (300 mrtvých), Žiliny (38), Trenčína (64), Ružomberka (2.000), Petržalky (460), u Zemanských Kostolan (300, i žena s dítětem v náručí).

Z oné brigády parašutistů se přihlásilo živých bojovníků jen 700. Zahynul i Čech Jan Šverma, pracovník komunistické strany v Rusku, jenž přiletěl bojovat na Slovensko. Celkem stálo v boji proti vetřelcům 70 tisíc vojska a 25 tisíc partyzánů. Bylo sestřeleno 60 letadel, vyřazeno 283 vojenských vlaků.

Předčasnost odboje. Dobré věci by bývalo jen prospělo s povstáním poněkud posečkati. Neboť všechna naděje na vítězství spočívala na předpokladu, že se na Slovensko zavčas probije karpatskými průsmyky Rudá armáda. Ta si však čtyři týdny klestila a s ní čs. sbor za náramných obětí výstup na slovenské hranice a stanula na nich teprve dne 6. října. Osm horských pásem zdolala, a kolik ji jich ještě dělilo od střediška povstání!

Morální význam odboje. Slovenské povstání je slavnou kapitolou slovenských dějin. Slovensko se před celým světem postavilo za Československou republiku, již se převážná většina jeho lidu ve

svém srdci nikdy nezřekla. Na odboji měli účast nejen komunisté, nejen evangelíci, nýbrž i katolíci a těch bylo nejvíc. Nedali se mást náboženským nátěrem bratislavské vlády. Tiso byl několikrát z Říma vyzván, aby se úřadu vzdal.

Mladé Slovensko prodělalo očistný proces; vyvrhlo ze sebe starý kvas tukovštiny. Problém čs. poměru byl rázem rozřešen a soužití obou kmenů postaveno na pevné a zdravé základy. Krev spojuje víc než mluvnické zásady filologů. Morální význam povstání je velký.⁹⁷⁾

Sotvaže bánsko-bystrický rozhlas oznámil světu, že se slovenský národ chopil zbraně proti nacistickým násilníkům, dostal velitel první ukrajinské fronty maršál Koněv rozkaz, poslat bojujícím rychlou pomoc cestou leteckou a pak změnit směr postupu, místo po rovině k západu, probít se přes karpatské hradby k jihu a podat pomocnou ruku malému, ale odhodlanému národu. „Buď naše vojska spolu s prvním čs. sborem přejdou Karpaty, nebo zůstaneme všichni na Karpatech“, pravil maršál. A již se valila nekonečná řada aut, děl, tanků a muničních vozů k městečku Krosnu, první pevnosti chránící přístup k Dukelskému průsmyku.

*Maršál
Koněv.*

Je to nejhlubší průrva v Karpatech. Jako by titán obrovským mečem napříč přetl řadu horských pásem. Ač je to nejpohodlnější přechod (502 m), dráha jím nevede, jen horské bystřiny a silnice se vinou hlubokým zářezem. Silnice jde z Krosna přes městečko Duklu do Svidniku na Slovensku. R. 1849 tudy vedl Paskievič ruskou armádu proti Maďarům, ještě nezmizely smutné stopy po první válce světové, ale žádné pohoří nebylo za druhé světové války svlaženo takovým proudem krve jako Beskydy, a hlavně Dukelský průsmyk. Neschůdnost přírodních hradeb byla zvýšena umělým opevněním. Generál Svoboda oslovil shromážděné oddíly: „Stojíme na prahu vlasti. Uvědomte si, jaký čestný úkol vás očekává. Jsem přesvědčen, že celý náš sbor splní svou povinnost po příkladě slavných hrdinů u Sokolova, Kyjeva, Bílé Cerkve a Zaškova.“ Velitelům Slovákům přál brzkého návratu do rodného kraje.

*Dukelský
průsmyk.*

Dne 8. září 1944 se krátce po půlnoci rozpoutal u městečka Krosna boj, který trval celé čtyři týdny. Hrubá střelba, výbuchy skladů, hořící stavení, černý dým hořících čerpadel naftových, hukot letadel a tanků naplnily tiché podhůří pekelnou vřavou. Posádka v městě obklíčená se sovětským oddílem několik hodin zarputile bránila. Mezitím čs. roty odrážely zběsilé útoky Němců, pokoušejících se o záchranu městečka i posádky. Ale již 9. září pronikly čs. setniny na první z osmi zalesněných horských hřebenů. Dne 11. září útokem trvajícím celou noc se zmocnily i druhého horského pásma.

*Boj o Krosno
8. září 1944.*

Začal boj o městečko Duklu, ležící na polovici cesty mezi Krosnem a hranicemi slovenskými. Západně od městečka se zvedá bezejmenný holý vrch 534 m vysoký. Kdo ten ovládl, byl pánem celého údolí i městečka. Po osm dní od rána do večera bylo o nevysoký kopec zuřivě bojováno. Bubnovou palbou s třetího hřebene byl rozryt každý metr jeho půdy. Husté řady Němců útočily na jeho stráně, aby s něho sehnali neohrožené vítěze. Bojovalo se bodáky, pažbami i noži. V některých dnech změnil

*Boj o Duklu,
vrch 534 m.*

vrch i pětkrát své pány. Byl to zoufale tvrdošíjný boj. Teprve osmého dne vyrazily německé linie již bez tanků a v polovině svahu se vrátily. Dne 20. září ráno se odtud hnaly čs. jednotky chráněny palbou z děl proti opevněnému městečku a spíš než nastala chladná noc, dobyly nejen městečka, ale vzaly útokem i třetí horské pásmo.

Některé německé prapory byly v těchto bojích vybity do posledního muže. Z divise útočící na osudný onen vrch zbylo sotva jedno procento schopných boje. Ale i z jedné čs. roty, která měla u Krosna 150 mužů, dospělo na slovenské hranice jen sedm, z jedné roty automatčků šest.

Sotelný postup.

A tak bylo postupně dobýváno s velkými obětmi dalších hřebenů. Němci volali nové a nové zálohy, po zuby vyzbrojené. Rokle a stráně byly plny zrádných léček, zákopů, krytů, každý balvan, každá hromada ssuti, úžlabina, strž skrývala zákeřníka. A tato opevnění byla provedena s obvyklou německou důkladností. I v korunách stromů čhala smrt. Ale odhodlanost čs. rot byla nezlomná. Brodily se chladnými bystřinami, přítoky řeky Jasjulky, šplhaly po stráních, zapadaly do mazlavého jilu, ale zdolávaly v útocích na bodák jeden odpor po druhém, až ráno dne 6. října po čtyřtýdenním hrdinném boji stanul čs. sbor na hranicích své vlasti.

Na hranicích vlasti 6. října.

Generál Svoboda přistoupil k čs. vlajce zatknuté u pohraničního sloupu, pozdravil ji a poděkoval svému vítěznému sboru, zářícímu radostí ze splnění tak tvrdé povinnosti; vzpomněl pietně i padlých a vyslovil přání, aby již nikdy nebylo potřeba s takovými obětmi dobývat vlastních pohraničních hor.⁹⁸⁾ Generál Vedral-Sázavský postoupil několik kroků vpřed, šlápl na minu a zahynul na prahu vlasti.

Nejtěžší boj čs. vojska.

Boj o Dukelský průsmyk je nejtěžší boj, jaký dosud čs. vojsko bojovalo. Položilo v něm život asi pět tisíc hrdinů. Silnice vedoucí z Krosna přes Duklu na hranice je takřka lemována alejemi prostých křížů, pravé údolí smrti. Tvrdí se, že tisíc rovů kryje bojovníky židovského původu. Válečným útrapám tam podlehl i akademik Vítězslav Nejedlý, 33letý syn ministra Zd. Nejedlého.

Zatím se Rudá armáda převalila přes karpatské chlumpy v šíři 275 km a 18. října stála na čs. půdě místy 20-50 km hluboko. Její oběti se odhadují na 80 tisíc.

Postup Rudé armády 1944

Téhož roku 1944 ovládla Rudá armáda velkou část poloostrova Balkánského. Dne 31. srpna pochodovala Bukurešť, 20. října vstoupila do Bělehradu a v prosinci obklíčila Budapešť. Bylo v ní urputně dům od domu bojováno až do 13. února 1945. Němci ji zarytě hájili, jako záštitu Vídně.

1945. Události r. 1945 měly rychlý spád. Ale radost nad blížícím se šťastným koncem nebyla ušetřena notné dávky hořkosti. Přibývalo náletů na naše města a nejzhubnějším byla postížena Praha 14. února 1945. Američtí letci vzlétli na letišti ve Forli (východně Bologně), aby bombardovali Dráždany. Vedlejším cílem bylo zničení železničních uzlů v Československu. Hlavní úkol nebylo možno provést. Na zpáteční cestě použily jednotlivé svazy pum k druhotnému úkolu. Jedna skupina napadla Prahu. Místo nádraží byly zasaženy obytné čtvrti, hlavně Vinohrady, a 700 lidí

Nálet na Prahu 14. února 1945.

přišlo o život. Brno bylo postiženo náletem 8. a pak 12. dubna; tento druhý nálet si vyžádal 400 obětí.

Dne 18. ledna obsadili Rusové Varšavu, 23. února dobyli Poznaň, v lednu osvobodili společně s čs. sborem Bardějov, Prešov a Košice, a podporování armádou rumunskou vyčistili celé Slovensko, ne bez těžkých bojů v zemi plné hor a lesů. Dne 4. dubna byla osvobozena Bratislava, 11. dubna po celodenním boji Hodonín, po dvou dnech dobyla Rudá armáda Vídně, 26. dubna Brna.

*Postup
Rusů 1945.*

Téhož dne se setkaly americká a ruská armáda v Torgavě na Labi. Američané přešli Rýn po neporušeném mostě u Remagenu 7. března.

Dne 1. května prolomily ruské tanky a s nimi spojený oddíl čs. tanků opevnění u Mor. Ostravy, zahrazující přístup na Moravu ze severovýchodu.

Dne 2. května byl vztyčen vítězný ruský prapor nad Berlínem.

Nejdéle vzdoroval spojencům ukrutný maršál Schörner, velitel posádek v českých zemích. Dne 19. dubna obklíčily zbrojné oddíly osadu Ploštinu (obec Drnovice) ve východním Valašsku pro podporování partyzánů. Byla vydrancována, zapálena a 25 mužů vrženo do plamenů. Hynoucí šelma vylévala si vztek na bezbranných obětech. Ve Vel. Meziříčí přišlo ve třech dnech 6., 7. a 9. května o život přes sto lidí. Sedmého května bylo gestapem zastřeleno 60 členů národního výboru a revolučního odboje. Nejprve byli ukrutně zmučeni, byly jim strhovány nehty, vypíchnuty oči, vyřezány jazyky a pak uvrženi do řeky.

*Poslední
ukrutnosti.*

Do městečka Třeště přijeli 7. května z Jihlavy SS-maní a popravili na náměstí 47 osob. Podobně zuřili proti národním výborům i na jiných místech. V Olomouci bylo 2. května popraveno 22 osob, zavlčených tam z Přerova. 5. května bylo v Javoříčku u Litovle popraveno 38 mužů, osada vydrancována a zapálena.

Praha nechtěla být osvobozena jen cizí zásluhou. Celý národ, ale především hlavní město zakusilo v krátké době muka staletí. Nastřádaného hněvu a bojovného odhodlání bylo dost, ale s holýma rukama je nesnadno se měřit s armádou nejlépe vyzbrojenou. Bylyť národu odebrány všechny zbraně. Revoluční česká národní rada, která odboj připravovala, čekala, až budou podle slibu s letadel na české území shozeny zbraně. Ale tento dar nebes nepřicházel a bojovnost lidu se již nedala déle zdržovat.

*Povstání
v Praze
6.-9. května
1945.*

Z vítězné záplavy spojeneckých vojsk trčely již jen ojedinělé německé posádky jako ostrůvky, zato necelé Čechy a část Moravy tvořily poslední větší výspu nacistické moci. Američané obsadili Plzeň a jihozápadní Čechy, Rudá armáda čistila Moravu.

Němci měli v Praze a okolí pět Schörnerových divisí a 150 tanků, v Praze samé stála divise SS-manů, s lidobranou celkem 25 tisíc vojska; bylo tam usazených 300 tisíc Němců a v nemocnicích bylo ošetřováno 70 tisíc raněných.

Síly stran.

Proti této přesile mohl gen. Kutlvašr postavit jedinou divisi (9.500) z vládního vojska, mladších ročníků policie, četnictva, finanční stráže, hasičů. Partyzánům velel štátní. Nechanský. Měli několik tanků zadržovaných po opravě v Českomoravské to-

várně, 500 pušek a nějaké menší zbraně. Četnictvo a policie měly jen pistole, ostatní zbraně jim byly začátkem toho roku odňaty.

*Sobota
6. května.* V sobotu 5. května se začaly objevovat státní vlajky v oknech i na vozech elektrické dráhy, byly vyvěšovány i vlajky spojeneckých států. Němci byli od chodců přepa-
dání a odzbrojováni. Na různých místech se ozývala střelba, ze svatovítské věže se ozval hromovým hlaholem titán Zikmund. Střelba sílila, Němci ji opětovali rachotem těžkých kulometů. Tak začal boj samoděk bez úředního vyzvání. České národní radě na radnici nezbylo než v posledních hodinách vyzvat všechno obyvatelstvo, aby se proti vetřelcům chopilo zbraně. Vojenské velitelství řídilo odboj z krytu pod poli-
cejním ředitelstvím v Bartolomějské ulici místním městským rozhlasem.

Rozhlas. Budova státního rozhlasu na Vinohradech byla jedním z hlavních bojišť; hájilo ji 70 mužů. Češi do ní vnikli střechou a bojovali o ni místnost za místností, poschodí za poschodím až do večera. Odtud pak byly vysílány naléhavé výzvy o pomoc na český venkov a spojenci v jejich vlastní řeči byli žádáni o poskytnutí letadel a tanků. Němcům, jimž byl přerušen kabel vojenského velitelství, zbyla vysílačka mělnická. Jí volali posádky rozsazené po Čechách, aby se ihned daly na pochod k Praze a pomohly zlomit její odpor. Jmenovitě na Říčansku urputně bojoval lid proti tankům SS-manů, ženoucích se k Praze od Benešova.

Barikády. Proti tankům, obrněným vozům a dělům byl pražský lid takřka bezbranný. Vpád vojsk do Prahy mohly zadržet jen barikády. Místním rozhlasem bylo veškero oby-
vatelstvo vyzváno k jejich stavbě, aby jimi zavřelo všechny cesty vedoucí do města. Příslušníci všech stavů bez rozdílu věku, hoši i dívky, světští i duchovní jali se o závod trhat dlažbu, nosit břevna, plnit nádoby pískem a zahrazovat ulice. Nejlépe když mohl být napříč ulice postaven vůz elektrické dráhy nebo jiný povoz. Byly přepaženy i mosty. Byly skrápěny vydatným deštěm, brzy i krví.

*Neděle
6. května.* V neděli ráno 6. května se Praha nepoznávala. Obvyklý živý proud pouliční dopravy byl zaražen hustou sítí 1.600 přehrad. Místo vyzvánění na bohoslužby hřměla na všech stranách střelba. Opravdové zmužilosti bylo nadbytek, ale zbraní málo. Měli jen ty, které odňali německým zajatcům a které ukořistili v jejich skladištích. Želez-
ničáři se zmocnili několika vlaků vezoucích náboje. Jmenovitě pancéřové pěsti byly rozdávány obhájcům barikád. Bojovalo se o nádraží, kasárny, vozovny, bloky domů. Ještě v sobotu bylo dobyto Pankrác a osvobozeny tisíce vězňů; místo nich tam byli zavřeni němečtí zajatci.

*Pondělí
7. května.* V pondělí 7. května se podařilo Němcům prolomit několik barikád. Pronikli na Pan-
krác, osvobodili své vězně, zapálili Jezerku a povraždili tam mnoho obyvatel. Kapi-
tulace vši branné moci v Remeši toho dne podepsaná jako by se jich netýkala. Američané se přiblížili na 40 km k Praze, ale vrátili se do Plzně, za linii, mezi vrch-
ními velitelstvími ujednanou; jen jejich letadla bombardovala některé kolony SS-
manů pochodujících k Praze. Nakrátko, ale velmi účinně zasáhli do boje i Vlasovci, oddíly z ruských zajatců, sloužící Němcům. Pohybovali se západně a jižně od Prahy

a přišli Praze na pomoc. Ti byli ovšem lépe vyzbrojeni. Ale vrchní velení se jich zřeklo a oni odtáhli. Z venkova bojovali v Praze partyzáni z Plzně a Hořovic.

Nejsilnější nápor byl na Prahu podniknut v úterý. Před tanky byly hnány české ženy a děti. Z barikád bylo usilovně voláno o zbraně a posilu. Obhájci ustupovali od jedné přehrady k druhé a třetí. Již v neděli si tři tanky prokrestily vstup přes most Trojský přes mrtvoly 50 obhájců. Děla hřměla, hlavně z Letné. Hrad a skoro celou Malou Stranu ovládali Němci, tanky projížděly ulicemi a střílely na vše živé. Útočili i přes Hlávkův most. Asi dvacet tanků se snažilo proniknout vedle podolské cementárny. Podolští krváceli a umírali, ale nepustili do Prahy ani jeden tank. Za to jich několik proniklo hluboko na Žižkov a přes Libeň a Karlín na náměstí Svobody. V úterý stálo na Staroměstském náměstí osm tanků a pálilo zběsile na radnici a okolní domy. Několik oněch kovových oblud bylo zničeno, ale radnice, jedna z nejtuhodnějších budov hlavního města, vzplanula požárem. Z hustého dýmu, jenž naplnil náměstí, prokmitaly jen záblesky výstřelů. Tři letadla shazovala puny.

Ale i byty civilního obyvatelstva byly hotové arscnály. Jedna Němka střílela na Čechy jako zběsilá celou noc a celý den až do odpoledne z kulometu dobře ukrytého v posledním patře domu na Vinohradech. Tamtéž střílel z okna bytu třináctiletý chlapec, z oken orthopedické kliniky pražské všeobecné nemocnice, člen Hitlerjugendu.

Volání Prahy neoslyšel vládce Ruska maršál Stalin. Maršál Koněv, vítěz nad Berlínem, dostal rozkaz, poskytnout městu zoufale bojujícímu proti přesile co nejrychleji pomoc. Zpráva o blížící se Rudé armádě působila na mnohé útočníky sklíčujícím dojmem. Vzdávali se nebo prohali na západ. Bylo obnoveno vyjednávání, několikrát přerušeno.

Obě strany si činily ústupky. Němci propustili české i spojenecké zajatce, jejich zůstali v zajetí. Zanechali za Prahou část výzbroje. Žádali odstranění barikád a průchod Prahou na západ. Na to ovšem pražské velitelství nepřistoupilo. Povolilo však čestný odchod s lehčí výzbrojí ve vojenském pořádku, zpět těmi ulicemi, kterými přišli.

Za spořádaným průvodem vojenským, odcházejícím o sedmé hodině večer pod bílými prapory táhl se dlouhý chvost civilistů, mužů i žen, nemocných i zdravých, odvázejících s sebou aspoň to nejnutnější. Občas otrásl ovzduším silný výbuch a nebe se zbarvilo rudou září. To ustupující armáda ničila svá skladiště nábojů.

Část SS-manů a gestapa však pálila na Prahu dál. Ve středu o čtvrté hodině ranní dorazily silnicí od Kralup do Prahy první ruské tanky pod velením gen. Rybalka. I ve středu bylo na pražských ulicích krutě bojováno. Krev 400 bratří-Rusů se smísila s krví Pražanů.

Těch padly tři tisíce, ještě více jich bylo raněno.⁶⁹⁾ V těchže dnech zahynulo na českomoravském venkově v boji proti vetřelcům 8.000 hrdinů-partyzánů. Tak byl odčiněn potupný 15. březen 1939.

*Úterý
8. května.*

Kapitulace.

*Příchod
Rudé armády
9. května.*

Počet obětí.

První ruský tank, který dorazil do Prahy, stojí jako výmluvný pomník na velkém žulovém podstavci na Smíchově před sady Kinského.

Celkem bylo popraveno nebo hladem a jinak umučeno 70 tisíc Čechů, 300 tisíc žalářováno. Na hřbitově u Terezína je pochováno 26 tisíc obětí. Celkem přišlo o život, počítaje v to i Židy, 300 tisíc obyvatel.

*Z brigády
pěší tankod.*

Zoufalé volání Prahy o pomoc slyšel i gen. Alois Liška, ale byl příliš daleko - 850 km; obléhal pevnost Dunkerque. V létě 1943 byla pěší čs. brigáda přeměněna na tankovou. Dostala 450 ocelových kolosů a byla odeslána do hornatého Skotska, aby se tam učila novou zbraň ovládat. Na podzim 1944 nastoupila odtud cestu na jih až k ostrovu Wightu. Z blízkého přístavu Portsmouthu byla i se svými válečnými vozy přepravena do Normandie. Tam ve Falaise (jižně Caen) byl na příhodném místě v lesku oslaven 14. září, úmrtní den prvního presidenta, a po dvou týdnech svátek sv. Václava bohoslužbami a promluvou, jež měl P. Hugo Vanšček T. J. Odtud se brigáda rozjela po tamních výborných silnicích přes Rouen a Abbéville a 8. října dorazila k Dunkerque, pevnému přístavu blízko belgických hranic.

*Dunkerque
1944-5.*

Německá posádka 12 tisíc mužů byla všemi potřebami dobře zásobena. Gen. Liška dostal ke svým pěti tisícům 1 prapor (tisíc) vojska spojeneckého a bylo mu uloženo zabránit, kdyby se Němci pokoušeli přepadnout postupující spojeneckou armádu v týle. Byl to úkol dost nesnadný. Pevnostní okruh měřil 80 km, západní úsek byl pod vodou, východní písčité plný min. Tam byly sváděny boje. Nejšťastněji dopadl útok 28. října. Celý německý prapor byl zničen s nepatrnou ztrátou vlastní. Celkem tam zahynulo 250 našich krajanů. Pevnost se vzdala gen. Liškovi po podepsání všeobecné kapitulace. V Anglii zatím vzrostla výcviková záložní jednotka na dva tisíce. Vstoupili do ní mimo jiné i zajatci z Todtových opevňovacích oddílů.

*Návrat
presidenta
dr. Beneše
duben 1945.*

V březnu 1945 opustila čs. vláda Londýn a nastoupila cestu do vlasti - přes Moskvu. Tam jednal prezident dr. Beneš s maršálem Stalinem mimo jiné o budoucnosti Podkarp. Rusi. Dne 3. dubna jej Slovenská národní rada vítala v osvobozených Košicích. Čtvrtého dubna tam byla jmenována nová vláda se zvýšeným počtem ministrů, vzatých z Národní fronty, t. j. čtyř stran, které se zasloužily o osvobození vlasti. Msgre Šrámka vystřídal jako ministerský předseda Zd. Fierlinger, dosavadní vyslanec v Moskvě.

*Košický
program.*

Byl ohlášen „Košický program vlády“, t. j. přebudování republiky po stránce politické, národnostní a hospodářské.

President pokračoval v cestě přes Zvoleň, Bratislavu, postižené Brno, Pardubice, Kolín, všude srdečně vítán. Triumfální vjezd do Prahy oslavil 16. května.

*Dekret o zná-
rodnění.*

Dne 24. října podepsal dekret o znárodnění dolů, bank a některých odvětví průmyslu; toho byly znárodněny celkem tři čtvrtiny nebo čtyři pětiny. Staré formy soukromého podnikání rozbity, boháči na hlavu poraženi, cestou znárodnění má být spravedlivěji rozdělen národní důchod a všem pracujícím tak umožněn život v žádoucím blahobytu. Republika kapitalistů proměněna v republiku socialistickou.

Prozatímní národní shromáždění, svolané na 28. říjen, jej téhož dne potvrdilo v úřadě. Dne 1. listopadu byla zavedena nová měna. Oběh papírových peněz se za války zdesateronásobil, z 12 miliard vzrostl na 120. Staré státočky byly staženy, nových 25 miliard bylo z Anglie dopraveno na 113 nákladních letadlech. Vážily 300 tun, náklad na 30 vagonů.

*Opatření
finanční.*

Válka byla zakončena úžasnou zbraní, atomovou pumou. Jedna smetla 6. srpna Hirošimu, druhá po dvou dnech Nagasaki. Dne 14. srpna složilo Japonsko zbraně.

*Japonsko
14. srpna.*

Nemalou účast v boji i utrpení pro společnou národní věc má i katolické duchovenstvo. Po celých téměř šest let stál v čele zahraniční vlády jako její předseda Msgre dr. Jan Šrámek, vedle presidenta dr. Beneše nejvýznačnější osobnost v zahraničním odboji. Zastupoval v ní nejen svou stranu; celonárodní význam jeho činnosti se všeobecně uznává.

*Boje a
utrpení
katol. ducho-
venstva.*

Šestnáct mladých kněží, většinou studujících v cizině, konalo vojenskou službu: šest z řádu jezuitského, tři z kapucínského, jeden salesián, jeden dominikán (mezi čs. partyzány v Itálii), ostatní světští kněží z Nepomucena. Zbraně se chopilo i šest řeholních bratří laiků.

Bylo vězněno, do koncentračních táborů odvečeno 260 duchovních, jinak stíháno 111, osm jich bylo popraveno, 58 jich zemřelo v koncentračních táborech, 7 podlešlo následkům utrpení.¹⁰⁰⁾ Mnozí byli zbaveni svých míst, dost bylo těch, kteří byli činni v revolučním hnutí a podporovali partyzány. Napomínali lid k svornosti, dodávali důvěry. Zásluhy ty jsou obecně uznávány.

Nynější generace byla svědkem nejen nejkřutější války, jakou dějiny znají, ale i nejsilnějšího výkyvu v dějinách Evropy a světa. Těžisko politické a vojenské moci se přesunulo ze střední Evropy, kde spočívalo po tisíc let, do Evropy východní, ze světa germánského do oblasti slovanské. Náš národ je zbaven strachu ze své malosti. Odvěký boj mezi Slovany a Germány o půdu, o životní prostor, o moře i souš, končí, doufáme na dlouhou dobu, vítězně pro Slovany. Němci chtěli Slovanům vyrvat nejvzácnější poklad přírodou jim darovaný - Ukrajinu, a zatím cele nebo z velké části pozbyli výboje získané za velké kolonizace středověké - Sudety, Slezsko, Prusy, Pomorany, životní prostor dobytý mečem a pluhem během minulých století. Byly odčiněny omyly Přemyslovců a jiných slovanských knížat, kteří kolonisty ze západu volali, ale byly pomstěny i křivdy spáchané na Slovanstvu od Jindřichů Lvů, Albrechtů Medvěďů, Geronů, Otonů a jiných násilných Slovanobijců. Přestalo odvěké ohrožování rozvoje a rozmachu slovanských národů, přestalo smrtelné nebezpečí pro jejich bytí.

*Vyvrcholení
boje mezi
Slovany
a Germány.*

Budapešť, Vídeň a Berlín, tyto tři bašty a výpadní brány, z nichž bylo Slovanstvo ohrožováno a znásilňováno, byly herojskou Rudou armádou vyvráceny a nepřátelé povaleni v prach. Nejnebezpečnější z nich, hnědá šelma, byla ubita v Berlíně, ve vlastním doupěti. Dějinná Nemesis se naplnila. Němci, kteří ohrožovali celou Evropu byli sraženi na kolena.

Mylné výpočty. Němci se kojili nadějí, že říjnová revoluce podlomí sílu ruského národa a otevře jim žádoucí bránu na východ. Netušili, že slavný generalissimus Stalin vychová armádu novou, která jako ohromné kladivo v rukou titána Třetí říši rozdrtí.

Američtí krajané. I za druhé světové války vydatně podporovali čs. odboj naši američtí krajané. Čechové, katolíci i liberálové, a Slováci evangelíci sebrali k tomu účelu dva miliony dolarů, šatstva a potravin za milion. Po ujednaném příměří vynesla „Americká pomoc Československu“ opět dva miliony, a zase při horlivé součinnosti našich krajanů.

R. 1945 šlo odtud do strádající staré vlasti milion zásilek v ceně půl miliardy Kčs. Mnoho nejrozmanitějších potřeb do postižených zemí a také do ČSR za mnoho miliard dodala UNRRA.

Čs. kolonii ve Francii poslal Pius XII. pět milionů franků.

Roosevelt † 12. dubna 1945. Jednomu z členů Velké trojky nebylo dopřáno dočkat se vítězného konce. Franklin Delano Roosevelt zemřel, byv raněn mrtvicí, dne 12. dubna 1945. Jako by mu osud záviděl příliš velkého štěstí a velké slávy. Je to jediný prezident v USA zvolený čtyřikrát za sebou, je to jedna z největších postav světových dějin. Našemu národu a naší spravedlivé věci přál i z důvodů osobních; r. 1933 mu Antonín Čermák, chicagský starosta, původem Čech, nasazením vlastního života při atentátu zachránil život.

Nová vláda 4. dub. 1945. V Košicích dne 4. dubna 1945 v týle sovětské armády osvobozující naši vlast, ustavila se nová vláda, složená vesměs ze zahraničních pracovníků. Svou posici jako nejsilnější strana uhájili komunisté v českých zemích i při volbách 26. května 1946, na Slovensku dvě třetiny hlasů na sebe strhla strana demokratická, spojení evangelioi a katolíci.

ÚVS 1946. Dne 19. června zvolilo toto ústavodárné Národní shromáždění prezidentem jednomyšlně dr. Edvarda Beneše.

Válečná náhrada. Ohromné škody způsobené u nás nacisty jsou hrazeny nemovitým i movitým jměním odsunutých Němců. Toto jmění má cenu mnoha set miliard.

Pomaleji pokračuje odsun Maďarů.

Soudy. Velkou novotou, kterou přinesla druhá světová válka, byl mezinárodní soud v Norimberku, který v říjnu 1946 odsoudil 22 předních nacistických důstojníků a státníků; 12 jich bylo odsouzeno na smrt pro přípravu nespravedlivé útočné války a pro zločiny proti lidskosti.

V ČSR soudily nacistické zločince a jejich domácí pomahače (kolaboranty) t. zv. lidové soudy.

POZNÁMKY

- ¹⁾ Dr J. L. Pič: Přehled české archeologie 47 (1908).
- ²⁾ L. Niederle: Slov. starožitnosti III 210.
- ³⁾ Vl. Šmilauer, Vodopis starého Slovenska 1932 (423) a Přednášky.
- ⁴⁾ L. Niederle: Slov. starožitnosti, oddíl kulturní. Díl II, sv. 1., str. 177.
- ⁵⁾ J. Bidlo, Dějiny Slovanstva 7.
- ⁶⁾ A. Sedláček: Místopisný slovník historický království českého 287.
- ⁷⁾ Čas. Vlast. musej. spol. v Olom. 1932 (263).
- ⁸⁾ Dr D. Rapant, Pribinov nitranský kostelík (Elán 1942).
- ⁹⁾ Jisté je, že Pribina na nitranském hradě kostelík postavil. Jiná je, zdali se uchoval. Na nitranském hradě je románský kostelík, jejíž někte-

ří připisují Pribinovi, jiní jej prohlašují za část katedrály z 12. století (obr. 5.).

- ¹⁰⁾ Pekař, Sv. Václav, Č. Č. H. 244 (1929).
- ¹¹⁾ Pekař tamtéž.
- ¹²⁾ Dr Fr. Grivec, Slovanští apoštolé sv. Cyril a Metoděj (Přel. Fr. Jemelka).
- ¹³⁾ Ant. Zelnicius, Králov stol, 1945.
- ¹⁴⁾ Prof. Pavlov: Vizantijskij Vremenik 1897 (t. IV. p. 150-2) Cf. Bessarione 1921.
- ¹⁵⁾ V. Vážný, Čsl. vlastivěda, Řada II. str. 5.
- ¹⁶⁾ Staroslov. bible a její význam pro čes. národ (Řada článků 142).
- ¹⁷⁾ Cyrillo-Methodiana (Kvartálnik historyczny 1933). Jos. Vajs, Kritiky a referáty (Slavie XIII. 718).

ČECHY KNÍŽECÍ

- ¹⁾ Pekař, Sv. Václav, Č. Č. H. 267 (1929).
- ²⁾ Tamtéž 249.
- ³⁾ Pekař, Sv. Václav 273.
- ⁴⁾ Fr. Stojskal, Sv. Václav 152.
- ⁵⁾ Pekař, Sv. Václav, Č. Č. H. 1929, 266.
- ⁶⁾ Čas. česk. mus. 1880, 293.
- ⁷⁾ Fr. Krásl, Sv. Vojtěch 174.
- ⁸⁾ Vršovci tím porušili právo asyly; to záleželo v tom, že provinilec, jenž se utekl do chrámu, byl chráněn před trestem. Této výhody však

nebylo dopřáno velezrádcům, vrahům a lupičům.

- ⁹⁾ V. Flajšhans, Naše řeč 1927, 193.
- ¹⁰⁾ České dějiny I. 2. str. 46.
- ¹¹⁾ R. Kadlec, Ústavní dějiny Uherska (Ottův N. Slov. XXVI. 34).
- ¹²⁾ Fessler, Geschichte von Ungarn I. 137.
- ¹³⁾ Dr Václav Chaloupecký, Staré Slovensko 246.
- ¹⁴⁾ Dějiny I. vydání 2 str. 144.
- ¹⁵⁾ Lohner, Dějiny umění III. 165.

ČECHY KRÁLOVSKÉ

- ¹⁾ Fessler, Geschichte von Ungarn III. 385.
- ²⁾ O hostýnské tradici viz „Ke sporu o Hostýn“, Dr A. Neumann (Hlídka 1933).

- ³⁾ Rudolf Dvořák, Dějiny markrabství moravského, 96.
- ⁴⁾ Vlastivěda III. Práce, 427.

- ⁸⁾ Chaloupecký, Staré Slovensko 166.
⁹⁾ Fessler, Geschichte von Ungarn IV. 142.
¹⁰⁾ B. Dudík, Dějiny Moravy IV. 187.
¹¹⁾ Jos. Šusta, Dvě knihy českých dějin.
¹²⁾ Josef II. odtud panny vypudil a uvedl tam augustiány od sv. Tomáše.
¹³⁾ Je 33 m vysoký; vyšší je pouze presbytář svatovítský - 38 m.
¹⁴⁾ Podle novějšího bádání pochází nynější hvězdicová klenba z doby vladislavské. Původní klenba spočívala na pilířích nebo sloupech.
¹⁵⁾ Císařova pohřbu prý se zúčastnilo 7.000 studentů a profesorů (Šimák, Kronika Českosl. I. 3. 870).
¹⁶⁾ Fessler, Geschichte von Ungarn II. 77.
¹⁷⁾ „Čechy“ Ottův Sl. N. 416.
¹⁸⁾ Šimák, Českosl. kronika I. 3, 881.
¹⁹⁾ „Václav druhý Nero“. - „Nebyl-li jsem jím dosud, ještě se jím stanu“.
²⁰⁾ Jos. Pekař, Tři kapitoly o sv. Janu Nep. 17. Viz též „Církevní politiku J. z Jenštejna“ od R. Holinky (ref. Hlídka 1934).
²¹⁾ A svatě paměti kněz Jan Arcibiskup ten jest pod kletbou ty (rozpuštělé žákovské) hry zapověděl... (Palacký, Documenta 714).
²²⁾ Tři kapitoly 20.
²³⁾ V. Flajšhans, M. J. Hus 143.
²⁴⁾ Fr. Štědrý, Obrana sv. Jana Nep.
²⁵⁾ Roční důchody sv. Jana činily 58 kop. Fr. Stejskal, Sv. Jan Nepomucký II. 155.
²⁶⁾ Fr. Stejskal: Život sv. Jana Nep. II. 146.
²⁷⁾ Pekař, Žižka III. 6.
²⁸⁾ Tomek, Dějiny města Prahy III. 25.
²⁹⁾ Pekař, Žižka I. 220.
³⁰⁾ Dr Sedlák, M. J. Hus 59.
³¹⁾ A. Neumann, Hus (Čes. Slov. Bohov. V. 134).
³²⁾ Wetzer, Kirchenlexikon VIII. 130.
³³⁾ Neumann, Z dějin bohoslužeb 38.
³⁴⁾ V. Chaloupecký, Č. Č. H. 1925, str. 372.
³⁵⁾ Jos. Pekař, Č. Č. H. 1923, 460.
³⁶⁾ Aug. Neumann, Hlídka 1924, 424.
³⁷⁾ Hlídka 1930, 252.
³⁸⁾ A. Neumann, Hus (Čes. Slov. Bohov. V. 133).
³⁹⁾ Hlídka 1934, 411.
⁴⁰⁾ V. Flajšhans, M. Jan Hus (1901) 68, 74.
⁴¹⁾ Fr. Ryšánek, filol. listy, 1930. Nejasný titul pro první rektorát zní: Johannes de Hussinecz similiter magister in artibus universitatis studii pragensis rector et predicator capelle dicte Bethleem. Růzností interpunkce vznikají různé výklady.
⁴²⁾ K. J. Erben, M. Jana Husi Sebrané spisy české II. 81.
⁴³⁾ M. Jan Hus 143. Flajšhans však v novějším životopise Husově vydaném r. 1915, se o jeho příjmech ani slovem nezmiňuje. Též Novotný v obšírném jeho životopise je prostě pomíjí mlčením.
⁴⁴⁾ Žižka II. 6. Píše tam o ceně statku v Trocnově r. 1396. „Byl odhadnut na 30 kop, t. j. asi našich 30.000 Kč“.
⁴⁵⁾ M. Jan Hus 143.
⁴⁶⁾ Palacký, Documenta 721.
⁴⁷⁾ Průvodce po památných místech okolí tábořského. Choustník, Kozl, 15.
⁴⁸⁾ „Trochu všesu“ (1923), 74
⁴⁹⁾ M. Jan Hus 173.
⁵⁰⁾ Tamtéž 368.
⁵¹⁾ Tomek, Dějiny Prahy II. 518.
⁵²⁾ Dějiny III, 101 (1850).
⁵³⁾ Antihus. Hlídka 1910, 464.
⁵⁴⁾ Antihus. Hlídka 1910, 7.
⁵⁵⁾ Antihus, Hlídka 1910, 94, 181.
⁵⁶⁾ Tamtéž 7.
⁵⁷⁾ A. Neumann. Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově 1926. Týž, Hus podle nejnovější literatury 9.
⁵⁸⁾ V. Flajšhans, M. J. Hus 171.
⁵⁹⁾ Vyd. Jiřího Vičara 6.
⁶⁰⁾ Katoličtí mučedníci doby husitské 1927, 83, 84. Eneáš Sylvius 104.
⁶¹⁾ J. Pekař: Žižka a jeho doba 1927, 69.
⁶²⁾ Albert Chanovský. Vestigium Boemiae piaae 143.
⁶³⁾ Pekař, Žižka 146.
⁶⁴⁾ Chanovský. Vestigium 143.
⁶⁵⁾ Pekař, Žižka I. 36, 119, 215.
⁶⁶⁾ A. Neumann: Katoličtí mučedníci 81.
⁶⁷⁾ Pekař, Žižka I. 216.
⁶⁸⁾ Pálež. Antihus. Hlídka 1910, 264.
⁶⁹⁾ F. Stejskal, Sv. Jan Nep. I. 111.
⁷⁰⁾ J. Pekař. Žižka 235.
⁷¹⁾ Neumann, Hus podle nejnovější literatury, 30.
⁷²⁾ Antihus 4.

- 70) Tamtéž 262.
- 71) Erben: Sebrané spisy II. 28.
- 72) Tamtéž 221.
- 73) Palacký Documenta 520.
- 74) A. Neumann: Církevní jmění za doby husitské.
- 75) Pekař, Žižka 137.
- 76) Palacký, dějiny III. 34.
- 77) En. Sylvius, Historie čes. 119.
- 78) Neumann, Církevní jmění 139.
- 79) Bidlo-Hýbl-Šusta II, 1923, str. 126.
- 80) Č. Č. Musea 1854, str. 242.
- 81) M. Jan Hus 376.
- 82) Konec samostatnosti české I. 313 (1909).
- 83) Neumann, Hus podle nejnovější literatury 38.
- 84) V. Flajshans, Anglická vlna, Č. Č. H., XXXVII., 6.
- 85) Pekař, Č. Č. H. 1928, str. 199, 1929 str. 200.
- 86) Pekař, Žižka II. 68.
- 87) Palacký, Documenta 528.
- 88) Pekař, Žižka I. 129.
- 89) Tomek, Dějiny Prahy III. 611.
- 90) Dr. K. Krofta, M. J. Hus 61.
- 91) Hlídka 1922, 110.
- 92) Palacký, Documenta 69.
- 93) Č. Č. H. 1915, 406.
- 94) Sedlák, Hus 327.
- 95) Články nejnověji uveřejnil Dr Sedlák (M. J. Hus 338). Týž autor vysvětlil také výtku Husovi učiněnou, že se nazval čtvrtou božskou osobou. Hus pravil, že ti, kteří papeže prohlašují za potřebnou útočiště všech křesťanů, kladou čtvrtou božskou osobu. Podobně mluvil Hus v kázáních častěji o odpuštění hříchů, zdůrazňuje, že jen Bůh odpouští hřích, kněz jejich odpuštění jen ohlašuje. Pronesl-li Hus ona slova někdy sám o sobě, to jest řekl-li: „Nechť položí někdo, že já bídný člověk odpouštím hřích, a řeknu, že položil čtvrtou božskou osobu“, pak chápeme, jak žaloba vznikla a jaký má smysl. Neobsahuje mylného učení o Božských osobách, nýbrž o svátostné moci katolického kněze. Výtku pronesl jen mimochodem kterýsi svědek v Praze; proto nebyla vložena mezi svědecké články (Dr Sedlák, Studie a texty III. 11).
- 96) Dějiny české III, 197.
- 97) „Illos articulos nec tenui nec praedicavi et si fecissem, male fecissem.“
- 98) Dějiny III, 66.
- 99) Erben: Sebrané české spisy Husovy II. 259.
- 100) Č. Č. H., 1915, 408-9.
- 101) Tamtéž 405.
- 102) Že Husovo jméno je pouze pláštěm moderní nevěry, to se jasně ukázalo r. 1932. Česká akademie oznámila české veřejnosti, že vydá Husovu Postilu, přihlásí-li se aspoň 500, kteří ji jistě koupí. Po velké agitaci se našlo jen 15 Husových ctitelů, ochotných koupit jeho hlavní dílo. Po nových výzvách stoupl počet zákazníků na 50.
- 103) Dr K. Krofta, Č. Č. H. 1916, 178.
- 104) A. Denis, Konec samostatnosti české 425. (Maticе lidu 1909.)
- 105) Pekař, Žižka III. 311.
- 106) A. Neumann, Morava a stížné listy do Kostnice 1415 (Hlídka 1938, 53).
- 107) A. Sedláček, Č. Č. H. 1924, 314.
- 108) Pekař, Žižka II. 35.
- 109) Že by bylo bývalo z radnice hozeno kamenem, je jen omluva kronikáře. „Tento kámen je znám jako přátelská omluva skutků podobných. Konšelé, kteří poslali zvědy až k Bechyni, aby zpytovali úmysly rodící se bouře, znali její nebezpečí a nebyli jistě tak pošetile jednali.“ (Pekař, Žižka IV. 15.)
- 110) Pekař, Žižka IV. 14.
- 111) Tamtéž III. 17, 38.
- 112) Konec samostatnosti české I. 52 (1909).
- 113) J. Novák, Patriotismus Karla IV. Č. Č. H. 1926. Tomek, Dějiny Prahy II. 516.
- 114) J. V. Šimák, České dějiny I. 5 (1986).
- 115) J. V. Šimák, České dějiny (Kolonisace, pojednání o těchto městech).
- 116) J. Klik, Národnostní poměry v Čechách (Č. Č. H. 1921).
- 117) Pekař, Žižka III. 325.
- 118) J. Kalousek, Karel IV., Otec vlasti 206.
- 119) A. Sedláček, Ottův Slovník VI. 255.
- 120) J. Šimák, Kronika československá 854, 892. - J. Pravdomil, Češi a Němci v Čechách 11.
- 121) Pekař, Dějiny 52.
- 122) Pekař, Kniha o Kosti II. 124.
- 123) Neumann, Z dějin bohoslužeb 85, 95.
- 124) Jméno Žižka je podle jednoho výkladu totožné s jménem Zikmund.
- 125) Pekař, Žižka II. 39.

- 116) Pekař, Žižka II. 52.
- 117) Tamtéž 57.
- 118) A. Neumann, Studie a texty 1930, str. 10, 12.
- 119) Tamtéž str. 241-252.
- 120) Ze slova houfnice vzniklo německé Haubitze a z píšťaly Pistole.
- 121) Pekař, Jan Žižka I. 43. Neumann, Z dějin bohoslužeb 251.
- 122) Historie česká 88.
- 123) Pekař, Žižka I. 260.
- 124) Pekař, Žižka I. 43.
- 125) Neumann, Z dějin bohoslužeb 88.
- 126) Ant. Novák, Věra Táborů (Sborník hist. kroužku 1931, 63).
- 127) Pekař, Žižka II. 176.
- 128) Pekař, Žižka III. 49.
- 129) Pekař, Žižka III. 81, 82.
- 130) Pekař, Žižka III. 116.
- 131) Neumann, K dějinám husitství na Moravě 51.
- 132) Pekař, Žižka III. 212.
- 133) Týž III. 245.
- 134) R. 1910 tam byly v jednom chrámovém výklenku nalezeny kosti, jež někdo prohlášoval za ostatky Žižkovy. Jsou tam uloženy na radnici. (K. Guth, Žižkův hrob v Čáslavi, Pekařův Sborník I.)
- 135) Neumann, K děj. husit. na Mor. 81.
- 136) Dr Jos. Beran, Mošňův liturgio 1931 (str. 162).
- 137) Neumann, Z dějin bohoslužeb 278.
- 138) Pekař, Žižka 146, 7.
- 139) Síla spojených husitských vojsk se odhaduje na 25.000-30.000 mužů (Českoslov. vlastivěda V. 515).
- 140) Pekař, Smysl českých dějin, 34.
- 141) Pekař, Žižka I. 174.
- 142) Znakem vládků trocnovských byl červený rak v stříbrném poli. Žižka jako hejtman přijal za erb červený kalich s hostií, na černé půdě.
- 143) Pekař, Žižka I. 196. 7.
- 144) Mik. Mišík, Husiti na Slovensku, 59, 69.
- 145) Konec samostatnosti české I. 381. (1909).
- 146) Pekař, Dějiny 65.
- 147) Týž, Žižka III. 325.
- 148) Žižka III. 324.
- 149) Kaple byla r. 1791 zbořena a desky jsou v Národním museu.
- 150) Řím, hlavní město světa, třímá otěže okrsku zemského. (Pekař, Žižka I. 282.)
- 151) Slovenská čítanka 114. Mišík, Husité na Slovensku.
- 152) Mišík, 119.
- 153) Týž 129.
- 154) AEIOU: Austriae erit imperare orbi universo - rakouský rod bude panovat nad celým okrskem.
- 155) A. Neumann (Studie a Texty 1930), 33, 121. Byl to strýc pozdějšího krále Jiřího.
- 156) Neruda, Romance o Karlu IV.
- 157) Slovní znění přísahy, chované v Kapitulním archivě v Praze (K. 72), Viz také u Ant. Frinda: Kirchengeschichte Böhmens IV. 465. Král slíbil: „...ipsam orthodoxam et catholicam fidem protegere tueri et defendere volo toto posse populumque mihi subjectum secundum prudentiam a Deo datam ab omnibus erroribus sectis et haeresibus et „ab aliis articulis“ Sanctae Romanae Ecclesiae et fidei catholicae contrariis revocare et avertere volo...“
- 158) Denis, Konec samostatnosti české I. 140 (1909).
- 159) A. Neumann (Studie a Texty 1930) 146.
- 160) Mišík, Husité na Slovensku 262.
- 161) Týž 267.
- 162) Týž 155.
- 163) Jar. Goll, Chelčický a Jednota v XV. stol. (1916). Několik rozprav o jeho učení napsal Dr A. Lenz.
- 164) Pekař, Žižka I. 155.
- 165) A. Gindely, Böhmische Brüder I. 36.
- 166) A. Gindely, Böhmische Brüder I. 39.
- 167) Souvisí se slovem beghardi a bckynč. Byla to sdružení nábožných osob, žijících po způsobu klášterním.
- 168) K. Al. Vinařického, Sebrané spisy II. 153.
- 169) Universitní přednášky.
- 170) A. Frind, Kirchengeschichte Böhmens IV. 83.
- 171) Fessler, Geschichte von Ungarn IV. 135, 142.
- 172) Pekař, Československé dějiny 64.
- 173) Československá vlastivěda VI. (Práce) 270.
- 174) Pekař, Československé dějiny 78.
- 175) Fessler III. 305.
- 176) Al. Vinařického Sebrané spisy II. 149.
- 177) Fessler III. 372.

- 1) J. Kořán, Česko-Mor. Kronika IV. 8, 10.
 2) Dějiny Anglie I. 44. Přeložil V. Zelený.
 3) Miloš Marten, Nad Městem 15, 24.
 4) J. Vencko, Dějiny Štiavnického opátstva na Spiši, 73.
 5) Jedno z prvních měst, jež v severních Uhrách přijalo protestantskou víru, bylo Nové Město pod Siatorem, nikoliv nad Váhem (Br. Varsik, Sborník, Bratislava, 1928, č. 45).
 6) Vencko, tamtéž 84.
 7) Andr. Kavulják, Hrad Orava (Dějiny hradu a kraje) 1927.
 8) Tolar = Thaler je zkratka plného názvu Joachims-thaler Groschen.
 9) A. Gindely, Geschichte der Böhm. Brüder II, 486.
 10) Z. Winter, Život na vys. školách pražských 275.
 11) Č. Č. M. 1848. 197.
 12) Č. Č. H. XXXIV. (1928) 19.
 13) Fessler, Geschichte von Ungarn IV. 150.
 14) A. Gindely, Geschichte der Böhmischen Brüder II. 160.
 15) Tamtéž 236.
 16) Tamtéž 174.
 17) O její předlohách viz Č. Č. H. XXXVI. 601.
 18) A. Gindely, Geschichte der Böhmischen Brüder 311.
 19) Tamtéž 103.
 20) Tamtéž 312.
 21) A. Gindely, Rudolf II. und seine Zeit (1600 až 1612).
 22) Kl. Borový, Martin Medek 119. A. Denis, Konec samostatnosti české (1900, 348).
 23) Původní klenba tohoto chrámu byla 35 m vysoká, nyní 33 m.
 24) Slavatovi se podkládají zjištěné pohnutky. Ale v Čechách se v té době hlásila čtvrtina pánů ke katolické víře, na Moravě třetina, v Uhrách skoro všechny magnáty přivedl zpět do církve Pazmány. Byl to časový proud. Slavata mimoto poukazoval na nedostatek vzdělání u bratrských duchovních, na jejich laickou teologii.
 25) Č. Č. H. 1928, 264.
 26) Vl. Zap, Česko-mor. Kronika IV. 600.
 27) Schmidl, Historia Soc. Jesu II. 626.
 28) Fessler, Geschichte von Ungarn IV. 61.
 29) J. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte (1921) 621.
 30) A. Gindely, Dějiny čes. povstání I. 103.
 31) P. Klemons Minařík, Venerabiles Martyres Pragenses O. F. M. 1930.
 32) Z. Winter, Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách, 24.
 33) A. Gindely, Geschichte der Böhm. Brüder II. 19.
 34) J. Pravdomil, Češi a Němci v Čechách 1904.
 35) A. Sedláček, „Čechy“ v Ottově slov. VI. 258.
 36) Jos. Klik, Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské, Č. Č. H. 1921, 2.
 37) J. Pekař, Bílá Hora 31. - K. Zap, Česko-Mor. Kronika IV. 939.
 38) J. Pekař, Bílá Hora 27, 30.
 39) „Čechy“ v Ottově slovníku VI. 255.
 40) Tamtéž 256, Pekař, Bílá Hora 66.
 41) Bílá Hora, 71.
 42) Č. Č. H. 1929, str. 655.
 43) Č. Č. H. 1930, str. 65.
 44) Č. Č. H. 1929, str. 53.
 45) Denis, Konec samostatnosti české (1909) II. 620.
 46) Pekař, Bílá Hora 69.
 47) Pekař, Bílá Hora 77.
 48) Fr. Hrubý, Mor. šlechta, r. 1619, její jmění a náboženské vyznání (Čas. Mat. Mor. 1922, XLVI., str. 138...)
 49) Hlídka 1934 (485).
 50) Děje království českého 272.
 51) Fr. Hrubý, Pekařův Sborník II. 56...
 52) A. Gindely, Geschichte der Böhm. Brüder I. 260. - Schmidl, Historia Soc. Jesu III. 409.
 53) Bílá Hora 43.
 54) P. V. Wintera O. S. B., Odboj Broumovských 1904, 9. (Vzděl. kn. kat. 32.)
 55) Fr. Kryštůfek, Protestantství v Čechách 285.
 56) R. 1678 byl stržen a nyní tam stojí kaple sv. Václava, dílo Ignáce Dienzenhofera.
 57) Nyní sluje onen palác „U Montagů“.
 58) V druhé polovici 16. stol. ujal se u nás zvyk volit si německé predikáty (Zprávy čes. zoms. arch. 1932, 80).

- ⁵⁹) Schmidl, Hist. Soc. Jesu III. 247.
- ⁶⁰) Jos. Jireček, Paměti Vil. hr. Slavaty I. 85, 142. Podle nich píše o této věci i Gindely, Zap. Sedláček.
- ⁶¹) K. Zap, Česko-Mor. Kronika IV. 1113.
- ⁶²) Pekař, Bílá Hora 28.
- ⁶³) Denis, Konec samostatnosti čes. II. 611, 614.
- ⁶⁴) Pekař, Bílá Hora 20.
- ⁶⁵) Fr. Hrubý. Nové dokumenty bělohorské. Č. Č. H. 1925, 465.
- ⁶⁶) Konec samostatnosti české II. 593...
- ⁶⁷) Tamtéž 404.
- ⁶⁸) Ot. Odložilík, Poslední Smiřičtí. (Pekařův Sborník II. 70.)
- ⁶⁹) Konec samostatnosti čes. II. 603.
- ⁷⁰) Pekař, Bílá Hora 42.
- ⁷¹) Zap, Česko-Mor. Kronika IV. 1190.
- ⁷²) Teige-Kuffner, Na Bílé Hoře 59.
- ⁷³) Denis, 404
- ⁷⁴) Wintera, Odboj Broumovských 58.
- ⁷⁵) Schmidl, Hist. Soc. Jesu III. 125.
- ⁷⁶) Gindely, Dějiny českého povstání, I. 401.
- ⁷⁷) Tamtéž, I. 344
- ⁷⁸) Prchl do ciziny, jeho jméno bylo přibito na šibenici. Ale r. 1627 byl od Valdštejna zajat, vydán zemskému správci Dietrichštejnovi a ten jej dal v březnu 1628 v Brně na ležení před radnicí stát (Č. Č. H. 1940, 460).
- ⁷⁹) Kröss, Geschichte der Böhmisch. Provinz II. 11. - Ř. Kaplan, Paměti dominik. kláštera ve Znojmě 39.
- ⁸⁰) Gindely, Dějiny českého povstání II. 209.
- ⁸¹) Schmidl, Hist. Soc. Jesu III. 478.
- ⁸²) Gindely, III. 107, 91.
- ⁸³) Denis, Konec samostatnosti čes. II. 605.
- ⁸⁴) Gindely III. 107.
- ⁸⁵) Fessler, Geschichte von Ungarn IV. 163.
- ⁸⁶) Schmidl, Hist. Soc. Jesu III. 198. Fessler IV. 175.
- ⁸⁷) Viz Obrana bl. Jana Sarkandra (Fr. Šigut 1940).
- ⁸⁸) Gindely III. 100.
- ⁸⁹) České povstání III. 343.
- ⁹⁰) Teige-Kuffner, Na Bílé Hoře 69.
- ⁹¹) Týž, 76.
- ⁹²) Teige-Kuffner 87.
- ⁹³) O návratu do církve její dcery a dvou synů viz „Církevní dějiny“ od téhož autora str. 449.
- ⁹⁴) Pastor, Geschichte der Päpste XII. 579.
- ⁹⁵) Č. Č. H. 1912, 334.
- ⁹⁶) T. Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách XL.
- ⁹⁷) Zik. Winter, O životě na vysokých školách pražských 354.
- ⁹⁸) Jos. Pravdomil, Češi a Němci v Čechách 75.
- ⁹⁹) Konec samostatnosti české II. 596.
- ¹⁰⁰) Dějiny česk. povstání IV. 30.
- ¹⁰¹) Bílá Hora 94.
- ¹⁰²) Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách, CXLVII Pekař, Bílá Hora 96.
- ¹⁰³) K. Krofta, Bílá Hora 217. Gindely, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen 353...
- ¹⁰⁴) Čechy po Bílé Hoře I. 54. (1911).
- ¹⁰⁵) Str. 6, 7.
- ¹⁰⁶) Omyly a nebezpečí pozemkové reformy 7.
- ¹⁰⁷) Pekař, Bílá Hora 97.
- ¹⁰⁸) Dr Elvert, Schriften XVI. (239). - Čas. Mat. Mor. 1927, 124 (Fr. Hrubý). Lad. Velen ze Žerotína (Č. Č. H. 1930, 288), Fr. Hrubý.
- ¹⁰⁹) Smysl českých dějin, 15.
- ¹¹⁰) Bílá Hora, 71.
- ¹¹¹) Čechy v Ottově slovníku, 256.
- ¹¹²) Bílá Hora, 70.
- ¹¹³) Zap, Česko-Mor. Kronika V. 1303.
- ¹¹⁴) Pastor, Geschichte der Päpste XIII. 329.
- ¹¹⁵) Fessler IV. 274.
- ¹¹⁶) Pekař, Bílá Hora 91.
- ¹¹⁷) Pastor, Tamtéž 322, 3.
- ¹¹⁸) Pekař, tamtéž 153.
- ¹¹⁹) K. Krofta, Bílá Hora, 266.
- ¹²⁰) Slovenská čítanka (1925), 128.
- ¹²¹) Kröss II. 269.
- ¹²²) Lit. annuae, 1745, vid. dvorní knihovna 12329. f. 42.
- ¹²³) Willmann-Roloff, Lexikon d. Pädagogik, „Comenius“.
- ¹²⁴) Pekař, Bílá Hora, 148.
- ¹²⁵) Pekař, Bílá Hora 69.
- ¹²⁶) Dějiny ústavy, v Ottově slov. (VI. 527, 8.)
- ¹²⁷) Pekař, Bílá Hora, 71.
- ¹²⁸) Schmidl, Hist. Soc. Jesu III. 889.
- ¹²⁹) Gindely, Gesch. der Gegenreformation 194.
- ¹³⁰) Schmidl, Hist. Soc. Jesu III. 331.
- ¹³¹) Tamtéž, 660.
- ¹³²) Schmidl, Hist. Soc. Jesu III. 650.
- ¹³³) Gindely, Dějiny čes. povstání I. 344.
- ¹³⁴) Kröss, Geschichte de Böhm. Provinz II. 212.

- 1285) J. J. Hanuš, O působení A. Koniáše, Č. Č. M. 1863, 199.
- 1286) Děje království českého 301. A. Podlaha, Život a působení A. Koniáše (Sbor. hist. kroužku 1893).
- 1287) V. Flajšhans, Osvěta 1905, 457.
- 1288) Boh. Spáčil, - Jesuité, 114.
- 1289) Snoubenci byli stejného věku (Č. Č. H. 1934, str. 126).
- 1290) Pekař, Bílá hora 119.
- 1291) Gindely, Geschichte des dreissigjäh. Krieges II. 58.
- 1292) Schmidl, Hist. Soc. Jesu III. 459.
- 1293) Vévodův kůň, jenž podlehl ranám, v oné bitvě utrpěným, se dosud ukazuje ve Valdštejnském paláci v Praze.
- 1294) Pekař, Dějiny Valdštejnského spiknutí.
- 1295) Tuna zlata měla 100.000 zlatých neboli říšských tolarů.
- 1296) Universita Karlova v minulosti (1922) 57.
- 1297) Že byl zastřelen od vlastního bratra, je pouhá smyšlenka.
- 1298) Fessler IV. 273.
- 1299) Tamtéž 253.
- 1300) J. Pekař, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy 11.
- 1301) J. Pekař, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy 19.
- 1302) Týž, Č. Č. H. (1922) 473, 4.
- 1303) Fessler IV. 414; V. 149.
- 1304) Fessler IV. 274.
- 1305) Tamtéž V. 152.
- 1306) Weber-Baldamus, Weltgeschichte III. 364 (1919).
- 1307) Tamtéž 524.
- 1308) Pekař, Bílá hora 90, 100.
- 1309) Sborník hist. kroužku 1894.
- 1310) Str. 106. - V „Politické závěti“ píše Bedřich II. v kapitole o selském stavu: „Ulevil jsem svým sedlákům (na královských statech) na robotě; místo šesti dní robotují tři dni. To pobouřilo sedláky patřící šlechtě, takže se na mnoha místech vzbouřila proti svým pánům.“
- 1311) Důl VI. 931.
- 1312) Č. Zřbrt, Staročeské obyčeje.
- 1313) Zap, VII. 218.
- 1314) Č. Zřbrt, Jak se v Čechách tancovalo. 251, 261.
- 1315) Pekař, Tři kapitoly o sv. Janu Nep. 10.
- 1316) Týž, Českoslov. dějiny 111.
- 1317) Em. Kubíček T. J., Národní vědomí českých jesuitů (Výroční zpráva arcib. gymn. v Praze 1929/30).
- 1318) Pekař, Bílá hora 109...
- 1319) Tamtéž 104.
- 1320) Jar. Goll, Válka o země koruny české (1740 až 1742), 14.
- 1321) Joh. Mailáth, Geschichte der Magyaren IV. 128.
- 1322) Fessler IV. 515.
- 1323) Náboženský motiv nehrál v chodských bojích za svobodu nejmenší úlohy. (Dr. Fr. Roubík, „Dějiny Chodů u Domažlic“, Sborník arch. min. vnitra, sv. 4. a 5. 1931.)
- 1324) Rezek, Dějiny Čech a Moravy 15.
- 1325) Jan Špork dostal r. 1647 od císaře darem Lyssou a časem koupil jiná panství.
- 1326) Fessler IV. 332.
- 1327) Ottův slovník VII. 902.
- 1328) Fessler IV. 353.
- 1329) Slávik, Dějiny zvolensk. evang. Bratrstva 87.
- 1330) Št. Kramár, Potomci mučedníkův sme. Posol 1926 (397); 1927 (22, 52). Vaneko Jan, Dějiny Štiavnického opátstva ve Spiši 102.
- 1331) „Tököly princeps, partium Hungariae Dominus“ a „Ludovicius XIV Galliae rex Defensor Hungariae“ (Fessler IV. 366).
- 1332) Slávik, 94.
- 1333) Ottův n. slovník XXVI. 56 (Uhersko).
- 1334) Fessler V. 452.
- 1335) Fessler IV. 393...
- 1336) Fessler V. 60.
- 1337) Ivan Houdek, Jánošík v světle soudných spisov (Slov. Pohl. 1929). Kadlec, Ústav. děj. Uherska (Ottův slov. XXVI. 70).
- 1338) Pekař, Bílá hora, 153.
- 1339) Pekařův sborník II. 188.
- 1340) Fessler V. 182, 228.
- 1341) Tamtéž 256.
- 1342) Fr. Stejskal, Sv. Jan Nep. II. 129.
- 1343) Zap VI. 957.
- 1344) Hofman, Staré umění na Slovensku 74.
- 1345) Fessler V. 296.
- 1346) Ferd. Peroutka, Jací jsme, 118.
- 1347) Seton-Watson, Slovensko kedysi a teraz, 305.

- ¹⁹⁸⁾ Fessler V. 438.
¹⁹⁹⁾ Jan Šafránek, Školy české 149. Jejich počet byl omezen, poněvadž jejich důchody a jmění nestačily na udržování nových profesorských sborů.
²⁰⁰⁾ R. Dvořák, Dějiny Moravy 884.
²⁰¹⁾ Fessler V. 451.
²⁰²⁾ P. Al. Jemelka T. J. podal jeho životopis v Časop. pro pěstování mat. a fys. r. 1912. Mnoho materiálu o této látce podává Dr. Ant. Podlaha v XX. sv. „Vzděl. knih. kat.“.
²⁰³⁾ Ant. Rybička, Přední křesťelé národa českého.
²⁰⁴⁾ Pekař, Masarykova česká filosofie.
²⁰⁵⁾ Fessler V. 484.
²⁰⁶⁾ Fessler V. 522.
²⁰⁷⁾ Tamtéž 538.
²⁰⁸⁾ Tamtéž 550.
²⁰⁹⁾ Hálcl, Paměti (1931).
²¹⁰⁾ V. Řezníček, Naše zlatá matička I. 167.
²¹¹⁾ Fr. Roubík, Český rok 1848, 17.
²¹²⁾ Kryštůfek, Dějiny nové doby II. 39.
²¹³⁾ Hlavní rozdíl mezi slovenštinou a češtinou je, že slovenština nemá českého ř. Mimoto se hláskosloví vyvíjelo poněkud odlišně: přichádzať, desať, najväčša, žiadosť, sedliak, piesok (písek), vec (věc), koň, mäso, päť, duša, mesiac (měsíc), pijem (piji), bičom... Slovní poklad je v obou řečech skoro tentýž. Čech i Slovák si úplně rozumějí. Proto filologie váhala uznat slovenštinu za vlastní řeč v plném slova smyslu. Jiné spisovné řeči, na př. němčina, překlenuly daleko větší rozdíly, než jaké jsou mezi češtinou a slovenštinou. Při odluce nerozhodovala jen mluvniice, ale i důvody psychologické, různost

tradice, odlehlost od Prahy, příslušnost k jinému státu.

- ²¹⁴⁾ V. Řezníček, Naše zlatá matička V. 49.
²¹⁵⁾ Voličstvo bývalo hoštěno hojným jídlem a pitím.
²¹⁶⁾ Ústavní dějiny Uherska (Ottův slov. XXVI. 69).
²¹⁷⁾ Roubík, Český rok 1848, 105.
²¹⁸⁾ 1 Šuselka nám píše
až z německé říše,
bychom přišli Němcům pomoct,
že jim kručí v břiše.
2 Hoj, vy Němci chámí,
nehrajeme s vámi,
co jste si tam nadrobili,
to si snězte sami!
3 Německo je vaše,
ale Čechy naše,
nefoukejte nám z Frankfurtu
do slovanské kaše!
4 Však se Frankfurt lekne
a čepičku smekne,
až lev český zježí vousy
a ocasem sekne.
5 Hoj, festina lente,
švábský parlamente!
My ti dáme pro laxírku,
počkej, saframente!
²¹⁹⁾ Jen jedenkrát jsme břínkli v strunu,
hned Carlo Alberto se skácel s trůnu.
²²⁰⁾ Českosl. vlastivěda, Stát 543.
²²¹⁾ Adolf Srb, Politické dějiny národa českého
(od 1861-1918) II. 168.
²²²⁾ Tamtéž 349.
²²³⁾ Slovenská čítanka (1925) 358.

VZNIK ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU.

- ¹⁾ Pekař, Světová válka.
²⁾ U Zborova severně od Bardijova na Slovensku byl (3. dubna 1915) po tuhém odporu přemožen a z části zajat 28. pražský pluk. Oberst - Němec, jenž si v bezpečí hověl, svaloval se sebe vinu tvrzením, že Češi přešli dobrovolně do ruského zajetí a jeho výmluvě se všeobecně věřilo. Císař pluk zrušil a prapor byl uložen v museu. Ale jeden batalion byl znovu postaven a ten dostal

po statečném boji u Gorice prapor zpět. (Jar. Kunz, Tajnosti rak. gen. štábu, 1931).

- ³⁾ Medvecký, Slov. převrat I. 59.
⁴⁾ R. Gajda, Moje paměti 9.
⁵⁾ Světová revoluce 13.
⁶⁾ Teprve po válce byly jménem „legionářů“ označeny všechny části československého vojska jež za války vzniklo v dohodových státech.
⁷⁾ Ruští Čechové užívali ruského (juliánského)

kalendáře, jenž 28. září připomíná památku sv. Vjačeslava, knížete českého; podle našeho (gregoriánského) to bylo 11. října.

⁹⁾ Žampach, Katolíci v zahraničních bojích 40.

¹⁰⁾ Pekařův Sborník II. (1930) 505.

¹⁰⁾ Masaryk, Světová revoluce 309.

¹¹⁾ J. Čermák, Desáté výročí bojů v Dobružci.

¹²⁾ Masaryk, Světová revoluce 151. Za svobodu I. 806.

¹³⁾ Za svobodu I. 859.

¹⁴⁾ Žipek, Válka národů IV. 197. Papežův přímluvný list za dr. Kramáře je uložen v Legionářském museu.

¹⁵⁾ Fr. Stejskal, Sv. Václav, 209. Žampach, Katolíci v zahraničních bojích, 41.

¹⁶⁾ Ottův Slovník, Dodatky I. 2. Čs. rep. 1099.

¹⁷⁾ Světová revoluce 202.

¹⁸⁾ Pekař, Čs. dějiny 172 (1921). Kronika „Za svobodu“ II. 693 udává 210.000, v tom 30.000 Slováků.

¹⁹⁾ Čeští katolíci měli tehdy v Unii asi 150 kostelů a přes 100 škol. (Šindelář, Z boje za svobodu otčiny, 136).

²⁰⁾ Sebralo se přes 3 mil. dolarů; zásob a potravin se poslalo českým vojskům do Evropy za peníze ještě větší. (Pekař, Dějiny čsl. 180).

²¹⁾ Ottův Slovník N., Dod. I. 2. Čs. rep. 1097.

²²⁾ Šindelář, Z boje za svobodu, 73.

²³⁾ Za svobodu II. 461.

²⁴⁾ Ottův Slovník N., Dod. I. 1097.

²⁵⁾ Světová revoluce, 260.

²⁶⁾ Šindelář, 96.

²⁷⁾ Světová revoluce, 261.

²⁸⁾ Tamtéž, 262. Šindelář, 92.

²⁹⁾ Její snímek v Medveckého: Slov. prevrat II. 80.

³⁰⁾ Světová revoluce, 375.

³¹⁾ Masaryk, Revoluce 323.

³²⁾ Podle kroniky „Za svobodu“ (II. 623) 650 milionů zl. rublů.

³³⁾ Padula nad řekou Tanagrem jiho-východně Salerna.

³⁴⁾ Na východ od Trasimenského jezera.

³⁵⁾ „Za právo a stát“, 317 (řeč Staňkova). Dr. Medvecký, Slovenský prevrat IV. 36 (řeč Jurigova).

³⁶⁾ Katolickou stranu v Ženevě zastupoval dr. Hruban. Dr. Benešovi velmi na tom záleželo, aby

so za hranicemi mohl vykázat, že všechny české strany se zřikají Rakouska. (Lid. listy 1932, 20. list.).

³⁷⁾ Medvecký, Slov. prevrat IV. 343.

³⁸⁾ Janin, M. R. Štefánik 34 (1932).

³⁹⁾ Medvecký, Prevrat II. 308.

⁴⁰⁾ Masar. Slov. N. I. 1011.

⁴¹⁾ Kalva-Kompiš, Na slovenském bojišti, 109.

⁴²⁾ V. Severa, Dějiny tělocviku 203, 206. Členové Děln. jednot zůstali doma.

⁴³⁾ Medvecký, Slov. prevrat II. 331.

⁴⁴⁾ Ivan Markovič, Slováci v zahranič. odboji (Slov. čítanka). Viz též „Slovensko kedysi a teraz“.

⁴⁵⁾ Masaryk, Světová revoluce 330.

⁴⁶⁾ Jos. Doležal, Politická akce českoslov. katolicismu 1918-28, str. 8. Ad. Žampach, Katolíci v zahraničních bojích o českosl. samostatnost, 90, 73.

⁴⁷⁾ Orel 1929, 35.

⁴⁸⁾ Žampach 86.

⁴⁹⁾ Žampach 23.

⁵⁰⁾ „Život“ 1929, čís. 15, str. 13.

⁵¹⁾ Kronika „V boj“ 361.

⁵²⁾ Krásný obraz hrdinné a zároveň zbožné smrti čtyř odsouzených, popravených 22. září 1918 u Arca nad Gardským jezerem, podal Jan Hrubý T. J. v „Čechu“ 26. ledna 1919. Přímluva u velícího generála nebyla nic platna.

⁵³⁾ Žampach 90.

⁵⁴⁾ „Za svobodu“ I. 607, Žampach 53.

⁵⁵⁾ Toto příliš pokrokové horlení bylo proti myslí i samému Štefánikovi (Janin, M. R. Štefánik 57). Ač byl synem protestantského duchovního, měl v náboženském ohledu široké srdce. - Se smíchem vykládal svým přátelům, jak on, syn pastorův, byl příčinou, že celý ostrov přešel od protestantství ke katolickému náboženství. Plul do Tichého oceánu pozorovat zatmění slunce. Loď přistála u ostrova, kde byla nevelká katolická misie. Francouzští misionáři mu ve všem vyšli vstříc s největší ochotou. Na lodi zapomněl nějakou trubici. Bratr, zručný truhlář, mu podle jeho návodu zhotovil novou a k vnitřnímu vložení bylo použito jedné sutány. Všichni se modlili za zdar jeho pozorování. Loď husté mraky zakrývaly nebe, zatím co nad anglickou misí, z níž zatmění pozorovala anglická výprava, bylo

nebe nádherně čisté. Zatmění se již skoro končilo. Misionáři zdvojnásobili modlitby. V poslední chvíli se mraky roztrhly a Štefánik měl kdy, udělat tři snímky. Byly velmi zdařilé a cenné. Snímky anglických hvězdářů se nezdařily a nebudily zájmu. Štefánik pak přemluvil domorodé protestanty, že houfně přecházeli ke katolické misii. „Co by řekl můj otec“, pravil nakonec, potřásaje hlavou, „kdyby se to byl dověděl!“ Janin, M. R. Štefánik 20).

⁶⁶⁾ Žampach 70.

⁶⁷⁾ „Za svobodu“ II. 891.

⁶⁸⁾ Mnoho těchto projevů shrnul A. Neumann ve spise: Katolictví a naše národní osvobození, 1922.

⁶⁹⁾ Podkarp. Rus, Praha 1923 (Jos. Chmelař...).

⁷⁰⁾ Ústavu vypracoval Israelita Alfred Meissner, člen nár. výboru, předák soc. dem strany.

⁷¹⁾ O Hlinkovi viz Čes. slov. bohovéd. V. 968.

⁷²⁾ Seton-Watson, Slovensko kedysi a teraz (Pozemk. reforma, Št. Janšák, 299).

⁷³⁾ Za nové Československo (Sborník článků), J. Košťátko, 172.

⁷⁴⁾ Českosl. vlastivěda III. Práce (str. 580).

⁷⁵⁾ Ot. Fischer poukazuje na podobnou filosofii německých dějin v Hettnerově Literaturgeschichte 1893. „Česká otázka“ byla vydána 1894 V Německu vyvrcholila národní osvěta na konci 18. století. Jejich filosofie tvrdí, že tato doba navázala na velké dílo Lutherovy reformace, násilně a předčasně přerušené v polovici 18 století. Teprve osvícenská doba v tomto díle pokračovala a jo dokonala. (Referát v „Životě“ 1932, 159.).

⁷⁶⁾ Pekař „O periodisaci českých dějin.“ Č. Č. H. 1932.

⁷⁷⁾ A. Srb, Politické dějiny (od 1861-1918) II. 314.

⁷⁸⁾ Tamtéž 349.

⁷⁹⁾ A. Neumann, Pařížský odboj a katolictví, 23. Masaryk, Svět. revoluce 74.

⁸⁰⁾ A. Šorm, Ve jménu demokracie, 26.

⁸¹⁾ Fr. Cinek, K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti. - Jos. Doležal, Český kněz.

⁸²⁾ R. 1930 bylo příslušníků Českoslov. církve 793.000, bez vyznání 853.000.

⁷³⁾ V. Severa, Dějiny tělocviku.

⁷⁴⁾ Za nové Československo (Sborník 1945) 71.

⁷⁵⁾ Bojující Československo (Dr V. Žižka, 216).

⁷⁶⁾ Hronek, Září třicet osm, 25.

⁷⁷⁾ Kalgren, Hitler, Henlein, 40.

⁷⁸⁾ Kalgren, 62.

⁷⁹⁾ Tamtéž 76.

⁸⁰⁾ Toto sídlo si dal vůdce zbudovat nad městečkem Berchtesgaden ve výši 1900 m. Svým velkým zaskleným sálem a vyhlídkou na okruh salpúrských velehor se podobalo observatoři. 15 km dlouhou silnici pro auta tesali dělníci do horských strání tři roky. Končila v prostorném suterénu (krytu), z něhož byl návštěvník vynesena štolou ve skále vysekanou 110 m vysoko do kancléřova orlího sídla, strážného kulometry a strážemi.

⁸¹⁾ Obzory I. roč. (1945) 266.

⁸²⁾ Lidová Demokracie 19. září 1945. Dosvědčil to francouzský vyslanec u Vatikánu Fr. Ch. Roux, jenž byl předtím vyslancem v Praze.

⁸³⁾ Hronek, Září 1938, 93.

⁸⁴⁾ První byla Karla Vel., druhá Hohenzollernů, třetí Hitlerova.

⁸⁵⁾ Persekuce českého studentstva za okupace, 112.

⁸⁶⁾ Perut u nás tvoří 27 letounů.

⁸⁷⁾ Celkové škody na západě i východě čs. letoi nepříteli způsobené: 313 sestřelených letadel, 59 těžce poškozených, 6 potopených lodí, 33 zasažených ponorek.

⁸⁸⁾ „Prapor“, denní časopis l. p. pr. v táboře Moreton Paddox v Anglii, díl II. č. 189. Vydával poručík Bohumil Boček T. J.

⁸⁹⁾ Cyrilo-Methodějské oslavy v Londýně 5. července 1942. Londýn 1942.

⁹⁰⁾ Dr Jar. Stránský v promluvě otištěné v práci: České katol. kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci“ 62, od Fr. Ludvíka, Příbram 1946.

⁹¹⁾ Tamtéž, Dr J. Stránský.

⁹²⁾ Žižka, Bojující Československo 53.

⁹³⁾ Za nové Československo (Sborník článků), 143/4.

⁹⁴⁾ Bojující Československo, 120.

⁹⁵⁾ Bojující Československo, 101.

99) J. A. Malinovský, Kronika Českého Malína 1945.

100) Vl. Mišík, Slovenské národní povstání.

101) Mil. Fábera, Dukla 1945.

102) Na barikádách zahynulo 190 sokronníků, 460 živnostníků-řemeslníků, 175 veřejných za-

městnanců, 229 dělníků a zřízenců; 102 členové ozbrojených formací. - Bojovalo se na 1351 barikádách a 157 objektech; hájilo je 20 tisíc bojovníků, s pomocnými službami asi 28 tisíc.

103) Fr. Ludvík, České katol. kněžstvo v boji a utrpení, 11.

PŘEMYŠLOVCI A)

Bořivoj († 801)
m. sv. Ludmila († 920)

Spytihněv I. (891-905)

Vratislav I. (905-916)
m. Drahomír

Sv. Václav (920-929)

Boleslav I. (929-967)

Dobrava
m. Měšek Pols.

Boleslav II. (967-990)
m. Emma

Kristián
benediktin
Mlada (Marie)
abatyše

Boleslav III. (999-1002)

Jaromír (1004-1012)

Oldřich (1012-1034)

Břetislav (1034-1055)
m. Jitka

Spytihněv II. (1055-1061)

VRATISLAV II. (1061-1002)

Konrád Brněn.
(† 1092)

Jaromír
biskup († 1090)

Ota I. Olom.
(† 1087)

Břetislav II.
(1092-1100)

Vladislav I.
(1109-1125)

Soběslav I.
(1125-1140)

Oldřich Brněn.
(† 1113)

Lutold Znoj.
(† 1112)

Ota II. Černý
(† 1126)

Vladislav
(† 1165)

Soběslav II.
(1173-1179)

Oldřich
(† 1177)

Vratislav
(† 1156)

Konrád
(† 1150)

Ota III.
(† 1160)

Spytihněv
(† 1198)

Konrád Ota
(1180-1191)

Vladimír
(† 1120)

PŘEMYSLOVCI B)

Vladislav I. (1109-1125)

VLADISLAV II. (1140-1173) 1. m. Gertruda Rak. 2. m. Judita Míšeň.		Děpold I. († 1107)	Jindřich († 1169)
Bedřich (1179-1189)	Anežka abat.	Vojtěch salc. arcib. († 1200)	Břetislav Jindřich biskup (1193-1197)
		Svatopluk († 1169)	Alžběta jept. Markéta jept.
		Děpold II. († 1190)	
		Děpold III. († 1223)	Soběslav († 1214)
		Boleslav († 1241)	Soběslav († 1247)
PŘEMYSL OT. I. (1197-1230) <i>Vladislav</i>			
1. m. Adéla Míšeň. 2. m. Konstancie Uher.		markr. mor. († 1222)	
Markéta († 1213) m. Waldemar Dánský	Markéta († 1213) m. Waldemar Dánský	Václav I. (1230-1253) m. Kunhuta Štauf.	Přemysl markr. mor. († 1230)
		Václav I. (1230-1253) m. Kunhuta Štauf.	Vilemina jept. bl. Anežka († 1282)
PŘEMYSL OT. II. (1263-1276)			
1. m. Markéta Rak. 2. m. Kunhuta		Božena (Beatrix) († 1270) m. Ota Branib. († 1267)	
Vladislav markr. mor. († 1247)	Kunhuta († 1321) abat.	Anežka († 1286) m. Rudolf Habs. († 1280)	Václav II. (1276-1305) 1. m. Guta Habs. 2. m. Eliška Rojčka
		Jan Parricoida († 1313)	Anežka
VÁCLAV III. (1305-1306) m. Viola Těšínská			
Anna m. Jindřich Korutanský		Eliška († 1330) m. Jan Lucemb.	Markéta

III.

ROD LUCEMBURSKÝ

Jindřich VII. něm. král
(1308-1313)

JAN (1310-1346)

1. m. Eliška Přemyslovna 2. m. Beatrix

Marie

m. Karel IV. král franc.

Markéta	Guta	KAREL IV. (1346-1376) 1. m. Blanka 2. m. Anna Falcká 3. m. Anna Svidnická 4. m. Eliška Pomof.	Jan Jindřich († 1375) m. Markéta Maultasch a tři jiné	Václav Lucemb. († 1383) syn Beatrixe
			Jošt († 1411)	Jan Soběslav patriarcha akvil. († 1405)
				Prokop († 1394)

Kateřina
m. Rudolf IV. Rak.

VÁCLAV IV.
(1378-1419)

1. m. Johana Bav.
2. m. Žofie Bav.

ZIKMUND
(1410-1437)

1. m. Marie Uherská
2. m. Barbora Celjská

Jan Zhořel
(† 1306)

Anna
m. Richard II. Angl.

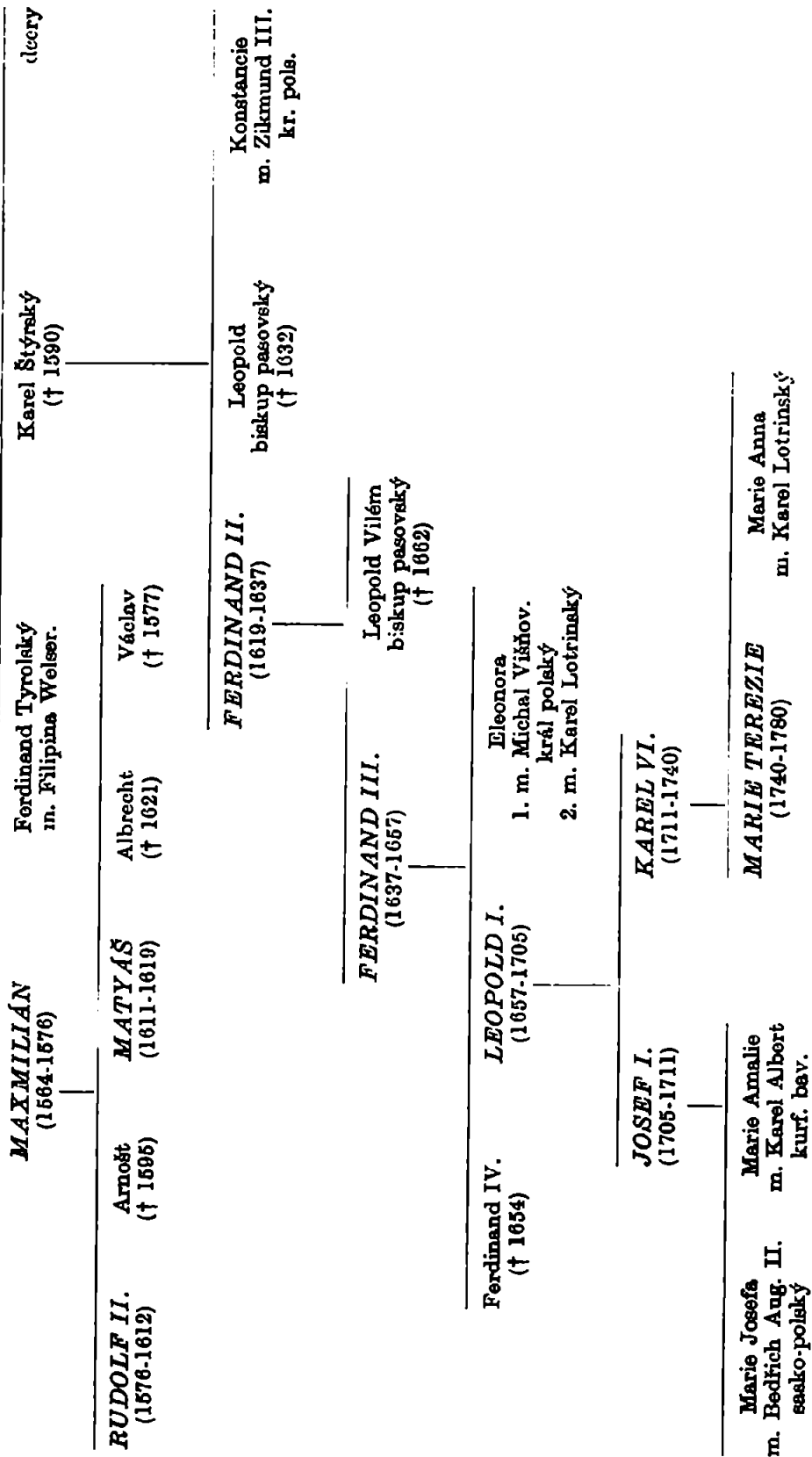
Alžběta († 1442)
m. Albrocht Rak.
(1437-1439)

Ladislav Pohrobek
(1440-1457)

V.

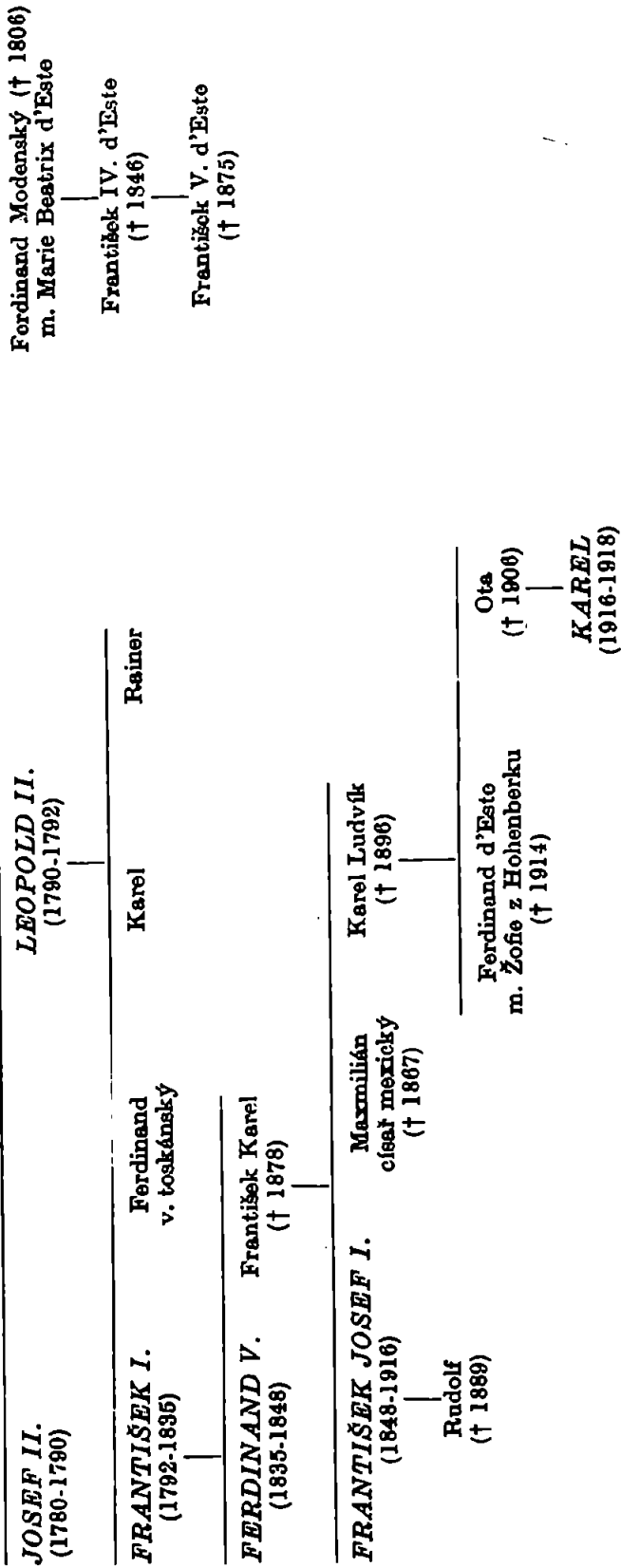
ROD HABSBURSKÝ

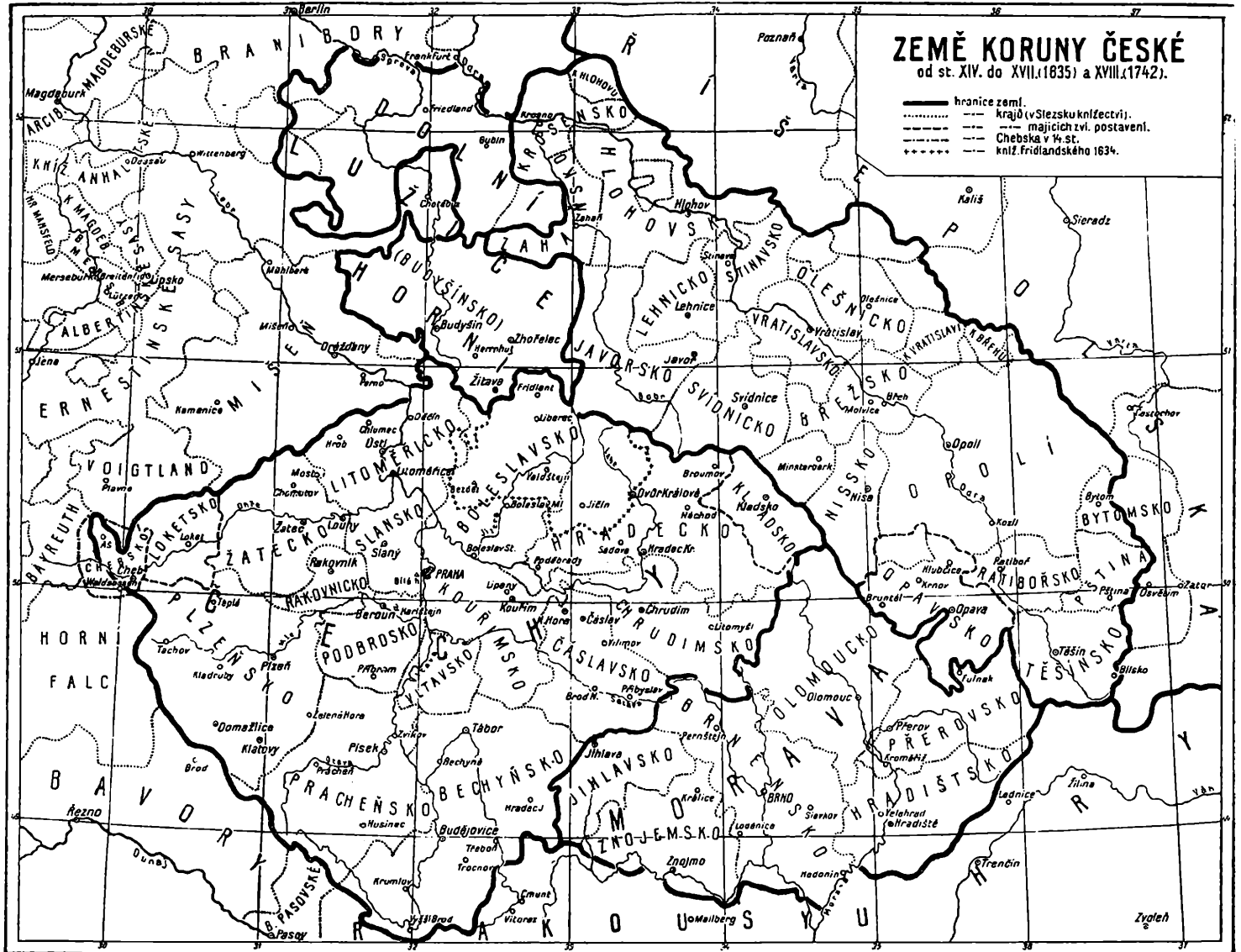
FERDINAND I. (1526-1564)
m. Anna Jagell. († 1547)

VI. ROD HABSBURSKO-LOTŘINSKÝ

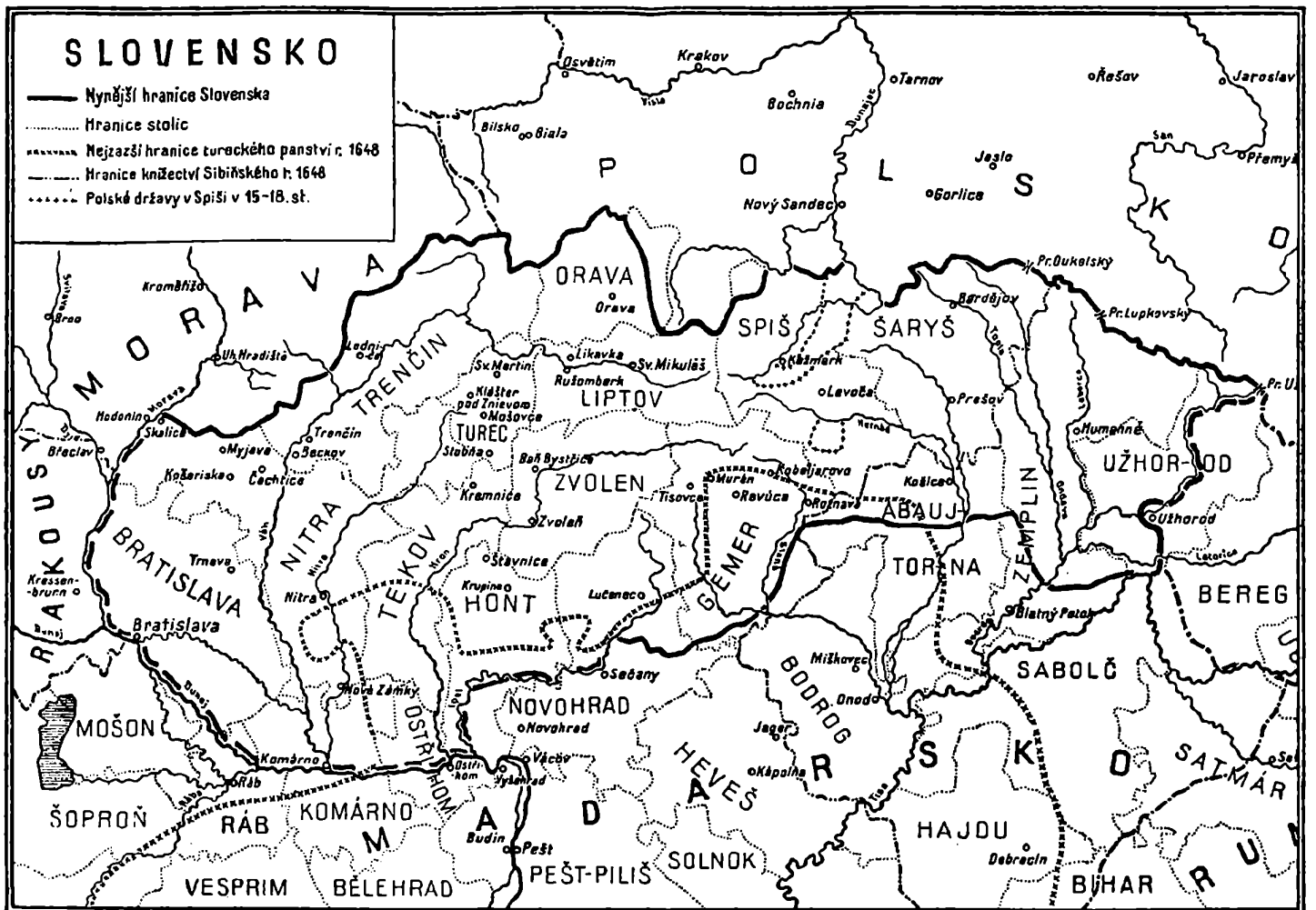
MARIE TEREZIE (1740-1780)
m. František Štěpán Lotřinský
císař (1745-1765)

SLOVENSKO

- Mynější hranice Slovenska
- Hranice stolic
- Nejzazší hranice tureckého panství r. 1648
- Hranice knížectví Sibiňského r. 1648
- Polské državy v Spiši v 15-18. st.

REJSTŘÍK

Adamitá 167
Adléta Míšenská 66
Albánie 420
Albrecht Rakouský 179, 192
Alexander V. 133
Anežka blah. 66
Arnošt z Pardubic 100
Arkona 12
Armin 8
Augustin bisk. 212
Avaři 16

Badeni 415
Bachmač 434
Bajza Jos. 394
Balbín B. 335
Baltazar Cosa 146
Banner 380
Banská Bystrica (bisk.) 374
Baroko 357
Basilej 180
Bata 456
Beckovský J. 336
Bedřich kníže 59
Bedřich III. cí. 144
Bedřich Falcký 275
Béla IV. 73
Benedikt XV. 432
Benediktini 37
Beneš Edvard 425, 480, 500
Bernolák Ant. 394
Bethlén Gabor 278
Betlémská kaple 116
Bible Kralická 239
Bílá Hora 285
Blahoslav 239
Bočkaj Št. 246
Bojové 7
Boleslav Chrabrý 38
Bořivoj I. 22, 27
Bořivoj II. 49

Božetěch 47
Brandl 359
Brno obležení 321
- biskupství 374
Broumov 260
Bruno bisk. 77
Brus Ant. 234
Břetislav I. 40
Břetislav II. 48
Budovec Vác. 244
Bukovina 370
Bula Sicilská 64
Bula Zlatá 109

Cahera H. 225
Campian Ed. 238
Carlo Alberto 401
Cesarini Jul. 179
Církev českoslov. 460
Cisterciáci 55
Ctibor Tovačovský 217
Cyril sv. 17

Čapek ze Sán 182
Čák Trenčanský 89
Články Pražsk. 164
Čolakovský Fr. 393
Čeljabinsk 435
Čenstochova 177
Česká družina leg. 424
Česká matice 393
Česká společnost nauk 376
České Budějovice bisk. 381
Čeští bratři 208

Dagmar 66
Dalibor 216
Daun hr. 368
Defenestrace 155, 212, 262, 264

- Dědictví svatojanské 306
 - svatováclavské 305¹
 Dekret kutnohorský 132
 Deklarace (1808) 444
 Demokracie a Tábor 184
 Denis Arnošt 425
 Dětmar bisk. 34
 Dienzenhoferové 357
 Dietrichštejn bisk. 242
 Diplom říjnový 407
 Dobenín 44
 Dobrava 33
 Dobrovský Jos. 376
 Domažlice 178
 Dominikáni 67
 Doss Alto 441
 Družina mariánská 236
 Dukla 495
- Eliška Přemyslovna 92, 99
 Eliška Rejčka 86
 Emigranti 297, 308, 311
 Empir 395
 Eneaš Sylv. 196
- Fándli Jan 394
 Fantin de Vale 203
 Felbiger op. 374
 Ferdinand I. 221; II. 257, 270; III. 318; V. 394
 Figulus J. 353
 Filosofie česk. dějin 457
 Frankfurt 397
 František I. 388
 František Ferd. 420
 František Jos. I. 400
 Františkáni 69, 251, 253
 Frozín 336
 Fundamentálky 413
- Gajda pluk. 436
 Gautsch 415
 Glejt 148
 Gotika 114, 218
 Groše 86
 Haies S. J. obhájce poddaných 333
- Hácha E. 473
 Halič 370
 Hollar Jan 359
 Hájek z Libočan 236
 Hanykýř A. 306
 Hasištejnský B. 217
 Havlíček Kar. 405
 Henlein K. 465
 Herrnhut 353
 Heydrich 487
 Hitler A. 464, 474
 Hladová zeď 111
 Hlinka And. 452, 464
 Hodža M. 403, 494
 Hora Kutná 168
 Hora Sv. 356
 Hostýn 72
 Hradčany 166
 Hradec Král. bisk. 331
 Hradiska 15
 Hroby 260
 Hroznata ob. 61
 Hunyady J. 194
 Hurban Jan 394, 402, 404
 Hus Jan 127
- Chamberlain 469
 Chebsko 97
 Chelčický P. 209
 Chlumec 52
 Chodové 339
 Chotek K. 393
 Chotěšov 61
 Churchill 482, 483
- Ibrahím 33
 Immunity 65
 Innská čtvrt 370
 Invase 491
- Jan sv. Nepom. 110, 354
 Jazyk český (úpadek) 336
 Jazykový zákon 357
 Jazyková nařízení 415
 Juditin most 58

Kalich 145, 204, 234
 Kapistrán sv. Jan 199
 Kaplíř Zdeněk 345
 Karel Albert bav. 361
 Karel cí. 428, 451
 Karel IV. 98, 101, 352
 Karel Gustav 325
 Karel Veliký 17
 Karlovarské požadavky 467
 Karlštejn 106, 171
 Karlův most 357
 Kartouza 100, 158
 Kazaň 437
 Kazimír 192
 Khlesl 244
 Kladruby 51
 Klementinum 233
 Kliment sv. 19
 Kocel 18
 Kolín 368
 Kolovrat Lipštejnský 358
 Kompaktáta 186, 202, 236
 Koněv 495
 Konfesse 237
 Konfiskace 294, 317
 Konkordát 405
 Koniáš 305
 Konopiště 420
 Konopištský Zd. ze Šten. 196
 Konrád Ota 60
 Konrád z Vechty 137, 167
 Konstantin Cyril 19
 Korybut 170
 Kosmas 51
 Kostnice 145
 Košice (biskup.) 374; (program) 502
 Kotinové 7
 Kounic Vilém 61, 366
 Kounice Dolní 61
 Kozáci 282
 Kozina Jan 339
 Königsmark 323
 Kramerius 377
 Kressenbrun 74
 Kreščak 101
 Křišťan 33
 Křižovníci 66
 Kuruci 216
 Ladislav II. 46
 Ladislav Pohr. 193
 Legie studentská 319
 Leopold I. 320
 Leopold II. 387
 Lešno 248
 Lidice 488
 Lipany 126
 Literátské sbory 356
 Litoměřice bisk. 331
 Litomyšl bisk. 100
 Lobkovic Zd. Popel 261
 Lotar 52
 Louka kl. 60
 Lučeneo 193
 Ludmila sv. 22, 28
 Ludvík 218
 Ludvík Němec 18
 Lukáš bratr 226, 228
 Luterství 223, 227
 Lužice Horní 46, 97
 Maďarský vpád 446
 Majestát 248
 Malé dohoda 451
 Malešov 172
 Malín 491
 Maltézští rytíři 56
 Mansfeld A. 268, 285, 309
 Mariánský sloup 328
 Marie Terezie 370
 Marini z Grenoblu 204
 Martinic J. 242, 258, 302
 Masaryk T. G. 425, 430, 432, 457, 463
 Matice česká 393
 - slovenská 407, 414
 - školská 415
 Matuška S. 402
 Matyáš 247, 254
 Matyáš Korvín 199, 206, 214
 Maxmilián Bav. 283
 - II. 235
 Metoděj sv. 19
 Města 76, 78, 157, 215
 Michna P. 165, 258
 Milán 56
 Milč z Kr. 112

Mnichov 417
 Mojmir 19
 Montocucoli 341
 Moravec F. 479
 Moravští bratři 353, 298
 Moravské pole 80
 Morovó sloupy 353
 Most Karlův 104, 357
 Museum 393
 Mühlberg 230
 Mystopol 228

Německý příliv 255
 Nevolnictví (viz selský stav) 384
 Nitra 18
 - bisk. 314
 Nymburk 318

Oldřich 39
 Olomouc bisk. 44
 - arcibisk. 374
 Ondřej z Br. 145
 Ondřej biskup 64
 Ota Braniborský 82
 Ota Černý 51
 Otovaldský A. 323

Palacký F. 303
 Páleč Št. 144
 Pasovští 251
 Patent robotní 238
 - toleranční 379
 Patrimoniální zřízení 67
 Pazmány P. 243
 Pekař J. 457
 Pelcl Fr. 376
 Pergler K. 431
 Perun 8
 Pešina z Čech. 336
 Petr Chelčický 209
 Piaristé 332
 Piava 442
 Písek 284
 Pisa 132
 Pittsburg (úmluva) 433, 464

Plachý J. (obhájce Prahy) 324
 Plachý J. (spisovatel) 336
 Plzeň 182, 269
 Podk. Rus 450
 Podlaha A. 462
 Porovnání 249, 251
 Poutní místa 356, 382
 Praha městem 70
 - arcib. 100
 Premonstráti 54
 Prešov 347
 Pribina 18
 Prkoš 41
 Prokop Holý 174
 Prokop sv. 39
 Přemysl Ot. I. 64
 - Ot. II. 73, 80
 Přibyslav 173
 Pubička F. 376
 Punktace 415

Raab Ig. 359
 Radecký J. 401
 Radslav 30
 Rákoczy Fr. D. 349
 Rastislav 19
 Rašín A. 456
 Reiner V. 358
 Renaissance 228
 Rezek Fab. 244
 Robotní patent 338
 Roháč z Dubé 190
 Rokycana J. 196
 Románský sloh 64
 Rožňava bisk. 374
 Rudolf II. 240
 Runoiman 468
 Rytířství 67

Řehoř 209
 Říjnový diplom 407
 Říp 52

Sadská 49
 Samo 16

Sankce pragm. 352
Sarajevo 420
Sázava 40, 48
Selský stav 77, 158, 185, 216, 338, 373, 384
Seton Watson 426
Schlick 226
Siget 236
Sion 190
Sirotei 182
Sladký Jan 339
Slavata V. 242, 250
Slavkov 379
Slovanský sjezd 398
Slovensko 42
Slovenská kolonisace 78
Soběslav I. 51
- II. 58
Sobieský J. 345
Sokolovo 489
Solferino 406
Soud zemský 77
Spytihněv I. 27
- II. 43
Stalingrad 486
Staročesí 412
Stepling S. J. 376
Stojan A. arcib. 462
Straka J. z Ned. 332
Strany polit. 412, 416, 500
Středa M. 332
Svatovítský chrám 33, 46, 109, 105, 277
Svantovít 12
Svatá Hora 356
Svatopluk 22

Šafařík P. 393
Školství 383, 374, 393, 417, 453
Škréta K. 358
Šlechtický stav 64, 94, 330
Šrámek J. 490, 458
Štefánik M. 428, 438, 449, 444
Šteyer 305
Štěpán sv. 42
Štítný T. 124
Štúr L. 394, 403

Tábor 159, 190
Táboři 161, 177
Tachov 175
Tataři 71
Teheran 490
Teplá 61
Terron 442
Thurn hrabě 245, 261
Toleranční patent 379
Tököly 343
Torstenson 320
Třanovský 337
Tycho de Brahe 240

Universita praž. 107, 153, 331
Ústí n. Labem 174

Václav sv. 28
Václav I. 67
- II. 82
- III. 88
- IV. 115
Valaši 320
Valdhauser 112
Valdství 126
Valdštejn 306
Varna 194
Velehrad 55, 167
Viklef 128
Viktorin Kornel 217
Vintíř 42
Vítkov 163
Vladislav I. 51
- II. 53, 211
Vladivoj 38
Vojtěch sv. 35
Vok z Rožm. 244
Volební právo 416
Vouzieres 442
Vraclav 30
Vratislav I. 27
- II. 44
Vršovci 38, 50
Vydra Stan. 378
Vyšehrad kap. 45, 165 (bitva)

Wilson (nota) 428, 444
Windischgrätz kníže 398
Wittenberk 325

Zápolský Jan 223
Záviš Falkonštojnský 83
Zborov 429
Zbraslav 84, 164
Zbyněk arcib. 138
Zderad 47
Zdík Jindř. 54
Zenta 347

Zinzendorf hr. 353
Zlatá bulla 109
Zlatá Koruna 282
Znojmo obléh. 124
Zrinský Mik. 236

Žatec (bitva) 168
Železnice 395
Žerotín Karel 266, 244
Žižka 173, 159
Židé 117, 379

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ DÍLA, JICHŽ BYLO POUŽITO

- Fr. Bednařík, „V boj“, kronika českosl. revol. hnutí v Itálii, 1927.
Jar. Bidlo, Dějiny Slovanstva, 1927.
Týž, Jednota bratrská v prvním vyhnanství, 1900.
Tom. Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách, 1883.
V. Birnbaum, J. Cibulka, A. Matějček... Dějepis výtvarného umění v Čechách, 1931.
Jul. Botto, Dejiny Matice slovenskej, 1923.
Fr. Cínek, K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti, 1926.
A. Denis, Konec samostatnosti české (1909).
Týž, Čechy po Bílé Hoře (Matice lidu 1911).
Jos. Doležal, Politická cesta českého katolicismu (1918-28).
Týž, Český kněz, 1931.
Rud. Dvořák, Dějiny Moravy, 1900.
Týž, Dějiny markrabství moravského, 1906.
Ign. Fessler, Geschichte von Ungarn (I.-V.), 1867.
V. Flajšhans, M. Jan Hus, 1901.
Fuxhoffer-Szinár O. S. B., Monasteriologiae regni Hungariae (I. II.), 1869.
Heinrich Friedjung, Kaiser Karl IV. 1876.
R. Gajda, Moje paměti, 1921.
Ant. Gindely, Dějiny českého povstání (I.-V.), 1870.
Týž, Geschichte der Böhmischen Brüder, 1868.
Týž, Rudolf II. und seine Zeit, 1863.
Týž, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, 1894.
K. Goláš, Revolučníje pokolenie, 1926.
Jar. Goll, Chelčičtí a Jednota v XV. st., 1916.
Týž, Válka o země koruny české (1740-42), 1915.
Fr. Grivec, Slovanští apoštolové sv. Cyril a Metoděj (přel. Fr. Jemelka).
J. Hofman, Staré umění na Slovensku, 1930.
V. Holeček, Za svobodu (I.-IV.), 1929. Kronika českosl. revol. hnutí na Rusi (1914-20).
J. Houdek, Hrad Likava, 1925.
V. Chaloupecký, Staré Slovensko, 1923.
Jos. Chmelař, Podkarpatská Rus, 1923.
K. Chytil, Sv. Svorád (Průdy 1922).
M. Janin, Moje účast na českosl. boji za svobodu (přel. H. Jelínek).
Týž, M. R. Štefánik, 1932.

Kabelík Jan, Slovenská čítanka II. vyd., 1925.
 Jos. Kalousek, Karel IV., otec vlasti, 1878.
 Kalva-Kompiš, Na slovenském bojišti (r. 1919).
 A. Kavulják, Hrad Orava, 1927.
 V. Král z Dobré Vody, Heraldika, 1900.
 Kam. Krofta, Bílá Hora, 1913.
 A. Kröss S. J., Geschichte der Böhmischen Provinz der Ges. Jesu (I. II.). 1920.
 J. Kryštůfek, Dějiny nové doby (I.—VII.), 1894.
 Ant. Lenz, Učení M. Jana Husi, 1875.
 Týž, Nástin učení J. A. Komenského a učení Petra Chelčického, 1895.
 Týž, Učení Petra Chelčického o sedmeře svátostí, 1889.
 T. G. Masaryk, Světová revoluce, 1925.
 Týž, Česká otázka, 1908.
 Masaryk osvoboditel (Sborník).
 M. Matunák, Z dejin slobodného a hlavného banského mesta Kremnice, 1928.
 Kar. Medvecký, Slovenský prevrat (I.-IV.).
 Týž, Církevné pomery katolíckych Slovákov v niekdajšom Uhorsku, 1920.
 M. Mišák, Husiti na Slovensku, 1928.
 Aug. Neuman O. S. A., Z dějin bohoslužeb v době husitské, 1921.
 Týž, Katolíctí mučedníci doby husitské, 1927.
 Týž, Hus podle nejnovější literatury, 1931.
 Týž, Katolíctví a naše národní osvobození, 1922.
 Týž, Pařížský odboj a katolíctví (Studie a texty k nábož. dějinám českým 1924).
 Týž, Nové prameny k dějinám husitství na Moravě (Studie a texty 1.-4.), 1930.
 L. Niederle, Slovanské starožitnosti, 1902.
 V. Novotný, České dějiny, 1913.
 J. Ovečka T. J., Pozemková reforma českoslov. (Rkp.).
 U. Pajdušák, Kláštorisko. Dejiny kláštora kartuziáns. na skale Útočišťa, 1924.
 Fr. Palacký, Dějiny národu českého, 1848.
 J. Pekař, Dějiny československé, 1921.
 Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém, 1921.
 Žižka a jeho doba (I. II. III.).
 Bílá Hora, 1922.
 Dějiny Valdštejnského spiknutí, 1895.
 Masarykova česká filosofie, 1912.
 Světová válka, 1921.
 Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, 1923.
 Svatý Václav (Č. Č. H. 1929).
 Smysl českých dějin, 1929.
 Pekařův sborník, 1930.

J. Píř, Přehled české archeologie.
 J. Pravdomil, Češi a Němci v Čechách, 1904.
 A. Rezek, Děje Čech a Moravy (od 1637), 1890.
 Fr. Roubík, Český rok 1848, 1931.
 A. Sedláček, Místopisný slovník historický království českého, 1908.
 Týž, Českomoravská heraldika (I. II.), 1902.
 J. Sedlák, M. Jan Hus, 1915.
 V. Severa, Dějiny tělocviku, 1929.
 Seton-Watson, Slovensko kedysi a teraz, 1931.
 J. Schmidl S. J., Historia Soc. Jesu Provinciae Bohemiae (I. II. III. IV.), 1747.
 J. Slávik, Dejiny zvolenského evangelického seniorátu, 1931.
 A. Srb, Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční (1861-1918), 1926.
 Fr. Stejskal, Svatý Václav, 1925.
 Týž, Svatý Jan Nepomucký, 1922.
 J. Šimák, Kronika československá, 1925.
 Fr. Šindelář, Z boje za svobodu otčiny, Chicago 1924.
 J. Škultéty, Sto dvadsaťpäť rokov zo slovenského života (1790-1914), 1920.
 Vl. Šmilauer, Vodpis starého Slovenska (1932).
 A. Šorm, Ve jménu demokracie, 1922.
 Fr. Štědrý, Obrana sv. Jana Nepomuckého, 1906.
 Štefanovič, Slovenské povstanie 1848-9 (1886).
 J. Šusta, Dvě knihy českých dějin, 1917.
 Týž, Světová politika 1871-1914 I.-VI. (1924).
 Teige-Kuffner-Hýsek, Na Bílé Hoře, 1920.
 V. V. Tomek, Dějepis Města Prahy, 1855.
 Týž, Děje království českého, 1855.
 Fr. Vacek, Církevní dějiny české, 1890.
 Týž, Sociální dějiny české doby starší, 1906.
 J. Vencko, Dejiny Štiavnického opátstva na Spiši, 1927.
 V. Wagner, Dejiny výtvarného umenia na Slovensku, 1930.
 P. V. Wintera O. S. B., Odboj Brumovských, 1904 (Vzděl. kn. kat. 32).
 K. Zap, Česko-moravská kronika (I.-VIII.), 1862.
 F. Zuman, Osvobozenká legenda, 1922.
 A. Žampach, Katolíci v zahraničních bojích za českoslov. samostatnost, 1928.
 Československé legie ve Francii (I. II.), 1928.
 A. Žipek, Válka národů (1914-18), 1921.
 Č. Č. H. (Český časopis historický).
 Č. Č. M. (časopis Musea král. českého).
 Zprávy vojenského archivu a musea.

Svatováclavský sborník (3 sv.) 1934.
 Jan Šrámek, Politické projevy v zahraničí, 1945.
 Bohdan Chudoba, Španělé na Bílé Hoře, 1945.
 Týž, Jindy a nyní, 1946.
 Zdeněk Smetáček, Od Mnichova k válce, 1945.
 Theodor Procházka, V předvečer války, 1945.
 Za nové Československo (Sborník článků), 1945.
 Jiří Hronek, Září třicet osm, 1945.
 A. Kalgren, Henlein, Hitler a československá tragedie (přel. Dr Jan Fahoun), 1945.
 B. Reicin, J. Mareš, Sokolovo, 1945.
 V. Žižka, Bojující Československo (1938-45) (dokumenty).
 J. A. Martinovský, Kronika Českého Malína, 1945.
 Miloslav Fábera, Dukla, 1945.
 Vávra-Oktábec, Slovenské národní povstání, 1945.
 Vladimír Mišfk, Slovenské národní povstání, 1945.
 Smrt německým okupantům (Pražské národní povstání), 1945.
 Julius Šíf, Generál Svoboda, 1945.
 Českoslovenští letci, Londýn 1942.
 Vlado Clementis, Panslavizmus kedysi a teraz, Londýn 1943.
 Fr. Ludvík, České katol. kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci, Pří-
 bram 1946.
 Persekuce českého studentstva za okupace, 1945.
 Dr Edvard Beneš, Demokracie dnes a zítra, 1946.
 Zdeněk Fierlinger, Od Mnichova po Košice, 1946.
 F. M. Bartoš, Co víme o Husovi nového, 1946.
 Boh. Boček T. I., „Prapor“, denní časopis 1. p. pr. v táboře Moreton Paddox
 v Anglii (rkp.).
 Týž, Cyrilometodějské oslavy v Londýně 5. č. 1942, Londýn 1942.
 Týž, „Naší cestou“, Londýn 1942.
 T. G. Masaryk, Otázka sociální, Základy marxismu 1898; II. vyd. Praha 1946.
 Jos. Šusta, Karel IV., Praha 1946.
 Ondřej M. Petrů O. P., Matěj z Janova, Olomouc 1946.
 Dr Edvard Beneš, Šest let exilu a druhé světové války, Praha 1947.
 Týž, Paměti, Praha 1947.
 Compton Mackenzie, Dr Beneš, Praha 1947.

OBSAH

Bojové (400-50 př. Kr.)	7
Markomani (8 př. Kr.-450 po Kr.)	8
Slovanský pravěk	9
Avaři. Samo (624-658)	16
Frankové. Říše Velkomoravská. Sv. Cyril a Metoděj	17

ČECHY KNÍŽECÍ (900-1200)

Sv. Václav (916-929)	28
Boleslav I. (929-967)	32
Boleslav II. (967-999)	34
Boleslav III. (999-1002)	38
Jaromír (1004-1012), Oldřich (1012-1034)	39
Břetislav (1034-1055)	40
Spytihněv II. (1055-1061)	43
Vratislav II. (1061-1092)	44
Břetislav II. (1092-1100)	48
Bořivoj II. (1100-1107)	49
Svatopluk (1007-1009)	49
Vladislav I. (1109-1125)	51
Soběslav I. (1125-1140)	51
Vladislav II. (1140-1173)	53
Soběslav II. (1173-1179)	58
Bedřich (1179-1189)	59
Konrád Ota (1189-1191)	60

ČECHY KRÁLOVSKÉ

Přemysl Otakar I. (1197-1230)	64
Václav I. (1230-1253)	67
Přemysl Otakar II. (1253-1278)	73
Václav II. (1278-1305)	82
Václav III. (1305-1306)	88
Rudolf I. (1306-1307)	90

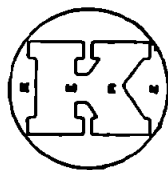
Jindřich Korutanský (1307-1310)	91
Jan Lucemburský (1310-1346)	94
Císař Karel IV. (1346-1378)	102
Václav IV. (1378-1419)	115
M. Jan Hus	127
Bouře husitské (1419-1436)	156
Zikmund (1436-1437)	189
Albrecht (1437-1439)	192
Ladislav Pohrobek (1440-1457)	193
Jiří z Poděbrad (1458-1471)	199
Vladislav II. (1471-1516)	211
Ludvík (1516-1526)	218

NOVOVĚK

Ferdinand I. (1526-1564)	221
Císař Maxmilián (1564-1576)	235
Rudolf II. (1576-1611)	240
Matyáš (1611-1619)	254
Ferdinand II. (1619-1637)	270
Bitva na Bílé Hoře (8. list. 1620)	285
Hrdelní soudy	291
Konfiskace.	294
Emigrace	297
Obnovení katolického náboženství	301
Albrecht Valdštejn (1625-1634)	306
Ferdinand III. (1637-1697)	318
Leopold I. (1657-1705)	329
Josef I. (1705-1711)	349
Císař Karel VI. (1711-1740)	352
Marie Terezie (1740-1780)	360
Josef II. (1780-1790)	378
Leopold II. (1790-1792)	387
František I. (1792-1835)	388
Ferdinand V. (1835-1848)	394
Revoluce r. 1848	396
František Josef I. (1848-1916)	400

VZNIK ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU

První světová válka (1914-1918)	419
Ústavodárné shromáždění	451
Pozemková reforma	454
Poměry církevní a náboženské	457
Boj o autonomii Slovenska	463
Henlein, vůdce sudetoněmecké strany	465
Okleštění Československa	469
Protektorát Čechy-Morava a Slovenská republika	473
Druhá světová válka (1939-1945)	475

BLAŽEJ RÁČEK: ČESKOSLOVENSKÉ DĚJINY

Kuncřovy knihy svazek 380

Třetí doplněné vydání s 2 mapkami a 28 obrázky Mikuláše Alše na zvláštních přílohách. Náklad 5000 výtisků.

Kresba v titulu od Břetislava Štorma.

Vydal léta Páně 1948 Ladislav Kuncíř, nakladatel v Praze.

Podle osnovy Antonína Lískovce vytiskla garmondem písma Extended knihtiskárna Dr Ed. Grégr a syn v národní správě v Praze.

Cena brožovaného výtisku Kčs 270,—.